T.C.

KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

TÜRK ROMANINDA KASABA

(1860-1960)

Havvaana KARADENİZ

DOKTORA TEZİ

KIRŞEHİR-2020

©2020-Havvaana KARADENİZ

T.C.

KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

TÜRK ROMANINDA KASABA (1860-1960)

THE TOWN IN THE TURKISH NOVEL (1860-1960)

Hazırlayan

Havvaana KARADENİZ

DOKTORA TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Maksut YİĞİTBAŞ

KIRŞEHİR-2020

KABUL VE ONAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı doktora öğrencisi, Havvaana KARADENİZ tarafından hazırlanan *TÜRK ROMANINDA KASABA (1860-1960)* adlı tez çalışması 17/04/2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği ile ***DOKTORA TEZİ*** olarak kabul edilmiştir.

Danışman …….(İmza)

Doç. Dr. Maksut YİĞİTBAŞ

Üye…..…….(İmza)

Prof. Dr. Nadir İLHAN

Üye…..…….(İmza)

Prof. Dr. Gıyasettin AYTAŞ

Üye…..…….(İmza)

Prof. Dr. M. Fatih KANTER

Üye…..…….(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Fatih DİNÇER

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

…/…/20..

(İmza)

Doç. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin …… yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

…/…/20..

Havvaana KARADENİZ

İmza

ÖZET

TÜRK ROMANINDA KASABA (1860-1960)

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan: Havvaana KARADENİZ

Danışman: Doç. Dr. Maksut YİĞİTBAŞ

2020 – (XVI+743)

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Jüri

Doç. Dr. Maksut YİĞİTBAŞ

Prof. Dr. Nadir İLHAN

Prof. Dr. Gıyasettin AYTAŞ

Prof. Dr. M. Fatih KANTER

Dr. Öğr. Üyesi Fatih DİNÇER

"Türk Romanında Kasaba" adlı bu çalışmada 1860-1960 yılları arasında tefrika edilen/yayımlanan ve mekân olarak doğrudan veya büyük ölçüde kasabada geçen *Çalıkuşu, Akşam Güneşi, Bir Kadın Düşmanı, Yeşil Gece, Acımak, Eski Hastalık, Ateş Gecesi, Değirmen, Kavak Yelleri, Son Sığınak, Vurun Kahpeye, Kuyucaklı Yusuf, İnsan Kurdu, Rahmet Yolları Kesti, Yediçınar Yaylası, Köyün Kamburu, Teneke, İnce Memed 1, Baba Evi, Zeliş, Aganta Burina Burinata, Nabi'nin Park Kahvesi, Denizin Çağırışı, Karanlık Dünya ve Yağmur Duası* olmak üzere yirmi beş (25) roman, bireysel ve toplumsal izlekler bakımından ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Anlatma esasına bağlı metinlerde mekân, salt bir dekor olmaktan ziyade karakterlerin ruh hâllerinin ve algılarının yansıtılıp çözümlenmesinde ve bir coğrafyanın; tarihî, siyasi, kültürel, ekonomik ve sosyolojik özelliklerinin ortaya konmasında en temel unsurlardan biridir. Söz konusu çalışma ile kasabaların, metin içinde yüklendiği değer ve fonksiyonlar ortaya konmuş ve incelenen romanların tümünde kasaba teminin, bireysel ve toplumsal izlekler bağlamında ele alındığı görülmüştür. Bu durum, dış dünyayı gözlemleyen ve edebiyat ile buluşturan yazarların genel olarak eleştirel gerçekçi bir çizgide olduğunu ortaya koyar. Romanlarda Osmanlı Devleti'nin çöküş süreci, Millî Mücadele yılları, yoksulluk ve tedirginlik içinde olan halkın gerçekliği, inkılabın yansımaları, dönemin bürokrasisi ve memuriyet anlayışı, ağa/eşraf hâkimiyeti, yanlış dinî algıların sosyal hayatı yönlendirmesi, eğitim, kadın erkek ilişkileri, yozlaşmış ilişkiler, toplumsal değişimler ve yaşanan çatışmalar gibi pek çok sosyal gerçeklik, eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Bu sayede bireyin varoluş ve kendini gerçekleştirme serüveni ortaya konmuştur. Bu eserler aracılığıyla romancılar genel olarak toplum düzeninin değiştirilmesi ve halkın bilinçlendirilmesi gerektiğine dair mesajlar vermişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Kasaba, Türk romanı, mekân, Anadolu.

ABSTRACT

THE TOWN IN THE TURKISH NOVEL (1860-1960)

Ph. D. Thesis

Preparer: Havvaana KARADENİZ

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Maksut YİĞİTBAŞ

2020 – (XVI+743)

Kırşehir Ahi Evran University, Graduate School Of Social Sciences

Department of Turkish Language and Literature

Jury

Assoc. Prof. Dr. Maksut YİĞİTBAŞ

Prof. Dr. Nadir İLHAN

Prof. Dr. Gıyasettin AYTAŞ

Prof. Dr. M. Fatih KANTER

Asst. Prof. Dr. Fatih DİNÇER

This study named "Town in the Turkish Novel" analyzed twenty five (25) novels; *Çalıkuşu, Akşam Güneşi, Bir Kadın Düşmanı, Yeşil Gece, Acımak, Eski Hastalık, Ateş Gecesi, Değirmen, Kavak Yelleri, Son Sığınak, Vurun Kahpeye, Kuyucaklı Yusuf, İnsan Kurdu, Rahmet Yolları Kesti, Yediçınar Yaylası, Köyün Kamburu, Teneke, İnce Memed 1, Baba Evi, Zeliş, Aganta Burina Burinata, Nabi'nin Park Kahvesi, Denizin Çağırışı, Karanlık Dünya and Yağmur Duası*, which were serialized/published between 1860-1960 and directly or mainly took place in a town, in detail in terms of individual and social topics. In the texts that are committed to the basis of narration; space, rather than just a decor is one of the major elements in analyzing and reflecting the mood and perception of characters and revealing the historical, political, cultural, economic and sociological properties of a geography. This study revealed the values and functions attributed to towns within the text. It was seen that the theme of town had been approached in the context of individual and social topics in all the aforementioned novels analyzed. This proves that the authors who observe the external world and reunite it with the literature, are on a critically realistic line in general. The novels approached several social facts such as the decline of the Ottoman Empire, War of Independence years, reality of poor and unsettled people, reflections of the revolution, bureaucracy and official duty understanding of the era, dominance of the landlords/gentry, impact of wrong religious perceptions on social life, education, woman-man relationships, degenerated relationships, social changes and conflicts from a critical point of view. By this way the study presented the existence and self-realization adventure of the individual. The novelists gave messages about altering the social order and raising awareness in people, via these work in general.

Keywords: Town, Turkish novel, place, Anatolia.

ÖN SÖZ

Bu çalışmada edebî anlatılarda ve özellikle romanda mekânın, içindeki tüm parçalarla birlikte oluşturduğu bütünsel düzen ve ilişki incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda mekânın işlevi, metin içinde kazandığı imge ve simgesel kullanımları, "kasaba" unsuru aracılığı ile ortaya konmuştur. Bugüne kadar mekânla ilgili çalışmalar incelendiğinde yapılan çalışmaların, köy ve özellikle şehir üzerine yoğunlaştığı görülmüştür. Bu çalışma ile ihmal edilen kasaba, bir mekân olarak incelenmiş; Türk romanında kasaba konusu ele alınarak kasabanın varlığı ve tarihsel süreç içerisindeki önemi ortaya konmuştur. Böylece bu alandaki boşluğun doldurulması amaçlanmıştır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde mekân kavramı üzerinde durularak mekânın sınıflandırılması yapılmış, daha sonra çalışmanın temel konusu olan mekân olarak kasaba hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde 1860-1960 yılları arasında tefrika edilen/yayımlanan, mekân olarak doğrudan veya büyük ölçüde kasabada geçen romanların genel tanıtımı yapılarak olay örgüsü ve mekânı hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde kasaba romanları hem bireysel hem de toplumsal izlekler bakımından ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve bu bölümün sonunda incelenen romanlarda yer alan bireysel ve toplumsal izlekler tablo ve grafiklerle gösterilmiştir. Dördüncü bölümde ise incelenen romanlarda yazarların kasaba tasavvuru üzerinde durulmuştur. Sonuç bölümünde ise ulaşılan bulgular özetlenmiş ve Türk romanında kasabanın, yazarlar bakımından ele alınışı ve fonksiyonları ortaya konmuştur.

Anadolu'nun gerçek anlamda tanınmasında, Kurtuluş Savaşı ve bu savaşı konu edinen romanlar etkili olmuştur. Çünkü köyler olduğu gibi kasabalar da ciddi anlamda ilk kez bu yıllarda, içinde yaşayan insanıyla ve sosyal yapısıyla hem bireysel hem de toplumsal konular bakımından fark edilmiştir. Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyete kadar kaleme alınan romanlarda Anadolu'nun kasabalarına yönelerek toplumun değişen ve yozlaşan yanları, çok uzun süre görmezden gelinmiş Anadolu insanı, daha sonraki süreçte bu insanlara kayıtsız kalmamış idealist aydın kesimin Anadolu'ya yönelimi, yaşanan çatışmalar, eğitim, yoksulluk, ahlaki çöküntü, eşraf, ağa, işçi, işleyemez durumdaki bürokrasi, savaşların yansımaları, Cumhuriyetin ve inkılapların Anadolu'daki algılanışı gibi bireysel ve toplumsal düzeyde pek çok konu işlenmiştir.

"Türk Romanında Kasaba" adlı bu çalışmada 1860-1960 yılları arasında tefrika edilen/yayımlanan ve mekân olarak doğrudan veya büyük ölçüde kasabada geçen Reşat Nuri

Güntekin'in *Çalıkuşu, Akşam Güneşi, Bir Kadın Düşmanı, Yeşil Gece, Acımak, Eski Hastalık, Ateş Gecesi, Değirmen, Kavak Yelleri, Son Sığınak;* Halide Edip Adıvar'ın *Vurun Kahpeye;* Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf;* Tarık Dursun K'nin *İnsan Kurdu;* Kemal Tahir'in *Rahmet Yolları Kesti, Yediçınar Yaylası, Köyün Kamburu;* Yaşar Kemal'in *Teneke, İnce Memed 1;* Orhan Kemal'in *Baba Evi;* Necati Cumalı'nın *Zeliş;* Halikarnas Balıkçısı'nın *Aganta Burina Burinata;* Samim Kocagöz'ün *Nabi'nin Park Kahvesi;* Kemal Bilbaşar'ın *Denizin Çağırışı,* Orhan Hançerlioğlu'nun *Karanlık Dünya* ve Refik Erduran'ın *Yağmur Duası* olmak üzere tespit edilen yirmi beş (25) roman, bireysel ve toplumsal izlekler bakımından ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Mekân olarak kasaba romanlarını tespit etmek, köy ve kasaba ayrımını yapmak, çalışma sırasında karşılaşılan zorlukları oluşturmuştur. Bu bağlamda çalışmaya alınan romanların dışında pek çok roman incelenmiş ancak anlatının kasaba merkezli ele alınmadığı tespit edilerek çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bunun dışında çalışmaya çok sayıda farklı yazarın dâhil edilmesi ve bu yazarlara tek tek yoğunlaşılması, yine çalışma sırasında karşılaşılan güçlüklerden birini teşkil etmiştir.

Yapılan çalışmada alıntı metinlerdeki yazım ve noktalama yanlışlarına genel olarak müdahale edilmemiş; bu metinler, orijinal kaynaklarındaki gibi aktarılmaya çalışılmıştır. Tez metninin yazımında ise TDK'nin 2019-2020 yılının güncel yazım kılavuzu dikkate alınmıştır.

Kaygı dolu olduğu kadar son derece heyecanlı ve uzun bir sürecin ürünü olan doktora tezimin hazırlanması sırasında, koşulsuz desteğiyle her zaman yanımda olan sevgili eşime ve bu süreçte zaman zaman ihmal ettiğim kızlarım Rüveyda ve Nihal KARADENİZ'e gösterdikleri anlayıştan dolayı en içten duygularımla teşekkür ederim.

Ayrıca tezin hazırlanış sürecinde yardımını esirgemeyen, kıymetli hocam ve danışmanım Doç. Dr. Maksut YİĞİTBAŞ'a, bu çalışmanın tamamlanmasında büyük emeği olan ve kıymetli bilgilerinden istifade ettiğim değerli hocam Prof. Dr. Sevim Nilay IŞIKSALAN'a ve yardımını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. M. Fatih KANTER'e ayrı ayrı teşekkür ederim.

Kırşehir-2020 Havvaana KARADENİZ

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY ..... **i**

BİLDİRİM ..... **ii**

ÖZET ..... **iii**

ABSTRACT ..... **iv**

ÖN SÖZ ..... **v**

İÇİNDEKİLER ..... **vii**

TABLOLAR/ÇİZELGELER LİSTESİ ..... **xiii**

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **xiv**

KISALTMALAR ..... **xv**

GİRİŞ **1**

I. BÖLÜM **9**

1. 1. ROMANDA MEKÂNIN POETİĞİ **9**

1. 1. 1. Mekânın Sınıflandırılması **19**

1. 1. 1. 1. Çevresel Mekânlar 20

1. 1. 1. 2. Algısal Mekânlar 21

1. 1. 1. 2. 1. Kapalı-Dar ve Labirentleşen Mekânlar 22

1. 1. 1. 2. 2. Açık ve Geniş Mekânlar 22

1. 1. 2. Mekânın Poetiğinde Öne Çıkan Unsurlar **23**

1. 1. 2. 1. Mekân ve Psikoloji 24

1. 1. 2. 2. Mekân ve Sosyolojisi 24

1. 1. 2. 3. Mekân ve Sosyal Süreç/Çevre 27

1. 1. 2. 4. Mekân ve Okuyucu 28

1. 1. 2. 5. Mekân ve Yazar 29

1. 1. 2. 6. Mekân ve Kurgu 31

1. 1. 2. 7. Mekân ve Olay Örgüsü 32
1. 1. 2. 8. Mekân ve Karakter 32
1. 1. 2. 9. Mekân ve İnsan 33
1. 1. 2. 10. Mekân ve Bakış Açısı 36
1. 1. 2. 11. Mekânın Ruhu 36
1. 1. 2. 12. Mekân ve Dil 37
1. 1. 2. 13. Mekân ve Eşya/Varlık 38
1. 1. 2. 14. Mekân ve Zihniyet 38
1. 1. 2. 15. Mekân ve Soyut/Somut İlgisi 39
1. 2. MEKÂN OLARAK KASABA 41
II. BÖLÜM 47
2. 1. KASABA ROMANLARINA GENEL BİR BAKIŞ 47
2. 1. 1. ÇALIKUŞU 47
2. 1. 2. AKŞAM GÜNEŞİ 54
2. 1. 3. BİR KADIN DÜŞMANI 57
2. 1. 4. YEŞİL GECE 60
2. 1. 5. ACIMAK 66
2. 1. 6. ESKİ HASTALIK 69
2. 1. 7. ATEŞ GECESİ 72
2. 1. 8. DEĞİRMEN 75
2. 1. 9. KAVAK YELLERİ 78
2. 1. 10. SON SIĞINAK 83
2. 1. 11. VURUN KAHPEYE 84
2. 1. 12. KUYUCAKLI YUSUF 87
2. 1. 13. İNSAN KURDU 92
2. 1. 14. RAHMET YOLLARI KESTİ 95
2. 1. 15. YEDİÇINAR YAYLASI 98

2. 1. 16. KÖYÜN KAMBURU 104
2. 1. 17. TENEKE 106
2. 1. 18. İNCE MEMED 1 108
2. 1. 19. BABA EVİ 112
2. 1. 20. ZELİŞ 114
2. 1. 21. AGANTA BURİNA BURİNATA 116
2. 1. 22. NÂBİ'NİN PARK KAHVESİ 120
2. 1. 23. DENİZİN ÇAĞIRIŞI 124
2. 1. 24. KARANLIK DÜNYA 126
2. 1. 25. YAĞMUR DUASI 130
2. 2. KASABA ROMANLARINDA MEKÂN 135
III. BÖLÜM 162
3. KASABA ROMANLARINDA ÖNE ÇIKAN BİREYSEL VE TOPLUMSAL İZLEKLER 162
3. 1. BİREYSEL İZLEKLER 162
3. 1. 1. Çatışma 162
3. 1. 1. 1. Kimlik Çatışması 163
3. 1. 1. 2. Aidiyet Sorunu Ekseninde Kasaba-Şehir Çatışması 165
3. 1. 1. 3. Ruhsal Çatışma/Duygu Çatışması 172
3. 1. 1. 4. Kişilik/Benlik Çatışması 175
3. 1. 1. 5. Bireysel ve Mesleki Çatışma 178
3. 1. 1. 6. Eşraf-Eşraf Çatışması 188
3. 1. 1. 7. Çıkar ve İktidar Çatışması 190
3. 1. 1. 8. İletişim Çatışması 193
3. 1. 1. 9. Kara-Deniz Çatışması 194
3. 1. 1. 10. Madde-Ruh Çatışması 197
3. 1. 2. Yozlaşma/Ahlaki Çöküntü 197

3. 1. 3. Kaçış/Sığınma 229
3. 1. 4. Yalnızlık ve Yabancılaşma 264
3. 1. 5. Benlik/Kimlik Kaybı 275
3. 1. 6. Kendini Gerçekleştir(eme)me 278
3. 1. 7. Kasaba Kurnazlığı 308
3. 1. 8. Aşk 321
3. 1. 9. Başkaldırı/İsyan 327
3. 1. 10. Narsisizm 330
3. 1. 11. Özdeşleşme ve Aidiyet 334
3. 2. TOPLUMSAL İZLEKLER 340
3. 2. 1. Çatışma 340
3. 2. 1. 1. Mektep-Medrese Çatışması 340
3. 2. 1. 2. İnkılapçılar ile Softalar Arasındaki Çatışma 343
3. 2. 1. 3. Eski-Yeni Çatışması 343
3. 2. 1. 4. Halk-Hükûmet Çatışması 349
3. 2. 1. 5. Hükûmet ile İttihat ve Terakki Cemiyeti Arasındaki Çatışma 350
3. 2. 1. 6. İşgal Güçleri ile Kasaba Halkı Arasındaki Çatışma 352
3. 2. 1. 7. Kuvayımilliye Savunucuları ile Karşıtlarının Çatışması 355
3. 2. 1. 8. Sınıfsal Çatışma 358
3. 2. 1. 9. Ahlaki Çatışma 364
3. 2. 2. Yozlaşma/Ahlaki Çöküntü 365
3. 2. 3. Dedikodu ve İftira 385
3. 2. 4. Bürokratik Çürüme 409
3. 2. 5. Toplumsal Eleştiri 418
3. 2. 6. Kasaba İnsanı 430
3. 2. 6. 1. Eşraf 431
3. 2. 6. 2. Ağa/Ağalık, Âyan/Âyanlık ve Mütegallibe 450

3. 2. 6. 3. Eşkıya/Eşkıyalık 462
3. 2. 6. 4. Kadın 473
3. 2. 6. 5. Çocuk 488
3. 2. 6. 6. Memur 502
3. 2. 6. 7. Muhacir 508
3. 2. 6. 8. İşçi 509
3. 2. 6. 9. Din Adamları 513
3. 2. 6. 10. İşgal Güçleri ile İş Birlikçiler 518
3. 2. 6. 11. Kasabada Yeniliğin Savunucuları 521
3. 2. 7. Eğitim 523
3. 2. 7. 1. Kasaba Okullarının Genel Görünümü 536
3. 2. 7. 2. Olumlu Öğretmen 537
3. 2. 7. 3. Olumsuz Öğretmen 541
3. 2. 7. 4. Kasabada Öğretmene Bakış 543
3. 2. 8. Kaçakçılık 545
3. 2. 9. Jurnalcilik 546
3. 2. 10. Yoksulluk ve Dinî Taassup 548
3. 2. 11. Batıl İnançlar 559
3. 2. 12. Sömürü 560
3. 2. 13. Sürgün 566
3. 2. 14. Başkaldırı/İsyan 571
3. 2. 15. Aile Hayatı ve Yanlış Evlilik 573
3. 2. 16. Kasabada Sosyal Mekânlar ve Etkinlikler 585
3. 2. 16. 1. Kahvehaneler 599
3. 2. 17. Kasabada Sağlık Sorunları 605
3. 2. 17. 1. Dizanteri/Sıtma/Tifo 605
3. 2. 18. İnkılaplar 611

3. 2. 18. 1. İnkılabın Kasabadaki Yansımaları/Algılanışı 611
3. 2. 18. 2. İnkılabın Gerekliliği 615
3. 2. 19. II. Meşrutiyet'in Kasabadaki Yansımaları/Algılanışı 620
3. 2. 20. Birinci Dünya Savaşı'nın Kasabadaki Yansımaları/Algılanışı 624
3. 2. 21. Millî Mücadelenin Kasabadaki Yansımaları/Algılanışı 626
3. 2. 22. Büyük Mütarekenin Kasabadaki Yansımaları/Algılanışı 629
3. 2. 23. Serbest Fırka'nın Kasabadaki Yansımaları/Algılanışı 631
3. 2. 24. Kasabada Belediye Başkanlığı Seçimleri 634
3. 2. 25. Batılılaşmanın Kasabadaki Yansımaları/Algılanışı 635
3. 2. 26. İçerdelik/Dışardalık Diyalektiği 641
3. 2. 26. 1. İçeridekinin Dışarıdakine Bakışı 642
3. 2. 26. 2. Dışarıdakinin İçeridekine Bakışı 669
IV. BÖLÜM 708
4. YAZARLARIN KASABA/ANADOLU TASAVVURU 708
SONUÇ 716
ÇALIŞMAYA ESAS ALINAN ROMANLAR 730
KAYNAKÇA 731
ÖZGEÇMİŞ 742

TABLOLAR/ÇİZELGELER LİSTESİ **Sayfa**

Tablo 3. 1. Kasaba Romanlarında Yer Alan Bireysel ve Toplumsal İzlekler…..……...…702

ŞEKİLLER LİSTESİ **Sayfa**

Şekil 3. 1. Kasaba Romanlarında Yer Alan Bireysel İzlekler……..……705

Şekil 3. 2. Kasaba Romanlarında Yer Alan Toplumsal İzlekler……..……706

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
A	Acımak
ABB	Aganta Burina Burinata
AG1	Akşam Güneşi
AG2	Ateş Gecesi
Akt.	Aktaran
BE	Baba Evi
BKD	Bir Kadın Düşmanı
Ç	Çalıkuşu
Çev.	Çeviren
D	Değirmen
DÇ	Denizin Çağırışı
Der.	Derleyen
Ed.	Editör
EH	Eski Hastalık
Haz.	Hazırlayan
İK	İnsan Kurdu
İM	İnce Memed 1
KD	Karanlık Dünya
KK	Köyün Kamburu
KY1	Kavak Yelleri
KY2	Kuyucaklı Yusuf
NPK	Nâbi'nin Park Kahvesi

RYK	Rahmet Yolları Kesti
s.	sayfa
SS	Son Sığınak
T	Teneke
VK	Vurun Kahpeye
YD	Yağmur Duası
YG	Yeşil Gece
YY	Yediçınar Yaylası
Z	Zeliş

GİRİŞ

Yüzyıllardır ihmal edilen Anadolu'nun edebiyata girmesi, Tanzimat dönemiyle başlamıştır. Tanzimat ile birlikte köye ve köylü sorunlarına yöneliş, daha sonraki dönemlerde yaşanan değişim ve gelişmeler ışığında birtakım aşamalardan geçmiştir. I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin yıkılması, Millî Mücadele Dönemi'nin başlaması ve ulusal iradenin benimsendiği bir yönetim şekli olan Cumhuriyet'in kurulması gibi temel etkenler, bu sürecin belirleyicileri olmuştur. Buna bağlı olarak Anadolu hareketiyle biçimlenen edebiyat dünyasında işlenen temalar da değişiklik gösterir. Millî Mücadele dönemi yazarları, gözlem gücünden yararlanarak Anadolu halkının yaşayışını ve sorunlarını realist bir biçimde gün yüzüne çıkarmaya çalışmıştır. Dolayısıyla bu dönem edebiyatı aslında Anadolu'ya tutulan bir aynadır.

Türk edebiyatında köy konusunun romana girmesi, Ahmet Mithat Efendi'nin *Bahtiyarlık* (1885), Mizancı Mehmet Murat'ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı* (1890) ve Nâbizâde Nâzım'ın *Karabibik* (1891) adlı eserleriyle başlar (Okay, 2011: 119-125). Bu eserlere kadar romanlarda mekân, İstanbul'un en seçkin cadde ve mahalleleridir. Anadolu'nun köy ve kasabaları, verilen bu eserlere kadar romanlarda kendine yer bulamamıştır. Türk edebiyatında köy edebiyatının tam anlamıyla oluşması, 1940 sonrası süreci bulur ve bu süreçten sonra Köy Enstitüsü'nden mezun olan köy kökenli yazarların ortaya koyduğu ürünlerle bu oluşum hız kazanır.

Nâbizâde Nâzım, *Karabibik* adlı eseriyle romanın kapısını Anadolu'ya ve köye realist bir biçimde açan en önemli yazardır. Antalya'nın Kaş ilçesine bağlı Beymelik köyünde geçen romanda "bir çift öküz meselesi" konu edinir. Subay öğretmen göreviyle bu bölgeye giden Nâbizâde Nâzım, köy ve köylü yaşantısına dikkat çekerek Anadolu'nun sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı, toprak çekişmeleri, bilgisizlik, imkânsızlık, gelenek ve görenekler gibi pek çok unsuru realist bir şekilde aktarır.

Köy ve köylü sorunlarına eğilen ikinci roman ise Ebubekir Hâzım Tepeyran'ın *Küçük Paşa* (1910) adlı eseridir. Realist bir şekilde kaleme alınan eserde sefalet içinde olan Anadolu köyleri ve cehalet içinde olan Anadolu halkı anlatılır. Ayrıca bu insanlara devletin yardım eli uzatmadığı, üstelik kentteki zenginlerin vermediği vergilerin ağır yükünün de onlara yüklendiği, bu nedenle ulus temelinin bozulmaması için Anadolu insanının bir an önce insani yaşam koşullarına kavuşturulması gerektiği vurgusu yapılır.

Yakup Kadri de 1932 yılında yazdığı *Yaban* adlı romanında Anadolu'ya, köy ve köylü sorunlarına dikkat çeker. Eserde halkın düzeyine inemeyen ve onun ruhunu anlayamayan aydın-köylü çelişkisi anlatılır. İngilizlerin İstanbul'u işgal etmesi nedeniyle emir eri Mehmet Ali'nin davetiyle Orta Anadolu'da bir köye yerleşen Ahmet Celâl, köy halkıyla iletişim kuramaz. Onları yalnızca uzaktan izleyen bir konumda olduğu için köylü ile arasındaki yüzyılların kurduğu engelleri aşamaz ve köyde bir "yaban" olarak kalır.

Bir taşra olarak Anadolu, aydınlar ve devlet memurları tarafından bir sürgün yeri olarak algılanır. Buna bağlı olarak hem aydınlar hem de hükûmet, kendi insanına yabancılaşır. Anadolu'ya zorunlu olarak giden gençler, kendilerini hapsedilmiş ve İstanbul'dan mahrum edilmiş hissederek ruhsal bunalıma girerler. Bu nedenle Şehabettin Süleyman, *Gençler Anadolu'ya* (Güntekin, Anadolu Notları: 93) başlıklı makalesi ile kaderine terk edilen Anadolu'ya dikkat çekmeye çalışır. Bu makaleden etkilenen Reşat Nuri, *Yıldızlar* adlı bir yazı kaleme alır. Ona göre yıldızlar, *"... bir gökyüzü gibi geniş, derin ve karanlık Anadolu'ya yer yer serpilmiş kasabalarımızın sembolü(dür.)"* (Güntekin, Anadolu Notları: 94). Bu nedenle yetişmiş ve aydın gençlerin İstanbul'un dışına çıkarak Anadolu'nun kasabalarına gitmesi, oraları aydınlatması ve bu sayede kasabaların âdeta birer yıldız gibi parlaması amaçlanır. Kasabaların, aydınların ışıklarıyla/sahip oldukları bilgileriyle cahillikten, geri kalmışlıktan ve karanlıktan kurtulacağı düşüncesi belirir. Bu bilincin farkına varan gençler de bir süre sonra Anadolu'ya yönelmeye başlar.

Aydınları, Anadolu'ya yönelten en önemli etken "savaşlar"dır. Sorunlarıyla gerçek anlamda Kurtuluş Savaşı yıllarında tanınan Anadolu, bu sürece kadar Reşat Nuri, Halide Edip ve Yakup Kadri'yi beklemek zorunda kalır. Anadolu, bu üç yazar tarafından "betimsel gözlemcilik" ile yansıtılır. 1950'li yıllara gelindiğinde ise Anadolu; Yaşar Kemal, Kemal Tahir, Orhan Kemal, Kemal Bilbaşar ve Fakir Baykurt'un romanlarında emeği sömüren ağa ve inancı sömüren din adamı, sanayileşme, büyük kente göç ve gurbet gibi konular aracılığıyla gerçeklerden hareket eden "gerçekçi gözlemcilik" ile yansıtılır.

İlk dönem verilen eserlerde Anadolu'ya ve Anadolu'nun sorunlarına değinilmemesi, Anadolu'nun çok uzun bir süre ihmal edilmesine neden olmuştur. *"…eskiyi temsil eden Osmanlı dönemini kötülemeyi temel sorunsalı yapmış romanlar için konu, ideolojik angajmanlar doğrultusunda araçsallaştırılmış; özellikle Anadolu'nun ihmâli ve geri bırakılması olgusu geçmişin kötülenmesinde sistematik bir söyleme dönüştürülmüştür. Böylelikle Anadolu'daki olumsuzlukların kaynağı eski rejime dayandırılan bir bağlam oluşturulmuştur."* (Karagülle, 2017: 65). Devletin ilgisinden yoksun olan Anadolu'nun köy

ve kasabaları genel olarak yol, su, okul, öğretmen, konut, sağlık, dinî taassup, batıl inançlar, yoksulluk gibi pek çok problemle karşı karşıya kalır. Ancak ilerleyen süreçte yazarların Anadolu'ya yönelmeleri ile bütün bu problemler gözle görünür bir yapıya bürünür.

Bütün bu olanlarda devletin ilgisizliğinin yanında devlet ile halk arasında aracı olan bürokrasinin çürümesi ve aydınların, Anadolu'yu acizlik mekânı olarak algılamalarının etkisi vardır. Bunun yanında yazarların, Anadolu'yu doğrudan görmeden masa başında yeşilliklerin olduğu ve tertemiz derelerin aktığı bir cennet mekânı olarak hayal etmelerinin ve eserlerini bu şekilde kaleme almalarının etkisi olur. İnsan hak ve özgürlüğüne büyük önem verilen Cumhuriyet'le beraber *"Köylü milletin efendisidir."* düsturuyla hareket edilir. Böylece Anadolu insanı gün yüzüne çıkarılarak Anadolu insanına gerçek değeri verilmeye çalışılır.

İstanbul dışında her yer "öteki" olarak algılanmaktayken II. Meşrutiyetin ilanından sonraki süreçte görülen savaşlar neticesinde "ulus devlet" olma bilinci gelişir. Bu düşünce edebiyatta da kendine yer bulur ve "millîleşme" düşüncesi ile sanatçılar, Anadolu coğrafyasına ve insanına yönelir. Eserlerde artık Anadolu'nun ana mekân olarak kullanılmaya başlanmasında siyasi ve sosyal gelişmeler önemli bir etken olarak yer alır. Millî Edebiyatla açığa çıkan bu anlayış, Cumhuriyet'in ilanından sonra yerini "memleket edebiyatı" anlayışına bırakır.

Köy, köylü, kasaba ve kasabalıya dönük Türk romanını, İstanbul dışına çıkmayan yazarların kaleminden okuyan ve tanıyan okur, Millî Edebiyat dönemi Türk romanına gelindiğinde köy, köylü, kasaba ve kasabalıyı toplumsal gerçekçi bir doğrultuda artık Anadolu'yu iyi tanıyan veya Anadolu'nun içinden çıkmış yazarların kaleminden okur ve tanımaya başlar. Böylece Anadolu'nun köy ve kasabalarının aslında İstanbul yazarlarının sunduğu gibi olmadığı gerçeğini görür. Bu dönemde genellikle İstanbul'un anlatıldığı ve yazarların romanda konu bulmakta zorlandığı bir süreçte köy ve kasaba, edebiyata ve özellikle romana önemli bir kaynak teşkil eder. Böylece Türk romanında yeni açılımlar ve söylemler geliştirilerek edebiyatta yeni ve uzun soluklu bir dönem başlar.

Köy ve kasaba romanlarının yazılması ile köy ve kasaba sorunlarına yakından ilgi gösterilmiş; savaş döneminin ve inkılapların yansımaları, çok partili hayata geçiş sürecinde halkın tutumu, eşrafın gücü, tarımda makineleşme, toprak kavgası, su sorunu, hastalık, yoksulluk, ağalık, eşkıyalık, jandarma güçleri, sömürü, kan davası gütme, işçi sınıfı, ırgat, tekke ve türbelerin durumu, dinî taassup, bağnazlık, hurafe, cahillik, gelenekler, evlilik, çok

eşlilik, namus, geri kalmışlık ve eğitim gibi köy ve kasabalıyı doğrudan ilgilendiren konular ve hem bireysel hem de toplumsal düzeyde öne çıkan izlekler, edebiyatın yakından ilgilendiği konular olur. Böylece bu konu ve sorunlara dikkat çekilerek yazın yoluyla çözüm bulmaya çalışılır.

Edebiyat, yalnızca sanatsal yönüyle değil; yapıcı ve düzenleyici işleviyle de köy ve kasabaya ışık tutar. Yazılan roman ve hikâyeler vasıtası ile şehirde yaşayan, köy ve kasabalardan uzak olan insanlar, Anadolu'nun köy ve kasabalarının genel durumu hakkında bilgi sahibi olur. Böylece roman ve hikâyeler, kasaba ve köylerde yaşayan insanların sorunlarının farkına varılması bakımından önemli bir görev üstlenmiş olur.

Köy Enstitüleri de edebiyatımızın yüzünü Anadolu'ya çeviren önemli etkenlerden biridir. *"Yeni devletin merkezinden taşraya yöneliş hareketlerinin, halkçılık ilkesinden geçerek Köy Enstitülerini doğurduğu, onun da köy kasaba edebiyatını beslediği söylenebilir. Köy Enstitüleri, taşrayı kalkındırma sevdasının çocuklarıdırlar."* (Narlı, 2013: 293). Köy Enstitülerinden mezun olan yazarlar, köy ve kasabaları kendi gerçekleri ve imkânları dahilinde geliştirmeye ve yorumlamaya çalışır. Doğrudan köy ve kasabayı merkeze alan bu yöneliş, Köy Enstitülerinin doğal bir sonucu olur.

1950'li yıllara gelene kadar köy ve kasabaya ait gözlemlerin anlatıldığı eserler yayımlanır ancak köy ve kasaba hayatını, gerçeğini ve insanların konuşma dilini başarıyla ortaya koyan ilk eser, Mahmut Makal'ın kendi doğduğu ve öğretmenlik yaptığı köyle ilgili gözlemlerini yayımladığı *Bizim Köy* adlı eseri olur. Mahmut Makal, bu romanı ile edebiyat dünyasında dikkatleri üzerine çekmeyi başarır. Böylece bu eser ve yazar, Türk romancılarına ve Köy Enstitülerinden çıkan yazarlara öncülük ederek yeni ve zengin içerikli bir kapı aralar. Aslında köy ve kasabayı ele alan eserlerin yaygınlaşmasında ülkedeki siyasi ve ekonomik gelişmelerin büyük etkisinin olduğu görülür. Çok partili döneme geçiş sonucu kurulan Demokrat Parti'nin, tek parti idaresine karşı ortaya koyduğu siyasi duruş ve oy potansiyeli, köy ve kasabalara yönelimi başlatır.

Bunun yanında Köy Enstitülerinden yetişen, köy ve kasaba sorunlarını yakından gören, iyi bilen ve gözlemleyen yazarlar, bu gözlemlerini estetik ve sanatsal bir kaygı gütmeden canlı bir şekilde sunmayı başarır. Köy Enstitülerini bitiren öğretmenler, gittikleri yerlerde yalnızca çocuklar için değil; yetişkinler için de eğitim-öğretim faaliyetinde bulunurlar. Bunun yanında hemen her konuda rehberlik ve öncülük görevi üstlenerek köy ve

kasaba halkının aydınlanması ve ilerlemesi için çaba sarf ederler. Bütün bu gelişmeler, köy ve kasaba akımının başlamasını sağlar (Kaplan, 1997: 134-137).

1940'lı yıllarda topluma tanıklık eden yazarlar, 1950'li yıllara gelindiğinde köy ve kasaba gerçekliğine yönelirler. Bu durumu Andaç, *"Bir yanıyla 'eski'nin süregelen kalıntıları, yaşanılan çatışma/dönüşümler, öte yanıyla 'yeni'yle alınan yol, uyum/uyumsuzluk… Aydının yurdunu tanıma/anlama/anlatma sürecidir. 1950'lerde buna yorum/eleştiri/önermeler eklenir. Toplumsal sınıfların oluşmaya, ekonomik kalkınmanın toplumun her kesimine yansımaya başladığı bu dönemde köy-kasaba-kent insanının gerçekliği algılanmağa, sorunları irdelenmeğe başlanır. Yenileşme, aydınlanma düşüncesiyle bakış egemendir dönem edebiyatçısında (…) Edebiyatın halklaşmadan toplumsallaşmaya, giderek de bireyselleşmeye ulaşan çizgisinin oluşma sürecidir 40'lı 50'li yıllar. Karşıtlar birliği (iç içe işlenişi) roman ve öykümüzün neredeyse leit motifidir, iyi-kötü, yeni-eski, ileri-geri, doğu-batı bu ideolojik bakışın optiğinden geçer. Bu bağlamda 1940 toplumcu gerçekçilik, 1950 eleştirel ve yeni gerçekçilik akımlarının roman ve öykümüzde etkin olduğu, ortaya çıkıp geliştirdiği dönemlerdir."* (Andaç, 2000: 63-64) diyerek ifade eder.

Tanzimat edebiyatının, dönemin ruhu gereği kasabalara eğilmediği görülür. 1911 yılına kadar kaleme alınan Türk romanları incelendiğinde kasabayı doğrudan mekân olarak merkeze alan romana pek rastlanmamıştır. Gerçek anlamda 1911 yılı itibarıyla romanlarda mekân olarak yer almaya başlayan kasaba, 1950'ye kadar kırsalın en önemli yerleşim yeridir. Kasabalar hem geleneğin hem de yapılan inkılapların yansımalarının ve inkılaba verilen tepkilerin izlenmesi bakımından son derece önemlidir. Çünkü bu süreçte şehirlerin inkılap ile ilgili çatışması çok fazla söz konusu değildir. Şehirler, Batılılaşma sürecine daha hızlı bir şekilde uyum gösterirken kasabalarda bu sürecin daha uzun bir zamanı kapsadığı görülür.

Tütengil'in (1983: 15-16) yaptığı istatistiki bir araştırmaya göre 1950 yılında Türkiye nüfusunun yüzde 81,6'sı köy ve kasabalarda ikamet edip burada yaşarken bu oran, 1975 yılına gelindiğinde yüzde 58,2'ye kadar düşer. 1945'te yapılan "Toprak Reformu" ile köylünün topraklandırılmasına rağmen 1950'li yıllardan sonra tarımda makineleşmeyle insan gücüne olan ihtiyacın azalmaya başlaması, nüfusun artması, miras yoluyla arazinin küçük parçalara bölünmesi gibi etkenler ekonomik problemleri oluşturmuş; ulaşım ağının iyileştirilmesi ve şehirdeki imkânların daha iyi olduğu düşüncesi, köy ve kasabalardan şehirlere göç edilmesine zemin hazırlamıştır.

Tütengil (1983: 53-56), kasabalarda nüfusun artmasına bağlı olarak zirai fonksiyonun önemini kaybettiğini ve buna karşılık şehirsel fonksiyonların önem kazandığını belirtir ve M. B. Kıray'ın *"Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası"* adlı çalışmasını ele alarak Ereğli kasabası üzerinde durur. Buna göre 1960 yılına kadar nüfusu on binin altında olan Ereğli, 1965 yılına gelindiğinde sanayi etkenine bağlı olarak artık 21596 nüfusuyla bir şehir hâline gelir. Bu bağlamda 1960 yılından sonra Anadolu'daki pek çok kasabanın Ereğli örneğinde olduğu gibi şehirleşme düzeyine geldiği sonucuna ulaşılır. Böylece kasabalarda *"...tüccar ve esnaf azalmıştır. Meslek mobilitesi bakımından en büyük azalma çiftçilerde olmuştur. Çiftçi oranının düşmesine paralel olarak kalifiye işçi oranı artmıştır. Serbest meslek sahipleri ve subay-memur grubu oranında da bir artma görülmektedir. Bunlar da feodal toplum düzeninden kurtulmayı ve modern şehir eğiliminin kazanılmasını göstermektedir."* (Tütengil, 1983: 56). 1960 yılından sonra kasabaların, genel olarak şehirleşme eğilimi göstermesi nedeniyle "Türk Romanında Kasaba (1860-1960)" adlı bu çalışma, 1960 yılına kadar yayımlanan/tefrika edilen kasaba romanlarıyla sınırlandırılmıştır.

1950'li yıllardan başlayarak yazın dünyasına toplum gerçekçiliğinin, köy ve kasaba romanlarının hâkim olduğu görülür (Gündüz, 2014: 447-448). 1950'li yıllarda yazarlar, aydın bakış açısıyla halkı "aydınlatma" amacıyla eserler ortaya koyar. Bu yıllarda Anadolu'nun köy ve kasabaları; sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi yönleri ve feodal yapısıyla (ağalık kurumuyla) romanlarda yerini alır. 11 Haziran 1945'te yapılan Toprak reformu ile "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" çıkarılır. Bu kanun ile topraksız köylünün kalmaması ve herkesin, kendi işinin ve toprağının efendisi olması planlanır. Böylece ağalık ve beylik gibi köylünün emeğini sömüren güçlerin son bulması amaçlanır. Çok partili sürece geçiş denemeleri, inkılapların Anadolu'daki yansımaları ve buna bağlı olarak karşılaşılan sorunlar, göç, kasaba insanını sömüren eşraf-ağa-işveren-yüksek memurlar ile halk arasındaki çatışma, bu dönem romanlarının özelliklerini oluşturur. 1950 sonrasında köy ve kasabalardan şehirlere doğru yoğun bir göç hareketliliği başlar. Köy ve kasabalardan kentlere yapılan göçler, Türkiye'nin modernleşme süreciyle paralellik gösterir. Nüfusun büyük oranda şehirlere kayması, yazarların, şehri ve şehrin sorunlarını konu alan roman yazmalarında etkin bir rol oynar.

1960'ta ortaya çıkan birtakım sorunlar ve bu sorunların Anadolu'nun köy ve kasabalarına yansıması, gücünü partiden alan eşraf, ağa, fabrikacı ve memur kesiminin, halkın duygu ve emeğini sömürmesi ve yaşanan çatışmalar pek çok şeyi etkilediği gibi dönem romanının da konusunun değişmesine neden olur. Ayrıca 1961 Anayasası'nın

getirmiş olduğu birtakım haklar ile insanlar arasında kutuplaşma olur. Buna bağlı olarak aynı amaç etrafında birleşen ve birbirlerinin haklarını savunmak isteyen çalışan kesimin gruplaşmasına ve sendikalaşmaya tanık olunur. Bu nedenle 1960'lı yıllardan itibaren Türk romanının konusunu genel olarak ideolojik görüşler, sınıfsal çatışmalar, geçim sıkıntısı, sosyal hayatın içinde daha fazla yer almaya başlayan kadının karşılaştığı güçlükler gibi birtakım sorunlar oluşturur. Romancılar, eserlerinde bu konuları işlerken ezilenin sesi olmaya ve devletin yanlış politikalarını eleştirmeye başlar.

1960'lı yıllardan sonra yaşam koşullarındaki değişme, "köy ve kasaba romanı" olgusunu gündemden düşürür. Toplumun değişim ve dönüşümü, aynı zamanda teknolojinin ağırlıklı bir şekilde ilerlemesi ile yaşam, şehre kayar. Yeniliklerin, gelişmelerin, iş imkânı olarak sanayileşme bölgesinin, sağlık, güvenlik, eğitim, toplu konut ve ticaret gibi pek çok unsurun şehirlerde daha avantajlı şekilde sunulması, şehir yaşamının öne çıkmasında etkili olur. Aynı zamanda köy ve kasabalardan kentlere yapılan göç, aslında geniş kitlelerin sorunlarının şehre taşınmasına ve sorunların daha da büyümesine neden olur.

1960'lı yıllardan sonraki romanlarda aydınlar, toplumla bütünleşerek *"insanı tanıma ve insanın iç dünyasına yönelme"* eğilimi gösterir (Andaç, 1998: 180). 1970'li yıllardan sonra ise kentleşme olgusu geliştiği için yazılan romanlar farklı bakış açıları ve roman tekniği ile kaleme alınmaya başlar, böylece köy/kasaba romanlarında duraklama yaşanır. Çünkü *"Sanayileşmenin ön plana çıktığı, uygarlık ürünlerinin yaygınlaştığı 1970'li yıllarda köy romanında bir durgunluk görülür. Bu tür romanlardan bunalan kimi yazarlar, yeniden aydın problemi çevresinde kent insanının sorunlarına yönelirler ... Yeni açılımlara açık olan genç kuşak romancılar, 1960'lı yıllardan başlayarak aydın problemi çevresinde ve büyük kentin sorunları arasında ezilen Türk entelektüelinin bunalımlarını, zamanla hesaplaşmasını konu alan romanlara yönelirler."* (Gündüz, 2014: 485-486). Sanayileşmenin etkisiyle insanların gündelik yaşamında görülen birtakım değişimler, aslında toplumun ekonomik ve sosyal yapısının değiştiğinin birer göstergesidir. 1970'li yıllar ile birlikte Türkiye'de teknolojik gelişmeler ışığında ciddi değişim ve dönüşümler yaşanmaya başlanır. Bu noktada toplumsal sürecin bir yansıması olarak kabul edilen edebî eserlerin ve bu sürecin takipçisi olan yazarların da bu sosyolojik değişime uyum sağladığı görülür.

1980'li yıllar teknolojik devrimin başladığı ve teknolojik ürünlerin halk arasında yayıldığı dönemlerdir. Bu dönemde beyaz eşyalar, renkli televizyon, telefon, bilgisayar gibi unsurlar, halk tarafından kullanılmaya başlanır. Buna bağlı olarak da edebî eserlerde

toplumsal çekişmeler, ruhsal çöküntüler, doyumsuzluklar ve tepkiler, arayışlar ışığında bireyin ve toplumun modernizme karşı verdiği sınav ve teknolojinin hayatın her alanına hâkim olması kurgulanır. 1980'li yıllar ile beraber toplumun ekonomik ve sosyal yapısının değişmesinden dolayı yaşantı, önemli ölçüde köy ve kasabalardan şehirlere kayar.

Tarihî süreç içinde küçük şehirlerin tamamının kasaba olarak algılandığı görülür. Bu bağlamda romanların yazıldığı süre/devir içerisinde şehirlerin, ilçelerin ve kasabaların durumu göz önüne alınarak bu çalışmaya yaklaşılmalıdır. Günümüzde şehir olarak görülen pek çok yerleşim yerinin, Millî Mücadele yıllarında ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde kasaba olarak kabul edildiği bilinmektedir. Bu nedenle romanlarda geçen kasabalar, aslında içinde kaymakamı, mühendisi, doktoru, sağlık çalışanları, postanesi, gazeteleri, oteli, sosyal mekânları gibi pek çok unsurla hazır bulunan küçük şehirlerdir. Mekânın ifade ettiği anlam, her eserin kendi yazıldığı dönem içerisinde değerlendirilip göz önüne alınmalıdır. Ayrıca Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar İstanbul dışındaki hemen her mekânın taşra olarak algılandığı da unutulmamalıdır.

I. BÖLÜM

1. 1. ROMANDA MEKÂNIN POETİĞİ*

Bir romanın oluşumundaki pek çok unsurun varlığından söz etmek gerekirse bunlar içinde önemli bir yere sahip olan ve anlatıya ev sahipliği yapan elbette ki "mekân"dır. Mekân, Arapça "kevn" yani "olmak" kökünden türeyen ve Arapçadan dilimize geçen bir kelimedir (Devellioğlu, 1998: 513). Kelime anlamı itibarıyla "içinde bulunan yer; ev, yurt; uzay" (www.sozluk.gov.tr., Erişim tarihi: 02.02.2020) anlamlarını içerir. Romanda mekân; varlığın, nesnelerin, kişilerin, olayın ve çevrenin oluşum şekillerinin ve bütün özelliklerinin yazıya dökülerek tasvir edilmesidir. Mekân unsurunun ortaya konabilmesi için de "tasvir"in önemli bir etken olduğunun vurgulanması gerekir.

Aktaş'ın ifadesiyle "itibarî" (2005: 11) eserlerde mekân, yazarın olay, içerik ve karakteri özgürce belirlediği bir sahnedir. Bu sahne, kuşatıcılığı ve kapsayıcılığı olan bir alandır. Bu nedenle *"öykünün yapısını belirleyen asli unsurlardan biri"* (Bekiroğlu, 2006: 95) olan mekân, yalnızca somut varlık ve nesneleri değil; soyut unsurları da kuşatır. Yaşanan anlayış, hoşgörü, sevgi veya öfke, nefret, kıskançlık gibi pek çok duygu, mekânı doldurur ve bütün bu duygular zamanla mekânın kendisi olur. Bundan dolayı mekânın poetiği, aslında mekânın diğer varlık ve unsurlarla olan ilişkisinin bilincine varılması ve onun varlığının kabul edilmesidir.

Bachelard (2014) mekânı, *"fenomenolojik bir yöntem"* olarak açıklamaya çalışır. Aslında 20. yüzyılın ilk çeyreğinde görülen bir felsefe akımı olan fenomenoloji; çeşitli bilimlerin, sanat dallarının ve düşüncelerin bir bunalım ve kilitlenme dönemlerinde ortaya çıkan, onlara bir soluk getiren, bir doku katan görüngü felsefe akımıdır. Özne-nesne ilişkisine dayanan fenomenolojide nesne, öznenin dış dünya ile kurduğu ilişkilerinde algıladığı, deneyimlediği varlıklar olarak değerlendirilir.

Ortaya konan edebî akımlar ve felsefi düşünceler ile beraber mekânın bir çözümleme ve tahlil ögesi olduğu, böylece hayatı ve kurmacanın gizemini sakladığı görülür. Zamanla mekân simgeleşir hatta zaman unsurunu da içine alarak zamanın akış çizgisini gösterir. *"Mekân unsuru, bir tanıtım veya takdim sorununun ötesinde işlevsel bir özellik taşır."* (Tekin, 2009: 129). Buna göre romancı, mekân unsurunu olayların cereyan ettiği çevreyi

* Romanda mekânın poetiği ifadesini ilk olarak Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ, *Romanda Mekânın Poetiği* adlı makalesinde kullanmıştır.

tanıtmak, roman kahramanlarını çizmek, toplumu yansıtmak ve atmosfer yaratmak kullanır. Mekân, *"...anlatılanlara sahihlik kazandırma endişesidir."* (Tekin, 2009: 129) ve aynı zamanda kurmacanın gerçekliğini ortaya koymak için önemli bir etkendir.

Mekânı canlı bir varlık olarak değerlendirip ona dikkat çekmek suretiyle mekânla konuşmak, dertleşmek edebiyatın sanatsal ve estetik bir boyutudur. Bu bağlamda yazının geldiği noktanın büyüleyiciliği dikkat çeker. Mekânın gözünden insan, insanın gözünden mekân anlatılır. Farklı bir varlığın gözünden insanın değerlendirilmesi, yazının gücünü gösterir. *"Bakılan, sonra da görülen yerin anlamıdır mekân. Bizi içinde barındıran, ama bir o kadar da biçimleyen, duruşumuza/yaşayış ve hissedişimize gölgesi yansıyan, içselleşme/taşma anlarımızda bellek labirentlerinde gezinmemizi sağlayandır mekân."* (Andaç, 2006: 96). Kuşatıcılığı ile ön plana çıkan mekân, tüm anıları ve yaşanmışlıkları, kendi labirentleri içinde muhafaza eder. Böylece hafızaların ve anıların koruyuculuğunu yaparak mekân-insan ilişkisini ortaya koyar. Bu noktada mekânı çözümlemenin en temel amacı, mekânın insan için nasıl bir işlevinin ve anlamının olduğunu, yine aynı şekilde insanın da mekânı nasıl düzenlediğini ortaya koymaktır.

Mekânın oluşumunda olay örgüsü, kişiler (karakterler), kurgu içindeki zaman, sosyolojik ortam ve anlatıcının durumu, ayrıca kurguya dışarıdan dâhil olan okuyucunun hazırbulunuşluğu, yaşı, olgunluğu, eğitim düzeyi, ekonomik durumu, psikolojisi, yaşadığı çevre ve zaman gibi pek çok unsur etkili olur. Bütün bunlar yazarın anlatıda çizdiği mekânın, okuyucunun muhayyilesinde nasıl ve ne kadar yer edinip şekillendiğini gösterir. Bunların yanı sıra kurguyu oluşturan mekân, kimi zaman anlatının merkezine alınarak aslında dış dünyanın kendisine dikkat çekilmeye ve insan-mekân ilişkisi ortaya konmaya çalışılır.

Mekânın ve anlatıya konu olan karakterlerin somut ve soyut kelimelerle çizilebilmesi için en önemli malzeme/araç, tasvirdir. Aktaş'a (2013: 68) göre, kurmaca bir metinde aktarılan olay örgüsü *"anlama ve gösterme"* yoluyla kurulur. Bu bağlamda mekân da romanın, anlatılırken gösterilen bir temsilidir. Anlatıyı oluşturan olay halkaları arasındaki mekânın işlevini yadsımamak gerekir. Anlatı, mekân unsuruyla beraber ateşlenir, nefes alır ve çoğalır. Mekân bazen sıcak bazen soğuktur. Romanın zamanına ve yazarının yaşadığı çağın sanat anlayışına göre renk, biçim ve kullanılan nesneler bakımından yeniden yapılandırılır. Mekân-insan ilişkisi bağlamında; sürdürülen hayat, karakterlerin görev ve sorumlulukları, çatışma, eğlence muhiti ve mekân ile insanın bütünleşmesi gibi pek çok durum incelenmelidir. Mekân kimi zaman huzurun evi, hayalin evi ve bunlar arasındaki

sebep-sonuç ilişkisi olarak romanda yerini alır. Mekânın işlevi, değişimi, mekândan mekâna geçiş gibi unsurlar mekânın incelenmesinde ele alınacak değerler arasındadır.

İlk başta üzerinde durulması gereken husus, mekânın bilinçli bir tercihin ürünü olduğudur. Pozitif, güzel, sıcak düşlem kuran yazarlar; mekânı açık, aydınlık, ferah, geniş ve yüksek kurarken karamsar olan, kendi içinde çatışma yaşayan, sıkılgan ve negatif değerleri bünyesinde taşıyan yazarlar ise mekânı son derece kapalı, mat, derin ve basık kurar. Bu durumda okuyucu bedenini saran bir ağırlıkla beraber anlatının sınırları içine doğru çekilir. Mekâna iyice konumlandırılan düşler, gerçeklik algısı oluşturur. Entrikalar, gizemler genellikle içsel mekânda verilirken mutluluk ifade eden, huzur veren kurgular, bahçe ve meydan gibi açık geniş mekânlarda işlenir. Mekânın, oluşturulan her kozmik düşleminde okuyucu, okumaya ara verir ve düzlemin içindeki mekânda düşünmeye ve derinleşmeye başlar. Böylece okuyucunun mekânla ilk karşılaşması ve imtihanı yaşanır. Mekânın poetik yönden iyi işlenmesi, okuyucunun kendini mekâna ait hissetmesini ve anlatıyla/kurguyla bütünleşerek anlatıdaki dünyanın gerçekliğini özümsemesini sağlar.

Bachelard'a göre (2014) yazar, bilinçli bir kullanımla negatifin içinde pozitifi saklar; mekân algısının önemli gayesi budur. Aslında çizilen negatif mekânlarda bile pozitif bir anlam vardır. Negatif mekânla birlikte yüceltilen ve korunmak istenen değerler öne çıkarılmak istenir. Bir durumun karşıtının/olumsuzunun ortaya konmasıyla olumlunun daha net bir şekilde anlatılmak istenmesi, mesajın daha etkili bir şekilde verilmesi gibidir. Mekân aynı zamanda katman katman olan büyülü bir yapıdır. Dış mekân, içinde tüm geçmişi ve evreni saklar. Aynı fiziksel mekânın içindeki oluşumlar, yaşanmışlıklar, sesler, titreşimler mekânın içinde varlığını korur. Bu nedenle mekân, kendi içinde basamakları olan bir saklayıcıdır ve bu hâliyle evrenin belki de en büyük ve sadık emanetçisidir.

Mekân, bireyi çeşitli yönlerden tamamlayarak onun kimliğinin oluşumuna katkı sağlar. Mekân *"...sayesinde, gerçek bir psikolojik bütünleşme ilkesi edinmiş oluyoruz. Betimleyici psikoloji, derinlikler psikolojisi, psikanaliz ve fenomenoloji yer-analizi dediğimiz bu öğretiler bütününü oluşturabilir... içsel varlığımızın topografyası olup çıkar sanki."* (Bachelard, 2014: 29). Bu nedenle çeşitli bilim alanlarında mekân unsuru üzerine pek çok araştırma ve inceleme yapılmaktadır. Bu tür incelemelerde mekânın yalnızca fiziksel, sosyolojik ve anlatıya zemin olması işlevi değil; aynı zamanda diğer bütün nesneler, varlıklar ile ilişkisi üzerinde durularak mekânın psikolojisi ve temsil gücü ortaya konmaya çalışılır. Sanatsal bağlamda ele alındığında mekân, sanatçının/yazarın bütün bir yaşantısını kapsayan duygu, düşünce ve düşlerine uzanan şehirleri, evleri, dağları, ırmakları içine alan

ve bunlardan hareketle simgesel bir işlev yüklenen ögedir. Herhangi bir varlığın oluşması ve ayaklarının yere basması ancak mekânla mümkün kılınır. Bu nedenle başta roman olmak üzere edebî anlatılar üzerinde yapılan herhangi bir inceleme, mekânın merkeze alınması ile başlar. Mekânın; yaşanılan çevre, olay örgüsü, karakterler ve diğer nesnelerle ilişkisi üzerinde durulur. Mekân yalnızca bir fon olmaktan ziyade sivrilir ve imgeleşir. Bireyselleşerek vücut bulur, kimi zaman romanın/kurmacanın yönünü belirleyen bir pusula kimi zaman da anlatının kendisi olur.

Mekân, insan yaşamında ontolojik bir anlam içerir. *"... bireyin kendilik dünyasını kurmasında ve dünyayı tanımasında değiştirici ve dönüştürücü bir güce sahip olan mekân, üzerinde yaşanan topografik/fiziksel bir yerin ötesinde anlamlar barındırır."* (Kanter, 2013: 7). Fiziksel mekânın ötesinde ortaya konan imgesel çağrışımlar, metnin ontolojik yönden daha sistemli anlamlandırılmasını sağlar.

Mekâna bakış da zaman içerisinde değişim gösterir. *"Bir kültür ve kimlik göstergesi olan mekân, farklılaşan, dönüşen, başkalaşan ve ayrışan dinamik bir yapıdır. Toplumsal süreçlerce yeniden üretildiği için biçim ve içerik bakımından daima değişme hâlindedir."* (Urry, 1999: 42). İlk eserlerde mekân genellikle olayın ve göze hitap eden somut unsurların sergilendiği bir düzlem olarak değerlendirilip işlenirken modernleşme ile beraber bir dekor olmaktan ziyade karakterler, olay örgüsü, zaman, yazar, okuyucu, zihniyet, dil ve siyaset gibi pek çok unsur açısından işlevsel bir rol üstlenerek anlatının özünü barındırır.

Mekân ilk etapta anlatılacak olayın, karakterlerin ve nesnelerin sunulduğu bir fondur. Kurgu, bu fonun ışığında hazırlanır ve okuyucuya sunulur. Anlatılacakların, okuyucunun zihninde şekillenmesi ve ruhunda hissedilmesi için mekânın varlığı roman unsurları içinde önemli bir yere sahiptir. *"Edebiyat ve mekân ilişkisi, bir bakıma, mekândaki bu hafızayı ve hafızalaşmış mekânı, hatıra ve düşler yoluyla çözümlemeye; mekânın yansıtıcı niteliğini görmeye dayanır. Mekânların, insanlar; insanların, mekânlar üzerindeki izlerini, edebiyat eserlerinde aramadan yapılan her çözümleme eksik kalacaktır."* (Narlı, 2007: 31). Klasik dönem yazınında mekân algısı genellikle doğal çevre/tabiat olarak ele alınır. Ancak zamanla mekân-insan ilişkisi üzerinde durulması ile birlikte mekân ile insanın bütünleşmesi sağlanır. Klasik romanda olaylar genellikle yazar anlatıcının bakış açısıyla sunulur. Bu bakımdan anlatı, yalnızca yazar anlatıcının görüp anlattıklarıyla sınırlı olur. *"Olayların cereyan ettiği farklı mekânlar, farklı mizaca ve kültüre sahip bulunan kişilerin gözüyle bakılıp tasvir edilmesi, romanı hayata yaklaştıran en önemli taraftır. Ancak bu durumu, realistlerin, mekânı mutlak anlamda ön plana çıkarma gayreti olarak görmemek gerekir. Onlar, asıl*

hedef olarak kişiyi anlatmaya çalışıyorlardı. Mekân bu yönde bir araçtı sadece." (Tekin, 2009: 136). Klasik romanda kurgunun ortaya konması için düzlemden başka bir şey olmayan mekân, 18. yüzyılda romantik bakış açısıyla beraber duygu, coşku ve heyecanların anlatılmasını kolaylaştırır. Böylece metnin anlamını tamamlayarak kurgunun neden-sonuç ilgisiyle çözümlenebilmesi için en temel ögelerden biri hâline gelir.

Romantik yazarlar, kişinin ruh durumuna göre ilk bakışta göze çarpan nesnelerin kendi iç dünyasında uyandırdığı çağrışımların görüntüsünü öznel bir şekilde tasvir eder. Romantik akımla beraber mekân idealize edilerek eserin konusunu destekleyen, anlaşılmasını sağlayan, olayın, karakterlerin ve nesnelerin ruhunu yansıtan temel dayanak noktası hâline gelir. Klasiklerin ve Realistlerin ortaya koyduğu eserlerde ise mekânın; olay örgüsüne, karakterlere ve nesnelere pek etkisinin olmadığı görülürken daha sonraki süreçte işlevsel bir boyut kazandığı görülür. *"... realistler ... mekânı, anlatıyı ve anlatımı destekleyecek yönde kullanırlar. Mekânın çizimi, bir ifade biçimi olarak yansır."* (Tekin, 2009: 152). Böylece mekân, anlatıyı destekleyen temel unsurlardan biri olur.

Realistler, mekânın dilini çözmenin ve sırlarını keşfetmenin yoluna gider. İnsanoğlu önceleri içinde bulunduğu mekâna boyun eğip uyum sağlamaya çalışırken daha sonraları ve günümüzde mekânı eğiterek, düzenleyerek, değiştirerek kendi emri/hizmeti altına almayı başarır. Rönesans ile birlikte mekân artık sadece olayların sahnesi olmaktan ziyade başlı başına bir değer olarak ele alınır. Rönesans'tan itibaren çağın ve koşulların değişmesiyle beraber romanın önemli unsurlarından biri olan mekân ile insanın bütünleşmesi sağlanır. Artık mekân bir zemin olmaktan ziyade olay örgüsünün, karakterlerin ve nesnelerin mekân ile olan ilişkisinin ortaya konmasında en önemli unsurlardan biri hâline gelir. *"... kişi, biraz da mekânın ürünüydü ve bireyin mekândan soyutlanması mümkün değildi. Onun psiko-sosyal portresini çizerken çevresel şartları, çevreye anlam ve işlev kazandıran eşyanın etki ve işlevini dikkate almak gerekir. Realistler ... olay için gerekli olan veya uydurulan mekânı değil; görülen, olayların niteliğine ve seyrine uygun olan (bildik, tanıdık) mekânı çizmeye, anlatmaya çalışmışlardır"* (Tekin, 2009: 136). Bu nedenle Realist yazarlar, mekânı ince ayrıntılarıyla nesnel bir şekilde tasvir ederler. *"Mekâna dönük söz konusu bakış tarzıyla realistler, mekâna bakış konusunda yeni bir felsefe ve yorum getirirler. Böylece mekân, olaylar için gerekli olan 'fon' aracı olmanın ötesinde işlevsel (fonksiyonel) bir özellik kazanır. Kısacası: Bakılan yer, bakan kişinin konumunu (psiko/kültürel konumunu) yansıtan bir ayna olur"* (Tekin, 2009: 137). Mekânla özdeşleşen/imgeleşen nesneler ve sevgi, huzur,

yüceltme, acı, korku, kaçış gibi mekânda öne çıkan birtakım duygular esas alınarak romanın arka planı çözümlenir ve böylece romanın ruhu ortaya konmaya çalışılır.

Mekân algısı, mekânın sanat eserlerinde ve romanda kullanımı, realistlerin etkisiyle insanın iç dünyasının gerçekliğini yansıtacak ve değiştirecek biçimde kullanılmaya başlanır. *"Hâlleri ve unsurlarıyla ana tabiatla insan ruhunun birleşmesi, asırlarca süren cebrî bir standarttan insanın kendi sonsuzluğuna doğru genişledi. Eski şiir, tabiattan aldığı her şeyi, kendi abstresinde tüketir veya tanınmayacak şekilde değiştirirdi. Yeni nesirde tabiatla insan yan yana yürümeye çalışır. Fakat henüz göz ve muhayyile birbirinden ayrı çalışmaktadır. Fakat artık ufuklar açılmış, edebiyat cebri standartların dışına taşmıştır. Tanzimat edebiyatının ilk yıllarındaki tabiatı seyreden tavır, yavaş yavaş mahiyet değiştirir."* (Tanpınar, 2001). Mekân üzerinde önemle durulan bir husus da mekânın dönemlere göre kullanımı ve değişen çağa göre yüklendiği (Cumhuriyet'ten önce ve sonra gibi) anlamlardır.

Mekânın işlevi yalnızca somut olarak değil, ruhsal yönden bireyin içinde yaşadığı alanı huzurlu ve açık-geniş algılaması ile de ilintilidir. *"İşlevden kastımız mutlak anlamda elden geçmiş, işe yarar, yaşamayı kolaylaştırır olarak anlaşılmamalıdır. Yapılanın psikolojik rahatlık sağlaması, doğala ve insani ölçülere uygun olması da işlevden sayılmalıdır."* (Göka, 2001: 160). Yapılan mimarilerde kullanılan malzemenin o mekâna uyum sağlaması, uygunluğu, doğallığı mekânın işlevselliği ile ilgilidir. Mekânın işe yarar ve kullanışlı olmasından ziyade psikolojik yönden insanlara rahatlık sağlaması ve huzur vermesi, doğal ve birtakım insani duygulara hitap edebilecek ölçüde bir işleve sahip olması gerekir.

Mekân; roman karakterlerinin sosyal, kültürel, ekonomik durumlarının, duygu, düşünce ve ruh dünyasının hissettirildiği ve somutlaştığı bir sahnedir. Türk Edebiyatında 18. yüzyıla kadar olan destan, masal, efsane ve halk hikâyesi gibi anlatma esasına bağlı metinlerde, mekân unsuruna önem verilmediği görülür. Bu eserlerde mekâna, herhangi bir işlev yüklenmez; mekân, tıpkı tiyatro eserlerinde olduğu gibi yalnızca olayın gerçekleştiği yerin sunulmasında bir araçtır. 18. yüzyıldan sonra mekân, bilinçli bir şekilde belli bir amaç için kullanılır ve nesneler, kişiler ve olaylar arasında bir işlev üstlenir. 19. yüzyıl romanlarına bakıldığında ise mekânın, karakterin kişilik ve kimliğini belirleyen bir unsur olarak kullanıldığı görülür. (Çetin, 2007: 135).

İçinde yaşanılan her ev, kent, ülke hatta bu evren aslında keşfedilmesi gereken ve mekânın özünü içinde taşıyan barınaklardır. Mekân *"… hayal gücünün, ele gelmez*

gölgelerden duvarlar ördüğü, korunma yanılsamalarıyla içini rahatlattığı ya da tersine, kalın duvarlar ardında korkudan tir tir titrediği, en sağlam sulardan kuşkulandığı ... kısacası barınan varlık, barınağının sınırlarını, en bitip tükenmez diyalektik içinde duyulur hâle getirir." (Bachelard, 2014: 35). Bachelard barınan bir varlık olan insanın; gerçekliği, sanallığı, duygu, düşünce ve hayallerini büsbütün çevreleyen bir mekân içinde yaşadığını belirtir. Bu nedenle iç içe olan bütün bu mekânlar, "birbiriyle uyumlu düşçülük değerleri" kazanır.

Mekân olarak ev, evin içi ve dışı olmak üzere iki boyutta ele alınır. Bu boyutlar, evin içinde yaşananlar ve evde yaşanan tüm yaşanmışlıkların geride bırakılıp evden çıkılmasıyla beraber dış dünyada yaşananlar şeklinde incelenir. Ev aynı zamanda bir kaçış mekânıdır; insanın, dünyanın her türlü uğraşından, nesnesinden, duygu ve düşüncelerinden kaçıp kurtulduğu ve bütün bunlara kapılarını kapattığı yerdir. Ev ve kültür birbirini tamamlayan ve tanımlayan iki ögedir. Bir mekândaki insanların ortak kültürü, o mekânın evini biçimlendirir; aynı şekilde ev de o toplumun kültürüne bir ivme kazandırarak geleceğe ve gelecek nesillere kültür taşıyıcılığı görevini üstlenir. Bu nedenle ev hem estetik hem de tarihî ve sosyolojik bakımdan değerleri üzerinde saklayan bir obje hâline gelir.

Ev özelde bir aileyi, genelde ise bütün dünya insanını içinde barındıran simgesel bir mekândır. *"Ev, insanın ruhsal, bedensel, düşünsel varlığının bütün hâllerini, bütün çelişki ve çatışmalarını, umut ve korkularını, iyilik ve kötülüklerini bilen ve hafızasına kaybeden mikro evrendir. İnsanlar ilk olarak dürtülerini orada tanırlar, anlam oluşturma sürecine orada başlarlar; özel ve genel sınırları orada çizerler. Bir bakıma zihin ve ruh evle birlikte yapılanır gelir. Elbette tersi de doğru olan bir gerçekliktir bu; evler de insanlara göre biçimlenir, yenilenir, hatırlar ve unuturlar."* (Narlı, 2007: 57). Ev değişen ve yenilenen bir mekân olarak çeşitli biçimlerde algılanır. Barınma, korunma, sığınma mekânı olabileceği gibi kaçışın, gösterişin, özgürlüğün dünyası da olabilir. Ev kimi zaman içinde bulunanların ruh hâline göre alabildiğince genişler, insana huzur verir kimi zaman da Peyami Safa'nın *Fatih-Harbiye* romanında Neriman'ın Fatih'te yaşadığı evi algılayışında olduğu gibi bir o kadar darlaşır, âdeta insanı boğar. Bachelard (2014: 29), ev imgesini fenomenolojik bir temele oturtur ve evin insanın öz varlığının topografyasını yansıttığını ifade eder. Evin içi ve dışı farklı iki dünyayı temsil eder.

Mekânın kendine has özellikleri, insanın hem fizyolojik yapısını hem psikolojik duruşunu hem de konuşma dilini etkileyebilen bir yapıdadır. Bu nedenledir ki her bölgenin ve her yörenin insanının kendine has bir duruşu ve konuşma şekli vardır. Her mekânın

kendine özgü bir ses bütünlüğünün oluşmasında orada bulunan şehir, kasaba, yaylalar, ovalar, dağlar ve ırmaklar gibi pek çok unsurun etkisi vardır. Bütün bu ögeler, mekân içinde yaşayan insanların kültürünün, gelenek ve göreneklerinin, yemeklerinin, el sanatlarının, müziğinin, giyim-kuşamın ve mutfağının belirleyicisidir.

Mekân olarak kasaba aslında mekânı anlamlandırmak, hayalin ve insan psikolojisinin mekânla ilişkisini ortaya koymak adına bir araç ve bir materyaldir. Kimi zaman içimizde hatta tüm evrende kaleler, gökdelenler inşa edilir kimi zaman ise bütün bu yapılar yerle bir olur. Ancak içindeki bütün unsurlar yalnızca görünen mekânlarda değil; hayallerin, düşüncelerin, anıların ve yaşanmışlıkların barındığı, görünmeyen koskoca bir depo olan ruh mekânında da temellenir. Bachelard'a göre poetik hayal sorununu felsefi açıdan ifade edebilmek için sorunu bir hayal gücü fenomenolojisi çerçevesinde ele almak gerekir. *"Poetik hayal düzeyinde özne ve nesne ikiliği yanardönerdir, harelenir, tersyüz olurken sürekli faaliyet hâlindedir."* (Bachelard, 2014: 10). Bu bağlamda anlatıda mekân poetik yönden, dış dünyanın bir yansıması olmasından ziyade içten yani zihnin, ruhun ve gönlün birlikteliğinden gelen bir akış olarak ele alınıp değerlendirilmelidir.

Mekân olarak kent; yaşayan, değişen, gelişen, ruhu olan, hayatın iyi-kötü, mükemmel ve kusurlu yönleriyle bir bütün olan canlı bir varlıktır. Bu nedenle mekânın poetiği açısından *"... yer analizi de içsel yaşamımızla ilgili yerlerin sistemli bir psikolojik incelemesi olacaktır."* (Bachelard, 2014: 38). Mekân, Psikanalitik inceleme bakımından da önemli bir yere sahiptir. Bu bakımdan bilinçdışı, mutluluğu veya kabullenmeyerek kaçıp kurtulmak istediği birtakım yaşanmışlıkları kendi mekânında bastırarak/depolayarak gizler.

Mekân, anlatının/kurgunun gerçeklik hissi vermesindeki en önemli unsurlardan biridir. Bachelard'a göre mekân, "gerçeklikle simgeleri birbirine bağlayan" bir unsurdur, Bachelard (2014: 42) bir sayfayı kaleme alırken gezintiye çıkma görevinden kurtulmuş hissettiğini ve evinden dışarı çıktığından emin olduğunu ifade eder. Edebî metinde geçen mekân, okuyucunun hayal etmesini sağlayan bir işlev üstlenir. İçinde yaşanılan mekân, birer somut mekân olmaktan çıkarak hayalin kendisine dönüşür. Romanda mekân *"… hayalin ve anının birliği, hayal gücünün ve hafızanın birbirine karışan işlevselliği içinde(dir)."* (Bachelard, 2014: 46). Kurmacanın gerçekliği gibi anlatıda yer alan mekân unsurları da gerçek ve somut dünyanın mekânıyla beraber canlanır.

Hayale ve güzele meyletme yönüyle yaratılmış olan insan, zihninde hep bir evin, bahçenin, şehrin, ülkenin ya da hiç görmediği uzak yerlerin hayalini kurar. Bütün bu

hayallerin özünde aslında bulunduğu yeri ve mekânı daha güzel ve yaşanılabilir kılmak gayesi vardır. Peyami Safa'nın *Yalnızız* romanında başkişi Samim'in, hayalini kurduğu şeyleri Simeranya olarak tanımlaması buna örnek verilebilir. Bununla birlikte mekân, insan ve diğer canlılar için yaşamını kendisinin belirlediği bir özgürlük alanıdır. *"... sanatçı da hayalini, yetiştiği ya da bulunduğu mekânın verileri üzerine kurar. O hâlde, her koşulun, isterseniz buna her mekânın diyelim, kendine has insanı, sanat anlayışı ve sanatçısının olması beklenmelidir ... Kısacası mekân zevkin ve anlayışın sahnesidir."* (Göka, 2001: 39). Sanatçı bilinen bir mekândan hareketle yeni mekânlar türetir, eserini anlamlı ve anlaşılır kılar. *"Bu ilişkide anlamanın, anlatmanın dolayısıyla anlaşmanın eksiksiz olabilmesi için, mekânın insan üzerindeki etkisi iyi bilinmelidir."* (Göka, 2001: 39). Her mekânın bir dili vardır, önemli olan o mekânın ruhunu ve sesini duymaktır. Bir duygu yoğunluğu içinde olan insan kimi zaman mutluluğu kimi zaman ise üzüntüsüyle mekânın dilini çözer.

Bachelard'ın (2014: 56) *"Çiçek daima tohumda gizlidir."* sözü, yaşanan her şeyin mekânın içinde gerçekleştiği ve her şeyin özünün mekânın içinde var olduğu gerçeğine vurgu yapar. *"Mekânların dinsel, sosyal, kültürel, sanatsal hatta siyasal kimlikleri vardır ve bu kimliklerin imgesel ve simgesel içerikleri, onlarla ilişkide olan insanların kimliklerinin oluşmasında önemli etkilere sahiptirler. Bu açıdan bakıldığında, insanların yaşamış ve düşlemiş oldukları bütün yaşantılar ve bu yaşantıların yansımaları, mekânların hafızalarında durmakta ya da bu zaman ve mekânlar, bilinçli-bilinçsiz hafızanın arketipleri olarak yaşamaktadırlar."* (Narlı, 2007: 30-31). Böylece mekân; sosyal, kültürel, sanatsal, siyasal ve tarihsel yönden insanı biçimlendirip onun kimliğini oluştururken insan da mekânı biçimlendirip ona anlamlar yükler.

Mekânın birbiriyle iç içeliği ve iç içe geçmiş mekânların birbiri için ne anlama geldiği üzerinde dikkatle durulan konulardan biridir. Yaratılan bütün nesneler, evrende bir boşlukta başıboş hareket etmeden önce mekânın kendi varlığı yaratılmıştır. Böylece yaratılan nesneler, bir düzen ve ahenk içinde evrende yerini almıştır. Mekân öncelikle yaşamın, varlığın kaynağı ve merkezidir. Yaşamın bir boşlukta değil, boyutsal bir düzlemde olduğu düşünüldüğünde mekân, özgürlüğün ve varoluşun başladığı yerdir. Bachelard'a (2014) göre içinde yaşanılan mekân, yaşamın tüm diyalektikleriyle uyum içinde düzenlenen, her bir köşesine canlıların ve objelerin kök saldığı yenilenebilir bir yerdir ve bu hâliyle canlı bir ögedir. İç içe geçmiş olan mekân ile insanın öznel sınırlarını kesin bir biçimde belirlemek mümkün değildir. Çünkü mekân ve insan arasında birbirini var eden, besleyen ve geliştiren bir ilişki vardır: Mekân insanı düzenler, insan da mekânı belirler. *"Dolayısıyla yaşadığımız*

mekânı, yaşamın tüm diyalektikleriyle uyum içinde nasıl doldurduğumuzu, 'dünyanın bir köşesine' gün be gün nasıl kök saldığımızı söylemek gerekir." (Bachelard, 2014: 34) Bachelard'ın ifadesiyle mekân "ben ile ben-olmayan" arasındaki diyalektik oyun sayesinde bir evren bulan ve soyut biçimde dünyalaştırılan yerdir.

Göka'nın (2001) ifadesiyle mekân, âdeta *"anıların belleği,"* bir başka ifadeyle "anıların ve hayallerin arka bahçesi" gibidir. Zaman zaman insanlar, bulunduğu yerle/mekânla özdeşleşir. Bebeklikten beri yaşananlar, yaşanmışlıklar ve kurulan hayaller var oldukları mekânlar içerisinde iç içe geçmiş ve sıkıştırılmış bir biçimde depolanır. *"Mekân, peteklerinin binlerce gözünde, zamanı sıkıştırılmış olarak tutar. Mekân buna yarar ... Miadı dolmuş süreler yeniden yaşanamaz. Bu süreleri ancak düşünebiliriz, soyut, her türlü derinlikten yoksun bir zaman çizgisi üstünde düşünebiliriz ancak. Geçirilen uzun günler sonunda somutlaşmış güzelim süre fosillerini mekân sayesinde, mekân içinde buluruz. Bilinçdışı orada geçirir gününü. Anılar hareketsizdir; mekânsallaştırıldıkları ölçüde sağlamlaşırlar."* (Bachelard, 2014: 39). Yaşanmışlıklar hiçbir zaman gerçekleştiği mekânı terk etmez. İyi analiz edildiğinde mekânın silinip gitmeden var olduğu görülür ki bu yüzden "çiçek tohumda gizlidir" ve mekânlar, "anıların ve hayallerin arka bahçesidir" denmektedir. *"...mekân zamana açılan bir kapı da olabilir, mekânın algılanış ya da anlatılışında zamana/döneme dair ipuçları saklı olabilir."* (Çelik, 2006: 122). Varlık her ne kadar geleceğe de yönelse geçmiş, her zaman yaşanmış olarak varlığın içinde yaşayacak ve mekânı koruyacaktır.

Mekânın kutsal bir yönü de vardır. Bu bağlamda Mevlâna, mekânın kutsallığını en güzel şekilde sunan kişilerden biridir. Mevlâna *Mesnevî*'sinde (2009) mekân vurgusunu şöyle yapar: *"Cihan bir dağdır, yapıp ettiklerimizse bir ses / Dağa ne kadar kuvvetli bağırırsanız, yankısı aynı nispette olur."* Bu beyitte mekân-insan ilişkisinin etkin bir biçimde ortaya konduğu görülür. Bu ilişki, neden sonuç ilişkisini de beraberinde getirir ve mekânın üstlenmiş olduğu işlevi ortaya koyar. Ayrıca gönül de bir mekândır. İnsanın, mekânın içinde olduğu gibi mekân da insanın zihninde, gönlünde ve ruhundadır. Bazen gönül mekânı, bu evrenden daha da büyük bir hâl alır. Türk İslam kültüründe "gönül yıkmak" Kâbe'yi yıkmakla eşdeğerdir. "Gönülden çıkarmak" şeklinde kullanılan deyim ise sevilen bir şeyin artık eski önem ve değerini kaybetmesi anlamını ifade eder. Bu hâliyle gönül/kalp; inancın, sevginin, Allah aşkının tecelli ettiği evi/mekânı simgeler.

1. 1. 1. Mekânın Sınıflandırılması

Her mekânın kendine özgü temsili bir imgesi vardır. Bütün bu imgeler, mekân ve insan ilişkisini ortaya koymak ve insanı tanımlamak için son derece önemlidir. Narlı (2007: 14) mekânı; oluşumu, değişimi, insanlarla olan ilişkisi ve kullanım ilgisi bakımından şu şekilde tasnif eder:

1. Düzenlenmiş yerler: Kırsal yerler, şehirler, evler, odalar, oteller, hapishaneler, meyhaneler, parklar, sokaklar, mahalleler, semtler, ülkeler

2. Doğal yerler: Dağlar, denizler, nehirler, göller

3. Kozmik yerler: Gökyüzü, güneş, ay, yıldızlar

4. Mitolojik yerler: Kafdağı, Olimpos Dağı

5. Var olduğuna inanılan kutsal yerler: Cennet, cehennem, sırat, ahiret

6. Hayal edilen yerler.

Dağlar, denizler, akarsular da birer mekândır. Dağlar bazen huzur ve arınma için bir kaçış yeri bazen cezalandırma bazen de Allah'a yakın olma hissiyatından dolayı kutsal bir mekândır. Gücü ve hâkimiyeti simgeleyen dağlar; el sanatlarına, türkülere, gelenek ve göreneklere kaynaklık eder; ilham verir. Ahmet Muhip Dranas'ın *Ağrı* adlı şiirinde olduğu gibi dağın büyüklüğü ve kudreti şaire ilham kaynağı olur.

Çetişli (2004: 78) ise mekânı, niteliklerine göre iç mekân, dış mekân, açık mekân ve kapalı mekân olarak isimlendirir.

Nurullah Çetin'e göre ise mekân şöyle sınıflandırılır:

1. Somut Mekân

   a. Açık mekân (Geniş mekân, dış mekân)

   b. Kapalı mekân (Dar mekân, iç mekân)

2. Soyut Mekânlar

   a. Ütopik mekân

   b. Fantastik mekân

   c. Metafizik mekân

   d. Duyusal mekân

Somut mekân, roman kişilerinin hayatlarını idame ettirdikleri, bilinen, görünen ve gerçek yaşamdaki mekânlardır. Açık mekân, roman kişilerinin ruhsal durumuna ve mizacına bağlı olarak kurulan mekânlardır. Bu mekânlar genel itibarıyla olayların gerçekleştiği köy, kasaba, şehir, ülke, cadde, mahalle, dağ, deniz gibi açık alanlardır. Kapalı mekân ise olayların geçtiği ev, oda, işyeri gibi yerlerdir. *"Türk romanında özellikle yalı, köşk, konak, apartman, yazlık gibi kapalı mekânlar, genellikle sosyal değişimlerin, kültür farklılıklarının, ekonomik durumlarının simgesi olarak kullanılmış ve işlevsel unsurlar olarak işlenmiştir"* (Çetin, 2007: 137). Karakterin kendi varoluş heyecanı ve düşüncesi, mekânın açık ve kapalı olmasını belirler. Karamsar olan insanın ruh dünyası ancak kapalı mekânda gün yüzüne çıkar ve böyle durumlarda anlatı, kapalı-dar mekânla şekillenir.

Soyut mekânlar, gerçek olmayan hayalî yerlerdir. *"Ütopik yerler, genellikle her şeyin son derece mükemmel ve güzel olduğu, ideal mutluluk diyarı olarak sunulan ve hayalde özel olarak üretilmiş olan, yeryüzünde bulunmayan mekânlardır ... gerçek mekanların ve dünyanın olumsuzluklarına, kötülüklerine, sıkıntılarına, çirkinliklerine karşı hayalde üretilmiş ve insan ruhunun özlemlerini karşılayan, hayalde kurgulanmış ideal mekânlardır"* (Çetin, 2007: 138). Gerçek dünyanın sıkıntı ve bunalımlarında boğulan, ruhsal açmazlara giren bireyin hayal dünyasında ürettiği, ruhunun derinliklerindeki özlemi ve hasreti gidererek mutlu olduğu kaçış mekânıdır. Burada mekânın idealize edildiği görülür.

Korkmaz (2007), mekânı çeşitli şekillerde sınıflandırır ve şöyle izah eder:

1. Çevresel mekânlar,

2. Algısal mekânlar,

    2.1. Kapalı-Dar ve Labirentleşen Mekânlar,

    2.2. Açık ve Geniş Mekânlar

1. 1. 1. 1. Çevresel Mekânlar

Mekân, kişinin/karakterin kendini tanımak ve keşfetmek için ya da içinde bulunduğu ruhsal durumdan kaçış için kullandığı bir uğrak yeridir. *"Roman gibi gelişmiş anlam yapılarında mekân, varoluş kaygısıyla ilgili bir duraksamadır; zamanın sonsuz akışında yitip gitmek istemeyen insanın tutunduğu 'dışardaki içerdelik' niteliğinde bir yerdir. Ancak bu yer, çevre niteliğindeki herhangi bir alan değil, Lukacs'ın 'kavranabilen ben' dediği 'sorunsal ben'in kendini dinlemek, tanımak ve dünyada konumlamak üzere seçtiği, duraksadığı bir yerdir. Kurucu işleviyle bu sorunsal alan, bir bakıma karakterin dünyadan*

koparıp kendileştirdiği bir uzamdır." (Korkmaz, 2007: 401). Yazar mekânı tasvir ederken salt fiziksel bir ortam olsun amacını gütmez; bu nedenle mekâna katılan her unsur, romanda bilinçli bir şekilde yer edinir. Olay örgüsünün daha mantıklı ve somut bir çerçeveye oturtulması, aynı zamanda romanın arka planında işlenen derin anlamın ve felsefi bakış açısının gün yüzüne çıkarılmasında mekânın tamamlayıcı bir rolü vardır.

Çevresel mekân, olayların geçtiği mekândır. *"Çevresel mekânlarda kısaca olay örgütleyici bir anlatımın hâkim olduğunu ve tek boyutlu/norm karakterlerin kullanıldığını özellikle belirtmeliyiz."* (Korkmaz, 2017: 13) Çevresel mekânlarda genellikle başkarakterin ön plana çıktığı, diğer karakterlerin ise başkaraktere yakınlık derecesine göre mekânda konumlandırıldığı görülür.

Çevresel mekânlar, anlatma esasına bağlı metinlerde, dar mekândan geniş mekâna kadar yaşanılan tüm mekânlarda dekor şeklinde, resimlerde, kitaplarda, konuşma dilinde, insanların giyim tarzında, edebiyatta, sinemada ve hayatın tüm alanlarında kendini gösterir. Çağın getirmiş olduğu değişim ve dönüşümlerle birey de yaşadığı mekânı değiştirmeye çalışır. *"Anlatı türlerindeki mekân, kurgusaldır ve içinde yaşayan insanların bakış açıları, algı kapasiteleri ve duygusal gelişmeleri doğrultusunda şekillendirilmiştir; sürekli yeniden yaratılır, biçimlendirilir ve mekân etkin kurucu bir değer olarak üzerindekileri etkiler, onları tinsel doğuş ve oluşlara hazırlar."* (Korkmaz, 2007: 400). Romanın entrik kurgusunun oluşumunu sağlayan mekânlar, yalnızca olayların cereyan ettiği fiziksel bir mekân olarak düşünülmemelidir. Çünkü bu mekânlar, karakterlerin ruhsal durumlarının, duruşlarının, duygu ve düşüncelerinin dışa vurulması ve somutlaştırılması açısından kilit etkendir. Mekân; karakterlerin ruhsal durumu, ekonomik düzeyi, dünya görüşü, eğitim durumu ve toplumun sosyal gelişimi gibi daha pek çok husus ile ilgili bilgi vererek romanın izleksel kurgusunu biçimlendirir.

1. 1. 1. 2. Algısal Mekânlar

Algısal mekânda, mekân ile insan ilişkisi ön plandadır. Bu nedenle mekânın somut unsurları ile insanın soyut değerleri arasındaki ilişki incelenir. *"Algısal mekânlar, kişi-yer ilişkisini sorunsal açıdan yansıtan, dönüştürülmüş, anılaştırılmış yerlerdir; yalnızca topografik bir yer değil, anlam üreten, anıları barındıran, kişinin iç dünyasını yansıtan bir değerdir."* (Korkmaz, 2007: 403). Mekânın, karakterlerin ruh hâlini yansıtırken karakterlerin ruh hâllerinin de mekânı algısal olarak değiştirdiği ve belirlediği görülür. Peyami Safa'nın *Fatih-Harbiye* romanında Neriman; Beyoğlu'ndaki Maksim Salonu, Löbon

Pastanesi, Perapalas gibi yerlerde kendini bir Batılı gibi hissettiği için bu mekânları, açık-geniş mekânlar olarak algılarken Fatih'i; Şark, geri kalmışlık, tembellik, özensizlik ve kirlilikle bağdaştırdığı için kapalı-dar mekân olarak algılar.

1. 1. 1. 2. 1. Kapalı-Dar ve Labirentleşen Mekânlar

Mekânın kapalı ve dar olması, fiziksel anlamda hacim olarak küçüklüğünden değil; karakterlerin ruhsal açmazları sonucu yaşadıkları buhran ve baskının etkisindendir. Toplumun karşı karşıya kaldığı savaşlar, ekonomik sıkıntılar, siyasal yaptırımlar, yaşam standartlarına baskı şeklinde gelişen kimi örf ve âdetler, yanlış Batılılaşmanın sebep olduğu buhran gibi pek çok etken; insanlar üzerinde baskı yaparak onun yalnızlaşması, kendine ve topluma yabancılaşması ve bütün bunların sonucunda kaçış ve arayış duygularının gün yüzüne çıkmasına neden olur. *"Mekânın darlığı, fiziksel anlamda küçüklüğünden değil, karakterin imkânsızlığından ve kendini orada sıkıştırılmış duyumsamasından kaynaklanır."* (Korkmaz, 2007: 403). Kendini bunalmış ve sıkışmış hisseden birey değişim sürecine sürüklenir, bu değişime uyum sağlayamazsa ya o mekânı kendi algısı ve imkânı ölçüsünde değiştirmeye çalışır ya da yaşadığı ruhsal çöküşten dolayı o mekândan kaçıp uzaklaşır. Reşat Nuri'nin *Kavak Yelleri* romanında başkişi Sabri Bey, eşinin ölümünden sonra yalnızlaşarak yaşadığı kasabaya yabancılaşır. Bu nedenle çareyi, kasabadan kaçmakta bulur.

Hızla değişen toplumsal düzen ve gelişen teknoloji ile beraber bireylerin gereksinimleri ve bakış açıları da değişir. Değişimi bütünsel olarak algılayan ve yaşamak isteyen birey, öncelikle kendisini saran dış mekânı değiştirmeye çalışır. Bu değişim sürecinde mekân, bireyin iç hesaplaşmalarının ve ruhsal çıkmazlarının cereyan ettiği bir yerdir. *"... değişen yaşam koşulları ile birlikte değişen mekânlar trajik anlamda yıkım yerleri olur."* (Kanter, 2009: 1596). Aslında bireyin mekâna karşı yaklaşımı, onun dış dünya karşısındaki değer yargıları ve dış dünyayı algılayışı ile doğru orantılıdır.

1. 1. 1. 2. 2. Açık ve Geniş Mekânlar

Açık mekân, bireyin huzur ve uyum içinde olduğu hem kendisi hem de çevresiyle barışık olduğu birer sığınak yeridir. Kanter'e (2009: 1600) göre açık-geniş mekân, bireyin mekânın fiziksel özelliklerinden sıyrılarak ruhsal anlamda genişlediği mekândır. *"Anlatı kişisi açık ve geniş mekânlarda kendini güvende hisseder; kimliği, varlığı, değerleri koruma altındadır. Ontolojik anlamdaki bu huzur ve güven duygusu, varlığın içten dışa doğru açılmasını, akmasını sağlar. Mekândaki genişlik algısı da fenomenolojik anlamdaki bu akıştan kaynaklanır."* (Korkmaz, 2007: 411) Açık-geniş mekânda birey, maddi ve manevi

yönden bir bütünlük gösterir, mutlu ve huzurlu olur. Bu duyguların içinde yoğrulan birey, kendini güvende hisseder; daha sağlıklı kararlar alır ve böylece kendini gerçekleştirir. Bu bağlamda mekâna bağlı olarak bireyin ruhsal durumu, duruşu, dış dünyayı algılayışı, düşüncelerinin dışa vurulması ve somutlaştırılması da değişim gösterir. Mekân; anlatının başında sunulan, tablolaştırılmış, hiçbir canlılığı, ahengi ve soluğu olmayan tasvir, tarif ve çizimlerden ibaret değildir. Bu nedenle mekân; duygu, düşünce, nesne ve karakterlerle özdeşleşir.

1. 1. 2. Mekânın Poetiğinde Öne Çıkan Unsurlar

Mekân, anlatıya ev sahipliği yapması nedeniyle bir romanın oluşumundaki en önemli unsurlardan biridir. Mekânın poetiği ise mekânı oluşturan parçaların sistemleştirilmiş bütünüdür. Bu nedenle mekânı oluşturan tüm ögeler/parçalar üzerinde tek tek durulmalı ve daha sonra bütün bu parçaların birbirine olan etkisi göz önüne alınarak bütünsellik içinde yeniden sunumu yapılmalıdır. Anlatı tüm unsurlarıyla beraber mekân olarak adlandırılan bir atmosferin/düzlemin içinde sunulur. Bu nedenle poetik yönden mekân incelemelerinde öncelikle mekânın diğer unsurlarla ilişkisi ortaya konmalıdır. Bu bağlamda da geliştirilen başlıklar şu şekilde olabilir:

Mekân ve psikoloji,

Mekân ve sosyolojisi,

Mekân ve sosyal süreç/çevre,

Mekân ve okuyucu,

Mekân ve yazar,

Mekân ve kurgu (gerçeklik/kurmaca),

Mekân ve olay örgüsü,

Mekân ve karakter,

Mekân ve insan,

Mekân ve bakış açısı,

Mekânın ruhu,

Mekân ve dil,

Mekân ve eşya/varlık,

Mekân ve zihniyet,

Mekân ve soyut/somut ilgisi,

Mekânın çeşitliliği/değişkenliği.

1. 1. 2. 1. Mekân ve Psikoloji

Mekân-insan ilişkisinde bir sanatçı ele alınırken öncelikle sanatçının doğup büyüdüğü coğrafya ve bu coğrafyanın dağlarının, ırmaklarının, ağaçlarının, kuşlarının ve insanının sanatçı ve eseri üzerindeki etkisi üzerine durulur. *"Ontolojik anlamda mekân, insan varlığının evrendeki tutunma yeri, bir oluşlar/kılışlar diyarı ve nihayet insan başarılarının hem ürünü hem de etkiyen nitelikli uygulama alanıdır."* (Korkmaz, 2017: 11). Bütün bu unsurlar, mekân-insan ilişkisinde mekânın psikolojik etkisine işaret eder. Kullanılan eşyaların, insan üzerindeki etkisi de yine aynı şekilde düşünülebilir. Mekânın kendisi veya içindeki bir obje, insanın kişiliğini ifade eder ve onun kimliğini yansıtır. İnsanın kendi kimliğinin bilincine varması ve kendini bulması noktasında nesneler ve dolayısıyla mekân unsuru son derece önemlidir. Bu bakımdan insan, farkında olarak veya olmayarak dış mekândaki birçok nesnede aslında kendini gizler. Daha dikkatli bir bakışla var olan mekânda kendi özünü ve nice cevapsız sorunun cevabını bulabilir.

1. 1. 2. 2. Mekân ve Sosyolojisi

Edebî eserlerin ortaya çıkışı, biçimsel yapısı ve zamanla geçirdiği değişimler, toplumsal bir süreç gerektirir. *"En önemli ortam, roman karakterlerinin içine yerleştirildiği beşerî ilişkiler ağıdır. Şahsiyetimizin büyük bir kısmı, başka insanlarla olan ilişkimiz içinde aydınlığa kavuşabilir."* (Harvey, 2004: 170). Bu bakımdan bütün toplumlar, kendi belirleyici şartlarına göre kimliklerini sergileyen eserler vermiş; din, dil, kültür ve çevre ilişkisi içinde toplumu yansıtacak ve toplumun isteklerine cevap verebilecek yapıtlar ortaya koymuştur.

Edebiyat ile toplum arasında sıkı bir ilişki olması nedeniyle edebiyat ile sosyoloji arasında da bir bağ bulunmaktadır. *"...mekân kavramı, taşıdığı önemi itibariyle farklı disiplinlerin kesişme noktasında durmakta ve çoklu yaklaşımlar sayesinde giderek zenginleşen bir problem alanı hâline gelmektedir."* (Aytaç, 2006: 880). Edebî eserlerin ve özellikle romanın belirli bir düzlemde ele alındığı ve kendi toplumunun realitesini anlattığı düşünüldüğünde edebiyat sosyolojisinin varlığı, daha da anlamlı hâle gelir. Edebiyatın, toplum ile ilişkisinden yola çıkılarak mekânın sosyolojisinden bahsetmek mümkündür. *"Mekân sosyolojisi, mekân kavramını, onu yapılandıran, oluşturan, belirleyen,*

biçimlendiren, dönüştüren, farklılaştıran toplumsal, siyasi, ekonomik ve kültürel etmenlerle birlikte analiz …" (Urry, 1999: 22-23) eden disiplinler arası bir çalışmadır.

Sosyolojik mekân tanımı, mekânın sadece coğrafyasıyla sınırlı değildir; bunun yanında toplumsal, politik, iktisadi, idari ve sosyo-ekonomik süreçleri de bünyesinde taşır. Bu nedenle mekânla ilgili ortaya konan tahlil ve çözümler, mekânın topografyasının yanı sıra toplumsal süreçlerin doğal neticesi olan mekânın kimliği, millî birlik ve beraberliği, tarihi, gelenek ve görenekleri, kültürü, aidiyet duygusu gibi pek çok duygu ve unsuru içinde barındırır. *"Mekân, zamanın ağırlığını/yükünü taşıdığı gibi gündelik olanın, toplumsal/politik olanın türlü boyutlanmalarına da sahne olur. Mekâna dair çözümlemeler, çoğunlukla yer, bellek, kimlik, temsil, aidiyet, toplumsallık, iktidar/itaat-rıza gösterme vb. bağlamların tümünü kapsayacak geniş bir imgelem dünyasına gönderme yapar."* (Aytaç, 2006: 876). Bu nedenle mekân yalnızca maddi ve somut olanı değil, mekânın kapsadığı tüm insanların ortak duygu ve düşüncelerini, bireysel ve toplumsal oluşumlarını ve zamanın kimliğini içerir.

Mekân, geçmişi ve şimdiyi kuşatırken insanların kimliğini oluşturan ve ifade eden en belirleyici unsurlardan biridir. İnsan, mekânla birlikte var olur ve mekân, insanın yaşamında önemli ölçüde etkilidir. İnsanların yaşayış, davranış ve eylemleri çözümlenip sınıflandırılırken "mekân odaklı" bir çalışma yapmak pek çok unsurun açıklığa kavuşturulmasında önemli bir rol oynayacaktır. Bu hâliyle mekân, *"İnsan toplumlarının kurmuş oldukları yapıların ve ilişkilerin belirleyeni değil, bir ürünüdür. Dolayısıyla, mekân bağımsız bir inşa biçimi değil, aksine toplumsal yapıların ve ilişkilerin belirlediği birer ürün olarak karşımıza çıkar."* (Aytaç, 2006: 877). Bu bakımdan mekânın toplumsal ve politik oluşum olanakları, eserlerin tahlilinde önemli bir yere sahiptir.

Mekân aslında insanların kurdukları oluşumlarla var olur ve içinde yaşayan varlıklar ile bir anlam ve canlılık kazanır. *"…mekânın önemi, özneyi kavramsallaştırmada, mekânın bu özne etrafında inşa olduğu, öznenin hem bilinç hem de eylem üzerinde önemli etkileri olduğu şeklindeki ontolojik konumundan kaynaklanır. Esas olan, mekânı, salt neden-sonuç ilişkisi olarak görmenin ötesinde bir bakış açısı örneğin, mekânı bir eşzamanlılık, toplumsal bir ürün ve de toplumsal yaşamın belirleyicisi olarak gören bir bakış açısı geliştirmektir."* (Soja, 1989: 10, Akt. Aytaç, 2006: 877). Mekânın ontolojik olarak sırrını çözebilmek, onun toplumsal yapı ve ilişkileri ile değerlendirilmesine bağlıdır.

Mekân, bünyesinde bulunan varlık ve kavramlara anlam yüklerken mekânın sınırları içinde olan varlık ve kavramlar da mekâna anlamlar yükleyerek onu var eder. *"Mekân hem fiziksel hem de toplumsal bir gerçekliktir. Varlığı itibariyle fiziki bir olgu olan mekân, toplumsal olaylara, insan hâllerine sahne olması, onları barındırması, bu olaylara yön ve şekil vermesi bakımından sosyolojik bir gerçekliktir aynı zamanda mekân insani ve toplumsal bir örgütlenmedir."* (Alver, 2006: 37). Bu bakımdan söz konusu çalışmanın da temel konusu olan "kasaba" unsuru, mekânın sosyolojisi bakımından ele alındığında gündelik yaşam şekilleri, insani ilişkileri, insanların ilgi ve ihtiyaçları, yönetim şekli, toplumsal sınıflandırmalar, ekonomik durum, yetiştirilen tarım ürünleri ve tüketim maddeleri gibi pek çok etken bakımından incelenir.

Yakın dönemlere kadar mekânın, sosyoloji ile ilişkisi üzerinde pek durulmadığı görülür. "*Mekân, salt bir nesne, boşluk, hiçlik, özerk/bağımsız bir varlık değil, aksine toplumsallığın, politik olanın hem inşa olduğu, temsil ve göstergelerle kendisini ele verdiği bir alan, hem de kendi üzerinden mekâna bağıl ilişki ve eylemsel bağlamlara hayatiyet atfeden çoklu bir işaretler dünyası olarak görülür."* (Aytaç, 2006: 881). Bu nedenle mekânın izahında kullanılan parametreler dikkate alındığında mekânın, disiplinler arası bir ilişkiyi gerektirdiği sonucuna varılır. Konunun, genel sınıflandırmalar yerine daha küçük birimlere ayırarak derinlemesine incelenmesi, daha gerçekçi ve çözümleyici sonuçlara ulaşılması açısından gereklidir.

Modernlikten postmodernizme geçilen süreçte her şeyde olduğu gibi mekânın algılanışında da yeni bir bakış açısı geliştirmek bir ihtiyaç hâlini alır. Bu nedenle mekân, Urry'nin *Mekânları Tüketmek* (1999: 12) adlı eserinde ifade ettiği gibi zamanın ruhuna ve çağın gereğine göre *tüketilen bir nesne* formunu alır. İşte tam bu noktada mekânın, sosyoloji ve diğer alanlarla olan ilişkisi devreye girer. *"Özellikle mimarlık, şehircilik, mühendislik, ekoloji vb. mekânla ilişkili disiplinlerin geliştirdikleri kavramsal ve kuramsal katkılar, mekân sosyolojisinin kendisini göstermesini perdelemekte ancak toplumsallığın mekân üzerindeki çözümlemelerinin kışkırtıcı doğası, mekânın toplumsallığına dair bakışın merkeziliğini, diğer disiplinlerin de kabul edebileceği bir noktaya doğru çekmektedir."* (Aytaç, 2006: 894). Bu nedenle mekânın sosyolojik varlığı, yaşanılan her dönemde sosyo-ekonomik ve kültürel yönleri, fiziki görünümü, bireyler üzerindeki etkisi, insanlar tarafından algılanışı, siyasi ve iktisadi özellikleri gibi pek çok yönüyle incelemeye alınır.

Mekân sosyolojisi ile ilgili önemli çalışmaları olan Lefebvre, *The Production of Space* (Mekânın Üretimi) adlı eserinde mekânın, toplumsallıkla olan ilişkisine dikkat

çekerek aslında toplumsal bir inşa olduğu gerçeğine vurgu yapar. Lefebvre'ye göre mekân, akışkandır ve her türlü toplumsal değişimin aynası olarak sunulur. Mekânı ayna metaforuyla izah eden Lefebvre, mekânı algılayan bireyin konumunun da bu noktada belirleyici olduğunu belirtir. Bu nedenle mekân; algılanmış, tasarlanmış ve yaşanmış olmak üzere üç derinliğe sahip bir yapıdadır. Böylece mekânın, toplumsal bir faaliyetin ürünü olan toplumsal bir üretim olduğunu ifade eder. (Aytaç, 2006: 887-889)

1. 1. 2. 3. Mekân ve Sosyal Süreç/Çevre

Anlatıya, genellikle ana olayın ve onu destekleyen yardımcı olay halkalarının yer aldığı bir sahne olan sosyal çevre, bir başka ifade ile mekân, esas alınarak başlanır. *"İnsani eylemlerin gerçekleştiği temel düzlemlerdir zaman ve mekân."* (Alver, 2006: 37). Çünkü anlatı ancak bu durumda toplumsal bir düzlemde konumlandırılır. Anlatının sınırları çizilir ve okuyucu, bu düzlemin penceresinden mekâna giriş yaparak sosyal çevreye, yaşanacak olaylara adapte olmaya başlar ve karakterleri tanır, benimser, sindirir ve böylece kendisine bir taraf seçer. Sosyal çevre, özünde *"...insani ilişkilerin en basitinde bile mevcut olan karmaşık durumu açıkla(r)."* (Harvey, 2004: 169). Bu nedenle her mekânın kendine has bir insan kitlesi ve grubu vardır. Bir kitle ve grup, o topluluk içindeki insanların hem fikrî hem de hissî bakımdan birbiriyle uyum içinde olduğunun göstergesidir. Mekân içindeki birliktelik, bir süreç içerisinde sosyal yaşamın bir düzen içerisinde seyrettiği yerdir.

Romanda mekânın ve tasvirin üstlendiği dramatik rol ve bütün ile olan ilişki, üzerinde durulması gereken en önemli noktalardan biridir. *"Çevreye bakış sınırlarının genişlemesi ve derinleşmesi, bütün duyusal ilişkileri aşarak birbiriyle çelişen ama her zaman yeniden üretilen, simgesel ve imgesel içerikleri olan 'insan ve doğal çevre' ilişkisi kurmuştur."* (Narlı, 2007: 39). Bu nedenle romanda tasvir edilen çevre ve sosyo-kültürel atmosfere dikkat edildiğinde bu tasvirlerin, romanın mesajını içerdiği görülür. *"Romanda sahne, olaylar dizisini ve karakteri etkilediği ölçüde bütünün bir parçasıdır. Yani sahne, romanda dramatik bir fonksiyon icra etmelidir."* (Bland, 2004: 264). Mekân, romanın tüm unsurları için işlevsel bir rol üstlendiğinde anlam kazanmış olur.

İnsanın davranışlarını, yaşam şekli ve kaderini, öncelikle içinde bulunduğu toplum ve o toplumun yaşam şekli, kültürü ve konuşması belirler. Bu nedenle mekânın içerdiği şartlar, hükümler ve durumlar, insanı çepeçevre saran ve insanın kaderini belirleyen bir güce sahiptir. Mekân sadece içinde sarayları, yolları, binaları bulunduran ve gözle görünen yapılardan ibaret değildir. Bu yapılar aynı zamanda yaşanılan en küçük bir anın ruhunu ve

kimliğini simgeler. *"İnsanlar şehirleri kurarlar ve ruhlarını mekâna üflerler ve fakat yapıp etmelerinde, görüp gözetmelerinde de mekânın, zamanlaşarak ruhlarına üflediği devamlılık vardır."* (Narlı, 2007: 43). Geçmiş yaşantılar ve zamanla olan bağ ancak mekân ilişkisi ile ifade edilip somutlaştırılır. Çünkü olayların, insanların, binaların ve nesnelerin ruhları mekânda gizlenir ve ölümsüzleşir.

Geçip giden zaman, mekânda da değişikliğe neden olur, insan karşılaştığı her durumu anlamlandırmak ve ifade etmek için öncelikle mekândan yardım alır. Sağlıklı bir mekân oluşturmak için öncelikle o mekâna uygun ve özgü yapıların, mimari binaların inşa edildiği görülür. Toplumun öz kimliğini yansıtan, toplumla ve toplumun gelenek ve görenekleri ile bağdaşan mimari yapılar, mekânın gelecek nesillere aktarılabilmesini sağlar.

İklim şartlarının insanlar üzerindeki etkisi de mekân bağlamında incelenir. Mekândaki bu faktörün, insanın olağan yaşamını nasıl yönlendirdiğinden hareketle insan mizacına etkisi, ev yapımında kullanılan malzeme, mimari yapılar, yetiştirilen ürünler, buna bağlı olarak yemek kültürü, giyim kuşamı, türküler, kış eğlenceleri gibi pek çok sonucun üzerinde durulur. İklim; kültürel özelliklerin, insan davranışları ve yaşayışının belirleyicisidir. Aynı şekilde sosyal çevre unsurlarından olan doğa da insanın kendini ve çevresini ifade etmesi yönüyle son derece etkin bir mekândır. Doğayla iç içe olan insan, doğanın bütün güzelliğinin farkına varır. Böylece dış dünyayı algılanmasında ve hayata bakışında yeni ve olumlu ufuklar geliştirir.

Doğa unsurunun bir parçası olan dağların bile mekânsal boyutta kendine özgü işlevlerinden bahsetmek mümkündür. *Kuyucaklı Yusuf*'ta olduğu gibi Yusuf, atını dağlara sürer. Dağ bazen sığınak yeri bazen ayrılık bazen de aşılmaz engel olarak algılanabileceği gibi inanç sistemi içinde de özel bir yer tutar. Dağların gökyüzüne yakınlığı düşünüldüğünde Allah'a yakın olma, yücelme, arınma duygularını simgeler. Bu bağlamda dağlar el işlerine, roman ve hikâyelere, efsanelere, şiirlere, tarihe ve mitolojiye konu olur. Böylece mekân, tüm unsurlarıyla insan varlığı ile bütünleşmiş olur. Mekân; sosyal yapıyı, toplumun geçirdiği sosyal değişim sürecini, birbirine muhalif veya uyumlu grupları, devrin ticari ve ahlaki yapısını, insanların değerlerini sergilemenin en etkili yoludur.

1. 1. 2. 4. Mekân ve Okuyucu

Edebî metinde verilen bir mekân tasviri ile aslında okuyucu okuma işlevini durdurur. Kendi bildiği, gördüğü, yaşadığı bir mekânı kendi etrafında olan annesi, babası, arkadaşı gibi insanları hayal dünyasında kurgulamaya ve konumlandırmaya çalışır. Çünkü yazar,

poetik açılımda eseri aracılığı ile okuyucuya "düşlemenin kapısını aralamış" olur. Okuyucu gözünü ve dikkatini kitaptan ayırdığı zaman eserde anlatılanlar ve mekân Bachelard'ın ifadesiyle bir *"düş kurma eşiğine"* dönüşür. *"... kendimizi yerleştirdiğimiz edebiyat ve şiir felsefesi düzleminde, bir odanın yazıldığını, bir odanın okunduğunu, bir evin okunduğunu söylemek anlamlıdır. Bir odayı okuyan okur böylece hemen, daha ilk sözcükleri okuduğunda, ilk poetik açılımda okumayı askıya alarak eskiden bulunduğu bir yeri düşünmeye başlar."* (Bachelard, 2014: 44-45). Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'ndaki "sofa" bunu en iyi şekilde örneklendirir. Yazar mekânı nasıl çizerse çizsin, hangi ayrıntılarla betimlerse betimlesin aslında okuyucu, bütün bunları kendi zihninde algıladığı şekilde oluşturur. Gerçekte mekân ve o koskoca evren, insanın zihninde konumlandırılır. İnsanın içindeki güç, maddesel açıdan bütün o büyük mekânları içinde yaşatır.

Mekân *"... anıların ötesinde, fiziksel olarak içimize kaydedilmiştir."* (Bachelard, 2014: 45). Mekân, insanın zihninde öbeklere, odacıklara ayrılır. Her bir odacıkta mekân ile ilgili bir algılar saklıdır. Bir eserde okunan şey, gerçekte yazar ya da şairin kendisi ve hayalleridir. Ancak okuyucu, yazarın bu hayallerini kendi yaşanmışlıklarına, çevresine ve buradaki insanlara uyarlar. Romanda kurguya geçmeden önce yapılan mekân tasviri ile okuyucu, poetik yönden kendi hazırbulunuşluk derecesinde kendisine verilenleri soyut bir düzlemde biçimlendirir. Okuyucu, kendi psikolojisi ve hazırbulunuşluğu devreye girdiği için anlatıdaki durum ve kişiler ile kendi yaşamında karşılaştığı durum ve kişileri hatta kendisini özdeşleştirir. Böylece hem karakter ve olaylar hem de okuyucu mekânın özünde/içinde bütünleştirilmiş olur.

Okuyucu, kurmaca metindeki mekânı zihninde canlandırdığı için aktarılan olayın köy, kasaba, şehir, okul, ev, park ve sokak gibi her nerede geçerse hayal gücünü o yönde biçimlendirir. Böylece okuyucu, kendi hazırbulunuşluğunu devreye sokarak kendi zevk, beklenti, tahmin ve özdeştirmelerini o doğrultuda harekete geçirir. *"Anlatı, psikolojik derinleştirmelere elverişli, askıya alınmış bir zamanda seyreder."* (Bachelard, 2014: 55). Bu sayede mekânın içerisinde kıvrılarak ilerleyen okuyucu, anlatının döngüsü içinde yerini alır.

1. 1. 2. 5. Mekân ve Yazar

Bir romanın oluşumunda yazar, yazarın önderliğinde bir olay örgüsü, karakterler ve zaman gibi pek çok unsurun varlığına ihtiyaç vardır. Bütün bunların bir kompozisyon bütünlüğü içinde ele alınabilmesi için ise kelimelerin dünyasında hayat bulmuş bir mekân tasvirinin varlığı kaçınılmazdır. Buna bağlı olarak mekânı kurma/oluşturma işlevi, yazarın,

metnin kurgulanmasındaki gücünü gösterir. *"… bazı eserlerde, kişileri oluşturan fertlerden biriyle mekân arasında varlığı gözlemlenen çok yönlü alışveriş, mekânı olayın kahramanlarından biri hâline getirir... böylece mekân şahıslaşır."* (Aktaş, 2013: 68). Mekân kimi zaman bir semboldür, simgedir; anlatıda âdeta karakter ile özdeşleşir. Karakterleri sessizce temsil eder ve onların kimliğini ortaya koyan dilsiz şahittir. Ustaca işlenmiş bir mekân tasvirine bakıldığında mekân ile anlatı karakterini ayrı düşünmek imkânsızdır. Bu bakımdan mekân ile karakter özünde birleşir, bütünleşir ve tekleşir.

Mekânın belirttiği/betimlediği genişlik ve renkler bireyde derin gerçeklik algısı uyandırır. Özenle ve estetik bir biçimde ortaya konan nesneler ve renkler kurmacanın gerçek olduğu düşüncesini verir ve böylece romanda/kurmacada gerçek bir dünyanın kapıları açılır. Yazarın vermek istediği mekân algısı ile sunduğu mekân algısı arasında hatta okuyucunun algıladığı mekân arasında birbirinden farklı biçimlendirmeler bulunur. Yazar, *"Ruh hâlleriyle içinde yaşanan şartların uyumuna dikkat"* çeker. (Bland, 2004: 273). Özünde/merkezinde söz konusu konuya dair ortak bir mekân çekirdeği iskeleti vardır ancak bu mekânın şekillenmesi hem yazar hem okuyucu hem de kurgudaki karakterler nezdinde birbirinden farklı ve bireyseldir. Yazar ile okuyucunun kültürü, hayat tecrübeleri, zevk ve beğenileri doğrultusunda her bir cephede birbirinden farklı mekânlar oluşturulur.

Roman incelemelerinde mekânın, yazar üzerindeki etkisi dikkate alınmadan söz konusu romanın, tam anlamıyla çözümlenebileceği söylenemez. Mekânda var olan gelenek-görenekler, siyasal ve toplumsal baskılar, ekonomik ve kültürel etkenler, o coğrafyanın dağları, denizleri, yetiştirilen ürünleri, türküleri, el sanatlarını, evleri gibi toplumun özünü ortaya koyan pek çok somut ve soyut etken, mekân-yazar ilgisinin belirleyicisidir. Bu hâliyle mekân; yazara, esere ve bütünde o millete tutulan bir aynadır. Bu bakımdan romanda mekân unsuru, yazarın mekâna yüklemiş olduğu imgesel çağrışımlarla somutlaştırılır. Okuyucunun merak, ilgi ve dikkatinin canlı tutulabilmesi ve konunun daha iyi anlaşılması için mekâna ve mekânın sunumunu yapan yazara önemli görevler düşer. Bu incelemelerde mekânla özdeşleşen kişilerin ve birtakım nesne ve duyguların ön plana çıkarıldığı görülür. Mekâna olan bakış açısı; yabancılaşma, ötekileşme, yalnızlaşma, karamsarlık, bunalım, ideoloji, toplumdan kopuş, toplumsal baskı, toplumsal düzen, sınıf çatışması, memleket endişesi ve birlik ve beraberlik gibi kavramların incelenmesi ile mümkün kılınır.

1. 1. 2. 6. Mekân ve Kurgu

Romanın akışı içinde karakterin belirleyici olan birtakım tutum ve davranışları veya anlatının kaderini belirleyen yeni olay halkaları gibi dikkatlere sunulmak istenen özellikler, ustaca işlenmiş bir mekân efekti ile gün yüzüne çıkartılır. Bu bağlamda mekân, olumlu/huzurlu veya olumsuz/bunalımlı hâllerde kurgunun en önemli yapı taşlarından biri olarak yerini alır. Çünkü mekân bir zemindir, bir varoluştur. Bu bakımdan bir odanın mekânsal boyutta sunuluş tarzı; o ev sakinlerinin yaşayışı, dünya görüşü, kültürü, psikolojik durumu, inançları, yaşadıkları dönem ve sosyo-ekonomik düzeyleri hakkında bilgi sahibi olunması noktasında genellikle canlı ve yaşayan verilerdir. Böylece okuyucunun da anlatı karakterlerine ve ileride yaşanacak olaylara bu pencereden bakması sağlanarak okuyucu dolaylı yoldan bilgilendirilir. Bu, bir nevi okuyucu için ön hazırlık ve hazırbulunuşluktur.

Bilimsel, sanatsal, sosyal ve teknolojik alanlardaki gelişmelerle beraber kurguda önemli bir paya sahip olan "mekân" unsurunun roman türündeki kullanım gayesi ve şekli değiştirilerek mekâna işlevler yüklenmeye başlanır. İlk yazın türlerinden günümüz romanlarına kadar olan süreçte mekân pek çok evreden geçer. Bilimin sunduğu fizik determinizmi veya Freud, Jung ve Bergson gibi bilginlerin bilinçdışı, kolektif bilinç ve zaman görüşleri doğrultusunda pek çok alanda olduğu gibi edebiyatta ve özellikle romanda kurgu düzeyinde birtakım değişimler yaşanır. Böylece içerik, biçim ve özellikle anlatım meseleleri hususunda sanatçıların eli rahatlar ve sınırları genişler. Bu bağlamda mekân ve uzam gibi kavramlar, yeni boyutlarda yeniden ele alınır ve tanımlanır. Postmodernizmin de etkisiyle kurguda birtakım değişimler yaşanarak iç içe geçmiş mekânların kullanımı gözlemlenir. Mekân-insan ve olayın bütünleşerek iç içe geçmesi, kurmacanın gerçekliğinin ortaya konmasını sağlar. Mekânın iç içe geçmesi, Orhan Pamuk'un (2009) *Kara Kitap* adlı romanında şöyle somutlaştırılır:

"Çocuk Haftası'nın son sayısının kapağında, ***elimizde tuttuğumuz dergiyi okuyan bir kızın resmedildiğini fark edince, o kızın elinde tuttuğu dergiye dikkatle bakmış ve resimlerin iç içe geçerek çoğaldığını anlamıştık****: Bizim tuttuğumuz derginin kapağındaki kızın tuttuğu derginin kapağındaki kızın tuttuğu derginin kapağındaki kızın tuttuğu derginin kapağındaki kız da giderek küçülen aynı kırmızı saçlı kızla aynı Çocuk Haftası'ymış."* (Pamuk, 2009: 353-354).

Kurmaca düzleminin iç içe geçmiş sarmal yapısı, romanın içine serpiştirilmiş hikâyelerin iç içe anlatılması ile sağlanır. Aslında bir üstkurmaca yazış tekniği olan iç içe

geçen her hikâye ile mekânlar da iç içe geçmiş olur. Romanda mekân, bütünsel bir boyutta ele alındığında mekânın işlenişi, işlevi, mekânlar arasındaki geçişler gibi etkenler; kurmaca dünyanın gerçekliğini, olay örgüsünü, karakterleri, anlatım biçimlerini ve anlatının dili gibi pek çok unsurun daha iyi kavranmasını sağlar.

1. 1. 2. 7. Mekân ve Olay Örgüsü

Romanda mekânın işlenişi, olay örgüsünün hangi çizgide seyredeceğine dair ipuçlarını verir. *"Mekân, olay örgüsünde ifade edilen hâdiselerin sahnesi durumundadır ... Olayın mahiyeti, mekân tavsiyelerine ayrılan satırlarda sezdirilir. Bu bakımdan mekân tasvirlerinin sinemada film başlamadan önce çalan müziğe benzer bir fonksiyonu vardır."* (Aktaş, 2013: 65). Mekân, karakterleri ve olay örgüsünü belirlerken olayın seyri ve karakterler de mekânı belirler. Bu ilişki, birbiriyle doğru orantılı bir şekilde gelişen ve ilerleyen bir yapıda meydana gelir.

1. 1. 2. 8. Mekân ve Karakter

Romanın temelini oluşturan olaylar ve bu olayların varoluşunu sağlayan kişiler (karakterler), mekânın belirlenmesindeki en önemli etkenlerdendir. Bazen bir mekân, bütün karakterler için aynı anlam bütünlüğünü ortaya koymak için kullanılırken bazen de her karaktere özgü yeni yeni mekânlar inşa edilir. Mekândaki değişim ve mekânlar arasındaki geçiş, yazarın bilinçli bir hamlesidir ve anlatının yeni bir dönüm noktasını ortaya koyar. Yazar, somut dünyada beslendiği mekân ile zihnindeki mekânı, anlatısında yer alan karaktere yaşatarak mekâna can verir. Anlatının gerçeklik algısının oluşmasında mekânın işlevi son derece önemlidir. Mekân değişikliği karakterlerin boğucu bir ortamdan ferah bir ortama geçişini sağlayarak iç sıkıntısından kaçışına ve sevdiği, hoşlandığı şeylerle meşgul olmasına imkân tanır. Mekân, karakterin mutsuz olmasına neden olan, onu huzursuz eden bir unsur olarak da kurulabilir. Bazen de sadece temsili bir dekordan ibaretmiş gibi kullanılsa da salt bir dekor olmaktan öte bir şeydir.

Romanda mekân hem fiziki hem de ruhi bakımdan birbirinden farklı özellikler taşıyan karakterlerin bir araya getirildiği bir alandır. Mekân, karakterlerin kendi hayatlarını şekillendirdiği kimi zaman huzur bulup sığındığı kimi zaman ise çatışmaları, kaçışları ve karşılaşmaları yaşadığı, psikolojilerinin ortaya konduğu, kendini sorguladığı, iç hesaplaşmaların yapıldığı, bütünsel bir biçimde tanımlandığı ve hayat bulduğu düzlemdir. Mekân aynı zamanda bir buluşma noktasıdır. Bazen çekişmelerin, ihanetlerin ve entrikaların yaşandığı bir alandır. Romanda mekân, yazarın dış dünyayı anlatmadaki başarısını ve

yeteneğini ortaya koymada önemli bir araçtır. İyi analiz edilmiş bir romanda karakterler âdeta mekânla özdeşleşir. Bazen de mekân anlatıda karakter ile özdeşleşir, tek vücut olur ve artık karakterin kendisi olur. Böylece mekân, gerçekliğin kendisi hâline gelir. Tanzimat romanlarında karakterler Çamlıca'yla, Servet-i Fünûn romanlarında Tepebaşı Gazinosu'yla bütünleşir.

Mekân unsuru, karakterlerin çiziminde de son derece önemli ve ayırt edicidir. Kimi romanlarda karakterler kişisel özelliklerinden ziyade içinde bulunduğu mekân ile özdeşleşerek öne çıkar; mekân âdeta o karakterin kendisi olur. Sait Faik'in Burgaz Ada'yla, Halikarnas Balıkçısı'nın da Bodrum'la bütünleşmesi, bu durumu güzel bir şekilde somutlaştırır. *"... nitelikli romanın şahıs kadrosunun biçimlenmesinde, mekânın katkısı büyüktür... Mekân temel niteliği itibariyle kapsamlı bir kavramdır ve içinde, toplumsallaşmanın temel değerlerini barındırır. En geniş anlamıyla mekân, uygarlığın ve uygarlaşmanın vitrinidir. İnsanlığın uygarlaşma serüveninin ilk ayak izlerini mekânda gözleriz. Dolayısıyla mekân, genel ve geniş anlamda maddi ve manevi değerler manzumesini içinde barındırmaktadır."* (Tekin, 2009: 130-131). Müzelerde ve tarihî yapılarda olduğu gibi mekân; bir toplumun, bir kültürün ve bir tarihin ruhunu içinde gizler ve taşır. Bundan dolayıdır ki romanda mekân, topluma tutulan bir aynadır. Tarih sahnesi içinde insanlığın geçirmiş olduğu tüm değişim, gelişim ve evreler mekânda saklıdır. İyi bir okuma ve dikkatli bir bakış ile mekânın bu gizemi çözülür ve mekânın, tarihin izlerini geleceğe taşıdığı görülür.

1. 1. 2. 9. Mekân ve İnsan

Mekân; cereyan eden olayları, bunlar karşısında insanların sergilediği tutum ve davranışları, gelenek ve görenekleri içerisinde barındırır. *"…mekân, insan ve toplumu ele veren bir imge özelliğine sahiptir."* (Alver, 2006: 37). Bütün bunların özünde mekânın insanla bütünleşmesi ve tek vücut olması hâli vardır. Mekân ile insanın bütünleşmesi, kurgudaki ve dış dünyadaki insanın (okuyucunun) bütünleşmesini sağlar. Bununla beraber mekân, aktarılan kurguya göre çeşitlilik gösterebilir. Mekânı belirleyen ve tanıtan hususiyetler, kurguyu ve kurgunun karakterlerinin hâlini yansıtacak bir biçimde kaleme alınır. Mekânın canlı bir şekilde analiz edilip yazıya dökülmesi; onun görme, duyma, koklama, tat alma ve dokunma duyularının bir ya da birkaçına hitap etmesini sağlar. Böylece mekânın zihinde daha somut bir şekilde algılanmasına ve bileşimler oluşturmasına imkân tanır.

Mekânın ve insanın birbirleriyle olan ilişkisinde hassas dengenin kurulması gerekir. Mekânın anlamlı kılınmasında *"insan ve insanın ürettiği algı"* (Alver, 2006: 37) önemli bir yere sahiptir. Mekânın bilincine varan insan, aslında kendinin bilincine varmış olur. İnsanın mekâna karşı duruşu, onu algılayışı ve zihnindeki mekân tasavvurları, insanın kendini nasıl algıladığı ile yine doğru orantılıdır. Mekân ile insan arasındaki ilişki geçişken bir yapıda olduğu için insan, içinde yaşadığı mekândan ayrı düşünülemez. Kimi zaman mekân, insanı tamamlarken kimi zaman da insan, mekânı tamamlayan bir unsur olarak yer alır. Bu nedenle insan bir süre sonra insan sınırları içinde yaşadığı mekâna benzemeye başlar. Yaşanılan yerin iklimi, yetiştirilen ürünleri; o mekânın insanının giyim şeklini, beslenme şeklini, âdetlerini, kültürünü, varlık ve nesnelere verdikleri isimleri doğrudan etkiler. Bununla beraber insan da yaşadığı mekânı kendisine benzetir ve uygun hâle getirir. Böylece mekân insanı, insan da mekânı yansıtmış olur.

Mekân ile insan ilişkisinin incelendiği bir başka nokta da insanın mekân ile kurduğu duygusal ilişkidir. İnsan mekânla ruhi ve estetik boyutta bütünleştiği için mekânda olan ufak bir aksaklık insanı sarar ve sarsar. Mekânı canlı bir varlık olarak gören insan, mekânın sesini dinler, hüznünü paylaşır hatta zaman zaman tüm duygularını mekâna anlatıp aktararak onunla dertleşir. İnsanların geçmiş yaşantılarının, geçirdikleri evrimlerin ve değişimlerin izleri ancak mekân sayesinde geleceğe taşınır. Bu hâliyle mekân, geçmiş ile gelecek arasında köprü görevini üstlenir.

Namık Kemal'in kaleme aldığı *Vatan* adlı yazısında olduğu gibi mekân, yalnızca içinde barınılan bir ev veya bir şehir hatta bir ülke olmaktan öte kimi zaman bir anne şefkati ve sıcaklığı kimi zaman bir hasret, bir duygu boşalımı ve bir teslimiyettir. Mekân insan ilişkisine yalnızca ruhi ve psikolojik boyutta değil, fiziksel boyutta da bakılmalıdır. İçinde yaşanılan coğrafya, dağlar, denizler, akarsular ve yetiştirilen tarım ürünleri, nüfusu, yeraltı kaynakları, iş imkânları gibi pek çok unsur mekân ve insan ilişkisinin belirleyicileri ve aynı zamanda düzenleyicileri olarak görünür.

Mekân; köy, kasaba, şehir, büyükşehir olarak sınıflandırıldığında içinde yaşanılan yerin, insanlar arası ilişkileri farklı farklı şekillerde etkileyip belirlediği görülür. İnsanın sosyal kimliği ancak mekânın ona sunduğu imkânlar ölçüsünde oluşur ve gelişir. İnsanlar arasındaki iletişim, gelenek ve görenekler, kültürel kimliğin oluşumunda farklılığa yol açar. Her bir mekânda yaşayan insanın kendisine özgü davranışı ve duruşu bulunur.

Mekân olarak kasabalarda yaşayan insan sayısı, şehre oranla oldukça az olduğu için orada yaşayan hemen herkes birbirini yakından tanıma ve birbirleriyle iletişim içinde olma imkânına sahiptir. Bu bakımdan iletişimde güvenirlilik ve dönüt alma genellikle en üst seviyelerdedir. Kasabada iş olanaklarının kısıtlılığı nedeniyle birçok insan aynı veya benzer işle meşgul olur. Bu noktada da insanlar birbirlerini daha iyi anlama, birbirlerine yardımcı olma ve ortak konularda fikir birliği sağlama imkânına sahiptir. Aynı zamanda kasabadaki insanların sorunları da bu sorunlara çözüm arayışları da ortaktır. Bu nedenle kasabada yaşayan insanlar arasında kader birliği vardır. İnsanların amaç ve beklentileri hemen hemen aynıdır. Burada doğa ile iç içe yaşamak ve birçok nesnenin kaynağı olan toprakla bütünleşmek; kasaba halkının duygu, düşünce ve iletişimindeki doğallığını ve içtenliğini sağlar. Bu bakımdan insanın davranışlarını belirlemesi; duygu, düşünce ve ilişkilerini şekillendirmesi açısından mekânın psikolojisi önemli bir yere sahiptir. Mekânda var olan nesne ve varlıklar yine aynı şekilde insanın psikolojisini etkileyen unsurlardır. Böylece insanı etkileyen birçok varlığın/eşyanın belli bir "mekân" aracılığıyla derin anlamlar kazandığı görülür.

Düşünce sisteminin değişmesi, ihtiyaçların farklılaşması, teknolojinin gelişmesiyle beraber insanoğlu yeni mekân tasarımları yapar. *"... insanoğlu mekân yapmaya başladıkça, organik bütünlükten ayrılmaya başlar. Doğal çevreyle kendi yaptığı mekânın arasındaki gerilme, insanın, bazen doğal olanı, bazen de yapılanı kutsallaştırmaya yöneltmiştir. Bu anlamda her uygarlık, doğal olanla 'yapılan' arasındaki gerilim ve etkileşimden beslenmiştir."* (Narlı, 2007: 31). Oluşan bu yapay mekân tasarımlarının kimi sanatçılar için gerçek/doğal mekânla bir uyum içinde olduğu izlenirken kimi sanatçılarda ise çatışma hâlinde olduğu izlenir.

Mekân ile insan ilişkisi bir başka ifadeyle mekânın insan üzerindeki etkisi, insanın içinde bulunduğu ruh hâliyle doğrudan ilintilidir. *"Şair, bilinçli bir deli ve bilinçli bir çocuktur; mekânları bilerek karıştırır ve şakayı, bilmeye yeğler... eşyanın iki görünüşü vardır; biri herkesin gördüğü yüzü, öteki de ancak sanatçının herkese göstereceği yüz."* (Anday, 2015: 24). Mekân ile insan arasındaki ilişkinin birbirini destekleyen ve geliştiren bir ilişki olduğu bilinir. İnsanın, yaşadığı mekânı biçimlendirdiği gibi mekân da insanın yaşam biçimini ve ruhi özelliklerini biçimlendirir. Mekânlar bireyin ve toplumun kültürünü, ekonomisini, siyasi düşüncesini, kimliğini ve aidiyetini ortaya koyan yapıcı ve yansıtıcı bir özelliğe sahiptir. *"Geçmiş, an ve gelecek kurgusundan mekân algısı, çağın gereklerine uygun biçimde bireyleri ve toplumları içlerinde barındırdıkları tinsel güçlerle besler."*

(Kanter, 2013: 7). Mekânlar yalnızca fiziksel yapıları değil, çağın gereklerine göre bireyin geçirdiği değişim ve dönüşümün izlerini taşıyan tinsel bir süreci içerir.

1. 1. 2. 10. Mekân ve Bakış Açısı

Mekân kullanımında üzerinde durulması gereken diğer bir unsur da kurgunun geçtiği mekâna kimin gözünden bakıldığıdır. İlk dönem romanlarında çevre/mekân, yazar anlatıcının hayal gücü ve bakış açısıyla sunulmuştur. Kullanılan mekân, anlatının tamamlayıcı bir unsuru değil, anlatının sınırlarını belirleyen çerçeve niteliğindedir. Daha sonraki süreçte roman karakterinin bakış açısından yararlanılmasıyla birlikte mekânın/çevrenin kullanımı da değişir. *"Yazar-anlatıcının çevreye bakışı ve çevreyi yorumlayışı sınırlı bir düzeyde kalırken, çevrenin asıl çizimi ve yorumu, kahramanın bakış açısından yapılır. Olayları yaşayan kahraman, olayların cereyan ettiği yere, doğal olarak anlatıcıdan daha yakındır. Dolayısiyle o, mekâna daha yakından ve daha beşerî bir sıcaklıkla bakar. Kahramanın bakış açısından görülen mekân parçası, okuyucuya da sıcak gelir. Bu uygulama ile mekân, salt bir coğrafya parçası olmaktan çıkar; insanla bütünleşen, dolayısiyle anlatı sistemini destekleyen vazgeçilmez bir değer olur."* (Tekin, 2009: 154). Mekân, yazar anlatıcının veya kahramanın bakış açısıyla algılanıp yansıtılabileceği gibi anlatıyı/romanı okuyan okuyucunun bakış açısına göre de farklı algılanır. Bu noktada mekân, kendisine bakan kişinin duygu-düşünce dünyasına, psikolojisine, politik görüşüne, kültürüne, eğitim düzeyine, yaşına, cinsiyetine, mesleğine, ilgi alanlarına ve yeteneğine bağlı olarak oluşturulur. Bu sayede mekân, yeni ve farklı anlamlar ifade etmeye başlar.

1. 1. 2. 11. Mekânın Ruhu

Kendine özgü bir ruha sahip olan mekân, olay halkaları arasındaki en önemli geçiş unsurudur. Olay örgüsü, mekânla beraber gerilir ya da rahatlayıp normalleşir. Bu nedenle *"mekânda merkezîleşmelerin olup olmadığını gözden kaçırmamak gerekir."* (Aktaş, 2013: 68). Bazı anlatılarda mekân, bir sahne olmaktan ziyade anlatının kendisini oluşturur. Bu noktada mekân, bir kimlik kazanarak anlatının başkişisi hâline gelir ve böylece kimi zaman konuşur kimi zaman konuşturulur.

Mekânın geçmişte bir olaya, bir duruma ev sahipliği yapması, mekânın ruhunu ve canlı bir varlık olduğunu ortaya koyar. *"... toplumsala dair zihinsel arketipler, bilişsel haritalar mekâna sinmiştir ve mekânsal olan, yaşamın, tarihin, bellek ve kimliğin konfigürasyonlarıyla bizi yüzleştirir, bir bakıma, zamanın ruhuna bizi tanık kılar."* (Aytaç, 2006: 881). Bu nedenle mekân, hafızası ve yönlendiriciliği olan canlı bir varlıktır. Mekânın

ruhunun kaybolması, o mekânın benliğinin ve oradaki yaşanmışlıkların kaybolması demektir.

Mekânın ruhu, mekân üzerinde yaşayan insan ve insan topluluğunun tarihten itibaren geçirdiği ruh ve akıl dünyasını yansıtır. Mekân kişiyi her yönüyle kuşatır ve *"...mekânın ruhu orada yaşayan kişilere sirayet eder."* (Kara, 2006: 83). Bu nedenle mekânın içindeki hemen hemen her varlık, bir duygu ve düşünceyi simgeler.

1. 1. 2. 12. Mekân ve Dil

Mekânın sunuluşunda kullanılan dil, kurgunun anlatıldığı dil perdesini aşarak bir "üst dil" kimliğine kavuşur. Böylece sanatsal ve estetik bir kimlikte oluşturulan mekânın dili ve poetiği; soyut düzlemdeki işlevselliği, olayın, karakterlerin, nesnelerin ve okuyucu üzerindeki etkisi ile kendini gösterir.

Mekânın poetiğinin incelenmesinde kullanılan dil, yalnızca kelime seçimi, kelimelerin sıralanışı veya günlük dilden farklılaşarak dilin, söze erişmesi değildir. Burada esas olan şey hem yazar hem olay örgüsü ve karakterler hem de okuyucu safhasında oluşan "mekânın duyumsaması ve hissedilmesi"dir. Böylece mekânın varlığı kabul edilerek mekânın poetiği çıkarılır ve özümsenir. Bu nedenle olay örgüsünün, karakterlerin ve onların yaşam biçimlerinin mekân ile olan ilişkisi üzerinde durulur. Mekândaki eşya ve nesnelerden hareketle o mekânda yaşanılan olaylar, kişiler ve o kişilerin dünya görüşü, yaşam şekli gibi pek çok unsura ulaşılabilir. Bu şekilde ulaşılanlar aslında mekânın dilinin okunup çözümlenmesidir. Mekânın dili, söylenmeyenlerin söylenmesi ve ifşa edilmesidir. Bu nedenle mekânı dikkatli bir şekilde süzgeçten geçiren göz, fiziki olarak görmediği olayları çözümleyebilir.

Peyami Safa'nın (1999: 13-14) *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* adlı romanında başkişi olan hasta genç, mekânın dilini çözerek mekânın konuşmalarına kulak verir. Hastaneden eve döndüğü zaman evlerinin sofasına giden hasta genç, sofanın yol göstericiliği sayesinde oradaki eşya ve izlerden hareketle mekânın dilini okur ve annesinin başından geçenleri anlamaya çalışır. Burada yapılan değerlendirmeler, mekânın işlevselliğini bir kez daha kanıtlar. Hasta genç, minderde üst üste konmuş iki yastıktan annesinin biraz rahatsızlanıp oraya uzandığını, rafın önüne çekilmiş bir sandalyeden annesinin en üst raftan ilaç şişesi aldığını, masanın üzerindeki kordiyal şişesinden annesinin fenalık geçirdiğini ve minderin üstündeki ıslak ve buruşuk bir mendilden annesinin ağladığını anlar. Böylece mekân ve

nesne ilişkisi aracılığı ile sırlar/söylenmeyenler açığa çıkar ve sofa, sessiz bir şekilde söylenmeyen her şeyi söylemiş olur.

1. 1. 2. 13. Mekân ve Eşya/Varlık

Mekân ile nesneler arasındaki bağ, mekânda yaşar; bu nedenle mekânın dili ve nesnelerle olan bağı dikkatli bir şekilde incelendiğinde mekânın konuşmaları duyulur ve verilmek istenen mesaj alınır. Peyami Safa'nın (1999: 13-14) *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nda hasta gencin, evlerinin sofasındaki minder, sandalye, kordiyal şişesi, ıslak ve buruşuk mendil gibi eşyalardan yola çıkarak annesinin hastalandığı sonucuna ulaşması, bu durumu örneklendirir.

Mekân-eşya ilişkisi de romanın çözümlenmesinde önemli anlamlar içerir. *"... eşya, içinde bulunduğu mekâna ve -asıl- o mekânda yaşayan kişiye toplumsal 'statü' kazandıran dinamik bir unsur olarak görülür. Bu nedenledir ki, realistler, kişilerini çizerlerken onun kullandığı eşyayı tanıtıp anlatmaya hayli önem vermişler ve kişiyi, sahip olduğu eşya zenginliğiyle birlikte çizmeye özen göstermişlerdir"* (Tekin, 2009: 137). Bu nedenle romanda eşya tasvirine ayrıntılı bir şekilde yer verilir, mekân ile eşya arasındaki ilgi toplumsal hayatın geçirdiği değişim ve ihtiyaçlar dâhilinde olur. Ayrıca mekânda yer alan hiçbir eşya, gelişigüzel yer almaz; hepsi, karakterin duygu-düşünce dünyasının ve romanın muhtevasının aktarılması için özenle kullanılır.

Mekân-eşya ve insan ilgisi romanın iç yapısını belirleyen önemli dinamiklerdir. Bu dinamikler içinden mekân unsuru, ön plana taşınarak mekâna alışılmışın dışında yeni anlam ve işlevler yüklenir. *"Çevre, bir felsefenin ürünü olarak biçimlenir. Köy, şehir, sokak, cadde... basit birer oluşum değildir. Bunlar, bir felsefe ve bir düzen anlayışının sonucunda ortaya çıkmış birimlerdir. Ev, bizden bir şeyler taşıdığı zaman sıcaktır. Eşya, alıştığımız zaman bizimdir; onunla aramızda manevi bir sözleşme vardır"* (Tekin, 2009: 138). Mekân ve mekândaki eşyalar, bireylerle özdeşleştiğinde bir anlam ve değer kazanır. Bu bağlamda yazar, karakterin psiko-sosyal kimliğini, mekân ve eşyaların imkânlarından yararlanarak yansıtır. Bu nedenle kullanılan eşyalar, kitaplar, odalar aslında roman tahlili ve çözümlemesinde önemli bir yere sahiptir.

1. 1. 2. 14. Mekân ve Zihniyet

Mekân; bireyin üzerindeki toplumsal baskıyı, bireylerin dış dünyayı nasıl algıladığını, evliliklerin nasıl yapıldığını, görücü usulü ile evliliğin doğurduğu acı sonuçları, kadın-erkek ilişkisini, kadına bakış açısını, çok basit algılanan boşanma sorununu, gelenek

ve görenekleri, bu süreçte bireyin ve toplumun yabancılaşma, arayış, kaçış ve çatışmalarını ve bütün bunlarla ilgili belli bir bireyin ve topluluğun düşüncelerini yansıtır.

Mekânın zihniyet ile olan ilişkisi, Türk edebiyatının ilk romanı olan Şemsettin Sami'nin *"Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat"* romanıyla somut bir şekilde ortaya konur. Roman kişilerinden Fitnat, cumbada oturup sokağı seyretmeyi bile hiç hatırına getirmeden bütün gün odasında gergef işler, sandık ve çekmecelerindeki işlemeleriyle meşgul olur. Bu hâlinden son derece mesut olan Fitnat, bir gün cumbadan tesadüfen Talât'ı görür. Ona karşı bir şeyler hissederek artık çok sevdiği gergefiyle ve nakış işlemeleriyle ilgilenmekten hoşlanmaz. Odasında âdeta sıkılıp bunaldığını hisseder ve böylece odası, artık Fitnat'ın mutlu olmadığı kapalı-dar bir mekân hâlini alır:

"...güneş gurup ettikten sonra ufk-ı arzda görünen üzgünlüğe benzer bir hüzün Fitnat'ın yüzünde belirir. Oldum olası süt limanlık olan düşünce dalgasında bir telaş dalgasıdır peyda olur. Gönlü, gergefte işlemek çok istemiyor, pencerede oturmasını istiyor… Yine gergefin yanına çekilir, ama yarım saatte bir kalkıp pencereden sokağa bakar, bakar ama bir şey göremez… İşte bu vaka Fitnat Hanım'ın tabiatına bir değişiklik getirir: Gergeften, dikişten biraz soğur, öyle daima işlemekle vakit geçirmekten çok hoşlanmayıp bazan da bir köşeye çekilip yalnız, düşünür. Zihninde bir meşguliyet, bir keder olduğu yüzünden belli olur. Sokağa bakmaktan hoşlanır." (Şemsettin Sami, 1992: 50-51)

Fitnat dış dünyadan kopuk odasında önceleri mutluyken Talât'ı gördükten sonra bu odaya hapsedilmiş olduğunun bilincine varır. Bu nedenle mekânın algılanmasında bireyin ruhsal durumu, duruşu, dış dünyayı algılayışı, düşüncelerinin dışa vurulması ve somutlaştırılması gibi pek çok duyusal özellik etkilidir. Bütün bu özelliklere bağlı olarak mekân algısı da değişim gösterir.

1. 1. 2. 15. Mekân ve Soyut/Somut İlgisi

Mekân, sunuluş itibarıyla hayatın tezahürüdür. Mekânın ortaya konmasında en önemli etken, "soyut"tan yararlanmadır. *"İtibarî mekân, haricî âlemi aksettirme endişesiyle tanıtılıyor ve tasvir ediliyorsa 'mimesis'e bağlı yapma ve yaratma tarzına uygun bir esere vücut veriliyor demektir. 'Tedric' esası çevresinde kaleme alınan metinlerde ise, mekâna ait hususiyetler, bir intibayı sezdirecek tarzda dikkatlere sunulur"* (Aktaş, 2005: 127). Karakterlerin ve olayların yansıtıldığı mekân; bu ögelerin ve varlıkların somut dünyada göründükleri gibi değil, insanın psikolojisinde ve muhayyilesinde algılandığı biçimleriyle tanımlanarak ortaya konmasına imkân tanır. Böylece somut varlık ve nesnelerin, soyut bir

çizgide yeniden betimlenmesi sağlanır. Mekân, *"İtibarî âleme has unsurlar içinde yaşadığımız kâinata ait olanlarla bir bakıma kavranabilir duruma gelir"* (Aktaş, 2005: 133). Mekân, soyut bir kavramın somut bir kavram ile özdeşleştirilmesidir.

1. 2. MEKÂN OLARAK KASABA

Bir bütün, parçaların birleşiminden meydana gelir. Parçalar da bütünün oluşumunun sağlandığı, gelenek ve göreneklerin patlak verdiği çekirdeklerdir. Dolayısıyla bir bütünü doğru analiz edip doğru sonuca ulaşmak için parçalar, dikkatle süzgeçten geçirilmeli; tahlil ve tasnif edilmelidir. Bu bağlamda bir ülkenin kültürel, siyasal ve ekonomik kimliğini ortaya koyabilmek için ilk önce mekânın parçalarına inerek işe başlamak gerekir. Bunun için de kasaba, bütünsel imge ve simgelerin var olduğu, hayat bulduğu "mekân çekirdekleri" olarak değerlendirilir. Köy ile şehir arasındaki birer geçiş yeri olan kasabalar, toplum içindeki yeri ve köy ve şehir arasında kurduğu ilişki nedeniyle edebî eserlerde ele alınan önemli mekânlardan biri olmuştur. Bu nedenle köy ve şehir arasında bir köprü vazifesi gören kasabalar, şehirden köye açılan bir kapı olarak değerlendirilir.

Karakoç (1986) *Kasaba Edebiyatı* adlı yazısında kasabayı, "küçük şehir" olarak tanımlar. Göçebe yaşamı geride bırakan ancak tam anlamıyla da sanayileşemeyen şehirlerin aslında birer kasaba olduğu gerçeğini ortaya koyar ve böylece ülkemizde kasaba medeniyeti yaşandığını belirtir. *"Medeniyet, bir topluluğun maddi ve manevi alanlarına, edebiyat, güzel sanatlar, fikir ve felsefe, müspet bilgiler, teknik ve ahlak alanlarına, aynı yönü, aynı neşeyi, aynı hüznü, aynı hızı, aynı ölülüğü ve diriliği, aynı motifleri aynı dozlarla veren ruhi güçtür. Bu noktadan giderek diyebilirim ki Türk edebiyatının olumluluğu, kasaba edebiyatındadır ve Türk edebiyatının ağırlık merkezi, kasaba ve küçük şehirler edebiyatı olmalıdır, en azından o yola çıkmalı."* (Karakoç, 1986: 46). Proleter edebiyatta ve köy edebiyatında insan unsuru, tekdüze ve birbirine benzer bir şekilde sunulur. Bu durum, sosyoloji bakımından değerli görülse bile sanatsal yeterlilik bakımından son derece sınırlıdır. Kasaba edebiyatında ise sanat, alabildiğince özgürdür ve *"insan artık kişileşmiştir."* (Karakoç, 1986: 48). *"Küçük şehir veya kasaba, insanı keşfetmek, hatta edebî anlamda icat etmek için ideal bir birim, geometrideki altın ölçüdür âdeta."* (Karakoç, 1986: 48). Kişiler, aileler, en alt tabakadan en üst tabakaya kadar her kesimden insanın iyi-kötü, hayal-gerçek gibi bütün hâlleri kasaba edebiyatının konusunu içerir.

Küçük bir şehir olarak düşünülen kasabaların, kendi içinde bir kimliğinin olduğu görülür. *"Kasaba bir açık/dış mekân olmasına rağmen edebî hikâyelerde neredeyse çok geniş bir ev gibi iç mekânmış gibi anlatılabilmektedir. Bunda kasabanın, içinde yaşayanların tesiriyle organik bir bütün oluşturmasının etkisi büyüktür. Yani kasaba kavramı çoğu zaman hem maddi hem de manevi anlamda öylesine homojendir ki parçalarını göz ardı edip onu bir bütün olarak algılamak zor olmaz. Kasaba, bu bütünlükle birlikte aynı zamanda kendisi*

dışında kalan dünyayla fazla bağlantı kurmayan, kendi şartlarını belirlemiş, bu bakımdan kendi içine kapalı bir yapı olarak da algılanmaktadır. Dış dünyadan bağımsız bir görüntü çizmesi çoklukla da bunu gerçekleştirebilmesi kasabanın kendi yaşam kurallarını belirlemesini getirmiştir. Yani kasaba kendi hayatını ve zamanını yaşar, yasalarını belirler, cezalandırır, ödüllendirir ve böylece yaşam döngüsünü devam ettirir." (Demir, 2011: 340). Her ne kadar bütünün bir parçası olsa da kasabalar, topografik olduğu kadar sosyolojik olarak da kendi karakteristik özelliklerini bünyesinde taşır.

Millî Mücadele ve Cumhuriyet yıllarında kasabalar, düşünce bağlamında şehirde yaşanan değişimlerin ve teknolojik alandaki gelişmelerin köylere ulaşmasında birer kapı rolü üstlenmiştir. *"Kasaba, aydınların düşünceleriyle hükümet siyasetini büyük halk çoğunluğuna aktaran bir geçit yeridir. Yukardan gelen herhangi bir düşünceye karşı belirli bir tepki göstermek, direnme duygusu kasabada doğar. Ancak kasaba şu veya bu şekilde bir fikir uğurunda hizaya getirildikten sonradır ki işler kolaylaşır."* (Karpat, 1962: 53). Bu nedenle kasabalar, şehir ile köy arasında bulunan bir geçiş yeridir.

Kasabalar, kendi kimliğine ve kendi bilincine sahip olan varoluşsal mekânlardır. *"… köyde insan, henüz toplumun seri insanlarından olmak durumundan kurtulacak kadar gelişmemiş; proleter ise teknik ilerlemelerle elde edilen bir yaşayışa iyice yapışık ve şartlandırılmış olduğundan bu iki sınıfın edebiyatı, yani onları konu edinen, kaynak edinen edebiyatlar, şartlı edebiyatlar ve uç edebiyatlar olarak fonksiyonlarını yaparlar."* (Karakoç, 1986: 47-48). Kasaba edebiyatı ise *"… bir ucuyla köye, öbür ucuyla ağır sanayi yaşayışına pencereler açar … kasaba edebiyatının ölçüleri, gerektiği kadar aşılmadan öteki branşlarda sağlam eserler verilemez."* (Karakoç, 1986: 47). Kasabalar, köy ile şehir arasında yer alan ve bir bütünün parçası olan coğrafi bir topluluğa soluk aldıran mekânlardır. Kasabayı tam olarak çözümlemek ve ortaya koymak, şehirlerin ve köylerin çözümlenmesinde ve anlamlandırılmasında gerekli temel unsurdur. Bu bağlamda kasabalar; insan, kültürel, sosyal, iktisadi, ekonomik, psikolojik ve coğrafi olmak üzere pek çok faktör üzerinden değerlendirilmeli ve varoluşsal topografyası çıkarılmalıdır.

Kasaba; *"şehirden küçük, köyden büyük, henüz kırsal özelliklerini yitirmemiş olan yerleşim merkezi"* (www.sozluk.gov.tr., Erişim tarihi: 02.02.2020), bir başka ifade ile *"Nüfus sayısı ve yaşam koşulları ile köyle kent arası, ancak kente daha çok yaklaşan yerleşme özeği."* (BSTS/Coğrafya Terimleri Sözlüğü, 1980) olarak tanımlanır. Ülkemizde nüfusu 2.000 ile 20.000 arasında değişen (BSTS/Kentbilim Terimleri Sözlüğü, 1980) yerleşim yerleri kasaba olarak adlandırılır. Kasabanın kırsal yerleşim alanı olmaktan çıkıp

şehirleşmeye geçişinde *"...esas olan, tarımın payının iktisadi faaliyetler içinde gerileyerek öteki fonksiyonların gelişmesi ve çeşitlenmesidir. 'Kasaba ile şehir' arasında belirginlik kazanan fark, 'kasaba'da şehirsel fonksiyonlardan yalnız birinin geliştiği kabul edildiği(dir)."* (Tütengil, 1983: 54). Nüfus artışının yanında tarımda makineleşmeye bağlı olarak çiftçi oranının düşmesi ve bireylerin sanayileşmeye, eğitime ve serbest mesleğe yönelmesi, kasabaların şehirleşmesindeki öne çıkan etkenlerdendir.

Mekân olarak kasaba, barınmayı sağlayan bir yerleşke olmaktan ziyade sosyal iletişimin ve ilişkinin bulunduğu sistemler bütününü ifade eder. *"Taşra mekânsal bağlamda özel olarak şehir çevresinde varlık bulan bir gerçekliktir. Bu bakımdan şehrin dışında, uzağında farklılaşan bir yerleşim ve hayat tarzını temsil eder."* (Çelik, 2017: 27). Bu nedenle kasaba; ortak duygu, düşünce, kader ve mücadele birliğinin sağlandığı ve bütünü oluşturan parçadır.

Kasaba, bir toplumun somutlaşmış ruhunu temsil eder. Folklorik ögelerle bezenerek millî duyguları sinesinde taşır. Örf ve âdetlerin yazılı kanunlardan da öteye geçtiği ve iletişimin nesneleşmeden doğal bir şekilde seyir izlediği kendi içinde büyük bir dünyadır. *"Taşra hayatın yavaş ve sakin akan ritmine paralel bir şekilde daha çok geleneğin korunduğu ve sürdürüldüğü bir dünyadır. Bu yüzden taşrada hep geleneksel hayatın ve dinî dokunun kendine özgü canlılığı aranır."* (Çelik, 2017: 31). Bu nedenle kasabalar; geleneğin yaşatıldığı, ilişkilerin daha sıcak tutulduğu mekânsal ve sosyal yapılar olarak ön plana çıkar.

Kasaba, insanlar arası ilişkinin ve insanın doğal çevre içindeki yerinin gösterilmesi açısından incelenmesi gereken mekânsal bir alandır. Doğallığı, sadeliği ve içtenliğiyle bir yaşam mekânıdır. Kimi zaman şehrin yoğunluğu ve boğuculuğundan kaçan insanların huzur bulduğu kurtarıcı bir atmosferdir. Tabiatın doğal görünüşünün yüksek binalarla çevrilmediği kasabalarda nüfusun ve işsizlik sorununun şehirlere oranla daha az olması, trafik sıkıntısı, hava ve gürültü kirliliğinin olmaması gibi etkenlerden dolayı kasabalar, birer uğrak ve geçiş yeri olarak algılanır. Kasabalar, insanların genel olarak birbirini tanıması nedeniyle birlik, beraberlik ve güven duygusunun en üst düzeyde hayat bulduğu, doğada yaşayan tüm canlıların da yaşama haklarının gözetildiği ve ekolojik dengeye saygı duyulduğu mekânlardır. Aynı zamanda kasaba, yardımlaşma biçimlerini ve gönül ilişkilerini de bünyesinde taşır. Hızla değişen ve birbirinin gerçeğini çürüten şehir yaşamına karşı doğal ve güvenli olana yönelişin göstergesidir.

Mekân ile yazarın kurduğu ilişki ve iletişim şekli de sorgulanmalıdır. Kasabayı anlatan yazar ve eser, o kasabanın yükselen sesi olur. *"Yazarın (düşünürün), doğayı ve doğal yaşamı, sanayileşmenin, dolayısıyla henüz doğum hâlindeki kapitalizmin insan ilişkilerini nesneleştiren yaşama biçimine karşı bir alternatif olarak görmekten kendini alamadığını"* (Oktay, 2002: 114) belirtir. Kasaba, içinde yaşayan insanın geçirdiği değişim ve dönüşümün ortaya konması açısından önemlidir.

Köy ve kasabaların Türk edebiyatında tematik olarak yer edinmesi, gerçek anlamda Millî Edebiyat hareketi ile başlar. *"Millî Edebiyatçılar için Anadolu, ihmal edilmiş ve keşfedilmeyi bekleyen bir özün bulunduğu bir yerdir."* (Oğuz, 2011: 690). Bu dönem eserlerinde, Anadolu'nun köy ve kasabalarının ve burada yaşayan insanların duygu, düşünce ve yaşam kültürlerinin ortaya konmaya çalışıldığı görülür. Böylece edebiyat, İstanbul dışında, Anadolu'ya ve Anadolu'nun köy ve kasabalarına da genişlemiş olur. Köy, kasaba ve kırsal mekânların romanda daha gerçekçi ve kapsamlı bir şekilde yer alması ise Cumhuriyet dönemi romanlarında görülür. Bu dönem sanatçı ve yazarları büyük bir sorumluluk ve bilinçle kendi hayatlarını Anadolu ile birleştirmeye başlar. Böylece kasaba ve kasabalıya ontolojik bakımdan yaklaşılması, bir milleti oluşturan bütünün iç ve dış dinamiklerinin görünür olmasını mümkün kılar. Asıl millîleşme ve siyasallaşma, Anadolu'nun köy ve kasabalarında yaşayan insanların iradesinin tam anlamıyla devreye girmesi ile sağlanmış olur.

Şehir yaşamından yorulan ve çocukluğuna özlem duyan yazar/sanatçı için kasaba, bir sığınma mekânıdır. Bu nedenle romanlarda kasabanın konu edinilmesi, yazarın ruhunu dinlendirmek amacıyla kırsala kaçışının bir sonucudur. Çeşitli duyguların simgesel mekânı olan kasabalar, şehrin yapaylığına ve maddeleşen yüzüne karşı doğal olana, millî olana sığınmayı ve kaçışı temsil eder. Yazarların kasaba romanlarına yönelmesindeki önemli bir diğer etken de Atatürk dönemindeki "Halkçılık" ilkesinden hareketle başlatılan politikalardır. Atatürk'ün "Köylü, milletin efendisidir." sözü de yazarların kasabaya yönelmesinde etkili olur. Milletin çekirdeği, ekonominin ve kültürün temeli olarak köy, kasaba ve kırsal kesim insanının görülmesi, romanlarda kasaba temasının işlenmesini sağlar.

Batılılaşma ile beraber şehir yaşamını işleyen yazarların bir süre sonra daha sakin ve doğal bir yaşama sahip olan kasaba gibi mekânlara yöneldikleri görülür. Şehirler, özgürlüğün birçok olanağının yer aldığı mekân olarak düşünülürken aslında beton duvarlar arasına hapsolup sıkışmanın, yabancılaşmanın ve esaretin odağı hâline gelir. İnsan ile şehir

ilişkisi birbirini değiştiren bir döngü içinde gerçekleşir, gelişen ve büyüyen kentle beraber birtakım sorunlar da büyür.

Şehir yaşamının kalıplaşmış mekân düzenlemelerine karşı bir tepki olarak duran kasaba, insanlar için "ideal bir yaşam mekânı"dır. Kasabada yaşayan insanların bireysel kimlikleri ve bütünsel anlamda o insan topluluğunun yaşayışı, kasabanın kimliğini ortaya koyar. *"Anadolu kırları, köyleri ve insanları; henüz, modern şehirlerden bunalmış, köy ve kır düşüyle bir rahatlama yaşayan şehirlinin alternatifi değil; yenilmiş, kültürel otoriteleri parçalanmış, sevdiklerini koruyamamış İstanbul'un tek alternatifidir."* (Narlı, 2007: 308). Romanlarda kasaba ve kasabalıların yer edinmesinin önemli nedeni olarak doğal hayatı yüceltme, saf duygu, sevgi ve mutluluğu arayış düşüncesi, aşk, vatan sevgisi, savaşlar ve toplumsal baskı gibi etkenler gösterilebilir. Kasabalar daha çok millî ve doğal olanı sembolize eder. Kasaba insanı, böceği, çiçeği, nehirleri, ırmakları, dağları, evleri, yolları ve çeşmeleri ile bir bütündür ve genel anlamda da bir milletin ahenkli parçasıdır.

Kasabaların en önemli taraflarından biri insanların evler, yollar, sokaklar gibi yaşadıkları mekânları kendi istek, ihtiyaç ve beğenileri doğrultusunda inşa edebilmeleridir. Bu mekânlar, insanların kendi yaşam biçimlerine doğru orantılı tasarlandığından huzur verici ve insan merkezli sosyal yapılar olarak karakterize edilir. Aynı olanakların şehirlerde sağlanmadığı görülür. Günümüz şehirlerinde yaşam alanları, evler ve sokaklar gibi pek çok yapı, insanların dışında planlanmış; tasarlanmış ve onlara sunulmuştur.

Kasaba, iletişimin zengin olduğu kültür alanlarıdır, bu nedenle kasaba kültürel bir bütünlük sunar. Sanayi şehirleri; simsiyah, insanı ve tüm canlıları boğan hava tabakası ve birbiri ardına sıralanmış korkuluk gibi duran beton blokları ile insanları dört duvar arasına hapsederken kasaba, yemyeşil bir tabiatın içinde sıcak ilişkilerin yaşandığı açık alanları ve tüm doğallığıyla insanları huzura davet eder. Kasabada evler, bahçeler, yollar arasında da bir özgünlük vardır. Aynılaşmanın, yabancılaşmanın ve ötekileşmenin olmadığı kasabada insanlar birlik ve beraberlik, saygı, güven ve mutlu olmayı bilmek gibi değerlerin etrafında buluşur.

Kasaba yalnızca göz alıcı ev, bahçe, cadde, yollar ve sokakların inşası veya burada yaşayan insanların bir yerlere sığınması, barınması, ulaşımının sağlanması için oluşturulan yapılardan ibaret değildir. Aynı zamanda mimarisini, tarihini, gelenek-göreneklerini, birlik ve beraberliğini gelecek nesillere taşıyan Anadolu insanının, birer kültür taşıyıcısı olduğunun kanıtıdır. Ankara konakları, Beypazarı veya Safranbolu evleri gibi kasabadaki ev

mimari şekilleri, evin iç yerleşimi, kumaşlardaki renkler ve desenler, söz konusu kasaba insanının ruh hâllerinin ve yaşadığı dönemin bire bir yansımasıdır. Bunların yanı sıra kasabadaki mimari yapıların ve bu yapılarda kullanılan malzemelerin, içinde bulunulan kasabanın iklim koşullarına ve kültürel değerlerine uygun bir şekilde kullanıldığının kanıtıdır.

Bir mimaride esas olan yapıların estetik bir eksende insani değer ve gereksinimlere cevap vermesidir. Kasaba insanının, kasabaya hâkim olma düşüncesi, mimaride de kendini apaçık gösterir. Mimarinin ihtişamlı veya sade oluşu; burada yaşayan insanların isteklerini, zevk ve beğenilerini, sosyal ilişkilerindeki tercihlerini ve genel olarak ruh hâlini ortaya koyar. Bu mekânlar aynı zamanda geleneksel Anadolu mimarisinin korunduğu alanlardır. Anadolu'nun kasabaları, millî ruhu ve kültürü yansıtan mekânlardır. Bu hâliyle kasabanın merkeze alındığı romanlarda Anadolu insanının özünü yansıtan maddi ve manevi unsurların, folklorik malzemelerin kullanımı dikkat çeker.

Kasabada sosyal ilişkilerin, şehirlere göre daha sıcak boyutta olması ve genel itibarıyla insanların birbirini yakından tanıması, bir ferdin tutum ve davranışlarında hatta tüm yaşayışında belirleyici ve düzenleyici bir rol oynar. Bu nedenle kasabada yaşayan bir insanın, etrafındaki insanlar tarafından bir şekilde izlendiği, kendisinin gelenek-görenek ve kültür noktasında değerlendirildiği hissi, bireyin yaşam ölçülerini ve standartlarını belirleyen en önemli etkenlerden biridir. Bu bağlamda köy ve kasabalar, toplumsal yaptırımların ön planda tutulduğu mekânlardan biri olarak değerlendirilir.

II. BÖLÜM

2. 1. KASABA ROMANLARINA GENEL BİR BAKIŞ

Çalışmanın bu bölümünde 1860-1960 yılları arasında tefrika edilen/yayımlanan ve mekân olarak doğrudan veya büyük ölçüde kasabada geçen Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu, Akşam Güneşi, Bir Kadın Düşmanı, Yeşil Gece, Acımak, Eski Hastalık, Ateş Gecesi, Değirmen, Kavak Yelleri, Son Sığınak;* Halide Edip Adıvar'ın *Vurun Kahpeye;* Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf;* Tarık Dursun K'nin *İnsan Kurdu;* Kemal Tahir'in *Rahmet Yolları Kesti, Yediçınar Yaylası, Köyün Kamburu;* Yaşar Kemal'in *Teneke, İnce Memed 1;* Orhan Kemal'in *Baba Evi;* Necati Cumalı'nın *Zeliş;* Halikarnas Balıkçısı'nın *Aganta Burina Burinata;* Samim Kocagöz'ün *Nabi'nin Park Kahvesi;* Kemal Bilbaşar'ın *Denizin Çağırışı,* Orhan Hançerlioğlu'nun *Karanlık Dünya* ve Refik Erduran'ın *Yağmur Duası* olmak üzere tespit edilen yirmi beş (25) romanın genel tanıtımı yapılarak bu romanların olay örgüsü ve mekânı hakkında bilgi verilmiştir.

2. 1. 1. ÇALIKUŞU

İlk kez Vakit gazetesinde tefrika edilen *Çalıkuşu* romanının ilk baskısı, 1922 yılında İkbal Kütüphanesi tarafından yapılmıştır. *Çalıkuşu;* İstanbul dışına çıkan ve Anadolu'nun çeşitli kasabalarını dolaşan Feride adlı öğretmenin, hem kendilik/ülkü değerlerini bulma yolundaki serüveninin anlatıldığı hem de Anadolu'nun sosyal yapısının ve eğitim durumunun gözler önüne serildiği bir romandır. Romanda temel olarak *"…idari mekanizmanın işleyişi ve bürokrasi, eğitim-öğretim meseleleri, aşk ve sosyal yapıya bağlı halkın değer yargıları"* (Hayber, 1993: 272) gibi toplumsal konular üzerinde durulur.

Reşat Nuri, *Çalıkuşu* adlı romanı aracığıyla sosyal bir sorumluluk ortaya koymuş; Cumhuriyet fikrini ve yapılan inkılapları geniş kitlelere ulaştırmayı amaçlamıştır. *"Romantik tablolarla desteklenen yüzyılların ihmaline uğramış yoksul Anadolu ve Anadolu insanı bu romanda ilk defa millet olma bilinciyle üzerinde durulması, düşünülmesi, işlenmesi gereken bir değer olarak ele alınır."* (Gündüz, 2014: 404). Bu nedenle Reşat Nuri'nin Cumhuriyet'in ilk yıllarını konu edinen romanlarında genel olarak öğretmen, doktor, mühendis ve asker gibi aydınların, Anadolu'nun köy ve kasabalarına giderek halkı aydınlatma görevini üstlendikleri görülür.

Reşat Nuri, diğer romanlarında olduğu gibi *Çalıkuşu*'nda da günlük hayattaki sıradan konuları, sıra dışı bir şekilde sunmayı başarır. Klasik bir aşk romanı şeklinde başlayan eserin,

aslında dönemin sosyolojisinin çok yönlü bir şekilde ortaya konmaya çalışıldığı bir proje kimliğinde olduğu görülür. Bu bağlamda romanda kullanılan zamanın, sosyal zaman olduğu dikkat çeker. Feride'nin, Kâmran'dan kaçmak için gittiği Anadolu hem tarihsel görünümünün hem de sosyolojik yapısının sunulması bakımından gerçeğe uygundur. Romanın ilk dört bölümü Feride'nin günlüğünün okunması şeklinde ilerlerken son bölümü ise Tekirdağ'da anın yaşanması şeklinde ilerler.

Reşat Nuri'nin 1922 yılında yayımladığı *Çalıkuşu* adlı roman aslında "İstanbul Kızı" adıyla bir tiyatro eseri olarak kaleme alınır. Yazar, bu tiyatro eserinin daha sonra roman hâline dönüştürülmesini şöyle izah eder: *"İstanbul Kızı diye bir piyes yazmıştım. Edebî heyet (ki içinde kendim de vardım), iki perdesinin Anadolu'da fakir bir köy mektebinde geçmesinden hoşlanmadı. O zaman Darülbedayi piyeslerinin lüks salonlarda geçmeleri âdetti. Psalti mağazasının mobilyelerinden köy mektebi sıralarına düşmek Darülbedayiin âdeta haysiyetine dokunuyordu. Piyesi geri aldım ve Çalıkuşu diye bir romana çevirdim."* (Yücebaş, 1957: 65-66). Yazar, *Çalıkuşu* romanı ile İstanbul dışına çıkarak mekânı Anadolu olarak belirler. *"… Türk Edebiyatı, roman alanında ilk kez Reşat Nuri'nin eserleriyle Anadolu'nun çeşitli bölge ve insanlarına sere serpe açılabilmiştir."* (Kudret, 1999a: 266). İstanbul dışına çıkan aydınların kendini gerçekleştirme yolundaki mücadeleleri, Feride karakteri aracılığı okura sunulur. Bireysel düzeyde gerçekleşen bu mücadele, kendi değerlerinden ödün vermeyen ancak içinde bulunduğu kasabaların değerlerini de göz ardı etmeyen Feride Öğretmen'in mücadelesidir.

Reşat Nuri, Feride karakteri ile Anadolu'yu romanın merkezine alır ve Batı Anadolu'nun kasabalarını tüm gerçekliği ile okuyucuya sunar. Nurullah Ataç, bu romanla ilgili düşüncelerini, *"Yenilge (mağlubiyet) günlerinde olduğumuz için yurt sevgisi daha ısılı idi içimizde, o günlerde örneğin bir 'İzmir' demek yetiyordu bizi duygulandırmağa, Çalıkuşu Türk romanının İstanbul'da kalmayıp bütün yurda yayılmasının başlangıcıdır."* (Yücebaş, 1957: 89) diyerek dile getirir. *Çalıkuşu,* Anadolu insanının duygularının sembolize edilmesi ve sesinin duyurulması bakımından Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. İstanbul'da Sör Mektebinde okumuş genç bir kızın Anadolu'ya ve Anadolu insanına olumlu bakışı ve sevecenliği dönem romanı itibarıyla önem arz eder. Bu bağlamda bir sosyal duyarlılık romanı olan *Çalıkuşu,* mezun olan genç kızların Anadolu'ya yönelik ön yargılarını kırmayı başaran ve bu öğretmen adaylarına yol göstererek cesaret veren bir roman niteliğindedir.

Reşat Nuri romanlarının adını, anlatıda yer alan ve oldukça önemli bir anlam içeren nesne ve olaylardan seçer. Söz konusu kasabalarda yaşanan bir olay ya da karşılaşılan bir

durum, birtakım nesnelerle simgeleşir. Böylece bu nesneler, sosyal yaşamla ilgili derin mesajlar ifade ederek Reşat Nuri'nin romanlarına ad olur. Reşat Nuri'nin romanlarının en önemli özelliğinden biri, kullanılan bir mekândan/kasabadan hareketle tüm Anadolu'nun yaşam şeklinin ve koşullarının yansıtılmasıdır. Bu nedenle yazarın kaleme aldığı kasaba romanları, Anadolu'nun özünü yansıtıcı bir işleve ve değere sahiptir. *Çalıkuşu* romanında da romanın adı olan "Çalıkuşu" sözcüğü, başkişi Feride'ye verilen adla ilişkilidir. Öğrenim gördüğü Sör Mektebi'nin bahçesinde bulunan kuru bir ağaca tırmanan ve daldan dala atlayan Feride'yi gören öğretmenler, Feride için *"bu çocuk, insan değil, çalıkuşu"* (Ç, s. 20) der. Böylece Feride gerek okulda ve gerekse evde Çalıkuşu adıyla çağrılmaya başlanır.

Reşat Nuri'nin *Çalıkuşu* adlı romanını günlük şeklinde kaleme alması, romanın okuyucu üzerinde daha samimi ve inandırıcı bir etki bırakmasını sağlar. Bu yazış şekli aynı zamanda Feride'nin tüm yaşadıklarının, kâğıda itiraf edilmesidir. Bu sayede roman başkişisi Feride, Anadolu'da yaşadıklarını defterine kaydetmiş ve söyleyemediği şeyleri defterine söyletmiştir. Böylece yaşanan ve söylenemeyen şeyler, tüm gerçekliğiyle beraber zamana yenik düşmeden canlı bir şekilde defterde yer alır. Bir dönemde tarihe not düşmek hem gerçeğin, tüm açıklığıyla gün yüzüne çıkmasını sağlamış hem de yapılan hataların ve yaşanan pişmanlıkların telafisi için bireye bir fırsat sunmuştur. Aynı şekilde *Acımak* romanında Zehra'nın babası Mürşit Efendi'nin, başından geçenleri tarih atarak not alması, yaşadıklarının ve uğradığı haksızlıkların, ölümüyle beraber bu dünyada sonsuza kadar karanlıkta kalmasını önlemiş ve gerçeklerin aydınlığa kavuşmasını sağlamıştır. Zehra, her ne kadar geç olsa da babası hakkındaki tüm gerçeği, bu günlük aracılığı ile öğrenir. Babasına yaptıkları ve babası hakkında düşündüklerinden dolayı pişmanlık duyar. Günlükler vasıtasıyla gerçeğin ortaya çıkması, Zehra'nın tek eksiği olan *acıma* duygusunu kazanmasını ve bu yönüyle de olgunlaşarak kendini gerçekleştirmesini sağlar.

Beş bölümden oluşan *Çalıkuşu* romanının ilk dört bölümü başkişi Feride'nin günlüklerinin okunması şeklinde ilerler. Dolayısıyla ilk dört bölümü kahraman bakış açısıyla aktarılan roman, beşinci bölümde hâkim bakış açısıyla aktarılır. *"Yazar-anlatıcının çevreye bakışı ve çevre yorumlayışı sınırlı bir düzeyde kalırken, çevrenin asıl çizimi ve yorumu, kahramanın bakış açısından yapılır. Olayları yaşayan kahraman, olayların cereyan ettiği yere, doğal olarak anlatıcıdan daha yakındır. Dolayısiyle o, mekâna daha yakından ve daha beşerî bir sıcaklıkla bakar. Kahramanın bakış açısından görülen mekân parçası, okuyucuya da sıcak gelir. Bu uygulama ile mekân, salt bir coğrafya parçası olmaktan çıkar; insanla bütünleşen, dolayısiyle anlatı sistemini destekleyen vazgeçilmez bir değer olur"* (Tekin,

2009: 154). Romanda kahraman bakış açısının kullanılması, kullanılan mekânların sadece başkişi/anlatıcı ile ilgili yerlerin öne çıkarılarak sınırlandırılmasına neden olur. Beşinci bölümde ise hâkim bakış açısının kullanılmasıyla romanın diğer karakterleri hakkında okuyucunun bilgilendirilmesi sağlanır.

Çalıkuşu romanının olay örgüsü:

Beş bölümden oluşan *Çalıkuşu* romanının olay akışı ve Feride'nin yaşamı, şu üç olay halkası esas alınarak belirlenir:

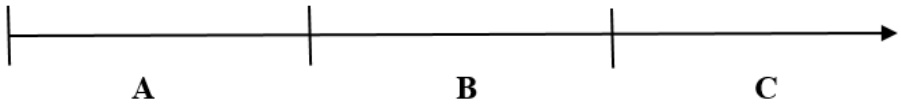

A. Feride'nin Anadolu'ya gitmeden önceki yaşamı,

B. Feride'nin Anadolu'ya gitmesiyle beraber Anadolu'daki uzun öğretmenlik serüveni,

C. Feride'nin Tekirdağ'a gelmesi ve Kâmran ile evlenmesi.

Babası Musul bölgesinde rütbeli asker olan ve henüz altı yaşındayken annesini kaybeden Feride, annesinin ölümünden sonra İstanbul'a getirilir. Burada büyükannesinin yanında kalan Feride, dokuz yaşına geldiğinde de büyükannesini kaybeder. Bu sırada tesadüf üzere İstanbul'da bulunan Feride'nin babası Nizamettin Bey, kızını teyzelerine bırakmak istemez. Bu nedenle Feride'yi on yıl boyunca kalabileceği Sör Mektebi'ne (Dam dö Sion) kaydettirir. Burada yatılı olarak kalan Feride, yaz tatillerini Besime teyzesinin Kozyatağı'ndaki köşkünde geçirir. Bu sürede gelişen ve güzelleşen Feride, Kâmran'a âşık olmaya başlar. Feride, gül reçeli renginde yanaklara sahip, son derece güzel, genç bir kız olur. On beş yaşına geldiğinde yaz tatilini geçirmek için Tekirdağ'da bulunan Ayşe teyzesinin yanına gider. Teyzesinin kızı Müjgân ile yaptığı bir sohbet sırasında, Kâmran'ı sevdiğini, istemeden de olsa Müjgân'a söyler. Bu sırada Kâmran da Tekirdağ'a gelir ve Müjgân, Kâmran'a Feride'nin kendisini sevdiğini söyler.

Daha sonra Ayşe teyzesi, Müjgân, Feride ve Kâmran hep birlikte İstanbul'a döner. Burada Feride ile Kâmran'ın nişanı yapılır. Nişandan sonra Kâmran, Madrid'deki amcasının yanına sefaret kâtibi olarak gider ve Avrupa'da dört yıl kalır. Bu sırada da Feride okulunu bitirir. Kâmran İstanbul'a döndüğünde düğün hazırlılarına başlanır. Düğün günü bir kadın köşke gelerek Feride'ye, Kâmran'ın Avrupa'da kaldığı süre içinde Münevver adındaki bir kadınla ilişkisi olduğunu söyler. Ayrıca kanıt olarak Kâmran'ın, Münevver'e yazdığı

“Benim sarı çiçeğim” diye başlayan aşk mektubunu verir. Mektubu okuyan Feride, Kâmran’a bir not bırakarak düğün günü evden kaçar. Bıraktığı notta “Sarı Çiçek”ten haberi olduğunu ve ölünceye kadar kendisini görmek istemediğini belirtir.

Düğünden kaçan Feride önce İstanbul’da sütninesinin yanında kalır. Ertesi gün annesinin dadısı olan ve Eyüpsultan’da yaşayan Gülmisal Kalfa’nın evine gider. Burada kaldığı birkaç günlük süre zarfında Anadolu’da öğretmenlik yapmak için Maarif Nezareti’ne başvurur. B… vilayetinin merkez rüştiyesine coğrafya ve resim öğretmeni olarak tayin edilir. Feride burada kandırılarak şartları kötü olan Zeyniler köyüne gönderilmek istenir. Durumun farkında olmayan genç kız, merkez rüştiyesinden kendi rızasıyla istifa eder ve Zeyniler Mektebine gitmeyi kabul eder. Zeyniler köyü; vilayetten çok uzakta, dağların arasında bir köydür. Zeyniler Mektebi ise bir yıldan beri öğretmeni olmayan bir mekteptir. Köy; çökmeye yüz tutmuş, viran ve siyah tahta kulübelerden oluşur. Zeyniler köyüne geldikten sonra burada Feride’nin zorlu mücadelesi başlar ancak o, mesleğini büyük bir özveriyle sevgi içinde icra eder ve öğrencilerini çok sever. Bir süre sonra Munise adındaki kimsesiz, küçük bir kız çocuğunu evlat edinir.

Bir gün bu köyde postacıyı soyan birkaç kişi ile jandarma arasında çatışma çıkar. Hayrullah adında bir askerî doktor, çatışmada yaralanan bir askerin tedavisi için Zeyniler köyüne gelir. Doktor Hayrullah, yaralı jandarmanın daha sonraki süreçte pansumanını yapması için köy öğretmeni olarak Feride’yi çağırtır. Böylece Feride ile Doktor Hayrullah tanışmış olur. Başka bir gün Feride’nin öğretmenlik yaptığı Zeyniler Mektebine Maarif Müdürü ile Vilayet Nafia Müdürü gelerek okulu teftiş eder. Teftiş sonucunda yeni bir okul binası yapımına karar verilir ve okul kapatılır. Okulun kapanmasıyla B… vilayetine giden Feride, Maarif Müdürlüğüne başvurarak yeni bir öğretmenlik talebinde bulunur. Büyük çabaları sonunda B… vilayeti Darülmuallimatına Fransızca öğretmeni olarak atanır. Aynı okulda görev yapan musiki öğretmeni Şeyh Yusuf Efendi, Feride’ye âşık olur. Mevlevi şeyhi olan ve B…nin en önemli şahsı olarak bilinen Şeyh Yusuf Efendi, otuz beş yaşlarında genç bir öğretmendir. Ancak birkaç sene evvel verem hastalığına yakalanmıştır.

Gittiği yerlerde güzelliği ön plana çıkan Feride’ye, B… vilayetinde ve hatta okulda güzelliğini nedeniyle “İpekböceği” adı verilir. Okulda derslerin bittiği bir dönem, şehirden bir saat uzakta, bir dere kenarında Mayıs Bayramı adıyla bir etkinlik düzenlenir ve bu etkinliğe Feride ve Munise de katılır. Etkinlik sonunda Feride, bütün B…nin bildiği ancak kendisinin bilmediği Şeyh Yusuf Efendi’nin kendisine âşık olduğu gerçeğini öğrenir. Bir süre sonra Yusuf Öğretmen’in ölmek üzere olduğu haberini alan Feride, Yusuf’un son isteği

üzerine onu görmek için evine gider. Yusuf'un ölümünden sonra, onun yanına gitmesiyle ilgili vilayette çıkan dedikodulardan kurtulmak/kaçmak isteyen Feride, Ç… kasabasında bir rüştiyeye tayin edilir.

Asker kasabası olarak bilinen Ç… kasabasında da Feride'nin güzelliği ön plana çıkar. Kasabalı tarafından Feride'ye güzelliği nedeniyle "Gülbeşeker" adı verilir. Kasabanın zengin ailelerinden biri olan Abdürrahim Paşa'nın konağında evin hanımı, Feride'yi oğulları Yüzbaşı İhsan'a ister. Feride, bu evlilik teklifini kabul etmez ancak gittiği evde Yüzbaşı İhsan'la konuşması, kasabada büyük bir dedikodu çıkmasına neden olur. Öte yandan Feride'nin komşusu Hafız Kurban Efendi, karısını göndererek Feride'yi kendine ister. Bu sırada kasabada çıkan dedikodular üzerine mektebin müdiresi, Feride'yi uyarmak için onunla konuşur ve dedikodular hakkında bilgi verir. Bunun üzerine Feride, bu kasabadan gitmek ister ancak beklediği atama gerçekleşmez.

Okulların açılmasıyla beraber Nazmiye adlı bir öğretmen, Feride'yi nişanlısı ve onun teyzesi ile tanıştırmak için bir gece köşke/bağ evine götürür. Gittikleri köşk; kasabadan uzakta Subaşı'nda tenha bir yerde bağların arasında bulunur. Feride, köşke gittiğinde arkadaşı Nazmiye tarafından kandırıldığını anlar. Burası Ç… kasabasının zenginlerinin ve çapkın erkeklerinin eğlenmek için gizlice bir araya geldikleri bir mekândır. Nazmiye, Feride'yi genç kızları tuzağa düşüren ve mirasyedi olarak bilinen Binbaşı Burhanettin ile tanıştırır ve bir şekilde Feride'nin davetliler karşısına Binbaşı Burhanettin'in kolunda çıkmasını sağlar. Bu olay üzerine Feride bayılır ve ayıldıktan sonra kasabaya dönerek Müdire Hanım'ın evine gider. Başından geçenleri, Müdire Hanım'a anlatır. Müdire Hanım, Feride'nin masumiyetini anlayarak onu tuzağa çeken insanlar hakkında Feride'ye bilgi verir. Ardından da Feride'nin artık bu kasabada kalmasının doğru olmadığını söyleyerek İzmir'e gitmesi için ona yardım eder. Feride, İzmir'e gitmek için vapura bindiğinde iki zabitin kendi aralarındaki konuşmalardan Yüzbaşı İhsan ile Binbaşı Burhanettin arasında çıkan kavgayı öğrenir. Bu kavgaya göre Yüzbaşı İhsan'ın, Subaşı'nda Feride'nin başına gelenlerden dolayı Binbaşı Burhaneddin'e hesap sorarak silah çektiği anlaşılır.

İzmir'e gelen Feride, burada iş bulamaması nedeniyle uzun süre sıkıntı çeker. Sonra Maarif Müdürlüğü'nde karşılaştığı Reşit Bey adındaki birinin kızlarına Fransızca dersi vermek için işe başlar. Munise'yle beraber Reşit Bey'in köşkünde kalmaya başlayan Feride, evin büyük oğlu Cemil Bey tarafından taciz edilir. Üstelik bu da yetmezmiş gibi bir gün Reşit Bey, Feride'yi kendine ister. Bir an önce buradan kurtulmak isteyen Feride, Maarif Müdürlüğüne başvurur ve çıkan bir görevle Kuşadası kasabasına gider.

Bir süre sonra muharebenin başlamasıyla birlikte Feride'nin çalıştığı okul, geçici olarak hastane yapılır. Feride burada Zeyniler köyünde tanıştığı Askerî Doktor Hayrullah Bey'le karşılaşır ve hasta bakıcı olarak Hayrullah Bey'e yardım eder. Bu süre içinde Feride, Hayrullah Bey'e Kâmran ile ilgili her şeyi anlatır. Beş yıl süren muharebenin bitmesiyle de okulda dersler yeniden başlar. Bu sırada Munise, ateşli bir rahatsızlık geçirerek ölür. Bunu kaldıramayan Feride, on yedi gün baygın yatar. Onu bu hâlde bırakmak istemeyen Hayrullah Bey, bir baba şefkati ile yaklaşarak Feride'yi daha iyi ilgilenilmesi açısından kendi çiftliğine getirtir.

Hayrullah Bey ile Feride'nin çiftlikte birlikte kalması, kasabada ardı kesilmeyen dedikodulara neden olur. Atılan iftira neticesinde Feride, öğretmenlikten istifa eder. Hayrullah Bey, Feride'yi bu zor durumdan ve dedikodudan kurtarmak için son çare olarak Feride'yle kâğıt üzerinde bir evlilik yapar. Feride'ye düğün hediyesi olarak kimsesiz çocuklara bakıp ilgilenebileceği bir yetimhane açar. Bir süre sonra, belli bir servetin de sahibi olan Hayrullah Bey, servetini Feride'ye bırakarak vefat eder. Ayrıca geride bıraktığı bir zarfın, Kâmran'a ulaştırılmasını Feride'ye vasiyet eder.

Öte yandan evlenen ve bir oğlu olan Kâmran da eşi Münevver'in ölümü üzerine oğlu Necdet'i alıp Tekirdağ'daki Besime teyzesinin yanına gider. Bu sırada Feride de Hayrullah Bey'in vasiyetini gerçekleştirmek üzere Tekirdağ'a teyzesinin yanına gider. Hayrullah Bey'in öldüğünü evdekilerden gizleyerek Tekirdağ'ı ziyaret için kısa bir süreliğine Hayrullah Bey'den izin aldığını belirtir. Feride ve Kâmran'ın birlikte geçirdikleri bu süre içinde aşkları tekrar canlanır. Feride, Tekirdağ'dan ayrılacağı gece, teyzesinin kızı Müjgân'a aslında Hayrullah Bey'in öldüğü gerçeğini söyler. Daha sonra Hayrullah Bey'in vasiyet ettiği zarfı, kendisi oradan gittikten sonra Kâmran'a vermesi üzerine Müjgân'a verir.

Feride'nin artık evli olmadığını öğrenen Müjgân, sözünde durmaz ve gece Kâmran'ın odasına giderek zarfı Kâmran'a verir. Zarfın içinde Hayrullah Bey tarafından kaleme alınmış bir mektup yer alır. Bu mektupta Hayrullah Bey, Feride'nin masumiyetinden ve Kâmran'a ne kadar temiz bir aşkla bağlı olduğundan bahseder. Ayrıca zarfın içinde Feride'nin kaybolduğunu düşündüğü günlüğü vardır. Kâmran ve Müjgân gün ağarıncaya kadar günlüğü okuyup bitirir ve Feride'nin, evden kaçtığı günden itibaren tüm yaşadıklarını öğrenir. Gerçekleri öğrenen Kâmran, sabah Tekirdağ'dan ayrılmak üzere olan Feride'yi bırakmaz ve bir daha ayrılmamak üzere evlenirler.

2. 1. 2. AKŞAM GÜNEŞİ

Akşam Güneşi romanının ilk baskısı, 1926 yılında İkbal Kütüphanesi tarafından yapılmıştır. *Akşam Güneşi*'nde Nazmi adlı başkişinin, kendilik değerlerini oluşturmak için verdiği yaşam mücadelesi anlatılır. Kendi iç ben'ini sorgulayarak eksik yönlerini ortaya koyan ve idealist olan bu karakter, romanın seyri içinde kendini bütünsel olarak tamamlamaya çalışır. Başkişi Nazmi'nin, amcasının torunu olan Jülide ile yaşadığı "gizli aşk" romanın öne çıkan unsurudur. Bu nedenle romanın temel kurgusunu, aşk izleği ekseninde yaşanan "çatışmalar" oluşturur. Bu aşk izleği sunulurken aynı zamanda kasabanın sosyal yapısı ve düzeni hakkında güçlü bilgiler verilir.

Kurmaca içinde kurmaca tekniği kullanılarak kaleme alınan eserde, iki kumaca çerçeve, iç içe yer alır. Dış çerçeve, M… kasabasında doktor olarak görev yapan gözlemci anlatıcı Kemal Bey tarafından anlatılır. Buna göre Kemal Bey, M… kasabası ve kasabanın sevilen sakinlerinden olan Nazmi Bey hakkında bilgi verir. İç çerçevede ise başkişi Nazmi Bey, kendi yaşam öyküsünü birinci ağızdan anlatır. Başkişi, geriye dönüş tekniği kullanarak iç dökümü şeklinde geçmişe dair bilgiler sunarken anlatının seyri içinde gözlemci anlatıcının, anlatıyı zaman zaman devraldığı görülür. Anlatıda özetleme tekniği kullanılarak zaman zaman Nazmi Bey'in çocukluk ve ilk gençlik yılları hakkında bilgi verilmek için geriye dönülmesi, anlatının akronolojik bir anlatımla kaleme alındığını gösterir.

Geçmişe karşı ilgisinin kalmadığını ifade eden Nazmi Bey, maziyi, parlaklığı ve yakıcılığı kalmamış bir "akşam güneşine" benzetir. Aynı zamanda Jülide'yi ve ona olan aşkını, boş ihtiraslar içinde geçen ömrünün ışıklarında, bir merhamet tatlılığı hâlinde gelen akşam güneşine benzetir. Nazmi Bey, *"... on sene evvel kendi kendimi gönül rızamla gömmeğe geldiğim bu manastırda bu kadar güzel bir akşam güneşiyle gözümü, gönlümü ısıtacağımı umar mıydım?"* (AG1, s. 317-318) diyerek "akşam güneşi"nin aslında Jülide'nin kendisi olduğunu ifade eder. Bu "akşam güneşi" benzetmesi, söz konusu romanın adını oluşturur.

Akşam Güneşi romanının olay örgüsü:

Akşam Güneşi romanı, üç bölüm hâlinde sunulur. Anlatı, kasabada doktorluk göreviyle bulunan gözlemci anlatıcı Kemal Bey'in, kasabada herkesin sevgisini kazanmış Nazmi adındaki başkişi hakkında bilgi vermesiyle başlar.

Küçük yaşta anne ve babasını kaybeden Nazmi Bey, İstanbul'da amcasının yanında kalır. Okul yıllarında meslek seçiminde kararsızdır, Harbiye Mektebine girerek oradan

mezun olur. Daha sonra İstanbul'dan Fransa'ya gider ve Sensir'de genç bir erkânı harp zabiti olarak öğrenim görür. Bu süre içinde kendini eğlenceye kaptırması, çapkınlığı ve müsrifliği ile öne çıkması nedeniyle başkişi, eğlence mekânlarında Prens dö Bosfor unvanıyla anılmaya başlanır. Eğitimini tamamladıktan sonra parlak bir subay olarak İstanbul'a döner. Amcasının büyük kızı Naciye'nin ölümü üzerine, bir süre İstanbul'da yaşlı ve hasta olan amcasının yanında kalır. Burada ayrıca amcasının yirmi iki yaşlarında olan küçük kızı Şükran ve Naciye'nin kızı Jülide de bulunur. Bu süre içinde üniformalı genç bir asker olan Nazmi Bey, amcasının dokuz yaşındaki torunu Jülide ile ilgilenmek, onunla oyun oynamak, ona yemek yedirmek, bir parça dans öğretmek ve onu atla gezdirmek gibi pek çok görevi üstlenir. Bu nedenle Jülide'de, Nazmi'ye karşı bir sevgi bağı gelişir.

Bir süre sonra Nazmi, Şam'da bir fırkanın genelkurmaylığına tayin edilir ve oradan da Kudüs'e ve Manastır'a gönderilir. Burada İbrahim adlı bir askerle tanışır ve onunla iyi arkadaş olurlar. Daha sonra Yeni Harbiye Nazırı tarafından ataşemiliter olarak Fransa'ya görevlendirilir. Fransa'ya gitmek üzere bindiği tren, çetelerin bombayla köprüyü uçurmaları nedeniyle Edirne'de kalır. Nazmi, burada arkadaşı İbrahim ile karşılaşır. İbrahim, Nazmi'yi Makedonya ve Trakya bölgesinde "büyük reis" unvanıyla tanınan Kaymakam Nusret ile tanıştırır. Kaymakam Nusret, Nazmi'ye Balkanlardan gelen çete saldırılarından bahseder ve ondan yardım ister. Bunun üzerine Nazmi, Avrupa'ya gitmekten vazgeçer ve Kaymakam Nusret'in ekibine katılır. Sırplarla girdiği dokuz aylık çarpışmada üç defa yaralanır. Son çarpışmada ağır yara alarak amcasının Çamlıca'daki köşküne döner ve burada amcasının kızı Şükran, onun tüm bakımını üstlenir. Yapılan tetkikler sonucunda doktorlar, Nazmi'de bir kalp hastalığı tespit eder. Bundan sonra heyecan ve hareketin kesinlikle yasak olduğunu ve yaşayabilmesi için Nazmi'nin, askerliği bırakması gerektiğini söylerler. Karar üzerine Nazmi, M… kasabasına dönerek orada yaşamaya başlar ve Şükran'a da eşi sıfatıyla M… kasabasına gelmesini teklif eder.

Evlilik teklifinin ardından Nazmi ile Şükran evlenir ve M… kasabasında denize sınırları olan ve babasından kalan Ayazma Çiftliği'ne taşınır. Burada sürecek olan sekiz senelik bir yaşam böylece başlamış olur. Nazmi ile Şükran, çiftlikte yaşayan ve hiç kimsesi olmayan Ayşe ve Yusuf adındaki iki kardeşi evlat edinir. Bu sırada annesinin ölümünden sonra babasıyla yaşayan Jülide, babasının da vefatı üzerine M… kasabasına teyzesinin yanına gelir. Bu karşılaşma her iki taraf için de hayal kırıklığına neden olur. Jülide, eniştesi Nazmi Bey'i çocukluğundaki gibi beyaz asker üniformalı, genç ve güçlü bir salon adamı olarak hatırlar. Ancak kasaba limanında köylü kıyafeti içinde yaşlı bir adam bulur. Nazmi

Bey ve Şükran Hanım da aynı şekilde mütevazı ve sade bir genç kız beklerken Jülide'yi, Almanlarla dolu bir vapurun salonunda düzenlenen bir eğlencede, mavi bir elbise içinde piyano çalarken bulur.

Jülide'nin hem beklendiği gibi biri olarak gelmemesi hem de kasabada son derece rahat davranması nedeniyle Nazmi Bey ile Jülide arasında ilk başlarda ciddi anlaşmazlıklar yaşanır. Ancak bir gece Jülide'nin keman çalmasından derinden etkilenen Nazmi Bey, kalp rahatsızlığından dolayı on sene evvel bırakmak zorunda kaldığı askerliğini ve daha önce İstanbul'da ve Paris'te geçen eğlence dolu hayatını hatırlar. Bu keman sesi, Nazmi Bey'in ruhunda derin yaralar oluşturur ve rahatsızlığına rağmen askerliği bırakmaması gerektiğini düşünerek pişmanlık duyar.

Nazmi Bey, geçmiş günleri hatırlattığı için Jülide'ye daha yakın davranır ve ona, içinde hâlâ geçmişe karşı bir özlem olduğunu itiraf eder. Jülide bu itiraf sonucunda eniştesinin, çocukluğunda hatırladığı gibi biri olduğunu anlar. Ona yakın davranarak çiftlikteki işlere yardımcı olur. Bir süre sonra içinde yaşadığı mekânı benimser ve Nazmi Bey ile Jülide arasında bir baba-kız yakınlaşması gelişir. Hatta Nazmi Bey, Jülide'yi ölen annesi Naciye'ye benzetir ve ona karşı hissettiği merhamet duygusu bir süre sonra bir hastalık şeklini alır. On senedir Şükran Hanım ile evli olmasına rağmen bir yalnızlık içinde olduğunu kendi kendine itiraf eder.

Daha sonraki süreçte, Nazmi Bey ile Jülide, kasabada yaşayan Fransızlar tarafından her yıl düzenlenen ve Mösyö Greguvar'ın evinde devam eden "On Dört Temmuz" gecesi etkinliğine katılır. Kasabada Müslüman kadınların bu etkinliğe katılmasına hoş bakılmaması nedeniyle Jülide, etkinliğe gizlice katılır. Jülide, Mösyö Greguvar'ın teklifiyle eğlenceyi, kütüphanenin balo salonunu gören camlı bölümden gizlice izler. Bu sırada Jülide ile Nazmi Bey, bu odada dans eder. Nazmi Bey ile Jülide'nin iletişiminin gelişmesiyle beraber Jülide artık kasabayı, insanları ve çiftliği sever. Bu değişimin arka planında Jülide'nin, Nazmi Bey'e olan aşkı yer alır. Jülide'nin kendisine bu gözle baktığından habersiz olan Nazmi Bey, Jülide'deki bu ani değişiminden memnun olduğu kadar aynı zamanda endişelenir.

Diğer yandan nişanlısı askerden dönen Ayşe'nin düğünü yapılır. Ayşe'nin evlendiği gün Jülide, Nazmi Bey'e olan imkânsız aşkının ağırlığı altında bunalım geçirir ve denize sandalla açılarak intihara kalkışır. İntihara kalkışmadan önce Ayşe'ye ölümünden sonra Nazmi Bey'e vermesi üzerine bir mektup bırakır. Mektupta, Jülide'nin Nazmi Bey'e olan aşkını itirafı, yaşadığı iç çatışma ve hesaplaşması yazılıdır. Jülide hem çok sevdiği Şükran

teyzesinin kocasına âşık olması hem de imkânsız bir aşka kapılması nedeniyle kendisiyle çatışma yaşar ve bu ağır yükün altında ezilerek çareyi ölmekte bulur. İntihar girişiminden kurtarılan ve iyileşen Jülide, mektubu eniştesinin okuduğundan habersizdir. Bir yıl sonra imkânsız aşkını kabul ederek eniştesi Nazmi Bey'i unutmaya başlar. Bu arada mektubu okuyan Nazmi Bey de Jülide'nin aşkına kayıtsız kalmaz ve ona duyduğu sevginin aslında bir aşk duygusu olduğunu kendine itiraf eder. Jülide, Nazmi Bey'e olan aşkını yendikçe Nazmi Bey'in Jülide'ye olan aşkı gittikçe artar hatta bir hastalık hâlini alır.

Jülide'ye duyduğu aşkın imkânsızlığını anlayan Nazmi Bey, Jülide'yi aile dostlarından Lütfullah Efendi'nin oğlu İhsan ile evlendirir. Bu evlilikte İhsan'la birlikte mutlu olan Jülide, hastalığını yendiğini Nazmi Bey'e söyler. Bir süre sonra da İhsan'a gelen kârlı iş teklifi nedeniyle Bakü'ye gider. Bu ayrılığa ve Jülide'nin kendisine olan aşkını bütünüyle unuttuğuna dayanamayan Nazmi Bey'in nöbetler hâlinde gelen hastalığı, artık gizlenemez bir hâl alır. Jülide'nin Bakü'ye gidişinden sekiz ay sonra Nazmi Bey, yine Fransız Konsolosluğunda düzenlenen "On Dört Temmuz" gecesine katılır. Daha önce yine bu gecede karanlık ve yalnız bir odada Jülide ile dans ettiği o anı hayalinde tekrar yaşatmak istediği sırada vefat eder.

2. 1. 3. BİR KADIN DÜŞMANI

İlk kez Vakit gazetesinde tefrika edilen *Bir Kadın Düşmanı* romanının ilk baskısı, 1927 yılında İstanbul'da Yeni Matbaa tarafından yapılmıştır. Kadın-erkek ilişkilerinin temel alındığı *Bir Kadın Düşmanı* adlı roman, mektup-roman türünde kaleme alınmış bir eserdir. Roman iki bölümden oluşur: Birinci bölüm roman karakterlerinden Sâra'nın mektupları, ikinci bölüm ise başkişi Homongolos (Ziya) adlı karakterin mektupları şeklinde kurgulanır. Birinci bölüm Sâra'nın, babası Adnan Paşa'ya ve arkadaşı Nermin'e yazdığı mektuplardan oluşurken ikinci bölüm Homongolos'un ölmüş olan arkadaşı Necdet'e yazdığı mektuplardan oluşur.

Sâra'nın yazdığı mektuplar; Sâra'nın, dayısının kızı Vesime'nin düğünü için kasabaya gitmesi ve kasabada yaşadıklarının tek taraflı anlatılması şeklinde görülür. Homongolos'un yazdığı mektuplar ise Homongolos'un çocukluk ve gençlik yaşamındaki hatıralar ile Sâra ile tanıştığı dönemdeki olayların aktarılması şeklinde görülür. Romanın geneline bakıldığında ise Sâra ile Homongolos arasında yaşanan aynı olayların, kendi cephelerinden kendi bakış açıları ile madalyonun iki yüzü gibi aktarıldığı tespit edilir.

Fiziksel çirkinliği nedeniyle toplumun, düşmanca muamele ederek dışladığı Homongolos da etkiye tepki verircesine etrafındakilere düşman gibi davranır. Homongolos, ruhunu ve hissiyatını kendi çirkin bedeninin içine hapsederek bir nevi kendinden beklenildiği gibi davranma yolunu seçer ve kendini bu yönde geliştirir. *"Beden ruhun, dünya ise genel anlamda insan varlığının zindanıdır, bataklığıdır."* (Korkmaz, 2014: 146). Dış dünyaya, bu çirkin bedeninin gözleriyle bakan Homongolos, hayatı dar ve karanlık algılamaya başlar. Böylece iç dünyasının karanlığı, dış dünyasını da karartır. Bu nedenle dış dünyaya kas gücüyle cevap vermeye başlar. Fiziksel güzelliği ve zarifliği ön planda tutan kadınların, çirkinliğinden dolayı kendisine iğrenerek bakacağını düşündüğü için duygularını içine hapseder. Bu bakımdan duygularını bastırarak etrafındaki kadınlara düşmanca davranır.

Bir Kadın Düşmanı romanının olay örgüsü:

Roman, Sâra adlı karakterin, Erzurum'da görev yapan Paşa babasına yazdığı bir mektupla başlar. Bu mektupta Sâra, kendisini Erzurum'a çağıran babasını, hasta olduğu ve dayısının kızı Vesime'nin düğününe katılmak istediği gerekçesiyle kandırarak ona, Erzurum'a gelemeyeceğini yazar. Roman, Sâra'nın bu bahaneyle Marmara sahilinde bulunan bir kasabaya gitmesi ve burada yaşadıklarını mektuplar aracılığı ile aktarması üzerine kurgulanır. Sâra, eğlenmeyi seven ve güzelliğini her fırsatta öne çıkararak etrafındakileri kendine âşık ettirmekten hoşlanan bir kız olarak sunulur. Beğenilmek hoşuna giden Sâra'nın, kasaba halkını hatta Vesime'ye büyük bir aşkla bağlı olduğunu söyleyen nişanlısı Remzi Bey'i kendine âşık etmek arzusu içindedir. Düğün hazırlıklarının yapıldığı bu süre içinde Sâra ve arkadaşları, kasabaya kamp yapmak için gelen sporcularla tanışır. Bu sporcuların içinde Homongolos (Ziya) adında bir sporcu bulunur. Fiziki bakımdan oldukça çirkin biri olarak tanımlanan Homongolos, davranış ve sözleriyle kadınlara karşı olması nedeniyle de bir kadın düşmanı olarak görülür.

Homongolos ve arkadaşları, Sâra'nın dayısının köşküne davet edilir ve orada sabaha kadar süren eğlenceler düzenlenir. Kendini güzelliği ile kasaba erkeklerinin merkezinde gören Sâra, bu eğlenceler esnasında Homongolos'un ilgisizliği karşısında Homongolos'a bir ders vermeye karar verir ve bir plan yapar. Buna göre Homongolos'u kendine âşık edecek Homongolos da Sâra'ya evlenme teklifi ettiğinde Sâra, bir kadın düşmanı olarak her fırsatta kadınları aşağılayan bu kişiyi, reddedecek ve böylece kadınların intikamını almış olacaktır. Bu amaçla Sâra, köşkteki iş birlikçilerinin de yardımıyla Homongolos'a kur yapmaya başlar. Bir süre sonra Homongolos'un, Sâra'ya yakınlaşarak evlenme teklifi edeceği sırada

Homongolos, kasabada düzenlenen bir spor turnuvasına katılır ve bir kaza sonucu feci bir şekilde can verir. Böylece Sâra'nın ağzından yazılan mektuplar aracılığı ile verilen romanın ilk bölümü biter. İkinci bölümde ise başkişi Homongolos'un kendi yaşamına dair anlatımı, mektuplar aracılığı ile sunulur.

Bu bölümde Homongolos, çocukluğundan itibaren yaşamöyküsü hakkında bilgi vermeye başlar. Fiziki bakımdan çirkin olması nedeniyle gerek ailesi ve gerekse yatılı kaldığı okulda öğretmenleri ve arkadaşları bakımından nasıl dışlandığını ve çektiği acıları anlatır. Ailesinden ve toplumdan uzaklaştırılmak için gönderilen bu yatılı okul, Homongolos için âdeta bir hapishanedir. Bu okulda, yaşamı boyunca dışlanmışlığın ve kendini kuşatan yalnızlığın etkisiyle zorluklara karşı mücadele etmek ve güçlü durmak için kendini geliştirdiğini ve böylece hayata hazırladığını anlatır. Yalnızlık içinde kaldığı bu okul sürecinde sadece Necdet adında bir arkadaşına sığındığından ve onunla dost olduğundan bahseder. Necdet, zayıflığı nedeniyle okuldaki diğer öğrencilerin kötü davranışlarına yenik düşen bir öğrenciyken Homongolos, Necdet'le kendi arasında bir benzerlik kurar. Bu nedenle Necdet'i korur ve aralarında bir dostluk oluşur.

Sonraki süreçte Homongolos ile Necdet, okulda olduğu gibi orduda da birlikte görev yapar. Ancak Necdet, ateş hattında patlayan bir gülle nedeniyle ağır yaralanarak şehit olur. Şehit olmadan önce nişanlısının, Necdet'i görmesine engel olduğu için bir kadın düşmanı olarak adlandırılır. Kendi çirkinliğinden yola çıkan Homongolos aslında aldığı yara sonucu tanınmaz durumda olduğu ve yüzü korkunç ve çirkin bir hâl aldığı için Necdet'i, nişanlısının görmesini engeller. Necdet'in hep o güzel yüzü ile hatıralarda kalmasını ve nişanlısının, ona yine aynı duygularla bağlı kalmasını amaçlar. Aynı şekilde nişanlısının, Necdet'i gördükten sonra dehşete kapılıp elini, yüzüne kapayacağını ve nefretle feryat edeceğini, Necdet'in de bu durum karşısında üzülerek biraz daha ızdırap çekeceğini düşünür. Bu nedenle nişanlısının, Necdet'i bu hâliyle görmesini mâni olur. Geçmişe dönük yaşamı hakkında bilgi vermeye devam eden Homongolos, Vesime'nin nişanlısı Remzi Bey'in, kendisini köşke davet etmesi ve Sâra ile tanışması süreciyle ilgili de bilgi sunar.

Çirkinliği nedeniyle kadına ve aşka kapılarını sonsuza kadar kapadığını söyleyen Homongolos, köşkte güzelliğiyle tüm kasabalının dilinde olan Sâra'nın ilgisi karşısında zihnindeki düşüncelere yenik düşer ve Sâra'ya âşık olur. Sâra'nın farklı olduğunu ve kendisini sevdiğini zanneden Homongolos, daha sonra Sâra'nın kendisine oyun oynadığını anlar. Bunun üzerine kasabada düzenlenen motor yarışında kendini uçurumdan atarak intihar eder.

2. 1. 4. YEŞİL GECE

Yeşil Gece romanının ilk baskısı, 1928 yılında Suhulet Kütüphanesi tarafından yapılmıştır. Ege Bölgesi'nde bir kasabada geçen *Yeşil Gece* romanında Ali Şahin adlı bir öğretmenin, kendini gerçekleştirme yolunda, dönemin önemli toplumsal sorunlarına karşı verdiği türlü mücadeleler anlatılır. Ali Şahin, varoluşunun özünü sorgulayarak kendini bulmaya çalışan idealist bir karakter olarak sunulur. Eski toplumsal düzen eleştirilerek eskinin ilkelliğine vurgu yapılır. *Yeşil Gece* romanı ile dinin yanlış algılanmasının, toplumsal çürümeye yol açtığı vurgusu yapılır.

Ülkenin içinde bulunduğu karışık ve buhranlı süreç, *Yeşil Gece* romanında simgeleşmiş olarak kendini gösterir. *"İttihat ve Terakki iktidarı günlerinden başlayarak Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyetin ilk yıllarını kaplayan olay, böylece Türk ulusunun yaşama savaşının bütün evrelerini içine alan uzun bir sürede oluşturulur."* (Yakar, 1973: 107). Yapılan inkılap ile beraber İstanbul'dan uzaklaşarak Anadolu'nun en ücra köy ve kasabalarında kendilerine yaşam alanı bulan ve Anadolu halkının en hassas noktalarından biri olan "dinî inançları" kendi çıkarları doğrultusunda bir nesne gibi kullanan softalara karşı, idealist bir öğretmen olan Ali Şahin'in bireysel mücadelesi anlatılır. Roman genel itibarıyla "laiklik" ilkesi üzerine kurgulanır ve dinin; maske takmış, yozlaşmış din adamlarının elinde, amacının dışında nasıl kullanıldığı ve devletin gücünün zayıflatıldığı gerçeği gün yüzüne çıkarılır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemleri, Millî Mücadele yılları ve 31 Mart Olayı gibi önemli süreçleri içeren romanda Darülmuallim'den mezun olan ve İstanbul'a atanan Ali Şahin, ideallerini gerçekleştirebilmek için Anadolu'ya gitmesi gerektiğini düşünür ve Anadolu'ya atanan bir arkadaşı ile becayiş ederek İzmir'in Sarıova kasabasına gider. Böylece Sarıova kasabasına gelen Ali Şahin'in, softalarla ve medreselerle mücadelesi başlar. Aslında romanda anlatılanlar, söz konusu süreç içerisinde Anadolu'nun gerçek yaşantısına ayna tutar niteliktedir.

Uzak akrabasından bir softanın vesilesiyle İstanbul'a Somuncuoğlu Medresesi'ne getirilen Ali Şahin, öldükten sonraki yaşamın devamlılığı ile ilgili şüpheye düşer ve pek çok soru işareti ile beraber "ahiret"i sorgulamaya başlar. Uzun bir süre verdiği mücadele sonunda içine düştüğü çatışmaya yenik düşer ve böylece inancını kaybeder. Medreseyle manevi bir bağının kalmadığını düşünen Ali Şahin, medreseden Darülmuallim'e geçer. İnancını kaybettiği zaman içinde oluşan boşluğu, mektep çocuklarına duyduğu merhamet ve sevgi

doldurur. Bütün memlekete yayılan içindeki bu sevgi ile yeşil ordunun ateşli bir gönüllüsü olarak ilkokul öğretmenliğine başlar. Bu bağlamda Ali Şahin için medrese, yıkıcı; Darülmuallim ise yapıcı bir rol oynar. Aynı zamanda medresede kaldığı sıkıntılı günler içinde İstanbul, başkişi için kapalı-dar mekân konumundayken öğretmenlik için gittiği Sarıova kasabası, ideallerini gerçekleştireceği yer düşüncesiyle açık-geniş mekân konumundadır. Ancak süreç içerisinde Sarıova kasabası da kapalı-dar mekâna dönüşür.

Yeşil Gece romanının olay örgüsü:

İki kısım ve bir netice bölümünden oluşan *Yeşil Gece,* başkişi Ali Şahin'in yaşamının ve ideallerinin hâkim bakış açısıyla anlatılarak sunulduğu bir romandır. Romanın akışında, zaman zaman geriye dönüş tekniğinin uygulandığı görülür.

Ali Şahin, babasının ölümünden sonra, babasının isteği üzerine bir gün bütün dünyayı gölgesi altına alacak yeşil bayrağın bir gönüllüsü olarak yetiştirilmek üzere Anadolu'nun bir köyünden İstanbul'a Somuncuoğlu Medresesine getirilir. Çocuk yaşta sorumluluk bilincine sahip olan Ali Şahin, kendini yetiştirmek için gece gündüz çalışır. Bu süreç içerisinde zihninde "ahiret" ile ilgili birtakım sorular ve tereddütler oluşmaya başlar. Zamanla hastalık hâline gelen bu duruma çözüm bulmak için medreseden ve medrese dışından çeşitli müderrislere ve softalara başvurur. Ancak bu yöntem ile etrafındaki insanların, Ali Şahin'in zihnindeki belirsizlikleri gideremediği gibi Ali Şahin, onların söylemleri ve eylemleri arasındaki tezatlığın farkına varır. Bu insanların çoğunun, ahiret bilincinde olmadığı ve din üzerine söylemlerinin kendi maddi yaşamlarını idame ettirecek bir zanaat, bir başka ifade ile esnaflık olarak algıladığı gerçeğine şahit olur.

Medresedeki hocaların ve softaların eğlence anlayışları, bazılarının yalancı şahitlik yapışı, Kur'an okurken insanın gözünden yaşlar akıtan bazı hocaların biraz sonra aynı ağızla küfretmeye ve kavga etmeye başlaması, bazılarının ahlaksızlığı, kadına ve paraya düşkünlüğü, bazılarının ise sokaktan süslü bir kadın geçmesi üzerine onlara sataşarak küfretmesi, insanların şeriata uygun davranmadığı ileri sürülerek dövülmesi gibi tanık olduğu pek çok sebepten dolayı genç bir softa olan Ali Şahin, inandığı değerlerden bir bir vazgeçer. Yeşil ordunun komutanları olarak gördüğü müderrislerin aslında dini ve ilmi kendi menfaatlerine alet etmiş insanlar olduğu hükmüne varır ve böylece sevdiği birkaç müderristen de uzaklaşır. İçindeki sorulara tatmin edici bir cevap bulamayan Ali Şahin, bir süre sonra inancını yitirerek medreseden ayrılır ve Darülmuallime kayıt yaptırır. Böylece kafasındaki sarığı çıkararak fes giyer.

Darülmuallimi başarı ile bitiren Ali Şahin, çekilen kurada tayininin İstanbul'a çıkması üzerine görev yerini değiştirmek için Maarif Nezaretine gider. Tüm atananlar, tayininin İstanbul'a çıkmasını isterken Ali Şahin, ideallerini gerçekleştirebilmek için Anadolu'nun bir kasabasında görev yapmak ister. Bu bağlamda da İzmir'in Sarıova kasabasına tayini çıkan arkadaşı Hasan Cemal ile becayiş eder. Büyük bir inkılap taraftarı olan Hasan Cemal, softalarla mücadele edecek yaradılışta biri değildir. Sarıova kasabası, ulema ve fuzalası çok fazla olan, yaklaşık on iki haneye bir cami ve medrese denk gelen, geceleri sokakları evliya kandilleri ile aydınlatılan ve mekteplere gelen mini mini çocuklara bile sarık sardırılan bir kasabadır.

Ali Şahin'in Sarıova kasabasında, Emir Dede Mektebinin başmuallimi olarak göreve başlamasıyla romanın ikinci bölümü başlar. Ali Şahin, ideallerini gerçekleştirebilmek için kendisiyle aynı düşünceye sahip kişiler aramaya başlar. Yine aynı mektepte öğretmen olan Rasim, Belediye Mühendisi Necip ve bir öğrencisinin velisi olan Komiser Kâzım Efendi ile dost olur. Bu sırada kasabada gözlemlerini sürdüren Ali Şahin, "kasabanın gizli ruhu ve en korkunç gizli kuvvetlerinden biri" olarak tanımladığı Hafız Eyüp Hoca adındaki kişinin, kendi karşısında da en karanlık güç olduğunu fark eder.

Sarığı başından atmış eski bir softa olarak bilinen Ali Şahin'e kasaba halkı, önceleri şüpheyle yaklaşır. Çünkü Sarıova kasabası, softalığın ön planda tutulduğu bir kasaba konumundadır. İdeallerini ancak yetiştireceği yeni bir nesille gerçekleştireceğini düşünen, bu nedenle de eğitime önem veren Ali Şahin, öncelikle yıpranmış olan kasaba okulunun yerine yeni bir okul binasının yapımı için çeşitli girişimlerde bulunur. Bu yoğun çabasından sonra yeni bir okul binası yapımına karar verilir. Ancak yapılacak olan mektep binası planının, İslami mimariye aykırı olması gerekçesiyle okul yapımı, halk tarafından engellenir. Bunun üzerine Mühendis Necip, aynı planı değişiklik yapmış gibi göstererek herkese kabul ettirir.

Okulun yapılacağı arsanın yanında son derece bakımsız ve eski bir medrese bulunur. Eskiliğinden dolayı softaların sürekli hastalanmasına neden olan bu medrese binasının yıkımına karar verilir. Bunun üzerine ulema ve softalara koşulsuz güvenen ve söylenenleri hakikat zanneden halk, medresenin yıkımına ve mekâna yakın bir yere okul yapılmasına karşı çıkar. Bu karşı duruşu desteklemek amacıyla medresede bir evliya mezarlığı bulunduğuna dair dedikodular kasabada yayılmaya başlar ve çeşitli hile ve oyunlarla okul yapımı engellenir. Bu oyunda kasabanın gizli ruhu Eyüp Hoca'nın etkisi olduğu görülür. Ancak "deli" unvanıyla bilinen Belediye Mühendisi Necip, kasaba kurnazlığı ile bu oyuna

karşılık verir. Bir iş makinesinin başına geçer ve kaza süsü vererek medresenin boş olduğu bir vakit iş makinesiyle medresenin duvarını yıkar. Ardından bu medresenin artık güvenli olmadığına dair düzenlediği bir raporla medresenin bütünüyle yıkılmasını sağlar. Bu olaydan sonra Ali Şahin'in amacından artık emin olan Eyüp Hoca, Ali Şahin'i başarısızlığa uğratmak için değişik yöntemlerle meşgul etmeye çalışır. Bu bağlamda Ali Şahin'e kasabada önemli bir makam teklif eder, daha sonra zengin bir imamın kızı ile evlendirmek ister, bunda da başarısız olunca uygun bir fiyata bağ teklif ederek Ali Şahin'in ödeyemeyeceği bir borcun altına girmesi için uğraşır. Ancak bütün girişimlerinde başarısız olur.

Bu sırada kasabanın Sarıova gazetesinde, kasaba müderrisi Zühtü Efendi tarafından kaleme alınan *"Sarığa hürmet vecibesi"* adlı bir makale yayımlanır. Bu makalede bayrak, devleti; sarık, dini simgeler. Bayrağa nasıl saygı gösteriliyorsa sarığa da aynı saygı gösterilmelidir, vurgusu yapılır. Bu makaleyi fırsata çeviren Ali Şahin, Müderris Zühtü Efendi'yi oyuna getirir. İlkokul öğrencilerinin; başında sarıkla yerlerde, çamurlarda yuvarlandığını, kavga ettiğini bu nedenle bir imtiyaz olan sarığın kıymetinin kalmadığını ve sarığın ancak bir başarı neticesinde hak edilmesi ve böylece sarığa saygı gösterilmesi gerektiğini ileri sürerek mektepte, sarığın çıkartılmasını sağlar.

Bütün bu gelişmeler yaşanırken kasabada üzücü olaylar da yaşanır. Hafız Rahim tarafından yetiştirilen, yaşlı ve fakir bir mahalle imamının oğlu Remzi, hıfzının dinleneceği gün cemiyetin gözü önünde bayılır ve üç gün sonra vefat eder. Emir Dede Mektebinden alınarak kapalı, havasız ve sağlıksız bir mekânda çalışan ve bir buçuk yıl gibi kısa bir sürede hafız olan küçük çocuk, bu ağır yükün altında ezilir ve hastalanarak ölür. Kasabanın bütün uleması ve eşrafı, küçük hafızın ölümünü, ailesi için şükredilecek bir durum olarak değerlendirir. Küçük hafız, şehit olarak görüldüğü için cenaze alayına katılanlar, şehit annesi-babası olmanın çok az sayıda kişiye nasip olacağını söyleyerek çocuğun anne ve babasını, ağlayıp üzüldüklerinden dolayı yadırgar. Hatta bu duruma isyan eden anne, cahillikle ve aklı kıt olmakla suçlanır.

Daha sonra küçük Remzi'nin Emir Dede Mektebinde okuyan on iki on üç yaşlarındaki kardeşi Bedri de hafızlık çalıştırılmak üzere okuldan alınmak istenir. Bedri'nin de Remzi gibi Hafız Rahim'in sopası altında ezilmesini önlemek isteyen Ali Şahin, yoksulluk içinde olan babayı ikna eder ve Bedri'nin başındaki sarığı çıkararak onu sınıfa götürür. Beklediği fırsatı yakalayan Eyüp Hoca, Ali Şahin aleyhinde harekete geçer. Öncelikle okuldan birkaç veliyi yanına toplar ve Ali Şahin'in çocukları dinden ve diyanetten uzaklaştırdığına dair bir propaganda başlatır. Bu propaganda daha sonra kasabaya yayılır ve

Ali Şahin'e hükûmet tarafından mesleğini kötüye kullandığını belirten bir mazbata gönderilir. Bu girişiminde de istediği sonucu elde edemeyen Eyüp Hoca, Ali Şahin'i kasabadan göndermek için girişimlerine devam eder.

Ali Şahin'in mektepte yalnız kaldığı bir gece mektebe bir kadın gönderilerek Ali Şahin'in adının lekelenmesi amaçlanır. Ancak Emir Dede Mektebinin sarıklı öğretmenlerinden Afif Hoca, mektebe gelerek bu oyunu bozar. Mektepte hasta rolünde yatan kadını dışarı atarak Ali Şahin'e gerçekleri anlatır. Böylece Ali Şahin, kendisine yapılan suikasttan son anda kurtulur. Öte yandan türbelere hurafe derecesinde büyük kutsiyet yüklenen Sarıova kasabasında, bir gece kasabanın en önemli türbelerinden olan Kelami Baba Türbesi'nde yangın çıkar. Yangının sorumlusu olarak kasaba halkının türbelere yüklediği kutsiyeti eleştiren Sarıova İdadisinin Fransızca ve matematik öğretmeni Mehmet Nihat Efendi gösterilir. Bu yangının ve suçlamanın kasabada yansıması büyük olur. Konuyla ilgili görevli olan sorgu hâkimi Aziz Bey, sorgulama sonunda yeterli kanıt olmadığı için Mehmet Nihat Efendi'nin serbest bırakılmasına karar verir. Çıkan karar üzerine kasabada gerek öğrenciler ve gerekse halk arasında, Mehmet Nihat Efendi'nin en ağır şekilde cezalandırılması için büyük bir isyan başlar. Artık kasabalılar, hükûmetin kundakçıyı desteklediği hatta bu işte hükûmetin eli olduğu yönünde düşünceler geliştirir. Bu nedenle halifeye telgraf çekilmesi hatta bu yeterli görülmeyerek İslam âlemine dinin uğradığı hakareti ve tecavüzü bildirmek adına beyannameler gönderilmesinden bahsedilir. Böylece olay, hükûmete karşı bir seyir izler.

Baskılara maruz kalan Hâkim Aziz Bey, yeterli delil olmamasına rağmen Mehmet Nihat Efendi'nin tutuklanmasına karar verir. Kasabalıların haksız kin ve nefretine maruz kalan Mehmet Nihat Efendi'ye, Ali Şahin ve Necip başta olmak üzere arkadaşları yardımcı olmak için harekete geçer. Bunun için kasabanın pek çok avukatına başvururlar ancak avukatlar, kasabalılardan çekindikleri için Mehmet Nihat Efendi'nin savunmasını üstlenmek istemezler. En sonunda kasabaya yeni gelen ve mesleğinde tecrübeli sayılmayan İhsan adlı genç bir avukat, davaya bakmayı kabul eder. Bu bağlamda hem avukatın yaptığı kuvvetli savunma hem de bir kuyumcu dükkânının soyulması sonucu ele geçirilen eşyalar, gerçeklerin ortaya çıkmasını ve Mehmet Nihat Efendi'nin aklanmasını sağlar. Buna göre Kelami Baba Türbesi'ndeki değerli eşyalar, türbedarın oğlu ve bir memur tarafından çalınmış, ardından yapılan bu hırsızlığın gizlenmesi için türbe, yine aynı kişilerce ateşe verilmiş ve Mehmet Nihat Efendi'ye iftira atılmıştır. Çalınan kıymetli ve tarihî eşyalar da Mardikyan adında bir kuyumcuya ve Alber Efendi adında bir antikacıya satılmıştır.

Daha sonraki süreçte Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla Anadolu'ya yayılan Yunanlar, bir mayıs sabahı Sarıova kasabasını işgale başlar. İşgal üzerine kasabada her zaman söz sahibi olmuş yeşil ordu gönüllüleri Mutasarrıf Müfit Bey, Müderris Zühtü Efendi, Kâtib-i Mesulü Cabir Bey, İdadi Müdürü gibi kasabanın büyük memurları ve eşrafın bir kısmı, korku içinde kasabadan kaçmaya başlar. Belediye reisi ise kasabayı yıkımdan ve ahaliyi katliamdan kurtarmak için çiçek demeti yaptırarak bir heyetle Yunanları karşılamaya gider ve böylece onlarla anlaşma yolunu seçer. Eyüp Hoca ve sarıklıların ise Yunan komutanlarına eski hükûmetten memnun olmadıklarını belirterek Yunan askerlerinin safına geçtikleri görülür. Bu sırada Balkan Muharebesi'ne gönüllü olarak katılan ve sağ ayağından sakatlanan Emir Dede muallimi ve Ali Şahin'in arkadaşı olan Rasim ve Komiser Kâzım Efendi ile bir kısım gönüllü, Yunan askerleriyle savaşmak için kasabanın girişine gider. Savaşacak pek malzemesi olmayan bu gençler, Yunanlarla karşılaştıkları ilk anda şehit düşer. Daha sonraki süreçte Mühendis Necip de Yunan askerleri tarafından öldürülür.

Ali Şahin ise kasabada kalır ve ilk gece Müslümanların, bir dedikodu üzerine Rumlara karşı ayaklanmasını önler. Yunanlar, Ali Şahin'in bu davranışı üzerine ondan camilerde kendi lehlerinde vaaz vermesini ister. Ali Şahin, kasabada düşman elinde çaresiz kalmış ihtiyar, hasta, kadın ve çocukları hatta şehit düşen arkadaşları Komiser Kâzım, Necip ve diğerlerinin zor durumdaki ailelerini düşünerek onlara yardım etmek amacıyla bu görevi istemeden de olsa kabul eder. Bu sırada Yunan askerlerine karşı Anadolu'nun iç taraflarında düzenli bir ordunun oluştuğu haberini alan Ali Şahin, bu orduya asker göndermek için kasabada gizli gizli çalışmalar sürdürür. Kasabada Yunan askerlerine karşı sürdürdüğü bu gizli faaliyet, on dördüncü ayın sonunda Kuvayı İnzibatiye taburu için propaganda yaptığı sırada Yunan askerleri tarafından fark edilir. Böylece Ali Şahin, Yunan adalarından birine sürgün edilir.

Daha sonra inkılapla beraber hilafet kaldırılır; medreseler ve tekkeler kapanır. Ali Şahin de büyük bir umut içinde Sarıova kasabasına döner. Ancak kasabaya geldiğinde işgalci güçlerle iş birliği içinde olan Eyüp Hoca başta olmak üzere kasabayı sıkıntılı zamanlarında savunmasız bırakarak kasabadan kaçan yüksek memurların ve medreselilerin iş başında olduğunu görür. Buna karşın kasabada Ali Şahin, "işgal zamanında sarık sararak Yunan hizmetine giren yüzsüz ve vatan haini" olarak tanımlanır ve mesleğinden men edilir. Bunun üzerine Ali Şahin, inkılap denilen şeyin bir günde gerçekleşemeyeceğini belirterek büyük bir üzüntü içinde kasabadan ayrılır ve derdini anlatmak için Ankara'nın yolunu tutar.

2. 1. 5. ACIMAK

Acımak romanının ilk baskısı, 1928 yılında İstanbul'da Suhulet Kütüphanesi tarafından yapılmıştır. Romanda kendi değerleri ve idealleri ile bir Osmanlı aydını olan Mürşit Efendi'nin memuriyet için gittiği Anadolu'daki dramatik yaşamı ve babasını yanlış tanıyan başkişi Zehra'nın, bu yaşamı geç fark edişi anlatılır. Göreve başlama sürecinde kendi varoluşunu anlamlandırma yolundaki pozitif enerji ve güç, okuyucuya her iki karakterde de belirgin bir şekilde sunulur. Geçmiş yaşantıları sıkıntı içinde geçen Mürşit Efendi ve Zehra, çalışma hayatına başladıktan sonra insana ve topluma hizmet etmek arzusuyla dolup taşan, bozulan toplum yapısını düzeltmeye çalışan ve böylece toplumu yeniden inşa etmeyi amaçlayan iki idealist insan olarak işlenir. Ancak sonraki süreçte Mürşit Efendi, çevresinde gelişen olaylar ve dönemin bozuk memuriyet hayatı karşısında ezilirken Zehra, ilkelerinde ilerleyen ve başarıya ulaşan bir karakter olarak romanda yer alır.

Acımak romanında anlatıcılar tarafından aktarılan yaşam öyküsünün, zıtlıklar üzerine kurulduğu görülür. Bu zıtlıklar, okuyucunun ön yargısını ortaya koymak ve âdeta okuyucuya ders vermek için bilinçli bir şekilde tercih edilir. Bu tercih; insanların peşin hükümlü olmaması gerektiği, bazen olayların iç yüzünün göründüğü gibi olmadığı gerçeğini ortaya koymak için yapılır. *"... cürümlerin, günahların iç yüzleri her zaman bildiğimiz, anladığımız gibi midir acaba?"* (A, s. 13-14) ifadeleri ile Reşat Nuri, romanın başlangıcında olayın seyrinin değişeceğinin işaretini verir. Aslında okuyucuya ön yargılı olmaması gerektiği hakkında telkinde bulunur. Böylece okuyucunun kendi kendini ve hayatı sorgulaması amaçlanır. Romanda Zehra'nın çocukluk yıllarında yaşadığı olaylar, geriye dönüş tekniği kullanılarak "Hatıra Defterim" başlıklı bölümde farklı bir bakış açısıyla babası Mürşit Efendi'nin ağzından aktarılır.

Acımak romanının olay örgüsü:

Roman, Mebus Şerif Halil Bey'in İstanbul'dan kendisine gelen bir istek üzerine Maarif Müdürü'ne Zehra Hanım'ı sorması ve Maarif Müdürünün Zehra hakkındaki görüşlerini aktarması ile başlar. Zehra kasabaya dört yıl evvel, henüz küçük bir kız çocuğu iken gelir. Kız öğretmen okulu mezunudur. Çalışmaya başladığı kasabayı kendine bir vatan, okulu ise bir yuva, bir ev olarak benimser. Oldukça azimli ve gayretli olan Zehra, yirmi beş yaşına gelmeden başmuallim olur ve kız mektebinin tüm sorumluluğunu üstlenir. Haksızlığın, yalanın, her türlü zaafın ve ahlaksızlığın düşmanıdır. Ancak Zehra Öğretmen bu vasıflara sahip insanlar tarafından bile kabul görür. Çünkü bu insanlar, Zehra'nın temiz,

namuslu ve dürüst olduğundan şüphe duymadan ona güvenir. Bütün bunların yanında Zehra, "acımak" duygusundan yoksun biridir. Hastalık hâline gelen doğruluk, temizlik ve fedakârlık duygusu, onu acımak duygusundan mahrum bırakır.

Maarif Müdürü, İstanbul'dan gelen bir telgrafta Zehra'nın babasının ölmek üzere olduğunu öğrenir ve bu durumu Zehra'ya bildirir. Başlangıçta babasının varlığını inkâr eden Zehra, daha sonra babasının olduğunu itiraf eder. Maarif Müdürüne İstanbul'a gitmeyeceğini söyleyen Zehra, karar değiştirerek İstanbul'a gitmek için yola çıkar. Trenle İstanbul'a giderken babasından uzaklaşmasına neden olan çocukluk yıllarını hatırlar. Okuyucu da bu sırada Zehra'nın geçmişine dair bilgi edinmeye başlar. Geriye dönüş tekniği ile verilen bu bölümde Zehra'nın babası Mürşit Efendi, annesi Meveddet Hanım, anneannesi Makbule Hanım, ablası Feride ve teyzesi Ruhsar hakkında bilgi verilerek Zehra'nın hiç bilinmeyen geçmişi ve ailesi ortaya konur. Bu yıllarda Zehra'nın teyzesi Ruhsar, kocası tarafından öldürülür. Zehra'nın babası Mürşit Efendi tembel, serkeş, sarhoş, cimri ve ailesine zulmeden biri olarak tanıtılır. Çocukluk yıllarında Mürşit Efendi'nin baskıcı tutum ve davranışlarından korkan Zehra, annesi Meveddet Hanım ve anneannesi Makbule Hanım; komşuları Necip Beylere sığınır ve ondan destek görür. Zehra'nın ablası Feriha da babasının baskı ve eziyetleri ile beraber yoksulluğun da etkisiyle verem hastalığına yakalanır ve on dört yaşında ölür.

Daha sonra Mürşit Efendi, Zehra'yı ailesinden uzaklaştırmak ve onun hayatını kurtarmak için Marabet Mektebine kayıt yaptırır. Zehra üç buçuk yıl bu mektepte yatılı kalır. Bu sırada Zehra'nın annesi Meveddet Hanım uzun süren bir hastalıktan sonra ölür, büyükannesine ise inme iner. Marabet Mektebini bitiren Zehra, Darülmuallimat'a girer ve bu okulu başarı ile bitirdikten sonra özellikle Anadolu'da bir kasaba mektebinde idealist bir öğretmen olarak çalışmaya başlar. Zehra'nın tren yolculuğu sırasında geçmişini hatırlamasıyla verilen bu bilgilerden sonra Zehra, İstanbul'a ulaşır.

Trenden indikten sonra Zehra'yı, babasının uzaktan bir akrabası olan ölümünden önce iki hafta evinde kaldığı Vehbi Efendi adında yetmiş yaşlarında emekli bir tabur kâtibi karşılar. Vehbi Efendi, Zehra'ya babasının öldüğünü haber vererek onu, babasının yanına götürür ve Mürşit Efendi'den kalan sandığı Zehra'ya teslim eder. Babasından kalan sandığı açan Zehra, içinde bulduğu babasının hatıra defterini okumaya başlar. Zehra'nın, hatıra defterini okumaya başlamasıyla beraber ilk bölüm sonlanır ve asıl hikâyenin başlangıcı olan ikinci bölüm başlar. Artık roman, Mürşit Efendi'nin bakış açısıyla doğrudan anlatılmaya

başlanır. Hatta hatıra defterini okuyan Zehra da yazılanları, gerçek okuyucular gibi dışarıdan aynı anda takip eder ve olayların gerçek (iç) yüzünü büyük bir üzüntü ile öğrenir.

Diplomasını alan Mürşit, Sivas'ta maiyet memuru olarak göreve başlar. Vatanına hizmet aşkıyla dolup taşan Mürşit, Sivas'ta memurluk yaptığı sırada ideallerini ve çalışma hayatı boyunca taviz vermemeyi düşündüğü ilkelerini masasına yazar ve bunlara bağlı kalacağına dair kendi kendine söz verir. Sivas'ta, çalışkanlığı ile tanınan Mürşit'e başka dairelerden de iş verilir. Çok çalışan ve hem dış daireden hem de kendi dairesinden başkalarının işini yapan Mürşit, daha sonraki süreçte görevini tam olarak yerine getirmeyen memurlar tarafından zarar görür. Maarif Başkâtibi Tahsin Efendi, Mürşit'e çok çalıştığı ve başkalarının işini yaptığı için kendisinin zarar göreceğini nasihat eder.

Daha sonraki süreçte (R…) kasabasında kaymakam olarak göreve başlayan Mürşit, Nasuhi Bey adındaki bir müdürün yardımı ile kendine kalacak bir oda kiralar. Ancak kaldığı odada Nasuhi Bey'in bir kadınla gizli gizli buluştuğunu öğrenir ve Nasuhi Bey'i tartaklar. Aynı zamanda (R…) kasabasında işlerin rüşvet ve torpil ile yürüdüğünün farkına varan Mürşit, (M…) kasabasındaki kaymakamla becayiş yapar. Temiz su sorunu yaşayan ve her gün çocuk ölümlerine şahit olduğu (M…) kasabasına su getirmek için çalıştığı sırada usulsüzlük yaptığı gerekçesiyle (S…)'ye gönderilir. (S…)'de göreve başlayan Mürşit, burada hakkında çok şikâyet olan bir iptidai öğretmenini görevden alır.

Dört-beş yıl kadar sonra Diyarbakır'da tahrirat kâtipliğine başlayan Mürşit, bir gün hastalanan Malmüdürü Fadıl Efendi'nin, kollarında ölmesi üzerine Fadıl Efendi'nin ailesinin sorumluluğunu üstlenir. Bir süre sonra Mürşit, Fadıl Efendi'nin kızı Meveddet'i görüp sever ve onunla evlenir. Karısı Meveddet Hanım ve kayınvalidesi Makbule Hanım'ı maddi anlamda memnun etmeye çalışır ve bir süre sonra ciddi anlamda borçlanır. Bir gün Meveddet, ceza reisinin karısı hakkında dedikodu yapar. Mürşit'in melek olarak tanımladığı kayınvalidesi Makbule Hanım'ın bu olayı çarpıtması üzerine Mürşit, ceza reisi ile sokak ortasında tartışır ve bu durum, Mürşit'in validen azar işitmesine neden olur.

İstekleri tükenmeyen Makbule Hanım, Mürşit'in onurunu düşündüğünü söyleyerek onu kandırır ve eve bir aşçı aldırır. Ve yine Makbule Hanım'ın isteği üzerine Mürşit, tahkikat yapan müfettiş arkadaşına rica ederek bir vergi memurunun görevini suiistimal etmesine rağmen ceza almamasını sağlar. Daha sonraki süreçte Meveddet, hasta numarası yaparak İstanbul'a gitme arzusunu dile getirir. Bunun üzerine Mürşit, güç bela İstanbul'da bir gümrük müfettişliği işi ayarlar. Eşinin ve kayınvalidesinin *"Sen çok tatlı adamsın… kimseye*

hatırını saydıramıyorsun! (A, s. 115), *Anne, biliyorsun o yumuşak bir adamdır. Arkadaşı ama bakalım onu dinler mi?* (A, s. 116), *Namuslu bir adam oldun da eline ne geçti ... başkaları gibi çalıp çırpaydın* (A, s. 119)*"* gibi sözleri, Mürşit'in çok değer verdiği ilkelerinden uzaklaşmasına neden olur. Öte yandan taşınma hazırlıkları içinde olan Mürşit, Diyarbakır'dan ayrılacağı sıralarda borç batağı içinde olduğu gerçeğiyle yüzleşir. Evkaf müdürlüğü yapan ve Diyarbakır'ın yerli zenginlerinden olan Abdüssamet Bey, Mürşit'i seven ancak yaptığı yanlışlarından dolayı da ona kızan biridir. Diyarbakır'dan İstanbul'a taşınacak olan Mürşit'e borç verir ve ona kaynanası ve karısı hakkındaki gerçekleri anlatır. Abdüssamet Bey'in söyledikleri karşısında Mürşit'in bilinci açılır ve yaptığı yanlış evlilikle nasıl bir felakete doğru sürüklendiğinin farkına varır.

Hatıra defterini okuyan Zehra aslında anneannesi Makbule Hanım'ın eve aldırdığı hafız diye bahsedilen kişinin, onun âşığı olduğu; Ruhsar teyzesinin, kocasını aldatması sonucu öldürüldüğü; çocukluğunda aile dostu olarak bilinen Necip Bey'in, annesinin sevgilisi olduğu; ablası Feriha'nın hastalanıp ölmeseydi ve kendisinin babası tarafından Marabet Mektebine zorla gönderilmeseydi annesinin ve anneannesinin kurbanı olacağı ve babası Mürşit Efendi hakkında anlatılanların yalan olduğu gerçeğini büyük üzüntü ve pişmanlıkla öğrenir. Babasına acıyan ve onun haksızlığa uğradığını düşünen Zehra, babasının cenazesinin bulunduğu odaya gider. Gözlerinden sel gibi yaşlar akıtarak babasının yırtık çoraplı ayaklarını öper ve ondan af diler. Birkaç gün sonra "acımak" duygusunu da öğrenmiş hâlde Anadolu'daki kasaba mektebine döner.

2. 1. 6. ESKİ HASTALIK

1937 yılında Yedigün dergisinde tefrika edilen *Eski Hastalık* romanının ilk baskısı, 1938 yılında Kanaat Kitabevi tarafından yapılmıştır. Romanda Batılı yaşam tarzıyla yetişen ve kendi öz değerlerinden uzaklaşan Züleyha'nın, tatillerde gittiği Anadolu'ya ve Anadolu insanına yabancılaşması ve kimliğinde duyduğu çatışmayla beraber zamanla kendini ve öz değerlerini sorgulaması anlatılır. Batılılaşmanın, Anadolu'nun köy ve kasabalarında bahçe partileri, caz toplantıları, giyim şekli, dans ve balo gibi daha çok dış görünüş, yaşayış ve eğlence yönüyle algılandığı ironik bir biçimde ele alınır. Tam Batılı olamayan kasaba insanının, Batılı yaşayış ile geleneksel yaşayış arasındaki bocalayışı somutlaştırılır.

Eski Hastalık romanının olay örgüsü:

Eski Hastalık romanı Roma rakamlarıyla ayrılmış otuz beş bölümden oluşur. Sık sık geriye dönüş tekniğinin kullanıldığı anlatımda, vaka zamanı ile geçmiş zamanın iç içe sunulduğu görülür.

Roman, Züleyha adındaki başkişinin bir kaza geçirmesi sonucu hastanede gözünü açmasıyla başlar. On dört gün boyunca hastanede uyuyan Züleyha, uyandığında kocası Yusuf'un hastaneye geldiğini öğrenir. Bu sırada geriye dönüş tekniği ile kaza gününe ait bilgiler sunulur. Buna göre Züleyha, İstanbul'da dayısının yanında kalırken Anadolulu zengin bir tüccarın amatör sporcu olan oğlu ile tanışır. Alemdağı-Çamlıca yolunda spor bir otomobille çıktıkları gezi sırasında kaza gerçekleşir. Kaza, vilayetlerden birinin yüksek bir ailesine mensup genç bir kadınla memleketin tanınmış tüccarlarından birinin sporcu oğlu arasındaki aşk olarak gazetelerde yayımlanır. Ardından Züleyha'nın aslında evli bir kadın olduğu ve kaza yaptığında yanında bulunan kişinin eşi olmadığı ortaya çıkar. Bu sırada Mersin'in Silifke kasabasında olan Züleyha'nın eşi Yusuf, gazetelerden kaza haberini öğrenir ve İstanbul'a Züleyha'nın yanına gelir. Yusuf, Züleyha'yı, içinde bulunduğu bu zor durumdan kurtarmak için Taşucu adlı eski bir yük vapuruyla Silifke kasabasına götürmeye karar verir. Gelecek yaşantısına dair belirsizlik içinde olan Züleyha, Yusuf ile beraber Silifke'ye gitmeye karar verir. Bu yolculukta vapur Marmara ve Ege'ye kıyısı olan pek çok kasabaya uğrar.

Romanın ikinci bölümünü oluşturan bu seyahat sırasında geriye dönüş tekniği ile Züleyha'nın çocukluğuna ve evliliğine dair bilgiler verilir. Buna göre Millî Mücadele yıllarında babası Anadolu'da rütbeli asker olan Züleyha, çocukluğunu İstanbul'da geçirir. Savaşın bitimiyle beraber annesi ve babası Konya'ya dönerken Amerikan Kolejinde okuyan Züleyha, eğitimini tamamlamak için İstanbul'da yaşayan dayısı Şevket Bey'in köşkünde kalır. Züleyha'nın babası Ali Osman'ın Anadolu'da, Toros eteklerinde savaştığı Fransızlar, İstanbul'da dayısı Şevket Bey'i el üstünde tutup çaylara ve balolara davet eder. İstanbul dışında Anadolu'nun ayrı bir memleket olarak görüldüğü bu dönemde Ali Osman, Züleyha'nın daha fazla İstanbul'da kalmasını istemez. Züleyha koleji bitirdikten sonra kızını, dönemin İstanbul havasından özellikle de dayısının muhitinden uzaklaştırmak için onun üniversite okumasına izin vermez ve onu yanına çağırır.

Romanın önemli karakterlerinden zengin bir derebeyi torunu olan Yusuf ise Mersin'in Silifke kasabasında yaşar. Millî Mücadele yıllarında Züleyha'nın babası Ali Osman ile omuz omuza aynı cephede savaşmış ve Ali Osman'ın çok sevdiği askeri olmuş biridir. Bir süre Silifke kasabasında belediye başkanlığı yapmış, daha sonra birtakım

olumsuzluklar nedeniyle başkanlığı bırakmıştır. Züleyha babasının yanına geldiğinde Züleyha'yı Yenice İstasyonu'nda karşılayan ve Silifke'ye ailesinin yanına getiren kişi Yusuf'tur. Züleyha burada kaldığı süre içinde bulunduğu kasabaya alışamaz ve İstanbul'a büyük özlem duyar. Bu durumu İstanbul'da bulunan dayısına yazdığı mektupta kasabayı ve Yusuf'u ağır bir dille eleştirerek ortaya koyar.

Bu sırada Züleyha'nın ağır hasta olan annesi, vefat eder. Bunun üzerine Züleyha ve babası Ali Osman, Yusuf'un Gölyüzü'ndeki çiftliğine gider. Burada Yusuf'un annesi Enise Hanım, Züleyha'ya kol kanat gererek ona anne şefkati ile yaklaşır. Aynı zamanda cephede olan babasını çocukluğunda tanıma fırsatı bulamayan ve onu ancak birkaç kez görme imkânı olan Züleyha için Gölyüzü Çiftliği önemli bir mekân hâlini alır. Bu çiftlikte Züleyha ile Ali Osman arasında baba-kız sevgisi canlanır. Bir süre sonra rahatsızlanan Ali Osman, kızı Züleyha'ya Yusuf ile evlenirse mutlu olacağını ve onu ancak Yusuf'a emanet ederse rahat ölebileceğini dile getirir. Züleyha, babasının bu isteğini kabul eder ve kısa bir süre sonra Yusuf ile Züleyha evlenir.

Züleyha evlendikleri gün bu evliliğin aşk değil, mantık evliliği olduğunu Yusuf'a açıkça ifade eder. "Aşk"ın romanesklerde görüldüğü gibi *"eski hastalık"*tan (EH, s. 128) başka bir şey olmadığını ve eski zamanların gülünç bir hastalığı olduğunu belirtir. Babasının ölümüyle de Züleyha, Yusuf'tan uzaklaşmaya başlar ve değişiklik olması açısından Gölyüzü Çiftliği'nden ayrılarak Silifke kasabasında yaşamaya başlarlar. Ancak bir süre sonra Yusuf ile Züleyha, birbirinden dostça ayrılmaya karar verir. Adana'da bir mahkemeye giderek boşanma işlemlerini başlatır ve bir yıl sonra kanuni süre dolunca boşanma ilamlarını almak üzere ayrılır. Yusuf ile Züleyha'nın boşanmak üzere olduklarını öğrenen Enise Hanım, oğlu Yusuf'un boğazına sarılarak *"Ne yaptın Ali Osman'ın kızına?"* diye bağırır.

Taşucu adlı vapurun Silifke'ye gelmesiyle beraber olayların anlatım dizgisi zamanda an'a döner ve böylece romanın üçüncü bölümü başlar. Gölyüzü Çiftliği'ne geldikten sonra Yusuf, misafirlerin karşısında Züleyha'ya oldukça samimi davranarak Züleyha'nın İstanbul'da geçirdiği kaza ile ilgili yapılan dedikoduların önünü kesmeye çalışır. Bir süre sonra da Ceyhan Mahkemesinden gelen boşanma ilamını Züleyha'ya verir.

Öte yandan yolculuk esnasında Züleyha, Yusuf'u daha yakından tanıma fırsatı bulur. Yusuf'un babasıyla beraber savaştığı cepheleri ziyaret eder. Onun, babasına bu denli bağlılığı ve saygısı, Züleyha'da birtakım duygular uyandırır ve babasının, kendisini neden Yusuf'a emanet ettiğini anlamaya başlar. Düşüncesi bu yönde değişen Züleyha, artık

Yusuf'tan ayrılmak istemez. Ancak gelen boşanma ilamıyla beraber ayrılık vakti gelir ve Yusuf, Züleyha'yı, Mersin İstasyonu'na götürür. Burada Yusuf, Züleyha'ya kendisini İstanbul'dan, hastaneden, getirme nedeninin "babası Ali Osman'a duyduğu hürmet ve onun kızının kaybettiği saygınlığı ona yeniden kazandırmak" olduğunu belirtir. Züleyha da Yusuf'a *"Ben sizi aldatmadım Yusuf…"* der ve büyük bir üzüntü içinde yeni bir hayata doğru lokomotife biner.

2. 1. 7. ATEŞ GECESİ

1940 yılında Yedigün dergisinde tefrika edilen *Ateş Gecesi* romanının ilk baskısı, 1942 yılında Semih Lütfi Kitabevi tarafından yapılmıştır. Reşat Nuri'nin *Ateş Gecesi* adlı romanı, Kemal Murat adındaki başkişinin ilk gençlik ve olgunluk sürecinde, karşı cinse bakışı sorunsallaştırılarak bu sorun üzerinden başkişinin, bireysel düzeyde kendini gerçekleştirme serüveni anlatılır. Politik bir vakadan dolayı İstanbul'dan, Aydın'ın Milas kasabasına sürgün edilen Kemal Murat'ın kendini gerçekleştirme serüveni, onun aşk algısı üzerinden sunulmaya çalışılır.

Çoklu bakış açısıyla kaleme alınan eserde Kemal Murat, on sekiz yaşlarındayken başından geçen olayları, çok sonraki bir süreçte geriye dönüş tekniği kullanarak elli yaşına *("… elli yaşımın artık fazla esrar ve büyüsü kalmamış dünyasında… AG2, s. 127")* eriştiği bir dönemdeki olgunlukla değerlendirir. Böylece geçmiş, başkişinin elli yaşına geldiği zamandaki bakış açısıyla ifade eder. Romanın vaka zamanının, Meşrutiyet öncesinden başlayarak Kurtuluş Savaşı ve sonrası yıllar olduğu görülür. *"Milas'ta yaşadığım bu iki senede …"* (AG2, s. 19) ve *"1918 yazı… Sürgünden dönüşümün tam onuncu senesi…"* (AG2, s. 253) ifadeleri, başkişinin iki yıl önce geldiği kasabadan Meşrutiyet'in ilanıyla döndüğünü ve bu dönüşten sonraki on yılını anlattığını ortaya koyar. Dolayısıyla vaka zamanının, 1906'da başlayıp 1918'de sona erdiği görülür.

Romanın adı ise başkişi Kemal Murat'ın sürgün kaldığı kasabada, Kilise Mahallesi'nde bir gece düzenlenen ateş yortusu gecesinden gelmektedir. "Ateş gecesi" törenine katılan Kemal Murat, tören sırasında gördüğü Afife adındaki genç kadına âşık olur. Böylece bu önemli gecenin ve Kemal Murat'ın yüreğinde oluşan aşk ateşinin, söz konusu romana ad olarak kullanıldığı görülür.

Ateş Gecesi romanının olay örgüsü:

Ateş Gecesi, iki bölüm hâlinde kaleme alınır. Birinci bölümde başkişi Kemal Murat'ın sürgün edildiği Milas kasabasında yaşadıkları, ikinci bölüme ise sürgün dönüşü İstanbul'a giden ve olgunlaşma süreci geçiren başkişinin yaşamı anlatılır.

On sekiz yaşlarında Kemal Murat adındaki bir genç, politik bir aile meselesinden dolayı mühendislik mektebinden alınarak İstanbul'dan Milas kasabasına sürgün edilir. Bir posta arabasıyla Milas'a getirilen genci, kasaba kaymakamı ile kasabanın doktoru Selim Bey ve Cezaevi Reisi Akif Bey karşılar. Bu genç, Rum Mahallesi'nde Varvar Dudu adında bir Ermeni kadının evine kiracı olarak yerleştirilir. Kemal Murat, bu mahallede tanıştığı Maryanti, Eleniça, Despina, Rina, Miyeris, Panelopiça, Stematula gibi pek çok Rum kızı ile arkadaşlık kurar. Bir gece Kilise Mahallesi'nde, kasabanın başka mahallelerinden de pekçok Müslüman ve Yahudi'nin seyirci olarak katıldığı bir ateş gecesi yortusu düzenlenir. Kemal Murat da mahalledeki Rum kız arkadaşlarıyla beraber Kilise de düzenlenen bir ateş yortusu gecesine katılır ve katıldığı bu ayin sırasında Afife adındaki bir kızı görerek ona âşık olur. Yakın arkadaşı Stematula'dan bu kızın, kasaba doktoru Selim Bey'in kız kardeşi olduğunu, ayrıca İzmirli bir tüccarla dört senedir evli ve üç yaşında bir çocuğu olduğunu öğrenir.

Bir süre sonra Kemal Murat'ın annesi ve babası, çocuklarını görmek için kasabaya gelir. Bu sırada Kemal Murat'ın zayıf ve bitkin düşmüş annesini muayene etmek için eve gelen Doktor Selim Bey, Kemal Murat'ın babasını görerek tanır. Girit'te onun "Bursalı Binbaşı" unvanıyla çok önemli bir asker olarak bilindiği dönemi hatırlayarak bildiklerini Kemal Murat'ın babasına söyler. Kemal Murat'ın babasının önderliğinde, kendi babasının ve kardeşinin verdiği mücadeleden bahseder. Kemal Murat'ın babası da bu karşılaşmadan son derece memnun olur. Selim Bey, Girit'ten Milas kasabasına göç etmiş ve önemli bir ailenin oğludur. Bu güzel karşılaşmanın sonunda, Kemal Murat ve ailesi, Selim Bey tarafından evlerine davet edilir. Bu davet sırasında Kemal Murat, Afife'ye gönlünü bütünüyle kaptırır.

Kemal Murat'ın annesi ve babası, kırk gün süren ziyaretin sonunda kasabadan ayrılır. Ailesiyle birlikte mutlu ve huzurlu olduğunu hisseden Kemal Murat, büyük bir yalnızlık ve boşluk içine düşer. Üzüntü içinde olan Kemal Murat, hastalık nöbetleri geçirmeye başlar. Bu hâliyle kasaba, Kemal Murat için kapalı-dar bir mekân hâlini alır. Bir gün dağlarda dolaşırken bir kaza sonucu düşmesiyle bacağı kırılır ve Kemal Murat'ın yirmi gün kımıldamadan yatmasına karar verilir. Bunun üzerine Selim Bey, Bursalı Binbaşı'ya olan vefa borcundan dolayı Kemal Murat'ı iyi bir bakım için evine götürür. İki kız kardeşiyle yaşayan Selim Bey, Kemal Murat'a elinden gelen her türlü ilgiyi gösterir. Kemal Murat bu

evde kaldığı süre içinde Afife'nin, eşi Rıfkı Bey ile olan evliliğinde birtakım problemler olduğuna tanık olur. Yirmi sekiz günlük misafirliği sonunda Kemal Murat, ayağının iyileşmesiyle beraber Selim Bey'in evinden ayrılır. Bu ayrılık sürecinde Kemal Murat, Afife'ye ne kadar büyük bir aşkla bağlandığının farkına varır ve Selim Bey'in evine gitmek ve Afife'yi görmek için çeşitli fırsatlar kollar. Bu fırsatlar sırasında Kemal Murat ile Afife arasında bir arkadaşlık ilişkisi gelişir ve Kemal Murat, kendisinin bile şaşıracağı birtakım davranışlarda bulunarak kendisini Afife'ye kabul ettirmeye çalışır. Ancak Kemal Murat'tan beş yaş büyük olan Afife, Kemal Murat'a her fırsatta abla gibi davranıyormuş izlemini vermeye çalışır.

Bir süre sonra Milas'ın köylerinden birine Selim Bey ve ailesi ile birlikte bir düğüne giden Kemal Murat, burada Afife'ye olan aşkını itiraf eder. Başlangıçta bu itirafla rahatlayan Kemal Murat, bir süre sonra Afife'nin, kendisine tepkisiz kalmasına ve kendisinden uzaklaşmasına üzülerek Afife'ye olan aşkını sorgulamaya başlar. Kendisine karşı hiçbir hayal ve heyecan bulundurmayan bu kadını nasıl sevdiğini düşünerek ona yüklediği değeri tek tek almaya başlar. Böylece Afife'ye karşı hissettiği eski düşüncelerini artık kaybeder ve Meşrutiyetin ilan edilmesiyle beraber iki yıl sürgün kaldığı Milas kasabasından ayrılarak İstanbul'a döner. Kemal Murat, Milas sürgününden sonra geçen on yılını aktarır. Yıkılan rejimim sonunda Kemal Murat sürgün dönüşü, İttihatçılar arasında âdeta bir kahraman gibi algılanır. İki ay sonra da Nafia Nezareti tarafından Avrupa'ya tahsile gönderilir ve orada iyi bir eğitim alır. Bu sırada Balkan Muharebesi'nde babasını kaybeder. Avrupa dönüşü, iyi bir mevkide işe başlar ve İstanbul'daki bir köşkte iki ağabeyi, yengeleri, yeğenleri ve annesiyle yaşamaya başlar. Otuz yaşlarına gelen Kemal Murat, kadınlara karşı da büyük bir zaaf göstererek birçok kadınla ilişki yaşamaya başlar.

Bu sırada eşini bir kazada kaybeden ve on beş yaşına gelen çocuğunu İstanbul'da bir okula kaydettirmek için İstanbul'a gelen Afife, sürpriz bir şekilde Kemal Murat'ın evine gelir. Kemal Murat'ın annesi, Milas'ta Afife'nin evlerinde misafir kaldığı günleri hatırlayarak Afife'nin, bir süre köşkte misafir olarak kalmasını ister. Bu süre içinde Afife, kasabada kaldıkları süre içinde aslında Kemal Murat'a âşık olduğunu itiraf eder. Köşkün üzerinden tayyarelerin geçtiği bir gece Kemal Murat ve Afife beraber olur. Artık Afife'den isteyecek bir şeyinin kalmadığını düşünen Kemal Murat, kasabaya dönen Afife'yi uğurlamaya bile gitmez.

2. 1. 8. DEĞİRMEN

1943 yılında Yedigün dergisinde tefrika edilen *Değirmen* romanının ilk baskısı, 1944 yılında Semih Lütfi Kitabevi tarafından yapılmıştır. *Değirmen,* toplumsal sorunların/meselelerin eleştirel bir tarzda, derinlemesine incelendiği bir romandır. Bunda Reşat Nuri'nin müfettişliği sürecinde Anadolu'yu dolaşmasının ve Anadolu'nun kasaba ve köylerini yakından tanımasının büyük etkisi olmuştur. Romanda toplumsal eleştiri yapan Reşat Nuri, sosyal çevreyi bilinçli bir şekilde gözlemlemiş ve bunu eserine başarılı bir şekilde yansıtmıştır.

Sarıpınar kasabasındaki sorunları dile getiren Reşat Nuri, aslında Sarıpınar kasabasından hareketle tüm Anadolu kasabalarının sorunlarına dikkat çekmeye çalışır. Söz konusu romanda, devletin bürokratik yapısındaki bozukluklar tüm gerçekliği ile ele alınır. Yazar, *Değirmen* romanında, Osmanlı Devleti'nin işleyemez duruma gelmiş bürokratik yapısını dramatik ve komik bir anlatımla gözler önüne serer. Söz konusu romanın geçtiği yer olan Sarıpınar kasabasında küçük bir depremin abartılarak içinden çıkılamaz bir hâl alışı ironik bir dille kaleme alınır.

Kasabanın Kaymakamı Halil Hilmi Efendi'nin, daha sonra kasabaya merkezden gönderilen Kaymakam Vekili Eşref Bey'in ve beraberindeki yardım heyetinin, Mutasarrıf Hamit Bey'in ve kasabaya en son gelen Vali Bey'in de dahil kasabada deprem sonucu bir zaiyat olmadığına dair merkeze rapor sunamaması, Osmanlı bürokrasisinin tükenmişliğini ironik bir tarzda ortaya koyar. Bu durum hem bireysel hem de toplumsal düzeyde eleştirilir; romanda ayrıca yalnızca Osmanlı bürokrasisi değil, kasaba halkının durumu da dramatik ve komik bir şekilde gözler önüne serilir. Daha sonra Sarıpınar kasabasındaki depremin büyütülmesiyle bu durum, memleket meselesi hâline getirilir. Hatta Osmanlı Devleti sınırlarını aşarak diğer ülkelerde Sarıpınar kasabası için hatırı sayılır derecede para yardımı toplanır.

Değirmen romanının olay örgüsü:

Değirmen romanında olayların iki bölüm hâlinde ilerlediği görülür. Birinci olay halkasında Sarıpınar kasabasında büyük bir deprem olmamasına rağmen depremin İstanbul'da ve Anadolu'da yanlış algılanması üzerine Kaymakam Halil Hilmi Efendi ve çevresindekilerin bu duruma bir çözüm arayışları anlatılır. İkinci olay halkasında ise Sarıpınar kasabasına gelen Mutasarrıf Hamit Bey ile Vali Bey'in, depremi olmuş gibi göstererek söz konusu sorunu çözmeleri anlatılır.

Roman, kasabanın önemli eşrafından Ömer Bey'in konağında düzenlenen bir eğlencede Bulgar kızı Naciye'nin oynatıldığı sırada gerçekleşen bir deprem ile başlar. Eğlence için konakta toplanan insanlar, yaşanan sarsıntıyla birlikte büyük bir panik ve kargaşa içinde kendini dışarı atmak ister. Bu insanların arasında bulunan kasaba kaymakamı Halil Hilmi Efendi, sarhoşluğunun da etkisiyle bu kaçışmada düşer ve yaralanır. Kaymakam daha sonra gözlerini açtığında kendini Hükûmet Konağı'nın bahçesinde tedavi edilirken bulur ve Jandarma Hurşit'ten kendisiyle ve depremle ilgili bilgiler edinir. Hurşit, kasabada deprem sonucu çok az zarar olduğunu hatta Ömer Bey'in konağında koşuşturma sonucunda yaralanan sekiz on kişinin dışında yaralı bilgisinin bile gelmediğini belirtir. Ancak kasabada Belediye Başkâtibi olan Rıfat, kendisini ön plana çıkarmak adına İstanbul'daki gazetesine depremin ciddiyeti ile bir telgraf gönderir.

Bir süre sonra kaymakamın yanına kasaba sokaklarını devirden dönen ve bir bir kapıları çalarak tahkikat yapan Jandarma Kumandanı İştipli Niyazi Efendi gelir. Kaymakama kasabada depreme dair bir zayiatın bulunmadığını, ancak gece yarısından sonra merkeze verdiği telgrafta bunun aksini belirttiğini söyler. Buna gerekçe olarak da kaymakamın ağır yaralılar arasında olduğunu, birçok kimsenin tedavi için Çinili Medrese avlusuna taşındığını ve ayrıca Belediye Başkâtibi Rıfat'ın İstanbul'a gönderdiği telgrafı gösterir. Bu haber karşısında kaymakam oldukça sinirlenir.

Daha sonraki süreçte kasabanın doktoru ve belediye reisi, kaymakamı ziyaret ederek ne yapılması gerektiği hakkında kaymakamla konuşur. Bunu takiben Müderris Hacı Fikri Efendi ile Belediye Mühendisi Deli Kâzım da Kaymakamın yanına gelerek durum değerlendirmesi yapar. Öte yandan İstanbul'da Nida-yı Hak gazetesinin Sarıpınar'da depremden dolayı taş üstünde taş kalmadığı şeklinde haber yapması ve yine İstanbul'da, şair Selim Şevket'in, Sarıpınar depremi ile ilgili bir şiir yazması, tüm Anadolu'nun ve pek çok yabancı elçiliğin dikkatini Sarıpınar'a çeker. Bütün bu gelişmelerden sonra Sarıpınar Belediyesine vilayetten gelen bir telgrafla sıhhi imdat heyetinin Sarıpınar'a gitmek için yola çıktığı ve ayrıca telgraf havalesiyle para gönderilerek gerektiği kadar avans vermesi için Malmüdürlüğüne ayrıca emir verildiği belirtilir. Bu telgrafın üzerine Kaymakam, kasabada ve yakın köylerde araba ile küçük bir tetkik seyahatine çıkar ve depremle ilgili bir zayiata rastlamaz.

Depremin üzerinden kırk sekiz saat geçtikten sonra Kaymakam ve Belediye Reisi, kasabadaki depremle ilgili net bilgiler vermekten kaçınarak merkeze, oluş(may)an zayiatla ilgili bilgiler içeren bir telgraf yazar. Ardından kasabada yardım paralarının nasıl

harcanacağına dair yardım komisyonu oluşturulur. Bu komisyonda kasabanın mühendisi Deli Kâzım, yardım paralarının zaten iyi durumda olmayan kasabanın menfaati için kullanılmasını önerir. Buna bağlı olarak belediyede bir komisyonun muhtaçlara para yardımı yapacağının duyulması üzerine belediye, hayatını güç durumda idame ettirmeye çalışan muhacir akınına uğrar.

Bu sırada kasabaya yardım heyeti ve mevcut Kaymakamın yaralı olduğu düşünülerek de yeni bir kaymakam vekili gelir. Vekilin gelmesiyle beraber Kaymakam Halil Hilmi Efendi, kendisinin tamamen görevden alınacağı korkusuna kapılır. Kasabaya gelen yardım heyeti ise kasabada depreme ilişkin bir iz bulamaz ve kasabada ne yapacakları bilmeden belirsiz bir şekilde vakit geçirmeye çalışır. Kasabaya giden heyetten çok bir bilgi alamayan merkez, Sarıpınar hakkında daha net bilgi almak için Mutasarrıf Hamit Bey'i, Sarıpınar kasabasına görevlendirir. Kasabaya gelen Mutasarrıf Hamit Bey, kasabada depremle ilgili bir zaiyat olmamasına rağmen depremin niçin bu kadar abartıldığı hususunda Kaymakam Halil Hilmi Efendi'yi sorgular. Bu sorguda Kaymakamın belirsiz cevaplar vermesi nedeniyle olaylar bir sonuca bağlanamaz. Kaymakamı lalasına benzeterek onunla duygusal bir bağ kuran Mutasarrıf Hamit Bey, kaymakamla ilgili ne yapacağını bilemediğinden bir sonuca bağlayamadığı deprem hakkında merkeze rapor sunamaz.

Bununla beraber Londra ve Paris gibi Avrupa şehirlerinde ve Anadolu'da Sarıpınar için yardım paraları toplanır. Dahiliye Nazırı ise içinden bir türlü çıkılamayan bu durumu bir sonuca bağlaması için bu kez de Vali Bey'i Sarıpınar kasabasına gönderir. Sarıpınar kasabasına gelen Vali, vilayete depremle ilgili bir rapor sunamayan Mutasarrıf'a kızarak durum değerlendirmesi yapmak için kasabada tahkikata çıkar. Bu tahkikat sırasında Vali; Belediye Reisine, esnafa ve halka tembelliklerinden dolayı kızar ve kasabada depremle ilgili bir zarar oluşmadığı şeklinde bir karara varacağı sırada aldığı telgrafla Şehzade'nin ve Avrupalı gazetecilerin kasabaya geleceğini öğrenir.

Şehzade'nin, Sarıpınar'da deprem olmadığı gerçeğini öğrenmesinden ve bu nedenle sürgün edilmekten korkan Vali ve diğer bürokratlar, bu duruma bir çözüm arayışı içine girerler. Mühendis Deli Kâzım, Sarıpınar'daki evlerin pek çoğunun zaten oturulamayacak derecede perişan olduğunu belirtir ve bir kısmının da kazma-kürekle bu konuma getirilebileceği teklifini sunar. Başka çıkar yol olmadığını gören Vali, bu teklifi kabul eder ve gerekli çalışmalara başlanır. O güne kadar İstanbul'un Ortaköy ile Çengelköy gibi semtlerinden öteye geçmemiş olan Şehzade Şemsettin Efendi, Sarıpınar'ı daha uzaktan görünce büyük bir üzüntüye kapılır. Böylece dört bir yandan toplanan yardım paralarıyla

kasaba baştan inşa edilir. Görevden alınmaktan veya sürgün edilmekten korkan Kaymakam Halil Hilmi Efendi ise yaralı olduğu hâlde vazifesini bırakmadığı için bir Osmanlı nişanı ile ödüllendirilir.

2. 1. 9. KAVAK YELLERİ

1 Haziran-1 Eylül 1950 tarihleri arasında Yeni İstanbul gazetesinde tefrika edilen *Kavak Yelleri* romanının ilk baskısı, 1961 yılında İnkılâp Yayınları tarafından yapılmıştır. *Kavak Yelleri*, İstanbullu olduğunu düşünerek Anadolu'yu benimsemeyen ancak görev için geldiği kasabadan başka kendine yaşam alanı bulamayan Doktor Sabri Bey'in aidiyet sorunu ve kimlik karmaşasının ele alındığı bir romandır. *"Kasaba gerçekliğini kasabayı kentten izleyerek ya da sadece bir seyyah gibi gözlemleyerek değil içinde yaşadığı mekân olarak algılayan Güntekin, roman kahramanlarını canlı bir biçimde tasvir etmeyi başarır. Kasaba romanlarında -özellikle de Kavak Yelleri'nde- kahramanları kendi yöresel dil özellikleriyle konuşturması da onun kasaba romancısı olmasının yansımasıdır."* (Kanter, 2008: 19). Roman karakterlerini kendi yaşadıkları çevre ve yöresel ağızlar ile yansıtan Güntekin, romanlarında canlı ve yaşayan bir dil kullanır. Romana damgasını vuran izleklerden biri olan kasaba-şehir çatışması, başkişi Sabri Bey'in kişiliğinde görülür. Sabri Bey, hizmet için gittiği kasabanın yaşayışını, değerlerini ve konuşmasını benimser.

Fethi Naci (2007: 126), *"Kavak Yelleri 1920'lerin, 1930'ların "Anadolu kasabası"nı en iyi anlatan romanlardan biri, Sabahattin Ali'nin Kuyucaklı Yusuf'unun yanına konabilecek bir kasaba romanı."* diyerek söz konusu romanın, Anadolu gerçeğini canlı bir şekilde yansıttığını vurgular. Aslen İstanbullu olan ve okulunu bitirdikten sonra öncelikle, Anadolu insanına hizmet etmek amacıyla kısa bir süreliğine Anadolu'da bir kasabaya giden başkişi, bu kasabada tam yirmi beş yıl kalır. Kendilik değerlerini burada geliştirirken farkında bile olmadan bu kasabayı kendine yurt edinir. Ancak eşinin ölümünden sonra kasabaya yabancılaşan başkişinin, başında sürekli kavak yelleri estiğini söylemesi, kasabada yaygın olarak yetiştirilen kavak ağacıyla ilişkilidir. *"Bu memlekette kavağı nedense pek severler. Yahut belki de, kavak bu memleketin toprağını sevmiştir. Ev bahçesi, meydan, çarşı, sokak kenarı, hâsılı, nerede boş bir yer bulmuşlarsa kavak dikmişlerdir. Uzaktan baktığınız zaman kasabayı yemyeşil bir orman sanırsınız. Fakat içine girince bu ağaçların sokaklardaki ağır kasveti arttırmaktan başka bir şeye yaramadıkları görülür."* (KY1, s. 84-85). Kavak ağacını sevmediğini her fırsatta dile getiren Sabri Bey, kasaba ile kavak ağacını özdeşleştirir. Romana mekân olan, adı verilmeyen bu kasaba, kavak ağaçlarıyla dikkat çeken bir yerdir. Bu nedenle söz konusu romana da ad olan "kavak yelleri" ifadesi ve başkişinin,

zihninde değişik düşüncelerin gezindiğini ve *"gerçekleşemeyecek şeyler düşünerek vakit geçirdiğini"* (www.sozluk.gov.tr., Erişim tarihi: 02.02.2020) belirten *"başımda kavak yelleri esiyor"* şeklinde sıkça başvurduğu kullanım, kasabayla bütünlük gösterir.

Yazar kullandığı nesneler aracılığı ile karakterlerin yaşam şeklini, psiko-sosyal ve ekonomik durumunu, eğitimini, bakış açılarını aksettirir. Dolayısıyla anlatıda aktif bir görev üstlenen mekânlar, karakterin tutum ve davranışlarının eleştirilip değerlendirilmesi noktasında önemli bir işleve sahiptir. Bu nedenle mekânın ve mekânda bulunan eşyaların temsil gücü önemlidir ve kullanılan bir mekân ve eşya, zamanla karakterle özdeşleşerek karakterin kendisi gibi algılanır. *Kavak Yelleri* romanında kasabadaki "kavak ağaçları"nın, başkişinin kimliğinin somutlaşması için bilinçli bir şekilde kullanıldığı görülür. Romanda oluşturulan zıtlıklar ile aslında psiko-sosyal durumlar, zengin-fakir, birey-toplum, bencillik-fedakârlık gibi birtakım durum ve değerlere dikkat çekilir ve bu değerlerin eleştirisi yapılır. Bununla yanında kasabada öne çıkan eşya, nesne, birtakım binalar ve meslek gruplarından hareketle dönemin realitesi ve sosyolojisi ortaya konur. Böylece mekân, bilinmeyenleri gün yüzüne çıkarmış olur.

Kavak Yelleri romanının olay örgüsü:

Başkişi Doktor Sabri Bey tarafından kahraman bakış açısıyla anlatılan *Kavak Yelleri* romanı, başkişinin ruhsal seyrine bağlı olarak birinci bölümü kasabada, ikinci bölümü ise İstanbul'da geçmek üzere iki bölüm şeklinde kaleme alınmıştır. Geçmiş ile an'ın bir arada ele alındığı romanda sık sık geriye dönüş tekniği kullanılarak başkişinin geçmiş yaşantısı hakkında okuyucuya bilgi verilir.

Roman, Sabri Bey'in eşi Celile Hanım'ın cenaze töreni ile başlar. Sabri Bey, kasabada herkes tarafından sevilip sayılan bir doktor olduğu için eşinin cenaze törenine, bir asker cenazesine katılıyormuş gibi atlarıyla süvariler, parti azaları, kasabanın ileri gelenleri, öğretmenler, civar köy ve kasabaların halkı gibi büyük bir cenaze alayı katılır.

İstiklal Muharebesi'nin son senelerinde mektebi yeni bitiren gençler, "Gençler Anadolu'ya" parolası ile Anadolu'nun sıhhi durumunu ıslaha gitmek için yola çıkar. Anadolu'ya hareket eden idealist yedi genç doktorun içinde olan Sabri Bey, grup içindeki en yakın arkadaşı olan Emin Hulusi ile "altı ay ya da en fazla bir sene" sonra tekrar İstanbul'a dönmek üzere İstanbul'dan trenle hareket eder. Sabri Bey, mezun olduktan sonra alanında ihtisas yapmaya vakit bulamadan kendini, Anadolu'nun kasaba ve köylerinde hizmet etmeye adamış bir hükûmet doktorudur. Karşılaştığı bütün hastalıklarla ve vakalarla ilgilenir ve her

birine çözüm üretmeye çalışır. Yetersiz kaldığı durumlarda tıp literatürüne dair birtakım Fransızca kitaplar getirtir ve Avrupa'daki yeni tıp gelişmelerini takip ederek kendini geliştirmeye çalışır. Böylece kasabada karşılaştığı hemen her hastalığa müdahale eder. Bütün bu çabaların sonucunda da kasabalı tarafından çok sevilir ve kasabalıların vazgeçilmez bir dostu hâline gelir. Hatta yalnızca hastalıklarına çare aramak için değil, her türlü sıkıntılarının çözümü için de kasaba halkı, soluğu doktorun yanında alır.

Kasabanın sosyal yaşamı genel itibarıyla Yeni İstasyon Parkı adını taşıyan parkta şekillenir. Başta kaymakam, belediye başkanı ve parti başkanları, kasabanın ileri gelenleri ve kasaba halkının havuz başında bir araya geldiği bu mekânda, politika ve parti ile ilgili meselelerin tartışıldığı uzun sohbetler yapılır. Sabri Bey kasabaya geldiği ilk günlerde kasabanın başlıca sosyal mekânları arasında Belediye meydanındaki bahçeli gazino, Dereboyu'ndaki Müslim Bey Eczanesi ve Asmalıçarşı'daki Müftü Efendi'nin muvakkithanesi yer alır. Gezintiye çıkan ve Belediye Gazinolarına giden Sabri Bey, bir süre sonra kasabada kendisine yakın bulduğu Müftü Efendi'nin muvakkithanesine gider ve iş çıkışı orada vakit geçirmeye başlar. Sabri Bey'in, kasabayı ve kasabalıyı yakından tanımasında bu muvakkithanenin ve Müftü Efendi'nin çok büyük katkısı olur. Müftü Efendi, Şeyh Sait İsyanı'nda asılma tehlikesi geçirmiş biridir. Bu nedenle girdiği bütün meclislerde din ile konularda konuşmaktan kaçınır ve her fırsatta Cumhuriyete bağlılığını ortaya koyarak laikliği savunur. Muvakkithanede öz Türkçeyi ve yeni alfabeyi savunur hatta burada öğrencilere yeni yazı dersleri verir. Daha sonra süreçte kasabada, başta Müftü Efendi olmak üzere kasaba halkı ve Sabri Bey'in de girişimleriyle bir Yetimler Yurdu açılır. Amacı kimsesiz çocukları yetiştirmek olan yurt, bir süre sonra amacının dışına çıkarak hasta çocukların toplandığı ve kapasitesinden fazla kişinin bir araya getirildiği ve ciddi sağlık problemlerinin baş gösterdiği bir mekân hâlini alır.

Aldığı maaşla ekonomik sıkıntı içinde olan Sabri Bey'e ilk müşterisini, Hacı Müslim Bey bulur. Hacı Müslim Bey'in yardımlarıyla da kasabada tanınan Sabri Bey, herkes tarafından kapısına koşulan kişi hâline gelir. Öte yandan Sabri Bey de farkında olmadan doktorluğu artık bir esnaflık gibi algılamaya ve para kazanmaya başlar. Romanda inkılabın yansımalarına ve çok partili hayata geçiş denmelerine de sıklıkla rastlanır. Serbest Fırka'nın kurulmasıyla beraber kasabanın diğer Doktoru İsa Bey, kasabada yeni partinin temsilciliğini yapar. Yapılan bir törenle beraber Serbest Fırka üyeleri ile Halk Partisi üyeleri karşı karşıya gelir. Kasaba halkı, çok aşırıya kaçmadan siyasi düşünceleri bakımından kısa bir süreliğine iki gruba ayrılır, daha sonra her şey yine normalleşmeye başlar. Bütün bu olaylar yaşanırken

Sabri Bey, bir gün muayene etmek için gittiği kasabanın önemli eşrafından Eczacı Hacı Müslim Bey'in kızı Celile'yi görüp beğenir ve onunla evlenir. Sabri Bey, Celile Hanım'ı gördükten ve ona âşık olduktan sonra kendini ait hissetmediği bu kasabayı, evleri, insanları hatta kavak ağaçlarını bile artık sevmeye başlar. Sabri Bey ve Celile Hanım'ın on yıldır süren evliliklerinde, kayınbabası Hacı Müslim Bey, kalp krizi geçirerek vefat eder ve bu sürenin son iki senesinde Celile Hanım, pençesine düştüğü kanser hastalığından dolayı yaşamını yitirir. Cenaze sırasında kızı Cemile, Karadullar diye adlandırılan üç dul kız kardeşin çiftliğine gönderilerek annesinin ölüm bilgisinden uzaklaştırılır.

Eşinin öldüğü ilk gece kendini yalnız ve kasabaya yabancı hisseden Sabri Bey, evinde yalnız kalmak istemez. O gece evinden kaçmak ve geceyi dışarıda geçirmek için kasabanın önemli eşrafından Karabalçıklı Çiftliği'nin sahibi Hacı Ömer'in sıtmaya yakalanmış eşini tedavi etmek bahanesiyle çiftliğe gider. Kasabaya geldiği ilk gece kendini nasıl kasabada yalnız ve kasabaya yabancı hissetmişse eşinin ölümü üzerine de aynı duyguları hisseder. Kendisinin kasabaya ait olmadığını düşünerek kendi varlığının aidiyetini sorgulamaya başlar. Sonuç olarak kendini kasabaya ait görmeyen Sabri Bey, kızı Cemile'yi de alarak kasabadan ayrılmak ister.

Adı verilmeyen bu kasabanın en büyük sağlık sorunlarından biri sıtma hastalığıdır. Kasabada yapılan pirinç üretiminden dolayı pek çok bataklık bulunur. Bu nedenle kasabada sıtma vakası çok yaygın olarak görülür. Zaten sıtma başta olmak üzere pek çok hastalıkla mücadele eden kasaba halkı hem bireysel hem de mesleki bakımdan yozlaşan, bir diğer kasaba doktoru olan İsa Bey'e muhtaç olmak istemez. Aynı zamanda kayın babası Hacı Müslim Bey ve eşi Celile'nin ölümüyle beraber büyük bir servetin sahibi olan Sabri Bey'in kasabadan gidişine engel olmak için türlü oyunlara başvurur. Bunlardan biri Sabri Bey'e bir çiftliği uygun bir fiyata alarak onu toprağa bağlamak ve böylece onun, kasabadan ayrılmasını önlemektir. Diğer bir girişim ise kasabanın mebus seçimlerinde, Sabri Bey'in aday gösterilerek mebus seçilmesini sağlamaktır. Bunun yanı sıra kasabanın önemli ailelerinden Karayamuklar ailesi, Sabri Bey'in kasabadan gidişini önlemek için onu, kendi ailelerinden bir kızla evlendirmek ister. Ancak bu girişime Celile'nin akrabalarından olan ve Üç Dullar olarak bilinen kardeşler Sabri Bey'i ve Celile'nin hatırasını korumak adına karşı çıkar. Yine Karayamuklar ailesinden pek çok kişi, kendi çıkarları için türlü hilelerle Sabri Bey ile kızlarını evlendirmek ister. Bunlardan Sıtkı Karayamuk adlı ihtiyar bir adliyeci, Şaziment adlı kızını Sabri Bey'le evlendirmek ister. Aynı şekilde Âşık Feyzi de çok iyi bir geçmişe sahip olmayan kızı Andelip Hanım'ı, Doktor Sabri Bey'le evlendirme girişiminde bulunur.

Bütün bunlar yaşanırken yıllar geçer ve Sabri Bey'in kızı Cemile, bir genç kız olur. Tüm karşı çıkmalarına rağmen Cemile'nin, Andelip Hanım'ın oğlu ile evlenmesi karşısında çok üzülür. Vaktiyle kendisinin Celile'yle evlenmesini destekleyenlerin şimdi de kızının evliliğini desteklemek için kendisine oyun yapmalarını kabullenemeyen Sabri Bey, kasabadan kaçmaya kesin olarak karar verir. Yirmi beş sene sonra İstanbul'a, arkadaşı Emin Hulusi'nin yanına gider ve böylece romanın ikinci bölümü başlar. Ancak İstanbul'a gittiği gün, arkadaşının maddi ve manevi sıkıntı içinde cüzzam gibi talihsiz bir hastalığa yakalandığını öğrenir ve onun ölümüne tanık olur.

Sabri Bey, sığınmak için geldiği İstanbul'da, arkadaşının ölümüyle büyük bir boşluğa düşer ve Heybeli'de bir otele yerleşir. Bu arada kasabadan Sabri Bey'e pek çok mektup gelir, Sabri Bey ise bu mektupların çoğunu okumadan yırtıp atar. Vakit geçirmek için müzeleri gezmeye başlayan Sabri Bey, bir süre sonra Koço adındaki bir otel çalışanının tavsiyesi ile bir gazinoya gider. Gazino çıkışında Taksim Meydanı'nda iki hayat kadınıyla tanışır ve arayış içinde ne yaptığını bilmeyen Sabri Bey, onların eğlence teklifini kabul ettikten sonra kendi bilincine vararak oteline döner. Bu sırada kolunda ağrılar baş gösteren Sabri Bey, tedavi olmak için gittiği hastanede sınıf arkadaşı Ali Osman ile karşılaşır ve onun özel hastanesinde kür yapmak için kalmaya karar verir. Hastanede kaldığı ilk gece dişçilik bölümünden Perihan adında bir öğrenciyle bir hastayı ameliyat eder. Bu sırada Sabri Bey, Perihan'ın hem Anadolulu olması nedeniyle hem de stajını bitirdikten sonra Anadolu'nun bir kasabasında diş muayenehanesi açacağını öğrenmesi üzerine Perihan'a yakınlık duyar. Bu yakınlıkta herhangi bir kasaba olsa da Perihan'ın kasaba ile olan bağı, Sabri Bey'in kaçarak geldiği kasabaya duyduğu özlemi dışa vurması bakımından etkili olur.

Daha sonra okulda bir üst sınıfta olan adaşı Sabri ile karşılaşır. Eşi Bakırköy Hastanesi'nde yatmakta olan Sabri ile kasabadan kaçarak gelen Doktor Sabri Bey, bir arayış içindedir. Bu nedenle hastanede stajyer olan dişçilik bölümü öğrencisi Perihan ve onun arkadaşı Ayperi'ye karşı iki Sabri tarafında duygusal bir yakınlık olur. Ayperi ve Perihan'a daha yakın olmak ve onlarla vakit geçirmek isteyen Sabri ile Doktor Sabri Bey, Yalova'da düzenlenen bir baloya Ayperi ile Perihan'ı davet eder. Bu iki genç kızın baloya iki genç erkekle gelmesi ve onlarla dans etmesi üzerine Doktor Sabri Bey, tekrar kendi bilincinin farkına varır. Yalova dönüşü ise hastanesinde kaldığı Ali Osman'ın eroin kaçakçılığı yaptığını öğrenir. Tekrar tekrar yenilgiye uğrayan, kendi aidiyetini sorgulayan ve İstanbul'un aslında kendisine hiçbir şey katmadığının farkına varan Sabri Bey, kendisinin kasabaya ait olduğunun bilincine varır. Kasabadan kendisini hem ziyarete hem de kendisine

muayene olmak için gelen vergi memuru Hasan Efendi ile Hacı Ömer'in kızı Gülsüm ve eşi Osman Mutlu ile beraber kasabaya döner.

2. 1. 10. SON SIĞINAK

Son Sığınak romanının ilk baskısı, 1961 yılında İstanbul'da İnkılâp Yayınları tarafından yapılmıştır. *Son Sığınak* romanı, tiyatroyu kendilerine bir yaşam biçimi olarak tanımlayan ve tiyatrodan başka tutunacak bir dalı olmayan bir grup insanın bir araya gelerek Anadolu'ya düzenledikleri zorlu turne dönemini anlatır. *"Halkı tiyatroya alıştırmak için bütün Anadolu'yu dolaşmak amacıyla İstanbul'dan ayrılan bir tiyatro topluluğu gittiği yerlerde seyirci bulamayarak hayal kırıklığına uğrar."* (Önertoy, 1974: 95). Hayattan çok beklentisi olmayan ve tiyatroyu, romana da ad olan *son sığınak* olarak gören bu insanlar, Anadolu'nun köy ve kasabalarına giderek sanatta kendilerini olgunlaştırmayı amaçlar ancak bu kasabalarda da beklentilerini gerçekleştiremeyerek hayal kırıklığı yaşar. Anadolu'nun çeşitli köy ve kasabalarına yapılan bu turne, bir yandan sanatçıların kendilerini gerçekleştirmesini sağlarken diğer yandan da kendilerinden kaçış için bir fırsat olarak görülür. Bir *"tiyatro âşığı"* (Yücebaş, 1957: 28) olarak bilinen Reşat Nuri aynı zamanda Anadolu'yu, eğitim ve tiyatro ile birlikte aydınlatma amacı güder.

Romanda Cumhuriyet sonrası dönemde Anadolu'da halkın tiyatroya, sanata ve sanatçıya bakışı ortaya konmaya çalışılır. Yapılan inkılapların getirmiş olduğu değişimleri de halkın nezdinde görmek mümkündür. Reşat Nuri, *Son Sığınak*'ta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin realitesini, yapılan inkılapların bu bölgelerdeki yansımalarını ve Devleti temsil için orada bulunan bürokratların elinde inkılapların nasıl yozlaştırıldığını gözler önüne serer. Anadolu'yu gezen Reşat Nuri'nin, Anadolu'da gördüğü ve *Anadolu Notları*'nda yer verdiği Tuluat tiyatrolarını *Son Sığınak* romanında yaşatmak istediği gibi bir izlenim görülür.

Son Sığınak romanının olay örgüsü:

Roman Süleyman adındaki başkişinin, tren yolculuğu yaparken trenin arızalanması üzerine bir kasabada kalması ve bu sırada trende Makbule adında bir kadınla tanışması ile başlar. Trenin onarılana kadar kasabada kalacağını gören Süleyman, yakınlardaki bir kahvehaneye gider. Bu sırada da kasabanın Halkevi Reisi, bir subayın o gece yapılan düğünü için kahvedekileri kasabanın Halkevi'ne davet eder. Düğüne zorla götürülen Süleyman'ın da gitmesiyle ileride oluşacak tiyatro ekibinin tesadüfen bir araya gelmesi sağlanır. Halkevi'nde askerlik arkadaşı Azmi ile karşılaşan Süleyman, ileride oluşacak tiyatro

ekibinden Makbule, Hoca, Azmi ve Servet Bey'le bir araya gelir. Bu insanların ortak noktalarının tiyatro olduğunu fark eden ve zengin bir mirasyedi olan Servet Bey, bu insanlardan bir tiyatro ekibi kurma sözünü alır.

Üç aylık bir zaman diliminden sonra İstanbul'da bir araya gelen ekip, ekibi genişletmek ve yeni kurulacak tiyatroya oyuncu almak için hazırlıklara başlar. Yapılan imtihan sonucunda ekibe yeni oyuncular da dahil edilir ve Servet Bey'in konağında yapılan birkaç provadan sonra kurulan Yeni Türk Tiyatrosu, sanatlarında olgunlaşmak gayesiyle Anadolu'nun köy ve kasabalarına zorlu bir turne düzenler.

Deniz yoluyla ilk Samsun'a gelen ekip, yollarına Trabzon, Erzurum, Erzincan, Kars, Van, Ağrı olmak üzere Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun pek çok kasaba ve köyünde devam eder. Buralarda oyunlarını sergiler, bu süreç içerisinde hem ekonomik bakımdan hem de bürokratik yönden ekibin destekleyicisi olan Servet Bey'in, ekibi çeşitli sebeplerden dolayı kendi kaderine terk etmesi, tiyatro ekibinin dağılma tehlikesi geçirmesine neden olur. Pek çok sıkıntıya rağmen yollarına devam etmeye ve oyunlarını sergilemeye çalışan Yeni Türk Tiyatrosu, ilerleyen süreçte zamana ve zorluklara yenik düşerek dağılır.

2. 1. 11. VURUN KAHPEYE

1923 yılında Akşam gazetesinde tefrika edilen *Vurun Kahpeye* romanı, 1926'da eski harflerle basılmıştır. Romanın Latin harfleri ile ilk baskısı, 1943 yılında yapılır. *Vurun Kahpeye,* Anadolu insanının ve özellikle kasaba eşrafının Kurtuluş Savaşı'nı algılayışının hikâye edildiği bir romandır. Romanda İstanbul'dan taşraya gelen ve idealist bir öğretmen olan Aliye adlı başkişinin, Kurtuluş Savaşı yıllarında dinî taassubu sürdüren sözde din adamları ve onun yandaşlarına karşı verdiği mücadele anlatılır. Dinin, kasabanın sosyal hayatındaki baskıcı ve yaşamı belirleyici rolü üzerinde durulur; toplumsal çöküşün nedeni, yanlış dini uygulamalara dayandırılır. *Yeşil Gece* romanında olduğu gibi *Vurun Kahpeye* romanında da din, yanlış algılar nedeniyle birleştirici ve bütünleştirici bir unsur değil; parçalayıcı ve ayrıştırıcı bir unsur olarak rol oynar.

Ayrıca millî mücadelede Kuvayımilliye'nin önemi ve etkin rolü gözler önüne serilmeye çalışılır. Yaşadığı döneme tanıklık eden ve çağını realist bir şekilde eserlerine yansıtan Halide Edip, anlatısında gözlem gücünden yararlanır. Hâkim bakış açısıyla kaleme aldığı *Vurun Kahpeye* romanında kendi görüşlerini, Aliye adlı karakter aracılığı ile okuyucuya yansıtır. Aliye, Anadolu'da bir kasabada göreve başlayan aydın ve vatansever bir öğretmendir. *"Kasabanın güçleri denilen iki yüzlü, çıkarcı, gerici eşraf ve din*

adamlarıyla savaşını yılmadan sürdürür. Üstelik, bu uğurda canını verir. Buna rağmen onu halkla uzlaşmaktan alıkoyamazlar." (Işıksalan, 1978: 26-27). Millî Mücadele heyecanının realist bir şekilde ortaya konduğu *Vurun Kahpeye* adlı romanda Anadolu insanının direnişi ve Aliye adındaki idealist öğretmenin, yobaz insanlar tarafından linç edilişi anlatılır.

Vurun kahpeye romanının olay örgüsü:

Roman, Aliye adındaki genç ve idealist bir öğretmenin İstanbul'dan Anadolu'nun bir kasabasına gelişiyle başlar. Aliye, daha küçükken anne ve babasını kaybeder ve bütün çocukluğunu Darülmuallimat'ta geçirir. Mezun olan öğretmen adaylarının Anadolu'ya gitmek istemedikleri o dönemde Aliye, Anadolu'ya gitmeyi içtenlikle ister ve Anadolu'da adı verilmeyen bir kasabaya tayin edilir. Tayin edildiği bu kasabada, sıcaklığını hissettiği Ömer Efendi ve Gülsüm Hala adındaki yaşlı ve sevecen bir çiftin yanında kalır. Bu çift Aliye'yi, kaybettikleri kızları Emine'nin yerine koyarak benimser. Ancak bu kasaba, genel olarak kasaba eşrafının hüküm sürdüğü, devlet memurlarının yozlaştığı ve din adamlarının söz sahibi olduğu bir yer olarak dikkat çeker.

Aliye kasabada laik tarzda eğitim verir ve çocukları kasaba sokaklarında ellerinde bayraklar ile marşlar söyleterek gezdirir. Bu durum bağnaz din adamlarının çıkarına ters düşer. Aliye'nin kasabada yüzü açık gezmesi ve çocukları Kuvayımilliye taraftarı olarak eğitmesi, Hacı Fettah Efendi adındaki sözde din adamını rahatsız eder. Hacı Fettah Efendi, bıyıksızları, yakalık takanları öldürün; bu insanların ve Kuvayımilliyecilerin kanı helaldir gibi söylemlerde bulunur. Yunanları isteyiniz, diyerek kasabalıları galeyana getirir. Bu sırada eşraf ailelerine boyun eğmeyen Aliye, kasabaya geldiği ilk günden beri kasabanın eşrafından Kantarcıların Hüseyin Efendi'nin dikkatini çeker.

Öte yandan ulusal direnişin bir simgesi hâline gelen Kuvayımilliye birliği, Tosun Bey komutanlığında kasabaya gelir. Bu birliğin ihtiyaçlarını karşılamak için kasabanın zengin eşrafından bir defaya mahsus olmak üzere otuz bin lira para toplanmak istenir. Para yardımında bulunmak istemeyen Hacı Fettah Efendi, kasabada Kuvayımilliye aleyhinde çirkin dedikodular yaymaya başlar. Diğer yandan kasabaya geldiğinde Aliye'yi gören Tosun Bey, Aliye ile nişanlanır. Tosun Bey, nişanlısının hatırı için kasabadaki çıkan dedikoduları unutur ve kasabadan para yardımı toplamaktan vazgeçer. Aliye'yi ve Tosun Bey'i kendi çıkarlarına tehlike olarak gören Hacı Fettah Efendi ve Kantarcıların Hüseyin Efendi, kasabanın dışında bulunan Yunan karargâhına gizlice gider ve Yunan Komutanı Damyonas'a Kuvayımilliye birliğinin baskın planından bahseder. Aşırı milliyetçi bir kişi

olarak bilinen Damyanos, kendi ırkından olmayanları özellikle Müslümanları ve Türkleri öldürme ve onların mallarına el koyma hakkını kendinde bulan bir kişidir.

Hacı Fettah Efendi, Damyanos'a kasabadaki Kuvayımilliye taraftarları ve laikliği benimsemiş duruşuyla öne çıkan Aliye hakkında bilgi verir. Hüseyin Efendi de Yunanlar kasabayı ele geçirdiğinde Yunanlara karşı her türlü hizmette bulunacağını, bunun karşılığında ise Aliye'ye sahip olma şartını ortaya koyar. Kasabaya İstanbul'dan gelen, güzelliği ile herkesi birbirine düşüren hatta Hüseyin Efendi'nin kasabayı düşmana teslim etmesine neden olan Aliye'ye karşı Damyanos'un içinde bir istek belirir. Hazırlıklarını tamamlayan Damyanos, bir gece kasabayı ele geçirir. Kasaba halkına çeşitli işkencelerde bulunarak onların malına ve parasına el koyar. Bu arada Aliye'ye başka erkeklerin ulaşmasını engellemek için onun evini koruma altına alır. Aliye'yi daha rahat elde edebilmek için önünde engel olarak gördüğü Ömer Efendi'yi tutuklatır ve idam edeceğini duyurur. Aliye, baba olarak sevdiği Ömer Efendi'yi kurtarmak için komutanla aralarının iyi olduğunu düşündüğü Hacı Fettah Efendi ile Kantarcıların Hüseyin'den yardım ister ancak bu çabası sonuç vermez. Son çare olarak da Kumandan Damyanos ile konuşma yoluna başvurur. Damyanos, Ömer Efendi'nin idam edilmesi durumunda Aliye'nin kendini öldüreceğini düşünür ve idamdan vazgeçerek Ömer Efendi'yi Yunanistan'a sürgün eder.

Bu sırada Tosun Bey gizlice kasabaya gelir ve Aliye'ye, Türk ordusunun yakında kasabayı Yunan işgalinden kurtaracağını ve bu konuda kendisinden yardım istediğini belirtir. Bu bağlamda Aliye'den Yunan askerlerinin yeri ve cephanelerini nereye koyduğu bilgisine ulaşmasını ve kasabanın durumu hakkında bilgi göndermesini ister. Aliye de Tosun Bey'e, Hacı Fettah Efendi'nin yaptıklarını, Kantarcıların Hüseyin'in ve Kumandan Damyanos'un kendisine olan ilgisini anlatır. İçinde bulunduğu tehlike hakkında bilgi verir. Bu nedenle bu kasabadan Tosun Bey ile gitmek istediğini belirtir. Tosun Bey bunu kabul etmez; aşkını, vatanından ayrı bir yere koymamasını ve burada kalmasını söyleyerek kasabadan ayrılır.

Bir sonbahar günü Türk taarruzu başlar ve Tosun Bey gizlice kasabaya gelerek taarruz hakkında Aliye'ye bilgi verir. Ancak birliğinin başına gitmesi gereken Tosun Bey, Aliye'nin evinin kuşatılması nedeniyle evden çıkamaz. Aliye'yi görmek amacıyla kasabaya gelerek büyük bir zaafa düştüğü ve memleketin geleceğini tehlikeye attığı için pişmanlık duyar. Bu sırada Aliye, Tosun Bey'in evden çıkabilmesi için bir fedakârlık yapar. Buna göre Damyanos'a giderek onun evlenme teklifini kabul edecek, bu sayede kapıdaki askerleri kaldırtarak Tosun Bey'in evden çıkmasını sağlayacaktır. Aliye, bu planını Tosun Bey'e

anlatır. Vatan sevgisini ve vatanın bağımsızlığını her şeyin üstünde tutan Tosun Bey, bu teklifi kabul eder ve Yunan cephanesini patlatıp köprüyü uçurduktan sonra en kısa sürede Aliye'yi kurtaracağını söyler. Planlandığı gibi Aliye, Damyanos'un yanına gider ve evlerinin önündeki askerleri kaldırtmasını ve ayrıca evi göz hapsine alan Kantarcıların Hüseyin Efendi'yi ve kasabalıya her türlü zararı dokunan Hacı Fettah Efendi'yi tutuklatmasını ister. Damyanos bu istekleri kabul eder, ardından işgal güçleri Hacı Fettah Efendi'yi ve Kantarcıların Hüseyin'i hemen tutuklar ve servetlerine el koyar. Bu durum, Hacı Fettah Efendi'nin ve Kantarcıların Hüseyin'in, kasabada Kuvayımilliye taraftarı olarak tanınmasını ve benimsenmesini sağlar. Bunu fırsat bilen Hacı Fettah Efendi, kasabalının gözünde Aliye'yi Yunan destekçisi olarak gösterir.

Bütün bunlar yaşanırken Aliye henüz Yunan karargâhındadır, Kuvayımilliye kuvvetlerinin kasabaya girişi, bir anda patlama sesleriyle duyulur. Askerlerin büyük bir panik içinde kaçışmalarını fırsat bilen Aliye, Yunan karargâhından çıkarak evine gider. Türk taarruzunuzun başlamasıyla Yunan askerleri; dağılmaya, bir yandan da kasabayı yakmaya ve yağmalamaya başlar. Bir yangın yeri hâline gelen kasabada halk, çığlıklar içinde kaçışır. Günün sonunda, Yunan Kumandanı Damyanos tarafından tutuklanan Hacı Fettah Efendi ve Hüseyin Efendi, Yunanların hışmına uğrayan kahramanlar olarak ilan edilir. Hacı Fettah Efendi, kendi çıkarlarına tehlike olarak gördüğü Aliye'yi hain ve kahpe olarak damgalar ve din ve millet adına galeyana getirdiği kasabalıya "vurun kahpeye" nidaları eşliğinde Aliye'yi linç ettirir. Daha sonra kasabaya Türk askerinin girmesiyle Hacı Fettah Efendi'nin ve Kantarcıların Hüseyin Efendi'nin gerçek yüzü ortaya çıkar ve İstiklal Mahkemesinin verdiği hüküm neticesinde her ikisi de idam edilir.

2. 1. 12. KUYUCAKLI YUSUF

Kuyucaklı Yusuf romanının ilk baskısı, 1937 yılında İstanbul'da Yeni Kitapçı Yayınevi tarafından yapılmıştır. İlk bakışta bir aşk romanı gibi görünen Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf* adlı romanı aslında Anadolu'daki toplumsal gerçekliği yansıtan gözlemci gerçekçi bir romandır. Hâkim bakış açısıyla kaleme alınan eserde dönemin sınıfsal çatışmaları, sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi yapısı gerçekçi bir şekilde yansıtılır ve eleştirilir. Roman aracılığı ile işleyemez durumda olan bürokrasinin, yoksul kasabalı üzerinde hâkimiyet kuran eşrafın ve eşkıyanın toplumsal düzenini bozuşu ve yok edişi gözler önüne serilir. 1. Dünya Savaşı yıllarında yazılan eserde, başkişi Yusuf'un verdiği mücadele ve uğradığı yenilgi anlatılır. *Kuyucaklı Yusuf'*ta sınıfsal farklılıkların neden olduğu problemler, romanın ana sorunsalını oluşturur. Sınıfsal ayrım, romanın toplumsal yapısının

ortaya konmasında önemli bir etken olarak kullanılır. Halk üzerinde baskı kuran eşraf gibi mütegallibe kesimi, taşıdığı olumsuz vasıflarla zorbalık, çatışma, devlet gücünü kötüye kullanma, adaletsizlik, ahlaki çöküntü ve yozlaşma gibi özellikleri temsil ederek toplumsal düzeni bozan kesim olarak yer alır.

Sabahattin Ali, *Kuyucaklı Yusuf* romanı ile Anadolu'nun bir kasabasını dışarıdan değil; içerden gerçekçi bir gözlemcilikle yansıtmayı başarır. *"Örtbas edilmeye çalışılan birtakım acı gerçekleri namusluca gün yüzüne çıkarmış, yaralara cesaretle parmak basmıştı. Bunların iyileşmesi için okurları aracılığıyla toplumunu sarsmak, uyarmak istemişti. 'İnsanları daha iyiye, daha doğruya, daha güzele' yöneltmeye girişmişti. Sözün kısası çağına ve çevresine dürüstçe, yiğitçe ve ustaca tanıklık etmişti."* (Bezirci, 1979: 203). Bu hâliyle Sabahattin Ali, gözlemci-gerçekçilik anlayışı ile Anadolu insanının günlük yaşayış ve problemlerinden kesitler sunarak "sosyal fayda" esasını amaç edinir.

Anadolu'ya çevrilmiş bir ayna niteliği taşıyan *Kuyucaklı Yusuf* aslında 1903 ile 1915 yılları arasında Anadolu'nun görünüşünü, kasaba gerçeğini ve Osmanlı bürokrasisinin çürümüş ve işleyemez duruma gelmiş yapısını gözler önüne serer. Bu yıllar, Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı, borçlarının arttığı; kaynaklarının, yabancıların eline geçtiği ve yıkılışının hızlandığı süreci içerir. Aynı zamanda bu süreçte 1908'de Meşrutiyet'in ilanı ve iktidara gelen İttihat ve Terakki Fırkası ile ülkede köklü siyasi gelişmeler yaşanır. Aslında *Kuyucaklı Yusuf* romanında da dönemin bir yansıması niteliğinde Anadolu'nun bir kasabasında yaşanan olaylar aracılığı ile eşrafın ve mütegallibe sınıfının, hükûmet güçlerini ele geçirmeleri ve yaşanan sınıfsal çatışmalar anlatılır.

Sabahattin Ali, başkişi Kuyucaklı Yusuf'u çok yönlü olarak ele almış ve zengin muhtevalı, başarılı bir eser ortaya koymuştur. Eserinde toplumsal sorunları gün yüzüne çıkararak okura derin mesajlar vermeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda bir aşk romanı gibi görünen *Kuyucaklı Yusuf* romanında aslında Edremit kasabasından hareketle Meşrutiyet döneminin genel görünümü sunulur. Bu hâliyle toplumdaki sınıfsal farklılıklar, işleyemez durumdaki bürokratik yapı, yargı ve güvenlik birimleri; dönemin memuriyet anlayışı, aile algısı, eşlerin birbirine bakışı, komşuluk ilişkisi, çocuk, yoksulluk, ahlaki çöküntü, yozlaşma, işçi sınıfı, halkın sosyo-ekonomik ve kültürel durumu, halkın hükûmet algısı, eşraf-halk çatışması, eşraf ile bürokrasinin iş birliği gibi toplumsal duyarlılığı içeren pek çok konu gerçekçi bir şekilde işlenir. Bunun yanında romanda toplumun önemli bir kesimini oluşturan "çocuk" unsuru üzerinde detaylı bir biçimde durulduğu görülür.

Kuyucaklı Yusuf aynı zamanda yazarın gerçek hayatından da kesitler taşır. Sabahattin Ali, babasının vazifesi gereği Edremit kasabasında bulunmuş ve ilk öğrenimini burada yapmıştır. Edremit'in işgali (1919) sırasında Balıkesir'e gider ve öğrenimine orada devam eder. Bu Bağlamda *Kuyucaklı Yusuf* romanındaki Edremit kasabası, yazarın bizzat yaşadığı mekândır. *"... düşlerine bağlı duygulu yönü ile düşüncelerinden gelen gerçekçilik anlayışı bütün roman boyunca iç içe gelişir (...) bu romanın dokusunda, yazarın çocukluk, ilk gençliğinin geçtiği bu çevrelerden gelen manzaralar, hayata ait bir sürü ayrıntılar, aslında yaşamış kişiler yer almıştır. Hatta Kuyucaklı Yusuf'un babayiğit, sakin, ölçülü kişiliğinde bile Sabahattin Ali'nin ülküsü, kendinden emin Anadolu delikanlılarına duyduğu imrenme ile kendi kişiliğinden bazı parçalar karışmıştır."* (Alangu, 1968: 178). Hatta romanın başkişisi Yusuf; duygu, düşünce ve ülküsü yönünden Sabahattin Ali'nin özelliklerinden izler taşır.

Kuyucaklı Yusuf romanının olay örgüsü:

1903 yılının sonbaharında, Aydın'ın Nazilli kasabasına bağlı Kuyucak köyünü bir gece eşkıyalar basar ve bir çifti öldürür. Nazilli kaymakamı olan Salâhattin Bey; üç jandarma, bir başçavuş, savcı ve doktorla köye cinayeti incelemek için gider. Gittikleri evde öldürülen çiftin, dokuz yaşlarında olan Yusuf adındaki çocuğunu bulurlar. Bu çocuk, eşkıyaların saldırısı sırasında sağ elinin başparmağını kaybeder. Salâhattin Bey, yaralı olan bu çocuğun kimsesiz kaldığını öğrenince onu evlat edinmek üzere Nazilli kasabasına götürür.

Salâhattin Bey, Şahinde Hanım adında bir kadın ile evlidir ve Muazzez adında üç yaşında bir kız çocuğu vardır. Şahinde Hanım, Salâhattin Bey'i hayatından bezdirecek derecede geçimsiz bir kadındır. Bu nedenle Salâhattin Bey, evinden uzaklaşarak kendini içkiye verir. Zaten aile içi iletişimin yok denebilecek düzeyde olan bu evde, Şahinde Hanım, başlarda Yusuf'un eve getirilişini kabul etmek istemez. Ancak gezmek ve eğlenmekten hoşlanan Şahinde Hanım, dışarı çıkarken Muazzez'i, Yusuf'a bıraktığı için bir süre sonra Yusuf'un varlığını kabullenir. Bir yıl sonra Salâhattin Bey, Edremit kasabasına tayin edilir. Nazilli'ye göre daha büyük olan kasabada Şahinde Hanım, kendisine geniş bir çevre edinerek gezmeye ve eğlenceye düşer. Salâhattin Bey de eşi ve çocuklarıyla ilgilenmeye vakit ayırmaz. Burada mektebe başlayan Yusuf, okuma-yazma öğrendikten kısa bir süre sonra okuldan sıkılır ve bu nedenle okulu bırakır. Evde ilgisiz büyüyen Muazzez'le ilgilenerek vakit geçirmeye başlar. Yusuf on altı yaşına geldiğinde Salâhattin Bey'in aldığı küçük bir zeytinliğe nezaret eder, zeytinlerin toplanmasını sağlar.

Aradan uzun zaman geçer ve on üç yaşına basan ve bir bayram sabahı güzelliği ile öne çıkan Muazzez, bayram yerinde Yusuf başta olmak üzere Yusuf'un arkadaşı Ali'nin ve kasaba eşrafından Fabrikacı Hilmi Bey'in oğlu Şakir'in dikkatini çeker. Bir zaman sonra Muazzez ile evlenmek isteyen Şakir, kasabada herkesçe bilinen gayriahlaki davranışından dolayı Muazzez'in kendine verilmeyeceğini bilir. Bu nedenle Şakir ve babası Hilmi Bey, bir plan yapar. Buna göre Hilmi Bey, kumar oyunu oynamak istemeyen Kaymakam Salâhattin Bey'i, "maksat zaman geçirmek" diyerek onu ikna eder. Ardından da Salâhattin Bey'i önce sarhoş eder, sonra da onun bilmediği bir oyunu ona zorla oynatarak onu yüklü bir kumar borcunun altına sokar. Salâhattin Bey, ertesi gün kendine geldiğinde durumun vahametini anlar. Hacı Etem'in kendisine bir borç senedi imzalatmasıyla da iyice köşeye sıkışır. Salâhattin Bey'in bu senedi ödeyemeyeceği bilen Hilmi Bey, böylece kaymakamı, kızı Muazzez'i, kendilerine vermeye mahkûm etmiş olur.

Öte yandan Yusuf; Şakir ve babası Hilmi Bey'in, evlerinde çalışan Kübra isimli genç bir kıza saldırdığını ve namusunu kirlettiğini öğrenir. Yusuf, bu bildiklerini Salâhattin Bey'e anlatsa da Salâhattin Bey, imzaladığı senet nedeniyle hiçbir şey yapamaz ve çaresizce kızı Muazzez'i, Şakir'e vereceğinin üzüntüsünü yaşar. Bu söz konusu senet nedeniyle Muazzez'in, Şakir'e verileceğini öğrenen ve içten içe Muazzez'i seven Yusuf'un arkadaşı Ali, bu soruna bir çözüm bulur. Buna göre Salâhattin Bey'in, Hilmi Bey'e olan üç yüz yirmi altın borcunu ödemek istediğini ve karşılığında Muazzez ile kendisinin evlenmek istediğini söyler. Yusuf, bunu kabul eder ve Salâhattin Bey'i senetten kurtarır. Ancak bu sırada Muazzez'i sevdiğini ve Ali ile de evlenmesini istemediğini kendi kendine itiraf eder. Muazzez'in de kendisini sevdiğini öğrenince Ali'ye karşı ne diyeceğinin planını yapmaya başlar.

Diğer taraftan borcun ödenmesiyle artık Muazzez'i alamayacağını bilen Şakir, Salâhattin Bey'in senedi ödemesine kimin yardım ettiğini merak eder. Bu sırada kasabada Muazzez'in, Ali'ye verileceğine dair yayılan konuşmalar vesilesiyle borcu Ali'nin ödediğini anlar. Bütün emellerini suya düşüren Ali'ye karşı, Şakir'in içinde bir düşmanlık belirir. İlk fırsatta bir düğünde karşılaştığı Ali'yi silahla öldürür. Ancak eşraf çocuğu olan Şakir'in yargılanması gerek kasabalı ve gerekse yargı birimleri tarafından kabul göremez. Bu nedenle yapılan müdahaleler sonucunda Ali'nin ölümünde Şakir'in bir ilgisinin olmadığı kararına varılarak Şakir serbest bırakılır.

Yusuf hem Ali'nin ölümüne derinden derine üzülür hem de Muazzez'in, Ali ile evlenmeyeceği için üstünden bir yük kalktığını düşünür ve bir parça da olsa bunun

mutluluğunu hisseder. Ancak kendini Muazzez ile evlenecek kadar yeterli bulamayan ve bir işi olmayan Yusuf, kendi kendini sorgulamaya başlar. Diğer taraftan Kaymakam Salâhattin Bey'de bir kalp rahatsızlığını kendini gösterir. Salâhattin Bey'in hastalığı gitgide ilerlerken Yusuf da içine düştüğü çaresizlik nedeniyle evden uzaklaşmaya başlar. Şahinde Hanım ise artık kızı Muazzez'i de yanına alarak komşu ziyaretlerini ve gezilerini artırır. Salâhattin Bey'in daha uzun süre başlarında kalamayacağını anlayan ve Kübra'nın hikâyesinden de haberi olmayan Şahinde Hanım, kızı Muazzez'i kendilerine tek çare olarak gördüğü Şakir'e vermek ister. Böylece bir işe yaramaz olarak gördüğü evlatlığı Yusuf'tan ve onun emirlerinden kurtulacağını düşünür. Salâhattin Bey de ölmeden önce kızı Muazzez'i namuslu bir kişiyle evlendirmeyi ister, böylece gözünün arkada kalmayacağını düşünür. Ancak ne Salâhattin Bey ne de Yusuf, Şahinde Hanım'ın, Muazzez'i, Şakir'e verme düşüncesinden haberdar değildir. Hatta Şahinde Hanım, bir gün Muazzez'i de Hilmi Beylerin bağ evine götürerek oraya gizlice Şakir'i çağırır. Bu sayede kızı Muazzez ile Şakir'in görüşmelerini amaçlar.

Muazzez'in annesiyle birlikte Hilmi Beylerin bağ evine gittiği haberini alan Yusuf, bir anda kendisinin de anlamlandıramadığı bir buhrana girerek yanına tabancasını alır, arabacı dükkânından bir araba kiralayarak hemen bağ evine gider. Bağın yakınına geldiğinde Muazzez'i bahçede dolaşırken bulur. Muazzez de Yusuf'un kendisi için geldiğini görünce mutlu olur ve kendisini kaçırmasını söyler. İki genç nereye gideceklerini de bilmeden kasabadan hızla uzaklaşır. Birkaç köy ve kasaba geçtikten sonra geceyi ormanın içinde bir yerde geçirirler. Bu sırada bağ evinde Muazzez'i bulamayan Şahinde Hanım, endişelenir ve Şakir'in bağ evine gelirken Yusuf'la yolda karşılaştığını öğrenir. Şaşkınlık içinde Muazzez ile Yusuf'un eve döndüğünü düşünür. Yusuf ile Muazzez'in eve dönmeyeceklerini anlayan Salâhattin Bey, jandarma ve bölük komutanıyla birlikte civar köy ve kasabalarda onları aramaya başlar. Bir köyde Yusuf ile Muazzez'in imam nikâhı kıydırarak evlendiklerini öğrenir. Kızıyla ayrı kalmaya dayanamayacağını düşünen Salâhattin Bey, bu evlilikten çok rahatsız olmamıştır. Hemen o köye giderek Yusuf ile Muazzez'i, Edremit'e getirir. Kendine atlı araba alarak çalışacağını söyleyen Yusuf'a destek çıkar hatta ona daha güzel bir iş bulabileceğini belirtir.

Yusuf ile Muazzez'in evliliği ve birbirine olan sevgisi üstüne bir de Yusuf'un işsiz olması, Şahinde Hanım'ı ciddi bir şekilde rahatsız eder. Yusuf'un arabacı olmasını istemeyen Salâhattin Bey, onu Kaymakamlığa tahrirat kâtibi olarak tayin eder. Muazzez, Yusuf'un devlet memuru olarak güzel bir işi olmasına çok sevinir ancak Yusuf, bütün gün

dairenin bir odasında pek bir iş yapmadan oturmanın kendine göre olmadığı düşünür. Günlerden bir gün Salâhattin Bey'in kalp rahatsızlığı artar ve bir anda ölür. Yerine atanan yeni Kaymakam İzzet Bey ise eşraf ile vakit geçirmekten hoşlanan ve eğlenceye düşkün biridir. Eşraf çocuklarından Şakir ile birlikte hareket eden İzzet Bey, Yusuf'u kasabadan uzaklaştırmak için köylere tahsildar görevlisi olarak atar. Dairede oturmaktan sıkılan ve bu işin kendisine göre olmadığını düşünen Yusuf, yeni görevini hemen kabul eder. Salâhattin Bey'in ölümünden ve Yusuf'un bu yeni işinden sonra aile maddi bakımdan zor durumda kalır, bu nedenle Muazzez ile Şahinde geçim sıkıntısı çeker. Bir süre sonra Şahinde Hanım, Muazzez'i, Yusuf'un bir işe yaramadığı noktasında ikna etmeyi başarır. Böylece Yusuf'un kasabada olmadığı o uzun günlerde Muazzez de annesiyle birlikte dışarı gezmelerine gider. Bir süre sonra bu gezmeler, Hilmi Beylerin konağında sıklaşmaya başlar ve Muazzez, farkında bile olmadan kendini eğlence sofralarında bulur. Şakir başta olmak üzere kaymakam ve pek çok üst düzey memur artık eğlence için Şahinde Hanım'ın evine gelir. Ufak çapta eğlence gibi başlayan bu süreç daha sonra Muazzez'in gayriahlaki ilişki yaşamasına kadar varır. Muazzez bir yandan bu süreci kabullenirken diğer yandan Yusuf'un, kendisini bu hayattan kurtaracağı günü bekler.

Şahinde Hanım'ın ve Muazzez'in davranışlarındaki farklılığı sezen Yusuf, Muazzez'i alıp götürmek için bir gece aniden kasabaya döner. Eve girdiğinde Muazzez'i, eğlence masasında gayriahlaki bir biçimde bulur. Elindeki kırbacı savururken Şakir'in, tabancasıyla ateş ettiğini görür ve ani bir hareketle silahını çıkararak tüm odaya ateş eder. Bu sırada Muazzez de vurulur. Sesler kesildikten sonra Yusuf, Muazzez'i atına alarak kasabadan uzaklaşır. Epeyce gittikten sonra yaralı olan Muazzez ölür; Yusuf, Muazzez'i acı içinde gömdükten sonra ömrünün en korkunç senelerinin geçtiği Edremit kasabasına hiddetle bakarak atını dağlara doğru sürer.

2. 1. 13. İNSAN KURDU

İnsan Kurdu romanının ilk baskısı, 1959 yılında İstanbul'da Varlık Yayınları tarafından yapılmıştır. Tarık Dursun K'nin *İnsan Kurdu* adlı romanında, çalışmak için göç ettiği kasabada yeni bir hayat kurmak isterken kendini bir anda suça karışmış bulan başkişi Ali'nin trajik hikâyesi anlatılır. *İnsan Kurdu,* Tarık Dursun'un Anadolu'ya ve Anadolu'nun sorunlarına ilk kez açıldığı roman olması sebebiyle önemlidir. Romanlarını genellikle sosyal gerçeklik anlayışıyla yazan Tarık Dursun Kakınç, *İnsan Kurdu* adlı romanında genel itibarıyla işçiler, ağalar, kötü yola düşerek ezilen/sömürülen kadınlar, kadın-erkek ilişkisi, namus uğruna işlenen cinayetler ve kaçış gibi sosyal konuları işler. Yazar, Anadolu'nun

sosyal yapısında karşılaşılan temel sorunları ve Anadolu gerçeğini canlı bir şekilde kaleme almıştır. Romanda, Anadolu'nun kasabalarındaki toplum yapısının, bir hayat kadınının kızıyla yapılan evliliğe müsaade etmeyeceği ve böyle bir evliliğin toplum tarafından kabul edilemeyeceği gerçeği somutlaştırılır. Söz konusu romanda başkişi Ali'nin, eşi Zeynep uğruna verdiği mücadele, toplum baskısına karşı kendi değerlerini savunma çabasının bir sonucudur.

İnsan Kurdu romanının olay örgüsü:

İnsan Kurdu romanı; birinci bölüme ek, birinci bölüm ve ikinci bölüm olmak üzere toplam üç bölümden oluşur. Olayların ilerleyişi akronolojik zamanlı olarak anlatılan *İnsan Kurdu,* hâkim bakış açısıyla kaleme alınmıştır.

Adı verilmeyen bir kasabaya çalışmak için gelen başkişi Ali, bir kereste fabrikasında işçi olarak çalışmaya başlar. Ancak fabrikada kavga çıkarması nedeniyle işten ayrılır. Cebinde dokuz lirası ile ne yapacağını bilemeden kasabanın kahvehanesine gider. İş arayanların toplandığı bu kahvehanede başkişi Ali, İbram Usta sayesinde yeni başlayan bir inşaat şantiyesinde iş bulur. Daha önce bir han odasında, uzaktan akrabası olan iki köylüsüyle kalan Ali, inşaatta işe başladıktan sonra burada barakada yatmaya başlar. Böylece han parası vermekten kurtulur.

Ali, şantiyede Çolak Ağa adlı bir şantiye bekçisi ile kalır ve aralarında arkadaşlık gelişir. Çolak Ağa, cumartesiyi pazara bağlayan bir gece Ali ile çarşıya çıktığında Ali'ye Gülizar adında bir kadından bahseder. Gülizar, kasabanın dışına doğru kasaba uğrağı bir evde gayriahlaki ilişki yaşayan bir kadındır ve Zeynep adlı bir kızı vardır. Ali, Çolak Ağa'nın ısrarıyla Gülizar'ın evine gittiğinde Zeynep'i görür ve ona âşık olur. Ali ve Çolak, Gülizar'ın evine ikinci kez gittiklerinde Ali, Zeynep'e uçlarında pulları olan bir yemeni hediye eder. Zeynep hediyeyi alır, gider. Ali'nin, Gülizar'ın evine tek gidiş nedeni Zeynep'i görmektir.

Diğer işçilerin yaptığı gibi Ali, Çolak Ağa, Hüsmen ve Murtaza bir pazar günü dere kenarına çamaşırlarını yıkamak için gider. Bu arada Hüsmen, Ali'nin yemeden içmeden kesilmiş ve düşünceli hâlini fark eder. Bunun üzerine Ali, orada arkadaşlarına Zeynep'ten bahseder. Başlangıçta kızı kaçırma planı yaparlar ancak şantiyede, İbram Usta'nın da durumu öğrenmesiyle kızı annesinden istemeye karar verirler. Kızın istenmesinden sonra birkaç gün içinde Ali ile Zeynep'in nikâhları kıyılır ve Ali şantiyeden ayrılarak Gülizar'ın evine yerleşir. Kızının evlenmesinden sonra Ali'nin kayınvalidesi Gülizar, Ali'nin inşaatta bekçilik yapması yerine ona bir at ile araba alır. Böylece Ali'yi daha iyi bir iş olarak gördüğü

inşaata kum çekme işine yönlendirir. Kızının evlenmesi ve eve damadının gelmesiyle evde kendilerine kol kanat gerecek bir erkeğin varlığına sevinen Gülizar, gayriahlaki yaşantısına tövbe eder ve kendine yeni bir sayfa açar. Ancak kasabada Gülizar'ın bu yeni yaşantısıyla ilgili dedikodular yayılır. Aynı zamanda Gülizar'ın bu yaşantısını bırakması, kasabanın erkeklerini de rahatsız eder. Bunun nedeni olarak da eve gelen damat suçlanır. Bu nedenle Ali bir akşam atlı arabasıyla giderken kasaba kahvehanesinden bir anda sekiz-on delikanlı çıkarak Ali'nin yolunu keser. Ali'ye zor kullanarak ve tehditler savurarak onun Gülizar'ı ve kızı Zeynep'i bırakıp terk etmesi istenir. Ali bu duruma bir çare bulmak için şantiyeye giderek Çolak Ağa'ya akıl danışır.

Çolak Ağa, bu delikanlıların eve gelmesi durumunda onları korkutmak maksadıyla kullanması için bir tabanca verir. Bu tabanca Ali'ye bir güven vermiş olsa da Ali yine de korkmaktadır. Söylenildiği gibi bu gece bir grup erkek, Gülizar'ın kapısına gelir. Camı taşlayarak kapıyı tekmelemeye başlar. Korkuyla bekleyen Ali, sofaya çıkar ve kapıdakilere gitmelerini söyler. Ancak kapıdakiler gitmeyi kabul etmez; tam kapı kırılacakken Ali, kapıya nişan alır ve tabancasını ateşler. Aradan bir gün geçtikten sonra Ali, kasabadakilerle baş edemeyeceğini anlar. Kayınvalidesi Gülizar'ı ve Zeynep'i alarak bu kasabadan gitmenin planını yapmaya başlar. Bu planın gecesinde ev tekrar baskına uğrar; baskına uykuda yakalanan Ali, yüzüne aldığı darbeyle bayılır. Evi basanlar ise Gülizar'ı ve Zeynep'i bağlara kaçırır. Yüzünden ağır bir şekilde yaralanan ve uzun süre baygın kalan Ali, kendine geldiğinde akşam olmuştur. Hemen şantiyeye Çolak Ağanın yanına gider, olanları anlatır ve Gülizar ile eşi Zeynep'in bağ evine götürülmüş olabileceğini öğrenir.

Ardından Ali ile Çolak arabayı hazırlayarak hemen kasabanın dışındaki bağ evlerine doğru yola çıkar. Dere yatağına geldiklerinde Çolak, silahı Ali'den almak ister. Birine kurşun isabet ederse sonlarının hapis olacağını hatırlatır. Ancak Ali silahı Çolak'a vermez ve hızla dere yatağında ilerlemeye başlar. Evi bulduklarında Çolak, içeridekilere dışarı çıkın diye seslenirken Çolak'ın tüm uyarısına rağmen Ali, eve doğru nişan alır ve evden çıkan herkesi vurmaya başlar. Kurşunu bittikten sonra eve girer ve Zeynep'i alarak Delidağlarına doğru atını hızla sürer.

Bu olaydan sonra Ali ve Zeynep'i zor şartlarda on dokuz gün boyunca, gece-gündüz süren bir kaçış bekler. Ali ile Zeynep, bu kaçış sırasında pek çok dağ köylüleriyle karşılaşır. Karşılaştıkları ilk dağ köyünde orta yaşlı, sakallı biri üç sıra dağ sonrasının deniz olduğunu ve denize ulaşırlarsa kurtulabileceklerini, oraya vardıklarında artık kimsenin onları bulamayacağını söyler. Hiç o tarafa gitmediği için yolun kaç gün süreceğini bilmediğini de

ilave eder. Diğer taraftan jandarma da iki kişinin katili olan Ali'yi tüm dağ köylerinde aramaya başlar. Bu kaçışta Ali, Murat Ağa adlı bir eşkıya ile tanışır. Eşkıya babası olarak bilinen Murat Ağa, yoksul insanları gözetmesi ve onlara yardım etmesiyle tanınır. Tüm jandarma kumandanları, Murat Ağa'yı yakalamanın peşindedir. Bir gün Murat Ağa ile Ali'nin yolları kesişir. Ali, başından geçenleri ona anlatır ve atlarının öldüğünü söyler. Murat Ağa ile Ali, beraber yol alır ve gece olunca Çalıklı köyüne uğrar. Burada köy ağasının evinde gecelerlerken köyden birinin yaptığı bir ihbarla jandarmanın baskınına uğrarlar ve atlara binerek köyden kaçarlar. Bu baskında Murat Ağa, kolundan yaralanır ve Ali ile baş başa kaldığında aslında yıllardır dağlarda yaşmaktan, jandarmadan kaçmaktan usandığını ve bu kaçısın sonunun olmadığını söyler. Ardından ben de sizinle denize geleyim, ben de kurtulayım der.

Dağlarda günlerce süren bir yolculuğun ardından on sekizinci gün bir balıkçı köyüne gelirler. Burada köyün muhtarıyla görüşerek karşı kıyıya geçmek için bir motor ayarlarlar. Köyde bir tane motor bulunduğundan o motorun da yarın geleceği bilgisini alır ve beklemeye başlarlar. Beklenen an geldiğinde köylüler tarafından ihbar edilen Murat Ağa ve Ali, jandarmaların baskınına uğrar. Çıkan çatışmada Murat Ağa ölür ve Ali de sonunda teslim olur.

2. 1. 14. RAHMET YOLLARI KESTİ

Rahmet Yolları Kesti romanının ilk baskısı, 1957 yılında İstanbul'da Düşün Yayınevi tarafından yapılmıştır. Kemal Tahir, *Rahmet Yolları Kesti* adlı romanıyla Türk edebiyatının uzun yıllar üzerinde durduğu eşkıyalık olgusu üzerine eğilir. Buna göre Cumhuriyet'in ilk yıllarında eşkıyaların, eşraf ve ağalarla olan ilişkisi; halkın eşkıyalara bakışı, ekonomik etkenlere bağlı olarak başkişi Maraz Ali'nin eşkıyalık özentisi, bireyin suça yatkınlığı ve ahlaki çözülme gibi pek çok toplumsal sorun canlı bir şekilde gözler önüne serilir. Kemal Tahir, bu eseri ile -başkişi Maraz Ali örneğinde olduğu gibi- eşkıyalığa özenen kişilerin düştüğü trajikomik durumu ortaya koyar. *Rahmet Yolları Kesti* romanında eşkıyalık, *İnce Memed* romanında görülenin aksine mütegallibe güçlere karşı yoksul halkı koruyan ve yapılan adaletsizliklere karşı duran bir yapıda değil; ağaların türlü oyunlarına ortaklık eden, insanları keyfi katleden ve namus duygusundan yoksun bir soyguncu profiliyle sunulur.

Kemal Tahir, söz konusu eseri ile halkın, savaş gibi zorlu süreçlerde birbirine kenetlenip birlik ve beraberliğini sağlaması gerekirken kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden eşkıya ve din adamı gibi kişilerin etrafında toplanmalarını ve onlardan bir medet

ummalarını eleştirir: *"Romanda kaynaşma zamanlarının kahramanları başka, asıl roman zamanlarının gerçek kahramanları başkadır. Bu hesapta, günübirliğine çalışan romancılar, zaten romanın ne olduğunu anlamamış ya da anlamış da faydayı üstün tutacak kadar orta hâlliden aşağıda kalmış, yalınkat yazarlardır. Yoksa ortada hiçbir kaynaşma yokken halk kahramanlarını şeyhlerden, eşkıyalardan almak -hele Kurtuluş Savaşı'ndaki kalifiye işçilerin maceraları ortada dururken- düpedüz hayvanlıktır."* (Kemal Tahir, 2016: 249). Kemal Tahir diğer yazarlara da işaret ederek dönemin güncel sorunlarından uzak olunmasına ve bu sorunların/sürecin yanlış tahlil edilerek halkın, kurtarıcı olarak yanlış kişilere yönlendirilmesine vurgu yapar. *"Kemal Tahir, Abdülhamid II devrinden sonra da arkası kesilmeyen savaşlar ve siyasi yıkıntılar sonunda yeniden geniş ölçüde canlanan, 1916-1922 yılları arasında canlanma havası bulan eşkıyalık töresinin, Cumhuriyetin ilanı sıralarında da siyasi ve askerî çözülmelerle birlikte tekrar alevlendiği bir devreyi ele alıyor."* (Alangu, 1965b :456). Cumhuriyet döneminin önemli yazarları arasında yer alan ve edebiyatın pek çok türünde eser veren Kemal Tahir, Anadolu'nun geçirdiği politik değişim ve dönüşümleri ve tarihî meseleleri sosyalist bir çerçevede konu alan eserler ortaya koyar.

II. Meşrutiyet'ten sonraki süreçte Türk aydınları, yeni bir kültürel ve siyasi düşünce akımı olarak değerlendirilen sosyalizm ile tanışır. Başlangıçta politik bir duruş ekseninde varlığını gösteren sosyalizm, zamanla sanat ve edebiyatta da kendine yer bulur. 1930'lardan 1950'li yıllara kadar süren, tasvire ve gözleme dayanan toplumcu gerçekçi yazarlar, edebiyat dünyamızda dikkat çeken eserler vermeye başlar. Bu noktada Kemal Tahir, ortaya koyduğu toplumcu gerçekçi romanları ile üzerinde durulması gereken en önemli yazarlardan biridir. *"Gelişme döneminin sancılarıyla kıvranan bir ülkede yazara düşen görev ve sorumluluğun bilincinde olan Kemal Tahir'in romanlarında, ilk anda okuyucuyu 'hesaplaşmaya' çağıran 'çatışmalı bir öz' göze çarpar. Konu ettiği zaman dilimi, olayın geçtiği yer, kişiler, kişilerin dönemin incelenen kesitinden günümüze varan toplumsal ve ekonomik koşulları belirlenir, ardından bu koşulları hazırlayan, sürdüren, kendi çıkarına uyduran düzen tanıtılır, yeni bir toplumsal yapıya yönelen açılımların belirtileri hissettirilir."* (Işıksalan, 1990: 401). Kemal Tahir, tanık olduğu toplumsal sorunları realist bir şekilde ortaya koyarken aynı zamanda bu sorunlara birtakım çözüm önerileri sunar.

Hâkim bakış açısıyla kaleme alınan eser, kronolojik bir anlatımla sunulur. Eserin adı olan "Rahmet Yolları Kesti" ile romanda somut anlamda afet derecesinde yağan yağmurun yolları kesmesi nedeniyle soygundan kaçan eşkıyaların, amaçlarına ulaşamadan

yakalanmaları kastedilirken soyut anlamda ise Cumhuriyet'le gelen yeni yönetim sisteminin, eşkıyaların yolunu kesmesi ve onların sonunu getirmesi kastedilir.

Rahmet Yolları Kesti romanının olay örgüsü:

Roman; *Nam Uğruna, Plan* ve *Çamur* olmak üzere üç ana bölümden oluşur. *Nam Uğruna* adlı bölümde Bektaş Emmi adında biriyle karşılaşan başkişi Maraz Ali'nin, eşkıyalık özentisi ve bu özentiyi diri tutmaya çalışan Çerçi Süleyman Ağa'nın oyunları hakkında bilgi verilir. *Plan* adlı ikinci ana bölümde ise Çerçi Süleyman, eski eşkıyalardan olan Uzun İskender, Sarıca köyünün Alevi dedesi Kasım Dede ve Sarıca köyü muhtarı Arif Ağa'nın kendi çıkarları doğrultusunda yaptıkları planlar anlatılır. *Çamur* adlı üçüncü ana bölümde ise Sarıca köyüne giden eşkıyaların, Kasım Dede'yi soyduktan sonra kasabaya dönüş yolunda şiddetli bir yağmura yakalanmaları nedeniyle mahsur kalmaları ve hedeflerine ulaşmadan yakalanmaları anlatılır.

Romanın başkişisi on altı yaşlarında Maraz Ali adlı bir gençtir. Bu genç, Sungurlu kasabasında Çerçi Süleyman adında bir türeme ağanın yanında hizmetkârlık yapar. Babasını henüz doğmadan Yunan Savaşı'nda kaybeden Maraz Ali, annesiyle bir başına kalır. Çerçi Süleyman Ağa'nın yanına gelip giden başta Uzun İskender olmak üzere eşkıyalara, yiğitliğe, nama ve silaha karşı büyük bir ilgi duyar ve onlara özenir. Uzun İskender'den eski namlı eşkıyalar hakkında hikâyeler dinler. Maraz Ali'nin eşkıyalığa olan bu zaafını bilen Çerçi Süleyman Ağa, kirli işleri için bu genci kullanmayı planlar ve ona eski bir silah verir.

Eşkıyalık suçu nedeniyle hapis yatmış biri olan Uzun İskender, Sarıca köyünün muhtarı Arif Ağa'nın kızı Gülbeniz'i beğenir ve evli olduğu hâlde eşinin de rızası olduğunu söyleyerek onunla evlenmek ister. Bir süre sonra Çerçi Süleyman Ağa ve Eşkıya Uzun İskender, Gülbeniz'i kaçıracakmış gibi bir plan yapar. Aslında amaç, Gülbeniz'i kaçırmak değil, Alevi Dedesi olarak bilinen Kasım Dede'nin evini soymaktır. Bu soyguna gerçek plandan habersiz bir şekilde artık eşkıyalığa tövbe etmiş olan eski eşkıyalardan Kuru Zeynel ve Katır Adil ile Çerçi Süleyman'ın hizmetkârı Maraz Ali de katılır. Zaten yiğitlik ve nam peşinde olan Maraz Ali, böyle namlı eşkıyalarla yola çıkmaktan son derece gurur duyar.

Soygunun sonunda şiddetli bir yağmura yakalanan Uzun İskender ve arkadaşları, derenin taşması nedeniyle kasabaya dönemez ve köyde mahsur kalır. Bir süre sonra soygunu haber alan köylüler ile eşkıyalar arasında çatışma çıkar. Daha önce yargılanarak hapis görmüş eşkıyaların içini bir korku alırken Maraz Ali, içinde bulunduğu bu durumun ve eşkıyalık yapmış olmanın sevincini yaşar. Köylülerle anlaşmak için yanlarına giden Uzun

İskender teslim olurken eski eşkıyalardan Katır Adil vurularak öldürülür, Kuru Zeynel ise jandarmanın gelmesiyle teslim olur. Gerçek eşkıyalığın silahını teslim etmeden çatışması gerektiğine inanan Maraz Ali ise tüm ikazlara rağmen çatışmaya girerek bir genci öldürür ve sonra teslim olur.

Tüm bu olanlardan sonra hırsızlığın yapılmasını planlayan Çerçi Süleyman ise hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi davranır. Hizmetkârı Maraz Ali'yi, kendisine ait silahı ve parayı çalmakla suçlar. O günden sonra Sungurlu kasabasında soygunla ilgili büyük bir dedikodu başlar. Kasaba meydanında elleri kelepçeli, birbirlerine zincirli ve sefil bir şekilde götürülen eşkıyaları gören halk, Cumhuriyetin gelmesiyle beraber artık eşkıyalığın sona erdiği vurgusunu yapar. Böylece gerçek rahmetin, gökten gelen değil; yeni yönetim sistemiyle yerden gelen rahmet olduğuna dikkat çekilir.

2. 1. 15. YEDİÇINAR YAYLASI

Yediçınar Yaylası romanının ilk baskısı, 1958 yılında İstanbul'da Düşün Yayınevi tarafından yapılmıştır. *Yediçınar Yaylası* adlı roman, Kemal Tahir'in üçleme olarak kaleme aldığı *Köyün Kamburu* ve *Büyük Mal* adlı romanlarının ilkini oluşturur. Üçleme niteliğinde yazılan bu romanlar, Tanzimat'ın ilanından Atatürk'ün ölümüne kadar geçen süreci içerir. Mekân olarak Çorum kasabasında geçen romanlardan ilki olan *Yediçınar Yaylası*'nda üç ayrı nesil çerçevesinde görülen toprak ağalığı, eşkıyalık, kaçakçılık, mülkiyet edinme, âyanın birbiriyle çatışması gibi bireysel ve toplumsal meseleler, sosyal gelişmeler ve Osmanlı'nın geçirdiği değişimler, tarih süzgecinden geçilerek ele alınır. Söz konusu çalışmanın 1960 yılına kadar yayımlanan Türk romanını içermesi nedeniyle üçlemenin devamı olan ve 1970 yılında yayımlanan *Büyük Mal* adlı roman çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Romanda, Tanzimat ve Meşrutiyet yıllarını içeren süreçte Osmanlı Devleti'nin geçirdiği birtakım değişimler, kasaba insanı ile ilişkilendirilerek sunulur. *"Yazar bu eserde gücü oldukça biten Osmanlı Devleti'nin nasıl bir baskıcı idari yapıya dönüştüğünü ve halkın kendini koruma yollarını dile getirir."* (Koçakoğlu, 2017: 314-315). Osmanlı Devleti'nin değişim sürecinin, Anadolu'nun kasabalarındaki yansımaları ve devletin çöküşüne neden olan yozlaşmanın ülkenin her köşesini sarışı tarihî bir gerçeklikle yansıtılır. *"Tanzimat'la birlikte başlayan tarihî olayların, ıslahat denemelerinin bir Anadolu kasabasındaki uygulanışının sonuçları, tepkileri ve yankıları üzerinde duruluyor."* (Alangu, 1965b: 458). Beylik ve ağalık kurumunun çıkar ve iktidar çekişmeleri, âyan ve mültezimlerin yoksul halkı sömürüşü ve soydan gelen ağaların yerine düzenbaz kişilerin türeme ağa olarak köy ve

kasabalarda kol gezişi, o süreçte Anadolu'nun problemleri olarak sunulur. Hâkim bakış açısıyla kaleme alınan *Yediçınar Yaylası,* toplumun ve siyasi yapının geçirdiği değişimleri, Çorum kasabasında üç neslin aracılığı ile ortaya koyar. Bireysel ve toplumsal yozlaşma, ahlaki çöküntü, âyan sisteminin bozulması sonucu türeyen ağalar, ağaların destekçisi eşkıyalar ve ayıngacılar (tütün kaçakçıları), yine romanın dikkat çektiği toplumsal sorunlar arasındadır.

Yediçınar Yaylası romanının olay örgüsü:

Roman *Başlangıç, "Ağalık vermekle", "...yiğitlik vurmakla", Üçüncü Bölüm* ve *Dördüncü Bölüm* olmak üzere toplam beş ana bölümden oluşmaktadır. Ayrıca birinci bölüm kendi içinde giriş kısmıyla beraber beş, ikinci bölüm ise beş bölüme daha ayrılmaktadır. Başlangıç bölümü, kasabanın ve roman kişilerinin geçmişinin ortaya konması ve Osmanlı Devleti'nin geçirdiği değişimlerinin gözler önüne serilmesi açısından önemli bir işleve sahiptir.

Başlangıç bölümünde kasaba eşrafından Çakır Kâhyaların Mültezim Halil Efendi ile Âyan Dilâver Ağa arasında yaşanan çatışma sunulur. Halil Efendi'nin oğlu Ömer, henüz on dokuz yaşındayken Dilaver Ağa'nın eğlencelik kadınını Yediçınar Yaylası'na kaçırır. Bu bölümde Mültezim Halil Efendi ile Âyan Dilâver Ağa'nın aile tarihi ve Osmanlı Devleti'nin geçirdiği değişimler hakkında bilgi verilir. Ayrıca Kırım Savaşı yıllarında kasabaya Kambur adında bir kadı gelir. Kambur Kadı, kurnaz biridir ve saflığı nedeniyle Dilâver Ağa'yı gözüne kestirerek ondan maddi çıkar sağlar.

Çorum âyanı Dilâver Ağa, Kırım Savaşı sırasında kasabadan asker toplayarak Osmanlı Devleti'nin Silistre Kalesi'ne yardıma gider. Dilâver Ağa, gerçek anlamda yardıma gitmez, oluşturduğu birlik ile çevre vilayetlerde dolaşarak savaştan geliyormuş gibi kasabaya döner. Savaşa kimin katıldığını gerçekten bilmeyen Padişah ise Dilâver Ağa'nın bu yardımından memnun kalır. Kambur Kadı'nın yardımıyla da Dilâver Ağa'ya "Başıbozuk Paşalığı" verilir. Çakır Kâhyaların Halil Efendi ise bu durumdan pek memnun kalmaz. Bir süre sonra Dilâver Paşa, yine Kambur Kadı'nın yardımıyla sahte bir fermanla atalarının soyunu voyvodalığa dayandırır. Asaletli bir aileden geldiğini kasabaya ilan etmesinin ardından şan-şöhret noktasında onunla yarışan Halil Efendi, Dilâver Paşa'yı kıskanır. Halil Efendi de kendine asaletli bir soy ağacı bulmak için çeşitli oyunlara başvurur ancak bunda başarılı olamaz. Öte yandan olanca yükselişine rağmen kadına aşırı düşkünlüğü Dilâver Paşa'nın sonunu hazırlar, âşık olduğu Cemile için güzel bir konak yaptırır. Cemile, bir gün

Halil Efendi'nin Ömer'i cirit meydanında görür ve beğenir. Ömer geçerken Cemile onun yolunu keser; bu olaydan sonra Ömer, Cemile'yi Yediçınar Yaylası'na kaçırır. Dilâver Paşa'yla karşı karşıya gelmek istemeyen Halil Ağa, Ömer'in yaptığı hatayı telafi etmek için Cemile'yi hemen getirip Dilâver Paşa'ya teslim eder. Ardından Dilâver Paşa, Cemile'yi affeder ve ölene kadar onunla yaşar.

Romanın *"Ağalık vermekle"* adlı bölümünde geriye dönüş tekniği kullanılarak Abuzer Ağa'nın kasabaya gelişi anlatılır. Bu bölüm Meşrutiyet'in ilanından iki ay önce, gece üç sularında Avukat Cevdet Bey'in bahçesinde yapılan sohbeti içerir. Bu sohbete Cevdet Bey, Jön Türk sürgünü Seyfettin Bey ve Gâvur Ali katılır. Gâvur Ali, Abuzer Ağa hakkında bilgi vermeye başlar. Buna göre tam on yıl önce Gâvur Ali, Ömer Ağa'nın konağındayken Ömer Ağa'nın Havuzlubağı'nı bekleyen Bekçi Deli Elvan, konağa gelir ve dil bilmez birilerinin kasabaya geldiği haberini verir. Bu bölümde Çakır Kâhyaların Ömer Ağa, artık elli yaşlarındadır ve eğlenceye ve kadınlara düşkün, zengin bir adam olarak bilinir.

Kasabaya gelenler Abuzer, Abuzer'in annesi, iki karısı ve ilk karısından olan oğludur. Eşek üstünde başları bitli, etrafı karasineklerle çevrili ve çevreye rahatsız edici koku yayan bu ailenin pis ve perişan hâli, tüm kasabalının dikkatini çeker. Ancak Abuzer'in küçük karısı Emey'in güzelliği herkesi büyüler. Etrafa toplanan kalabalık, Ömer Ağa, bu kadını elde etmek için elli beşibirliği verir; adamı da Yediçınar Yaylası'na beş yüz davarın başına çoban yapar, diye konuşmaya başlar. Konuşulanları dinleyen ve Türkçe bildiği hâlde anlamıyormuş gibi davranan Abuzer ve ailesinin aralarında geçen konuşmadan bir plan dâhilinde, kasabaya kötü amaçlarla geldiği anlaşılır. Buna göre bu yıl Çorum kasabasında bolluk yılı yaşanmaktadır ve kasabada kadına düşkünlüğü ile bilinen zengin bir ağa vardır. Emey'in güzelliğini duyan Ömer Ağa, Abuzer ve ailesini, evine davet eder. Kendini dil bilmez ve medeniyet bilmez biri olarak tanıtan Abuzer, namus belası nedeniyle Bağdat'tan ayrıldığını ve çobanlık yapmak için buralara geldiğini söyleyerek Ömer Ağa'nın ahırına yerleşir. Kasabaya planlı bir şekilde gelen Abuzer'in asıl amacı, küçük karısı Emey'in aracılığıyla Ömer Ağa'yı ve evin oğlu Kenan'ı tuzağa düşürerek Ömer Ağa'nın tüm mal varlığını ele geçirmektir.

Ömer Ağa, ilki Saime Hanım olmak üzere kendinden oldukça küçük Güllü adında iki kadınla evlidir. Bunun dışında uzun süre evinde birlikte yaşadığı Benli Nazmiye adında bir kapatması daha bulunmaktadır. Benli Nazmiye, güzelliği dillere destan bir kadındır. Saime Hanım, Ömer Ağa'nın otuz beş yıllık eşidir. Özü sözü doğru, yiğit Osmanlı kadını olarak bilinir. Eşi Ömer Ağa'nın tüm davranışlarına katlanır. Ömer Ağa'nın hem dayısının

kızı olması hem de Ömer Ağa'ya Kenan adında bir erkek çocuk vermesi nedeniyle konağın içinde önemli bir yere sahiptir. Ömer Ağa'nın, ilk karısından olma Kenan adında bir oğlu vardır. On beş-on altı yaşlarında olan Kenan; para, eğlence, kadın olmak üzere istediği her şeye sahip bir genç olarak yetiştirilir. Babası Ömer Ağa'nın ölümünden sonra Çakırların yüz yıldır türlü türlü yollardan rezillikle elde ettiği serveti on yılda tüketir.

Romanın *"...yiğitlik vurmakla"* adlı bölümünde ise Kenan, Gâvur Ali ve Kahveci Abdülfettah'ın teşvikiyle kasabaya yakın bir köye gelen bir Bedevi'den iki yüz altına soylu bir Arap atı alır. Bu at, son derece dayanıklı ve hızlı olmasıyla Kenan'ın aklını başından alır. Kenan hem bu kıymetli atın çalınmasından endişe duyduğu hem de Abuzer'in, atıyla daha iyi ilgileneceğini düşündüğü için atı, Abuzer'in kaldığı ahıra yerleştirir. Diğer taraftan Kenan'ın bu at için verdiği altının miktarı ve atını Abuzer'in kaldığı ahıra koyması, kasabada Kenan ile Abuzer'in eşi Emey hakkında pek çok dedikodunun yayılmasına neden olur.

Bu arada atıyla ve tütün kaçakçılığı işiyle meşgul olan Kenan, bir gün karşılaştığı yakın arkadaşı Murat'tan, kasabada çıkan dedikoduyu duyar. Biraz düşündükten sonra Emey'in ne kadar güzel bir kadın olduğunun farkına varır ve bunca zaman Arap atıyla ilgilenmekten Emey'e nasıl olup da dikkat etmediğine hayıflanır. Hemen konağa gelir ve ahıra girerek Emey'e dokunur. Ahırdan çıktıktan sonra Kenan'ın, Emey'in peşinde olduğunu anlayan Nazmiye, Emey'e altın vererek yakınlaşabileceğini Kenan'a söyler. Kenan, altın bulmak için gece analığı Güllü'nün odasına gider ve onunla birlikte olduktan sonra Güllü'yü kandırarak bir iş için iki altın ister.

Sabah, Emey'e bir altın veren Kenan, Emey'in de bu işte gönlü olduğunu anlar. Gece olduğunda tekrar Emey'in yanına gider ve onunla bir süre yakınlaştıktan sonra yarın gece buluşmak üzere sözleşirler. Kenan, kocasının yanında yatan Emey'in yanına gitme yiğitliğini gösterdiği için kendi kendine gururlanır. Bu arada Abuzer'in annesinin sıtmadan dolayı hastalanması nedeniyle Kenan ile Emey dört gece buluşamazlar. Beşinci gecenin sabahında Kenan ahıra gider ve Emey'i öperken Abuzer'in oğlu içeri girer ve onları görür. Bunun üzerine Kenan, bu konakta kaldıkça Emey'i elde edemeyeceğini düşünür ve onu Yediçınar Yaylası'na götürmeye karar verir. Bu düşüncesini gece buluştuklarında Emey'e söylediğinde Emey, burası bize uğursuz, bizi yaylaya hep çıkar; Abuzer sürüyü otlatırken biz baş başa kalırız der. Bunun için de kendilerine engel olacağını düşündüğü yayla çobanı Hanefi Ağa'nın yayladan kovulması gerektiğini söyler. Bu sırada Abuzer, Emey'e seslenir; Emey ahıra girdiğinde bir an evvel yaylaya gitmek ve sürünün başına geçmek isteyen Abuzer, yayla işini Kenan'a söyleyip söylemediğini sorar. Emey, buranın uğursuz olduğunu

ve yayladaki çobanı kovarak bizi oraya yerleştirmesi gerektiğini Kenan'a söylediğini ifade eder. Böylece baştan beri planlanan oyunun kusursuz işlediği görülür.

Öte yandan Kenan, Nazmiye'ye, Emey'i kendisi gibi ablacılığa alıştırıp alıştırmadığını sorar. Nazmiye ise asıl Ömer Ağa'nın, Emey'i sürekli odasına çağırdığını ve ona dizlerini ovalattığını söyler. Kenan, babasının kadınlara karşı ilk girişiminin diz ovalatmak olduğunu bildiğinden babasının amacını anlar ve babasına öfkelenir. Bununla beraber Nazmiye de Kenan'ın, Emey'e olan ilgisinden rahatsızlık duyar ve Kenan'ı kıskanmaya başlar. Abuzer ve ailesinin Yediçınar Yaylası'na taşınması durumunda Emey ile Kenan'ın rahat bir şekilde buluşacaklarını düşünür ve buna engel olmak için Ömer Ağa'yla konuşur. Abuzer ve ailesini Yediçınar Yaylası'na çoban olarak göndermek isteyen Ömer Ağa'ya, Abuzer ve ailesinin o tenha yere gitmeleri durumunda Kenan'ın ayıngacılığı bahane ederek Arap atıyla bir çırpıda sık sık yaylaya gideceğini böylece Emey'in, Kenan'ı ele geçireceğini ve bunu öğrenen Abuzer'in de Kenan'ı parça parça edeceğini söyler.

Nazmiye'nin bu konuşması, Ömer Ağa'nın aklına yatar. Elin yabancısına dağ başında o kadar davarı emanet etmek yerine köyün birinde arazi verip ona rençberlik yaptırmayı düşünür. Bu sırada konağa gelen Kenan, babasına Yediçınar Yaylası'na çıkıp Hanefi Ağa'yla görüştüğünü ve Hanefi Ağa'nın sıtmadan dolayı oldukça hasta ve zayıf düştüğünü bu nedenle sürüyle baş edemediğini söyler. Hatta her gidişte iki üç davarın eksildiğini, bir haftadır sürünün otlamaya çıkarılmadığını ve bütün bunlara bağlı olarak Hanefi Ağa'nın artık yayladan inmek istediğini belirtir. Ardından da yerine yeni birinin gönderilmesini istediğini iletir. Aslında Kenan, Yediçınar Yaylası'na hiç gitmemiş, Havuzlubağ'da Deli Elvan'la akşama kadar sohbet ederek eğlenmiştir. Bu nedenle babasına söyledikleri doğruyu yansıtmamaktadır. Kenan, bir an evvel Abuzer ve ailesinin yaylaya çıkabilmesi ve Emey ile rahatça buluşabilmeleri için bu yalana başvurur.

Kenan, babasına Hanefi Ağa ile ilgili bu bilgileri verdiği sırada konağa yağ, peynir, yoğurt, kaymak yüklü iki eşekle Hanefi Ağa gelir. Gayet sağlıklı görünen Hanefi Ağa, Ömer Ağa'ya, Yediçınar Yaylası'nda her şeyin yolunda olduğu bilgisini verir. Bunun üzerine Ömer Ağa, Kenan'ın anlattıklarının yalandan ibaret olduğunu anlar. Kenan, babasının yanından çıktıktan sonra Nazmiye, Kenan'ın yanına gelir ve Abuzerlerin yaylaya gönderilmeyeceğini müjdelercesine söyler. Bu konuşmadan şüphelen Kenan, babası Ömer Ağa'nın, son dönemde şiddetlenen nefes daralması nedeniyle yaylaya çıkamayacağını bu nedenle Emey'i burada daha kolay elde edebileceğini, Nazmiye'nin de bu işte Ömer Ağa'ya yardımcı olarak Emey'i ablacılığa alıştıracağını düşünür. Hemen bir plan yapar ve Emey'in

bir an evvel yaylaya getirilmesi için tek çözümün Hanefi'nin öldürülmesi gerektiği sonucuna varır. Sarhoşluğunun da etkisiyle kendini kaybeder, Arap atına biner ve akşamüstü konaktan yaylaya doğru eşeğiyle ağır ağır giden Hanefi Ağa'yı beklemeye başlar. Deveboynu denilen yere geldiğinde eline bir sopa alarak pusu kurar. Eşeğin üzerinde uyuyarak gelen Hanefi Ağa'ya sopasıyla öldüresiye vurduktan sonra onu uçurumdan aşağı atar ve atıyla hızla konağa döner.

Kenan konağa geldiğinde Nazmiye, telaşlı bir hâlde Kenan'ı, babasının odasına çağırır. Kenan odaya girdiğinde son günlerde göğsündeki soluk kesilmesi ve sırtındaki sancılar sıklaşan babası Ömer Ağa'nın, şimdi hiç kıpırdamadan mosmor yattığını görür. Emey'e ulaşmak için babasını da arada engel olarak gören Kenan, bu durumu fırsata çevirir. Babasına müdahale etmek yerine ferahlaması için açık olan camı bile Nazmiye'ye kapattırıp son suyunu vermeden onu ölüme terk eder. Ardından babasının ölüsünün yanında Nazmiye ile birlikte olur. Babasının ölümünden sonra tüm variyeti ele geçiren Kenan, ilk iş olarak Abuzer ve ailesini Yediçınar Yaylası'na çıkarır. Babasından kalan tüm variyeti kısa bir süre sonra tüketir, evinde kumar oynatmaya başlar, babasının kapatması Benli Nazmiye ve analığı Güllü ile gayriahlaki hayat yaşar. Bunun yanında analığı Güllü'den olma on iki-on üç yaşlarındaki kız kardeşi Hacer'i ahlak dışı bir hayata iter.

*Üçüncü Bölüm'*de Meşrutiyet'in ilanından iki ay önceki zaman diliminden bahsedilir. Bu bölümde, kasabada yaşanan gelişmelerin ve kasabaya gönderilen Jön Türk sürgünü Seyfettin Bey hakkındaki bilgilerin, Zaptiye Kolağası Celil Efendi aracığıyla Padişah'a jurnallendiği üzerinde durulur.

Dördüncü Bölüm ise Meşrutiyet'in ilanından üç yıl sonraki zaman dilimini içerir, bu süreçte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurulduğu görülür. Hükûmet aleyhinde hareket eden kasabanın avukatı Cevdet Bey, kasabanın İttihat ve Terakki Cemiyeti başkanı olur. Bir zamanlar kasabada İstanbullu Jön Türk sürgünü olarak yaşayan Seyfettin Bey ise yıllar sonra kasabaya İttihat ve Terakki Cemiyeti müfettişi olarak gelir. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle halkın yaşantısında gözle görülür değişiklikler yaşanmasa da dengeler değişir. Abuzer Ağa, Ömer Efendi'nin sürüsünün ve pek çok malının sahibi olarak türeme ağa olur. Kenan ise elinde kalan birkaç bir şey ile perişan bir hayat sürer. Öte yandan kasabanın ağaları artık hükûmetin çağrısıyla eşkıyaları, hükûmet güçlerine kendi elleriyle teslim etmeye başlar. Bir zamanlar ülkeye hürriyet gelmesi dâhilinde gayriahlaki hayat yaşayanları, soyguncuları hükûmete gerek görmeden halkın kendisinin cezalandıracağını düşünen Jön Türkler, yeni

hükûmetin kurulması ve hürriyetin gelmesiyle aslında gözle görülür bir değişikliğin olmadığını, aynı düzenin bir şekilde devam ettiğini itiraf eder.

2. 1. 16. KÖYÜN KAMBURU

Köyün Kamburu romanının ilk baskısı, 1959 yılında İstanbul'da Düşün Yayınevi tarafından yapılmıştır. Kemal Tahir'in *Köyün Kamburu* adlı romanı, *Yediçınar Yaylası* ve *Büyük Mal* adlı kitap üçlemesinin ikincisini oluşturmaktadır. Söz konusu roman, *Yediçınar Yaylası* romanının devamı niteliğindedir. Bu nedenle *Köyün Kamburu,* yazarın *Yediçınar Yaylası* adlı romanından kesitler içerir. *Yediçınar Yaylası* romanında okuyucunun zihninde eksik kalan ve tamamlanamayan bölümler bu romanda, eş zamanlı bir süreçte sunularak tamamlanır. *Yediçınar Yaylası* romanındaki Abuzer Ağa'nın Çorum kasabasına gelmesi, Ömer Ağa'nın oğlu Kenan'ın Arap atı alması, tütün kaçakçılığı yapması ve babası Ömer Ağa'nın ölümünden sonra Emey'i ve Abuzer Ağa'yı Yediçınar Yaylası'na çıkararak Emey'i elde etme çabası *Köyün Kamburu* romanında ayrıntılı bir şekilde anlatılır. *Yediçınar Yaylası* romanında Abuzer Ağa'nın Yediçınar Yaylası'nın hâkimi olduğu, eşkıya başı Musa Çavuş'un üzerinde söz sahibi olduğu, Kenan'ın tüm varlığını kaybettiğine dair gelişmeler, ifade edilip geçilirken *Köyün Kamburu* romanında bu olay halkaları ayrıntılı bir şekilde sunulur. Yine Yediçınar Yaylası'nın öteden beri çobanlığını yapan Hanefi Ağa'nın öldürülüşü ve ailesi hakkında detaylı bilgiler verilir. Bu hâliyle *Köyün Kamburu* romanı, *Yediçınar Yaylası* romanındaki olay akışını tamamlayan ve yaşanan süreçleri eş zamanlı bir şekilde ortaya koyan bir romandır. Bu bakımdan söz konusu roman, *Yediçınar Yaylası* romanının tamamlayıcısı olması nedeniyle önem arz etmektedir.

Köyün Kamburu, Osmanlı Devleti içinde yaşanan sıkıntıların kaynağına işaret etmesi bakımından önemlidir. Romanın başlıca sorunsalı "bireysel ve toplumsal yozlaşma"dır. Ayrıca siyasi değişimlerin, Anadolu'nun köy ve kasabalarına yansımalarına, savaş ve seferlik yıllarının Anadolu insanında neden olduğu fiziki ve psikolojik çöküntüye ve tahribata dikkat çekilir. Bu bağlamda *Köyün Kamburu;* ağalar, batıl inançlar, yozlaşan din adamı ve medreseler, ahlaki bakımdan çöken köy ve kasabalar, tükeniş noktasına gelen aile ilişkileri, sağlık problemleri, yoksulluk ve beslenme gibi pek çok sosyal meselenin derinlemesine işlendiği bir romandır. Bunların yanında II. Meşrutiyet'in ilanı ile kasabada gerçekleşen olaylar ve I. Dünya Savaşı'nın, Çorum kasabasındaki yansımaları ve etkisi irdelenir. Tanık olduğu kişi ve olayları yansıttığını belirten Kemal Tahir, bu durumunu *"Bu kadar da görüp bilince romanını yazmamak olmuyor. Yazmasak iyiydi ya, zenaat bölünmüş gözü kör olsun!"* (Kemal Tahir, 1989: 44) diyerek ifade eder.

Köyün Kamburu romanı süreç olarak II. Meşrutiyet'in ilanından önceki ve sonraki süreci ve I. Dünya Savaşı yıllarını içermektedir. Anlatım tekniği bakımından ise başkişi Çalık Kerim'in iç monologlarının dışında olayların hâkim bakış açısı ve üçüncü şahıs anlatıcı ile aktarıldığı görülür. Burada söz konusu anlatıcının, Kemal Tahir'in Anadolu'nun köy ve kasabalarına dair düşüncelerini doğrudan aktardığı görülür.

Köyün Kamburu romanının olay örgüsü:

Roman; *Birinci Bölüm "Parpar Ahmet," İkinci Bölüm "Parpar Ahmet'in Çalık Oğlan," Üçüncü Bölüm "Çalık Hafız," Dördüncü Bölüm "Kara Abuzer Ağa," Beşinci Bölüm "Köyün Kamburu"* ve *Altıncı Bölüm "Başlangıç"* olmak üzere toplam altı ana bölümden oluşmaktadır.

Çorum kasabasına bağlı olan Narlıca köyünden olan Ahmet, küçük yaşta bir veba salgınında annesi ve babasını kaybeder. Kimsesiz kalan Ahmet, Çorum'un tanınmış tütün kaçakçısı Gâvur Ali tarafından, Bafra'nın Laz Ağalarına hizmetkârlık yapması için götürülür. Aradan yıllar geçtikten sonra Ahmet, Narlıca köyüne döner. Köye geldiği ilk günlerde ağırbaşlılığı ve uyumu ile dikkat çeker; ancak bir süre sonra, daha önce yakalandığı frengi hastalığının etkisiyle garip ve saldırgan davranışlarda bulunmaya başlar. Kavgacı kişiliği nedeniyle de köylü, "Parpar" adını verdikleri Ahmet ile iletişimi keser. Parpar Ahmet de iyice yabanileşerek tepedeki evinde köye hiç inmeden bir başına yaşamaya devam eder.

Bir süre sonra Parpar Ahmet'in bu davranışlarının nedeninin frengi hastalığı olduğu anlaşılır. Parpar Ahmet'in bu hâline üzülen ve çözüm getirmek isteyen köylüler, Ahmet'in düzeleceğini düşünerek onu, Topal Ayşe dedikleri yoksul ve kimsesiz bir kız ile evlendirir. Yaşamında düzelme görülmeyen Ahmet, bu kez de bütün öfkesini Ayşe'den çıkarmaya başlar ve her fırsatta onu döver. Yedi buçuk aylık hamile olan Ayşe, öldürülesiye dövüldüğü bir gün, erken doğum yapar ve bir erkek çocuğu olur. Bu duruma tanıklık eden ve hamile olan Ayşe'nin bu hâline üzülen köylüler, Parpar Ahmet'in içine cin kaçtığı düşüncesiyle ve Uzun İmam'ın yönlendirmesiyle Ahmet'i ahırın direğine bağlar. Ahmet, içindeki cinin çıkarılması için dövüldüğü sırada ölür.

Doğan çocuğa Kerim adı verilir. Kerim, annesinin hamilelik boyunca şiddete uğraması nedeniyle sakat doğar. Vücudunun çarpıklığından dolayı köylüler ona, "Çalık" adını verir. Her hâliyle dikkat çeken Çalık Kerim, kıtlık yılında yaptığı hırsızlıkla köylüyü bezdirir ve annesi, köye gelen Çakır Kâhyaların Ömer Ağa'ya yalvararak onu Yediçınar Yaylası'na Çoban Hanefi Ağa'nın yanına hizmetkâr olarak aldırır. Çalık Kerim, Yediçınar Yaylası'nda

Abuzer Ağa'nın küçük eşi Emey Hatun ile Çakır Kâhyalardan Ömer Ağa'nın oğlu Kenan ve eşkıya reisi Kör Dede arasında geçen gayriahlaki ilişkileri gözetlemesi nedeniyle tekrar Narlıca köyüne gönderilir. Burada da Uzun İmam'ın küçük kız çocuklarıyla yaşadığı ilişki başta olmak üzere köydeki diğer gayriahlaki ilişkileri gözetlemesi ve gördüklerini etrafta anlatması nedeniyle köyden uzaklaştırılması için Uzun İmam tarafından Çorum kasabasına, medreseye gönderilir.

Çalık Hafız, on yıl medresede kalır ve hafız olarak yetişir. Bu sırada I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla medresedeki mollalar da dâhil herkes savaşa çağrılır. Ancak Çalık Hafız, vücudunun çalık olması nedeniyle muaf tutulur. Bir süre sonra tifoya yakalanarak yirmi iki gün hastanede kalır ve hastaneden çıkınca köye döner. Burada atıcılıkta kendini geliştirir ve Yediçınar Yaylası'nın sahibi Abuzer Ağa ile eşkıya Musa Çavuş'a meydan okur. Musa Çavuş'un, Narlıca köyünü vergiye bağlamak istemesi üzerine savaş nedeniyle erkeksiz ve savunmasız kalmış köyü, eşkıya Musa Çavuş'a karşı korur. Çalık Hafız'ın bu güçlü ve dik duruşu sayesinde köylü, eşkıyaya vergi ödemekten kurtulur. Çeşitli oyunlarla hareket eden ve gayrimeşru yollara başvuran Çalık Hafız, Abuzer Ağa'yı da etkisiz hâle getirir. Çalık Hafız'ın bu durumu, köylülerin dikkatini çeker; artık ona, Çalık Hafız demek yerine Hafız Ağa demeye başlarlar. Böylece Çalık Hafız, köylülerin gözünde önemli bir konuma yükselir. Sonraki süreçte çerçiliğe başlayan Hafız Ağa, köylüler üzerinde etkili olan bir tüccar hâline gelir. Öte yandan köydeki pek çok kadın ve kızla gayriahlaki hayat yaşamaya başlar. En sonunda da köyün en güzel ve zengin kadını olan Petek'in peşinde uzun zamandan beri koşan Çalık Hafız, bu amacını belli etmeden bir plan dâhilinde ilerleyerek Petek'in kendisine gelmesini bekler ve sonunda onunla evlenmeyi başarır.

2. 1. 17. TENEKE

Teneke romanının ilk baskısı, 1955 yılında İstanbul'da Varlık Yayınevi tarafından yapılmıştır. Asıl adı Kemal Sadık Göğçeli olan Yaşar Kemal, Türk edebiyatının en önemli yazarları arasında yer alır. Toplumcu gerçekçi bir çizgide eser veren yazarın, eserleri aracığıyla toplumsal sorunlara ışık tuttuğu ve bu sorunlara dolaylı olarak çözüm önerileri sunduğu görülür.

Çukurova bölgesinde geçen *Teneke* adlı romanda bir Anadolu kasabasında, tüm yönetmeliklere karşı çıkarak kendi çıkarları için çeltik eken ve bu sırada masum halkı evlerinden eden ağaların durumu anlatılır. *Teneke* aslında ağa-halk çatışmasının ve kasaba kaymakamın, ağalar ve kolluk güçleri ile yaşadığı çatışmanın ve yozlaşmanın romanıdır.

Kasabanın ağalarının ve baskın güçlerinin ektikleri çeltik, kasabada ve çevre köylerde sıtmaya neden olur. İdealist bir kişiliğe sahip olan başkişi Kaymakam Fikret, olayların bilincine vardıktan sonra kasabanın güçlerine karşı verdiği mücadelede yenik düşer ve sürgün edilir.

Teneke romanının olay örgüsü:

Teneke adlı roman Çukurova bölgesinde bir kasabada geçer. Bu kasabanın ağaları, eşrafı ve güçlü insanları çeltik ekerek büyük kazançlar elde eder. Ancak yönetmelik gereği çeltik ekebilmek için kendilerine ekim ruhsatı verecek idarecilere ihtiyaç duyar. Bu nedenle ağalar, kasabaya gelecek olan idarecileri türlü oyunlarla tuzaklara düşürerek çeltik ekim ruhsatı alır. Ekilen çeltikler, kasabada ve civar köylerde sıtmaya neden olur. Zaten yoksulluk içinde olan masum insanlar, sıtmadan hastalanır ve çocuklarını çaresizce kaybeder. Bu nedenle halk, kasabada kendi yaşam alanlarına yakın bölgelerde çeltik ekilmesini istemez.

Kaymakamsız olan kasabanın kaymakam vekilliğini, beş aydır Resul Efendi adlı bir memur yapar. Otuz senelik memur olan Resul Efendi, kasaba güçlerinin ve ağalarının onca baskısına rağmen çeltik ekim ruhsatını imzalamamak için karşısındakileri oyalamaya çalışır. Bu kişilerle karşı karşıya geldiğinde sürgün edileceğinden korkan Resul Efendi, açıktan itiraz etmekten çekinerek günü kurtarma yolunu seçer ve atanacak olan yeni kaymakamın gelmesini bin bir umutla bekler. Bir gün kasabaya Fikret Irmaklı adında genç ve yeni mezun bir kaymakam atanır. İstasyonda, kasabanın çeltik eken ağa ve eşrafı tarafından ihtişamlı ve ilgili bir şekilde karşılanan Kaymakam Fikret, daha önceden sahip olduğu Anadolu insanının yozlaşmışlığı ve baskıcı olduğu bilgisinin, gerçeği yansıtmadığını düşünür. Bu nedenle göreve başladığında, yanındaki insanların sözde samimiyetine güvenerek gerekli araştırmaları yapmadan önüne sunulan dosyaları imzalar ve çeltik ekimine onay verir. Bir süre sonra bazı köylerin, çeltik tarlalarına bırakılan sular nedeniyle içinde yaşanılamaz duruma geldiğini haber alır ve sıtma hastalığı da kasabada ve civar köylerde pek çok kişinin ölümüne neden olur.

Resul Efendi'nin de yardımıyla etrafında dönen olayların farkına varan tecrübesiz Kaymakam; çeltik eken ağalara ve kasabanın eşrafına karşı mücadeleye girer. Köylülerin sıkıntılarını dinler ve sıtmaya karşı halkı korumak ister. Kaymakamın bu değişiminden rahatsız olan karşı grup, Adana ve Ankara'ya Kaymakam hakkında çirkin iftiraların yer aldığı pek çok dilekçe yazar ve Ankara'ya bir heyet gönderir. Bir süre sonra Kaymakam

Fikret, düzenin işleyişi içinde Ankara'dan gelen bir kararla Kars'ın Kağızman kazasına, ardından teneke çalınarak sürgün edilir.

2. 1. 18. İNCE MEMED 1

İnce Memed 1 romanının ilk baskısı, 1955 yılında İstanbul'da Çağlayan Yayınevi tarafından yapılmıştır. *İnce Memed 1,* Yaşar Kemal'in kaleme aldığı ilk romandır. Bugüne kadar kırktan fazla dile çevrilen *İnce Memed 1,* dört ciltlik bir serinin ilk cildini oluşturur. Bu çalışmada, 1960 yılına kadar yayımlanmış olan "kasaba" merkezli Türk romanlarının incelenmesi nedeniyle *İnce Memed II,* 1969; *İnce Memed III,* 1984 ve *İnce Memed IV,* 1987 yılında yayımlanmasından dolayı çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Çukurova bölgesinde Anadolu'nun bir kasabasında geçen romanda, Cumhuriyetin ilk yıllarında kendi kaderine terk edilen köylünün, ağalar tarafından türlü eziyetlere maruz bırakılarak sömürülüşü üzerinde durulur. Irgat-ağa çatışması üzerine kurulan roman, genel olarak Anadolu insanının, ağaların hâkimiyeti altında ezilişini konu edinir.

Romanın başkişi İnce Memed adlı genç, ağalık düzenine başkaldırarak eşkıya olur. Ağırlıklı olarak Değirmenoluk köyünde geçen romanda, Abdi Ağa'nın baskısına maruz kalan ve bu duruma hükûmetten bir çözüm bulamayan köylüler, İnce Memed'e, kendilerini koruyup kollayan bir kurtarıcı gözüyle bakar. Daha önceki romanlarda görülen halka zulmeden, köylünün malına ve namusuna göz diken eşkıya profiline karşın Yaşar Kemal'in İnce Memed adlı eşkıyası; haksızlığa karşı duran, köylünün emeğini ve hakkını savunan, zalimleri cezalandıran bir kişi olarak alışılmışın dışında bir duruşla sunulur. Bu bağlamda Kalkan (1999: 60), *"Toprak reformunu düşünen ileri görüşlü eşkıyanın (İnce Memed) karşısına, Kemal Tahir, aç karnını doyurmaya bakan zavallı bir insanı koyar."* diyerek Kemal Tahir'in *Rahmet Yolları Kesti* romanındaki eşkıya Uzun İskender ile Yaşar Kemal'in romanındaki İnce Memed'in karşılaştırmasını yapar. Böylece bu iki eşkıyayı, yapıcılık ve yıkıcılık noktasında değerlendirir.

İnce Memed 1 romanının olay örgüsü:

Roman, Çukurova'yı ve Torosları anlatan geniş bir tasvirle başlar. Romanın başkişisi İnce Memed, Çukurova bölgesinde, Değirmenoluk köyünde yaşayan on bir yaşında bir çocuktur. Küçük yaşta babasını kaybeden ve annesiyle yaşayan İnce Memed'in çocukluğu köyün ağası, Abdi Ağa'nın zulmü altında geçmiştir. Abdi Ağa, bu bölgedeki beş köyün hâkimiyetini elinde bulundurur ve bu köylerde kendine göre kanunlar düzenler. Sefalet ve yoksulluk içindeki halk, Abdi Ağa'nın zulmünden muzdariptir ancak bu köyden gidecek

başka yerleri olmadığı için ağanın baskısına boyun eğer ve her yıl ektiklerinin üçte ikisini ağanın ambarına kaldırır. Henüz kışın ortasına gelmeden ekmeksiz ve yiyeceksiz kalan halk, un için ağanın kapısında sıraya girer. Ağa ise bu yoksul insanların son dayanağı olan ahırdaki inekleri, keçileri gibi ellerinde işe yarar ne varsa alarak onlara, bu aldıklarının karşılığında bir miktar un verir.

Değirmenoluk köyü çakırdikeninin çok fazla olduğu bir bitki örtüsüne sahiptir. Köydeki herkesi ve her şeyi hâkimiyeti altına alan Abdi Ağa, küçük yaştaki İnce Memed'i de çakırdikenlikte çok ağır şartlar altında çalıştırır ve çoğu zaman da öldüresiye döver. Bu acıya dayanamayan İnce Memed, Abdi Ağa'nın zulmünden kaçar ve Kesme köyünde Süleyman'ın evine sığınır. Abdi Ağa, İnce Memed'in köyden kaçarak kendisine karşı gelmesini kabullenemez. Süleyman'ın keçilerini otlatan İnce Memed, Değirmenoluk köyüne yaklaştığında bir köylü onu tanır ve Abdi Ağa'ya haber verir. Abdi Ağa, İnce Memed'i köye getirtir; köylünün yaptığı hasadın üçte ikisini kendine alırken İnce Memed köyden kaçtığı için onu ve annesini cezalandırarak o yıl İnce Memed'in hasadının dörtte üçünü alır.

Bu durum böyle giderken aradan zaman geçer ve İnce Memed, on sekiz yaşında genç bir delikanlı olur. Köy sınırları dışına çıkmanın bile Abdi Ağa'nın iznine bağlı olan köyde kasabanın nasıl bir yer olduğunu merak eden İnce Memed ve arkadaşı Mustafa, gizlice kasabaya gider. Kasabada yaşayanların başında bir ağa olmadığını ve her bireyin, kimsenin baskısı altında kalmadan özgürce yaşadığını gören İnce Memed, bu durumdan çok etkilenir.

Öte yandan İnce Memed küçüklüğünden beri Hatçe adında bir kızı sever. Ancak bir süre sonra Hatçe, Abdi Ağa'nın yeğeni olan Veli adındaki bir genç ile nişanlanır. Hatçe'nin ailesi, ağanın zulmünden korktuğu için istemediği hâlde kızlarını Abdi Ağa'nın yeğeniyle nişanlar. Ancak birbirlerini çok seven Hatçe ve İnce Memed hem bu nişanlılıktan hem de Abdi Ağa'nın hâkimiyeti/zulmü altındaki bu köyden kurtulmak için kimsenin kimseye ağalık yapmadığı, herkesin huzurlu olduğu kasabaya kaçmak ister. İnce Memed ve Hatçe henüz köyden tam olarak uzaklaşamadan Abdi Ağa, ağanın adamları ve yeğeni Veli, onları yakalar. Yaşanan çatışmada İnce Memed, Abdi Ağa'yı yaralar ve Veli'yi de öldürür. Daha sonra İnce Memed kaçmayı başarır ancak köye getirilen Hatçe'ye bir tuzak kurulur. Buna göre yalancı şahitler ayarlanarak Abdi Ağa'nın yeğeni Veli'yi, Hatçe öldürmüş gibi gösterilir. Böylece Hatçe hapse girer, Abdi Ağa'nın eziyet ve şiddetine dayanamayan İnce Memed'in annesi ise ölür.

İnce Memed, kasabada kendine yeni bir yaşam kurmak isterken Abdi Ağa'nın kendisine yaptıkları nedeniyle eşkıya olur. Kanun karşısında artık suçlu biri olan İnce Memed, Deli Durdu adlı bir eşkıyanın çetesine katılır. Deli Durdu insanları soyan, onlara türlü eziyetler eden, insanları keyfi yaralayan ve en sonunda da çırılçıplak soyarak köye yollayan bir eşkıyadır. İnce Memed, Deli Durdu'un bu hâlinden rahatsızlık duyar ancak elinden bir şey gelmez. Bir gün Deli Durdu'nun çetesi, jandarmanın sıkıştırması nedeniyle zor durumda kalır. Kerimoğlu adlı zengin bir yörük, İnce Memed'e ve yanındakilere yiyecek ve koruma yardımında bulunarak eşkıyaları en iyi şekilde ağırlar. Ancak Kerimoğlu'nun zenginliğinde aklı kalan Deli Durdu, geri dönerek Kerimoğlu'nu soyar ve ailesinin önünde onun çırılçıplak soyunmasını ister. Bunca iyiliğe karşın Deli Durdu'nun, Kerimoğlu'na böyle yapmasına tahammül edemeyen İnce Memed, Deli Durdu'yu karşısına alır ve onunla çatışır. Böylece İnce Memed, kendini destekleyen Cabbar ve Recep Çavuş adlı iki eşkıyayla birlikte kendine yeni bir yol belirler.

İnce Memed ve arkadaşları artık haksızlığa ve zulme karşı duran, halkı destekleyen, ihtiyacı olana yardım eden yeni bir eşkıya profiliyle hareket etmeye başlar. Bu nedenle köylüler tarafından kurtarıcı olarak algılanan İnce Memed'in ünü, tüm kasabaya ve Çukurova'ya ulaşır. İnce Memed, bir gece Değirmenoluk köyüne geldiğinde Hatçe'nin yalancı şahitler nedeniyle hapse düştüğünü ve annesinin, Abdi Ağa ve yanındakiler tarafından dövülerek öldürüldüğünü öğrenir. Bu üzüntü içinde Abdi Ağa'nın evine gider. İnce Memed'in artık namlı bir eşkıya olduğunu duyan Abdi Ağa, canını kurtarmak için gizlice Aktozlu köyü muhtarının evine sığınır. Abdi Ağa'nın izini süren İnce Memed, Ağa'nın kaldığı evi bulur. Burada bir çatışma yaşanır; Recep Çavuş, Abdi Ağa'nın evden çıkması için evi ateşe verir. Evin sakinlerinin, yanan evden eşya çıkardıkları sırada yaşlı bir kadın, fiziki bakımdan zayıf olan Abdi Ağa'yı, bir yorganın içinde kimseye fark ettirmeden dışarı çıkarır. Bu sırada yangın, rüzgârın etkiyle köydeki diğer evlere de sıçrar ve tüm köylü evsiz kalır.

Abdi Ağa'nın bu yangında öldüğünü düşünen İnce Memed, Değirmenoluk köyüne gider. Abdi Ağa'nın elinde bulundurduğu toprakları köylüye dağıtır. Bundan sonra hiç kimsenin Abdi Ağa'dan korkmamasını ve ektiklerinden kimseye pay vermemesini söyler. Ancak bir süre sonra Abdi Ağa'nın ölmediğini öğrenen köylüler, korkarak eski düzeni devam ettirmeye başlar. Bu sırada Abdi Ağa, Ali Safa Bey adında toprak düşkünü bir kişinin yanına gider ve İnce Memed'in öldürülmesi için ondan yardım ister. Ali Safa Bey, azılı eşkıyaları besleyerek bunları kendi hizmetleri için kullanan ve köylünün üzerine salarak

onların topraklarını elinden alan biridir. Bu plandan haberdar olan İnce Memed, Ali Safa Bey'in kendini öldürmesi için gönderdiği eşkıyayla çatışır ve onu öldürür.

Bu sırada Hatçe'nin hapse girmesi için yalan ifade veren şahitler, ifadelerini düzeltip yeniden ifade verir ancak Hatçe yine tahliye edilmez. Kasaba hapishanesinde yatan Hatçe'nin, Kozan Hapishanesine gönderileceğini öğrenen İnce Memed, kasabanın çıkışında Hatçe'yi ve beraberindeki Iraz adlı kadını, jandarmaların elinden alır ve onları, dağa kaçırır. Iraz, hayatta tek yakını olan oğlu Rıza'yı, bir toprak kavgası sonucunda kaybeder. Suçluların, adaleti yanıltarak ceza almaması üzerine oğlunun katillerinin evini yangına verir ve bu nedenle hapse düşer. Hatçe ile aynı koğuşta kalan Iraz, onunla iyi arkadaş olur ve birbirlerinin acısını paylaşır.

İnce Memed, Hatçe ve Iraz, hep birlikte kasabaya yakın olan Çiçeklideresi köyünün dağlarına gider. Bir süre sonra peşlerine düşen jandarmaya yakalanmamak ve izlerini kaybettirmek için çok zor şartlarda çıkılan Ali Dağı'nın doruğunda buldukları bir mağaraya yerleşir. Bu mağaraya, insan ayağının değmediği sarp kayalıkları tırmanarak ulaşırlar. İnce Memed, yakın köylerden getirdiği yiyecek ve eşyalar ile Hatçe ve Iraz'a bu mağarada bir yaşam alanı kurmaya çalışır. Ancak bastıran çetin kışın da etkisiyle dağın zirvesinde oldukça güç anlar yaşanır. Bu arada Asım Çavuş ve beraberindeki bir bölük jandarma, bütün bir kış boyunca dağlarda İnce Memed'i arar ancak bir sonuç alamaz. Öte yandan un, odun ve yakacağın tükendiği mağarada gebe olan Hatçe'nin doğumu da yaklaşır.

Bu sırada uzun uğraşlar sonucunda Asım Çavuş ve beraberindeki jandarmalar, İnce Memed'in kaldığı mağaraya ulaşır. İnce Memed ile jandarma arasında şiddetli bir çatışma çıkar. Çatışma yaşanırken Hatçe, bir erkek bebek dünyaya getirir. Kurşunu biten İnce Memed, jandarmaya teslim olur. Asım Çavuş, mağaraya girdiğinde Hatçe'yi ve yeni doğmuş bebeği görür. Bu durumda İnce Memed'i teslim almak istemez ve kendi fişeğini mağarada bırakarak dışarı çıkar. Beraberindeki jandarmalara İnce Memed'in kendisini oyuna getirdiğini ve teslim olmadığını söyleyerek oradan uzaklaşır. Daha sonra af çıkmasını bekleyen ve Alayar adı verilen bir düzlüğe yerleşen İnce Memed ve ailesini bu kez de Yüzbaşı Faruk, rahat bırakmaz ve çıkan bir çatışmada Hatçe vurularak öldürülür. İnce Memed, oğlunu Iraz'a teslim eder ve kasabaya giderek Abdi Ağa'yı kaldığı evde öldürür. Ardından o hızla kasabadan çıkarak atını dağlara doğru sürer.

2. 1. 19. BABA EVİ

Baba Evi romanının ilk baskısı, 1949 yılında İstanbul'da Varlık Yayınevi tarafından yapılmıştır. *Baba Evi,* Orhan Kemal'in "Küçük Adamın Romanı" dizisini oluşturan *Avare Yıllar, Arkadaş Islıkları, Cemile* ve *Dünya Evi* adlı kitap beşlisinin ilkini oluşturur. Bu dizi, "Küçük Adamın" kendi varlığının bilincine vardığı ve kendi kimliğini oluşturduğu süreci içerir. Bu çalışmada, 1960 yılına kadar yayımlanmış olan "kasaba" merkezli Türk romanlarının incelenmesi nedeniyle bu kitap beşlisinden yalnızca *Baba Evi* romanı çalışmaya dâhil edilmiştir.

Asıl adı Mehmet Râşit Öğütçü olan Orhan Kemal, otobiyografik bir roman olan *Baba Evi* adlı romanında gerçek yaşamından kesitler sunar. Bir dönem millet vekilliği yapmış olan babası, Serbest Fırka ve Halk Fırkası çekişmeleri sırasında Adana'da Ahali Fırkasını kurar. Avukat olan babası, siyasi çekişmelerden dolayı ailesiyle birlikte Suriye'ye gider. Beş çocuklu bu aile, burada geçim sıkıntısı çeker. Ailesiyle sürgün hayatı yaşayan Orhan Kemal, on sekiz yaşında Adana'ya döner. Burada pamuk fabrikalarında işçilik, dokumacılık ve muhasip kâtipliği yapar. (Alangu, 1965a: 375). Otobiyografik roman özelliğini gösteren *Baba Evi,* sorumsuz ve başıboş bir çocuk olan başkişinin, ataerkil bir aile içinde baskıcı bir babayla yaşadığı çatışmaların ve kendi varlığını keşfetme mücadelesinin anlatıldığı bir romandır. Romanda başkişinin, baskı ve huzursuzluğun mekânı olarak algıladığı "baba evi"den, özgürlüğe ve huzura kaçış olarak nitelendirilebilecek yaşam öyküsü ele alınır. Aynı aile içindeki birbirinden kopuk bireylerin iletişimsizliğine dikkat çekilir. Aile, sevgi, düzen, bağlılık, iletişim, güven, huzur, otorite, birlik ve beraberlik gibi pek çok olumlu duyguyu ve özü bünyesinde barındıran "baba" ve "ev" kavramları, romanda huzursuzluğun, baskının, korkunun, şiddetin, iletişimsizliğin ve huzura kaçışın sembolü hâline gelir. Bu durumda "baba evi"nin, başkişi için mecburi bir sığınaktan öteye geçmediği görülür. Bu nedenle *Baba Evi,* kişilik değerleri ile toplumsal çürüme arasında yaşanan çatışma üzerine kurulmuş bir roman olarak değerlendirilir.

Başkişinin, kendi yaşam öyküsünü anlattığı eser, kahraman anlatıcı bakış açısıyla kaleme alınır. 1914-1931 yılları arasını ele alan roman, bireysel ve toplumsal çatışmaların yaşandığı süreci içerir. *"Bir devrin sosyal ve siyasi baskılarının aile üzerinde meydana getirdiği değişiklikler, Baba Evi romanında dramatik bir şekilde ele alınarak devir ve insan ilişkisi sorgulanmıştır."* (Aytaş, 2008: 108). Romanda sosyal zaman üzerinde durularak sosyal zamanın; başkişinin çocukluğuna, bireylere, olaylara ve mekâna etkisi gözler önüne serilir. Böylece zaman, olayların ve mekânın algılanışında etkin bir unsur olarak kullanılır.

Ayrıca yazar, roman kişilerini sunarken de mekânın ve zamanın özelliklerinden yararlanır. Bu nedenle mekân-insan ilişkisinin, en iyi şekilde ortaya konduğu görülür.

Doğumundan on sekiz yaşına gelene kadar hayatı anlatılan başkişinin, anlatı içinde isminin ortaya konmaması, başkişinin bunalımlı geçen hayatını ve baskı altında sindirilmiş bir kimliğe sahip olduğunu vurgular. Aynı şekilde başkişinin annesinin ve babasının adına da yer verilmediği görülür. Başkişinin, henüz küçük bir çocukken babasıyla yaşadığı iletişimsizlik ve savaş nedeniyle kasabadan ayrılırken kasabada ve tren istasyonunda gözlemlediği en ufacık ayrıntılar, ileriki yaşamında belirleyici bir rol oynar. Aynı evde yaşadığı kişiler, kaldığı mekânlar ve dönemin sosyolojik olayları, başkişinin kimliğinin oluşmasına olumlu veya olumsuz yönde etki eder.

Edebiyatımızda daha çok romancı yönüyle ön plana çıkan Orhan Kemal; şiir, öykü, roman ve tiyatro gibi pek çok türde eser vermiştir. Eserlerini genellikle sosyal gerçekçi ve eleştirel bir tarzda kaleme alan yazar, roman karakterlerini, ekonomik sıkıntılar nedeniyle bunalımda olan ve bu durumdan kurtulmaya çalışan kişiler olarak sunar. Aynı zamanda bireyin ve toplumun ruh hâlini irdeleyen Orhan Kemal, kendi değerlerinden uzaklaşarak yozlaşan bireye ve topluma dikkat çeker. Böylece mekânın bireyi ezen, öğüten ve tüketen yönünü öne çıkarır. Çalışmada incelenen *Baba Evi* romanında başkişide olduğu gibi Orhan Kemal de muhalif bir babanın çocuğu olmanın olumsuzluklarını, yaşamının hemen her sahnesinde hisseder. Komünist nitelemesiyle pek çok kez yargılanır ve hapse atılır. Hapishanede Nazım Hikmet ile tanışması, yazarın sosyalist düşüncelerinin olgunlaşmasını sağlar. Refik Halit Karay, Sabahattin Ali, Kemal Tahir, Yaşar Kemal ve Samim Kocagöz gibi memleket edebiyatı sanatçılarının arasında yer alır. Sosyal gerçekçi tarzda yazmaya başlayan sanatçı, zamanla eleştirel sosyal gerçekçiliğe doğru değişim gösterir.

Baba Evi romanının olay örgüsü:

Romen rakamlarıyla 23 bölüme ayrılmış *Baba Evi* adlı romanı, üç ana bölümde incelemek mümkündür. Birinci bölümde, ataerkil bir ailede erkek torun olarak yaşayan başkişinin çocukluğu ve iyi bir eğitim alması yönünde babanın, oğluna/başkişiye yaptığı baskı ve şiddet anlatılır. Savaşın çıkmasıyla beraber söz konusu aile sürekli yer değiştirir. Başkişinin korkulu rüyası olan baba ise siyasi çalışmalarından dolayı Beyrut'a sürgün edilir ve bir süre sonra geride kalan aile de Anadolu'dan Beyrut'a gider.

İkinci bölümde ise aile, Beyrut'ta küçük bir lokanta açar ve bu lokantada başkişi ve kardeşi Niyazi çalışmaya başlar. Ancak bu işte başarılı olamayan aile, lokantayı kapatır ve

geçim sıkıntısı çekmeye başlar. Başkişi, kendine iş bulmazken Niyazi, işportacılık yaparak ailenin geçimini sağlamaya çalışır. Bir süre sonra babasının bir tanıdığı vasıtasıyla bir matbaada iş bulan başkişi, burada tanıdığı Rum kızı Eleni'ye âşık olur. Ağabeyinin siyasi suçu nedeniyle Eleni ve ailesi, ansızın habersizce gider.

Üçüncü bölümde ise Eleni'nin ortadan kayboluşuna üzülen başkişi, büyük bir boşluğa düşer. Babasını ikna ederek kendisini yalnız hissettiği Beyrut'tan, çocukluk arkadaşlarına ve özlemini çektiği o güzel günlere kavuşma ümidiyle Adana dolaylarındaki kasabaya geri döner. Güzel umutlarla vatanına gelen başkişi, eski arkadaşlarını bulamayınca burada da büyük bir hayal kırıklığı yaşar. Ardından yeni arkadaşlıklar edinerek yeni bir yaşama doğru yol alır.

2. 1. 20. ZELİŞ

Vatan gazetesinde tefrika edilen roman, 1959 yılında İstanbul'da Remzi Kitabevi tarafından *Tütün Zamanı* adıyla yayımlanır. Bu roman daha sonra 1971 yılında, *Zeliş* adıyla yayımlanır. *Tütün Zamanı/Zeliş* romanı, *Yağmurlar ve Topraklar* ve *Acı Tütün* roman üçlemesinin ilkini oluşturur. *Yağmurlar ve Topraklar* ile *Acı Tütün* adlı romanları, 1973 ve 1974 yıllarında yayımlanması nedeniyle bu çalışmaya alınmamıştır.

Zeliş ve Cemal adında iki gencin zorlu aşk hikâyesinin anlatıldığı *Zeliş,* Ege Bölgesi'nde tütün üreticileri başta olmak üzere tarımla uğraşan insanların yaşamlarının anlatıldığı ve bu insanların sosyo-ekonomik ve kültürel durumlarının ortaya konduğu bir romandır. *Zeliş* romanı ile Urla kasabasında yaşayan tütün üreticilerinin durumu ve kasaba insanların günlük yaşamı realist bir şekilde yansıtılır. Yazar, kendi çocukluğunun geçtiği ve çok iyi bildiği bu coğrafyayı ve kasabayı *Zeliş* romanında mekân olarak kullanır. Bu nedenle iyi bir gözlem ve değerlendirmeyle kaleme alınan eser, konuşma dili ve kişileriyle canlı bir şekilde sunulur.

Hâkim bakış açısıyla kaleme alınan eserin sosyal zamanının, Demokrat Parti'nin seçimi kazandığı yıl olan 1950 yılı olduğu görülür. Romanda geçen İzmir'in Urla kasabası, Birinci Dünya Savaşı sonrasında yazarın, çocukluğunda Yunanistan'ın Kaylar kasabasından gelerek zorunlu yerleştikleri ve ailesiyle birlikte yaşadığı bir kasabadır. Bu nedenle Urla, yazarın hayatında önemli bir yere sahiptir ve eserlerinde mekân olarak sıkı sık yer edinir. Yazar bu durumu, *"...ayrı bir yeri vardır yaşamımda. Sık sık özlerim oraları. Yılda bir kez olsun gidemezsem bir aksaklık duyarım yaşamımda."* (Cumalı, 1982: 9) ifadeleriyle dile getirir.

Zeliş romanının olay örgüsü:

Roman, *Yeditepe Üstünde Küçük bir Şehir* başlıklı bir giriş bölümünün dışında *Dipler, Analar, Uçlar-İğne Atımı* ve *Nadas* başlıkları olmak üzere dört ana bölümden oluşur. Bu bölümler de kendi içinde toplam otuz dört alt bölüme daha ayrılır.

Olay Urla kasabasında geçer; çardakta yaşayarak ailesiyle birlikte tütün yetiştiren Zeliş, Kavala'dan Urla'ya göçen bir ailenin kızıdır. Zeliş, babası Recep, annesi ve kız kardeşi Rebiş, tütün zamanı bağlarındaki çardakta yaşayarak tütün işler. Bu fertler dışında Zeliş'in kaçarak evlenmiş Sıdıka ve Ayşe adında iki ablası daha bulunur. Aile tüm geçimini, burada zor koşullar altında yetiştirdikleri tütünden sağlar. Zeliş, urganını koparan keçilerinin, komşu tarlaya kaçması sırasında gördüğü Kadıovacılıklı Ali Onbaşı'nın oğlu Cemal'e âşık olur ve bir süre sonra Zeliş ile Cemal gizlice görüşüp mektuplaşmaya başlar. Ancak Bekir adında birine borcu olan Recep, borcu karşılığında kızı Zeliş'i, Bekir'e vermek ister. Kızının, gönül rızasıyla Bekir'e varmayacağını anlayan baba, kızının Bekir tarafından kaçırılması planına razı gösterir.

Sonbahar geldiğinde tütününü kaldıran ailelerin, ovadan kasaba merkezine göç etmesiyle bağlar, tenhalaşır. Zeliş'in babası Recep, bu zamanın, Zeliş'in kaçırılması için en uygun zaman olduğunu düşünür. Bu nedenle hem bağda kalan son iş olan kurudal zeytinlerinin toplanması hem de etrafın tenhalaşması için kasaba merkezindeki evlerine göçü geciktirir. Ardından Bekir'e göç edecekleri zamanı bildirerek kızının kaçırılmasına imkân tanımak için Zeliş'i ve eşini geride yalnız bırakarak gider. Rebiş'e de peşinden gelmesini söyleyerek eşeğine biner ve kasaba merkezinin yolunu tutar. Bekir ile Kör Fehmi'yi çardağın yakınlarında görerek Zeliş'in kaçırılmak istendiğini anlayan Rebiş, geri döner ve ablası Zeliş'e yolda bekleyenleri haber verir. Bunun üzerine Zeliş, vakit kaybetmeden Cemal'in yanına gider ve Zeliş ile Cemal, onlardan kurtulmak için birlikte dağlara doğru kaçar.

Zeliş ile Cemal'in kaçmalarından sonra Recep, Bekir ve Kör Fehmi bir araya gelerek bir plan yapar ve Cemal'i, nişanlı bir kızı zorla kaçırmakla suçlayan bir dilekçeyi savcılığa verir. Bu sırada jandarmanın onca aramasına rağmen bulunamayan Zeliş ve Cemal'in durumu, tüm kasaba halkı tarafından merak edilmeye ve konuşulmaya başlanır. Dağlarda ve bağlarda zor şartlarda saklanan Zeliş ve Cemal'i on beşinci günün sonunda jandarma bulur. Cemal, reşit olmayan kızı zorla alıkoymaktan mahkemeye çıkarılarak hapse atılır.

Sevdiği gencin tuzağa düşürülerek hapse atılmasını kabullenmeyen Zeliş, Cemal'e kendi isteği ile kaçtığını mahkemede sokağa kadar taşan kasaba halkının önünde ifade eder

ancak sonuç değişmeyince verilen hükme karşı durarak mücadele eder. Verdiği mücadeleyi kasabalının da desteğiyle kazanarak Cemal'i hapisten çıkarttırır ve ardından Zeliş ile Cemal evlenir. Daha sonra iki genç, kendilerine huzurlu bir yuva kurmak için İzmir'in yolunu tutar.

2. 1. 21. AGANTA BURİNA BURİNATA

Aganta Burnina Burinata romanının ilk baskısı, 1946 yılında Ankara'da Akba Kitabevi tarafından yapılmıştır. *Aganta,* yısa veya laçka edilmekte olan bir halatın ve zincirin kısa bir süre elde tutulup bırakılmaması için verilen emir (www.sozluk.gov.tr., Erişim tarihi: 02.02.2020) anlamına gelir. Cevat Şakir Kabaağaçlı, ilk romanı olan *Aganta Burina Burinata*'da başkişi Mahmut'un şahsında denize olan tutkusunu ve özlemini açık bir şekilde ifade eder. *"Deniz sevgisi ve özlemini anlatan bu roman, yayımlandığı zaman -belki de konusunun yeniliği yüzünden- oldukça geniş bir ilgi ile karşılanmış; yazarın, edebiyatçılar çevresi dışında, halk arasında da tanınmasını sağlamıştır."* (Kudret, 1999: 365). Yazar romanını, deniz tutkusu ve denizden vazgeçemeyen insanların hayat mücadelesi üzerine kurgular. Bu bağlamda kara-deniz çatışması yaşayan başkişi Mahmut'un, kendini gerçekleştirme yolunda verdiği mücadele anlatılır.

Cevat Şakir, Türk edebiyatında denizi, romanının ana konusu yapan en önemli yazardır. *"Cevat Şakir'in denizi ve deniz insanlarını konu alan romanlarında asıl üzerinde durulan denizdir. Öyle ki deniz onun romanlarında zaman zaman kişileri gölgede bırakacak ölçüde ön plana geçer."* (Gündüz, 2014: 478). Söz konusu romanda da denizin ön plana çıkması, başkişi Mahmut'un kişiliğinde görülen deniz tutkusuyla somutlaştırılır. *"Aganta Burina Burinata, roman yapısı bakımından güçsüz bir eser. Romandan çok bir meddahın anlattığı bir uzun hikâyeye benziyor. Kişiler belirgin değil."* (Naci, 42: 2007). Ancak yazarın deniz tutkusu ve samimi üslubu, romana asıl canlılığını veren unsurlar olarak okurun karşısına çıkar. Romanda, başkişi konumundaki Mahmut'un hayatı yine Mahmut'un gözünden kahraman bakış açısıyla anlatılır.

Aganta Buruna Burinata, kasaba merkezli bir roman olmamakla birlikte Mahmut'un doğup büyüdüğü ve içindeki deniz tutkusunun ortaya çıktığı yerin kasaba olması nedeniyle önemlidir. Yazar, zaman zaman kasaba insanı üzerinden eğitim, yoksulluk, kadına bakış ve kaçış gibi pek çok konu üzerinde durur. Ancak romanda öne çıkan kendini gerçekleştirme ve çatışma izleğinin, daha çok deniz ve köy yaşamıyla ortaya konduğu görülür.

Aganta Burina Burinata romanının olay örgüsü:

Roman; “Aganta Burina Burinata!”, “Çıngırağın Sesi”, “Mahalle Mektebinde”, “Eh! Artık Açık Deniz!”, “Hazır Olun, Fırtına Geliyor!”, “Artık Dünyada Bir Başına Kalmış Bir Denizciydim”, “Delikanlılık”, “A Canım, Yurt Başkadır”, “Köylüler, Ortakçılar”, “Gene Denizcilerle Yüz Yüze Geldik”, “Yağmur Duası” ve “Fırtına Kabarıyor” adlı on iki bölümden oluşur.

Başkişi Mahmut, başta babası olmak üzere soyundaki erkeklerin çoğunu denizde kaybetmiş bir ailenin oğludur. Bu nedenle ailesi, onun denizci olmasını asla istememektedir. Ancak kasabada yaşadığı mahallenin sokaklarının, sağa sola sapsalar bile eninde sonunda denize çıkması, Mahmut’un yaşayacağı kadere işaret eder. Ailesi, Mahmut’un denizci olmasını ve denizi görmesini engellemek için onun mahallede çıkmaz bir sokakta oynamasını ister. Oynadığı çıkmaz sokakta yer alan çeşme ve çeşmenin yanındaki yalak, Mahmut’un ilk oyuncak kayığı yaptığı ve deniz tutkusunun ortaya çıktığı yer olur. Mahmut’un amcasının yapmış olduğu oyuncak kayık ise başkişinin denizcilik duygularının iyice depreşmesine neden olur.

Mahmut’un amcası Davut, genellikle denizcilerin gittiği kahvehaneye uğrar ve burada Mahmut’a oyuncak bir kayık yapar. Mahmut, bu tekne ile birkaç ay oynar, fakat bir gün kalktığında teknenin olmadığını görür. Mahmut yeni bir kayık yaptırma ümidiyle amcası Davut’u arar ancak onu bulamaz. Bir gün Mahmut ve babası Milas’a gider. Orada Mahmut’un babası Süleyman, eski bir arkadaşı olan Fehmi’nin yanına uğrar. Burada, kardeşi Davut’un denizde nasıl öldüğünü anlatır. Mahmut bu sırada amcasının öldüğünü öğrenir.

Bir süre sonra babası, Mahmut’u, Eskici Kirpi Halil Usta’nın yanına çırak olarak verir. Eski bir denizci olan Halil Usta, Mahmut’un ilk denizcilik öğretmeni olur. Mahmut, denizcilikle ilgili pek çok bilgiyi ve terimi Halil Usta’dan öğrenir. Mahmut’un babası, Halil Usta’nın, çocuğa sürekli denizden söz ettiğini öğrenince Mahmut’u oradan alır ve okula vermeye karar verir. Mahalle mektebine başlayan Mahmut’un, bu mektepte öğrenim gören Balıkçı Ateşoğlu’nun kızı Çakır Fatma ile karşılaşması, ardından mektebin deniz tarafında tekne kalafatlayan Kalafat Ahmet Usta ile tanışması, onda deniz tutkusunun iyice yerleşmesine zemin hazırlar. Mahmut artık teneffüslerde Kalafat Ahmet Usta’nın yanına gider ve onu çalışırken izler.

Bir gün Fatma, Mahmut’la birlikte balığa gitmek için Mahmut’un babasından izin alır. Babasının izin vermesiyle Mahmut; Fatma ve babası Ateşoğlu ile denize balık tutmak için açılır. Bu, Mahmut’un balığa ilk çıkışıdır ve böylece Mahmut, denizdeki ilk tecrübesini

yaşar. Mahmut, bir gün basasının sefere çıkacağı için hazırlık yaptığını görür ve denize açılma isteğini babası yokken gerçekleştirebileceğini düşünerek buna çok sevinir. Ardından küçük amcası Hakkı Reis'in gemisine tayfa olarak yazılır. Denize açıldıktan bir süre sonra Kuşadası'nda, babasına rast gelir. Mahmut direk tepesinde, babası ise kendi gemisinin dümenindedir. Göz göze geldiklerinde babası Mahmut'un ölünceye dek denizciliğe atıldığını anlar ve bundan büyük bir üzüntü duyar. Mahmut, ertesi gün çarşıda babasıyla karşılaşır. Babası, Mahmut'a niçin böyle yaptığını, yaptığının nereye varabileceğini hiç düşünüp düşünmediğini sorarak sitem eder.

Mahmut bir süre sonra İzmir'e vardığında annesinden bir mektup alır ve babasının, kayığı ve kayıkta bulunan tüm mallarıyla birlikte battığını ve boğularak öldüğünü öğrenir. Bu sırada Hakkı Reis, kayıkta yemek pişiren Mazlum adlı on beş on altı yaşlarındaki bir tayfaya, yemeğe zeytinyağını çok fazla kattığı gerekçesiyle yekeyle vurur ve Mazlum'un başını kanatır. Buna tahammül edemeyen Mahmut, amcasına saldırır; gemidekiler onu güç bela zapt eder. Akşam olunca Hakkı Reis, Mahmut'u kaptan kamarasına çağırarak gemide yerinin olmadığını ve ilk limanda onu gemiden indireceğini söyler. Bundan sonra Mahmut, bir kayıktan başka bir kayığa geçerek, durup dinlenmeden çalışarak yaşamını devam ettirmeye çalışır ancak onca gayretine rağmen yeterince para kazanamaz. Bir gün annesinin vefat ettiğini öğrenir ve annesinin geçim yükünün omuzlarından kalkmış olduğunu düşünür. Mahmut, bu deniz yolculuklarının birinde içinden *"Şöyle bir bağım bahçem olsa da şu yarı aç, yarı tok hayattan bir kurtulsam!"* (ABB, s. 115) diyerek denizciliğe başladıktan sonraki ilk pişmanlığını yaşar ve denizcilik hayatının ne kadar zor olduğunu anlar. Marsilya'ya giden bir yolcu gemisinde ateşçi olarak iş bulur. Dönüşte, İstanbul'a cebinde birkaç lira ile iner ve oradan da memleketine döner.

Mahmut, memleketi Bodrum'a döndüğünde hiçbir şeyi eskisi gibi bulamaz. Evleri yıkıntı hâlindedir, evin önündeki bahçeyi otlar basmış, annesinin diktiği güller kurumuştur. Mahmut annesinin mezarını arar ama onu da bulamaz. Ateşoğlu'nun kızı Erkek Fatma'nın yüzüne av tüfeği ile ateş edildiğini, yüzünün berbat olduğunu, bir gözünün de aktığını öğrenir ve dünyası başına yıkılır. Mahmut, Fatma'ya onunla evlenmek istediğini, onun için Bodrum'a döndüğünü söyler. Fatma, onun evlenme teklifini düşüneceğini ve kesin cevabı ertesi akşam vereceğini söyler. Mahmut, ertesi akşam Fatma'yı evlerinin önünde bekler ancak onun bir daha buraya dönmemek üzere gittiğini öğrenir.

Sonraki süreçte Mahmut, babasının eski arkadaşlarından biri olan Zeynel Kaptan'ın kızı Ayşe ile evlenir. Bundan sonra Mahmut, bir toprak adamı hâline gelir. Çapa ve bel

kullanma, portakal ve mandalina ağaçlarının altını açma, portakal ve mandalina toplama, asmaları budama, orak kullanma ve ot biçme gibi pek çok işi öğrenir. Mahmut'un tarlalarının yanında, Gâvur Ali ve Diktiğin Hüseyin Dayı'nın tarlaları vardır. Mahmut, daha sonra bu iki komşusundan toprağı kazmayı, ekin ekip biçmeyi, fidan budamayı da öğrenir. Hüseyin Dayı'yı, Eskici Kirpi Usta'ya benzettiği için onu daha çok sever. Hüseyin Dayı ona yardım ettiği için Mahmut da Hüseyin Dayı'ya bahçesinde olmayan sebze ve yemişlerden verir. Mahmut'un, Hüseyin Dayı'ya yiyecek vermesine öfkelenen Ayşe, Hüseyin Dayı'nın, babasına olan borcunun gitgide kabardığını yakında borcuna karşılık Hüseyin Dayı'nın tüm topraklarını ele geçireceklerini ve Hüseyin Dayı'yı da ortakçı olarak kendi tarlalarında çalıştıracaklarını söyler. Mahmut, Ayşe'nin bu söyledikleri karşısında şaşırtır ve belki de ilk defa toprak işlerini sorgulamaya başlar.

Mahmut, bir süre sonra, o yılki mahsullerden kendi paylarını almak için birkaç köy ötedeki ortakçılarından Memiş'in yanına gider. Ancak durumlarının çok kötü olduğunu görünce onlardan o yılki mahsulden paylarına düşeni almaktan vazgeçer üstelik mal sahibinin her yıl vermesi âdet olan şeker, kahve gibi şeylerin de tamamını onlara bırakır. Eve döndüğünde ortakçıların durumunu, Ayşe'ye anlatır ve onlardan hiçbir şey almadığını söyler. Bunun üzerine Ayşe, çok öfkelenir ve böylece Mahmut ile Ayşe ilk kavgalarını eder. Ayşe'nin söyledikleri ve o günkü hâli, Mahmut'u çok etkiler.

Ertesi yıl, çok kurak geçer; mayıs ayına gelmelerine rağmen üç aydır yağmur yağmamaktadır. Köylüler yağmur duasına çıkar ancak bir türlü yağmur yağmaz. Pınarlar kurur, kuyuların suları çekilir. Kuraklığın devam ettiği günlerde Zeynel Kaptan'ın hısımlarından birinin kızı evleneceği için Mahmut ile Ayşe, Bodrum'a gider. Bu yolculuk Mahmut'un denize olan tutkusunu tekrar uyandırır. Mahmut, Bodrum'a gittikleri günden, eski deniz özlemimin yeniden uyandığı ilk gün, diye bahseder. Bodrum'da on gün kalan Mahmut, geçmişe dair hatıralarının uyanışına tanıklık eder.

Köye döndüklerinde kuraklık hâlâ devam ederken birkaç gün sonra yağmur yağmaya başlar, ancak öyle çok yağar ki köylüler bu kez de yağmurdan muzdarip olur. Mahmut ise artık kimseyle konuşmak istemez, sırılsıklam oluncaya kadar ıssız yerlerde gezer. Bu durum, onun hakkında köyde hiç gözünün olmadığı, eninde sonunda denize kaçacağı söylentilerinin çıkmasına neden olur. Köydeki insanlar zaman zaman yanına gelerek ona nasihatte bulunur ancak Mahmut'un içindeki deniz özlemi, günden güne artarak devam eder. Mahmut denize dönmeme konusundaki kararını uygulamaya çalışır. Öte yandan Ayşe de Mahmut'un denize dönmesi engellemek için Mahmut'un ortakçılara istediği gibi davranmasına göz yumar.

Ancak, Mahmut bir gece Çiftlik koyundayken deniz tutkusuna yenik düşer ve varını yoğunu Ayşe'ye bırakarak bir daha geri dönmemek üzere denize açılır, ilk limanda kayığın birine denizci olarak yazılır.

2. 1. 22. NÂBİ'NİN PARK KAHVESİ

1948 yılında İstanbul'da Remzi Kitabevi tarafından *Bir Şehrin İki Kapısı* adıyla yayımlanan roman, 1985 yılında İstanbul'da İzlem Kitabevi tarafından yapılan ikinci baskısında *Nâbi'nin Park Kahvesi* adıyla yayımlanır. Romanlarının konusunu kendi görüp yaşadığı sosyal çevreden alan Samim Kocagöz, Anadolu insanının belli dönemde geçirdiği sarsıntıları, yaşadığı acı ve ortak sorunları, eserlerinin temeline oturtur. Samim Kocagöz (1971), romanda temel olan *"insanı, toplumu anlatabilmektir"* diyerek insana verdiği önemi ortaya koyar ve romanlarında insanı, her yönü ile ele alır.

Romanda Anadolu'nun kasabalarına hizmet için giden aydın gençlerin, halkın aydınlanmasından ve bilinçlenmesinden korkan hâkim güçler tarafından birer tehdit unsuru olarak algılandığı ortaya konur. *Nâbi'nin Park Kahvesi* adlı eserde, *"… dar çevresine kapanmış bir kasaba içindeki aydın ve devrimci gençlerin, kişisel çıkarları ve kinleri ile gerilik cephesine bağlanmış kimselerle yaptıkları bir mücadelenin tasviri yapılı(r)."* (Alangu, 1965: 339). Cumhuriyet'in kuruluş yıllarını konu edinen ve küçük bir kasabada geçen *Nâbi'nin Park Kahvesi*'nde, o süreçte hâkim güç durumunda olan kasaba eşrafı ile yoksul halkı temsil eden vatansever aydın gençlerin çatışması ve bürokratik ve politik engellere takılan gençlerin, verdiği mücadelede yenik düşmesi ortaya konur.

Yazarın toplumcu gerçekçi çizgisini yansıtan ilk romanı olarak değerlendirilen *Nâbi'nin Park Kahvesi,* temas ettiği konu çeşitliliği ile de zengin bir roman olma özelliğini taşır. *"Bir Ege kasabasında odaklaşan ve ülkenin sorunlarının yansımalarını anlatan yazar, Cumhuriyet'le gelen değişmeleri de aktarır. Karı-kocanın kol kola gezmesi, davetlere birlikte gitmesi gibi Cumhuriyet'le gelen ayrıntılara da dikkat çeker."* (Taş, 1993: 89). Bu toplumsal meselelerin dışında yazar, *Nâbi'nin Park Kahvesi*'nde, Batı Anadolu'da bir kasabada, Menderes Irmağı'nın taşmasıyla kasaba halkının tabiat ile olan sınavını konu edinirken aynı zamanda yoksulluk içinde yaşayan halkın ekonomik durumu üzerinde durulur. Romanda ayrıca Kurtuluş Savaşı'na katılanlar ile bu savaşa katılmayan ancak kendini savaşa katılmış gibi gösteren ve durumu kendi lehine çeviren baskın güçlerin hâkimiyeti ve aralarında yaşanan çatışma, yozlaşma, ahlaki çöküntü, bürokratik çürüme, sağlık ve eğitim gibi pek çok bireysel ve toplumsal sorun, gözler önüne serilir. Aynı

zamanda, Menderes Irmağı'nın taşması sonucu geçimini tarımla sağlayan köy ve kasaba insanının verdiği zorlu mücadele üzerinde durularak mekân-insan ilişkisi ön plana çıkarılır. Romanda zaman zaman farklı kişilerin bakış açılarına başvurulsa da olaylar ve kişiler kahraman bakış açısıyla anlatılır.

Nâbi'nin Park Kahvesi romanının olay örgüsü:

Nâbi'nin Park Kahvesi, üç ana bölümden oluşur. Birinci Bölüm kendi içinde on ara bölümden; İkinci Bölüm, dokuz ara bölümden; Üçüncü Bölüm ise altı ara bölümden oluşmak üzere roman, toplam yirmi beş bölümden oluşur. Romanda konuların dağınık bir şekilde seyir izlediği görülür.

Olayın geçtiği mekân, genel olarak Aydın'ın Söke kasabasıdır. Roman, Balat Ovası'ndan kasabaya giden başkişi Mustafa ile kasaba sakinlerinden Hurşit'in, Belediye Meclis üyeliği ile Menderes Irmağı hakkında konuşması ile başlar. Hurşit, Mühendis Bekir'in tüm çabalarına rağmen Menderes'in bu yıl da taşacağını ve kışlık ürünleri kaldıramadan tarlaları su basacağını söyler. Hurşit'in söylediklerine karşın Mustafa, Mühendis Bekir'in çalışmalarını anlatır. Kış gelmeden Menderes'in ağzındaki kumların temizlenmesi, suların kolayca denize dökülmesi ve tarlaların su basmaması için mühendisin emrine makine verildiğinden bahseder. Hurşit hâlâ bu makinelerin Menderes'in taşmasını engelleyecek güçte olmadığını savunur. Mustafa ile Hurşit, ilerlerken İnce Kadri'nin köprü başında bulunan kır kahvehanesine uğrar. Bu kahvehane, Menderes Irmağı'na yakın bir kum tepesinde çitten yapılmış küçük bir yerdir. Her yıl sular altında kalan bu kahvehane, İnce Kadri tarafından çitten tekrar kurulur. Geçim sıkıntısı içinde olan Kadri, kır kahvehaneleri için çıkarılan kanuna bağlı olarak kahvehanesinin, nizama uygun olmaması gerekçesiyle kapatılacağını söyler. Bu konuda gelecek seçimlerde Mustafa'nın, Belediye Meclis üyesi olmasından sonra bu problemi çözeceğini umduğunu belirtir.

Ardından kasabadaki tüm olayların konuşulup tartışıldığı ve kasabaya yayıldığı yer olan Meşhur, Nâbi'nin Park Kahvesi, detaylı bir şekilde tanıtılır. Daha sonra Kurtuluş Savaşı'ndaki başarısıyla ön plana çıkan Feramuş adlı bir gazi hakkında bilgi verilir. Başkişi Mustafa, kasabanın doktoru Reşat Bey ve öğretmeni Sıtkı ile birlikte Nâbi'nin Park Kahvesinde bir araya gelir. Bu gençler, Mustafa'nın amca diye tanımladığı Mehmet Bey adlı kasaba eşrafından, yakında kasabada yapılacak Belediye Başkanlığı seçimleri için bilgi alır. Mehmet Bey, daha önceki süreçte tanık olduğu savaşları ve savaşların kasabadaki

yansımalarını iyi bilen biridir. İstiklal Harbi'nden hemen sonra kurulan Halk Fırkası'nın kasaba mutemetliğini yapmıştır.

Yapılacak Belediye Başkanlığı seçimlerinde Mustafa ve arkadaşlarının desteklediği eski başkanın adaylığının karşısına, kasaba eşrafından Hulki Bey adında bir başka kişi rakip olarak çıkar. Mehmet Bey, geçmiş hakkında bilgi verir ve bu bilgi sayesinde Hulki Bey'in, Millî Mücadele yıllarında İngilizleri desteklediği daha sonra savaşın sonucuna göre taraf değiştirdiği ve kendini savaşa katılmış bir vatansever olarak gösterdiği gerçeği tüm kasabaya yayılır. Bu sayede Hulki Bey'in, seçimi kazanması engellenir.

Seçimi kazanan taraftan, Menderes taşkınını önlemek için birtakım girişimler beklenir. Mühendis Bekir'in de gayretiyle Menderes'in ağzının temizlenmesi çalışması yapılır. Ancak bir süre sonra Menderes'in ağzını temizleyen makinelerin, yanlış yerde durduğu gerekçesiyle denizin kıyısından kaldırılıp ovanın ortasına kurulması hususunda Su İşleri Müdürlüğünden resmî yazı gelir. Üstelik bu makinelere artık yakıt tahsisatı yapılamayacağı bildirilir. Hâlbuki Menderes'in taşmaması için makinelerin, Menderes'in denize döküldüğü yerde kurulu olması ve Menderes'in denize rahat dökülebilmesi için döküldüğü yerdeki taşınan kumun temizlenmesi gerekir. Gelen resmî yazıda Zati Bey'in kişisel çıkarının olduğu anlaşılır. Buna göre Menderes taştığı zaman köy ve kasabalının ektiği ova, henüz mahsul kaldırılamadan sular altında kalacak ve oluşan bataklıkta bolca kamış yetişecek ve Zati Bey de bu kamışlardan kazanç elde edecektir. Zati Bey'in başvurduğu bu yöntem ile zaten yoksulluk içinde cebelleşen insanlar, ürününü bile tarladan kaldıramadan açlığa mahkûm edilir.

Diğer taraftan Zati Bey, ilerlemiş yaşına rağmen Bakkal Mahmut'un on sekiz yaşındaki kızı Cemile'yle evlenir. Helvacı Recep Usta'nın çırağı Muhlis'i seven Cemile, önceleri bu evliliği kabul etmese de sonra razı olur ve hayatından memnun bir şekilde evliliğini sürdürür. Muhlis ise sevdiğine kavuşamadığından kendini içkiye verir. Bu sırada Halkevi'nin kütüphanesindeki eski gazete ve dergilerin, Zafer Öğretmen tarafından satıldığı anlaşılır. Bu dergi ve gazetelerin Halkevi'ndeki konferansa katılanların çay ve pasta masrafını karşılamak gerekçesiyle satıldığını öğrenen Sıtkı Öğretmen, Zafer Öğretmeni döverek cezalandırır. O sıralarda Sağlık Bakanı, ani bir şekilde kasabayı denetlemeye gelir. Bakan, dispanserin kapısından içeri girince Hükûmet Doktoru Sezai Bey'in, dispanseri kendi ihtiyaçları doğrultusunda düzenlediğini, üstelik görevi başında olmadığını görür. Sezai Bey tarafından dispanserin alt katının kömür deposu, üst katının ise tavuk kümesi olarak

kullanıldığına ve burada tavuk yetiştirildiğine tanık olur. Bu sebeple Sezai Bey, kasabadan uzaklaştırılarak Bakanlık emrine alınır. Belediye Doktoru Reşat Bey ise pis suların kuyulara sızmasıyla kasaba halkının tifo hastalığına yakalandığını bu nedenle kasabadaki kuyuların kapatılması gerektiği tespitini yapar. Hulki ve Zati Bey, kuyuların kapatılması noktasında Doktor Reşat Bey'e karşı çıkar ve Reşat Bey'in yaptığı her davranışı not ettiklerini söyleyerek onu tehdit eder.

Bu sırada yağan yağmurlarla beraber Menderes'in taşacağı konusu yine kasabanın gündemine oturur. Mühendis Bekir de köye giderek Menderes'i yakından takip etmeye başlar ve açılan yarıntıları el yordamıyla kapatmaya çalışır. Üç gündür köyde bulunan ve yarıntıları kapatmak için Menderes'in soğuk sularına giren Bekir, sıtma hastalığının artmasıyla fenalaşır ve ateşler içinde yatağa düşer. Bekir'in tahmin ettiği gibi Menderes, o günün gecesinde taşar, tüm ova sular altında kalır ve köyden kasabaya ulaşım, suyun üstünde tepeleri görünen ağaçların arasından sandallarla sağlanmaya başlanır. Bu sırada iyice zayıflayan ve Menderes'in taşmasını önleyecekken kasabanın hâkim güçleri tarafından bu imkânı elinden alınan Bekir hem sıtmanın hem de üzüntünün etkisiyle yaşamını yitirir.

Öte yandan Zati Bey de kasabaya yeni atanan Kaymakam için şatafatlı bir ziyafet düzenler. Zati Bey, bu kez bu ziyafette bir ilki dener; Kaymakam'ı, memurları ve diğer davetlileri, ziyafete eşleri ile birlikte davet eder. Yeni yaşam tarzının bir göstergesi olarak konuklar, bu davete eşleriyle birlikte katılır. Başkişi Mustafa da hem Belediye Başkanı'nı Zati Beylerin karşısında yalnız bırakmamak hem de yeni atanan Kaymakam'ı yakından tanımak için davete katılır. Doktor Reşat Bey ise bu davete katılmaz ve Reşat Bey'in davete katılmaması dikkatleri üzerine çeker. Davet sırasında Zati Bey, konuyu Mühendis Bekir'e ve Reşat Bey'e getirerek ikisinin de isyankâr ruhlu olduğunu ifade eder.

Diğer taraftan kasaba sinemasının sağlık koşullarına uymaması ve yangına karşı bir önlemin alınmaması gerekçesiyle Belediye tarafından geçici olarak kapatılması, Doktor Reşat Bey'in tepki çekmesine yol açar. Bunun yanında kasabada bir genel ev açılmasına karar verilir. Bulaşıcı hastalıkların sebeplerinden birinin böylece kontrol altına alınabileceğini, aynı zamanda mahalle aralarında yaşanan gayriahlaki ilişkilerin ve bulaşıcı hastalıkların önlenebileceğini düşünen Reşat Bey, bu genelevin açılmasına onay verir. Bu sayede Deli Saadet gibi kadınların, hastalıktan ölmelerinin önüne geçilmesi amaçlanır. Bu sırada Zati ve Hulki Bey ve kasabadan seçilen millet vekili, Reşat Bey'in aleyhinde topladıkları delilleri kendilerine göre düzenleyerek Reşat Bey'i Söke kasabasından, Bademli

kasabasına sürgün ettirir. Bu karara itiraz için Reşat Bey, Ankara'ya gider; yetkili kişiye tüm gerçeği anlatır. Yetkili kişi, Reşat Bey'in samimiyetine ve masum olduğuna inanır ancak verilen bir kararı değiştiremeyeceğini ve bundan sonra gideceği kasabada aynı sıkıntıya düşmemek için her sınıftan halkı memnun etmesini tavsiye eder. Reşat Bey de bu sürgün kararının ardından istifa eder. Bu sırada kasabada, kasabanın Yunan işgalinden kurtarıldığı gün olan Altı Eylül Bayramı kutlanır. Kasabadan sürgün edilen Reşat Bey'in yerine onun arkadaşı Doktor Cemal atanır. Zati Bey yine her zaman yaptığı gibi kendi çıkarını düşünerek yeni gelen doktoru kendi safına çekmek için bir ziyafet düzenler ve olaylar bu hâliyle son bulur.

2. 1. 23. DENİZİN ÇAĞIRIŞI

Denizin Çağırışı romanının ilk baskısı, 1943 yılında Ankara'da Yurt ve Dünya Kültür Yayınları tarafından yapılmıştır. *Denizin Çağırışı,* küçük bir kasabada beş yıl öğretmenlik yapan başkişinin, çeşitli korku ve kuşkularla kendi içine kapanışının ve içinde bulunduğu psikolojik durumunun realist bir şekilde anlatıldığı romandır. Kemal Bilbaşar, ruhsal bakımdan hasta olan başkişinin iç dünyasına yönelerek onun karanlık ve ölüm korkusu, yalnızlık, kuşku, birtakım takıntılar, cinsel saplantılar, kendini beğenmişlik, ruhsal çatışmalar ve benlik çatışması/iç çatışma gibi problemli yanlarını ve alınyazısını arayışını başarılı bir anlatımla sunar. Ayrıca romanın dikkat çeken bir başka yönü de millî bilinç ve Doğu ile Batı arasında bocalayan bireyin durumunun eleştirel bir şekilde ortaya konmasıdır.

Romanda, başkişinin küçük bir kasabada öğretmenlik yaptığı süre içinde yazarın kasaba hayatı ve kasaba insanı ile ilgili gözlemlerini görmek de mümkündür. Buna göre kasabada öne çıkan yozlaşma, eşrafın durumu, eğitim sistemindeki problemler, sağlık sorunları, ahlaki çöküntü ve bürokratik çürüme gibi pek çok konuya dikkat çekilir. *Denizin Çağırışı,* gerçek hayattan kopuk hayali bir kişilik ve kimlik benimseyen başkişinin, kendisiyle verdiği mücadelede yenik düşmesini konu edinir. Roman, kahraman anlatıcı konumundaki başkişinin/öğretmenin, korkularından ve hastalıklı kişilik yapısından bahsetmesiyle başlar. Başkişi, sahip olduğu "ben" ile olmak istediği "ben" arasında psikolojik bir savaş yaşar. Romanda anlatılanlar ve başkişinin kişiliğinde görülen değişimler, başkişinin kasabada geçen yaşantısının bir sonucu olarak tezahür eder. Böylece hizmet için taşraya giden ve burada birtakım imkânsızlıklara maruz kalan aydın ve memurların, zorlu şartlar altında verdiği mücadelede ruhsal açmazlara girmesi ve psikolojik bakımdan çöküntüye uğraması gözler önüne serilir. Bu sayede dönemin sosyolojisine ve Anadolu'nun kasabalarındaki memuriyet hayatına işaret edilir.

Denizin Çağırışı romanının olay örgüsü:

Denizin Çağırışı, otuz altı bölümden oluşan bir romandır. Romanda küçük bir kasabada kısıtlı imkânlar dâhilinde beş yıl çalışan bir öğretmenin hayatı anlatılır. Anlatıda, öğretmenin kasabada kaldığı bu beş yıllık süre değil; bu sürenin sonunda kasabadan kaçarak şehre gelişinden sonraki ruh hâli ve yaşantısı üzerinde durulur. Ancak anlatı içinde zaman zaman geriye dönüş tekniği kullanılarak başkişinin çocukluğu ve kasabada geçirdiği süre hakkında kısa bilgiler verilir.

İntihar etmesi nedeniyle babasını küçük yaşta kaybeden başkişi, zorlu bir çocukluk dönemi geçirir. Annesi çamaşır yıkayarak evini ayakta tutmaya çalışır. Başkişi, kendini sürüngenler topluluğundan gelmiş gibi algıladığını belirterek çocukluğunda yaşadığı sıkıntıları dile getirir. Aynı şekilde öğretmenliği süresince de zorlu günler yaşayan başkişi, kasabadaki korku ve yalnızlığından kaçmak için İzmir'e gelir. İzmir'e geldiğinde lüks bir otele yerleşir. Kendi zihninde bambaşka bir dünya kurgular ve daha fazla saygı ve hayranlık duyacağına inanarak kendini bir gazeteci olarak tanıtır. Bu otelde sarışın bir kadınla karşılaşır ve başkişi, hayallerindeki kadını bulduğunu düşünür. Kadın otelden ayrıldıktan sonra başkişi de ayrılarak eski arkadaşı Hamit'le buluşur.

Hamit, başkişiyi bir pansiyona götürür; bu pansiyonu, bir karı koca işletir ve bu çiftin Zehra adında bir kızı vardır. Bir süre sonra başkişi, Zehra ile nişanlanır ve kısa zaman sonra ruhen bunalım yaşayarak nişanlanmakla hata yaptığını düşünür. Aileye ve Zehra'ya hiç haber vermeden pansiyondan ayrılır. Artık tek başına olan başkişide sarışın kadın düşüncesi tekrar nükseder.

Başkişi, bir gün parkta otururken Mahmut adında alkolik bir adamla tanışır ve onun hayat hikâyesini dinler. Adam geçimini sağlayamadığını, kız kardeşinin ona yardım ettiğini ve her gün mutlaka ona harçlık getirdiğini söyler. Başkişi, bu günlerden birinde Mahmut'a yardım eden kız kardeşin, otelde karşılaştığı sarışın kadın olduğunu anlar. Hemen yanına gider, onunla konuşur ve ardından Adalet adındaki bu sarışın kadınla birlikte yaşamaya başlar. Bu sırada Mahmut, başkişinin, kız kardeşine olan ilgisinden yararlanarak başkişiden yüklü miktarda para koparır. Aynı şekilde Adalet de başkişinin parasını hızla tüketmeye başlar. Aradan bir hafta geçtikten sonra başkişi, Adalet'in bir hayat kadını, kardeşi Mahmut'un ise Adalet'i erkeklere pazarlayan biri olduğunu öğrenir. Bütün dünyası başına yıkılır ancak Adalet'i kaybetmekten, yine yalnızlığa ve bunalıma düşmekten korktuğu için Adalet'in bu durumunu kabullenir. Kısa bir süre sonra parası biten başkişiyi Adalet başta

olmak üzere evdeki hizmetçiler bile istememeye başlar. Bu sırada Adalet yine zengin müşterilerine giderek günlerce eve gelmez ve gayriahlaki hayatına devam eder. Evde günlerce çaresiz bir şekilde Adalet'in dönmesini bekleyen başkişi ise bir gün sokağa çıkar ve eve tekrar geldiğinde evin kapısı ona bir daha açılmaz.

Parasız ve evsiz kalan başkişi, uzun süre görevine gitmediği için işini de kaybeder ve artık Bahri Baba Parkı'nda açlık ve sefalet içinde yaşamaya başlar. Açlık ve parkta yaşamak, başkişiye korkularını unutturur. Hayatta kalabilmek için daha önce iyi bir paraya diktirdiği elbisesini satar, çöpten yiyecek toplayarak hamallık ve dilencilik yapar. Diğer taraftan nişanı atılan Zehra uzun süre hasta yatar, daha sonra Zehra ve ailesi mahallenin alayından ve dedikodusundan kurtulmak için evlerini yok pahasına satarak mahalleden ayrılır ve zor günler geçirir. Bu nedenle Zehra, tütün işçisi olarak çalışmaya başlar. Başkişi, bir gün yolda Zehra'yı görür; başkişiyi gören Zehra ise ona olan nefretini ve kızgınlığını dile getirir. Başkişi, Zehra'nın davranışları karşısında ona yaptıklarından dolayı pişmanlık ve üzüntü duyar. Büyük bir zihin karmaşası yaşayarak hayalinde, deniz tanrıçasının, kendisini çağırışını duyar. Denizin, babası gibi kendisinin de kollarında rahat edeceğini fısıldayışına kulak verir ve denize doğru giderek tıpkı babası gibi intihar eder.

2. 1. 24. KARANLIK DÜNYA

Karanlık Dünya romanının ilk baskısı, 1951 yılında Varlık Yayınevi tarafından yapılmıştır. Romanda, mezun olduktan sonra Anadolu'nun Mazılık adlı bir kasabasına giden Ahmet adında genç bir hâkim adayının, kendi aidiyetini sorgulayarak kasaba-şehir arasında yaşadığı çatışma, kendi varoluş gayesini arayışı ve kendini gerçekleştirme yolunda verdiği zorlu mücadele anlatılır. *"Cumhuriyetin ikinci kuşak romancılarından Orhan Hançerlioğlu (...) 'Anadolu kasabaları korkunç bir geriliğin içindedir.' temel düşüncesinden hareketle yazdığı ilk romanı Karanlık Dünya'da (...) bir kasabada görev yapan İstanbullu bir aydının, ama toy bir gencin (...) kendini kasabada yabancı hissetmesi, temel sorunlar yerine ayrıntılarla uğraşması gibi, aydın problemi çerçevesinde ele alınabilecek iç çatışmalarını işler."* (Gündüz, 2014: 473). Böylece Orhan Hançerlioğlu, toplumsal sorunları, büyük bir sosyal duyarlılık içinde bireysel temalarla harmanlayarak gün yüzüne çıkarır.

Karanlık Dünya romanında yaşam koşulları bakımından Anadolu kasabalarının yüzyıllardır değişmeyen geri kalmışlık ve cahillik içinde bulunuşu, romanın üzerinde durduğu temel problem olarak ortaya konur. Roman, dünyanın ilerleyişi karşısında Anadolu'nun köy ve kasabalarında devam eden geriliğin ve cahilliğin sonlandırılmasında

aydınlara büyük görev ve sorumluluğun düştüğü mesajını verir. Yurdun dört bir yanına dağılmış aydınların, bireysel veya toplu bir şekilde bir ordu hâlinde, geri kalmışlığa karşı verecekleri mücadeleler ile Anadolu insanının eğitilerek ve bilinçlendirilerek içinde bulunduğu karanlık uykusundan uyandırılması gerektiği vurgulanır. Bu noktada kendini görev için geldiği kasabaya ait hissetmeyen başkişi Ahmet'in, bu karanlığın ortasında kendi varlığını sorgulaması ve kasabadaki varoluş nedenini bulmadaki verdiği mücadele gözler önüne serilir. Bunun yanında romanda Anadolu'nun kasabalarına hizmet için giden gençlerin, bu kasabalara uyum sağlayamaması ve kasaba ruhuyla bütünleşememesi nedeniyle içine düştüğü yalnızlık ve yabancılaşma ortaya konur. Ayrıca Anadolu'nun kasabalarındaki dönemin memuriyet anlayışı, aile hayatı, çıkar çatışmaları ve işçi problemleri gibi toplumsal meselelere dikkat çekilir. Romanın ilahi bakış açısıyla aktarılması, başkişinin kasabaya bakışının ve psikolojisinin içeriden daha etkili bir şekilde verilmesini sağlar.

Karanlık Dünya romanının olay örgüsü:

Okuldan yeni mezun olan Ahmet adında genç bir hâkim adayı, Anadolu'nun Mazılık adlı bir kasabasına atanır. Ahmet, bir gece yarısı Karakeçe'ye kadar trenle geldikten sonra katır sırtında süren beş saat yolculuğun sonunda sabaha karşı Mazılık kasabasına varır. Burada Hatice Nine adlı yaşlı bir kadının evinde, kiralanan bakımsız bir odada kalır. Ahmet kasabada kalınacak tek yer olan bu odada kalırken bir süre sonra, Hatice Nine'nin başka bir kasabada, amcasının yanında kalan küçük kızı Sedef gelir. Kasabaya alışma süreci yaşayan Ahmet, bir genç kızla aynı çatı altında kalmanın küçük bir kasabada hoş karşılanmayacağını düşünerek huzursuz olur. Bu nedenle eve daha geç gelmeye ve kasaba kenarındaki korulukta vakit geçirmeye başlar.

Yine bu gezintilerinin birinde başkişi, kasabanın Orman Mühendisiyle karşılaşır ve daha önce Ahmet'in kahvehanede belirttiği, kasabadan geçen Soğukpınar deresinden elektrik üretilebileceği düşüncesi üzerine sohbet edilir. Bu derenin, küçük bir türbini kolaylıkla döndürüp kasabanın elektriğini sağlayabilecek konumda olduğuna karar verilir. Çıra ışığıyla ya da imkânı olanlarca gaz yakılarak aydınlatılan Mazılık kasabası, derenin üzerine kurulacak türbini sayesinde elektrik ışığına kavuşacaktır. Orman Mühendisi, bu projeyi gerçekleştirmek için yirmi bin lira gibi bir bütçeye ihtiyaç olduğunu belirtir. Bu bağlamda Kaymakam Bey'le de görüşerek civar köylerden elektrik üretimi için gerekli parayı toplamayı amaçlarlar.

Ahmet, bir gün eve gittiğinde Hatice Nine'nin kızı Sedef'i, temizlik yapmak için odasına girmiş bulur. Bu sırada kitaplarıyla ilgilenen bu kızın, okuma yazma bilmediğini öğrenir ve ona okuma yazma öğretmeye karar verir. Zaten kasabaya geldiği günden beri bir boşluk içinde olan Ahmet, bu sayede kendine yeni bir meşgale bulmanın sevincini yaşar. Hatice Nine'nin de bu işe karşı çıkmaması üzerine dersler başlar. İlk günden beri bu genç kızın soğukkanlı ve kendinden emin duruşu karşısında şaşıran ve kendini bir garip hisseden Ahmet, ders sırasında bu genç kıza daha da yakınlaşmaya başlar ve ona ders vermekten mutluluk duyar.

Diğer taraftan elektrik üretimi için gerekli resmî yazışmalar tamamlanır. Ancak Belediye Reisi Hacı Yakub Efendi ile Parti Başkanı Bekir Efendi'nin, kasabada elektrik üretim tesisi için köylüleri ve kasaba halkını sıkıştırdığı ve onlardan zorla para topladığı gerekçesiyle Ahmet'i, vekalete şikâyet ettiği anlaşılır. Bu şikâyetten sonra İçişleri Bakanlığı, kasaba Kaymakam'ından konuyla ilgili bilgi ister. Kaymakam Bey de Bakanlığa yazdığı bilgilendirme yazısında Ahmet'in dürüst ve çalışkan bir genç olduğundan, kasabaya elektrik getirmek için sarf ettiği çabadan ve bu girişim sırasında kimseye bir rahatsızlık vermediğinden bahseder. Böylece Kaymakam Bey sayesinde Hacı Yakub'un şikâyetinin, gerçeği yansıtmadığı anlaşılır.

Öte yandan kasabanın ihtiyar hâkimi Kadıbaba, kızı Canan'ı, Ahmet'le evlendirmek ister. Bu nedenle her fırsatta kızını, Ahmet'e metheder ve onları tanıştırmak için hastalanmış numarası yaparak Ahmet'i, evine davet eder. Kadıbaba'nın evine giden Ahmet, Canan'la tanışır. Bir süre sonra da kasabanın Müftüsü, Ahmet'in yanına gelir ve Ahmet'ten övgüyle söz ettikten sonra ona niçin evlenmediğine dair sorular sorar. Ahmet, Müftüyü kendisine nasihat etmesi için Kadıbaba'nın gönderdiğini hemen anlar.

Bu sırada Soğukpınar'a türbin kurma ve yollara direk dikme çalışmaları tamamlanır. Bütün bunlar devam ederken Ahmet, sıtmaya yakalanır ve beş gün boyunca baygın bir şekilde hasta yatar. Bu süreçte Sedef, Ahmet'in yanından hiç ayrılmadan onunla ilgilenir. Ahmet, kendine geldiğinde Sedef'in yaptığı fedakârlığı öğrenir ve kendini, Sedef'e karşı daha da yakın hissetmeye başlar. Böylece Kadıbaba'nın kızı Canan'la evlenip evlenmemeye dair düşünceleri netleşir. Bu nedenle Kadıbaba'nın, kendisinden kızıyla evlenme beklentisini sonlandırmak için nişanlı olduğunu ve nişanlısının İstanbul'da kendini beklediğini söyler. Aynı zamanda bu evlenme hikâyesinin, Sedef'in kulağına gitmesinden

ve onu gücendirmekten endişe duyar. Ümidi kırılan Kadıbaba ise artık Ahmet'ten uzaklaşmaya başlar.

Öte yandan muamelâtı (işlemleri) teftiş etmek için kasabaya gelen adliye müfettişi, kasabaya geldiğinde Ahmet hakkında yapılan bir şikâyeti de araştırır. Beş günün sonunda müfettiş, Ahmet'i yanına çağırtarak ona, yaklaşık bir ay önce onun hakkında vekâlete gelen bir mektupta Sedef adında bir kadınla hâkimliğin vakar ve haysiyetine uygun olmayacak şekilde gayriahlaki ilişki yaşadığına dair bir ihbarın yapıldığını üstelik ihbar eden kişinin, adres ve imzasının bulunduğunu ifade eder. Bu nedenle bu durumun tahkike mecbur olunduğunu belirtir. İncelemesinin sonunda, Oduncu Salih olarak bilinen bir kişinin imzasıyla yapılan bu ihbarın içeriği ile Oduncu Salih'in bir ilgisinin olmadığı sonucuna ulaştığını ve birtakım kimselerin bu kişiyi, kendi işlerine alet etmiş olacaklarını ekler. Bu nedenle Ahmet hakkında yapılan bu ihbarın, vekâlet için bittiğini söyler hatta faziletli ve çalışkan bir genç olduğu ve kasabaya elektrik getirme konusundaki girişimleri için Ahmet'i tebrik eder.

Ahmet, bu ihbar karşısında öfkelenir ve bir kez daha Mazılık kasabasına olan nefretiyle baş başa kalır. Bu sırada İstanbul'dan, eniştesinden, bir mektup alır. Mektupta, Ahmet'in uzakta olmasından dolayı teyzesinin duyduğu üzüntü ve rahatsızlık dile getirilerek eniştesinin ve teyzesinin, Ahmet'i avukatlık stajını yapması ve İstanbul'da çalışması için İstanbul'a, yanlarına çağırdıkları bildirilir. Bu haberle Ahmet'in içini bir sevinç kaplar, böylece yıllardır hayalini kurduğu avukatlık yazıhanesini açabilecek ve ideallerini gerçekleştirebilecektir. Bu nedenle yarın, hiç kimseye haber vermeden bu kasabadan gitmenin planını yapar.

Bu sırada Umurcu köyüne bir iş için gidecek olan Orman Mühendisi, Ahmet'in yanına gelir ve ona, köye beraber gitmeyi teklif eder. Ahmet bu teklifi kabul eder ve at sırtında ovada ilerlemeye başlarlar. Güneş batmak üzereyken Ahmet, ufukta yağmur bulutu gibi ağır ağır ilerleyen bir karartı görür ve Orman Mühendisine anlam veremediği bu karartının ne olduğunu sorar. Orman Mühendisi, uzun bir incelemeden sonra bu karartının, kasabaya dönem mevsimlik çeltik işçileri olduğunu anlar. Ardından Ahmet, Mühendisten bu işçilerin zorlu yaşam koşullarını, hemen hepsinin sıtmaya yakalandığını ve dizlerine kadar su içinde aylarca çalıştıktan sonra iş sahibine borçlanmış bir şekilde döndüğünü öğrenir. Hatta kimilerinin yolda kimilerinin ise haklarını aramak ve dertlerini anlatacak birini bulmak için kaymakamlığın ve adliyenin önünde dolaşırken öldüğü bilgisini edinir. Onların verdiği

bu ölüm-kalım savaşında, onları yalnız bırakmamayı aklından geçirir. Tam bu sırada, eniştesinden gelen ve elinde tuttuğu mektup, elinde ufalmış ve manasını kaybetmiş bir şekilde toprağa düşer. Böylece kasabadaki bu insanların dertlerine ve ölüm-kalım mücadelelerine çözüm bulmak için bir anda ideallerinden ve İstanbul'a gitmekten vazgeçer. Kasabada kalmaya karar vererek huzur içinde yoluna devam eder.

2. 1. 25. YAĞMUR DUASI

Yağmur Duası romanının ilk baskısı, 1954 yılında İstanbul'da Çağlayan Yayınevi tarafından yapılmıştır. *Yağmur Duası,* kendi kimliksel değerlerinden ve öz vatanının değerlerinden uzaklaşmış olan başkişinin, bir seyahat sırasında kendi kimliğini bulma ve Anadolu'yu keşfetme mücadelesini konu edinir. Sosyal bilinçle hareket eden Refik Erduran, *Yağmur Duası* aracılığıyla Anadolu'nun içinde bulunduğu sefaleti, cehaleti, geri kalmışlığı ve insanların yozlaşmış kişiler elinde yanlış dinî yaptırımlarla sömürülüşünü gözler önüne serer. Avusturyalı Gazeteci Mayer'in Anadolu'yu gözlem için çıktığı seyahate zorunlu olarak eşlik eden başkişi Ferhat, gördüğü manzara karşısında bu zorunlu seyahati, ülkenin tamamını kapsayan bir seferberliğe dönüştürür. Köyleri yoksulluk ve cehaletten kurtaracak olan "Köy Kalkındırma Projesi"ni başlatır. Bu proje aslında dini, kendi çıkarına göre yeniden şekillendirerek kullanan ve cehalet içindeki halkın duygu ve emeklerini sömüren yobazlara karşı başlatılan bir mücadeledir.

Dünyanın önemli yerlerini görmüş ve seyahat röportajlarıyla tanınmış ünlü Gazeteci Ferhat Gürz adlı başkişi, çıktığı seyahat sırasında, Pınarlı köyünde yağmur duasına çıkmış insanlara tanık olur. Bu insanların, hemen yanı başlarında akan ırmağın suyunu kullanmayı akıl edemeden suya hasret kalışları ve sıkıntı çeken çaresiz hâlleri karşısında hayrete düşer. Dünyayı dolaşarak orada gördüklerini tanıtan Ferhat'ın, kendi ülkesinde, kendi insanının gerçeğine yabancı kalışı; onun kendi değerlerini, ben'ini ve insanını sorgulamasına neden olur. Bütün bunlar, Ferhat'ın, Anadolu gerçeğinin bilicine varmasını sağlar.

Romanda, I. Dünya Savaşı'ndan sonra geçen otuz yıllık bir süreci dikkate alan Mayer, Cumhuriyet'in ilanından sonra Anadolu'da yapılan değişimleri yerinde gözlemlemek için otuz yıl önce burada bulunduğu yerleri ziyaret eder. *"Sizin de son otuz senelik ilerlemeniz şehirlerden ziyade köylerde oldu, değil mi?"* (YD, s. 24) diyen Herr Mayer, Cumhuriyet'in ilanının, Anadolu'nun köy ve kasabalarındaki yansımalarını ve burada yaptığı değişimleri araştırmayı amaçlar.

Yağmur Duası romanının olay örgüsü:

Kahraman bakış açısıyla kaleme alınan *Yağmur Duası,* Romen rakamlarıyla ayrılan yedi bölümden oluşur.

Dünyanın önemli yerlerini gören ve seyahat röportajlarıyla tanınan ünlü Gazeteci Ferhat Gürz, gazetenin sahibi Şevki Bey'in isteği üzerine Orta Doğu turuna çıkan Avusturyalı Muhabir Herr Mayer'in Anadolu seyahatine zorunlu olarak eşlik eder. Bu seyahate, gazetenin Ankara sorumlusu Seyfi de dâhil olur. Mayer, gazetesinin yapmış olduğu bir görevlendirme ile Orta Doğu ülkelerindeki ilerleme belirtilerini gözlemlemek amacıyla Türkiye'ye gelir. Gözlemlerini gerçekleştirmek için I. Dünya Savaşı yıllarında müşavir göreviyle bulunduğu ve yedi ay süreyle kaldığı Çorum civarındaki bir bölgeyi seçer. Böylece daha önce gördüğü mekân sayesinde, aradan geçen otuz senelik sürede ilerlemenin, şehirlerden ziyade köy ve kasabalarda gerçekleşip gerçekleşmediğini anlamayı ve karşılaştırma yapmayı amaçlar.

Mayer, Ferhat'a son otuz yılda Türkiye'deki ilerlemenin, diğer ülkelerde olduğu gibi şehirlerden ziyade köy ve kasabalarda olup olmadığını sorar. Ferhat bu soru karşısında utanır ve memleketin birkaç büyük vilayeti dışında başka bir yeri görmediğini belirtir. Bu cevap üzerine Mayer, Ferhat'a böyle bir durumda nasıl muhabirlik yaptığını sorar. Ferhat, daha çok yabancı memleketlere dair yazılar yazdığını belirterek konuyu değiştirmeye çalışır.

Eğlenceye ve kadınlara düşkünlüğü ile bilinen Ferhat, Mayer'in bu soruları karşısında bir an için kendini sorgular ve kendi memleketine yabancı kaldığının bilincine varır. Bu nedenle bu seyahatin, Anadolu'yu yakından tanımak ve buralara ait gözlemlerini bir röportaj olarak sunmak için fırsat olacağını düşünür. İstanbul'dan Ankara'ya uçakla süren yolculuktan sonra Ankara'da bir cip kiralanarak Çorum civarına doğru hareket edilir. Ankara'dan hareket etmesinin üzerinden henüz bir saat geçmesine rağmen geri kalmışlığın ve hazin tembelliğin izleri, insanı şaşırtacak derecede kendini gösterir. Ferhat, hükûmet merkezinin bir saatlik yakınındaki bu yerlerin Orta Çağ geriliğini andıran bu hâli karşısında Mayer'e karşı mahcup olur ve kendi ülkesinin gerçeğini bilmemiş olmaktan dolayı utanç duyar. Üç gün sürecek olan bu Anadolu seyahati boyunca Mayer, elinden kalem ve kâğıdı düşürmeden bütün gözlemlerini not eder.

Yola çıkan üç kişilik ekip, Ankara'dan birkaç saat gittikten sonra ortalık kararırken İ… kasabasına gelir. Bozuk yollarda ilerlerken terk edilmiş görüntüsü veren kasabanın elektriksiz hâli dikkat çeker. Ekip, kasabada bir gece konaklamak için bir han bulur ve arabadan indikten sonra tozlu yollarda beyaza bürünmüş elbiselerini temizlemeye çalışır.

Daha sonra kasabada dolaşarak güç bela buldukları, son derece sağlıksız bir köfteci dükkânında mecburen karınlarını doyurur. Kasabayı dolaşan Ferhat, Mayer ve Seyfi, kasabada jeneratörle çalışan bir sinemanın olduğunu görür ve sinemaya girer.

Ekip, ardından yine son derece bakımsız bir han odasında sabahlar ve Ferhat uyandığında kahvaltılık bir şeyler almak için çarşıya çıkar. Bu sırada meydanda büyük bir kalabalık görür. Mürekkebine şeyh tükürüğü karıştığı söylenen birtakım dinî levhaların bir işportacı ve işportacının yanında duran iri yapılı bir kişi tarafından satıldığını görür. Bu işportacının vaazına kulak veren Ferhat, işportacının, alışveriş yapan bir çocuktan fazla para aldığını fark eder. Durumu anlayan çocuk, işportacıdan yirmi kuruşunu ağlayarak istemeye başlar. Çocuğun para istemesi üzerine iri yapılı olan adam, çocuğu azarlayarak iter. Bu haksızlığa tahammül edemeyen Ferhat, duruma müdahale eder. Mademki din ehlisiniz şu çocuğa yirmi kuruş bağışlayın, diyerek işportacıdan para ister. Bu konuşma sırasında iri yapılı olan adamın, Ferhat'a vurmasıyla kavga başlar. Boksla uğraşmış biri olan Ferhat, çıkan kavgada o adamı dövdükten sonra kasaba halkının kendine saldıracağını düşünerek hızla oradan uzaklaşır. Hemen hana giderek ekiple beraber kasabadan kaçar gibi yola düşer.

Bir buçuk saat süren yolculuktan sonra Mayer, şoseden ayrılıp daha önce savaş yıllarında müşavir olarak kaldığı yere gitmek için eğri büğrü bir yola sapılmasını ister. O dönemde Alman istihkâm çavuşu tarafından bakılan bu yolun, otuz yıl önce bu kadar bozuk olmadığını belirtir. Bir süre sonra zorlu yollarda ilerleyen cipin radyatörü su kaynatır, yanlarındaki tüm suyu radyatöre boşaltan ekipte büyük bir susuzluk başlar. Birkaç tepeyi bu vaziyette aştıktan sonra bir çeşme bulan ekip, büyük bir hevesle geldikleri bu çeşmeden su akmadığını görür. Çeşmenin yanında kıvrılmış, baygın bir şeklide yatan ihtiyar adam, bir ayı geçkin zamandır hiç yağmur yağmadığını ve herkesin susuz kaldığını söyler. Uzaklardaki bulutları işaret ederek su bulmak umuduyla dün akşam, altı saatlik yerden geldiğini ve bu bulutların yağmur bırakacağını umarak beklediğini, zaten beklemekten başka işlerinin olmadığını belirtir. Az sonra her tarafı toza dumana kaplayan bir fırtına çıkar ancak hiç yağmur yağmadan bulutlar kaybolur. Bu sırada Mayer, muazzam bir kalabalığın karşı tepeye doğru tırmandığını işaret eder.

Bu kalabalığı merak eden Ferhat ve Mayer tepeye doğru tırmanmaya başlar. Ardından bu kalabalığın yağmur duası için tepeye çıktığını ve Şeyhin oğlu Ahmet Hoca adındaki birinin nefesindeki kudret sayesinde yağmur yağacağına inanıldığını öğrenir. Yağmur duasının yapıldığı yüksekçe bir tepeye çıkan Ferhat ve Mayer, susuzluktan kavrulan

bu vadinin ve tarlaların ortasında akmakta olan kocaman bir ırmağın olduğunu görerek şaşkına döner. Mayer, memleketin toprağına öfkelenen Ferhat'a, memleketin toprağına haksız yere küfrettiğini, köylülerin yağmur duasına çıkmak yerine hemen yanlarında bulunan ırmak suyunu tarlalarına akıtmanın bir çaresine bakmalarını gerektiğini belirtir. Bu manzara ve Mayer'in söyledikleri karşısında şaşkına dönen Ferhat, ırmağın yakınında bulunan Pınarlı köyüne gitmek için bir gün sonra tekrar bir araya gelmek üzere Mayer ve Seyfi'den ayrılır.

Köylünün, neden ırmağın suyundan yararlanmadığını araştırmak için Pınarlı köyüne gelen Ferhat, köyün bakımsız hâliyle karşılaşır ve Anadolu'yu yalnızca okuduklarından hareketle hayal eden insanlara Anadolu gerçeğini göstermek ister. İstanbul'a ve başka büyük şehirlere, Anadolu'nun köy ve kasabalarının gerçek hâlini göstermek için bu köyü bir model olarak seçer. Irmağın suyunu tarlalarla buluşturmayı sağlayarak susuzluğa son vermeyi ve köyü kalkındırmayı amaçlar. Bunu gerçekleştirebilmek için İstanbul'a döndüğünde gerekli bütçeyi araştırır ve gazetesinin desteğiyle de bir milyon lira toplamak için büyük bir kampanya başlatır. Köye su ve elektrik getirmenin, yol, okul ve hastane yapmanın asgari bedelinin üç milyon gibi bir bütçeyle yapılacağını öğrenen Ferhat, çeşitli çabalarla bu parayı denkleştirmeyi başarır.

"Model Türk Köyü" projesiyle tüm Anadolu'dan ve çeşitli kuruluşlardan toplanan paralar ile proje, elbirliğiyle hayata geçirilir. Bizzat işin başında olan Ferhat, köydeki gelişmeleri anlatan yazılarını, İstanbul'a, çalıştığı gazeteye bir bir göndererek tüm gelişmeler hakkında memleketi bilgilendirir. Ancak Ferhat'ın yapmış olduğu bu girişim, köydeki Şeyh Necmettin Efendi'yi ve çevresinde ona bağlı olan kişileri rahatsız eder. Pınarlı köyünde oturan ve civardaki yirmi üç köyün yürekten bağlı olduğu Şeyh Necmettin Efendi, insanlara parasıyla muska yazar; onlara okuyup üfler. Cehalet içindeki bu köyler üzerinde hâkimiyet kuran Şeyh, köye medeniyet gelmesi dâhilinde insanların aydınlanarak gözünün açılacağından, itibarının yok olacağından bu nedenle sözünü dinleyecek kimsenin kalmayacağından endişe duyar. Bunun için Ferhat'ın köyde yapacağı tüm projelerin karşısında durur ve işlerin ilerlememesi için türlü zorluklar çıkarır. Hatta bu iş, Ferhat'ı, bu projede çalışan mühendisleri ve çevresindeki diğer kişileri öldürmeye kadar gider. Böyle bir girişimin birinde Ferhat hastanede kırk üç gün yatacak kadar ağır yaralanır.

Bu mücadelede köylüyle karşı karşıya gelen ve yaşamını yitirmek tehlikesi başta olmak üzere türlü zorluklara ve çirkin iftiralara maruz kalan Ferhat, zaman zaman

ümitsizliğe düşse de sonunda her türlü yıldırmaya rağmen projeyi tamamlar. Bu sırada Şeyh'in gerçek yüzünü gören Pınarlı köyü ve civardaki köylüler, zihniyet değişimi yaşayarak Şeyh Necmettin'i köyden kovar ve Ferhat'ın çalışmalarını destekler. Böylece Pınarlı köyü, Ferhat'ın başlattığı bu proje sayesinde hem Şeyh Necmettin'in baskısından kurtulur hem de yol, su, elektrik, okul, hastane gibi imkânlara kavuşur.

2. 2. KASABA ROMANLARINDA MEKÂN

Reşat Nuri Güntekin, *Çalıkuşu* adlı romanında, zengin mekân çeşitliliğinden yaralanarak dönemin Türkiye'sinin durumunu ve halkın yaşantısını gözler önüne sermeyi amaçlar. Bu bakımdan *Çalıkuşu* adlı romanda İstanbul, Tekirdağ, B… (Bursa), Zeyniler köyü, Ç… (Çanakkale), İzmir ve Kuşadası gibi birbirinden farklı pek çok mekânın yer aldığı görülür. Olayların akışında önemli bir yere sahip olan bazı bölümlerin, kasabada geçmesi nedeniyle *Çalıkuşu* romanı çalışmaya alınmıştır. Bu hâliyle Ç… harfiyle kısaltılan Çanakkale ve Kuşadası, birer kasabadır. Romanda Ç…nin, mekân olarak kasaba olduğu, Feride'nin şu cümleleri ile ortaya konur:

"Bugün hıdrellez. Evde yalnızım. Hatta, sadece evde değil, kasabada da hemen hemen öyleyim. Evler boş, çarşılar kapalı. Bütün kasaba halkı, erkenden yemek sepetleriyle Söğütlük'te kuzu yemeğe gitti." (Ç, s. 263)

Başkişi Feride, Ç… kasabasını, *"Sakin, şirin bir asker memleketi. Yerli olsun, yabancı olsun, kimin babasını, kardeşini, oğlunu, kocasını sorarsanız mutlaka askerdir; ya zabit, ya nefer… Hocalarının bile bir kısmı tabur imamı, alay müftüsü filan gibi askerlikle bir ilişiği olan insanlar. Komşum Kurban Efendi'nin, sarığıyla beraber ara sıra üniforma giydiği, kılıç taktığı bile oluyor."* (Ç, s. 266) diyerek tanımlar. Ancak burada Nazmiye adlı bir öğretmen, güzelliği ile dikkat çeken Feride'yi, teyzesinin evine gitme bahanesiyle kasabanın zengin ve çapkın erkeklerinin bir araya geldiği bağ evine götürür. Kandırıldığını anlayan Feride, düştüğü bu durum karşısında baygınlık geçirir ve kendine geldiğinde okul müdiresinin yanına gider. Müdire Hanım, Feride'ye, bu dedikodulardan kurtulması için bir an evvel kasabadan gitmesi gerektiğini söyler. Bu yaşanan olaylardan dolayı Ç… kasabası, Feride tarafından kapalı-dar bir mekân olarak algılanır ve Feride'nin kaçıp uzaklaştığı bir mekân olarak yer alır.

Romanda olayların akışını etkileyen bir başka kasaba da Kuşadası'dır. Kuşadası, muharebe dönemine tanıklık eden bir kasaba olarak sunulur. Bu kasabada, beş yıl süren muharebenin etkileri görülür. Bunun yanı sıra Munise'nin ölümünün gerçekleştiği yer olması nedeniyle de Kuşadası, büyük öneme sahiptir. Bu bakımdan başkişi için Kuşadası, yaşadıklarından hareketle kapalı-dar mekân konumundadır. Feride'nin, *"Öyle sanıyorum ki gece, bu kocaman dünyanın bütün evlerini birer birer dolaşarak ne kadar keder, ümitsizlik varsa hepsini toplamış, getirip benim göğsüme doldurmuş."* (Ç, s. 347) demesi, onun ruhen çöküntü içinde olduğunu ve mekânın bunaltıcılığı altında ezildiğini gösterir.

Feride'nin, Kuşadası'nda yaşadıklarını, *"Hatıralarım bile başkasına ait şeyler gibi geliyordu ... Sakın bunlar bir uzun rüyanın hatıraları olmasın! Yahut onları bir eski romandan okumuş olmayayım? Evet, vakaları rüyada, çehreleri, boyaları solmuş, çerçeveleri tozlanmış eski fotoğraflar da görmüş gibiyim."* (Ç, s. 343) diye ifade etmesi, onun gerçek ile hayal arasındaki gelgitlerini ortaya koyarken aynı zamanda kendi benliğini ve kimliğini sorgulamasına neden olur. Ruhen bunalımda ve çıkmazda olan bireyin, yaşadıkları karşısında geçirdiği bu travma, Feride'nin kişiliğinde derin bir şekilde görülür.

Reşat Nuri Güntekin'in *Akşam Güneşi* adlı romanında ise pek çok mekân kullanılmakla birlikte öne çıkan üç ana mekândan bahsetmek mümkündür. Bunlar içinde olayların akışını doğrudan etkileyen M… kasabası, İstanbul ve Fransa yer alır. Söz konusu çalışmanın temelini oluşturan "kasaba" teması nedeniyle mekân olarak M… kasabası üzerinde durulmuştur. M… kasabası, karakterlerin ruhsal değişimlerinin yaşandığı önemli bir mekândır. Reşat Nuri'nin kasabayı ele alan diğer romanları incelendiğinde *Akşam Güneşi*'nin, kasabanın fiziki yapısının detaylı bir şekilde sunulduğu tek roman olduğu görülür. Bu bağlamda romanda gözlemci anlatıcı rolündeki Doktor Kemal Bey, kasabanın görünüşü ve kasabalı hakkındaki düşüncelerini şöyle dile getirir:

"Sakin bir yer… Havası güzel, güneşi güzel, insanları zararsız ... Zannediyorum ki bu M… adası saadetini bir parça da yol uğrağı bir yer olmamasına borçlu… Burada ihtirasın hiçbir nev'ine tesadüf edilmez. Dağlarda çiftçilik, çobanlık eden Müslümanlarla sahilde balıkçılık eden Rumların gayet iyi geçirdiklerini görüyorum… Ahali; az, fakat kolay kazanıyor, fazlasını istemek ihtiyacını duymuyor. Zaten burada büyük iş yapmak için maddi imkân da yok… Büyük ihtirasların sarsıntısını bilmeyen halk, bir parça çocuk kalmış… Hurafe ve efsanenin bu adada büyük bir mevkii var… Çocuklar, ihtiyarlara; ihtiyarlar, çocuklara az çok benzer… Erkeklerin sokaklarda, bahçe aralarında birbirlerini küçük parmaklarında tutarak ağır ağır, sallana sallana yürüdüklerini gördükçe zannedersiniz ki muayyen bir yerden gelmiyorlar, muayyen bir yere gitmiyorlar; öyle başıboş dolaşıyorlar… Adi günlerde size öyle gelir ki bunlar hayata küsmüş insanlardır. Fakat düğünlerde, bayramlarda, şenliklerde çocuk gibi bütün ruhlarıyla eğlendiklerini görür ve müsterih olursunuz… Kasabayı gördünüz. Hâline göre, her şeyi tamam, şirin, medeni bir yer… Rıhtım için söylediğimi, kasaba için de tekrar edeceğim: Âdeta bir İzmir minyatürü…" (AG1, s. 12-13)

Romanda mekân; okuyucuya verilmek istenen tüm soyut hâllerin, gözle görülebilecek ve elle dokunulabilecek derecede "somutlaştırılması" işlevini üstlenir. Bu

nedenle mekân; olayın, karakterlerin ve nesnelerin ruhunu sinesinde toplayan ve yaşayan canlı bir varlıktır. Reşat Nuri mekân unsurunu, mekân-insan ilişkisini ve mekânın sosyolojisini yansıtabilmek için işlevsel bir biçimde kullanmıştır. *"Edebî mekânın anlamsal açıdan incelenmesinin verimli olarak değerlendirilmesinin sebebi, mekânsal özelliklerin, karakterleri ve olayları önemli ölçüde etkileyebileceği gerçeğidir."* (Jahn, 2012: 109). Bütünsel olarak bakıldığında mekân; eşyanın, olayın ve nesnelerin psikolojisi konumundadır. Bütün bu nesnelerin tanımlayıcısı ve ifşa edicisidir.

Romanda, kurguya geçmeden önce yapılan mekân tasviri sayesinde, poetik yönden okuyucunun iç dünyası ve kendi hazırbulunuşluğu ile kendine sunulanları, soyut bir düzlemde birleştirmesi amaçlanır. Bu birleştirmeyi yapan okuyucunun, kendi psikolojisi ve hazırbulunuşluğu devreye girdiği için anlatıdaki durum ve kişiler ile kendi yaşamında karşılaştığı durum ve kişiler hatta kendisi özdeşleşir. Bu durum, okuyucunun sorgulamaya çekindiği ve görmezden geldiği yönleriyle hesaplaşmasını sağlanır. Böylece hem karakter ve olaylar hem de okuyucu, mekânın özünde/içinde bütünleştirilmiş olur. *"Psikolojik romanda asıl olan, okuyucunun elinden tutarak onu, insanın iç dünyasının en bilinmez, en girift dehlizlerine götürmek; bir anlamda kendi iç dünyasına ayna tutmaktır. Dolayısıyla bu tür romanlarda dış olaylar ve bu olayların sebep-sonuç ilkesine bağlı biçimde oluşturduğu vaka zinciri -bir anlamda- "amaç" değil "araç"tır. Önemli olan bireyin iç dünyasını alt üst edecek, bir yığın fırtınalara sebep olacak olaylar vesilesiyle iç dünyanın aydınlatılabilmesidir."* (Çetişli, 2004: 247). Yazar, olay örgüsünü ve mekânı aracı kılarak gerek Nazmi Bey ve gerekse Jülide'nin ruh âleminde gerçekleşen duygu, düşünce ve yaşantılarını aktarmayı amaçlar. Bütün bunların sağlıklı bir şekilde okuyucuya iletilebilmesi ve okuyucunun gözünde somutlaşabilmesi ancak sahneyle, bir başka ifadeyle mekân ile mümkün kılınır.

Nazmi Bey'in hareketli ve eğlenceli geçen yaşamından sonra hastalanıp doktor tavsiyesi üzerine askerlik mesleğini bırakması ve M… kasabasına gitmesi, Nazmi Bey için geniş mekândan dar mekâna geçiş olarak değerlendirilir. Bu anlamda M… kasabası, başkişi için sıkışmışlığın mekânı olarak değerlendirilir. Nazmi Bey, bu yeni yaşam şeklini kendi gerçeğiyle bağdaştıramaz ve âdeta kendi kendiyle çatışma için düşer. Bu nedenle M… kasabası, Nazmi Bey için ruhsal bakımdan kapalı-dar bir mekânı sembolize eder:

"Kapıdan gireceğim zaman garip bir hisle durdum. Uzun uzun arkama baktım. Bana öyle geliyordu ki eski hayatımla yenisinin ayrıldığı nokta bu kapı eşiğidir.

Ömrümün sonuna kadar burada kalacaktım. Alışmaya ve sevmeye mecbur olduğum bu yere ne fena bir saatte geliyordum." (AG1, s.107-108)

Kasaba ve kasabadaki ev, Nazmi Bey için hem fiziki hem de ruhi bakımdan sıkışmış hissetmenin birer somut göstergesidir. Kendine oluşturduğu bu yapay alan, aslında hayatındaki bir dönüm noktası olarak algılanır. Bu bakımdan *"... eski hayatımla yeni hayatımın ayrıldığı nokta bu kapı eşiği"* ifadesi, Nazmi Bey'in geniş mekândan dar mekâna geçişini vurgular. Dar mekân algısı, Nazmi Bey'in kendi kendine yaptığı, pişmanlık dolu şu hayıflanmalarıyla ortaya konur:

"Ben burada, karanlıkta serilip yattığım yerde kıvranırken milyonla insan, çılgınca eğleniyor, benim istediğim hayatı yaşıyordu. Çocuk gibi ağlayarak yerimden kalktım: 'Ben yanlış, çok yanlış hareket ettim, diyordum, bu korkaklığı yapmayacaktım. Üç ay mı, beş ay mı geberip gidinceye kadar insan gibi yaşayacaktım.'" (AG1, s. 168)

Eğlence ve canlılık dolu eski yaşamından uzaklaşarak bu küçük kasabada hapsedilmiş duygusuna kapılan Nazmi Bey, üzüntüsünü ve içinde bulunduğu ruh hâlini büyük bir pişmanlık duygusuyla yansıtır. Yeni yaşamıyla bütünleşememesi, mekân ile bütünleşememesinden kaynaklıdır. Bu bağlamda Nazmi Bey'in, M… kasabasında mekânsal olarak çıkmazda olduğu görülür. Böylece mekân-insan ilişkisi, anlatının seyri içinde ön plana çıkarılmış olur.

Reşat Nuri Güntekin'in *Bir Kadın Düşmanı* adlı romanında ise mekânın, başkişi Homongolos'un çocukluk yıllarının geçtiği İstanbul'un yanı sıra asıl olay halkasının geçtiği Marmara kıyılarında bulunan ve adı verilmeyen bir kasaba olduğu görülür. *"Vapur, zeytin ağaçlarıyla dolu bir burnu döner dönmez kasaba göründü. Kırmızı kiremitleri, güneşe karşı parlayan camlarıyla şirin bir yer..."* (BKD, s. 29). Sâra'nın bir tiyatro sahnesi olarak gördüğü zeytinlikleri, denizi ve tabiat güzelliği ile ön plana çıkan bu kasaba, Homongolos için fiziksel çirkinliğinden uzaklaştığı bir mekân olması nedeniyle açık-geniş mekân olarak algılanır. Aynı şekilde kendi güzelliğini ön plana çıkaran ve kasaba halkı tarafından beğenilmekten hastalık derecesinde hoşlanan Sâra için de bu kasaba, açık-geniş mekân olarak algılanır.

Adı verilmeyen bu kasaba, herkes tarafından taş kalpli ve hissiz olarak bilinen başkişi Homongolos'un kendi yalnızlığını dinlediği ve hislerini gün yüzüne çıkardığı mekân olması açısından önemlidir. Homongolos'un İstanbul'dan kaçarak sığındığı ve kendini toplumdan soyutlayarak huzur bulmak istediği bu kasaba, romanın başka bir karakteri olan

Sâra'nın ise dayısının kızının düğününe katılmak için geldiği bir kasabadır. Ayrıca bu kasaba, Homongolos ile Sâra'nın tanışma mekânları olması açısından önemli bir yere sahiptir.

Reşat Nuri Güntekin'in *Yeşil Gece* adlı romanında ise mekân, Ege Bölgesi'nde yer alan Sarıova adlı bir kasabadır. *"Sarıova eski Aydın ili içinde, geri, yoksul ve bakımsız bir kasabadır. Halk, cehalet ve fakirlik içindedir."* (Yakar, 1973: 107). Bu kasabada yaşayanlar yalnızca softaların önderliğinde, onların bakış açıları ve müsaade ettikleri ölçüde yaşayıp düşünebilen insanlardır. Romanda bu kasabanın, *"Sarıova çok mübarek bir kazadır. Ulema ve fuzalâ yatağıdır ... Takriben on iki haneye bir cami, mescit veya medrese isabet edermiş. Belediye, geceleri sokak feneri yaktırmazmış. Sokaklar evliya kandilinden şenlik gecesi gibiymiş ... Mekteplere gelen mini mini iptidai talebelerine sarık sardırırlarmış..."* (YG, s. 13) şeklinde tanıtılması, Ali Şahin'in ileride vereceği zorlu mücadeleye dikkat çekmek içindir.

Yeşil Gece romanında kasabanın fiziki özelliklerinin belirgin bir şekilde ön plana çıkarılması, söz konusu kasabanın, şahıslaşmasını ve anlatının temel unsuru olarak algılanmasını sağlar. Böylece mekân olarak kasaba, başkişi Ali Şahin'in düşünceleri ve vereceği mücadeleler hakkında bilgi verir ve söylenmeyenleri dile getirir. *"... mekân, anlatma esasına bağlı eserlerde, metin halkalarının teşekkülünde ehemmiyetli bir unsur olarak karşımıza çıkar. Hatta bazı eserlerde, şahıs kadrosunu teşkil eden fertlerden biriyle mekân arasında varlığı müşahade edilen çok yönlü alışveriş, mekânı vakanın kahramanlarından biri hâline getirir. Denilebilir ki, böylece mekân şahıslaşır."* (Aktaş, 2005: 131). Bazen mekân, şahıslaşarak karakterleri gölgede bırakır. Karakterler, mekândan ve eşyadan yola çıkarak görmediği olay ve davranışları, duymadığı konuşmaları açığa çıkarır. Böylece Ali Şahin de olduğu gibi mekâna ait unsurlar aracılığı ile karakterlerin kendi iç dünyasına ait düşünceler ortaya konur.

Ali Şahin kasaba hakkındaki ilk izlenimlerini okura aktararak cer hocalığı döneminde Anadolu'yu gezerken de bu tarz manzaralarla karşılaştığını belirtir ve *"... kasaba deyince zaten akla başka türlüsü gelmezdi ki"* (YG, s. 52) diyerek Anadolu'nun köy ve kasabalarının genel durumuna dikkat çeker:

"Eski bir taş köprü ile dere geçildikten sonra fakir mahallelere giriliyor ve sefalet, bütün dehşeti ve çirkinliğiyle başlıyordu. Ortalarında akan çirkef sularında yarı çıplak çocuklarla çamurlu köpekler oynayan eğri büğrü sokaklar... Tezekle çamurdan yapılmış

yarı yarıya toprağa gömülü penceresiz kulübeler… Birçoğunun aralık kapılarından pis kokulu dumanlar tütüyor ... Eski hasır parçaları üstünde güneşlenen iskelet gibi ihtiyarlar. Küçülmüş ihtiyarlara benzeyen yüzlerindeki yaralara sinekler üşüşmüş, şiş karınlı, çıplak, sıska vücutlu çocuklar…" (YG, s. 52)

Bu tasvir, Anadolu'nun geri kalmışlığının somutlaştırılması için bilinçli bir şekilde yapılır. Burada, mekân/kasaba ile insan ilişkisi başarılı bir biçimde sunularak kasabanın ilkelliği ile kasaba insanlarının taassubu arasında bütünlük oluşturulur. Ali Şahin, kasabanın bu sefil durumu ile yıllarca softaların rehberliğinde giden Anadolu halkı arasında bir benzerlik kurarak Anadolu insanının âdeta kasabada tecelli etmiş olduğunu görür. Böylece insanların, mekânı kendilerine dönüştürdükleri vurgulanır. Kasaba halkı, kendilerinin softalar tarafından yönlendirilmesini, böyle olması gereken bu durum gibi zannederek her şeyi sorgusuz kabul eder ve softaların her türlü yaptırımına teslim olur. Kasaba halkının, *"Kusuru yalnız ulema denilen adamlara fazla inanmasından, onların her söylediğini hakikat diye kabul etmiş olmasından ibaretti."* (YG, s. 93). Üstelik sürecin normalleştiği bu yapıda kasaba halkı, kendi varlıklarının, yaşadıklarının hatta sömürüldüklerinin bilincinde bile değildir.

Reşat Nuri Güntekin'in *Acımak* adlı romanında ise Mürşit Efendi ve Zehra'nın yaşam hikâyelerine bağlı olarak farklı mekânlar görülür. Olaylar İstanbul ile Anadolu'nun çeşitli kasabalarında geçer. Zehra'nın çocukluğu İstanbul'da geçerken öğretmenlik yılları Anadolu'da bir kasabada geçer. İsmi verilmeyen bu kasaba, İstanbul'a sekiz on saatlik bir mesafededir (A, s. 29). Söz konusu mekân/kasaba, romanda sıklıkla "mütevazı, sessiz, sakin bir kasaba" ifadeleri ile geçer. Mürşit Efendi ise öğrenimini İstanbul'da tamamladıktan sonra Sivas'ta maiyet memuru olarak işe başlar. Ardından Sivas'ın çeşitli kasabalarında kaymakamlık yapar. İkinci görev şehri ise Diyarbakır'dır. Diyarbakır, Mürşit Efendi'nin evliliğini gerçekleştirdiği yer olması yönüyle de önemlidir. Mürşit Efendi'nin yaşamının geçtiği son mekân ise İstanbul'dur.

Zehra'nın öğretmenlik yaşantısının anlatıldığı mekân, çalışmanın konusunu oluşturan kasabadır. Bunun yanında romanın asıl olay örgüsünün geçtiği mekân ise Mürşit Efendi'nin Sivas ve Diyarbakır'daki memuriyet yıllarının geçtiği kasabalardır. Bu kasabalar, romanda isim olarak geçmemekle birlikte Sivas'ın (R…), (S…) ve (M…) adlı kasabaları olarak yer alır. Reşat Nuri, *Acımak* romanında Mürşit Efendi'ye çeşitli kasabalarda kaymakamlık görevini verirken yerel halktan, "kasabalılar" şeklinde bahseder. Hem Reşat Nuri'nin bu söylemi hem Zehra'nın görev yeri hem de Mürşit Efendi'nin hayatının dönüm

noktalarını oluşturan olayların kasabada geçmesi nedeniyle *Acımak* romanı, incelemeye dâhil edilmiştir.

Okuldan yeni mezun olan Mürşit, *"Arkadaşlardan bazıları mutlaka İstanbul'da kalmak için ayak diretiyorlar, bin yere başvuruyorlar. Ben o fikirde değilim ... Büyük merkezler insanı âvâre eder. Gezilecek, görülecek, sefahat edilecek yeri olmayan küçük kasabalarda daha iyi çalışılır. Gece geliyor. Ben şimdiye kadar zevki çalışmakta bulmuş bir gencim. Bundan sonra da şüphesiz öyle yapacağım. Faal, namuslu bir memur olacağım."* (A, s. 60) diye düşüncesini dile getirerek çalışma hayatı için İstanbul, İzmir, Bursa gibi eğlence ve sosyal yaşamı hareketli şehirler yerine Anadolu'nun küçük kasabalarını tercih ettiğini belirtir. Bu kasabalarda iş ve sosyal yaşamında çalışkan ve namuslu bir devlet memuru olacağının vurgusunu yaparak çalışma prensiplerini belirler.

Reşat Nuri Güntekin'in *Eski Hastalık* adlı romanında ise mekân, karakterlerin yaşam şekillerinin ve kimliklerinin oluşmasında, aynı zamanda romana yön veren dönüm noktalarının belirlenmesinde son derece önemli bir rol oynar. Özellikle başkişi Züleyha'nın çocukluk yıllarının geçtiği mekânlar ile daha sonra babasının isteği ile yerleştiği mekânlar arasındaki farklılıklar ve bunun sonucunda yaşanılan çatışma, romanın seyrini belirler.

Eski Hastalık romanında mekân, anlatının başladığı yer olan İstanbul olmak üzere Züleyha adındaki başkişinin, babasının isteği üzerine yerleştiği Mersin'in Silifke kasabasıdır. İstanbul'da bir hastanede yatan Züleyha, eşi Yusuf tarafından deniz yolu ile Silifke'ye götürülürken yol üzerinde uğranılan yerlere bağlı olarak mekânlar da değişir. Yusuf ve Züleyha, Taşucu adlı küçük ve eski bir yük vapuru ile İstanbul'dan Mersin'e yaklaşık bir ay süren seyahat sırasında Gelibolu, Çardak, Altınova, Fethiye ve Gülnar gibi pek çok kasabaya uğrar. Silifke kasabası, romana mekân olarak tam bir işlevsellik katarken söz konusu diğer kasabalar, romanın mekânı olarak çok fazla ön plana çıkan mekânlar değildir. Ancak bu kasabalardaki insanlar, Züleyha'nın içinde bulunduğu ruh hâlinden uzaklaşmalarını sağlaması açısından önem teşkil eder:

"Yusuf, ona: 'İstediğin yerde durursun; yeni kasabalar, yeni insanlar görürsün…' demişti. Kasabaların eskisi yahut yeni olmalarının belki o kadar ehemmiyeti yoktu. Fakat yeni insanlar Züleyha'yı tekrar yaşamaya alıştıracaklar, eskilerle karşılaşmak günü gelip çatınca sözlerine ve bakışlarına hakim olmak itiyadını ona yeniden kazandıracaklardı." (EH, s. 20)

Bu noktadan bakıldığında yol üzerinde uğranılması düşünülen kasabalar, aslında hem Yusuf hem de Züleyha için sığındıkları birer kaçış mekânıdır. Züleyha'nın Alemdağı'nda başka birinin arabasında geçirmiş olduğu kazadan ve tanıdık insanlarla yüz yüze gelmekten kaçışın mekânıdır. Bu uğranılan kasabalar, Silifke kasabasına gitmeden önce bir başka ifade ile orada tanıdık insanlarla karşı karşıya gelmeden önce zaman kazanmak uğruna sığınılan küçük kasabalardır. Bir anlamda bu küçük kasabalar, Züleyha'nın, Silifke kasabasına varmadan önce uğradığı ve kendini kısmen rehabilite ettiği geçiş mekânlarıdır.

Reşat Nuri Güntekin'in iki bölümden oluşan *Ateş Gecesi* adlı romanında ise başkişinin sürgün olarak kaldığı birinci bölümde mekân, o süreçte İzmir'e bağlı olan Milas kasabasıdır. Sürgün sonrası olayın geçtiği ikinci bölümde ise mekân, İstanbul'dur. Romanda, başkişi Kemal Murat, Milas kasabasının fiziki yönden bakımsız hâlini, *"Karanlıkta ayaklarımız taşlara takılarak, su birikintilerine dalıp çıkarak birtakım dar, dolambaçlı sokaklardan geçtik, yokuşlar çıkıp indik."* (AG2, s. 20) diyerek ortaya koyar. Bozuk ve bakımsız yollarıyla, karanlık ve eski evleriyle dikkat çeken kasaba, dar ve dolambaçlı sokaklar ile yokuşlardan oluşur.

Kasabanın mahalleleri hakkında da kısaca bilgi verilir. Buna göre kasabada yerli zenginlerin yaşadığı Hacı İlyas Mahallesi, Hisarbaşı Mahallesi, genellikle Yahudi kökenli ailelerin yaşadığı Yahudi Mahallesi, bir kilisenin bulunduğu Rum (Kilise) Mahallesi ve ayrıca yokuşu çıktıktan sonra Hayıtlı, Kavaklı, Turunçluk, Yeldeğirmeni ve Sarıçay gibi pek çok mahalleden bahsedilir. Romanda, bu mahallelerden başkişinin kaldığı ve yaşadığı mahalle olması nedeniyle Kilise Mahallesi öne çıkar. Başkişi, kasabadaki en mutlu günlerini Kilise Mahallesi'nde geçirdiğini sıklıkla ifade eder ve bu mahalle hakkında ayrıntılı bir şekilde bilgi verir:

"Kilise Mahallesi kışın çamur, yazın bir güneş ve toz deryası hâline gelen bir meydanın etrafına dizili çarpık çurpuk eski zaman evlerinden meydana gelmiş bir mahalleydi. Yaz sıcağında bu meydanın ortasından geçmeyi gözüme yediremediğim için kıyıdaki bozuk yaya kaldırımını ve saçakların cılız gövdelerini takip ederek eve gelir giderdim." (AG2, s. 42)

Bakımsızlığın, yoksulluğun izlerinin derin bir şekilde gözler önüne serildiği ve mahalle sakinlerinin genellikle Rumca konuştuğu bu mahallede gece ve gündüz yaşamının çok farklı olduğu görülür. Gündüzleri erkekler ve genç kızlar işe, çocuklar ise kilise mektebine gider. Serinlemesi için sıklıkla sulanan avlularda dokuma şalvarlı ve siyah

yemenili yaşlı kadınlar tezgâh dokur. Ancak akşam olmasıyla beraber mahalleye bir canlılık gelir; gün ışığında görünmeyen çiçekler sokakları süsleyerek evlerdeki yaşam, sokaklara açılır. Bir pazar yerini andırırcasına evlerin önüne iskemleler, testiler, çıkrıklar, yiyecek ve içecekler çıkarılır. Genç, yaşlı ve çocuk olmak üzere bütün kilise halkı en güzel kıyafetlerini giyer ve bir bayram edasıyla süslenerek sokakta eğlenceli vakitler geçirmeye başlar. Genç kızlar ikişerli, üçerli gruplar hâlinde sokakta kol kola konuşarak ve şarkı söyleyerek meydanın bir aşağısına bir yukarısına doğru dolaşır. Kasabanın sosyal yönünün ortaya konduğu bu vakitlerin, kasaba halkı ve özellikle Kilise Mahallesi'ndeki insanlar için bir yaşam biçimi hâline geldiği görülür. Sokakların birkaç sokak feneri ile aydınlatılması için mahalle, yıllarca Belediye ile mücadele etmiş, sonunda masrafın yarısını kilise, diğer yarısını da kasaba halkının karşılaması koşuluyla İzmir'den büyük bir lüks lambası getirtmiştir. Kızlarla erkekler bu lambanın altında toplanarak gramofon veya gayda eşliğinde oyunlar oynar.

Mekân algısı, mekânın sanat eserlerinde ve romanda kullanımı, realistlerin etkisiyle insanın iç dünyasının gerçekliğini yansıtacak ve değiştirecek biçimde kullanılmaya başlanır. *"... realistler ... mekânı; anlatıyı ve anlatımı destekleyecek yönde kullanırlar. Mekânın çizimi, bir ifade biçimi olarak yansır."* (Tekin, 2009: 152). Anlatıda mekân, dış dünyanın tanıtılmasından ziyade başkişi Kemal Murat'ın bilinç/iç dünyasının yansıtılması ve aydınlatılması için kullanılır. Bu bakımdan kasaba mahallesi, başkişinin ve olay örgüsünün yansıtılmasındaki en önemli unsur olarak yer alır. Öyle ki tasvir edilen bu mekân, kimi zaman yazarın, anlatıcının veya başkişinin ifade edemediklerini sessizce ifade eder. Mekânın dilsel işlevi iyi okunduğunda Kemal Murat'ın iç dünyasının, kenar mahallede yaşayan insanların ekonomik durumunun, yaşayış şeklinin ve o sosyal çevrenin mimarisinin ortaya konduğu görülür. Bütün bu çıkarımlar, mekânın barındırdığı nesne, varlık, insan ilişkisinin ve bütün bu unsurların dilinin çözümlenmesi ile mümkündür.

Kemal Murat'ın kasabada sürgün kaldığı iki yıllık süreç içinde mekân, Kemal Murat'ın ruhsal algısına bağlı olarak sürekli değişim içindedir. Kemal Murat, çocukluğunda yaşadığı baba baskısından sonra kasabaya sürgün edilişini, özgürlüğüne tam olarak kavuştuğu bir durum olarak değerlendirir. Ayrıca kasabadaki Rum kızlarının, Kemal Murat'a olan yoğun ilgisi mekânın genişlemesinde önemli rol oynar:

"Mektep denen şeyi ömrümde sevmemiş olduğum hâlde mühendis mektebine girdiğim zaman âdeta hapishaneden çıkıyor gibi ferahlamıştım. Şimdi ise sürgün bu

hürriyeti büsbütün genişletiyor, beni birdenbire karışanı, görüşeni olmayan bir büyük insan mertebesine çıkarıyordu." (AG2, s. 34)

Bu hâliyle kasaba, başkişinin ruhsal bakımdan kendini huzurlu ve güvende hissettiği bir mekân olması nedeniyle açık-geniş mekân konumundadır. Başkişi, sürgün olarak geldiği bu kasabayı, maddi yönden ve ruhsal bakımdan özgürlüğüne kavuştuğu yer olması nedeniyle İstanbul'dan daha rahat ve huzurlu algılar. Ancak kendini ziyaret için kasabaya gelen anne ve babasının varlığına alışan başkişi, kırk günün sonunda anne ve babasının kasabadan gitmesiyle büyük bir boşluğa ve yalnızlığa düşer. Bu nedenle kasaba, başkişi için artık kapalı-dar bir mekân hâlini alır. Bu durum başkişinin benliğinde Kanter'in ifadesiyle *"melankolik bir ruhsal hastalığa dönüşür."* (2008: 379). Başkişi ruhunda yaşadığı bu sarsıntı ve değişimi şöyle ifade eder:

"İki ihtiyarın birkaç gün evime konup göçmesi neremde neyi bozmuş olabilirdi ki, bende bu kadar derin bir sarsıntı yapıyordu ... Hastalığım günden güne ağır ağır artıyordu. Hiçbir şeye hevesim kalmamıştı. Eskiden o kadar çok sevdiğim Kilise Mahallesi bana dayanılmaz bir pislik ve sefalet gibi görünüyordu ...

Bahçede babamın boyadığı yahut tamir ettiği tahtalara, sokakta onun yorulup çömeldiği yerlere bakarken izah edilmez garip hüzün ve ümitsizlik krizlerine düşüyordum.

Kendimi iyiden iyiye bırakmıştım. Eskiden kılık kıyafetime son derece merak ettiğim hâlde, şimdi saçlarım uzayıp karışıyor, pantolonumun paçaları toza, toprağa bulanıyor, güzel kravatlarım, yakası kirlenmiş, düğmesi kopmuş gömleklerim sarkıyordu." (AG2, s. 117-118)

Ailesinden ayrılığa dayanamayan ve kendini, kasabada "hapis"miş gibi gören başkişi, ruhsal bakımdan bu mekâna sıkışmış hisseder ve mekânın bunaltıcılığı altında ezilir. Bir hastalık boyutuna gelen bu ruh hâli, başkişinin mekâna bakışını değiştirir. Kendini ve özgürlüğünü bulmaya çalıştığı bu mekân, ona *"dayanılmaz bir pislik ve sefalet gibi"* görünmeye başlar. Mahalledeki Rum kızlarının ilgisinden mutlu olduğu ev ve sokaklar, şimdi anne ve babasının özlemiyle anlamsızlaşarak *"izah edilmez garip hüzün ve ümitsizlik"* mekânı hâline gelir. Mekânın bu boğuculuğu altında ezilen Kemal Murat, gündelik yaşamın gereklerinden de vazgeçerek kendini yaşamdan bütünüyle soyutladığını ifade eder.

Mekânın ruhsal bakımdan boğuculuğu ve başkişinin hastalıklı ruh hâli, Afife'ye olan aşkı ile ortadan kalkarak değişim gösterir. Afife'ye olan aşkı sayesinde açık-geniş mekân konumuna gelen kasaba, bir süre sonra evli ve çocuklu bir kadına kavuşma ümidinin

imkânsızlığı düşüncesiyle tekrar bir değişim gösterir ve bu hâliyle tekrar kapalı-dar mekân konumunu alır.

Reşat Nuri Güntekin'in *Değirmen* adlı romanında ise asıl olay örgüsü, Anadolu'nun Sarıpınar kasabasında geçer. Bu kasaba, yalnızca olayların geçtiği sahne mekânı olarak değil; aynı zamanda romanın oluşumuna yön veren ve yaşayan bir mekân olarak yer edinir. Bu durum, Reşat Nuri'nin kasaba halkını, gerçek yaşayışı ve konuşma diliyle canlı bir şekilde romanlarına taşıması şeklinde görülür. Söz konusu kasaba, geniş tasvirlerle ele alınmamakla birlikte kasabanın eski ve fakir olduğu satır aralarında okuyucuya sunulur.

Reşat Nuri Güntekin'in iki bölümden oluşan *Kavak Yelleri* adlı romanında ise birinci bölüm, bütünüyle Anadolu'nun adı verilmeyen bir kasabasında, ikinci bölüm ise İstanbul'da geçer. Kasabanın adının verilmemesi, yazarın Anadolu'da geçen kasabaların genel görüntüsünü vermek ve tipik bir kasaba anlayışını ortaya koymak için yaptığı bir tercih olarak düşünülür. Söz konusu romanın kurgusunda ve başkişi Doktor Sabri Bey'in yaşamının ortaya konmasında "kasaba" faktörü en belirleyici unsur olarak kullanılır.

Romanda adı verilmeyen söz konusu bu kasaba, Sabri Bey için eşinin ölümünden sonra içine düştüğü boşluktan hareketle kapalı-dar bir mekân hâlini alır. Öncelikle evi için görülen bu durum, başkişinin o gece evinden kaçması şeklinde yansır. On yedi yıldır bu kasabada yaşayan ve kendi kendine *"...ben bu gece bal gibi evimden kaçtım."* (KY1, s. 17) itirafında bulunan başkişi, eşinin ölümüyle birlikte yalnızlığa düşerek kasabadaki varlığını sorgulamaya başlar. Böylece kasabaya aidiyet duygusunu kaybeder:

"Akşam karanlığında kapalı basma perdeleri arkasında lambalar yanmaya başlamış viran evler arasından geçerken bana kendim de farkında olmadan bu 'Ben garibim' şikâyetini çıkarttırmış olan duygu bu kökünden sökülme duygusunun ifadesinden başka bir şey değildir. Artık beni buraya bağlayan hiçbir şey kalmamış gibi bütün mal ve mülkümü satarak elimde çocuğumla bu memleketten çıkıp gitmeyi ciddi surette düşünüyorum ve bu fikir, beni gitgide sarıyor." (KY1, s. 45)

Eşinin ölümüyle beraber kasabayı farklı bir gözle görmeye başlayan Sabri Bey, kendisini kasabaya bağlayacak bir unsurun olmadığını düşünür. Sabri Bey'in kasabaya karşı bakış açısının değiştiği *"akşam karanlığı, kapalı basma perdeler, viran evler"* ifadeleri ile açıkça ortaya konur. Kasabaya yabancılaşan ve ümitsizliğe düşen Sabri Bey, yalnızlığını ve geride bırakılmışlığın verdiği çaresizliği *"ben garibim ve kökünden sökülme"* şeklinde ifade eder. Böylece köklerini ve aidiyet duygusunu sorgulayarak mekânın boğuculuğu altında

ezilir ve çözümü kasabadan kaçmakta bulur. Ancak sonraki süreçte bu kasaba, Sabri Bey için kendi varlığının farkına vardığı ve kendini gerçekleştirdiği bir mekân olarak belirir. Bunda kendini İstanbul'a aitmiş gibi hisseden başkişinin, aslında İstanbul'da büyük bir boşluğa ve yalnızlığa düştüğünün farkına varması etkili olur. İstanbul'a gittiğinde hiçbir şeyin, hayalinde büyüttüğü ve yaşattığı gibi olmadığının farkına varması ile Sabri Bey, kendi aidiyetini bir kez daha sorgular ve tercihini kasaba yönünde yapar.

Reşat Nuri Güntekin'in *Son Sığınak* adlı romanında ise anlatı karakterlerinin kendini gerçekleştirmek adına yola çıktığı tiyatro rüyası için seçilen mekân, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan kasabalardır. Bu bağlamda *Son Sığınak* romanında mekân, Anadolu'nun adı verilmeyen bir kasabasında başlar. Yolculuk ettikleri trenin bu kasabada arızalanmasıyla Yeni Türk Tiyatrosu'nun temel oyuncularının tesadüfen bir araya gelmesinden sonra anlatı mekânı, kısa bir süreliğine İstanbul'a çevrilir. Sonrasında mekân yine uzun soluklu olarak Anadolu'nun kasaba ve köylerinde ilerler. Romanda turne sırasında gidilen şehir merkezlerinin adı kullanılırken kasaba ve köylerin adı genel itibarıyla kullanılmamaktadır. Okuyucuya mekânın yalnızca kasaba ve köy olduğu bilgisi sunulur. Romanda sunulan bu kasabalar, bir grup tiyatro sevdalısının, çocukluktan beri içlerinde büyüttükleri tiyatro rüyasını gerçekleştirebilecekleri yer olarak görünür. Bu bağlamda bindikleri trenin arızalanması sonucu bir kasabanın Halkevi'nde tesadüfen toplanan tiyatro sevdalıları, bu sayede yeni bir tiyatro oluşumunun temellerini atar. Bu nedenle bu insanların bir araya geldiği söz konusu kasaba, tiyatronun oluşumunun temellerinin atılması nedeniyle önemli bir yere sahiptir.

Romanda, sanatçıların, tiyatro oyunlarını sergiledikleri ve iş yapabildikleri kasabaları benimsedikleri görülürken ilgi görmedikleri ve oyunlarını sergileyemedikleri kasabalar ile aralarında bir bağ oluşmadığı görülür. Bu tür kasabalarda oyucular mekânın boğuculuğu içinde âdeta kaybolur. Bu durum, karakterlerin kimi kasabalarda mekânla bütünleşmesini sağlarken kimi kasabalarda ise mekândan ayrışmasına neden olur.

Halide Edip Adıvar'ın *Vurun Kahpeye* adlı romanı ise Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu'da adı verilmeyen bir kasabada geçer. Adı verilmeyen bu kasabanın, anlatının seyri içinde en etkin unsur olarak yer aldığı görülür. Söz konusu bu kasaba, Kurtuluş Savaşı'na doğrudan tanıklık eden bir kasabadır.

Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf* adlı romanı ise gerçek anlamda bir kasaba romanıdır. *"Sabahattin Ali, Kuyucaklı Yusuf'ta bir Anadolu kasabasını, bütün insani ve*

sosyal gerçekliğiyle veriyor: Soylu insanlarıyla, bayağı insanlarıyla; sevinçlerle, üzüntülerle, sevgilerle, nefretlerle; fakirlikle, zenginlikle; umutla, umutsuzlukla… Yarattığı insanlar, o çağın, o çevrenin insanları; birbirleriyle ilişkileri, belirli şartların biçim verdiği ilişkiler." (Naci, 2007: 230). Yazarın romanda realist bir şekilde sunduğu ve asıl olayların yaşandığı mekân, Edremit kasabasıdır. Bunun yanında Aydın'ın Nazilli kasabası ve bu kasabaya bağlı Kuyucak köyü romanda yer alan diğer mekânlardır. Bu mekânlardan Edremit kasabası, romanda ayrıntılı betimlemelerle tanıtılır:

"Edremit, üç tarafını saran Çamtepe, İbramcaköy ve Tavşanbayırı isimli üç yamaca yaslanan büyükçe, şirince bir kasabaydı.

İki küçük dere, kasabanın içinden ve kaldırımlı sokakların ortasından gelerek Aşağıçarşı dedikleri yerde birleşiyor, sonra biraz ilerde kasabayı yalayıp geçen Büyükçay'a kavuşuyordu.

Tepelerden birine çıkıp bakıldığı zaman, görülen manzara ender bir şeydi:

Damların yosun tutan ve kararan kiremitlerini nihayetsiz dut, erik ve iri yapraklı incir ağaçları örtmeye çalışıyor, derelerin kenarını beyazımtırak yapraklarıyla uzun kavaklar, bazı yerlerde kopan bir şerit hâlinde ve yalnız kenar mahallelerde takip ediyor; bunların arasında belki yirmiden fazla minare, bembeyaz yükseliyor ve uzaktan bakan bir göze, tıpkı kavak ağaçlan gibi hafif hafif sallanıyor hissini veriyordu.

Yukarıçarşı'daki Kurşunlu Camii'nin iri kubbesi daima donuk bir ışıltı ile parlıyordu.

Kasabanın panoramasında, bir tablodaki kadar ahenk ve uygunluk vardı.

Bu, ağaç, minare ve kiremit kümesinin etrafını ayva ve diğer meyve ağaçlarından ve ova tarafında bağlardan ibaret açık yeşil bir çember sarıyor; onun etrafında da siyah yapraklı zeytinlerin daima kıpırdayan halısı göz alabildiğine uzanıyordu.

Şehrin içerisi orta hâlli bir esnaf manzarası gösterirdi. Dar sokakların iki tarafındaki ahşap, fakat oldukça biçimli ve aşağı yukarı birbirine benzeyen evlerin hepsinde muhakkak bir bahçe vardı. Bunların arasında bazen sivriliveren büyük eşraf evleri, beyaz badanaları, çifte kanatlı sokak kapıları ve ikinci katın sokağa doğru yaptığı çıkıntıdaki tozlu kalyon ve muharebe resimleri ile insana küçükken dinlediği masalları hatırlatırdı." (KY2, s. 19)

Yazarın kendi çocukluğunun geçtiği mekânlar, sosyal yaşantılar, gerçek yaşam sahneleri, örf ve âdetler, *Kuyucaklı Yusuf* romanında yer bulur (Korkmaz, 2016: 19-30). Bu

bağlamda Sabahattin Ali'nin; yaşadığı dönemin siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel değişim ve gelişmelerinin kasabalara yansımalarını yakından takip ettiği ve bunu eserine realist bir biçimde yansıttığı görülür. Bunun yanında yazar, eserde yer verdiği kasabaları, anlatılan olayların seyrine ve karakterlerin ruh hâllerine bağlı olarak fonksiyonel bir yapıda kullanır. *"Sabahattin Ali, hikâye ve romanlarında mekân-insan ilişkisine de psikolojik bir boyut kazandırarak yer verir. Bu yüzden kendisi ve dış dünya ile sürekli çatışma içinde olan hikâye ve roman kahramanları, genellikle labirent temalı mekânlarla dikkate sunulurlar. Labirent temalı hikâyelerde mekân, kişiyi ezen, yok eden, uyumsuz ve iğretiliğini, hatta gülünçlüğünü insanın yüzüne haykıran bir özelliğe sahiptir (...) labirent temalı hikâyelerde mekân, insan eliyle hazırlanmış ve dekor niteliği taşıyan parçalardan oluşurken; insana huzur, güven ve mutluluk veren açık ve geniş mekânlar ise peyzaj özelliğine sahip birimlerden oluşur. Yani yazar, suniliğe karşı tabiatı ve ona ait değerleri bir kurtuluş çaresi, yeni bir alternatif olarak ileri sürer. Fakat açık ve geniş mekânlı hikâyelerin sayısı daha azdır. Sanatkâr bununla, kendisi ve çevresi ile sürekli çatışma içinde olan ve mutluluğu suni nedenlerle zorla elinden alınmış insanların hikâyelerini anlatmaya daha bir önem verdiğini göstermektedir. Çünkü kendisi de onlardan biridir ve bütün toplumcu sanat anlayışına rağmen eserlerinde toplumun insanı mutsuz ve bedbaht ettiğine dair bir düşünceyi savunmaktadır."* (Korkmaz, 2016: 438). Sabahattin Ali, *Kuyucaklı Yusuf* adlı eseri ile yapaylığı ve çıkar ilişkisini temsil eden kasaba insanı ile Kuyucak köyünden gelerek doğallığı, saflığı, bozulmamışlığı ve hoşgörüyü temsil eden başkişi Yusuf'un çatışmasını sunar. Bu nedenle Yusuf'un, kapalı-dar bir mekân olarak algıladığı kasabadan sıklıkla kaçarak huzur bulduğu tabiata sığınması dikkat çeker.

Tarık Dursun K'nin *İnsan Kurdu* romanında ise mekân olarak pek çok dağ köyüne rastlamakla birlikte asıl olay örgüsünün yaşandığı mekânın, Ege Bölgesi'nde adı verilmeyen bir kasaba olduğu görülür. İzmir'de doğup büyüyen Tarık Dursun K, *İnsan Kurdu* romanında mekân olarak yine İzmir'in kasaba ve köylerini seçer.

Kemal Tahir'in *Rahmet Yolları Kesti* adlı romanında ise olayların geçtiği ana mekân, Çorum'a bağlı Sungurlu kasabası ve yine bu kasabaya bağlı olan Kulveren, Kızıl Oba ve Sarıca köyleridir. Bu mekânlar olayların seyrine ve karakterlerin ruh hâline bağlı olarak genellikle kapalı-dar mekân olarak algılanır. Söz konusu çalışmanın "kasaba" merkezli olması nedeniyle çalışmaya Sungurlu kasabasında geçen olay ve durumlar alınmıştır. Bu kasabanın, genellikle toplumsal olaylara sahne olduğu görülür.

Sungurlu kasabası, eşkıya Uzun İskender'in Sarıca köyünden gelip yerleştiği yerdir. Köylere göre çarşısı, pazarı ve dükkânları ile daha geniş imkâna sahip olan kasaba, civardaki köylülerin uğrak noktasıdır. Ayrıca köylüler, Sungurlu kasabasına gelerek resmî işlerini burada çözer. Romanda başkişi Maraz Ali, Çerçi Süleyman'ın oyununa geldiğinin farkına varmadan Uzun İskender'in, Gülbeniz'i kaçırmasına yardım etmek için yola çıkar. Bu yolculukta Uzun İskender'den eşkıyalıkla ilgili öyküler dinler, dinlediği öykülerin etkisiyle mekân gitgide darlaşır ve Maraz Ali'yi sıkan ve ağırlığı altında ezen bir hâl alır:

"Geceyi, yüreği sıkılarak dinledi. Havada pis bir sıkıntı var. Toprak ölmüş büsbütün, yamyassı… Gökyüzü yere alçalmış da gizliden soluyor. Soluğunda yanığın isi kokusu… 'Mutlak böyle bir havaymıştır. Katil İlyas Ağamı böyle imansız bir gecede hakladılarsa hakladılar...'" (RYK, s. 157)

Eşkıyalığa karşı büyük bir özenti içinde olan Maraz Ali'nin, Uzun İskender'den İlyas Ağa'nın bir pusu sonucu öldürüldüğünü öğrenmesi üzerine duyduğu üzüntü ve içine düştüğü ruh hâli mekân algısını değiştirir.

Kemal Tahir'in *Yediçınar Yaylası* adlı romanında ise olayların geçtiği mekân, Yozgat'a bağlı olan Çorum kasabasıdır. Kasaba ile verilen bilgiler, kasabanın genellikle mimari yapısıyla ilgili gibi görünse de pek çok derinlikli mesaj içerir. Yazar, mekân tasvirini çok iyi kullanarak kasabanın ruhunu ve karakterlerin yaşam şeklini başarılı bir şekilde sunar ve âdeta ileride olacaklara okuyucuyu hazırlar:

"Çorum da, dış kalesiz bütün ortaçağ kasabaları gibi, karışık, hantal, eski püsküydü. Uzaktan bakınca, yumruktan sakınmak için başını kısarak yere çökmüş bir dul kadına benziyordu. İçlerine dönük, kibirli eşraf konaklarıyla kamburlarını çıkarmış birkaç caminin etrafında, birbirlerine iyice sokulmuş toprak damlı evleri harap, marifetsiz çarşısı aptal-kurnazdı. Bütün canlılar gibi, sırasında korkak, sırasında yiğit olan Çorumluların beraberce öfkeye binip direnmelerinden başka hiçbir güveni yoktu. Bundan ötürü kasaba, çoğu zaman, görmüş geçirmiş bir ihtiyarın sıkıntılı, bıkkın bakışlarıyla havaları kuşkulu kuşkulu gözetler, bazı bazı da çocukların başıboş, yorucu, biraz da hain sevincine kendisini kapıp koyuverirdi." (YY, s. 19)

Kasabanın mimari yapısını tanıtan bu bilgiler aslında arka planda kasabanın sosyolojisi, iktisadi ve idari yapısı, insanı, değerleri, yaşam şekilleri ve tarihî süreci hakkında mesajlar içerir. Betimlemede kullanılan *"karışık, hantal, eski, püskü, başını kısmak, yere çökmek, harap, marifetsiz, ihtiyar, sıkıntılı, bıkkın"* gibi sıfatlar ve bazı sözcükler, kasabanın

içinde bulunduğu tarihî süreci ve Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecini işaret etmesi bakımından bilinçli tercih edilmiştir. Bu bağlamda Kemal Tahir'in mekân ve dil ilişkisini çok iyi kurduğu ve mekânın dilini başarılı bir biçimde yansıttığı görülür. Aynı şekilde kasabayı, *"yumruktan sakınmak için başını kısarak yere çökmüş bir dul kadına benzetmek"* ifadeleri ile küçük bir kasaba örneğinden hareketle aslında tüm Anadolu için geçerli olan, Osmanlı Devleti'nin, halkını çok iyi koruyamadığı, yöneticilerin görev ve sorumluluklarını layıkıyla yerine getiremediği bu sebeple halkın ve ülkenin savunmasız bir şekilde bırakıldığı mesajı verilir. Dolayısıyla somut olarak verilen betimlemelerin ardında tüm Osmanlı'nın analizinin yapıldığı görülür. *"Kibirli eşraf konakları"* ifadesi ile de kasabadaki sosyal yapı ve eşrafın halkın üstündeki gücü ortaya konur. *"Kamburlarını çıkarmış birkaç cami kullanımı"* ile ise dinî değerlerinden uzaklaşan ve ahlaki çöküntü içinde olan yozlaşmış kasaba halkına vurgu yapılır.

Yediçınar Yaylası adlı romanda karakterlerin ruh hâllerine bağlı olarak da kasabanın kapalı-dar bir mekân olarak algılandığı görülür. Konakta her türlü imkâna sahip olmasına karşın baş başa kalamadıkları için Emey'i elde edemeyeceğini düşünen başkişi Kenan, kasabayı ve kasabadaki konağı, ruhsal açmazlarından dolayı kapalı-dar bir mekân olarak algılar. Kenan'ın, içinde bulunduğu ruh hâline bağlı olarak mekânın ağırlığı altında ezildiği ve kasabayı algılayışı, romanda şöyle dile getirilir:

"Gece inadına sıkıntılıydı. Uzaktan uzağa şimşekler çakıyor, sokak aralarında itler tedirgin tedirgin uluyordu. Kenan'ı bir türlü uyku tutmamıştı." (YY, s. 235), *"Dışarda rüzgâr inadına azmıştı."* (YY, s. 250), *"Hava yüklü, ağır…"* (YY, s. 251), *"Karanlık gece, pencereyi ocak isiyle sıvamışa benziyordu. Rüzgâr, gene deli deli esmekte, uzaktan uzağa gök gürlemekteydi (...) Dudaklarını yaladı, ürperen arkasını sedirin yastığına sert sert sürdü. Namussuz korku, sanki kara böcek sürüsü olmuş da sırtına yapışmış… Yastığa sürtünmesi faydasız… Kara böcek sürüsü ne eziliyor, ne defolup gidiyor, derisinde buz gibi dolaşıyor."* (YY, s. 267), "*Gece iyiden iyiye bastırmıştı. Karanlık bir gece ki, bineğinin kulağını göremezsin… Ne yıldız alacası, ne bir şey… Soba horuldaması gibi bir rüzgâr esiyor o kadar…"* (YY, s. 311)

Kenan'ın ruh hâlini ortaya koyan *"gece, sıkıntılı, şimşek çakması, gök gürlemesi, tedirgin, ağır, yüklü, karanlık, ocak isiyle sıvamak, ürpermek, korku, kara böcek sürüsü ve bastırmak"* gibi ifadeler, onun mekânı algılayışını ve ruhsal çıkmazlarını somutlaştırmak için kullanılmıştır. Bu kullanımlarla kendini çıkmazda ve çaresiz hisseden bir insanın, içine düştüğü psikolojik durum ortaya konur. Kenan, fizik bakımından rahat ve geniş olan

kasabada Emey'e kavuşamamanın ve Emey'in eşi Abuzer'in korkusu başta olmak üzere toplumsal baskının verdiği bir yılgınlıkla mekânın kuşatıcılığı ve ağırlığı altında ezilir. Böylece kendi kişiliğini yansıtan açmazlarının ve toplumun değerleriyle bağdaşmayan cinsi arzularının ağırlığı altında ruhi bunalıma girer. Böylece Kemal Tahir'in, *Yediçınar Yaylası* adlı romanında mekânı, salt bir dekor olmaktan ziyade karakterlerin kişilik özelliklerini ve Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinde Anadolu'nun kasabalarının durumunu yansıtmak için bilinçli bir şekilde kullandığı görülür.

Kemal Tahir'in, mekânı, kurguya salt bir zemin oluşturmaktan ziyade anlatıyı daha etkin bir şekilde sunabilmek için işlevsel bir yapıda kullandığı bir başka roman ise *Köyün Kamburu* adlı romandır. Bu romanda ise olayların geçtiği asıl mekân, Narlıca köyüdür. Bunun yanında özellikle medresedeki eğitim hayatının ve siyasi olayların yansımalarının ve algılaşının gözler önüne serildiği Çorum kasabası ve bu kasabadaki Yediçınar Yaylası, romanın akışında önemli bir yere sahip olan diğer mekânlardır.

Romanın başkişisi Çalık Kerim, Çorum kasabasındaki medresede on yıl kalarak hafızlık eğitimi alır. Çalık Kerim'in kasaba medresesinde kaldığı süreç, onun dış dünyaya bakışında etkin bir rol oynar. Medreseden köye döndüğü zaman Çalık Kerim'in köydeki konumunun belirleyicisi olur. Ayrıca medreselerin durumunun gözler önüne serilmesi ve insanların medreselere bakışının ortaya konması bakımından Çorum kasabası, romanın seyri içinde yine önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda *Köyün Kamburu* adlı roman, söz konusu çalışma "kasaba" merkezli olduğu için özellikle kasabada geçen bölümleri dikkate alınarak incelenmiştir. Çalışmaya esas alınan kasaba, romanda mekân olarak *"Çorum kasabası Samsun'la Ankara arasındadır. İkisine de beş altı konak çeker. Bu yüzden olup bitenleri neden sonra haber alır."* (KK, s. 183) şeklinde tanıtılır.

Yaşar Kemal'in *Teneke* adlı romanında ise mekân, Çukurova'nın adı verilmeyen bir kasabasıdır. Romanda, bu mekânla ilgili olarak *"Sıcaklar nisandan başlar. Topraktan sarı, kırmızı, mor, ak çiçekler fışkırırken, dünya yeşil yeşil, bir tazelik içinde yunmuş, arınmış parlarken, Çukurova'nın sıcakları çöker..."* (T, s. 10) denilerek bahsedilir.

Yaşar Kemal'in romanlarında kullandığı mekânlar, genel olarak yazarın doğup büyüdüğü coğrafya olan Çukurova'dır. Bu bağlamda *İnce Memed 1* romanında da mekân, Çukurova'nın Değirmenoluk köyü başta olmak üzere pek çok köy ve kasabasından oluşur. Söz konusu çalışmanın konusu, "kasaba" olması nedeniyle incelemeye kasaba merkezli geçen olaylar dâhil edilmiştir. Bunun yanında başkişinin hayatının ve olayların daha anlamlı

bir çerçevede sunulabilmesi için olayların köyde geçen, kasabadaki gelişmelerle doğrudan ilgilisi olan ve gelişmelerde belirleyici rol oynayan yönlerine de değinilmiştir.

Değirmenoluk köyünün ağası Abdi Ağa, köylüler üzerinde büyük bir hâkimiyet ve baskı kurar. Uyguladığı baskıyla köy halkının, kendisinden izinsiz kasabaya dahi çıkmasını yasaklar. Kasabaya hiç gidemeyen ve orayı her zaman için hayalinde canlandıran başkişi İnce Memed, bir gün gizlice kasabaya gider ve ilk defa gördüğü kasabayı şöyle betimler:

"Cilpirtiliği geçince kasabanın ilk evleri göründü. Bir kısmı saz evlerdi bunların. Saz evlerin alt başında büyük kiremitli bir yapı görünüyordu. Sonra, onların ötesinde, parlayan çinkoları, beyaz badanalı evleri, kırmızı kiremitleriyle bir oyuncak şehir gibi kasaba uzanıyordu. Memed'le Mustafa'nın gözleri kasabada. Hayretle açılmış gözleri… Ne kadar da beyaz. Ne kadar da çok ev! Gözlerini bir türlü kasabadan alamıyorlar." (İM, s. 72-73)

Başkişi, kasabayı büyülü bir mekân olarak algılar ve buraya hayranlık duyar. Aynı zamanda bu kasabada/Çukurova'da "ağalık sistemi"nin olmadığını öğrenen başkişi için kasaba, aydınlığın ve huzurun mekânı olarak önemli bir yere sahip olur. Böylece İnce Memed, söz konusu kasaba sayesinde yaşadığı köyün dışında farklı yaşamların olduğunun ilk defa farkına varır. Bu kasabayı, annesi ve sevdiği kızla birlikte köyden, Abdi Ağa'nın baskı ve sömürüsünden kaçıp sığınacakları, mutlu ve özgür bir yaşam sürecekleri bir mekân olarak algılar.

Orhan Kemal'in *Baba Evi* adlı romanında ise mekân, savaşın da etkisiyle zorunlu olarak yapılan göçlerde ikamet edilen pek çok kasaba ve şehirden oluşur. Bu mekânlar içinde Bursa, Konya, Adana, Antakya ve Beyrut şehirleri ile Adana civarında bulunan ve adı verilmeyen bazı kasabalar yer alır. Bu bağlamda söz konusu çalışmanın, "kasaba" olması dolayısıyla kasaba merkezli yaşanan olay ve durumlar, çalışmaya dâhil edilmiştir.

Baba Evi romanının dikkat çeken önemli yönlerinden biri, mekân-insan ilişkisi üzerinde durulmasıdır. Bu nedenle başkişisinin, kendiyle ve çevresiyle sağlıklı iletişim kuramaması ve kendini gerçekleştirme yolunda verdiği mücadelede yenik düşmesi, mekân eksenli bir yaklaşımla izah edilmeye çalışılır. Romanda başkişinin, mekân olarak yaşadığı baba evinin ruhi yıkıntıları altında kalarak ezildiği görülür. Baba evinin, başkişinin iç dünyasında oluşturduğu yıkıntı ve tahribatlar, onun sağlıklı bir birey olarak yetişmesinin önündeki engellerdir. Bu nedenle başkişi için baba evi, *"yapayalnız kalışın tek tanığı"* (Alver, 2006: 40) olarak değerlendirilir. Romanın başkişisi, Anadolu'nun bir kasabasında ailesiyle birlikte yaşadığı evi şöyle betimler:

"Çok yapraklı ağaçların bahçesine koyu ve nemli gölgeler saldığı, büyük bir konak hatırlıyorum. Bahçenin bir kenarında, güneşli suyu tas bir yalağa dökülen, döküldükçe köpüklenen bir çeşmemiz vardı. Ben burada ayaklarımı yıkardım …" (BE, s. 2)

Fiziki bakımdan açık-geniş bir mekân olarak betimlenen ev, akşam olup da babanın eve gelmesiyle özellikle başkişi ve evin diğer sakinleri için bir hapishaneye dönüşür. Nitekim başkişi bu düşüncesini *"... merdivenin altındaki kilerimsi odacığa hapsedilirdim (…) tekrar hapishaneme konurdum"* (BE, s. 2) şeklinde ifade eder. Bu durum, başkişinin, evi ruhen kapalı-dar mekân olarak algıladığını, kendini sıkışmış ve bunalımda hissettiğini ortaya koyar.

Aynı şekilde *"Babam ne ve neciydi? Bilmiyorum … bilhassa bana bakarken mutlaka çatılan kalın kaşlarıyla o, benim için, iri gövdeli bir korkudan ibaretti."* (BE, s. 3) ifadesi, babanın etrafına verdiği korkuyu ve baskıyı somutlar. Evde yaşanan hâller, *"Akşama doğru, babam eve (...) gelirdi. Tahtaları gıcırdatan, evi sarsan ağır yürüyüşü yaklaştıkça, yerimde küçülür, ufalır, mutlaka yiyeceğim dayağın korkusuyla beklerdim."* (BE, s. 2) diyen başkişi aracılığı ile ortaya konur. Babanın eve gelişiyle ev; özgürlüğün kısıtlandığı, bireyin yok sayıldığı bir mekân hâline gelir. Aynı zamanda Millî Mücadele'nin yaşandığı bu yıllarda evde baba baskısı devam ederken dışarıda işgal kuvvetlerinin baskısı ve yaşamı tehdit eden varlığı sürer. Bir yandan savaşın diğer yandan baba faktörünün, evde neden olduğu bunalım ve yıpranmışlık, söz konusu evi ve kasabayı yaşanılmaz hâle getirerek başkişiyi dıştan ve içten kuşatır.

Demir (2011: 475)'in ifadesiyle *"ev, aileyi barındıran geniş bir uzam olarak düşünül(ür)."* Ev, özünde barındırdığı değerler itibarıyla bireyi, dışarıdan gelebilecek her türlü olumsuzluğa karşı koruma ve kuşatma işlevine sahipken ruhi bakımdan ise aile fertleriyle birlikte bireyin maneviyatının destekleyicisi konumundadır. Bu bağlamda Bachelard (2014: 37), *"Ev olmasa, insan dağılmış bir varlık olurdu. Ev, insanı gökten inen fırtınalara karşı koruduğu gibi, yaşamdaki fırtınalara karşı da ayakta tutar. Ev hem beden hem de ruhtur. İnsan varlığının ilk dünyasıdır."* diyerek evin birleştirici, bütünleştirici, korumacı, mahremiyeti sağlayıcı ve bireyin kendi varlığının bilincine vardığı ilk mekân olma yönüne işaret eder. Ancak, *Baba Evi* romanında baba evi, aile fertleri için çözülmenin, ayrılığın yaşandığı ve fertlerin ruhsal bakımdan tükenişe sürüklendiği bir mekândır.

Başkişi, savaşın etkisiyle zorunlu olarak göç ettikleri, Adana civarındaki başka bir kasabayı ve evlerden birini, *"Kargası bol bir güney kasabasının dışında, akarken*

duruyormuşa benzeyen bir nehrin kenarında, ulu dutlara gömülü bir çiftlik." (BE, s. 11) şeklinde tanımlar. Bu kasabada geçen süre hem aile içinde yaşanan şiddet nedeniyle çocuk yaştaki başkişinin psikolojisinin olumsuz etkilenmesi hem de başkişinin anne ve babasının aile ilişkilerinin gözler önüne serilmesi bakımından önemlidir.

Necati Cumalı'nın *Zeliş* adlı romanında ise mekân, İzmir'in bir kıyı kasabası olan Urla'dır. Romanın genel mekânını, kasabanın tütün tarlaları oluştururken Zeliş ile Cemal'in kaçmalarından sonra adli işlemlerin yürütüldüğü kasaba merkezi, romanın ana mekânı hâline gelir.

Romanın *Yedi Tepe Üstünde Küçük Bir Şehir* başlıklı giriş bölümünde, kasaba hakkında detaylı bir bilgi verilir. Burada mekânın/Urla'nın coğrafi ve tarihî boyutu ayrıntılı bir şekilde sunularak mekânın canlı bir şekilde hissettirilmesi amaçlanır. *"Mekân tasvirleri eserdeki gerçekliğin ve gerçeklik izleniminin ne ölçüde oluşturulabildiğini anlamak açısından önemli ipuçlarındandır. Yazarın sahneye ve mekânın sahne olarak tasvirine verdiği önem, eserin okuruna duyurmak istediği gerçeklik tasarımını çok önemli ölçüde belirlemekte ve güçlendirmektedir."* (Demir, 2011: 473). Mekân tasvirinde ayrıntıya inilmesi, okuyucuda anlatılan mekânda yaşıyormuş hissi uyandırmak içindir. Ayrıca roman kişileri ile mekân ve mekânda yetiştirilen ürünler, başarılı bir şekilde özdeşleştirilir.

Yazar mekân unsurunu; güç koşullarda çalışan tütün üreticilerinin yaşayışını ve sorunlarını gözler önüne sermek, Urla kasabasının tarihî, kültürel ve sosyo-ekonomik durumunu gerçekçi bir şekilde yansıtarak kasaba halkı hakkında bilgi vermek ve roman karakterlerinin ruh hâllerini ve kişilik özelliklerini ortaya koymak için işlevsel bir şekilde kullanmıştır. Böylece, Zeliş ve ailesinin yaşamı üzerinden aslında Ege Bölgesi'ndeki tarım işçilerinin ve tüm Urla kasabasının yaşamı hakkında bilgi verilmiştir. Romanda Urla kasabası coğrafi, tarihî, ekonomik ve kültürel bakımdan ayrıntılı bir şekilde şöyle tanıtılır:

"Urla toprakları körfezin bu kıyısındaki kumsal düzlüklerden başlar, az önce andığımız iki dağ silsilesi arasından güneye doğru, dalgalı bir şekilde yükselip alçalarak küçük tepeler, boyunlar üzerinden taşar, bir ara bazı yerlerde iki yüz, iki yüz elli metre yükseklikler kazandığı olur, sonra gene yükseldiği gibi, yavaş yavaş alçalarak küçük tepeler, boyunlar üzerinden, ilçenin güney sınırlarına, oradan Ege Denizi'ne iner. (...) kıyıda küçük bir liman bırakarak denizden dört kilometre içeriye çekilmiştir. Kurtuluş Savaşı'ndan bu yana önemini yitiren, önemini yitirdiği ölçüde de zamanla bakımsız kalıp bozulan bu küçük limanın açıklarında, Urla'nın İstanbul'unkilere benzetebileceğimiz takımadaları vardır (...)

Kıyıdaki düzlükler boyunca uzanan sebze bahçeleri, otlaklar, içerilere doğru az ilerleyince yerlerini bağlara, bağlara komşu, dinlendirilerek iki yıl tütün, bir yıl tahıl ekilen bereketli tarlalara bırakır. Kıyının kuzey rüzgârlarına kapalı kıvrımlarında karşılaşılan tektük narenciye bahçelerine karşılık, açıklıklarda, zeytinlikler, tarlalar, bağlar arasına son derece sık dağılmış çeşitli meyveli ağaçlar görülür. Ekilebilir yerlerin sona erdiği cebel arazide önce gittikçe sıklaşan zeytinlikler, tepelere doğru, palamutluklar, çamlıklar arasında kaybolur." (Z, s. 5-6)

Urla kasabası, eski çağlardan beri pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmış ve köklü bir kültüre sahip bir yerdir. Kurtuluş Savaşı'na kadar, nüfusu eli bine yaklaşan Urla halkının büyük çoğunluğunu Rumlar oluşturmaktadır. Bu süre içinde Anadolu insanı ile yerli Rumlar uyum ve huzur içinde yaşamaktadır. Ancak Kurtuluş Savaşı'yla beraber Urla, Yunan işgaline uğrar ve böylece var olan huzur ortamına gölge düşmeye başlar.

O güne kadar sessiz kalan Urla'nın birkaç yerli Rum'u, Yunanlardan güç bularak ayaklanır ve Türklerin tarlasını ve bağını jurnal eder. Buna karşın yerli Rumların büyük çoğunluğunun Yunan işgaline karşı çıktığı ve Türklerin yanında olduğu görülür. Ancak problem çıkaran isyancılar, yaptıkları her şeyi tüm Rumların adına yaptıklarını söyleyerek bütün Rumların suçlanmasına neden olur. Bu nedenle saldırıya geçen Türk ordusu karşısında hiçbir suçu olmayan Rumlar, Türk komşularıyla vedalaşıp onlara mallarını emanet ederek Urla'dan gider. İsyan eden Rumlar ise Urla'dan gitmeden önce Urla'yı ateşe verir ve bütün Rum Mahallesi kül olur. *"Yunan ordusunun bozguna uğrayıp Anadolu'dan kaçtığı günlerde yapılan mezâlim (...) tahrip ve imha özelliği gösteriyor: Kaçarken yollarının uğradığı köyleri, kasaba ve şehirleri yakmak; kadın-erkek, çocuk-yaşlı önlerine çıkanı öldürmek; götürebilecekleri her şeyi gasp edip almak (…)"* (Yakar, 1973: 67). Aytekin Yakar'ın tespitinde de olduğu gibi Yunanların ve Rumların, Urla kasabasında büyük bir mezâlim yaptığı görülür.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Rumlardan kalan ve yangından tek tük kurtulan evlere Rumeli'den değişim usulüyle göçen Türkler yerleştirilir. Necati Cumalı, romanın *Yedi Tepe Üstünde Küçük Bir Şehir* başlıklı giriş bölümünde, *"Böylece hikâyelerini anlatacağımız insanların bir araya gelip karşılaşmaları hazırlanmış oldu. Bu hikâyenin yazarı, bu büyük göç sırasında ailesiyle birlikte Rumeli'den Anadolu'ya göçtüğü zaman iki yaşında bir çocuktu."* (Z, s. 10) diyerek diğer yazarlardan farklı olarak kurgunun hazırlık süreci ve kendi hayat hikâyesi hakkında okuyucuya bilgi verir. Böylece, kendisinin bu süreçte Rumeli'den Urla'ya göç eden aileler içinde olduğunu belirtir.

Urlalılar, yangının zararlarını henüz telafi edemezken 931 buhranının ve hemen ardından da II. Dünya Savaşı'nın güçlükleriyle karşılaşır. Bütün bu afet derecesindeki sıkıntılar, kasabanın görünüşünün değişmesine neden olur. Kıtlık yıllarına kadar bütün kırları kaplayan bağlar, daha sonraki yıllarda yerini tütün ve tahıl ekimine bırakır. *"Buhran, üzümü alıcısız bırakınca bağ sahipleri ilkin daha bir iki yıl daha ne yapacaklarını bilemeden bağlarını zararına işletmekte devam ettiler. Henüz ürünlerinin eski değerine kavuşacağı ümidindeydiler. Fakat yıllar geçti, durum değişmedi. Üzüm, arpadan on defa pahalıya mal olup bazı yıl arpa fiyatına, bazı yıl arpadan ucuza satıldı. Daha sonraki yıllar, bir kısım bağcılar (...) bağlarını söküp yerine tütün, tahıl ekmeğe başladılar."* (Z, s. 11). Böylece bütün bunlar, kasabanın çehresini değiştirdiği gibi kasaba insanının yaşam biçiminin de belirleyicisi olur.

Gerçek yaşamında Urla'yı çok seven yazar, *"Urla'nın İstanbul'unkilere benzetebileceğimiz takımadaları vardır."* (Z, s. 5-6) diyerek bu kasabanın, tıpkı İstanbul ve Roma gibi yedi tepe üzerine kurulduğuna ve Urla'nın da bu kentler kadar güzel olduğuna dikkat çeker. Ardından yazar, yine kendi yaşamından bilgi vererek yazın başında tütün zamanı geldiğinde bütün Urlalılar gibi kendilerinin de bağlara, çardaklara taşındığını belirtir ve bu arada kasabanın yoksulluğuna sıkı sık vurgu yapar.

Yazın başlarında bağlara göç eden tütün ekicileri, eylül ayının sonlarına doğru kasaba merkezindeki evlerine gelir: *"Bağlarına yazlığa çıkanlar, ilk yağmurlardan önce kasabaya göçmüşlerdir. Onların ardından kırmandallarını boşaltan tütüncüler çardaklarını söker. Kasabada oturacak evi olmayan yarıcılar, aylıkçılar bağ sahiplerinin ardından yazı geçirdikleri çardakları bırakıp onlardan boş kalan bağ kulelerine geçerler. Tarlasında zeytini olanlar, kızılkuru dedikleri, zeytinlerin olgunlaşmadan yere düşen tanelerini ellemek için, göçlerini geciktirir."* (Z, s. 154). Böylece kasaba halkının ve tütün üreticileri başta olmak üzere tarımla uğraşan insanların sorunları ve güç koşullardaki yaşamları gözler önüne serilir.

Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın *Aganta Burina Burinata* adlı romanında ise öne çıkan mekânlar, Akdeniz ve Ege'nin kıyı kasabalarıdır. *"Bodrum ve civarındaki Ege ve Akdeniz'in kıyı köyleri de eserde daha çok denizin güzelliğini ön plana çıkarmak gibi bir görevle yer alırlar."* (Özbek, 2018: 211). Romanda olayların Muğla, Bodrum, Milas, İstanbul ve Marsilya gibi pek çok farklı mekânda geçtiği görülür. Bu mekânlardan Bodrum ve Milas, romanda kasaba olarak yer edinir. Bodrum, başkişi Mahmut'un doğup büyüdüğü yer olan bir kıyı kasabasıdır.

Romanda ilk önce Mahmut'un yaşadığı yer, bütün sokakları denize açılan bir kasaba olarak tanımlanır. Bu durum, *"…kasabanın bütün sokakları, her ne kadar sağa sola sapsalar, eninde sonunda denize çıkıyorlardı. Öteki çocuklar, mahalle arasında topaca kamçı sallar, çatal dala lastik bağlar, dut ağaçlarından dut toplarlarken, ben deniz kıyısına kaçardım."* (ABB, s. 8) şeklinde ortaya konur. Bodrum, Mahmut'un doğup büyüdüğü ve içindeki deniz tutkusunun ortaya çıktığı, daha sonraki dönemde bu deniz tutkusunun tekrar depreştiği yer olması nedeniyle romanda önemli bir yere sahiptir. Bu bakımdan Bodrum kasabası, denizden sonraki en önemli mekândır. *"Eserin asıl kişisi denizdir, tabiat ortasındaki muhteşem ve mitolojik varlığı ile Ege Denizi. Kişiler denizi anlatmak için birer bahanedir, deniz her şeyin üstünde varlığını duyurur."* (Alangu, 1965a: 309). Milas ise Mahmut'un babasının eski bir arkadaşı olan Fehmi'nin yanına gittikleri yerdir. Burada Mahmut, amcası Davut'un denizde nasıl öldüğünü öğrenir.

Samim Kocagöz'ün *Nâbi'nin Park Kahvesi* adlı romanında ise mekân, Aydın'ın Söke kasabasıdır. Söke kasabası ve kasabanın kahvehanesi olan Nâbi'nin Park Kahvesi, olayın geçtiği genel mekânı oluştururken Menderes'in taştığı ova ve köyler de diğer mekânları oluşturur. Söke kasabası, Kurtuluş Savaşı'na tanıklık eden bir kasabadır. Romanda, kasabadaki Menderes ırmağı, kasaba halkının yaşamını belirleyen önemli bir etken olarak yer edinir. Yazar, *"… nehir her zamanki gibi, hain hain yerde sürünen bir yılana benziyordu."* (NPK, s. 8) diyerek Menderes Irmağı'nı, yoksul halkı ezen kasaba eşrafı ve bürokrasisiyle aynı tarafta değerlendirerek bir yılana benzetir.

Romanda Söke kasabasının tarihî öneminden de ayrıntılı bir şekilde bahsedilir. İyonlardan Selçuklulara kadar pek çok millete ve uygarlığa ev sahipliği yapmış bu kasabanın, aslında medeniyetler beşiği bir yer olduğu ortaya konur. *"Küçük yeşil tepelerin eteğindeki kasabanın önünde ova, Beşparmak Dağları'na doğru sisler, düşler içindeymiş gibi gözün alabildiğine uzanıyordu. Kasabamızın kucağında bulunduğu bu yeşil, küçük tepecikler, büyük Samsun Dağları'nın ucuna işlenmiş birer zümrüttür. (…) ova, eski Milet Kenti'nin kalıntılarının bulunduğu yerde denize kavuşur. Antik İyon uygarlığının incisi, en büyük ticaret limanı Milet, bugün denize özlemle uzaktan bakar."* (NPK, s. 128). Bu kasabanın, Menderes Irmağı'nın iki bin beş yüz yıl boyunca taşıdığı kum ve mil ile denizi doldurması nedeniyle Antik çağın en önemli liman kentlerinden biri olan Milet'in bugün denizden altı kilometre içerde kalmasıyla oluştuğu ifade edilir. Kasabanın tarihinin anlatıldığı bu bilgiler ile aslında Menderes Irmağı'nın gücüne ve kasaba halkıyla yaşadığı

çatışmaya vurgu yapılır. Bu sayede doğa/tabiat-insan ilişkisi bir kez daha gün yüzüne çıkarılır.

Başkişi Mustafa, kasabanın görünüşünü ayrıntılı bir şekilde şöyle aktarır: *"Sakız biçimi bir eve benzer bizim kasabamız dersem, kimse benim övündüğümü sanmasın. Ama kasabamız gerçekten sakız biçimidir. Görünüşü taştır. Kaldırımları, arnavutkaldırımı. Binaları sağlam yapılıdır. Hele şu Rumlar giderken mahallelerini yakmasalardı, çok iyi olacaktı. Kasabamızın görüntüsü değişmeyecekti. Şimdi hâlâ yangın yerleri duruyor, yer yer oralara da evler yapılıyor. Rum Mahallesi'nin adı; şimdi Kemal Paşa Mahallesi oldu. Uzun Çarşı'dan istasyona açılan yeni caddenin üstüne de zenginlerimiz ev yaptırmaya başladı. (...) Çarşımız, çayın üzerindeki ikinci bir köprüye değin uzanır; ferah, geniştir. Bu köprünün adı, Demir Köprü'dür. Demir Köprü başındaki kahveler, Cumhuriyet Meydanı'ndaki Nâbi'nin Park Kahvesi denli ünlüdür. İstasyondan Cumhuriyet Meydanı'na, oradan öteki köprüye sizi götüren caddeyse, kasabamızın en büyük, en geniş bir yoludur. Cumhuriyet Meydanı'ndan kuzeye çıkan yol, Kuşadası'na giden şoseye bağlanır."* (NPK, s. 177-178). Bütün bu güzelliklerine rağmen Söke kasabası, bir yandan çıkarcı ve yozlaşmış hâkim güçlerin kötü emelleri ve baskısı diğer yandan bitip tükenmek bilmeyen dedikodular nedeniyle aydın gençler tarafından kasvetli ve bunaltıcı bir yer olarak algılanır. Bu nedenle Söke kasabası, kapalı-dar bir mekân olarak sunulur.

Kemal Bilbaşar'ın *Denizin Çağırışı* romanında ise iki farklı mekândan bahsetmek mümkündür. Bunlardan biri, başkişinin anlatı boyunca yaşadığı yer olan İzmir'dir. İkincisi ise anlatı içinde geriye dönüş tekniğiyle yer edinen ve adı verilmeyen bir kasabadır. Romanda *"sapa bir yerde kurulmuş küçük bir kasaba"* (DÇ, s. 7) olarak tanımlanan bu kasaba, başkişinin İzmir'e gelmeden önce öğretmenlik yaptığı yer olması ve burada yaşananların başkişinin ruhsal durumunun ve İzmir'deki yaşantısının ana belirleyicisi olması nedeniyle son derece önemli bir yere sahiptir. Bir başka ifadeyle bu kasaba, başkişinin tüm yaşantısına ve anlatıya yön veren tek etken olarak değerlendirilir.

Kemal Bilbaşar, *Denizin Çağırışı* adlı romanında başkişinin öğretmen olarak gittiği ve beş yıl kaldığı kasabayı, olayların geçtiği bir sahne olarak sunmaktan öte başkişinin çöküntü içinde olan ruhsal durumunu, bir başka ifade ile psikolojisini somutlayan bir "araç" ve "olanak" olarak kullanır. Romanda, karşılaştığı güçlüklerden ve imkânsızlıklardan dolayı ideallerinden vazgeçen ve kendini kasabada sıkışmış hissederek korkularıyla baş başa kalan

başkişinin, mekânla/kasabayla bütünleşemeden tükenişe sürüklenişi üzerinde durulur. Bu nedenle başkişinin öğretmenlik yaptığı kasaba, kapalı-dar bir mekân olarak algılanır.

Orhan Hançerlioğlu'nun *Karanlık Dünya* romanında ise mekân, Mazılık kasabasıdır. Söz konusu romanda *"...mekân, kurgudan, kişilerden ve temadan önce gelir."* (Kavukçu, 2006: 113). Mazılık kasabası, başkişi Ahmet'in, kendi aidiyetini sorgulayarak varoluş gayesini bulma ve kendini gerçekleştirme mücadelesini verdiği yer olması nedeniyle önemli bir yere sahiptir. Daha önce İstanbul'da yaşayan ve mezun olduktan sonra genç bir hâkim adayı olarak kasabaya atanan başkişi, Mazılık kasabası ile ilgili ilk izlenimlerini şöyle ifade eder:

"Sokak karanlıkla doluydu. (...) Mazılık kasabasını güneş battıktan sonra korkunç bir sessizlik kaplıyordu. Gece, hayatın üstüne inen bir kapak gibiydi. Tek katlı, kerpiç kulübelerden en hafif bir gürültü sızmıyordu. Kışın şiddetinden korunmak için ancak bir insan başı geçecek kadar ufaltılmış pencerelerin arkasında, kaderlerine boyun eğmiş insanlar, tevekkül ve sükûn içinde uyuyorlardı." (KD, s. 7)

Başkişinin, bu kasabayı tanımlarken kullandığı *"karanlıkla doluydu"* ifadesi, kasabadaki cehalete ve yozlaşmaya işaret eder. Bu kasaba hakkında bilgi veren bir başka kişi ise Kadıbaba olarak bilinen, kasabanın ihtiyar hâkimidir. Kadıbaba, elli haneden oluşan Mazılık kasabasına, Mozambik adını takar ve kasabadaki sosyal yaşamı ve işleyişi, *"Mozambik'te zaman denen makinenin çarkı gayet yavaş döner. Tüccar inhisarı altındaki müşterileri küçümseyerek dükkânında oturur. Memur beş on kâğıt imzalamakla yetinir. Çiftçi toprağı ağır ağır sürmeye çalışır. İşte Mozambik budur."* (KD, s. 12) şeklinde dile getirir. Böylece kasabadaki yaşamsal faaliyetlerin, sosyal ve resmî işlerin durgunluğuna dikkat çeker.

Refik Erduran'ın *Yağmur Duası* adlı romanında ise mekân İstanbul ve Ankara şehirleri ile Ankara'dan Çorum'a doğru yapılan yolculuk sırasında karşılaşılan İ… kasabası ve Pınarlı köyüdür. Farklı mekânlar kullanılmasına rağmen asıl olay örgüsünün geçtiği mekân Pınarlı köyüdür. İ… kasabası ise kendilik değerlerine ve Anadolu'nun değerlerine yabancılaşmış başkişinin, Anadolu gerçeğini görmeye ve bu gerçekle yüzleşmeye başladığı yer olması nedeniyle romanda önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle Ankara'dan hareket eden başkişi için İ… kasabası, Anadolu'ya açılan bir kapı olarak değerlendirilir. Başkişi, memleketin çok uzakta, ücra bir yerinde olmayan; hükûmet merkezine hemen bir saat kadar

mesafede, yanı başında olan bu yerlerin geri kalmışlığı karşısındaki şaşkınlığını şöyle ifade eder:

"Arkaya yaslanıp etrafı seyretmeğe, daha doğrusu bön bön etrafa bakmağa başladım. Zira yolunu şaşırmış bir medeniyet damarı gibi uzanan şosenin sağında ve solunda insan gözünün dikkatine layık hiçbir şey yoktu. (...) Uzaklarda otlayan koyun sürülerinin çıngıraklarında ve ara sıra rastladığımız kağnıların gıcırtısında ortaçağların hazin tembelliği vardı. Bu kağnıların üstünde hareketsiz duran acayip kılıklı insanlar bizi bezgin ve ilgisiz gözlerle süzüyorlardı. Saate baktım: Ankara'dan hareket edeli bir saat olmuştu. Bu bir saat bizi hükûmet merkezinden kırk kilometre öteye değil, zamanımızdan dört asır geriye götürmüştü." (YD, s. 30)

Ünlü bir seyahat muhabiri olan Ferhat, dünyanın pek çok yerini gezmiş ve bu yerleri tanıtırken eğlenceli vakit geçirmiş biridir. Ancak kendi memleketinde, Anadolu'nun ortasındaki bu yerlerin gerçeğine yabancı kalışı karşısında bir hüzne kapılır. Başkişinin bir gece konakladığı İ… kasabasında yaşadığı olaylar, mekân-insan ilişkisinin ortaya konmasında etkili olur. Ferhat'ın bu kasabadaki gözlemleri, Anadolu'nun daha önce gitmediği kasaba ve köylerinin genel görünümünü gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. *"Tasvirden beklenen kişinin toplumsal kaderini tahlil ve izahtır."* (Tekin, 2009: 139). Bu nedenle İ… kasabası, Ferhat'a, Anadolu gerçeğini gösteren ilk mekân olması bakımından önemli bir yere sahiptir. Başkişinin ve yanındakilerin, bir gece konakladığı bu kasaba, romanda şöyle tasvir edilir:

"Ortalık kararırken İ... kasabasına vardık. Uzaktan pek boş ve ışıksız görünmesinin sebebini yaklaşınca anladık: İ...'de elektrik yoktu. Bozkırın kasvetinden sonra meskûn yerlere geldiğimize seviniyordum ama çürük diş renginde evleri ve dere yataklarına benzeyen sokaklariyle burası da iç açacak bir yer değildi. Eğri büğrü taşların üstünde hoplaya hoplaya ilerlerken titrek ışıklı pencerelerden bazılarında perdeler aralanıyor, başörtülü kadın siluetleri görünüyordu. Bu da olmasa İ...'de kadın yok sanacaktık. Zira sokaklarda konuşup görüşmeden ağır ağır dolaşan insanların hepsi erkekti. Farlarla karşılaşınca, mağaralarına birdenbire ışık tutulmuş gece mahlûkları gibi gözlerini kırpıştırıyor ve tembel bir telaşla kenara çekiliyorlardı." (YD, s. 31-32)

İ… kasabası, asıl olay örgüsünün anlatıldığı yer olan Anadolu'ya geçiş mekânı olması açısından önemlidir. Bozkırın insanı boğan sıkıcılığından sonra bir yerleşim yerine gelmekten dolayı içinde bir mutluluk beliren başkişi, kasabanın hasta bir insanı andıran

"çürük diş rengine benzeyen evleri, eğri büğrü olan yolları, boş ve ışıksız sokakları" karşısında yine bir hüzne kapılır. *"Ağır ağır dolaşmak"* ve *"tembel"* ifadeleri, kasaba insanının bedbinliğini, yılgınlığını ve yaşam karşısındaki pes etmişliğini somutlar. Aynı şekilde *"Önünden geçtiğimiz kahvelerde, birbirlerine küs gibi asık suratlarla oturan erkekler bizi sessiz bir merakla takip ediyor, fakat selam vermiyorlardı."* (YD, s. 33) ifadeleri de hasta bir insanı andıran bu kasabanın insanlarının da ruhsal bakımdan sağlıklı bir iletişim içinde olmadığını vurgular. Yazar, aslında yıllar önce canla başla mücadele eden bu milletin evlatları değilmişçesine ölü ve tembel hareketlerle gezinen kasaba insanını eleştirir. Bu eleştiri, aynı zamanda kendi memleketinin gerçeğinden habersiz olduğu için kendine yapılan bir öz eleştiridir.

Ankara'dan hareket ettikten sonra, henüz bir saat geçmesine karşın böyle bir geri kalmışlıkla karşı karşıya gelen ve memleketin gerçeğiyle ilk defa yüzleşen başkişi; bu kasabanın çaresiz, görmezden gelinmiş, ihmal edilmiş ve her türlü medeniyet ışığından mahrum bırakılmış hâli karşısında kendi varlığını sorgulamaya başlar.

III. BÖLÜM

3. KASABA ROMANLARINDA ÖNE ÇIKAN BİREYSEL VE TOPLUMSAL İZLEKLER

3. 1. BİREYSEL İZLEKLER

3. 1. 1. Çatışma

Çatışma izleği, incelenen kasaba romanlarının hemen hepsinde görülen bir izlektir. Çatışma; insanın, şuuraltında kendi kendine yaptığı mücadele ve hayatı hakkında içinde bulunduğu ruhsal durumlardır. Buna göre çatışma, bireysel düzeyde gerçekleşebileceği gibi insanlar ve toplumlar arasında da görülebilir. Düşünce ve kanıların birbirine olan zıtlığına dayanan çatışma, özellikle *Yeşil Gece, Vurun Kahpeye, Kuyucaklı Yusuf* ve *Nâbi'nin Park Kahvesi* adlı romanlarda çok boyutlu olarak ele alınmıştır.

Yeşil Gece'de çatışma izleği; mektep-medrese çatışması, eski-yeni çatışması, halk-hükûmet çatışması ve Yunan askerleri ile kasaba halkı arasındaki çatışma şeklinde görülür. Ayrıca ulema ve fuzalâ yatağı olan Sarıova kasabasını yeşil gecenin karanlığından kurtarmak isteyen idealist Başmuallim Ali Şahin ile kasaba halkını kendi çıkarları doğrultusunda kullanan kasabanın müderrisleri, softaları, gericileri ve karanlık güçleri arasındaki çatışma da romana damgasını vuran çatışmalardır.

Vurun Kahpeye romanında ise çatışma izleği; Kuvayımilliye'yi savunanlar ile karşıtlarının çatışması, işgal güçleri ile kasabalı arasındaki çatışma ve eski-yeni çatışması olarak çok yönlü bir şekilde ele alınır. *Yeşil Gece'*de Ali Şahin'in ve *Vurun Kahpeye'*de ise Aliye'nin, Anadolu'da öğretmenlik yaparken kültürel değerler, halkın aydınlanması ve zihinsel dönüşümünün sağlanması noktasında karşılaştığı çatışmadan dolayı zorluk yaşadığı ve sürekli mücadele içinde olduğu görülür.

Kuyucaklı Yusuf romanında ise çatışma izleği; bireysel çatışma, mesleki çatışma, sınıfsal çatışma, eşraf-halk, iyi-kötü, güçlü-güçsüz, doğallık-yapaylık ve iletişim çatışması gibi pek çok farklı türde sınıflandırılır. Aslında *Kuyucaklı Yusuf* romanı güçlü ile güçsüzün çatışması olarak da tanımlanabilir. Ayrıca, Yusuf'un benliğinde görülen iç ben ile dış ben'in çatışması, eserde öne çıkan bir başka çatışma türüdür. Bu çatışmaların ortaya çıkmasında gerek Yusuf'un gerekse kasaba halkının, idarecilere karşı güven yitimi etkili olur. Eşraf ve bürokratların iş birliği yaparak yoksul kasaba halkını etkisi altına alması ve onlara, kendi

istedikleri kadar yaşama imkânı tanıması, kasabalının güven duygusunu kaybetmesine neden olur.

Nâbi'nin Park Kahvesi romanı ise bir çatışmanın romanı olarak değerlendirilir. Romanda eski-yeni çatışması, aydın gençler ile kasabanın hâkim güçleri olan eşraf arasındaki çatışma, Kurtuluş Savaşı'na katılanlar ile katılmayanların çatışması, eşrafın eşrafla çatışması, halk-eşraf çatışması, madde-ruh çatışması, insan-tabiat çatışması, mesleki ve bireysel çatışma gibi pek çok çatışma türü görülür.

İncelenen kasaba romanlarında bireysel çatışmalar; kimlik çatışması, aidiyet sorunu ekseninde kasaba-şehir çatışması, ruhsal çatışma/duygu çatışması, kişilik/benlik çatışması, bireysel ve mesleki çatışma, eşraf-eşraf çatışması, çıkar ve iktidar çatışması, iletişim çatışması, kara-deniz çatışması ve madde-ruh çatışması olmak üzere on başlık altında ele alınmıştır.

3. 1. 1. 1. Kimlik Çatışması

Eski Hastalık romanında çatışma izleği, başkişi Züleyha'nın benliğinde görülen Doğu-Batı ve değerler çatışması ekseninde yaşanan bölünmüş kimlik çatışmasıdır. Amerikan Koleji'nde okuyan ve Batı kültürünü benimseyen dayısı Şevket Bey'in etkisinde büyüyen Züleyha'nın, yaşadığı kaza sonucu kendine ve çevresine bakışı değişir. Babasının ısrarı ile Anadolu'ya gelen Züleyha, Batı kültürü ile Doğu kültürü arasında çatışma yaşayarak gündelik yaşamdan kendini soyutlar.

Aldığı eğitim ve yetişme tarzından dolayı kendini kasabada farklı gören Züleyha, geçirdiği kaza ile beraber kendini ve değerlerini sorgulamaya başlar. Bu sorgulama sonucunda yaşadığı kimlik karmaşası, kendini ve değerlerini bulma noktasında değişim gösterir. Silifke kasabasında yaşam biçimi ve düşünceleri bakımından önceden küçümsediği ve alaya aldığı insanları, artık kendisi için var olan insanlar olarak görmekten ve küçümsemekten vazgeçer. Kendisinin de aslında onlardan farklı olmadığını düşünerek normalleşme sürecine girer. Bu durum romanda Yusuf'u fiziksel olarak beğendiğini belirten Züleyha'nın, kazadan sonra ruhsal anlamda da beğenmesi ve onu sevmesi şeklinde ortaya konur.

Ailevi nedenlerle kasabaya gelen Züleyha'nın, anne ve babasının ısrarı sonucu yaptığı gönülsüz evlilik, onun çevresiyle çatışma yaşamasına neden olur. Anadolu'ya dışarıdan bakan ve İstanbul dışında kalan taşra insanını başlangıçta kendi kaderlerine terk

edilmiş ve realiteden uzak gören Züleyha, kendini etrafındakilerden yüksek ve farklı görür. Bu bakışla etrafındakileri âdeta ötekileştirir:

"Züleyha, gelin elbisesinin üstüne bir manto almış, kocasıyla beraber bir zaman kalabalığın içine karışmıştı. Bu vaziyette kendini tebaasının arasına girmeye tenezzül etmiş bir popüler prenses vaziyetinde görüyor; gizli bir gurur duyuyordu." (EH, s. 133)

Eski Hastalık romanında Züleyha'nın bakış açısıyla olumsuz bir Anadolu algısı ortaya konur. Mekânsal çatışmaya neden olan şey eğlence algısıdır. Bu eğlence algısı, Cumhuriyet sonrasında görülen yenileşmenin, Anadolu'ya yansımalarının yüzeysel olduğunu göstermek içindir. Züleyha'nın, İstanbul dışındaki taşra insanını ruhsal bakımdan yetersiz bulmasının temelinde bu insanları ötekileştirmesi ve küçük görme ön yargısı yatar. İstanbul'daki yaşamın, Anadolu gerçeğiyle çatışması ya da romanlarda okuduğu ve *"eski hastalık"* (EH, s. 128) olarak tanımladığı "aşk" olgusunun gerçek hayattaki aşk ile çatışması, Züleyha'nın birtakım değerleri sorgulamasına neden olur. Böylece Züleyha'nın çevresine olan ön yargının yıkılmasında ve kendi realitesini, gerçek anlamda görmesinde, kaza sonunda İstanbul'dan Mersin'e yapılan vapur seyahati etkili olur. Bu seyahatte gemideki mürettebatın, ziyaret ettikleri kasabaların ve babasının savaştığı cepheleri Züleyha'nın doğrudan görmesinin, Züleyha'nın kişiliğine büyük katkısı olur. Babasının ve Yusuf'un mücadele ettiği Çanakkale cephesini gören Züleyha'da millî bilinç oluşur:

"... Züleyha'nın Gölyüzü'nde olduğu gibi burada da yine kendi tebaası içinde dolaşan demokrat bir prenses vaziyeti vardı. Fakat şimdi bu insanlara karşı eskisinden çok farklı bir sempati ve yakınlık duyuyordu ... Kendi dünyasından gördüğü ihanetin yarası çok taze olduğu için, garip bir ihtiyaçla bu insanlara sokuluyor, ikram ettikleri sandalyelere oturuyor, bazılarıyle konuşuyordu." (EH, s. 157-158).

Yolculuk sırasında millî bilinci oluşmaya başlayan Züleyha'nın, Anadolu'nun kasabalarındaki insanlara bakışı değişir. Artık bu kasabaları, Batılı bakış açısıyla dışarıdan anlatıldığı gibi değil; kasaba insanının bakış açısıyla Doğu kültürünü ortaya koyan yaşam ve düşünce şekliyle tanımaya başlar. Züleyha, bundan önce bilincine yerleşen ve dayısının işgal güçlerine karşı çıkma deliliği yerine, kurtuluşu işgal güçlerinde görmek ve onları kabul ederek onlarla iyi geçinmek gerek şeklindeki düşüncelerini sorgular. Anadolu insanının ve babasının, ellerindeki kısıtlı imkânlara rağmen gelişmiş düşman ordusuna karşı çektiği sıkıntıların ve kendi millî değerleri uğruna verdikleri mücadelelerin idrakine varır. "Delilik" olarak tanımlanan bu duruşun aslında "millî bilinç" gerçeği olduğunun farkına varır. Böylece

yaşadığı Doğu-Batı kimliği çatışmasında kendi kültürüne, değerlerine, düşüncelerine ve topraklarına sahip çıkılması düşüncesi galip olur. Bu çatışmanın sonucunda da kendi öz benliğini bulur.

Doğu-Batı ekseninde yaşanan kimlik çatışması, bireyler arasında da görülür. Bu bağlamda millî bilinci temsil eden Yusuf ile yabancılaşmış bilinci temsil eden Züleyha'nın değerler bakımından çatıştığı görülür. Züleyha, Batı'yı hiç görmediği hâlde Batılı gibi davranır ve Batı'yı yalnızca eğlence yönüyle algılayarak yaşar ve taklit eder. Böylece Anadolu insanına ve yaşamına karşı duyarsızlaşır. Buna karşın Yusuf, Fransa'da yaşamış olmasına rağmen kendi değerlerinden hiç taviz vermez. Bu nedenle Yusuf karakteri, Anadolu insanının değerlerini sahiplenişini ve bozulmamışlığını simgeler. Metinlerarasılık yöntemiyle *Yusuf ile Züleyha* hikâyesini anımsatan bu romanda, aşk unsuru aracılığı ile değerler ve kimlik çatışması gün yüzüne çıkarılmaya çalışılır.

Kasabadaki yaşam ile İstanbul'daki Batılı yaşam arasında bir başka ifade ile kendisini Doğu kültürüne çağıran ben'i ile Batı kültürüne çağıran ben'i arasında çatışma yaşayan Züleyha, bir süre sonra millî bilincin uyanması ile kendi benliğine döner. *"… birey düşünce yapısını ve yaşam tarzını değiştirdiğinde geçmişinde bıraktığı 'ben'i ve çevresiyle bir uyumsuzluğa düşer. Bu durumda çoğunlukla, duygusal bir tepki olarak yeni yaşam ve yeni 'ben/benlik' yüceltilir ve eskisine karşı nefrete kadar varabilen olumsuz hisleri beslenir. Kapatılan o hayat sayfası, tüm ögeleriyle birlikte reddedilirken ona ait unsurlardan da kaçış başlatılır. Mekân da bu unsurlardan ilkidir."* (Demir, 2011: 253). *Eski Hastalık*'ta Züleyha'da ve dayısında somutlaştırılan Batılılaşma düşüncesi, modernleşmenin en temel taşı gibi görülür ve içinde bulunulan her türlü sıkıntıdan kurtuluşun reçetesi gibi algılanır. Hâlbuki asıl çözüm için Batı kültürünün ve yaşayış şeklinin örnek alınması yerine, kendi tarihine, kültürüne, geçmişteki başarılarına ve hissiyatına dayanan bir anlayışın benimsenmesi gerekir. Yalnız sınırları iyi belirlenebilen, insana kendi öz değerlerinden kopmadan yaşama imkânı veren bir Batılılaşma kabul edilmelidir. Bu nedenle, Doğu ve Batı'nın iyi sentez edilmesi gerekir. Zihinsel bir değişim ve dönüşüm içinde olan Züleyha'nın kimliğinde yaşanan çatışma, madde-ruh çatışması düzeyinde değerlendirildiğinde millî ruhun, maddeye üstün geldiği sonucuna ulaşılır.

3. 1. 1. 2. Aidiyet Sorunu Ekseninde Kasaba-Şehir Çatışması

Kavak Yelleri romanında kasaba ile şehir/İstanbul arasında bireysel düzeyde çatışma yaşayan Doktor Sabri Bey'in yaşam serüveni anlatılır. Anadolu'nun ismi verilmeyen bir

kasabasında yirmi beş yıl yaşayan ancak bu süre içinde kendini kasabaya ait hissetmeyerek asıl memleketi olarak gördüğü İstanbul'a gideceği günün gelmesini bekleyen Sabri Bey, eşinin ölümünden bir süre sonra İstanbul'a gider. *"Bireyin kendini tanımasında belirleyici rolü olan mekân, toplumsal kimlik kazanımının ve aidiyet olgusunun da kodlarını içerisinde barındırır. Varlığın ön koşulu, belirli bir zamanda ve belirli bir mekânda bulunmakla özdeştir. Bireyin bu zamansallığı/tarihselliği ile mekânsallığı onun tarihsel düzlemdeki 'aidiyet bilinci'ni oluşturan ve 'kim'liğini inşa sürecini etkileyen bir yapı oluşturur."* (Kanter, 2014: 237). Burada ismi verilmeyen kasaba; insan ve aidiyet ilgisini bünyesinde barındırarak başkişinin kendini tanımasında ve kimliğini oluşturmasında önemli bir unsur olarak öne çıkar.

Sabri Bey, hizmet için geldiği kasabada Celile Hanım'la evlendikten sonra kasabaya alışma süreci geçirir. Ancak eşinin öldüğü gece, kasabaya aidiyeti ile yabancılaşma duygusu arasında çatışma yaşar. Sabri Bey'in başımda esen *kavak yelleri* (KY1, s. 45) olarak tanımladığı ve önceden beri var olan bastırılmış İstanbul'a gitme isteği ve kendini kasabaya ait hissetmeme düşüncesi, Celile Hanım'ın ölümüyle tekrar gün yüzüne çıkar. *"Kırsal yaşamda da kentte de bu aidiyet duygusu, insanları bizden olanlar ile olmayanlar arasındaki ayrımı belirginleştirmektedir."* (Nacak, 2017: 69). Aslında Sabri Bey'in aidiyetini sorgulaması, kasabayı ötekileştirmenin bir başka biçimi şeklinde düşünülmelidir. Ötekileştirme, kasabaya ve kasabalıya dışarıdan bakılarak da gerçekleşen bir durumdur.

Tanzimat'la beraber başlayan ve Cumhuriyetle birlikte İstanbul dışına "Anadolu'ya açılma ve halk için" anlayışı, Sabri Bey'in kişiliğinde uygulamaya geçer. Romanlarını sosyal duyarlılıkla kaleme alan Reşat Nuri de romanlarında öğretmen, doktor ve kaymakam gibi aydınları, bir şekilde Anadolu'nun kasabalarına hizmet için gönderir. Anadolu'ya halkı aydınlatmak için giden pek çok aydın, Anadolu gerçeğiyle karşı karşıya geldiğinde ideallerini ötelemeye başlarken bu durum, Sabri Bey'in varlığında değişime uğrar. Başlangıçta Anadolu'ya faydalı olmak aşkıyla İstanbul'dan yola çıkan yedi idealist genç, bu düşüncelerinden vazgeçerek yolda âdeta bir yaprak misali dökülürken Sabri Bey, hizmet için geldiği kasabada yirmi beş yıl yaşar. Eşinin ölümünden sonra dört buçuk ay kadar kısa süren İstanbul macerasından sonra Sabri Bey'in kalıcı olarak tercih ettiği mekân, yine Anadolu'nun bu kasabası olur. Sabri Bey, bu kasabayı tüm değerleri ve yaşam şekliyle sonuna kadar benimseyerek kendine gerçek anlamda yurt edinir ve kasabayla tek vücut olur.

Celile ile evlendikten sonra kasabaya yabancı olduğunu unutan Sabri Bey'in küllenmiş bu duygusu, Celile'nin ölümüyle beraber nüks eder:

"Doğrudur. Bu kasabanın bana verdiği refahı, Emin Hulûsi ile el ele İstanbul kaldırımlarında, iş aramaya çıktığımız günlerde değil, ondan çok daha evvelki oldukça mesut zamanlarımda, kafamın karamelâ makineleri gibi durmadan hayal ve ümit döktüğü kavak yeli gecelerinde bile düşünememiştim. Fakat sonradan talih değişince ve hele çoluk çocuğa karışınca toprağını sevmiş bir ağaç gibi sere serpe geliştim; dört bir tarafa dal budak saldım. Ancak şu da var ki yine o gecelerde nerede, nasıl olduğunu tayin edemeyerek gördüğüm bir başkası bir türlü rüyada bir benim kulağıma, ileriki hayatım için, bir başka türlü vait fısıldamıştı ... Evet, ben, bu yabancılık duygusunu hiçbir zaman içimden tamamiyle söküp atamamıştım. Fakat hiçbir zaman da ben, bu şimdiki şiddetine yükseldiğini hatırlamıyorum ve bu, çoktan beri evimizin bir odasında bir gölge ile bir feryattan ibaret kalmış bir kadının ölümünden ileri geliyordu." (KY1, s. 43-44)

Yaşadığı kasabanın şartlarını başlangıçta benimseyemeyen ve benimsemek de istemeyen Sabri Bey, Celile'yi tanıyıp onunla evlendikten sonra kendisi de farkında olmadan kasabayı severek benimser ve burayı kendine yurt edinir. Celile'nin hayatına girmesiyle beraber kasabanın değerlerini benimseyen başkişi, Celile'nin ölümüyle de kasabaya gelmeden önce kendi sahip olduğu değerlerini hatırlar ve bu değerler arasında bocalayarak çatışma yaşar. Bir gece vakti kasabada gezerken *"men garibem, men mehcurem"* (KY1, s. 42) sözünü tekrar etmeye başlar. Kendini kasabaya ait hissetmeyen Sabri Bey, doğup geldiği yer ile yaşadığı yer arasında aidiyetini sorgular:

"Alaca karanlıkta dar ve dolambaçlı bir sokaktan evime çıkarken bu 'Men garibem, men mehcurem' sözü birdenbire ağzımdan çıktı. ... Fakat bu âni uyanıklığa rağmen biraz sonra aynı sözü yine tekrar ettiğimi duyunca, bir yabancıya çıkışır gibi en lâübali alayımla kendi kendime çıkıştım: 'Hayır ola ahbap! Ne oluyoruz? Burası artık senin öz yurdun… bu kasabanın en varlıklı adamlarından biri sensin; bu memleket, seni başına taç etmiştir… Belediye Reisi sana 'Mebusları Ankara değil de halk seçse sen çoktan ittifak reyi ile mebusumuzdun!' diyeli daha on dakika olmamıştır. Gerçi karın öldü. Fakat etrafında bunca dostun, üstelik bu toprağın öz muhlis malı olan nur topu gibi bir de çocuğun var." (KY1, s. 42-43)

Mekândan hareketle iç benini gün yüzüne çıkaran Sabri Bey, iç ben ile dış ben'inin farkına varır ve iç ben'ine birtakım özellikler yükleyerek onun somutlaşmasını sağlar. Psikolojisini, içindeki gelgitleri, bütün yaşananları, geçmişini, zihninden hızlı bir film şeridi gibi kesik kesik geçirerek bir iç hesaplaşma yaşar. Şuuraltını, yaşadığı olaylardan ve günün kalıntısından hareketle gün yüzüne çıkarır.

Sabri Bey'in kendini sorgulaması ve uyanıkken uykuda olma hâli, Freud'un gündüz düşleri ile açıklanır. Freud, gündüz düşlerini, geçişken bir yapıda olan üç zaman dilimi ile izah eder. Gündüz düşleminde, *"Geçmiş, hâl ve gelecek, kopuntusuz uzanıp giden istek ipi üzerinde boncuk taneleri gibi art arda dizilir."* (Freud, 1979: 198). Freud, rüyalar ile insanın uyanık durumda gördüğü rüyaları yakından izler ve inceler. Yaşanılan her şey, mekânın sınırları ve kuşatıcılığı içinde geleceğe taşınır. Freud'a (1979) göre rüyalar, zihindeki birtakım endişeler sonucu ortaya çıkan ve belirli anlamları içerisinde bulunduran sembollerdir. Bu hâliyle rüyaların; günün kalıntısının, çocukluktan gelen bilinçdışındaki malzemelerin ve bedenin ihtiyaçlarına ilişkin unsurların etkisiyle oluştuğunu ifade eder. Gündelik hayattaki olaylar ve bedensel ihtiyaçlardan kaynaklanan rüyalar, arkasında derin bir anlam tabakası içermezken çocukluğa ait rüyalar, kişiliğin ortaya konmasında oldukça önemli ipuçları içerir. Bastırılarak bilinçdışına itilen çocukluk anıları, duyguları ve kompleksleri rüyalar aracılığıyla su yüzüne çıkar. Her davranışın nedenini çocukluktaki bir etkene bağlayan Freud, rüyalarda görülen semboller aracılığıyla kişilik çözümlemesi yapmaya çalışır. Bu semboller yalnızca kişilerin bilinçdışına ulaşılmak için kullanılmaz. Aynı zamanda edebî eserlerdeki şahısların ve bu eseri ortaya koyan sanatçının bilinçdışının açığa çıkarılmasına da olanak verir. Sanatçı, edebî eser vasıtasıyla kimi zaman anlatı karakterine rüya gördürerek okuru, söz konusu karakterin bilinçdışına sürükleme yolunu seçer.

Celile'yle evlendikten sonra hayatın akışına kendini bırakarak kasabanın bir parçası olan Sabri Bey, Celile'nin ölümüyle beraber kendini sorgular ve Anadolu'nun bir kasabasında *"garibim ve uzakta kalmış/unutulmuşum"* diyerek kasabaya *"yabancı olduğunu"* hatırlar. İçinde bulunduğu belirsizliği ve buhran dolu bu ruh hâlini *"alaca karanlık, dar ve dolambaçlı sokak"* ifadeleri ile gözler önüne sererek çıkmazda olduğunu belirtir. Bu duygular içinde bile çatışma yaşayan Sabri Bey, bir yandan kasabada *"garip"* ve *"yabancı"* olduğunu düşünürken öte yandan kasabanın önemli bir parçası olduğunu kabul eder. Hem mesleki hem de bireysel anlamda kendini gerçekleştirdiğinin farkına varırken kendisinin yaban ellerde olduğu gerçeğiyle de ikilem yaşar. Celile'nin ölümüyle beraber kendini bu kasabaya bağlayan köklerinin kalmadığını belirtirken de *"bu toprağın öz muhlis malı olan nur topu gibi bir de çocuk"* sahibiyim diyerek aslında bu kasabaya yine bağlı olduğunu ve ikilem içinde kaldığını gösterir. *"Görünüşte bir 'kendini arama' olarak süregiden bu değer serüveninin, aslında, anlatının derin yapısında saklı duran, Doktor Sabri'nin İstanbul ve Anadolu arasında sıkışıp kalmış 'aidiyet' sorunu ile, "asıl toprağını"*

bulma sorunu/kaygısı ile örtüştüğünü görürüz." (Altuğ, 2005: 60). Sabri Bey için kasaba, farkında olmadan kendi varlığını ve bütünlüğünü güvence altına aldığı bir mekân konumundadır. Kasabadan İstanbul'a gittiğinde İstanbul'da yabancılık çeken başkişi, burada ontolojik olarak kendi varlığını tehlikede görür. Sabri Bey'in, kendini alışılmışın dışında bir yaşamın içinde bulması ve bu yaşam karşısında bocalaması, bir anlamda mekânsal bakımdan kasaba ile şehre yüklenen değerlerin çatışmasıdır.

Sabri Bey, İstanbul'a gelişiyle beraber kendini, asıl burada boşlukta hissetmeye başlar ve kendini İstanbul'a ait görmeyerek burada tutunamayacağını anlar. Otel görevlisi Koço'nun daveti üzerine, onun evine gittiğinde Koço'nu ailesini ve orada bulunan diğer misafirleri, kasabada geride bıraktığı insanlar gibi algılar:

"Beyoğlu'nun fakir bir mahallesindeki bu fakir Rum'un evinde tanıdığım kitapçı Sokrat ve şarkı söyleyen papazla kadın ve kız, benim kasabadaki Karabağlı Yenge, Ablalar, Müftü ve daha birçokları arasında en küçük bir münasebet yoktur. Buna rağmen niçin bu geceyi orada, onlar arasında geçirmiş gibi bir sükûnet hissettiğimi anlayamadım." (KY1, s. 297)

Sabri Bey'in, bu davette tanıdığı kişilerin yanında kendini huzurlu hissetmesi, onun kasabaya ve kasabadakilere duyduğu özlemin ve kendini kasabaya ait görmesinin bir itirafıdır. Bu durum, *"Modernitenin bunaltıcı havasından özlem dolu bir kaçış olarak değerlendirilir. Adeta sığınılacak, insanın tüm benliği ile kendisini içine koyabileceği bir yaşam alanı olarak görülür."* (Özensel, 2017: 82). Sabri Bey, bunca yıldır hayalini kurduğu İstanbul gerçeği ile yüz yüze gelerek kendini ait hissetmediği kasabanın, aslında asıl yurdu olduğunun bilincine varır. İstanbul'da kaldığı bu süre, onun hizmet için gittiği Anadolu kasabasına bütünüyle alıştığının bilincine varmasını sağlar. İstanbul'da büyük bir boşluğa düşerek burada kendini yabancı hisseder. Kasabalılar tarafından sevilip sayıldığını ve önemsendiğini hatırlayarak kasabaya büyük bir özlem duyar:

"... şehre (İstanbul'a) karşı duyduğum meraksızlıktır; yabancılıktır. Benim asıl toprağım şimdi gitmekte olduğum yerdir ve bunu teslim etmek zamanı artık gelmiştir. Bundan sonraki hayatımın ne olacağını kendime sormaya lüzum görmüyorum. Bu saatte bildiğim şey ancak orada, akşam üstleri Yeni İstasyon Parkına toplanan insanlar arasında konuşur ve gülerken kendi sesimi tanıyabileceğimdir... Bunu böyle kabul ettikten sonra artık hiçbir mesele, hiçbir kavak yeli tehlikesi kalmamıştır." (KY1, s. 373-374)

Sabri Bey, İstanbul'da kendi kendini tanıyamaz ve öz benliğine yabancılaşır. Kendi olarak yaşadığı kasabadan İstanbul'a geldiğinde "başkası olma"ya ve "mış" gibi davranmaya çalışır. Bu bağlamda Sabri Bey'in İstanbul'a gitmesi hem içinde yıllarca büyüttüğü özlemin hem de başında esen kavak yellerinin sona ermesi bakımından son derece önemlidir. Sabri Bey'in, asıl ait olduğu yerin İstanbul değil; arkasında bıraktığı kasaba olduğu gerçeğini görmesi, hem Sabri Bey'in hem de romanın dönüm noktası niteliğindedir. *"...taşra imgesi, kentin yalnızlaştırıcı, yabancılaştırıcı, soğuk, rasyonelleşmiş dünyasına isyanı da simgeleyen bir ütopya olabilmektedir. Taşra, kentin ütopyaya zorlayan boğucu atmosferinde ideolojik bir değer kazanır sürekli."* (Çelik, 2017: 31). Sabri Bey'in, İstanbul'da kaldığı süre içinde kasabadan gelen, hatta çok samimi olmadığı insanlara bile özlemle sarılması, onlarla tıpkı kasabanın İstasyon Gazinosundaki gibi sohbet etmesi ve kasaba ağzıyla konuşması, onun gerçek aidiyetinin kasaba olduğunu gösterir.

İstanbul'da, otel odasında yanında taşıdığı iki bavul, Sabri Bey'e *"gurbetin* ve *karasızlığın"* iki alameti gibi görünür. Kasabada söylediği *"men garibem, men mehcurem"* (KY1, s. 42) şarkısını bu kez yirmi beş yıl boyunca dönmek istediği İstanbul'da söylemeye başlar. Bu durum, Sabri Bey'in kendi düşünce ve değerleriyle hatta kendi benliğiyle çatışma yaşadığını gösterir: *"Holdeki köşemde kendimi bir istasyonda ne zaman, nereden geleceği ve nereye götüreceği bilinmeyen bir treni bekleyen bir yolcu gibi görmekten kurtulamıyordum."* (KY1, s. 307). Sabri Bey'in kaldığı otelde bu şekilde düşünerek bir boşluk ve belirsizlik içinde olduğunu ifade edişi, aslında kendisinin kasabaya ait olduğunu kabullenişinin yine gizli bir itirafıdır.

Karanlık Dünya adlı romanda ise kasaba-şehir çatışması, genç bir hâkim adayı olarak Mazılık kasabasına giden başkişi Ahmet'in, kendini bu kasabaya ait hissetmeyerek büyük bir boşluğa düşmesi ve bunun sonucunda kasabadaki varlığını sorgulayarak kendi varoluş gayesini arayışı ile ortaya konur. Beş yaşında ailesini kaybeden Ahmet, İstanbul'da, teyzesinin ve eniştesinin yanında büyür ve öğrenimini burada tamamlar. Okulu bitirdikten sonra da doğup büyüdüğü bu şehirde avukatlık stajını yapmayı ve yine burada küçük bir avukatlık yazıhanesi açmayı amaçlar. Ancak mezun olduktan sonra Ahmet'in işleri planladığı gibi gitmez. Eniştesine daha fazla yük olmamak için istemeden de olsa İstanbul'dan ayrılır ve Anadolu'nun bir kasabasına hâkim adayı olarak atanmak zorunda kalır. Amacının kendi doğup büyüdüğü çevrede yaşamak olduğunu söyleyen Ahmet, Mazılık kasabasına gelmek istemeyişini ve bu kasaba ile İstanbul arasında yaşadığı çatışmadan dolayı duyduğu boşluğu şöyle dile getirir:

"…benim bu yerlerde ne işim var? (…) İnsan doğduğu, büyüdüğü, alıştığı muhit içinde bir kıymet ifade eder. Ben burada neyim?.. Sadece bir hiç… Varlığımın bir faydası olmadıktan sonra yokluğumun ne zararı olabilir? Kendi vatanımda bir İngiliz, bir Alman, bir Japon kadar yabancı hissediyorum kendimi… Acaba bir Şikagolu Atlanya'ya gittiği zaman aynı hissi duyar mı? Neden ben bu Mazılık'ta 'Sensiz de, seninle de yaşanmaz' mısraındaki ruh hâleti içindeyim? Bunun mutlaka bir sebebi olmalı?" (KD, s. 12)

Kasaba-şehir çatışması, İstanbul'dan gelen bir gencin, kasabaya uyum sağlayamamasından kaynaklanan bir çatışmadır. Bu çatışmanın yaşanmasında, dünyanın her açıdan ilerliyor olmasına rağmen Mazılık kasabasının içinde bulunduğu cahillik ve geri kalmışlık etkili olur. Başkişiyi yılgınlığa, bedbinliğe düşüren ve yaşamdan tat almamaya iten tek etken, kasabanın hem fiziksel hem de ruhsal yönden karanlığa ve cehalete saplanmış hâlidir. Kasaba insanının gelecekten hiçbir beklentisi olmayan, vurdumduymaz, dünyaya kapılarını kapamış ve kendi kabuğuna çekilmiş hâli, başkişi Ahmet'te görev aşkını hatta yaşama arzusunu tüketir. *"Kendi vatanımda bir İngiliz, bir Alman, bir Japon kadar yabancı hissediyorum kendimi"* diyen başkişi, kasabadaki yalnızlığına işaret ederek İstanbul dışında kalan Anadolu'nun köy ve kasabalarına karşı kendini yabancı hissettiğine vurgu yapar. Bu nedenle kısır bir döngü içinde kasabada yalnızlaşan ve yalnızlaştıkça da kasabaya yabancılaşan başkişi, her fırsatta kasabadaki varlığını sorgulamaya ve buradaki varoluş gayesini aramaya başlayarak yaşadığı çatışmayı pekiştirir. Bütün bunlar, Mazılık kasabasına ilk geldiğinde heyecan ve umut yüklü bu gencin, kasabayla bütünleşememesinden dolayı kasabada yabancı kalmasına ve Mazılık kasabası ile İstanbul arasında yaşadığı çatışmanın içinden çıkılamaz bir hâl almasına neden olur. İçinde gerçekleştirememiş ve yarım kalmış bir İstanbul arzusu olan Ahmet'in, aidiyet sorunu ekseninde yaşadığı kasaba-şehir çatışması ve içinde bulunduğu ruh hâli şöyle ifade edilir:

"Şimdi yalnızlığını daha derinden duyuyordu. Elli haneyi dolduran bir kalabalığın ortasında yalnızdı, yapyalnız. (…) Onu, üstünde yaşadığı toprağa bağlayan tek bağ ormancının zoru ile sarıldığı şu elektrik işi değil miydi? Şimdi bu konuya karşı bile gevşeklik, isteksizlik duyuyordu. (…) İstanbul'a… Avukatlık stajını yaparım… küçük bir yazıhane… Şehir… Şehirde yaşamak… Öleceğim bu Mazılık'ta. Artık dayanamayacağım. Seneler geçiyor… Boşuna vakit kaybediyorum…" (KD, s. 63)

İstanbul'da doğup büyümüş ve orada okumuş olan Ahmet, zorunlu olarak geldiği Mazılık kasabasında kendi aidiyetini sorgular. Bu kasabaya ait olmama düşüncesi, Ahmet'in

kasabada yalnız ve huzursuz olmasına hatta kasabayı karanlıklara boğulmuş hissederek kapalı-dar bir mekân olarak algılamasına neden olur. Bu ruh hâli, Necip Tosun'un (2006: 93) ifadesiyle başkişinin *"varoluşsal sancılar"* çekmesine yol açar.

3. 1. 1. 3. Ruhsal Çatışma/Duygu Çatışması

Freud, ruhsal çatışma kavramı üzerinde önemle durarak bireyin; ahlak kuralları, gelenek ve görenekler ve birtakım endişeler karşısında kendi istek ve duygularını bastırmaya çalışırken aynı zamanda bu istek ve duygularını gerçekleştirme çabası içinde olduğunu belirtir. Bu durumu "nevrotik çatışma" olarak tanımlayarak bireyin yaşadığı duygu ve davranış bozukluğunu ortaya koyar. *"Bütün gün boyunca başka insanlarla ilişki içinde olan kişi çeşitli duygu, düşünce ve eylemleriyle kendisini ifade etmeye çalışır. Bununla birlikte, bu ifade çabası çeşitli açılardan sınırlanmıştır. Hukuk ve ahlak kurallarının koyduğu sınırların yanı sıra, içselleştirilmiş yasaklar ve endişeler, kişiyi her istediğini gerçekleştirmekten, hatta düşünmek ve istemekten alıkoyar. Bu durum Freud'un 'nevrotik çatışma' olarak nitelendirdiği sorunun altında yatan psikolojik gerçeği ifade eder. Buna göre, insan ruhundaki bir eğilim kendisini ifade için çabalarken, bir başka eğilim bu ifadenin ortaya çıkmaması için çaba göstermektedir."* (Cebeci, 2009: 222). Kendi istekleriyle sosyal çevrenin baskı ve yaptırımları arasında kalan birey, ruhsal yönden çatışma yaşayarak birtakım duygusal ve davranışsal bozukluklar sergiler.

Akşam Güneşi romanında eğlence dolu bir yaşamdan durgun bir yaşama zorunlu geçiş yapan başkişi Nazmi Bey'in ruhsal yönden yaşadığı çatışma, Freud'un nitelendirdiği nevrotik çatışma olarak değerlendirilir. Aslında bu çatışma hem fiziki hem de ruhsal yönden yaşanan bir çatışmadır. Ruhsal çatışma içinde olan Nazmi Bey'in, mekânı algılayış şekli de farklılık gösterir. Nazmi Bey, M… kasabasında kendine oluşturduğu yapay mekân içinde mutlu olmaya çalışırken Jülide'nin kasabaya gelmesiyle ruhsal çöküntü içine girer. Jülide, Nazmi Bey'e eski eğlence dolu yaşantısını ve Paris'te, Prens dö Bosfor adıyla yaşadığı günleri hatırlatır. Kasabada kendi kurduğu kurmaca dünya içinde âdeta mutluluk oyunu oynayan Nazmi Bey, hatıralarının canlanması ile geçmişe özlem duyar ve askerlik görevini bırakarak bu kasabaya yerleşmesinden dolayı pişmanlık duyar. Böylece mekân-insan ilişkisi doğrultusunda Nazmi Bey'in, M… kasabasını, kapalı-dar bir mekân olarak algıladığı görülür.

Daha sonraki süreçte Nazmi Bey ile Jülide'nin arkadaş olmaları ve ilişkilerinin gelişmesiyle birlikte mekân da genişler. Böylece her iki karakter için de M… kasabası, açık-

geniş bir mekân hâline dönüşür. Ancak Jülide'nin çıkmaza düştüğü aşkından dolayı intihar girişiminde bulunması ile mekânı algılayış, tekrar değişim gösterir. Mekân-insan ilişkisinde bireyin mekâna yüklediği anlam da önemlidir. *"Mekânsal derinliğin algılanması (ise), mekânla ilişki içinde bulunan bireyin bakışında gerçekleşir."* (Aytaç, 2006: 887). Aynı şekilde Jülide'nin, intihar girişimi sırasında aşkını ilan ettiği ve kendisine bıraktığı mektubu okuyan Nazmi Bey için de mekân, yine değişim gösterir. Mektup ile beraber Nazmi Bey, Jülide'nin aşkına, içinde karşılık bulur. Nazmi Bey, dışa vuramadığı bu aşkın altında ezilir ve ruhsal bakımdan bunalıma girer. Aslında bu durum, iki yönlü olarak belirir. *"Nazmi ve Jülide arasındaki platonik aşk her ikisi tarafından da birbirinden gizli, 'hastalık' olarak değerlendirilir. Özellikle, Nazmi'nin kendisinden yaşça çok küçük olan bir genç kıza âşık olması, yazara göre bir çeşit 'hastalık'tır."* (Asiltürk, 2009: 261). Bir yandan Jülide'nin aşkı karşısında mutlu olan Nazmi Bey için M… kasabası, açık geniş bir mekân olurken diğer yandan açığa vuramadığı bu aşkın altında ruhsal bakımdan ezilmesi ile kapalı-dar bir mekân şekline bürünür. Bu durum, Nazmi Bey'in benliğinde ve ruhunda görülen çatışmanın sonucu olarak değerlendirilir.

Öte yandan mektubun eniştesi tarafından okunduğundan habersiz olan Jülide, bir süre sonra İhsan ile evlenir ve mutlu bir yaşam sürmeye başlar. Bütün bunların sonucunda M… kasabası, Nazmi Bey için ruhsal bakımdan hastalanarak öleceği kapalı-dar bir mekân hâline gelir. Böylece M… kasabasının/mekânın, insana etkisinden ziyade insanın mekândaki yaşanmışlıklarının, mekânın belirleyicisi olduğu görülür. Bu hâliyle M… kasabası, her iki karakter için de fiziksel anlamda yaşanan bir mekân olmaktan çok geçmiş yaşantıların canlandığı ve duygu çatışmalarının yaşandığı mekân olarak değerlendirilir.

Nazmi Bey'in, Jülide'ye karşı olan duygularını tam olarak tanımlayamaması da birer çatışma unsurudur. Nazmi Bey, Jülide'ye olan aşkını çeşitli aşamalarda ifade eder. Buna göre ilk aşama; Nazmi Bey'in, Jülide'yi önceleri bir oyuncak gibi görerek onu küçümsediği devredir. İkinci aşama, Jülide'yi kırıp incitmekten keyif aldığı ve kin ve nefret duygularıyla yüklü olan devredir. Üçüncü aşama ise Nazmi Bey'in, Jülide'yi kırmaktan pişmanlık duyduğu ve ona merhamet ettiği devredir. Nazmi Bey'in, Jülide'ye karşı olan duygularını net bir şekilde ortaya koyamaması, duygu düzeyinde çatışma yaşadığının ve kendi gerçeğini, kendisine itiraf etmekten kaçındığının göstergesidir.

Romanda, ruhsal bakımdan çatışma yaşayan bir diğer kişi de Jülide'dir. Annesi Naciye Hanım'ın ölümünden sonra babasıyla Avrupa'ya giden ve orada lüks içinde eğlenceli bir hayat geçiren Jülide için M… kasabası, tam anlamıyla hayal kırıklığının yaşandığı bir

yer olarak görülür. Bu nedenle M… kasabası, Jülide için mekânsal düzlemde çatışma yaşadığı kapalı-dar mekân olarak değerlendirilir. Ayrıca Jülide'nin M… kasabasına gelmesinden sonra Jülide ile Nazmi Bey arasındaki iletişimsizlik de bir çatışma unsuru olarak sunulur. Bunun yanında teyzesinin eşi olan Nazmi Bey'e âşık olan Jülide hem Şükran teyzesine ihanet etmesi düşüncesinden hem de bu çaresiz aşkın ağırlığı altında ezilmesinden dolayı kendi vicdanı ile imkânsız aşkı arasında kalır. Jülide'nin intihar girişimi de bu çatışmanın ve kaçışın aynı zamanda ruhsal arınma isteğinin doğal bir sonucu olarak görülür. Jülide karakterinde genel olarak gelenek ile modernizm arasında kalan insanların yaşadığı çatışma görülür. Eğitim durumu arttıkça bilinçlenen insanların, yaşadıkları mekânı algılayışları da değişim gösterir. Bu nedenle Jülide için kasaba hem sosyal yapısı ile hem de gelenekleri ile tekdüzeliğin ve imkânsızlıkların mekânı olarak algılanır. Böylece Jülide'nin benliğinde, ruhsal bakımdan yalnızlık ve yabancılaşmanın yaşandığı mekânsal bir çatışmanın da öne çıktığı görülür.

Baba Evi romanında ise baba ile oğul arasında yaşanan ruhsal çatışma ön plana çıkar. Mekân ve zaman düzleminde başkişinin benliğinde yaşanan çatışma, başkişinin yaşamının belirleyicisi konumdadır. Bu çatışmalar, başkişinin "benlik" gelişimini olumsuz yönde etkiler. Doğumundan on sekiz yaşına kadar olan zaman dilimi içinde kendi varlığının bilincine varma ve kendini keşfetme süreci yaşayan başkişinin, babası başta olmak üzere diğer insanlarla ve kendisiyle çatışma yaşadığı görülür.

Baba Evi, sorumsuz ve başıboş bir çocuk olan başkişinin, ataerkil bir aile içinde baskıcı bir babayla yaşadığı çatışmaları ve kendi varlığını keşfetme mücadelesini anlatır. Romanda başkişi, baskı ve huzursuzluğun mekânı olarak algıladığı "baba evi"den, ruhsal bakımdan özgürlüğe ve huzura kaçışı arzular. Aile, sevgi, düzen, bağlılık, iletişim, güven, huzur, otorite, birlik ve beraberlik gibi pek çok olumlu duyguyu ve özü bünyesinde barındıran "baba" ve "ev" kavramları, romanda ruhsal bakımdan huzursuzluğun, baskının, korkunun, şiddetin, iletişimsizliğin ve huzura kaçışın sembolü hâline gelir. Bu durumda "baba evi"nin, başkişi için mecburi bir sığınaktan öteye geçmediği görülür. Bu nedenle bireyin ve toplumun ruh hâlini irdeleyen Orhan Kemal, kendi değerlerinden uzaklaşarak yozlaşan bireye ve topluma dikkat çeker ve *Baba Evi* romanında ruhsal bakımdan kişilik değerleri ile toplumsal çürüme arasında yaşanan çatışmayı gözler önüne serer. Böylece mekânın bireyi ezen, öğüten ve tüketen yönünü öne çıkarır.

Otoriter bir avukat, tanınmış bir fırka lideri ve aynı zamanda bir gazetecinin oğlu olan başkişi, babasının istek ve beklentileri ile kendi istekleri arasında çatışma hâlindedir.

Başkişinin istek ve davranışları karşısında babasının, *"Benim gibi, benim gibi bir adamın oğlu ha!"* (BE, s. 4) diyerek çıkış yapması, babasının ve çevrenin baskıcı tutumunun, başkişinin kendini gerçekleştirme yolunda engelleyici ve kısıtlayıcı birer etken olduğunu gösterir. Baba faktörü, kendi otoriter duruşuyla oğlunun savrukluğu arasında karşılaştırma yaparak çatışmayı ön plana çıkarır. Başkişinin yaşadığı korku, şiddet, aşağılanma ve baba sevgisinden yoksunluğu, çatışmanın ortaya çıkma nedenleri olarak kabul edilir. Bu baskının ağır sonuçlarına bağlı olarak başkişide kendini ifade edememe, sağlıklı bir birey olamama ve kişilik bozukluğu gibi sorunlar kendini gösterir. Otoriter biri olan baba, oğlunun, kendisi gibi biri olmasını ister. Bu nedenle uyguladığı ağır baskı ile başkişiyi, olamayacağı bir kimliğe "dönüştürme" ve "başkalaştırma" çabası içine girer.

Doğduğu gün başkişinin ağzından babasına gönderilen mısrada, başkişinin, ileriki yaşamında karşılaşacağı sıkıntı, bunalım ve çatışmalara işaret edilir. Bir bebeğin doğumu gibi güzel bir olayda dahi uzaktaki babaya verilmesi gereken mutlu bir haberin, doğan çocuğun ağzından *"Ben de dehr'in sitemin çekmeğe geldim dehr'e! (Ben de dünyaya dünyanın sıkıntısını çekmeye geldim.)"* mısrası ile iletilerek çocuğun yaşamının "sıkıntı çekmekten ibaret"miş gibi gösterilmesi, başkişinin yaşamındaki çatışmaya dikkat çekmek içindir. Kimliğini oluşturmada babasının baskısı ile yaşamın maddi ve manevi sıkıntıları arasında sıkışan başkişi, çareyi, bir süre sonra kendini sokaklara atmakta bulur. Evdeki baskı ortamı, başkişiyi yalnızlığa ve iletişimsizliğe iter. Evde babasından ve babasıyla aynı ortamda olmaktan kaçmak isteyen başkişi, çevresiyle uyum ve iletişim problemi yaşar. Bu nedenle yaşadığı çatışma, başkişinin kaçış isteğini besler ve onu tükenişe sürükler.

3. 1. 1. 4. Kişilik/Benlik Çatışması

Acımak romanında doğruluğu, dürüstlüğü seven, yalanın düşmanı olan Zehra'nın, kendi babasının varlığını kabul etmemesi, onun iç dünyasında yaşadığı çatışmanın bir göstergesidir. İş yaşamında yalana kati surette karşı olan Zehra'nın, sosyal yaşamında babasının olmadığını söyleyerek doğruyu söylememesi, iş ve özel yaşamındaki çatışmayı yansıtır. Bu durum aynı zamanda Zehra'nın iç ben ile dış ben arasındaki uyumsuzluğunu ortaya koyar.

Zehra'da baskın karakter olan *"Doğruluk, fedakârlık, manevi temizlik hastalığı… (var). Haksızlığın, yalanın, riyanın, hâsılı bütün ahlaksızlıkların ve zaafların müthiş bir düşmanıdır."* (A, s. 11-12). Mizacında bulunan bütün bu özelliklere rağmen Zehra'nın, Mebus Şerif Halil Bey'e ve Maarif Müdürü Tevfik Bey'e hiddetli bir şekilde *"Yanlış*

olacak… benim babam yok efendim…" (A, s. 19) diye tepki vermesi, kendi iç dünyasında yaşadığı çatışmanın bir göstergesidir.

Çocukluk sürecinde *"Zehra, arkadaşlarına kendini babasız bir çocuk olarak tanıtmıştı."* (A, s. 47). Başlangıçta babasını inkâr eden Zehra'nın, daha sonraki süreçte babasının varlığını kabul etmesi, yine kendi içinde yaşadığı çatışmanın bir sonucudur. Aynı şekilde İstanbul'dan babasının ağır hasta olduğunu yazan ikinci bir telgrafın gelmesi üzerine Zehra, babasına gitmeyeceğini önce kesin dille ifade eder, sonra çantasını hazırlayarak ilk trenle İstanbul'a gider. İstanbul'a gittiğinde Zehra'nın önce Vehbi Efendi'nin kendisine teslim ettiği babasından kalan emanet sandığı açmayacağını söylemesi daha sonra sandığı açarak içindeki hatıra defterini soluksuz okumaya koyulması yine Zehra'nın kedi kendisiyle yaşadığı çatışmasının sonucudur. İnsanın varlığındaki her türlü zaafa düşman olan Zehra'nın, en büyük çatışmalarından biri de kendisinin de "acımak" duygusundan eksik oluşu ve böyle bir zaafı olduğunun farkında bile olmayışıdır. Hastalık hâline gelen doğruluk, temizlik ve fedakârlık duygusu onu acımak duygusundan mahrum bırakır.

Romanda, Zehra'nın babası Mürşit Efendi de kendi içinde birtakım çatışmalar yaşar. Mürşit Efendi, Sivas'ta maiyet memuru olarak göreve başladığında kendine çalışma ilkeleri belirler ve bu ilkelere bağlı kalacağına dair söz verir. Kaymakamlığı sırasında su kirliliğine bağlı salgın hastalık nedeniyle her gün penceresinin önünden çocuk cenazelerinin geçmesine dayanamaz ve vicdanının sesini dinleyerek bu işe hemen bir çözüm üretmek ister. *"Vicdanım bana 'susuzluktan ölen çocuklara her şeye rağmen su vereceksin!' demişti. Ben de bu emre itaat etmek için memuriyetten kovulmayı, mahkemelerde sürünmeyi göze almıştım."* (A, s. 90-91) diyerek M… kasabasına temiz su getirmeye çalışır.

Çocuk ölümlerinin önüne geçmek isteyen Mürşit Efendi, devlet dairelerinde işlerin yavaş ilerlemesi nedeniyle vilayetten gelecek olan kesin talimatı beklemeden harekete geçer. Bu iş için gerekli ihale süresi dolmadan kanunsuz bir şekilde bütçeden fazla para ayırarak hatta bazı suistimallere de sebebiyet verecek biçimde halktan zorla para isteyerek kasabaya su getirme işine girişir. Bu sırada gösterdiği çaba ve yaptığı fedakârlık ile belirlediği çalışma ilkeleri arasında çatışma yaşadığını fark eder ve bu durumu şöyle dile getirir: *"… ben umdelerimden birini tatbik ederken ötekini çiğneyip geçmiştim. Hem daha fenası bu çok kere de böyle olacaktı. Programdaki bu iki madde çatışıyordu. Öyle işler çıkacaktı ki vicdan 'yap' derken kanun 'yapma' diye nehyedecekti. Kezalik kanunun istediği bazı şeyler de vicdana dokunacaktı. Bu vaziyet karşısında ne yapmak lazımdı?"* (A, s. 91) *"Vicdanımın sesini daima dinleyeceğim"* (A, s. 63) ilkesiyle *"Hiçbir zaman kanun haricinde iş görmeyeceğim."*

(A, s. 63) ilkesinin çatıştığının farkına varır ve bu çatışma karşısında kendini bunalmış hisseder.

Bir Kadın Düşmanı romanında ise başkişi Homongolos'un karakterinde görülen çatışma, kendi iç dünyasında verdiği iç çatışmanın mücadelesidir. Bu çatışma, fiziki çirkinliği nedeniyle kendini toplumdan soyutlayan, kalbini ve tüm hislerini bastırarak *"bir kadın düşmanı"* olarak algılanan Homongolos'un, Sâra'ya âşık olarak kendi kendine verdiği mücadele şeklinde tezahür eder. Sâra'nın, kendisine olan duygularının gerçek olmadığını ve oyuna getirildiğini anlayan Homongolos, aşk duygusuna ve hislerine yenik düşmenin ağırlığı altında ezilir. Bu çatışmada, verdiği mücadelede yenik düşerek ölümü seçer. Kasabada düzenlenen bir motor yarışında kaza görünüşü vererek kendini uçurumdan atar ve intihar eder.

Kuyucaklı Yusuf romanında ise benlik çatışması, başkişi Yusuf'un kimliğinde görülen iç ben ile dış ben'in çatışmasıdır. Salâhattin Bey'in ölümünden sonra eve, doğru dürüst para getiremeyen Yusuf, büyük bir üzüntü ve pişmanlık duyar. Kendisinin bir işe yaramadığını ve aç sefil kalacaklarını sürekli dile getiren Şahinde Hanım'ın haklı olduğunu gören Yusuf, kendi kendini sorgulamaya başlar. İyi şartlarda yaşayan bir kaymakam kızını, kaçırmak suretiyle alan bir erkeğin, bu aileye bunları yaşatmaması gerektiğini düşünür ve kendi benliğinde çatışma yaşar:

"Yusuf bütün vücudunun demir çemberlerle sarıldığını zannederek kımıldadı. Yüzü, pis bir şeyin üzerine tükürüyormuş gibi, tiksinen bir ifade almıştı. Bütün bu sıkıntıları kendine layık bulmuyordu. Sanki içinde ayrıca yaşayan bir başka Yusuf vardı ve o, bu ekmek parası için çırpınan, fakir köylülerden vergi almak için bağırıp çağıran zavallıya istihfafla bakıyor ve ondan iğreniyordu." (KY2, s. 180).

Kendini bir işe yaramaz olarak gören Yusuf, olmak istediği durum ile içinde bulunduğu durum arasında sıkışıp kalır. Eşi Muazzez'e ve annesi Şahinde Hanım'a güzel bir yaşam sunamamanın verdiği bir eziklikle kendi varlığını sorgulayarak benlik çatışması yaşar.

Denizin Çağırışı romanında ise başkişi, öğretmen olarak gittiği kasabada karşılaştığı bürokratik engeller, yozlaşmışlık, yalnızlık ve sağlıksız yaşam koşulları nedeniyle ideallerinden bir bir vazgeçerek tükenişe sürüklenir. Başkişi bu kasabadaki *"…dedikodulardan, düşmanlıklardan, parti kavgalarından, görenek ve geleneklere karşı koymaktan, hasılı her şeyden…"* (DÇ, s. 100) yorulur. Bu kasabanın ruhunda oluşturduğu

tamiri mümkün olmayan bu çöküntüyü ve yaşadığı çatışmayı, kasabadan uzaklaşarak şehre gittiğinde bir marul bahçesinin/tabiatın, ruhuna verdiği huzur sayesinde şöyle dile getirir:

"Bu bahçeye ayak bastığım andan beri toprağın iyiliğini kendimde hissediyordum. Ağaçlarda seslerini işittiğim böcekler, gübre yığınlarından yükselen kokular, bulutsuz mavilik, hasılı her şey, bana topraktan gelen iksirle ilişkili görünüyordu. Kalbimde iyilik duyguları, utangaç çırpınışlar duyuyordum. Ah bu dut ağaçlarının gölgesinde, bozulmuş 'ben'den kurtularak toprağın tadını, hazlarını bana geri verecek olan eski 'ben'e mi kavuşuyordum? Gözlerime sevinç yaşları doldu." (DÇ, s. 104-105)

"Evet dışarıdaki eşyalar ve olaylar bizim mizacımıza göre bir görünüş kazanıyordu. Onlar bizim giydiğimiz maskelere göre ya gülüyor, ya da ağlıyorlardı. Ben ise her zaman hastalıklı bir duyarlık içinde, anıların önceden kabul edilmiş kuşkuları elinde oyuncak olmağa mahkûmdum. (...) Her zamanki gibi gölge varlığım beni peşinden sürüklüyordu. Ah, tüm kötülüklerin karanlığından yaratılmış bu gölge varlığımdan bir kurtulabilseydim, o zaman bu dünya bana yeniden güzelliklerini sunacaktı." (DÇ, s. 117-118)

Başkişi, pek çok güçlük ve imkânsızlıkla mücadele ederek ruhsal bakımdan hasta bir kişilik geliştirdiği ve buna bağlı olarak benlik çatışması yaşadığı bu kasabadan uzaklaşarak alınyazısını arayışa çıkar. İzmir'de, tabiatla baş başa kaldığı bir sırada kasabada kaybettiği öz benliğinin geçici de olsa farkına varır. Bozulmuş ben'den kendi öz ben'ine kavuşmanın umudunu yaşar. *"Nevrotik süreç kişiyi ikili bir kimlik sahibi olmaya zorlar. Bu kimliğin bir tarafı 'idealize benlik', diğer tarafı ise 'aşağılanan benlik'tir. Bunun sonucu, kişinin benlik değerlendirmelerinde birbirinin yerini alan zıt kavrayışlar, hatalı davranış ve ruh durumundaki çalkantıların ortaya çıkmasıdır."* (Cebeci, 2009: 244). Başkişinin kasabada yaşadıkları, onun ruhsal bakımdan kendine olan güvenini tükettiği gibi aynı zamanda etrafındaki her şeye kuşku ve korkuyla bakmasına ve her şeyden uzaklaşmasına neden olur.

3. 1. 1. 5. Bireysel ve Mesleki Çatışma

Bir Kadın Düşmanı romanında en dikkat çeken izleklerden biri çatışma izleğidir. Romanda hem bireysel hem de toplumsal düzeyde görülen çatışma, çok yönlü olarak sunulur. Bireysel düzeyde gelişen çatışma, güzellik-çirkinlik ve aşağılık duygusu-narsisizm karşıtlığında kendini gösterir. Bu bağlamda söz konusu çatışma, fiziksel çirkinliği nedeniyle ailesi ve toplum tarafından dışlanarak yalnızlaşan ve dış dünyadan kendini bütünüyle yalıtılmış hisseden başkişi Homongolos ile güzelliğini ön plana çıkaran ve etrafındaki herkes tarafından beğenilmek arzusunda olan Sâra'nın çatışması şeklinde ortaya çıkar.

"Homongolos ve Sâra kimliğinde şekillenen güzellik-çirkinlik karşıtlığı bir süre sonra restleşmeye dönüşür ve böylece dramatik kriz baş gösterir. Bir yanda dış güzellik sembolü diyebileceğimiz Sâra, öteki yanda 'kayabalığı' kadar çirkin Homongolos Ziya." (Asiltürk, 2009: 266). Her iki karakterin de sahip olduğu bu durumun, bir hastalık boyutunda olduğu görülür. Homongolos'un, kendini toplumdan soyutlaması şeklinde görülen bu duygu hâli, Sâra'da etrafındaki bütün insanlara kendi güzelliğini fark ettirme çabası olarak tezahür eder. *"Ziya'nın 'aşağılık kompleksi' ile Sâra'nın 'narsisizm'i şiddetli bir biçimde çatışır ve çarpışır."* (Asiltürk, 2009: 344). Kendi dünyasında aşka ve duygusallığa yer olmadığı görülen Sâra, etrafındaki herkesi küçümser ve kendini, herkes tarafından hayran olunacak bir kişi olarak algılar. Bu nedenle söz konusu kasaba, bu iki karakterin yaşamsal eksikliklerinin sorgulandığı bir çatışma meydanı olarak değerlendirilir.

Homongolos ve Sâra'da görülen güzellik algısı, aslında dış dünyanın da fiziksel güzellik algısını ve dolayısıyla çatışmasını ortaya koyar. Toplumun, Homongolos'u fiziksel çirkinliğinden dolayı dışlaması; tüm kasabalının, Sâra'nın güzelliğinden bahsetmesi ve Sâra'yı görmek için yollara düşmesi, dış dünyanın fiziksel güzelliği algılayışını gözler önüne serer. *"Romanda esas olarak Homongolos Ziya'nın fiziki çirkinliği ve bunun arkasında gizlenen ruh güzelliği ile; Sâra'nın yüz güzelliği ve bu güzelliğin gizlediği ruh çirkinliğinin çatışması anlatılmaktadır."* (Emil, 1984: 280). Fiziki güzelliği nedeniyle kasabalıların yoğun ilgisinden büyük bir haz duyan Sâra, aslında romanda ruhsal çirkinliği ile ön plana çıkan bir karakterdir. Homongolos'un çirkin yüzünün arkasında güzel bir ruhu varken Sâra'nın güzel yüzünün arkasında ise narsist bir rahatsızlığın çirkin ruhu bulunur. Dolayısıyla bu durum hem fiziki/dış güzellik hem de ruhsal/iç güzellik bakımından Homongolos ile Sâra'nın bireysel düzeyde çatışması ile ortaya konur.

Eski Hastalık romanında ise bireysel çatışma, birkaç farklı şekilde kendini gösterir. Buna göre başkişi Züleyha ile babası Ali Osman Bey arasında evlilik konusunda ve İstanbul ile Silifke kasabası tercihi meselesinde yaşanır. Züleyha İstanbul'a, dayısının yanına gitmek isterken babası, onun Silifke kasabasında kalmasını ister. Bir diğer çatışma ise yine Züleyha ile Yusuf arasında, aşk algısı noktasında yaşanan bireysel çatışmadır.

Züleyha'nın babası Ali Osman, Millî Mücadele yıllarında, Adana'da Fransızlara karşı mücadele eden rütbeli bir askerdir. Millî Mücadele'ye katılmak için Anadolu'ya geçen Ali Osman, kızıyla yeteri kadar ilgilenemez. Bu nedenle Züleyha, İstanbul'da Batılı yaşam tarzını ve düşünce yapısını benimseyen dayısının yanında kalır. Burada Amerikan Kolejinde okuyan Züleyha, dayısının eski bir hariciyeci olması nedeniyle İstanbul'da çeşitli eğlence ve

balolara katılır. İşgal kuvvetlerinin bile saygı duyduğu dayısı Şevki Bey, Züleyha'yı, sahip olduğu modern ve Batılı düşünce yapısından dolayı Anadolu'nun kasabalarına modernizm düşüncesini taşıyacak bir elçi olarak yetiştirir. Daha sonraki süreçte Ali Osman, savaşta aldığı yaralar neticesinde hasta düşer, emekli olmak zorunda kalır ve Silifke kasabasına yerleşir. Ali Osman, Silifke'ye yerleştikten sonra eşini ve kızı Züleyha'yı, bu kasabaya yanına çağırır. Ancak Züleyha, yüksek tahsil yapmak gerekçesiyle Anadolu'nun bu küçük kasabasında kalmak istemez ve tekrar İstanbul'a gitmenin planlarını yapar. Kendi değerlerinden, özünden ve millî bilinçten yoksun olan Züleyha, İstanbul'da Batılı yaşam tarzının olduğu dayısının yanında kalmak ister.

Ali Osman, Züleyha'ya, *"Sen şimdi, şahsiyetinin teşekkülü devresinde bulunan bir çocuksun Züleyha… Hiç olmazsa birkaç sene o havanın dışında kalmalısın…"* (EH, s. 48) diyerek Anadolu'nun ayrı bir memleket olarak görüldüğü bu dönemde, kızının öyle bir ortamda daha fazla kalmasını istemez. *"Ona göre kızı şahsiyetinin teşekkül devresinde bulunduğu için birkaç sene o ortamdan uzak kalması gerekir."* (Hayber, 1993: 173). Züleyha'nın koleji bitirmesinin ardından Ali Osman, kızını, dönemin İstanbul havasından özellikle de dayısının muhitinden uzaklaştırmak için onun üniversite okumasına izin vermeyerek yanına çağırır. Bu nedenle Ali Osman ile Züleyha arasında kültürel anlaşmazlıktan ve İstanbul-kasaba tercihi meselesinden kaynaklanan bir bireysel çatışma yaşanır.

Hasta olan Ali Osman, ölümünden sonra kızını emanet edebilecek biri olarak gördüğü Yusuf adlı bir gençle evlenmesini ister. Zengin bir derebeyi torunu olan Yusuf, Mersin'in Silifke kasabasında yaşar. Millî Mücadele yıllarında Ali Osman ile omuz omuza aynı cephede savaşmış ve Ali Osman'ın çok sevdiği askeri olmuştur. Züleyha, tüm Anadolu'ya karşı bakışında olduğu gibi bu kasabadaki insanların sevgi ve yaşayışlarını beğenmez hatta onları küçümser. Bu nedenle Yusuf'la evlenmek istemese de babasının sağlık durumunu düşünerek bu evliliği kabul eder. Düğün hakkındaki düşünceleri de Züleyha'nın, Yusuf'la ve Kayınvalidesi Enise Hanım'la çatışma yaşamasına neden olur. Enise Hanım, geleneklere bağlı, görkemli bir düğün yapmak isterken Yusuf, kasabada yeni yeni başlayan balo tarzında danslı bir eğlence tertip etmek ister. Züleyha ise düğünün her şeklini reddederek yalnızca iki şahit huzurunda, nikâh dairesinde imzaların atılmasını ister. Düşünce boyutunda yaşanan bu bireysel çatışmanın sonunda, evlilik merasimi, Züleyha'nın istediği gibi sessiz sedasız bir şekilde gerçekleştirilir.

Romanda görülen bir başka çatışma ise Züleyha ile Yusuf'un arasında yaşanan "aşk algısı" farklılığıdır. Bu evlilikte Züleyha, Yusuf'un kendisine verdiği temiz, samimi ve gerçek sevgiyi alaya alarak onu görmezden gelir. Yusuf'un kendisine karşı olan duygularını dikkate almadığı gibi kendisi de kalbini ve ruhunu eşine teslim etmeyi basitlik olarak algılar. Yusuf, evliliğe ve Züleyha'ya verdiği önemi her fırsatta ortaya koyarken Züleyha, Yusuf'tan genellikle *"dışarlık delikanlısı"* (EH, s. 100) diye bahsederek onun içtenliğini ve aşkını alaya alır. Evlendikleri gün, bu evliliğin aşk değil; mantık evliliği olduğunu Yusuf'a açıkça ifade eder. Şimdilerde bir anlam ifade etmeyen "aşk"ın, romanesklerde görüldüğü gibi *"…efsane, cüzam gibi mikrobu ihtiyarlamış bir 'eski hastalık'(tan)"* (EH, s. 128) başka bir şey olmadığını ve eski zamanların gülünç bir hastalığı olduğunu belirtir. Yusuf ile Züleyha'nın, aşk'a ve birbirlerine bakışı noktasında yaşanan bu farklılık, değerler düzeyinde yaşanan bireysel çatışmayı ortaya koyar.

Kuyucaklı Yusuf romanında ise bireysel ve mesleki çatışma, Kaymakam Salâhattin Bey ile ölümünden sonra onun yerine gelen Kaymakam İzzet Bey arasında yaşanır. Kaymakam Salâhattin Bey, görevini sağlıklı bir şekilde yapabilmek için kasaba eşrafı ve halkıyla gereksiz yakınlık kurmaktan kaçınan biridir. Kasaba halkıyla gereğinden fazla samimi olunduğunda onların istekleri ve kişisel çıkarları doğrultusunda hareket etmenin kaçınılmaz son olduğunu düşünerek bu yakınlıktan çekinir. Memleketin içinde bulunduğu savaş ortamında bile kasaba halkını tedirgin etmeden onlara güven telkin eder. Tüm çevresi birkaç avukat arkadaşı, Ceza Reisi ve Avukat Hulusi Bey'den ibarettir. Bu durum, Kaymakam Salâhattin Bey'in işinde tarafsız olmasını sağladığı için Kaymakam Salâhattin Bey, kasaba halkı tarafından sevilir.

Oldukça genç bir kaymakam olan İzzet Bey ise göreve başlar başlamaz ilk iş olarak kasabanın memurlarını ve ileri gelenlerini hükûmet binasına çağırır ve kendileriyle iş birliği yapmak istediğini belirterek onlarla konuşur. Memleketin içinde bulunduğu savaş ortamından bahsederek düşman zırhlılarının, Edremit Körfezi'ne girerek kasabayı bombardıman etmesi ihtimalinden bahseder ve iş birliği içinde olmak istediği asıl grubun, kasaba eşrafı olmasını istediğini belirterek konuşmasını onlara yönelterek gerçekleştirir. Bu sırada yanında bulunan Ceza Reisini, Müftüyü, Kadıyı ve diğer memurları hiçe sayarak onları görmezlikten gelir. Konuşmalarında korkunç bir iticilik ve kendini beğenmişlik hissedilir. İzzet Bey, eşrafla olan yakınlığı ve kasabanın ileri gelen memurlarına olan uzaklığı noktasında kendisinden önce görev yapan Kaymakam Salâhattin Bey ile bireysel ve mesleki bakımdan çatışma yaşar.

Salâhattin Bey ile davranışları bakımından da farklılık gösteren İzzet Bey, kasabaya geldiğinin ikinci gecesi hükûmet binasındaki odasında eşraftan birkaçıyla içki içmeye başlar. Salâhattin Bey'de böyle bir durumla karşılaşmayan ve buna alışık olmayan kasaba halkı ve memurlar, bu durumu yadırgar. Hatta *"Tamam, Edremit'e malın gözünü göndermişler... Yükünü tutmadan gitmez!"* (KY2, s. 165) diyerek söylenirler. Ancak eğlenceye aşırı düşkün görünen ve eli de son derece açık olan İzzet Bey'in, bu kasabada kendine eşraftan ve çevresinden maddi çıkar sağlayıp sağlayamayacağı noktasında da tereddüde düşerler. Yaşam şekli bakımından Salâhattin Bey'e hiç benzemeyen ve Salâhattin Bey ile bireysel anlamda çatışma yaşayan bu yeni kaymakamın yadırganan hâli, kasaba halkı arasında en küçük teferruatına varana kadar kulaktan kulağa yayılır. Kaymakamlık dairesindeki memurlardan Hasip Efendi ve Nuri Efendi de Salâhattin Bey ile İzzet Bey'i karşılaştırarak merhum Salâhattin Bey'in, düşünce ve davranış olarak farklılığını ve ikisi arasında yaşanan çatışmayı şöyle ifade eder:

"Her akşam beylerden biriyle içiyormuş! (...) Merhumun bu heriflerle karşı karşıya oturup eğlenmesine imkân mı vardı? Kimsenin aklına bir fenalık gelmeyeceğini bildiği hâlde, bir eşraf davetine bile gitmezdi. Hem de on sene burada oturup kendini tanıttığı, herkesin de ne mal olduğunu öğrendiği hâlde! (…)

Daha geleli üç gün olmadı. Nereden de tanışıp işrete başlarlar. Kendini kurnaz zannediyor ama, üç günde kafese girer. Biz Salâhattin Bey'den evvel buna benzer kaymakamlar gördük, bu kasabada benden akıllısı yoktur diye dolaplar çevirmeye kalktılar da, defolup giderlerken halk arkalarından teneke çaldı. Bilmem ama, bunun da sonu odur!" (KY2, s. 167)

Salâhattin Bey'in, kasaba eşrafına karşı ölçülü olduğu, kendi işini ve kişiliğini müşkül durumda bırakacak tutum ve davranışlardan kaçındığı görülür. Bu seviyeli iletişim şekli, kasabada Salâhattin Bey'in sevilmesini ve ona saygı duyulmasını sağlar. Bu durum Salâhattin Bey'in cenaze törenine kasabalının gösterdiği yoğun ilgi ile ortaya konur. İzzet Bey gibi davranan ve eşraf ile gereğinden fazla samimi olduğu için yanlış işlere adı karışan kaymakamların ise daha önce de olduğu gibi kasabada sevilip önemsenmediği ve alaya alındığı vurgulanır.

Kuyucaklı Yusuf romanında görülen çatışmalardan biri de başkişi Yusuf ile ortaya konan ve köylü-kasabalı, doğallık-yapaylık bağlamında gelişen bireysel ve mekânsal çatışmadır. Kuyucak köyünden gelen Yusuf; saflığı, temizliği, maneviyatı, doğallığı,

bozulmamışlığı, hoşgörü ve yardımlaşmayı temsil eder. Ancak Edremit kasabasına giden ve kendini buraya ait hissetmeyen Yusuf, bu kasabada ahlaki bakımdan bozulmuş, maddi gücü ve yapay ilişkileri ön plana çıkarmış, kendi değerlerinden uzaklaşmış, sosyal adaletsizliğe kapı aralayan kasaba bürokrasisine ve insanına karşı mücadele eder. Bu hâliyle "doğallığı" temsil eden Yusuf ile kasabada "yapaylığı" temsil eden ve kadınlarla gayriahlaki ilişki yaşayan Fabrikacı Hilmi Bey, çocuk yaştaki Kübra'ya tecavüz eden ve Ali'yi öldüren Şakir, Hilmi Bey'in ve Şakir'in kirli işlerini yaparak onlara kadın ayarlayan Hacı Etem, para düşkünü Şahinde Hanım ve Kaymakam İzzet Bey gibi yozlaşmış ve insani değerlerden uzaklaşmış kişiler arasında yaşanan çatışma, bireysel düzeyde görülen doğallık-yapaylık çatışmasıdır. Yusuf'un, kasabadan ve kasabanın sorunlarından sıklıkla uzaklaşarak tabiata sığınması ve orada huzur içinde kendini bulması yine bu çatışmanın doğal sonucudur.

Yediçınar Yaylası romanında ise Ömer Ağa ile oğlu Kenan ve diğer aile üyeleri arasında güvensizlikten kaynaklanan bireysel çatışma dikkat çeker. Kasabanın hâkimiyetini ele geçirmek ve ailesinin servetini dilediği gibi harcayabilmek isteyen başkişi Kenan, bu noktada babasının varlığının bir engel teşkil ettiğini düşünür. Alacağı Arap atı için babasının iki yüz altın vermeyeceğini kurgulayarak *"Babam olacak kavat, vermedi mi, konağı yakarım ve de anam karıyla beraber bütün karılarını yatırır keserim… Değirmenleri, bağları bahçeleri hep satmaz mıyım hey Çakır'ın Ömer… İki yüz altını bastır bakalım sakallı papaz!.."* (YY, s. 186) diye konuşması, Kenan'ın babasına karşı duyduğu kini ve babasıyla yaşadığı çatışmayı ortaya koyar.

Babasının yaşadığı gayriahlaki hayata özenen ve babası gibi olmak isteyen Kenan, bu yolda yine babasının varlığını engel olarak görür. Analığı Güllü ile henüz on bir on iki yaşında birlikte olur ve babasının kapatması Benli Nazmiye'den çocukluğundan beri hoşlanır. Babasına karşı ihanetini ortaya koyan bu durum, aynı zamanda babasıyla yaşadığı çatışmayı somutlaştırır. Güllü ve Nazmiye ile birlikte olmak isteyen Kenan, Ömer Ağa'ya karşı içinde kin besler. Hatta *"Bu benim babam, şart olsun, bizim karıya da gönlünü bozar, hiç aman vermez!"* (YY, s. 253) diyerek babasına karşı ihanetini ve aralarındaki çatışmayı dile getirir. Bütün bunlara son noktayı, kasabada güzelliği dilden dile dolaşan Emey'in, babası tarafından elde edileceği düşüncesi koyar. Bu nedenle nefes darlığı çeken babasını fenalaştığı sırada ölüme terk eder ve *"Ömer Efendi gitti gider. Buna böylece Allah rahmet eyleye… Çakır Kâhyaların bunca varlığı variyeti, bunca hükmü fermanı bize kaldı (...) Bundan böyle kimi istersem yaylaya kondururum. Mal benim değil mi…"* (YY, s. 324) diyerek aralarındaki iktidar çatışmasına son verir.

Aganta Burina Burinata adlı romanda ise bireysel çatışma, başkişi Mahmut ile ailesi arasında, denizci olup olmama konusunda yaşanan çatışmadır. Ailelerindeki erkeklerin çoğunun denizde ölmesi nedeniyle başkişi Mahmut'un ailesi, Mahmut'un denizci olmasını istemediği için onu denizden uzak tutmaya çalışır. Bu nedenle bütün sokakları denize açılan yaşadıkları bu kasabada, Mahmut'un denizi görmeyen çıkmaz bir sokakta oynamasını sağlar. Ancak oynadığı bu çıkmaz sokakta yer alan çeşme ve çeşmenin yanındaki yalak, Mahmut'un ilk oyuncak kayığı yaptığı ve deniz tutkusunun ortaya çıktığı yer olur. Bunun yanında Mahmut'un amcasının yapmış olduğu oyuncak kayık, başkişinin denizcilik duygularının iyice depreşmesine neden olur. Mahmut'un amcası Davut genellikle denizcilerin gittiği kahvehanede Mahmut'a oyuncak bir tekne yapar. Mahmut bu tekne ile birkaç ay oynar fakat bir gün uyandığında teknenin olmadığını görür. Mahmut yeni bir kayık yaptırma ümidiyle amcasını arar ancak amcasının, geçirdiği bir deniz kazasında öldüğünü öğrenir. Mahmut'un amcası Davut'un ölmesi, ailenin Mahmut'un denizci olmasına iyiden iyiye karşı çıkmasına ve Mahmut'u denizden uzaklaştırmasına yöneltir.

Bir süre sonra babası Süleyman, Mahmut'u bir zanaat öğrenerek denizden uzak kalmasını sağlamak ve böylece Mahmut'un denizciliğe heves etmesini önlemek için onu, Eskici Kirpi Halil Usta'nın yanına çırak olarak verir. Ancak süreç, ailenin amaçladığı gibi ilerlemez ve eski bir denizci olan Halil Usta, Mahmut'un ilk denizcilik öğretmeni olur. Mahmut, denizcilikle ilgili pek çok bilgiyi ve terimi, burada Halil Usta'dan öğrenir. Mahmut'un babası, Halil Ustanın çocuğa sürekli denizden söz ettiğini öğrenince Mahmut'u oradan alır ve okula vermeye karar verir. Burada aile, Mahmut'un istek ve amaçlarını engelleyici bir etken olarak algılandığı için bir kez daha Mahmut ile ailesi arasında bireysel çatışmanın yaşanmasına neden olur.

Nâbi'nin Park Kahvesi adlı romanda ise mesleki çatışma, öğretmenlik ve doktorluk göreviyle kasabada bulunan kişiler aracılığıyla sunulur. Buna göre Sıtkı Öğretmen ile Zafer Öğretmen ve Belediye Doktoru Reşat Bey ile Hükûmet Doktoru Sezai Bey arasında meslek ahlakı bakımından yaşanan çatışmalar ele alınır. Bunun dışında Kurtuluş Savaşı ve Çanakkale Savaşı gazisi olan Feramuş adlı vatansever bir kasaba sakini ile savaşa katılmadığı hâlde kendini savaşa katılmış gibi gösteren kasaba eşrafından Hulki ve Zati Bey'in yaşam koşulları noktasında bireysel düzeyde çatışma yaşanır. Romanda bireysel düzeyde yaşanan bir başka çatışma da kasabanın Belediye Doktoru Reşat Bey ile kasaba eşrafından Zati ve Hulki Bey arasında görülür.

Halkevi Edebiyat Kolu Başkanı olan Zafer Öğretmen, Halkevi'nin kitaplığında bulunan Servet-i Fünûn ciltlerini, bütün eski gazete ve koleksiyonları, Halkevi'ne konferansa gelen ziyaretçilere ikram edilen çay ve pastanın parasını karşılamak için *"…bu eski gazete, dergiler işe yaramaz; çok eski bunlar, helvacılara okkayla verin gitsin!"* (NPK, s. 52) diyerek gizlice sattırır. Bir öğretmen olarak kitapların ve edebî eserlerin önemini anlamamış olması ve Halkevi'ne kitaplardan yararlanmak için gelen gençlerin yolunu kapaması, Zafer Öğretmen'in meslek ahlakını ve yozlaşmışlığını ortaya koyar. Zafer Öğretmen'in bu kitap ve dergileri satması, kasabada, *"Bu namussuzluk, bu devlet, millet malına el uzatma, bu ilim ve de irfan düşmanlığı, elbette Zafer Bey'in yanına kâr kalmayacak…"* (NPK, s. 57) şeklinde konuşulmasına ve kasaba halkı tarafından büyük bir tepki çekmesine neden olur.

Kasabada insan tahlil etmedeki başarısıyla bilinen Lutfullah Efendi, bu kasabadan yetişmiş biri olan Zafer Öğretmen'i, *"palavracı"* (NPK, s. 55) diye tanımlarken kasabanın bir başka öğretmeni olan ve kasabaya tayin edilerek dışarıdan gelen Sıtkı Öğretmen'i kasabanın en bilgili kişisi olarak görür ve ona her zaman saygı duyar. Sıtkı Öğretmen, Halkevi'ndeki Servet-i Fünûn ciltlerinin kaybolduğunu ilk fark eden kişidir. Konuyu araştırdıktan sonra Zafer Bey'in, bu kitap ve dergileri sattığını öğrenir ve onu dava eder. Sıtkı Öğretmen'in bu durum karşısındaki şaşkınlığı ve üzüntüsü, *"Sıtkı, bir öğretmenin bu çeşit bir halt etmesini bir türlü hazmedemiyordu. Bu işi mesleğine hakaret sayıyordu." (*NPK, s. 56) ifadeleriyle izah edilirken Doktor Reşat'ın, Sıtkı Öğretmen'i *"Beş parmak bir olmaz…"* (NPK, s. 56) diye sakinleştirdiği ve teselli ettiği görülür. Doktor Reşat'ın *"Beş parmak bir olmaz…"* ifadesiyle aynı mesleği icra eden kişilerin meslek ahlakı bakımından birbirinden farklı olduğuna ve meslektaşlar arasında da yozlaşmış ve kendi değerlerinde kopmuş insanların var olduğuna işaret edilir. Aynı şekilde başkişi Mustafa, Sıtkı Öğretmen'i gözlemleyerek "*Sıtkı'nın ağzını bıçak açmıyordu. Çok üzgün görünüyordu. Onun Serveti Fünun ciltlerine mi, yoksa bir öğretmenin böylesine bir tutumuna mı üzüldüğünü iyice kestiremiyordum. Sormaya da cesaret edemiyordum."* (NPK, s. 57) demesi, meslek ahlakı ve sosyal duyarlılık bakımından Sıtkı Öğretmen ile Zafer Öğretmen'in yaşadığı çatışmayı bir kez daha ortaya koyar. Sıtkı Öğretmen'in, Halkevi'ndeki bilgi kaynağı bu kitapların, Zafer Öğretmen tarafından bilinçsizce ve sorumsuzca satılması karşısındaki durumu ve duruşu, Sıtkı Öğretmen'in hem bir vatandaş hem de bir öğretmen olarak görev ve sorumluluklarının bilincinde olduğunu gösterir. Bütün bunlar değerlendirildiğinde Sıtkı Öğretmen ile Zafer Öğretmen'in yaşadığı çatışma gözler önüne serilir.

Nâbi'nin Park Kahvesi romanında görülen başka bir bireysel çatışma ise Hükûmet Doktoru Sezai Bey ile Belediye Doktoru Reşat Bey arasında yaşanır. Kasabanın Sıtma Savaş Derneğinde çalışan Sezai Bey, görev saatinde dispanserde bulunmaz ve dispanserin alt katını kömür deposu olarak kullanır. Üst katını ise kümes şeklinde düzenleyerek tavuk yetiştirir. Dispanserin kapısı açılınca tavuklar dışarı kaçışmaya başlar. Devletin sağlık kurumunu, bu şekilde sağlıksız ve elverişsiz bir ortam hâline getirerek kendi özel mülkü gibi kullanması ve kendi çıkarı doğrultusunda kazanç elde edecek bir yer olarak tertip etmesi, Sezai Bey'in hem bir birey olarak hem de doktor olarak yozlaşmışlığını ortaya koyar.

Sezai Bey, kasabanın ileri gelenleri ile ilişkilerini iyi tutarak onların desteğini arkasına alır ve böylece kasabada daha özgür ve güçlü davranma imkânı bulur. Uzun süre kasabada bulunduğu için gayriahlaki yoldan yüklü bir kazanç elde eder. Evlenecek olanlara, kişilerin durumuna göre beş liradan iki yüz liraya kadar muayene etmeden sağlık raporu verir. Vizite parasını peşin almadan hastaları muayeneye gitmez, büyük bir kümesi andıran dispanserin önünde bekleyen hastaları, bedavacı olarak nitelendirir ve onlara hakaretlerde bulunur. Son zamanlarda lüks bir otomobil alarak küçücük kasabada hastaları otomobil ile ziyaret etmeyi âdet edinir. Daha sonra muayene ücretlerine otomobilinin benzin parasını da ilave eder. Benzin parasını alamayacağı düşündüğü hastaları muayeneye gitmediği için pek çok kişinin öldüğü bilinir. Hatta Sezai Bey, işi iyice çığırından çıkararak çarşıdaki esnafı haraca bağlar. Bütün bunlar, Sezai Bey'in bireysel olduğu kadar meslek ahlakı bakımından yozlaşmış olduğunu ve görev ve sorumluluk bilincinden yoksun olduğunu somutlar. Sezai Bey, bu şekilde icra et(me)tiği doktorluk göreviyle sonraki süreçte kasabaya atanan Belediye Doktoru Reşat Bey ile hem bireysel hem de mesleki bakımdan çatışma yaşar.

Belediye Doktoru Reşat Bey ise kasaba halkı için canını dişine takan ve özveriyle çalışan bir doktordur. Millî bilinci yüksek ve kendi öz değerlerinin farkında aydın bir genç olan Reşat Bey, hela sularının, kuyu sularına sızmasıyla kasabada tifo hastalığının baş gösterdiğini fark eder. Bunu engellemek için Belediye Meclisi'yle hareket ederek kasabanın su kuyularının kapatılması ve tulumbaların sökülmesi için çaba sarf eder, böylece hastalığın önüne geçer. Bunun dışında mahalle aralarında yaşanan gayriahlaki ilişkilerin neden olduğu bulaşıcı hastalıklara yakalanan gençleri kurtarmak için türlü fedakârlıklarda bulunur.

Reşat Bey'in, meslek ahlakı bakımından Sezai Bey'den farklı olduğu Feramuş adlı hastaya yaklaşımıyla ortaya konur. Kurtuluş Savaşı'na ve Çanakkale Savaşı'na katılmış Feramuş adlı bir kasabalı, başına aldığı şarapnel parçalarıyla başının bir bölümü yamru

yumru kalır. Başında kalan şarapnel parçası, zaman geçtikten sonra beynine baskı yapmaya başlar. Bu nedenle Feramuş'un baş ağrısı dayanılamayacak bir hâl alır. Reşat Bey, Feramuş'un bu durumuna duyarsız kalmaz; ona artık teknolojinin ilerlediğinden ve İzmir'de röntgen çekilebildiğinden bahsederek röntgen sonucuna göre bu acının sona erme ihtimali olduğu hakkında bilgi verir. Feramuş'un, tedavi masraflarını karşılayabilecek durumunun olmadığını söylemesi üzerine ona, Çanakkale gazisi olduğunu hatırlatır ve Belediye Meclisi'nden tedavi masrafları için bütçe ayarlatır. Sezai Bey, insanları ölüme terk ederken Reşat Bey, insanları tedavi etmek için türlü zorluklara göğüs gerer.

Kasabanın hâkim güçlerinin, Sezai Bey gibi yozlaşmış bir doktorun dispanserdeki yaptıkları ve halka karşı olumsuz tutumları karşısında hiç müdahale etmediği hatta arka planda Sezai Bey'i desteklediği görülür. Bu güçlerin; kasaba halkına hizmet eden, onları salgın hastalıklardan koruyan, muayene ve ilaç parası almayan Reşat Bey'e karşı ise halkı bilinçlendirmesinden endişe duydukları için kasaba halkını türlü hilelerle kışkırttığı görülür. Bu kişiler, kendi çıkarlarına engel teşkil edeceğini düşündüğü Reşat Bey'in, en sonunda kasabadan sürgün edilmesine neden olur. Bütün bunlar, Reşat Bey'in büyük bir görev bilincine sahip ve kendini kasaba insanına adamış bir genç olduğunu ortaya koyarken aynı zamanda Hükûmet Doktoru Sezai Bey ile bireysel ve mesleki bakımdan yaşadığı çatışmayı ortaya koyar.

Nâbi'nin Park Kahvesi romanında, Kurtuluş Savaşı ve Çanakkale Savaşı gazisi olan Feramuş adlı vatansever bir kasaba sakini ile savaşa katılmayan Hulki ve Zati Bey'in bireysel düzeyde yaşanan çatışmasını da görmek mümkündür. Romanda bu çatışma, onlar, Feramuş'un *"kesip attığı tırnak bile olamazlar."* (NPK, s. 16) ifadesiyle de somutlaştırılır. Kasabanın Kurtuluş Savaşı'na katılmış ve sevilen eşrafından Mehmet Bey'in cephe arkadaşı olan Feramuş, katıldığı savaşlarda vatanı için sonuna kadar mücadele etmiş ve kafasına gelen şarapnel parçalarıyla yaşamaya mahkûm olmuştur. Daha sonraki süreçte bu parçaların beynine baskı yapmasıyla dayanılamayacak ağrılar çeker. Yoksulluk içinde yaşar, ayakları çıplaktır, üzerinde doğru dürüst giyecek kıyafeti yoktur (NPK, s. 130). Gelişen teknolojiyle İzmir'de röntgen çekilerek bu ağrılarına bir çözüm bulunabileceği söylenmesine karşın o, tedavi masraflarını karşılayamayacağını düşünerek bu teklifi kabul etmez. Bunun üzerine Belediye Meclisi'nden bu tedavi için bir bütçe talep edilir ve Feramuş'u tedaviye ikna edilir. Öte yandan işgal güçlerini destekleyen ve savaşa hiç katılmadığı hâlde kendini savaşa katılmış gibi gösteren Hulki Bey'in ve kasabada sevilmeyen diğer bir eşraf olan Zati Bey'in,

politik ve bürokratik yapının desteğini de arkasına alarak maddi ve manevi bakımdan rahatlık içinde yaşadığı görülür.

Savaşa bizzat katılarak ağır yaralanan Feramuş'un yoksulluk içindeki sefil yaşayışı ile savaşa katılmadığı hâlde kendini savaşa katılmış gibi gösteren ve devletin türlü imkânlarından yararlanan Hulki ve Zati Bey'in durumuna dikkat çekilerek o süreçte savaş gazilerine maddi ve manevi bakımdan destek olunmadığının eleştirisi yapılır. Devletin resmî kurumlarının, çıkarcı ve yozlaşmış kişilerin her zaman yanında olup onların işlerini yürütürken Feramuş gibi fedakâr ve vatansever kişilerin görmezden gelindiği gerçeği vurgulanır.

Romanda bireysel düzeyde görülen bir başka çatışma da kasabanın Belediye Doktoru Reşat Bey ile kasaba eşrafından Zati ve Hulki Bey arasında yaşanır. Meslek ahlakına sahip olan Reşat Bey, kasaba halkının sağlığı için kasabada birtakım girişimlerde bulunur. Evlerin hela çukurlarından sızan pis suyun, kuyulara sızması nedeniyle kasabada tifo hastalığı baş gösterir. Bu hastalığı önlemek için Belediye Meclisi'nin kararı ve Reşat Bey'in yardımıyla kasabadaki su kuyuları kapatılır. Tulumbalar söktürülerek halkın içme suyunun borularla gelen şebeke suyundan karşılanması sağlanır. Aynı şekilde kasabada gayriahlaki yaşanan ilişkilerin ve buna bağlı oluşan salgın hastalıkların önlenmesi için kasabada bir genel açılmasına Doktor Reşat Bey tarafından onay verilir. Bunu fırsata çeviren Zati Bey ile Hulki Bey, kasabadaki kahvehaneleri tek tek gezer ve Reşat Bey'in kasabanın ahlakını bozan alçak biri olduğuna dair dedikodular yayar. Kasabada pek çok girişimde bulunan Reşat Bey'in kasaba halkını bilinçlendirmesinden ve aydınlatmasından endişe duyan Zati Bey, çeşitli dedikodular çıkararak Reşat Bey'e karşı kasaba halkını kışkırtmaya çalışır. Kasabanın berber dükkânında milletvekili ile bir araya gelen Zati Bey, kasaba ahalisinin Reşat Bey'den rahatsızlık duyduğunu bu nedenle kasabada bir isyan çıkmasından endişelendiğini dile getirerek Reşat Bey'in, kasabadan sürgün edilmesinin iyi olacağına vurgu yapar. Milletvekili, Ankara'ya döndüğünde bu işle ilgileneceğini belirtir. Bireysel düzeyde yaşanan bu çatışmada ezici ve hâkim gücü temsil eden Zati ve Hulki Bey'in galip geldiği görülür. Sonunda Reşat Bey, kasabadan sürgün edilir ve verdiği mücadelede yenik düşerek görevinden istifa eder.

3. 1. 1. 6. Eşraf-Eşraf Çatışması

Nâbi'nin Park Kahvesi'nde görülen kasaba eşrafı arasındaki çatışma, romanda öne çıkan çatışmalardan biridir. Bu çatışma aynı zamanda Kurtuluş Savaşı'na katılanlar ile

katılmayanların çatışmasını içerir. Bu bağlamda eşrafın eşrafla olan çatışması, kasabanın sevilen eşrafı Mehmet Bey ile kasabanın hâkim güçleri olarak bilinen Zati ve Hulki Bey arasında yaşanır. Mehmet Bey, katıldığı İstiklal Savaşı'nda kulağını kaybeder ve kasabaya gazi olarak döner. Daha sonra İstiklal Harbi'nden sonra kurulan Halk Fırkası'nın kasabada mutemedi olur. Mehmet Bey'in, kasabanın diğer eşrafından farklı, millî bilinci yüksek ve vatansever biri olduğu ve kasaba halkı tarafından sevildiği, başkişi Mustafa tarafından şöyle aktarılır:

"Bir kere Mehmet Amca'nın kasabamızın eşrafından olmasına karşın, Zati Bey gibi kötü şöhreti yoktu. Para canlısı değildi. Kasabada sivri işler yapmaz, kimsenin de gözüne batmazdı. Ne zaman sırası gelip sözü edilse, 'Allah için namuslu adamdır!' denirdi. Halk onun doğru sözlü, açık kalpli oluşundan ötürü hatırını çok sayardı." (NPK, s. 13).

Mehmet Bey, kasabada sevilen, saygı duyulan ve sözüne itimat edilen biridir. Haksızlığın karşısında durur, diğer eşrafa karşı yoksul halkı savunur. Kasabanın başka bir eşrafı olan Hulki Bey ise İstiklal Savaşı yıllarında Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki millî kuvvetlere karşı İngilizleri destekler ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne üye olur. Savaşın sonunda Mustafa Kemal Paşa'nın başarısından sonra taraf değiştirir ve etrafta, kendini savaşa katılmış bir vatansever olarak tanıtır. Bu durum romanda şöyle aktarılır:

"Bu adam, çıkarı için kasabanın her sorununa, kasabalının ensesine yapışan bir atsineğidir. Zati Bey gibilerle işbirliği yaparak kasabalıyı avucunun içine almak, sömürmek sevdasındadır. (...) Aklınca işlerini, işbirliği yaptığı kişilerin işlerini yürütmek için kasabaya her yeni gelen kaymakamı, memuru avucunun içine almak ister. Yöntemi bilinen bir yöntemdir, kasabaya her yeni gelen memur, kasabamızı şereflendirmesinin armağanı olarak geldiğinin ikinci, üçüncü günü büyük bir ziyafet masasının başına oturur. Kasabada kaldığı sürece yönetimde söz sahibi memurların sık sık armağanları eksik edilmez. (...) Ben kendimi bildim bileli, bu kasabada hep Zati Beyler, Hulki Beyler olmuştur. Bunlar Osmanlı'dan kalma, yeni Cumhuriyetimizin çıban başlarıdır." (NPK, s. 14-15).

Yazar, Mehmet Bey ile Hulki ve Zati Bey'in karşılaştırmasını yapıp çatışmasını ortaya koyarak aslında kasabanın olumsuz eşrafını temsil eden Hulki ve Zati Bey'in durumunu gözler önüne serer. Buna göre bu olumsuz eşraf tiplerinin; kendi çıkarı için halkı ezen, sömüren, onları görmezden gelen, haksızlık yapan, türlü kötü işlere başvurarak resmî birim ve kişiler üzerinde hâkimiyet kuran, adaleti yanıltan yozlaşmış ve bencil kişiler olduğunu ortaya koyar.

Kasabanın doktoru Reşat Bey, Hulki Bey hakkında öğrendiklerinin şaşkınlığını şöyle dile getirir: *"Aklım almıyor, bir kişi çıkarı için nasıl bu denli hırslı, kötü yürekli olabilir? Bu adamın kasabada yapmadığı rezalet yok… Üstelik kahvelerde, meyhanelerde, 'Ben İstiklal Harbi'nde şöyle hizmet ettim, ben milletin kölesiyim!' diye atıp tutuyor. Demek halk ne şirret bir adam olduğunu biliyor da sesini çıkaramıyor…"* (NPK, s. 16). Her zaman kendi kişisel çıkarlarını ön planda tutan bu insanlar, kasabanın türlü sıkıntılarını kendi lehlerine çevirmeyi bilen, öz değerlerini ve millî kimlik bilincini yitirmiş kişilerdir.

3. 1. 1. 7. Çıkar ve İktidar Çatışması

Rahmet Yolları Kesti romanında çıkar ve iktidar çatışması; Çerçi Süleyman Ağa, Sarıca köyü muhtarı Arif Ağa ve Sarıca köyünün Alevi dedesi Kasım Dede arasında görülür. Bu çatışma, Sungurlu kasabasında önemli olayların yaşanmasına neden olur. Buna göre Sungurlu kasabasının çerçisi Süleyman Ağa; Sarıca köyünden Kasım Dede'nin, yeğenine çerçi dükkânı açacağı haberini alır. Üstelik Kasım Dede'nin, Çerçi Süleyman Ağa'yla alışveriş yapan ve ona çalışan köylüleri, mevcut borçlarını ödeyeceğini söyleyerek şimdiden ikna ettiğini ve kendi safına çektiğini duyar. Kasabada kendi dışında bir tane daha çerçi dükkânı açılmasını istemeyen Süleyman Ağa, Kasım Dede'nin dükkân açmak için büyük miktarda para biriktirdiğini öğrenir. Dağlardan inerek kasabaya yerleşmiş olan eşkıya Uzun İskender ile bir araya gelerek Kasım Dede'yi soyma planı yapar. Bu durum, Çerçi Süleyman Ağa ile Kasım Dede arasındaki çıkar ve iktidar çatışmasını ortaya koyar.

Öte yandan Sarıca köyünün muhtarı Arif Ağa da Kasım Dede'nin köylülerce çok sevilmesinden ve kuvvetli bir nüfuza sahip olmasından rahatsızlık duyar. Kasım Dede'nin çerçi dükkânı açmak için köylülerle kurduğu ilişkinin, halk üzerindeki gücünü daha da artıracağını düşündükçe onu alt etmenin yolunu arar. Hatta eşkıya Uzun İskender'e bu işi çözmesi durumunda on dört yaşındaki kızı Gülbeniz'i seve seve vereceğini, *"Aman şu Dede'ye bir oyun! (…) Amanı bilir misin Uzun oğlum, Dede'yi hakladın mı kız senin malın. Tepe tepe kullan… Ve de benim senden başka kimim var? Kız da senin, malım mülküm de senin. Biz bu Dede'ye, salt Dede iken bu topraklarda güç yetiremez olduk. Bir de köyleri çerçi defterine geçirirse, yandı millet!"* (RYK, s. 115) diyerek ifade eder.

Aynı şekilde Kasım Dede de Arif Ağa'nın muhtarlığını istememekte ve zenginliğinden rahatsızlık duymaktadır. *"Bunlar birbirinin can düşmanları… Bunlar düşman ki (…) İkisi de karşılıklı: 'Aman şunun bir ilmeği elime geçse de boğazını, Allah sayesinde sıkıversem,' demekteler (…) Dede'nin çerçi dükkânı açmasını Arif papasının gözü götürmemekte, Arif'in*

muhtarlığı bırakmaması Dede rezilinin canını sıkmakta…" (RYK, s. 113-114). Bu nedenle yalnızca Arif Ağa cephesinde değil, Kasım Dede cephesinden de gelen bir çıkar ve iktidar çatışması söz konusudur. Eşkıya Uzun İskender'in hem Arif Ağa hem de Kasım Dede cephesindeymiş gibi yer alması, meselenin en ilginç noktalarından biridir. Arif Ağa da Kasım Dede de birbirinden habersiz Uzun İskender'i kendi yanında görerek birbirinin aleyhinde plan yapar. Bu bağlamda Kasım Dede, Sungurlu kasabasının Belediye Kahvehanesi'nde Arif Ağa ile Uzun İskender'in kavgasından mutlu olur. Uzun İskender'in, Arif Ağa'nın kızını isteme meselesinde kızın gönlünün Uzun İskender'de olduğunu belirterek uzun İskender'i destekler. Gönlü olan kızı kaçırmakta hiçbir beis görmediğini ifade eder. Böylece kızı kaçırılan Arif Ağa'nın da bu durumu gururuna yediremeyerek utancından muhtarlığı bırakacağını düşünür. Öte yandan iki tarafın da planı kendi çıkarına uyan İskender Ağa bu durumu keyifli bir şekilde şöyle ifade eder:

"Ulan bunlar nasıl bir adamlar bunlar, eşşek gibi bir herifler… Biri ötekinin kızını peşkeş çekmede, öteki de bunun parasını yağmalatmak sevdasında (…) Arif Ağa: 'Korkma, parayı al götür, köyden şahit-ıspat ararsa bizden bir kul bulamaz. Köylü bu Dede'den işte bu kadar yüz döndürdü,' demekte… Dede'ye geldin mi, o da: 'Kızın gönlü olduktan sonra hiç günah sayılmaz. Lâkin kız kısmı gönlünün olduğunu pek bilmediğinden sürür çıkarırsın. Kızı götürülmüş herif de artık şuncacık namusu varsa muhtarlığı bir ehline bırakır,' demekte…" (RYK, s. 117)

Çerçi Süleyman Ağa, Arif Ağa ve Kasım Dede üçgeninde yaşanan ve kasabalı üzerinde maddi çıkar sağlama ve söz sahibi olma esasına dayanan bu durum, iktidar çatışmasını ortaya koyar.

Yediçınar Yaylası romanında ise çok boyutlu olarak ele alınan çıkar ve iktidar çatışması, kasabanın iki önemli eşrafı olan Çakır Kâhyaların Mültezim Halil Efendi ile Âyan Dilâver Paşa arasında öteden beri gelen mali, idari ve şan-şöhret bakımdan yaşanır. Dilâver Ağa'nın, düzmece bir ferman ile kendini soylu bir geçmişe dayandırması, Çakır Kâhyaların Halil Efendi'nin de kendine soylu bir geçmiş bulma arayışına girmesine ve var olan çatışmanın daha da alevlenmesine neden olur.

Dilâver Ağa, kasabanın kadısı Kambur Kadı'nın desteğiyle kendine düzmece bir ferman hazırlatarak kendi soyunu voyvodalığa dayandırır ve böylece soylu bir aileden geldiğini ortaya koyar. Bu ferman ile Dilâver Ağa'nın kasabada itibar kazanmasından rahatsızlık duyan Mültezim Halil Efendi, Dilâver Ağa'nın sahte bir fermanla bile olsa

kasabada yükselişi karşısında ezilmişlik duygusuna kapılır ve bu durum aralarındaki çatışmayı daha da derinleştiren bir hâl alır. Bu nedenle Halil Efendi, bir an önce kendine soylu bir geçmiş bulma çabası içine girer.

Bunun yanında Dilâver Ağa, Kırım Savaşı yıllarında kasabadan oluşturduğu birlik ile Osmanlı'nın Silistre Kalesi'ne sözde yardıma gider. Savaşa katılmayan ancak kendini Osmanlı askerine yardım etmiş gibi gösteren Dilâver Ağa, bu sözde davranışıyla Padişah'ın takdirini kazanır. Yine Kambur Kadı'nın girişimiyle bu yardıma memnun kalan Padişah tarafından Dilâver Ağa'ya, "Başıbozuk Paşa" unvanı ile Merzifon'da büyük bir çiftlik verilir. Dilâver Ağa'nın, Padişah karşısında da itibar görmesi ve kasabada yükselişi, Dilâver Ağa ile Halil Efendi arasındaki çatışmayı pekiştirir. Maddi çıkar sağlama ve şöhret kazanma için yapılan bu çatışma, gayriahlaki girişimlerde bulunan Dilâver Ağa'nın ve Halil Efendi'nin bireysel ve ahlaki bakımdan yozlaşmasına neden olur.

Zeliş romanında ise çıkar çatışması, bireysel düzeyde yaşanan aşk ve menfaat/çıkar ilişkisine dayanan çatışmadır. Aslında bu çatışmanın özünde, madde-ruh çatışması yatmaktadır. Zeliş'in sevdasına karşı Recep ve Bekir'in maddi çıkarlarının çatıştığı görülür. Bu çatışma, birbirlerini seven Zeliş ve Cemal ile bu sevgiye karşı duran başta Zeliş'in babası Recep, Zeliş'le evlenmek isteyen Bekir ve Zeliş'ten hoşlandığı için Cemal'e karşı duran Yaşar arasında yaşanır. Çatışmanın merkezinde romanın başkişisi Zeliş yer alır. Zeliş hem Cemal'le evlenmesini istemeyen ailesine karşı hem de babasına baskı yaparak kendisiyle zorla evlenmek isteyen Bekir'e karşı mücadele eder.

Zeliş'in, babasıyla ileride yaşayacağı çatışma, romanın başında Zeliş ile Kadıovacıklı Ali Onbaşı'nın arasında geçen diyalog ile sezdirilmeye çalışılır. Zelişlerin urganını koparan keçisi, komşu tarlanın sahibi Kadıovacıklı Ali Onbaşı'nın bağına girer. Bağın sahipleri tarafından Zeliş'in kimin kızı olduğu sorulur. Zeliş, Kavalalı Recep'in kızı olduğunu söyler. Bunun üzerine Kadıovacıklı Ali Onbaşı'nın, Zeliş'e, *"Baskıcı Recep'in mi? (...) Başka baba bulamadın mı kız kendine?!.."* (Z, s. 22) diye karşılık vermesi, ileride Recep'in Bekir'e olan borcu karşılığında kızı Zeliş'e, Bekir'le evlendirmek için yapacağı baskıya ve kızıyla aralarında yaşanacak olan çatışmaya işaret eder.

Geçim sıkıntısı çeken Recep'e borç para vererek onun üzerinde baskı ve hâkimiyet kurmak isteyen böylece borcu karşılığında kızı Zeliş'le evliliği garanti altına almaya çalışan Bekir ile Zeliş ve Cemal arasında çatışma yaşanır. Aslında bu çatışma, Bekir cephesinde yine bir çıkar çatışmasıdır. Çünkü Bekir aslında Zeliş'e âşık değildir; evlilik yaşının geçmek

üzere olduğu için artık biriyle evlenmesi gerektiğini düşünmesi ve gözüne kestirdiği ilk kız tarafından istenmemeyi kendine yedirememesi, Bekir'in Zeliş başta olmak üzere Cemal'e ve hatta Zeliş'in gönlünü yapamadığını düşündüğü Recep'e karşı da bir çatışma yaşamasına neden olur.

Recep, Bekir'den aldığı borca karşılık kızı Zeliş'i, Bekir'le evlendirmeye mecbur kalır. Ancak kızının, komşu tarlanın oğlu Cemal'e sevdalandığını öğrenmesi üzerine Zeliş ve Cemal ile çatışma yaşar. Bu çatışma yine bir menfaat çatışmasına dayanır. Recep, kızı Zeliş ile girdiği çatışmada Bekir ve Yaşar ile iş birliği yaparak borcu karşısında verdiği söze karşılık kızının kaçırılmasına göz yumar. Babanın, kendi çıkarı için kızının duygularını ve varlığını hiçe saydığı görülür. Zeliş, kendinden emin ve sevdiği genç için her şeyi göze alan güçlü duruşu sayesinde kendilerine dayatılan yaşam biçimine karşı durur. Evliliğini, kendi seçtiği ve sevdiği kişiyle gerçekleştirmeyi isteyen Zeliş, aşkını; ailesine, çevresine ve kasaba halkına karşı tüm cesaretiyle bir başına savunur. Böylece bu çatışmanın sonunda Zeliş ve Cemal evlenerek verdikleri mücadeleden galip ayrılır.

Karanlık Dünya romanında ise çıkar çatışması, kasabanın mevcut Belediye Başkanı Hacı Yakub Efendi ile gelecek seçimlerde belediye başkanlığı seçimlerine adaylığını koyacak olan Yanyalı Hasan Efendi arasındaki belediye başkanlığı yarışı biçiminde görülür. Bu bağlamda Yanyalı Hasan Efendi'nin, Hacı Yakub Efendi hakkında *"Ah beyefendi, siz o Hacı Yakub denilen iblisi bilmezsiniz. Ne habis, ne melun heriftir o…"* (KD, s. 36) demesi, aralarındaki çıkar çatışmasını ortaya koyar.

3. 1. 1. 8. İletişim Çatışması

Kuyucaklı Yusuf romanında eşler arasında görülen iletişim problemleri, çatışma olarak değerlendirilir. Salâhattin Bey'in tüm çabalarına rağmen Şahinde Hanım ile sağlıklı bir iletişim kuramaması ve Muazzez ile Yusuf'un birbirine duygu ve düşüncelerini tam olarak ifade edememesi, iletişim çatışması olarak değerlendirilir. Şahinde Hanım-Salâhattin Bey çatışmasında Şahinde Hanım'ın eğitimsizliği, maddiyatı ön planda tutması ve eğlenceye düşkünlüğü etkili olur. Muazzez-Yusuf çatışmasında ise Yusuf'un mesleğinin olmaması nedeniyle Şahinde Hanım ve Muazzez karşısında mahcup olması ve Muazzez'in yaşının küçük olduğu için annesinin etkisi altında kalması etkili olur. Bir başka iletişim çatışması da kurgunun ilk başından itibaren Şahinde Hanım ile Yusuf arasında yaşanır. Bu çatışmada Yusuf'un evlatlık olarak eve gelmesi, Muazzez'le evlenmesi sonucu kızının zengin bir genç olan Şakir ile evlenmesine engel olması ve düzgün bir işinin olmaması nedeniyle Muazzez'e

ve kendisine iyi bir yaşam sunamaması gibi pek çok etken etkili olur. Aynı şekilde Yusuf da Şahinde Hanım'ın eğlenceye ve maddiyata düşkün olması; Muazzez'i, Şakir ile evlendirmek istemesi, Salâhattin Bey ile sürekli kavga etmesi ve işsizliği nedeniyle kendini hakir görmesi gibi nedenlerden dolayı Şahinde Hanım ile iletişim çatışması yaşar.

3. 1. 1. 9. Kara-Deniz Çatışması

Aganta Burina Burinata adlı romanda başkişi Mahmut'un ailesi, ailelerindeki pek çok erkeğin denizde ölmesinden dolayı Mahmut'u denizden uzak tutmak ister. Denize büyük bir tutkuyla bağlanan Mahmut, babasının sefere çıkmasından sonra annesinden izin alarak küçük amcası Hakkı Reis'in gemisine tayfa olarak yazılır. Ancak denizde işler, Mahmut'un istediği gibi gitmez; Mahmut, deniz hayatının onca zorluğuna karşın bu işten para kazanamadığının hatta karnını bile güçlükle doyurduğunun farkına varır. Mahmut, her ne kadar maddeye/paraya değer vermeyen ve denize tutkuyla bağlanan biri olsa da bu durum, başkişinin denizciliği sorgulamasına ve kendi inandığı değerleriyle çatışma yaşamasına neden olur. Böylece yaşanan çatışma, Mahmut'un kendi kendisiyle yaşadığı bir iç çatışma hâlini alır.

Mahmut, amcası Hakkı Reis'in yanından ayrıldıktan sonra bir kayıktan başka bir kayığa geçer ve durup dinlenmeden çalışarak yaşamını devam ettirmeye çalışır. Bu sırada annesinin vefat haberini alır ancak uzakta olduğu için annesinin cenazesine dahi katılamaz. Mahmut'un yaşadığı bu sıkıntılar, istediği yaşamın bu olup olmadığı konusunda kendini sorgulamasına neden olur. Denizciliğe karşı içten içe çatışma yaşayan Mahmut, bu deniz yolculuklarının birinde içinden, *"Şöyle bir bağım bahçem olsa da şu yarı aç, yarı tok hayattan bir kurtulsam!"* (ABB, s. 115) düşüncesini geçirir. Böylece Mahmut'un denize karşı yaşadığı çatışma, ilk kez somut hâle gelmiş olur. Bu durum, Mahmut'un denizciliğe başladıktan sonraki ilk pişmanlığını ve denizcilik hayatının zorluklarını anladığını ortaya koyar.

Mahmut'un yaşadığı kara-deniz çatışmasında bir süre sonra kara, Mahmut'un hem denizde umduğunu bulamamasından hem de Çakır Fatma'ya olan özleminden dolayı baskın çıkar ve Bodrum'a döner. Ancak Mahmut, Bodrum'a döndüğünde Çakır Fatma'nın yaşadığı felaketi ve gözünü kaybedişini öğrenir yine de onunla evlenmek ister. Ancak Fatma, Mahmut'u zor durumda bırakmamak için bir daha geri dönmemek üzere oradan ayrılır. Bunun üzerine çaresiz kalan Mahmut, babasının eski arkadaşlarından biri olan Zeynel Kaptan'ın kızı Ayşe'yle evlenmek zorunda kalır.

Mahmut, Ayşe ile evlendikten sonra köye yerleşir ve kara insanı hayatına başlar. Bu süreçte karısı Ayşe'nin topraklarını idare eder ve toprak hayatına alışmaya çalışır. Yazar, Mahmut'taki kara-deniz çatışmasını daha da belirginleştirmek için Mahmut'u üç yıllığına denizden uzak bir köyde yaşatır. Mahmut, burada kara hayatının zorluklarıyla yüz yüze gelir. Yazar, okura, "deniz hayatının zor olduğunu ancak karada yaşamanın da birtakım zorlukları bulunduğunu; kara, insanın hayatını bir hapse çevirirken denizin, insana sonsuz bir özgürlük tanıdığı" mesajını verebilmek için bunu bilinçli bir şekilde kurgular. Ayşe'yle birlikte çiftçilik yapmaya başlayan Mahmut, çiftçilik günlerinde denizcilik hayatı ile toprak hayatının karşılaştırmasını yapar. Bu noktada babasının, kendisine toprak ve deniz ile söylediği şu sözleri hatırlar ve en sonunda babasına hak verir:

"Oğlum, sakın bunun bu hâline aldanma. Kim bilir kaç gemiyi boğmayı tasarlıyor. Seni de boğuncaya kadar, aç, çıplak ve yoksul bırakır. Sen toprağa bak, (...) ve iki yanımızdaki incir harımlarını göstererek,

-Benim çocukluğumda buraları hep yabanlıktı, toprak değil mi ya, deniz gibi insana baş kaldırmaz, onun emeğine yatışır. Ben on yaşımda iken buraların çalısı çırpısı, taşı ayıklandı. Toprakları sabanla uysallaştırıldı. Bunları yapan kuşak artık benim gibi ihtiyarladı. Görüyorsun ya bahçelenmiş topraklarında şimdi yan gelmiş, çocuklarının gülüşe oynaşa yemiş toplayışlarını seyrediyorlar. Gel gelelim deniz uysallaşır mı hiç? Değil yalnız benim, ama dedenin ve dedenin dedesinin denize verdiğimiz emeği şu toprağa harcasaydık buralarını çoktan cennete çevirmiş olurduk. Şimdi sürer, eker, biçer yan gelir, yerdik. (...) Allah kısmet ederse kayığı satıp bir iki tarlacık alacağım. Ölürken gözüm açık gitmesin. Sen de fırtınada, dümen başında, arkamdan lanet okumazsın." (ABB, s. 14-15)

Denizi bırakarak karaya gelen Mahmut, babasının, çocukluğunda kendisine yaptığı bu kara-deniz karşılaştırmasının doğru olduğunu ve kendisinin de karayı tercih etmesinin doğru bir seçim olduğunu anlar. Ancak sonraki süreçte, içinde tekrar deniz tutkusu beliren Mahmut'un, tüm mal varlığını bırakarak denize döndüğü görülür.

Mahmut'un tarlalarının yanında Gâvur Ali ve Diktiğin Hüseyin Dayı'nın tarlaları vardır. Mahmut bu iki komşusundan toprağı kazmayı, ekin ekip biçmeyi, fidan budamayı öğrenir. Mahmut, bu iki komşudan Hüseyin Dayı'yı, çocukluğunda kendisine denizcilikle ilgili bilge veren Eskici Kirpi Usta'ya benzettiği için daha çok sever. Hüseyin Dayı ona yardım ettiği için Mahmut da Hüseyin Dayı'ya onun bahçesinde olmayan sebze ve yemişlerden verir. Mahmut'un, Hüseyin Dayı'ya yiyecek vermesi karşısında Ayşe, bir gün

Mahmut'u bir kenara çeker ve Hüseyin Dayı'nın, babasına olan borcunun gitgide arttığını ve bu borcu karşılığında bir iki yıla kadar Hüseyin Dayı'nın topraklarını elinden alabileceklerini, toprakları elinden gittikten sonra Hüseyin Dayı'yı ortakçı olarak çalıştırmayı düşündüğünü ifade eder. Ayşe'nin söyledikleri karşısında şaşkına dönen Mahmut, ilk defa toprak işlerini sorgulamaya başlar. Mahmut, bu durum karşısındaki şaşkınlığını ve üzüntüsünü şöyle dile getirir: *"Kulaklarıma inanamadım, şaşırdım. İçimden 'Toprak işleri böyle oluyor zahar' dedim. Yani birbirimizin yüzüne gülecek, arkasından kuyu kazacaktık. Oysa olası değil, Hüseyin dayıya karşı böyle davranamazdım."* (ABB, s. 164). Bu durum, Mahmut'un evlendikten sonra ilk defa kendi içinde tekrar kara-deniz çatışması yaşamasına neden olur.

Daha sonra Mahmut, birkaç köy ötedeki ortakçılarına o yılki mahsulden kendi paylarına düşeni almak için gider. Ortakçı Memiş'in hâline acıyan Mahmut, o yılki mahsulden kendilerine düşen payı almaktan vazgeçer. Mahsulden kendilerine düşen payı almaktan vazgeçtiği üstelik yanında götürdüğü ve mal sahibinin her yıl vermesi âdet olan kahve ve şeker gibi şeylerin hepsini orada bıraktığı için Ayşe'yle ilk kavgalarını ederler. Mahmut, Ayşe'nin bu kavga sırasındaki hâlini *"Birdenbire onda hiç beklemediğim bir değişiklik oldu. Öfkeyle kuduran yüzü, güller arasında kuşlar gibi cıvıldaşarak ve kovalaşarak öptüğüm yüz değildi. Bu, tamamen yabancı bir insandı."* (ABB, s. 177) diyerek ifade eder.

Mahmut'un ortakçılardan alması gereken payı almamasına ve götürdüğü yiyecekleri orada bırakmasına öfkelenen Ayşe'nin, Mahmut'a söyledikleri, romanda şöyle aktarılır: *"Mal burnunun dibindeydi; elini uzatıp kavrayacağına, avucunu açıp verdin. Onlar ta geçen yıl iki misli vereceklerine söz vermişlerdi. Hayvan yularından, insan sözünden tutulur. Senin elin ayağın tutar, onların topunu da eşek sudan gelinceye kadar pataklayacaktın; neleri var, neleri yoksa sıyırıp alacaktın! diyordu."* (ABB, s. 177). Ayşe'nin bu sözleri, Mahmut'un kara insanını ve hayatını daha çekilmez ve bunaltıcı algılamasına neden olur. Böylece Mahmut, toprak hayatını daha ciddi bir şekilde sorgulamaya başlar.

Mahmut'un köy hayatını sorgulamasına neden olan bir diğer hadise ise kurak geçen yıl ve kuraklığın sonunda günlerce yağan yağmurlardır. Bu durum, Mahmut'a köy hayatının da birtakım zorluklarının olduğunu gösterir. Mahmut'u köy hayatından uzaklaştıran bir diğer etken ise Ayşe'nin ona karşı olan tavrıdır. Ayşe'nin her fırsatta ona görevini, bir başka ifadeyle onun yanında kalıp para biriktirmesi ve toprakla ilgilenmesi gerektiğini hatırlatması, Mahmut'un gücüne gider. Bütün bunların, kendisini engelleyen kocaman bir

yasak gibi karşısına dikilmesi, Mahmut'ta bu yasağı kırıp çiğneyerek geçme arzusunu uyandırır ve onun denize olan özlemini pekiştirir.

Mahmut'un içindeki deniz özlemi günden güne artarak devam eder. Her şeye rağmen Mahmut, denize dönmeme konusundaki kararını uygulamaya çalışır. Öte yandan Ayşe de Mahmut'un denize dönmesini engellemek için Mahmut'un ortakçılara istediği gibi davranmasına göz yumar. Ancak Mahmut bir gece Çiftlik koyundayken deniz tutkusuna yenik düşer ve varını yoğunu Ayşe'ye bırakarak bir daha geri dönememek üzere denize açılır ve ilk limanda kayığın birine denizci olarak yazılır. Böylece romandaki kara ve deniz arasındaki çatışma, deniz lehine son bulur.

3. 1. 1. 10. Madde-Ruh Çatışması

Nâbi'nin Park Kahvesi adlı romanda madde-ruh çatışması, Helvacı çırağı Muhlis ile zenginliğiyle ön plana çıkan kasaba eşrafından Zati Bey arasında yaşanır. Muhlis, Cemile adında bir kızı sever, Cemile de Muhlis'i sever ancak bir süre sonra kasabanın zengin eşrafından Zati Bey'le evlenir. Başlangıçta Zati Bey'in kendisinden çok büyük olduğunu söyleyerek onunla asla evlenmeyeceğini söyleyen Cemile, Zati Bey'in sunduğu maddi imkânlar karşısında Zati Bey'le evlenmeyi kabul eder ve bu evlilikte oldukça mutlu olur. Madde-ruh çatışmasını ortaya koyan bu durumu başkişi Mustafa şöyle izah eder:

"Bu işler hep para yüzünden çıkıyordu. Zati Bey'in de parası olmasaydı, Muhlis'in elinden sevdiğini alabilir miydi? Çocuk, günün birinde belki de bir helvacı dükkânı sahibi olacaktı. Cemile'yle pekâlâ geçinir giderdi. Muhlis'in dediğine bakılırsa, Cemile onu seviyordu. Zati Bey ortalık yerde boyunu göstermemiş olsaydı, bakkal Mahmut'un kızı Cemile, helvacı kalfası Muhlis'e koşa koşa varacaktı." (NPK, s. 181). On sekiz yaşında bir genç kız olan Cemile'nin, kendisinden oldukça büyük olan Zati Bey'le evlenmeyi kabul etmesi, Muhlis'in aşkına karşılık Zati Bey'in maddi zenginliğini tercih ettiğini gösterir. Bu nedenle Muhlis'in kendini içkiye vermesi ve batıl inançlardan yardım umması, onun madde-ruh çatışmasının kurbanı olduğunu ortaya koyar.

3. 1. 2. Yozlaşma/Ahlaki Çöküntü

Yozlaşma, *"özündeki iyi nitelikleri birtakım dış etkenlerle zamanla yitirmek, soysuzlaşmak, özünden uzaklaşmak, bozulmak, dejenere olmak"* (www.sozluk.gov.tr., Erişim tarihi: 09.05.2020) anlamlarına gelmektedir. Yozlaşma, bireyin kişisel çıkarlarını ön plana çıkararak kendi değerlerinden uzaklaşması ya da bir yapının bozuma uğramasıdır.

Genellikle siyasi, mesleki ve ahlaki boyutta gerçekleşen bireysel ve toplumsal yozlaşma, yabancılaşmayı ve özünden uzaklaşmayı içerir.

Çalıkuşu romanında görülen yozlaşma, bireysel düzeyde yaşanan mesleki yozlaşmadır. Kasabada olumsuz öğretmen örneği olan Nazmiye, yüksek memur ve askerlerin gece eğlencelerinde ut çalan ve oynayan biridir. Bu nedenle yüksek memurlar Nazmiye'nin âdeta savunucusu konumundadır. Nazmiye, kasabada genç-yaşlı hemen herkesin, yüzünü bir kez olsun görmek istediği başkişi Feride'yi, oyuna getirerek onu bağ evine götürür. Bu evde, Feride'yi ele geçirmek isteyen Burhanettin Bey adında bir mirasyedi ile Feride'nin tanışmalarını amaçlar. Nazmiye Öğretmen'in okul içindeki ve dışındaki davranışları onun hem mesleki hem de bireysel anlamdaki yozlaşmasını ortaya koyar. Okulun Müdiresi bu durumu şöyle ifade eder: *"Nazmiye, fena bir mahluktur. Mektebi onun şerrinden kurtarmak için müracaatlarda bulundum, çok uğraştım. Fakat beyhude. Onu yerinden oynatmak mümkün değil. Çünkü mutasarrıfından, alay beyinden, tabur imamlarına kadar hesapsız hamileri var."* Nazmiye Öğretmen'in resmî kurumlardaki kişilerce desteklenmesi, eğitim sistemindeki aksaklıkları ve yozlaşmayı ortaya koyar. Ayrıca Nazmiye'nin kasabada devamlılığını sağlayan ve ona destek çıkan memurların durumuyla da mesleki yozlaşma ve bürokratik çürüme gözler önüne serilir.

Yeşil Gece romanında ise Sarıova kasabasında bireysel düzeyde yaşanan yozlaşmalardan biri doktorlar cephesinde görülen mesleki yozlaşmadır. Kasabada softalara, tekkelere ve türbelere olan ilginin farkına varan bazı doktorların, ahalinin gözünde daha iyi algılanmak ve daha çok tercih edilerek çok para kazanmak için kendilerini aynı zamanda derviş gibi göstermeye çalıştığı dikkat çeker. Bu doktorlardan kasabada en fazla ön plana çıkan Doktor Kâni Bey'dir. Rakı meclislerinde gazel okuyan Kâni Bey'in, kasaba halkının sevgisini kazanmak ve dinî hassasiyetini kendi çıkarı için kullanmak amacıyla namaz kıldığı, tekkelerde ilahi okuduğu hatta hastalara üfürükçülük yaptığı görülür. Kasabadaki bazı doktorların ise dinî bakımdan değil, farklı noktalarda mesleki bakımdan yozlaştığı görülür. Kasabada önceleri dağda eşkıyalık yapan, daha sonra sofuluğa başlayarak silahını din düşmanlarına doğrultan Buzcuoğlu Abdürrahman Bey adında biri vardır. Üfürükçü hocaları koruyan, doktorların ise can düşmanı olarak bilinen bu kişi, bir gün attan düşer ve başı yarılır. Doktorlar da bu durumu fırsata çevirerek ellerine düşen Abdürrahman Bey'e bir oyun ederler. Ona, oldukça ehemmiyetli bir yarasının olduğunu, iyi bakılmazsa ölüm tehlikesi bulunduğunu ifade ederler. Bu durum, romanda şöyle ortaya konur:

"Yara birkaç günde iyi olacak bir yarıktan ibaretti. Fakat onlar, kafatasında bir çatlaklık gördüler ve bunun yapıştırılması çok büyük ve zahmetli bir iş olduğunu söylediler. Buzcuzade, amana düştü, servetler adadı. Doktorlar da çiziği kolodyumla kapattılar; herifi bir ay kıpırdamadan sırtüstü yatırarak her gün gelip gittiler ... Doktorlar, bu suretle hem birçok para kazandılar hem de bu azılı düşmandan intikam almış oldular. Fazla olarak da hararetli bir taraftar elde ettiler ... fen adamlarına böyle maskaralık yaraşır mıydı? Böyle hareket, meslek ahlakıyla uzlaştırılabilir miydi? Şüphesiz ki hayır. İşin daha acınacak tarafı şu ki, bu doktorlar esasen böyle bir şey yapacak adamlar değillerdi ... Doktorlar ki meslek ahlakına en fazla taassupla ehemmiyet veren, en temiz ve en uyanık fen adamlarıdır. Bu kasabanın havası onları bu hâle getirirse gerisini var sen kıyas et ..." (YG, s. 139-140)

Doktorların, Abdürrahman Bey için oynadıkları bu oyun, doktorlar tarafından ciddi bir şekilde ilgilenildiğini düşünen Abdürrahman Bey'in doktorlara bakışını olumlu yönde değiştirir. Daha önce Abdürrahman Bey'in olumsuz tutumlarına maruz kalan doktorlar ise bu sayede Abdürrahman Bey'den âdeta intikam alır. Bu durum her ne kadar meslek ahlakıyla bağdaşmasa da aslında kasabada bu oyunu oynayan doktorların kötü olmadığı ve diğer bazı doktorlar gibi kasaba halkının dinî hassasiyetlerini kullanarak bu insanların duygularını suistimal etmediği görülür. Söz konusu bu kasabanın, softa gibi görünen doktorlara daha fazla ilgi ve saygı göstermesi nedeniyle mesleğine düşkün bu fen adamlarının da bu kasabanın havasına uyarak kasaba halkına bu şekilde oyun etmesi, sürecin doğal bir sonucu olarak değerlendirilir. Sistemin ortaya koyduğu bu durum, aynı zamanda mesleki yozlaşmanın bir göstergesidir.

Acımak romanında ise yozlaşma hem bireysel hem de toplumsal düzeyde yaşanıyormuş gibi görünse de daha çok toplumsal etkenlere bağlı olarak gelişen bireysel yozlaşma ortaya konur. Mürşit Efendi'nin iş ve aile hayatında yaşadığı sıkıntı ve problemler, bireylerin ve devlet dairelerinin yozlaşmasının sonucudur. Kültürel yozlaşmanın bir göstergesi olan bu durumda ekonomik kaygılar nedeniyle insani ve mesleki değerlerin yitimine dikkat çekilir. Devlet dairelerinde ve kurumlarında meslek ahlakı yönünden dejenere olmuş memurların sorumluluktan kaçarak işlerini tam anlamıyla yapmaması, tembellik etmesi, rüşvet alması, işini hakkıyla yerine getiren Mürşit Efendi'nin çalışkanlığından dolayı sevilmemesi ve tüm işlerin ona yaptırılmaya çalışılması gibi pek çok etken bireylerin ve toplumun yozlaşmasını ortaya koyar. Bu nedenle bütün bunlara maruz kalan Mürşit Efendi'de toplumsal etkenlere bağlı olarak gelişen bireysel yozlaşma gözlemlenir. Yozlaşma, Mürşit Efendi'de masasına yazdığı ve hiçbir zaman taviz

vermeyeceğine söz verdiği ilkelerinden birer birer vazgeçerek kendisinin ve önem verdiği ilkelerinin tahrip olması, aynı zamanda devlet kurumlarında eleştirdiği diğer memurların özeliklerini artık kendisinin taşıması şeklinde görülür. Kültürel yozlaşmanın etkisi altında ezilen Mürşit Efendi, memur arkadaşlarının ve ailesinin elinde âdeta bir kukla hâline gelir.

Mürşit Efendi R… kaymakamı olduğu dönemde ilk zamanlarda çok sevdiği yalnızlığın artık kendisine ağır gelmeye başladığını fark eder. Bu değişimde ilk memuriyet yerindeki mesai arkadaşlarının işinde çok gayretli, başarılı ve son derece nezaketli olan Mürşit Efendi'yi "şakşakçı, dalkavuk, korkak, manevracı" gibi pek çok tabire maruz bırakıp onu düşman gibi görmeleri etkili olur. Bu nedenle Mürşit Efendi, bir süre sonra değişmeye ve ilkelerinden vazgeçmeye başlar. Bu değişimin en somut kanıtı, çok tenha ve kasvetli olan birinci evini, oldukça işlek ve kalabalık bir evle değiştirmesi olarak gösterilir. Mürşit Efendi bu evi, çalıştığı yerden Nasuh Bey adındaki bir müdürün yardımıyla ucuz fiyata kiralar. Bu ev, bir Ermeni aileye aittir. Bu evi kiralayan Nasuh Bey, zaman zaman Mürşit Efendi'yi ziyarete gelir. Bu sırada evdeki komşu kadınlardan bir ikisini çağırır, içki ikram eder ve bu kadınlara şarkı söyletir.

Bir akşamüstü Mürşit Efendi işten dönerken kahvehanede oturan Maarif Başkâtibi Tahsin Efendi onu yanına çağırır ve Mürşit Efendi'nin evi ucuza kiralamasını sağlayan Nasuh Bey'in gönül ilişkisinden bahseder. Buna göre Nasuh Bey, evli olduğu hâlde bir Ermeni kadınla ilişki kurar ve kasabanın küçüklüğünden ve dedikodusundan çekindiklerinden dolayı bir araya gelemezler. Mürşit Efendi'nin kiralık ev aradığını duyan Nasuh Bey, bu fırsatı değerlendirir. Mürşit Efendi'ye yardım ediyormuş gibi görünerek kendine, Ermeni kadınla buluşabilecekleri bir mekân ayarlar. Bazı günler daireden birkaç saat önce çıkarak Mürşit Efendi'yi ziyarete gidiyormuş gibi yaparak âşığıyla bu evde buluşur. Nasuh Bey'in bu sürekli ziyaretinden şüphelenen halk ise kısa süre sonra durumun farkına varır. Hatta bütün bunlardan habersiz olan Mürşit Efendi'nin, sırf âşıklar buluşabilsen diye âşıklara yardım ettiğini, bunun karşılığında da Nasuh Bey'in evin kirasını ödeyip ve nevalesini aldığını düşünür. Nasuh Bey tarafından sergilenen bu ahlaki çöküntü, halk arasında dedikodulara yol açarak hiçbir şeyden haberi olmayan Mürşit Efendi'nin büyük bir haksızlığa uğramasına neden olur. Bunun en büyük yansıması olarak toplumdaki ayrışmalar ve bozulmalar etkili olur. Böylece bireyden hareketle toplumda, insanları bir arada tutan ahlaki değerlerin zayıfladığı ve zamanla hiçe sayıldığı görülür. Nasuh Bey'in basit çıkar gözetimi, Mürşit Efendi'nin kandırılması ve özellikle şehirli insanın kandırılması

şeklinde zuhur etmiştir. Aynı zamanda bu durum ile Nasuh Bey'in kasaba kurnazlığı ortaya konur.

Acımak romanında karşılaşılan bir başka ahlaki çöküntü de Mürşit Efendi'nin melek gibi tasvir edilen kayınvalidesi Makbule Hanım cephesinde yaşanır. Makbule Hanım, manevi değerlerin ve ideal insan duruşunun arkasına sığınan ancak son derece çıkarcı, bencil ve insan ilişkilerine yabancılaşmış dejenere olmuş bir karakterdir. Makbule Hanım, insanlar, Mürşit Efendi *"Hastalıklı ihtiyar kaynanasını mutfağa atmış yemek pişirtiyor, diyorlarmış. Sebep de ne? Bizim evimizdeki dirlik düzenliği çekemediler… Gözü kör olasıcalar, güya aramızı bozacaklar…"* (A, s. 110) diyerek birtakım yalanlarla damadı Mürşit Efendi'yi kandırır. Aşçı ve yardımcısı adıyla âşığı Hafız Recep'i ve onun annesini evin içine kadar sokar. Gayriahlaki bir şekilde yaşanan bu ilişki, kasaba halkının dikkatinden kaçmaz. Bu küçük kasabada dedikodulardan çekinen ve rahat davranamayan Makbule Hanım, âşığını da alarak İstanbul'a taşınmayı tasarlar. Makbule Hanım'ın bu ahlak dışı planını ve yaşayışını Abdüssamet Bey şöyle dile getirir:

"Mürşit evlâdım. O hafız kimdir, senin evinde ne yapar, biliyor musun? Elinden Kur'an, Allah ismi düşmeyen kaynananın âşığıdır. Bunu herkes bilir… Senin de anlamaya idrak mevkiin şüphesiz müsaitti. Fakat şu var ki sen bu kadar şenaati aklına sığdıramayacak kadar temiz ahlaklıydın… Şimdi bu dakikada sükûnetle düşünmeye, vakaları birer birer hatırlamaya muvaffak olsan derhâl hükmünü verirdin. Hain kadın, seni bu kadar saf ve temiz görünce herifi eve almaya, sana besletmeye cesaret etti." (A, s. 127)

Makbule Hanım'ın davranış ve tutumları yalnızca bunlarla sınırlı kalmaz. Diyarbakır'ın en zengin, yerli ve memur aileleriyle maddi yönden yarışa kalkışır. Mürşit Efendi'nin maaşının beş katı harcama yaptırarak damadının ekonomik çıkmaza girmesine neden olur. Makbule Hanım, Mürşit Efendi'nin şahsiyetini ezen davranış ve söylemlerde bulunarak onunla âdeta bir kukla gibi oynar ve Mürşit Efendi'nin kişilik bunalımı yaşamasına sebep olur. Bunun yanı sıra kendi birtakım dedikodularına Mürşit Efendi'yi alet ederek onun pek çok kişiyle kavga etmesine ve hakaret görmesine neden olur. Yüzündeki maskeyle Mürşit Efendi tarafından melek gibi bir kadın olarak algılanan Makbule Hanım, bütün bunları damadının mutluluğu ve onuru için yaptığını söyleyerek Mürşit Efendi'nin saflığından ve temizliğinden yararlanır. Mürşit Efendi'ye karşı masum görünen Meveddet Hanım ve Makbule Hanım son derece bencil ve gösteriş meraklısı kadınlardır. Bu iki kadında ahlaki çöküntü ile yozlaşmanın birleştiği görülür.

Acımak romanında ahlaki yozlaşmanın dışında mesleki yozlaşma da dikkat çeker. Mürşit Efendi pek çok şark vilayetinde görev yaptıktan sonra Diyarbakır'ın bir kasabasında tahrirat kâtibi olarak göreve başlar. Bulunduğu kasaba merkezinin, aşiretler arasında çıkan bir kavgada yağmalanmak istenmesi üzerine bu isyan, halkın da yardımıyla kasabadaki jandarma kuvveti tarafından bastırılır. Bu durum, romanda *"Kasabadaki jandarma kuvveti ahalinin yardımıyla asileri kaçırdı. Bu muvaffakiyet bana mal edildi."* (A, s. 97) şeklinde ifade edilir. Bu başarı sonucunda Mürşit Efendi, Diyarbakır tahrirat müdürlüğüne getirilir. Mürşit Efendi bu görevdeki memuriyet hayatını şöyle dile getirir:

"Artık etliye sütlüye karışmıyorum. Başkalarını yapılan bir gadr veya haksızlığın aksini kendi kalbimde duyarak isyan etmiyorum. Büyüklerle iyi geçiniyorum. Küçüklerin ihmallerine, hatalarına mümkün olduğu kadar göz yumuyorum. Kimsenin işine karışmadığım, herkesi tasdik eder gibi göründüğüm için bana taarruz eden de pek olmuyor. Hâsılı renksiz, ruhsuz bir adam oldum. Fakat doğrusu rahatım yerinde. Gündüzleri dairede bazen uyukluyorum, bazen beni ziyarete gelen ahbaplarla çene çalıyorum. Akşamüstü daireden çıkıp memurlar kahvesine uğruyorum. Bir iki parti tavla oynuyorum. Sonra vakt-i kerahat geliyor. Birkaç kadeh rakı içiyorum. Arkasından iştahlı bir yemek ve rahat bir uyku. Bu programı ara sıra gece eğlentileri değiştiriyor." (A, s. 98).

Değişen meslek yaşamının itirafı şeklinde görülen bu iç dökümü, Mürşit Efendi'nin göreve başladığı ilk gündeki ilkelerinden bütünüyle vazgeçtiğini, herkesten ve her şeyden kaçıp kurtulma isteğini ortaya koyar. Bununla beraber bir memurun görev ve sorumluluklarını tam olarak yerine getirmediği zaman etrafındakiler tarafından sevilen ve saygı duyulan biri hâline geldiği gözler önüne serilerek bu durumun eleştirisi yapılır. Mürşit Efendi'nin bünyesinde görülen bu değişim, onun kendi ahlaki değerlerinden uzaklaşarak insani vasıflarını yitirdiğinin bir göstergesidir. Bir süre önce diğer memurlarda yadırgadığı tutum ve davranışları artık kendisinin göstermesi, Mürşit Efendi'nin mesleki ve ahlaki bakımdan yozlaşmasının göstergesidir. Çevresindekilerin baskısı ve kuşatıcılığı karşısında Mürşit Efendi'nin, kendini var eden bireysel ve mesleki değerleri yıkıma uğrar. Bir süre sonra ise bu değerler bütünüyle unutularak Mürşit Efendi toplumdan soyutlanır. Böylece Mürşit Efendi'nin yaşam biçiminde kültürel, ahlaki ve mesleki yozlaşma kendine yer edinir. Aynı şekilde Diyarbakır'da bir vergi memuru, yaptığı yolsuzluk nedeniyle görevden alınıp hapse girecekken Mürşit Efendi'nin, maliye müfettişi ile konuşup bu olayın üstünü örtmesi, yine mesleki yozlaşma örneğidir. Mürşit Efendi bu eylemiyle *"Doğrusunu söylemek lazım gelirse müfettiş esasen pek karakter sahibi bir adam değildi. Hafif bir mukavemetten sonra*

ricamı kabul etti … vicdanen muazzep değilim. Hem bir aileyi felaketten kurtardım. Hem kaynanamın gönlünü aldım. Hem de karımın nazarında yükseldim." (A, s. 116-117) diyerek kendini kandırma yolunu seçtiğini ifade eder. Mürşit Efendi'nin bu durumu, ruhsal bakımdan sığınma ve yalana başvurma ihtiyacının bir yansıması olarak değerlendirilir. Mürşit Efendi, üstelik tüm suçu, kendi ricasını kırmayan ve kendini tehlikeye atan maliye müfettişine atarak bu işin sorumlusu olarak onu gösterir ve böylece psikolojik yönden rahatlama yoluna başvurur.

Değirmen romanında ise eski Kaymakam Nusret Bey'in, Sarıpınar kasabasında Bulgar Kızı Naciye ile yaşadığı ilişkiye dikkat çekilir. Bu ilişki sonucunda Kaymakam Nusret Bey, görev yerinden başka bir yere sürgün edilir. Kasabadaki pek çok kişiyle gayriahlaki ilişki yaşayan Naciye'nin ahlaki bakımdan yozlaşmışlığı, kasabanın yeni Kaymakamı Halil Hilmi Efendi tarafından şöyle dile getirilir: *"Kazada birçok belli başlı kimselerle yatıp kalktığı hâlde kendisinin şimdiye kadar yüzünü bile görmediği bu maskarayı bir kere makamına çağırması ve hükûmet kuvvetini hissettirmesi fena mı olurdu?"* (D, s. 20). Romanda eski kaymakamın Naciye'yle yaşadığı ilişki, yeni kaymakamın ise Naciye'yi kaymakamlık makamına çağırıp görmek ve tanımak istemesi, her iki kaymakamın da mesleki bakımdan bireysel düzeyde yozlaşmalarını ortaya koyar.

Kavak Yelleri romanında ise yozlaşma izleği, kasabanın doktoru İsa Bey'in meslek ahlakı ve anlayışı ile ortaya konur. Uzun zamandır söz konusu kasabada doktorluk yapan İsa Bey, kasabaya hükûmet doktoru olarak görevlendirilen kişilerden hoşlanmayan, paragöz biri olarak bilinir. Bu doktorlara türlü eziyetler ederek onların kasabadan kaçmasına neden olur. Kasaba halkı, İsa Bey'in bu hâlinden ve yaptıklarından çekindikleri için ona "Nemrud" adını verir. Doktor İsa Bey, kasabanın bir diğer doktoru olan başkişi Sabri Bey'in, hastaları muayene ettikten sonra onlardan para almamasına kızarak *"Eşek gibi para verecek hâlde olanları bedavacılığa alıştırıyor budala!"* (KY1, s. 143) diyerek Sabri Bey'e ağır hakaretler eder.

Hastaların sağlığını geri plana iterek hastalara alınıp satılacak bir eşya gibi bakan İsa Bey, hasta sahipleriyle hastalığın cinsine göre para konusunda, *"Bana bak… Bu, öyle üç beş lira ile savılacak hastalıklardan değil… Sonunda kuyruğu titretmek de var ha!"* (KY1, s. 143) gibi ürpertici pazarlıklar yapar, bazen de bir şeylere kızarak hastanın tedavisini yarıda bırakır. İsa Bey'in bu şekilde davranmasının nedeni yalnızca para meselesi değil, aynı zamanda kasabada tek başına doktorluk yapmak ve insanlara tek başına hükmetmek

istemesidir. Bu nedenle kasabada bir hükûmet doktorunun bir başka ifade ile Doktor Sabri Bey'in varlığını istememektedir.

İsa Bey'in yaptığı olumsuz işlerden haberdar olan kasaba Kaymakam'ı, İsa Bey'i eleştirir. Kaymakam'ın kendisini eleştirmesine tahammül edemeyen İsa Bey ise Kaymakam'a iftira atar. Bu durumu, kasabanın Müftüsü şöyle aktarır: İsa Bey, *"… kaymakamı yakasından yakalayarak: 'Sen vazife başında sarhoşsun. Rapor vereceğim:' diye tehdit etmiş. Adamcağız da tesadüfen ağzına bir dirhem içki koymayan bir adammış. Fakat selâhiyetli doktor raporundan insanı kim kurtarır?"* (KY1, s. 143). İnsani değerlerini kaybetmiş ve bozuma uğramış İsa Bey'in meslek ahlakı bakımından sorumluluklarını yerine getirmediği ve ahlaki bir çöküntü içinde olduğu görülür. Bu nedenle İsa Bey'in bu yapıda biri olduğunu bilen kasaba ahalisi, onunla herhangi bir şekilde karşı karşıya gelmekten kaçınır.

İsa Bey'in bireysel anlamda yozlaşması, Aslan adındaki bir kalfaya karşı yaklaşımıyla da ortaya konur. Aslan, kasabada Hacı Müslim Bey'in eczanesinde kalfa çalışır. Boyu diğer insanlara göre kısa olan Aslan Kalfa'ya, Doktor İsa Bey, kalabalıkların içinde Cüce Kalfa diye hitap ederek "*… sana bir baba nasihati vereyim… Vilayette evvela demirhaneye uğrarsın… Hamama girer gibi soyunup yağlanarak bir torna tezgâhına girersin… Böylece yarım saat içinde fidan boylu bir delikanlı olursun… O zaman girdiğin eczahanede seni Fidan Kalfa diye çağırırlar… O da olmazsa Afrika'da bir cüceler memleketi varmış, oraya gidersin… Seni belki kral bile yaparlar… Gülsene ulan… Kime surat asıyorsun?"* (KY1, s. 151-152) der ve çeşitli hakaretlerde bulunarak onunla alay eder.

Vurun Kahpeye romanında ise bireysel düzeyde görülen eşrafın yozlaşması, mesleki yozlaşma ve din adamı gibi görünen kendi değerlerini kaybetmiş sözde din adamlarının yozlaşması gözler önüne serilir. *"Merkezin seçkinci siyasal ve kültürel dönüşümlerinin nesnesi olarak kullanılan taşra imgesi, daha çok halkın cahil ve kültürel yozlaşmışlığıyla sınırlı bir fenomen olarak görülür."* (Yankaya, 2014: 103). Söz konusu kasabada halkın cahilliği ve kültürel yozlaşmışlığı, Hacı Fettah Efendi, Kantarcıların Hüseyin Efendi, Hatice Öğretmen ve Maarif Müdürü başta olmak üzere pek çok kişi aracılığıyla somutlaştırılarak ortaya konur.

Vurun Kahpeye romanında Maarif Müdürü'nün, kasabaya göreve gelen genç kızları türlü hilelerle elde etme çabası, onun ahlaki bakımdan yozlaşmışlığını ortaya koyar. Maarif Müdürü, kasabaya gelen diğer kadın öğretmenlere sergilediği gayriahlaki yaklaşımını ve

onları ele etme isteğini kasaba okuluna yeni gelen Aliye'ye de sergilemek ister. Bu durumu ve Aliye'nin dik duruşunu, kasaba sakinlerinden Ömer Efendi, eşi Gülsüm Hanım'a şöyle izah eder:

"-Tasvir gibi bir gız, bizim irahmetli Emine'yi andım ... O irz düşmanı papaz zıfatlı Müdür, gıza hemen goz attı. Gız öyle aslan yürekli ki … Müdür bütün hile ve kuvvet ve kudretine rağmen öteki muallimelere oynadığı oyunu Aliye'ye derhâl oynamayı münasip görmemiş, bu defa ahaliden mazbata isteyecek bir vaziyete düşmeden emelini yerine getirmeye karar vermişti." (VK, s. 27)

Ömer Efendi, Maarif Müdürü'nün bireysel ve ahlaki bakımdan yozlaşmışlığını, *"Aliye bir melek gibi, o, şimdiye kadar kasabaya gelen eksik eteklerin, bu Kantarcıların Uzun Hüseyin ile Maarif Müdürü yüzünden uğradığı belaları bilmiyordu. Onların ne Allah'tan korkuları ne de Peygamber'den utanmaları vardı. Hele böyle kimsesiz ve genç bir kız bulurlarsa…"* (VK, s. 38) diyerek ifade eder. Ahlaki değerlerden yoksun olan Maarif Müdürü'nün, kasabaya gelen genç ve kimsesiz kızlara karşı kendi mevkiini kullanarak o kızdan faydalanma yoluna başvurduğu görülür.

Romanda kasaba okulunun diğer bir öğretmeni olan Hatice Hanım'da da mesleki yozlaşma görülür. *"Maarif Müdürü'nün şüpheli işlerine alet olunması"* (VK, s. 29) ile bilinen Hatice Hanım, öğretmenlik mesleğinin gereklerini yerine getirmeyen tutum ve davranışlarıyla romanda yerini alır. Bu durum anlatıda şöyle dile getirilir:

"Muallime Hatice Hanım ... ders saatinde ekseri sigarasını yakar, sakızını çiğner, önlerine yazı meşki (yazı örneği) diye attığı ezelî bir besmele, herhangisi başını kaldıracak olursa 'Seni kör olasıca piç!' diye üstüne saldırırdı." (VK, s. 30)

Hatice Öğretmen'in, öğretmenlik vazifesinin gereklerini yerine getirmemesi, onun bireysel ve mesleki bakımdan yozlaşmışlığını ortaya koyar. Elinde sopayla öğrencileri korkutan, yalnızca dinî bilgileri ezberleten ve öğrenciler arasında sınıfsal ayrım yapan Hatice Hanım, romanda olumsuz öğretmen örneği olarak sunulur. Sınıftaki öğrencileri eşraf ve esnaf çocuğu olarak sınıflandırarak öğrenciye yaklaşımını da bu kritere göre belirler. Öğrencilerine ailelerinin kasabadaki statüsüne göre davranış sergileyen Hatice Hanım, esnaf çocuklarının bulunduğu sınıfa gerekli önemi göstermezken eşraf çocuklarının bulunduğu sınıfa yaklaşımının farklı olduğu görülür. Bu durum romanda eşraf çocuklarının *"Hemen hepsi Hatice Hanım'la karşılıklı sigaralarını yakarlar, avluda çömelirler; hem sigara dumanlarını savurur hem evlerinde olanı biteni anlatırlardı."* (VK, s. 31) şeklinde dile

getirilir. Bu hâliyle kasabada hüküm süren eşrafın özellikleri, eğitim sıralarında eşraf çocukları arasında da gözlemlenir. Hatice Öğretmen'in öğrencilerle olan bu iletişim şekli, kasabada eğitim sistemindeki eksiklikleri gösterir. Öğrencilerin bu görünümü hem kasabadaki eşraf çocuklarının yapısını hem de kasaba okulunun hastalıklı eğitim düzenini ortaya koyar. Hatice Öğretmenin bu hâli ise onun yine bireysel ve mesleki bakımdan yozlaşmasının bir göstergesidir.

Ayrıca Hatice Öğretmen, mektebi ziyarete gelen Kuvayımilliye Komutanı Tosun Bey'e, kendisinin eski usul eğitim anlayışını övgüyle anlatırken Aliye'nin eğitim anlayışının kötü olduğundan bahseder. Bu durum, romanda Hatice Öğretmen tarafından *"-Efendim, benim sınıfımda her çocuk namaz surelerini bilir. Hiç olmazsa Amme cüzünün sonuna kadar ezberler. Yeni hanımlar hep dinsizlik, millîyetsizlik öğretiyorlar. Ben dokuz yaşında kızların bile yüzlerini siyah peçelerle kapadım. Hâlbuki İstanbul'dan yeni gelenler kendi yüzleri açık geziyorlar."* (VK, s. 53) şeklinde dile getirilir. Eğitimi ve namusu yalnızca yüze çekilen peçe olarak izah eden Hatice Öğretmen'e, Tosun Bey'in cevabı sert olur: *"-Muallime Hanım, namus kadının yüzünü açıp açmamasında değildir. Din de peçe demek değildir. Öyle kapalı kadınlar vardır ki kapı arasından her türlü rezaleti yaparlar. Onun için yeni Hoca Hanım'a yüzü açık diye kasabanın hücuma hiç hakkı yoktur."* (VK, s. 54). Tosun Bey'in cevabında da belirtildiği gibi Hatice Öğretmen, eğitim sistemindeki kriterleri ve anlayışı ile olumsuz öğretmen örneği olarak sunulurken Aliye Öğretmen, olumlu öğretmen örneği olarak sunulur.

Kasabada görülen en önemli yozlaşma ise din adamlarının yozlaşmasıdır. Romanda kendini din adamı gibi gösteren Hacı Fettah Efendi, dini, kendi çıkarlarına göre kullanan ve kasabanın Yunan askerleri tarafından işgalini destekleyen bir iş birlikçidir. Kasabanın kapılarını Yunan ordusuna açar, Kuvayımilliye'nin planlarını gizlice Yunan karargâhına iletir. Aslında tam bir vatan haini olan Hacı Fettah Efendi, yaptığı konuşmalarla saf ve cahil kasabalının dinî duygularını kullanarak Aliye Öğretmen'in linç edilmesine neden olur.

İşgal güçleri Anadolu'nun içlerine kadar ilerlediğinde Hacı Fettah Efendi ve kasaba eşrafından Kantarcıların Hüseyin Efendi, kendilerini ve servetlerini güvence altına aldıklarını düşündükleri için sevinirler. Kuvayımilliye'nin bir defaya mahsus toplayacağı yardımı çok gören bu vatan hainleri, bu uğurda vatanını bile gözden çıkarır ve işgal güçlerini, âdeta birer kurtarıcı olarak algılar. Kişisel çıkarlarını her şeyin üstünde tutan ve dolayısıyla birey olma kimliğinden ve vatan-millet bilincinden uzak olan bu kişilerde bireysel yozlaşma görülür.

Kuyucaklı Yusuf romanında ise ekonomik çıkar, rüşvet, bürokratik çürüme, adam kayırma, ahlaki çöküntü, kişilik bozukluğu, sorumluluktan kaçma ve mevcut düzen karşısındaki çaresizlik gibi pek çok etkenden dolayı yaşanan bireysel, mesleki ve ahlaki yozlaşma ortaya konur. Romanda görülen bu yozlaşmalar, pek çok farklı kişi aracığıyla sunulur. Bu yozlaşmaların temelinde ise kişilerin menfaat sağlama ve kendi çıkarlarına uygun hareket etme isteği yatmaktadır. Romanda doğruluk, bozulmamışlık, doğallık, maneviyat ve yardımlaşma gibi değerleri temsil eden başkişisi Yusuf; kasabada yapaylığı, maddiyatı, bozulmuşluğu ve çıkar ilişkilerini temsil eden yozlaşmış pek çok kişiye karşı mücadele eder. Verdiği bu mücadelede yozlaşmış kişiler ve değerler karşısında yenik düşer.

Romanda zeytin bahçesinde çalışmak için Yusuf'a başvuran işçilerden Çineli kadının zaptiye başçavuşu olan kocası Seyit Efe, eve günlerce bazen haftalarca uğramaz olur. Seyit Efe, kasabada Kaşıkkıran Hayriye adıyla bilinen afişte bir kadınla gayriahlaki ilişki yaşamaya başlar. Bir gün eşini ve kızı Kübra'yı yüzüstü bırakarak Hayriye ile kasabadan kaçar. Eşinden ve çocuğundan vazgeçen bu adam, işinden de vazgeçerek Manyas taraflarında tütün kaçakçılığı yapmaya başlar. Bu durum Seyit Efe'nin ahlaki çöküntü içinde olduğunu ve bireysel bakımdan yozlaştığını ortaya koyar. Seyit Efe'nin, eşini ve kızını geride bir başlarına bırakıp gitmesi, maddi bakımdan sıkıntıya düşen eşinin ve kızı Kübra'nın, sonraki süreçte kasaba eşrafından Hilmi Bey'in elinde çeşitli eziyetlere maruz kalmasına ve henüz on üç yaşında olan, savunmasız Kübra'nın, Hilmi Bey ve oğlu Şakir tarafından tecavüze uğramasına neden olur. Bütün bu olayların yaşanmasındaki en büyük etken, ahlaki yozlaşma içinde olan Seyit Efe'nin, ailesini geride bir başlarına kimsesiz ve çaresiz bir şekilde bırakıp gitmesidir.

Kocasının kendisini terk etmesinin ardından kızıyla bir başına kalan ve bir süre sonra geçim sıkıntısı çekmeye başlayan Seyit Efe'nin eşi, iş aramaya başlar. Bu sırada kasaba eşrafından Fabrikacı Hilmi Beylerin evlerinde orta hizmetine bakacak bir kadın arandığını öğrenir. Hilmi Beylerle görüşen kadın işe alınır ve kızıyla birlikte kendilerine verilen bir odaya taşınır. Yaptıkları iş ağır olmasına rağmen başlarını sokacak sıcak bir mekân buldukları için memnundurlar. Ancak Hilmi Bey'in oğlu Şakir, eve hizmet için alınan ve annesine yardımcı olan Kübra'ya karşı kötü emeller beslemeye başlar. Onu birkaç kez tenhada sıkıştırır ama amacına ulaşamaz. Bir süre sonra evin hanımı, bağ evini düzenlemesi için Kübra'yı bazı eşyalarla beraber bağ evine gönderir. Eve geldiğinde kendisinden başka kimsenin olmadığını anlayan Kübra korkmaya başlar. Ardından da eve Şakir'in ve babası Hilmi Bey'in geldiğini görür. Kübra'nın evde yalnız olmasını planlayan baba-oğul,

Kübra'ya saldırır ve onun namusunu kirletir. Bütün bunlar yaşanırken Şakir'in arkadaşı Hacı Etem de dışarıda, gelen giden olup olmadığını kontrol için gözcülük yapar. Hilmi Bey'in, oğlu Şakir'in ve gözcüleri Hacı Etem'in ahlaki çöküntü içinde olduğu ve bireysel anlamda yozlaştığı görülür. Maddi gücüne güvenen Hilmi Bey, kendine engel tanımayarak her türlü gayriahlaki davranışı sergiler. Bu davranış serbestliğinde baba ile oğulun beraber hareket ettiği, kasabada dolaşan dedikodu ile şöyle ortaya konur:

"Bu adamın oğlu ile münasebeti memlekette oldukça kuvvetli bir dedikodu menbaıydı. Çünkü Hilmi Bey, Şakir'in hareketlerini düzelteceği, onu yola getireceği yerde, aynı şeyleri kendisi de, hatta çok kere oğlu ile beraber yapar, İzmirli, Midillili veya yerli Rum çocukları ile yazın Cennetayağı, kışın hamam âlemleri tertip eder, avuç avuç para saçardı. Bunları gören Şakir'in niçin daha ileri gitmediğine hayret edebilirdi.

Oğul ile baba arasında bazı gizli meseleler mevcut olduğu ve ikisinin birbirine bazı sırlarla bağlı bulunduğu da şehirde dolaşan laflardandı." (KY2, s. 45)

Hilmi Bey ile oğlu Şakir arasındaki bu yakınlık, ahlak dışı eylemlerde bile kendini somut bir şekilde gösterir. Baba ile oğul, birbirlerinin sözünden çıkamaz hatta Hilmi Bey'in, oğluna karşı çekingen tavırları da dikkat çeker.

Kuyucaklı Yusuf romanında görülen bir diğer yozlaşma ise Şakir'in işlediği cinayetin üstünün örtülmesi şeklinde görülür. İmzaladığı senet nedeniyle köşeye sıkışan Kaymakam Salâhattin Bey'in, kızı Muazzez'i, kendisine vereceğini düşünen Şakir, Ali'nin söz konusu borç senedini ödemesiyle hayal kırıklığına uğrar. Şakir, Muazzez'i elde etmesine engel olduğunu düşündüğü Ali'ye karşı içinde büyük bir öfke duyar. Bu nedenle kasabada yapılan bir düğün gecesinde Ali'ye iki el ateş ederek onu öldürür. Tetkik için düğün evine iki jandarma ile Cemal adında genç bir jandarma çavuşu gelir. Bu gelenler, dört şahidi ve elinde kocaman bir tabanca bulunan Şakir'i alarak karakola götürür. Bir süre sonra karakola Hacı Etem gelir. Hacı Etem, Cemal Çavuş'u, Ali'nin ölümünün bir kaza sonucu olduğu ve bu kazaya Şakir'in neden olduğunun dahi kesin olmadığı konusunda ikna eder. Bu iknada Şakir'in kasabanın varlıklı bir eşraf çocuğu olması en önemli etkendir. Cemal Çavuş'un insanlar arasında sınıfsal ayrım yapması, rüşvet alması ve böylece adam kayırması, işinin gereğini yapmadığının ve mesleki yozlaşmanın göstergesidir. Bütün bunlar kasaba halkının, devletin kurumlarına ve güvenlik güçlerine karşı güven duygusunun yitimine neden olur. Bu yozlaşma, Hacı Etem ile Cemal Çavuş arasında geçen şu diyalogla gözler önüne serilir:

"İki gözüm, dedi, 'bu iş bir kaza... Fakat bu kazayı Şakir'in yaptığı muhakkak mı?'

Cemal Çavuş bu kadarını anlamaya, deminki mükâlemenin ve onun sonunda masanın üstüne bırakılan ufak bir torbacığın kâfi olmadığını bildiren bir baş silkmesi ile cevap verdi.

O zaman Hacı Etem elini ceketinin sağ cebine atarak bir küçük torba daha aldı, masanın üstüne, diğerinin yanına bıraktı. Sonra pantolonunun cebinden ufakça bir Browning tabancası çıkarıp çavuşa uzattı. Karşısındaki hayretle silahı alıp bunun ne demek olduğunu sorarken, Hacı Etem masanın üstündeki iri, toplu tabancayı beline yerleştirdi.

Cemal Çavuş hep o sükûti ve anlayışlı tavrıyla karşısındakini süzüyordu. Dışarı çıkarken arkasından seslendi:

'Bir falso verip benim de başımı belaya sokmayın... işinizi sağlam tutun!'

Sen merak etme…" (KY2, s. 94)

Şakir'in düğün evinde herkesin gözü önünde bir cinayet işlemesine ve elinde kocaman bir Smith Wesson ile yakalanıp karakola getirilmesine rağmen verilen rüşvetle beraber her şeyin üstü kapatılır. Hatta Cemal Çavuş'un masasından cinayet aleti alınarak yerine ufacık bir Browning tabanca konur. Meydandaki şahitlerin ifadesi bile kendi istekleri doğrultusunda değiştirilir. Böylece bir insanın yaşamı, masa başında yapılan bir pazarlık ile hiçe sayılır. Burada karşılaşılan bir başka yozlaşma da cinayete tanıklık eden şahitlerin, verdiği ifadeyi değiştirmesi şeklinde görülen bireysel yozlaşmadır. Hacı Etem, Cemal Çavuş'la görüştükten sonra şahitlerin yanına gider ve onlara nasıl ifade vermeleri gerektiği konusunda birtakım yönlendirmelerde bulunur. Kendisinin istediği doğrultuda ifade verirlerse mahkemeye daha az gelip gidecekleri ve başlarının daha az belaya gireceği konusunda onları gizliden gizliye tehdit eder. Hatta bu işten çıkar sağlamak isteyen bir şahide de Cemal Çavuş'a gösterdiği eli açıklığı göstermek istemeyen Hacı Etem, tehditler yağdırır:

"Ülen çingene, ... 'Ben de oradaydım, bütün vukuatı gördüm. Her şey benim anlattığım gibi oldu. Eğer başka türlü ifade verip yalancı şahitlik edersen, leşini sererim!'

Davulcu oturduğu yerden kalkıp elini bağrına basarak: 'Aha namusum hakkı için dediğin gibi ifade vereceğim... Ama bizim kışlak buraya uzaktır. Gelip gitmesi güç olur. İşler yüzüstü kalır, onun için telaşe ediyorum!' dedi." (KY2, s. 95)

Hacı Etem'in tehditlerinden endişe duyan ve cinayete tanık olduğunu ifade etmeleri dâhilinde şahitlik için türlü sıkıntılara gireceğini düşünen şahitler, Çavuşun yanına giderek

"Bir şey görmedik, bir şey duymadık! Herkes içip oynuyor, keyfine bakıyordu. Bir aralık Ali aman deyip yere yıkıldı. Meğerleyim vurulmuş..." (KY2, s. 95) şeklinde aynı ifadeyi verip ifadelerinin altına parmak basarlar. Burada güçlünün, zor kullanarak ve kasaba ahalisini korkutarak istediğini elde etmesi dikkat çeker. Hilmi Bey'in kirli işlerini yapan Hacı Etem, Bakkal Ali'nin vurulmasından sonra Şakir'i temize çıkarmak için karakolda çavuşa rüşvet vererek cinayet silahını değiştirir, masum insanları tehdit ederek yalan ifade vermelerini sağlar ve Kübra'nın bağ evinde saldırıya uğraması için gerekli ortamı oluşturur. Aynı şekilde Yusuf'un namusuna iftira atmak için çeşitli entrikalar hazırlar, planı tutmayınca Yusuf'u kasığından bıçaklar ve Salâhattin Bey'e zorla borç senedi imzalatmak gibi pek çok şey yapar. Şahitlerin ve onları yalancı şahitliğe teşvik eden Hacı Etem'in sergilediği bütün bu davranışlar, bireysel yozlaşmayı gösterir. Hükûmetin gücüne ve askerine rağmen eşrafın, kasaba halkı üzerindeki etkisi ve yaptırımı hem yozlaşmayı hem de bürokratik çürümeyi gözler önüne serer. Bütün bunlar, Anadolu'nun kasabalarında yaşanan toplumsal gerçeği, acı bir şekilde ortaya koyar.

Romanda görülen bir başka yozlaşma ise Şakir'in avukatlığını yapan Hami Bey'de görülen mesleki yozlaşmadır. Oldukça zengin biri olan Avukat Hami Bey, Şakir'in aynı zamanda uzaktan akrabasıdır. Aldığı davaların hemen hepsini kazandığı için kasabanın en çok iş yapan avukatı olarak bilinir. Aldığı davaları kazanmak uğruna uygun olmayan her yola başvurması nedeniyle meslektaşları arasında pek sevilmeyen biridir. Hami Bey'in bir birey olarak kendi değerlerini kaybederek bozuma uğrayışı ve meslek ahlakını hiçe sayışı romanda şöyle ifade edilir:

"Onun fikrince, nasıl harpte kazanmak için her vasıta meşru ise, adalette kazanmak için de mümkün olan her çareye başvurmakta beis yoktu. İfade değiştirtmek, cürmü başkasının üstüne atmak, yalancı şahit bulmak, beş on kuruş mukabilinde bir zavallıya: 'Bu işi ben yaptım!' dedirtip, o işi asıl yapanı kurtarmak gibi şeyler, Hami Bey'in her gün tatbik ettiği ince usullerdi." (KY2, s. 97)

Aldığı davaları kazanma yolunda her yolu doğru sayan Hami Bey, büyük bir mesleki yozlaşma örneği sergiler. Mesleki yozlaşma, aynı şekilde mahkemenin hâkimi ile de gözler önüne serilir. Hiç kimsenin etkisi altında kalmaması gereken hâkim, Ali'nin, Şakir tarafından öldürüldüğünü bilmesine rağmen yalancı şahitlerin ifadesi ve tertip edilen deliller doğrultusunda Şakir'in suçsuzluğu yönünde karar verir. Kendi verdiği haksız hüküm sonucu Ali'nin çaresiz ve yıkılan babası karşısında yüreği parçalanır. Ancak karşısında bulunan eşrafa karşı hâkimin de âdeta eli kolu bağlıdır. Bu nedenle Hami Bey'in haksız savunmasının

bitmesini üzgün bir şekilde çaresizce bekler. Böylece adaleti sağlamakla görevli hâkimin, eşraf baskısı ve korkusu nedeniyle işini gerektirdiği gibi yapamadığı ve büyük bir adaletsizliğe neden olduğu görülür. Zaten mahkemeyi duruşma salonunda uyuyarak geçiren Şakir, herkesin gözü önünde cinayet işlemesine rağmen suçsuz bulunarak beraat eder ve Ali'nin öldürülmesi konusu, hiçbir şey olmamış gibi kapatılır.

Romanda bireysel yozlaşma, ahlaken dürüst biri olan Salâhattin Bey'in, bu doğruluk ve dürüstlük vasıflarını toplum yararına kullanamaması şeklinde de ortaya konur. Eşrafın etkisi altına girmemek için kendini kasaba ahalisinden soyutlayan Salâhattin Bey, bir süre sonra kasabanın çıkarcı güçleri karşısında aciz ve pasif kalarak yenilgisini sessizce kabul eder. İşini kimsenin etkisi altında kalmadan yapmak amacındayken bile pasifliği nedeniyle Hilmi Bey'in oyununa gelir ve büyük bir borcun altına girerek karşılığında kızı Muazzez'i, Hilmi Bey'in ahlaken bozuk olan oğlu Şakir'e vermeye mecbur kalır. Böylece bu yenilgiyi çaresizce kabullenir. Salâhattin Bey, Ali'nin, Şakir tarafından kasten öldürülmesi ve henüz on üç yaşında olan Kübra'nın tecavüze uğraması sürecinde de yaşanan olaylarla ilgili tüm gerçeği bilmesine rağmen pasifliği ve korkaklığı nedeniyle hiçbir resmî müdahalede bulunamamıştır. Salâhattin Bey'in kasabanın en büyük amiri olarak böyle olaylara müdahale etmemesi hem Kübra'nın başına gelen bu felaketin sorumlularının cezalandırılmamasına hem de ileride kendi kızı ve Yusuf'un başına gelecek olan büyük felakete zemin hazırlamasına neden olmuştur. Kaymakam Salâhattin Bey'in bu pasifliği ve işleyemez durumda oluşu, romanda şöyle ifade edilir:

"Kafaları ezilecek yılanlar!" dediği bu baba oğulu mahvetmek için daha münasip bir vesile zuhur edemezdi.

Fakat o, bunu yapmadı, hatta Yusuf'u çağırıp hiçbir işe karışmamasını, ortaya yeni meseleler çıkarmamasını ve kendisini uğraştıracak, heyecanlandıracak şeylere meydan vermemesini rica etti.

Bunun için dört ay kadar süren muhakeme esnasında Kaymakam ve ailesi bu işe, yabancı bir şehir sakinleri kadar bile alaka göstermedi." (KY2, s. 105)

Salâhattin Bey'in bunca yaşanan olay karşısında sessizliğini koruması hatta bu yaşananları görmezden gelmesi, onun pasifliğinin ve birtakım kişisel endişelerinin sonucudur. Salâhattin Bey'in bu hâli, eşrafın gücü karşısında kendilik değerlerini kaybederek bozuma uğradığını ortaya koyar. Aynı zamanda Osmanlı'nın son döneminde, bürokrasinin çaresizliğini ve işleyemez durumda oluşunu gözler önüne serer.

Salâhattin Bey'in ölümünden sonra kasabaya yeni gelen Kaymakam İzzet Bey de tutum ve davranışları ile bireysel ve mesleki yozlaşma içinde olduğunu gösterir. Kasabaya geldiği ilk günden itibaren kasaba eşrafıyla birlikte hareket eden, içki ve eğlence sofraları düzenleyen İzzet Bey, kaymakamlıkta çalışan Yusuf'u, eski Kaymakam'ın damadı olması nedeniyle dışlar ve onun burada çalışmasını istemez. Bu durumu Avukat Hulusi Bey, *"Yeni kaymakamın gözü sendedir. Hiç kimse kendinden evvelkinin adamlarını yerinde bırakmak istemez."* (KY2, s. 170) diyerek dile getirir. Tanışmaları sırasında İzzet Bey'in *"Bu mudur o?"* (KY2, s. 166) demesinden de kuşkulanan Yusuf, kendisinden, daha önce Kaymakam'a bahsedildiğini anlar. Kimin, hangi amaçla bahsetmiş olabileceğini düşünür ve İzzet Bey'in daha ilk günden eşraf ile olan yakınlığını hatırlayarak yeni gelen Kaymakam'a kendisinden bahseden kişinin Şakir olduğu cevabına ulaşır. Yusuf'un hiçbir yanlış davranışına tanıklık etmediği hâlde hem Yusuf'a düşman olan Şakir'in etkisiyle hem de eski Kaymakam'ın damadı olması nedeniyle Yusuf'a cephe alan Kaymakam İzzet Bey'in sergilediği bu davranış, bireysel ve mesleki yozlaşmayı gösterir. İşini olması gerektiği gibi yapmama, eşrafın etkisinde kalma ve duygularını işine karıştırma Kaymakam İzzet Bey'in meslek ahlakından yoksun bir şekilde ahlaki çöküntü içinde olduğunu ortaya koyar. Bunun dışında İzzet Bey'in, Şakir'in yönlendirmesiyle Yusuf'u tahrirat kâtipliğinden alarak köylere tahsildar görevlisi olarak görevlendirmesi, böylece Yusuf'un kasabadan uzaklaşmasını sağlayarak Şakir'in Muazzez'e rahat bir şekilde yaklaşabilmesi için ortam hazırlaması yine İzzet Bey'in bireysel ve mesleki bakımdan yozlaşmış olduğunu kanıtlar.

Yusuf'un kasabadan uzaklaşıp köylere gitmesi ve uzun süre kasabaya gelmemesi, henüz on beş yaşında olan Muazzez'in, bir süre sonra annesinin etkisinde kalarak komşu ve ahbap gezmelerine katılmasına neden olur. Salâhattin Bey'in ölümünden sonra yiyecek-içecek sıkıntısı çeken Şahinde Hanım'a ve Muazzez'e, bu komşu ve ahbap gezileri iyi gelir. Ancak daha sonra Muazzez, farkında bile olmadan kendini içkili eğlence sofralarında bulur. Hatta Şakir başta olmak üzere Hilmi Bey, Hacı Etem, Kaymakam İzzet Bey, Jandarma Bölük Kumandanı Kadri Bey ve daha pek çok memur, artık Şahinde Hanım'ın evine gelir ve burada sabaha kadar süren çalgılı eğlenceler düzenlenir. Eğlence masalarına oturmaya ilk başta direnen Muazzez, kendisine verilen hediyelerin etkisiyle ve yiyecek-içecek sıkıntısının ortadan kalkmasından duyduğu memnuniyetle zamanla gayriahlaki ilişki yaşamaya başlar. Bu süreçte Muazzez'in bu gayriahlaki yaşantısına bakışı ve içinde bulunduğu ruh hâli şöyle ifade edilir:

"Birkaç aydan beri devam eden bu hâl, Muazzez'i adeta sersemletmişti. Yusuf'u unutmaya başlıyor(du) … Ziyaretlere başladığı zaman Yusuf'a, annesinin tavsiyesine uyarak hiçbir şey söylememiş olması, şimdi onu, daha sıkı bir ketumiyete ve hatta bazen mufassal yalanlar icadına sevk ediyordu.

Bir cihetten rahattı: Yiyecek, içecek sıkıntıları azalmıştı. Annesi bu hususta ona bir şey söylemiyor, o da Yusuf'a söylemek mecburiyetinden kurtuluyordu. Yusuf'u üzmemek, onu imkânsızlık içinde kıvrandırmamak Muazzez'i sevindiriyor ve hareketlerinin bir kısmını böylece kendine mazur gösteriyordu.

Bu yolda ileri attığı her adım, mazereti ile beraber geliyordu. Annesi de onu mütemadiyen sözleriyle kolluyor, genç kadında herhangi başka bir şey düşünmek imkânı yavaş yavaş azalıyordu." (KY2, s. 186)

Annesinin etkisinde kalan Muazzez için bu gayriahlaki süreç, normalleşen bir hâl alır. Artık annesinin Yusuf hakkında kötü konuşmasını engellediği için Yusuf'un da annesi karşısında ezilmesini önlediğini düşünen ve bunu kendine bir kazanım sayan Muazzez, bir taraftan kendi içinde bulunduğu durumun kötülüğünü görmemeye çalışır. Diğer taraftan bütün bu yaşantısından Yusuf'un haberinin olmasını ve kendini bu hayattan çekip almasını umut eder. Böylece Muazzez, bu bahaneye sığınarak kendi davranışlarının ve yaşayışının doğruluğuna kendini inandırır ve vicdanını rahatlatır. Kendini kandırma şeklinde açığa çıkan bu durum, çıkmazda olan bireyin bir şeye inanma ve sığınma ihtiyacının sonucudur. Muazzez'in bu hâlinin farkında olan Şahinde Hanım, kızının bilincini ele geçirerek onu kontrol altına alır.

Zamanla Muazzez'in, kendisindeki değişimin farkında olan Yusuf'a karşı artık pek rahat bir şekilde yalan söylediği ve onu âdeta bir çocuk gibi oyaladığı görülür. Böylece yorgun argın eve gelen Yusuf'u artık içinde yaşadığı âleme nazaran sıkıcı ve basit bularak küçük görmeye ve beğenmemeye başlar. Hatta tüm Edremit'te konuşulan bu durumu, Yusuf'un duymaması ve sezmemesi nedeniyle onu vurdumduymaz olarak niteler. İçine düştüğü bu gayriahlaki yaşantının zaman zaman bilincine varır ve bunun sorumlusunun, Yusuf ve onun vurdumduymazlığı olduğunu düşünerek kendini rahatlatır. Bu durum yine çıkmazda olan bireyin psikolojik olarak bir şeye inanma ve bağlanma ihtiyacının bir sonucudur.

İnsan Kurdu romanında ise hem bireysel hem de ahlaki düzlemde gerçekleşen yozlaşma, kişilerin kendilik değerlerini kaybederek bozuma uğraması şeklinde ortaya konur.

Başkişi Ali, kasabaya çalışmak için geldiğinde bir han odasında Murtaza ve Hüsmen adında uzaktan akrabası olan iki köylüsü ile kalır. Ali'nin fabrikada kavga etmesi nedeniyle işten ayrılmasından sonra bu oda arkadaşlarından Murtaza, Ali'nin maddi bakımdan kendilerine yük olacağını düşünür. Bu nedenle Ali'nin işsiz kaldığı günden itibaren ona mesafeli davranır ve köye dönmesi için baskı yapar. Bu durum anlatıcı tarafından şöyle aktarılır:

"Murtaza, Ali'nin yüzüne bakmıyordu. Lokmalarını ağır ağır çiğniyor, durup avludan, büyük cümle kapısından yana bakıyordu.

Ali, durumu hemen anladı. Murtaza'nın nobranlığı, işten çıktı, kavga etti diyeydi. Yıkım olacağından korkuyordu en çok. Eli sıkının biriydi, ünü vardı. Aklına bu geliverince güldü." (İK, s. 18)

Murtaza'nın "köye dön" yönündeki baskısı üzerine Ali, köye dönmeyeceğini ve kasabada kalarak tekrar bir iş bulacağını Murtaza'ya söyler. Ali'nin kendine yük olacağı endişesine kapılan Murtaza'nın, davranışlarına da sirayet eden tüm gerginliğini anlatıcı şöyle ifade eder:

"Murtaza'nın lokmalar boğazına dizildi. Düşünmüştü. Aklına gelen başına geliyordu. İşte kalıyordu, işte köye dönmüyordu. İşte…" (İK, s. 19)

Ali, Murtaza'nın kaygılandığını görür; zor durumda kaldığında kendine hemen sırtını çevirdiğine, destek çıkmadığına tanıklık eder. Ardından *"Hiç tasalanma Murtaza'ğa. Evelallah biz de buluruz bir iş. Kimseye yük olmayız. Tasalanma."* (İK, s. 19) der. Murtaza'nın, kendi akrabası ve köylüsü olan Ali'ye karşı işten çıkması nedeniyle maddi bakımdan kendine yük olacağını düşünmesi ve aynı odayı paylaştığı arkadaşına manevi yönden bile destek olmaması, Murtaza'nın bireysel bakımdan yozlaştığını gösterir. Bu durum aynı zamanda toplumsal yozlaşmayı da beraberinde getirir. İnsanların iyi günlerde karşısındakiyle iyi ilişki içinde olması kötü günlerinde birbirine sırt çevirmesi ve onu yalnız bırakması toplumun eleştirilmesi gereken bir diğer sorunudur. Bu bakımdan toplumsal yozlaşmaya da dikkat çekilir. *İnsan Kurdu* romanında görülen ahlaki yozlaşma ise söz konusu kasabada gayriahlaki hayat yaşayan Gülizar adında bir kadın aracılığıyla sunulur. Gülizar, kızı Zeynep'in, Ali adında bir gençle evlenmesinden sonra bu kötü yaşantısına son verir. Ancak Gülizar'ın bu yaşamını bırakmasını, kasaba erkeklerinin bazıları kabul etmez ve Gülizar'ın evini basarak onu ve kızı Zeynep'i bağ evine kaçırır.

Rahmet Yolları Kesti romanında ise mesleki, ahlaki ve bireysel yozlaşmadan bahsetmek mümkündür. Romanın başında Bektaş Emmi adlı bir kasabalı, başkişi Maraz

Ali'ye, *"Senin Çerçi Ağan Sungurlunun gözlükçü yargıcı gördüğünden mahkeme bizim tarafa yaslanmış."* (RYK, s. 29) diyerek Sungurlu kasabasında görev yapan hâkimin, kasabanın ağalarından rüşvet aldığını ve bu nedenle görevini kötüye kullanarak mesleki yozlaşma içinde olduğunu belirtir. Bu durum, en fazla güven duyulması gereken adalet kurumunun ve adaleti tesis eden kişilerin, meslek ahlakından yoksun olduğunu ve insanların güven duygusunu sarstığını ortaya koyar. Aynı şekilde başkişi Maraz Ali, Kasım Dede soygununda başları dara düşerse Çerçi Süleyman Ağa'nın, kendilerini sıkıntıdan kurtaracağından emindir. Maraz Ali bu düşüncesini, *"Kötüsü gelse, Çerçi Ağası Sungurlu'ya iner, müstantiği, mahkemeyi görür. Hizmetkârını ipten alır. (...) Adam birinin kapısında azap durdu mu, Çerçi Süleyman Ağa gibi yiğit ağanın kapısında durmalı... Bizim sırtımız neden yere gelmez? Bizim işimiz iş..."* (RYK, s. 316) şeklinde ifade eder. Bu durum yine mahkeme hâkiminin mesleki yozlaşma içinde olduğunu gösterirken Çerçi Süleyman Ağa'nın da bireysel yozlaşma içinde olduğunu gösterir.

Kemal Tahir, eşkıyalığın dağlardan köy ve kasabalara indiğini kasabadaki yozlaşmış kişilerle somutlar. Her alanda yaşanan değişim gibi eşkıyalığın da zaman içinde şekil değiştirerek farklı bir yapıda yaşamaya devam ettiğini gösterir. Bu durum romanda *"Şimdinin eşkıyaları şehir yerine, kasabaya inmiş. Kimi dükkân açmış, olmuş bir Çerçi Süleyman Ağa, kimi önüne bir makine uydurmuş olmuş bir arzuhalci Cemal Efendi, kimisi de zaptiye-memur..."* (RYK, s. 21-22) şeklinde dile getirilir. Kasaba halkı ile hükûmet arasındaki ilişkileri düzenleyen kimselerin yoksul kasaba halkı üzerinde hâkimiyet kurmaya çalıştığı ve halkın bu durumunu kötüye kullandığı görülür. Bu bağlamda mütegallibe gücü temsil eden Çerçi Süleyman Ağa ile Cumhuriyet'in kendine verdiği imkânla dilekçe yazan ve kasaba halkı ile hükûmet arasında iletişim kuran İstidacı Bilâl Efendi'nin durumu örnek gösterilir. Arif Ağa'nın, on dört yaşındaki kızı Gülbeniz'i, evli ve yaşça büyük olan eşkıya Uzun İskender'e vermemesi durumunda eskiden olduğu gibi silahla uğraşmak yerine Arif Ağa'nın aleyhinde hükûmete yazacağı iki satır iftira dilekçesine başvuracağını söylemesi, Bilâl Efendi'nin bireysel ve mesleki yozlaşma içinde olduğunu kanıtlar. Aslında burada eşkıyalık algısının ve güç dengelerinin değiştiğine de vurgu yapılır. Artık eşkıyalığın silahla değil; masa başında hatırlı dostlar, mütegalibe güçler ve resmî kurumlarla yapılır bir kimliğe büründüğüne işaret edilir.

Bunun yanında romanda birbirine girift bir şekilde ilerleyen çıkar çatışması da bireysel ve ahlaki yozlaşmayı ortaya koyar. Bu bağlamda Sungurlu kasabasında kendisinden başka çerçi dükkânı açılmasını istemeyen Çerçi Süleyman Ağa'nın, çerçi dükkânı açmak isteyen

Kasım Dede'yi soyma planı, bu planı gerçekleştirmek için yakın arkadaşı eşkıya Uzun İskender'i ve kendi hizmetkârı olan çocuk yaştaki Maraz Ali'yi kullanması ve ona çeşitli iftiralar atması, Çerçi Süleyman'ın bireysel ve ahlaki bakımdan yozlaşma içinde olduğunu ortaya koyar. Bunun yanında Arif Ağa'nın da çerçi dükkânı açmasıyla daha da güçleneceğini düşündüğü Kasım Dede'nin soyulma planını desteklemesi ve bu konuda Uzun İskender'in yanındaymış gibi görünmesi, Arif Ağa'nın bireysel yozlaşma içinde olduğunu ortaya koyar. Aynı şekilde Arif Ağa'nın muhtarlığından ve zenginliğinden rahatsız olan Kasım Dede'nin, Arif Ağa'nın muhtarlığı bırakması yönündeki çabası ve Uzun İskender'e Arif Ağa'nın çocuk yaştaki kızı Gülbeniz'i kaçırması yönündeki desteği, Kasım Dede'nin de bireysel ve ahlaki bakımdan yozlaştığını gösterir. Bu kişilerin kendi kişisel çıkarları için kendilik değerlerini kaybetmiş oldukları ve bozuma uğradıkları görülür.

Rahmet Yolları Kesti romanında görülen bir başka bireysel yozlaşma da evli olmasına rağmen Uzun İskender'in, Gülbeniz adlı on dört yaşındaki kız çocuğunu elde etmek için bir soyguna girişmesidir. Çerçi Süleyman Ağa'nın ise dükkâna gelen on bir yaşındaki kız çocuğuna cinsi temasta bulunması (RYK, s. 139) birer ahlaki yozlaşma örneğidir. Bunun dışında Sungurlu kasabasında tütün kaçakçılığı yapan, esrar-afyon satan ve kadın alım-satımı yapan Kavat İbrahim Efendi adında ahlaken yozlaşmış birinden bahsedilir. Bu kişi Çerçi Süleyman Ağa'nın sofrasında sık sık bulunan hatırlı misafirlerdendir.

Yediçınar Yaylası romanında ise yozlaşma izleğinin, toplumu oluşturan birey(ler)in ahlaki ve dinî değerlerinden uzaklaşarak istenmeyen ve hoş karşılanmayan istek ve davranışlarda bulunması şeklinde belirdiği görülür. Söz konusu romanda ağaların ve eşrafın, düzmece bir ferman ile kendilerine soylu bir geçmiş arayışına girmeleri ve bu uğurda başvurdukları yöntemler, bireysel yozlaşmayı ortaya koyar. Aynı şekilde kasaba erkeklerinin genel itibarıyla cinsi eğilimleri üzerinden tanıtılması, ağaların nikâhlı ve nikâhsız birden fazla kadınla ilişki içinde olmaları; kasabaya gelen Abuzer'in, eşi Emey'in güzelliğini kullanarak zengin ağaların servetini elde etmeye çalışması, ahlaki yozlaşmayı gösterir. Bunun yanında mesleki ve bürokratik yozlaşmadan bahsetmek de mümkündür.

Çorum kasabasının öne çıkan eşrafından Çakır Kâhyaların Mültezim Halil Efendi ile Âyan Dilâver Ağa arasında mali, idari ve şan-şöhret noktasında öteden beri gelen rekabet, bireysel yozlaşma ve çatışmayı somutlaştırır. Dilâver Ağa, Kambur Kadı'nın da desteğiyle düzmece bir ferman ile kendi soyunu voyvodalığa dayandırır ve asil bir aileden geldiğini ortaya koyar. Bu durum, Halil Efendi tarafından *"Herif, neredense bir samur kürk*

peydahlayıp sırtına almış… Belindeki kuşağa da bir cevahirli hançer sokulu… Çapanoğlu'nun at uşağından türeme herif, Osmanlı'nın eski zaman sadrazamlarına özenmişe benziyor. Hele şuna hele… Şunda hiç utanma var mı? Ya bu kambura n'olmuş bugün yahu!" (YY, s. 25) şeklinde dile getirilir. Öte yandan Halil Efendi, Dilâver Ağa'nın karşısında ezilmişlik duygusuna kapılır ve bir an önce kendine soylu bir geçmiş bulma çabasına girer. Hem Halil Efendi'nin hem de Dilâver Ağa'nın kendi geçmişlerini soylu bir aileye dayandırmaya çalışmaları ve bu uğurda pek çok hileye başvurmaları bireysel yozlaşmayı ortaya koyar.

Kırım Savaşı yıllarında kasabaya gelen Kambur Kadı'nın da saflığı nedeniyle Dilâver Ağa'yı gözüne kestirerek onunla yakınlaşması, Kambur Kadı'nın yozlaşmışlığını ortaya koyar. Maddi çıkar sağlama peşinde olan ve ciddi paralar karşılığında Dilâver Ağa'ya düzmece bir ferman hazırlayarak görevini kötüye kullanan Kambur Kadı'nın mesleki ve ahlaki bakımdan yozlaştığı dikkat çeker.

Kendine soylu bir geçmiş düzenlettiren Dilâver Ağa diğer taraftan Kırım Savaşı yıllarında kasabadan oluşturduğu birlik ile Silistre Kalesi'ne sözde yardıma gider. Aslında savaşa katılmayan ancak kendini Osmanlı Devleti'ne yardıma gitmiş gibi gösteren Dilâver Ağa'nın bu sözde davranışı, Padişah tarafından takdir edilir. Yine Kambur Kadı'nın girişimiyle bu yardıma memnun kalan Padişah tarafından Dilâver Ağa'ya "Başıbozuk Paşa" unvanı verilir. Dilâver Ağa'nın ve Kambur Kadı'nın bu davranışı, bireysel ve ahlaki yozlaşmanın boyutunu bir kez daha ortaya koyar.

Hem Dilâver Ağa'nın kasabada gitgide yükselişinden ve Padişah'ın desteğini almasından rahatsız olan hem de soylu bir geçmiş arayışından olumlu sonuç alamayan Halil Efendi'nin, oğlu Ömer'e söylediği şu sözler bireysel yozlaşmayı gözler önüne serer:

"—Beri bak ipsiz! (…) bundan böyle kopuklukta gezmek sana haram... Kabilemizin namını şu cenabet leblebicilikten söküp çıkarmaya bakacaksın. Ben dedemizin Voyvodalık fermanını bulmaya yemin etim (...) Eğer bir asilzadelik fermanı uyduramazsan babalık hakkımı helâl etmem. Öte dünyada gözüme hiç görünme! Kendine bir başka öte dünya bul! Bu işin ilmi çekmecesine tükürdüğüm Kambur Kadı'da… Para dök, çiftlik bağışla… Şuraya asilzadelik fermanımızı asmaya bak…" (YY, s. 31).

Oğlunu geçmişlerine dair düzmece *"bir asilzadelik fermanı uydur(maya)*" zorlayan ve düzenbazlığa teşvik eden Halil Efendi, ardından Dilâver Ağa'ya sahte ferman düzenleyerek ona nam kazandıran Kambur Kadı'yı huzuruna çağırır ve ona şöyle der:

"—Hey Kadı Efendi! Gözünü aç (...) küpünü doldurup, dünyalığı tamamlayacak kertedesin. Benim variyetimin yanında, Dilâver Paşa'nın âyanlığı iki para etmez. Öyle bir ferman da bana lazım... Fermanı getir nah şu dolaptaki keselerden dilediğin kadarını eşeğine yükle götür.

Kambur Kadı, Çakır Kâhyaların Halil Efendi'nin açtığı dolaptaki altın torbalarını görünce az kalsın geberiyordu.

—Aman Halil Efendi... -diye inledi...

—Amanı zamanı bilmem... Bir iki güne kadar ferman gelmeli... Haydi şimdi doğru kâğıt mahzenine... Göreyim seni… Çakır Kâhya adını kırmızı kalemle isterim haaa... Kara kalemle olursa hiç makbul değil...

Kambur Kadı, böyle işlere yatkındı. Şimdiye kadar, nicelerini yedi göbek soylu edip çıkarmış, bahşişleri hak etmişti.

Bir vakit, seyrek sakalını sıvazladı. Altın hırsıyla dönen gözlerini yumup bir zaman soluklandı (...)" (YY, s. 31-32)

Burada Dilâver Ağa ile Halil Ağa'nın ve olmayan bir fermanı masa başında düzenleyen Kambur Kadı'nın içinde bulunduğu durum, onların bireysel anlamda yozlaşmışlığını ortaya koyar. Maddi çıkar ve şöhret uğruna kasaba halkının ve Osmanlı padişahının kandırıldığı ve devletin zarara uğratıldığı görülür. Kasabaya devleti temsil için gelen kadı'nın davranışları ve kasaba âyanının himayesi altına girmesi, onun aynı zamanda bürokratik çürüme içinde olduğunu gösterir. Düzmece bir fermanla kendilerine soylu bir geçmiş arayan ağaların, kendi değerlerinden ve geçmişlerinden uzaklaşarak geçmişlerini yok sayması ve aslını inkâr etmesi şeklinde ortaya çıkan bireysel yozlaşma, bireyi ahlaki çöküşe ve tükenişe sürükleyen bir çaba olarak değerlendirilir.

Köyün Kamburu romanında ise bireysel düzeyde görülen ahlaki yozlaşma ortaya konur. Abuzer Ağa, Yediçınar Yaylası'nı ele geçirmek ve Çakır Kâhyaların Ömer Ağa'dan kalan mirasın üzerine konmak için karısı Emey'i kullanır. Bu bağlamda Emey'in, Ömer Ağa'nın oğlu Kenan ile birlikte olmasına rıza gösterir. Bu yolla amacına ulaşarak kasabada ve civar köylerde bilinen güçlü bir ağa hâline gelir. Ayrıca Abuzer Ağa, mültezim toplama işinde Kör Dede adlı eşkıya liderinin, kendisine yardım etmesi ve ona istediğini yaptırabilmesi için yine eşi Emey'i kullanır ve Emey ile Kör Dede'nin birlikte olmalarına imkân tanır. Burada ahlaki çöküntü içinde olan Abuzer Ağa'nın, Emey Hatun'un ve Kör Dede'nin içinde bulunduğu durum ahlaki yozlaşmayı ortaya koyar.

Çorum medresesinde bulunan mollalar savaşa katılırken bu medresede bulunan başkişi Çalık Kerim, çalıklığı nedeniyle askere alınmaz. Cephede vatanı uğruna şehit olmayı, insan kıyımı olarak nitelendiren Çalık Kerim, medresede kendine rakip gördüğü mollaların da cepheye gitmesine sevinir. Böylece insan azlığında kasabanın büyük camisinin imamı olmayı amaçlar. İçinden, *"Ulan aman! Bu adam kırımı biraz daha sürmeli, sürmeli de biz büyük caminin imamlığına konup keyfimize bakmalıyız… (…) Bir kere, şerefine diyecek olmaz. Caminin yanındaki imam evine yerleşir, bir de karı alırsa. Seneden seneye fitreler yağar, marazlara oku, muska yaz, paraları topla!"* (KK, s. 190-199) diye geçirir. Kendi küçük çıkarı ve bencilliği için vatanın birlik ve bütünlüğünü göz ardı ederek savaşın daha da uzamasını ve daha fazla insanın öldürülmesini ister. Çalık Kerim'in hiçbir şeyle bağdaştırılamayan bu durumu, çöküntü içinde olan bireyin yozlaştığını gösterir.

Teneke romanında ise bireysel yozlaşma, Çukurova'nın adı verilmeyen bir kasabasında, çeltik ekim kanununa uymayan bir şekilde çeltik ekimi yapmak isteyenlerden rüşvet alarak onların çeltik ekimine imkân tanıyan kişiler aracılığıyla ortaya konur. Çeltik ekiminden kaynaklı oluşan sinekler, köy ve kasabalarda yaşayan insanların kanını emer ve sıtmaya neden olur. Sıtma hastalığı da çocuklar başta olmak üzere zaten yoksullukla cebelleşen pek çok masum insanın ölümüne yol açar. Hatta yerleşim yerleri içinde yapılan çeltik ekimi, evlerin sular altında kalmasına ve insanların evsiz kalmalarına neden olur. Bütün bunlara tanıklık eden ve çeltik eken mütegallibe kesiminin gerçek yüzünü gören kasaba Kaymakamı Fikret Bey, Sazlıdere köyünün sular altında kalmasından sonra çeltik komisyonunu toplayarak Okçuoğlu Mustafa Bey'in çeltik ekim sahasına giden suyu kestirme kararı alır. Bu nedenle bendin başına yedi jandarma ve bir onbaşıyı nöbetçi olarak koydurur. Ancak bir gün sonra Okçuoğlu, jandarmalarla iş birliği yaparak suyun tekrar akışını sağlar. Jandarmaların, vazifesini olması gerektiği gibi yapmayarak kanunlara karşı gelmesi, eşraf ve ağaların güdümüne girmesi, bireysel yozlaşmayı somutlarken aynı zamanda devletin pek çok kadrosunda görülen yozlaşmayı ortaya koyar.

İnce Memed 1 romanında ise bireysel yozlaşma; kasabada yaşayan, türlü hile ve baskılarla civar köylerin topraklarına el koyan Ali Safa Bey ile ortaya konur. Vayvay köyünün topraklarını ele geçiremeyişini, İnce Memed'in varlığına bağlayan Ali Safa Bey, bu köye hükmedebilmek için İnce Memed'in bir an evvel yakalanmasını ve öldürülmesini ister. Bu noktada kasaba kaymakamına ve jandarma kumandanına baskı yapar. Onları eşkıyaları himaye etmekle itham ederek Ankara'ya telgraf çeker. Bu durum romanda, *"Ali Safa Bey, İnce Memed'in yakalanmamasından dolayı Kaymakama, Candarma*

Kumandanına yapmadığını bırakmıyordu. Onları, eşkıyaları himayeyle itham ediyordu. Ankara'ya tel üstüne tel yağdırıyordu." (İM, s. 427) şeklinde ifade edilir. Ali Safa Bey'in bu girişimi hem bireysel hem de ahlaki yozlaşmayı gösterir. Aynı şekilde Anadolu'nun kasabalarında devleti temsil eden bir kaymakamın ve jandarma kumandanının, mütegallibe kesim karşısında düştüğü durum, mesleki yozlaşmayı ortaya koyar.

Baba Evi romanında ise bireysel yozlaşma; başkişinin babasının, baskıcı tutumuyla oğluna, eşine ve ailesine sergilediği davranış şekliyle ortaya konur. Ailesine sevgi ve saygı göstermekten kaçınan babanın, sert ve otoriter duruşuyla aile kurumunu bir arada tutmaktan ziyade aile bireylerini yok saydığı, onlara saygı göstermediği ve onları başka bir kimliğe dönüştürme çabası içinde olduğu görülür. Bu durum, başkişinin babasının hem bir baba hem de bir birey olarak görev ve sorumluluklarını yerine getirmeyerek yozlaştığını gözler önüne serer.

Zeliş romanında ise yozlaşma hem bireysel hem de mesleki düzeyde görülür. Recep, borcu karşılığında kızı Zeliş'i, Bekir'e vermek zorunda kalır. Ancak kızının, komşusunun oğlu Cemal'le kaçacağı duyumu üzerine buna engel olmak için Bekir'in bir an önce kızını kaçırmasını ister. Zeliş'in, Cemal'le kaçması durumunda Bekir'e olan borcunun altından kalkamayacağını düşünür ve kendi çıkarını gözeterek Bekir'in, Zeliş'i kaçırmasını bekler. Bekir, Recep'e, Zeliş'in kendisinde gönlü olmadığı için güpegündüz herkesin gözü önünde onu ovadan kaçırmanın zor olacağından bahseder. Ardından bu işin sonunda hapse girmekten duyduğu endişeyi dile getirir. *"Recep gün günden daha çok sızlanan Bekir'e, bir defasında: 'Ne istersin?' (...) 'Alayım da koynuna mı iteyim? Erkek gibi kaçıracaksan kaçır! Ben babasıyım, çeribaşısı değil. Kaçırabilirsen şikâyet etmem. Kıyarsın nikâhı.'"* (Z, s. 143) der. Recep'in kendi kızı hakkında böyle düşünmesi, yozlaşmanın ürkütücü boyutunu gözler önüne serer.

Recep, Bekir'e olan borcunun kapanmasını isterken aynı zamanda iş gücü olarak gördüğü kızı Zeliş'in, tütünler kalktıktan ve zeytinler toplandıktan sonra kaçırılmasının planını yapar. Bu durum romanda, *"Bulmuş hamarat ameleyi kaçırmak istemez elinden. Daha bir iki yıl bedava çalıştırsın ister..."* (Z, s. 143) denilerek ifade edilir. Bu kaçırılıştan doğabilecek riskleri hesap eder ancak onca çabaya rağmen trajikomik bir şekilde kızının tam olarak kaç yaşında olduğunu bile belirlemekten uzak kalır. Bütün bunlar, Recep'in bir baba olarak görev ve sorumluluklarını yerine getiremediğini ve yozlaşmışlığını ortaya koyar.

Romanda görülen bir başka bireysel yozlaşma ise Bekir ile Zeliş'in kaçırılmasında para karşılığında yardım etmesi istenen Kör Fehmi cephesinde görülür. Kişisel çıkarlarını ön planda tutan ve kasabada adı kötü işlerle anılan Kör Fehmi'nin seçim dönemlerinde partilere karşı yaklaşımı da onun yozlaşmış ve çıkarcı bir birey olduğunu gözler önüne serer:

"Kör Fehmi, her vakit iktidarla iyi geçinmek gerektiği kanısındaydı. 1950 seçimlerinin kesin sonuçları alınıncaya kadar Halk partililerin yanında dolaşır, demokratları son zamanlarda uzaktan idare ederdi. Seçimlerin sonuçları belli olur olmaz Demokrat Parti Başkanı'nın ellerine sarılmış 'Çok şükür abi, demişti, kurtulduk bu zalimlerden! Emret abi, ne istersen emret! Öl de, öleyim! Bundan sonra canım sana feda!' " (Z, s. 229)

Kör Fehmi, insani değerlerden uzaklaşarak para karşılığında her türlü kirli işe karışan ve gayriahlaki davranışlar sergileyen, bozuma uğramış biridir. Çıkarına göre kişiliğini değiştirerek büyük bir yozlaşma örneği sergiler:

"Yani kız kaçırana, efelik taslayana yardakçılık eder, ya kız, ya toprak anlaşmazlığı ya da parti çekişmeleri yüzünden birbirlerine hasım olan paralı kimselerin kabadayısı olarak sırasında yanlarında gezer, sırasında döv dediklerini döver, bu yüzden sık sık içeri girer çıkarsa da cebinden harçlığı, önünden rakısı eksik olmazdı. Ceza kanununun kadın kız kaçırma, müessir fiili ile ilgili kısımlarını işine yarayacak şekilde öğrenmişti. Tutuklu kaldığı günler çok defa bir haftadan uzun sürmezdi." (Z, s. 110)

Kör Fehmi'nin her türlü gayriahlaki davranışı, bir yaşam şekli olarak benimsediği ve geçimini bu yolla sağladığı görülür. Sergilemiş olduğu onca olumsuz davranışa rağmen tutuklu kaldığı sürenin bir haftayı geçmemesi vurgulanarak hukuk sistemindeki boşluğa ve yargıdaki işleyişe dikkat çekilir. Böylece hukuk sistemindeki aksaklıkların, sosyal yaşama olumsuz yansımalarının eleştirisi yapılır.

Romanda görülen bir başka bireysel yozlaşma ise Zelişlerin tarla komşularından Gözlemecilerin oğlu Yaşar ile ortaya konur. Yaşar romanda Zeliş'in aşkının önüne çıkan engellerden biri olarak yer alır. Zeliş'ten hoşlanan Yaşar, Zeliş'in, Cemal'i tercih etmesine öfkelenir. Kıskançlık ve öç alma duygusuyla hareket ederek Zeliş ile Cemal'in birlikte olmalarını engellemek için kasabada çeşitli dedikodular yayar ve mahkemede yalan beyanda bulunur. Bütün bunlara Zeliş tarafından tercih edilmemesi etkili olur. Bu hâliyle Yaşar, romanda öne çıkan yozlaşmış karakterlerden biri olarak yer edinir.

Etrafında olup bitenlerden yola çıkarak Bekir ve Kör Fehmi tarafından kaçırılacağını anlayan Zeliş, istemediği biriyle evlenmektense Cemal'le kaçmayı tercih eder. Zeliş ile Cemal'in kaçmalarından sonra Recep, Bekir, Kör Fehmi ve Yaşar ne yapacaklarını planlamak için kahvehanede bir araya gelir. Şikâyette bulunmak amacıyla öncelikle Arzuhalci Sadık Efendi'nin yazıhanesine uğrarlar. Sadık Efendi şikâyet dilekçesini yazabilmek için olayın nasıl gerçekleştiğini öğrenmek için sorular sorar. Gerçekte Bekir, Kör Fehmi ve arabacı Necmi daha önce planladıkları gibi Zeliş'i kaçırmak için yol üstünde beklerken Zeliş'in annesinin *"Kaçırdılar kızımı!"* (Z, s. 170) feryatlarını duyar ve ardından Zeliş'in Cemal'le kaçtığını öğrenirler. Olaylar böyle gerçekleştiği hâlde Kör Fehmi, olayları değiştirerek görmediği şeyleri gerçekleşmiş gibi anlatmaya başlar.

Buna göre Kör Fehmi, dün öğleden sonra Bekir'le birlikte Bekir'in tarlasına gittiklerini, o sırada bir bağrışma duyduklarını ve bağrışma tarafına yetiştikleri zaman Recep'in kızının kaçırıldığını öğrendiklerini söyler. Sadık Efendi, kaçırılırken gören var mı, diye sorunca yine Kör Fehmi, Yaşar'ın olaya şahitlik ettiğini belirterek olayın nasıl gerçekleştiğini anlatır. Önce Zeliş'in bağırma sesini duyan Yaşar'ın, o yöne baktığında Cemal ile babasının bir olup Zeliş'in ağzını ve kollarını bağlayıp sürüklediğini gördüğünü ifade eder. Silahlı oldukları için Yaşar'ın yanlarına yaklaşamadığını, Zeliş'i kurtaramadığını ve kaçırma planını tam göç sırasına denk getirerek Zeliş'in babasının yanlarında olmadığı bir zamanı kollamış olduklarını söyler. Burada Zeliş'in babası Recep başta olmak üzere, Bekir, Kör Fehmi ve Yaşar'ın yalan beyanda bulunarak savcılığa gönderilen dilekçeyle adaleti yanıltmaya çalışmaları, onların bireysel yozlaşma içinde olduğunu ortaya koyar.

Kaçma olayından habersiz olan ve kasabada Topal Avni Bey'in deposunda çalışan Cemal'in babası Ali Onbaşı, savcılığa verilen düzmece dilekçe ve yalancı şahitler nedeniyle başçavuşun karşısına getirilir. Başçavuş, Ali Onbaşı'yı, oğlu Cemal ile birlikte Zeliş'in ağzını ve burnunu bağlayıp sırtına bıçak dayayarak onu zorla kaçırmaktan dolayı sorgulamaya başlar. Suçunu itiraf etmesini ve Cemal'in nereye saklandıklarını söylemesini ister. Bu suçlamaları reddeden Ali Onbaşı daha sonra savcı karşısına çıkarılır.

Kendisine yöneltilen bu suçlama karşısında şaşkına dönen Ali Onbaşı, savcıya, Urla'da, Topal Avni Bey'in deposunda üç gündür tütün bastığı için ovadaki evlerine dahi gitmediğini bu nedenle olaydan haberdar olmadığını söyler. Kendisinin üç gündür depodan hiç ayrılmadan çalıştığını, depodaki Vehbi Usta'nın, yardımcısının hatta depoyu ziyaret eden Avni Bey'in kendisinin, karşıdaki kahvecinin ve gelip geçen herkesin gördüğünü ifade eder. Ardından da şahit gösterdiği kişilerin dinlenmesini talep eder. Bu talebin üzerine savcı

öfkelenir ve Ali Onbaşı'yı tutuklatarak mahkemeye sevk eder. Adaleti temsil eden bir kişi olarak savcının, Ali Onbaşı'ya yaptığı haksızlık ve içinde olduğu yozlaşmışlık romanda, *"Aslında düşünülürse, suçlu hakkında bütün delillerin toplanmamış bulunması, suçlunun tutukluğunu değil, hakkında kesin deliller olmadıkça kişisel hürriyetine dokunulmamasını gerektirir. Fakat bizim tatbikatçılarımız bu kanıda değillerdir. Bir adamın yüzde doksan dokuz suçsuz olması ihtimalini bir tarafa bırakıp yüzde bir suçlu olması ihtimali üzerinde durmanın doğru bulunduğuna inanırlar. Varsın o adam bir ay, beş ay, bir yıl hapiste yatsın! Suçlu değilse nasıl olsa sonunda anlaşılır!"* (Z, s. 206) şeklinde dile getirilir. Diğer taraftan babasının jandarma tarafından tutuklandığını haber alan Cemal'in, babasını kurtarmak için kısa sürede teslim olması amaçlanır. Bu nedenle Ali Onbaşı, suçu kesin olmadığı hâlde koz olarak düşünülerek tutuklanır. Böylece adaleti sağlamak için görev yapan kişilerin, meslek ahlakından ve bilincinden yoksun oluşuna ve çevresindeki insanları hiçe sayan vurdumduymaz hâllerine işaret edilir.

Aganta Burina Burinata adlı romanda ise bireysel yozlaşma, öne çıkan izleklerden biridir. Kasaba ahalisinden Nusret Ağa adlı yoksul bir kişi, hastalanan çocuğunu kasaba doktoruna götürür. Ailenin yoksulluğunu anlayan ve onlardan para alamayacağını düşünen doktor, aileyi başından atmak için çocuğu muayene etmeden çocuğun müshil ilacı alması gerektiğini söyler ve aileyi gönderir. Kasaba doktorunun, çocuğu muayene etmeden ona müshil ilacı vermesi, Nusret Ağa'nın çocuğunun ölümüne neden olur. Doktorun, görev ve sorumluluklarını yerine getirmediği ve maddi durumlarına göre hasta seçimi yaptığı görülür. İhtiyacı olanlara hizmetini her zaman maddiyatla kıyaslayan ve parayla ölçen doktorun bu durumu, bireysel düzeyde yaşanan mesleki yozlaşmayı ortaya koyar.

Romanda görülen bir başka bireysel yozlaşma ise Topal Murat Dayı adlı bir kasabalının, ayağının kırılması sonucu başına gelenlerle sunulur. Topal Murat'ın amcasının oğlu Kör Halit, Murat Dayı'nın tedavi olması sırasında onun maddi bakımdan zor durumda oluşunu kendi çıkarı için kullanır. Önce Murat Dayı'nın eşeğini, büyük bir kasaba kurnazlığı sergileyerek değerinden çok ucuza alır. Ardından Murat Dayı'nın evini ve tarlasını da ele geçirir. Evsiz kalan Murat Dayı, artık Kör Halit'in ahırında kalmaya başlar. Kör Halit hatta işi, ahırda kalan Murat Dayı'dan, ona bakma parası istemeye kadar götürür. Kör Halit'in, kendi çıkarı için zor durumda olan bir kişinin tüm zayıflılarını kullanarak o kişiyi sömürmesi ve ezmesi, onun bireysel bakımdan yozlaşmışlığını ve insani değerlerini kaybederek bozuma uğrayışını gözler önüne serer.

Nâbi'nin Park Kahvesi romanında ise bireysel yozlaşma, kasaba eşrafından Hulki ve Zati Bey, kasabanın Su İşleri Müdürü, Halkevi Edebiyat Kolu Başkanı Zafer Öğretmen ve kasabanın Hükûmet Doktoru Sezai Bey'in kişiliğiyle ortaya konur. Kasabanın sevilen eşrafından Mehmet Bey, Kurtuluş Savaşı sırasında kasaba eşrafından Hulki Bey'in, İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne üye olduğu ve Mustafa Kemal Paşa'ya ve Cumhuriyet'e karşı olduğu bilgisini paylaşır. Kurtuluş Savaşı yıllarında hâkim güçlerin yanında olan Hulki Bey, Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşlarının başarısı neticesinde durumu kendi lehine çevirir ve hemen taraf değiştirerek kendini Kurtuluş Savaşı'na bizzat katılmış gibi gösterir. Hulki Bey'in, kendi milletine karşı güçlü taraf olarak gördüğü işgal kuvvetlerini desteklemesi, bireysel yozlaşmayı ortaya koyar. Kasabanın doktoru Reşat Bey, Hulki Bey hakkında öğrendiklerinin şaşkınlığını şöyle dile getirir:

"Aklım almıyor, bir kişi çıkarı için nasıl bu denli hırslı, kötü yürekli olabilir? Bu adamın kasabada yapmadığı rezalet yok… Üstelik kahvelerde, meyhanelerde, 'Ben İstiklal Harbi'nde şöyle hizmet ettim, ben milletin kölesiyim!' diye atıp tutuyor. Demek halk ne şirret bir adam olduğunu biliyor da sesini çıkaramıyor…" (NPK, s. 16)

Mehmet Bey'in, Hulki Bey hakkında verdiği şu bilgiler de yozlaşmanın boyutunu gözler önüne serer: *"Bu adam, çıkarı için kasabanın her sorununa, kasabalının ensesine yapışan bir atsineğidir. Zati Bey gibilerle işbirliği yaparak kasabalıyı avucunun içine almak, sömürmek sevdasındadır. (…) Aklınca işlerini, işbirliği yaptığı kişilerin işlerini yürütmek için kasabaya her yeni gelen kaymakamı, memuru avucunun içine almak ister. Yöntemi bilinen bir yöntemdir, kasabaya her yeni gelen memur, kasabamızı şereflendirmesinin armağanı olarak geldiğinin ikinci, üçüncü günü büyük bir ziyafet masasının başına oturur. Kasabada kaldığı sürece yönetimde söz sahibi memurların sık sık armağanları eksik edilmez. (…) Ben kendimi bildim bileli, bu kasabada hep Zati Beyler, Hulki Beyler olmuştur. Bunlar Osmanlı'dan kalma, yeni Cumhuriyetimizin çıban başlarıdır."* (NPK, s. 14-15). Eskinin temsilcisi olan ve kendi özlerine yabancılaşmış bu kişilerin, kasabanın resmî makamları üzerinde de söz sahibi olduğu görülür.

Romanda öne çıkan bir başka yozlaşma örneği ise kasabanın Su İşleri Müdürü ve kasaba eşrafından Zati Bey ile sunulur. Su İşleri Müdürü, Zati Bey'den aldığı rüşvet karşılığında düzmece bir gerekçeyle resmî bir yazı yazar ve Menderes'in taşması için gerekli ortamın oluşmasına zemin hazırlar. Su İşleri Müdürü, Menderes'in denize rahat dökülebilmesi ve bu sayede taşmasını engellemesi için çalışan makinelerin artık

durdurulması hususunda verdiği karar ile büyük bir yozlaşma örneği sergiler. Mühendis Bekir, *"Su İşleri Müdürü'nü ne yapacağız? Adam, Menderes'ten güçlü…"* (NPK, s. 39) diyerek yozlaşmanın boyutunu somutlar. Kasaba halkının iş makinelerinin tekrar çalışması için yaptığı bütün girişimler, yozlaşmış bürokrasi karşısında sonuçsuz kalır.

Kendilik değerlerini yitirerek bozuma uğramış olan Zati Bey, Menderes Irmağı'nın taşmasıyla bataklıkların kurumasını engellemeyi ve bataklıkların su ile dolmasını amaçlar. Böylece bu bataklıklarda yetişen sazlardan kazanacağı binlerce liranın hesabını yapar. Üstelik bir yolunu bulup bu bataklığın tapu senedini de üzerine alır. Kendi çıkarını düşünürken ovanın sular altında kalmasını, kasaba halkının emek verdiği mahsulünü kaldıramamasını ve oluşan bataklığın neden olduğu sıtma hastalığını görmezden gelir. Tüm kasabanın emeğine karşılık Zati Bey'in bu bencilce isteği, onun yozlaşmışlığını gözler önüne serer ve bu durum başkişi Mustafa tarafından şöyle aktarılır:

"Eğer bu yıl Menderes taşmasaydı, Zati Bey avucunu yalardı. Şu ırmak iki yıl taşmasın, o balkan kurur, Zati Bey de on para kazanamaz. Onun için her yıl Menderes'in taşması için elinden geleni ardına koymuyor. Bu yıl olanları, Bekir'in başına gelenleri biliyorsunuz… (…) Zati Bey'in nasıl Su İşleri Müdürü'ne rüşvet verdiğini; Bekir'in başına gelenleri, sonunda neden öldüğünü saydım döktüm. (…) Bizim gibi bir karış üç beş karış toprağı olan enayilerin, ireşberin karnında kırk yıl vardır diyerekten imanımız gevresin, Zati Bey gibi imansızlar Menderes'i taşırıp para kazansın… Kasaba, kasabanın köyleri, bütün halkın ekmeğiyle oynuyor bu adam! Ayağımızda çarık, pabuç kalmadı. Ne zaman Devlet, Menderes'in çaresine bakmaya kalkışsa, hani hiç olmazsa yarıntıları tamire kalkışsa, bu herif Devlet'in ayağını çelmeliyor be yahu! Ankara'dakiler işi anlayıp rüşvet alanı kimi zaman yakalıyor ama, bade harab-ül Basra! Zati Beyefendi yılda kazandığı otuz binin üçünü, beşini birilerine veriyor, sen sağ, ben selamet! Bizim öte yandan güneşin altında canımız çıkmış, yağmurun altında anamızdan emdiğimiz burnumuzdan gelmiş, ovayı su götürmüş, bunca çiftçinin ektiği tohum çürümüş, su altında, Zati Bey'in umurunda mı? Beyefendi yaşına başına bakmadan Helvacı Muhlis'in sevdiği on sekizindeki bir kızı çekip koynuna almış, buzlu rakısına, balık yumurtasını meze edip içer… Biz taş yiyelim! İyi mi!" (NPK, s. 158)

Verdikleri bin bir emeğe rağmen hâlâ yoksulluk içinde yaşayan insanlara karşı Zati Bey, Menderes'in taşmasıyla hiç emek vermeden otuz bin lira kazanacağı günü bekler. Bu süreçte bürokrasinin de mağdur olan yoksul halkın yanında değil, Zati Bey gibi kasaba

zenginlerinin yanında olduğu ve âdeta onların oyuncağı hâline geldiği görülür. Böylece sistemin, zengini desteklerken yoksulu ise iyiden iyiye ezdiğine işaret edilir. Taşkınla beraber hiç emek vermeyen Zati Bey'in sazlığının gelişip büyümesine karşın toprağa bin bir emek veren kasaba halkının mahsullerini kaybetmesi aslında halk-eşraf arasındaki çatışmayı da somutlar.

Ayrıca Zati Bey, kasabaya yeni atanan yüksek mevkideki her memuru, kendi safına çekmek ve kendi kişisel çıkarı için hâkimiyeti altına almak amacıyla bu kişilerin onuruna kendi evinde şatafatlı ziyafetler düzenler. Yine Zati ve Hulki Bey bir olup kasabada kendi çıkarlarına ters düşen insanlara karşı kasaba halkını kışkırtmak amacıyla kasaba kahvehanelerini dolaşır. Bu durum romanda *"Meğer sonradan öğrendim ki, milleti kışkırtmak için Zati Bey'le kasabadaki kahveleri gezerlermiş…"* (NPK, s. 141) şeklinde ifade edilir. Bütün bunlar, Zati Bey ile Hulki Bey'in yozlaşmış bireyler olduğunu bir kez daha gözler önüne serer.

Bir başka yozlaşma ise kasabanın olumsuz öğretmen tipini temsil eden Zafer Bey ile ortaya konur. Halkevi Edebiyat Kolu Başkanı olan Zafer Öğretmen'in, Halkevi'nin kitaplığında bulunan Servet-i Fünûn ciltlerini ve bütün eski gazete koleksiyonlarını, Halkevi'ne konferansa gelenlerin pasta ve çay paralarını karşılamak için gizlice sattığı ortaya çıkar. Bir öğretmen olarak Zafer Bey'in yaptığı bu eylem, devletin ve milletin malına el uzatma, zarar verme hatta ilim düşmanlığı olarak nitelendirilir. Bu bakımdan bu davranış şekli, Zafer Bey'in hem bireysel hem de mesleki bakımdan yozlaşma içinde olduğunu gösterir.

Kasabada görülen bir başka yozlaşma ise Hükûmet Doktoru Sezai Bey'in hem meslek ahlakından hem de bir birey olarak değerlerinden uzaklaşmasıyla ortaya konur. Sezai Bey, Sıtma Savaş Derneğinde görev yapar. Ancak Sezai Bey, çalışma saati içinde görevinin başında olmadığı gibi dispanserin alt katını kömür deposu olarak kullanır, üst katını ise kümes olarak düzenleyerek burada tavuk yetiştirir. Devletin sağlık kurumunu, bu şekilde sağlıksız ve elverişsiz bir ortam hâline getirerek kendi özel mülkü gibi kullanması ve kendi çıkarı doğrultusunda kazanç elde edecek bir yer olarak tertip etmesi, Sezai Bey'in hem bir birey olarak hem de doktor olarak yozlaşmışlığını ortaya koyar. Yıllardan beri kasabada bulunan Sezai Bey, kasabada kendine bir çevre edinmiş maddi bakımdan da iyi bir birikim elde etmiştir. Beş liradan iki yüz liraya kadar rüşvetle muayene etmeden evlenme raporu verir. Kasabanın ileri gelenleriyle arasını iyi tutar. Devletin dispanserine muayene olmak

için gelen yoksul kasaba halkını bedavacı olarak niteler ve onlara hakaret eder. Küçücük kasabada yakındaki hastaları bile muayene etmek için arabayla gider, daha sonra muayene ücretlerine arabasının benzin parasını da ekler. Benzin parasını alamayacağını düşündüğü hastaları muayene etmeye gitmediği için pek çok hastanın öldüğü bilinir. Kasabaya Belediye Doktoru Reşat Bey gelene kadar kasabanın belediye doktorluğunu da Sezai Bey yapar ve bu süreçte çarşı esnafını haraca bağlar. Sezai Bey, görev ve sorumluluklarını yerine getirmeyerek devletin imkânlarını kötüye kullanır. Tüm faaliyetlerini çıkar ilişkisine dayandıran Sezai Bey'in, meslek ahlakından yoksun olduğu gibi insani değerlerini de kaybettiği görülür. Bütün bunlar, Sezai Bey'in yozlaşmışlığını ortaya koyar.

Bunların dışında *Nâbi'nin Park Kahvesi* adlı romanda yozlaşma ve ahlaki çöküntü, mahalle aralarında yaşanan gayriahlaki ilişkilerden ve bu ilişkilerin neden olduğu bulaşıcı hastalıklardan bahsedilmesiyle de ortaya konur. Bunun yanında Belediye Başkanlığı seçimlerinde de adaylığını koyan, kasaba eşrafından Hulki Bey'in etrafındaki kadınlarla olan gayriahlaki ilişkisine vurgu yapılır.

Denizin Çağırışı romanında ise bireysel ve ahlaki yozlaşma görülür. Ahlaki yozlaşma, kasaba savcısının yaşantısıyla ortaya konur. Savcının, evinde oturduğu dul bir kadının on üç yaşındaki kızıyla gönül ilişkisi kurması ve bir yolunu bularak o çocukla nikâhlanması yine kasabada yaşanan ahlaki çöküntü ve yozlaşmayı somutlar. Kasabaya geldiğinde bu kasabanın huzuru ve refahı için görevini büyük bir samimiyetle, kanun ve nizama uygun bir şekilde yapmayı amaçlayan savcı, karşılaştığı aşılmaz engeller nedeniyle bir süre sonra bütün ideallerinden uzaklaşır. En sonunda da savcının, tükenişe uğrayarak küçük bir kız çocuğuyla evlenmeyi göze alabilecek kadar ruh sağlığını yitirdiği ve kendi öz değerlerine yabancılaşarak bozuma uğradığı görülür.

Denizin Çağırışı romanında görülen bir başka yozlaşma ise kasaba doktorunun sıtma hastalığına karşı verdiği mücadeleyle ortaya konur. Kasaba doktoru, kasabada pirinç tarlalarında oluşan sivrisineklerin sıtma hastalığına neden olduğunu tespit eder. Bu tespitinden sonra sıtmaya son vermek amacıyla kasabadaki çeltik bataklıklarının kurutulması için hükûmete ve ilgili birimlere sayısız dilekçe yazar. Ancak kasabanın İl Genel Meclisi üyesi ve aynı zamanda çeltik fabrikasının sahibi olan Osman Nuri Bey adlı bir eşraf, bürokrasinin desteğini de alarak insanların sıtmadan hastalanmasına rağmen kendi fabrikasını ve kişisel çıkarını ön planda tutar. Bu nedenle doktorun, kasaba insanı için

çabasını ve yazdığı onca dilekçeyi görmezden gelir. Bu durum Osman Nuri Bey'in bireysel bakımdan yozlaşmışlığını somutlar.

Karanlık Dünya romanında ise bireysel ve mesleki yozlaşma ön plana çıkar. Romanda kasabaya elektrik gelmesi konusunda başkişi Ahmet ile kasaba Müftüsü'nün arasında geçen konuşma, kasabadaki yozlaşmayı gözler önüne serer. Ahmet'in ziyaretine gelen Müftü, gelirken yollara kazık çakıldığını gördüğünü ve bu kazıkları Hâkim Ahmet Bey'in çaktırdığına dair konuştuklarını söyler. Ahmet, o kazıkların, elektrik direği olduğunu ve kasabaya gece ışığı yapmaya çalıştıklarından bahseder. Müftü'nün, gece ışığının neye yarayacağını sorması üzerine Ahmet, birkaç cümle ile Müftü'yü bilgilendirir ancak bu bilgiler, Müftü'nün aklına pek yatmaz. Müftü ardından *"Minelgarâib… (…) Gâvur icadı…"* (KD, s. 61) diye söylenir. Müftü, *"minelgarâib"* diyerek kasabanın gece vakti gündüz gibi aydınlatılmasını, garipsenecek ve yadırganacak bir durum olarak algılar. Böyle bir şeyi, kendisi gibi inanan insanların değil; ancak gâvurların yapabileceğini söyler. Bunun üzerine Ahmet, *"Evet Müftü Efendi. Ne yapalım ki gâvurlar bizden evvel davranmış, yoksa bu pekâlâ bir Müslüman icadı olabilirdi…"* (KD, s. 62) diyerek hem fizik bakımından hem de ruhen aydınlanmanın önemini ortaya koyar. Müftü'nün bile yaşamı kolaylaştıracak yeniliklere, teknolojiye ve bilgiye kapılarını kapatması ve bunu, yanlış bir şekilde dine dayandırması somutlaştırılarak eleştirilir.

Romanda görülen bir başka yozlaşma ise Mazılık kasabasında çalışan bir memurun, mesai saati içinde görevi başında olması gerekirken dışarıda veya evinde kendi şahsi işlerini yapması ve bu sırada işlerini halletmek için bekleyen insanları görmezden gelmesidir. Bu durum, memurun mesleki ve bireysel yönden yozlaşmışlığını somutlar. Bu bağlamda bir nüfus memurunun, görev saatinde tavuk kesmek için eve gitmesi ve bu sırada evlenecek kızının resmî işlemlerini yaptırmak için kasabaya gelen bir köylüyü, nüfus dairesine iki saat sonra geleceğini söyleyerek başından göndermesi, söz konusu memurun yozlaşmışlığını gözler önüne serer. Üstelik halka hizmet için devlet tarafından görevlendirilen bu memurun, nüfus dairesine işi düşen insanlara karşı öfkeli davranışlar sergilediği hatta türlü zorluklar çıkartarak onların işini zora koştuğu görülür. Böyle bir zorlukla karşılanmaktan kaçınan insanların ise duyduğu endişe ve korku dile getirilir. Bu nedenle nüfus memuruna resmî işlemlerini yaptırmak için gelen kişi, nüfus memurunun evinden çağırtılmasından bile endişe duyarak yapılan haksızlığı, beklemeyi ve ona mahkûmiyeti baştan kabullenir. Daha da vahim olanı, bu durumun hem nüfus memuru hem de işlerinin halledilmesini bekleyen kasaba halkı tarafından normal bir süreç gibi algılanması hatta memuriyetin bir gereği gibi kabul

görmesidir. Bu düşünce, işlemlerini yaptırmak için nüfus memurunu bekleyen kişi tarafından *"Tavuk da keser, koyun da… Memurdur o…"* (KD, 58) şeklinde ortaya konur. Böylece nüfus memurunun, meslek ahlakından yoksun bir şekilde bozuma uğradığı sonucuna ulaşılır.

Bunların dışında romanda, Ahmet'in kasabaya elektrik getirme çabaları, kasabanın Belediye Başkanı Hacı Yakub Efendi ile Parti Başkanı Bekir Efendi tarafından hoş karşılanmaz. Bu kişilerin, girişimci kimliğinden dolayı endişe duydukları ve ileride kendi çıkarına ters düşeceğini düşündükleri Ahmet'i, kasabaya elektrik getirme çalışmasında halktan zorla para topladığı gerekçesiyle çeşitli birimlere türlü iftiralara başvurarak şikâyet etmesi, onların yozlaşmışlığını ortaya koyar. Bu yozlaşmış kişiler, cahil kasaba halkı üzerinde hâkimiyet kurmayı amaçlar bu nedenle kasabanın, medeniyetin ışığı ile aydınlanmasını ve insanların bilinçlenerek gözlerinin açılmasını istememektedir.

3. 1. 3. Kaçış/Sığınma

İncelenen romanlarda kaçış/sığınma izleği, kasaba mekânı bakımından iki şekilde sunulur. Buna göre kasabalar, bireylerin kimi zaman bir başka mekândan kaçıp sığındıkları bir mekân kimi zaman ise kaçıp uzaklaşmak istedikleri bir mekân olarak gözlemlenir. *"Yaşanılan anda ortaya çıkan ve geleceği belirsiz hâlde bırakan toplumsal ya da insani olaylar bireyi, kaçış mekânları ve zamanları üretmeye ya da karanlık, belirsiz bir gelecek tablosu çizmeye yönlendirir."* (Demir, 2011: 264). Yalnızlık duygusu içinde olan bireyde kendine ve yaşadığı çevreye yabancılaşarak kaçış isteği ortaya çıkar. *"Kaçış insanın dış ve iç etkenlere bağlı olarak kendisini çevresinden ve insanlardan soyutlamasıdır. Bu soyutlama kaçılan nesne/obje ve öznelere karşı alınmış bir tavırdır. Öznenin ya da nesnenin baskısı altında ezilen birey, çareyi kaçmakta bulur."* (Kanter, 2008: 54). Kaçış, bireyin çevresel etkenlere veya kendi ruh dünyasına bağlı olarak yaşadığı çevreden ve diğer insanlardan uzaklaşmasıdır. Yaşadığı mekâna uyum sağlayamama ve güven yitimi şeklinde ortaya çıkan kaçış duygusu, başka bir varlığa veya duyguya sığınarak kendini var etme arayışının bir sonucudur. Sevgisizlik, sadakatsizlik, iletişimsizlik, yalnızlık, yabancılaşma ve çevresince anlaşılamama hissi gibi pek çok etken, bireyin kaçışını ve bir şeye sığınma ihtiyacını pekiştirir.

Çalıkuşu romanında öne çıkan izleklerden biri "kaçış" izleğidir. Romanda İstanbul'dan ve Kâmran'dan uzaklaşarak Anadolu'nun kasabalarında huzur bulmaya çalışan başkişi Feride'nin, aradığı huzuru bulamadığı ve toplumsal baskı ve sosyal çevrenin etkisiyle

sürekli mekân değiştirdiği görülür. Dolayısıyla sığınılacak bir mekân arayışı ile ortaya konan İstanbul'dan Anadolu'ya yapılan kaçış, bir mekândan başka bir mekâna yapılan zorunlu kaçış silsilesi şeklinde kendini gösterir. *"... Türk romanının o zamana kadar İstanbul sınırları içinde kapalı durmasına karşılık, Anadolu'yu çeşitli bölgeleri (Bursa, Çanakkale, İzmir, Kuşadası), insanları, gelenekleriyle ele alan Çalıkuşu ile okuyucuya yeni bir ufuk açılmıştır. Hele 'İstanbul'dan Anadolu'ya kaçma olayı' Kurtuluş Savaşı yıllarının okuyucusunu daha da etkilemiştir."* (Kudret, 1999a: 268). Kurtuluş Savaşı'nın yaşandığı bir dönemde Feride'nin Anadolu'ya kaçışı, yurt sevgisine ve birlik ve beraberlik yolunda Anadolu'da başlatılan Kurtuluş mücadelesine dikkat çekmek için sunulan bilinçli bir kaçıştır. Tanpınar (2007: 459), *"Anadolu mücadelesinin başladığı günlerde bu Anadolu'ya kaçış, eserin hudutlarını da aşıyordu."* diyerek romanda Feride'nin kaçış için Anadolu'yu seçmesinin, Millî Mücadele için önemine vurgu yapar. Böylece o güne kadar Türk edebiyatının çok fazla alışık olmadığı Anadolu coğrafyası, Çalıkuşu romanıyla eserlerde yer edinmeye başlar.

Romanda öne çıkan kaçış izleği; Feride'nin diplomasına/öğretmenlik mesleğine, mekâna, bireye ve evliliğe sığınış şeklinde çok yönlü görülen bir izlektir. Nişanlısı Kâmran'ın başka bir kadınla ilişkisi olduğunu öğrenen Feride, evleneceği gün evden kaçar ve sığındığı ilk unsur olan diploması sayesinde öğretmenlik başvurusu için Maarif Nezareti'ne gider:

"Dolabımın bir köşesinde, kırmızı kurdelesiyle ağır ağır solup sararmaktan başka bir şeye yaramayacak zannettiğim diplomam gözümde bir ehemmiyet almıştı. Bütün ümidim, pek makbul olduğunu söyledikleri bu kâğıt parçasındaydı. Onun sayesinde Anadolu vilayetlerinden birinde bir hocalık alacak, bütün hayatımı, çoluk çocuk arasında, şen ve mesut geçirecektim." (Ç, s. 115).

Feride, Kâmran'dan ve onun bulunduğu mekândan/İstanbul'dan kaçarak kendini güvende ve mutlu hissedebileceği yeni bir mekân arayışı içine girer. Maarif Nezareti'nde Feride'nin güzel bir eğitim aldığını ve Fransız mektebinden mezun olduğunu öğrenen müdür, Feride'ye Anadolu'ya gitmek yerine İstanbul rüştiyelerinden birinde Fransızca öğretmenliği yapabileceğini teklif eder. Bunun üzerine Feride, *"İstanbul'da kalmama imkân yok, efendim … mutlaka vilayetlerden birine gitmek mecburiyetindeyim."* (Ç, s. 125) diyerek bir an evvel İstanbul'dan kaçmak ve Anadolu'nun kasabalarına sığınmak istediğini ortaya koyar. Bu bağlamda Feride'nin gittiği söz konusu kasabalar, birer kaçış ve sığınma mekânı

işlevi üstlenir. Anadolu'nun bir sürgün yeri gibi algılandığı bir dönemde Feride'nin Anadolu mekteplerine gitme isteği karşısındaki şaşkınlığını, Maarif Müdürü şöyle dile getirir:

"Amma yaptın ha! ... Gönlünün rızasıyla Anadolu'ya gitmek isteyen muallimeye ilk defa tesadüf ediyorum. Ayol, biz muallimlerimizi İstanbul'dan çıkarıncaya kadar akla karayı seçeriz." (Ç, s. 125)

Müdür Bey'in düşüncesi, dönem aydınlarının Anadolu'ya bakışını ortaya koymak açısından son derece önemlidir. İstanbul dışındaki mekânlar, mahrumiyet bölgesi olarak değerlendirildiğinden dolayı aydınların, Anadolu'ya hizmet için gitmek istemedikleri görülür. Buna karşın İstanbul'da kaldığı süre içinde Kâmran'dan ve onunla olan mekânsal bağdan uzaklaşmak isteyen Feride, çözümü Anadolu'nun köy ve kasabalarına kaçmakta bulur. *"Kâmran, ben sadece senden değil, senin olduğun yerlerden de nefret ediyorum."* (Ç, s. 132). İstanbul'da ruhsal bakımdan buhranda olan başkişi, B… vilayetine tayininin çıkmasıyla rahatlar. Bu nedenle İstanbul, Feride için kapalı-dar mekân konumundayken B… vilayeti açık-geniş mekân konumundadır.

Mekânın bunaltıcılığından kaçış isteği, *Acımak* romanında Zehra karakterinde de görülür. Zehra, babasından ve babasıyla ilgili geçmiş yaşantısından uzaklaşmak için Anadolu'nun bir kasabasına sığınmayı tercih eder; aynı şekilde Feride, Kâmran'ı ve Kâmran ile ilgili yaşantısını geride bırakmak için Anadolu'nun kasabasına gitmeyi tercih eder. Her iki romanda da bu iki karakter, mekânı geride bırakarak istenmeyen geçmiş yaşantılarından kurtulacağını düşünür.

Feride'nin tayin edilerek gittiği Ç… kasabası da B… vilayetinden yine kaçarak sığındığı bir kasabadır. B… vilayetinde Şeyh Yusuf'un ölümü ve daha pek çok konu üzerine çıkan dedikodudan kurtulmak isteyen Feride, çareyi Ç… kasabasına kaçmakta bulur. *"B…den kaçmak için ilk teklif ettikleri yeri kabul etmiş, ne burayı sevip sevmeyeceğimi düşünmüş, ne de aylığımın azlığına ehemmiyet vermiştim."* (Ç, s. 266). Mutluluk arayışı içinde olan ve geçmişini unutarak kendine mutlu bir hayat kurmak isteyen Feride'nin, gittiği mekânlarda sosyal çevrenin etkisiyle tutunamadığı görülür. Bu nedenle Feride, çareyi istemeden de olsa mekândan mekâna kaçışta bulur.

Romanda Feride'ye "Çalıkuşu" adının verilmesi, bilinçli bir tercihtir. Başkişinin, romanın pek çok yerinde *"kendisi"* ile *"kuşlar"* arasında bir benzerlik kurduğu ve *"kafes"* simgesini ön plana çıkardığı görülür. Bu bağlamda İstanbul'dayken kendini kafese hapsolmuş bir kuş gibi algılayan Feride, Kâmran'dan ve bu kafesten kurtulmak için

Anadolu'ya sığınır. Ancak özgürlük ümidiyle gittiği kasabalar, Feride'yi içine hapseden büyük bir kafes şeklinde sunulur. Güzel umutlarla yola çıkan Feride, bu mekânlarda yaşadıklarından dolayı *yabancı* kalır. Böylece kurtulma ve sığınma mekânı olarak algılanan bu kasabaların, Feride için birer kafes olmaktan öteye geçmediği görülür.

Feride'de görülen bir başka kaçış da Ç… kasabasına yapılan mekânsal kaçıştır. B… vilayetinden kaçarak sığındığı mekân olan Ç… kasabası, bir süre sonra Feride'nin kaçıp uzaklaşmak istediği bir mekân hâlini alır. *"Mekânın darlaşması, psikolojik açıdan çıkmazda olan karakterin, üzerine dünyanın yürüdüğünü hissetmesidir. Anlatı kişisinin kendini kuşatılmış, sıkıştırılmış bulduğu her durumda; mekân darlaşır. Böylesi hâllerde yer, adeta karakterin ayakları altından kaçıyor gibidir."* (Korkmaz, 2015: 87). Psikolojik bakımdan bunalımda olan insan, bulunduğu fiziksel mekânın içinde kendisini âdeta bir köşeye sıkışmış, hapsedilmiş hisseder ve böylesi bir ruh hâlinden ancak o mekândan uzaklaşınca kurtulacağını bilir. Yaşadıklarından dolayı bulunduğu kasabanın bunaltıcılığı altıda ezilen Feride, Ç… kasabasından bir an önce gitmek ister. Böylece Feride, kaçarak sığındığı bu kasabadan tekrar kaçmak, uzaklaşmak zorunda kalır. Hatta bir süre sonra kendini ve gerçeklerden kaçışını sorgulayan Feride, İstanbul'dan kaçıp geldiği için pişmanlık duymaya başlar. Bu durumu Ç… kasabasında Müdire Hanım'a şöyle ifade eder:

"... artık fikrimi değiştirdim. Kuşlar, ne istediğini bilmeyen zavallı, akılsız mahluklar. Kafesten kaçıncaya kadar türlü türlü üzüntüler içinde çırpınıyorlar. Fakat, sanır mısınız ki dışarıda daha fazla bahtiyar olacaklar? Hayır, buna imkân yok. Ben, öyle sanıyorum ki bu biçareler her şeye rağmen kafeslerine alışıyorlar, açık havaya kavuştukları zaman bir dal üstünde, başlarını kanatları içine gizleyerek geçirdikleri gecelerde sabaha kadar bu kafesi düşünüyorlar, küçük gözlerini pencerelerin aydınlığına dikerek hasret çekiyorlar. Kuşları zorla kafeslerde alıkoymalı Müdire Hanım, zorla, zorla." (Ç, s. 299-300)

Kendisine verilen "Çalıkuşu" adından dolayı kendisi ile kafesteki kuş arasında benzerlik kuran Feride, İstanbul'dan Kâmran'ın yanından kaçışının pişmanlığını yaşar. *"Sanır mısınız ki dışarıda daha fazla bahtiyar olacaklar"* ifadesinde "dışarı" sözcüğü ile İstanbul dışında kalan Anadolu kastedilir. Ç… kasabasında başına gelen olaylardan hareketle de doğru olanın her şeye rağmen İstanbul'da kalması gerektiği olduğunu itiraf eder.

Feride'nin, kaçarak sığındığı mekânların dışında Anadolu'da yalnızlığını ve anne sevgisi ihtiyacını giderecek olan Munise'nin varlığı ile baba sevgisini giderecek olan Hayrullah Bey'in varlığına sığındığı görülür. Munise, Feride'yi hayata bağlayan ve

Feride'ye kocaman bir dünya sunan bir arkadaştır. *"Çocuk bana, son derece minnettar … Zavallı küçük, asıl iyiliği kendisinin bana ettiğini bilmiyor, onu yanıma almakla bir fedakârlık ettiğimi sanıyor."* (Ç, s. 196). İçine düştüğü yalnızlıkla beraber anne sevgisinin ve şefkatinin eksikliğini hisseden Feride, bu eksikliğini Munise'ye duyduğu sevgi ve şefkatle gidermeye çalışır.

Bir süre sonra Kuşadası'nda Munise'nin hastalanarak ölmesi üzerine tekrar yalnızlaşan Feride, düştüğü sevgisizlik boşluğunda bu kez Doktor Hayrullah Bey'in baba şefkatine ve varlığına sığınır. Ancak kasabada Hayrullah Bey ve kendisi hakkında çıkan çirkin dedikodular üzerine bu kez de evliliğe sığınır. Böylece öğretmenlik mesleğinden vazgeçerek Hayrullah Bey'in kâğıt üzerindeki evlilik teklifini kabul eder.

Kuşadası'nda çıkan dedikoduların baskısı ve bunaltıcılığı altında ezilen Feride, *"Yanlış, çok yanlış bir iş tuttuğumu bugün artık itiraf edeceğim. Ben, her şeye rağmen seninle mesut olabilirdim."* (Ç, s. 361) diyerek evden kaçışının yanlış olduğunu ve duyduğu pişmanlığı dile getirir. Kâmran'dan uzaklaştıkça biteceğini düşündüğü aşkının, aslında pişmanlık duygusuyla birlikte olgunlaşarak büyüdüğünü fark eder. Feride'nin bu itirafı yapması, evden kaçtığı için pişmanlık duyması hatta unutmak istediği aşkının gitgide büyümesi, Anadolu'da geçirdiği süre içinde olgunlaşma evresi geçirdiğinin birer kanıtıdır.

Akşam Güneşi romanında ise öne çıkan kaçış izleği, başkişinin kendi gerçeğinden, korkularından ve yalnızlığından kaçış olarak değerlendirilir. Bu nedenle kaçış izleği ile yalnızlık izleğinin birbirini tamamladığı görülür. Bu kaçış, romanın başkişisi Nazmi Bey aracılığı ile hem mekânsal hem de ruhsal yalnızlıktan kaçış şeklinde sunulur. Nazmi Bey, gençliğinde askerî eğitim için gittiği Paris'te, Prens dö Bosfor adıyla tüm gününü eğlence mekânlarında aktif bir şekilde geçirir. Yiğitbaş, *"Türk Romanında Paris"* adlı çalışmasında Paris'e eğitim için giden öğrenciler hakkındaki düşüncelerini şöyle dile getirir:

"Bir medeniyet merkezi olan Paris, bu merkez olma vasfını modernliği, sanat zenginliği, tarihîliği ve geçmişiyle hak ettiği gibi sahip olduğu okullar ve eğitim kurumlarıyla da kazanmıştır. Bu kurumları uzun bir geçmişe sahip olup, bu yönüyle dünyanın birçok ülkesinden öğrenciyi kendine cezbetmiştir. Ancak eğitim amacıyla Paris'e gelen öğrencilerin önemsenmeyecek kısmı kendilerini sefahate kaptırıp geliş nedenine muvafık olarak tahsilini tamamlayamadan yurduna döner." (Yiğitbaş, 1999: 54)

Hareketli geçen bir öğrencilik döneminden sonra iş yaşamında da aktif olan Nazmi Bey, hastalanması nedeniyle askerlik hayatını zorunlu olarak sonlandırır. Yeni hayatını

kabullenemeyen Nazmi Bey, içinde bulunduğu ruh hâlinin etkisiyle İstanbul'dan, eğlence mekânlarından ve hatta insanlardan uzak olmak amacıyla M… kasabasına zorunlu bir kaçış/sığınma gerçekleştirir. Nazmi Bey, mekânsal olarak somutladığı kaçışını ve kendi benliğine etkisini şöyle ifade eder:

"Kapıdan gireceğim zaman garip bir hisle durdum. Uzun uzun arkama baktım. Bana öyle geliyordu ki eski hayatımla yenisinin ayrıldığı nokta bu kapı eşiğidir.

Ömrümün sonuna kadar burada kalacaktım. Alışmaya ve sevmeye mecbur olduğum bu yere ne fena bir saatte geliyordum." (AG1, s.107-108)

Nazmi Bey, M… kasabasını, yaşamındaki *"eski hayatımla yenisinin ayrıldığı"* bir nokta/eşik olarak algılar. Bu somutlama, mekânsal kaçışın vurgulanması içindir. *"Ömrümün sonuna kadar burada kalacaktım. Alışmaya ve sevmeye mecbur olduğum bu yer"* ifadeleri ile de elini kolunu bağlayan hastalığı nedeniyle çok sevdiği askerlik görevini ve eğlence hayatını geride bırakışına ve bütün bu gerçeklerden kaçarak bu kasabaya sığınmak zorunda kalışına vurgu yapar. Aktif bir yaşamdan pasif bir yaşama zorunlu geçişin bir göstergesi olan M… kasabası, Nazmi Bey için alışılagelmiş yaşamından kopuş ve kendi gerçeklerinden kaçarak gözlerden uzak olan yeni bir mekâna sığınış olarak değerlendirilir.

M… kasabasında kendine bir düzen kuran ve kendi gerçeğinden kendini soyutlayarak yaşamaya devem eden Nazmi Bey, kasabaya Jülide'nin gelmesiyle beraber bastırdığı duygularını ve içinde yaşayan dünyasını tekrar gün yüzüne çıkarır. Nazmi Bey'in M… kasabasında on yıldır verdiği kendine yeni bir yaşam kurma mücadelesi, Jülide'nin kasabaya gelişi ile boşa gitmiş olur. Nazmi Bey bu durumu, *"On senelik bir gayretten sonra bu iflasla karşılaşmak feci idi ve bundan Jülide mesuldü."* (AG1, s. 168) diyerek ifade eder. Burada Jülide, Nazmi Bey'in bastırdığı duygularını, iç dünyasını ve geçmiş yaşantısını gün yüzüne çıkaran bir değer olarak sunulur. Bu nedenle Nazmi Bey, kendi kendini sorgulama ve iç hesaplaşma sürecine girer. Nazmi Bey'in kasabada yıllardır verdiği kendine yeni bir yaşam kurma mücadelesi, Jülide'nin kasabaya gelmesiyle bir süre sonra sona erer. Nazmi Bey, kasabada geçen bu yalnız ve monoton hayatında, ortak yönlerinin olduğunu düşündüğü Jülide'ye, kendisine eski ve canlı yaşamını hatırlatması nedeniyle sığınır. Böylece geçmişteki kendini, Jülide aracılığıyla bulmaya çalışır.

Bir Kadın Düşmanı romanında ise başkişi Homongolos'ta görülen kaçış ve sığınma izleği iki şekilde kendini gösterir: Bunlardan ilki Homongolos'un fiziki çirkinliği nedeniyle maruz kaldığı ailevi ve toplumsal dışlanmışlıktan kendini kurtarmak için küçük bir sahil

kasabasına giderek orada kendi yalnızlığına ve iç dünyasına sığınmasıdır. Diğer bir kaçış ve sığınma ise başkişinin içinde bulunduğu dışlanmışlık ve yalıtılmışlıktan kurtulmak için spora yönelmesidir.

Dış güzelliği ve bedensel görünümü önemseyen bir toplumda yaşayan Homongolos, kendini dış dünyadan soyutlamak ve insanların gözü önünden uzak tutmak için Marmara sahilindeki bu kasabaya gelir. Burada bir sporcu kampında kalarak kendi iç dünyasına sığınır. Homongolos'un kendini toplumdan soyutlayarak kaçtığı bu kasaba, kendi iç dünyasına sığınması ve huzur bulması açısından önemli bir rol oynar. Ancak yapıcı bir mekân olan bu kasaba, Homongolos'un, Sâra'yı tanıması ve Sâra'nın, Homongolos'u kendine büyük bir intikam arzusu ile âşık etmesi sonucu yıkıcı bir mekân hâlini alır.

Bir diğer kaçış da romanın bir başka karakteri olan Sâra'nın, Marmara sahilindeki bu kasabaya kaçışı şeklinde sunulur. İstanbul'da yaşayan Sâra için bu kasaba, ilk başlarda Erzurum'da bulunan Paşa babasının, kendisini Erzurum'a çağırması nedeniyle İstanbul'dan ayrılmamak için dayısının kızının düğününe gitme bahanesiyle kaçarak sığındığı bir mekândır. Daha sonra ise Sâra'nın, etrafındakilerin ilgisinden büyük bir haz duyması nedeniyle istemli olarak kaldığı bir mekân hâlini alır. Aslında Sâra da tıpkı Homongolos gibi bu kasabayı bir kaçış ve sığınma mekânı olarak algılar. Ancak Homongolos, söz konusu bu kasabayı yalnız kalmak ve kendisini dışlayan toplumdan uzaklaşmak için bir araç olarak görürken Sâra aynı kasabayı, kasabalıların bakışını ve tüm ilgisini üzerine çekmek için araç olarak görür.

Homongolos kasabada gözlerden uzak bir şekilde kendi iç dünyasına sığınır, Sâra ise kasabada tüm dikkatleri üzerine toplayarak göz önünde bulunmaktan büyük bir haz duyar. Sâra, arkadaşı Nermin'e yazdığı bir mektupta *"... ben, bu kasabaya çok fazla ısınmaya başlıyorum. 'Roma'da ikinci kalmaktansa iki evli bir köyde birinci olmak daha iyidir.' diye meşhur bir söz vardır."* (BKD, s. 17) diyerek bulunduğu kasabanın gözde kişisi olmasından ve tüm ilgiyi üzerine çekmesinden dolayı son derece mutlu olduğunu dile getirir. Bu bağlamda her iki karakterin kasabaya bakışı değerlendirildiğinde kasabanın, bir kez daha algılanış bakımından çatışma unsuru olarak ortaya konduğu görülür.

Acımak romanında da Zehra çocukluğunda babasıyla yaşadığı korkunç mazisinden kaçarak bir Anadolu kasabasına sığınır ve bu kasabayı, bir kaçış/kurtuluş mekânı olarak görür. İstanbul'da bir okula atanmasına rağmen arkadaşıyla becayiş eden Zehra, kötü hatıralarından uzaklaşmak ister. Zehra için kasaba hem İstanbul'dan uzaklaşmayı hem de

dejenere olmuş insan topluluğu olan şehirden kaçarak doğallığı, saflığı ve bozulmamışlığı temsil eder. Çocukluğunda babasıyla kaldığı İstanbul ve oradaki ev, Zehra için kapalı-dar mekân niteliğindeyken kasaba ise Zehra'nın kendisini güvende hissettiği ve huzur bulup sığındığı açık-geniş mekândır. Çocukluğu yatılı okullarda geçen Zehra, *"… kasabaya gelince … yeni mektebini, yeni arkadaşlarını, yeni talebelerini yadırgamadı."* (A, s. 48-49). Zehra'nın kasabayı yeni bir mektep, kasabalıları da mektep arkadaşı gibi algılaması, kasabayı her yönüyle özümsediğinin göstergesidir.

Romanda bir yaşam öyküsünün, önce Zehra'nın daha sonra da Mürşit Efendi'nin bakışıyla iki farklı şekilde anlatılması, okuyucunun olaylara, kişilere, mekâna ve betimlemelere yaklaşımını etkiler. Romanın başlangıcında mekânın dilinden hareketle yapılan bütün çıkarımlar, aslında Zehra'nın bakış açısından Mürşit Efendi'nin tanıtılması ile gerçekleşir. Bu nedenle Zehra'nın, babasından dolayı kaçıp kurtulmak istediği İstanbul'daki evin/yalının durumu, onun içinde bulunduğu ruh hâlini yansıtır:

"*Çocukluğu Beylerbeyi'nde bir eski yalıda geçmişti. Bu yalıya, iki yanındaki yüksek harap duvarlarda, otlar bitmiş, loş, ıslak bir sokakta, küflü bir demir kapıdan girilirdi... Bahçeyi daima gölge içinde bırakan yüksek ağaçlar arasında oymalı cephesinin boyaları dökülmüş, yüksek pencerelerinin bir kısmı perdesiz eski bir bina, içeride döşeme tahtaları çarpılmış sofalar, küçük renkli camları kırılarak sade iskeletleri kalmış camekânlar... Tırabzanlarının oymalı parmaklıkları dökülmüş yayvan merdivenler..."* (A, s. 38)

Reşat Nuri, romanda yaptığı betimlemelerle mekân ve dil ilişkisini etkili bir biçimde kullanır. Zehra'nın mekân olarak Beylerbeyi'nde yaşadığı yalı âdeta içinde yaşayanların dili niteliğindedir. Bu yalı oldukça karamsar özellikler taşır. Loş, ıslak bir sokakta olan yalının her iki yanında yüksek harap duvarlar olduğu ve yalıya küflü bir demir kapıdan girildiği belirtilir. Betimlemedeki *"yüksek duvarlar"* ifadesi ile orada yaşayan insanların ruhsal bakımdan hapsedilmiş, sıkıştırılmış ve özgürlükleri elinden alınmış durumu gözler önüne serilir. *"Loş, ıslak ve küflü"* ifadeleri ile insanın içini bunaltan, aydınlıktan uzak, bağımsızlığı elinden alınmış olduğu anlamı verilir. *"Demir kapı ve yüksek ağaçlar"* ifadeleri de yine insanların ruhsal bakımdan hapsedilmişliğini ve sıkıntıların aşılamazlığını vurgulamak içindir. *"Boyaları dökülmüş, döşeme tahtaları çarpılmış sofalar, renkli camları kırılarak sade iskeleti kalmış camekânlar"* gibi ifadelerle de yalıda yaşamsal aktivitelerin bulunmadığına işaret eden terk edilmişlik, yalnızlık, köhnelik gibi duygu ve düşünceler verilir.

Zehra'nın mezun olduktan sonra Anadolu'daki bir kasaba okuluna kaçış arzusunun nedeni, çocukken acı çektiği bu mekândan uzaklaşarak geçmişini unutma isteğidir. *"… bireylerin, hikâye kahramanlarının geleceğe yönelik beklentilerinin yerini kaygı dolu düşünceler alır. Mekânın yeri de bu doğrultuda belirlenir."* (Demir, 2011: 264). Kaçarak sığındığı açık-geniş mekân olan kasabanın, Zehra için önemi ise kasabanın Maarif Müdürü Tevfik Bey tarafından şöyle dile getirilir:

"Bundan dört sene evvel küçük bir kız, minimini bir Darülmuallimat mezunu olarak buraya gelmiş… İlk zamanlarda çok sıkıntı çekmiş… Fakat meyus olmamış… Kasabayı kendine vatan, mektebi bir aile ocağı yapmış... O kadar azim ve gayretle çalışmış ki, terfi ve terakkisine mâni olamamışlardır... Daha yirmi beş yaşına gelmeden başmuallim yapmışlar, eline kocaman bir kız mektebi teslim etmişler…" (A, s. 9)

Zehra, Anadolu'daki bu kasabaya giderek hem İstanbul'dan hem de çocukluğunun kötü hatıralarından uzaklaşır. İlk defa gittiği bu kasabayı kendisine bir vatan, okulu da çocukluğunda yaşayamadığı, özlemini çektiği bir aile ocağı olarak görür. Bu nedenle sahip olduğu tek kıymetli unsur olarak gördüğü kasabada kendini ve ideallerini gerçekleştirme çabası içine girer. Çocukluğunda özlemini duyduğu sağlıklı aile ortamını kasabada kurarak kasaba halkının sosyolojisi ve insanları hakkında da okura bilgi sunar.

Romanda Zehra'nın, geçmişinden kaçarak kasabaya sığındığı birçok kez ortaya konur. Mebus Şerif Halil Bey, Zehra'nın babasından ilk defa bahsettiği zaman Zehra'nın yüzü aniden sert bir hâl alır ve Zehra, babasının olmadığını belirtir. Mebus Şerif Halil Bey'in kasabada ikinci bir Zehra Hanım'ın olmadığını söylemesi üzerine Zehra, bu durumda iyiden iyiye sinirlenir ve ani çıkışlarla babasının olmadığını belirtir. Zehra'nın, babasını kabul etmeyerek onu inkâr etmesi, yine kaçışı imler. Ancak daha sonra söz konusu babanın hasta olduğunu öğrenen Zehra'nın, gayet ilgili bir şekilde hastalığın cinsini, hastanın durumunun ciddiyetini sorması ve aldığı cevapla beraber derin bir üzüntü duyması dikkat çeker. Maarif Müdürü Tevfik Bey de Zehra'nın, kasabayı bir sığınma mekânı olarak gördüğünün belirtilerini şöyle ifade eder:

"Çok tatlı ve samimi konuştuğumuz, bir baba kız gibi dertleştiğimiz saatler de vardır… Bana, şimdiye kadar babası ve hatta ailesi hakkında bir kelime söylememiş olması manidar değil mi? Sonra bu kasabayı bu kadar kuvvetle benimsemesi, İstanbul'u hiç aramaması, nihayet sekiz on saat uzağımızda olan vatanını sekiz senede bir defa bile ziyaret etmemiş olması pek garip…" (A, s. 29-30)

Bütünsel olarak bakıldığında çok samimi olmalarına rağmen Zehra'nın, Maarif Müdürü'ne ailesinden hiçbir şekilde bahsetmemesi, Mebus Şerif Halil Bey'in hasta adamdan bahsetmesi üzerine Zehra'nın heyecanlanması, hasta ile ilgili sorular sorması ve soru sormasının nedenini kendisi gibi bir öğretmenin babasının hasta olmasına üzüldüğüne bağlaması, Maarif Müdürü'nün Zehra'nın yaptığı insanlık ve merhamet izahını inandırıcı bulmaması ve Zehra'nın kasabayı kuvvetle benimseyerek İstanbul'u hiç aramaması gibi işaretlerden dolayı Zehra'nın bu kasabayı bir kaçış ve sığınma mekânı olarak telakki ettiği görülür.

Zehra babasından, geçmiş yaşantısından ve dolayısıyla İstanbul'dan kaçışını şöyle dile getirir: *"Sekiz sene evvel bir yangından, bir bozgundan kaçar gibi kendimi bir kasabaya attım. İzimi kaybettirdim, kendimi unutturdum."* (A, s. 34). Bu durumda bile güçlü olmaya çalışan Zehra, kasabayı bir sığınma, bir kurtuluş yeri olarak değerlendirir. Bu bağlamda Reşat Nuri'nin romanlarında hem Feride Öğretmen'in hem de Zehra Öğretmen'in farklı nedenlerle de olsa Anadolu'nun kasabalarına kaçtığı görülür. Feride, nişanlısının kendisini aldattığını öğrenmesi üzerine İstanbul'dan Anadolu'ya kaçarken acıma duygusundan yoksun olan Zehra ise babasıyla aynı şehirde olmaktan kaçındığı için Anadolu'ya kaçar.

Zehra'nın babası Mürşit Efendi'de ise kaçış izleği, sıkıntı ve bunalımlarından kurtulmak için yaşadığı kasabalardan kaçış olarak sunulur. Genç ve idealist bir genç olan Mürşit Efendi, R… kasabasına kaymakam olarak atandıktan sonra bu kasabanın halkına karşı memnuniyetini dile getirirken eşrafını, son derece küstah ve menfaatperest olarak nitelendirir. Eşrafın, kasabaya dışarıdan gelen hükûmet yetkililerini kendi nüfuzu altına aldıklarını şu sözlerle ifade eder: *"Siz istikamet dairesinde çalıştığınız müddetçe biz sizi başımıza taç ederiz, dediler… Bereket versin vaziyeti çok çabuk kavradım. Onların istikamet dairesinde çalışmaktan maksatları hükûmet işine, daha doğrusu kendi işlerine karışmamamdı."* (A, s. 88). Böylece kaymakamın istikamet dairesinde çalıştığı sürece eşrafın başının tacı olacağı, bir başka ifadeyle işler, olması gerektiği gibi değil de eşrafın çıkarları ve istekleri doğrultusunda yapıldığı sürece kaymakamın, kasabada mutlu mesut yaşayacağı belirtilir. Bunun üzerine Mürşit Efendi, bu ortamdan ve bu zihniyetli yozlaşmış insanların arasından kaçıp uzaklaşmak ister ve M… kasabasında kaymakam olan bir arkadaşı ile becayiş ederek bu durumdan kurtulur. Bu kasabadan kaçış Mürşit Efendi'nin, dış dünya ile uyumsuzluğunun mekâna bağlı olarak ortaya çıkmasını fark etmesiyle oluşur. Böylece bu mekân, ilkeleri doğrultusunda çalışmak isteyen Mürşit Efendi için yalnızca kaçış düşüncesi imler.

Mürşit Efendi memuriyetine başladıktan sonra kendi ilkelerinden taviz vermeye başladıkça yaşadığı kasaba ve mekânlarda huzursuz olur. İçinde yaşadığı çevrenin olumsuz şartlarını değiştiremeyeceğini anlar ve Anadolu'ya hizmet aşkıyla dolup taşan bu heyecanlı genç, pasifleşmeye başlar. Bu nedenle ideallerini ve beklentilerini gerçekleştiremeyen Mürşit Efendi, mekânın kuşatıcılığı ve ağırlığı karşında âdeta ezilerek yıkıma uğrar. Bu bakımdan yeni arayışa yönelerek çözümü, iyi bir evlilik yapmakta bulur. Ancak yaptığı evlilikte de başarılı olamayan Mürşit Efendi, ailesinin etkisiyle yine bulunduğu kasabadan uzaklaşmak ister. Başlangıçta eşi Meveddet Hanım ve kayınvalidesi Makbule Hanım'ın isteği olan İstanbul'a gitme arzusu, bir müddet sonra Mürşit Efendi'de de belirir:

"En emin bulduğum bir köşeye, evime çekildim. Kapımı dünyaya kapadım. Kendimi sırf ailemin saadetine vakfetmek istedim. 'Nasıl olsa bu üç beş kişilik masum cemiyete hamilik, babalık etmeye muktedirim!' diyordum… Etrafımdaki yangından kaçmak için kendimi rastgele bir eve atmıştım. Fakat asıl yangın beni orada da yakaladı. Kendi elimle kapadığım kapının arkasında yandım. Hem ne ümitsiz ve çaresiz bir yanış!" (A, s. 139- 140)

Mürşit Efendi'nin kendine ve topluma karşı yabancılaşması, kaçış ve arayış duygularının gün yüzüne çıkmasına neden olur. Aslında Mürşit Efendi, mevcut düzene uyum sağladığını düşünse de yaptığı şey gerçeklerden kaçıştır. Bu kaçış, Mürşit Efendi'nin bilinçsizce ve ani yapılan bir evliliğe sığınması ve iç dünyasına kapanması şeklinde tezahür eder. Kasabada tahrirat memurluğu yaptığı süreçte Mürşit Efendi'nin hem aile içindeki hem de toplumdaki varlığı silikleşir. Karısı Meveddet Hanım'ın *"Namuslu bir adam oldun da eline ne geçti."* (A, s. 119) söylemlerinin artması, kayınvalidesi Makbule Hanım'ın bitmek tükenmeyen istekleri, bütün bunların yanında Mürşit Efendi'nin borçlarından kurtulmak isterken pek çok insanın aşağılamalarına, hakaretlerine göz yumması, bir noktada Mürşit Efendi'yi bunaltır. Bu nedenle Mürşit Efendi, bu kasabadan kaçıp başka bir mekân olan İstanbul'a gittiğinde tüm sıkıntılarından kurtulacağını düşünür. Bunu *"… ne olursa olsun buradan kurtulmak, kendimi İstanbul'a atmak istiyordum."* (A, s. 120) şeklinde dile getirir.

Acımak romanında kaçış izleği *"gerçeklerden kaçış"* şeklinde de görülür. Mürşit Efendi, karısının söylemlerinden ve memnuniyetsizliğinden, kayınvalidesi Meveddet Hanım'ın bitmek tükenmek bilmeyen isteklerinden hareketle aslında içten içe onlara karşı birtakım şüpheler duyar. Ancak iş hayatında çalışma ilkelerine yerine getiremediği ve umduğu başarıyı yakalamayarak hayal kırıklığına uğradığı için evlilik hayatında da aynı yenilgiyi almaktan korkar. Böylece bu gerçeği görmezden gelerek gerçeklerden kaçar ve gerçekleri öteleyerek kendini aldatır. Bu durum, romanda Abdüssamet Bey'in dilinden şöyle

ifade edilir: *"Diyarbakır'da artık çocukların bile bildiği bir hakikat var. Bunu yalnız sen bilmiyorsun; anlamıyorsun… Hâlbuki cidden gözü açık, anlayışlı da bir adamsın…"* (A, s. 126). Abdüssamet Bey'in, Meveddet Hanım ve Makbule Hanım ile ilgili gerçekleri Mürşit Efendi'ye anlatmasının ardından Mürşit Efendi, bütün bu anlatılanların kendisinde büyük bir isyan oluşturması gerekirken anlatılanları doğrudan kabul ettiğini şöyle dile getirir:

"Onları (anlatılanları) hemen tereddütsüz ve münakaşasız kabul ettim. Bunları belki kendim de müphem surette hissetmiştim. Fakat kim bilir nasıl bir ihtiyaçla daima tevil yollarına sapmış, açık düşünmekten ve hüküm vermekten kendimi menetmiştim." (A, s. 128)

Mürşit Efendi'nin bu şekilde gerçeklerden, kendi benliğinden ve insani değerlerinden kaçması, açmazda bulunan bireyin hayale sığınması ve problemi tanımlamaktan kaçarak ötelemesiyle ilgilidir. Nitekim gerçekleri ortaya koyan Abdüssamet Bey'in vurguladığı gibi bu gerçek, Diyarbakır'da çocukların bile bildiği ancak Mürşit Efendi'nin görmezden gelerek kaçtığı bir gerçektir. İdeallerinden bir bir vazgeçen ve tükenişe sürüklenen Mürşit Efendi gerek memuriyeti gerekse evliliğindeki sorunlar karşısında geri çekilerek içe kapanmayı tercih eder.

Ateş Gecesi'nde ise başkişi Kemal Murat, politik bir aile meselesinden dolayı sürgün edildiği Milas kasabasını, bir sığınma mekânı olarak değerlendirir. Çocukluğunda sıkı bir baba baskısı altında olduğunu ifade eden başkişi, sokağa çıkmasının ve komşu çocukları ile oynamasının yasak olduğunu belirtir. Hatta bir süre okula bile gidemeyerek evde hususi hocalardan ders aldığını vurgular. Bu nedenle ileride mühendislik mektebine başladığı yıllarda kendini büyük bir hapis hayatından kurtulmuş gibi gördüğünü ve rahatladığını şöyle ifade eder:

"Mektep denen şeyi ömrümde sevmemiş olduğum hâlde mühendis mektebine girdiğim zaman âdeta hapishaneden çıkıyor gibi ferahlamıştım." (AG2, s. 34)

Her ne kadar İstanbul'dan ve ailesinden ayrılması nedeniyle Kemal Murat'ın içini bir hüzün kaplasa da bir taraftan bu kasabaya sürgün edildiği için mutludur. Sürgün edildiği kasabada özgür kalacağını düşünerek kendini huzurlu hisseder. Çocukluğunda gördüğü aile baskısı, etkiye tepki niteliğinde Kemal Murat'ın kasabada sıra dışı sıçramalar yapmasına neden olur. Bu bakımdan başkişi, sürgün olarak geldiği bu kasabada kendini son derece özgür ve istediğini gerçekleştirebilecek bir rahatlıkta görür. Kendindeki bu rahatlamayı, karşı cinse olan ilgi şeklinde ortaya koyar. Bu nedenle Milas kasabası, başkişi için açık-geniş mekân konumundadır. Mektebe başladığında evdeki hapis hayatının bir nebze de olsa sona

erdiğini belirten Kemal Murat, kasabaya sürgün edilişinden duyduğu memnuniyeti şöyle dile getirir:

"Şimdi ise sürgün bu hürriyeti büsbütün genişletiyor, beni birdenbire karışanı, görüşeni olmayan bir büyük insan mertebesine çıkarıyordu." (AG2, s. 34)

Maddi bakımdan da kasabadaki pek çok memurdan daha zengin olduğunu ifade eden başkişiye, kaymakam birkaç yüz kuruşluk aylıklı bir mühendis yamaklığı işi ayarlar. Böylece Kemal Murat, gündüzleri Nafia Dairesinde küçük işlerle meşgul olurken on beş güne bir başmühendisle birlikte yol ve köprü inşaatlarını kontrole gider. Bu nedenle Milas kasabası, başkişi için pek çok unsur bakımından huzur bulduğu gerçek bir sığınaktır.

Kavak Yelleri romanında ise eşinin ölümüyle birlikte yalnızlaşan ve yaşadığı kasabaya yabancılaşan başkişi Doktor Sabri Bey, kasabanın bunaltıcılığı altında ezilir ve kaçış psikolojisi içine girer. Kasabaya alışma sürecinde hissettiği yalnızlık ve yabancılaşma, Celile'yi tanımasıyla beraber sonlanırken Celile'nin ölümüyle uyku hâlinde olan bir hastalık gibi nükseder. Bu durum, Celile'nin ölümünün henüz ilk gecesinde evde yalnız başına kalmaktan çekinen Sabri Bey'in evden kaçışı şeklinde başlar:

"... ben bu gece bal gibi evimden kaçtım. Hacı Ömer'in karısının hastalığı bir masaldır ... ev, ne uğursuz bir manzara alıyordu bu gece ... sükût ve yalnızlık içinde, sofalarda biri dolaşıyor gibi tahtaların kendi kendine çıkartacakları sesle, onun kapalı kapısından hâlâ geldiğini vehmedeceğim iniltiler, feryatlar… İyi ama bu, bir hafta, beş hafta değil, iki sene… Ben de insanım!" (KY1, s. 17-18)

Sabri Bey, Hacı Ömer'in karısının o günkü rahatsızlığının, onu ara sıra yoklayan bir nöbet olduğunu bilmesine rağmen o gece kendi evi yerine Karabalçıklı Çiftliği'ne gitme nedeninin aslında kendi yalnızlığından bir kaçış olduğunu, kendi kendine itiraf eder. Bu kaçış, Sabri Bey'in artık bu kasabada yaşamak istemediğini ve kendisine asıl yurt olarak gördüğü İstanbul'a kaçmak istediğini somutlayan bir başlangıç olarak değerlendirilir.

Eşinin ölümüyle büyük bir yalnızlığa ve boşluğa düşen Sabri Bey'in içinde bulunduğu ruh hâlinin en somut delili, daha ilk gece eşiyle birlikte yaşadığı evden kaçma isteğidir. Dar anlamda on yıldan fazla eşiyle yaşadığı bu ev ve geniş anlamda bu kasaba, eşinin öldüğü ilk gece içinde yaşanılamaz bir hâl alır. *"Tahtaların kendi kendine çıkartacakları sesle(r), onun kapalı kapısından hâlâ geldiğini vehmedeceğim iniltiler, feryatlar"* duyacağı kaygısı Sabri Bey'i mekândan soyutlar. Kendi evine ve kasabaya bir anda yabancılaşan Sabri Bey, kendi varlığının aidiyetini sorgulamaya başlar.

Yıllarca kendi varlığını sorgulayarak kasabaya ait olmadığını ve başında esen kavak yellerinin hâlâ dinmediği düşünen Sabri Bey, bu düşüncesinin ağırlığı altında çok uzun zamandır ezilir. Kızı Cemile'nin küçük olması ve savaş döneminde İstanbul'un karışıklığı gibi sebeplerden dolayı asıl vatanı olarak gördüğü İstanbul'a gitme düşüncesini bastırır. Hem kendini kasabaya ait hissetmeyen hem de kasabadan ayrılamayan Sabri Bey, burada da bir çatışma yaşar. Aslında başkişi, bireysel anlamda kendi varlığının özünü bu kasabada bulmasından dolayı kasabadan ayrılamamaktadır fakat kendisi, bu gerçeğin farkında bile değildir. Ancak ilerleyen süreçte kızının, istemediği bir gençle evlenmesini ve etrafındaki yakın kişilerin de bu evliliği desteklemelerini bahane ederek kasabadan ayrılmaya ve asıl vatanı olarak gördüğü İstanbul'a gitmeye karar verir. Böylece bu durum, Sabri Bey tarafından fırsata çevrilir. Sabri Bey'in İstanbul'a kaçması şeklinde değerlendirilen bu durum hem içinde büyüttüğü İstanbul özlemini gidermesi ve İstanbul gerçeğiyle yüzleşmesi hem de başında esen kavak yellerinin dinmesi bakımından önemlidir. Eşinin ölümünden sonra kasabada zorla tutuluyormuş gibi üzerinde bir baskının olduğunu düşünen Sabri Bey, İstanbul'da bir başına ve çaresiz kalarak gerçek yurdunun aslında bu kasaba olduğunu görür.

İstanbul'a gittiğinde insanlar arasındaki ilişkilerin sıradanlığına, yapaylığına ve çıkar ilişkisi olduğuna dikkat çeken Sabri Bey, asıl yalnızlığını İstanbul'da yaşadığının farkına varır. *"Kent merkezlerine göç eden taşralı belli bir zaman sonra, biraz da büyük şehrin mekanik, bürokratik yapısından, soğuk ve yabancılaşmış insani ilişkilerinden duyduğu bezginlikle geride bıraktığı memleketine hasretini bu özelliklerin aksinden kurmaktadır."* (Çelik, 2017: 30). Bu bağlamda kasaba, Sabri Bey için samimiyetin, doğallığın, sevginin olduğu aynı zamanda kendi aidiyetinin ve varoluşunun özünü bulduğu bir sığınma mekânı hâlini alır. Böylece yıllarca başında esen kavak yelleri dinerek özlemini çektiği gerçek zenginliğin kasabada olduğu gerçeğini idrak eder.

Son Sığınak romanında ise sığınma izleği eserin adından da anlaşıldığı üzere hem Anadolu'ya turneye çıkan tiyatro oyuncularının hem de izleyici konumundaki kasaba halkının kaçıp sığındığı "tiyatro sevdası"dır. Bu nedenle tiyatro, her iki taraf için de birer "sığınak"tır. Romanda hayat karşısında türlü yıkımlara ve hayal kırıklıklarına uğrayan, bunun sonucunda da kendini gerçekleştiremeyen insanlar, hayallerini gerçekleştirmek için geçmiş yaşantılarında yarım kalan ve kendilerinde büyük bir heyecan uyandıran tiyatroya sığınır. Kaçış mekânı olarak da Anadolu'nun kasabalarını görür. *"Tesadüfün bir araya topladığı insanlar, istasyon fanusunun etrafındaki gece böcekleri gibi bu bilinmeyen yerlere gitmek, içinde bulundukları hâlden kaçıp kurtulmak ateşleri içinde yanıyorlar."* (SS, s. 145-

146). Bu bağlamda oyuncular, gerçek kimliklerinden ve kendi gerçeklerinden kaçarak oynadıkları rollerdeki kimliklere sığınır. Böylece Anadolu'nun adı bile verilmeyen kasabaları, oyunculara âdeta birer sığınak olur. Hatta kendi dar kalıpları içinde sıkışan bu insanlar için Anadolu'nun kasabaları, özgürlüğün mekânı olarak algılanır.

Son Sığınak romanında kahvehaneler de birer sığınma mekânı olarak değerlendirilir. Kahvehaneler; gezici trupların, tulûatçıların ve çalgıcıların uğradığı ve bir araya geldiği sosyalleşme ve toplanma mekânı görevini üstlenir. Yoksulluk ve sefalet içinde yaşayan Anadolu kasabalarında insanlar ve özellikle gençler, geleceklerine dair ümitlerini kasabanın kahvehanelerinde yapılan şanolarda arar. Herhangi bir aktivitenin ve sosyalleşmenin olmadığı bu kasabalarda kahvehaneler, birer sığınma ve kaçış mekânı olarak görülür. Kafesleri kapalı evlerde bunalan ve geleceklerinden bir ümidi olmayan gençlerin, gerçeklerden kaçarak sığındıkları mekânlardır. Kahvehanelerdeki şanoların, kasabalılar tarafından birer sığınma unsuru olarak algıladığı şöyle ifade edilir:

"Bu iç sıkıntısından bunalmış memleketlerde zavallı gençlerin, genç çocukların bir açılma çağı var… Bu küçük kahve şanolarında hayatın vadettiği müphem ümitlerin görünmesini bekliyorlar. Kızlar, aşk, şiir… Ne kadar iptidai şekilde olursa olsun… Bunlar, o karanlık bakışlı gençliklerini çok genç yaşta kaybetmiş adamların çocuklarıdır. Zaman gelip yaş hükmünü yapınca onlar da ibadete kapanacaklardır. Hiçbir inkılap, bu durgunluğu yıkamayacaktır. Buralara düşmüş memurlar, vazife için gelmiş genç adamlar… Akşamla beraber bunalan insanlar… Kafesleri kapalı evlerden fırlayanlar… Bu şanolar, hepsi için birer sığınaktır…" (SS, s. 210)

Kasaba kahvehaneleri, sanatçıların ve halkın bir araya gelerek iletişimin ve sosyalleşmenin sağlandığı ve bu kişilerin, bir nebzede olsa soluk aldığı yerlerdir. Burada aslında sığınılan şey, somut olan kahvehane değil; kahvehane şanolarında gösterilen oyunlardır. Geleceklerinin belirsizliğinden korkan gençler, bu şanoların kendilerine sunduğu ümide ve hayale sığınır. Hem tiyatro oyuncularının hem de kasaba halkının, kendi gerçeklerinden kaçışı olarak görülen bu durum, bir şeye sığınma ve o şeyde kendini bulma ihtiyacının bir sonucudur.

Kuyucaklı Yusuf romanında ise kaçış/sığınma izleği, aranan huzuru bulmak için tabiata/doğaya, vicdanı rahatlatmak için bir bahaneye ya da birtakım nesnelere sığınma şeklinde görülür. Romanın başında kasaba, fiziki özellikleri bakımından *"Bu, ağaç, minare ve kiremit kümesinin etrafını ayva ve diğer meyve ağaçlarından ve ova tarafında bağlardan*

ibaret açık yeşil bir çember sarıyor; onun etrafında da siyah yapraklı zeytinlerin daima kıpırdayan halısı göz alabildiğine uzanıyordu." (KY2, s. 19) şeklinde betimlenir. *"Ağaçların ve bağların meydana getirdiği 'çember'in içi kasaba, dışı da (yani tepeler, kırlar) doğadır ve göreceğimiz gibi çemberin içi kokuşmuşluğun, dışı ise masumiyetin, bozulmamışlığın simgesidir. Daha da ileri giderek diyebiliriz ki kasaba ölümü, doğa yaşamı simgeler."* (Moran, 2001: 24). Başkişi Yusuf'un ve babası Salâhattin Bey'in, kasada kendilerini sıkışmış ve yalnız hissederek sık sık doğaya kaçması, kasabanın kişiyi ruhen sıkan ve bunaltan kapalı-dar bir mekân olarak algılanmasındandır. Bu durum yazar tarafından bilinçli bir şekilde seçilen *"çember"* sözcüğü ile hissettirilmeye çalışılır. Bu nedenle Yusuf'un ve Salâhattin Bey'in, kasabanın dışına pek çok kez kaçtığı ve bu mekânın bunaltıcılığından kurtularak nefes aldığı görülür.

Gösterdiği tüm çabaya rağmen evinde arzuladığı huzur ve mutluluğu bulamayan Salâhattin Bey, girişimlerinden bir sonuç alamayacağının bilincine varır. Bu nedenle eşiyle sağlıklı bir iletişime giremediği ve kapalı-dar mekân olarak gördüğü evinden uzaklaşarak kendine bir sığınma unsuru arar. Bu arayışta da çözümü, sıkıntılarını unutturarak ötelediğini düşündüğü içkiye sığınarak bulur. Bu durumu Salâhattin Bey, şöyle ifade eder:

"Bereket versin, Anadolu'nun bu yalnız kendisine mahsus dertleri yanında bunların gene yalnız kendisine mahsus çareleri vardır. Bunlardan en birincisi 'rakı'dır.

Burada felaketzede memur içer; müflis tüccar içer; fena mahsul çıkaran eşraf içer, senelerden beri aynı köşede bırakıldığı için içerleyen zabit içer ve nihayet karısı ile geçinemeyen kaymakam içer…" (KY2, s. 14)

Aslında her kaçış, bir başka şeye sığınmak ve onda kendini bulmaktır. Salâhattin Bey'in bu şekilde kendini içkiye vermesi ve eve geç gelerek eşiyle ve çocuğuyla ilgilememesi, eşi Şahinde Hanım'ı kasabalıların nazarında olumlu bir yere taşır. Çevresindekiler, bu geçimsiz kadını, *"sabır ve feragat melaikesi"* (KY2, s. 14) olarak algılamaya başlar.

Sonraki süreçte yaşanan olayların etkisiyle kasabanın boğuculuğu altında bunalan Salâhattin Bey'de kaçış izleği, tabiata sığınma şeklinde görülür. *"Kasaba; insanı gereksiz formalitelerle boğan, yalnızlığa, yılgınlığa ve hastalığa mahkûm eden, onun en asil yanlarını soysuzlaştıran, yozlaştıran labirent durumunda verilir. Kır veya dağ ortamı ise; bu sıkıcı ve ezici mekân tarzına inat, insana alabildiğine genişlik ve ferahlık veren bir hedef obje durumundadır."* (Korkmaz, 2016: 331). Salâhattin Bey'in gün geçtikçe artan kalp

rahatsızlığının yanında tuzağa düşürülerek yüklü bir borcun altına girmesi ve bu borç nedeniyle kızı Muazzez'i, Şakir'e vermek zorunda kalması, Salahattin Bey'in bu baskının ağırlığı altında ezilmesine neden olur. Daha sonraki süreçte kendisini bu ağır borçtan kurtaran Ali'nin öldürülmesi, cinayeti işleyen Şakir'in eşraf çocuğu olması nedeniyle ceza almaması ve Kübra adlı genç bir kızın namusunun kirletilmesine rağmen bir Kaymakam olarak hiçbir şey yapamaması, Salâhattin Bey'in ruhen bunalmış ve kendini sıkışmış hissetmesine neden olur. Bütün bunların yanında kendine en yakın kişi olarak gördüğü oğlu Yusuf'un kendinden uzaklaşması, Muazzez'in durgunluğu ve Şahinde Hanım'ın vurdumduymazlığı gibi içinde bulunduğu kasabanın sıkıntılarından bunalan Salâhattin Bey, çareyi kasabadan uzaklaşarak İbramcaköy yakınlarındaki yamaçlara ve zeytinliklere sığınmakta bulur. Böylece yaşadığı sıkıntıların nedenini mekâna bağlayarak bu mekândan uzaklaşma ve kendini tabiatın kollarına bırakarak huzur bulma yolunu seçer:

"Salâhattin Bey, vücudunun her tarafından kalbine doğru bir mayiin (sıvı), gençleştirici, kuvvet verici bir şeyin koştuğunu hissetti. Ciğerlerinin en son köşesini şişirecek kadar geniş bir nefes aldı ve tabiatla beraber kendisinin de canlandığını zannetti. Etrafında her şey hayata yeniden doğuyordu. (...) bu sırada elleri, duvarların dibinde bir ikinci duvar gibi uzanan böğürtlen dikenleriyle, yer yer çizilip kanadı.

O, kumral tüylü ve mor damarlı elinde ince bir çizgi hâlinde beliren ve derhâl kuruyan kanlarla birlikte, vücudunu senelerden beri kemiren bir zehirin de dışarı çıkıp uçtuğunu sandı. O kadar içi geniş ve tazeydi (...) Her taraf, yıkanmış gibi parlak ve aydınlıktı. Gökyüzünü kaplayan ve güneşi örten bulutlar karşıdaki dağların tepelerine kadar uzanıp orada sis hâlinde yerleşiyor ve ovanın üzerinde gitgide yükseliyordu. Güneş olmadığı hâlde ortalık o kadar aydınlık ve temizdi ki, Salâhattin Bey, karşı dağların sislere yakın yerlerindeki köyleri bile seçiyordu. (...) Bu kadar geniş, güzel ve sıcak bir tabiatın ortasında kendini şaşırmış gibiydi. Fakat gözlerini tekrar etrafta dolaştırırken, aşağıda mor bir duman tabakasıyla örtülmeye başlayan kasabayı gördü ve irkildi. Oraya, o küçük ve çukur yere gidip gömülmek mecburiyeti ona pek acı geldi." (KY2, s. 101-102)

Salâhattin Bey'in sığındığı tabiatı *"gençleştirici ve kuvvet verici"* olarak hissetmesi ve *"nefes almak, canlanmak, yeniden doğmak, yükselmek, geniş, taze, parlak, aydınlık, gökyüzü, güneş, ova"* gibi ifadelerin kullanılması, Salâhattin Bey'in, tabiatı açık-geniş mekân olarak algıladığını somutlamak içindir. Yaşadığı sıkıntıların temelinde kasabayı bulan Salâhattin Bey, sığındığı bu mekânda kendini sağlıklı ve huzurlu hisseder. Bütün bunlara karşın bulunduğu yamaçtan gözlerini Edremit kasabasının olduğu yöne çevirdiğinde

içini boğucu bir karanlık kaplar. Bu hâliyle kasabanın, kapalı-dar bir mekân olarak algılandığı vurgulanır. Nitekim *"aşağı, küçük, çukur, mor bir duman tabakası, gömülmek, örtülmek, irkilmek, mecburiyet ve acı"* ifadeleri ile de Salâhattin Bey'in, bu kasabada kendini sıkışmış, bunalmış ve hapsedilmiş hissettiği ortaya konur. *"Mecburiyet, acı ve gömülmek"* ifadeleri ile kasabanın pek çok açıdan karşılaşılan yaşamsal güçlüğüne dikkat çekilir. Aynı zamanda sığınılan tabiat, yeniden doğmayı ve nefes almayı sembolize ederken kasaba ise *"vücudunu senelerden beri kemiren bir zehre"* benzetilir. *O "küçük ve çukur yere gidip gömülmek mecburiyeti"* ifadesi ile kasabanın bir mezara benzetildiği görülür. Bu hâliyle doğa, insana can veren; vücudu bir zehir gibi kemiren kasaba ise can alan konumdadır. Bu nedenle Salâhattin Bey, kızı Muazzez'i, borcu karşılığında ahlaki bakımdan çöküntü içinde olan Şakir'e vermek zorunda kalışını ve Kübra adlı genç bir kızın namusunun kirletilmesine rağmen bir Kaymakam olarak hiçbir şey yapamamasını hatırlayarak kendini ailesinde ve kasabada hiçbir işe yaramayan, yaşayan bir ölüye benzetir. Bu durum yine *"o küçük ve çukur yere gidip gömülmek"* benzetmesiyle ortaya konur. Yazar burada "ölüm" ve "yaşam" arasındaki karşıtlığı ön plana çıkararak mekânın ruhunu ve mekân-insan ilişkisini ortaya koyar.

Yusuf'ta ise *sığınma* izleği, kendi çaresizliğinden kaçarak etrafına karşı tebessüm etmesi ve doğaya sığınması şeklinde görülür. Yusuf, etrafında olup biten olayları anlamlandıramadığı zaman kendi içine kapanır ve yüzünde hafif bir tebessüm belirir. Aslında bu tebessüm, Yusuf'un duygularını sakladığı ve arkasına gizlendiği bir hâl olarak öne çıkar. Bu durum romanda şöyle ifade edilir:

"Şimdi dudaklarında hep o lakayt ve her şeyi bilen tebessüm vardı. Bir türlü anlayamadığı, bir türlü içlerine karışamadığı ve bunu zaten asla istemediği bu insanlarla arasında çelik bir duvar gibi yükselttiği bu tebessüm, onun müracaat ettiği son çareydi. Kendini bu şehrin korkunç akıntısından, ancak, etrafında ördüğü bu soğuk duvarla kurtaracağını sanıyordu. Ruhuna bir gülle gibi düşen ve orasını darmadağınık eden Kübra'nın hikâyesini ve onun akislerini bu duvarın içinde saklamalıydı." (KY2, s. 69)

Yusuf, güçsüzlüğünü ve çaresizliğini, bu şekilde tebessümünün arkasında durarak bastırmaya ve böylece kendini güçlü göstermeye çalışır. Yalnızlığının da doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan bu davranış şekli, onun kendini ruhen huzurlu hissetmesini sağlar. Sosyal ilişkilerinde yabancılaşma görülen Yusuf'ta bir başka kaçış da doğaya sığınma şeklinde görülür. Kasabada karşılaştığı her sorunla bunalan ve bu sorunlarla baş edemeyeceğini anlayan Yusuf, çözümü doğaya kaçışta bulur. Burada bir süre huzur bulup rahatladıktan

sonra kasabaya döner. *"Kaçış, ferdin, dış dünya ile uyumsuzluğunu çoğu zaman mekâna bağlı olarak idrak etmesinden kaynaklanan bir durumdur."* (Korkmaz, 2016: 142). Bir başka ifade ile kaçış; insanı sıkan, bunaltan dar ve kapalı bir mekândan insana huzur veren açık ve geniş bir mekâna yönelmektir. Sıkıntılarından kurtulma arzusuyla hareket etme olarak da değerlendirilir.

Yusuf'un kasabadan kaçma ve uzaklaşma isteği, *"Şu anda kafasında bir tek düşünce vardı: Kaçmak, evden uzaklaşmak (...) Bir müddet sonra kendini kasabanın cenup tarafındaki kırlarda buldu."* (KY2, s. 113-114) ifadeleriyle ortaya konur. Bulunduğu kasabada kendini ruhen sıkışmış hisseden ve insanların yapaylığından ve samimiyetsizliğinden bunalan Yusuf, çareyi kasabadan kaçarak tabiata sığınmakta bulur. *"Kasaba ile Yusuf arasında kurulamayan uyum Yusuf ile doğa arasında kendiliğinden vardır. (...) toplumla değil de doğa ile uyum sağlayabilen Yusuf saf bir köylüden öte, 'yapay insan'ın karşıtı olan, 'doğal insan' örneğidir."* (Moran, 2001: 35-36). Tabiatın doğallığı karşısında derin derin nefes alarak huzura kavuşur. Kasabanın sorunlarından uzaklaşarak kendini dinleme fırsatı bulur.

Romanda, Yusuf'un ardında bıraktığı Kuyucak köyü, doğallığı ve bozulmamışlığı temsil ederken geldiği Edremit kasabası, yapaylığı, insanların sürekli olarak birbirine rol oynadığı, bozulmuş insan düzenini temsil eder. *"Yusuf, bir sur harabesi üzerinde çıkan bir yabani incir ağacı"*na (KY2, s. 18) benzetilerek kasabanın yozlaşmış ve yapay insanlarına karşı Yusuf'un doğallığı ön plana çıkarılır. Bu hâliyle Edremit kasabası, Yusuf'un yapaylıktan ve bozulmuş insan yığınından kaçışının ve tabiata sığınışının mekânı olarak algılanır:

"Hiçbir yerden öğrenilmiş olmayan ve tabiatın henüz kendisine bağlı bulunanlara uyanık tuttuğu bir his onlara, hayatın bütün kalabalığından ve müşterek yürüyüşünden ayrılmanın dehşetini fısıldıyordu. Bunun için, ancak her şeyle alakalarını keserek kendi dünyalarına döndükleri zaman rahat ediyorlar, muhitle temasta bulunmaya mecbur olunca fena hissikablelvukuların altında ezilmeye başlayarak sıkılıyorlar ve kaçmak istiyorlardı." (KY2, s. 146)

Salâhattin Bey ve Yusuf'ta olduğu gibi Muazzez'de de kaçış izleği, tabiata sığınma şeklinde görülür. *"…tabiatın henüz kendisine bağlı bulunanlarda uyanık tuttuğu bir his"* ifadesi, Yusuf ve Muazzez'in saflığını, bozulmamışlığını ve tabiata bağlılığının ortaya koymak için bilinçli bir şekilde kullanılmıştır. Bunun yanında Yusuf ile Muazzez'in

evlenmek için kasabanın dışına kaçmaları ve romanın sonunda Muazzez'in yaralanmasından sonra yine kasabanın dışına kaçmaları, tabiata sığınma şeklinde değerlendirilir.

Muazzez'de *kaçış/sığınma* izleği, bir bahaneye sığınma şeklinde de görülür. Muazzez, annesi ile eşi arasında var olan geçim sıkıntısına dair kavgayı sonlandırdığını ve böylece Yusuf'un, artık annesi Şahinde Hanım karşısındaki ezilmişliğine son verdiğini düşünerek yaşadığı gayriahlaki ilişkiyi normalleştirme yoluna gider. Böylece bu bahaneye sığınarak kendi vicdanını rahatlamaya ve davranışlarını kabul göstermeye çalışır.

Bir bahaneye sığınma izleği, Şahinde Hanım'ın benliğinde de görülür. Şahinde Hanım, kızının içinde yaşadığı bu kötü durumdan dolayı eski ahbaplarının kendisinden uzaklaşmasına canı sıkılır. Her şeyi kızının rahatı ve sefaletten kurtulması için yaptığını söyleyerek kendini haklı gösterme ve rahatlatma yoluna başvurur:

"İçinde, ona vicdan sükûneti teminine yarayan bir kanaat vardı ki, asla sarsılmıyordu: Bu yaptıkları, kızının rahatı ve sefaletten kurtulması içindi. Eğer fena bir şey yapıyorlarsa bunun mesuliyeti daha ziyade Yusuf'a, hatta merhum kocasına aitti. Hiç olmazsa mesuliyetin büyük bir kısmı! Onlar bu evin istikbalini düşünmüş, akıllıca hareket etmiş olsalardı, şimdi Şahinde ile kızı elin heriflerine, dalkavukluk edip onları eğlendirmeye mecbur kalmazlardı. Hele Yusuf haylazlık edeceğine senelerden beri bir baltaya sap olmuş olsa veya Muazzez'e göz koymayıp kızı Şakir'e verseydi, vaziyetleri herhâlde başka türlü olurdu. Bunları düşünmeyen Yusuf'un şimdi herhangi bir şekilde müdahale etmeye, kızmaya hakkı yoktu ve Şahinde, damadına karşı fena hareket ettiğine asla kani değildi." (KY2, s. 191)

Şahinde Hanım'ın gerçeklerden kaçış ve bahaneye sığınma olarak değerlendirilen bu rahatlama şekli ve bir şeyin doğruluğuna kendini inandırması, onun ruhen çıkmazda olduğunun göstergesidir. Bütün bu yaptıklarının sorumlusu olarak öncelikle Yusuf'u, Muazzez'in Şakir ile evlenmesini engellemesi ve Muazzez'i sefalet içinde yaşatması gerekçesiyle suçlar. Bir başka sorumlunun ise daha ilk baştan beri Yusuf'u eve evlatlık getiren merhum Salâhattin Bey olduğunu belirtir. Bütün bunların ardına sığınan Şahinde Hanım, kendi elleriyle sürüklediği bu pislik çukurunda kızının gayriahlaki yaşayışını meşru göstermeye çalışır ve yaptıklarının sorumlusunun kendisinin olmadığını savunur.

İnsan Kurdu romanında ise kasabaya çalışma arzusuyla gelen başkişi Ali, fabrikadan ayrıldıktan sonra cebinde kalan dokuz lirayla çaresiz bir şekilde kalır. Bu kasabada yeni bir

iş bulamadığı takdirde gidecek hiçbir yerinin olmadığını düşünür. Anlatıcı, Ali'nin tüm umudunun bu kasaba olduğunu ve buraya sığındığını şöyle ifade eder:

"Ya başka bir iş bulmalı ya kasabayı bırakıp gitmeliydi. Kasabayı bırakıp nereye gidiyordu? Hiçbir yere. Gelgelelim, buradan, bu kasabadan öte dünya yoktu. Sırtında yorganı gelmişti, gitmeyi düşünmüyordu. Hesapta her şey vardı da gitmek yoktu. Çıkarken de geldiğinde de öyle olmuştu." (İK, s. 14)

Kasabadan başka gidecek bir yeri olmayan ve tüm yaşamını her şekilde kasabaya endeksleyen Ali, kasabayı bir sığınma mekânı olarak görür. Kendine bir yaşam kurmak için geldiği bu kasabanın dışında başka bir mekânın tasavvurunu aklına bile getirmez. Daha sonraki süreçte başına gelen kötü olaylar neticesinde bu kasabadan kaçmak zorunda kaldığı zamanda bile kasabadan ayrılırken Ali'nin düşüncelerinde değişiklik olmaz. Bir başka ifade ile Ali'nin bu kasabaya geldiğinde kasabaya karşı sahip olduğu düşünce, kasabadan zaruret içinde istemeden ayrıldığında da yine aynıdır.

İnsan Kurdu romanında mekânsal düzlemde görülen kaçış, bağ evine kaçırılan Zeynep'i Ali'nin kurtarmasıyla yaşanır. Ali, bağ evinde Zeynep'i kurtarmak için Çolak Ağa'nın hiçbir uyarısına dikkat etmeden karşısına çıkan herkese ateş eder. Bu nedenle Zeynep'i alır almaz hem jandarmanın hem de bağ evinde bulunan diğer insanların peşlerinden geleceğini düşünerek korku ve paniğe kapılır. Ardına bile bakmadan kasabadan, dağlara doğru kaçmaya başlar:

"Durmaların sırası değildi. Arabaya atladı. Hayvana verdi kırbacı, verdi kırbacı; hayvan, yetkindi, korkudan delirmiş, arabayı taştan taşa vura vura, iki yanına savura savura dağ yoluna düştü. Ali bir kez olsun dönüp ardına bakmadı." (İK, s. 85)

Eşi Zeynep ve annesi Gülizar'ın kaçırılmasından sonra kasabanın bunaltıcılığı ve bu durumun ağır yükü altında kendini kaybeden Ali, ne yaptığını bilmeden bilinçsizce dağlara doğru gider. Değiştirdiği mekân ile sıkıntılarından da uzaklaşacağını düşünür. Bu nedenle o an için Ali'nin tek amacı kasabadan alabildiğince kaçmak ve uzaklaşmaktır. Bir süre sonra karşılaştıkları bir dağ köyünde orta yaşlı, sakallı bir adam üç sıradağ ötesinin deniz olduğunu, denize ulaşırlarsa artık kimsenin peşinden gelemeyeceğini ve kurtulacağını söyler. Bu durum ve Ali'nin içinde bulunduğu ruh hâli şöyle aktarılır:

"Gidiyorlardı, evet, bu besbelli bir şeydi. Nereye gidiyorlardı, Ali de bilmiyordu. Düşünmemişti. Kasabaya dönülmezdi. Artık kasaba yoktu. Dağlardan gideceklerdi. Sakallı, 'Üç sıradağ ötesi deniz…' demişti. Üç sıradağ ötesi, demek denizdi. Kaç gün, kaç gece

sürerdi yol, bunu sakallı da bilmiyordu. Ama üç sıradağ aşılırsa denize varılacaktı. Ali ömründe denizi görmemişti. Denize varırlarsa kasabadan uzaklaşacaklardı. Bir vardılar mı denize, onları bir daha kimseler bulamayacaktı. Hangi babayiğit üç sıradağ aşıp artlarından gelecekti? Kimin aklına düşerdi? Hiç kimsenin…" (İK, s. 95)

Kendi köyünden umutla geldiği ve sığındığı bu kasaba, Ali için artık ardına bile bakmadan hızla uzaklaştığı bir mekân hâlini alır. Kasabada iki kişinin ölümüne neden olan Ali için girdiği bu bunalımdan ve çıkmazdan kurtuluşun tek çaresi, kasabadan kaçıp ötelerde bulunan denize sığınmaktır.

*Yediçınar Yaylası'*nda ise romanın adını oluşturan Yediçınar Yaylası, kasabada genel olarak insanların kendini huzurlu hissettiği ve başları derde girdiğinde kaçıp kurtuldukları bir sığınma mekânı olarak algılanır. Romanın başında Ömer Ağa henüz on dokuz yaşındayken Dilaver Paşa'nın Cemile'sini Yediçınar Yaylasına kaçırır. Aynı şekilde başkişi Kenan, Emey'i ancak Yediçınar Yaylası'na çıkardığında elde edebileceğini düşünür. Konağın kalabalık olması nedeniyle cinsi istek ve arzularını tatmin edemeyen, kendini sıkışmış ve bunalmış hisseden Kenan, bir an önce gözlerden ırak olan Yediçınar Yaylası'na çıkmak ister. Bu durum şöyle ifade edilir:

"Kenan omuzlarını daraltıp gözlerini kısarak avluya baktı. 'Burada iş yok!' dedi, burada herkes birbirini gözler olmuş. Karıyı tenhaya atmanın kolayı… Yediçınar Yaylası dedin mi, dağbaşı mı?.. Dağ iyidir! Dağa kurban olayım! Dağda bir ben, bir Allah!.." (YY, s. 273)

Toplumsal değerlerle, gelenek ve göreneklerle bağdaşmayan davranışların gerçekleşmesinde sosyal çevre, kısıtlayıcı ve bireyi gözetim altına alıcı bir kontrol mekanizması olarak rol oynar. Kendini psikolojik bakımdan baskı altında hisseden bireyde ise toplumun merkezinden uzaklaşma ve kendini daha özgür ve huzurlu hissedeceği tenha mekânlara kaçış duygusu belirir. Söz konusu romanda da başkişi Kenan, evli bir kadın olan Emey'le toplumca hoş karşılanmayacak bir aşk yaşamak için kendilerini yargılayacak insanın olmadığı bir dağ başı olan Yediçınar Yaylası'na sığınmak ister. Bu hâliyle "dağ" ulaşılması zor, yüksek, yüce algısıyla Kenan için huzur ve güven veren açık-geniş bir mekândır.

Yediçınar Yaylası aynı zamanda eşkıya ve kaçakçıların barındığı bir mekân olarak sunulur. Bu durum, *"Hayvan çalarlar, tütün kaçakçılığı yaparlardı. Mahpus damıyla,*

zaptiye kışlasına afyonu, esrarı yıllarca bunlar taşıdılar. Abuzer Ağa'nın bugün yataklık ettiği eşkıyalar, Yediçınar Yaylası'nın eski itleri…" (YY, s. 60) şeklinde ifade edilir.

İnce Memed 1 romanında ise başkişi İnce Memed ile mekân eksenli görülen "kaçış"ın özünde, mevcut düzene karşı durma, kendi insani haklarını arama ve maruz bırakılan baskı ve sömürüye hayır diyebilme güdüsü yatar. *"Başkaldıran kişi parçalanmış bir dünya üzerinde dikilir, onun birliğini ister. İçindeki adalet ilkesini, yeryüzünde işbaşında gördüğü adaletsizlik ilkesine karşı çıkarır."* (Camus, 2019: 38). Kendini Abdi Ağa'nın zulmü altındaki diğer insanlarla özdeşleştiren İnce Memed, bu gidişi durdurmak için başkaldırır. Bu nedenle başkaldırı, mevcut düzeni değiştirmek için atılan bir adımdır.

Başkaldırıya bağlı olarak mekân eksenli gerçekleşen bu kaçış izleğinin ortaya konulabilmesi için öncelikle mekân hakkında bilgi verilmesi gerekir. Roman, genel olarak Çukurova'nın Dikenlidüzü adı verilen geniş düzlükleri başta olmak üzere pek çok köyde ve kısmen kasabada geçer. Olay örgüsünün genel akışında kaçış izleği, İnce Memed'in, Abdi Ağa'nın baskısı nedeniyle yaşadığı köyden kaçma ve kasabaya sığınma arzusu şeklinde görülür. Bu kaçış arzusunun temelini, kasabada ağalık sisteminin olmaması oluşturur. Buna bağlı olarak başkişi İnce Memed tarafından aydınlığın ve huzurun mekânı olarak kabul edilen kasaba, başkişinin kaçıp sığınmak istediği mekân olarak romanın merkezinde yer edinir.

Abdi Ağa'nın kendi kanunlarını uyguladığı köydeki yaşam şartları, söz konusu kaçış sürecinin hazırlayıcısı durumundadır. İnsanların, kasabayı bir kaçış ve sığınma mekânı olarak algılamasındaki temel etken, köyde gördüğü baskı ve zulümdür. Bu bakımdan başkişinin ve diğer insanların köydeki yaşantısı hakkında bilgi verilmesi, söz konusu kaçışın nedenlerinin somutlaştırılması ve anlamlı bir şekilde izah edilebilmesi için önemlidir. Abdi Ağa'nın hüküm sürdüğü bu köyde, insanların her türlü iletişimden soyutlanarak dış dünyadan habersiz bir şekilde ağalık sisteminin baskısı altında ezilişi ve yok sayılışı romanda şöyle dile getirilir:

"Dikenlidüzüne beş kadar köy yerleşmiştir. Bu beş köyün beşinin de insanları topraksızdır. Cümle toprak Abdi Ağa'nındır. Dikenlidüzü, dünyanın dışında, kendine göre apayrı kanunları, töresi olan bir dünyadır. Dikenlidüzünün insanları, köylerinden gayrı bir yeri bilmezler hemen hemen. Düzlükten dışarı çıktıkları pek az olur. Dikenlidüzünün köylerinden, insanlarından, insanlarının ne türlü yaşadıklarından da kimsenin haberi

yoktur. Tahsildar bile iki üç yılda bir kere uğrar. O da köylülerle hiç görüşmez, ilgilenmez. Abdi Ağa'yı görür gider." (İM, s. 10)

Başkişi, Dikenlidüzü'nün beş köyünden biri olan Değirmenoluk köyünde yaşar. Bu beş köyün tüm toprakları Abdi Ağa'ya aittir. Köylüler bu topraklarda canı pahasına çalışır ancak yetiştirdikleri ürünlerden kendilerine bir kış yetecek kadar bile ürün almaktan yoksundur. Burada halkın yanında olan, onların haklarını arayacak ve seslerini duyuracak hiçbir kurumun olmayışının eleştirisi yapılır. Devletin varlığının hiçbir şekilde hissedilmediği bu köylerde Abdi Ağa'nın koyduğu kanunlar, köylüler tarafından sorgusuz bir şekilde çaresizce uygulanır. Devletin, kendi insanının bir ağanın elinde sömürülüşünden habersiz oluşu, bu duruma müdahale etmeyişi ve insanların da haklarını aramak için herhangi bir kuruma gidemeyişi, o dönemin şartları düşünüldüğünde önemli bir toplumsal sorun olarak ortaya çıkar. Bu durum aynı zamanda Devlet ile halk arasındaki iletişim kopukluğunu ortaya koyar. Sömürü sistemi üzerine kurulmuş bir anlayış ve Abdi Ağa'nın sözünden çıkılamayan köy yaşantısı, romanda şöyle dile getirilir:

"Duyduk ki gavur Abdi de ağa olmuş. Duyduk ki köylüleri kul gibi çalıştırır, hepsini aç kormuş. Kış gelince acından ölürmüş millet. Diyorlar ki Abdi'nin izni olmayınca kimse evlenemez, kimse köyden dışarı bile çıkamazmış. Diyorlar ki Abdi köylerde, sopayla döve döve adam öldürürmüş. Beş köyün hükümeti, padişahı Abdi imiş. Astığı astık, kestiği kestik…" (İM, s. 67)

Kendi kanunlarını uygulayan ve diğer insanlara yaşama hakkı tanımayan Abdi Ağa'nın, mevcut yönetim sisteminin eksikliklerini fırsata çevirerek Anadolu'nun köylerinde âdeta kendi devletini kurduğu görülür. Bu bağlamda çocukluğu diğer insanlar gibi Abdi Ağa'nın hâkimiyeti altında geçen başkişi İnce Memed, çakırdikeni adı verilen bir yere her gün, gün doğmadan iki saat önce gider. Ayazda yalınayak bir şekilde kanlar içinde kalarak çift sürer, üstüne bir de her gün Abdi Ağa'nın dayağına maruz kalır. İnce Memed bu durumu, *"Birinde beni bir dövdü, bir dövdü… Bir ay yataktan kalkamadım. Herkesi döver ya, beni çok döver. Anam diyor ki, Sarı Hoca'nın muskası olmasaymış, ben ölürmüşüm…"* (İM, s, 23), *"…babam öleli var ya, elimizde nemiz var, nemiz yoksa hepiciğini almış Abdi Ağa. Anam bir laf söylese döve döve öldürür. Beni de tutar kolumdan yere çakar. Beni birinde iki gün ağaca bağladı. Bıraktı gitti yazının ortasında. Yaa, orada, ağaca iki gün sarılı kaldım da anam geldi açtı. Anam olmasaydı beni kurtlar parçalardı orada."* (İM, s. 27) şeklinde ifade eder. Buna karşın Abdi Ağa, İnce Memed'e, annesine ve aslında tüm köylüye bir kış yetebilecek kadar bile yiyecek vermez ve köylüyü aç bırakır. Böyle bir çocukluk ve gençlik

geçiren İnce Memed, çocukluğunda birkaç kez çakırdikeninin ve Abdi Ağa'nın olmadığı başka bir yere kaçmak ister ancak bu girişiminde başarılı olamaz. Üstelik Abdi Ağa, bu kaçma girişiminin bedelini en ağır şekilde ödetir.

İnce Memed, on sekiz yaşına geldiğinde çocukluğunda Abdi Ağa'nın yanaşması Dursun'dan duyduğu; herkesin kendi toprağını kendi ektiği, kimsenin kimseye ağalık yapmadığı, herkesin mutlu ve özgürce yaşadığı bir yer olan kasabaya gitmeye karar verir. *"Başkaldırı, haklarının bilincine varmış, bilinçli kişinin işidir."* (Camus, 2019: 31). Bu nedenle İnce Memed ile en yakın arkadaşı Mustafa, Abdi Ağa'nın mevcut düzenine karşı gelerek iki yıl önce verdikleri kasabaya gitme kararını uygulamaya koyar. İnce Memed'in annesi, *"Siz nasıl gidersiniz kasabaya bu yaşta? Olur mu? Sonra Abdi Ağa ne der? Bir duyarsa Abdi Ağa, vallaha bu köyden bizi iyice kovar."* (İM, s. 65) diyerek karşı çıksa da İnce Memed ve Mustafa, köylüye, geyik avına gideceklerini ve birkaç gün dağda kalacaklarını söyleyerek gizlice kasabaya gider.

İnce Memed'in annesinin *"Siz nasıl gidersiniz kasabaya bu yaşta? Olur mu? Sonra Abdi Ağa ne der?"* şeklindeki konuşması, köyde yaşanılan her şeyin Abdi Ağa'nın gözetimi ve izni dâhilinde gerçekleştiğinin bir göstergesidir. İnsanlar, yalnızca Abdi Ağa'nın kendilerine müsaade ettiği kadar yaşama imkânı bulabilir. Böyle bir ortamda birey olma, bireyselleşme, kendi iradesini kullanma, var olma gibi kavramların varlığından bahsetmek imkânsızdır. Bu nedenle insanların, kendilerine tanınan ve biçilen hayatı yaşamaktan ve Abdi Ağa'nın hükmettiği birer figür olmaktan öteye geçemediği görülür. Bütün bu hazırlayıcı etkenler, İnce Memed'in kasabaya kaçma isteğini pekiştirir. Arkadaşı Mustafa ile kasabaya giden İnce Memed, kasabada "ağalık" sisteminin olmadığını, herkesin kendi kendinin ağası olduğunu öğrenir. Bu nedenle İnce Memed'de, Abdi Ağa'nın bulunduğu Değirmenoluk köyünden; huzurun, aydınlığın ve özgürlüğün mekânı olarak gördüğü kasabaya, annesini ve sevdiği kız olan Hatçe'yi de alarak kaçma isteği belirir:

"Kasabanın ağası da yok. Hatçe, anası, üçü üç yerden çalışırlar. Çalıştıkları kendilerinin olur. (...) Düşünüyor, yüreği daralacak şekilde seviniyor. Çukurova toprağında çakırdikeni bitmez. Kendi Çukurova'ya yerleşince, ev bark sahibi olunca, bir gün köye gelecek, Çukurova böyle böyle diyecek... Bütün bir köy arkasında inecekler Çukurova'ya. Abdi, tek başına kalacak köyde. Ne ekin ekmesini bilir, ne biçmesini... Acından ölecek." (İM, s, 88)

Kasaba dükkânlarının ve evlerinin çinko kaplamaları, güneş ışığı altında sarı pirinç pırıltılarına ve göz alıcı bir parlaklığa dönüşür. Başkişi bu pirinç parlaklığı ile evlerin çatısındaki kırmızı kiremitlerin, mavi gök yüzünün sonsuzluğuyla bütünleşmesinin etkisi altında kalır. Baktığı her yerde bu göz alıcı parlaklığı, kırmızı kiremitleri ve mavi gök yüzünü görür. Bu durum romanda *"Kafasında sarı bir pırıltı şavkıyordu. Şavkıyan pırıltılar dönüyorlardı. Belki umuttur. Belki de bir özlemdir. Özlem sıcacıktır. Özlem bir dost, bir sevgilidir. Sarıverir insanı sıcaklığı. Memed'in kafasında, gönlünde ta iliklerine işlemiş, sarı pirinç pırıltıları vardı. Pırıltıların ötesinde kırmızı kiremitleri maviliğe yapışmış kasaba…"* (İM, s. 87) şeklinde ifade edilir. Böylece başkişinin kaçma isteği, güçlü bir şekilde hissettirilir.

Öte yandan kasaba, İnce Memed'in güçlü ve herkesçe tanınan bir eşkıya olmasından sonra Abdi Ağa için de kaçış mekânı hâline gelir. İnce Memed annesinin ölümünden ve Hatçe'nin hapse düşmesinden sonra, bütün bunların sorumlusu olan Abdi Ağa'nın peşine düşer. Kendi köyünü bırakarak başka köylere kaçan Abdi Ağa, en sonunda kendine en güvenli yer olarak düşündüğü kasabaya gider ve oraya sığınır. Başlangıçta İnce Memed için kasaba, huzurun ve aydınlığın mekânı olarak annesi ve sevdiği kadınla kaçıp sığınmak istediği bir mekân iken Abdi Ağa'yı kasabada öldürmesinin ardından kaçıp uzaklaştığı bir mekân hâlini alır.

Baba Evi romanında ise kaçış izleği, başkişinin sert ve otoriter olan babasından, beraber yaşanılan "baba evi"nden ve düşman işgalinden kaçış olmak üzere çok boyutlu olarak ele alınır. Orhan Kemal, *"Bu küçük romanında, savaş sonrasında (1919-1925), eski düzenden kalma ailenin savrulup dağılışını, babası ile kendisinin gurbete düşmelerini, fakir insanlar arasına yuvarlanışlarını, kendi kişisel hayat aynasında, Türkiye'nin geçirdiği evrimlerin hayatı etkileyişini yansıtmaya çalışıyor."* (Alangu, 1965a: 384). *Baba Evi* romanında kaçış, Millî Mücadele döneminde, yaşadıkları kasabanın düşman uçakları tarafından bombalanmasıyla başkişinin ailesinin ve diğer insanların söz konusu kasabadan, başka köy ve kasabalara göç etmesi şeklinde görülür. Mekânsal kaçış olarak değerlendirilen bu yer değiştirme, savaşın yol açtığı yıkıcı ortamdan kaçıp uzaklaşmak çabasının sonucudur. Bu kaçışı çocuk anlatıcı şöyle aktarır:

"İstasyona geldik… Mahşer gibiydi… Millet tren bekliyordu, millet düşmandan kaçıyor, sabırsızlanıyordu. Gidip gelenler, gelip gidenler… Kıyamet… Bütün bu kaynaşma içinde çocuklar, çarşaflı kadınlar, bıyığı düşmüş, sakalı uzamış insanlar, yalınayak askerler ve bir ufkun kurşuniliğinden öbür ufkun kurşuniliğine uzanan donmuş tren rayları.

Her taraf kar içindeydi. Telefon tellerinde, üşümüş kuşlar. Kuşlar, zavallı kuşlar, başlarını omuzları arasına çekmiş, karanlık geleceklerine endişeyle bakan kuşlar… Evet ama… Kuşlar? Onları düşmandan kaçıracak babaanneleri yoktu ki!..” (BE, s. 7)

“Savaş” ile “kıyamet” arasında benzerlik kurulması, savaşın, insan ruhunda yaptığı derin tahribatı göstermek açısından önemlidir. Savaşın yansımalarının ve endişelerinin, mekânı içinde bulunan tüm unsurlarıyla kuşatması, küçük bir çocuğun gözlemleriyle ortaya konur. *“Mahşer”* ve *“kıyamet”* sözcükleri insanların çaresizliğini vurgular; *“gidip gelenler, gelip gidenler ve yalınayak askerler”* ifadesi, insanların ne yaptığını bilemeden bir kaos ortamı içinde çırpınışlarını belirtir. Aydınlığı simgelemesi gereken ufkun, *“kurşuni”* bir renge bürünmesi ise mekânın, ruhen çıkmazda olan insanlar tarafından kapalı-dar mekân olarak algılanmasına ve insanların mekânın ağırlığı karşısında ezilişine neden olur. *“Donmuş raylar, üşümüş kuşlar, karanlık geleceklerine endişeyle bakan kuşlar”* ifadeleriyle de mekân-insan özdeşleşmesine işaret edilir. Fiziksel bakımdan geniş olmasına rağmen kasaba ve istasyon, kurşini bir ağırlığın altında ezilir. Böylece insanın ve insanla özdeşleşen mekânın, içinde bulunan tüm varlıklarla aynı acıyı paylaştığı görülür. *“Ufkun kurşuniliği, rayların donması, endişeyle bakan kuşların üşümesi ve karın yağışı,”* mekân-insan bütünleşmesini somutlamak için kullanılır.

Bu hâliyle söz konusu kasaba, anlatıya salt bir mekân olmaktan ziyade yaşayan bir varlık gibi algılanarak işlevsel bir nitelik kazanır. İçinde bulunan varlıklara ev sahipliği yapmaktan uzaklaşarak bu varlıkları öğüten ve tüketen bir yapıya bürünür. Bu nedenle insanlar, savaşın yıkıcı etkilerinin olduğu bu kasabadan kaçarak uzaklaşmaya çalışır. Başkişinin, karla kaplanmış teller üzerinde duran üşümüş kuşları işaret ederek *“onları düşmandan kaçıracak babaanneleri yoktu ki”* demesi yine bu mekândan kaçışı ve çaresizliği vurgular.

Başkişi ve ailesi düşman işgalinden kaçmak için adı verilmeyen bir kasabadan başka bir kasabaya sığınır. Ancak başkişinin babası, bu kasabada hükûmet karşıtı siyasi çalışmalar yürütmesi nedeniyle bir zamanlar savaşın etkilerinden kaçarak sığındıkları bu kasabadan Beyrut’a sürgün edilir. Aile de bir süre sonra Beyrut’a babanın yanına gitmek için kasabadan ayrılır. Böylece ailenin bir zamanlar sığındığı bu kasaba artık kaçıp uzaklaşılan bir mekân hâlini alır. Babasının siyasi suçu nedeniyle Beyrut’a gelen başkişinin gençlik yılları da sıkıntılar içinde geçer. Başkişi, Beyrut’ta âşık olduğu Eleni’nin kendisine haber vermeden kayboluşu sonucu içine düştüğü boşluktan, yoksulluktan ve babası başta olmak üzere çevrenin baskısından kaçıp kurtulmak ister. Çocukluğunda arkadaşlarıyla birlikte geçirdiği

güzel günlerin huzuruna kavuşma umuduyla mekânsal bir arayışa girer. Bütün bunlar, başkişinin Beyrut'tan kaçarak Anadolu'ya sığınma isteğinin belirleyicisidir, bu durum romanda şöyle aktarılır:

"İki seneden beri bir türlü alışamadığım bu yerler, bu gurbet ellerden usanmıştım. Vatanım burnumda tütüyordu. Vatanım, bilhassa memleketim, okulum ve arkadaşlarım! (…) çoğu sefer ağlardım. Bilirdim ki, vatana dönmeme en büyük engel babamdır! Onun yüzünden, vatana hiçbir zaman dönemeyeceğimi, yolumu bekleyen arkadaşlarıma maceralarımı anlatamayacağımı, gurbet ellerde ölüp gideceğimi, bu yüzden de kıyametin kopacağını sanırdım. (…) Memlekete dönmek için duyduğum arzu, gün geçtikçe şiddetleniyordu. (…) Artık bir tek çare kalmıştı: Kaçmak!

Günlerce ölçtüm, biçtim… Planlar yaptım… Türkiye'ye kaçabilmenin yollarını araştırdım. Coğrafya kitabındaki Türkiye haritasında Beyrut'la Adana arasını pergelle ölçtüm." (BE, s. 60-63)

Babasının sürgün edilişinden sonraki süreçte, kasabada mutlu ve özgür yaşadığı çocukluk günlerinin özlemini içinde duyan başkişi, bu güzel günlere tekrar kavuşmak için Adana civarında yaşadığı kasabaya ve burada bulunan arkadaşlarının yanına gitmek ister. Geçmişteki güzel günlere duyduğu özlem, bu kaçışı pekiştirir. Başkişi, *"vatanım"* ve *"memleketim"* sözleriyle mutluluğunun/özleminin mekânsal bir kaçış olduğunu vurgulayarak söz konusu "kasaba"ya işaret eder.

"Baba evi"nde aradığı huzuru bulamayan başkişi için kaçış, kaçınılmaz bir son durumundadır. Bu kaçış aslında babasından uzakta, mutluluğu bulmanın bir "arayış"ıdır. Bu nedenle ruhsal bakımdan tükeniş noktasına gelen ve çöküntüye uğrayan başkişi, Anadolu'ya dönerek çocukluğunda yaşadığı kasabaya sığınır ve mekândan mekâna kaçışı gerçekleştirir. Bu kaçış isteği, bütün olumsuzluklara ve bireysel çatışmalarına rağmen başkişinin, verdiği mücadeleden hiç vazgeçmediğini, kendi ben'ini inşa etmek ve kendini gerçekleştirmek yolunda sarf ettiği çabayı ortaya koyar.

Zeliş romanında ise kaçış izleği, birbirini seven ve sosyal baskıya maruz kalan iki gencin, kendilerine dayatılan baskı ve zorlamadan kurtulmak için bulundukları ortamdan uzaklaşması şeklinde görülür. Bu kaçış, Zeliş ile Cemal'in mutlu bir yuva kurmalarının ve evlenmelerinin önündeki engelleri aşmak için bir kaçıştır. Bir başka ifadeyle bu kaçış sayesinde Zeliş ile Cemal birbirlerine kavuşur.

Recep, borcu karşılığında verdiği sözden dolayı kızı Zeliş'i, Bekir'e vermeye mecbur kalır. Bu nedenle kendini çaresiz gören baba, kızının Bekir tarafından kaçırılması planını kabul eder. Bu plan için en uygun zaman beklenir; nadas zamanı tarladan Urla'ya göç edilirken Bekir, kendisine yardım için para karşılığı anlaştığı Kör Fehmi ile Zeliş'in çardaklarının yakınına gelir. Zeliş'in kız kardeşi Rebiş, ileride Zeliş'in yolunu gözleyen Bekir'in ve Kör Fehmi'nin arabayla beklediğini görünce ablasının kaçırılacağını anlar. Hemen çardağa gelerek Zeliş'e haber verir. Durumdan haberdar olan Zeliş, Cemal'in yanına gider ve son çare olarak artık buradan kaçıp uzaklaşmaları gerektiğini söyler. Böylece Zeliş ve Cemal'in on gün süren zorlu kaçış yolculuğu başlar. Romanın sonunda kasaba halkının da desteğini alarak birbirlerine gerçek anlamda kavuşan ve evlenen Zeliş ile Cemal'in, Urla kasabasında yaşamak yerine kendilerine huzurlu bir yuva kurmak için İzmir'in yolunu tutmaları, baskı ve dayatmalara maruz kaldıkları kasabadan yine kaçışı temsil eder. Burada İzmir, kasabadan kurtuluşun mekânı olarak yer alır.

Aganta Burina Burinata adlı romanda ise kaçış izleği, "karada bulunmaya tahammül edememe" şeklinde kendini gösterir. Bunlardan başkişi Mahmut'un amcası olan Davut'un, gemi demirleyip karaya ayak bastığı zaman soluğu meyhanede alması, Davut'un karada bulunmaya tahammül edememesinin en somut göstergesidir. Bu hâliyle Davut'un, karadan uzaklaşmak için içkiye sığındığı görülür. Bu durum aslında romandaki deniz insanlarının, denizi bir kaçış/sığınma mekânı olarak algıladığını ve bu insanların karaya çıktığında karadan kaçış için meyhaneye sığındıklarını gösterir. Romanın başkişisi Mahmut için ise kaçış yeri, denizin kendisidir. Mahmut, deniz hayatının tüm zorluklarına ve karada toprak sahibi olarak çok rahat bir hayat sürmesine rağmen deniz tutkusuna yenik düşer ve tüm varlığını Ayşe'ye bırakarak bir daha geri dönmemek üzere denize açılır.

Denizin Çağırışı romanında ise kaçış izleği, başkişinin kasabadan kaçarak aslında kendi alınyazını arayış yolculuğu şeklinde görülür. Başkişi, küçük ve sapa bir yerde kurulmuş bir kasabada beş yıl boyunca öğretmenlik yapar. Mutsuz ve huzursuz olduğu bu kasabada kendi içine kapanarak birtakım *"vesvese ve korkularıyla"* (DÇ, s. 7) bir başına yaşar. Psikolojik olarak bunalan başkişi, beş yılın sonunda ruhsal açmazlarına çözüm/şifa bulmak için bilmediği bir yer olan İzmir'e gelir ve burada denizin ve gökyüzünün maviliğine sığınır. Bu sığınma, romanda *"...bilmediği bir semanın ve tanımadığı bir denizin maviliğinden şifa aramaya çıkmış..."* (DÇ, s. 7) ifadeleriyle dile getirilir.

Başkişinin bu durumu, Otto Rank'ın anne rahmine dönüş arzusuyla izah edilir. Otto Rank'a göre deniz, ulaşılmazlığı ve sonsuzluğu sembolize ederken gökyüzü, kuşatıcılığı ve

evrendeki her şeyi örtmesinden dolayı anneyi sembolize eder. Su ise rahim içindeki hayatla ilişkilendirilmesi açısından yine anneyi simgeler. *"Suyun rüyalarda ve sanat eserlerinde anneyi ikame eden bir sembol olduğu fikrini Sandor Ferenczi, soyoluşsal bir açıdan, yani tüm canlıların sudan geldikleri savından hareketle açıklamaktadır."* (Öztürk, 2004: 22). Ferenczy, hayatın denizden türediğini ve ilk tek hücreli canlıların denizde evrimleşerek daha sonra karaya çıktıklarını ifade eder. Ferenczy'ye göre anne rahmindeki amniyoz sıvı da her yönüyle denizi simgeler. Anne rahminde çocuğun içinde yüzdüğü amniyoz sıvısını; tuzluluğu, karanlığı ve balık kokusuna benzer kokusu yönleriyle denizle özdeşleştirir. Böylece deniz'in tüm canlılar için ilksel anne rahmini sembolize ettiğini belirtir (Öztürk, 2004: 61-62). Anne rahmine dönüş arzusu kuramını ortaya koyan Otto Rank, ilksel denize dönüş arzusunu kurumsallaştıran Sandor Ferenczy'nin düşünceleri ve Jacques Lacan'ın bireyin tüm hayatı boyunca anneyle ilk çocukluğunda yaşamış olduğu özdeşliği ve arzuladığı düşünceleri, anneye dönüş arzusu olarak tanımlanan ortak bir temelde kesişir. Jung için de deniz, animanın yani ilksel annenin temsilcisidir.

Burada başkişi de bir nevi yaşadığı bütün ruhsal sıkıntılardan kurtulmak için dağların arasına hapsedilmiş ve sapa yerdeki bu kasabadan kaçarak denize ve gökyüzünün sonsuz maviliğine sığınma arzusu geliştirir. Aslında bu durum, babasını küçük yaşta kaybeden başkişinin, çocukluğunda annesiyle geçirdiği güvenli ve mutlu günlere ve aynı zamanda annesine kavuşma arzusu olarak tanımlanır. Romanın sonunda başkişinin tıpkı babası gibi anneyi temsil eden denizin mavi sularına kendini bırakarak intihar etmesi, annesine kavuşma isteğinin sonucudur. Dış dünyanın gerçekliğinden ve baş edemediği problemlerinden kurtulmak için anne karnındaki yaşamına ya da çocukluğunda annesiyle geçirdiği mutlu günlere ulaşma umududur. Otto Rank'a göre (Öztürk: 2004) ölüm, anne rahmine dönüş arzusunun gelebileceği en son noktayı ve duygu yoğunluğunu ifade eder. Hatta başkişi, zihninde bir saplantı hâline getirdiği "sarı saçlı kadın" arayışı ile annesi arasında bir özdeşleşim kurar. *"Onu ne zamandan beri özlüyordum. Küçüklüğümden beri hasretini çektiğim dünyayı, onun sıcak göğsünde bulacaktım. (...) Beni çağıran o değil miydi? Mavi göklerin ve ılık denizlerin çağrısıyle beni kendisine çeken, ışıktan aydınlık kanın daveti, ondan gelmemiş miydi? Ben de hemen yola çıkmıştım."* (DÇ, s. 145). *"Mavi göklerin ve ılık denizlerin çağrısı"* ve *"ışıktan aydınlık kanın daveti"* ifadeleriyle denizi andıran anne karnındaki sıvıya işaret edilir ve başkişinin anne rahmine dönüş arzusuna vurgu yapılır.

Başkişinin en büyük korkusu, karanlıktır. Aynı korkunun, babasında da olduğunu bilen ve ruhen babasına benzemek isteyen başkişi, *"…uykunun ve karanlığın düşmanı*

kalmayı kendi kendine söz verir..." (DÇ, s. 10). Ancak sonraki süreçte bunu, çocukluğunun gülünç bir kompleksi (DÇ, s. 10) olarak tanımlar. *"Jung'un geliştirdiği nevroz kuramı komplekslerle ilgilidir: Kompleksler ruhsal yapının içindeki yapısal üniteler olup, çocukluk deneyimleriyle bireyin arketipik eğilimleri arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıkarlar. Komplekslerin mutlaka hastalıklı bir durumu ifade etmesi söz konusu değildir; daha çok, benzer bir duygu içinde hatırlanan bir dizi anıya yaslanan, belirli bir ruh durumunu ve eğilimi yansıtan oluşumlardır."* (Cebeci, 2009: 230). Başkişi, babasında da var olan birtakım korku ve komplekslerin arketipik eğilimler olarak kendisinde belirmesini, bir soyaçekim olarak nitelendirir. İnsanlarda da bir yılanın kılıfını değiştirmeye benzer durum olması hâlinde, bu komplekslerden kurtulmak için elinden gelen her şeyi yapabileceğini şöyle ifade eder:

"Eğer bu mümkün olsaydı ilkin ben, artık tümüyle bir soyaçekim meselesi saydığım bu karanlıktan ve uykudan korkma ruh hâlinden kendini silkip çıkarmayı başaracak, içimin genç aydınlığında birtakım kara lekeler peydahlanmasına ve o lekelerin günden güne çoğalarak ruhumu sonsuz bir karanlığa mahkûm etmesine izin vermeyecektim." (DÇ, s. 11)

Başkişi, babasından genetik olarak kendine geçen karanlıktan korkma ruh hâlinin, kendini hâkimiyeti altına aldığına vurgu yapar. Bu bağlamda öğretmenlik için gittiği kasabada çevresindeki insanlarla yakınlık kuramamasının ve kendini bir han odasına hapsetmesinin nedenini, ruhunun sonsuz bir karanlığa mahkûm edilmesine bağlar. Bu karanlık korkusu, başkişide hissettiği "yalnızlık" duygusunun, ruhunu teslim alması ve büyük bir karanlıktan oluşan boşluğun, ruhunu doldurması şeklinde belirir.

Babasında bulunan ve tümüyle bir soyaçekim meselesi olarak tanımlanan karanlık korkusunun başkişide ortaya çıkması, başkişinin kasaba yaşantısının ve burada karşılaştığı baskı ortamının bir sonucudur. Başkişi, kasabada yozlaşmış kişilerden gördüğü baskılar ve maruz kaldığı olaylar nedeniyle içinde oluşmaya başlayan birtakım kara lekelerin, günden güne çoğalmasından ve ruhunu ele geçirmesinden endişe duyar. Duyduğu bu endişeyi, kasabanın doktoruyla paylaşır. Daha önce aynı şeyleri yaşamış olan doktor ise bu kara lekelerin, ruhunu bütünüyle ele geçirmeden önce bu kasabadan kaçıp uzaklaşması gerektiğini başkişiye ifade eder:

"...bu kasabanın etrafını dağlar, bir engel olma, bir sınırlama direnişi ile çevirmişti. Burada insan dağların ardındakini göremediği ve hasretlerine eremediği için kendi ruhsal boşluğunda bir sonsuzluk aramak zorunda idi. Kendi içine kapanmasın da, ne yapsındı

kişioğlu burada? Hangi parlak gelecek tutkusu, bu avuç kadar yerde, ölümsüz bir sonsuzluk yaratabilirdi? İnsanları mahdut, seması mahdut bir yer, hey Allah'ım… Bendeki bu karanlık lekeler burada yaşayan ve duyan her ruhta belirmek zorunda idi. Akıllı bir insan bu karanlık lekeyi ancak ispirto ile geçici olarak arıtabilirdi. Eğer sizin gibi ayakları henüz zincire vurulmamışsa, daha akıllıcası, bu dağların karabasanından uzaklaşmalıydı. Mavi ufukları, alabildiğince genişleyen bir mavi deniz karşısında, ruhtaki bütün karanlıklar yıkanırdı." (DÇ, s. 24-25)

Başkişinin yaşadığı şeyleri daha önce yaşayan doktor, insanı âdeta hapseden ve ağırlığı altında ezen bu kasabadan kaçıp uzaklaşmak için istifa etmek ister. Ancak istifa etmesi dâhilinde ödemesi gereken tazminat nedeniyle bu kasabada zorunlu olarak çalışmaya devam eder. Doktor, mekânsal olarak kaçıp uzaklaşamadığı bu kasabadan çareyi farklı unsur ve etkenlere sığınarak kaçmakta bulur ve böylece içkiye sığınır. Yazar, geçici de olsa bilincini kaybederek gerçeklerden kaçan, uzaklaşan bireyin, hayatta kalma mücadelesini ortaya koyar. *Kuyucaklı Yusuf*'ta eşinin kavgalarından kaçmak isteyen Salâhattin Bey'de ve *Aganta Burina Burinata*'da başkişi Mahmut'un denizi isteyen ve karada bulunmaya tahammül edemeyen amcası Davut'ta olduğu gibi *Denizin Çağırışı* romanında da kasaba doktorunun, aşamadığı gerçeklerinden ve problemlerinden kaçarak içkiye sığındığı görülür. Bu bağlamda doktor, yaşadığı kasabanın gerçeklerinden ve burada yaşayan her ruhta beliren karanlık lekelerden kurtulmak için ispirtoya ve içkiye başvurur. Bu nedenle başkişiye, kendisinde olduğu gibi onu burada tutan bir zorunluluk bulunmuyorsa dağlarla çevrili bu kasabadan uzaklaşması gerektiğini tavsiye eder.

Başkişinin beş yıl boyunca kaldığı bu kasabadan kaçma isteğini, yalnızca ideallerinin bastırılıp yok edilmesine ve yozlaşmış kişiler karşısındaki yenilgisine bağlamanın yetersiz kaldığı görülür. Yaşamsal ihtiyaçlarını bile sağlıklı bir şekilde karşılayamaması, ağır yaşam koşulları karşısında verdiği yaşam mücadelesinde yorgun düşmesi ve kasabada duyduğu yalnızlık, başkişinin kaçışını pekiştiren diğer etkenler olarak değerlendirilir. Kasabadan kaçışını pekiştiren bütün bu etkenleri, başkişi şöyle dile getirir:

"…frenginin yerel hastalık hâline geldiği bir kasabada, (…) Ahçısından yemek yiyemediğim, çeşmesinden su içemediğim, ekmeğini tekrar ateşten geçirmek zorunluluğunu duyduğum, kahvesine gidemediğim, eşyalarına el süremediğim, öğrencilerini bile okşayamadığım o kasabada, beş yıl, gergin bir uyanıklık içinde yaşamak neye mal olurdu? (…) Uzaklardan, frengi, yalnızlık ve dağların boğuntusundan kaçmak, denizin ve

gökyüzünün sonsuz mavilikleriyle içimi doldurmak (...) Karanlıklardan ve içimdeki yalnızlık şeytanının kuruntularından uzaklaşmak için, yılların sabrına mal olan bir umut ve direnişle yola çıkmıştım." (DÇ, s. 35-36)

Dışarıdan gelenleri sıkıp bunaltan bu kasabanın, kapalı-dar bir mekân olarak algılandığı görülür. Başkişi, öğretmen olarak geldiği bu kasabada karşılaştığı güçlükler nedeniyle hiçbir idealini gerçekleştiremeden yaşam enerjisini tüketir. İçinde parlayan yıldızlarla geldiği bu kasabada içini artık karanlıkların doldurduğunu görür. Bu sebeple karanlığın hâkim olduğu bu kasabadan kaçmak, yalnızlığından kurtulmak ve ruhsal sıkıntılarından arınmak için bilmediği bir semanın ve tanımadığı bir denizin maviliğinden şifa bulmak umuduyla İzmir'e sığınır. Başkişi, kasabadan kaçma isteğinin nedenlerini ve içinde bulunduğu ruh hâlini şöyle ifade eder:

"Ben o kasabada dedikodulardan, düşmanlıklardan, parti kavgalarından, görenek ve geleneklere karşı koymaktan, hasılı her şeyden kaçmamış mıydım? (...) hiçbir zora karşı direnmeden, yenilgiyi önceden kabullenerek, durmadan kaçmıştım. Hatta kendimden bile kaçmak sevdasına düşmüştüm. Buralara niçin gelmiştim? Yer değiştirmenin ruhumuzda temelli değişmeler yapacağına, eski varlığımızdan soyunup kurtulacağımıza, çocuk gibi inanmamış mıydım?" (DÇ, s. 100-101)

Başkişi, kasabaya gelişiyle kaybettiği kendi öz ben'ine ve kimliğine kavuşmanın umuduyla ve anne rahmine dönüş arzusuyla kasabadan kaçıp uzaklaşmak ister. Bu kaçış aynı zamanda kendi alınyazısını arayış olarak değerlendirilir. Başkişi, beş yıl boyunca kaldığı bu kasabadan uzaklaşırken duyduğu sevinci, *"...kasabasının kiremitsiz evleri, otsuz ve ağaçsız bir kayalık üzerindeki harap kalesi arkamda tozlu bir hararet içinde erirken, dünyanın bütün yaşama istekleri içime dolmuştu. Kılıfını terk eden bir yılan kadar kendimi taze buluyordum."* (DÇ, s. 8), *"Maskeli gerçeği yalın gerçeğe, sınırlı dünyayı sonsuz bir evrene tercih ediyoruz."* (DÇ, s. 155) ifadeleriyle dile getirir. Başkişi, söz konusu kasabanın ruhunda açtığı derin yaralardan *sonsuzluğu* ve *ulaşılmazlığı* sembolize eden denize ve mavi göklere sığınarak kurtulmayı arzular.

Karanlık Dünya romanında ise daha önce İstanbul dışına çıkmamış olan genç bir hâkim adayının, Anadolu'nun bir kasabasına görev için gitmesi ve burada karşılaştığı zorluklar anlatılır. Kendini bu kasabaya ait hissetmeyen ve kasabadaki aidiyetini sorgulayan başkişi Ahmet, kasabanın gerçeklerinden kaçarak kitap okumaya ve kitabın sunduğu dünyaya sığınır. Başkişinin kendini kitapların dünyasına bırakarak bu kurmaca dünyada

yaşadığı heyecan ve mutluluk, anlatıcı tarafından *"İnsan, yaşadığı dünyayı unutmak, kendisini toprağa bağlayan bağları koparark bir hayal âlemine yükselmek isterse okumaktan başka ne yapabilir? Sahifelerin arasına gömülmek, saatlerce öyle kalmak, kupkuru hukuk formüllerini ve Mazılığı unutmak… Saadet buydu ve bu kadarcıktı. Hayal kuvveti sayesinde binbir mevzuu roman kahramanları ile birlikte yaşıyor, onlarla beraber gülüp onlarla beraber acı çekiyordu. Onlarla beraber ihtilaller çıkarıyor, harplerde yaralanıyor, hastanelerde iyileşiyor ve yine onlarla beraber Roma, Berlin, Vaşington, Şanghay ve Madrasta dolaşıyordu. Bazen bir Armand Duval oluyor, bazan da Goriot Babanın şahsiyetine bürünüyordu."* (KD, s. 9) diye dile getirilir. Başkişinin kitapların dünyasına sığınması, onun gerçek ile kurmaca dünya arasında yaşadığı çatışmayı ortaya koyar. Kitapların sunduğu geniş dünya ile mahrumiyetin, imkânsızlığın ve mekânsal darlığın yaşandığı Mazılık kasabası, iki zıt mekân olarak çatışır.

Mazılık kasabasına geldiği günden beri kendi aidiyetini sorgulayan ve Mazılık kasabası ile avukatlık stajını yaparak orada yaşamayı arzuladığı İstanbul arasında çatışma yaşayan Ahmet, sürekli olarak İstanbul'a gitme isteği duyar. Bunun yanında kasabadaki yozlaşmış kişilerin birbirinin kuyusunu kazması, dedikodu yapması ve son olarak da kendisinin, kasabanın Belediye Başkanı Hacı Yakub, Parti Başkanı Bekir Efendi ve kasaba sakinlerinden Yanyalı Hasan tarafından vekâlete şikâyet edilmesi, Ahmet'in bir an evvel bu kasabadan kaçıp kurtulma isteğini pekiştirir. Bütün bunlardan bunalan Ahmet, *"…ben gideceğim. Hem de yarından tezi yok. Kimseye haber vermeden."* (KD, s. 91) diyerek İstanbul'a gitmenin planını yapar.

Karanlık Dünya romanının başkişisi Ahmet ile *Denizin Çağırışı* romanının başkişisi, bulundukları kasabayla bütünleşememe noktasında kısmen birbirini andırır. Ancak Ahmet, sonraki süreçte kasabadaki varoluş gayesinin cevabını bulması nedeniyle kaçıp kurtulmak istediği bu kasabadan gitme imkânı varken istemli bir şekilde kasabada kalmayı tercih eder. *Denizin Çağırışı* romanında ise başkişisinin, kasabadan kaçıp uzaklaşarak bir sahil şehrine gidişi ve orada tükenişe sürüklenişi gözler önüne serilir.

Yağmur Duası romanında ise kaçış izleği, başkişi Ferhat'ın karıştığı bir kavga nedeniyle mekândan/kasabadan kaçış şeklinde kendini gösterir. Romanda Avusturyalı Muhabir Herr Mayer, kendi gazetesinin yaptığı bir görevlendirme ile Orta Doğu ülkelerindeki ilerleme belirtilerini gözlemlemek amacıyla Türkiye'ye gelir. Son otuz senelik sürede ilerlemenin, şehirlerden ziyade köy ve kasabalarda gerçekleşip gerçekleşmediğini

anlamak ve karşılaştırma yapmak için I. Dünya Savaşı yıllarında müşavir göreviyle bulunduğu Çorum civarındaki bir bölgeyi seçer. Bu yolculuğa dünyanın önemli yerlerini görmüş ve seyahat röportajlarıyla tanınmış ünlü bir gazeteci olan başkişi Ferhat ile gazetenin Ankara temsilcisi Seyfi de dâhil olur.

Ferhat, Mayer ve Seyfi'den oluşan ekip, geceyi geçirmek için yol üzerinde bulunan İ… kasabasındaki bir handa bir gece kalır. Sabah olduğunda kahvaltılık bir şeyler almak için kasaba meydanına gelen başkişi, burada büyük bir kalabalıkla karşılaşır. Bir din işportacısının, yanında bulunan oldukça iri yapılı bir adamla birlikte birtakım dinî malzemeler sattığını görür. Satıcı, bir taraftan pazarladığı malzemelerle ilgili insanlara yanlış, eksik ve hileli vaazlar verirken diğer taraftan bu ürünlerden evinde bulunmayanlardan ahirette hesabı sorulacağına dair tehditler savurur. Hatta bu ürünlerin mürekkebine şeyh tükürüğü karıştığını söyleyerek insanlar üzerinde baskı kurmaya ve bu insanların cahilliğinden faydalanarak onları maddi ve manevi yönden sömürmeye çalışır.

Bütün bunları izleyen başkişi, kasaba halkının büyük bir hürmetle satıcıya yaklaşarak tezgâhtaki malzemelerden satın aldığına ve iyi bir şey yapmış olmanın verdiği huzurla bekleyerek satıcının vaazını dinlemeye devam ettiklerine tanık olur. Bu sırada küçük bir çocuğun da yaptığı alışveriş sırasında satıcıya yirmi kuruş fazla verdiğini ve satıcının da bu parayı sinsi bir gülümseme ile aldığını fark eder. Biraz sonra çocuğun, satıcıya fazla para verdiğini anlayarak satıcıdan bu parayı istemesi üzerine satıcı, çocuğu azarlar. Satıcının yanındaki iri yapılı adam da ağlayan çocuğun kolundan tutar ve *"Defol ulan velet!"* (YD, s. 38) diyerek çocuğu kalabalığın dışına çeker. Bu yaşananlara tanıklık eden başkişi, olaya müdahale eder ve çocuğu korumaya çalışır. Buna öfkelenen satıcı ve yanındaki iri yapılı adam, kasaba halkını başkişiye karşı kışkırtmaya çalışır. Bir süre sonra da iri yapılı adam, başkişiye saldırarak onun başını yarar. Boksla uğraşmış olan başkişi, kısa bir sendelemeden sonra kendine gelir ve iri yapılı adamı yere düşürünceye kadar döver. İlk önce kasaba halkı tarafından linç edilmekten çekinen başkişi, kalabalığın jandarma çağırın şeklindeki nidalarından sonra oradan hızla kaçar. Kan ter içinde hana, arkadaşlarının yanına gelerek kasabadan hemen ayrılır. Başkişinin kasabada yaşadığı bu olaylar, onun kasabadan kaçmasına neden olurken aynı zamanda onun İ… kasabasının cehaletini ve geri kalmışlığını görmesine yardımcı olur.

3. 1. 4. Yalnızlık ve Yabancılaşma

Birey, kendi değerlerinin yitimini yaşayarak başta kendisi olmak üzere yaşadığı çevreye ve kültürüne yabancılaşır. *"Yabancılaşma en yaygın anlamı ile kişinin kendilik değerlerinden kopması ve öteki olma yolunda ilerlemesidir."* (Kanter, 2009: 1608). Kendi kültüründen kopan birey, kendi değerlerini kaybederek yabancılaşma sürecine girer. Bireyin yalnızlığa düşmesinde, çevresinden veya en yakınlarından "sevgi görmemesi" etkili olur. Kendini ruhen bir mekâna veya topluluğa ait hissetmeyen bireyde yalnızlık ve buna bağlı olarak yabancılaşma baş gösterir.

Çalıkuşu romanında küçük yaşta anne ve babasını kaybeden başkişi Feride, onların sevgisinin ve şefkatinin eksikliğini hisseder. Bu nedenle gittiği tüm kasabalarda yalnızdır. Bu yalnızlığı gidermek için Munise adında, sokakta kalmış bir kız çocuğunu evlat edinir. Feride, bu durumunu şu sözleriyle ifade eder: *"Çocuk bana, son derece minnettar ... Zavallı küçük, asıl iyiliği kendisinin bana ettiğini bilmiyor, onu yanıma almakla bir fedakârlık ettiğimi sanıyor."* (Ç, s. 196). Munise'yi kendine arkadaş gören Feride, içine düştüğü yalnızlıkla beraber anne sevgisinin ve şefkatinin eksikliğini Munise'ye duyduğu sevgi ve şefkatle gidermeye çalışır. Bir süre sonra Kuşadası'nda Munise'nin hastalanarak ölmesi üzerine tekrar yalnızlaşan Feride, düştüğü sevgisizlik boşluğunda bu kez Doktor Hayrullah Bey'in baba şefkatine ve varlığına sığınır. Ancak kasabada Hayrullah Bey ve kendisi hakkında çıkan çirkin dedikodular üzerine de evliliğe sığınır. Böylece öğretmenlik mesleğinden vazgeçerek Hayrullah Bey'in kâğıt üzerindeki evlilik teklifini kabul eder.

Akşam Güneşi romanında ise yalnızlık ve yabancılaşma, başkişinin yaşamında etkin rol oynayan izleklerden biridir. Annesini ve babasını çocuk yaşta kaybeden, onların sevgisi ve şefkatinden mahrum olan başkişi Nazmi Bey'in ruhunda büyük bir *sevgisizlik* ve *yalnızlık* yarası oluşur:

"… çocukluğumu, gençliğimi çaresiz bir yalnızlık içinde geçirdim. Daima değişen insan kalabalıkları içinde -çölde kaybolmuş gibi- yalnız yaşadım. Öyle zannediyorum ki yalnız yaşadığım gibi yalnız öleceğim." (AG1, s. 25)

İç dökümü şeklinde yapılan bu itiraflar, başkişinin kalabalıklar içinde dahi duyduğu yalnızlığın ve ileride olacakların bir göstergesidir. Küçük yaşta anne ve babasını kaybeden Nazmi Bey, çocukluğu ve gençliğindeki canlı ve renkli yaşantısını, içinde gizlediği yalnızlık duygusuna ve anne ve babasının sevgisinin eksikliğine dayandırır. Hissettiği duyguların tam

tersi yönde davranış sergilemesi, Nazmi Bey'in içinde bulunduğu ruh hâlini ötelemek ve bastırmak için gösterdiği çabanın sonucudur:

"Kimseye düşündüklerimi, duyduklarımı söylemezdim. Ruhum, herkese kapalı kalırdı. Büyük bir vefa ve şefkate ihtiyacım vardı da bunu kimsede buladığım için mi böyle yapardım? Bunu da anlayamadım. Muhakkak olan şu ki çocukluğumu, gençliğimi çaresiz bir yalnızlık içinde geçirdim. Daima değişen insan kalabalıkları içinde -çölde kaybolmuş gibi- yalnız yaşadım." (AG1, s. 24)

Nazmi Bey'in, yalnızlığını gizleyerek olduğundan farklı bir duruş sergilemesi ve böylece kendini olduğundan farklı göstermesi, onun birey olma yolunda verdiği mücadelenin ve güçlü görünme isteğinin birer yansımasıdır. M… kasabasındaki yaşam, Nazmi Bey'in yalnızlığının ilk somutlaşmış şeklidir. Nazmi Bey, Etrafında bulunan onca kalabalığa rağmen ruhi bakımdan derin bir yalnızlık içinde olduğunu ifade eder.

Askerlik hayatını zorunlu bir şekilde bırakarak eğlenceli ve ışıltılı yaşantısını geride bırakan Nazmi Bey, Şükran Hanım ile evlenerek M… kasabasına taşınır. Böylece kaçış psikolojisi içinde, geçmiş yaşantısından uzaklaşır. Ancak sonraki süreçte Jülide'nin kasabaya gelmesiyle beraber Nazmi Bey, tekrar eski yaşantısını ve içinde bastırdığı duyguları gün yüzüne çıkarır. Böylece on senedir Şükran ile evli olmasına rağmen *"tesellisiz bir yalnızlığa düş(tüğünün)"* (AG1, s. 194) ve Jülide ile aralarında ne kadar çok benzeyen nokta olduğunun farkına varır.

Yalnızlık izleği, Nazmi Bey'in, Jülide'ye olan aşkının bilincine varmasıyla da görülür. Nazmi Bey hem imkânsız bir aşka düşmesi hem de Jülide'nin İhsan ile evlenmesinden sonra ruhen ve bedenen hastalanır. Önceleri nöbetler ve sayıklama şeklinde görülen bu hastalık, daha sonra Nazmi Bey'in yalnızlaşması, kendi içine kapanması, kendini çevresindeki insanlardan soyutlaması ve yaşamdan bir tat almaması şeklinde Nazmi Bey'i yaşamdan koparır bir hâl alır. Bu ruh hâlini, Nazmi Bey şöyle aktarır:

"Bu gece çiftliğe dönmekten korkuyorum… Zaten kimseler yok… Çiftlik bomboş… Ailem iki gün evvel İstanbul'a gitti… Bahçe boş… Ev boş… Pancurlar kapalı… Kütüphanenin kırık kepengi çarpıyor… Yalnızlık… Yalnızlık… bu yalnızlığı anlayamazsın." (AG1, s. 22)

Kalabalıklar içinde bile kendini yapayalnız hisseden Nazmi Bey, çiftliğin boş olduğu bir gece çiftliğe gitmek istemez. İçinde bulunduğu yalnızlık ve bunaltıcı ruh hâli nedeniyle kasaba ve çiftlik evi, Nazmi Bey için kapalı ve dar bir mekân olarak algılanır. Yalnızlık ile

âdeta savaşan ve mücadele eden başkişinin büyük bir korku içinde olduğu görülür. Bu korku nedeniyle yaşamını sürdürdüğü kasabaya ve evine karşı yabancılaşır.

Yabancılaşma izleği yine *Akşam Güneşi*'nde roman karakterlerinden Jülide'nin kişiliğinde görülür. Jülide için yabancılaşma, kendi geleneklerinden ve kültüründen kopuş süreci şeklinde yaşanır. Jülide kendi değerleri ile Batı'nın değerleri arasında çatışma yaşayarak kendine ve Milas kasabasına yabancılaşır. Bu yabancılaşma, öncelikle mekâna duyulan bir yabancılaşmadır. Yaşadığı bu çatışmanın altında ezilen Jülide, kendi "ben"liğinden uzaklaşır.

Jülide, annesi Naciye Hanım'ın ölümünü üzerine küçük yaşta babasıyla Avrupa'ya gider ve orada lüks içinde eğlenceli bir hayat geçirir. Sağlıklı bir aile ortamında yetişmeyen ve babasının konsoloslukta çalışması nedeniyle memleket memleket dolaşan Jülide, kasabayı ve burada karşılaştığı aile ortamını yadırgar ve onları geri kalmışlıkla suçlar. Giyim şekli, davranışlarındaki rahatlığı, dünya görüşü, aldığı eğitim, kasaba kadınına bakışı gibi pek çok noktada kasabada yaşayanlardan farlılık gösterir. Hayatı boyunca sürekli yer değiştirmiş bir yaşam tarzına sahip olması, onun kasabaya ve başta eniştesi ve teyzesi olmak üzere kasabalılara yabancılaşmasına neden olur. Bu nedenle M… kasabasında limanda çocukluğundaki gibi asker üniforması içinde genç bir salon adamı görmeyi umduğu eniştesi yerine köylü kıyafetli, beyaz saçlı ve yaşlı bir toprak adamı bulması, Jülide'nin kasabaya ve kasaba insanına bakışını olumsuz etkiler:

"... bir direğin gölgesine gizlenen boz elbiseli, beyaz saçlı toprak adamı on sene evvelki üniformalı, zarif, küstah salon zabitine o kadar az benziyordu ki…" (AG1, s. 126)

Eniştesiyle karşılaşınca hissettiği yabancılaşma duygusu, Jülide'nin kendi aidiyetini sorgulamasına neden olur. Ruhen bunalımda olan ve kendini kasabaya ait hissetmeyen Jülide, kasabanın bunaltıcılığı altında ezilmeye başlar. Bu nedenle M… kasabası, Jülide için kapalı ve dar bir mekân konumundadır. Jülide, ezilmiş ve sıkışmış ruh hâlini ve zayıflığını gizlemek için Nazmi Bey ile sürekli olarak tartışmaya girer. Uğradığı hayal kırıklığını, beklentilerine cevap bulamamasını ve kasabada kendine denk uygun birisi olmadığı için içine düştüğü yalnızlık duygusunu bu şekilde hafifletmeye ve kendini güçlü göstermeye çalışır.

Bir Kadın Düşmanı adlı romanda ise başkişi Homongolos'ta görülen *yalnızlık,* toplumsal düzeyde yaşanan ilişkinin zorunlu bir sonucuyken Sâra'da görülen *yalnızlık,* Sâra'nın dış dünyaya bireysel bakışının ve kendini beğenmişliğinin sonucunda yaşanan

istemli bir yalnızlıktır. Mekân olarak sunulan kasaba, Homongolos'un, İstanbul'dayken fiziksel çirkinliği nedeniyle maruz kaldığı toplumsal baskıdan ve dışlanmışlıktan kaçtığı ve böylece huzur bularak sığındığı bir mekândır. *"Çirkinliğin verdiği yalnızlık psikolojisi içinde yaşa(yan)"* (Hayber, 1993: 319) Homongolos, bu kasabada gözlerden uzak bir şekilde doğayla baş başa kalarak kendi yalnızlığı içinde kendini bulur. Ruhunu ve hissiyatını kendi çirkin bedeninin içine hapsederek bilinçli bir yalnızlık ve yabancılık duygusu içinde bir nevi kendinden beklenildiği gibi davranma yolunu seçer ve kendini bu yönde geliştirir.

Eski Hastalık'ta da yabancılaşma izleği başkişi Züleyha'nın kişiliğinde görülür. Züleyha, babasının Millî Mücadele yıllarında cephede asker olması nedeniyle İstanbul'da dayısının yanında kalır ve orada Amerikan Koleji'nde eğitim görür. Okul çıkışında, okul arkadaşlarıyla bahçe ve salon toplantılarına katılır ya da mahalledeki yetişkin Rum ve Ermeni kızlarla denize gider. Hayatı ders, eğlence ve aktivite ile geçen bu genç kız, koleji bitirdiğinde ailesinin izni olmasa bile Amerika'ya gitmenin planlarının yapar. Kendini etrafındakilerden farklı ve üstün görerek Boğaz'ın eski ve viran evlerinde yaşamaya devam edeceğini düşündüğü Türk kızlarına acır. Batılılaşmanın ve modernleşmenin getirdiği değişimler karşısında çatışma yaşayan birey, kendine ve kendi öz kültürüne yabancılaşır. Romanda Züleyha, kendi öz değerlerini ve kimliğini kaybederek "başka"ya dönüşür.

"Bazen viran ve renksiz bir kasabanın asker eliyle meydana getirilmiş bir parkında babasının birkaç zabit arkadaşıyla çay içerken kendini bir macera filminde müstemlekedeki babasını ziyarete gelmiş bir İngiliz Misi şeklinde tahayyül ediyor …" (EH, s. 40)

Batı düşünce yapısının savunuculuğunu yapan dayısının etkisiyle Batılı tarzda yetişen Züleyha, Doğu-Batı çatışması yaşar. Bu nedenle başta Silifke kasabası olmak üzere Anadolu'ya gittiğinde kendini yabancı ülkeye çıkmış İngiliz hanımı gibi hisseder. *"Modern kent insanı, sahip olmak istediklerini evrenselleştirerek bir yönüyle yine kendisi gibi olmayanı ötekileştirmektedir."* (Nacak, 2017: 56). Batı yaşam tarzının etkisiyle yetişen Züleyha'nın kasabada kendini, yabancı bir ülkeye ziyarete gitmiş bir İngiliz hanımefendisi gibi hissetmesi, onun kendi ülkesine, kendi insanına ve öz değerlerine karşı yabancılaştığını ortaya koyar.

Kavak Yelleri romanında ise yalnızlık ve yabancılaşma izleği, kaçış izleği ile iç içe geçmiş bir şekilde işlenir. Başkişi Doktor Sabri Bey, Celile'ye karşı duyduğu aşk ile kasabayı ve kasabanın değerlerini benimser. Yabancı olarak yaşadığı bu kasabayı özümser ve kasabanın bir parçası hâline gelir. Başlangıçta Celile'ye karşı duyduğu aşk ve sevgi,

zamanla bağlanma duygusuna dönüşür. Bu nedenle Celile'nin ölümüyle beraber başkişi, *"kökünden sökülme"* (KY1, s. 45) hissine kapılır ve ilk günde boşluğa düşer. Yıllarca yaşadığı bu kasaba, eşinin ölümüyle kendini yabancı hissettiği ve kaçıp uzaklaşmak istediği bir mekân hâline gelir. *"İnsanın mekân karşısında duyduğu yabancılaşma hissinin iki sebebi vardır. Bunlardan ilki insanın kendi yaşadığı değişim ya da köklü dönüşümler sonucunda mekânı artık kendine uygun bulmaması ve daha önce aşina olduğu uzamları yadırgamaya başlamasıdır. Bir diğeri ise mekânın kendisinden kaynaklanan farklılıkların insanı şaşırtmaya başlaması ve bir süre sonra da yabancılaştırmasıdır."* (Demir, 2011: 144). Bu bağlamda Sabri Bey, *"kökünden sökülme"* hissiyle de kendini kasabada köksüz kalmış bir ağaca benzeterek artık kasabayla bir bağının kalmadığı vurgusunu yapar.

Sabri Bey, eşinin ölümüyle birlikte yalnızlaşmaya ve yaşadığı kasabaya yabancılaşmaya başlar. Bu duygular içinde kasabanın bunaltıcılığı altında âdeta ezilerek kaçış psikolojisi içine girer. Kasabaya alışma sürecinde hissettiği yalnızlık ve yabancılaşma, Celile'yi tanımasıyla beraber sonlanırken Celile'nin ölümüyle uyku hâlinde olan bir hastalık gibi nükseder. Bu durum daha Celile'nin ölümünün ilk gecesinde evde yalnız başına kalmaktan çekinen Sabri Bey'in evden kaçışı şeklinde görülür:

"... ben bu gece bal gibi evimden kaçtım. Hacı Ömer'in karısının hastalığı bir masaldır ... ev, ne uğursuz bir manzara alıyordu bu gece ... sükût ve yalnızlık içinde, sofalarda biri dolaşıyor gibi tahtaların kendi kendine çıkartacakları sesle, onun kapalı kapısından hâlâ geldiğini vehmedeceğim iniltiler, feryatlar… İyi ama bu, bir hafta, beş hafta değil, iki sene… Ben de insanım!" (KY1, s. 17-18)

Hacı Ömer'in karısının o günkü rahatsızlığının, onu ara sıra yoklayan bir nöbet olduğunu bilmesine rağmen o gece kendi evi yerine Karabalçıklı Çiftliği'ne gidişinin, aslında kendi yalnızlığından bir kaçış olduğunu, Sabri Bey kendi kendine itiraf eder. Bu kaçış aslında Sabri Bey'in artık bu kasabada yaşamak istemediğinin, kasabaya yabancılaştığının ve kendine asıl yurt olarak gördüğü İstanbul'a kaçma isteğinin bir başlangıcıdır.

Eşinin ölümüyle büyük bir yalnızlığa ve boşluğa düşen Sabri Bey'in içinde bulunduğu bu hâlinin en somut delili, daha ilk gece eşiyle birlikte yaşadığı evden kaçma isteğidir. Sabri Bey'in *"... çektiği, tüm yönleriyle hissettiği sıkıntı ve yabancılık da asıl kaynağını bu manevi değişimden almaktadır."* (Demir, 2011: 249). Dar anlamda on yıldan fazla eşiyle yaşadığı bu ev ve geniş anlamda bu kasaba, eşinin öldüğü ilk gece içinde

yaşanılmaz bir hâl alır. *"Tahtaların kendi kendine çıkartacakları sesle(r), onun kapalı kapısından hâlâ geldiğini vehmedeceğim iniltiler, feryatlar"* duyacağı kaygısı Sabri Bey'i mekândan soyutlar. Ayrıca Sabri Bey'in bilinçsiz bir şekilde *"Men garibem, men mehcurem"* (KY1, s. 42) sözünü sık sık tekrar etmesi ve *"ben garibim, ben uzakta kalmışım/bırakılmışım"* demesi, onun kendi evine ve kasabaya bir anda yabancılaştığını ve yalnızlık içinde olduğunu gösterir. Bütün bunlara bağlı olarak Sabri Bey, kendi varlığının aidiyetini sorgulamaya başlar.

Aslında *Yeşil Gece* romanında kasabanın karanlık gücü olarak nitelendirilen Eyüp Hoca'nın ve *Vurun Kahpeye* romanında kasaba eşrafından Kantarcıların Hüseyin Efendi'nin ve sahte din adamı olan Hacı Fettah Efendi'nin kişiliklerinde de yabancılaşma görülür. Bu kişiler, kendi çıkarlarını ve keyfi isteklerini ön plana çıkararak kendi kimliklerine, kültürüne, dinine, millî değerlerine, vatanına, milletine yabancılaşır ve işgal güçleriyle iş birliği içine girer. Bu kişilerde görülen yabancılaşma, aynı zamanda onların kimliklerini kaybettiklerini ortaya koyar.

Kuyucaklı Yusuf romanında ise yalnızlık ve yabancılaşma izleği hem bireysel hem de kurumsal düzlemde görülür. Bireysel anlamda Yusuf, küçük yaşta babası ve annesinin eşkıyalar tarafından gözleri önünde öldürülmesinden sonra geldiği kasabada kendini hep yabancı ve yalnız hisseder. Bu yalnızlığına çare olarak gördüğü Muazzez'i sevdiğini anlayan Yusuf, bunu imkânsız bir aşk olarak algılar. Arkadaşı Ali'nin de Salâhattin Bey'in kasaba eşrafından Hilmi Bey'e olan borcunu ödemesi karşılığında Muazzez ile evlenmek istemesi, Yusuf'u bir süreliğine Şakir sıkıntısından kurtarır. Ancak Yusuf, Muazzez'in, Şakir'le evlenmesinden kurtulduğuna sevinirken diğer taraftan Ali ile evlenmek zorunda kaldığını düşünerek sorunun yalnızca ötelendiğini ve Muazzez'i kaybedeceğini anlar. Bu durum karşısında büyük bir boşluğa ve çaresizliğe düşer. Aslında bu yalnızlığının nedeni olarak Yusuf'un "kendini ifade edememesi" bir başka söyleyişle kendini etrafındakilere tam olarak ifade edebilecek iletişimi kuramaması gösterilebilir. Yusuf, Muazzez'i kendi eliyle Ali'ye teslim ettiğini düşündüğü yağmurlu bir gecede çaresizce kasabanın dışındaki Büyükçay'ın kenarına gelir. Büyük bir çınar ağacının gövdesine dayanarak yalnızlık duygusuyla sarsılır. Kasabanın yapaylığından kaçan Yusuf, doğaya sığınır ve âdeta çınar ağacıyla özdeşleşir. Kendini yapayalnız hisseden Yusuf'un bu ruh hâli, şöyle ifade edilir:

"İki eliyle arkasındaki ağacın kabuklarına sarıldı. Parmakları soğuk yarıkların arasına girdi. Elini hemen geri çekti ve göğsüne götürdü. Göğsünün içinde, bu asırlık ağacın

kabuğu gibi, yarıklar bulunduğunu sandı ve gırtlağına kadar bir ateşin çıktığını hissetti. Aman Yarabbi, ne kadar yalnızdı...

Yalnız, gökyüzündeki yıldızlardan çayın dibindeki çakıllara, doğu tarafından kopup gelen bulutlardan batı tarafındaki denize kadar uzanan ve yayılan bu kocaman gecenin içinde, yapayalnızdı. Düşüncelerini hangi istikamete koşturursa koştursun, karşısına kimse çıkmıyordu. Şu anda bu koskoca dünya üzerinde kendisini düşünen bir tek kişi bile mevcut olmadığına o kadar emniyeti vardı ki, acı bir kabadayılıkla kendisi de hiç kimseyi düşünülmeye layık bulmuyor; fakat bundan, sebebini anlayamadığı bir üzüntü duyuyordu." (KY2, s. 77-78)

Yusuf, içinden çıkılamayacak bir buhran ve bunalım hâline dönüşen yalnızlığını kabullenir ve yalnızlığı ile yaşamaya, onu bir yaşam biçimi şekline getirmeye çalışır. Yusuf'un çaresizlik içinde olduğu bu ruh hâli nedeniyle söz konusu kasaba, onu bunaltan ve ağırlığı altında ezen kapalı-dar bir mekân olarak algılanır. Mekânın darlığı, romanda *"Vaziyeti onu o kadar sıkıyordu ki, bir arşın eninde ve boyunda bir kafesin içine kapatılmış gibi, çırpınmak arzusu duyuyordu."* (KY2, s. 81-82) şeklinde ortaya konur.

Yusuf, Ali'nin, Salâhattin Bey'in borcunu ödemesi karşılığında Muazzez ile evlenmesine razı olmak zorunda kalır. Ancak Ali'nin, Şakir tarafından öldürülmesinden sonra kendi kendiyle baş başa kalan Yusuf, Muazzez ile evlenmenin planlarını yapmaya başlar ve kendi kendini sorgular. Bugüne kadar hangi işi/sanatı öğrendiğine ve Muazzez ile evlendiğinde evini ne ile geçindireceğine dair düşünürken yine hayatta yalnız olduğu gerçeğine ulaşır. On yıldır bu insanların arasında yaşamış olmasına rağmen mekânsal kopuşun onu, gittiği kasabalarda yalnızlığa sürüklediğinin bilincine varır. Yalnızlık ve yabancılaşma duygusu, Yusuf'ta Salâhattin Bey'in ölümünden sonra tekrar gün yüzüne çıkar. Kaymakam İzzet Bey'in, Yusuf'u tahsil görevlisi olarak köylere görevlendirmesi üzerine Yusuf, arkadaşı İhsan'dan yardım isteyerek işi için kendine bir at alır. Bunun ardından İhsan'ın uzaklaşarak gitmesi, Yusuf'ta tarif edilemez bir boşluğa düşmüşlük duygusu uyandırır:

"... Yusuf, yanından uzaklaşan İhsan'la birlikte, yalnız beş, on sene evveline ait çocukluk hatıralarının değil, bu şehirle olan bütün bağlarının da sürüklenip gittiğini zannetti. İhsan'a karşı şu anda duyduğu yabancılık, ona, artık kendisini Edremit'e bağlayan bir şey bulunmadığını da hatırlattı. Bir müddet daha düşününce dünyada da hiçbir yere bağlı olmadığını hissetti ve içten içe bu kadar yabancı olduğu bu hayatta kendisini birçok

kayıtların kuşatmasına, ondan, istediği gibi hareket imkânlarını almasına müthiş içerledi." (KY2, s. 177)

Mekâna ve kendi varlığına yabancılaşma şeklinde tezahür eden bu durum, Yusuf'un içinde bulunduğu ruh hâlinden dolayı kendini kasabaya ait hissetmeme duygusunu gün yüzüne çıkarır. Aynı zamanda kendi içinde çatışma yaşayan Yusuf, bir taraftan kendi aidiyetini sorgularken diğer taraftan yabancı olduğu bu kasabanın, bütün düşünce ve davranışlarını kuşatması karşısında şaşkınlığını dile getirir. Mekânın kuşatıcılığı altında ezilerek içine düştüğü çaresizliğe sessizce teslim olur:

"Bütün hayatında kendine göre bir iş bile yaptığını hatırlamıyor, bu ömrü başka birinin yaşadığını sanıyordu. Çocukluğu, delikanlılığı, etrafıyla olan münasebetleri hep yabancı bir dünya ile yapılan temaslara benziyordu. Şimdi o, kendisine bu kadar uzak bulduğu bu dünyada, ne kadar müthiş azaplar çekiyordu! Bunlara ne lüzum vardı? Neden böyle korkunç çemberler onu sımsıkı bağlıyor, neden ona yavaş yavaş, sindire sindire en öldürücü işkenceler yapılıyordu?" (KY2, 200)

Kendini kuşatılmış hisseden Yusuf, iş veriyormuş gibi görünen ancak kasabadan uzaklaşmasını sağlayan Kaymakam İzzet Bey gibi güçlü ve insafsız kişiler karşısında çaresiz kalır. Bir lokma ekmek için onların mahkûmu olmaktan üzüntü duyar. Ancak kimi zaman on beş gün kasabadan uzak kalmasına rağmen kasabaya geldiği gün yine Kaymakam İzzet Bey'in talimatıyla derhâl köylere gider.

Romanda, kurumsal düzeyde görülen yabancılaşma izleği ise hükûmeti temsil eden kaymakamlık, adliye, karakol gibi resmî kurumların bürokratik çürüme, eşrafın etkisi altına girme gibi sebeplerden dolayı görev ve sorumluluklarını yerine getirmemesi, kendi çıkarları veya eşrafın çıkarları doğrultusunda hareket etmesi şeklinde kendini gösterir. Bürokrasinin, kasaba halkının sıkıntı, ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda hizmet vermemesi, hükûmet ile halk arasında uçurumların oluşmasına neden olur. Bu durum, kendi insanına yabancılaşmış ve onları yalnızlığa itmiş bir hükûmet düzenini ortaya çıkarır. Aslında iki yönlü gelişen bu durum, halk-hükûmet cephesinde karşılıklı olarak uzaklaşma ve yabancılaşmayı doğurur. Anadolu'nun en ücra kasabalarında var olan bu bürokratik kişiler, hükûmet ile halkı birleştiren ve birbirinden haberdar eden aracı birimlerdir. Bu birimlerin sağlıklı bir şekilde var olmaması, başta sosyal adaletsizlik olmak üzere halkın da hükûmete yabancılaşmasına ve dolayısıyla güven yitimine neden olur. *Kuyucaklı Yusuf* romanında halk ile hükûmet arasında görülen bu yabancılaşma, dönemin sosyolojisini yansıtması açısından önemlidir.

Anadolu'nun kasabalarına giden bürokratların kasaba insanıyla bütünleşmemesi, onların ihtiyaç ve sıkıntılarına karşı duyarsızlığı ve onlara yabancı kalması eleştirilir. Böylece devlet ile halk arasındaki uzaklık ve devletin kendi insanının sıkıntılarına temas edemediği ortaya konur.

Eserde bireyin ekonomik nedenlerden ve bürokratik engellerden dolayı kısıtlanması, onun yalnızlığa itilmesine, psikolojik bakımdan hasar görmesine ve bunalıma girerek kendini toplumdan soyutlamasına neden olur. Aslında bu durum, kendini yaşamın gerisine çekerek hapsetmektir. Dürüst bir insan olan Kaymakam Salâhattin Bey, pasifliği nedeniyle etrafındaki güçlü kesimler tarafından sindirilmeye çalışılır. Yusuf'un çaresizliği ve yalnızlığı ise yapabilecek bir işinin olmamasından kaynaklanır. Yusuf, halkı sömüren mütegallibe sınıfına, eşrafa ve eşrafla iş birliği içinde olan bürokrasiye karşı mücadeleci duruşuyla sunulur. Ancak sosyal düzene karşı sergilediği bu duruş, ekonomik imkânsızlığın etkisiyle Muazzez'in ölmesi ve Yusuf'un dağlara çıkıp eşkıya olması ile sonlanır.

Denizin Çağırışı romanında ise yalnızlık ve yabancılaşma, başkişide birbirine geçmiş iki duygu olarak belirir. Hayallerini ve projelerini gerçekleştiremeyen başkişi, kasabada gördüğü baskı ve engellerden dolayı yalnızlaşır ve bu yalnızlaşma başkişinin çevresine hatta kendine karşı yabancılaşmasına neden olur. Kasabanın küflü ve nemli bir han odasında beş yıl kalan başkişi, *"...o kasabanın tüm insanlarından uzak yaşamıştım. Ne erkekleriyle dostluk ne karılarıyle yarenlik etmiştim."* (DÇ, s. 28) diyerek bir kısır döngü içinde yalnızlaşarak yabancılaştığını ve yabancılaşarak da yalnızlaştığını ifade eder. Frenginin yerel hastalık hâline geldiği kasabada başkişi, *"…kahvesine gidemediğim, eşyalarına el süremediğim, öğrencilerini bile okşayamadığım…"* (DÇ, s. 35) diyerek kasabadaki yalnızlığını ve kendini korumak için herkesten uzaklaştığını dile getirir. Bütün bu olumsuzluklara bağlı olarak başkişi, kasabada yalnızlaşır ve yabancılaşır. Bu nedenle *"Karanlıklardan ve içi(n)deki yalnızlık şeytanının kuruntularından uzaklaşmak için, yılların sabrına mal olan bir umut ve direnişle yola çık(ar)."* (DÇ, s. 36). Boşluğa ve yalnızlığa düşen başkişi için kasaba, kapalı-dar bir mekân hâlini alır ve bu durum başkişinin benliğinde Kanter'in ifadesiyle *"melankolik bir ruhsal hastalığa dönüşür."* (2008: 379). Kasabada mutsuz bir şekilde korku ve yalnızlığıyla bir başına kalan başkişi, çareyi beş yılın sonunda kasabadan kaçmakta bulur. Aynı zamanda başkişide psikolojik yabancılaşmanın varlığından bahsetmek de mümkündür. Başkişinin ruhunu saran karanlık korkusunun, "yalnızlık" ve "yabancılaşma" duygusu olarak belirdiği ve başkişinin ruhunu teslim aldığı görülür.

Karanlık Dünya romanında ise Anadolu'nun Mazılık adlı bir kasabasına atanan yirmi altı yaşındaki genç hâkim adayı olan başkişi Ahmet, gittiği bu kasabada büyük bir yalnızlık duygusuna kapılır. Ahmet'in kasabadaki yalnızlığı ve yabancılaşması aslında aidiyet duygusu ekseninde yaşanan kasaba-şehir çatışmasının bir sonucudur. İstanbul'da yaşamış ve orada okumuş olan başkişi, İstanbul'un sahip olduğu imkânlar ile hiçbir medeniyet ışığının olmadığı Mazılık kasabasının imkânsızlığında yabancılaşmaya ve buna bağlı olarak da büyük bir boşluğa düşerek yalnızlaşmaya başlar. Psikolojik yabancılaşma içinde olan başkişinin içinde bulunduğu yabancılaşma ve yalnızlık, toplumdan soyutlanma ve kısmen cinsel duygularına yönelim şeklinde kendini gösterir.

İstanbul'da doğup büyümüş olan Ahmet, ailesini küçük yaşta kaybetmesi nedeniyle teyzesinin ve eniştesinin yardımlarıyla okur. Okulu bitirdikten sonra İstanbul'da avukatlık stajını yapmak ve kendine orada bir avukatlık yazıhanesi açmak isterken eniştesine daha fazla yük olmamak için tayinini ister ve genç bir hâkim adayı olarak Mazılık kasabasına gelir. Ancak aklında hep İstanbul'da olmak olan başkişide, kendini bu kasabaya ait hissedememe duygusu belirir ve kasabadaki varlığını ve aidiyetini sorgulamaya başlar. Başkişinin, kendi aidiyetini sorgulaması, onun kasabada yalnızlaşmasına ve kasabaya karşı yabancılaşmasına neden olur:

"…benim bu yerlerde ne işim var? (…) İnsan doğduğu, büyüdüğü, alıştığı muhit içinde bir kıymet ifade eder. Ben burada neyim?.. Sadece bir hiç… Varlığımın bir faydası olmadıktan sonra yokluğumun ne zararı olabilir? Kendi vatanımda bir İngiliz, bir Alman, bir Japon kadar yabancı hissediyorum kendimi… Acaba bir Şikagolu Atlanya'ya gittiği zaman aynı hissi duyar mı? Neden ben bu Mazılık'ta 'Sensiz de, seninle de yaşanmaz' mısraındaki ruh hâleti içindeyim? Bunun mutlaka bir sebebi olmalı?" (KD, s. 12)

Daha önce İstanbul dışına çıkmamış olan başkişi, hâkimlik için geldiği Anadolu'nun bu kasabasını, medeniyetin ışığından uzak olduğunu düşünerek başka bir ülkeye çıkmışçasına kendine yabancı görür. *"Kendi vatanımda bir İngiliz, bir Alman, bir Japon kadar yabancı hissediyorum kendimi…"* diyen başkişi, kasabadaki yalnızlığına işaret ederek İstanbul dışında kalan Anadolu'nun köy ve kasabalarına karşı kendini yabancı hissettiğine vurgu yapar. Mekânsal bir bütünleşememenin verdiği bu yalnızlık, ruhsal ve istemli bir yalnızlıktır. Bu nedenle kısır bir döngü içinde kasabada yalnızlaşan ve yalnızlaştıkça da kasabaya yabancılaşan başkişi, her fırsatta kasabadaki varlığını sorgulamaya ve buradaki varoluş gayesini aramaya başlar. Aynı şekilde *"…benim bu yerlerde ne işim var?, İnsan*

doğduğu, büyüdüğü, alıştığı muhit içinde bir kıymet ifade eder." şeklindeki düşünceler de başkişinin İstanbul'a duyduğu özlemi ve Mazılık kasabası ile İstanbul arasında yaşadığı çatışmayı ortaya koyar. Cehaletin karanlığına gömülmüş olan kasabanın bu hâli, başkişiyi ruhsal bakımdan bedbinliğe düşürür.

Başkişide, bulunduğu kasabaya uyum sağlayamamak ve bu kasabanın ruhunu anlayamamaktan kaynaklanan yabancılaşma, kendini gösterir. Etrafındaki hemen herkesin Ahmet'e karşı sevgi dolu ve ilgili olmasına rağmen Ahmet'in buradaki insanları beğenmemesi ve küçümsemesi, onun ruhsal bakımdan bunalımda olduğunu ve Mazılık kasabasını kapalı-dar bir mekân olarak algıladığını ortaya koyar. Bu nedenle başkişi, kasabadaki yalnızlığını kitap okuyarak ve okuduğu kitapların dünyasına sığınarak gidermeye çalışır. Ancak daha sonraki süreçte bu sığınma yönteminin de kasabadaki yalnızlığına ve yabancılaşmasına çare olmadığı görülür. Etrafı pek çok kişiyle çevrili olan başkişinin, ruhsal bakımdan duyduğu yalnızlık ve yabancılaşma şöyle dile getirilir:

"Şimdi yalnızlığını daha derinden duyuyordu. Elli haneyi dolduran bir kalabalığın ortasında yalnızdı, yapyalnız. Neş'eli Kaymakam, çoluğu ile çocuğu ile kendi âleminde yaşayan Müddeiumumî, geveze orman mühendisi, basit hayatları içinde yuvarlanan genç öğretmenler, ihtiyar müftü, ahmak posta müdürü ve silik bankacı… Bütün bunlar yaşamaya layık olan iyi insanlardı. Ahmet hepsini yürekten seviyordu. Ne çare ki bütün bunların içinde yine yapyalnızdı o. (…) Onu, üstünde yaşadığı toprağa bağlayan tek bağ ormancının zoru ile sarıldığı şu elektrik işi değil miydi? Şimdi bu konuya karşı bile gevşeklik, isteksizlik duyuyordu. (…) İstanbul'a… Avukatlık stajını yaparım… küçük bir yazıhane… Şehir… Şehirde yaşamak… Öleceğim bu Mazılık'ta. Artık dayanamayacağım. Seneler geçiyor… Boşuna vakit kaybediyorum…" (KD, s. 63)

Ahmet'in, kasabada bulunduğu süreyi ömründen boşa giden bir vakit olarak değerlendirmesi ve kasaba-şehir arasında yaşadığı bu çatışma, onun boşluğa düşmüş ruh hâlinin ve kasabada yabancı kalışının somut birer göstergesidir. Yaşadığı kasabada kendini, *"Üstünde yaşadığı toprağa bağlayan"* köklerinin olmadığını ima ederek kendini bu kasabaya ait hissetmemesi, akıllara Reşat Nuri'nin *Kavak Yelleri* romanındaki başkişi Doktor Sabri Bey'i getirir. Sabri Bey'in de doktorluk için gittiği kasabayı eşinin ölümünden sonra benimsemediğinin farkına vardığı ve sürekli *"Men garibem, men mehcurem"* (KY1, s. 42) sözünü tekrar ederek kasabadaki aidiyetini sorguladığı görülür. Yine aynı şekilde hem *Karanlık Dünya* romanının başkişisi Ahmet hem de *Kavak Yelleri* romanının başkişisi Sabri

Bey, romanın sonunda asıl aidiyetlerinin söz konusu gittikleri kasabalar olduğu gerçeğinin bilincine varır.

3. 1. 5. Benlik/Kimlik Kaybı

Kimlik kaybı, bireyin kendilik değerlerini bir tarafa bırakarak değişen ve gelişen dış dünyaya karşı uyum sağlama arzusundan kaynaklanan değerler yitimidir. *"Kendisiyle ilgili farkındalık oluşturan her birey, ardından öteki ile ilişkilerini düzenleme aşamasına geçer. İşte bu aşama, benliğin bütünleşmesini sağladığı gibi onu toplumsal ben'e doğru yöneltmeye başlar. Kimliğin yalnızca birey olmaktan öte toplumun bir parçası olduğu gerçeği de bu noktada devreye girer ve 'bireysel kimlik'in yanına bir de 'toplumsal kimlik' statüsü ekler."* (Kanter, 2014: 76). İnsan olmanın en önemli gereklerinden biri, kendi kimliğinin/şahsının bilincine varmaktır. Kendi bireysel kimliğinin farkına varan birey, bu kimliğini ve birey olma bilincini diğer bireyler içerisinde yaşamak ister. Bu istek; bireyin kendine güvenini sağladığı gibi kendi öz benliğinden uzaklaşarak toplumun ve diğer bir medeniyetin içinde yeni kimliğe bürünmek şeklinde de görülebilir.

Acımak romanında öne çıkan benlik/kimlik kaybı, başkişi Zehra ve babası Mürşit Efendi aracılığı ile sunulur. Mürşit Efendi, kendi öz benliğinden ve ideallerinden tek tek vazgeçerek tükenişe sürüklenir. Zehra ise babasından ve geçmişinden kaçarak sığındığı kasabada kendi kimliğinden, beğenilerinden taviz verdiğini ve pek çok hak ve isteğini ötelediğini belirtir. Bu durum romanda şöyle aktarılır:

"Kendi insanlığımı, kendi haklarımı unuttum. Hayatımı başkalarının saadetine vakfettim. Kendimi kendi ihtiyarımla en basit emellerden, zevklerden mahrum ettim. Küçücük bir çocuk olduğum yaştan beri didindim, çırpındım. Bütün bu mahrumiyetlerle bu lekeyi temizledim sanıyordum. Hâlbuki ben, açık alınla yaşamaya en lâyık bir insanım." (A, s. 34).

Zehra, babasından ve kötü hatıralarının bulunduğu İstanbul'dan kurtuluş için bu kasabayı son çare olarak görür ve buraya yerleşir. Bu sırada geçmiş yaşantısından kurtulmak için birtakım haklarından ve emellerinden vazgeçer ve göstermiş olduğu tüm çabasının başkalarını mutlu etmek için olduğunu belirtir. Başkalarının mutluluğunu, geçmişte kendisinin yaşayamadığı mutluluğu yerine koyar ve böylece geçmişteki kötü talihini aştığını düşünerek bir nebze de olsa huzur bulmaya çalışır. Aslında bu durum, kendini mutlu görmeye ve göstermeye çalışan Zehra'nın kimlik oyunudur. Romanda Zehra'nın, kendi

benliğini ötelediği ve ikinci plana attığı Zehra, *"yavaş yavaş varlığını; benliğini unuttu. Başkalarının hayrı için işleyen bir makine hâlini aldı."* (A, s. 49) denilerek sıkça vurgulanır.

Romanda Mürşit Efendi'nin de kendi benliğinden, özünden çok şey kaybettiği ortaya konur. Memuriyet hayatında yaşadığı pek çok olayın yanı sıra yaptığı yanlış evlilik, Mürşit Efendi'nin ilkelerinden ve kimliğinden uzaklaşmasına neden olur. Meveddet Hanım'la evlilik yapan Mürşit Efendi, kayınvalidesi ve eşinin istek, baskı ve zorlamaları karşısında iş yaşamında olduğu gibi evlilik yaşamında da kendi değerlerini kaybeder. Diyarbakır'ın bir kasabasında yaşayan Makbule Hanım ve kızı Meveddet Hanım, kasabanın dedikodularından kaçmak, yeni ve büyük bir mekân olan İstanbul'da daha rahat hareket edebilmek için İstanbul'a taşınma planları yapar. Bunun için Meveddet Hanım'ın hasta olduğu yalanını ortaya koyarak Mürşit Efendi'den İstanbul'a tayinini istemesini söylerler. Karısının böyle bir arzu içinde ölmesine razı olmayan Mürşit Efendi, İstanbul'da kendine bir görev ayarlayabilmek için benliğini ayaklar altına alır. Bu durum Mürşit Efendi'nin dilinden şöyle ifade edilir:

"İstanbul'da iyi bir memuriyet alabilmek için başvurmadığım çare kalmadı. Başka vakit selâm vermeye bile tereddüt edeceğim ne insanlara yüz suyu döktüm. İstanbul'da uzak yakın tanıdıklarımdan hepsine rica mektupları yazdım. Âdeta dilencilik ettim. Bu mektupları yazarken bazen kullandığım zelil tabirlerden arlanıyor, kalemi elimden atıyordum. Sonra onlara tekrar devam cesaretini bulmak için: 'Hele bir kere yazayım da yarın salim kafayla tekrar okurum… Belki de göndermem' diye kendi kendimi aldatıyordum." (A, s. 120).

Bir süre sonra İstanbul'da bir gümrük müfettişliği görevi ayarlayabildiğini belirten Mürşit Efendi, taşınmak için de paraya ihtiyacı olduğunu düşünür ve bu sırada haberi olmadan boğazına kadar borçlandığının farkına varır. Borç para bulabilmek için düştüğü sefil durumu şöyle dile getirir:

"Bu para işi için de yine Diyarbakır'da çalmadığım kapı, yalvarmadığım insan kalmadı. Bütün şehre kepaze oldum. Arkadaşlıklarına, insanlıklarına hatta mürüvvetlerine müracaat ettiğim insanlardan fena muamele de görmeye alıştım. İstiskalleri, istihzaları anlamamazlıktan geliyorum. Açık hakaretlere boyun eğiyorum. Yarabbi ben ne kadar düştüm!.. Eskiden başkalarının bana hakaret etmesine değil, acımalarına bile tahammül edemezdim." (A, s. 121).

Mürşit Efendi, kendi benliğinden o kadar taviz vermiştir ki borç istediği insanların aşağılamalarına, alay ve hakaret etmelerine bile boyun eğer ve bu duruma alıştığını belirtir.

Hatta bütün bu olacakları bile bile çaresizce başka insanların kapısına gittiğine kendisinin de inanamadığını söyler. Bütün bunlar aslında Mürşit Efendi'nin kendi benliğinde yaşanan bu değişimi kabullenemediğini gösterir.

Denizin Çağırışı romanında ise bin bir umut ve hayalle Anadolu'nun küçük bir kasabasına öğretmen olarak giden başkişinin ve kasaba doktorunun, kasabada karşılaştığı olumsuzluklar neticesinde kendi kimliğini kaybedişi ve hastalıklı bir kimlik geliştirmesi üzerinde durulur. Söz konusu romanda kasaba, başkişinin kimliğini kaybettiği ve hastalıklı ruh hâlinin ortaya çıktığı mekân olması nedeniyle en belirleyici unsur ve *"metnin vazgeçilmez bir parçası"* (Baran, 2006: 103) olarak yer edinir.

Başkişinin roman boyunca adının hiç verilmemesi, çeşitli korku ve vehimlerle kimliğini kaybettiğini ve kendini arayan silik biri olduğunu vurgulamak içindir. Başkişinin, öğretmen olarak gittiği bu kasabada kendine bir benlik inşa edemediği görülür. Kasabadaki hemen her günü; karanlık, küflü ve isli odada, aynı düşüncelerin ve bunalımların tekrarından ibarettir. Bu odanın hâli, âdeta başkişinin iç dünyasını yansıtır. Ancak tüm olumsuzluklarına ve imkânsızlıklarına rağmen bu oda, başkişinin kasabanın sokaklarından ve insanlarından kaçtığı bir sığınma mekânıdır. Kasabanın yalnızca fiziki koşulları değil, aynı zamanda eğitimdeki kimliği de başkişinin tükenişe sürüklenmesinde önemli bir etkendir. İdealist bir genç olan başkişi, projeleriyle gittiği kasaba okulunu, memleketin en güzel okulu yapmak için mücadele eder. Ancak her girişiminde karşılaştığı bürokratik engellerden dolayı bir süre sonra ideallerinden vazgeçmeye ve kendi kimliğinden uzaklaşmaya başlar. Bu durumu başkişi, *"...benim etrafımda bir salyangoz kabuğu pıhtılaştı. Kale dibindeki han odasında, beş numaralı lambanın alevinde her gece eski benliğimin bir parçasını, pervanelerle birlikte yaktım ve bu kabuk içine sığabildim. Beş yıl neleri kucağına almazmış meğer..."* (DÇ, s. 16) diyerek ifade eder. Böylece başkişi, kendini yalnızlığa mahkûm ederek ruhunu karanlığa ve korkuya teslim eder. Başkişinin iç sıkıntılarının, psikolojik yönden öncelikle yalnızlık ve kaçış duygularıyla yansıdığı ve bu duyguların içinde sürekli büyüdüğü görülür.

Başkişinin söz konusu kasabada geçen beş yıllık süre içinde yaşadıkları, onun kimliğini kaybetmesine ve hastalıklı bir ruh hâli geliştirmesine neden olur. Bu kasabada kendini *"bir sürü hayvanı"* (DÇ, s. 74) olarak hissetmesi, başkişinin geçirdiği değişimi ve kimliğini kaybedişini göstermek açısından önemlidir. Aynı şekilde kasabanın, başkişinin kimliğinde yol açtığı büyük tahribata romanda, başkişinin, *"Hey gidi kasaba, beni ne hâllere koymuşsun?"* (DÇ, s. 30) yakınmalarıyla sık sık vurgu yapılır. Bu nedenle mekân-insan ilişkisi en üst düzeyde kullanılarak başkişinin, kendini olduğundan başka biriymiş gibi

gösterme çabası ve bazı cinsel saplantılar içindeki hastalıklı ruh hâli, kasaba ile özdeşleştirilerek izah edilir.

Romanda kimlik kaybına uğrayan bir başka kişi ise kasaba doktorudur. Kasaba doktoru, kasabadaki sivrisineğe ve onun neden olduğu sıtma hastalığına son vermek için kasabadaki çeltik bataklıklarının kurutulması gerektiğini tespit eder. Bu konuda yetkili kişilere sayısız dilekçe yazar ancak bu kişilerden müspet bir sonuç alamadığı gibi çeltik fabrikasına sahip olan kasaba eşrafından Osman Nuri Bey'in, yetkili kişilerce desteklendiğinin farkına varır. Doktorun kasaba insanı için verdiği onca mücadeleye rağmen yetkililerin, bu insanları sıtmadan kurtarmak için çeltik ekimine engel olmaması hatta bundan sonra da sıtmaya yakalanacaklar için kasabaya ilaç göndermesi, doktorun kişiliğinde ve ruh yapısında derin tahribata yol açar. Bu nedenle doktor, istifa etmek ister ancak istifa etmesi durumunda ödemesi gereken tazminat engeli nedeniyle istifa edemez. Kendi kimliğini ve meslek bilincini kaybederek kendini içkiye verir ve tüm gününü dispanserin karanlık bir odasında yüzü koyun yatarak geçirir. Böylece söz konusu kasabanın, hizmet için gelen ve fedakârca çalışan gencin kimliğini kaybederek tükenişe sürüklenmesine neden olduğu için yıkıcı bir rol oynadığı görülür.

3. 1. 6. Kendini Gerçekleştir(eme)me

İnsanlar, hayallerini ve ideallerini gerçekleştirebildikleri doğrultuda varlıklarının özüne ve gayesine ulaşırlar. Bunu başarabilen insan, hayattan beklentisini alan ve dünyaya güzel bir gözle bakan insandır. Mekân ise *"varlık kazanmak ve var olmak için ihtiyaç duyduğumuz iki öz nitelikten biri(dir)."* (Barbarosoğlu, 2006: 116). Bu noktada varlığın özüne ve gayesine ulaşılarak bireyin kendini gerçekleştirmesi, mekân ile ilişkilendirilir.

Çalıkuşu romanında kendini gerçekleştirme izleği, başkişi Feride'nin mesleğinde ve ideallerini gerçekleştirme noktasında tükenişe sürüklenmesi şeklinde bir seyir izlerken birtakım duygusal değerleri kazanması ve olgunluğa erişmesi noktasında olumlu bir seyir izler. Feride'nin kimliğinin oluşmasında ve kendini gerçekleştirmesinde romanda yer alan kasabalar, oldukça önemli bir yere sahiptir. *"... kimlik kazanma çabası, bireyin kendi yaşamı ve yaşadığı çevre ile yakından ilintilidir."* (Kanter, 2014: 75). Bu nedenle yazar, Feride karakteri ile kullandığı kendini gerçekleştirme izleğini, "kasaba" unsuru sayesinde ortaya koyar.

Feride, Kâmran'dan uzaklaşmak ve huzur bulmak için İstanbul'dan Anadolu'ya kaçarken Anadolu'da mutluluk, güven, samimiyet, alçakgönüllülük gibi pek çok duygu ve

değeri bulacağı beklentisi içindedir. Bu nedenle Anadolu'ya gitme isteğini ve ideallerini gerçekleştirme noktasındaki planlarını şöyle dile getirir:

"Anadolu herhâlde … çok güzeldir. Oradaki insanlar bize benzemezlermiş. Kendileri fakirmiş, fakat gönülleri öyle zengin, öyle zenginmiş ki hiçbiri değil fakir bir akraba çocuğuna, hatta düşmanına ettiği iyiliği başına kakmak mürüvetsizliğinde bulunmazmış. Küçük bir mektebim olacak. Baştan başa çiçeklerle donatacağım. Çocuklarım, bir alay çocuğum olacak. Kendime abla dedirteceğim. Fakir olanlara elimle, siyah önlükler dikeceğim." (Ç, s. 119)

Aranan huzurun bulunması ve ideallerin gerçekleştirilmesi amaçlanan ve birer sığınma mekânı olan değerlendirilen kasabaların, Feride için hayallerinin ve ümitlerinin yok olduğu mekânlardan öteye geçmediği görülür. Mekânın kendi gerçeğiyle yüz yüze gelen Feride, gittiği kasabalarda kendini gerçekleştirme noktasında ağır bir yenilgi alır. Öte yandan alınan bu yenilgiler, Feride'nin kendini bularak kimliğini oluşturmasında ve olgunlaşmasında yaşanması gereken etkin bir süreç olarak kaydedilir. Feride aldığı yenilgiler sayesinde eksik olan duyguların kazanımı sürecine girer ve bu düzlemde kendini gerçekleştirir. Bu bağlamda Kuşadası'na geldiğinde kendini gerçekleştirme yolundaki ideallerini dile getiren Feride, en ağır yenilgiyi bu kasabada alır. Büyük bir umutla yola çıktığı ve kendine güvenli bir mekân olarak algıladığı bu kasaba, umutlarının bir bir yok olmasına neden olur. Öncelikle kendini hayata bağlayan Munise'nin ölümü, ona hem bedenen hem de manen çöküntü yaşatır.

"Çalışmak, bütün ruhuyla, kendini başkalarına vermek, ne güzel şey! Çalıkuşu tamamıyla eski Çalıkuşu oldu. Ne o, Ç…deki müphem yaşamak yorgunluğu, ne İzmir'deki isyanlar, hiçbiri kalmadı, bir yaz semasına musallat olmuş geçici bir bulut gibi hepsi dağıldı.

Saçlarım birer birer ağarıncaya kadar başkalarının çocuklarına, onların saadetlerine kendimi vakfetmek artık beni korkutmuyor. İki sene evvel, bir sonbahar akşamı, gönlümün içinde öldürülen küçüklerin boş yerini başkalarının çocuklarına verdim." (Ç, s. 318)

Feride, kendini kasabadan soyutlayarak yaşadığı Ç… kasabasından sonra sığındığı bir başka kasaba olan Kuşadası'nda da yaşadıklarından dolayı kendi varlığının bilincine varamaz. Ömrünün bir parçası ve yaralı kalbinin bir tesellisi olarak gördüğü öğretmenlik mesleğinden de istifa etmesi nedeniyle bu kasabada dış dünyaya kapılarını bütünüyle kapar.

Ruhen çöküntü içinde olan Feride için Kuşadası kapalı-dar bir mekân konumundadır. Büyük bir aşkla dolu olan bu genç öğretmenin, çaresizlik içinde yıkıma uğrayışına tanık olunur:

"Hangi ümide sarılsam elimde kalıyor, neyi seversem ölüyor. İşte üç sene evvel bir sonbahar akşamıyla beraber ölen genç kızlık rüyalarım, kendi küçüklerim, sonra Munise, onun arkasından, belki kalbimin öksüzlüğünü avuturlar diye ümit ettiğim talebelerim. Yavrularını tehlikede gören bir ana kuş hırçınlığıyla üstlerine titrediğim bu şeyler, sonbahar yaprakları gibi birer birer sararıyor, dökülüyor. Daha yirmi üç yaşıma girmedim; yüzümden, vücudumdan çocukluğun izleri silinmedi; hâlbuki gönlüm, baştan başa bütün sevdiklerimin ölüleriyle dolu." (Ç, s. 354)

İstanbul'dan, orada yaşadıklarından ve Kâmran'dan kaçarak Anadolu'nun kasabalarına, öğretmenlik mesleğine ve Munise'ye sığınan Feride, zorunlu mekân değiştirmelerine maruz kalmanın yanında, öğretmenlik mesleğinden istifa etmesi ve Munise'yi de kaybetmesi üzerine ruhen büyük bir boşluğa düşer. Bir iç sorgulama şeklinde görülen bu durum, yenilmişliğin ve çaresizliğin itirafıdır. Anadolu'ya kaçışından sonraki yaşamını değerlendiren Feride'nin, geçmişe özlem duyduğu ve pişmanlığı sezinlenir. Yaşama sevincini kaybeden Feride, bir ara kendini öldürmek istediğini (Ç, s. 359) bile dile getirir.

Romanın özünün ortaya konması noktasında Feride, her ne kadar öğretmenlik mesleğinden ve ideallerinden vazgeçmiş olsa da Feride'nin Anadolu'ya kaçtıktan sonra yaşadıkları, onun birtakım duyguları kazanımı ve olgunlaşması açısından son derece olumlu bir süreçtir. Bu süreç görünenin aksine Feride'nin kendini gerçekleştirdiği ve kendi varlığının bilincine vardığı bir olgunlaşma sürecidir. Bu değişim ve olgunlaşma, romanda şöyle dile getirilir:

"... artık fikrimi değiştirdim. Kuşlar, ne istediğini bilmeyen zavallı, akılsız mahluklar. Kafesten kaçıncaya kadar türlü türlü üzüntüler içinde çırpınıyorlar. Fakat, sanır mısınız ki dışarıda daha fazla bahtiyar olacaklar? Hayır, buna imkân yok. Ben, öyle sanıyorum ki bu biçareler her şeye rağmen kafeslerine alışıyorlar, açık havaya kavuştukları zaman bir dal üstünde, başlarını kanatları içine gizleyerek geçirdikleri gecelerde sabaha kadar bu kafesi düşünüyorlar, küçük gözlerini pencerelerin aydınlığına dikerek hasret çekiyorlar. Kuşları zorla kafeslerde alıkoymalı Müdire Hanım, zorla, zorla." (Ç, s. 299-300)

Feride, İstanbul'dan kaçışının pişmanlığını yaşayarak bunu hem kendisine hem de Müdire Hanım'a acı bir şekilde itiraf eder. İstanbul'dan kaçtığında yeni bir mekânla beraber

tüm sıkıntı ve acılarından da kurtulacağını zanneden Feride, büyük bir yanlış yaptığının farkına varır. Gittiği kasabalarda yalnızlığı ve dış dünyanın yıpratıcılığı ile karşı karşıya kalır. Buralarda kendisi bir şey yapmasa da olayların merkezine çekilen Feride, sosyal çevrenin de sorunlarıyla yüzleşerek mücadele etmek zorunda kalır. Çalıkuşu adından dolayı kendini bir kuşa benzeten Feride, Ç… kasabasında Müdire Hanım'a söyledikleriyle aslında kendini gerçekleştirme serüveninde kazandığı birtakım edinimlerle geçirdiği olgunlaşma sürecini ortaya koyar. Feride her ne kadar Anadolu'ya gelmeden önce hayal ettiği öğretmenlik mesleğinde daim olamasa da onun hayata ve sevgiye dair birtakım gerçekleri görmesi, olgunlaştığının ve kendini gerçekleştiğinin bir göstergesidir. *Sevmek, şefkat ve affetmek* gibi duyguları kazanarak kendini gerçekleştiren Feride, kendi varlığının ve bu duygusal değerlerin bilincine vararak dış dünyaya bakışını değiştirir. Hatta Kâmran'dan ve ona olan aşkından kaçmak isterken bastırdığı aşkını Anadolu'da içselleştirerek büyüttüğünün ve sevmek duygusunun farkına varır:

"Kâmran, ben, seni sevmesini senden ayrıldıktan sonra öğrendim. Hatta yaptığım tecrübelerle, başkalarını sevmekle sanma sakın. Gönlümün içindeki derin, hazin, ümitsiz hayalini sevmekle." (Ç, s. 361)

Feride, çocukluğunda annesinin hasta olması nedeniyle ondan pek ilgi görememesi ve altı yaşındayken annesini kaybetmesi, aynı şekilde asker olan babasının mekânsal bakımdan genellikle uzakta olması ve babasını da küçük yaşta kaybetmesi gibi nedenlerden dolayı anne-baba sevgisinden ve şefkatinden mahrum büyür. Aile içinde bu duyguları yaşayamayan Feride, çocukluğunu yatılı mekteplerde geçirir. Çocukluğunda tadamadığı sevgi ve şefkat gibi duyguların eksikliğinin, ileriki yaşamında Feride'nin karşısına çıktığı görülür. Kâmran'a âşık olduğu hâlde ona sevgisini gösterememesi bu durumun en somut delili olarak sunulur. Daha sonraki süreçte bu eksikliklerinin farkına varan ve bunu romanın akışı içinde pek çok kez itiraf eden Feride, Anadolu'nun kasabalarında geçirdiği bu süreç içinde eksikliklerini tamamlar ve olgunlaşmış olarak Kâmran'a döner. Bu bağlamda başkişinin kendini bulma mücadelesinde kasabalar ve kasabalarda yaşananlar, en önemli etkenler olarak yer alır.

Bir Kadın Düşmanı romanında ise kendini gerçekleştirme izleği, romanın asıl mesajının verilmesi bakımından önemli bir izlektir. *"Kendini tanımaya ben ve ötekiler ayrımı ya da benzerliğinden yola çıkarak başlayan insan, yaşam alanında sürekli bir kimlik edinme çabası içerisindedir."* (Kanter, 2014: 75). Yaşam olgusu içinde birey, karşılaştığı her durumla ilintili bir biçimde değişim göstererek var olma mücadelesine girer.

Homongolos, en sevdiği arkadaşı Necdet'in ölümünden sonra sevgisini kalbinin derinliklerine gömer ve hissiz ve ruhsuz bir insan olarak dış dünyada kendine verilen rolü oynamaya başlar. Ancak Homongolos'un, yalnızlığına sığınmak için gittiği kasabada Sâra ile tanışması, onun sevme duygusunu tekrar gün yüzüne çıkarmasına neden olur. Sâra ise bir kadın düşmanı ve sevgiden yoksun olarak bilinen Homongolos'u, kendine âşık etmek peşindedir. Sâra'nın, Homongolos'tan intikam almak için başvurduğu bu oyun, Homongolos'un kendini sorgulaması ve yok saydığı duygularının canlanarak tuzağa düşmesi şeklinde sonuçlanır:

"Homongolos, bu gece sevdiği bir kadınla baş başa dolaştı. Onun ağladığını gördü. İnsanlığın haklarına malik başka insanlar gibi, hatta bir nişanlı, bir sevgili gibi onun gözlerine baktı. (...) Sen artık oldun oğlum, dedim; onun gözlerinde büsbütün başka bir dünyaya baktın... Artık yaşayamazsın..." (BKD, s. 170-171).

Ay ışığında, manzarada Homongolos'un Sâra ile dolaşması, onun kendini sınırladığı aşk mertebesine ulaşmasını ve böylece aşkı tadarak kendini gerçekleştirmesini sağlar. Bu seviyeye geldikten sonra artık hayattan bir beklentisinin kalmadığını ve bu tadı, bu noktada bırakmak gerektiğini düşünerek ölmeye karar verir:

"Gece onun gözlerinde başka bir dünyaya baktıktan sonra etrafımdaki şeylerde bir tat bulmak kabil değildi. Yarın bir motosiklet müsabakası var... Galiba bir kaza olacak... o gece onunla kenarında dolaştığımız bayırdan yuvarlanacağım..." (BKD, s. 172)

Kendini toplumdan soyutlayan, sevgi ve aşk gibi duyguları hayatından çıkaran Homongolos (Ziya), yaşamını olduğu gibi kabullenir ve bu çizgiden dışarı çıkmak istemez. Ancak Sâra'yı tanıdıktan sonra hissettiği aşk ve sevgi karşısında kendi kendisiyle girdiği çatışmada yenik düşer. Normal insanların yaşadığı ve hissettiği bu duyguları, kendisiyle bağdaştıramayarak bu duyguların altında ezilir. Böylece kurtuluş olarak intiharı seçer. *"Ziya bu intiharla, yaşamında oluşacak değişimi ortadan kaldırmayı arzular."* (Kanter, 2008: 195). Sevmekten korkan Homongolos, *kadın düşmanlığını,* kendini korumak için bir kalkan olarak kullanır. Sâra'nın göstermiş olduğu ilgi karşısında bocalayan ve kendine yenik düşen başkişi, kendi yenilmişliğine ve uğradığı hayal kırıklığına tepkisini intihar eylemiyle ortaya koyar. Bu eylem, aşkının doruk noktasına ulaştığı ve kendini gerçekleştirdiği o bayır kenarındaki mekânda planlı bir şekilde gerçekleşir.

Yeşil Gece romanında ise kendini gerçekleştirme izleği, sömürü ve yozlaşmanın karşısında duran değer olarak yer alır ve aynı zamanda başkişi Ali Şahin'in kişilik yapısını

ortaya koyar. Romanda Ali Şahin, Sarıova kasabasını ideallerini gerçekleştirebileceği bir yer olarak kabul eder. İstanbul'a atanmasına rağmen Sarıova kasabasına atanan bir arkadaşıyla becayiş eder. İnsanları ve yeni nesilleri, medreselerin ve türbelerin yeşil gecesinin karanlığından kurtararak onları aydınlığa kavuşturmak ve softaların bağnaz düşüncelerinden uzaklaştırmak, Ali Şahin'in kendi varoluşunun gereğidir. Bu nedenle *"ulema ve fuzalâ yatağı"* (YG, s. 13) olarak gördüğü Sarıova kasabasını bilinçli olarak tercih eder. *"Bu dertlere müspet bilgiden gayrı çare olamaz,"* (YG, s. 53) diyerek memleketi yüzyıllardır karanlık ve kan içinde bırakan yeşil geceden ve yoksulluktan kurtarılması ve insanların aydınlatılması gerektiğini belirtir.

Atandığı okul olan Emir Dede Mektebi, Ali Şahin için kasabada hem görev yaptığı okul hem de kaldığı ev olması nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir. Bu okulu, tekkelerin ve softaların baskısına karşı dış dünyaya kapılarını kapatarak kasabadan ayrıldığı ve gelecekle ilgili tüm umutlarının yeşerdiği bir mekân olarak görülür. Emir Dede Mektebindeki öğrencileri dış dünyanın bağnazlığından, cehaletinden ve baskısından kurtarmak isteyen Ali Şahin, bu uğurda pozitif bilimlerden yararlanır. İnsanın bu dünyayı doğru algılayışında ve kendini bulmasında pozitif bilimlerin gerekliliğinin bilincine varır. *"Ben ne âlimim, ne de bir siyaset adamıyım … sadece bir iptidai hocasıyım… Ne istediğimi ne yapacağımı artık biliyorum…"* (YG, s. 64) diyerek ideallerini ve dolayısıyla kendini gerçekleştirme yolundaki planlarını ortaya koyar.

Ali Şahin, Millî Mücadele sonrası Türkiye'sinde dahi birtakım gerici güçlerin kılık değiştirerek memleketin önemli mevkilerinde varlığını devam ettirmelerine büyük bir üzüntü ile şahit olur. Sarıova kasabasına ilk geldiğinde *"Şunun şurasında kafama uygun üç, beş arkadaş bulur da dilediğim, düşündüğüm gibi bir nesil yetiştirirsem işler kendiliğinden düzelir… Gerçi, bu az çok zamana muhtaç bir şey, ama ne yapalım, bekleriz … Bir kötü bağdan mahsul almak için dünya kadar emek sarf ediyoruz. Yeni bir nesil yetiştirmek için beş on sene beklemişiz, çok mu?"* (YG, s. 64-65) diye düşünen ve bu uğurda yapayalnız başına yola çıkan Ali Şahin, aradan geçen *"on küsur sene"* (YG, s. 245) sonra tüm mücadelesinin yenilgiyle sonuçlandığını, *"İnkılâp denilen şey bir günde olmuyor"* (YG, s. 249) diyerek kabul eder. Memleketin kendini karanlıktan kurtarma konusunda gideceği tek yolun "inkılap yolu" olduğunu bilir ve kendi benliklerinden uzaklaşan kasaba halkına kendi öz bilinçlerini bulmaları noktasında öncülük etmek ister.

Ali Şahin'in kasabadaki bir başka hayal kırıklığı da Muallim Nihat Efendi'nin tutuklanma sürecinde yaşanır. Kelâmi Baba Türbesini yaktığını düşündükleri Muallim Nihat

Efendi'nin tutuklanıp götürülmesi sırasında kasaba halkı, kalabalık bir alay eşliğinde Nihat Bey'in peşinden gider. Bütün kasabanın haksız kin ve nefretine maruz kalan Nihat Bey'in başına, ucuna iki boynuz takılmış, kırmızı kese kâğıdından bir külah geçirirler ve hep bir ağızdan *"Türbe yakanın hâli budur he he hey!"* (YG, s. 172) diye bağırarak muallime yumurta ve domates fırlatırlar. Ali Şahin, gördüğü bu manzara karşısında hayal kırıklığına uğrar ve "yeşil gece"nin bu denli karanlık ve bu insanların bu kadar korkunç ve zalim olduğunu daha önce hayal etmediğini düşünür. Ali Şahin'in bu manzara karşısındaki üzüntüsü ve ümitsizliği, *"Kendini dünyanın bütün zevklerinden mahrum etmiş, hayatını bu ahaliyi uyandırmak, mesut etmek emeline vakfetmişti. Zulüm ve haksızlıktan bu kadar zevk duyan insanları ıslaha uğraşmak çocukça bir hayal değil miydi?"* (YG, s. 173) denilerek ifade edilir. Ali Şahin, kasaba halkının, bir insana üstelik suçu tam olarak kesinleşmemiş bir insana sergiledikleri bu davranış şekli karşısında ümitsizliğe düşer. Bir an için ideallerinin sarsıldığını hisseder ve sonsuz bir karanlık içinde ilerlediğini düşünerek ideallerini ve kendi varlığını sorgulamaya başlar.

Ali Şahin aslında sorgulayıcı yapısı ve müspet bilimlere bakışı itibarıyla softaların, dini, kendi çıkarlarına bir araç olarak kullandıklarının farkına varır. Memleketin, medreseden yetişenlerin rehberliğinde, medreselerin yeşil gecesiyle karanlığa boğulduğunun bilincine vararak bireysel düzeyde kendi varlığının bilincine ulaşmış ve kendini gerçekleştirmiştir. Ancak Sarıova kasabasında verdiği bütün mücadeleye rağmen kasaba halkının betonlaşmış zihniyetini, ön yargılarını ve yapısını değiştirememiştir. Üstelik aldığı "hain" damgasıyla beraber toplumsal düzeyde ideallerine ulaşamamış ve bu nedenle kendini gerçekleştirememiştir.

Acımak romanında ise mekân, Zehra'nın ve Mürşit Efendi'nin yaşamları ve kendini gerçekleştirmeleri noktasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Söz konusu mekânlar, Zehra ile Mürşit'in yaşamlarına ve ruh hâline bağlı olarak darlaşan ve genişleyen mekânlar hâlini alır. Öznenin nesneyle, nesnenin de özneyle olan ilişkisi mekânı anlamlı kılar. Bir başka ifade ile mekân, içindeki varlıklarla, bu varlıkların birbirleriyle olan ilişkisiyle ve yaşanılanlarla bir anlam ve değer ihtiva eder. Zehra kasabaya geldikten sonra yeni bir mekânla birlikte yeni bir yaşamın kapılarını aralar. Burada idealize ettiği ve özlemini duyduğu yeni hayatını kurmaya çalışır. Bütün bunlar kendini gerçekleştirme yolundaki bireyin kendini bulma çabasıdır. Kasabada idealleri ve kararlılığı ile Cumhuriyet kadını olma vasıflarını bünyesinde taşıyan Zehra, başarılı ve güçlü duruşu neticesinde genç yaşta

başmuallim olur ve kasaba halkı tarafından içtenlikle benimsenir. Bundan sonraki tüm gayretini, öğrencilerin ahlaklı ve değerlerine sahip insanlar olarak yetişmesi için gösterir.

Zehra'nın kendini gerçekleştirme yolundaki hayat felsefesi, kasaba mektebindeki duruşuyla ortaya konmaya çalışılır. *Acımak* romanında Zehra Öğretmen, *Çalıkuşu* romanındaki bütün öğrencilere kucak açan Feride Öğretmen'in aksine sınıf içinde öğrencileri gruplandırır, beğendiği öğrencileri etrafı kalın duvarlar ve demir parmaklıklarla çevrilmiş tecrithaneler gibi zayıf ve düşkün öğrencilerden ayırır. Bu durumu anlatıcı, *"Güzel, doğru, temiz şeyleri çılgınca sevebiliyor, onlar için her fedakârlığı yapıyor. Fakat zaafa, düşkünlüğe, çirkinliğe acımıyor… Kabahatli insan, düşkün insan onun gözünde ekin tarlalarında bitmiş muzır bir ot gibi. Onu acımadan söküp atıyor. Yapılmış bir fenalık için mazeret tanımıyor."* (A, s. 13) ifadeleri ile dile getirir.

Yine Zehra'nın bu bağlamdaki duruşunu Maarif Müdürü Tevfik Bey, Mebus Şerif Halil Bey'e şu benzetmeyle izah eder: *"Şu ağaçlara bakınız, (…) Zehra Hanım'ın ruhunu ve çocuklara verdiği terbiyenin cinsini göstermek için bunlardan iyi misal olamaz... Bahçede ne kadar sakat, cılız, çarpık ağaç varsa budamıştır. Bütün sıhhatini kuvvetli ve güzel olanlara sarf etmiştir… Onların asker taburları gibi intizamla saf saf dizilmelerine çalışmıştır."* (A, s. 18). Zehra'nın bu durumu yine kendini gerçekleştirme çabası olarak değerlendirilir. Okul bahçesindeki *"sakat, cılız ve çarpık ağaçları"* budaması ve eksiklikleri gidermesi, Zehra'nın geçmiş yaşamındaki sıkıntıların ve çirkinliklerin hatta babasının zaaflarının budanıp ortadan kaldırılması ve âdeta giderilmesi çabasıdır. Zehra'nın okul bahçesindeki bu davranışı, geçmişindeki pürüzlerin düzeltilip özlemini duyduğu aile yaşamının ve düzeninin mekâna yansıtılarak somutlaştırılmış hâlidir. Kendi çocukluğunda yaşayamadığı birtakım değerleri, özümsediği ve özümsendiği bu kasabada yetiştirdiği çocuklar üzerinde uygulayarak kendi ideallerini gerçekleştirir. Böylece mekân olarak bu kasaba, Zehra'nın kendini gerçekleştirme noktasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Romanda Zehra hem kendini hem de babasının gerçekleştiremediği ilkelerini gerçekleştiren Cumhuriyet dönemi aydını ve bireyi olarak yer alır. Cumhuriyete uygun temiz nesiller yetiştirir. Aynı zamanda idealist bir öğretmen olan Zehra'nın okul bahçesindeki *"sakat, cılız ve çarpık ağaçları"* budaması, eğitim sistemindeki olumsuzlukları budaması şeklinde de düşünülür. Bu olumsuzlukları gidermesi ve cılız öğrencileri kazanması gerekirken acıma duygusundan yoksun olan Zehra bu olumsuzlukları budama yolunu seçer.

Acımak romanında Zehra'nın ideallerine ulaşması şeklinde görülen kendini gerçekleştirme izleği, romanın sonuna gelindiğinde olgunlaşma düzleminde "acıma"

duygusunu kazanması ile kendini gösterir. Zehra, babasının günlüğünü okuması sayesinde babası hakkındaki tüm gerçeği öğrenir ve babasının ideallerinin de kendi idealleri gibi olduğunun farkına varır. Zehra'nın gerçekleri öğrenmesi, babasına yaptıkları ve onun hakkında düşündükleri nedeniyle pişmanlık duymasını ve böylece "acıma" duygusunu kazanarak kendi varlığını tamamlamasını sağlar. Aslında yazar, bir gerçeğe dikkat çekerek okura mesaj vermeye çalışır. Buna göre insan, daha sonra pişmanlık duymamak için zaman zaman esnek davranabilmelidir. Bir öğretmende olması gereken sevgi, insanca yaklaşım ve sorunlara esnek davranım gibi pek çok unsur vurgulanır. Burada aynı zamanda eski eğitim anlayışının ve bu anlayışın katılığının eleştirildiği görülür. Eğer sakat, cılız, tembel öğrenciler eğitim sisteminden soyutlanırsa bu öğrencilerin sağlıklı birer birey olarak topluma nasıl kazandırılacağı üzerinde durulur ve bu gençlerin topluma kazandırılması gerektiği, toplumsal bir sorun olarak işlenir. Aynı şekilde *Çalıkuşu* romanında Feride, Kâmran'dan uzaklaşmak için Anadolu'ya gittiğinde tıpkı Zehra karakteri gibi birtakım duyguların bilincine vararak olgunlaşma süreci geçirir. Feride, gittiği kasabalarda *sevmek, şefkat ve affetmek* gibi temel insani duyguları kazanırken Zehra, babasının olduğu mekândan uzaklaşmak için gittiği Anadolu'nun bir kasabasında *acıma* duygusunu kazanır.

Romanda görülen bir başka kendini gerçekleştirme mücadelesi de Zehra'nın babası Mürşit Efendi ile otaya konur. Mürşit Efendi'nin kendini bulma/gerçekleştirme çabası, okuldan mezun olduğu gün itibarıyla başlar. Yeni mezun Mürşit Efendi, diplomasını aldıktan sonra çektiği sefaletten, aç ve uykusuz gecelerden kurtulup bir devlet memuriyetine atanacağı için çok mutludur. Mezun olan arkadaşlarından bazılarının "gelecek" ile ilgili korku ve kaygılarının olduğunu belirten Mürşit Efendi, kendisinin hayata bakışının son derece olumlu olduğunu şöyle dile getirir:

"…ben kendi hesabıma çok nikbinim. Gencim, çalışkanım, sıhhatim yerinde. Gözüm fazla ilerlerde değil. Tabiatim gayet uysal. Titiz, asabi, haris değilim. Gayem namuslu ve gayretli bir memur olmak ve küçük, temiz bir aile yuvası kurmaktan ibaret… Günde on iki saat fasılasız çalışabilirim. Evet, çalışmak arzuma hudut yok. Buna mukabil gayem fevkâlede mütevâzı… böyle bir gencin mutlu olamaması mümkün mü?" (A, s. 58)

Kendini gerçekleştirme çabası içinde olan Mürşit Efendi, yaşadığı her mekânla birlikte pek çok değişim ve dönüşüm yaşar. Büyük ideallerle İstanbul'dan Sivas'a giderek çalışma hayatına atılır ve bu yeni mekânla birlikte hem kendisi hem de ülkesi için pek çok güzel düşüncenin heyecanını yaşar. Kendi yaşantısından başlayarak içinde yaşanılan toplumu düzeltmeye çalışır. Özellikle devlet dairelerinin bozulan düzenini yeniden kurmayı,

yapılan yolsuzlukların önüne geçmeyi, ülkenin kalkınması için gece gündüz çalışmayı kendine ilke edinir. Ancak çalışkanlığı ile bilinen ve tek kişilik bir ordu gibi güçlü görünen Mürşit Efendi, çalıştığı dairelerde bütün işlerin kendisine yaptırılmaya çalışılması, diğer memurların tembelliği, rüşvet almaları ve işlerini önemsemeyip görevlerini yerine getirmemeleri gibi pek çok sebepten dolayı zamanla çalıştığı sosyal çevrenin ve mevcut düzenin baskısı altında ezilir. Böylece kendini gerçekleştirme noktasındaki gayreti, günden güne etrafındaki iş arkadaşlarının gölgesinde kaybolur. Buna rağmen Mürşit Efendi, gittiği her yeni mekânda yeni başlangıçlar yapmayı ve ilkelerine bağlı kalmayı amaç edinir. Sivas'taki memuriyetinden sonra Sivas'ın R… kasabasına kaymakam olarak atanan Mürşit Efendi, ilkelerine bağlı kalma konusundaki düşüncelerini şöyle ifade eder:

"(R....) kazasına kaymakam oldum. Sivas'tan çıktım. Yeni bir muhite, yeni bir havaya girdim. Bu tebeddül, bende garip bir tesir yaptı: Uykudan uyanan, boğucu bir kâbus içinde beyhude çarpınıp çırpındığını hatırlayan bir adam gibiyim. İlk memuriyetim esnasında farkında olmadan ne kadar düştüğümü ancak şimdi, bu yeni muhitte yeni bir vazifeye başladığım uyanıklık saatinde alıyorum. Defterimin elime geçmesi hayırlı bir tesadüf oldu. Kendimle hesaplaşacağım. İlk teşebbüste iflâs etmiş gayretli bir tüccar gibi kaybolan kıymetlerle elde kalanları muvazene edeceğim. Sonra yeni bir programla yeni bir hayata başlayacağım. Evet itiraf etmeliyim ki ilk memuriyetimde çok düştüm. Umdelerimin bir kısmına sadık kalamadım." (A, s. 78)

Sivas'ın R… kasabasına kaymakam olarak atanan Mürşit Efendi, ilk memuriyet yerinde belirlediği ilkelerine tam anlamıyla bağlı kalamadığını ve yıprandığını ifade ederek kendi kendini sorgular. Daha önce belirlediği çalışma prensiplerini tekrar gözden geçirerek bu yeni kasabada daha bilinçli olacağını belirtir. M… kasabasına kaymakam olarak atandığında ise buradaki kasabanın çok bakımsız kaldığına, insanların su ihtiyacını kokmuş bir bataklıktan sağladığına ve bu nedenle çocukların dizanteriden öldüğüne tanık olur. Oldukça fakir olan kasaba halkının sosyal ihtiyaçlarının da karşılanmadığını görür ve bu kasabada *"Demek ki çok iyilik, çok hizmet edebileceğim…"* (A, s. 88) diyerek idealize ettiği çalışma ilkelerine uyacağını ve mutlu olacağını düşünür: *"Belki çocukça bir fikirdir, felsefe kitaplarında yeri yoktur ama ben saadeti ikiye ayırırım. Başkalarından alınan saadet, başkalarına verilen saadet. Benim için hakikî saadet başkalarına verilen saadettir."* (A, s. 88). Asıl mutluluğu başkasına verilen mutlulukta gören Mürşit Efendi, kendini kasabaya mutluluk getirmek için adar ve böylece kendini gerçekleştirme yolunda ideallerinin peşinden gider.

Bir süre sonra R… ve M… kasabalarında içinde bulunduğu sosyal düzenin kötülüğü ve acımasızlığına daha fazla direnemeyeceğini anlayan Mürşit Efendi, ilkelerinden birer birer vazgeçerek düzene uyum sağlamaya başlar. Sağlıklı bir sosyal düzene duyduğu özlem, sıcak bir aile yuvasının yansıması şeklinde tezahür eder ve böylece Mürşit Efendi umudunu artık güzel, sıcak bir evlilik yapmakta arar. *"... 'bu kadar zaman içinde ben nasıl bu kadar değiştim?' diye düşünüyorum. Evet ben şimdi büsbütün başka bir adam oldum. Bir köşede kendimi unutturmaktan, başımı dinlemekten başka bir şey istemiyorum."* (A, s. 97). Bu arayış bilinçsizce yapılan arayıştır; boşlukta olan bir insanın, bu boşluğu doldurmak ya da kendisine sığınacak bir liman bulmak için gösterdiği çabanın ve kaçışın bir neticesidir. Evlilik yaşamında mutluluğu arayan Mürşit Efendi, yaptığı evlilikte de hüsrana uğrayarak kimliğini kaybeder ve tükenişe sürüklenir.

Mürşit Efendi memuriyeti ve kaymakamlığı süresince değiştirdiği her mekânla birlikte değişim ve dönüşüm yaşar. Dönemin memuriyet anlayışını gün yüzüne çıkararak bireyden hareketle bozulan toplumsal düzeni yeniden kurmayı amaçlamış ancak bu amacında başarılı olamamıştır. Romanda ideallerini gerçekleştirmek istediği ilk memuriyet yeri olan Sivas, açık-geniş mekân algısı içinde sunulurken kaymakamlık için gittiği kaza ve kasabalar, yaşanılan değişim ve dönüşümle beraber kapalı-dar mekân olarak sunulur.

Çalıştığı kasabaya uyum sağlayamayan ve ideallerini gerçekleştiremeyen, yaptığı evlilikte de mutlu bir yaşama ulaşmayan Mürşit Efendi, bir süre sonra bulunduğu mekânlarda kendi ilkeleri altında ezilir. Böylece kendini toplumdan soyutlayarak silikleşmeye ve benliği kaybetmeye başlar. Zehra, kasaba halkı tarafından sevilip saygı duyulan bir kişi olması ve kendi ideallerini gerçekleştirmesi nedeniyle kasabada kendini bulan ve gerçekleştiren bir kişi olurken çok güzel ideallerle kasabaya gelen Mürşit Efendi ise gittiği kasabalarda yaşadıkları sonucunda ideallerinden bir bir vazgeçerek tükenişe sürüklenir. Böylece var olan kimliğini kaybederek tüm varlığı ile kendini dış dünyadan soyutlar. Reşat Nuri, romanda Zehra ve Mürşit Efendi karakteri üzerinden birey, toplum, sosyal tabaka ve çevre gerçeğini ortaya koyarak aslında bütün bireylerin kendini gerçekleştirme ve kendi kimliğini bulma yolundaki mücadelelerini gün yüzüne çıkarır. Bu durum, Zehra'nın kendi varlığını tamamlamasıyla olumlu olarak babası Mürşit Efendi'nin ise tüm ideallerine yenik düşüp tükenişe gitmesiyle olumsuz olarak sunulur.

Eski Hastalık romanında ise kendini gerçekleştirme, başkişi Züleyha aracığıyla ortaya konur. Züleyha, İstanbul'da, Batı düşünce yapısının savunuculuğunu yapan dayısının etkisiyle büyür ve buna bağlı olarak kendi öz değerlerinden uzaklaşır. Bu nedenle Silifke

kasabasına geldiğinde yaşam ve düşünce şekillerini beğenmediği kasaba insanını küçümser ve alaya alır. Zorunlu olarak yaşamaya başladığı bu kasabada yine babasının isteği üzerine Yusuf adında bir gençle evlenir. Züleyha, hasta olan babasını üzmemek için Yusuf'la evlenmeyi kabul eder. Yusuf, Millî Mücadele yıllarında, Züleyha'nın babasının komutasında görev alan bir askerdir. Batılı tarzda yetişen Züleyha, Doğu-Batı ekseninde görülen eski-yeni çatışması yaşar. Bu nedenle başta Silifke kasabası olmak üzere Anadolu'ya kendini yabancı hisseder. Sonraki süreçte Anadolu'nun bu kasabasını ve Anadolu'yu babasıyla tanıdıkça ve geçirdiği kaza sonrasında İstanbul'dan Silifke'ye yapılan yolculukta Yusuf ile beraber babasının Çanakkale'de savaştığı cepheleri gördükçe benliğinin derinliklerinde kaybettiği ve yabancılaştığı kendi öz değerlerini bulup çıkarır. Küçümsediği Anadolu insanının ise bozulmamış ve millî değerlerine sahip çıkan insanlar olduğunun bilincine varır. Bütün bunların sonucunda da kasabada kendi öz bilincini bularak kendini gerçekleştirir. Züleyha, kasabanın ve etrafındaki insanların etkisiyle kendi öz benliğini bulmayı başarır ancak Yusuf ile boşanması sonucu gerek Yusuf'a ve gerekse kasabada bulunanlara kendi değişimini tam olarak gösteremeden kasabadan ayrılır. Bu durum başlangıçta kasaba halkından kendini soyutlayan Züleyha'nın, kasabadan hâlâ bir yabancı olarak ayrılmasına neden olur.

Ateş Gecesi romanında ise mekân olarak "kasaba," başkişi Kemal Murat'ın kendini gerçekleştirme serüveninde en temel unsur olarak yer alır. İstanbul'da baskı altında geçirdiği çocukluk sürecinden sonra sürgün edildiği Milas kasabası, başkişinin özgürlüğüne kavuşması ve kendi kimliğini oluşturacak birtakım ruhsal deneyimler kazanması bakımından son derece önemlidir. Çocukluğunda otoriter bir Osmanlı ailesinde yetişen ve ağır bir baba baskısına maruz kalan Kemal Murat, bir süre mektebe bile gönderilmeyerek evde ders alır. Daha sonra mektebe başladığında evdeki hapis hayatının bir nebze de olsa sona erdiğini düşünen Kemal Murat, kasabaya sürgün edilişini, özgürlüğüne bütünüyle kavuşmanın anahtarı olarak değerlendirir ve bu memnuniyeti şöyle dile getirir:

"Şimdi ise sürgün bu hürriyeti büsbütün genişletiyor, beni birdenbire karışanı, görüşeni olmayan bir büyük insan mertebesine çıkarıyordu." (AG2, s. 34)

Kasaba, Kemal Murat'ın maddi ve manevi yönden özgürlüğüne kavuşması, ilk gençlik döneminin verdiği bir değişim ile karşı cinse yakınlık duyması ve toplum tarafından kabul görerek saygınlık kazanması noktasında en önemli etken olur. Kemal Murat'ın şu düşüncesi, kasabanın kendini gerçekleştirme hususundaki işlevini ortaya koyar:

"... benim için Nafia kondüktörlüğünün en zevkli tarafı bana bir nevi içtimai mevki temin etmesi, kasaba halkı ve memurları arasında itibarımı yükseltmesiydi. Yaşımın küçüklüğüne rağmen nikâhlara, düğünlere çağrılıyor, bayram ve şenliklerde Milas'ın en iyi terzisine yaptırdığım bonjurumu giyerek memurlar arasına katılıyor, yaşlı başlı insanlardan akran muamelesi görüyordum. Niçin sürüldüğüm, kasaba için bir sırdı." (AG2, s. 36).

Ateş Gecesi'nde kasabanın, başkişi için işlevsel ve yapıcı bir çizgide olduğu görülür. Babasının gönderdiği düzenli para ve kaymakamın kasabada bulduğu mühendis yardımcılığı sayesinde eline geçen bir miktar para sayesinde başkişi, maddi özgürlüğüne kavuşur. Bu durumunu fırsata çevirerek ekonomik bakımdan yoksul kasaba halkının kendine saygı duyması ve mahalledeki kızların kendine ilgi göstermesinde bir etken olarak kullanır. Mahalledeki Rum kızları ile vakit geçirerek onlarla yakınlaşır ve cinsel isteklerini tatmin etmeye çalışır. Kasaba kaymakamı ile yakın ilişkiler kurması da Kemal Murat'ın kasabada sosyalleşmesi ve saygınlık kazanması yönünde etkili olur.

Ancak Kemal Murat'ın maddi özgürlüğünü kasabalının saygınlığını kazanma noktasında kullanma amacı, kasabaya kendisini ziyarete gelen anne ve babasının kasabadan ayrılmasıyla son bulur. Ailesinden, İstanbul'da göremediği ilgi ve sevgiyi sürgün edilmesiyle beraber Anadolu'nun bu kasabasında bulan Kemal Murat, onların kasabadan ayrılmasıyla birlikte ruhsal bakımdan büyük bir çöküntü yaşar. Hastalık boyutuna gelen bu yalnızlık ve boşluk sonucunda Kemal Murat için artık kasabadaki saygınlığının ve mahalledeki kızların kendisine olan ilgisinin bir öneminin kalmadığı görülür.

Psikanalistler; ferdin sinir sistemini, vücudundaki bozukluğu ve bu bozukluğun insan üzerindeki etkilerini açıklamaya çalışır. Ancak bu iki hususla açıklanamayan davranışlar, *bilinçaltına atma* olarak değerlendirilir ve bu teori ilk olarak Freud tarafından öne sürülür (Freud, Jung, Adler, 1981). Bu bilinç akışı sırasında uyku ile uyanıklık arasında sendeleyen Kemal Murat, yaşamının düğüm noktası olan pek çok olay ve durumu bilinçsizce sıralar. Kemal Murat'ın bu şekilde rüya hâli içinde olması, Jung'a göre çeşitli nedenlerle bozulabilen psikolojik dengeyi yeniden kurmak için yapılan bilinçdışının normal etkinliğidir. (Cebeci, 2009: 325).

Genellikle gün içinde yaşananlardan hareketle ortaya çıkan bilinç dışındaki gelgitler, Kemal Murat'ın tüm ruhunu sarar ve onu zıtlıklar denizinde boğmaya başlar. Gencin şuuraltının bu şekilde yansıması, romanda birkaç kez tekrarlanır ve böyle bir ruh hâli içinde olan Kemal Murat'ın mekâna bakışı da sıra dışı bir hâl alır. Ailesinin kasabadan ayrılışıyla

beraber Kemal Murat'ın ruhsal bir çöküntü içine girmesi aslında onun kendini ruhsal bakımdan gerçekleştiremediğinin bir göstergesidir. Aynı zamanda daha sonraki süreçte kendisinden büyük yaştaki Afife'ye âşık olması ve yaşından büyük davranarak kendini ona kabul ettirme uğrundaki karmaşık davranışları, kendini gerçekleştirme yolundaki verdiği mücadelenin sonucudur. Kasabadaki bu mücadele süreci, başkişinin kendini gerçekleştirme noktasında tam olarak olgunlaşamadığı bir süreç olarak görülür. Kemal Murat'ın bireysel olarak kendini gerçekleştirme yolunda izlediği karşı cinse bakışı ve aşk algısı, başkişinin kimliğini açıkça ortaya koyar:

"Zaman ve mevsimlerinde birçok şeyleri asıl zannettim. Fakat uzun bir koşuda birdenbire soluğu kesilenler gibi daima yolumun yarısında dindim ve bütün öteki koşucuların hareketi bana boş bir yorgunluk ve nafilelik gibi göründü.

Evet, hiçbir maddi sıkıntı, korku ve gailesi, hiçbir şikâyet bahanesi olmayan bir adamım. Fakat, bununla beraber içimde daima umduğunu elde edememiş, kendisine edilen bir vaatte durulmamış bir adam hoşnutsuzluğundan kendimi kurtaramadım. Ancak, bana verilip de tutulmayan vaat nedir? Galiba asıl şikâyetim bunu bir türlü anlayamamış olmamdandır." (AG2, s. 325-326)

Kemal Murat, hayatındaki tutkuların genellikle kısa süreli olduğunu, bir zaman dünyanın en önemli şeyiymiş görünen durumların ve anların bir süre sonra anlamını yitirdiğini belirtir. Bu durum aslında Kemal Murat'ın kişiliğinde görülen bir kimlik çatışması olarak da ifade edilebilir. Kendini, kendinin bile tanıyamadığını ve anlamlandıramadığını belirterek özeleştiri yapar. Kendindeki doyumsuzluğun nedenini ve hatta hayattan beklentisinin bile tam olarak ne olduğunu bilmediğini ifade eder. Böylece Kemal Murat'ın kasabaya sürgün edildiği ilk gençlik yıllarında ve sürgün yaşamının sona ermesinden sonraki olgunluk döneminde, bireysel anlamda kendini gerçekleştirme serüveni, karşı cinse bakışını sorunsallaştırılması şeklinde ortaya konur. Bu nedenle Kemal Murat'ın *"Galiba asıl şikâyetim bunu bir türlü anlayamamış olmamdandır."* ifadesi ile kendi varlığının özünü bulamadığı ve kendini gerçekleştiremediği görülür.

Kavak Yelleri romanında ise başlangıçta Anadolu'yu yeniden biçimlendirmek ve daha sonra asıl aidiyetinin ve varoluşunun kasabada olduğunu fark etmek şeklinde ortaya çıkan kendini gerçekleştirme izleği, Doktor Sabri Bey'in kişiliğinde alışılmışın dışında bir seyir izler. Bu bağlamda Sabri Bey'in kendini bulması ve kendi özünün farkına varması açısından mekânın dolayısıyla söz konusu kasabanın son derece yapıcı bir fonksiyonu vardır.

Kasaba, başkişinin kendini sorgulaması ve gerçeği görmesi noktasında kilit değer olarak görülür. Bu nedenle kasaba, bu romanın seyrinin ve başkişi Sabri Bey'in değerlerinin ortaya konmasında tek etken olarak yer alır.

Cumhuriyet sonrasında aydınlar, Anadolu halkını bilinçlendirmek ve bilgilendirmek için Anadolu'ya gitme ideali ortaya koyar ancak Anadolu'nun zor şartlarıyla beraber bu ideallerinden bir bir vazgeçer. *"...ihmal edilen taşranın aydınlatılması gerekir. Fakat taşraya çıkan yazar/aydın, taşranın geriliğini, taassubunu görünce irkilir ve ondan kuşkuya düşer; sanki taşra, yıkılan rejimin ve kültürel düzenin unutulmuş sessiz kitlesi olarak karşısında durmaktadır."* (Narlı, 2013: 291). Romanda da "Gençler Anadolu'ya" sloganıyla Anadolu'ya hareket eden yedi genç, çok geçmeden İstanbul'a geri dönerken Sabri Bey'in bu amaç doğrultusunda yoluna devam ettiği görülür:

"Bir zaman, İstiklal Muharebesinin son seneleri, mektebi yeni bitiren gençlerin parolası 'Gençler Anadolu'ya' idi. Biz, yedi genç idealist, Anadolu'nun sıhhî durumunu ıslaha gitmeye hazırlanıyoruz. Evvelden daha çok olduğumuzu zannettiğim hâlde sayımız, son günlerde bu miktara inmiştir." (KY1, s. 85)

Gittiği bu kasabayı önceleri benimsemeyen ve kasabada geçici bir süre kalmayı düşünen Sabri Bey, Celile'ye âşık olup onunla evlenmesiyle söz konusu kasabayı benimser ve mesleğini en iyi şekilde icra ederek kasabalıların en sevdiği kişi olur. Eşinin ölümünden sonra da içinde yıllarca İstanbul'a dönmek arzusu olduğunu düşünen Sabri Bey, romanın sonunda özlemini çektiği ve içinde büyüttüğü asıl yurdunun/aidiyetinin bu kasaba olduğunun bilincine varır. Böylece hem bireysel hem de mesleki anlamda kendini gerçekleştirmiş olur.

Vurun Kahpeye'de ise kendini gerçekleştirme izleği, başkişi Aliye'nin idealleri doğrultusunda vatanın bağımsızlığı ve milletin birliği için verdiği mücadele ve kendini feda ederek ölmesi şeklinde görülür. İnsanları bilimin ışığından yoksun bırakan eski tarz eğitim sistemi ve yozlaşmış din adamları karşısındaki asil duruşu hatta Hacı Fettah Efendi'nin dolduruşuna gelen kasabalı tarafından linç edilerek öldürülmesi bile Aliye'nin kendini gerçekleştirme yolunda verdiği mücadeleleri oluşturur.

Kasabanın işgal kuvvetlerinden kurtulmasının ardından günün sonunda kendini Yunan zulmüne uğramış kahraman gibi gösteren Hacı Fettah Efendi'nin gerçek kimliği, Aliye'nin ölümüne sebep olması üzerine gün yüzüne çıkar. Böylece Hacı Fettah Efendi hak ettiği cezayı bulur ve idam edilir. Aliye'nin ölürken bile tekrarladığı "*burası için, bu diyarın*

çocukları için bir ışık, bir ana olacağım ve hiçbir şeyden korkmayacağım; vallahi ve billâhi!" (VK, s. 200) yemini gerçekleşir. Hacı Fettah Efendi gibi yozlaşmış ve din adamı gibi görünen vatan hainlerinden ve yaptığı fedakârlık ile kasabayı işgal güçlerinden kurtarması ile Aliye kendini gerçekleştirmiş olur. Böylece gerçek dinin ve din adamının ne ve nasıl olması gerektiği, eğitimin önemi, modern kadınların da ahlaklı ve namuslu olduğu, millî birlik ve beraberliğin önemi, Türk kadınının güçlü ve mücadeleci ruhu gibi pek çok unsur Aliye'nin ölümüyle beraber gün yüzüne çıkar ve bir anlam kazanır.

Kuyucaklı Yusuf romanında ise başkişi Yusuf, yaşamı boyunca kendi benliğini ve varoluşunu sorgular. Muazzez ile evlendikten sonra da hâlâ bir işinin olmaması, Yusuf'ta başta Şahinde Hanım olmak üzere etrafındaki bütün insanlar tarafından eziliyormuş hissi uyandırır. Bu nedenle içinde bulunduğu ruh hâliyle Yusuf'un yaşadığı kasaba, kapalı-dar bir mekân hâlini alır. Yusuf'un, kendi varoluş gayesini anlamak için yaptığı kendini sorgulayışı ve ruh hâli şöyle aktarılır:

"Ne yapmalı?

Son aylarda mütemadiyen kafasını dolduran ve bir türlü cevabı verilmeyen bu sualin gene beyninde zonklamaya başladığını hissediyordu. Bastığı yerin ayaklarının altında sıkı durduğunu hissedememek, hemen yola çıkılacakmış kadar eğreti bir hayat yaşamak ne azaplı şeydi? Şahinde gibi bir kadına: 'Kazık kadar herif evde oturup ekmeğime ortak oluyor!' dedirtmek uzun müddet çekilebilir miydi? (…)

'Niçin ben hiçbir şey değilim?' diye sorar ve buna kandırıcı bir cevap bulup veremezdi.

Kendisinin dünyaya bir iş için geldiğini müphem bir şekilde hissediyor, fakat bu işin ne olduğunu bilmiyor ve etrafında kendisine 'Bu benim işim!' dedirtecek bir şey göremiyordu.

Yusuf (…) 'yerini bulamama'nın azabını bütün teferruatıyla duymakta idi. Bu his herhangi bir işsizliğin verdiği can sıkıntısı veya endişeye benzemiyor, insanı gözle görülür bir şekilde eziyor ve yavaş yavaş, hayatta lüzumsuz olduğu kanaatini uyandırıyordu. Kendinde her şeyi yapabilecek kuvveti görmek, sonra yapılacak hiçbir şey bulamamak... Tükenmek bilmez bir sabırla bir meçhulü beklemek... Nihayet bütün bunları sisli bir havadaki ağaçlar gibi belli belirsiz, karışık bir şekilde hissetmek... Bu, uzun zaman dayanılır şeylerden değildi." (KY2, s. 147)

Yusuf'un kendini bulma yolunda verdiği mücadele, benliğini sorgulaması şeklinde tezahür eder. Bu durum, çıkmazda olan bireyin, mekânın kuşatıcılığı ve ağırlığı altında ezilmesidir. *"Mekânın darlaşması, psikolojik açıdan çıkmazda olan karakterin, üzerine dünyanın yürüdüğünü hissetmesidir. Anlatı kişisinin kendini kuşatılmış, sıkıştırılmış bulduğu her durumda; mekân darlaşır. Böylesi hâllerde yer, âdeta karakterin ayakları altından kaçıyor gibidir."* (Korkmaz, 2015: 87). Psikolojik bakımdan bunalımda olan Yusuf, bulunduğu fiziksel mekânın içinde kendini âdeta bir köşeye sıkışmış, hapsedilmiş hisseder ve böylesi bir ruh hâlinden ancak o mekândan uzaklaşınca kurtulacağını bilir. Kendine bir çıkış yolu arayan ancak çözüm bulamayan Yusuf'un, büyük bir bunalım ve buhran içinde olduğu görülür. *"Niçin ben hiçbir şey değilim?"* diyerek kendini sorgulaması, kendini bir işe yaramaz olarak gördüğünün ve özellikle kasabada kendine bir yer bulamadığının göstergesidir. Ayrıca *"hayatta lüzumsuz olduğu kanaatini uyandırmak, sisli bir havadaki ağaçlar gibi belli belirsiz olmak şeklindeki söylemler"* yine Yusuf'ta kendini bir mekâna ait hissedememe ve boşlukta kaybolma duygusunu ortaya koyar. Bütün bunlar, Yusuf'un hem içinde bulunduğu mekâna/kasabaya hem de başta Şahinde Hanım olmak üzere çevresindeki insanlara karşı çaresizliğini ve ümitsizliğini ortaya koyar.

Yusuf, işsizlikten ve bir işe yaramamaktan aylarca şikâyet eder ve bir işe yaramak için çareler bulmaya çalışır. Salâhattin Bey'in yardımıyla Kaymakamlıkta tahrirat kâtibi olarak iş sahibi olur ancak tahrirat kâtipliği, ona boş gezmekten daha sıkıcı ve anlamsız gelir. Bu nedenle Yusuf, kendine göre olmadığını düşündüğü bu işe gitmek istemez ve içine düştüğü çaresizlik ve bunalımlı ruh hâli devam eder.

İlerleyen süreçte Yusuf'un kendini gerçekleştiremeden kaybolduğu görülür. *"1910'ların Anadolu kasabaları tragedyalar için en elverişli mekânlardır. Kasaba eşrafı ve mütegallibesi öylesine ezici bir güce sahiptir ki bu güce herhangi bir karşı geliş, 'doğa veya töre yasasını' bozmuşçasına, zorunlu olarak bu karşı gelişin sonucunu doğurur. (…) Roman, soylu olanla bayağı olan arasında ayrılıkların bulunduğu bir yerde, bayağı ama güçlü olanın isteğine göre gelişir. Kasabanın Tanrılarını kızdıran Yusuf yıkılır, yenilir, ezilir. Modern bir tragedyadır Kuyucaklı Yusuf."* (Naci, 2007: 230). *Kuyucaklı Yusuf* romanını modern bir trajediye benzeten Fethi Naci (2007: 230), Anadolu'nun kasabalarındaki eşrafın gücünü ve isteğini, eski Yunan Tanrılarının gücüne ve isteğine benzetir. Yusuf, özellikle Muazzez ve ailesi uğruna başarılı olma yolunda verdiği mücadelede hayata yenik düşer. Kendini her zaman üstün gören eşrafın ve özellikle Şakir'in ve kasabaya yeni gelen yozlaşmış kaymakamın ahlak dışı tuzakları karşısında yenilgiye uğrar. Gerçekleştirmek

istediği pek çok hayali, dağlara atını sürerken hazin bir son ile biter. Yusuf'un, herkesten çok sevdiği Muazzez'i kendi eliyle öldürerek dağlara gitmesi, kendini gerçekleştiremediğinin kaçışı olarak değerlendirilir.

İnsan Kurdu romanında ise kendini gerçekleştirme izleği başkişi Ali ile sunulur. Kendini köye bağlayacak bir sebebin olmadığını düşünen Ali, kasabaya göç eder. Kendine yeni bir hayat kurmanın umuduyla gelen Ali, her ne sebep olursa olsun bu kasabadan başka bir yere göç etmeyi veya geldiği köyüne tekrar dönmeyi düşünmemektedir. Bir inşaatta bekçi olarak çalışmaya başlar ve görüp beğendiği Zeynep adında bir kızla evlenir. Zeynep'in annesi Gülizar, kasabada gayriahlaki hayat yaşayan bir kadın olarak bilinir. Her şeye rağmen mutlu bir yuva kurmanın mücadelesini veren Ali, eşi Zeynep'in ve annesi Gülizar'ın kasaba erkeklerince bağ evine kaçırılmasının ardından onları kurtarmak için silahına sarılır ve iki kişinin ölümüne neden olur. Bundan sonraki süreçte ne yapacağını bilmeden kasabadan kaçar ve kurtuluş umuduyla denize gitmeye çalışır. Zeynep ile dağlarda ve köylerde on dokuz gün, gece gündüz süren zorlu bir kaçışın ardından bir balıkçı köyünde jandarma kuvvetleri tarafından yakalanır.

Ali, kendini gerçekleştirmek için verdiği bu mücadelede yaşadığı kasabanın baskısına ve müdahalesine maruz kalarak bir anda kendini suça karışmış bulur. Hatta kaçış sürecinde hükûmet tarafından aranan eşkıya başı Murat Ağa ile yolları kesişir. Onunla hareket eder ve istemeden jandarma ile çatışır. Bütün bunlar, Ali'ye ve ailesine yeni bir hayat kurma imkânının verilmediğini gösterir. Kendi keyfi çıkarları için değişimi kabul etmeyen bir kısım kasabalı, kendini gerçekleştirme yolunda çabalayan Ali'nin tükenişine neden olur. Ali, Zeynep'i kaçıran kasabalı ile silahlı çatışmaya girerek kendi namus algısını ortaya koyar ve kasaba halkına âdeta ders verir.

Teneke romanında ise kasabaya yeni atanan genç ve tecrübesiz Kaymakam Fikret, çeltik ekicilerinin sözde samimiyetine aldanır ve gerekli araştırmaları yapmadan çeltik ekim kanunundan habersiz bir şekilde çeltik ekim ruhsatını onaylar ve farkında olmadan yerleşim bölgelerinde çeltik ekimine izin verir. Çeltik eken eşraf ve ağaların oyununa gelerek iyi niyetinin ve saflığının kurbanı olur. Bir süre sonra verdiği çeltik ekim ruhsatı sonucu civar köylerin sular altında kaldığını, çeltik ekiminden çoğalan sineklerin sıtmaya neden olduğunu, içme suyunun kirlendiğini ve insanların sıtmadan öldüğünü öğrenir. Bu noktadan sonra çeltik ekicilerine karşı zorlu bir mücadeleye girer. Ancak kasabada gücü temsil eden eşraf ve ağalara ve kendini karalamak için Ankara'ya gönderilen asılsız dilekçelerin doğruluğunu kontrol dahi etmeden bu dilekçelere inanan, işleyemez durumdaki bürokrasiye

yenik düşer. Kasabadan, Kars'ın Kağızman kazasına ardından teneke çalınarak sürgün edilir. Kaymakam'ın, henüz göreve başladığı ilk yılda ideallerini gerçekleştirememesi; hâkim güçlerin oyununa gelerek masum ve yoksul insanların evsiz kalmasına ve sıtmadan ölmesine neden olması, verdiği haklı mücadelede yenik düşerek sürgün edilmesi kendini gerçekleştiremediğini ortaya koyar.

Gerçek anlamda bir kendini gerçekleştirme romanı olarak değerlendirilebilecek olan *Aganta Burina Burinata* adlı romanda kendini gerçekleştirme izleği, Mahmut'un, küçüklüğünden beri içindeki deniz tutkusuna karşı koyamaması ve en sonunda her şeyini bırakarak denize açılması şeklinde görülür. *"Denize olan aşkı anlatan satırların altından, romanın baş karakteri Mahmut'un "kendini gerçekleştirme" eyleminin tortuları süzülüyor balıkçı ağlarından. Bu nedenle de, Aganta Burina Burinata'ya bir kendini gerçekleştirme romanı gözüyle bakmak, doğru olacaktır.* (Onural, 2011: 58). Ailelerindeki erkeklerin çoğunun denizde ölmesi nedeniyle başkişi Mahmut'un ailesi, Mahmut'un denizci olmasını istemediği için onu denizden uzak tutmaya çalışır. Bu nedenle bütün sokakları denize açılan yaşadıkları bu kasabada, Mahmut'un denizi görmeyen çıkmaz bir sokakta oynamasını isterler.

Oynadığı çıkmaz sokakta yer alan çeşme ve çeşmenin yanındaki yalak, Mahmut'un ilk oyuncak kayığı yaptığı ve deniz tutkusunun ortaya çıktığı yer olur. Bununla beraber Mahmut'un amcası Davut'un yapmış olduğu oyuncak tekne, başkişinin denizcilik duygularının iyice depreşmesine neden olur. Mahmut'un amcası Davut, genellikle denizcilerin gittiği kahvede Mahmut'a oyuncak bir kayık yapar. Mahmut bu tekne ile birkaç ay oynar fakat bir gün uyandığında teknenin olmadığını görür. Mahmut yeni bir kayık yaptırma ümidiyle amcasını arar ancak amcasının denizde geçirdiği bir kaza sonucu öldüğünü öğrenir.

Bir süre sonra babası Süleyman, Mahmut'u, Eskici Kirpi Halil Usta'nın yanına çırak olarak verir. Eski bir denizci olan Halil Usta, Mahmut'un ilk denizcilik öğretmeni olur ve Mahmut denizcilikle ilgili pek çok bilgiyi ve terimi Halil Usta'dan öğrenir. Mahmut'un babası, Halil Usta'nın çocuğa sürekli denizden söz ettiğini öğrenince Mahmut'u oradan alır ve okula vermeye karar verir. Mahalle mektebine başlayan Mahmut'un, bu mektepte öğrenim gören Balıkçı Ateşoğlu'nun kızı Çakır Fatma ile karşılaşması, ardından mektebin deniz tarafında tekne kalafatlayan Kalafat Ahmet Usta ile tanışması onda deniz tutkusunun iyice yerleşmesine neden olur. Mahmut teneffüslerde Kalafat Ahmet Usta'nın yanına gider ve onu çalışırken izler.

Bir gün Fatma balığa gitmek için Mahmut'un babasından izin alır, Fatma ve babası Ateşoğlu ile denize balık tutmak için açılırlar. Bu, Mahmut'un balığa ilk çıkışıdır ve böylece denizdeki ilk tecrübesini yaşar. Mahmut bir gün basasının sefere çıkacağı için hazırlık yaptığını görür ve denize açılma isteğini babası yokken gerçekleştirebileceğini düşünerek buna çok sevinir. Ardından küçük amcası Hakkı Reis'in gemisine tayfa olarak yazılır. Bu durum, başkişinin kendini gerçekleştirme yolunda verdiği mücadelenin ilk adımıdır. Ancak başkişi, kendini gerçekleştirme yolunda verdiği mücadelede birtakım engellerle karşılaşır. Mahmut'un içinde olduğu gemi, denize açıldıktan birkaç gün sonra bir fırtınaya yakalanır. Bu, Mahmut'un denizdeki ilk sınavıdır; gemidekiler, fırtınayı sağ salim atlatır ancak yaşadıkları bu olay Mahmut'un, denizciliğin ne kadar zor olduğunu ve ölüme ne kadar yakın olduklarını daha iyi anlamasını sağlar.

Mahmut, denize açıldıktan bir süre sonra Kuşadası'nda babasına rast gelir. Mahmut direk tepesinde, babası ise kendi gemisinin dümenindedir. Göz göze geldiklerinde babası, Mahmut'un ölünceye dek denizciliğe atıldığını anlar ve bundan büyük bir üzüntü duyar. Mahmut ertesi gün çarşıda babasıyla karşılaşır. Babası Mahmut'a niçin böyle yaptığını, yaptığının nereye varabileceğini hiç düşünüp düşünmediğini sorarak sitem eder.

Daha sonra amcası Hakkı Reis'in yanından ayrılan Mahmut, bir kayıktan başka bir kayığa geçerek durmadan dinlenmeden çalışarak yaşamını devam ettirmeye çalışır ancak onca gayretine rağmen yeterince para kazanamaz. Bu deniz yolculuklarının birinde içinden *"Şöyle bir bağım bahçem olsa da şu yarı aç, yarı tok hayattan bir kurtulsam!"* (ABB, s. 115) diyerek denizciliğe başladıktan sonraki ilk pişmanlığını yaşar ve denizcilik hayatının ne kadar zor olduğunu anlar. Mahmut'un yaşadığı bu sıkıntılar kendini gerçekleştirmesinin önündeki en önemli engellerdir. Bu durum, Mahmut'un kendi içinde çatışmaya düşerek istediği yaşamın bu olup olmadığı konusunda kendini sorgulamasına neden olur.

Mahmut'un denizciliği sorgulamasına neden olan bir diğer etken de Selanik'te tayfa olarak gemiye alınan yetmişini geçmiş ihtiyar denizci Ömer Dayı'nın anlattıkları ve yaşadıklarıdır. Ömer Dayı, Selanik'te karda kışta sokak sokak dolaşarak kahve kahve iş aramış, limanda başvurmadığı yer kalmamıştır. En sonunda Mahmut'un tayfa olarak çalıştığı gemide işe alınır. Ömer Dayı, gemide şiddetli öksürük nöbetleri geçirir ve geminin başaltısında uyuyan herkesi uyandırır. Ömer Dayı yaşadıklarını Mahmut'a şöyle anlatır: *"Hey gidi gençlik, hey! (...) ben de senin yaşında iken neler de neler ummamıştım. İş aramaktan Hindistan'ı aramaya vakit mi kaldı? Bula bula Amerika'yı değil işte yetmiş yıllık denizciliğimin sonunda, bu ıslak ve sulak başaltını buldum. Ne olacak? Hep doğum ölüm;*

hapishane, hastalık, hastane, zelzele, kıtlık ve savaş dünyası… Yürekler acısı yalancı dünya, (…)" (ABB, s. 118). Denizci Ömer Dayı'nın bu sözleri, Mahmut'un yaşadıklarını ve yaşayacaklarını özetler mahiyettedir. Bu konuşmanın, Mahmut'un, ileride kısa bir süre de olsa denizden uzaklaşıp karada huzur bulmaya arayışına etkisi olduğu düşünülür.

Mahmut bir süre sonra memleketine döner ancak Bodrum'a geldiğinde hiçbir şeyi bıraktığı gibi bulamaz. Çakır Fatma'nın yaşadığı talihsiz olayı ve bu olayda gözünü kaybedişini öğrenir, yine de ona evlenme teklif eder. Ancak Fatma, Mahmut'u zor durumda bırakmamak için oradan bir daha dönmemek üzere ayrılır. Bundan sonra Mahmut'un hiçbir şey umurunda değildir. Babasının arkadaşlarından biri olan Zeynel Kaptan, Mahmut'un deniz sevdasından vazgeçmesi şartıyla kızı Ayşe'yi, Mahmut'la evlendirmek ister. Mahmut, bu şartı kabul eder ve Ayşe'yle evlenir. Üç yıl kadar denizden ayrı kalır ancak bu sürenin sonunda her şeyini bırakarak bir daha dönmemek üzere denize açılır. Halikarnas Balıkçısı'nın eserlerinde *"...kişiler denizin büyüsüne, bir kadın aşkına tutulur gibi yakalanırlar, deniz onları ölüme değil, mutluluğa çeker. Deniz adamlarının bir türlü kara işlerinde tutunamayıp sonunda daima denize dönüşlerini bir tutku olarak açıklar."* (Alangu, 1965: 306). Aslında Mahmut'un, denizde yaşadığı bütün felaketlere, ailesindeki erkeklerin pek çoğunu denizde kaybetmesine ve toprak ağası olarak rahat bir hayat sürmesine rağmen içindeki deniz tutkusuna karşı koyamaması aslında insanın kaderi karşısındaki çaresizliğini, kaderden kaçılamayacağını ve herkesin ister istemez kendi kaderini bir şekilde yaşayacağı gerçeğini ortaya koyar. Zaten söz konusu kasabada Mahmut'un yaşadığı mahallenin sokaklarının, sağa sola sapsalar bile eninde sonunda denize çıkması, Mahmut'un yaşayacağı kadere işaret eder. Böylece Mahmut, en sonunda karadaki yaşamını ve tüm varlığını bir daha dönmemek üzere geride bırakır ve denizle buluşarak kendini gerçekleştirmiş olur.

Nâbi'nin Park Kahvesi adlı romanda ise aydın gençlerin, kasabanın hâkim güçleri karşısındaki yenilişleri ve tükenişe sürüklenişleri anlatılır. Belediye Meclisi'nde üye olan başkişi Mustafa, kasabanın yozlaşmış hâkim güçleri ile yoksul halkı temsil eden vatansever aydın gençlerin çatışmasını ve bürokratik ve politik engeller karşısında verdiği mücadelede yenilişlerini ve ideallerini gerçekleştiremeden sindirilişlerini, şöyle ifade eder:

"...Mehmet Amca'mla kahvede oturduk. Ona geçen yıldan beri, Belediye Meclisi'ne üye seçildiğimden beri, doğru dürüst bir iş yapamadığımızı itiraf etmek zorunda kaldım. İş yapalım derken, durmadan iş yapacak arkadaşları yitiriyorduk. Üstüne üstlük, Belediye Başkanı'na sövüp sayanlar, biz meclis üyelerini de işe karıştırıyor, benim de yedi ceddime,

sülaleme okuyorlardı. İçime bir umutsuzluktur çöktü. Kendi kendime, kasabanın da kasabalının işlerinin de şeytan görsün yüzünü diyordum." (NPK, s. 183)

Romanda topluma faydalı kişiler tek tek yontulur ya da çeşitli yıldırma politikalarıyla etkisiz hâle getirilir. Haksızlığa karşı duran, zayıfın ve yoksulun hakkını savunan kişiler, haksızlığı temsil eden yozlaşmış kişilerce sindirilir. Yeniyi temsil eden aydın kesimin yalnızca Belediye Başkanlığı seçimini kazandığı ancak bunun dışında hiçbir hedefine ulaşamadan dağıldığı görülür. Menderes Irmağı'nın taşmasını engellemek için çalışan Mühendis Bekir'in iş makinelerinin, sudan bahanelerle elinden alınması, Mühendis Bekir'in taşkın karşısında çaresiz kalmasına neden olur ve bunun sonucunda Bekir, kahrından ölür.

Aynı şekilde Zati Bey'le evleneceğine kendini öldüreceğini söyleyen Cemile'nin, Zati Bey'in zenginliği ve kendisine sunduğu maddi imkânlar karşısında Zati Bey'le evlenmeyi kabul etmesi, yine kasabanın hâkim gücünün galibiyetini ortaya koyar. Cemile'yi seven Muhlis'in ise Cemile'nin Zati Bey'i kabul edip onunla evlenmesinden sonra kendini içkiye vermesi ve büyü yaptırarak çareyi, Zati Bey'in evinin yanındaki köprünün altına konan sabunda araması ve bu yolla Zati Bey'in öleceğini düşünmesi yine halkı ezen kasaba eşrafının/hâkim kesimin gücünü gösterir. Muhlis'in bu çaresizliğini gören başkişi Mustafa, ümitsizlik ve mağlubiyet duygusu içinde kasaba halkını ezen eşrafın gücünü kabul eder. Muhlis'in Zati Bey karşısındaki bu yenilgisi aslında yoksul halkın, hâkim güçler karşısındaki yenilgisini ortaya koyar.

Kasaba insanlarının sağlığını düşünen Doktor Reşat Bey ise kasaba eşrafı tarafından kendisine yöneltilen ağır ve çirkin suçlamalara maruz kalır ve hâkim güçlerin kışkırtmasına gelen kasaba halkının tepkisini alır. Sonunda kasabadan sürgün ettirilir, bu kararın üstüne Reşat Bey istifa eder. Böylece hâkim güçlerin, kendi çıkarları doğrultusunda kasabayı istedikleri şekle soktuğu ve hâkim güçler karşısında aydın gençlerin, kendini gerçekleştiremeden kaybolduğu görülür. Ancak Sıtkı Öğretmen, her şeye rağmen güçlü olmaları ve geleceğe umutla bakmaları gerektiğini başkişi Mustafa'ya, *"…düşün Mustafa, şehrin iki kapısı var. Birinden girenler var, birinden çıkanlar. Üstelik zorla çıkarılanlar var. Yine düşün kardeş, yarın öbür gün kasabamıza yeni bir doktor, yeni bir mühendis gelecek. Ne arkadaşlar kazanacağız."* (NPK, s. 176) diyerek ifade eder. Bu nedenle asıl amaçlarına ulaşmak için dedikodulara, haksızlıklara, hakaretlere, Zati Bey gibilerinin kasabayı satın almaya kalkan para hırsına sabırla dayanmaları gerektiğini belirtir.

Denizin Çağırışı romanında ise küçük bir kasabaya hizmet etmek için giden idealist gençlerin, kasabada karşılaştıkları ortamın ve zorlukların etkisiyle ideallerinden bir bir vazgeçerek tükenişe sürüklendiği görülür. Anadolu'nun kasabalarını aydınlatmak ve bilgilendirmek için giden aydın gençlerin uğradığı hayal kırıklıkları gözler önüne serilir. Bu gençler, umutlarını tüketerek yaşam enerjilerini kaybeder. Başkişi, kasabaya gelen aydın gençlerin ideallerinden vazgeçişini ve kasabanın kendi kişiliklerine etkisini, *"Beş yıl havasını birlikte teneffüs ettiğimiz, emellerimizin ve arzularımızın pörsüdüğüne birlikte tanık olduğumuz o kasaba…"* (DÇ, s. 23) diyerek ifade eder. Bu bağlamda bu gençlerin kendilerini gerçekleştiremeden kayboluşları, hizmet için gittikleri kasabada yaşadıklarıyla izah edilir.

Söz konusu bu kasabaya öğretmen olarak gelen başkişi, okulda öğrencileri için geliştirdiği projelerini ödenek yetersizliği gerekçesiyle hiçbir zaman gerçekleştiremez. Okulun yıkık duvarına bir taş bile koyamadan yozlaşmış kişiler tarafından sindirilir ve bürokratik engeller karşısında ezilir. Daha sonra ezilmişlik duygusu içinde yaşam ışığını kaybederek kendini, karanlığın hâkimiyetine teslim eder. Aslında başkişi, sağlıklı, başarılı ve etrafındakilere faydalı bir öğretmen olabilecekken kasabada maruz kaldıklarının etkisiyle hastalıklı bir kişilik geliştirir ve romanın sonunda da geliştirdiği hastalıklı ruh hâlinin etkisiyle çaresiz bir şekilde intihar eder.

Aynı şekilde bu kasabaya büyük umutlarla gelen ancak kendini gerçekleştiremeyen kişilerden biri de kasabanın doktorudur. Sıtma hastalığı ile mücadele eden kasaba doktorunun yazdığı sayısız dilekçeye rağmen kasabadaki çeltik bataklıklarının kurutulması için hiçbir girişimde bulunulmaması hatta doktorun gayretiyle âdeta alay edercesine *"…bütün tahriratlara kâfi miktarda kinin gönderilmiştir."* (DÇ, s. 15) şeklinde cevap verilmesi, doktorun kendine ve mesleğine olan güveninin tükenmesine ve yaşam enerjisinin bitmesine neden olur. Bu olaydan sonra doktor, çılgına döner ve istifa etmek ister ancak istifa etmesi dâhilinde istenen tazminat ödeneği nedeniyle istifa edemez. Bu nedenle kendini içkiye vererek içkiye sığınır ve bütün bu yenilgisinden uzaklaşmaya çalışır. Üstelik kasaba halkının alaylı bakışlarına maruz kalır. En sonunda da doktor, dispanserin karanlık bir odasında gün boyu yüzü koyun bir şekilde yatan ve etrafındakilere faydası dokunmayan silik bir kişilik hâline gelir. Başkişi, doktorun yaşama ve dış dünyaya kapılarını kapamış bu hâlini şöyle ifade eder:

"Dispanserin kalın perdelerle örtülü karanlık odasında beni kabul ettiği zaman, dışardaki ışıkla kamaşmış gözlerim burasını iyice seçememişti. Karanlığa alışmak için eşikte bir süre bekledim. Neden sonra köşedeki karyolaya yüzü koyun yatmış, kızgınlıkla soluyan bir hayal fark ettim. Bu hiddet belki de kendisini rahatsız ettiğim içindi, kim bilir? Yavaş yavaş karanlık içinden perişan bir oda belirmeye başladı: Kitaplar, kirli çoraplar, ayakkabılar, lastik eldivenler, lavman aletleri, kirli gaz bezleri, yan düşmüş hordebin, sigara tablaları, izmaritler, yumak gibi sıkılmış ve atılmış gazete parçaları, yarısı yanmış bir ispermeçet mumu, her şey birbiri içinde idi." (DÇ, s. 23)

Doktor, tüm mücadelesine rağmen bu kasabada yabancı kalır ve sistemin dişlileri arasında sindirilerek tüketilir. Hatta çeltik bataklıklarının kurutulması sürecinde mücadele içinde olduğu çeltik fabrikası sahibi olan kasaba eşrafından Osman Nuri Bey'in düğününde fazla içki içmekten çatlayarak yaşamını yitirir. Böylece doktor, kendini gerçekleştiremeden bütünüyle yok edilmiş olur. Doktorun, mücadele ettiği kişinin düğününde aşırı içki içmekten ölmesi, büyük bir çelişki olarak sunulmakla birlikte doktorun kendini ve yaşam enerjisini kaybetmesi ve durumun vahametini göstermesi bakımından önemlidir. Kasaba savcısının ve jandarma komutanının durumu da öğretmenin ve doktorun durumundan çok farklı değildir. Sistemin, Anadolu'nun kasabalarına giden gençleri, bir bir öğüterek onları tükenişe sürüklediği görülür. Fethi Naci bu gençlerin kendini gerçekleştiremeden yenilgiye uğradıklarını *"Kasabada kalan da, kasabadan kurtulmak isteyen de yaşama yeniliyor…"* (Naci, 2007: 209) ifadeleriyle dile getirir ve söz konusu kasabanın, Anadolu'nun kasabalarına hizmet için giden aydın gençlerin ruhsal bunalıma girmesine ve tükenişe sürüklenmesine neden olduğunu ortaya koyar.

Karanlık Dünya adlı romanda ise kendini gerçekleştirme izleği, başkişinin kasabadaki varlığını sorgulayışı ve kendi varoluş gayesini arayışı ile ortaya konur. Beş yaşında ailesini kaybeden Ahmet, teyzesinin ve eniştesinin yanında büyür. Okulu bitirdikten sonra eniştesinin iki yıl daha dayanabilmesi dâhilinde İstanbul'da avukatlık stajını yapmayı ve yine burada küçük bir yazıhane açmayı düşünür. Ancak Ahmet'in işleri planladığı gibi gitmez, eniştesine daha fazla yük olmamak için İstanbul'dan ayrılarak Anadolu'nun bir kasabasına hâkim adayı olarak atanmak zorunda kalır. Amacının kendi doğup büyüdüğü çevrede yaşamak olduğunu söyleyen başkişi, Mazılık kasabasına gelmek istemeyişini ve içindeki boşluğu şöyle dile getirir:

"…benim bu yerlerde ne işim var? (…) İnsan doğduğu, büyüdüğü, alıştığı muhit içinde bir kıymet ifade eder. Ben burada neyim?.. Sadece bir hiç… Varlığımın bir faydası olmadıktan sonra yokluğumun ne zararı olabilir? Kendi vatanımda bir İngiliz, bir Alman, bir Japon kadar yabancı hissediyorum kendimi… Acaba bir Şikagolu Atlanya'ya gittiği zaman aynı hissi duyar mı? Neden ben bu Mazılık'ta 'Sensiz de, seninle de yaşanmaz' mısraındaki ruh hâleti içindeyim? Bunun mutlaka bir sebebi olmalı?" (KD, s. 12)

Başkişinin kendi kendini sorguladığı bu düşünceler, onun bu kasabaya gelmiş olmasının mutlaka mantıklı bir sebebe dayanması gerektiği yönündedir. Bu nedenle başkişi, *"var olma ve hiçleşme serüvenini aynı anda yaşa(r)."* (Andaç, 2006: 96). İstanbul'dan uzakta, bu kasabada büyük bir boşluk içinde savrulduğunu hisseden başkişi, kendini gerçekleştirme yolunda varoluş gayesini aramak/bulmak için benliğini sorgular. Nitekim akşam okuduğu kitapta Descartes'in *"Düşünüyorum, o hâlde varım."* (KD, s. 19) sözü üzerinden yola çıkan Ahmet yine kasabadaki varlığını ve varoluş gayesini sorgulamaya başlar. Bir akşamüstü Bekir Öğretmen'le konuşurken kasabadaki varlığı üzerine düşüncelerini, *"Alışmasına alıştım ama mevcudiyetimin hiçbir mânası yok bence… Mânası olmayan bir şey ise yaşamıyor demektir. Taşların, toprakların, ağaçların ve böceklerin bile bir mâna ifade ettiği bu dünya üzerinde kendimden şüphe etmem de ne yaparım? (…) Alışmak… Tahammül etmek, kabul etmek, şikâyet etmemek demek olduğuna göre benim de alıştığım muhakkak."* (KD, s. 20) şeklinde dile getirmesi, başkişinin, kasabada kendi varlığını hâlâ sorguladığını ortaya koyar. Bu kasabada kendi varoluşunu mantıklı bir düzleme oturtabilmesi için düşünmesi gerektiğine karar verir. Bu düşünmenin kendini harekete geçireceğine, yaşamına bir anlam ve değer katacağına ikna olur. Bu nedenle bir meşgale olarak tanımladığı kasabaya elektrik getirme işi için girişimde bulunur:

"Maziyi düşünsem, faydasız. İstikbali düşünsem, karanlık. O kadar karanlık ki onu göremiyorum. Orman Mühendisi gibi ben de ara sıra bu karanlığın aydınlatılabileceği vehmine kapılıyorum ama harekete geçmek için kudretim yok. Kudretsizlik beni atalete (eylemsizlik, tembellik) sürüklüyor, atalet ise bir nevi ölüm demek… Şu hâlde yaşamıyorum. İşte düşünüyorum, fakat bu düşünceden yine var olduğum değil, yok olduğum neticesi çıkıyor… Bu neticeyi değiştirebilir miyim? Şu saatte bütün Mozambik uykuda… Gün doğduktan sonra da uyanmayacaklar. Hareket edecekler ama uyanmayacaklar. Uyku, asırlardan beri gece gündüz fasılasız devam ediyor… Gece hareketsiz uyku, gündüz hareketli uyku. Bu hareket, harici hayat ile hiçbir münasebet kurmadan içgüdüsü ile dolaşan bir uyur gezenin hareketidir… Ama ben onlardan farklıyım, çünkü düşünüyorum. Mademki

düşünüyorum, hiç değilse var olmaya çalışmalıyım… Bunun için de kendime müspet bir meşgale bulmam lazım… Soğukpınar'dan elektrik istihsal edilebileceği fikrini ortaya atan ben'im. Bu fikrin tatbikatı varlığımı mânâlandıramaz mı?" (KD, s. 22-23)

Başkişiyi bu yılgınlığa, bedbinliğe düşüren ve yaşamdan tat almamaya iten etken, kasabanın somut ve soyut bakımdan karanlığa ve cehalete saplanmış hâlidir. *"İnsanın biçimlenmesinin, hayatı algılayış şeklinin, varlığının ya da varoluşunun parçalarından biri de mekân(dır)."* (Sarısayın, 2006: 123). Kasaba insanının gelecekten hiçbir beklentisi olmayan, vurdumduymaz, dünyaya kapılarını kapamış ve kendi kabuğuna çekilmiş bu hâli, başkişi Ahmet'te görev aşkını hatta yaşama arzusunu tüketir.

Bir şeyin üzerindeki sır perdesinin aralanamaması, bilinmezliği doğurur. Bu nedenle insan bilmediği, bir fikir sahip olmadığı durumlardan korkar ve endişe duyar. *"… insanın içgüdüsü dünyaya karşı duyduğu bir inanç değil, dünya karşısında duyduğu bir korkudur… Görünüş dünyasının çeşitli karışıklığı ve keyfiliği karşısında duyulan bir tür tinsel bir mekân korkusudur… Evrende insan korku içindedir ve kaybolmuştur. Ve böylece görünüşlerin aldatıcı ve daima değişen, insandan her güvenliği ve her ruhi huzur duygusunu alan oyununa bağlanarak insanda, nesnelerin gerçek varlığını ondan gizleyen maja'nın parlak peçesi karşısında derin bir güvensizlik duyar."* (Worringer, 1985: 130). Kendini somut bir düzlemde konumlandıramayan insan, mekânsal olarak boşlukta olan insandır. *Karanlık Dünya* romanının başkişisi Ahmet'in de kasabadaki varoluşunu anlamlandıramadığı görülür. Bu nedenle Ahmet, hizmet için geldiği bu kasabanın yaşam şartları karşısında kendi öz varlığına bile yabancılaşarak yalnızlaşır. Her fırsatta kasabadaki varlığını ve buradaki varoluş gayesini aramaya ve kendini sorgulamaya başlar.

Kasabadaki yalnızlığını ve içinde bulunduğu durumu anlamlandıramamak, Mazılık kasabasına ilk geldiğinde heyecan ve umut yüklü bu gencin, kasabayla bütünleşememesine ve burada yabancı kalmasına neden olur. Başkişinin kasabadaki bu ruh hâli ve varlığını sorgulayışı, varoluşçulukla izah edilir. *"Varoluşçuluk, köklerinden kopmuş (…), temelini yitirmiş, geçmişe, tarihe güvenini kaybetmiş (…), toplumda yabancılaşmış (…), mutsuz, huzursuz insan varlığını dile getiren bir felsefedir. Bu felsefe daha çok, toplum içinde yaşayan bireyin tehdit altında olduğu (…), günümüzle gelenek arasındaki bağlantının koptuğu (…), insanın manasız bir varlık hâline geldiği, kendi kendini yitirmek tehlikesinin baş gösterdiği yerde ortaya çıkar."* (Sartre, 2005: 10). İnsanın varoluş problemini ortaya koyan ve varoluşçuluk diye adlandırılan bu düşünce felsefesi, edebî eserlerde bireyin sahip olduğu karamsar ruh hâlini, dünya görüşünü bir başka ifade ile bireyin iç dünyasını

yansıtmak için başvurulan bir edebî anlayıştır. Edebî eserlerde varoluşçuluk; yalnızlık, bireyin kendine ve çevresine yabancılaşması, bunalımlı ruh hâli, hiçlik duygusu ve hatta intihar gibi vahim sonuçlar ile kendini gösterir.

Kendini kasabaya ait hissetmeyerek kasabadaki varoluşunu sorgulayan başkişi, Anadolu'nun medeniyetten uzak bu kasabasından ayrılarak bir an evvel doğup büyüdüğü yer olan İstanbul'a gitmek ister. Böyle bir ruh hâli içinde olan başkişiye İstanbul'dan, eniştesinden bir mektup gelir. Bu mektupta Ahmet'ten, Mazılık kasabasındaki hâkimlik görevini bırakarak İstanbul'a gelmesi ve burada avukatlık yapması isteği iletilir. Öğrencilik yıllarından beri böyle bir amacı olan Ahmet, büyük bir mutluluk içinde ertesi gün kimseye haber vermeden Mazılık kasabasından ayrılmanın hazırlığını yapar. Bu sırada Orman Mühendisi olan arkadaşının isteği üzerine Umurcu köyüne gitmek için yola çıkan Ahmet, ufukta yağmur bulutu şeklinde ağır ağır ilerleyen bir karartı görür. Bu karartının, Mazılık kasabasına dönen mevsimlik çeltik işçileri olduğunu öğrenir. Bu işçilerin sefalet içindeki yaşamlarıyla karşı karşıya gelen Ahmet'in ruhunu bir anda tarif edilemez bir duygu sarar. Bu durum romanda, *"Ahmet tekrar dağlara, sonra ufukta görünen karaltıya baktı. Karaltı nedense onu çekiyordu. Görünmez kuvvetlere inanmadığı hâlde kalbinin gittikçe sıkıştığını duyuyor, kaderinin bu ağır ağır ilerleyen şekilde toplandığı vehmine kapılıyordu."* (KD, s. 92) sözleriyle ifade edilir. Ahmet'in kaderinin belirleyicisi olan bu karartı, içindeki sevincin yerini, onu rahatsız eden, ruhunu sıkıp bunaltan belirsiz bir duygunun kaplamasına neden olur. Arkadaşından, bu işçilerin çalışma şartlarının ağırlığını ve uğradıkları haksızlıkları öğrenir. Böylece çeltik işçilerinin uğradıkları haksızlık ve verdikleri ölüm-kalım savaşı karşısında duyarsız kalmayarak bu kasabada kalmaya ve bu işçilerin haklarının savunucusu ve ölüm-kalım mücadelelerinin destekçisi olmaya karar verir.

Ahmet, Anadolu'nun dört bir yanına hizmet için giden genç hâkimleri, doktorları, mühendisleri, öğretmenleri kocaman bir ordu hâlinde gözünde canlandırır. Bu toprakların aydınlanabilmesi, cehaletin ve geriliğin karanlığından kurtulabilmesi için bu aydın gençlere büyük sorumluluk düştüğünü düşünür. Bu gençler, bir yıldız misali etrafını aydınlatacak nice gönüllere umut olacaktır. Bu noktada kasabadaki çeltik işçilerinin, Ahmet'in kaderinin belirleyicisi olduğu görülür. Bu nedenle Ahmet, Anadolu'nun bu gerçeğinden kaçmak yerine büyük bir sosyal duyarlılık ve millî bilinç ile kendinin bu kasabada kalması gerektiğine karar verir.

Kasabadaki bu işçilerin durumu, Ahmet'in kendini gerçekleştirmesi ve kasabadaki varlığının gayesini bulması bakımından önemlidir. Kendini bu kasabaya ait hissetmeyen ve

sürekli olarak kasabadaki aidiyetini sorgulayan Ahmet, çeltik işçilerinin yaşam mücadelesini ve ölüm-kalım savaşını görmesi sayesinde, ruhunu sıkıp bunaltan ve zihnini saran arayış duygusunun cevabını bulur. Bu işçiler, Ahmet'in kaderinin belirleyicisi olur. *"…ben gideceğim. Hem de yarından tezi yok. Kimseye haber vermeden."* (KD, s. 91) derken bir anda kasabada kalmayı tercih eder. Artık bu kasabada ezilen, sömürülen işçilerin haklarını savunmak ve onların verdiği bu ölüm-kalım savaşında onları yalnız bırakmamak Ahmet'in yaşam gayesi hâline gelir. Bu nedenle Ahmet, elinde sımsıkı tuttuğu, eniştesinden gelen mektubu toprağa bırakarak İstanbul'a gitmekten vazgeçtiği ve kendini bu işçilere adayacağına dair karar verdiği an, ruhunu sıkıp daraltan arayış duygusundan ve kasabadaki varlığının gayesini sorgulayıştan kurtulmuş olur. Böylece varoluş bunalımından galip çıkan Ahmet, kendini gerçekleştirerek sonsuz bir huzura kavuşur.

Yağmur Duası adlı romanda ise kendini gerçekleştirme izleği başkişi Ferhat Gürz ile sunulmaya çalışılır. Otuz iki yaşında olan Ferhat Gürz, geleceğe dönük idealleri olmayan, hayatı anlık yaşayan, eğlenceye düşkün biridir. Ünlü bir seyahat muhabiri olarak dünyanın pek çok yerini gezmiş, bu yerleri tanıtmış ve eğlenceli vakitler geçirmiştir. Avusturyalı Muhabir Herr Mayer ile yaptığı zorunlu Anadolu seyahati, onun kendini sorgulamasını, kendi bilincinin ve kaybettiği değerlerin farkına varmasını sağlar. Aslında içinde bulunduğu mevcut yaşamdan ruhunu rahatlatacak bir huzur bulamadığını zaman zaman içinden geçiren Ferhat, bu Anadolu seyahati ile farkında olmadan bu eksikliğine bir çözüm bulur ve ruhen doyuma ulaşır. Romanda, başkişinin zihin olarak bir arayış ve ruhsal bakımdan bir boşluk içinde oluşunu kendi kendine itiraf ettiğini görmek mümkündür:

"Ben, seyahat röportajlarıyla binlerce gazete okuyucusunun can sıkıntısını gideren meşhur muhabir Ferhat Gürz, can sıkıntısından patlıyordum. Belki de sebebi röportajların martavaldan ibaret olduğunu benim gayet iyi bilmemdi. (...) Aynaya iyice sokuldum, kavgaya hazırlanır gibi gözlerimi kısarak kendimi uzun uzun tetkik ettim. (...) Vaktimi boş şeylerle geçiriyormuşum gibi bir his vardı içimde. (...) Bir işe yaramıyordum. Ne yaptığım güzel bir ev vardı, ne tedavi ettiğim bir hasta, ne de yazdığım akıllı bir halt. Patronun parasıyla oraya buraya seyahat edip hayali, abuk sabuk, bol şehvetli yazılar yazarak gazetenin tirajını beş on bin arttırıyordum ama, bu maskaralığa iş demeğe dilim varmıyordu. Yirmi sene sonra ellerimin ve kafamın mahsulü diye gösterebileceğim ne olacaktı?" (YD, s. 8-9)

Başkişinin hayatının anlamına ve varoluş gayesine dair yaptığı bu sorgulama, onun bu dünyada ne işe yaradığını bulma arayışının sonucudur. Bu arayış, başkişinin kaybetmiş olduğu öz değerlerinin farkına varmasını ve sağlıklı bir benlik inşa ederek asıl kimliğini kazanmasını sağlar. Böyle bir ruh hâli ve hazırbulunuşluk içinde olan başkişi, İ… kasabasında ve Anadolu'da karşılaşacağı manzara ile ruhsal bakımdan eksikliğini tamamlama fırsatı yakalamış ve gerçek anlamda kendi bilincinin farkına varmış olur. Bu seyahat aslında Ferhat'ın kendi mücadelesini vereceği bir sınavdır ve onun sorumluluk duygusunu kazanmasını ve iyi bir vatandaş olarak memleketine faydalı icraatlar yapmasını sağlar.

Başkişinin kendi varlığının bilincine varma ve kendini gerçekleştirme yolunda verdiği mücadelede Avusturyalı Muhabir Mayer'in de katkısı vardır. Mayer, Ferhat'a, Türkiye'de son otuz yıl içindeki ilerlemenin şehirlerden ziyade kasaba ve köyler de gerçekleşip gerçekleşmediğini sorar. Bunun üzerine Ferhat, memleketin birkaç büyük vilayeti dışında başka bir yeri görmediğini utanarak belirtir. Bu cevap üzerine Mayer, Ferhat'a, böyle bir durumda nasıl muhabirlik yaptığını sorar. Ferhat daha çok yabancı memleketlere dair yazılar yazdığını belirterek konuyu değiştirmeye çalışır. Ferhat'ın Avusturyalı gazeteci karşısında duyduğu mahcubiyet ve kendi öz vatanının gerçekleriyle yüz yüze gelmesi, başkişinin kendi değerlerine yabancı kalmışlığının farkına varmasını sağlar. Bu duygular altında ezilen başkişide vatanı için bir şeyler yapma ve o güne kadar ihmal ettiği Anadolu'ya karşı sorumluluğunu yerine getirme isteği belirir. Bu durum, kendini ruhen bunalımda hisseden bireyin, ertelenmiş bir sosyal duyarlılıkla kendini rahatlatmak için bir çıkış yolu arayışı içine girme gayretini gösterir.

Ankara'dan Çorum'a doğru ekip hâlinde hareket eden başkişi Ferhat, Avusturyalı Muhabir Herr Mayer ve gazetenin Ankara temsilcisi ve Ferhat'ın yakın arkadaşı Seyfi'nin seyahati başlar. Daha önce birkaç büyük vilayet dışında memleketin geri kalanını hiç görmemiş olan Ferhat, yolda ilerlerken dikkatini çekecek hiçbir olmadığının ve bozkırın, insanı ağırlığı altında ezen kasvetinin farkına varır. Zaman zaman gıcırtıyla ilerleyen kağnıların üstünde hiçbir yaşam belirtisi olmayan insanlar görür. Anadolu'nun tam ortasında, Ankara'nın hemen yanı başında, Orta çağdan kalma duygusu uyandıran bu manzara ve insanların bezgin ve hazin tembelliği karşısında şaşkına döner. Başkişi bu şaşkınlığını şöyle dile getirir:

"Saate baktım: Ankara'dan hareket edeli bir saat olmuştu. Bu bir saat bizi hükûmet merkezinden kırk kilometre öteye değil, zamanımızdan dört asır geriye götürmüştü. (...) Üstüme yavaş yavaş bir hüzün çöktü. Bu ne şehir hayatının günlük dertlerine benziyordu, ne de ani bir felaketin getirdiği keskin acıya. Yerini kestiremediğimiz hafif bir diş ağrısı gibi müphem ve sakin bir kederdi. Ölüme ve hayatın mânasızlığına dair bir şeyler düşündürüyordu insana. Ömründe ilk defa yanık bir türkü söylemek ihtiyacını hissettim." (YD, s. 30-31)

Başkişi, Ankara'dan yaklaşık bir saatlik mesafede bulunan İ… kasabasının kimsesiz, mahrum bırakılmış ve hastalıklı bir kişiyi andıran hâlini gördüğü zaman, kendi memleketinde Anadolu'nun ortasındaki bu yerlerin gerçeğine yabancı kalışı karşısında bir hüzne kapılır. Bu nedenle İ… kasabası, başkişinin kendini gerçekleştirme mücadelesini başlattığı hem kendi hem de Anadolu gerçeğini ilk defa fark ettiği yer olması itibarıyla önemli bir yere sahiptir. İ… kasabasında kendi memleketine yabancı kalışının ilk defa farkına vararak kendini sorgulamaya başlar. Kasabada bir gece konakladıkları han odasında başkişinin zihninden geçenler, bu sorgulamayı ve kendini gerçekleştirme yolunda başlattığı mücadeleyi ortaya koyar:

"Burası, bu sefil kasaba, bu kepaze oda, ne ayrı bir âlemdi yarabbim! Durmadan seyahat etmiş, dünyanın bütün acayip yerlerini görmüştüm ama hiçbiri beni kendi memleketimin hudutları içindeki bu değişiklik kadar şaşırtmamıştı. Birdenbire kendimi müphem bir surette alçalmış ve fakirleşmiş hissettim. Ve kızmağa başladım.

Evet, kızmağa. Birkaç saat önceki durgun hüznün yerini ümitli bir öfke almağa başlıyordu (zaten her öfkede ümit - dünyada birçok büyük iş öfkeyle yapılmıştır; en verimsiz his de hüzündür). Kime, neye, niçin kızdığımı henüz anlayamıyordum ama daha şimdiden hıncımı almanın bir yolunu bulmuşum gibi keyfim yerine geliyordu." (YD, s. 34)

İstanbul'dayken kendinin ne işe yardığını sorgulayan ve kendi varoluş gayesini arayan başkişi, böyle bir hazırbulunuşluk içindeyken İ… kasabasında gördüğü *"sefalet, kepazelik* ve *acayiplik"* ile ruhen çözülüşe geçer. Bir memleketin en tanınmış gazete muhabiri olmasına rağmen kendi memleketini görmezlikten geldiğini ve memleketine yabancı kaldığını anlamak, başkişinin kendini sorgulamasını ve bu sayede hem kendi ben'ini hem de ihmal edilmiş Anadolu'nun gerçeğini keşfetmesini sağlar. Başkişinin *"öfke, kızgınlık, belirsizlik, ümit, ümitsizlik, durgunluk, alçalmak, fakirleşmek"* duyguları içinde kendini sorgulamaya başlaması, kendi kimliğini ve ben'ini bulma mücadelesidir. Bu

mücadele, kendini gerçekleştirmek isteyen bireyin, kaybetmiş olduğu öz değerlerinin bilincine varma ve onları yaşama ve yaşatma isteğinin gayretidir. Bu gayret aynı zamanda başkişinin, bu dünyada faydalı bir işe yarayarak kalıcı bir iz bırakma isteğini ortaya koyar.

3. 1. 7. Kasaba Kurnazlığı

Kasaba kurnazlığı, *"kendi çıkarı için edinebildiği basit bilgi ve az deneyimle başkalarını aldatma işi"* (www.sozluk.gov.tr., Erişim tarihi: 09.05.2020) olarak tanımlanmaktadır. Kasaba kurnazlığı, daha çok kırsal kültürün hâkim olduğu yerlerin, kendine özgü anlayış, düşünüş, görgü ve davranış gibi özelliklerinin bir yansıması olarak uzun vadeli planlar yapılarak istenilenin elde edilmeye çalışılmasıdır.

Yeşil Gece romanında kasaba kurnazlığı, kasabada yeni bir mektep binası yapımına müsaade etmeyen halka ve softalara karşı Mühendis Necip'in, çeşitli hilelere ve algılara başvurarak yeni okul planını ahaliye kabul ettirmesi şeklinde görülür. Kasabada yapılacak olan yeni ilkokul binasının yapımına, İslam ve Türk mimarisine uygun olmadığı gerekçesiyle izin verilmez. Bu konuda Ali Şahin'in destekleyicilerinden olan Mühendis Necip, kâğıt üzerinde çizdiği kubbe ve kemerlerden oluşan bir plan ile karşı grubu kandırma yoluna gider, daha sonra yine kendi projesindeki okul binasını yapmaya koyulur.

Romanda görülen bir başka kasaba kurnazlığı da eski medrese binasının yıkımı sırasında görülür. Kasabada bir medrese binasının, oldukça eski olması nedeniyle yıkımına karar verilir. Bu durumdan rahatsız olan softalar, kendilerine ait gördükleri medrese binasının yıkımına razı olmazlar ve sokağa kadar taşan bir isyan çıkarırlar. Bu arada da kasabada nereden çıktığı belli olmayan bir söylenti yayılır. Bu söylentiye göre yıkılacak olan medresede önemli bir zatın mezarı vardır. Medreseden sabahlara kadar derinden derine tekbir ve ilahi sesleri duyulur ve medresenin duvarlarında yeşil nurların parladığı görülür. Ayrıca bu zat, kasabanın önemli kişilerinden Örfi Dede'nin rüyasına girerek *"Kemiklerimi nâpâk ayaklara çiğnetmeyin. Kasabayı başınıza yıkar, yuvalarını tarumar ederim!"* (YG, s. 80) diye medresenin yıkılmamasına ilişkin mesajlar gönderdiğine dair söylentiler yayılır.

Uzun süre sonra, her şeye rağmen medresenin yıkımına başlanıldığında yıkım ekibinin başında yer alan ve medreseye kazmayı ilk vuran kişi olmak için oldukça hevesli bir işçinin varlığı dikkat çeker. Bu kişi koşar adımlarla medreseye yaklaşıp kazmasını vuracağı sırada *"Aman Allah"* (YG, s. 81) diye bağırır ve ardından bayılır. Mühendis Necip bu olay karşısındaki şaşkınlığını, *"Vallahi billahi Avrupa'ya gitsek komedyanın bundan eğlenceliğini seyredemezdik. Heriflerdeki kurnazlığa bak."* (YG, s. 87) diyerek ortaya koyar.

Bayılan işçi henüz ayılmadan kasabada ne olduğuna dair söylentiler yayılmaya başlar. Buna göre nur yüzlü, yeşil sarıklı ve elinde kocaman asa bulunan bir adam, işçiye önce beddua etmiş ve sonra da işçinin başına sopasını vurarak onu bayıltmıştır. Bütün bu olanların aslında medresenin yıkımını önlemek için kurnazca planlanan bir oyun olduğu anlaşılır. *"Eminim ki bu komedyanın muharrir ve mürettibi Eyüp Efendi'dir … Bunlarla başa çıkmaya imkân yok. Korkum şu ki memleket daha birkaç yüz sene bu yobazların elinden kurtulamayacak…"* (YG, s. 86). Halkın dinî duygularının da kullanıldığı bu oyun ile yıkım durur, Hafız Eyüp ve gericilerin, hükûmet ile softaları karşı karşıya getirmeden sesiz ve basit bir hilelerle amaçlarına ulaştığı görülür. Bir süre sonra Ali Şahin'in destekçilerinden olan Mühendis Necip ile Komiser Kâzım Efendi de bir kasaba kurnazlığı yaparak Eyüp Hoca'nın oyununa karşılık verir. Mühendis Necip hiç kimsenin bir kazma bile vurmaya korktuğu medreseye kaza süsü vererek belediyenin yeni silindir makinesiyle çarpar. Sonrasında medresenin yıkılma tehlikesi olduğunu ve softaların güvende olmadığını söyleyerek herkesi ikna eder ve polis nezaretinde binanın tamamının yıkımını gerçekleştirir.

Romanda görülen bir başka kasaba kurnazlığı da Eyüp Hoca cephesinde görülür. Ali Şahin'in kasabada aktif olmasından ve zamanında medreseyi bırakarak Darülmuallim'e geçmesinden rahatsız olan Eyüp Hoca, Ali Şahin'i, sistemin dışında tutmak için birtakım girişimlere başvurur: Öncelikle kasabada ön planda olan Kâtib-i Mesul Cabir Bey'in karşısına çıkması için Ali Şahin'e bir makam teklif eder. Daha sonra onu zengin bir mahalle imamının kızı ile evlendirmek ister. Bundan da bir sonuç alamayınca bir bağ almasını teklif ederek Ali Şahin'in ödenmesi mümkün görünmeyen bir borcun altına girmesini ve mollalara teslim olmasını sağlamaya çalışır. Bütün bunlar Eyüp Hoca'nın, Ali Şahin'i kasabada etkisiz hâle getirmek için başvurduğu ancak başarısız olduğu kasaba kurnazlıklarıdır.

Değirmen romanında ise kasabanın doktoru Arif Bey, Kaymakam Halil Hilmi Efendi'nin, deprem gecesi Ömer Bey'in konağında Bulgar kızının dansını seyrettiği ve sarhoş olduğu gerçeğini saklayarak kasabalılara kaymakamın ağır yaralı olduğunu söyler. Böylece kasaba kurnazlığı yaparak kaymakamın, kasabalının nazarında saygınlığını yitirmesini engeller. Aynı şekilde Sarıpınar kasabasının mühendisi olan Deli Kâzım'ın, deprem ile ilgili yaptığı girişimler aslında tam bir kasaba kurnazlığı olarak değerlendirilir. Zaten harap hâlde olan kasabanın, toplanan yardım paralarıyla baştan imar edilmesini ve yoksullara para yardımı yapılmasını savunan Deli Kâzım, depremin kasabayı bir hayli yıkmış gibi gösterilmesi taraftarıdır. Deli Kâzım, bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade eder:

"...ben, kasabanın birçok binalarında sakatlık olduğunu, fen namına söyledikten sonra başkalarına söz düşer mi? ...bu kasabanın da harap olmayan neresi var? Ama mutlaka zelzele gecesi olmamış da evvel, yahut daha sonra olmuş. Onun gününü, saatini tayin edecek ihtisas erbabının alnını karışlarım. Buranın resmî hükümet mühendisi olduğum için ev, o gece mi viran oldu, başka zaman mı? Bunu bilmek ancak bana düşer ... ben kuvvetli bir zelzele nazariyesini sonuna kadar müdafaa edeceğim." (D, s. 101).

"Sarıpınar'ın yarısı, hatta dörtte üçü haraptır. Çatılar yıkılmamışsa da çatlamış, çarpılmıştır. En gözde binaları alalım. Hükûmet Konağı'nın hâli malûm. Mekteplerde yüzlerce masumun hayatı her an tehlike içindedir. Kendini sigorta ettirmeden ve eşi, dostu ile helalleşmeden birçok dairelere, adliye ve şer'iye mahkemelerine vesaireye ayak atmak caiz değildir. Böyle bir kasabaya zelzele de denmezse nereye denebilir?" (D, s. 139-140)

Kasabanın mevcut durumunun deprem nedeniyle olmasa bile zaten harap bir şekilde olduğunu belirten Deli Kâzım, hükûmetin ve bazı elçiliklerin gözlerinin Sarıpınar'a çevrilişini ve ilgisini bir fırsat olarak değerlendirir. *"Ben devlet mühendisiyim. Emredin, yarından tezi yok size hayat tehlikesinden dolayı derhâl boşaltılması lazım gelen yüzlerce binanın listesini, raporunu vereyim. Ve Allah'a karşı da fenne karşı da yüzümün kara çıkmayacağından emin olarak altına kalıbımı basayım."* (D, s. 140). Deli Kâzım, bu aktifliği ve cesur girişimiyle âdeta tıkanıp kalan ve işleyemez durumda gördüğü bürokrasiyi canlandırır. Romanın sonunda, aslında olmayan bu deprem, Mühendis Deli Kâzım'ın bulduğu çözüm ile kasabalıların menfaati doğrultusunda kullanılır:

"Bu ziyaret üzerine Sarıpınar zelzelesi yerli ve yabancı gazetelerin aktüalite sütunlarında bir kere daha çalkalandı ve yaralarının sarılması için, eksiklerine ilave olarak bir kere daha inanılmaz bir iane yağmuru yağdı. Bunlarla kasabada birçok tamirler, boyalar ve yepyeni binalar yapıldıktan başka, hükümet karşısında güzel bir havuzlu park için de kâfi para artmıştı." (D, s. 144).

Olmayan deprem ile ülkede ve elçiliklerde yayılan Sarıpınar kasabasının yerle bir olduğu hakkındaki asılsız haber karşısında Kaymakam Halil Hilmi Efendi, kaymakam vekili Eşref, Mutasarrıf Hamit Bey, Belediye Reisi Reşit Bey, Vali ve diğer heyet mensuplarının işin içinden çıkamamasına karşın Deli Kâzım, kasabadaki tıkanmış olan bürokratik yapının rahat bir nefes almasını sağlar.

Deli Kâzım'ın yaptığı hazırlıkların ardından Şehzade, kasabanın durumunu yerinde görmek için yabancı gazetecilerin de bulunduğu pek çok kişiyle kasabaya gelir. Kasabanın

yıkık dökük mahallelerini gezen ve gerçekte deprem olmadığı hâlde manzarayı bu şekilde algılayan Şehzade ve ecnebi gazetecilerin şaşkınlığını ve üzüntüsünü gören Mühendis Deli Kâzım, bu durumu kasabanın değişimi, imarı ve insanı için âdeta bir imkân olarak algılar. Bu durum Deli Kâzım'ın, Vali'ye, *"Bu zelzele hiç olmasaydı icat etmek lazım gelmez miydi Beyefendi?"* (D, s. 143) diye sormasıyla ifade edilir. Bu nedenle bütün bu yaşananlar, tam anlamıyla Deli Kâzım'ın yaptığı kasaba kurnazlığı olarak değerlendirilir.

Romanda bir başka kasaba kurnazlığı girişimi de Kaymakam Halil Hilmi Efendi'yle arası öteden beri iyi olmayan ve Kaymakam'ı kendi çıkarına ters gören kasaba halkından gelir. Mutasarrıfın, kasabada depremle ilgili ortaya çıkan bu karmaşık durumun tek sorumlusu olarak Kaymakam Halil Hilmi Efendi'yi sorumlu tutması, kasabada kısa sürede yayılır ve daha önce Kaymakam'la sorun yaşayan kişiler, bu durumun ancak kaymakamın azli ile temizleneceğini ileri sürer. Bu durum romanda şöyle ifade edilir:

"İki sene evvel evi değerinden az bedelle istimlak edilmiş adam, tarladan karpuz çalarken yakalanıp işinden çıkarılmış kır bekçisi, üç çocuğu ile kendisini boşayan memuru kocasını azlettirmemiş kadın ve daha birçokları Halil Hilmi Efendi'den davacı idiler. Bütün eski defterler açılmıştı. Hakikaten Halil Hilmi Efendi'ye ait kusurlarla beraber Kaymakamla hiçbir ilişkisi olmayan yahut herhangi bir Kaymakamın kudretini aşan birtakım işler ona yükleniyor ve bunlar günü gününe Mutasarrıfa gidiyordu." (D, s. 113-114)

Zamanında Halil Hilmi Efendi'den az çok zarar görmüş ya da beklediği faydayı görememiş bazı kimseler; kaymakamın çehresini, kıyafetini keyfi beğenmeyenler veya herhangi bir makamda olanlara karşı çekememezlik duygusu içinde olanlar bu durumu kendine fırsat bilir ve kaymakamın görevinden alınması için hem Mutasarrıf Hamit Bey'e şikâyette bulunur hem de etrafta kaymakamla ilgili dedikodular yayarlar. Ancak tüm bu gelişmelerin sonunda görevden alınmaktan veya sürgün edilmekten korkan Kaymakam Halil Hilmi Efendi, yaralı olduğu hâlde vazifesini bırakmadığı için bir Osmanlı nişanı ile ödüllendirilir.

Kavak Yelleri romanında ise Doktor Sabri Bey'in kasabadan ayrılacağını düşünen kasaba halkı, onun gidişini engellemek için pek çok entrikaya başvurur. Bunlardan ilki Millî Mücadele yıllarında Yunanistan'a kaçmış ve orada vârissiz ölmüş bir ihtiyar Rum'a ait çiftliği Sabri Bey'e bırakarak onun toprağa ve kasabaya bağlanmasını sağlamak olur. Bu durumu Sabri Bey şöyle ifade eder:

"İçimin alacası sezilince beni tekrar bu toprağa bağlamak için kasabanın her tarafında bir sürü gizli faaliyetler başladı ... İçinde bizim Hacı Ömer'in de bulunduğu bir grup, uzun yıllardan beri münazaalı aldığı bir dâvanın mevzu olan bir çiftliği ucuz bir paraya bana satın alıvermek için paçaları sıvadı." (KY1, s. 46).

Sabri Bey, yapılan girişimlerin yalnızca kendisine verilmeye çalışılan çiftlikten ibaret olmadığını, kasabanın siyasi temsilcilerinin de bu bağlamda çalışmalar yaptığını belirtir. Bu konudaki üçüncü girişimin ise evlilik üzerine olduğunu, *"Beni yeniden evlendirmek, ağacın sökülmüş kökünü toprağın sağlamında tekrar berkitmek..."* (KY1, s. 50-51) diyerek ifade eder. Bu bağlamda Sabri Bey'in kasabada kalması için Karayamuklar ailesi, kendi ailelerinden bir kızla Sabri Bey'i evlendirme yoluna giderler. Aynı şekilde geçim sıkıntısı çeken Sıtkı Karayamuk adlı ihtiyar bir adliyecinin, oldukça varlıklı gördüğü Sabri Bey ile kızı Şaziment'i evlendirerek ekonomik rahatlığa kavuşmak istemesi ve Âşık Feyzi'nin çok iyi bir geçmişe sahip olmayan kızı Andelip Hanım'ın da Sabri Bey ile evlenmek istemesi hem Sabri Bey'in kasabadan ayrılışını engellemek hem de onun mal varlığından yararlanmak için yapılan girişimlerdendir.

Vurun Kahpeye romanında ise Komutan Tosun Bey önderliğindeki elli kişilik bir Kuvayımilliye askeri kasabaya gelir. Bu askerler, gittikleri kasabalarda evlerde misafir edilir ve resmî hazineden yararlanamadıkları için birlikteki bu askerlerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bir defaya mahsus olmak üzere durumu iyi olanlardan para yardımı toplanır. Söz konusu kasabada da Kuvayımilliye Komutanı Tosun Bey, Kuvayımilliye taraftarı olarak bilinen ve ev olarak da müsait olan Ömer Efendi'nin evinde kalır. Kuvayımilliyecilerin, Yunanlar karşısında başarı gösteremeyeceğini düşünen Hacı Fettah Efendi, vatanına ve milletine bağlılığı ile tanınan Ömer Efendi'yi, kişisel çıkarlarına ters düşmesi nedeniyle sevmez ve Tosun Bey'in, Ömer Efendi'nin evinde kalmasından memnun olur. Hacı Fettah Efendi, bu planını ve memnuniyetini şöyle dile getirir:

"Ömer Efendi zaten Kuvayı Millîyeci tanınmıştı. Bir gün Yunanlar girerse ve Kuvayı Millîyeci ararlarsa zaten doğruluğu ve iyiliği ile göze batan Ömer Efendi'yi köpeklerin ağzına atıverirlerdi." (VK, s. 47)

Yunan birliklerine karşı Ömer Efendi'yi bir yem olarak ortaya atmanın planını yapan Hacı Fettah Efendi, ayrıca Kuvayımilliye askerlerini, gittikleri köy ve kasabalarda kadınların namusuna el uzatan bir çete olarak göstermeye ve kasaba halkının gözünden düşürmeye çalışır:

"Hem bu çeteler her yerde kadınlara saldırıp duruyorlardı. Herkesin namuslu ve yerli kızlarını buna maruz etmektense işte İstanbul'dan gelmiş, kimsesiz, belki de hakikat kahpe olan Aliye'yi Tosun'un önüne atıvermek müreccahtı (yeğdi). Onun şimdiye kadar erkeklere yüz vermemesi filan hep ağızdı. Namuslu olsa yüzü açık gezer miydi?" (VK, s. 47)

Kuvayımilliye birliklerinin, bu çirkin düşünce ve iftiralarla kasaba halkının sevgisini kazanması engellenmeye çalışılır. Ayrıca kasaba ahalisi tarafından sevilen ve laikliği benimsemiş düşünce ve bilgisi ile kasabalıları cehaletin karanlığından uyandıracağını düşündüğü ve kendi çıkarlarına tehlike olarak gördüğü Aliye'yi de bu hain planına alet eder. Bu sayede hem Kuvayımilliye birliğini hem de hiçbir günahı olmayan Aliye'yi itibarsızlaştırmayı amaçlar. Hacı Fettah Efendi'nin başvurduğu bu iftira ve hilekârlık kasaba kurnazlığı olarak ifade edilir.

Hacı Fettah Efendi'nin dışında Yunan Kumandanı Damyanos'la anlaşma yaparak kasabayı, Aliye'nin kendisine verilmesi şartıyla Yunan güçlerine teslim eden yerel iş birlikçi olan kasaba eşrafından Hüseyin Efendi, Damyanos'un Aliye'yi, kendisine vermemesine artık kızar. Damyanos'un anlaşmaya uymaması üstelik Aliye'yi elde etmeye çalışması üzerine Hüseyin Efendi, gizliden gizliye kendini Kuvayımilliye destekçisi gibi göstermeye çalışır. Kasabada el altından Yunan idaresini ve Kumandan Damyanos'u eleştirmeye başlar. Bu bağlamda Aliye'nin, Ömer Efendi'yi idamdan kurtarmasını ve onun Yunanistan'a sürgün edilmesini kanıt göstererek Aliye'nin, Yunan Kumandanı Damyanos'a yüz verdiği ve Türk kuvvetlerinin kasabayı kurtarması durumunda öncelikle Aliye'nin cezalandırılması yönünde dedikodular yayar. Böylece kendi elde edemediği Aliye'yi, başka birinin de elde etmesini engellemeyi amaçlar. Kişisel çıkarını ön planda tutan Hüseyin Efendi'nin bütün bu girişimleri ve her ihtimale karşın kendini, Kuvayımilliye destekçisi olarak göstermesi yine kasaba kurnazlığı olarak kabul edilir.

Kantarcıların Hüseyin Efendi'nin büyük oğlu Uzun Hüseyin Efendi'de de babası gibi Aliye'yi elde etmeye çalışır. Yunanlar kasabaya baskına geldiğinde Uzun Hüseyin Efendi, Aliye'nin ve Gülsüm Hala'nın kapısına gelir. Onları Yunan saldırısından kurtaracağına dair yalanlar söyleyerek onların güvende olması için kendisiyle gelmesi gerektiğini belirtir. Uzun Hüseyin Efendi, *"Allah aşkına açınız, Ömer Efendi tarafından geliyorum, sizi kurtaracağım, kasabayı Yunanlar bastı …"* (VK, s. 94) diyerek planını uygulamaya çalışır. Yunan karargâhındaki bir askerden Yunan Kumandanı Damyonus'un Aliye'ye göz koyduğunu öğrenen Uzun Hüseyin, kasaba kurnazlığı ile Aliye'yi Damyanos'tan önce ele geçirmek ister. Bu nedenle Aliye'yi elde etmek isteyen Uzun Hüseyin Efendi, bir iş için şehre giden

Ömer Efendi'nin yokluğunu da fırsat bilerek çıkan bu kargaşa ortamından yararlanmayı dener. Amacı Aliye'yi Türk olsun Yunan olsun bir başka erkeğe bırakmamaktır. Bunun için Aliye'yi, Gülsüm Hala'yı kurtaracağına ve Ömer Efendi'nin yanına götüreceğine dair hileli vaatlerle onları yanına çekmeye çalışır. Uzun Hüseyin'in bu çabası onun kasaba kurnazlığı girişimini gösterir. Ancak Uzun Hüseyin'in, kendisini ele geçirme hevesinden haberdar olan Aliye, onun bakışlarındaki ve yüzündeki arzulama ateşini ve samimiyetsizliğini fark eder. Böylece onun bu teklifini reddeder.

Kuyucaklı Yusuf romanında ise bayram yerinde Yusuf'un vurduğu yumruğu gururuna yediremeyen ve Muazzez'i elde etmek için Yusuf'u engel olarak gören Şakir, Yusuf'u etkisiz hâle getirmek için birtakım planlar yapar. Buna göre bağ evinde babası Hilmi Bey ile namusunu kirlettiği Kübra'ya ve annesine çeşitli baskı ve tehditlerle bir oyun yapmak ister. Bu bağlamda bu anne ve kızı zorlayarak başlarına gelen bu işin, Yusuf tarafından gerçekleştiğini tüm kasabanın önünde söylemelerini ve Yusuf'a iftira atmalarını ister. Şakir'in başvurduğu bu durum, kasaba kurnazlığı ile ifade edilir. Ancak kendilerini işe alan ve insani değerler çerçevesinde iyi niyetli bir şekilde onlara yaklaşan Yusuf'a karşı anne ve özellikle Kübra, Şakir'in bu oyununa alet olmak istemez. Başından geçenleri ve Şakir'in hain planlarını Yusuf'a ve Kaymakam Salâhattin Bey'e bir bir anlatır. Bu durum romanda Kübra'nın annesi tarafından şöyle aktarılır:

"İşler hiç yolunda değil Hacı Etem! Dolapları iyi çeviremedik. Belayı bu delikanlının başına sardıramadık. Ne yapalım, daha sizin kadar kansız olamamışız. (...) Bu delikanlıya bir şeycikler yapamayacaksınız. Hiç olmazsa, bunu bize yaptıramayacaksınız. Kasabanın meydanına çıkıp ümmeti Muhammed'e bağıra bağıra her şeyleri söylerim, her şeyleri diyorum, anlıyor musun? Helbet bize de inanan iki Müslüman bulunur. İsterseniz ondan sonra bizi öldürün, yapmadığınız bir bu kaldı, onu da yapın! Ama ben daha önce kızımı alır, Aşağıçarşı meydanına gider, her şeyi anlatırım." (KY2, s. 43)

Yusuf'un iyi niyetini anlayan ve masumluğunu gören Kübra ve annesi, ona atılmak istenen iftiraya ve yapılan oyuna engel olur. Romanda görülen bir başka kasaba kurnazlığı da Kaymakam Salâhattin Bey'in cephesinde yaşanır. Görevini sağlıklı bir şekilde yapabilmek için kasaba eşrafıyla gereksiz yakınlıktan kaçınan Kaymakam Salâhattin Bey, birkaç avukat arkadaşı ve Ceza Reisi ile Avukat Hulusi Bey'in güzel manzaralı evinde toplanmayı seven biridir. Yine böyle bir toplanma sırasında Hilmi Bey ile Hacı Etem, kaymakam ve arkadaşlarının yanına gelir ve bir süre sonra onlara kumar oynama teklifinde bulunur. Salâhattin Bey, *"Aman beyim, ben oyun filan oynamam. Hele bu kılıç mıdır nedir,*

bilmem bile!" (KY2, s. 46) diyerek bu teklife karşı çıkar. Ancak Hilmi Bey, *"Maksat vakit geçsin!"* (KY2, s. 46) diyerek Salâhattin Bey'e karşı çıkar. Salâhattin Bey, yapılan ısrar üzerine oyun oynamayı kabul eder. Hain planını işleme koyan Hilmi Bey, kasaba kurnazlığı yaparak Salâhattin Bey'i önce sarhoş eder, sonra da onun bu hâlinden faydalanır. Hilmi Bey, tesadüfi bir ziyaret gibi geldiği evde Salâhattin Bey'i üç yüz yirmi altın borcun altına sokarak onu müşkül durumda bırakmayı ve böylece kendisine karşı onun elini kolunu bağlamayı amaçlar. Normal süreçte kasabanın yerlilerinden ve eşrafından uzak duran Kaymakam Salâhattin Bey'i böyle bir kurnazlıkla baskı ve himaye altına alarak amacına ulaşır. Salâhattin Bey, ertesi gün kendine geldiğinde ödeyemeyecek bir borcun altına girdiğini anlar. Avukat Hulusi Bey'e içinde bulunduğu çaresizliği şöyle aktarır:

"Elimdeki zeytinliği satsam ve bir senelik maaşımı kırdırıp buna ilave etsem yine yetmez; 320 altın bu... Bitti Hulusi Bey, her şey bitti. Düşün ki buradan tası tarağı toplayıp gitmek bile mümkün değil, burada kalıp sefil ve kepaze olmaya mahkûmum. Üç senede, beş senede, elbet ödemeye çalışacağız!" (KY2, s. 49).

Kaymakam Bey, çaresizlik içindeyken Hacı Etem bir anda kaymakamlık dairesine gelir ve Salâhattin Bey'e borcuna dair bir senet imzalattırır. Hilmi Bey bu senet karşılığında Salâhattin Bey'in kızı Muazzez'i, oğlu Şakir'e almayı ister. Kasabada zevk, eğlence ve kadınlara düşkün bir serseri olarak bilinen Şakir'e, Salâhattin Bey'in, kızı Muazzez'i vermek istemeyeceğini bildiği için Hilmi Bey, böyle bir yola başvurur. Aynı zamanda bu durumu, Kaymakam'ı kendi şahsi işlerinde kullanmak için fırsata çevirmek ister. Salâhattin Bey'in nasıl olsa bu borcu ödeyemeyeceğini düşünerek bu sayede ona istediklerini yaptırmayı amaçlar. Bu durum romanda, *"Bir kaymakam, bazen zengin bir eşraf kızından daha çok işe yarayabilirdi. (...) doğrudan doğruya kızı istemeden evvel Salâhattin Bey'in elini ayağını bağlamayı muvafık buldular. Bunu belki işi süratle bitirmek için yapmışlardı."* (KY2, s. 56) diye ifade edilir. Burada eşrafın, yine bir çıkar bilinciyle hareket ettiği görülür.

Salâhattin Bey'in, kızı Muazzez'i, Şakir'e vermek istemediği ancak yapılan baskılara daha fazla dayanacak gücünün de kalmadığı görülür. İçine düştüğü bu sıkıntının çözümünün olmadığını düşünen Kaymakam, kendini büyük bir boşluk ve yalnızlık içinde algılar. Öte yandan Yusuf'un da kendisine cephe aldığını anlayınca kendini iyice köşeye sıkışmış hisseder. Eşrafın ve etrafındakilerin bu yaptırımları karşısında bunalan ve baskısı altında ezilen Salâhattin Bey, içinde bulunduğu ruh hâlini, Yusuf'a büyük bir çaresizlik içinde şöyle ifade eder:

"Çıldıracağım be oğlum, anlamıyor musun?.. Çıldıracağım. Bu hâl biraz daha devam eder, herkes bana karşı cephe almaya başlarsa ya başımı alıp kaçacağım, yahut da kafama bir kurşun sıkacağım. Muazzez'i Şakir'e vermeyelim diyorsun, değil mi? Âlâ! Bunu ben de istemiyorum... Fakat ne yapalım? Bir akıl biliyorsan söyle de onu yapayım. Yalnız, benim artık daha fazla uğraşmaya takatim kalmadı. İşi daha fazla sürüklemek, bir sürü kurnaz ve insafsız kurtlarla uğraşmak, onlara her gün ayrı bir bahane bulmak, onların şimdi pek de saklı olmayan tehditlerini anlamamazlıktan gelmek ve hepsine güler yüzle, kibar kibar cevaplar vermek artık elimden gelmiyor. Ben de insanım Yusuf, ben de etten ve sinirden yapılmış bir mahlukum. Bana da biraz acıyın canım!.." (KY2, s. 59)

Kübra'nın, Hilmi Bey ve oğlu Şakir tarafından başına gelen kötü durum, bir iftira ile Yusuf'un üzerine atılmak istenir. Ancak Yusuf'u tanıyarak seven Kübra ve annesi, Yusuf'a atılacak bu iftiraya engel olur ve planlanan oyunu bozar. Öte yandan Salâhattin Bey'e yüklü miktarda borç senedi imzalatarak ona istediğini yaptırmayı amaçlayan Hilmi Bey, Yusuf'un bu borcu ödemesi üzerine amacına ulaşamaz. Her iki şekilde de yapılan kasaba kurnazlıklarının Hilmi Bey ve Şakir'in istediği gibi sonuçlanmadığı görülür.

Rahmet Yolları Kesti romanında ise Sungurlu kasabasının Belediye Kahvehanesi'nde eşkıya Uzun İskender ile Sarıca köyünün muhtarı Arif Ağa bir kavgaya tutuşur. Bu kavgaya göre Arif Ağa henüz on dört yaşındaki kızı Gülbeniz'in, yaşça çok büyük ve evli olan Uzun İskender tarafından istenmesine kızar ve Uzun İskender'e hakaret etmeye başlar. Çıkan kavgaya müdahale eden Jandarma Komutanı Kara Lütfü adlı Başçavuş, Çerçi Süleyman Ağa'nın bu durumu düzelteceğini düşünerek resmî bir işlem başlatmaktan kaçınır. Aslında Uzun İskender ile Arif Ağa aralarında bir husumet varmış gibi oyun yaparak Belediye Kahvehanesi'nde herkesin gözü önünde *"danışıklı dövüş"* (RYK, s. 115) olarak planladıkları göstermelik kavgayı sergilerler. Böylece Kasım Dede soygununda, kasabalının ve jandarmanın, Uzun İskender ile Arif Ağa aralarında herhangi bir iş birliği var mı diye düşünme ihtimallerini ortadan kaldırmayı amaçlarlar.

Bu arada Sungurlu kasabasının ve civar köylerin çerçiliğini elinde bulunduran Çerçi Süleyman Ağa, Sarıca köyü Alevi dedesi olan Kasım Dede'nin, yeğenine bir çerçi dükkânı açacağı haberini alır. Herkesçe sevilen Kasım Dede'nin açacağı bu dükkânın, kendi dükkânına rakip olmasını istemeyen Çerçi Süleyman Ağa, başta eşkıya Uzun İskender ve yiğitliğe, nama ve eşkıyalığa zaafı olan hizmetkârı Maraz Ali olmak üzere etrafındakileri kendi çıkarı adına kullanmak için plan yapar. Bu plana göre Uzun İskender, yapacağı soygun ile Kasım Dede'nin çerçilik için ayırdığı paraları çalacak ve böylece kendine rakip dükkân

açılmasına engel olacaktır. Buna karşın kasabanın başçavuşuyla arası iyi olan Çerçi Süleyman Ağa ise Kasım Dede'nin, başta Uzun İskender olmak üzere soyguncuları dava etmesini engelleyecektir. Çerçi Süleyman ayrıca bu soygunun sonunda Uzun İskender'in, Arif Ağa'nın kızını almasını da sağlayacaktır. Çerçi Süleyman Ağa'nın bu durumu, kasaba kurnazlığını ortaya koyarken aynı zamanda bireysel yozlaşmayı somutlar. Burada Uzun İskender dışında Maraz Ali, Kuru Zeynel ve Katır Adil'in de Gülbeniz'i kaçırmak amacıyla çıktıkları yolda Kasım Dede soygununu yaparak oyuna getirildiği görülür. Bu kişiler, Kasım Dede soygunundan habersiz bir şekilde Uzun İskender'e gönlü olan Gülbeniz'i kaçırmak için yola çıktıklarını zannederler. Çerçi Süleyman Ağa ile Uzun İskender arasında geçen söz konusu soygun planı şöyle aktarılır:

(Uzun İskender): " — Bak Çerçi, sende oyun çoktur. Biz sana güvenimizden gece vakti Dede'nin evini basıp cebri soygun yapacağız. Dede'nin çerçiliğe hazırladığı paraları tekmil kaldıracağız. Buna karşılık sen bizi hükümetten koruyacaksın. Dede'yi davaya düşürmeyeceksin.

(Çerçi Süleyman): —Orasını bana bırak, dedim ya... Lafını çiğneyen herif miyim ben? (...) Fazladan elimde büyüttüğüm hizmetkârımı yanına katmakta değil miyim? Bu kadarı elvermez mi ki?.." (RYK, s. 117-118)

Çerçi Süleyman Ağa yaptığı bu planda Uzun İskender'in güvenini kazanabilmek için hizmetkârı Maraz Ali'yi bu soyguna gönderir ve dolayısıyla hiç tereddüt etmeden Ali'yi kendi çıkarı doğrultusunda kullanmaktan geri durmaz. Uzun İskender, Çerçi Süleyman ve Arif Ağa'nın, Kasım Dede'yi soymak için yaptığı planda Uzun İskender; Çerçi Süleyman ve Arif Ağa tarafından oyuna getirildiğini çok sonra anlar. Bununla beraber Kasım Dede ile arası iyi olmayan Sarıca köyü muhtarı Arif Ağa da Kasım Dede'nin çerçi dükkânı açmasını istememektedir. Kasım Dede'nin köylülerle daha yakın ilişkiler geliştirerek nüfuzunu artıracağını düşündüğünden Kasım Dede'nin dükkân açmak için ayarladığı paranın eşkıyalarca soyulması planını destekler. Sungurlu'nun Belediye Kahvehanesi'nde herkesin gözü önünde Uzun İskender'le danışıklı dövüşe girişmesinin tek nedeni de eşkıyalara verdiği bu desteğinin belli olmaması içindir.

Diğer taraftan Kasım Dede de Arif Ağa'nın muhtarlığından ve mal varlığından duyduğu rahatsızlık nedeniyle eşkıyalarla anlaşarak muhtarın kızını kaçırtmayı planlar. Böylece kızı kaçırıldığı için utancından zor durumda kalan muhtarın, görevini bırakacağını düşünür. Aynı zamanda Uzun İskender'e muhtarın kızını kaçırmasında yardım etmesinin

nedeni zaten oğlu olmayan Arif Ağa'nın tüm servetini bir şekilde ele geçirmektir. Ancak iş birliği içinde olduğu Uzun İskender adlı eşkıya, aynı zamanda Arif Ağa ve Çerçi Süleyman ile de ilişkilidir. Bu bakımdan zincirleme çıkar ilişkisinin mevcut olduğu bu süreçte Kasım Dede'nin planı istediği gibi işlemez. Yardımını umduğu eşkıyalar, onun malını yağmalama yolunu seçer.

Bir başka kasaba kurnazlığı ise kasabanın istidacısı (arzuhalci) Bilâl Efendi cephesinde yaşanır. Bilâl Efendi, Uzun İskender'e, Arif Ağa'nın kızı Gülbeniz'i kesin olarak almanın şartını kendi eşinden alacağı muska kitabına bağlar. Bilâl Efendi'nin muska yazmasını istemeyen eşi, Mekke-i mükerremeden gelme olarak tanımladıkları kitabı Bilâl Efendi'den saklar. Bilâl Efendi, Gülbeniz'e yazacağı muskayı bahane ederek eşinin sakladığı muska kitabını almasını Uzun İskender'e söyler. Bu durum romanda şöyle anlatılır:

"Bize gideriz. Hatuna yalvarırsın. Bizim avrat seni gayetle sever (...) Mekke-i mükerremeden gelme kitabı alıver, gerisine karışma! (...) Ablanın sakladığı kitap... Bana katiyen vermez. 'Kâat yazarsın, günahtır,' diyerek kitabı bizden saklamakta (...) Dediğim kitap nasıl bir kitap? Muska kitabı... Bir muska yazacağız pehlivan, biz muskayı Sungurlu'da yazmaya başladık başlamadık, kız Sarıca'dan, yani bir konaklık yerden bir kez 'Ah!' diyecek, yanmaklığa başlayacak (...) 'Nerde benim İskender Ağam, nerde?' diyerek evlere, odalara sığmaz olacak... Gece vakti yola düşüp Sungurlu'yu tutması bile yazılı. Kancık köpek gibi uluyarak kapıya dayanmazsa, namerdim." (RYK, s. 51-52)

Bilâl Efendi, kitabı elde ettiğinde yazacağı muska sayesinde Gülbeniz'in, gece gündüz demeden Uzun İskender'e koşa koşa geleceğini söyler. Aslında muskacılık yaparak para kazanmanın planını yapar ancak kitabı elde etmekteki tek amacının Uzun İskender'in işinin görülmesi gibi göstermeye çalışır. Sarıca köyüne Gülbeniz'i istemeye gitmesi ve Gülbeniz için muska yazacağını söylemesi, Uzun İskender'i kendi çıkarı için kazanma yolundaki verdiği mücadeledir.

Bunun yanında Bilâl Efendi, Gülbeniz'i alma işinin dinî muskayla çözülmezse bile *"Cumhuriyet muskası"* (RYK, s. 52) adını verdiği resmî kurumlara vereceği iki satır dilekçe ile çözüleceğini belirtir. Son zamanlarda hükûmetin, zorbalık yapan mütegallibe kesim üzerindeki baskısını bilen Bilâl Efendi, Arif Ağa'nın iki tüfeğini kanıt göstererek onun ağır silahları tedarik ettiğine ve cebri soygunlara hazırlandığına dair asılsız bir dilekçe yazdığı takdirde kızı Gülbeniz'i, eşkıya Uzun İskender'e kendi eliyle vereceğini belirtir. Bilâl Efendi bu düşüncesini, *"Arif Ağada iki tane mavzer tüfeği varmış (...) Fazladan muhtarlık nüfuzunu*

da kötüye kullanmaktaymış… Baktık ki muskayla filan yola gelesi yok! İki satır dilekçe…" (RYK, s. 53) şeklinde dile getirir. Bütünüyle bireysel yozlaşma ve ahlaki çöküntü örneği gösteren Bilâl Efendi'nin bu durumu, yine kasaba kurnazlığını ortaya koyar.

Bütün bunların sonucunda *"…hem Dede'nin külliyetli parasına kon(mayı) hem de Arif Ağanın körpe yavrusunu sar(mayı)…"* (RYK, s. 119) planlayarak en kârlı kurnazlığı kendisinin yaptığını sanan ve büyük bir beklenti içinde olan Uzun İskender, bu soygunun sonunda hiçbir amacına ulaşamadan trajikomik bir şekilde köylülerin elinde ve kasabalıların dilinde maskara olur. Linç edildikten sonra güvenlik güçlerince Sungurlu kasabasının karakoluna getirilir.

Yediçınar Yaylası romanında ise kasaba kurnazlığı, kasabanın ileri gelen ailelerinden Âyan Dilâver Ağa'nın, düzmece bir ferman ile soyunu voyvodalığa dayandırarak soylu bir aileden geldiğini ortaya koymasıyla görülür. Ayrıca Kırım Savaşı sırasında kasabadan oluşturduğu birlik ile Osmanlıya yardım için Silistre Kalesi'ne gidiyormuş gibi yapar. Aslında kasabadan çıkan bu birlik, Silistre Kalesi'ne ve herhangi bir savaşa gitmez. Yozgat dolaylarında üç ay gezindikten sonra savaştan geliyormuş gibi kasabaya döner. Kambur Kadı'nın haber vermesiyle de Dilâver Ağa'nın bu yardımından memnun kalan Padişah, Dilâver Ağa'ya "Başıbozuk Paşa" unvanı ile Merzifon'da büyük bir çiftlik verir. Bu sayede Dilâver Paşa, maddi ve manevi yönden pek çok hakka sahip olur. Dilâver Paşa'nın bütün bu girişimi, kasaba kurnazlığı olarak ifade edilir.

*Yediçınar Yaylası'*nda görülen bir başka kasaba kurnazlığı ise kasabaya gelen Abuzer karakteriyle sunulur. Abuzer ve ailesi, Çorum kasabası ahalisinin, yoksul ve dil bilmez insanlara acıyarak yardım ettiğini öğrenir. Her şeyin bolca yetiştiği yıl, kendilerini dil bilmez yoksul göçebeler olarak tanıtarak kasabaya gelir. Abuzer'in amacı, ikinci karısı Emey'in güzelliğini kullanarak buldukları zengin kişilerin mal varlılarını ele geçirmektir. Etrafında toplanan adamların Ömer Ağa'nın, Emey'i görmesi durumunda elli beşibirliği verir, adamı da *"Yediçınar Yaylası'na çoban tutar."* (YY, s. 94) şeklindeki konuşmalarını duyar. Kötü niyetli ve planlı bir şekilde geldikleri kasabada Abuzer ve ailesi, Türkçe bildikleri hâlde etrafında konuşulanları anlamıyormuş gibi davranır. Kasaba halkını kendilerine acındırmak için de eşeğin semerinde bulunan kurtlu sığır kellesini yiyeceklermiş gibi kaynatmaya başlar. Abuzer ve ailesinin bu davranışı kasaba kurnazlığı olarak değerlendirilir. Bu durum, eşler arasında geçen konuşmalar ile şöyle ortaya konur:

"… manda kafasını kazana atıverdim. Yiyeceğiz sansınlar da acısınlar diye…

— Nasıl, dediğim gibi değil miymiş?

— Doğrusun. Bu toprağın adamı, fukaranın dil bilmezine çok acımalı…

— Türkçe konuşsaydık bu deyyuslar bizi sopayla kovalardı. Duydunuz ya, Ağa beşibirlikleri hiç bakmaz takarmış. Ağzınızdan bir laf kaçırırsanız keyfinize… Oğlanı sıkı tembihleyin. Çocuklarla oynarken moynarken bir halt etmesin. Sivas'taki gibi olursa…

— Sivas'ta oğlanın suçu yok… Ağa'nın kahpe karısı dayattı. Az kaldı ki hizmetkârlarına bu Emey'i ağulata…

— Artık bilmem! İşimize gelirse buraya yerleşiriz. Ortanca karı, körpe karıya bakıp güldü:

— Uzun herifi gördün mü Emey? Ötekileri geçti çoktan... Seğirtmekte ki yolları tozutmacasına… Ağasına yetişecek de, senin müjdeni alacak…" (YY, s. 96)

Abuzer, kendilerini, kasabalının dilini anlamayan zavallı ve garip insanlar olarak tanıtarak kasaba halkını kandırır ve hain planlarını devreye sokar. Daha sonra Ömer Ağa'nın konağına yerleşen Abuzer ve ailesi, ağanın kişiliğini ve variyetini gördükten sonra planlarını bir kez daha teyit ederler:

"Bak, beni dinle! Emey o…su karıları darıltmasın, bu bir… İkinciye asıl hüner ağa oğlunu baştan çıkartmakta… Oğlanın cebi altın dolu… Peşin peşin sekiz on altın vurmalı (…) — Biz burdan iyi yer bulamayız. Bizi gene yollara düşürürse keyfine (…) Dağın başında bir koca yayla… Beş yüz davarlık sürü… — Eski çoban n'olacak? Bu Ömer ağa adam kovmazmış… — Emey, oğlanı bağlasın, çobanı deflemek benim işim… Buradaki av, büyük av… Ömer Ağa'nın göğüs tutukluğu var. Karıya, şaraba düşkün… Yüreği çatlayıp geberirse, bu oğlan, bu serveti rüzgâra verir. O sırada biz malın harmanında bulunmalıyız." (YY, s. 167)

Ahlaki bakımdan yozlaşma içinde olan Abuzer, ağaların servetini elde etmek ve kendine *"türeme ağalık"* (YY, s. 59) tertip etmek için eşi Emey'in güzelliğini kullanır ve ahlaki bakımdan zayıf olan Ömer Ağa ve oğlu Kenan'ı tuzağına düşürür.

Aganta Burina Burinata adlı romanda ise kasaba insanının kurnazlığı, Topal Murat Dayı ile Amcaoğlu Kör Halit üzerinden anlatılır. Murat Dayı, çobanlık yaparak geçimini sağlayan biridir. Bir gün koyunlarının vergisini ödeyemeyecek duruma gelir ve sürüsündeki hayvanları teker teker satmak zorunda kalır. Sonra dişinden tırnağından artırarak bir eşek satın alır. Bu eşek, bir gün huysuzlanır ve Murat Dayı'nın ayağına tekme savurarak ayağını

kırar. Bunu haber alan Amcaoğlu Kör Halit, Murat Dayı'nın ayağını tedavi ettirmek için Danacıların Hanife'yi çağıracağını söyleyerek yanından ayrılır ve Murat Dayı'nın yanına gelmeleri gece yarısını bulur. Murat Dayı'nın ayağı tedavi edilir ancak Murat Dayı'nın tedavi masrafını karşılayacak parası olmadığı için eşeğinin pazarda satılması gerekir. Pazarda eşeğe üç liradan fazla para verilmediğini söyleyen Halit, hiç ihtiyacı olmadığı hâlde eşeği üç lira on kuruşa alacağını söyler. Daha sonraki süreçte de zor durumda kalan Murat Dayı, evini ve tarlasını da Halit'e yok pahasına satmak zorunda kalır. Evsiz kalan Murat Dayı, Halit'in ahırında yaşamaya başlar. Halit, bu kez de ona bakmasının karşılığında Murat Dayı'dan para ister. Burada zor durumda olan bir insanın sömürülmesi, düştüğü zor durumdan istifade edilerek eşeğinin, evinin ve tarlasının çok ucuza satın alınması görülür. Aynı zamanda Murat Dayı'nın içine düştüğü zorlukları, kendi lehine çeviren Halit'in yozlaşmışlığı gözler önüne serilir.

3. 1. 8. Aşk

Pek çok romanda işlenen aşk, *"Arapça aslı ışk olup sözlükte şiddetli ve aşırı sevgi; bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, sevgilisinden başka güzel görmeyecek kadar ona düşkün olması"* (www.islamansiklopedisi., Erişim tarihi: 09.05.2020) şeklinde tanımlanır. *"Aşırı sevgi ve bağlılık duygusu"* (www.sozluk.gov.tr., Erişim tarihi: 09.05.2020) anlamlarını içeren aşk unsuru, romanların kimi zaman asıl konusunu oluştururken kimi zaman da konuyu destekleyen ve anlatıya dikkat çeken bir duygu olarak belirir.

Çalıkuşu romanı, başkişi Feride'nin Anadolu'da bulunduğu süre içinde ontolojik bakımdan kendini gerçekleştiği ve İstanbul'a dönerek yarım bıraktığı evliliği tamamladığı bir olgunlaşma serüvenidir. Romanın seyri içinde başkişinin olgunlaşmasını sağlayan ana faktör, Feride'nin Kâmran'a duyduğu "aşk"tır. Aşkı karşısında uğradığı ihanet nedeniyle Feride'nin Anadolu'nun kasabalarına kaçması, onun olgunlaşma serüvenini başlatır. Ancak Feride'nin Anadolu'daki yaşam mücadelesinin/serüveninin başlamasıyla "aşk" unsuru geri plana itilir. Böylece Feride'nin kendini bulma mücadelesi ile beraber Anadolu'nun köy ve kasabaları, tarihi, sosyal yapısı, yaşamı ve insanları gibi pek çok önemli unsur romanın merkezine oturtulur. Anadolu'da geçirdiği bu süre içinde Feride'nin *sevmek, şefkat* ve *affetmek* gibi duyguların bilincine varması, onun dış dünyaya bakışını değiştirir. Böylece Kâmran'dan ve ona olan aşkından kaçmak isterken bastırdığı aşkını Anadolu'da yalnızlığıyla beraber içselleştirerek büyütür.

Akşam Güneşi romanında ise aşk izleği, başkişi Nazmi Bey ile amcasının torunu Jülide arasında yaşanan "gizli aşk" ile ortaya konur. Jülide küçük yaşta annesini kaybeder. Üniformalı genç bir asker olan Nazmi Bey, eğitim için gittiği Fransa'dan döndüğünde bir süre İstanbul'da, yaşlı ve hasta olan amcasının yanında kalır. Bu süreçte burada kalan ve annesini kaybeden dokuz yaşındaki Jülide ile ilgilenir. Onunla oyun oynar, ona yemek yedirir, bir parça dans öğretir ve onu atla gezdirir. Bu nedenle Jülide, Nazmi'ye karşı çocukluğundan beri bir sevgi bağı geliştirir. Bu bağ, sonraki dönemde hayranlık ve aşk duygusu olarak belirir.

Asker olan Nazmi Bey, bir çarpışmada yara alır ve askerliği bırakmak zorunda kalır. Bu durumu kabullenemeyerek İstanbul'dan uzaklaşmak ve kendine yeni yaşam kurmak umuduyla M… kasabasına yerleşir. Nazmi Bey, bu sırada Jülide'nin teyzesi Şükran'la evlenir. Jülide ise sonraki süreçte babasının ölümünden sonra bir genç kız olarak bu kasabaya teyzesinin yanına gelir. Gençliğinde eğlenceye düşkün olan Nazmi Bey, hastalanması nedeniyle eski yaşantısını geride bırakır. Ancak bir gece Jülide'nin çaldığı keman sesiyle beraber kalp rahatsızlığından dolayı on sene evvel bırakmak zorunda kaldığı askerliğini ve daha önce İstanbul'da ve Paris'te geçen eğlence dolu hayatını hatırlar. Nazmi Bey, kasabada geçen bu monoton hayatında eski ve canlı yaşamını hatırlattığı ve Jülide'yle benzer yönleri olduğunu fark ettiği için Jülide'ye sığınır. Bütün bunlar, Nazmi Bey'in, Jülide'ye karşı yakınlaşmasını sağlar.

Bir süre sonra, teyzesinin eşine duyduğu bu tek taraflı aşkın ağırlığından dolayı bunalıma giren Jülide, ardında bir mektup bırakarak intihar giriminde bulunur. Bu mektubu okuyan Nazmi Bey, Jülide'nin, kendine büyük bir aşkla bağlı olduğunu öğrenir. Nazmi Bey de Jülide'nin aşkına kayıtsız kalmaz ve ona duyduğu sevginin aslında bir aşk duygusu olduğunu kendine itiraf eder. Jülide, sonraki süreçte Nazmi Bey'e olan aşkını yendikçe Nazmi Bey'in Jülide'ye olan aşkı gittikçe artar hatta bu durum, bir hastalık hâlini alır.

Jülide'ye duyduğu aşkın imkânsızlığını anlayan Nazmi Bey, Jülide'yi aile dostlarından Lütfullah Efendi'nin oğlu İhsan ile evlendirir. Bu evlilikte İhsan'la birlikte mutlu olan Jülide, hastalığını yendiğini Nazmi Bey'e söyler. Nazmi Bey bu durumdan büyük bir üzüntü duyar ve Jülide'ye karşı günden güne içinde büyüttüğü aşkın ağırlığına kalbi yenik düşer ve ölür. Jülide'nin, Nazmi Bey'e olan aşkı, gerçek aşktan ziyade çocukluk hevesi ya da çocukluğunda anne ve babasından uzak olması nedeniyle bakımını üstlenen Nazmi Bey'e karşı duygularını tam olarak tanımlayamaması şeklinde değerlendirilir. Aynı şekilde Nazmi Bey'in de Jülide'ye olan aşkı, geçmişine özlem duyan bireyin yaşam biçimi

yönünden aralarındaki benzerlik nedeniyle kendini Jülide'de bulduğu düşünmesi ve ona sığınması şeklinde değerlendirilir.

Bir Kadın Düşmanı romanında ise aşk izleği, başkişi Homongolos ile Sâra arasında ortaya konur. Fiziki çirkinliği nedeniyle toplumdan dışlanan ve yalnızlaşan Homongolos, duygularını bastırarak etrafındakilere, özellikle kadınlara ve aşka düşman gibi davranmaya başlar. Homongolos bu durumunu, *"Dünyada aşk denilen şeyi tanımamaya mahkûmdum. Bu gülünç ve melun maske ile örtülü adamı hiçbir kadın sevemezdi. Sonra fazla mağrurdum. Aşk sadakası da dilenemezdim. Binaenaleyh, kadının ve aşkın uzlaşmaz bir düşmanı vaziyetinde yaşamaya mecburdum."* (BKD, s. 145) diyerek ifade eder. Fiziki bakımdan oldukça çirkin biri olarak tanımlanan Homongolos, davranış ve sözleriyle kadınlara karşı olması nedeniyle de bir kadın düşmanı olarak görülür. Bu bakımdan Homongolos, kadınlara ve aşka karşı kapılarını kapatarak sporla ilgilenmeye başlar ve Marmara sahilinde bir kasabada kamp kurar. Sâra ise dayısının kızı Vesime'nin düğününe katılmak için Homongolos'un bulunduğu bu kasabaya gelir. Sâra, eğlenmeyi seven ve güzelliğini her fırsatta öne çıkararak etrafındakileri kendine âşık ettirmekten hoşlanan bir kızdır. Beğenilmek hoşuna giden Sâra'nın, kasaba halkını hatta Vesime'ye büyük bir aşkla bağlı olan nişanlısı Remzi Bey'i kendine âşık etmek arzusu içindedir.

Bir gün Homongolos ve arkadaşları, Sâra'nın dayısının köşküne eğlenceye davet edilir. Kendini, güzelliği ile kasaba erkeklerinin merkezinde gören Sâra, bu eğlenceler esnasında Homongolos'un ilgisizliği karşısında şaşırır ve ona bir ders vermeye karar verir. Bir plan yaparak Homongolos'u kendine âşık etmeyi ve Homongolos'un, kendine evlenme teklifi ettiğinde de bir kadın düşmanı olarak her fırsatta kadınları aşağılayan bu kişiyi, reddetmeyi ve böylece kadınların intikamını almayı amaçlar.

Çirkinliği nedeniyle kadınlara ve aşka kapılarını sonsuza kadar kapadığını söyleyen Homongolos, köşkte güzelliğiyle tüm kasaba halkının dilinde olan Sâra'nın ilgisi karşısında zihnindeki düşüncelere yenik düşer. Sâra'nın planından habersiz bir şekilde Sâra'ya âşık olur. Sâra'nın farklı olduğunu ve kendisini sevdiğini zanneden Homongolos, daha sonra Sâra'nın kendisine oyun oynadığını anlar. Bunun üzerine kasabada düzenlenen motor yarışında kendini uçurumdan atarak intihar eder. Sâra narsist düşünceleriyle, aşkı, etrafındaki erkekleri kendine âşık etmekten ibaret zannederek alaya alır ve Homongolos'u rencide etmek için bir oyun aracı olarak kullanır. Homongolos ise masum, içten ve saf duygularıyla Sâra'ya olan gerçek aşkının kurbanı olur. Sâra, bu aşk oyununda kendini zafer

kazanmış gibi algılarken Homongolos, Sâra'yı tanıdıktan sonra hissettiği aşk ve sevgi karşısında kendi kendiyle girdiği çatışmada aşkına yenik düşer.

Kavak Yelleri romanında ise başkişi Doktor Sabri Bey'in Celile'ye duyduğu aşk ile kasabaya duyduğu sevgi doğru orantılıdır. Burada aşk izleği, başkişinin, kasabaya bakışını olumlu yönde etkileyen ve yaşamının belirleyicisi olan bir izlek olarak kullanılır. Sabri Bey, Celile'yi gördüğü ilk gün kalbinde hissettiği aşk ve zihninde büyüttüğü sevgiyle beraber kasabayı da sevmeye başlar. Kasabaya alışma süreci geçiren Sabri Bey, Hacı Müslim Bey'in kızı Celile'ye âşık olmasından sonra kasabaya bir başka gözle bakar. Sabri Bey, bu değişimini şöyle dile getirir:

"O günden itibaren bende bir değişme oldu ve bu değişme, evvelâ Hükümet caddesindeki bekâr odamda başladı. Eskiden de derli toplu bir insan değildim. Fakat kasabaya geldikten sonra kendimi büsbütün bırakmıştım… Fakat Celile'yi sevmeye başladıktan sonra her şey değişiverdi… Oda ile beraber kılık kıyafetim de değişti. Her gün tıraş oluyor, tertemiz fırçalanmış elbiseler, kendi elimle ütülenmiş gömlekler giyiyordum. Değişiklik kendimden ve bekâr odamdan kasabaya sirayet etmeye başlamıştı. İnsanları, evleri başka türlü görüyor, kavakları bile sevmeye başlıyordum." (KY1, s. 185-186)

Başkişi, Celile'ye karşı duyduğu aşk ile kasabayı ve kasabanın değerlerini benimser. Yabancı olarak yaşadığı kasabanın bir parçası olmaya başlar. Başlangıçta Celile'ye karşı duyduğu aşk ve sevgi, zamanla bağlanma duygusuna dönüşür. Bu sebeple Sabri Bey, Celile'nin ölümünden sonra *"kökünden sökülme"* (KY1, s. 45) duygusuna kapılır ve ilk günde boşluğa düşer. Kendini kasabada köksüz kalmış bir ağaca benzeterek artık kasabayla bir bağının kalmadığı vurgusunu yapar. Kasaba kadını olarak çizilen Celile, Anadolu kadınının değer ve yargılarını temsil eder. Sabri Bey'in yaşamına düzen ve istikrar veren ve onu kasabaya bağlayan güç konumundadır. Sabri Bey'in kasabaya alışma sürecini kolaylaştırır ve onun başında esen kavak yellerinin durmasını sağlar. Celile ile evlendikten sonra kasabaya alışan Sabri Bey, Celile'nin ölümünün daha ilk gününde kasabaya yabancılaşır ve kasabaya geldiği ilk zamanlardaki gibi başında kavak yelleri esmeye başlar. Bu nedenle kızını da alıp İstanbul'a gitmenin planlarını yapar.

Kuyucaklı Yusuf romanında ise aşk izleği, Yusuf ile Muazzez aracılığıyla ortaya konur. Küçük yaşta geldiği kasabada kendini yalnız hisseden Yusuf, kendini Muazzez'e yakın bulur ve ona bağlanır. Ancak daha sonra bu bağlılık, Yusuf ve Muazzez'in birbirlerine karşı duyduğu aşk olarak tezahür eder. *"Muazzez'e karşı olan hisleri büsbütün başkaydı.*

Onu hariçte bir mevcut, yabancı ve başka bir insan olarak düşünmüyor, kendinin bir parçası; kolu, gözü ve yüreği olarak tasavvur ediyordu. Burada beğenmek veya beğenmemek, sevmek veya sevmemek, hayran olmak veya küçük görmek bahis mevzuu olamazdı; çünkü böyle şeyleri bir kere bile kafasından geçirmiş değildi. Muazzez'e dair içinde uyanan ve şuuruna varan his, onun kendisinden koparılması ihtimaline karşı duyduğu müthiş bir acı oldu." (KY2, 82-83). Muazzez'in annesi Şahinde Hanım'ın, bu aşka karşı çıkacaklarını bildikleri için Yusuf ile Muazzez, kaçarak evlenme ve kasabadan uzaklaşma yolunu tercih eder. Yusuf'u seven ve bu evliliğe sıcak bakan Salâhattin Bey'in desteğiyle Yusuf ve Muazzez, tekrar kasabaya döner.

Yusuf ile Muazzez'in saf aşkı; sosyal çevreye, ekonomik ve psikolojik etkenlere bağlı olarak yıkıma uğrar. Bu yıkımda Muazzez'in yaşının küçüklüğü, saflığı, annesi Şahinde Hanım'ın duygu sömürüsü, aileyi bir arada tutmaya çalışan Salâhattin Bey'in ölümü, Yusuf'un saflığı ve iş bahanesiyle görevlendirilerek kasabadan uzaklaştırılması etkili olur. Bunun yanında ahlaki çöküntü içinde olan eşrafın ve bürokrasinin varlığı, kızını kötü yola sürükleyen Şahinde Hanım'a engel olacak saygın kişilerin ülkenin içinde bulunduğu savaş ortamından dolayı askere gitmesi nedeniyle kasabada bulunmaması, kalanların ise yaşlı ve geçim derdine düşmüş insanlar olması gibi pek çok etkenden dolayı Yusuf ile Muazzez'in aşkı, hazin bir sonla noktalanır.

Zeliş romanında da aşk unsuru öne çıkan izleklerden biridir. Asıl adı Zeliha olan başkişi, herkes tarafından Zeliş adıyla bilinir. On yedi yaşında genç ve güzel bir kız olan Zeliş, tütün işlemedeki becerisi kadar ruhi bakımdan güçlü duruşuyla da dikkat çeker. Komşu tarlanın sahibi Kadıovacıklı Ali Onbaşı'nın oğlu Cemal'e âşık olur ve onunla evlenmek için pek çok zorluğun üstesinden gelir. Mücadeleci duruşuyla kendi ailesi başta olmak üzere pek çok kişiyi karşısına alır. Zeliş'in babası Recep, kızı Zeliş'i, borcu karşılığında Bekir adında birine vermek ister. Bu bağlamda Zeliş'in aşkının, babasının ve Bekir'in menfaatine kurban edilmek istendiği görülür. Bekir'in Zeliş'le evlenmek istemesinin nedeni aslında ona duyduğu aşk değil, evlilik yaşının geçmek üzere oluşu ve Zeliş gibi çalışkan ve tarlasını işleyerek kendini zenginliğe götürecek olan bir işçi kızı elinden kaçırmak istemeyişidir.

Zeliş'le evlenmek isteyen Bekir'in çocukluğu oldukça sıkıntılı bir süreci içerir. Bekir, iki yaşında babasını kaybeder. Annesinin, dayısı tarafından evlendirilmesiyle annesinden uzakta başka insanların yanında zor şartlarda büyür. Yedi yaşından askere gidene kadar farklı ailelerin ve ağaların hizmetini yapar ve bunca yılın karşılığı olarak yirmi altı

koyun sahibi olur. Salgından veya kuraklıktan çekindiği için canlı malı elinden çıkarır ve askerden döndüğü beş yıllık süre içinde yirmi dönümlük bir tarlanın, bir çift öküzün, bir damın, bir inekle bir de eşeğin sahibi olur. Bunca çalışmanın neticesinde biriktirdiği mal varlığı ile gurur duyan Bekir'in artık tek eksiği evliliktir. Bu evlilik, sevdiği veya âşık olduğu bir kızla evlenmek isteği şeklinde değil; hesap kitap işine dayalı bir evliliktir. Bir çiftçinin dışarıdan işçi bulmasının önlenmesi ve daha iyi kâr edebilmesi için hanesinin kalabalık olmasını gerektiğini düşünür. Bunun için de öncelikle evlenmesi gerektiğini bilir, evleneceği kişinin elinden her iş gelen güçlü ve dayanıklı bir kadın olmasını planlar. Bu bağlamda da etrafta güçlü duruşuyla ve tütün işlerindeki hüneriyle bilinen Zeliş'i, kendisiyle evlenmeye layık görür. Bu durum romanda şöyle aktarılır:

"Şimdi aklı fikri evlenmekteydi. Bir çiftçinin hanesi kalabalık olmadıkça işi ilerlemeyeceği yerleşmişti aklına. Tarlada yanında çalışacak, üstelik de her yıl bir çocuk doğuracak bir kadınla evlenirse, anasonla, buğdayla kalmaz, tütün eker, çocuklar masraf kapısı açıncaya kadar yirmi dönümlük bir tarla sahibi daha olurdu. (...) Zeliş'in, on dönümlük bir tarlanın tütününü kendi başına hak edecek kadar usta olduğunu görünce evlenebileceği kızı bulduğunu anladı. Ondan sonra hep Zeliş'le evlenmeyi, birlikte yirmi dönüm tütün yetiştirmeyi düşünmeye başladı.

Zeliş onun varlığından yokluğundan habersiz görünüyordu ama, babasının para tutmadığı, darda olduğu gözünden kaçmadı. Recep'le bu yoldan yakınlığı arttı. Borç verdi. Bakkal gösterdi. Kızını istedi. (...) Yirmi dönüm tarlası, çifti vardı. Zeliş kendisiyle niye evlenmek istemesin? Kadıovacıklının oğlu (...) Askerliğini yapmamış, beş parasız, çıplak bir Cemal'in nesi vardı evlenilecek? (...) İnandığı, inanmak istediği tek gerçek, Zeliş'le evlenirse yirmi dönüm tütün yetiştirebileceğiydi. Bunun dışında ne yeni ortaya çıkan Cemal hikâyesine ne de Zeliş'in kendisiyle evlenmek istemeyeceğine inanmıyor, inanamıyordu." (Z, s. 107-109)

Bekir, Zeliş'i elde edebilmek için babasının yoksulluğunu ve iradesinin zayıflığını kullanır. Zeliş'in babasını; sigara, kahve, şeker ve verdiği borç parayla baskı altına alarak Zeliş'i kendine vermeye mahkûm bırakır. Zeliş ile Cemal'in aşkını duyduğunda bu gerçeği görmez ve kendi gerçeğine inanmakta ısrar eder. *Aşk* olgusu karşısına *madde'*yi çıkararak büyük bir yanılgıya düşer. Hatta romanın sonunda Cemal'le kaçan ve on beş gündür birlikte olan Zeliş'le hâlâ evlenmek istemesindeki etken, Zeliş'e duyduğu aşk değil; Zeliş'in tek başına yirmi dönüm tütün yetiştirebilmesindeki hüneridir. Maddi çıkarından başka bir şey düşünmeyen Bekir, her zaman olduğu gibi *maneviyat'*a karşı *madde'*yi tercih eder. Bütün

bunlar Bekir'in aşk anlayışını, aile kurumunu çıkar sağlayacak bir yapı olarak görüşünü kanıtlar. Aynı zamanda bu durum, her zaman menfaatini düşünen Bekir'in birey olarak yozlaşmışlığını ortaya koyar. Zeliş ise aşkına sadık duruşuyla maddeye karşı maneviyatın temsilcisi olarak yer edinir. Aşkı uğruna babası başta olmak üzere, yargı birimlerine ve aşkına karşı olan herkese başkaldırır ve sonunda verdiği mücadeleyi kazanarak Cemal'le evlenir. Mahkeme kararının sonunda Zeliş ile Cemal'in kasaba halkının da desteğiyle tüm engelleri aşarak birbirine kavuşmaları, kasaba halkının gerçek aşka, sadakate ve sevgiye olan desteğini ve saygısını ortaya koyar.

Aynı zamanda Zeliş'in aşkının önüne çıkan engellerden biri de tarla komşularından Gözlemecilerin oğlu Yaşar'dır. Zeliş'ten hoşlanan Yaşar, Zeliş'in, Cemal'i tercih etmesine öfkelenir. Kıskançlık ve öç alma duygusuyla hareket ederek Zeliş ile Cemal'in birlikte olmalarını engellemek için kasabada çeşitli dedikodular yayar ve mahkemede yalan beyanda bulunur. Bütün bunlara Zeliş tarafından tercih edilmemesi etkili olur. Bu hâliyle Yaşar, öne çıkan yozlaşmış karakterlerden biri olarak romanda yer edinir.

3. 1. 9. Başkaldırı/İsyan

Romanlarda kullanılan önemli izleklerden biri olan başkaldırı, daha çok bireyin bir durumu veya bir düzeni kabul etmemesi ve ona razı olmaması şeklinde görülür. *"Başkaldırı, haklarının bilincine varmış, bilinçli kişinin işidir."* (Camus, 2019: 31). Bireyin farkında olmadığı haklarının bilincine varması, onun mevcut düzene tepkisini ortaya koymasını ve düzeni sorgulamasını sağlar.

İnce Memed 1 romanında kendini Abdi Ağa'nın zulmü altındaki diğer insanlarla özdeşleştiren İnce Memed, bu gidişi durdurmak için başkaldırır. Başkaldırı *"… kendisini ezen düzene karşı, kabul edebileceğinden fazla ezilmeme hakkını çıkarır."* (Camus, 2019: 23-24). Bu bağlamda insani haklarının bilincine varan İnce Memed'in Abdi Ağa'ya başkaldırması ve kasabaya kaçışı, mevcut düzeni değiştirmek için atılan bir adımdır. İnce Memed, sosyal düzendeki sömürü ve aksaklıkların farkına vararak toplumsal düzeni inşa etmesi ve haksız düzenin karşısında durması gerektiğinin bilincine varır. Annesi ve sevdiği kızla birlikte ağalık sisteminin olmadığı kasabada, kendine yeni bir yaşam kurmayı amaçlar ancak yine Abdi Ağa engeline takılır. Bütün yaşadıkları neticesinde mevcut düzene karşı koyarak eşkıya olur. İnce Memed aslında dönemin eşkıyalık anlayışına da başkaldırır; böylece haksızlığa karşı duran, insanları koruyup kollayan, mazlumun yanında olan

kimsenin malına ve namusuna göz dikmeyen duruşuyla diğer eşkıyalara ve eşkıyalığa başkaldırmış olur.

Zeliş romanında ise başkaldırı izleği, başkişi Zeliş'in aşkı ve sevdiği genç uğruna tüm zorluklara göğüs germesi ve yapılan baskı ve haksızlıklara sessiz kalmayarak etrafındakilerle mücadele etmesi şeklinde görülür. Zeliş, aşkı için ailesi başta olmak üzere komşularını ve hatta yargı mensuplarını karşısına alır. Bunun dışında romanda, kasaba insanının haksızlık karşısında sessiz kalışı ve haksızlığa boyun eğişi, kasabada işlenen bir cinayetle ortaya konur. Zeliş'in başkaldırı sürecinin hazırlayıcısı durumundaki bu cinayet ile kasabanın sosyolojik ortamına işaret edilerek başkişi Zeliş'in, böyle bir ortamda tüm zorluklara karşı bir kadın olarak dik duruşu ve tek başına başkaldırışı, anlamlı bir çerçevede sunulur. Bu bağlamda Laz Ziya adındaki kasabalının çocuklarının yaşadığı bu elim olay, Zeliş'in başkaldırışının âdeta hazırlayıcısı konumundadır.

Laz Ziya'nın birbirinden mert iki oğlu vardır. Bu oğlanlardan ilki evlendikten sonra gelinin ailesi, damadı eve iç güvey olarak almak ister. Damat bu teklife yanaşmayınca aile, kızlarını alarak başka biriyle evlendirmeye kalkar. Bu nedenle damat ve erkek kardeşi, pusuya düşürülerek vurulur. Kasabada çok sevilen bu iki gencin cenazeleri kaldırılırken tüm kasaba ağlar. Bu gençlerin katilleri de iki kardeştir. Katillerden biri, öldürülen gencin kayınvalidesinin kızını vermek istediği kişidir. Katiller, avukatlarını, kendilerinin pusuya düşürüldüğüne inandırır. Biri ceza almadan kurtulur, suçu üzerine alan diğer kardeş ise yalnızca on iki yıl cezaya çarptırılır. Aradan bir yıl geçmeden avukat, katil kardeşlerin kendine yalan beyanda bulunduğunu anlar. Katillerin yargılanma sürecinde avukat, kasabalıların bilgisine başvurur ancak gerçeği bilmesine rağmen hiç kimse avukat karşısında konuşmak istemez, sessizce bekler. Bu durum romanda şöyle aktarılır:

"Avukat o zaman kime sorsa, kimden gerçeği anlamak istese karşısındaki susmuştu. Şimdi de susuyorlardı. Daha ne zamana kadar, nereye kadar susacaklardı? Yayılan, ağızbirliği etmişçesine, herkesin boyun eğmeye kendini mecbur saydığı bir sususuştu bu! Adliyeye kimse gelip de bildiğini söylemekle hakkın yerine geleceğine inanmıyordu. Herkes tek olayı bekleyerek susuyordu: Laz Ziya'nın oğullarının öcünü almasını!.." (Z, s. 184)

Laz Ziya'nın oğullarının başına gelen bu acı olayda kasaba halkı aslında öldürülen iki kardeşin pusuya düşürüldüğünü ve katillerin yalan beyanda bulunarak mahkemeyi yanılttığını bilir ancak haksızlık karşısında sessizce bekler. Kasaba halkının yapılan haksızlığa "hayır" diyememesi ve haksızlık karşısında sessiz ve çaresiz kalışı eleştirilir.

Camus'nun (2019: 23) ifadesiyle başkaldıran insan, haksızlığa, *"Hayır diyen biri(dir)."* Bu noktada Zeliş, aşkı uğruna tüm zorluklara göğüs gererek başkaldırır. Kendine sunulan ve dayatılan kaderi yaşamak yerine kendi kaderini belirler. Baskı, zorlama ve haksızlığa sessiz kalmamak ve hakkını aramak noktasında açtığı bu yol ile kasaba insanına öncülük eder. Bu nedenle Zeliş'in, Cemal'e kaçışı da aslında bir başkaldırıdır.

Yakalanan Zeliş ile Cemal, savcı karşısına çıkarılır. Savcı, Cemal'e, Zeliş'i nasıl kaçırdığını anlatmasını ister. Ardından Zeliş'i zor kullanarak kaçırdığına tanık olan şahitlerin varlığından bahseder. Bu nedenle kaçırma planını itiraf etmesi için Cemal'e baskı yapar. Bütün bunların bir iftiradan ibaret olduğunu bilen Zeliş, *"Bundan ötesi olmaz iftiranın! Yaptıkları yetmiyormuş gibi, üstelik sizi de kandırmaya kalkmışlar! Reziller! Onların benim yolumu beklediklerini haber aldım da, ben onların elinden kurtulmak için kaçtım."* (Z, s. 262) diyerek olayın aslını anlatır. Olayın şahidi olduklarını söyleyen kişilerin aslında kendini kaçırmak için bekleyen kişiler olduğunu belirtir. Kaçırılacağını anlayınca onların elinden kurtulmak için hiç vakit kaybetmeden uzun süredir sevdiği genç olan Cemal'in yanına gittiğini ve Cemal'e kaçmayı teklif ettiğini söyler. Cemal'e kendi rızasıyla kaçtığı için kimsenin kendini kaçırmaya yardım etmediğini belirterek birbirlerinden ayrılmak istemediklerini ifade eder. Savcı, Zeliş'in anlattıklarının samimiyetine ve doğruluğuna inanır.

Karakolda Savcı Bey'e verilen bu ifadenin ardından Zeliş ile Cemal, adliyeye getirilerek hâkimin karşısına çıkarılır. Zeliş burada da sokağa kadar taşan tüm kasabalının önünde hâkime, *"Ben kaçmasaydım, gidip Cemal'i bulmasaydım, onların niyeti benim şerefimi, namusumu iki paralık etmekti! Ölürdüm ben hâkim bey, ölürdüm de bunlara teslim olmazdım! Ben, bunların beni Bekir'e kaçırmak için yolumu beklediklerini haber aldım da kaçtım."* (Z, s. 267) der. Hâkim de henüz on sekiz yaşını doldurmayan Zeliş'e, *"A kızım, üç ay daha bekleyemediniz mi?"* (Z, s. 268) diyerek Zeliş'in verdiği ifadeye inandığını belirtir. Ancak Zeliş, on sekiz yaşını henüz doldurmadığı için kanunlar gereğince Cemal'in tevkif edileceğini, Zeliş'in de babasına teslim edileceğini söyler ve Zeliş'in *"Ayırmayın bizi!.."* (Z, s. 268) şeklindeki feryatlarına rağmen mahkemeyi sonlandırır.

Hâkimin kararıyla Cemal, karakolun arka tarafında bulunan hapishaneye götürülür. Tüm kasaba halkı da olayı yakından takip etmeye devam eder. Cemal, hapishanenin bahçe kapısını geçtikten sonra Zeliş, bahçe duvarının parmaklıklarına sarılır. Başçavuş, Zeliş'e, buradan ayrılmasını ve babasının yanına gitmesini söyler. Zeliş, *"Yok benim babam! Yok bekleyenim!.."* (Z, s. 271) diyerek hâkimin verdiği karara ve başçavuşun uyarısına karşı

durur. Babasının, kendini götürmek istemesi üzerine Zeliş, *"Yok benim anam babam!.. Buradan cenazemi alırsın benim alırsam! Cenazemi verirsin Bekir'e. (...) Buradan bir yere ayıramazsınız beni!.. Cemal içeride kaldıkça benim de yerim burası!.."* (Z, 272) diyerek feryat eder. Zeliş'in bu feryatlarına ve birbirini seven iki gencin ayrılmasına dayanamayan kasaba halkı, Bekir'i tartaklamaya başlar ve Bekir'den, Recep'e gidip Zeliş'le evlenmekten vazgeçtiğini söylemesini ister. Böylece Recep'in şikâyet dilekçesini çekmesi ve Cemal'in serbest bırakılması amaçlanır. Bekir, kasaba halkının baskısına dayanamaz ve Recep'in, kendine olan borcu ödemesi karşılığında Zeliş'le evlenmekten vazgeçer.

Kasaba halkı, tüm yaşananları yakından takip ederek Zeliş'in, sevdiği genç uğruna verdiği mücadeleyi destekler. Zeliş'in, haksızlık karşısında ailesine ve verilen karara başkaldırışında onun yanında yer alır. Bekir'i ve Recep'i ikna ederek birbirini seven gençlerin ayrılmamasını sağlar. Olayın sonunda kasaba halkının sevinci, *"... açık farkla kazanılan bir maçın sonunda, sahadan ayrılan taraftarlar kadar memnundu."* (Z, s. 275) şeklinde dile getirilir. Zeliş, aşkı için tüm baskı ve zorlamaya başkaldırır. Bekir'in kendine sunacağı maddi zenginliğe karşın elinde bir küçük bohçayla aşkını tercih eder.

3. 1. 10. Narsisizm

Narsisizm, kişinin kendini aşırı beğenmesi anlamına gelen kişilik bozukluğudur. Özseverlik olarak da adlandırılan bu bozukluk, *"kişinin kendi bedensel ve ruhsal benliğine karşı duyduğu hayranlık ve bağlılık."* (www.sozluk.gov.tr., Erişim tarihi: 02.02.2020) olarak tanımlanır. Bencil ve ben merkezci olan bu kişiler, kendilerinin çok özel olduğunu düşünerek etrafındaki herkesin ilgisini hak ettiğini düşünür. Hatta kendine ilgi göstermeyenlere karşı âdeta öç alma duygusu güderek çevresindekileri, kendi çıkarları için kullanmaktan çekinmezler.

Bir Kadın Düşmanı romanında kendini aşırı beğenen ve herkesten üstün gösterme çabası içinde olan Sâra için kasaba, sığındığı ve özgürlüğünü konuşturduğu bir mekân olarak değerlendirilir. Bu nedenle kasaba, narsist duygularını beslemesi ve tatmin etmesi açısından önemlidir. Sâra hem kendi kendine hayranlık duyan hem de etrafındaki genç-yaşlı herkes tarafından kendisine ilgi ve hayranlık bekleyen narsist bir kişi olarak sunulur. Hatta Sâra'nın etrafındaki ilgi görmediği insanlardan öç almaya gidecek kadar kendini beğenmiş ve hasta ruhlu olduğu görülür. Vesime'nin nişanlısı Remzi Bey'i, kendine âşık ettirmeye çalışması, bu hastalığın doğal bir sonucudur. Ayrıca kasabada Sâra'ya hayranlık duyarak onun yolunu bekleyen gençleri eleştiren ve bu gençlere ahlaki öğütler vererek onlara yol gösteren, elli beş

altmış yaşlarındaki bir mahalle muhtarını oyuna getirerek kendine âşık ettirmesi de yaşamış olduğu bu durumun en somut belirtilerindendir:

"Sâra, bu beğenilmeyi bir hak, güzelliğine karşı herkesin vermeye mecbur olduğu bir vergi telakki etmeye alışmıştı." (BKD, s. 49)

Kasaba halkının yoğun ilgisinden mutlu olan Sâra, kendini, kasabanın hatta dünyanın merkezinde görerek kendine büyük bir güven duyar. Bencil ve ben merkezci duruşuyla ön plana çıkan Sâra, kasabada kendine bir hayran kitlesi olduğunun farkına varır. Bu nedenle kısa bir süreliğine geldiği kasabada karşılaştığı yoğun ilgiden dolayı daha uzun süre kalmayı amaçlar. Bu durumunu ve içinde bulunduğu ruh hâlini, *"Hâkimiyetim karşısında herkesin az çok boynu bükük…Bir füsun gibi bütün gözleri, gönülleri kendime çekiyorum. Şimdi, artık burada bütün ruhumla eğleniyorum… Yakında İstanbul'a dönmeye hiç niyetim yok!"* (BKD, s. 34) diyerek ortaya koyar. İstanbul'dayken gençler arasında çok fazla fark edilmeyen Sâra, kasabada ön plana çıkmaktan ve farklı olmaktan oldukça memnundur. Beğenilmenin ve fark edilmenin zirvesine ulaşan Sâra'nın bu kasabadan ayrılmak istemediği görülür.

Kendini her şeyin üstünde tutan Sâra'nın, hastalıklı ruh hâlinin bir göstergesi olarak Vesime'nin nişanlısını kendisine âşık edecek kadar gözünü kararttığı görülür. Sâra, Remzi Bey'in ilgi odağında, nişanlısı Vesime'nin olmasını dahi kabul edemez ve bu durumu kıskanan hastalıklı bir ruh hâli sergiler. Remzi Bey'in, Vesime'yi tanıdığı için kendini dünyanın en talihli insanı olduğunu söylemesi üzerine Sâra, içinde bulunduğu ruh hâlini ve Remzi Bey'in bu düşüncesini kabullenemeyişini, arkadaşı Nermin'e yazdığı bir mektupta şöyle ifade eder:

"Remzi Bey'in ihtiyatsızlığını görüyorsun ya Nermin? Hiç benim yanımda böyle söz söylenir mi? … Remzi Bey, Sâra'ya açıktan açığa meydan okudun, dedim, küçük bir ders alacaksın, küstahlığının acısını çekeceksin…" (BKD, s. 22-23)

Kendini Remzi'nin hatta dünyanın merkezinde görmek isteyen Sâra, Vesime'nin saadetine zarar vermeyecek şekilde Remzi'de geçici bir hüzün ve hülya uyandırmak amacında olduğunu belirterek Remzi'yi bir oyunun tuzağına çeker. Ancak bu tuzağının sonunda Remzi Bey, Sâra'ya gerçekten âşık olarak derin bir yara almış olur.

Sâra, başkişi Homongolos'un aşk hakkındaki düşünceleri, aşağılayıcı konuşmaları ve herkesin hayran kaldığı güzelliği karşısında tepkisiz kalması nedeniyle narsist duygularını harekete geçirir. Homongolos'tan intikam almak ve onu kendine âşık etmek için plan yapar. Narsist özellikleri ile dikkat çeken Sâra, bir kadın olarak kendine değer vermeyen

Homongolos'u da kendine âşık etmek için her türlü hileye başvurur ve onu oyuna getirir. Beğenilmek ve çevresindekilerin ilgi odağında olmak, Sâra için âdeta bir *yaşam şekli* hâlini alır. Böylece Sâra, sevmeyi bilmeyen ancak etrafındakilerce sürekli sevilmeyi bekleyen bir kişilik sergiler. Kasabada kendini fark etmeyenleri, hastalıklı insan psikoloji içinde yakın takibe alır ve kendisine âşık ederek onlardan âdeta intikam alır. Fiziki çirkinliği ön plana çıkarılan Homongolos'ta beklenin aksine bir duygu yoğunluğu görülürken Sâra'da ise benmerkezciliğinin etkisiyle etrafına karşı duyarlılığının olmadığı görülür. Hatta etrafındaki insanların ilgi ve hayranlığı karşısında bile hep daha fazlasını istemesinden dolayı Sâra'nın mutlu olmadığı dikkat çeker. Çünkü Sâra, kendi kendinin esiri olur ve bu noktada kasaba halkı, Sâra'nın hastalığını pekiştiren bir etken olarak yer alır.

Sâra'nın söz konusu kasabadan gitmek istememesi ve çok sevdiği İstanbul'dan ve oradaki arkadaş gurubundan ayrılmak istemesindeki en önemli etken, kasabada büyük ilgi görmesi ve tüm dikkatleri üzerinde toplamasıdır. Kendi hastalıklı ruh hâlini doyuma erdirmek için kasabayı bulunmaz mekân olarak gören Sâra'nın bu hâli, yine hastalıklı ruh hâlinin bir göstergesidir. Sâra bu durumu ve kendini beğenmişliğini şöyle ortaya koyar:

"Bütün bu hayat aktrist ve aktörleri başıboş bir hâlde bir araya getirilince kopacak curcunayı tasavvur edebilirsin … Bu gruptaki rolümü tabii tahmin etmişsindir Nermin… Ben, onların bir nevi primadonnasıyım… Bu rolü büyük bir zevk ve ihtimam ile oynuyorum. Hâkimiyetim karşısında herkesin az çok boynu bükük… Bir füsun gibi bütün gözleri, gönülleri kendime çekiyorum. Şimdi, artık burada bütün ruhumla eğleniyorum… Yakında İstanbul'a dönmeye hiç niyetim yok!" (BKD, s. 34)

Herkesin odağında olduğunun farkında olan Sâra, bu kasabanın, hastalıklı ruhuna âdeta ilaç gibi geldiğini ifade eder. Kendi bedenini ve güzelliğini, çevresindekilerin merkezine koyan Sâra'nın sahip olduğu aşırı güven duygusu da onun hastalıklı ruh hâlini ortaya koyar. Bu beğenilme ihtiyacının ve etrafındaki herkesi kendine hayran bırakma arzusunun, çocukluğundan beri gelen bir hastalık olduğunu belirtir. Bu bağlamda romanın başkişisi Homongolos, küçük yaştan itibaren ailesi tarafından dışlanıp evden uzaklaştırılırken Sâra'nın, küçük yaştan itibaren ailesinin aşırı ilgi ve sevgisiyle âdeta şımartıldığı görülür. Sâra, bu durumunu şöyle dile getirir:

"… elimde değil… Ben, minimini bir kız çocuğu olduğum zamandan beri böyleyim… Güzelliğim beni çok şımarttı. Etrafımdaki insanları kendime hayran ve esir etmekte âdeta marazi bir zevk duyuyorum… Bu, belki de bir hastalık…" (BKD, s. 20)

Kasabadaki erkeklerin yoğun ilgisinden büyük bir haz duyan Sâra, bu kasabada fark edilmenin ve beğenilmenin mutluluğunu yaşayarak kendini gerçekleştirdiğini düşünür. Sâra, etrafındaki erkekleri kendine âşık edene kadar mücadele eder ve onları esareti altına alır. Ancak Homongolos örneğinde olduğu gibi bu kişileri, kendine âşık ettikten sonra amacına ulaşmış olmanın verdiği ruh hâli ile bir anda doyuma ulaşarak onlara yüz çevirir.

Aynı şekilde Sâra'nın ifade ettiği *"... benliğim iki parçaya ayrılmış gibiydi... Birisinin gözleri, ötekinin çıldırtıcı güzelliğini bir yabancı gibi karşıdan seyrediyordu. Kendi güzelliğime olan aşkım hiçbir zaman bu kadar marazî bir şiddet almamıştı. Sâra'nın ruhu, Sâra'nın vücudu için çıldırıyordu."* (BKD, s. 90) şeklindeki bu düşünceler, onun hastalıklı ruh hâlinin en somut delilidir. Böylece kendi bedenine ve benliğine iki ayrı kişi gibi yaklaşan ve bir tarafıyla diğer tarafına anormal derecede hayranlık duyan Sâra'nın, narsist tavırları gün yüzüne çıkar.

Eski Hastalık'ta da başkişi Züleyha, İstanbul'da etrafındaki kişilerin kendi gibi olduğu için bir ayırt ediciliğinin olmadığını bu nedenle çok fazla ön plana çıkmadığını görür. Ancak kasabada, diğer insanlardan farklı olduğunun bilincine varır. Bu durumu fırsata çeviren Züleyha, kendinden emin bir şekilde karşısındakilere üstünlüğünü göstermeye çalışır:

"Züleyha, İstanbul'da biraz çekingen ve silik bir kızdı. Fakat burada kendisine verilen ehemmiyetten şımarıyor, her şeyde birinci olduğunu görmekten doğmuş bir emniyetle etrafındakileri avucunun içine alıyordu." (EH, s. 40)

Kasaba halkının yoğun ilgisiyle karşılaşan Züleyha, bu kasabayı, kendini gerçekleştirdiği bir mekân olarak algılar. Farklılığının kasabalılar tarafından ayırt edildiğini görmesi ve yalnızca tatillerde, ailesinin yanına misafir olarak geldiği bu kasabadan bir süre sonra İstanbul'a döneceğini bilmesi, Züleyha'nın kasabayı güzel görmesinde etkili olur. Bu nedenle kasabada insanların odağında olmak, Züleyha'nın narsist duygularını harekete geçirir ve bu hâliyle kasaba, Züleyha için bir cazibe merkezi hâline gelir. Bu durum romanda şöyle ifade edilir:

"Onu, kasabadan daima kalabalık bir dost kafilesi uğurladı. Züleyha, bu insanların kendisini beğendiklerini hatta aralarında birkaç-gencin açık bir şey söylemeye cesaret edememekle beraber- kendisini sevmeye başladıklarını bilir, babası ile annesini son defa öperken bütün kalabalığı öpüyormuş gibi, koket mimikler yapardı. Bir kalabalık tarafından beğenilmek ve sevilmek!.." (EH, 40-41)

Burada kasaba, Züleyha için beğenilme ve aşırı ilgi görme duygusundan hareketle narsist duygularını pekiştirdiği bir etken olarak değerlendirilir. Kendini aşırı beğenen ve kasaba halkını kendine hayran bir kitle olarak değerlendiren Züleyha, kendini kasabanın merkezinde görür ve mutlu olur. Züleyha, babasının isteğiyle zorunlu olarak yerleştiği bu kasabada yine babasının isteğiyle Yusuf adında bir gençle evlenir. Düğün töreninde, Züleyha'nın kendini yücelterek etrafındaki saf Anadolu insanını küçümsemesi ve gururlanması, yine Züleyha'da bulunan narsisizmin yansımalarıdır:

"Züleyha, gelin elbisesinin üstüne bir manto almış, kocasıyla beraber bir zaman kalabalığın içine karışmıştı. Bu vaziyette kendini tebaasının arasına girmeye tenezzül etmiş bir popüler prenses vaziyetinde görüyor; gizli bir gurur duyuyordu." (EH, s. 133)

Züleyha'nın kasabaya ve kasaba insanına bu bakışı aslında İstanbul dışında kalan Anadolu/taşra insanının düşünce yapısını ve yaşayışını küçümsemesinin bir göstergesidir. Kasaba insanına bu şekilde bakışında Züleyha'nın hastalıklı ruh hâlinin ve narsisizmin derin etkileri görülür.

3. 1. 11. Özdeşleşme ve Aidiyet

Özdeşleşme; bir kişinin veya bir objenin etrafındaki kişi ve unsurlarla çeşitli yönlerden bütünleşmesi ve birbirinin özeliklerini benimseyerek özümsemesidir. *"Bireyin başka bireylerle kişilik kaynaşması gerçekleştirecek ölçüde onların yaşantılarına ve duygularına katılması ve bireyin bu yolla kendi kimliğini tanıması ve tanımlaması süreci."* (www.sozluk.gov.tr., Erişim tarihi: 02.02.2020) olarak tanımlanan özdeşleşme, bireyin kendi kimliğinin bilincine varmasında ve kendini gerçekleştirmesinde etkin bir rol oynar. Holland'a göre *"...bir karakterle özdeşleşmemiz, o karakterin içimizde bir şeyleri temsil ediyor olmasındandır. Özdeşleşim, 'içselleştirme'yle 'yansıtma'nın bir karışımından oluşur."* (Cebeci, 2009: 209). Bireyin karşısındaki kişi veya varlıkla özdeşleşmesinde, onda kendinden bir şeyler bulması ve benliğinde bir şeyleri temsil ettiğini düşünmesinin payı büyüktür.

Acımak romanında kasaba halkının Zehra Öğretmen'e duyduğu sevgi, güven ve onu benimseyiş, Zehra'nın kasabayla özdeşleşmesini sağlar. Yaklaşık beş yıldır kasabada bulunan Zehra, kendi yaşamını, okul ve kasaba halkına adar ve burada gösterdiği her çaba ile kendini gerçekleştirir. Zehra'nın okulla ve kasabayla bu denli bütünleşmesi, kasabalıların, okulun adını "Zehra Hanım Mektebi" olarak adlandırmasına neden olur. Bu durum romanda şöyle aktarılır:

"Halk, mektebin asıl ismini unutmuştur. 'Zehra Hanım Mektebi' diye tanır. Hatta kâtiplerimiz bile bazan şaşırırlar resmî evrakta, 'Zehra Hanım Mektebi' diye yazarlar. Geçenlerde bir çeşme başında iki kadın konuşuyordu. Birisi, 'ben çocuğumu maarif mekteplerine vermem… Zehra Hanım'ın Mektebinde okutacağım!' diyordu." (A, s. 8).

Zehra Öğretmen'in kasabayla bu denli özdeşleşmesi, kasabalılar tarafından çok sevilip benimsendiğinin göstergesidir. İş hayatındaki disiplini ve öğrencileriyle birebir ilgilenmesi kasabada herkesçe tanınıp ön plana çıkmasını sağlar. Zehra, kendinden büyüklerin üzerinde bile etki sahibi olan, onların güvenini kazanan bir öğretmendir. Maarif Müdürü Tevfik Hayri Bey, Zehra'nın bu durumunu şöyle aktarır: *"Kasabanın en sevilen, emniyet edilen, hatırı sayılan bir insanıdır. Bugün ekserisi kocaman ev hanımları olan eski talebesi üzerinde hâlâ eski nüfuzunu muhafaza eder… onu bir abla, bir ana gibi dinlerler, bütün müşküllerini ona hallettirirler."* (A, s. 9-10). Kasabalılar, Zehra'yı benimseyip özümser hatta onu bir abla, bir ana gibi kabul görürler. Bütün bunlar, Zehra'nın kendini kasabaya ait hissetmesini sağlar.

Kasabanın bir parçası olan Zehra da kasabayı ve özellikle okulu içtenlikle özümser. Vatanı ve evi olarak gördüğü okulla ilgili işlerle uğraşırken ve tüm vaktini öğrencileriyle geçirirken âdeta kendini bulur. Böylece Cumhuriyet dönemi aydın kadın tipini yansıtan Zehra'nın kedini gerçekleştirdiği görülür. Zehra'nın kendini gerçekleştirme yolunda yaptığı bu yaşam yolculuğu, insan olarak tek eksiği olan "acımak" duygusunu edinmesiyle tamamlanmış olur. Kasaba okulunda yaptığı özverili çalışmalarla kasaba halkının sevgini ve güvenini kazanır. Romanda *"Kasabayı kendine vatan, mektebi bir aile ocağı yaparak"* (A, s. 9)" ifadeleriyle Zehra'nın aidiyet yönü ön plana çıkarılır. Böylece Zehra'nın kasabayı özümseyerek kendini kasabaya ait hissettiği vurgulanır.

Mürşit Efendi'nin ise gittiği kasabalarda, iş hayatında dönemin memurları ve özel hayatında ise ailesi başta olmak üzere sosyal çevresi bakımından kabul görmemesi ve dışlanması gözler önüne serilir. Kendini bir gruba, bir aileye ve sosyal bir yapıya ait hissedemeyen Mürşit Efendi'nin gittiği yerlerde yabancı kaldığı buna bağlı olarak da zaman içinde tükendiği ve tüm yaşam gayesinden tek tek vazgeçtiği görülür.

Kavak Yelleri romanında ise Doktor Sabri Bey, doktorluğunun yanı sıra hükûmet ve parti safında bulunarak politikacı, iş adamı ve inkılap taraftarı gibi pek çok yönü ile ön plana çıkmış biridir. Kasabada herkesle olumlu ilişkiler içinde olan Sabri Bey, bir zaman sonra kasabalılarla ve kasabayla özdeşleşmeye başlar ve bu durumu şöyle ifade eder:

"Fakat asıl şaştığım odur ki, pelte hâlinde içine döküldüğüm bu kalıpta yalnız mizacım ve mânevi taraflarım değil, vücudumun yapısı da onunkine benzemiştir. Sabahları horozlarla beraber kalkarak bahçe işleriyle uğraşırım, ötede, beride elime geçen küflü demir parçalarını, boş teneke kutularını atmayarak bir metruk kümese istif edişim ... ve bu esnada köylülerin dağdan indirdikleri hindi sürülerine kulak verişim bir dereceye kadar izah edilebilir." (KY1, s. 171)

Kasabalılarla özdeşleşen başkişinin, özellikle başlarda pek hoşlanmadığı ancak zamanla çok sevdiği kayınbabası Hacı Müslim Bey'in davranışlarını benimsediği ve böylece kişilik kaynaşması sürecine girdiği görülür. Sabri Bey bu özdeşleşmeyi, *"Mizacımın kolay yumuşayabilir tarafları onun ellerinde balmumu gibi eğilip bükülerek yeni şekiller alıyordu… Böylece karakterim yarıdan fazla kendimin ve yarıya yakın onun eseri olarak son şeklini almıştır."* (KY1, s. 170) diyerek ortaya koyar. Sabri Bey'in kasabaya uyum sürecinde Celile başta olmak üzere kasabanın Müftüsü, kayınbabası Hacı Müslim Efendi ve kasabanın önemli eşrafından Hacı Ömer etkili olur. Bunu *"Ben, yirmi beş yıl Hacı Ömer'le ve Hacı Ömerlerle beraber yaşamış insanım. Onlardan huy kapmamış olmama imkân var mıdır?"* (KY1, s. 291) şeklinde dile getirir. Böylece Sabri Bey'in, kasaba insanında kendinden bir şey bulduğu ve kendi kimliğini tanıma sürecine girdiği görülür.

Reşat Nuri'nin romanlarında genel olarak karakterler hem ruhi hem de fiziki yönden içinde yaşadıkları kasabaya dönüşme, onunla birleşme ve bütünleşme sürecine girer. *Kavak Yelleri*'nde Doktor Sabri Bey ve *Acımak*'ta Zehra Öğretmen için gittikleri kasabalar, doğallığın ve gerçek mutluluğun mekânları olarak sunulur. Bu nedenle Sabri Bey ve Zehra'nın, bu kasabalarla özdeşleştikleri görülür. *Eski Hastalık* romanında ise babasının isteğiyle kasabaya giden başkişi Züleyha'nın, kasabada yabancı kalarak etrafındaki insanları değiştirmeye çalıştığı görülür. *Kavak Yelleri* romanında ise Sabri Bey'in kasabayı; yaşayışı, konuşmaları ve insanları ile benimseyerek bütün bunları kişiliğinde içselleştirdiği ve kasabanın bir parçası olduğu gözlemlenir. *Eski Hastalık* romanında Züleyha, kasabayı ötekileştirerek dışlarken *Kavak Yelleri* romanında Sabri Bey, kasabayı farkında olmadan bir yaşam biçimi hâline dönüştürür.

Eşinin ölümünden sonra İstanbul'a giden Sabri Bey, burada, Ali Osman'ın hastanesinde kür yaptığı sırada kasabadan vergi memuru Hasan, Hacı Ömer'in başka bir kasabada oturan kızı Gülsüm Hanım ve damadı Osman Mutlu ile kasabanın eşrafından Yağcı Abdullah İstanbul'a gelir. Gelen misafirlerle kasabanın konuşma ağzıyla sohbet eden Sabri Bey'i gören ve hastanede stajyer olarak çalışan Perihan, Anadolu ağzını ne güzel taklit

ediyorsunuz diye Sabri Bey'e şaşkınlığını dile getirir. Sabri Bey de Perihan'a, *"-Taklit değil kızım. O, benim, kendi ağzım … İlkönce ben de taklit sanmıştım. O bir ayrı dil ki farkında olmadan benim kendi dilim oluverdi."* (KY1, s. 341) diyerek kasabayı her şeyiyle özümsediğini ve kasabanın aslında kendisinin asıl memleketi olduğunu ifade eder. Gerçek kimliğinin oluşumunda kasabanın, etkin bir unsur olarak öne çıktığını belirtir. Bu durum bir bakıma Sabri Bey'in kasabayı kabullenişinin ve kendinden büyük bir parça olarak gördüğünün açık bir itirafıdır.

Karanlık Dünya romanında ise başkişi Ahmet, beş yaşında ailesini kaybeder ve teyzesi ve eniştesi tarafından büyütülür. İstanbul'da yaşayan ve burada okuyan başkişi, okulu bitirdikten sonra İstanbul'da avukatlık stajını yapmayı ve yine burada küçük bir avukatlık yazıhanesi açmayı amaçlar. Ancak mezun olduktan sonra Ahmet'in işleri planladığı gibi gitmez ve eniştesine daha fazla yük olmamak için istemeden de olsa İstanbul'dan ayrılır ve Anadolu'nun bir kasabasına hâkim adayı olarak atanmak zorunda kalır.

İstanbul ile geldiği bu kasaba arasında çatışma yaşayan Ahmet, zorunlu olarak geldiği Mazılık kasabasında kendi aidiyetini sorgular. Bu kasabaya ait olmama düşüncesi, Ahmet'in kasabada yalnız ve huzursuz olmasına hatta kasabayı karanlığa boğulmuş hissederek kapalı-dar bir mekân olarak algılamasına neden olur. İlk fırsatta bu kasabadan kaçıp uzaklaşmayı arzulayan başkişi, Necip Tosun'un (2006: 93) ifadesiyle *"varoluşsal sancılar"* çekmeye başlar. Kendini bu kasabaya ait hissetmeyen Ahmet, aidiyetini, *"…benim bu yerlerde ne işim var? (…) İnsan doğduğu, büyüdüğü, alıştığı muhit içinde bir kıymet ifade eder. Ben burada neyim?.. Sadece bir hiç… Varlığımın bir faydası olmadıktan sonra yokluğumun ne zararı olabilir? Kendi vatanımda bir İngiliz, bir Alman, bir Japon kadar yabancı hissediyorum kendimi… Acaba bir Şikagolu Atlanya'ya gittiği zaman aynı hissi duyar mı? Neden ben bu Mazılık'ta 'Sensiz de, seninle de yaşanmaz' mısraındaki ruh hâleti içindeyim? Bunun mutlaka bir sebebi olmalı?"* (KD, s. 12) ifadeleriyle sorgular, böylece içindeki boşluğu ve bilinmezliği ortaya koyar. Bu hâliyle Ahmet, İstanbul dışında kalan Anadolu'nun köy ve kasabalarına karşı kendini yabancı hissettiğine vurgu yapar.

Ahmet, Mazılık kasabasında geçen günlerini, boşa geçen vakit olarak değerlendirir. Varlığının bu kasabada anlamlı olabilmesi için ayırt edici bir şey yapması gerektiğine inanır ancak kasabaya elektrik türbini kurmak da dâhil kasabada ilgilendiği hiçbir meşgale ona yaşamsal bir rahatlama ve bir iç huzuru sağlamaz. Bu nedenle sürekli olarak "*benim bu yerlerde ne işim var, ben burada neyim"* sorularını sorar ve büyük bir çöküntü içinde kasabadaki varlığının *"sadece bir hiç"* olduğuna karar verir. İçinde gerçekleştirememiş ve

yarım kalmış bir İstanbul arzusu olan Ahmet, kendini bu kasabaya bağlayacak köklerinin bulunmadığına da vurgu yapar. Ahmet'in, aidiyet sorunu ekseninde yaşadığı kasaba-şehir çatışması ve içinde bulunduğu ruh hâli şöyle dile getirilir:

"Şimdi yalnızlığını daha derinden duyuyordu. Elli haneyi dolduran bir kalabalığın ortasında yalnızdı, yapyalnız. (...) Onu, üstünde yaşadığı toprağa bağlayan tek bağ ormancının zoru ile sarıldığı şu elektrik işi değil miydi? Şimdi bu konuya karşı bile gevşeklik, isteksizlik duyuyordu. (...) İstanbul'a... Avukatlık stajını yaparım... küçük bir yazıhane... Şehir... Şehirde yaşamak... Öleceğim bu Mazılık'ta. Artık dayanamayacağım. Seneler geçiyor... Boşuna vakit kaybediyorum..." (KD, s. 63)

Bireyin kendi varoluşunu sorgulamasında, *"Hayatın ve zamanının döngüselliğinde varoluşumuzu temellendirip açıklayan bir o kadar da anlam yüklememizi sağlayan mekân, (...) aidiyet duygusunun en belirgin niteliğidir."* (Andaç, 2006: 96). Bu nedenle Mazılık kasabasının, Ahmet'in kendi aidiyetini sorgulamasında karşılaşılan en önemli etken olduğu görülür.

Kasabada varoluş nedeninin belirsizliği, Ahmet'i boşluğa ve karamsarlığa iter. İstanbul'dan, eniştesi ve teyzesinden mektup alan ve İstanbul'a çağrılan Ahmet, tam İstanbul'a dönmeye karar verdiği günün arifesinde arkadaşıyla birlikte bir iş için Umurcu köyüne giderken ufukta yağmur bulutu şeklinde ağır ağır ilerleyen bir karartı görür. Bu kasabadan uzaklaşarak İstanbul'a gidecek olmanın sevincini yaşayan Ahmet'te bu karartı, tarif edilemez duygular uyandırır ve içindeki sevincin yerini onu rahatsız eden, ruhunu sıkıp bunaltan, belirsiz bir duygunun kaplamasına neden olur. Bu durum romanda *"Ahmet tekrar dağlara, sonra ufukta görünen karaltıya baktı. Karaltı nedense onu çekiyordu. Görünmez kuvvetlere inanmadığı hâlde kalbinin gittikçe sıkıştığını duyuyor, kaderinin bu ağır ağır ilerleyen şekilde toplandığı vehmine kapılıyordu."* (KD, s. 92) sözleriyle ifade edilir.

Ahmet ufukta ilerleyen bu karartının, Mazılık kasabasına dönen çeltik işçileri olduğunu anlar. Bu işçilerin ölüm-kalım savaşı veren içler acısı ve çaresiz durumuyla karşılaşır. Kendini bu işçilerin varlığından ve ruhunu derinden etkileyen çekim gücünden ayıramayan Ahmet, bir anda kasabadaki varoluş gayesinin cevabını bulur ve asıl aidiyetinin, İstanbul yerine karanlıklar içine gömülmüş bu kasaba olduğunun bilincine varır. Artık kendini bu kasabaya ait hissederek kasabada kalmaya ve bu işçilerin ölüm-kalım mücadelelerinde onların haklarının savunucusu olmaya karar verir. Bu işçiler, Ahmet'in kaderinin belirleyicisi olması ve aidiyetinin cevabını bulması açısından en önemli unsur

olarak yer alır. Ahmet'in kasabadaki varoluşunun belirsizliğinin sona ermesi, bu sayede onun kendini gerçekleştirerek iyi hissetmesini sağlar.

3. 2. TOPLUMSAL İZLEKLER

3. 2. 1. Çatışma

Düşünce ve kanıların birbirine zıtlığından kaynaklanan çatışma, bireysel düzeyde gerçekleşebileceği gibi bireyler ve toplumlar arasında da gerçekleşebilir. *"Çatışma genel olarak kişilerin veya grupların birbirlerinden beklentilerinin uyuşmazlığı, amaç ve hedeflerindeki farklılıklar, iletişim bozuklukları ve benzeri nedenlerle ortaya çıkar."* (Bilgin, 2007: 72). Karşıtlıklardan doğan çatışma; toplumsal, kültürel, sosyo-ekonomik etkenler ve din olmak üzere pek çok olguyla ilişkilendirilir. İncelenen kasaba romanlarında toplumsal çatışmalar; mektep-medrese çatışması, inkılapçılar ile softalar arasındaki çatışma, eski-yeni çatışması, halk-hükûmet çatışması, hükûmet ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasındaki çatışma, işgal güçleri ile kasaba halkı arasındaki çatışma, Kuvayımilliye savunucuları ile karşıtlarının çatışması, sınıfsal çatışma ve ahlaki çatışma olmak üzere dokuz başlık altında ele alınmıştır.

3. 2. 1. 1. Mektep-Medrese Çatışması

Çatışmanın pek çok farklı şekilde ortaya çıktığı *Yeşil Gece* romanı, Birol Emil'in ifadesiyle aslında *"bir fikir mücadelesinin romanıdır."* (Emil, 1984: 313). *Yeşil Gece* romanında görülen mektep-medrese çatışmasının altında dinî eğitim ile laik tarzda yapılan eğitim arasındaki çatışma yatar. Dini ve yoksulluk ve cahillik içinde olan halkı; kendileri için kalkan olarak kullanan gericilere, çıkarcı ulema ve müderrislere karşı mektepler, oldukça önemli bir yere sahip kurumlardır. Bu kurumlar aracılığı ile bilim ışığında hem yeni nesillerin hem de halkın aydınlatılması amaçlanır.

Mektep ve medresenin, Türk eğitim sisteminde ikiliğe neden olduğu bilinmektedir. Bu, yalnızca bilimsel bilginin sunuluşu yönüyle değil; aynı zamanda sarıklı ve fesli ayrımı yönüyle de çatışmayı körükler. Sarık ve fes çatışması, aynı coğrafyayı paylaşan ve aynı değerlere sahip olan küçücük çocuklar arasında bile düşmanlığa neden olur. İlkokul öğrenimini bile tamamlamadan medreselere gönderilen ve başına sarık sarılan çocuklar, *"ayrı bir bayrağın altına geçmiş gibi olurlar ve eski arkadaşlarıyla aralarına bir yabancılık girerdi. Sarıklılarla sarıksızlar arasındaki bu yabancılık gitgide artar, onları bir daha anlaşmalarına ve birbirlerini sevmelerine imkân olmayan iki düşman fırkaya ayırırdı."* (YG, s. 19). Tekke, zaviye ve medreseler, eğitim sisteminde çift başlılığa neden olurken bu kurumların aynı zamanda toplum içinde, aynı ortamda yaşayan bireyler arasında ayrışmaya neden olduğu görülür.

Romanda, medreselerin insanlara yalnızca belirli kalıplardaki dinî bilgileri sunması ve sosyal yaşamın gerçeklerini ve ihtiyaçlarını içeren pozitif bilimlere yüz çevirmesi, medrese ile cehaleti aynı düzleme taşır. Ayrıca medreselerin, *"...idadi yanında yedi kat zemzemle yıkanmış gibi pak ve mutahhar olduğu"* (YG, s. 202) söylenerek medrese ve mektep çatışmasının ateşlendiği görülür. Medreselere ve mübarek olarak değerlendirilen medrese öğrencilerine önem atfedilirken idadi mektepleri ve öğrencileri aşağılanır. Bu durum, aynı coğrafya içinde yaşayan tek milletin parçalanması ve genç nesillerin küçük yaştan itibaren birbirine düşman gösterilerek bölünmesini amaçlayan sistemli çalışmalardır.

Yeşil Gece romanında medreseleri ve müderrisleri, dünyayı gölgesi altına alacak kurumlar ve yeşil sancak gönüllüleri olarak algılayan Ali Şahin, daha sonraki süreçte medresedeki hocaların söylemleri ile tutum ve davranışları karşısında hayal kırıklığına uğrar. Burada bulunan çoğu insanın medreseye geliş amacının yalnızca kendilerini idame ettirecek bir zanaat öğrenmek olduğunun farkına varır ve Müslümanlığın akıbeti hakkında karamsarlığa düşer. Bu durum romanda şöyle ifade edilir:

"Yeşil ordunun kumandanları hükmünde gördüğü müderrisler... Bu adamların ağzından bir hak ve hakikat sözü işitebilmek için ne ateşler içinde çırpınıp uğraşmıştı... Onlar da dini ve ilmi, menfaatlerine alet etmiş kimselerdi. Onlar da softalar gibi amansız bir ekmek kavgasına tutuşuyorlar, durmadan birbirlerini yiyorlardı. Aralarında birbirlerinin namusuna, canına kast edercesine rekabetler vardı." (YG, s. 31)

Ali Şahin'in başlangıçta medresede geçirdiği buhranlı yıllar, onun daha sonra Sarıova kasabasında softalara karşı verdiği bireysel mücadelenin hazırlığı niteliğindedir. Ali Şahin medreselere, softalığa ve softalara bakışını şu sözlerle ortaya koyar:

"Medreselerin yeşil gecesi yalnız kendi içlerini karanlığa boğmakla kalmamış; memleketin her yanına yayılmış, her köşesini kaplamış. Zaten bunun başka türlü olmasına da imkân yoktu. Akıllara, vicdanlara şimdiye kadar hep bu medreseden yetişenler rehberlik ediyorlardı. Bu adamlar, memlekete karanlıktan gayri ne götürebilirlerdi ki? ... Evet, zavallı memleket, asırlardan beri yeşil bir gece içinde yaşıyordu. Halk, dünyayı hep bu karanlığın arasında görüyordu. Anadolu'da fikirlerin geri, insanların sefil kalması, işlerin fena gitmesi hep bu yüzdendi." (YG, s. 43)

Ali Şahin, yozlaşmış ve bağnaz düşüncelere sahip softaların, halkın bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi noktasında büyük bir engel teşkil ettiğini belirtir. Dinî duyguları ve hassasiyetleri, kendi çıkarlarına alet ederek halkı, farklı bir düzleme çeken ve

bütün bunları İslam dinine dayandırarak yapan softaların, Anadolu halkının değişim ve gelişiminin önünde büyük ve güçlü bir set olduğu gerçeğine vurgu yapar. Medreseden yetişen insanların rehberliğinde halkın aldatılmasına, dinî duyguların istismar edilmesine ve insanların âdeta hipnotize edilmiş gibi akıllarını kullanmayarak sömürülmesine dikkat çeker. Böylece toplumda, kendi aklını kullanmayan ve hep başkalarının kendisini yönlendirmesini bekleyen cahil insan silsilesinin vuku bulduğu gözler önüne serilir. Bu bağlamda Sarıova kasabasına gelen Ali Şahin'in ilk hedefi, medreselere karşı Emir Dede Mektebini güçlendirmek ve memleketi karanlığa boğacağını düşündüğü softalara karşı ülkesini aydınlatacağına inandığı bilinçli, başarılı ve laikliği benimsemiş gençler yetiştirmektir. Ali Şahin bu amacını şöyle ifade eder:

"Talebeye gelince, bu üç yüz çocuk içinden her yıl istediğim gibi on tane çıkarabilsem; sekiz on yıl içinde, hak ve hakikatin kuvvetiyle, Sarıova'da şöyle böyle ses çıkaracak, Müderris Zühtü Efendi'nin yıldızını az çok karartacak bir nesil yetiştiririm." (YG, s.71)

Yeşil Gece romanında kasaba halkının yaşamlarının tekke ve türbelerle bütünleşmiş olduğu, kasaba mektebinin adından da anlaşılır. Ali Şahin'in öğretmenlik yaptığı laik tarzda eğitim veren mektebin adının "Emir Dede Mektebi" olması, kasabalının türbelere olan bağının ve onları manevi koruyucuları olarak algılayışının bir göstergesidir. Romanda bu mektebin adının türbe adı gibi verilmesi, Sarıova kasabasında büyük bir düşünce inkılabı yapma arzusunda olan Ali Şahin'in işinin zorluğuna ve vereceği mücadelenin büyüklüğüne dikkat çekmek içindir. Bu bağlamda da Ali Şahin'in hedef kitlesi öncelikle geleceği inşa edecek olan genç nesillerdir.

Kasabada Hafız Eyüp Hoca ve Müderris Zühtü Bey, mektep-medrese çatışmasında Ali Şahin'in karşında bulunan ve softalığı savunan güçler olarak görülür. Ali Şahin, Eyüp Hoca için *"... bu adam, kasabanın gizli ruhudur; eski ve yeni hocalar arasındaki danışıklı dövüşü o idare eder; eskilerdeki gizli hoşnutsuzluğun ... zaman zaman müphem, korkutucu bir uğultu hâline gelmesi, coşkun kâtib-i mesule anlaşılmaz bir kâbus ağırlığı çökmesi, hükûmet ve belediyenin -boşta dönen bir vapur çarkı gibi- durmadan çalışıp çabaladığı hâlde bir türlü iş görmemesi hep onun eliyledir."* (YG, s. 72) diyerek onun ne denli karanlık ve tehlikeli olduğunu belirtir. Bütün bunlar gerçekleşirken Eyüp Hoca, ön planda olmayıp sahnenin gerisinde olan ancak tüm olup bitenleri planlayan ve yönlendiren gizli güç konumundadır. Bu durum, Ali Şahin tarafından *"… kendi daima gölgede ve mesuliyet haricinde kalır ... Hafız Eyüp gibiler onları icap ettikçe tulumbalayıp şişirir, böyle korkunç*

gemi aslanları şekline sokar. Sonra, işleri bitince balon gibi söndürüp bir köşeye fırlatır." (YG, s. 75) şeklinde ortaya konur. Dolayısıyla Eyüp Hoca'nın, dini ve softaları, kendi çıkarları için kullanan, halkın aydınlanmaması ve ülkenin ilerlememesi için uğraşan son derece zeki biri olduğu görülür. Kasabada insanlar arasında gizlice sorun çıkaran bu kişi, daha sonra halkın nazarında kendini, bu sorunları çözen kişi olarak gösterir.

3. 2. 1. 2. İnkılapçılar ile Softalar Arasındaki Çatışma

Yeşil Gece romanında Ali Şahin, Cumhuriyetin ilke ve inkılaplarına bağlı bir öğretmen modeli olarak sunulur. *"... romanda, getirilen yeniliklerin, yapılan inkılâpların yayılmasını ve benimsetilmesini sağlamak; halkı, modern dünyaya açılan yönetimin yanına çekmek ve eğitimin üzerindeki bağnaz, cahil gölgeyi kaldırmak için yola çıkan öğretmenlerin hikâyesi vardır ... Cumhuriyet kadroları, Anadolu şehirlerinde, kasaba ve köylerinde, halkla doğrudan ilişki kurabilecek öğretmene bir "aydınlatma" işlevi yüklemiştir."* (Narlı, 2013: 292). Romanda inkılabın savunucusu olan Ali Şahin, kasabayı ilk gördüğünde *"Bizim muharebe meydanı göründü."* (YG, s. 52) diyerek kasabada vereceği mücadeleye ve kendisine verilen kasabayı aydınlatma görevine dikkat çeker.

İnkılabın gerekliliğini ortaya koymaya çalışan *"Reşat Nuri, eğer Atatürk ölürse bu inkılabın, karanlık bir taassup içinde, maske takmış softalarla nasıl yaşayacağını düşünmüş ve bu heyecanla, softalarla mücadele eden Ali Şahin'in romanını yazmıştır."* (Baydar, 1960: 89-90). Bu nedenle Ali Şahin, *"Gönüllü olarak geldiği bu kasabada, inandığı inkılap hareketlerini yerleştirebilmek için mücadele eder."* (Hayber, 1993: 321). Ali Şahin'in yeniliği ve inkılabı savunan mücadelesi ile Cumhuriyete geçiş yıllarında yaşanan aksaklıklar ve sorunlar ortaya konmuş böylece inkılabın, Anadolu'nun kasabalarındaki yansımaları ve uygulanışı gözler önüne serilmiştir.

Softalarla verilen mücadelede Ali Şahin'in yanında olan bir diğer kişi ise Emir Dede Mektebinde öğretmen olan ve Ali Şahin ile okulun üst katında beraber kalarak ona her yönden arkadaşlık yapan Rasim'dir. Rasim'in yanı sıra kasabada Deli Necip olarak bilinen Mühendis Necip de Ali Şahin'i düşünce bakımından destekleyen ve softalarla çatışma hâlinde olan kişilerdendir. Ayrıca Ali Şahin'i hem düşünce bakımından destekleyen hem de ona resmî işlerde yardımcı olan bir diğer kişi de Komiser Kazım'dır.

3. 2. 1. 3. Eski-Yeni Çatışması

Bir Kadın Düşmanı romanında kasabada öne çıkan çatışma, kasabanın yaşlıları ile gençleri arasında sıkça görülen eski-yeni çatışmasıdır. Bu çatışma romanda, *"Her yerde*

olduğu gibi burada da mütemadi bir eski hayat-yeni hayat mücadelesi var. Yaşlılarla gençler mütemadiyen çarpışıyorlar." (BKD, s. 97) şeklinde dile getirilir. Eski-yeni çatışması romanda Sâra'nın dayısının kızı Vesime'nin düğün töreni aracılığı ile ortaya konur. Sâra'nın dayısı ve yengesi, toplumsal düzeydeki bu çatışmadan kimsenin zarar görmemesi için düğün törenini, her iki tarafı da memnun edecek şekilde düzenler. Bu bağlamda Sâra'nın anlatımıyla kasabada gündüz yapılan düğün töreni, kasabanın yaşlılarının ve yerlilerinin bir araya geldiği alaturka bir tören olarak değerlendirilir. Sâra'nın birinci perde diye tanımladığı gündüz töreninde Vesime, eski zaman gelinleri gibi duvaklar ve teller takar. Törendeki gençler bile kapalı kıyafetler giyerek başörtüler takar. Gençlerin eski zaman komedyası gibi gördükleri bu gündüz düğününde dualar edilir, şerbetler içilir. Sâra, gül suyunun bile döküldüğü bu düğün törenini, etrafı saran ruhani havadan dolayı bir cenaze törenine benzetir.

Düğünün ikinci perdesi olarak adlandırılan akşam töreni ise yaşlıların evlerine dağılması ile başlar. Bu noktada düğün, bütünüyle alafranga bir seyir izler. Yaşlıların düğünden ayrılmasıyla sahne, sabaha kadar çılgınca eğlenecek olan gençlere kalır. Akşam töreninde yapılan bu değişim romanda, *"Dekor, tamamiyle değişmiş, gündüz gülsuyu ve amber kokuları içinde kanat çırpan meleklerin havası şimdi cazbant fırtınasıyla altüst oluyordu."* (BKD, s. 105-106) şeklinde ifade edilir. Kasabadaki düğün töreninde yaşanan bu çatışma, kuşaklar arası çatışmanın bir göstergesi olarak yer alır.

Bir Kadın Düşmanı romanında görülen eski-yeni çatışmasının temelinde bir kültürel çözülme gerçeği yatmaktadır. Kültürel çözülme, toplumu bir arada tutan değerlerin değişimi ve bu değişim sonucunda toplumda oluşan yaraların ve problemlerin normalleşmesi süreci olarak verilir. *"İnsan, kendi kültür değerlerine 'günübirlik endişeler' ve 'moda eğilimler' nedeniyle yabancılaştığında, varoluş kaynakları için potansiyel bir tehdit mekanizmasına dönüşmektedir."* (Korkmaz, 2004: 50). Kasabadaki düğün, bu kültürel çözülmenin yansıması olarak romanda yerini alır. Genç kuşağın düğün anlayışı ile bir önceki kuşağın düğün anlayışlarının, birbirinden tamamıyla farklı bir etkinlik gibi sunulması, kültürel çözülmeyi gözler önüne serer. Ayrıca köşkün bahçesinde sabahlara kadar süren *"Mütemadiyen oyun, şaka, delilik, müzik ve dans(lı)"* (BKD, s. 34) parti ve eğlenceler, köşkün bir önceki kuşak ile bir sonraki kuşağın yaşam ve eğlencesini ortaya koyması ve kültürel çözülmeyi somutlaması bakımından önemlidir.

Yeşil Gece romanında ise öne çıkan eski-yeni çatışması ile eski toplumsal düzenin ilkelliği üzerinde durulur. Sarıova kasabasında hayatın hemen her alanında görülen eski-yeni çatışması, sosyal yaşamda olduğu gibi eğitim alanında da geleneksel öğretmenler ile

yenilikçi öğretmenlerin çatışması şeklinde kendini gösterir. *"Romanda belli bir fikrin savunulması, karşı fikirleri de beraberinde getirmiş ve eser; fikirlerin çatışması üzerine kurulmuştur."* (Hayber, 1993: 321). Bu nedenle romanda eski-yeni çatışması, Cumhuriyet'in ilke ve inkılaplarına bağlı, yenilikçi bir öğretmen olan Ali Şahin ve birkaç arkadaşı ile softalar arasında yaşanan çatışma olarak öne çıkar.

Sosyal yapısı itibarıyla Sarıova kasabası, inkılabı savunan yenilik taraftarları ve dini ön plana çıkarmak isteyen eskiler olmak üzere ikiye ayrılır. Burada dikkat çeken yeniliği ve inkılabı savunanların önderliğini, kasabanın Müderrisi Zühtü Efendi'nin yapmasıdır. Bu grupta kasabada hükûmeti ve fırkayı temsil eden mutasarrıf, belediye reisi, hükûmet memurları, jandarma, polis, belli başlı müderrisler, şeyhler, muallimler, önemli tüccarlar ve esnaflar yer alır. Eskileri savunan grupta ise yenileri dinsizlikle suçlayan ve 31 Mart Olayı'ndan sonra üzerlerindeki ruhsal baskı nedeniyle çok fazla muhalif olarak görünmeyen ancak sayıca çok fazla olan taraftar bulunur.

Yeniliğin dikkat çeken en önemli savunucusu Müderris Zühtü Efendi, haftada iki defa çıkan Sarıova gazetesinde gündeme damgasını vuran bir başmakale kaleme alır. Bu makaleye göre *"Müderris Efendi, medreseleri eski hâline bırakmak isteyenleri din, devlet ve millet hainliğiyle itham ediyor, buralara yalnız ulûm-ı cedide sokulmasını kâfi görmüyor, maarif mektepleri teşkilatının hemen hemen aynen medreselerde tatbikini müdafaa ediyordu."* (YG, s. 66). Kasabanın Emir Dede Başmuallimi Ali Şahin'e göre Müderris Zühtü Bey'in medreselerin ıslahına ilişkin düşünceleri son derece tehlikelidir. Aslında bu durum, yeniliği savunuyormuş gibi görünen Müderris Zühtü Efendi'nin üstü kapalı olarak eskileri dolayısıyla softalığı savunması ve desteklemesi anlamına gelmektedir. Müderris Zühtü Efendi'nin, yanına hükûmeti temsil eden kişileri de alarak kendini yenilikçi göstermeye çalışması, amacını son derece güzel planladığının bir göstergesidir. Bu oyunu Başmuallim Ali Şahin şöyle ifade eder:

"Bu yenilik eskilik kavgası bir nevi danışıklı dövüş. Medreseyi ıslah demek eski şekliyle yaşamasına imkân kalmayan sofrayı kuvvetlendirmek, daha yeni aletlerle silahlandırmak demek değil midir? Ben 'Sarıova'da softalığı Bilfiil işbaşına gelmiş görüyorum… Korkum şu ki Sarıova'nın büyük küçük bütün memurları, bütün nüfuzlu, kuvvetli ve münevver adamları yeniliği ve milliyeti hep böyle anlıyorlar. Hepsi Müderris Zühtü Efendi'nin emeline körükörüne alet olan oyuncaklardır. Hakikaten kasabayı idare eden odur; softalıktır…" (YG, s. 67-68)

Aslında yenilik taraftarı gibi görünen Müderris Zühtü Efendi'nin bu konudaki çalışması; eskiyi desteklemek, güçlendirmek ve eskinin yanında olduğunu göstermek için açık açık yapılan bir *softalık* faaliyetidir. Ancak aklını kullanmayan ve kendisine sunulan her şeyi koşulsuz kabul eden halk, gözler önünde olup biten bu gerçeğin farkında bile değildir. Hatta bu durum yalnızca halk tarafından değil, yeniliği savunduğunu düşünen ve durumu yanlış değerlendiren aydınlar tarafından da fark edilmez. Bu aydınların, tüm olayların ortasında figüran olmaktan öteye geçemediği görülür. Sosyal yönü ağır basan *Yeşil Gece* romanındaki bu hâl, aslında Anadolu'nun diğer kasabalarındaki söz konusu durumu da gözler önüne serer. Ali Şahin, Sarıova kasabasına softaların ve gericilerin hükmettiğine ve geleneksel öğretmenler ile yenilikçi öğretmenlerin arasındaki çatışmaya dikkat çeker ve bu durumu, maarif mektebinde yaşadığı bir olayla şöyle ifade eder:

"Anadili derslerimizi programa 'Türkçe' diye yazdığım için maarif müdürü az kaldı beni mektepten kapı dışarı ediyordu. Bu memlekette en yüksek maarif memuru dilimizin adını söyletmez, 'Lisan-ı Osmani' yerine 'Türkçe' dememizi bir cinayet sayarsa o memleketi idare eden hükûmete milliyetperver denir mi? Bunun içindir ki ben, aciz ve bunak eski softaları bu yenilerden daha tehlikesiz buluyorum. Eskilikten çökmek üzere olan medreseyi destekler, payandalarla tamir edersek onu daha senelerce başımıza bela ederiz." (YG, s. 67-68)

Yeniliği savunduğunu söyleyen ve kasabada hükûmetin temsilciliğini yapan Maarif Müdürünün, *"Lisan-ı Osmani yerine Türkçe denmesini bir cinayet olarak sayması,"* içinde bulunduğu çelişkiyi ve asıl amacının eskiyi desteklemek olduğu gerçeğini ortaya koyar. Bu hâliyle kasabada aslında yeniliği destekliyormuş gibi görünen kişilerin de asıl amacının, eskiyi desteklemek ve onu geliştirmek düşüncesine sahip olduğu sonucuna ulaşılır. Yaşanan bütün bu gelişmeler, her ne kadar eski-yeni çatışması gibi görünse de pek çok şeyin bir oyundan ve anlaşmadan ibaret olduğu görülür. Hatta *"...eski softaların bu yeniler kadar tehlikeli olmadığı"* (Hayber, 1993: 328) bu ortamda, medreselerin iyileştirilmesi ve maarif mektepleri seviyesine getirilmesi, medreselerin uzun yıllar daha bu milletin aydınlanmasının ve ülkenin gelişmesinin önünde bir engel olmasından öteye geçmeyecektir.

Eski-yeni çatışmasının somut bir şekilde görüldüğü diğer bir roman da *Vurun Kahpeye*'dir. *Vurun Kahpeye* adlı romanda eski-yeni çatışması, eğitim alanında kendini gösterir. Bu çatışma hem geleneksel öğretmenler ile Cumhuriyet'in değerlerine bağlı laikliği benimsemiş öğretmenler hem de eski tarz eğitim ile yeni tarz eğitim sistemi arasında yaşanır. Aslında bu çatışma, eski düzen ile yeni düzen taraftarları arasında yaşanan çatışma şeklinde de ifade edilir. Ayrıca romanda sunulan Maarif ve okul binalarının eski ve bakımsız hâli,

eski eğitim sisteminin bilimsel bilgiden uzak ve çağın ihtiyaçlarına cevap vermede yetersiz oluşunu somutlar. Bunun yanı sıra okulda öğrencilerin maddi durumuna göre sınıflandırılması, imkân eşitsizliğinden ortaya çıkan sınıfsal çatışmayı da ortaya koyar.

Kasabada Maarif Müdürü'nün kötü işlerine alet olan ve öğrencilere geleneksel eğitim veren Hatice Hanım adındaki öğretmen, kasabaya yeni gelen, Cumhuriyet'in değerlerini yansıtan eğitim sistemiyle yenilikçi bir öğretmen olan ve millî bilinci uyandırmaya çalışan Aliye'yi kıskanır. Ona karşı içten içe öfke duyar, Hatice Öğretmen'in bu durumu romanda şöyle ifade edilir:

"... Maarif Müdürü'nün şüpheli işlerine alet olan ikinci muallime Hatice Hanım'ın rastıklı (boyalı) kaşları, elinden düşmeyen sigarasından sapsarı olan kınalı elleri, sonra bu kadının kendisine eski saraylarda yeni bir gözdeye karşı ihtiyar ve günü geçmiş gözdelerin mübalağalı tabasbuslarıyla (yaltaklanmalarıyla) karışık gayzları (öfkeleri)..." (VK, s. 29)

Hatice Öğretmen, Aliye Öğretmen'in giyimi ve güzelliği karşısında kendini ikinci plana atılmış bir kadın olarak görür. Maarif Müdürü'nün isteklerine boyun eğen Hatice Öğretmen, Aliye'nin gerek Maarif Müdürü'ne gerek eşrafa karşı güçlü ve dik duruşu karşısında şaşırır. Kendisi Maarif Müdürü'nün, eşrafın hatta okul sıralarındaki eşraf çocuklarının oyuncağı olurken Aliye'nin bu kendinden emin idealist duruşu karşısında öfkelenir. Hatice Öğretmen ayrıca sınıflarda eski usul ders verir, elinde sopayla derse girer ve öğrencilere küfürlü konuşur. Bu hâliyle bir öğretmene ve meslek ahlakına yakışmayacak davranışlarda bulunur. Hatice Öğretmen'in bu hâli şöyle dile getirilir:

"Muallime Hatice Hanım ... ders saatinde ekseri sigarasını yakar, sakızını çiğner, önlerine yazı meşki (yazı örneği) diye attığı ezelî bir besmele, herhangisi başını kaldıracak olursa 'Seni kör olasıca piç!' diye üstüne saldırırdı." (VK, s. 30)

Sınıfta esnaf çocukları ve eşraf çocukları arasında da ayırım yapan Hatice Öğretmen, derste uygun olmayan davranışlar sergileyerek öğrencilere yalnızca dinî bilgiler ezberletir. Eşraf çocuklarıyla avluda karşılıklı sigara içerek onların evlerinde olup biten şeylerin dedikodusunu yapar. Olumsuz bir öğretmen olarak sunulan Hatice Öğretmen, bu hâliyle eğitim sistemindeki eksiklikleri simgeler. Ayrıca Hatice Öğretmen, mektebi ziyarete gelen Kuvayımilliye Komutanı Tosun Bey'e kendinin eski usul eğitim anlayışını övgüyle anlatırken Aliye'nin, yüzünün peçesiz gezmesinden ve eğitim anlayışının kötülüğünden bahseder:

"-Efendim, benim sınıfımda her çocuk namaz surelerini bilir. Hiç olmazsa Amme cüzünün sonuna kadar ezberler. Yeni hanımlar hep dinsizlik, millîyetsizlik öğretiyorlar. Ben dokuz yaşında kızların bile yüzlerini siyah peçelerle kapadım. Hâlbuki İstanbul'dan yeni gelenler kendi yüzleri açık geziyorlar." (VK, s. 53)

Hatice Hanım, öğretmenlik mesleğini ve öğrencileri bilgilendirerek onları aydınlatmayı, dar bir çerçevede algılar. Dokuz yaşındaki kız çocuklarının dahi yüzlerini peçeyle kapadığından bahseder. Aslında eğitimin yalnızca kıyafet ve namaz surelerinden ibaret olduğunu zanneden Hatice Öğretmen'in kendisinin aydınlatılmaya ve eğitilmeye ihtiyacı olduğu görülür. Burada Hatice Öğretmen ile Aliye Öğretmen'in çatışması, Halide Edip tarafından bilinçli bir şekilde sunularak aslında eğitim sistemindeki doğrular ve yanlışlar gözler önüne serilmek istenir. Bilimsel bilginin ve kız çocuklarının eğitiminin önündeki bir engel olarak somutlaştırılan Hatice Öğretmen'in varlığı karşısında, ülkede yenilikçi ve aydın kadınların varlığına ihtiyaç olduğu mesajı verilir.

Kasabaya yeni gelen Aliye Öğretmen'in esnaf çocukları ile eşraf çocukları arasında ayrım yapmaması ve hatta içten içe esnaf çocuklarını masum, iyi niyetli ve yoksul bulması, Hatice Öğretmen ile çatışma yaşamasına neden olur. Aliye Öğretmen'in bilimin ışığında ve Cumhuriyetin ilkeleri doğrultusunda ders işlemesi ve Kuvayımilliye'yi desteklemesi, eskiyi temsil eden Hatice Öğretmen ile yaşadığı çatışmayı pekiştirir. *"Millî Mücadele konusunda da yeni nesli esas itibariyle Aliye temsil eder. Onun Tosun Bey'le nişanlanması, bu bakımdan ayrıca bir değer taşır."* (Hayber, 1993: 69). Aliye'nin Kuvayımilliye komutanı ile nişanlanması da onun Millî Mücadele'yi açık bir şekilde desteklediğini ve işgal güçlerinin yanında olan kasaba eşrafıyla yaşadığı eski-yeni çatışmasını somutlar.

Kasabada hüküm süren eşrafın özellikleri, okulda öğrenim gören eşraf çocukları arasında da gözlemlenir. Eşraf ve büyük memur çocukları, ailelerinin zenginliğine ve itibarına güvenerek esnaf çocuklarına hükmetmeye çalışır. Bu hâliyle kasaba çocukları arasında da sınıfsal çatışma kendini gösterir. Çocukların bu şekilde gruplaşmasında, kasabanın ve okulun sosyolojik yapısı ve güçlünün her zaman haklı olduğu düşüncesi etkilidir.

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarını konu edinen *Nabi'nin Park Kahvesi* adlı romanda ise çatışma; Kurtuluş Savaşı'na katılanlar ile işgal güçlerini destekleyen ancak kendini vatansever olarak gösteren kişiler arasında görülen ve eşraf ile aydın gençlerin etrafında gelişen eski-yeni çatışmasına dayanır. *"Romandaki bütün olayların sıralanışında ve kişilerin*

yaşamalarında, kökleri ta Millî Mücadele yıllarına kadar giden ilişkiler beliriyor. Karşılıklı iki kampta toplanan kişiler, Millî Mücadele'ye bağlı geçmişleriyle değerlendirilmekte, Menderes'in taşmasında çıkarları olanlar, devrimci gençlerin temsil ettikleri yeni düşünceleri beğenmemekte, onlara karşı bulanık bir mücadele açmaktadırlar. Bir kasabanın dar çevresi içinde alttan alta gelişen, uçları çok ağır suçlamalara kadar dayanan çatışmalar, kabataslak tasarlamalara dayanmakta, kötüler karşısına yerlerini alanlar ise mücadeleyi geliştirmeden, çarpışmanın nedenlerini açık ve seçik olarak koyamadan roman bitivermektedir." (Alangu, 1965: 339). Burada eski düşünceyi temsil eden, halkın düşmanı olarak değerlendirilen ve kasaba eşrafından oluşan hâkim güçler, Cumhuriyet'i temsil eden ve halkı aydınlatmak bilinciyle hareket eden genç aydınların verdiği mücadelenin karşısında bir set gibi durur. Genç-aydın kuşak ile gerici-eşraf arasındaki bu çatışma, Menderes Irmağı'nın sonbaharda taşmasına benzetilir. Menderes'in taşmasıyla kasaba halkı, sel altında yitip giden bir yıllık geçiminin kayboluşunu nasıl çaresizce izlerse genç aydınlar da verdikleri mücadeleler karşısında eski zihniyeti temsil eden eşrafın, önlerinde aşılmaz bir set gibi yükselmesi karşısında bir bir tükenişe gider. Bu aydın gençlerden Doktor Reşat ile Zati Bey arasında görülen çatışma yine eski-yeni çatışması olarak değerlendirilir.

3. 2. 1. 4. Halk-Hükûmet Çatışması

Yeşil Gece romanında görülen halk-hükûmet çatışması ile halkın hükûmete güvensizliği ve hükûmetin, din karşıtı olarak gösterilmeye çalışılması ortaya konur. Sarıova kasabası sakinleri, cehaletlerinin de etkisiyle Kelâmi Baba Türbesi'nin yanmasında hükûmeti ve memleketi idare edenleri suçlu bulur. Hükûmeti, kadınların değişen giyim şekline, gençlerin eğlence ve kumara yönelmesine müdahale etmemekle suçlar. Bütün bunlara *"... göz yummak bir Müslüman hükûmetine yaraşır mıydı? Kelâmi Baba, artık Sarıova'dan elini eteğini çekmiş, kasabayı yetim bırakmıştı. Bakalım artık memleketi kim koruyacaktı?"* (YG, s. 162) diyerek tüm olup bitenin sorumlusu olarak hükûmeti işaret eder.

Bir süre sonra türbe yangınının, Kelâmi Baba ve diğer evliyaların kızgınlığı sonucunda değil; kasabadaki gençlerden birinin kastı sonucu çıktığı haberi yayılmaya başlayınca ahali, bu durumu yine bir şekilde hükûmete dayandırarak *"Hükûmet adam olsa bu türbe kundakçısını ele geçirir, yangın yerinde diri diri yakardı."* (YG, s. 163) diyerek Sarıova kasabasının, Tanrı'nın gazabından korunması için bunun tek çıkar yol olduğunu söylemeye başlar. Birtakım konuşmaları ve içki içmesi neden gösterilerek türbeyi yakan kişi olduğu düşünülen Muallim Mehmet Nihat Efendi, sorgulanmak için hâkim karşısına çıkarılır. Yeterli delil olmadığı için serbest bırakılan Nihat Efendi'nin çarşıdan geçtiğini

gören Sarıova halkı, bunu kabul edemez ve *"Hükûmet, memleket ahalisinin din hisleriyle oyun mu oynuyor(du)? Vah zavallı şeriat! Sen, kimlerin elinde kalmışsın!"* (YG, s. 165) diyerek hükûmeti, halkın din hassasiyetiyle alay etmekle suçlar.

Türbe yangınının sorumlusu olarak görülen Nihat Efendi'nin birkaç defa sorgulamasını yapan Sarıova hâkimi Aziz Bey, yeterli delil bulamadığı için Nihat Bey'i serbest bırakır. Ancak kasaba halkının baskısı altında kalır ve kendi hür düşüncesiyle karar veremeyerek Nihat Efendi'nin tutuklanmasına karar verir. Nihat Efendi'yi tutuklamaya giden polisler, onu evinde bulamazlar. Bunun üzerine kasaba halkı, *"-Kundakçıyı kaçırdılar. Müstantikin tevkif emrini akşam ezanına kadar savsaklamasındaki hikmet anlaşıldı. Hükûmetin bu işte eli var. Biz boşuna bekliyoruz. Kundakçı kim bilir şimdi nerelere vardı? Hükûmet bizimle eğleniyor …"* (YG, s. 171) diyerek suçlunun yakalanmaması için hükûmetin hilekârlık yaptığını düşünüp isyan etmeye ve her işte olduğu gibi bu durumda da hükûmetin aleyhinde konuşmaya başlar. Ancak bir süre sonra Nihat Efendi'nin, Sarıova dışındaki kırlarda gezmeye gittiği ve gece evine dönerken tutuklandığı haberi alınır.

Yediçınar Yaylası romanında ise hükûmetin, Anadolu'ya ilgisizliği ve Anadolu insanına yalnızca vergi kaynağı olarak yaklaştığı görülür. Sahipsiz ve çaresiz bırakılan halk; mültezim, âyan, eşraf ve hatta eşkıya karşısında âdeta sahipsiz bırakılır. Osmanlı Devleti sahip olduğu gücü mültezim, âyan ve eşrafa aktararak kasaba halkının mağdur edilmesine ve sıkıntılarına kulak tıkanmasına neden olur. Hatta asayişi sağlamak amacıyla eşkıyaların dolaylı yoldan devlet tarafından desteklenmesi ve halkın ağır vergilere ve yoksulluğa mahkûm edilerek sömürülmesi, halk-hükûmet arasındaki çatışmaya zemin hazırlar. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra çok partili sürece geçilmesiyle sistemde değişim görülürken idari kesimin Anadolu'ya ve halka bakışında herhangi bir değişim görülmemiştir. Memlekete eşitlik ve hürriyet getireceğini ve türeme ağalara halkın gerekli dersi bizzat kendinin vereceğini söyleyen İttihat ve Terakki Partisi, izlediği yanlış politikalar ve çeşitli çıkar hesapları nedeniyle ideallerinden vazgeçmiş ve halkın sahipsizliğine ve geri plana itilmişliğine eğilmemiştir. Üstelik vergileriyle devlete çok uzun yıllardır destek olan ve neredeyse açlığa bırakılan kasabalar, bakımsız ve köhne hâlleriyle kaderine terk edilir.

3. 2. 1. 5. Hükûmet ile İttihat ve Terakki Cemiyeti Arasındaki Çatışma

Yediçınar Yaylası romanında çatışma izleği, Sultan Abdülhamit Han Hükûmeti'ni eleştiren ve memlekete hürriyet gelmesini arzulayan Jön Türkler aracılığı ile ortaya konur. Çorum kasabasına sürgün olarak gönderilen Jön Türk sürgünü Seyfettin Bey, II.

Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin müfettişi olarak kasabaya gelir. Seyfettin Bey, bir zamanlar rahatsızlık duyduğu ve yeni hükûmetin kurulması dâhilinde halkın cezasını vereceğini düşündüğü birtakım ağa, soyguncu, kaçakçı, eşkıya gibi kişilerle şimdi kendinin iş birliği içinde olduğunu görür ve içine düştüğü bu çatışmanın öz eleştirisini yapar. Üç yıl sonra müfettiş olarak geldiği kasabada arkadaşı Cevdet Bey'e yaşadığı bu çatışmayı şöyle dile getirir:

"— Nasıl kederliyim anlatamam kardeşim! (...) Hürriyetten sonra uğradığımız çeşitli hayal kırıklıkları akıl alır şeyler değil. Hepimiz hiç istemediğimiz işleri yapıp duruyoruz. Daha korkuncu: Buna ne kadar da yatkınmışız. Her şeyi yüzüstü bırakıp çekilmeyi ben de kaç kere kararlaştırdım, birçok geceler uzun istifa mektupları hazırladım. Bazılarını imzalayıp zarfladım bile… Sabahleyin yırttım da, uygun bulmadığım yeni sorumluluklar yüklendim. Hâlâ kararsızlıklar içinde bocalayıp dururken… -acı acı güldü-: Buraya arkadaşları çekilme fikrinden caydırmak için gelişime ne dersiniz?

— Anlıyorum. Kız gelin olmuş. Giderken âdettir, ağlayacak. Babası: 'İstemiyorsan kal' demiş. Verdiği karşılık ne hoştur: 'Ben hem ağlar, hem giderim.' Bizimkisi de o hesap…

Seyfettin Bey gözlerini kısarak (...) — Arada içime kuşku düşüyor -dedi- acaba farkında olmadan iş başında bulunmanın keyfine mi alıştım? Hükmedenlerden olmanın keyfine (...) Özledim, inanır mısınız, çok özledim. Hem de baba evimmiş gibi… Bir sürgünün, ne de olsa acı günler geçirdiği yerleri bu kadar özlemesi şaşılacak şey… Daha garibi: Burada çok da kalmadım… Topu topu iki üç ay… Acaba, hakikatte burayı değil de, hürriyetten önceki hayatımızı mı özlüyorum?

— Olabilir. Bir bakıma rahat günlerdi, sorumsuz günler... Sorumsuzluk bize milletçe gayet uygun düşüyor." (YY, s. 359-360)

II. Abdülhamit'in yönetim anlayışını ve uyguladığı istibdattan duyduğu memnuniyetsizliği dile getirenlerin şimdi kurulan ve bizzat içinde görev aldıkları yeni hükûmet sisteminden de memnuniyetsizlik duyduğu ve geçmişi özlemle hatırladığı görülür. *"Ülkeyi on yıl yöneten İttihatçılar, uyguladıkları yanlış iç ve dış politika, sakladıkları ters hedef ve amaçlar yüzünden nefret kazanmışlardır. Özellikle halkın dinsel ve geleneksel bağlarla bağlandığı padişah ve rejimini devirmeleriyle ilk tepkiyi çekerler (...) Halkın, ittihatçılardan nefret etmesinin bir nedeni de politikalarını adam öldürme üzerine kurmaları, daha açıkçası devlet yönetimine cellatlığı karıştırılmalıdır. Vatan adına bilinçli sorumluluklar yüklediklerini iddia eden kimi ittihatçıların insanlık çizgisinden canavarlık*

çizgisine kaymaları, memleketin kurtuluşu hesabına kendi canlarını da tehlikeye atarak gözlerini kırpmadan pek çok insan öldürmeleridir." (Işıksalan, 1990: 145-147). İttihatçıların bu çizgide hareket etmeleri, halkın nefretini kazanmasına neden olur.

Uzaktan devleti ve hükûmeti eleştirmenin kolay olduğuna ancak kendileri de yönetime dâhil olduklarında hiçbir şeyin göründüğü gibi olmadığına vurgu yapılır. Daha önce bireysel ve toplumsal düzeyde eleştirdikleri ve hoş karşılamadıkları pek çok konuda kendilerinin de istemeden aynı şekilde davrandığının ve aynı yanlışı devam ettirdiğinin itirafı yapılarak bu kişilerin yaşadığı çatışma sunulur.

3. 2. 1. 6. İşgal Güçleri ile Kasaba Halkı Arasındaki Çatışma

Yeşil Gece romanında görülen işgal güçleri ile kasaba halkı arasındaki çatışma, Sarıova kasabasını işgal eden güçler ile vatanını savunmak isteyen kasaba halkı arasında yaşanır. İzmir'i işgal eden ve süratle Anadolu içlerine doğru yayılan Yunan askerleri, bir mayıs sabahı Sarıova kasabasını işgale başlar. Telefon ve telgraf hatlarının da kesilmesiyle dışarıyla iletişimi biten kasaba halkı, korku ve telaş içinde koşuşturmaya başlar. Bu insanlardan kasabada yüksek mevkide olan ve yeşil ordu gönüllüleri olarak bilinen memurlar, müderrisler ve pek çok eşraf, kasabadan kaçma yolunu tercih eder. Kasabada kalanların ise genellikle hasta ve yaşlı insanlar olduğu görülür.

Yunan askerleri Sarıova kasabasına geldiğinde kasabanın belediye reisi, kasabayı tahribattan ve ahaliyi katliamdan kurtarmak için işgal güçleriyle anlaşma yoluna gider. Bunun için de bir çiçek demeti yaptırarak bir kısım eşrafla beraber Yunan askerlerini karşılaya gider. Bu kişilerin dışında Sarıova kasabasını ve vatanı korumak için canını ortaya koyan insanlar da görülür. Bunların başında Balkan Muharebesi'ne gönüllü olarak katılan ve sağ ayağı sakatlanan Emir Dede muallimlerinden ve Ali Şahin'in en yakın arkadaşlarından olan Rasim yer alır. Rasim, Anadolu'dan haber almak için postane önüne toplanan kalabalığa seslenerek onları vatan savunmasına çağırır:

"Bu saatte bizim için yapılacak bir tek iş vardır. Silahı olanımız silahıyla, olmayanımız sopayla, taşla düşmana karşı gitmek!" (YG, s. 213)

Rasim'in bu çağrısıyla beraber Komiser Kâzım ve birkaç vatansever genç, ellerindeki kısıtlı imkânla Yunan askerleriyle karşılaşmak için kasabanın girişine gider. Düşmanla karşılaştıkları ilk anda da şehit düşer. Kasabada vatansever olarak bilinen pek çok kişinin ise işgal kuvvetlerine karşı ümitsizlik içinde teslim olduğu ya da kasabayı terk ettiği görülür. Kâtib-i Mesulü Cabir Bey, insanların işgal güçlerine teslim olmasını ve kasabadan

kaçış nedenini ayrıca Rasim ve arkadaşlarının vatanı savunma girişimlerine karşı ümitsizliğini, *"Ben bu memleketi ondan yüz kat fazla severim … ümit olsa hepimiz kanımızı dökelim ve lakin yazıktır, vatan evlatlarının göz göre göre kendilerini ateşte yakması … Hiç karşı durulur mu sopayla, taşla teçhizatlı mükemmel bir orduya …"* (YG, s. 213) şeklinde dile getirir.

Kasabada büyük mevkiler ve servetler elde etmiş önemli insanlar, can kaygısı içinde kasabadan kaçarken hastalık, ihtiyarlık ve yoksulluk içinde olan ve her zamankinden daha fazla yardıma ihtiyacı olan çaresiz insanlar kasabada kalır. Böylece işgal güçleri ile onlara direnmek isteyen kasaba halkı arasındaki çatışma başlamış olur. İşgalden sonra hükûmetsiz kalan Sarıova kasabasında Müslüman ahali ile Hristiyan ahali arasında bir çatışma yaşanmaması için Ali Şahin, büyük bir çaba sarf eder ve Rumların Müslümanlara saldıracağı yönündeki dedikodu sonucu çıkan bir ayaklanmayı bastırır.

Kasabayı tüm birimleriyle ele geçiren işgalci güçler, kasabada yeni bir hükûmet kurar ve yönetimi ele alan Yunan askerleri de kasabada devriye arabalarıyla gezer. Halk, bu durumdan tedirgindir ancak sarıklılar ile işgal güçlerinin iyi ilişkiler içinde olduğu görülür. Ancak Yunan askerleri, kendilerine karşı savaşanların ve kasabadan kaçanların ailelerini rahat bırakmaz. Kasabadaki diğer insanların da bu ailelerle her türlü iletişimini yasaklar. Türlü bahanelerle onların evini basıp evlerinde arama yapar. Sokaktan gelip geçenlerin, kahvede ve dükkânda oturanların üstünü arayarak onları bir şekilde rahatsız eder. Hatta bir zabitin, arama yapmak için gittiği evde genç bir kızı taciz ettiği duyulur. Bunu öğrenen Mühendis Necip, kahvede arama yapan Yunan askerleriyle kavga eder ve çıkan kavga sonucu öldürülür. Bütün bunlar, kasaba ahalisi ile işgal güçlerinin çatışmasını ortaya koyar. Ali Şahin ise kasaba halkını korumak için kasabada Yunan hizmetinde gibi görünerek onlara oyun yapar. İşgalci güçleri tarafından dışlanan ailelere ekmek ve ilaç götürerek hem maddi hem de manevi olarak yardım eder. Aynı zamanda işgal güçlerine karşı Anadolu'da oluşturulan Kuvayı İnzibatiye taburuna Sarıova kasabasından asker göndermek için çabalar. Kasabada Yunan askerlerine karşı sürdürdüğü bu gizli faaliyet, Yunan askerleri tarafından fark edilir. Böylece Ali Şahin, Yunan adalarından birine sürgün edilir.

İşgal güçleri ile kasaba halkı arasında çatışmanın görüldüğü diğer bir roman da *Vurun Kahpeye*'dir. *Vurun Kahpeye* romanında kasabanın eşrafı ve zenginleri, vatanı için mücadele eden Kuvayımilliyecilere bir defaya mahsus olan para yardımı yapmayı kabul etmezken Yunan Kumandanı, zenginlerin listesini çıkarır ve onların tüm servetine el koymayı amaçlar. Bu durum işgal güçleri ile kasaba halkı arsında çatışma yaşanmasına

neden olur. Yunan Kumandanı Damyanos, kasaba halkının servetine el koymanın, Hristiyanlığın ve Yunan olmanın bir mükâfatı olduğunu düşünür ve bunu şöyle ifade eder:

"... artık en iyi bir Hristiyan ve Yunan olmanın son mükâfatını alacaktı. Büyük bir servet ve o İstanbul'dan gelmiş, kasabayı altüst etmiş, esrarlı Türk kızı. Bu iki şeyi mutlak, mutlak elde edecekti." (VK, s. 98)

Aytekin Yakar (1973), Yunanlarla mücadeleyi anlatan Türk romanlarında genel olarak Yunanların ve bazı yerli Rumların, Anadolu insanına yaptıkları mezalime dikkat çeker ve bu mezalimi yapılışına göre iki şekilde izah eder:

"İlki işgal günlerinde görülenlerdir. Bu evredeki mezâlim kendini emniyete alma ve ganimet karakteri gösteriyor: Eli silah tutabilecek erkeklerin öldürülmesi, genç kızların ve kadınların ırzına tecavüz ve yükte hafif pahada ağır kıymetli eşya ile altın ve paranın yağmalanması.

İkincisi Yunan ordusunun bozguna uğrayıp Anadolu'dan kaçtığı günlerde yapılan mezâlimdir. Bu da, tahrip ve imha özelliği gösteriyor: Kaçarken yollarının uğradığı köyleri, kasaba ve şehirleri yakmak; kadın-erkek, çocuk-yaşlı önlerine çıkanı öldürmek; götürebilecekleri her şeyi gasp edip almak ve yine kızlara-kadınlara tecavüz..." (Yakar, 1973: 67)

Aytekin Yakar'ın mezâlim tasnifinin, *Vurun Kahpeye* romanında Yunan askerlerinin Anadolu'da yaptıklarıyla bire bir uyduğu görülür. Kasabanın işgalinden sonra Yunan Kumandanı Damyanos, kasaba halkından kendisi için yeteri kadar para ve mal aldıktan sonra maiyetindekileri serbest bırakır. Onlar da kendi keyiflerine göre kasaba halkından ikinci defa çeşitli iftira ve işkencelerle para toplar. Karşı çıkan kişilerin malına Yunan hükûmetine karşı çıkmak suçundan el konur ve çeşitli işkencelerden sonra bu insanlar, Yunanistan'a sürgün edilir. Bazı geceler ise kasabanın uzak sokaklarından kadın çığlıkları işitilir.

Kasabayı ele geçirmek için Türk taarruzu başladığında ise yenileceğini anlayan Yunan askerleri kasabayı son kez yağmaladıktan sonra ateşe vermeye başlar. Büyük bir yangın yeri hâline dönüşen kasabada Yunan askerleri kadın, erkek ve çocuktan oluşan pek çok kişiyi katleder. Bütün bu yaşananlar, işgal güçleriyle kasaba halkı arasında her açıdan yaşanan çatışmayı ortaya koyar. Üç gün süren bu mücadelenin sonunda kasaba bu kez de yerli yağmacıların saldırısına maruz kalır. Hükûmetin olmadığı kasabada emniyetin de hemen sağlanamadığı görülür.

3. 2. 1. 7. Kuvayımilliye Savunucuları ile Karşıtlarının Çatışması

Kuvayımilliye, İstiklal Savaşı sırasında Anadolu'da ulusal direnişin simgesi hâline gelen askerî bir kuvvettir. Bu askerî kuvvet, millî kimliği koruma duygusuyla oluşmuş bir topluluktur. Bu bağlamda millî kimlik aslında bir varlık-yokluk mücadelesidir. *"Kimlik kurma ya da toplumsal kimlik kazanımı, sadece ben'in birey olarak varlık alanı oluşturmasını değil aynı zamanda toplumun ya da toplumların devamı anlamını da içerir. Bu içerme, asırlardır yok olan ya da yok olmak üzereyken yeniden var olma mücadelesi veren toplumların kimlik kurma biçimlerini ve yeniden inşa süreçlerini kapsar."* (Kanter, 2014: 77). Kendi benliğini tehlikede ve tehdit altında gören birey ve topluluk, eyleme geçerek benliğini kurtarma mücadelesine girer. Millî Mücadele aslında Anadolu insanının kendi kimliğini oluşturma noktasında verdiği bir mücadeledir ve bu aynı zamanda bir yenilik hareketidir.

Romanlarda Kuvayımilliye ruhunu temsil eden kasaba halkı ile ulusal değerlerden ve ulus olma bilincinden kopuk çıkarcı kişiler arasında yaşanan çatışma dikkat çeker. Ulusalcı güçler ile işgalci/karşıt güçlerin karşı karşıya gelmesi, kurguyu belirleyen çatışma unsurunu oluşturur. İstiklal Savaşı yıllarında Anadolu insanı, ulusal direnişin simgesi olan Kuvayımilliye'yi destekleyenler ve desteklemeyenler olarak ikiye bölünür. Bazı insanlar, gücüne inandıkları Yunan kuvvetlerini destekler ve güçlünün yanında durmaya çalışır. Kurgunun bu şekilde belirlendiği romanlardan biri olan *Vurun Kahpeye* romanında sözde din adamı olarak sunulan Hacı Fettah Efendi, meydanda yaptığı çağrılarla insanların dinî duygularını kullanarak kasaba halkına, Yunan kuvvetlerini şirin göstermeye çalışır ve Kuvayımilliye aleyhinde vaaz verir:

"… herhangi bir kuvvet ve hükûmet, nereden gelir ve kim olursa olsun, camilerimizi, dinimizi sinayet ederse (korursa) ona biat ediniz!" (VK, s. 42-43)

Hacı Fettah Efendi, Yunan Kumandanı Damyonos'la insanların yaşamlarına müdahale edilmemesi yönünde sözde bir anlaşma yapar. Böylece kasabaya gelen işgal güçlerini, halkın nazarında olumlu göstermeye çalışır. Aslında Hacı Fettah Efendi'nin, kasaba halkına seslenirken kullandığı *"herhangi bir kuvvet ve hükûmet, nereden gelir ve kim olursa olsun"* şeklindeki ifade, kasabanın Yunan askerleri tarafından işgal edileceğinin işaretini verir ve halka, bu işgal güçlerinin yönetimini ve onların egemenliğini tanıyıp kabul etmeleri noktasında telkinde bulunur. Bu noktada kasabada vatansever biri olarak tanınan ve Kuvayımilliye'yi destekleyen milliyetçi Ömer Efendi ile tam bir vatan haini olarak sunulan

Hacı Fettah arasında çatışma görülür. Ömer Efendi, kasabaya yeni gelen ve laik tarzda öğrenim veren Aliye Öğretmen'i, ölmüş kızlarının yerine koyarak sever. Aynı zamanda bu genç kızın kasaba eşrafının eğlencesi hâline gelmesini önlemek için kendi evinde kalmasını sağlar. Böylece onu bir şekilde koruması altına almış olur. Ömer Efendi ayrıca kasabaya gelen Kuvayımilliye Komutanı Tosun Bey'i evinde ağırlar ve düşünceleriyle Kuvayımilliye'yi destekler. Bütün bunlar, Ömer Efendi ile Hacı Fettah Efendi'nin çatışma yaşamasına neden olur. Ömer Efendi'nin düşüncelerinden sakınan Hacı Fettah Efendi, onun idam edilmesi için Yunan Kumandanı Damyanos'la iş birliği yapar.

Kuvayımilliye Komutanlarından Tosun Bey'in, Kuvayımilliye'nin ihtiyaçlarını karşılamak üzere kasabanın zengin eşrafından bir defaya mahsus otuz bin lira para toplayacağını duyurması üzerine Hacı Fettah Efendi, onca zenginliğine rağmen Kuvayımilliye'ye yardım etmemek için akşama içmeye çorba bulamadığını ve Kuvayımilliyecilerden, Yunanlara karşı kendilerini savunmalarını istemediğini belirtir. Bunun üzerine Kuvayımilliye Komutanı Tosun Bey, ona şu cevabı verir:

"-Hacı Fettah Efendi, cuma günü meydanda Kuvayı Milliye'nin kanı gâvurlar gibi helaldir; Yunanları isteyiniz, onları istemeyiniz diye beyanatta bulunmuş, bunu bana söyleyenlerden üç dört kişi burada mevcuttur. Türklerin vatanını Yunan'a vermek, kendilerini birbirlerine kırdırmak isteyen Hacı Fettah Efendi isterse pis parasını Yunan'a versin, onun parasına hiçbir mücahit dokunmaz, fakat kendisine cezasını vereceğiz ..." (VK, s. 57)

Tosun Bey'in, Hacı Fettah Efendi hakkındaki bu düşüncesi, Hacı Fettah Efendi'nin işgal güçlerini desteklediğini, vatan hainliğini ve yaptığı bölücülüğü net bir şekilde ortaya koyar. Bu durum yine Kuvayımilliye taraftarları ile karşıtlarının çatışmasını somutlar. Daha sonra Hacı Fettah Efendi, Kuvayımilliye'nin yoksul kasaba halkından ağır vergiler toplayacağı ve vermeyenlerin asılacağı yönünde dedikodular çıkarır. Ayrıca Kuvayımilliye askerlerini, gittikleri köy ve kasabalarda kadınların namusuna el uzatan bir çete olarak göstermeye ve kasaba halkının gözünden düşürmeye çalışır. Romanda, Hacı Fettah Efendi'nin bu düşünceleri şöyle yer alır:

"Hem bu çeteler her yerde kadınlara saldırıp duruyorlardı. Herkesin namuslu ve yerli kızlarını buna maruz etmektense işte İstanbul'dan gelmiş, kimsesiz, belki de hakikat kahpe olan Aliye'yi Tosun'un önüne atıvermek müreccahtı (yeğdi). Onun şimdiye kadar erkeklere yüz vermemesi filan hep ağızdı. Namuslu olsa yüzü açık gezer miydi?" (VK, s. 47)

Hacı Fettah Efendi, Kuvayımilliye birliklerinin, bu çirkin düşünce ve iftiralarla kasaba halkının sevgisini kazanmasını engellenmeye çalışır. Ayrıca Kuvayımilliye taraftarı olarak bilinen ve kasaba halkı tarafından sevilen Aliye Öğretmen'i de karalama yoluna gider. Laikliği benimsemiş düşünce ve bilgisi ile kasabalıları cehaletin karanlığından uyandıracağını düşündüğü ve kendi çıkarlarına tehlike olarak gördüğü Aliye'yi de bu hain planına alet eder. Bu sayede hem Kuvayımilliye birliğini hem de hiçbir günahı olmayan Aliye'yi itibarsızlaştırmayı amaçlar. Hacı Fettah Efendi'nin bütün bu yaptıkları, yine Kuvayımilliye taraftarları ile karşıtlarının çatışmasını ortaya koyar.

Hacı Fettah Efendi, Kuvayımilliye'ye yardım için bir kereye mahsus toplanacak olan parayı vermemek için Yunan karargâhına giderek Kuvayımilliye'yi şikâyet eder ve kasabadan Kuvayımilliye Komutanı Tosun Bey'i uzaklaştırmak için kasabanın, Yunan hâkimiyeti altına girmesini ister. Bunun için Yunan Kumandanı Damyonos'la iş birliği yaparak Tosun Bey'in kasabadaki hareketi ve Kuvayımilliye birliği hakkındaki tüm bilgileri gizlice Kumandana iletir. Ayrıca cahil halkı aydınlatacağına düşündüğü Aliye'yi, kendi çıkarına ters görerek ona çirkin iftiralar atar. Kasabanın bir başka eşrafı olan Kantarcıların Hüseyin Efendi de Aliye'nin kasabaya geldiği günden beri ona göz koyan ve evli olmasına rağmen Aliye'yle evlenmek isteyen biridir. Bu nedenle Aliye'nin, Kuvayımilliye Komutanı Tosun Bey'le nişanlanmasından rahatsızlık duyarak Tosun Bey'in Yunan güçleri tarafından etkisiz hâle getirilmesini ister. Bu amaçla o da Hacı Fettah Efendi'yle beraber Yunan karargâhına giderek Tosun Bey'i şikâyet eder. Bu amacını, *"Yunanlar kasabaya gelirse bu kız, benim hakkım olacak. Kumandan ne isterse yaparım. Biz oranın en büyük eşrafıyız, Kumandan'a ikram ederiz, Kumandan'a canla başla hizmet ederiz, fakat bu kız benim olmalı…"* (VK, s. 80) şeklinde dile getirir. Bütün bunlar, kişisel çıkarlar nedeniyle yine Kuvayımilliye taraftarları ile karşıtlarının çatışmasını ortaya koyar.

Hacı Fettah Efendi ve Kantarcıların Hüseyin Efendi'nin planları istediği gibi ilerlemez. Kendi çıkarları doğrultusunda işgal güçlerini destekleyen konuşma ve davranışlarıyla öne çıkan Hacı Fettah Efendi, bir süre sonra işgal güçlerinin kasaba halkını yönlendirmesi ve Yunan kuvvetleri tarafından servetlerine el konulması gibi nedenlerle yine kişisel çıkarlarını öne çıkarak kendini, kasaba halkına Yunan aleyhtarı olarak göstermeye çalışır. Kantarcıların Hüseyin Efendi ise kasabanın işgalinden sonra Aliye'yi elde etmeyi hayal ederken Yunan Kumandanı Damyonos, kasaba eşrafını birbirine düşüren Aliye'nin, kendisinin olmasını ister ve Aliye'ye kasabadan hiçbir erkeğin yaklaşamaması için evini koruma altına aldırır. Hatta Hüseyin Efendi'nin büyük oğlu Uzun Hüseyin Efendi'de de

babası gibi Aliye'yi elde etmeye çalışan bir kişidir. Bu sebeple *"...bahara doğru kasabada en koyu Yunan taraftarı ve Yunanları kasabaya davet etmiş olan Hacı Fettah Efendi ile Kantarcıların Uzun Hüseyin Efendi, yavaş yavaş hem servetlerini hem de şahıslarını muhafaza için Türk ordusuna taraftar olmak, onların gelmesini temenni etmek zaruretine düştüler."* (VK, s. 160). Böylece Hacı Fettah Efendi ile Kantarcıların Hüseyin Efendi, Kuvayımilliyeciler arasında itibar görmeye başlar. İşgalcilerin yaptığı kötü propaganda sayesinde Yunanların gazabına uğramış ve Yunanlar tarafından mağdur edilmiş olarak kasaba halkının gözünde iyi bir konuma oturtulan bu iki kişi, günün sonunda kahraman ilan edilir. Romanda bu durum ve Hacı Fettah Efendi'nin hain planları şöyle anlatılır:

"Hacı Fettah Efendi ile Kantarcıların Hüseyin Efendi, Yunanların kahrına uğramış birer insan gibi kendilerini göstermek, Türk ordusuna kendi hain vücutlarından başkalarını kurban etmek için muhiti hazırlıyorlardı. Tabii olarak ilk kurban kahpeler, Yunanlarla münasebette bulunmuş kadınlar olacaktı ve bunlar arasında Aliye'yi kargaşalığa getirip mahvetmek …" (VK, s. 164)

Kendilerini, Yunanların gazabına uğramış gibi gösteren Hacı Fettah Efendi ile Kantarcıların Hüseyin Efendi, *"Kendilerini düşmanın kahrına uğramış kimseler olarak göstererek verecekleri kurbanları hazırlarlar."* (Hayber, 1993: 74). Hacı Fettah Efendi'nin kasabada yürüttüğü, Aliye'nin aslında Müslüman gibi görünen gâvur olduğu şeklindeki karalama kampanyası, kasaba halkının zihninde önemli bir yer edinir. Böylece kasaba halkı, Aliye'yi bir hain olarak algılar ve linç eder. Böylece basit çıkarları için işgal güçlerini destekleyen vatan hainleri ile Kuvayımilliye taraftarlarının çatışması gözler önüne serilir.

3. 2. 1. 8. Sınıfsal Çatışma

Toplum, birbiriyle çatışan birey, birim ve unsurları bünyesinde taşıyan sosyal bir süreçtir. Sosyo-ekonomik etkenlere bağlı olarak gelişen sınıfsal çatışma, toplum içinde oluşan tabakalar arasındaki çıkar karşıtlıklarına dayanır. *"Marksist düşünceye göre, üretim ilişkileri ve üretim araçları esas alındığında, bütün toplumlar en az iki sosyal sınıfa sahiptir. Birincisi, üretim araçlarına sahip olan ya da bu araçları kontrol altında tutan yönetici sınıftır. İkincisi ise üretim araçlarını elinde ya da kontrolünde bulunduramayan sömürülen sınıf."* (Arslan, 2004: 129). Marksist teoriye göre bu sınıflar altyapı ve üstyapı olarak adlandırılır. Alt sınıf ve üst sınıf şeklinde oluşan bu kutuplaşmada saygınlığın, iktidarın ve gücün, para ile sağlandığı görülür.

Altyapı, toplumun ekonomik üretim ilişkileri olarak değerlendirilir. *"Altyapı maddi üretici güçlerin gelişmesinin bir aşamasının karşılığı olan gerçek üretim ilişkileridir."* (Williams, 1990: 68). Üstyapı ise toplumun din, hukuk ve sanatla ilgili görüşleridir. *"Marks'a göre, maddi üretim araçlarını kontrol edenler, akılsal ve zihinsel üretim araçlarının kontrollerini de ellerinde tutarlar. Bu sebeple yönetici sınıf, yalnızca ekonomik açıdan yönetmez, bunun yanı sıra ideolojiyi de şekillendirip yaygınlaştırır."* (Arslan, 2004: 129). Gücünü genellikle alt sınıfın emeğiyle elde eden üst sınıf, toplumun ideolojisinin de belirleyicisi konumundadır.

Karşıtlıklardan doğan bu sınıfsal çatışma; ezenle-ezilen, sömürenle-sömürülen gibi zıtlıklar esasına dayanır. *"Anadolu'daki köy ve kasabalardaki sosyal hayatı esas alan romanlarda (bu) kutupluluk ağa-ırgat, yönetici-köylü, mütegallibe-köylü, ezen-ezilen gibi zıtlıklar üzerinde şekillenir. Farklı bir bakışla köy konulu romanların genel şablonu üç ayak üzerine oturtulur. Birinci grubu yoksul ve cahil köylüler yani sömürülenler; ikinci grubu ağa, onun işbirlikçileri imam, muhtar, parti temsilcileri; üçüncü grubu ise bunlarla mücadele eden ya da bu kişilerin yanında yer alan ülkücü öğretmen, çağdaş değerlere inanmış kaymakam/kasaba doktoru ve bazı bilge köylüler oluşturur."* (Gündüz, 2014: 461). Bu sınıfsal çatışma; toplumsal, kültürel, sosyo-ekonomik etkenler ve din olmak üzere pek çok olguyla ilişkilendirilir. Bu nedenle sınıfsal çatışma aslında toplum içindeki bireylerin farklılıklarına dayanır. Bu farklılıklar, gruplaşmayı ve sınıflaşmayı beraberinde getirir.

Vurun Kahpeye romanında eski tarz eğitim yaparak geleneksel öğretmen modelini simgeleyen Hatice Öğretmen, öğrencilerin maddi durumuna göre onları, sınıfta esnaf çocukları ve eşraf çocukları diye ikiye ayırır ve bu çocuklar arasında ayrım yapar. Bu nedenle kasabada hüküm süren eşrafın özellikleri, okulda öğrenim gören eşraf çocukları arasında da gözlemlenir. Eşraf ve büyük memur çocukları, ailelerinin zenginliğine ve itibarına güvenerek esnaf ve küçük memur çocuklarına hükmetmeye çalışır. Bu hâliyle kasaba çocukları arasında da sınıfsal çatışma kendini gösterir. Çocukların bu şekilde gruplaşmasında, kasabanın ve okulun sosyolojik yapısı ve güçlünün her zaman haklı olduğu düşüncesi etkilidir. Öğrencilerine ailelerinin kasabadaki statüsüne göre yaklaşım sergileyen Hatice Öğretmen'in, eşraf çocuklarının bulunduğu sınıfa yaklaşımının farklı olduğu görülür. *"Hemen hepsi Hatice Hanım'la karşılıklı sigaralarını yakarlar, avluda çömelirler; hem sigara dumanlarını savurur hem evlerinde olanı biteni anlatırlardı."* (VK, s. 31). Esnaf çocuklarının bulunduğu sınıfa ise Hatice Öğretmen'in gerekli önemi göstermediği görülür.

Kasaba eşrafından Kantarcıların Hüseyin'in küçük oğlu Sabri, okulda Hidayet adında bir esnaf çocuğuyla haksız yere kavga eder. Sabri, kavga etmeye meyilli, şımarık ve babasının zenginliğine güvenen bir çocuktur. Bu nedenle kasabada ona kimsenin dokunamadığı Sabri, davranışlarında son derece özgürdür. Kavgayı duyarak çocukların yanına gelen Hatice Öğretmen, kavganın nedenini hiç öğrenmeden Sabri'nin dövdüğü çocuğu kulaklarından yakalar ve dövmeye başlar. Tüm olaya tanıklık eden Aliye Öğretmen ise duruma hemen müdahale eder. Bu kavgada asıl suçlu olanın eşraf çocuğu olan Sabri olduğunu söyler ve ardından Sabri'yi hemen yakalayıp Hatice Öğretmen'e verir. Bu çocuğu eve göndermesini ve akıllanana kadar okula gelmemesini belirtir. Bunun üzerine Hatice Öğretmen, Sabri'nin eşraf çocuğu olduğunu bu nedenle yanlış yaptığını Aliye'ye söyler. Bu olaydan sonra Aliye Öğretmen'in bu duruşundan rahatsızlık duyan memur hanımlarıyla eşraf çocukları okula akın eder ve Aliye'yi aşağılayarak ona tehditler savurmaya başlar.

Kantarcıların Hüseyin Efendi'nin büyük oğlu Uzun Hüseyin, kardeşi Sabri'nin okuldan eve gönderilmesi üzerine okula baskına gelir ve Aliye Öğretmen'e *"… siz ne hakla bir eşraf çocuğuna sui muamele ediyorsunuz?"* (VK, s. 35) diye bağırır. Ardından *"-Sen kim oluyon garı, diye haykırdı. Sen muallime değil misin? Sen bu kasabanın muallimesi değil misin? Ne haddine bir eşraf çocuğunu koğuyon, ne haddine benim suratıma haykırıyon? İstanbul'un hayasız garılarına, erkeklerin suratına haykıran, yol iz bilmeyen garılarına burada lüzum yok. Ne okutmanı, ne de seni isteyoz."* (VK, s. 36) der. Okula baskına gelerek kapıyı bile çalmadan sınıfa giren Uzun Hüseyin Efendi'nin konuşmaları, eşraf ile halk arasında yaşanan sınıfsal çatışmayı somutlaştırır. Aynı şekilde çocuğuna ayrıcalık tanınmasını isteyen Maarif Müdürü'nün eşinin, Aliye'ye karşı tutumu da yine ezen ve ezilen noktasında sınıfsal çatışmayı ortaya koyar. Bu hanımın, Aliye'ye, *"-Hoca parçası, kocamın hepiniz halayığısınız, istersek hemen azlederiz (görevden alırız), diye bar bar bağır(ması)"* (VK, s. 33), öğretmenlerin de alt tabakadan bir kişi olarak değerlendirilerek yüksek memurlar ve eşraf karşısındaki ezilişini gözler önüne serer. Ancak Aliye Öğretmen'in okulda tavizsiz ve adaletli duruşu sayesinde esnaf ve küçük memur çocukları, eşraf ve büyük memur çocukları karşısında aşağılanıp ezilmekten kurtulur.

Kuyucaklı Yusuf romanında ise sınıfsal çatışma, başkişi Yusuf ile kasaba eşrafından Hilmi Bey'in oğlu Şakir arasında yaşanıyormuş gibi görünse de aslında kasaba genelinde eşraf ile düşük gelirli halk arasında yaşanan bir çatışmadır. Ayrıca eşraf ile işçi sınıfı arasında yaşanan çatışma da romanda gözlemlenen bir başka sınıfsal çatışma şeklidir. Sosyal adaletsizlik nedeniyle ortaya çıkan sınıfsal çatışma; iyi-kötü, güçlü-güçsüz, eşraf-halk,

zengin-fakir, madde-ruh bağlamında yaşanan çatışmaları da beraberinde getirir. *"… insanlar, ekonomik açıdan, yoksul ve zengin olarak iki sınıfa bölünmüş; mülk (çiftlik, zeytinlik, fabrika) sahibi zenginler, Rousseau'nun belirttiği üzere, egemenliği ele geçirmiş, efendi/kul (işçi) düzeni kurulmuş, böylece toplumsal adalet zedelenmiş; zenginin (eşrafın) gücü yalnızca yoksul halkı sömürmek ve ezmekle sınırlı kalmayıp bütün devlet kurumlarını (kaymakam, jandarma, polis, hapishane, mahkeme vb.) etkisi altına alıp onları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır; yöneticiler ve yasalar eşraf karşısında geçersizdir."* (Kudret, 1999b: 75-76). Yusuf'un kötülere karşı verdiği mücadele ve çatışma aslında beraberinde yoksul-zengin çatışmasını ve devletin yozlaşan kurumlarına karşı verdiği mücadeleyi bünyesinde taşır.

Avukat Hulusi Bey'in, Yusuf'a söylediği *"... paraları var efendim, paraya karşı kimin gücü yeter ki"* (KY2, s. 171) ifadesi Yusuf'un; Şakir'e, Hilmi Bey'e, Kaymakama ve kasabanın parayı elinde tutan güçlerine karşı verdiği mücadeleyi ve çatışmayı destekler. Kasaba halkının, eşrafın gücü karşısında mevcut durumunu kabullenmesi ve kendini eşraf karşısında ezilmiş bir tabaka olarak görmesi, alt kesimdeki insanların bilincinde normalleşmiş bir süreç olarak yer edinir: *"Âdeta bütün eşraf aileleri arasında ezelden beri mevcut, değişmez bir mukavele vardı ve buna, harici şeklin değişmesine, vaziyetin tamamen başka olmasına rağmen, daima riayet ediliyordu. Bunun için bunların herhangi bir talebini reddetmek akla gelmez…"* (KY2, s. 33). Alt tabakadaki kasaba halkının, eşrafı her şartta üstün görme algısı, eşraf cephesinde de karşılık bulur. Böylece eşraf, yaptırımını ve gücünü, kendisinin varlığını zaten kabullenmiş alt sınıf üzerinde istediği gibi kullanabilmektedir.

Eşrafın her ne yaparsa yapsın davranış özgürlüğünün olması, düşük gelirli insanlardan üstün tutulması hem olması gereken hem de alışılagelmiş bir durum olarak kabul edilir. Sadece yerli halkın değil, üst düzey memurların bile eşrafın gücü karşısında boyun eğmesi ve istekleri doğrultusunda hareket etmesi, bütün bu ezilmişliği ve normalleşme sürecini pekiştirir. Bunun en somut delillerinden biri, kasaba eşrafından Hilmi Bey'in oğlu Şakir'in herkesin gözü önünde kasten işlediği bir cinayet sonrasında ona sergilenen yaklaşım şeklidir. Şakir, eşraf çocuğu olması nedeniyle işlediği cinayete rağmen ceza almaz. Bu süre içinde gündüzleri müdürün odasında sigara içerek ve nizamiyenin bahçesinde gezinerek bir misafir gibi ağırlanır. Akşamları ise kendi evinde, kendi yatağında keyifli bir şekilde yatarak geçirir. Gizlice yapılan bu müsamaha, aslında kasaba kaymakamının, savcının ve ceza reisinin bilgisi dâhilinde gerçekleşir. Gencin ölümünün bir kaza sonucu olduğu ve bu kazaya Şakir'in neden olduğunun dahi kesin olmadığı ortaya konularak bir süre sonra Şakir'in

işlediği cinayetin üstü örtülmeye çalışılır. Böylece sosyal adaletsizlik gerçeğine dikkat çekilerek toplumsal bir sorun olan halk ile eşraf arasındaki eşitsizlik ve sınıfsal çatışma gözler önüne serilir. Aynı zamanda adalet organlarının işlenen suça göz yumarak adaletsizliğe alet olmalarına işaret edilir:

"…başka türlü olmasına imkân yoktu. Bu böyle gelmiş, böyle gidiyor ve kasabanın başında bulunanların aklı bile, hürriyete ve onun getirdiği birkaç müsavat fikrine rağmen, Hilmi Bey'in oğlunun sahiden hapsedilebileceğini kabul etmiyordu. Hapishane ancak serseriler, köylüler ve aşağı tabakadan insanlar içindi; bir Hilmi Bey'in oğlu, adam öldürse bile, onlarla bir tutulamazdı." (KY2, s. 96)

Bir gencin yaşamına herkesin gözü önünde kastetmesine ve onu öldürmesine rağmen Şakir, eşraf oğlu olması nedeniyle kasabalılar nazarında suçlu olarak algılanmaz. Bu nedenle onun, diğer alt sınıftan insanlar gibi mahkûm edilmesi düşünülemez. Hapishaneler, yalnızca *"serseriler, köylüler ve aşağı tabakadan insanlar için"* olduğundan Hilmi Bey'in oğlu Şakir, bir insanı kasten öldürmek de dâhil her ne yaparsa yapsın yargılanamaz ve alt sınıftan insanlarla bir tutulamaz algısı hâkimdir. Anadolu'nun sosyal statü algısını ve gerçeğini ortaya koyan bu durum, Anadolu'nun kasaba ve köylerinde yaşanan sınıfsal çatışmayı ve buna bağlı olarak gelişen güçlü-güçsüz, zengin-fakir ve eşraf-halk çatışmasını gün yüzüne çıkarır. Aynı zamanda burada işleyemez durumda olan bürokrasiye ve devlet kurumlarının yozlaşmasına vurgu yapılır.

Sınıfsal çatışmayı somutlaştıran bir başka örnek de yine Hilmi Bey ve oğlunun birlikte hareket ederek işçi sınıfından Kübra'nın namusunu kirletmeleri, bu durumu öğrenen annesini dövmeleri ve onları tehdit etmeleri şeklinde görülür. Kimsesiz, yoksul ve işçi sınıfından olan Kübra ve annesi, başına gelenleri dahi eşrafın gücü karşısında kimseye anlatamaz. Kendi sözleri karşısında eşrafın sözünün ve gücünün geçerli olacağını bildikleri için durumu çaresiz ve sessizce kabullenmiş görünür. Böylece her türlü maddi güce sahip olan eşraf ile hiçbir kıymeti olmayan işçi sınıfının çatışması gözler önüne serilir.

Yediçınar Yaylası romanında ise yıllardır toprağı ekip biçen ve emeği sömürülen yoksul kasaba halkı ile onlara ağır vergiler yükleyen ağa-mültezim ve eşkıya arasında yaşanan çatışma da sınıfsal çatışma olarak değerlendirilir.

Teneke romanı ise Anadolu'nun bir kasabasına hizmet için giden genç ve idealist bir Kaymakam'ın, kasabanın mütegallibe güçlerine karşı verdiği mücadelenin/çatışmanın romanındır. Romanda bir Anadolu kasabasında çeltik ekimine bağlı olarak sıtma hastalığının

baş göstermesi ve insanların ölmesi üzerine kasaba Kaymakamı Fikret Bey'in ve sıtmaya maruz kalan halkın, çeltik eken kesim ile girdiği mücadele ve çatışma, kurgunun ana sorunsalını oluşturur. *"Teneke'de büyük çıkar gruplarına karşı kaymakam Fikret Irmaklı ve memur Resul Efendi'nin feodal güçlere karşı inandıkları yüceltilmiş ahlaki değerleriyle onurlu direnişleri anlatılır."* (Gündüz, 2014: 468). Kasabaya yeni atanan genç Kaymakam'ın, kasaba üzerinde hâkimiyet kurmuş çeltik ekicileri ile yaşadığı çatışma ve zorbalığı, baskıyı ve kişisel çıkarı temsil eden ağa/eşraf kesimi ile sıtmaya maruz kalan yoksul, savunmasız ve ezilen halk kesimi arasında yaşanan çatışma, sınıfsal çatışmayı ortaya koyar.

Teneke romanında yaşanan sınıfsal çatışma; eşraf-halk, güçlü-güçsüz, zengin-fakir, madde-ruh ve iyi-kötü bağlamında değerlendirilen bir çatışmadır. *"Toprak eşitsizliği, üretim araçlarının az ya da çok hızlı gelişimi, yaşama kavgası kısa zamanda toplumsal eşitsizlikler yaratmış, bunlar da üretim ve dağılım arasında karşıtlıklar, dolayısıyla sınıf kavgaları olarak biçimlenmiştir."* (Camus, 2019: 239). Çeltik ekim kanununa uymayan ağa, eşraf ve mütegallibe kesimi daha fazla ve keyfi maddi çıkar sağlamak için yerleşim alanları içinde çeltik ekimi yapar ve insanların hayatını tehlikeye atarak onların ölümüne neden olur. Yerleşim bölgelerinin çok yakınında kimi zaman da hemen içinde çeltik ekilmesine karşı çıkan yoksul halk, usulsüz çeltik ekimine engel olmak için gücü temsil eden mütegallibe kesim ile çatışma yaşar. Ancak verdiği tüm mücadeleye rağmen çeltik ekimiyle evlerinin sular altında kalışını ve sıtma nedeniyle yaşanan ölümleri çaresizce izler. Aynı şekilde mütegallibe kesiminin gerçek yüzünü görerek onlara ekim ruhsatı vermeyen genç Kaymakam'ın verdiği mücadele yine kurgudaki çatışmayı ortaya koyar. Bu bağlamda *Teneke* romanında öne çıkan çatışmalar, mütegallibe-halk ve mütegallibe-Kaymakam arasında yaşanan çatışmadır.

Mütegallibe ve Kaymakam arasındaki çatışma, çeltik ekim ruhsatı ve ekim yerlerine su verme izni noktasında gün yüzüne çıkar. Bu kişilerden çeltik ekim ruhsatına onay alamayan Murtaza Ağa, Kaymakam'a öfkelenir. Bunun sonucu olarak Kaymakam'ın pencerelerini taşlatır, onu öldürmek amacıyla ona kurşun sıktırır. Kaymakam'ın çeltik ekim yerlerini teftişe gitmesini ve sıtmadan hastalanan insanları görmesini engellemek için ziraat dairesinin cipini bozdurur, zehirlenmesi için lokantadan bozuk yemek göndertir. Bunun yanında Ankara'ya günde elli farklı telgraf çektirerek Kaymakam aleyhinde ağza alınmayacak çirkin iftiralarda bulunur.

Aynı şekilde mütegallibe kesiminin, insani şartlarda yaşamak ve kendi yaşam alanlarını korumak isteyen halk ile yaşadığı sınıfsal çatışma ve mütegallibe kesiminin çaresiz halk üzerinde kurduğu hâkimiyet şöyle aktarılır: *"Bu insanlar, ne insanlar böyle? Faydalarının dışında gözleri dünyayı görmüyor. Görmüyor değil, bir kuruş için bir insana kıyabiliyorlar. Her yıl, sırf çeltik yüzünden binlerce kişi, çocuk ölüyor. Onlara analar 'Katiller!' diye bağırıyorlar. Onlar gene tınmıyorlar. Bir kasaba halkı ellerinden zar ağlıyor."* (T, s. 70). Ağa ve mütegallibenin, daha fazla maddi çıkar sağlamak için kasabalının canına kastettiği ve bu durumun normalleştiği görülür. Güçlü ile zayıf arasında yaşanan bu sınıfsal çatışmanın, güçlünün galip gelmesiyle sonuçlandığı görülür.

3. 2. 1. 9. Ahlaki Çatışma

İnsan Kurdu romanında ise kasabaya çalışmak için köyden gelen başkişi Ali ile kasaba halkı arasında, ahlaki değerler noktasında yaşanan ahlaki çatışma üzerinde durulur. Ali kasabada çalıştığı süre içinde gayriahlaki hayat yaşayan Gülizar adındaki bir kadının kızına âşık olur ve onunla evlenir. Gülizar, evine damat gelmesiyle beraber kötü yaşantısını bırakır ancak kasabanın erkekleri bu durumdan rahatsız olur. Gülizar'ın bu yaşantısını bırakmasında damadı Ali'yi suçlar. Bu suçlama, Ali ile özellikle kasaba erkekleri arasında çatışma yaşanmasına neden olur. Düşünce ve ahlaki değerler bağlamında gerçekleşen bu çatışma, daha sonra Ali ile kasaba erkekleri arasında silahla yaşanan fiili çatışmaya kadar varır. Bu bağlamda Ali bir akşam, atlı arabasıyla giderken kasaba kahvehanesinden bir anda sekiz-on delikanlı çıkar ve Ali'nin yolunu keser. Ali'ye zor kullanarak ve ölüm tehditleri savurarak onun, Gülizar'ı ve kızı Zeynep'i bırakıp terk etmesini ister. Ali ile bir grup kasabalı arasında gerçekleşen şu diyalog, yaşanan çatışmayı gözler önüne serer:

"Bak yiğit… Sana yazık olur sonra. Bu kasabayı dar ederler sana, komazlar. Var git, doğru yoluna. Gülizar'ın da kızının da başını bırak."

Ali, "Gülizar…" diyecek oldu. Burnunun ucuna sokulanı dışlık mintanının yakasını avuçladı. Bir sarstı, sırtını arabanın demir kenarına vurdu.

"Ben ne söylüyorum lan…" dedi. "Canını seviyorsan… İşte o kadar. Bizden kulağını bükmek. Sonra demediler … deme." (…)

Haydi yoluna şimdi, tozut. Biz akşama varıyoruz. Erkeksen, çık önümüze dur…" (İK, s. 63)

Gülizar'a giden yolda Ali'yi bir engel olarak gören kasaba erkekleri, Ali'nin hâlâ kasabada bulunması üzerine bir gece Ali'nin evine baskın düzenler. Ali, kapıdakileri

uzaklaştırmak için silahını ateşler ve bu kişilerin uzaklaşmalarını sağlar. Ancak bu kişilerle baş edemeyeceğini anlayan Ali; Kayınvalidesi Gülizar'ı ve eşi Zeynep'i alarak kasabadan gitmenin hazırlığını yaparken ev tekrar baskına uğrar. Baskına uykuda yakalanan Ali, yüzüne aldığı darbeyle bayılır. Evi basanlar ise Gülizar'ı ve Zeynep'i bağlara kaçırır. Yüzünden ağır bir şekilde yaralanan ve uzun süre baygın kalan Ali, kendine geldiğinde akşam olmuştur. Ali; Gülizar'ı ve Zeynep'i, kasaba erkeklerinin elinden kurtarmak için bağ evine gider ve evden çıkan herkesi vurmaya başlar. Kurşunu bittikten sonra eve girer ve Zeynep'i alarak kasabadan kaçar.

Yaşanan bu çatışma, Ali ve Zeynep'in mekânsal düzlemde kaçışına neden olur. Bu çatışma ile toplum yapısının, bir hayat kadınının kızıyla yapılan evliliğe müsaade etmeyeceği ve böyle bir evliliğin toplum tarafından kabul edilemeyeceği gerçeği somutlaştırılır. Başkişi Ali'nin, eşi Zeynep uğruna verdiği mücadele, toplum baskısına karşı kendi değerlerini savunma çabasının bir sonucudur.

3. 2. 2. Yozlaşma/Ahlaki Çöküntü

Yozlaşma; bir yapının, bir durumun, bir işin veya bir kişinin bozuma uğramasıdır. *"Yozlaşma, insanın mesleki ve ahlaki bakımdan kendisine, değerlerine ve bütün insanlığa yabancılaşmasından kaynaklanan bir problemdir."* (Korkmaz, 2016: 133). Genellikle siyasi, mesleki ve ahlaki düzlemde gerçekleşen yozlaşma, bireysel ve toplumsal olarak yabancılaşmayı ve özünden uzaklaşmayı içerir.

Yeşil Gece romanında yozlaşma, toplumun/kasabanın geneline yayılmış bir hastalık gibi görülür. Sosyal ortamlarda görülen bu yozlaşmanın aynı zamanda devletin pek çok kurumunu da içine aldığı görülür. "Laiklik" ilkesine doğru gidilen bir yolda, ulema sınıfı, kendi gücünü perçinleştirmek için daha fazla çaba göstermeye başlar. Kendi varlıklarını ve çıkarlarını korumak amacıyla yapılan bu girişimler, devletin resmî kurumlarında bulunan kişilerin görevini hakkına uygun olarak yerine getirmemesine, softaların ve ulemanın, halkın zayıf noktası olan dinî inanışlarını kullanarak onların saflığından yararlanmasına, sömürülmesine ve ülke içinde birlik ve beraberliği zedeleyici olan çift başlılığa neden olur.

Müderris ve softaların, dini, kendi çıkarlarına göre yorumlayarak yoksul ve cehalet içinde olan halka dikte etmeye çalışmaları ve halkın da kendisine din adı altında sunulan bu yaptırımları sorgulamadan kabul etmesi, dinî inanışlarda ve sosyal düzende yaşanan yozlaşmanın doğal bir sonucudur. Halkın akılını kullanmaması, düşünmek ve sorgulamak gibi kavramların farkında bile olmaması, romanda sosyal eleştiri olarak sunulur. Bu

bağlamda "din olgusu," bilinçli bir tercihtir. Ulemalar, kendi varlıklarının devamı ve bütünlüğü için "din"i güçlü bir kalkan olarak kullanır. Her türlü yaptırıma maruz kalan halkın cephesinde ise din, ulemalar tarafından kendilerine sunulan ve sorgulanması söz konusu dahi olmayacak bir olgu olarak algılanır. Halkın bu algısı, romanda *"Ne koyun gibi ahali, Yarabbim! ... icap etse yine pir aşkına birbirlerini boğazlayabilirlerdi. Feci şu ki, daima böyle oldu. Öldük; fakat neye öldüğümüzü bir türlü anlayamadık..."* (YG, s. 89) şeklinde ifade edilir. İnsanların, ne yaptığını bilmeden başkaları tarafından yönlendirilmesini ve başkalarının telkinlerini sorgusuz kabul etmesi eleştirilir. Bütün bu olanlar, Sarıova kasabasında yaşanan yozlaşmanın ve sömürünün önemli göstergelerindendir. Romanda ayrıca kasabadaki resmî kurumların durumu değerlendirilerek bu kurumların, görev ve sorumluluklarını tam olarak yerine getiremediği ve yozlaştığı görülür. Kasabada yalnızca kurumların yozlaşması değil, aynı zamanda yerli halkın etrafında yaşananlara karşı duyarsızlaşması da söz konusudur. Bu durumda yozlaşmanın, devletin üst kademesinden alt tabakasına doğru yayıldığı görülür.

Sarıova kasabasına atanmadan önce İstanbul'da Somuncuoğlu Medresesinde softa olan başkişi Ali Şahin, etrafında olup bitenleri, ulemaların din üzerindeki söylemleri ve davranışları arasındaki tutarsızlığı akıl süzgecinden geçirerek ve sorgulayarak dinin ve kurumların yozlaştırıldığının farkına varır. Bu nedenle Somuncuoğlu Medresesinden ayrılarak Darülmuallim'e geçer ve okulu bitirdikten sonra ilk mektep hocası olarak yeşil bayrağa hizmet etmeye çalışır. *Yeşil Gece* romanında Ali Şahin'in gözünden aslında tüm resmî kurumlardaki yozlaşmalar verilmeye çalışılır. Bu bağlamda mektep-medrese çatışmasında mektebi savunan Ali Şahin aslında mekteplerin de yozlaşmış kurumlar listesinde olduğu kanısına varır ve bu düşüncesini şöyle dile getirir:

"Doğrusunu söylemek lazım gelirse onun darülmuallimdeki fesli talebeyi de pek gözü tutmamıştı. Birçoğu cahillik ve kabiliyetsizlik bakımından sarıklı talebeye taş çıkarıyordu. Softalarda medreselerine karşı hiç olmazsa körü körüne bir itimat vardı; kafalarını elleri arasında sıkarak gözlerini yumdukları gibi bir yığın şey ezberlerlerdi. Bunlar, fazla olarak ukalâ ve tembeldi. Bir kısmı sırf tesadüf ve vakaların sevkiyle darülmuallime girmişti. Mektep hocalığını adi bir geçim vasıtası sayıyor, daha kârlı bir iş bularak meslek değiştirmeye can atıyorlardı." (YG, s. 47)

Medresedeki sarıklı talebe ile mektepteki fesli talebeyi karşılaştıran Ali Şahin, aslında mekteplerin ve mektepli öğrencilerin durumunun da pek iç açıcı olmadığını görür. Mektep hocalarının da medrese hocalarında olduğu gibi amaçlarının "insanı eğitmek"

olmadığı, işlerini özveriyle yapmadığı hatta daha kârlı bir iş bulmaları hâlinde mektep hocalığını bırakacaklarını belirtir. Bu durum mekteplerin de yozlaştığının ve iş göremez duruma geldiğinin birer göstergesidir.

Yeşil Gece romanında toplumsal düzeyde görülen bir başka yozlaşma ise dinî yozlaşmadır. Türbeleri ile öne çıkan Sarıova kasabasında türbedarın oğlu ve bir memur, Kelâmi Baba Türbesi'ndeki değerli eşyaları çalar ve yaptıkları bu hırsızlığı gizlemek için türbeyi ateşe verir. Bu soygundan haberi olmayan kasaba ahalisi, Kelâmi Baba Türbesi'nin yanmasını, kasabada yaşanan birtakım olumsuzluklara bağlar ve Kelâmi Baba'nın ahaliye kızarak kasabadan gitmek istediği şeklinde yorumlar. Hatta Kelâmi Baba'nın kasabadan gidişiyle kasabanın başına çeşitli musibetlerin geleceği yönünde korkular yaşanır. Kasaba ahalisinin bu durumu, romanda şöyle ifade edilir:

"Kasabada günden güne artan dinsizlik ve ahlaksızlık karşısında Kelâmi Baba, artık gazaba gelmişti. Belki daha sabah olmadan yangının aksiyle kızıllaşan bulutlardan bir yıldırım yağmuru başlayacak yahut bir zelzele şu dağları kasabanın üstüne yıkacak(tı) ... Ahali tekbir getiriyor, kadınlar pencerelerde: 'İki gözüm, bizi kimlere bırakıp gidiyorsun?' diye bağrışıyorlardı." (YG, s. 160)

Kasaba ahalisi, dini yanlış yorumlayarak türbeye anlamından başka değerler yükler. *"Toplumsal kesimin alt tabakasında, avam kesimin de dertlerine derman arama, aidiyet oluşturma gibi nedenlerle türbelere sık sık gidilir. Daha da ileri götürülen bu törenler, çaput bağlama, para atmaya kadar varır."* (Yıldırım, 2006: 109). Halk, isteklerini türbeden bekler, yaşam şekillerini türbeye göre düzenler. Hatta sosyal yaşamdaki değişimlerden dolayı, Kelâmi Baba'nın kızmış olacağı ve bu nedenle kasabanın başına çeşitli felaketlerin geleceğine dair senaryolar üretir. Kasaba halkının, *"İki gözüm, bizi kimlere bırakıp gidiyorsun?"* şeklinde feryat etmeleri, insanların cahilliğini ve eğitimsizliğini gözler önüne sererken aynı zamanda insanların din algılarındaki ikilemi, yanlışlığı ve yozlaşmayı ortaya koyar.

Kelâmi Baba Türbesi yangınında bir kısım hocaların düşüncesine göre ise Sarıova ahalisinin ahlaksızlığına yalnız Kelâmi Baba değil, türbede metrûkâtı bulunan bütün peygamberler kızmıştır. Bu nedenle yangın, yalnız türbe sahibi Kelâmi Baba ile değil; bütün evliyaların ittifakıyla çıkmıştır. Bütün bunlarla beraber kasabada çeşitli rivayetler de baş göstermeye başlar. Bunlara göre yangın gecesi Kelâmi Baba kasabanın önemli zatlarından Örfi Dede'nin rüyasına girer ve *"Yandım, artık duramıyorum… Bu kasabayı çeşit çeşit*

belalar ve musibetlerden koruması için Allah'a yalvarmaya yüzüm kalmadı!" (YG, s. 162) diye veda eder. Ahali türbedarlardan ve evliyalardan af dilemek için tövbe istiğfar getirir, kahvede tavla oynayan gençlere, temiz ve süslü çarşafla sokağa çıkan kadınlara sataşılır. Bu yaşananlar, olayları kendi bağnaz düşüncelerine göre yanlış yorumlayan ve halkı yanlış yönlendiren cahil insanların kasabadaki hâkimiyetini ortaya koyar. Bütün bunların sonunda yangının, Kelâmi Baba ve diğer evliyaların tarafından kasaba halkına olan kızgınlığından değil; bir kasıt sonucu çıktığı anlaşılır.

Kuyucaklı Yusuf romanında ise ekonomik çıkar, bürokratik çürüme, adam kayırma, ahlaki çöküntü, kişilik bozukluğu, sorumluluktan kaçma ve mevcut düzen karşısındaki çaresizlik gibi pek çok etkenden dolayı yaşanan toplumsal yozlaşma gözlemlenir. Bu yozlaşmanın temelinde ise ahlaki çöküntü içinde olan eşrafın ve işleyemez durumda olan ve eğlence hayatına düşmüş bürokrasinin kendi istek ve çıkarları doğrultusunda hareket etme isteği yatmaktadır. Romanın başkişisi Yusuf; doğruluğu, bozulmamışlığı, doğallığı, maneviyatı, yardımlaşmayı simgeler. Yusuf'un karşısında yer alan Şahinde Hanım, Hilmi Bey, Şakir, Hacı Etem, Kaymakam İzzet Bey, ceza reisi, avukat, hâkim, savcı, çavuş, jandarma gibi pek çok karakter ise yapaylığı, maddiyatı, bozulmuşluğu, çıkar ilişkilerini, Osmanlı'nın olumsuz kurum ve kuruluşlarını ve hatta çöküşünü simgeler.

Kaymakam Salâhattin Bey'in vefatından sonra kasabaya atanan Kaymakam İzzet Bey, kasaba eşrafının istekleri doğrultusunda hareket eden, içki ve eğlence sofralarından hoşlanan biridir. Kaymakam İzzet Bey, Yusuf'un hiçbir yanlış davranışına tanıklık etmediği hâlde hem Yusuf'a düşman olan Şakir'in etkisiyle hem de eski Kaymakam'ın damadı olması nedeniyle Yusuf'u dışlar ve onun kaymakamlıkta çalışmasını istemez. Muazzez'in, Yusuf'la evlenmesini kabullenemeyen Şakir ise Yusuf'tan intikam almaya çalışır. Bunun için Kaymakam İzzet Bey'le anlaşarak kaymakamlıkta çalışan Yusuf'un köylere tahsildar görevlisi olarak gönderilmesini ve böylece kasabadan uzaklaştırılmasını ister. Bu sayede Muazzez'e rahat bir şekilde yaklaşabilmek için gerekli ortamın hazırlanmasını amaçlar.

Yusuf'un görev için köylere gitmesiyle Muazzez, günlerce doğru dürüst bir şey yiyemeden evde yalnız kalır. Şahinde Hanım ise arkadaşlarına gider, geç vakitlere kadar eğlenir ve çeşitli ziyafet sofralarında bulunur. Yalnızlıktan boğulmak üzere olan kızının, bu durumdan pes ederek kendine yaklaşmasını, kendinden emin bir şekilde sabırla bekler. Henüz on beş yaşında olan Muazzez, bir süre sonra annesinin etkisinde kalarak komşu ve ahbap gezmelerine katılır. Daha sonra farkında bile olmadan kendini içkili eğlence sofralarında bulur. Hatta Şakir başta olmak üzere Hilmi Bey, Hacı Etem, Kaymakam İzzet

Bey, Jandarma Bölük Kumandanı Kadri Bey ve daha pek çok memur, artık Şahinde Hanım'ın evine gelir ve burada sabaha kadar süren çalgılı eğlenceler düzenlenir. Eğlence masalarına oturmaya ilk başta direnen Muazzez, kendisine verilen hediyelerin etkisiyle ve yiyecek-içecek sıkıntısının ortadan kalkmasından duyduğu memnuniyetle zamanla gayriahlaki ilişki yaşamaya başlar. Gayriahlaki hayata alışan Muazzez'in, kızını maddi sıkıntıdan kurtarmak adına onun bu duruma gelmesine öncülük eden Şahinde Hanım'ın, bu eğlence ortamlarında herkesin Muazzez'i elde ettiğini görerek Yusuf'tan yediği yumruğun öcünü almaya çalışan Şakir'in, yozlaşmış Kaymakam'ın ve diğer memurların ahlaki çöküntü içinde olduğu görülür. Hatta bu yaşantının, ülkenin savaş hâlinde bulunduğu bir dönemde, kasabanın eli silah tutan bireylerinin vatan uğruna savaş meydanında çarpışırken gerçekleşmesi ve böyle bir süreçte devleti temsil eden bürokrasinin kendini eğlenceye vermesi, durumun vahametini daha da artırmaktadır. Böyle bir savaş döneminde halkın ve hükûmetin; fedakâr, özverili ve çalışkan yönetici ve idarecilere ihtiyacı varken Kaymakamı, jandarma kumandanı, mal müdürü gibi kasabanın ileri gelen memur ve bürokrasisinin eğlenceye düşkünlüğü ve vurdumduymazlığı eleştirilir. Maddi imkânsızlıklar içine düşmüş halkın sıkıntılarına çözüm üretmek yerine, bürokrasinin zengin gece eğlenceleri düzenlemesi, ülkenin içine düştüğü durumu ve Anadolu'nun kasabalarının merkezden kopukluğunu ortaya koyar.

Sabahattin Ali, *Kuyucaklı Yusuf* adlı eseriyle aslında Osmanlı Devleti'nin yıkılışının üzerinden pek çok kişinin çıkar sağlamak amacı olduğuna dikkat çekmek ister. *"Osmanlı toplumunun yıkılan değerleri üzerine yeni bir bina inşa edilmek istenmektedir. Millet fakirdir. Yıllar yılı süren devamlı harpler, hastalıklar, sömürülmeler, milletin kanını iliğini emmiştir. Kadrosuzluk alabildiğinedir. Cehalet korkunçtur. Memleketi içinde bulunduğu iktisadi ve sosyal bunalımdan kurtaracak aydınlar feragat ahlakından yoksundur. Oysaki milletin yaralarını saracak şefkatli ellere ihtiyaç vardır. Bir süre önce vatanın tehlikede olduğunu sezerek uyanan Kuvay-ı Milliye ruhu, aydınlar ihanetiyle sönmeye yüz tutmuştur. Artık ne hükûmet tabibinde, ne muayenehanesi olan doktorda, ne hapishane müdüründe, ne mülkiye amirliğinde millet menfaatine Çerili bir hareket kalmıştır. Gelir dağılımı korkunç bir dengesizlik içindeyken memur saltanatı sürüp gitmektedir. S. Ali böyle bir ortamda gerçeklerden bahsettiği için çoklarının uykusunu kaçırır olmuştur."* (Kutlu, 1972:199). Gelir dağılımındaki dengesizlik, bürokratların vatanın birliği ve bütünlüğü hususunda vurdumduymazlığı ve kendi eğlence ve sefalarına düşkünlüğü, çıkarlarına ters düşen insanları bin bir eziyet ve baskıyla sindirmeleri, kimi bürokratların ise pasifliği ve korkaklığı

nedeniyle işleyemez durumda oluşu, rüşvet ve torpil gibi etkenlerle devlet kadrolarının niteliksiz kişilerle doldurulması ve devletin zarara uğratılması gibi ülkenin içinde bulunduğu sosyal, iktisadi ve idari tabloyu gözler önüne serer.

Osmanlı'nın son dönemimde bürokrasinin işleyemez durumda olduğu Salâhattin Bey, bünyesinde de yansıtılır. Yusuf'un eğitimle ilgili hiçbir niteliği olmadığı hâlde Salâhattin Bey tarafından kaymakamlığa memur olarak alınması, devlet kadrolarının haksız ve niteliksiz kişilerce işgal edilmesini somutlaştırır. Salâhattin Bey'in, memuriyet teklifini Yusuf'a söylemesi üzerine aralarında geçen şu diyalog durumun korkunçluğunu ortaya koyar:

"İlk söylediği söz, teşekkür yerine: 'Ben ne okuma yazma bilirim ki bu işi yaptın?' demek oldu. Babası gülerek cevap verdi: 'Bildiğin yeter, üst tarafını orada öğrenirsin!'

Sen bilirsin baba... Ben gayret ederim ama...

Elinden yazı yazmak geliyor, ilk zamanlar ben söylerim, sen yazarsın, sonra yavaş yavaş alışırsın. Bizim tahrirat kalemindekiler iyi insanlardır, sana yardım ederler." (KY2, s. 148)

Salâhattin Bey'in, memuriyetle ilgisi olmayan damadını kaymakamlığa memur olarak aldırması, Osmanlı'nın çöküşüne neden olan girişimlerden biri olarak değerlendirilir. Hükûmeti temsil eden ve halkı aydınlatması gereken dönemin memur ve bürokrasisinin genel olarak milletin ve hükûmetin iktisadi ve sosyal problemlerine çözüm üretecek girişimlerden yoksun olduğu görülür.

İnsan Kurdu romanında ise görülen ahlaki yozlaşma, toplumsal düzeyde ele alınır. Ahlaki yozlaşma, söz konusu kasabada gayriahlaki hayat yaşayan Gülizar adında bir kadın aracılığıyla sunulur. Kasabanın kadınları tarafından hoş karşılanmayan Gülizar, kızı Zeynep'in, Ali adında bir gençle evlenmesinden sonra bu kötü yaşantısına son verir. Ancak kasaba erkeklerinin bazıları, bu değişimi kabul etmez ve Gülizar'ın evini basarak onu ve kızı Zeynep'i bağ evine kaçırır. Bu durum, *"Kasaba hovardalarının, delikanlılarının âdetidir: Tiyatro kumpanyalarından karı alsalar (...) hep bağlara götürürler. Orada zevklenirler, oynatırlar karıları."* (İK, s. 79) şeklinde ifade edilerek kasabada kadının, cinsel olarak sömürüldüğü ve kimliğinin yok sayıldığı ortaya konur.

Yediçınar Yaylası romanında ise toplumun geneline yayılmış olan ahlaki yozlaşma ile devletin kurumlarının işleyemez duruma gelmesi ve görevlerini yerine getirememesi sonucu ortaya çıkan toplumsal yozlaşma gözler önüne serilir. Bu bağlamda eşkıya

meselesinde hükûmetin çeşitli kurumlarının içine düştüğü çatışma, bir madalyonun iki yüzü gibi sunulur. Buna göre dağda eşkıyanın varlığı, hükûmetin, halkı koruma görevini tam olarak yerine getiremediği sonucunu ortaya koyar. Devlet, bu duruma çözüm üretmek için eşkıyaların affedileceğini söyleyerek onların teslim olmasını ister. Teslim olmayan eşkıyalar ile mücadele etmek için zaptiyelere başvurulmak istendiğinde istibdat döneminden kalma zaptiyelerin zaten yozlaşma içinde olduğu, eşkıya gibi hareket ettiği, üstelik eşkıyaya devletin cephanesini sattığı görülür. Başka bir ifadeyle eşkıyayla mücadelede, devletin zaptiyesine güvenilemeyeceği vurgulanır. Diğer taraftan devlet için aşar vergisinin toplanabilmesi, eşkıyanın varlığı sayesinde gerçekleşir. Vergi toplama işinde devlet ile eşkıyaların iş birliği içinde olduğunu ve eşkıyaların aslında devlet eliyle desteklendiğini gören halkın da hükûmetine güvenemediği görülür. Eşkıyaların teslim olması hâlinde ise halk vergi vermek istemeyecek ve devletin vergi toplama işi sıkıntıya girecektir. *"Dolaylı denetimin yerel ayanlar üzerinden sürdürülmesine imkân sağlayan bu yeni süreçte devlet, eşkıyalarla da pazarlık yaparak eşkıyalığı, iktidarını ve denetim gücünü muhafaza etme ve taşra üzerindeki hakimiyetini sürdürme amacıyla kullandı."* (Ertaş, 2009: 149). Âyanların, devletin kendisinden daha fazla ön plana çıktığı dönemlerde devlet, Anadolu'nun köy ve kasabalarında vergi toplayabilmek, kendi gücünü ve hâkimiyetini tesis edebilmek için eşkıyalardan yararlanır. Bu bağlamda devlet, yaşayış ve davranışlarını hiç tasvip etmediği Abuzer Ağa gibi kişilere doğrudan silah yardımında bulunarak vergi toplama işini garantiye alır. Abuzer Ağa bu silahları eşkıyalara vererek hem devletin köylere gönderdiği kâtiplerin korunmasını sağlar hem de güçlük çıkaran halkın gözünü korkutur. Bu durumu kasabanın İttihat ve Terakki Cemiyeti Başkanı Cevdet Bey şöyle izah eder:

"Dağda eşkıya var, dağda eşkıya var demek, hiçbir yerde güven yok demek… Köylü hükümete güvenemediğinden eşkıyadan korkuyor. Haklı… Üzerlerine zaptiye gönder diyeceksin. İstibdat devrinden kalma zaptiye, eşkıyadan farksız… Gezdiği yeri batırıyor. Eşkıyaya cephane satması da caba… Bundan başka eşkıya dediğin, köy yerlerinin en pis, en yüreksiz, en namert itleri… Haklarından gelememeyi erkekliğime yediremiyorum. Çete reisi Musa çavuş, kavat Abuzer'in sözünden çıkmaz. Abuzer'i kullanmak zorundayım. Buna karşılık benden beş mavzerle beş yüz fişek istedi. Hiç duralamadan 'olur' dedim. Çünkü, Çorum toprağında bir mavzer tüfeğinin, bugün beş mecidiyeye serbestçe alınıp satıldığını biliyorum. Abuzer'in en azdan yirmi beş tane hiç kullanılmamış mavzeri olduğunu da biliyorum. Yağlı muşambalara sarılmış, kız gibi, yirmi beş tüfek, Yediçınar Yaylası'nın mağaralarında yatıyor (…)

— Vallah birader, biz Osmanlı aydınları birer acıklı herifleriz. Hani 'burnunun ucunu görmez' lafı var ya, işte o laf bizim için söylenmiş. Biz birçok şeyleri ayrı ayrı biliriz de, yan yana getiremeyiz. Abuzer, benden mavzer almasa, köylüyü baskı altında tutamaz mı? Tutar. Neden? Vergi toplama işleri yapıyor. Bizde vergi mal olarak toplanır. İlkbaharda, köylere mahsulü göz kararıyla yazmak için kâtipler çıkar. Harmandan öşür almak için bekçiler konur. Abuzer gibiler, bunları her zaman eli silahlı adamlarına, yataklık ettikleri eşkıyalarına koruturlardı. Şimdi herif eşkıyasını bana teslim edince ne yapacak? Benden candarma isteyecek (...) Biz bir ipte oynayan iki cambaz gibiyiz (...) Politika kirli iş… İçine girdiniz mi, paçalarınız çamurlanmasın olmaz. Göze alacaksınız. Bütün bizim gibi düşünmeyenleri tepelemeye kalkarsak, bugün ortada kaç kişi kalırız? 'Bizim gibi düşünmek…' Lafı da bir bulanık laf… Çünkü, her yeni duruma göre, biz de düşüncelerimizi, sık sık değiştiriyoruz. Abuzer'i tepelemek mi, Abuzer'le işbirliği yapmak mı daha zor bakalım?" (YY, s. 362-364)

Osmanlı aydın ve yöneticilerinin yozlaştığı, eli kolunun bağlı olduğu görülür. Bir zamanlar hürriyetin gelmesi ve yeni hükûmetin kurulması durumunda Abuzer Ağa gibi ağalara, eşkıyalara, soygun ve kaçakçılara yaşam hakkı verilmeyeceği yönünde söylemler dile getirilirken şimdi onlara karşı ellerinden bir şey gelmediği ve işin içinden çıkılamadığı ifade edilir. Halkı baskı altında tutmak ve onlara söz geçirebilmek için yine ağa ve eşkıyalara ihtiyaç duyulması, asayişi sağlaması için devletin görevlendirdiği zaptiyelerin, eşkıya gibi davranması hatta devletin silahını eşkıyaya satması birer yozlaşma örneğidir. Karşılıklı çıkar ilişkisine dayanan bu durum, eleştirilmesi gereken toplumsal bir meseledir. Romanda kasabanın güvenlik görevlisi olan Zaptiye Kolağası Celil Efendi'nin, Kördede adlı eşkıya liderine cephane göndermesi, dönemin zaptiyelerinin genel durumunu örneklendirir. Ağalar, toprak vergisini toplayabilmek için eşkıyaların gücünden yararlanır. Zaptiye Kolağası da devletin ekonomisini ilgilendiren bu meselede ağalar aracılığı ile eşkıyalara silah yardımında bulunur.

Aynı şekilde Işıksalan, ittihatçıların yanılgılarını, *"Meşrutiyet'in ilanı ile iktidara gelen ittihatçıların bazı yanlış uygulamaları vardır. Özgürlüğün verdiği coşkuyla işe başlarlar. Oysa, devlet yönetiminde gerekli olan bilgi, deneyim ve güçlü kadrodan yoksundurlar. Tabanca zoruyla hükümet etmeyi yeterli sanırlar. Boş yere pek çok insan öldürerek bir bakıma kendi acı sonlarını hazırlamışlardır. Özellikle aydınları, gerçek yurtseverleri yutan korkunç canavar 'istibdat'ın, gerici ayaklanması 31 Mart'ın ruhlarında yarattığı büyük korkunun izlerini taşırlar."* (Işıksalan, 1990: 131) şeklinde ifade eder.

Yediçınar Yaylası romanında aynı zamanda mekânsal düzlemde kasabanın âdeta ahlaki ve sosyolojik topografyası, roman karakterlerinin kişilikleri ve yaşam şekilleriyle çizilmeye çalışılır. Böylece Çorum kasabasının, toplumsal düzeyde gerçekleşen ahlaki yozlaşması gözler önüne serilir. Bu bakımdan anlatıya, *"... vaktin birinde, Çakır Kâhyalardan Halil Efendi'nin Ömer oğlan, Başıbozuk paşası Dilâver Ağa'yı, katiyen adam hesabına almayıp herifin kahpesini güpegündüz atına hoplatarak Yediçınar Yaylası'na çıkarmıştı da, dünyanın yüzüne 'Yiğit-Erkek' diye nam salmıştı.*

Ömer oğlanın gösterdiği bu hüner karşısında, Çorumlular (...) — Karı meselesidir, böyle olur. Delikanlı kısmı on dokuzunda azıp kudurmayacak da hangi çağda coşacak?" (YY, s. 5) şeklinde başlanılması, kasabanın ahlaki bakımdan sosyolojisini ortaya koymak ve ileride olacakları sezdirerek okuyucuyu gelecekteki olaylara hazırlamak içindir. Aynı şekilde kasabaya gelen Abuzer ve ailesini gören kasaba halkı, Emey'in güzelliği karşısında büyülenir. Başta Ömer Ağa olmak üzere kasabanın erkeklerinin, Emey'i rahat bırakmayacağı ve onlara eğlencelik bir kadın geldiği düşünülür. Bu durum, romanda şöyle ifade edilir:

"— Bak, dediydi, dersin… Sizden geçti ama, köyün kopuklarına selâm ederim. Bu sarı kıza hazırlansınlar. Ne denilmiş? 'Komşuda pişer, bize de düşer' denilmiş. Ömer Efendi bunu adama alıştırmasıyla bu karı hiç zaptolmaz ağa, hepinize yeter de artar bile…" (YY, s. 94).

Kasabanın erkeklerinin, Emey'e karşı ortaya koyduğu bu düşünceler, söz konusu kasabada kadını cinsel bir obje olarak görmenin ve tanımanın, yaşamın bir parçası hâline geldiğini ve bu sürecin normalleştiğini gözler önüne serer. Bu normalleşme süreci ve kadının algılanışı, kasabanın ağalarından Ömer Ağa'nın düşüncesi ile bir kez daha somutlaştırılır. Ömer Ağa, Avukat Cevdet Bey ile yaptığı bir sohbet sırasında bir baba olarak aile algılarını ve ahlaki değerlerini, henüz on beş yaşında olan oğlu Kenan'a verdiğini söylediği şu nasihatle ortaya koyar:

"Karı oynat! Kahpe karıya alış (...) Yiğitlik bende kalsın dedim (...) Hovardalık, bizim kabilemize dede mirası… Benim oğlum elbette karı oynatacak… Artık vaktidir. Yaşıtlarından geri kalmasını sen ister misin?" (YY, s. 126)

Ahlaki çöküntü içinde olmak ve gayriahlaki hayat yaşamak, Ömer Ağa'nın nesilden nesile gelmiş ve normalleşmiş bir yaşam şekli olarak belirir. Küçücük çocuğuna verdiği bu nasihat ve göstermiş olduğu yol, "yiğitlik"in bir göstergesi olarak algılanır. Aynı zamanda

"yaşıtlarından geri mi kalsın" ifadesi, kasaba gençlerinin ahlaki sosyolojisini yansıtması bakımından önemlidir. Babasının onu yetiştirme tarzının da bir göstergesi olarak başkişi Kenan, küçük yaşından beri analığı Güllü ile beraber olur. Yine babasıyla ilişki içinde olan Benli Nazmiye'ye karşı ilgi duyar ve babasının öldüğü gece babasının ölüsünün yanında Nazmiye ile birlikte olur. Ömer Ağa'nın ve oğlu Kenan'ın kadına bakışı ve ahlak algısı aracılığıyla aslında kasaba halkının genelinin kadına bakışı ve ahlaki yozlaşmışlığı ortaya konur. Böylece kasaba halkının, kendi değerlerine yabancılaşarak ahlaki bakımdan bozuma uğradığı görülür.

Köyün Kamburu ise toplumsal düzeyde görülen ahlaki ve mesleki yozlaşmanın ön plana çıktığı bir romandır. Bunun yanında romanda eğitim sistemindeki ve dinî inançlardaki yozlaşma da dikkat çeker. Bu yozlaşmanın başında, Çorum Medresesi'nin, ahlaki bakımdan çöküntü içinde olan molla ve hocalarının davranışları ve yaşam biçimleriyle yine bu medresedeki tükeniş noktasına gelen eğitim sistemi yer alır. Nitekim Çorum kasabasındaki medresede on yıl eğitim alan başkişi Çalık Kerim'in, köyüne döndükten sonra sergilediği olumsuz yaşamı ve kişiliği, söz konusu medresenin, sağlıklı bir eğitim sisteminden ve sağlıklı bireyler yetiştirmekten yoksun olduğunu gösterir. Çalık Kerim, medreseden aldığı eğitimle çeşmeden doldurduğu suyu, *"Aman dayı, tazeden aptes almadınsa o şişelere el değdirme! Onlar Kâbe'nin bildiğimiz zemzem suyudur."* (KK, s. 166) diyerek insanlara yalan söyler. Bu bağlamda Çalık Kerim, medresede aldığı eğitimi kullanarak bir süre halkı maddi ve manevi bakımdan sömürür. Cahil ve bilgisiz halkı, akla gelebilecek hemen her konuda yazdığı muskalarla aldatır ve onların duygularıyla oynar. Hırsızlık yapar, küçük yaştaki kız çocuklarına cinsel istismarda bulunur. Köyün pek çok kadınıyla gayriahlaki ilişki içine girer.

Medresede eğitim alan mollaların, cerre çıkarak kendi çıkarları için insanların dinî zaaflarını kullandıkları ve bu konuda sınır tanımadıkları görülür. Çalık Kerim, gittiği köylerde *"Harmanları yangından, malı, davarı canavardan koruyan muskalar bunlar… (…) şu mübareklere sığınacaksın…"* (KK, s. 165) diyerek halkın dinî duygularını kötüye kullanır ve onların para ve inançlarını istismar eder. Bu işi ticarete dökerek insanları yanlış yönlendirir ve muskalara sığınmaya çağırır. Bütün bunlar romanda, medresede eğitim alan mollaların, ahlaki bakımdan yozlaşmışlığını ve aynı zamanda eğitim sistemindeki ve dinî inançlardaki yozlaşmayı ortaya koyar.

Kasaba medresesinde görülen yozlaşmanın dışında kasaba halkının, yaşanan savaşlar karşısındaki durumu ve düşünceleri de yine toplumsal yozlaşmayı gözler önüne serer.

Doğrudan savaşın içinde olmayan kasaba halkı, Trablus ve Balkan Savaşı'nı hatta I. Dünya Savaşı'nı bile pek ciddiye almaz yalnızca gazete haberlerinden aldığı haberler doğrultusunda yorumlar. Ancak I. Dünya Savaşı'nın başlamasından bir süre sonra eli silah tutan herkesin savaşa çağrılması üzerine kasaba halkı büyük bir şaşkınlık içinde korkuya kapılır. O zamana kadar medreselilere hiç dokunulmamasına karşın çıkartılan kanun ile mollalar da savaşa çağrılır. Medrese tarafından yadırganan bu durum, şöyle dile getirilir:

"O zamana kadar, molla takımının askere götürüldüğü hiç görülmemişti. Allah'ın savaş emri, hoca tayfasını tutmadığından medresedekilerin yürekleri rahattı. İşin şakası kalmadığını anlayan ağa oğulları, açıkgöz zibidilerle birlikte canlarını medreseye atmışlardı. Az vakitte medresenin kırk hücresinde molla sayısı üç yüze yaklaştı, odalarda toprak atılsa yere düşmez oldu. Ne çare ki Kafkas-Kanal-Çanakkale kırılacak adam istiyor, sıra medreselere geliyordu. Çok geçmeden de bela kapıya dayandı. 'Mollalar asker!' lafıyla Çorum Medresesi, içine aç kurt girmiş koyun sürüsü gibi bir anda karıştı, çorba kazanı gibi fıkır fıkır kaynamaya başladı." (KK, s. 186-187)

Medresedeki mollaların savaşa çağrılmaması nedeniyle seferberlik ilan edilmeden önce kasabanın ağaları gibi variyetli aileler; çocuklarını, askerden kaçırmak için medreseye kaydettirir. Böylece kısa süre içinde medresede adım atacak yer kalmaz ve medrese, askerden kaçmak isteyenlerin barınağı hâline gelir. Bu durum söz konusu romanda yine medreselerdeki bozulmayı göstermek için bilinçli bir şekilde kullanılmıştır. Romanda resmî kurumlarla arası iyi olan ve bürokrasiye sözü geçen Abuzer Ağa'nın, parasal gücünü konuşturarak vatanın savunmaya en ihtiyacı olduğu bir dönemde hiçbir rahatsızlığı olmayan hatta güçlü ve sağlıklı durumuyla dikkat çeken oğlunu savaşa göndermediği görülür. Abuzer Ağa'nın, resmî kurumlardaki kişilere yüksek miktarda rüşvet vererek oğlunu askere gitmekten kurtarışı, romanda *"...Kavat Abuzer, oğlu Sülük için önce bedel verdi, sonra da Sivas'ın askeriye hastanesinden sakatlık raporu çıkarttı. Şu kadar altına, bir düztaban raporu ki, fazladan bacaklarda ordubozan görünüyor."* (KK, s. 211) şeklinde ifade edilir. Abuzer Ağa'nın içinde olduğu bu durum onun, oğlunun ve buna imkân tanıyan resmî kişi ve kurumların, üzerine düşen görev ve sorumluluğunu yerine getirmediğini ve böylece ahlaki ve mesleki bakımdan yozlaşmışlığını ortaya koyar. Burada dikkat çeken başka bir husus da vatan savunması gibi kutsal bir göreve yoksul halkın gitmesine karşın ekonomik bakımdan güçlü insanların bir şekilde askerlikten kaçma gayreti içinde olmasıdır.

Savaşa çağrılma haberi karşısında yıkılan sözde mollalar, askerlikten ve savaştan kaçmak için türlü girişimlerde bulunur. Mollalar, *"-Molla kısmı askere mi alınırmış? -Töbe!*

Kitaplarda görülmemiş bir dinsizlik… Firavun'un, Yezit'in aklına gelmemiş bir gâvurluk…" (KK, s. 187) diye söylenerek bu işten kurtulmak için müftüye, mutasarrıfa ve Hıdırlık şeyhine başvurur ancak sonuç değişmez. Bunun üzerine Farmoson olarak nitelendirdikleri Davavekili Cevdet Bey'in yanına giderler ve verilen emirde bir yanlışlık olup olmadığını sorarlar. Buradan da beklentileri doğrultusunda bir cevap almayınca saraya tam üç yüz imzalı telgraf çekilir ve karşılığında Osmanlı toprağında eli silah tutan mollaların, dervişlerin ve hocaların dâhil, verilen Savaş Fetvası'yla askere çağrıldığı haberini alırlar. Bunun üzerine mollalar isyan etmeye başlar:

"Mollalar gömleklerinin yakalarını yırtarak bağrışmaya başladılar, sonra da gözleri karardığından başkaldırdılar:

-Biz gitmeyiz! Hayır, kitapta yeri yoktur. Cümlemiz medresemizde bire kadar kalırız da gitmeyiz. Osmanlının bu zamana kadar son dayanağı nedir bakalım? Hacı, hoca, imam, molla takımı değil mi? Bunlar gâvur kılıcıyla kırılırsa İslam'ın temeli çökmez mi? Hayır biz bir yere gitmeyiz." (KK, s. 188)

Vatan sevgisinden ve fedakârlıktan yoksun oldukları görülen mollaların, dinin arkasına sığınarak dini, kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak istediği görülür. Üstelik mollalar, iman gücüyle vatan savunmasına gitmeleri gerekirken kendi söylediklerinin gerçekliğine kapılırlar ve kendilerini kaybederek gömleklerini yırtmaya ve bağırmaya başlarlar. Romanda vatan savunmasından kaçan, çeşitli hile ve yollara başvuran, inancı istismar etmeye çalışan mollaların bu durumu, yine yozlaşmayı ortaya koyar.

Medresedeki mollaların taşkınlıklarını gören Davavekili Cevdet Bey, yanındaki asker ve zaptiyelerle beraber mollaları kırbacıyla döver. Çoğunun yüzü, gözü ve vücudunun çeşitli yeri yaralanır ve mollalar, o gün bir depoya kapatılır. Bu durum, romanda *"'Bre medet! Müslüman yok mu?' bağırtılarına, çoktan erkeksiz kalmış, koca Çorum kasabasında karşılık verecek bir tek yiğit çıkmadı."* (KK, s. 188) şeklinde ifade edilir.

Köyün Kamburu romanında kasaba medreselerinde yaşanan pek çok yanlışın yanında medrese hocalarında ve mollalarında görülen cinsi sapkınlıklara ve ahlaki çöküntülere yer verilir. *"Taşralar, baş eğmez din sapkınlığının da fesat yuvalarıydı."* (Mardin, 2017: 40). Söz konusu romanda Çorum Medresesi'nde mollaların esrar kullandığı, içki içtiği, küfürlü konuştuğu, medreseye gizlice kötü kadın getirdiği, hırsızlık yaptığı, bağ evlerine kadınlarla eğlenmeye gittiği ve sapkınca cinsi eğilimlerde bulundukları üzerinde durulur. Ayrıca mollaların, cer için gittikleri köylerde insanların bilgisizliğinden yararlanarak batıl inanışları

kendi çıkarları için kullandığı, ezberledikleri birkaç hutbenin anlamını da canları ne isterse o şekilde uydurdukları vurgulanır. Bütün bunlar, fiziki bakımdan kötü olan medresenin kendisi gibi hocalarının ve öğrencilerinin de işlevini yitirdiğini ve yozlaştığını ortaya koyar. Medrese mollalarından Karagöz Kasım, başkişi Çalık Kerim'in fiziki bakımdan çirkinliğine vurgu yapar. Düzgün ve güzel bir genç olması dâhilinde Çalık Kerim'in daha farklı bir görev ve hizmette bulunacağını ifade ederek medresedeki ahlaki yozlaşmaya dikkat çeker:

"- Oğlum, sen hiç ayna görmedin mi? Maymun gibi bir oğlansın. Senin gibilerin, nerede yattığı kimin umurunda… Senin etin yenmez, gönün giyilmez. (…) Bizim Sarı Sıtkı, Alyanak Ferhat gibi parlak olsan seni bize elbette kaptırmazlar. Önce Kemercibaşı yanına alır, yol yordam öğretir. Bir zaman Kemerbaşı köçekliği yaparsın.

- Töbe! Medrese yerinde bu nasıl bir köçeklik?..

- Bildiğimiz oyuncu köçekliği değil oğlum, hizmetine bakacaksın. (…) Gündüzki hizmetine, haydi 'Allah için' diyelim, ya gece hizmeti? Korkma sana göre değil Çalık Ağa, sen istesen de seni köçek alan bulunmaz." (KK, s. 155)

Medrese mollalarından Karagöz Kasım, medrese çatısı altında "oğlancılık" adıyla yaşanan çirkinliklere işaret eder. Çalık Kerim medreseye geldiğinde Medrese Müderrisi Hüsamettin Efendi, ona medresenin duvarlarındaki cinsel içerikli resim ve yazılar ile küfürleri silme görevini verir. Çalık Kerim sildiği bu yazılardan Hüsamettin Efendi'nin, medresede kalan ve güzelliği ile ön plana çıkan Cemal adlı bir mollaya karşı cinsi eğilimlerinin olduğunu ve dahası medreseye alınan yeni mollaları Hüsamettin Efendi'nin kırk yaşlarındaki karısının beğenerek seçtiğini ve medreseye aldırdığını öğrenir. Bu durum romanda, *"Çalık Kerim silip durduğu bu yazılardan, Hüsamettin Efendi'nin de Cemal âşığı olduğunu, daha beteri, çömezleri asıl, kırklık karısının beğenip seçtiğini öğrenmişti. Sarı Sıtkı'nın çarşıdan öteberi alıp eve bıraktığı günler, neden medreseye geç geldiği ayakyollarının duvarlarına açıktan açığa yazılıyordu. Gene bu yazılara bakılırsa, hanım, eski çömez Pelvan Niyazi'nin arkasından çok ağlamış… Bereket versin bu parlak Sıtkı yetişmiş de karının derdi savuşabilmiş…"* (KK, s. 163) diye ifade edilir. Hafızlık eğitimi almak için gelinen söz konusu bu medresede en tepedeki hocadan, hocanın eşinden öğrencilere kadar pek çok kişinin cinsi sapkınlık içinde olduğu ve gayriahlaki ilişki yaşadı görülür. Bir müderrisin, medrese için önemi düşünüldüğünde durumun vahameti ve toplumsal çöküntü daha da korkunç bir hâl almaktadır. Bütün bunlar *Köyün Kamburu*

romanında ortaya konan medresenin gerek hocası ve gerekse öğrencileriyle ahlaki bakımdan yozlaştığını ve işlevini yitirdiğini ortaya koyar.

Teneke romanında ise kasabanın çeltik eken ağa, eşraf ve mütegallibe kesiminin aracılığıyla toplumsal ve bürokratik düzleme görülen yozlaşma ortaya konur. Kasabanın Tahrirat Kâtibi Resul Efendi, kasabaya yeni kaymakam atanana kadar kaymakam vekilliği yapar. Kasabanın çeltik ekicileri, yönetmelik gereği çeltik ekilemeyecek sahaya ekim ruhsatı alabilmek ve gerekli evrakları imzalatabilmek için Resul Efendi'ye yirmi bin lira kadar rüşvet teklif eder. Ancak Resul Efendi, halkı sıtmadan kıran bu çeltik ekimini hiçbir şekilde desteklemez ve imza atmaktan kaçınır. Bunun üzerine işlerini görmeyen Resul Efendi'nin karalanması ve kasabadan sürgün edilmesi için çeltikçiler tarafından Ankara'ya ve Adana'ya sayısız telgraf çekilir ve Resul Efendi'ye çok çirkin iftiralar atılır:

"Ankara'ya Adana'ya Resul Efendi aleyhine tel üstüne tel çekildi. Ne rüşvetçiliği, ne namussuzluğu, ne ahlaksızlığı kaldı. Karısının o… olduğunu, kızını parayla sattığını, Resul Efendi'nin gece gündüz içerek Kaymakamlık odasından nara attığını bile yazdılar. Bütün bu telgraflar, çekildiği andan itibaren satırı satırına kasabada ezbere okunuyordu. PTT Müdürü teli çekmeden önce bir örneğini de yanına ağlıyordu. Önüne gelene okuyordu." (T, s. 9)

PTT Müdürü, kendisi de bir memur olmasına rağmen işini düzgün yapan bir başka memura atılan iftiraya engel olmak yerine, Ankara'ya gönderilen hakaretler içeren telgrafın bir nüshasını alarak kasabada her önüne gelene okur ve Resul Efendi'nin bu durumuyla eğlenir. Böylece görevini olması gerektiği gibi yapan Resul Efendi'nin, yozlaşan çeltikçilerin ve meslek ahlakından yoksun kişilerin karşında düştüğü hâl gözler önüne serilir. Resul Efendi, yerleşim birimlerinin yakınında ekilen çeltiklerin, sıtma hastalığına neden olduğunu ve buna bağlı olarak pek çok masum kişinin öldüğünü görür. Bu duruma sebebiyet vermemek için yönetmeliğe uyar ve çeltikçilere ekim ruhsatı vermez. Resul Bey'in bu dik duruşu karşısında çeltik ekmek isteyen ve türlü iftiralara başvuran ağa, eşraf ve kasabadaki bir kısım memurlar yozlaşma örneği sergiler.

Daha sonraki süreçte kasabaya atanan yeni Kaymakam Fikret Bey de çeltik eken ağa ve eşrafın gerçek yüzünü görerek gerekli şartları sağlamayan çeltik ekim taleplerine onay vermez. Buna öfkelenen ağalar, Kaymakam'ı yıldırmak ve onu öldürmek için kaymakamlığı taşlatmak, Kaymakam'ı zehirlemek, ona kurşun sıkmak gibi çeşitli girişimlerde bulunur. Bunun yanında bu kişiler tarafından Ankara'ya Valiye, Başbakan'a, Cumhurbaşkanı'na,

İçişlerine, Ziraat Bakanlığına hatta Millî Eğitim Bakanlığına her gün sayısız telgraf çekilerek Kaymakam aleyhinde türlü iftiralar ortaya atılır. Bu telgrafların eninde sonunda işe yarayacağı düşünülür. En sonunda da Kaymakam'ı görevden aldırmak için beş kişilik bir heyet kurularak Ankara'ya gitmeye karar verilir. Kasabanın mütegallibe kesiminin, bireysel çıkarlarını ön planda tutarak sergilediği bu akıl almaz davranış ve girişimler, onların yozlaşma içinde ve insani değerlerden yoksun olduğunu gösterir. Devletin görevlendirdiği Kaymakam'ı öldürmek planı, bu yozlaşmanın boyutunu ortaya koyar.

Kasabanın çeltik eken kişilerinden Murtaza Ağa'nın, Kaymakam Fikret Bey'e yaptığı şu itiraf ve karşılaştırma, yozlaşmayı bir kez daha gözler önüne serer: *"Sana hakigatını söyleyeyim mi? Bizim gazancımız insan ganı. Biz ganı emiyoruk. Sinek gan emmiyor, biz emiyoruk."* (T, s. 58). Mütegallibe kesiminin, kişisel kazançları için masum halkı yok saydığı ve asıl kan emenlerin kendileri olduğu, Murtaza Ağa ile birinci ağızdan itiraf edilir. Çeltik ekiminden kaynaklı oluşan sinekler, köy ve kasabalarda yaşayan insanların kanını emer ve sıtmaya neden olur. Sıtma hastalığı da çocuklar başta olmak üzere zaten yoksullukla cebelleşen pek çok masum insanın ölümüne yol açar. Murtaza Ağa her şeye rağmen şehirdeki iki çocuğunun okuyabilmesini, bu çeltik ekiminden elde edeceği kazanca bağlayarak olayı dramatize eder:

"Elini ayağını öpüyüm. Gaymakamım. Bütün servetimi buraya yatırdım, kurudu getdi. Etme eyleme. (...) ocağına düştüm. Neyim varsa yatırdım. İflas edersem bu yaşta, gülerler bana. (...) Bişey söyle Gaymakamım. Öldürme beni! Kurudu getdi. Acı bana. Ben kederimden ölürüm. Çoluk çocuğum da ölür. Senin okuduğun yüksek mekteplerde iki tene okuduyorum." (T, s. 58)

Murtaza Ağa, çeltik ekimine bağlı olarak diğer masum insanların ölmesi pahasına kendi çocuğunun eğitim almasını ister. İnsanların ölümü ile kendi çocuğunun eğitim alması arasında doğru orantı kurar. Aynı şekilde bir tarafta masum insanların ölmesine karşın trajikomik bir şekilde kendi çıkarının, şan ve şöhretinin korunmasını ve insanların kanıyla kazanılan parayla kendi çocuklarının okumasını isteyerek bencilliğini ortaya koyar. İnsanların gerçek anlamda ölümünü hiçe sayarak çeltik ekiminin durdurulması durumunda elde edeceği yüksek miktardaki maddi kazancın sonlanması ile kendisinin ruhen öleceğini ifade edecek kadar basitleşir. Murtaza Ağa'nın yaptığı bu karşılaştırma ve vicdanen kurduğu bu denge, Murtaza Ağa'nın ve diğer mütegallibe kesiminin bencilliğini, insana bakışını ve yozlaşmanın boyutunu açıkça ortaya koyar.

Teneke romanında üzerinde önemle durulan ve toplumsal düzeyde görülen bir diğer yozlaşma da bürokratik yozlaşmadır. Bürokratik yozlaşma, genel olarak resmî kurum ve kişilerin görevlerini titiz çalışmalara dayandırmaması ve ağa, eşraf gibi maddi bakımdan güçlü mütegallibe kesiminin etkisi altına girmesi şeklinde görülür. Kaymakam Fikret, sıtma hastalığı nedeniyle tanınmaz hâle gelen insanlar karşısında, *"Nasıl olur? Hükümet bu faciaya nasıl müsaade eder?"* (T, s. 73) diyerek üzüntüsünü ve çaresizliğini dile getirir. Anadolu'nun bir kasabasına devleti temsil için gelmiş biri olarak görevini yapmasına el birliğiyle engel olunması karşısında duyduğu üzüntüyü ifade eder:

"Nasıl olur? Nasıl, nasıl olur? Çukurova bir pamuk bölgesidir. Pamuğu söküp yerine pirinç ekiyorlar. Pamuk ölüyor. Birkaç adam kolaylıkla bol kazanç sağlıyor diye. Nasıl, nasıl, nasıl olur? Atacaklarmış!.. Kanuni ödevimi yapmışım diye nasıl atarlar?.." (T, s. 73).

Kanunlara göre hareket eden Kaymakam'ın, bürokratik engellere takılarak vazifesini icra edememesi, bürokratik kurumların yozlaşmasının bir sonucudur. Romanda maddi bakımdan her türlü imkâna sahip mütegallibe kesiminin, devletin pek çok resmî kurumuna uzanabilmesi ve bu kurumlarda, kanunlara karşı söz sahibi olması, toplumsal bakımdan eleştirilir. Bu durum aynı zamanda bir toplumun çöküşünü hızlandıran etken olarak değerlendirilir. Nitekim söz konusu kasabanın kendi değerlerine yabancılaşarak bozuma uğramış, çeltik eken ağa ve eşrafının, çeltik ekim kanununa uymayan yerlerde kendilerine ekim ruhsatı vermeyen genç Kaymakam'ı türlü oyun ve iftiralarla Ankara'ya yazdıkları dilekçeler sonucunda görevden aldırmaları ve sürgün ettirmeleri, bunun en somut göstergelerindendir. Bu hâliyle Anadolu'nun bir kasabasına hizmet için giden, kanunlara göre hareket ederek işini gerektiği gibi yapan genç Kaymakam; haksızlık, zulüm ve halkın sömürülüşü karşında verdiği mücadelede yenik düşer.

Zeliş romanında ise toplumsal yozlaşma, kasaba adliyesinde çalışanların zihniyeti ve meslek algısı üzerinden sunulur. Romanda kasaba adliyesinin küçük oluşu ve üç dört kişiyi geçmeyen kadrosu üzerinde durulur. Küçük kasabalarda, sayılarının az olması nedeniyle bu kişilerin her durumda birbirlerinin düşüncesini kayıtsız şartsız desteklemesi gerektiği anlayışının hâkim olduğuna vurgu yapılır. Bu anlayış, *"... bir sulh hâkiminin, savcının dileğini yerine getirmemesi ne dostluk ne de meslek dayanışması ile bir arada düşünülemez!"* (Z, s. 206) şeklinde ortaya konurken savcı ve hâkimin, işini olması gerektiği gibi değil; meslek arkadaşlarının isteği ve hatırı doğrultusunda yapması eleştirilir. Bütün bunlar, toplumsal düzeyde mesleki bakımdan yaşanan yozlaşmayı gözler önüne serer. "…

yazar kendi bilgilerine dayanarak bizdeki adli ve idari mekanizmanın, bu kız kaçırma olayı dolayısıyla, halkın yaşama düzeni ve temposuna uymayan yanlış işleyişi üzerindeki tenkitlerini de ortaya koyuyor." (Alangu, 1965b: 834-835). Böylece toplumun bir biriminde cereyan eden yozlaşmanın aslında kademeli bir şekilde toplumun diğer birimlerine ve bireylerine doğru yayıldığı üzerinde durulur.

Kasabalarda devlet kurumlarında çalışan kişilerin, sayılarının az olması nedeniyle her durumda birbirlerinin düşüncesini kayıtsız şartsız desteklediğini ve bu anlayışın her şeyin üstünde tutulduğunu, kasabanın sevilen eşrafından Avni Bey adlı iş veren ile savcı ve hâkim arasında geçen görüşme somut bir şekilde ortaya koyar. Savcılığa verilen düzmece bir dilekçe ile Ali Onbaşı, oğlu Cemal ile birlikte Zeliş'i zorla kaçırmakla suçlanır ve Ali Onbaşı'nın tutuklu yargılanmasına karar verilir. Ali Onbaşı'nın üç gündür kendi deposunda çalıştığına tanıklık eden Avni Bey, onun uğradığı haksızlık karşısında rahatsızlık duyar. Bu nedenle Ali Onbaşı'nın suçsuz yere tutuklanmasına üzülerek onun suçsuz olduğuna şahitlik etmek ve tutukluluğunu sonlandırmak için savcı ve hâkimle görüşür. Avni Bey'e öteden beri saygı duyan ve ona güvenen savcı, Avni Bey'in anlattıklarının doğru olduğuna ve şahitlerin varlığına inanır. Ancak bir gün önce tutuklattığı bir kimsenin bir gün sonra serbest bırakılması durumuna canı sıkılır. Hâkim Bey de Avni Bey'in anlattıklarına inanır ancak meslektaşıyla aralarında olan dayanışmadan dolayı şahitlerin dinlenme isteğini ve Ali Onbaşı'nın suçsuzluğunun ortaya çıkmasını reddeder. Savcı, kendi verdiği kararın, dışarıdan gelen bir kişi tarafından düzeltilmesini ve her ne kadar suçsuz da olsa tutuklattığı bir kişinin serbest bırakılmasını, savcılık yetkileriyle bağdaşmayan bir durum olarak görür. Bu nedenle Avni Bey'i geçiştirmeye çalışır.

Avni Bey işin yokuşa sürüldüğünü anlar ve savcıya, *"Sizden bütün istirhamım, bizlerin de ifadelerinin alınmasına emir buyurmanız olacaktır beyefendi. Bilahare takdir elbetteki makamı celilinize aittir…"* (Z, s. 226) diyerek isteğini kibarca dile getirir. Bunun üzerine savcı, birkaç gün geçsin sizin göstereceğiniz şahitleri dinleriz, diyerek Avni Bey'i bilinmez bir tarihe geçiştirmek ister. Hâkim Bey ise savcı ile Avni Bey'in arasını bulmak için net bir tarih belirtir ve *"Önümüzdeki salıya çarşambaya kadar bekleyin. Salı günü bir dilekçe ile müracaat edin, şahitlerinizi dinler, ne icap ederse karar altına alırız."* (Z, s. 226) diyerek konuşmayı sonuçlandırır. Savcının ve hâkimin meslek ahlakıyla bağdaşmayan bu davranış şekli, toplumsal düzeyde gerçekleşen mesleki yozlaşmayı ortaya koyar.

Avni Bey'in tüm çabalarına rağmen şahitleri bir hafta sonra dinleyen savcı, ifadeler doğrultusunda Ali Onbaşı'yı suçsuz bularak onun tutukluluğunu kaldırır. Kasaba halkı;

savcının, şahitleri keyfi olarak geç dinlemesine ve Ali Onbaşı'nın suçsuz bir şekilde bir hafta tutuklu kalmasına şaşırır. Ardından, *"Doğrusu, bir kimsenin, dövmek, sövmek, öldürmek, her neyse, hakkıyla hapiste kalmasına saygı duyulacak bir çeşit erkeklik bulunduğuna akılları yatıyordu ama, böyle hiç yoktan, hak etmeden?.. Hapse girip çıkmak da bu kadar ucuzladı mı ki?"* (Z, s. 228) diyerek yargı birimlerindeki işleyişe ve aksaklığa vurgu yapar ve insanın bu denli hakir görülmesini toplumsal boyutta eleştirir.

Nâbi'nin Park Kahvesi romanında ise toplumsal düzeyde görülen yozlaşma, devlet dairelerinin işle(me)yişi ve resmî dairelerdeki tıkanıklık nedeniyle halkın karşılaştığı sorunlar ve bürokratik engeller aracılığıyla ortaya konur. Kır Kahvehanesi kanununa uygun bulunmadığı gerekçesiyle kahvehanesi kapatılan İnce Kadri, sıkıntısını anlatmak için Kaymakam Bey'e bir dilekçe yazdırır. İnce Kadri, dilekçesini Kaymakam Bey'e verdiğinde Kaymakam'ın, dilekçeyi hemen havale edeceğini söyleyerek imzaladığını Hurşit'e anlatır. Bunu dinleyen Hurşit, yılların tecrübesine dayanarak Kadri'ye acıyarak bakar ve *"Daha çok beklersin … Kırk yıldır kaymakam beylerin çetelesini tutarım, hani Allah da şahidimdir ya! Bir tek havaleci olmayanına rastlamadım. Tevekkeli bütün köylü, kasabalı, kaymakamların bir adına da 'havaleci' der. Millet yerden göğe haklı."* (NPK, s. 9) diyerek resmî dairelerin işi yavaşlattığına ve işleyemez durumda olan bürokrasinin, halkın problemlerini çözmekten uzak oluşuna vurgu yapar. Halk, kaymakamın, kendisine gelen her yazıyı başka birime göndermesinin, sunulan dilekçeyi işleme koymayacağı, kasaba halkının sıkıntılarını gidermek için vazifesini yapmayacağı anlamına geldiğinin bilincine varmıştır. Burada devlet dairelerinin işle(me)yişine işaret edilerek resmî dairelerdeki tıkanıklığın, halkın karşılaştığı sıkıntı ve bürokratik engellerin eleştirisi yapılır.

Romanda görülen bir başka toplumsal yozlaşma da kasaba eşrafından Zati Bey aracılığıyla sunulur. Zati Bey, Menderes Irmağı'nın taşmasıyla ovanın sular altında kalmasını ve bu sayede bataklıklarda yetişecek olan sazlardan yüksek miktarda para kazanmayı amaçlar. Bunun için kasabanın Su İşleri Müdürü'ne rüşvet vererek düzmece bir gerekçeyle onun bir resmî yazı yazmasını sağlar. Su İşleri Müdürü, yazdığı yazıyla makinelerin yanlış yerde durduğunu ve bu makinelere artık yakıt tahsisatı da yapılamayacağını gerekçe göstererek Menderes'in denize rahat dökülebilmesi ve bu sayede taşmasını engellemesi için çalışan makinelerin durdurulması hususunda karar verir. Böylece Menderes'in taşarak tüm ovayı sular altında bırakmasına zemin hazırlar. Beklenildiği gibi Menderes taşar ve tüm ova sular altında kalır. Verdikleri bin bir emeğe rağmen hâlâ yoksulluk içinde yaşayan halk, tarım ürünlerinin sular altında kalışını çaresizce izlerken Zati

Bey, Menderes'in taşmasıyla hiç emek vermeden otuz bin lira kazanmanın rahatlığını yaşar. Burada bir eşrafın çıkarı için pek çok insanın mağdur edildiği görülür. Bu süreçte resmî kurumlardaki yozlaşma gözler önüne serilerek bürokrasinin, mağdur olan yoksul halkın yanında değil, Zati Bey gibi kasaba zenginlerinin yanında olduğu ve âdeta onların oyuncağı hâline geldiği ortaya konur. Böylece sistemin, zengini desteklerken yoksulu ise iyiden iyiye ezdiğine işaret edilir.

Denizin Çağırışı adlı romanda ise toplumsal düzeyde değerlendirilen ahlaki ve mesleki yozlaşma ortaya konur. Başkişi, öğretmenlik için gittiği kasabada insanların genel olarak ahlaki bakımdan uygun olmayan bir yaşantıya sahip oluşuna dikkat çekerek özellikle kayısı bahçelerinde hastalıklı kadınlarla yapılan eğlencelerden bahseder. Kasaba halkının ahlaki değerlerinden uzaklaşarak bozuma uğrayışını ve gayriahlaki yaşantısını, *"…frenginin yerel hastalık hâline geldiği bir kasabada, beş yıl oturmuş bir insanın, böyle sinirsel bulantılara tutulması kadar doğal ne vardır?"* (DÇ, s. 35) şeklinde dile getirerek kasaba genelinde yaygın olan gayriahlaki ilişkilerin boyutunu gözler önüne serer.

Denizin Çağırışı romanında ahlaki yozlaşmanın dışında mesleki yozlaşmanın varlığından da bahsetmek mümkündür. Küçük bir kasabaya öğretmen olarak giden başkişi, bu kasaba okulunu Anadolu'nun en güzel okulu yapmak, çeşitli projelerini ve ideallerini gerçekleştirmek için çeşitli girişimlerde bulunur. Ancak yeniliklere kapalı olan millî eğitim memurunun ve kasaba kaymakamının her defasında ödenek olmaması gerekçesiyle genç ve idealist öğretmenin istek ve heveslerinin önünde birer set gibi durması, öğretmenin projelerini ve ideallerini gerçekleştirmesine engel olur. Öğretmenin projelerinin önünde engel olarak duran bu yozlaşmış kişiler, Anadolu'nun bu kasabasını aydınlatmak ve bilgiyle donatmak için gelen genç öğretmeni desteklemek yerine onun kendi kabuğuna çekilmesi için olumsuz şartları hazırlar. Bu kişiler, yapıcı olmak yerine çalışkan gençleri körelterek yıkıcı bir duruş sergiler. Romanda görülen bir başka yozlaşma ise eğitim alanında gerçekleşen mesleki yozlaşmadır. Kasabada zenginliği ile öne çıkan bir eşraf, okulda başarısız olan çocuğunun her şeye rağmen sınıf geçmesi için kasaba kaymakamını devreye koyar ve kaymakam, iltimas ile öğretmenden çocuğu geçirmesini ister. Burada eşrafın durumu bireysel yozlaşmayı, kurallara aykırı bir şekilde haksız kayırma ve ayrıcalık isteyen kaymakamın durumu ise toplumsal düzeydeki mesleki yozlaşmayı ortaya koyar.

Yağmur Duası adlı romanda ise toplumsal yozlaşma, ahlaki bakımdan çöküntü içinde olan kasaba erkekleri ve insanların dinî hassasiyetlerini sömüren yozlaşmış zihniyetler

aracılığı ile ortaya konur. Bu kasabadaki yozlaşmanın oluşumu; cehalet, eğitimsizlik ve sömürü gibi etkenlere bağlı olarak izah edilir. Romanda Avusturyalı Muhabir Herr Mayer, kendi gazetesinin yaptığı bir görevlendirme ile Orta Doğu ülkelerindeki ilerleme belirtilerini gözlemlemek amacıyla Türkiye'ye gelir. Geçen son otuz senelik sürede ilerlemenin, şehirlerden ziyade köy ve kasabalarda gerçekleşip gerçekleşmediğini anlamak ve karşılaştırma yapmak için I. Dünya Savaşı yıllarında müşavir göreviyle bulunduğu Çorum civarındaki bir bölgeyi seçer. Bu yolculuğa, dünyanın önemli yerlerini görmüş ve seyahat röportajlarıyla tanınmış ünlü bir gazeteci olan başkişi Ferhat ile gazetenin Ankara temsilcisi Seyfi de dâhil olur.

Yola çıkan ekip, geceyi geçirmek için İ… kasabasında bir handa konaklar. Ekibin bu kasabada tanıklık ettiği olaylar, ahlaki çöküntüyü ve yozlaşmış zihniyeti açıkça gözler önüne serer. Ferhat, Mayer ve Seyfi, karınlarını doyurduktan sonra hana dönerken elektrik olmayan kasabada jeneratörle işleyen bir sinema olduğunu görür ve içeri girerler. Filmde sefahate düşerek ailesini ihmal eden bir babanın yaşamı konu edinir. Başlangıçta sinemada Ferhat, Mayer ve Seyfi'den başka hiç kimse yokken filmin ilerleyen süreçlerinde *"...kapı ardına kadar açıl(ır), sınıfa talebe girer gibi itiş kakış ve iskemle takırtıları arasında içerisi tıklım tıklım doluver(ir)."* (YD, s. 32-33). Ferhat yanına oturan eli tespihli kişiye bu hücumun nedenini sorduğunda kişi, *"Karı oynayacak!"* (YD, s. 33) cevabını verir. Ardından Ferhat'ın yanında oturan eli tespihli kişinin dediği gibi film sahnesinde raks eden yarı çıplak kadınlar belirir. Kasaba erkekleri, bu sahneyi hayranlıklarını dile getiren nidalar eşliğinde izledikten sonra raks sahnesinin bitimiyle sinemayı aniden boşaltır. Bu sırada Seyfi, kasaba erkeklerinin tekrar gelip gelmeyeceğini öğrenmek için kapıdaki bekçiye başka raks sahnesi olup olmadığını sorar. Bekçi başka raks sahnesinin olmadığını belirterek filmin sonunda adamın karısının öldüğünü ve bir mevlit sahnesinin olduğunu bu nedenle kasaba erkeklerinin bu kez de mevlit sahnesine geleceklerini söyler. Ardından *"Dini bütündür bura halkı."* (YD, s. 33) diye ekleyerek ahlaki bakımdan bozulmuş ve yıkıma uğramış kasaba erkeklerinin dar kalıplar içindeki tutarsızlığını ve yozlaşmışlığını ortaya koyar. Aynı şekilde yadırganacak ölçüde ağır ağır hareketlerle sessiz bir şekilde dolaşan kasaba erkeklerinin, cinsel içerikli kadın sahnelerini izleyebilmek için sinemaya hücum edişleri ve hiç beklenmeyecek nidalarla seslenişleri, bu insanların yaşamdaki tezatlığı ve çöküntüyü bir kez daha gözler önüne serer.

Kasabada görülen bir başka yozlaşma ise insanların dinî inançlarını ve hassasiyetlerini maddi çıkar sağlamak için kullanan din işportacıları (YD, s. 38) ve bu işportacılara itimat eden kasaba insanları ile ortaya konur. Bir din işportacısı; Arapça

yazılardan oluşan çeşitli levhalar, karınca duaları, ilmihaller, Elifbeler, kâğıtlara sarılı tütsüler ve büyü yapmak için kullanılan çeşitli malzemelerden oluşan tezgâhını, kasabanın meydanında satışa sunar. Sonra kasaba halkına seslenerek evlerin bereketi ve selameti için, günahlardan arınmak için mürekkebine şeyh tükürüğü karışmış dua yazılı bu malzemelerden halkın satın almasını ister. İşportacının etrafında toplanan ve onun vaazını büyük bir dikkatle dinleyen kasaba halkı ise bu levha ve dualardan alır ve *"...iyi bir iş yapmış insanların kendilerinden memnun hâliyle kalabalığın arsına dön(er) ve oradan uzaklaşmayıp ticari vaazı dinlemeğe devam ed(er)."* (YD, s. 37-38). İşportacının, insanların dinî duygularını çeşitli yalan ve hilelerle sömürmesi, pazarladığı malzemeleri gündelik yaşamdaki tüm olumsuzluklara karşı çare olarak sunması ve bu sayede maddi çıkar sağlaması; kasaba insanının ise dini yanlış ve eksik uygulamalarla yaşamaya çalışması ve din işportacısının ticari vaazlarına (YD, s. 38) büyük bir gönül rahatlığı ile sorgusuz sualsiz teslim olması hem din işportacısının hem de kasaba insanının dinî inanç ve değerlerinin bozulmuşluğunu ve yozlaşmışlığını ortaya koyar. Bu hâliyle Anadolu'nun kasaba ve köylerinde hüküm süren yozlaşmanın, insanların cehaleti ve eğitimsizliğiyle aynı eksende ilerlediğine işaret edilir.

Bir satış sırasında din işportacısının alışveriş yapan bir çocuktan yirmi kuruş fazla para alması ve çocuğun ısrarına rağmen aldığı fazla parayı vermemesi ve *"Oğlum, biz ehli diniz, şuracıkta çil çil altınlar dursa haram der bakmayız. Senin yirmi kuruşunu mu yiyeceğiz?"* (YD, s. 38) diyerek inkâr etmesi hatta çocuğun *"Defol ulan velet!"* (YD, s. 38) denilerek itilmesi, yine bir yozlaşma örneği olarak sunulur. Bu garip olayı ve çocuğun çaresizce ağlayışını seyreden kalabalığın ise hiçbir müdahalede bulunmadan olanları izlemesi de kasaba insanının bireysel ve toplumsal bakımdan yozlaşmışlığını ve insani değerlerini yitirmiş olduğunu gözler önüne serer.

Başkişinin, İ… kasabasında gördüğü bu yozlaşmışlıklar, Anadolu'nun kasabalarının içinde bulunduğu cehaleti, eğitimsizliği ve geri kalmışlığı görmesinde ve başkişinin değişim ve dönüşüm geçirmesinde etkili olur. Bu nedenle İ… kasabası, başkişinin kendi varlığını sorgulaması ve romanın seyri içinde gideceği Anadolu'nun köylerine karşı hazırbulunuşluğunun ve tutumunun oluşmasında önemli bir yere sahiptir.

3. 2. 3. Dedikodu ve İftira

Toplumsal hayatın önemli sıkıntılarından biri olarak görülen dedikodu, *"başkalarını çekiştirmek ve kınamak üzere yapılan konuşma"* (www.sozluk.gov.tr., Erişim tarihi: 02.02.2020) anlamına gelir. Dedikodu, aynı zamanda toplumsal bir problem olarak

tanımlanır. Bir haberleşme ve iletişim ihtiyacıyla oluşan dedikodu, söz konusu konuşmanın içine kasıtlı veya kasıtsız olarak yanlış bilgi dahil edilmesiyle gerçekleşir. İnsanlar, sosyal yaşam içerisinde gerek gerçek dünyada ve gerekse kurmaca dünyada herhangi bir konuyla ilgili olarak başka insanlar hakkında konuşur. Bu nedenle toplumsal bir sorun olarak gün yüzüne çıkan dedikodu, yazarlar tarafından da romanlarında önemli bir unsur/izlek olarak kullanılır.

Çalıkuşu romanında görülen dedikodu izleği, romanın akışını doğrudan etkilemesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Bu izlek, Feride'nin bulunduğu kasabadan başka bir kasabaya kaçışını zorunlu hâle getiren bir etken olarak sunulur. Feride'nin dikkat çeken güzelliği, Ç… kasabasında pek çok dedikodunun çıkmasına neden olur. Bu durumu mektebin müdiresi şöyle izah eder: *"... kızım gençliğiniz, güzelliğiniz, her rastgeldiğiniz erkeğe baş çevirtiyordu. Öyle ki kasabada gizliden gizliye bir dedikodu başladı ... kışladaki zabitlerden, kahvedeki esnaftan tutunuz da idadi mektebindeki büyük talebelere varıncaya kadar sizi, uzaktan tanımayan, sizden bahsetmeyen yokmuş."* (Ç, s. 285). Feride'nin hem tecrübesiz olması hem de çocuksu davranışları, kasabada çıkan dedikodulara imkân sağlar. Akşamüstleri okula kızlarını, kardeşlerini almaya gelen erkeklerin asıl amacının, Feride'yi görmek olduğu anlaşılır. Hatta bir gün Feride'nin bir kız çocuğunun saçlarını örerek ona taktığı kurdeleyi, kasabada çapkın bir kişinin çocuktan parayla aldığı ve Gülbeşeker'den nişan aldığını belirterek yakasına taktığı bilinir. Meyhaneden dönen bazı sarhoşların, mektebin duvarındaki siyah taşa Feride'nin elini sürdüğünü söyleyerek o taşa dokunmak için birbirleriyle yarıştıkları görülür. Bütün bunlar, kasabada Feride hakkında dedikoduların çıkmasına neden olur. Bu dedikodular nedeniyle Feride, evden dışarı çıkmamaya başlar ve yalnızlığa mahkûm olur.

Bunların yanında Feride'nin, Abdürrahim Paşa'nın konağına giderek Yüzbaşı İhsan'la konuşması ve ondan evlilik teklifi alması yine dedikodulara sebep olur. Feride'nin, kasabada oldukça iyi bir kısmet olarak görülen Yüzbaşı İhsan'ın evlilik teklifini kabul etmemesi de onun kasabada başka birini sevdiğine dair dedikoduların çıkmasına neden olur. Bütün bunları öğrenen Feride, bu kasabadan kurtulmak ister. Bu nedenle Müdire Hanım'a başvurarak tayininin başka bir yere çıkarılması için ondan yardım talep eder.

Feride, Ç… kasabasının dışında Kuşadası kasabasında da korkunç bir iftiraya uğrar ve kasabada çıkan dedikodular nedeniyle tüm yaşamı değişime uğrar. Munise'nin ölümüyle birlikte beyin humması geçiren ve on yedi gün baygın yatan Feride, bakımının yapılabilmesi için Doktor Hayrullah Bey'in evinde kalır. Feride'nin Hayrullah Bey'in evinde kalması,

okuldaki öğrencilerin tedavisi için Hayrullah Bey'in kimi zaman okula uğraması ve Munise'nin rahatsızlığıyla Hayrullah Bey'in ilgilenmesi gibi pek çok etken kasabada, Feride ve Hayrullah Bey'in âşık olduğu ve gayri meşru ilişki yaşadığına dair pek çok dedikodunun çıkmasına neden olur. Kasabada çıkan bu dedikoduyu Hayrullah Bey, şöyle ifade eder:

"Mahalle namına kaymakama bir heyet gitmiş. Benim evimde ailemden, akrabamdan olmayan bir genç kızla yaşamamın örf eve şeriata aykırı göründüğünü söylemiş. Hatta hatta senin başka bir memlekete gönderilmeni istemiş. Herkesin kabahatini açık açık yüzüne söyleyen bir "Kör kadı" olduğum için beni zaten kimse sevmez. Bu vesile ile niçin bana da bir darbe indirmemeli, değil mi?" (Ç, s. 358)

Feride ve Hayrullah Bey hakkında kasabanın örf ve âdetlerinin hiçe sayıldığı, ırz ve iffetiyle alay edildiğine dair dedikodular, Maarif Encümeni'ne ve kaymakama kadar gider. Feride hakkında tahkikatlar yapılır ve tahkikat sonucunda Feride'nin görevden alınmasına karar verilir. Bunun üzerine Feride, ömrünün bir parçası ve yaralı gönlünün bir tesellisi olarak gördüğü mesleğinden istifa eder.

Hayrullah Bey, dedikoduların sebep olduğu çaresizlikten Feride'nin kurtulması için çözüm yolu bulmaya çalışır. Öncelikle Feride'nin İstanbul'a ailesinin yanına dönmesini önerir. Sonra iyi bir gençle evlenmesini teklif eder ancak kalbini Kâmran'a adayan ve ona mühürleyen Feride, bu teklifleri kabul etmez. Hayrullah Bey daha sonra hatırı sayılır derecede bulunan servetini Feride'ye bırakacağını söyler. Feride'nin hangi sıfatla sizden para yardımı almayı kabul edeyim cevabı üzerine de Hayrullah Bey, son çare olarak Feride'ye yalnızca kâğıt üzerinde olacak olan evlilik teklifini yapar. Böylece yapılan bu evlilik, kasabada çıkan dedikoduların son bulmasını sağlamış olur.

Bir başka toplumsal problem olan iftira da *"bir kimseye kasıtlı ve asılsız suç yükleme, kara çalma"* (www.sozluk.gov.tr., Erişim tarihi: 02.02.2020) anlamına gelir. *Yeşil Gece* romanında iftira izleği, romanın seyri içinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Kasaba halkı için oldukça önemli bir yere sahip olan Kelâmi Baba Türbesi'nde bir gece yangın çıkar. Bu yangının sorumlusu olarak kasaba öğretmenlerinden Mehmet Nihat Efendi gösterilir. İnsanların türbeleri yanlış anlamlandırmasının farkında olan Nihat Efendi'nin, türbeler hakkındaki konuşmalarından ve içki içmesinden yola çıkan ahali, türbe yangının sorumlusu olarak Nihat Efendi'yi işaret eder. Ona planlı, kasıtlı ve korkunç bir iftira atılır ancak daha sonra işin aslı ortaya çıkar. Buna göre bu suçlama, Nihat Efendi'yi yangından az evvel türbenin yakınında gördüğünü söyleyen türbedarın büyük oğlu ile bir mütekait memuru

tarafından kendi yaptıkları hırsızlığı gizlemek için atılan bir iftiradır. Bu iki kişinin, Kelâmi Baba Türbesi içinde bulunan pek çok kıymetli ve tarihî eşyayı satmak için çaldığı ve sırf bu hırsızlığı gizlemek için de türbeyi ateşe verdikleri anlaşılır.

Yeşil Gece romanında bir başka iftira da Ali Şahin cephesinde yaşanır. Sarıova kasabasında aydın bir öğretmen olan Ali Şahin'in varlığını kabullenemeyen ve kasabadan bir an evvel gitmesini isteyen Eyüp Hoca ve destekleyicileri, Ali Şahin'in aleyhinde birtakım suikast planları yaparlar. Beraber kaldığı arkadaşı Rasim'in bir miras meselesi için İstanbul'a gitmesi nedeniyle Ali Şahin, Emir Dede Mektebindeki odasında tek başına kalır. Bunu fırsata çevirmek isteyen gericiler, bir oyun hazırlar. Bu oyuna göre fırtınalı bir gecede okulun kapısını çalar. Kapıya çıkan Ali, kapı eşiğinde oturan ve *"Allah rızası için bir parça su"* (YG, s. 151) diye inleyen yüzü kapalı, çarşaflı bir kadın bulur. Kadın, Sarıova kasabasına kardeşini görmek için köyden geldiğini, yolda adres kâğıdını kaybederek kaybolduğunu, üstelik hastalandığını ve kendisini mektebe misafir etmesini söyler. Ardından da ağlayarak bayılır. Ali Şahin tüm çabalarına rağmen kapıdan ayrılmayan ve baygın hâldeki kadını içeri alır.

Öte yandan Ali Şahin'e atılacak olan iftiraya razı olmayan Emir Dede öğretmenlerinden Afif Hoca, mektebe gelerek Ali Şahin'e kurulan tuzak hakkında bilgi verir. Bu plana göre Ali Şahin'i, mektebe geceleri kadın alıyor diye göstererek mektebe baskın yapılacak ve böylece onun kasabadan gönderilmesi sağlanacaktır. Panik içinde olan Ali Şahin ve Afif Hoca, buna fırsat vermemek için baygın bir şekilde yatıyormuş numarası yapan kadının yanına gelir. Oyunun bir parçası olan ve ayaklarının tutmadığını söyleyen bu kadın, gerçeğin anlaşıldığını anlayarak yerinden fırlar ve küfür ederek Ali Şahin'e ve Afif Hoca'ya saldırır. Onlar da kadını güçlükle dışarı atarak bu oyunu ve atılacak iftirayı engellemiş olurlar.

Yine bu olaydan birkaç hafta önce (olmayan) çocuğunu okula kaydettirmek için geldiğini söyleyerek Emir Dede Mektebine sık sık gelen genç bir kadının da aynı amaç için kasabanın karanlık/gizli güçleri tarafından gönderildiği gerçeği ortaya çıkar. Gayriahlaki hayat yaşayan ve kasabaya İstanbul'dan bilinçli olarak getirilen bu kadın aracılığı ile Ali Şahin'e iftira atmak ve onu kasabadan göndermek istenir. Kasabayı aydınlatmak isteyenlere engel olmak için gericilerin ve gizli güçlerin, ne denli tehlikeli oyunlara başvurdukları ve ülkenin geleceğini karartma çabaları acı bir şekilde gözler önüne serilir.

Yeşil Gece romanında ise dedikodu izleği, kasabada olayların belirleyicisi niteliğindedir. Bu bağlamda dedikodu, romanda kasabanın Yunan askerleri tarafından kuşatılmasından sonra Rumların silahlandığı ve Müslüman ahaliyi katledeceği yönündeki çıkan asılsız haberler şeklinde ortaya konur. Bunun dışında Kelâmi Baba Türbesi yangınının suçlusu olarak tutuklanan Nihat Efendi'nin yargılanması sırasında Avukat İhsan, Nihat Efendi'yi mahkemede oldukça güzel bir şekilde müdafaa eder. Ertesi sabah bu durumdan hoşlanmayan softalar tarafından kasabada hızla bir dedikodu yayılır:

"Kelâmi Baba yangını yalnız Nihat Efendi'nin eseri değildir. O, kasabadaki dinsizler ve farmasonların el birliği ile meydana çıkardıkları bir faciadır. Daha fenası bu, bir başlangıçtır. Failler ile geçirilecek en şiddetli cezalara çarptırılmazsa daha başka türbeler yakılacak, arkasından sıra, camilere ve medreselere gelecektir. Hasılı, dinsizler ve farmasonlardan mürekkep bir komite, kasabadaki bütün dinî müesseseleri yakıp yıkmaya karar vermiştir. Bu şeriat dahilinde ehl-i İslam'ın canı ve malı dahi emniyette değildir." (YG, s. 200)

Avukat İhsan'ın başarılı savunması sonucunda softaların ve gericilerin karşı hücuma geçtikleri ve *"din elden gidiyor ve Müslümanların can ve mal güvenliği tehlikededir"* şeklinde açıklamalarla ahaliyi kışkırtmaya çalıştıkları görülür. Arka planda sosyal yaşamdaki her şeyin softaların isteği doğrultusunda gerçekleştiği, bu kişilerin toplum üzerindeki hâkimiyeti ve genel anlamda ülkede ikiliğe neden oldukları ortaya konur.

Eski Hastalık romanında ise kasabada Belediye Reisi ve arkadaşları hakkında çıkan dedikodu nedeniyle Belediye Reisliği görevini yürüten Yusuf, bu görevini kaybeder. Kasabada günlerce onun idaresizliğine, müsrifliğine, para suistimallerine hatta Ankara'ya gidip rakipleri hakkında olumsuz işlerde bulunacağına dair pek çok şey konuşulur. Yusuf, idarecilikte dost ve arkadaş olan kişilerin, kimi zaman insana düşmandan bile tehlikeli olabileceğini şöyle dile getirir:

"Mesela, fakir birkaç ameleye, formalitesi tamamen olmamış bir iş için para, yahut hasta bir hademeye çalışmadığı aylar için ücret veriyorsunuz. Bunda bir fenalık olmadığı aşikâr… Hatta çok kere bu kombinezonları kalemlerdeki kâtip arkadaşlar size tavsiye ediyorlar… Fakat gün geliyor ki yine aynı arkadaşlar bunları size karşı silah gibi kullanıyorlar…" (EH, s. 70-71)

Yusuf kasabada insanlar arasında konuşulan bu asılsız sözlerin ve olayların altında ezilir ve çareyi görevini bırakarak Gölyüzü'ndeki çiftliğe gitmekte bulur.

Ateş Gecesi romanında ise başkişi Kemal Murat'ın kasabaya sürgün edilme nedeni noktasında pek çok dedikodu çıkar. Bunlar içinde Kemal Murat'ın gizli bir cemiyete mensup olduğuna, mektep arkadaşlarını ihtilale teşvik ettiğine, Avrupa'ya kaçmak isterken yakalandığına ve hatta padişaha atılan bir bombada Kemal Murat'ın ilgisinin olduğuna dair söylentiler kasabada yayılır.

Değirmen romanında ise ülke sınırları içinde ve dışında yayılan deprem haberi üzerine Sarıpınar kasabasına yardım heyeti ve deprem sırasında yaralandığı haberi alınan Kaymakam'ın yerine de Kaymakam Vekili Eşref Bey gönderilir. Kasabanın tanınan eşrafından Ömer Bey, kasabaya gelen bu kişileri sıklıkla çiftlik evine eğlenceye davet eder. Bu durum, kasabada birtakım dedikoduların çıkmasına neden olur. Bu dedikodular, romanda Kaymakam Halil Hilmi Efendi tarafından okuyuculara aktarılır.

Kasabanın Meşrutiyet kıraathanesindeki yapılan dedikoduya göre Ömer Bey ile kasabaya yeni gelen Kaymakam Vekili Eşref arasında sıkı bir muhabbet gelişir, bu nedenle Kaymakam Vekili Eşref sıklıkla Ömer Bey'in çiftliğine giderek gece yarısına kadar orada kalır hatta bazen orada sabahlar. Bunlardan cuma akşamı yapılan bir saz âleminde birtakım uygunsuz kadınlar getirtilerek oynatılmış ve sonunda bir kıskançlık kavgası çıkaran cemaat, birbirine girmiş ve silahlar atılmıştır. Kasabanın çarşı kahvelerindeki rivayete göre ise kavga, Ömer Bey'in misafirleri arasında değil; bu misafirlerle çiftlikte oynatılan kadınları zorla alıp götürmek isteyen deveciler arasında olmuştur.

Daha sonra biraz gecikmekle birlikte genellikle havadisin en doğrusunu ortaya koyan Ohannes eczanesine göre ise meselenin şekli bütünüyle farklıdır. Eczacı Ohannes'e göre kasabadaki diğer dedikodularda yer alan uygunsuz kadınlar ve bu kadınları almak için çiftliğe baskın yapan deveciler ve atılan silahlar asılsızdır. O gece, eğlencede yalnızca Kızanlıklı Naciye vardır. Yardım heyetinden genç bir doktor ile Eşref, Naciye'yi birbirinden kıskanarak birbirlerini tokatlamışlar; Bulgar kızını onlardan kıskanan Ömer Bey ise misafir falan demeyerek sabaha karşı her ikisini kapı dışarı etmiştir. Kaymakam Halil Hilmi Efendi'ye göre zaten Ömer Bey'in çiftliği sapa bir yerde bulunduğundan birkaç el silah sesi değil, iki ordu muharebe etse kasaba halkının duyması imkânsızdır.

Kasabada çıkan dedikodulardan haberdar olan Kaymakam Vekili Eşref, bu dedikoduları yalanlamak için kasabada dolaşarak iyi görünmeye çalışır. Kaymakam Vekili Eşref'in, kasabalıların düşüncesini değiştirmeye çalışması, romanda *"Kaymakam vekili bunu en kuvvetli bir delil ile yalanlamak için Ömer Bey'i bir koluna, doktoru ötekine alarak*

günde birkaç nöbet çarşıda dolaştığı hâlde kimseye fikrini değiştiremiyordu. Zaten kasabada adını doğru basmaza çıkarmak için Ömer Bey'le ahbap olmak kâfi idi." (D, s. 122) şeklinde ifade edilir.

Kaymakam Halil Hilmi Efendi de aslında kasabada söylenen bütün bu rivayetlerin asılsız olduğunu düşünür ancak kendi yerine vekil olarak gelen Eşref'in bir şekilde kasaba halkı tarafından kötü algılanması, onlara konuşma malzemesi olması, hükûmeti temsil eden ve kendi yerine gelen birinin bu hâllere düşmesi, Kaymakam Halil Hilmi Efendi'nin hoşuna gider. Çünkü bu dedikoduların doğru olma ihtimali onun işine gelir ve kendi çıkarlarını ön plana çıkarırken hükûmetin itibarını hiçe sayar.

Bunun dışında Halil Hilmi Bey, kendi bilgisi dışında tüm Anadolu'da yaygınlaşan kasabadaki asılsız depremin sorumlusu olarak gösterilmesini, *"Kasabada hacısı, hocası birleşip bütün olup bitenlerin mesuliyetini, döndürüp dolaştırıp benim sırtıma yüklüyorlar."* (D, s. 96) şeklinde ifade ederek aslında kasabada dolaşan dedikodulara da dikkat çekmeye çalışır.

Kasabaya yardım heyetinin başında gelen Kaymakam Vekili Eşref ile ilgili kasabanın eczacısı Ohannes tarafından ortaya atılan bir rivayet de bulunmaktadır. Bu rivayete göre Eşref, sancak mutasarrıfı Hamit Bey'in akrabasıdır ve bu genç yakında mutasarrıfın damadı olacaktır. Bu nedenle Eşref'in, Mutasarrıf Hamit Bey tarafından korunup kollandığını belirtir. Bu durum, romanda *"Bu genç Mülkiye mezunu iki yıl evvel mektepten çıkınca Vilayet Maiyet Memurluğu'na tayin ettiren oydu. Şimdi de rivayete göre onun için vilayet dahilinde münasip bir kaymakamlık aranıyordu."* (D, s. 74) şeklinde dile getirilir. Kasabadaki bu dedikodudan hareketle sancak mutasarrıfından çekinen Halil Hilmi Efendi, Eşref karşısında son derece güçsüz kalmış ve eli kolu bağlanmıştır. Ancak ilerleyen süreçte Mutasarrıf Hamit Bey'in de Sarıpınar kasabasına gelmesi üzerine Halil Hilmi Efendi aslında mutasarrıfın hiç evladı olmadığını öğrenir. Böylece Eşref'in, mutasarrıfın damadı olacağı haberinin yanlış ve yalnızca bir dedikodudan ibaret olduğunu anlar.

Vurun Kahpeye romanında ise öncelikle başkişi Aliye'ye atılan iftira dikkat çeker. Aliye'nin aydın kişiliğinden paniğe kapılan ve onu kendi çıkarlarına tehlike gören Hacı Fettah Efendi, Aliye'nin yüzü peçesiz dolaşmasını ve Yunan Kumandanı Damyanos'la Rumca konuşmasını sebep göstererek onu ahlaksız bir kadın ve Müslüman gibi görünen bir Yunan ajanı olmakla karalar. Onun lanetlenmiş olduğunu belirterek ona tepkisiz kalınması durumunda kasaba ahalisinin Allah'ın gazabına uğrayacağını söyler. Böylece kasaba

meydanında verdiği vaazlar ve çeşitli iftiralar ile kasaba halkına Aliye'yi parçalatmayı amaçlar.

Ayrıca kasabaya gelen Kuvayımilliye Komutanı Tosun Bey'in, Ömer Efendi'nin evinde kalmasını fırsat bilen Hacı Fettah Efendi, bu durumu kendi lehine çevirir ve kasabada iğrenç bir dedikodu yaymaya başlar. Kuvayımilliyecileri, gittikleri kasabalarda kadın ve genç kızların namusuna el uzatmakla suçlar. Tosun Bey'e ise misafir olduğu Ömer Efendi'nin evinde evlatlığı Aliye ile bir ilişkisinin olduğu yönünde iftira atar. Böylece kasabaya İstanbul'dan gelen ve kimsesiz olan Aliye'yi, *"gâvur kahpesi"* (VK, s. 124) olarak damgalayarak kasabada onun hakkında çirkin bir dedikodu çıkarır.

Bunun dışında bir başka dedikodu da Kuvayımilliye birliği hakkında çıkarılır. İşgal kuvvetlerine karşı vatanı savunmak için oluşturulan ve memleketin resmî hazinesinden yardım alamayan Kuvayımilliye birliğinin, varlıklarını devam ettirebilmek için kasabanın yalnız belirli zenginlerinden olmak üzere bir defaya mahsus otuz bin lira para toplanması istenir ve toplanan paraların ne şekilde kullanılacağına dair ayrıntılı bilginin kasaba halkına verileceği belirtilir. Böylece gönüllü gençlerin para için değil, memleketleri için mücadele ettikleri insanlara gösterilmek amaçlanır. Bu hâliyle Kuvayımilliye birliği, kasaba ahalisinin sevgisini ve güvenini kazanır. Ancak kendisinden para kesilmesini istemeyen eşraf, Kuvayımilliye'yi kasaba halkının nezdinde karalamak adına birtakım dedikodular yaymaya başlar. Buna göre kasabanın bir gecede yüz bin liraya mahkûm edildiği ve bu duruma karşı çıkan Hacı Fettah Efendi'nin akıbetinin bilinmediği ve yaşanılanların korku verici olduğu yönünde söylentiler kasabada yayılmaya başlar. Bunun üzerine yoksul kasaba halkı, endişe içinde Kuvayımilliye'den ve Tosun Bey'den uzaklaşmaya başlar. Bu işin en büyük sorumlusunun Ömer Efendi olduğuna dair de birtakım iddialar ortaya atılır. Buna göre Ömer Efendi, Aliye'nin güzelliğinden yararlanarak Tosun Bey'i etkisi altına almış, böylece Kantarcıların Hüseyin'den ve Hacı Fettah Efendi'den intikam almak istemiştir. Bu yanlış algının doğal bir sonucu olarak ertesi gün okulda bütün çocuklarda Aliye'ye karşı gözle görülür bir soğukluk hissedilir.

Aynı şekilde Ömer Efendi, Hacı Fettah Efendi'nin yönlendirmesiyle Damyanos tarafından tutuklanır. Ömer Efendi, siyaset yapmak ve Kuvayımilliyecilerle beraber hareket etmek suçundan yargılanır ve onun öldürülmesine karar verilir. Bu durumu haber alan Aliye, Damyanos'la konuşmak için karargâha gider ve Damyanos'tan Ömer Efendi'nin serbest bırakılmasını ve işgal edilen mektebin boşaltılarak eğitime izin verilmesini ister. Aliye'ye âşık olan Damyanos, Aliye'nin isteklerini kabul eder. Bu durum, kasabada büyük bir

dedikodunun çıkmasına neden olur. Aliye'nin Damyanos'la tercümansız Rumca konuşmasından dolayı kasabada Aliye'nin yalandan Müslüman görünen bir gâvur kahpesi olduğu hatta Yunan Kumandanı Damyanos'a büyü yaptığı yönünde birtakım dedikodular çıkar. Bu dedikoduların, kasaba halisinde oluşturduğu tereddütler romanda şöyle ifade edilir:

"Herkes, bu efsunun kendilerine temin ettiği huzur ve emniyetten ziyade, ona karşı kalplerinde uyanan yabancı hislerin, şüphelerin tesiri altına giriyor, hatta kendisine çok muhabbetli olan kasaba kadınlarının bile gözlerinde zaman zaman garip ve müstereddit (karasız) bir şüphe dolaştığını görüyordu." (VK, s. 124)

Aliye hakkında yapılan bu dedikoduların ve ona atılan iftiraların, bir şekilde gerçekmiş gibi algılanmaya başlandığı görülür. Anadolu'nun söz konusu bu kasabasına eğitim hizmeti için gelen ve kendini pek çok yönden iyi yetiştirmiş bir öğretmene karşı yapılan bu cahilce yaklaşım gözler önüne serilir. Aliye'nin Rumca konuşabilmesi, aydın kişiliğinin bir parçası olarak değerlendirilmez, Hacı Fettah gibi cahil ve bağnaz kişilerin zihninde Müslüman kılığına girmiş bir casus olarak algılanır. Kasabada aydın kişilerin varlığından rahatsız olan bu bağnaz kişiler, olayları ve kişileri görmek istedikleri gibi algılayıp değerlendirir.

Diğer taraftan Yunan Kumandanı Damyanos ise Aliye'yi elde etmek için onun yalnız kalması gerektiğini düşünür. Bu nedenle babası olarak gördüğü Ömer Efendi'yi siyaset yapmak ve Kuvayımilliye taraftarı olmakla suçlayarak tutuklatır ve idam edeceğini duyurur. Bunun üzerine Aliye, çeşitli girişimlerden sonra Damyanos ile görüşerek Ömer Efendi'nin idam edilmesine engel olur. Bu sırada kasaba işgal edilmeden önce kasabayı, Aliye'nin kendisine verilmesi şartıyla Yunan güçlerine teslim eden yerel iş birlikçi olan kasaba eşrafından Hüseyin Efendi, Damyanos'un Aliye'yi kendisine vermemesine artık kızar. Gizliden gizliye kendini Kuvayımilliye destekçisi gibi göstermeye çalışır. Kasabada el altından Yunan idaresini ve Kumandan Damyanos'u eleştirmeye başlar. Bu bağlamda Aliye'nin, Ömer Efendi'yi idamdan kurtarmasını ve onun Yunanistan'a sürgün edilmesini kanıt göstererek Aliye'nin, Yunan Kumandanı Damyanos'a yüz verdiği ve Türk kuvvetlerinin kasabayı kurtarması durumunda öncelikle Aliye'nin cezalandırılması yönünde dedikodular yayar. Bunların dışında Aliye'nin idealist duruşunu ve yeni sistem öğretmenlik anlayışını kıskanan kasabanın diğer bir öğretmeni Hatice Hanım, Aliye'ye iftira atar. Okulu ziyarete gelen Kuvayımilliye Komutanı Tosun Bey'e, Aliye'nin, öğrencilere *"dinsizlik ve millîyetsizlik"* (VK, s. 53) öğrettiğini söyleyerek Aliye'yi değersizleştirmeye çalışır.

Kuyucaklı Yusuf romanında ise Kaymakam Salâhattin Bey'in ölümünden sonra maddi anlamda zor günler yaşayan Şahinde Hanım, damadı Yusuf'un bir işe yaramamasını ve kızının genç yaşta bu kadar sefalet ve zorluk çekmesini bahane ederek birtakım girişimlerde bulunur. Kendince kızının iyiliği için çaba sarf ettiğini savunan Şahinde Hanım, kızı Muazzez'i gayriahlaki bir yaşamın içine çeker. Şahinde Hanım'ın, on beş yaşındaki kızını maddi rahatlık uğruna kasabanın ileri gelen erkeklerine sunması, kasabada büyük bir dedikodunun dolaşmasına neden olur. Bir zamanlar Şahinde Hanım'la beraber gezen, şimdi ise onun gerçek yüzünü gören namuslu komşu ve tanıdıklar, Şahinde Hanım ile ilişkisini keser. Kasaba halkı bir taraftan birlikte hareket ederek bu duruma engel olmak ister diğer taraftan bu gayriahlaki ilişkinin içinde kasaba eşrafının ve Kaymakamın da olması nedeniyle eli kolu bağlı bir şekilde çaresizce bekler. Harp nedeniyle daha dik duruşlu ve söz sahibi kişilerin askere gitmesi ve kasabada yalnızca yaşlı ve engelli kişilerin kalması, bu gayriahlaki ilişkinin, daha rahat yaşanmasına ortam oluşturur. Romanda maddi gücüne güvenen ve kendine engel tanımayarak her türlü gayriahlaki davranışı sergileyen Hilmi Bey ile oğlu Şakir'in gayriahlaki ilişkilerde bile beraber hareket etmeleri, kasabada dolaşan başka bir dedikoduyu oluşturur. Bu durum, romanda şöyle ortaya konur:

"Bu adamın oğlu ile münasebeti memlekette oldukça kuvvetli bir dedikodu menbaıydı. Çünkü Hilmi Bey, Şakir'in hareketlerini düzelteceği, onu yola getireceği yerde, aynı şeyleri kendisi de, hatta çok kere oğlu ile beraber yapar, İzmirli, Midillili veya yerli Rum çocukları ile yazın Cennetayağı, kışın hamam âlemleri tertip eder, avuç avuç para saçardı. Bunları gören Şakir'in niçin daha ileri gitmediğine hayret edebilirdi.

Oğul ile baba arasında bazı gizli meseleler mevcut olduğu ve ikisinin birbirine bazı sırlarla bağlı bulunduğu da şehirde dolaşan laflardandı." (KY2, s. 45)

Hilmi Bey ile oğlu Şakir arasındaki bu yakınlık, çocuk yaştaki Kübra'ya bağ evinde baba ile oğlun birlikte saldırmalarında olduğu gibi ahlak dışı eylemlerde bile kendini somut bir şekilde gösterir. Bir baba olarak Hilmi Bey'in, oğlunun davranışlarını düzeltmesi ve onu sağlıklı bir birey olarak yönlendirmesi yerine onunla birlikte hareket etmesi ve oğlunun gayriahlaki yaşamına imkân tanıması, kasaba ahalisi tarafından yadırganmasına ve dilden dile konuşulmasına neden olur.

İnsan Kurdu romanında ise dedikodu izleği incelenen romanlar içinde en detaylı şekilde verilen izlektir. Kasabada gayriahlaki yaşantısıyla bilinen Gülizar'da ve kasaba erkeklerinin uğrak yeri olan Gülizar'ın evinde birtakım değişimler görülmeye başlanır. Kızı

Zeynep'in, Ali ile evlenmesiyle artık başlarında bir erkek olmasının mutluluğunu duyan Gülizar, gayriahlaki yaşantısına tövbe eder. Gülizar'ın yaşamında ve evinde gözlemlenen bu değişim, kasaba kadınlarının bir araya gelerek uzun uzun dedikodu yapmasına neden olur:

"Gülizarların evindeki değişikliğin farkına ilk, bakkalın karısı vardı. Evlerdeki tulumbalardan acı su aktığından, bütün o mahalleli içme suyuna Gülizarların karşısındaki tek çeşmeye gelirlerdi. Bakkalın karısı, çeşmeye geliş gidişlerinde, sabahleyin evden kara yüzlü bir çocuk-delikanlının bir arabayla çıkıp gidişine rastlıyordu. Ön odaya görülmemiş aklıkta perdeler asılmıştı. Kapıya geceleri sarhoşlar dayanmıyordu. Kocasına söylediğinde, bakkal, "Gülizar artık tövbe etmiş. Kızını evermiş biriylen. Damadına da atlı araba alıvermiş…" dedi.

Gün ortasıydı. Bakkalın karısı, başını bile örtmeden konu komşunun kırk ipini çekmeye çıktı. Erkekler işte, çocuklar sokaktaydılar. Rizelilerde bakkalın karısı, duyduğunu duymadığını bir solukta ortaya döktü.

"Ah bacım, ah! Gülizar o…su da tövbekâr olmuş artık. Gökten dolu yerine taş yağsa, bu kadar olur. Kızı Zeynep'i de evermiş, birilerini içeri damat almış. Bunla kalsa yine iyi, o…tan kazandıklarıyla bir at, bir araba da almış mı sana?"

Rizelinin karısı, "Ben gördüm bacım…" dedi. "Sabah gün ışımadan daha, evden bir araba çıkıyor, gece karanlıkta bir araba giriyor…"

Gelini, "Ah hanımanneciğim…" dedi. "Pazar günü göreydiniz bir. Arabayı tellemiş pullamışlar güzelce. Atı da öyle. Bir düzgün çekmedikleri kalmış. Bindikleri gibi arabaya, Düzlük yoluna gittiler, ben penceredeydim. Gülizar, bizim kapıdan geçerken bir burunladı beni… Pis o… parçası… Kapatıverdim kanadı yüzüne ben de."

Hasena'nım dibekte kahve dövüyordu.

"O…! O…!" dedi. Erkeklerimizi az mı baştan çıkardı, pis o…! Neyineymiş onun burun kıvırmak? Hoşt diyeydin, hoşt köpek…"

Rizelilerin gelini, "Kötüyle kötü mü olayım teyze'cim?" dedi. "Çirkefe taş atsan, üstüne sıçrar…"

Doğru kızım, doğru…" (…)

"Damat bulmuş demek kızına, ha?"

"Bulmuş bacım. Elin bir sağırını mı, körünü mü bulmuş, bozuk kızını yutturmuş."

"Şimdi eve zamparalarını almaz, öyle ya?"

"Allah'tan çekinmedikten sonra, kızından çekinmedikten sonra, damadından mı çekinecek? Şaşarım aklına bacım…"

"Ben de bizimkinin yalancısıyım. Gülizar damat edineli beri yoldan sarhoş zamparalar geçmez olasıymış."

"Bir belası vardı; çolak kollu bir herif. Her gelişinde mahalleyi ayağa verirdi de sesini bizim evden duyardık. Onun da mı kesilmiş ayağı?"

"Hiçbiri gelmiyormuş artık. Allah'ın bildiği…"

"Valla'i inanmam. Gözümle görsem de hiç… Zamparaları gelmiyorsa, Gülizar'ın kendi gidiyordur zamparalarına. Ondan kolayı mı var? Böyle oldu mu, ne damat duyar ne mamat. Baksana ne söylüyorsun: Herifçi, sabah karanlığı gidiyormuş, akşam karanlığı geliyormuş. Nereden görecek, nereden duyacak? Allah bilir, kasabının da yabancısıdır."

"Köylü parçası canım, inşaatçıymış."

"Demedim mi sana ben? Gülizar o… ama, akıllı karı. Sapına kadar akıllı hem de. Kötülüğünü bilmeyen bir köylücük buldu; parmak kadar bir çocuk, hem kızına koca yaptı, hem evine ekmekçi. Fena mı?"

"Böyle gideydi, daha yıllarla koca bulamazdı kızına. Kim alır o…nun kızını?"

"Altınlar yığsalar önüme, elini eline sürdürtmem Hasan'ımın. Gitsin, gönül eğlensin… erkektir, hakkıdır. Ama gelin almak mı? Orada dursun bacım, orada dursun…" (İK, s. 60-62)

Mahalle kadınları, Gülizar'ın, kızını evlendirmesinin ve yeni ailesiyle yeni bir yaşam kurmasının dedikodusunu yapar. Bu sırada Gülizar'a karşı tüm nefret duygularını ve aşağılamalarını dile getirir. Hatta Gülizar'ın evinin penceresindeki perdenin beyazlığına dikkat çekerek bu evin böyle beyaz bir perde takmaya layık olmadığını düşünür.

Rahmet Yolları Kesti romanında ise eşkıya Uzun İskender, Kuru Zeynel, Katır Adil ve Maraz Ali'nin Sarıca köyünde soygun yaptıklarından sonraki gün Sungurlu kasabasının Belediye Kahvehanesi'nde, yapılan soygunla ve eşkıyaların ele geçirilmesiyle ilgili birbiriyle çelişen sayısız dedikodu ortaya çıkar. İnsanların bir nevi iletişim şekli olarak değerlendirilebilecek dedikodu, söz konusu romanda trajikomik bir şekilde sıralanır. Bununla ilgili yayılan haberler abartılarak yanlış bir şekilde konuşulmaya başlanır. Buna

göre yanında üç kişiyle soyguna çıkan Uzun İskender için yanına on beş atlı aldığı, yanlarında bulunan birer silah için ise *"Çapraz armalarda beşer yüz fişek… Bellerde Çerkez kamaları… Çifte Alaman bombaları… Parabellum tabancalar… Omuzlarında kız gibi Osmanlı mavzerleri…"* (RYK, s. 364) şeklinde abartılarak konuşulur. Sadece Dede Kasım'ın evine yapılan soygun, *"Köyleri büsbütün bitirmişler. On beşe yakın köy ipten kuşağa indirilmiş. Kasım Dede'yi bilirsin. Önce onun köyünü basmışlar."* (RYK, s. 164-165) şeklinde yayılır. Bunun dışında soygun sırasında sandıklardan çıkan güzel kıyafetler ve eşyalar ile ilgili olarak da *"Fistanları, pırtıları evlenecek çağdaki fukara kızlarına dağıtmışlar, öküzü olmayana öküz parası, tuzu-gazı olmayana münasip miktarda harçlık vermişler. Köy sandığına kara salgından borcu olan fukaranın borcu silinmiş… 'Olmaz' diyerek, kızını fukara delikanlılara vermezlenen ağa takımına öyle bir meydan dayağı çekmişler ki…"* (RYK, s. 365) denilerek yanlış haberler birbiri ardına sıralanır.

Soygunu ihbar alan Yozgat yüzbaşısıyla çatışma yaşandığı ve ilk atışta yüzbaşının beş yüz liralık Arap atının vurulduğu konuşulur. *"Duyduğum böyle…. Ben de bizim bacanağın yalancısıyım."* (RYK, s. 369) denilerek dedikoduya devam edilir. Kastamonu dağına doğru yol alan eşkıyaların oradan Ankara'ya geçecekleri ve Gazi Mustafa Paşa'ya, *"Yol parasını şu kadara indireceksin. Sayım vergisi kalkacak. Köylüyü sıkmak yok… Ormanı serbest bırakacaksın…"* (RYK, s. 371) gibi birtakım tekliflerde bulunacakları söylenir.

Bu arada Köse Hacı adlı bir kasaba sakini, Uzun İskender'in, köylülere *"Köy yerinde kahpe avrat istemem (…) her köy kendi kötüsünü dört saata varmadan temizleyecek…"* (RYK, s. 374) dediğini belirterek geçenlerde Çorum'un Büyük Cami'sinde verilen bir vaazda hocanın, yakında Mehdi gelecek dediğini, o hâlde eşkıya Uzun İskender'in de sarhoş kılığında görünen Allah'ın sevgili hizmetkârı olabileceğini söyler. Bunun üzerine kahvedekiler, *"Yoksa Hacı, sen bu dediklerine hep inandın mı? (…) Hak taala bula bula bizim rezil İskender'i mi buldu yahu? Haşa sümme haşa, o da adam kıtlığına mı uğradı kurban olduğum?.."* (RYK, s. 375) diyerek ortaya atılanlara tepkisini koyar ve ardından yeni dedikodular trajikomik bir şekilde sıralanmaya devam eder. Buna göre Kasım Dede, evdeki altınları koruması için Uzun İskender'e silah verir: *"—Demek ki ciğeri kediye bekletirim sanmış akılsız Dede! Belasıdır, çeksin! (…) Dediğim gibi… İskender, mavzer omuzda, Dede'yi beklerken bir yandan da eski eşkıyalık arkadaşlarına haber uçurmuş… Heriflere kapıyı açı vermiş… Para dersen sandıkta, hazır. Dede'nin boğazına pala bıçağını dayamışlar, o kadar…"* (RYK, s. 377) denilerek Kasım Dede'nin tam yirmi bin sarı lirasının alındığı belirtilir ve bu durum kasabalılar tarafından şöyle konuşulur:

"Sungurlu Belediye Kahvesi'nde kalemler çekildi, rakamlara çöküldü. Herkes soluğunu kesmiş bakıyordu. Güdük kalemler beyaz kâatlara rakamlar dökmeye başladı ki, Allah beterinden saklasın, ucu bucağı görünmez rakamlar... (…)

—Bre kardeşim, her söze hemen inanı mı vermeli? Yirmi bin altun ne demek? Aklımda doğru kaldıysa bir altun, iki dirhem bir çekirdek… Çekirdeği sittir et, şu hâlde yüz elli altun bir kilo… On beş bin altun yüz kilo… Beş bini de otuz kilo diyelim. O çamurda, o selde yüz otuz okka altunu nereye götürmekte bu zibidiler? Bunlar trenin posta vagonu mu?" (RYK, s. 378-379)

Birbirini çürüten pek çok dedikodu ortaya konduktan sonra herkes kendi inandığı söylentileri kasabada yaymak için kahvehaneden ayrılır ve akşama doğru işin aslı duyulur. Uzun İskender'in, yanında üç kişiyle Kasım Dede'nin evini soyduğu, yağan rahmetin yolları kesmesiyle Sarıca köyünden kaçamadıkları ve sabah olunca köylülerin baskın yaptığı, çıkan çatışmada bir eşkıyanın öldüğü ve diğerlerinin teslim olduğu gerçeği öğrenilir. Aynı şekilde Uzun İskender ile Arif Ağa'nın Sungurlu kahvesinde ettikleri düzmece kavga, *"O pazar Sungurlu'nun Belediye Kahvesi'nde olup bitenler kolay unutulmamış, köylüler köylerinde bire bin katarak anlattıklarından Çorum toprağında duymayan da kalmamıştır."* (RYK, s. 101) şeklinde dile getirilerek söz konusu kasabada olayların yayılma hızı, insanların olaylara yaklaşımı ve iletişim algısı ortaya konur.

Dedikodu, *Yediçınar Yaylası'*nda da öne çıkan izleklerden biridir. Dedikodu unsuru ile Çorum kasabasında haberlerin dilden dile nasıl yayıldığı ve hangi boyutlara taşındığı Kemal Tahir'in sunumuyla ironik bir şekilde sunulur. Buna göre kasabada çıkan dedikodulardan biri Âyan Dilâver Paşa üzerine yapılan konuşmalardır. Dilâver Paşa, birbirinden güzel dört eşe sahip olmasına rağmen altmış yaşına geldiğinde güzelliğini duyduğu on altı yaşındaki Cemile'ye âşık olur. Bir konak yaptırarak Cemile'yi oraya yerleştirir. Cemile'ye öyle bağlanır ki o, aklına geldiğinde en önemli işini bile bırakır, konağa gelir.

Öte yandan Cemile, bir gün cirit meydanında Çakır Kâhyaların Halil Ağa'nın Ömer oğlanı görür ve ondan hoşlanır. Ömer on dokuz yaşında güçlü bir gençtir. Cemile, kahvesini içmesi için ona haber gönderir. Ömer oğlan bu davete gitmez, bunun üzerine Cemile, Ömer oğlanın yolunu keser. Bu olaydan sonra Ömer oğlan, Cemile'yi Yediçınar Yaylası'na kaçırır. Bunun üzerine kasabada çıkan sayısız dedikodu, *"O gün Çorum'a düşen fısıltıyı, Çorum, Çorum olalı hiç görmemişti."* (YY, s. 49) şeklinde ifade edilir.

Buna göre Ömer oğlanın, Cemile'yi kaçırırken Dilâver Paşa'nın Delibaşısı Kara Cehennem'i pala bıçağı ile ikiye biçmesi, Cemile'nin kaçırıldığını öğrenen Dilâver Paşa'nın namus elden gitti diyerek başını taşlara vurması, atlı birlik oluşturarak kaçanların peşinden gitmeleri ve daha Yediçınar Yaylası'na varmadan onları bulmaları, ceza olarak Ömer'in tecavüze uğraması ve Cemile'nin de zaptiye birliğindeki erkeklere sunulmasının ardından ölmesi şeklinde pek çok söylenti ortaya çıkar. Diğer yandan oğlunun Cemile'yi kaçırdığını haber alan Halil Ağa'nın ise artık benim öyle oğlum yok diyerek Dilâver Paşa'dan, oğlu Ömer'i öldürmesini istediğine dair dedikodular yapılır. Hatta Halil Ağa'nın, Dilâver Paşa karşısında duyduğu endişe şöyle dile getirilir:

"— Ne halt etsin? Şimdi densiz oğlan için bunca zenginliği dağıtsın mı? Kendin bilmez değilsin ya, bu Çakırların bütün variyeti esnafın, köylünün üzerindedir. Dilâver Paşa: 'Bundan böyle Çakırlara borcu olan faizini de, ana parasını da vermeyecek! Köylü de adamlarını harmana uğratmasın!' dedi mi bitti. Sen olsan oğluna arka çıkabilir misin?" (YY, s. 50)

Kasaba ahalisi bu konuyla ilgili konuşmaya devam ederken yazar, *"Millet böyle konuşurken meselenin aslı öğrenildi."* (YY, s. 50) diyerek dedikoduya dayanan yeni söylentilerin kasabada dilden dile dolaştığına işaret eder. Buna göre oğlunun, Dilâver Paşa'nın Cemile'sini kaçırdığını haber alan Halil Ağa, derhâl Dilâver Paşa'ya gider, ağlayıp sızlayarak oğlunun canının bağışlanmasını ister. Dilâver Paşa, el sürülmeden Cemile geri getirilirse Ömer oğlanı bağışlayacağını Halil Ağa'ya söyler. Ancak kasaba halkı, yiğit erkek olarak gördükleri Ömer oğlanın, Cemile'yi vermeyeceğini düşünürken *"Akşama doğru iş büsbütün anlaşıldı, Çakırların Halil Efendi hemen atlayıp yaylaya çıkmış, oğlanı bulmuş, hiçbir hata erişemeden karıyı geri getirmiş."* (YY, s. 51) denilerek dedikoduya bir yenisi daha eklenir. Buna göre Cemile, konağa getirildikten sonra Delibaşı Kara Cehennem, Cemile'nin ya kesilerek ya da konağın önünde ateş yakılarak öldürülmesini istediğine dair yeni söylenti ironik bir şekilde yayılmaya devam eder.

Kasabada çıkan bir başka dedikodu da Bağdat elinden gelen Abuzer ile kasabanın Zaptiye Kolağası Celil Efendi ile ilgilidir. Söz konusu kasabada dedikodu, önemli bir iletişim aracı olarak kullanılır. Bu durum, *"Kasaba kazan olmuş kaynıyor."* (YY, s. 123) şeklinde ifade edilir. Kasabadan birinin yaptığı bir şaka kasabada büyük bir dedikodunun dolaşmasına neden olur. Buna dedikoduya göre kasabaya gelen Abuzer aslında Zaptiye Kolağası Celil Efendi'nin babasıdır. İstanbul'a sürü götürürken oğlunu dünya gözüyle görmek için kasabaya gelir, dört eşek yükü de hediye getirir. Kimileri Celil Efendi'nin,

babasını karşısında görünce hemen elini öptüğünü kimileri ise babasını tanımazlıktan gelerek kırbaçladığını söyler. Kasaba ahalisinin dilinde bu dedikodu ironik bir şekilde şöyle dallanıp budaklanmaya başlar:

"Bre namussuz… desem, sen bir koca zaptiye Kolağası iken… Ve de bunca maaş alırken bir babanı çobanlıktan kurtarsana... (...) — Celil Efendi'ye kalsa hiç tanışlık vermeyecekmiş. Zavallı herif: 'Oğlum! Oğlum!' diye üstüne vardıkça, beriki: 'Geri dur! Bitiririm!' diyerek kırbaca davranmasın mı? (...) — Neden kendi evine indirmemiş peki? — Ömer Efendi'yi bilmez değilsiniz ya. Zaptiyeyle arası iyi olduğundan… — Arası iyi olduğundan mı, herifin babasını, boş ahıra doldurmuş?.. —Boş ahıra, evet… — Neden selâmlığa kondurmamış, bakalım? —Nasıl kondurabilirsin? Herifteki bit gayet yaman! Herifteki bit, kanatlı… Çekirge gibi şurdan şuraya hopluyormuş ki, hiç zaptolmuyormuş… (…) Zaptiye dairesindeki bu gürültü, çarşıdaki dedikoduyu büsbütün ayağa düşürmüş, büsbütün karıştırmıştı: —Bunlar, baba yurtlarında hayvan kısmının yalnız kellesini yerlermiş… — Neden? — Gövdeyi yemek günah… (…) — Durun kardaşlar, biz bu Celil Efendi'yle bir düğünde bulunduk. Herif davar kebabının budunu, kızıl koltuk etlerini, hep biyana bıraktıydı da kafayı kemirdi durduydu. 'Neden ki hey Allah?' dedik şaştıktı. —Bırakın şimdi kelleyi kulağı… Herif tepeden tırnağa silahlıymış ki (...) Kuşağında bir döner… Bunun yanında bir eski zaman piştovu... Ağızdan dolma uzun tüfek… (...) iki yüzlü Çerkez kamasına vuruldum. Götür çarşıya tellala ver, yüz sarı lirayı al savuş… (...) Fazladan kılıcı ne yapalım? (...) Bununla herif kuş avlarmış… (...) —Herif bunu böylece söylemiş. Bizim Deli Elvan inanmamış. Celil Efendi'nin babası, o sıra, üstlerinden geçen ala kargayı bir kılıçta aşağıya almaz mı? Elvan yemin içmekte. (...) —Bırak şu kılıç lafını… Ya küçük oğlana ne demeli? Oğlan leblebi gibi toprak yemekte… Ben gözümle gördüm. Taş da yerlermiş… — Pişirirler de yerler öyleyse… Demek ki oraların geçimi kolay… —Kolay olmaz mı? Geçim kolaylığından herif bir don, bir gömlek… Ama görünüşe aldanma! Kör karının kafasında taşıdığı koca küp, silme altın doluymuş… Tütün kaçakçısı Gâvur Ali: 'Altın sesinden aklım dolaştı, elim ayağım kesildi' diyerek yemin etmekte… —Yalnız altın mı? Fazladan büyü muskası… Okunmuş incir, şeker… Karı, bildiğimiz cadı karı… —Nesi oluyor? Kolağasının nesi, dedim? —Anasıymış… Günde yediği, Arabistan'da yetişen adamotu kökünün bir çiğnemi… 'Benim yüz elli yıldır yaşadığım işte bundan…' demiş." (YY, s. 118-122)

Kasabada Celil Efendi ve Abuzer hakkında yapılan bu dedikodular, bir süre sonra yerini Ömer Ağa'nın oğlu Kenan'ın üç yüz altına bir Arap atı almasına bırakır. Buna göre iki yüz altına alınan at, tam üç yüz altına alınmış diye konuşulur. Üstelik Kenan'ın, bu pahalı

atı, konağın ahırında kalan ve güzelliğiyle tüm kasabanın dilinde olan Emey'e yakın olmak için aldığına dair asılsız söylentiler.

Teneke adlı romanda ise dedikodu, kasabaya yeni atanan Kaymakam hakkında yapılan asılsız konuşmalardan ibarettir. Kaymakam Fikret, çeltik ekicilerin sözde samimiyetlerine aldanır ve onların oyununa gelerek çeltik ekim kanunundan habersiz bir şekilde çeltik ekim ruhsatını onaylar. Bu onay ile yerleşim bölgeleri içinde çeltik ekimine izin vererek insanların sıtma hastalığından daha çok etkilenmesine neden olur. Bu duruma tanıklık eden kasaba halkı, Kaymakam'ın böyle bir ruhsata izin vermesini, yüklü miktarda rüşvet almış olabileceğine bağlar ve bu doğrultuda yorumlar yapmaya başlar. Bu iftira ve dedikodulardan bazılarına kasaba kahvehanesine giden Resul Efendi tanıklık eder.

Resul Efendi, yeni kaymakam atanana kadar kasabaya kaymakam vekilliği yapan bir memurdur ve çeltik ekmek isteyen ağa ve mütegallibe kesimin onca baskısına rağmen onlara çeltik ekim ruhsatı vermemesiyle tanınır. Bu nedenle tam sürgün edileceği sırada söz konusu kasabaya kaymakam ataması yapılır ve Resul Efendi, sürgün edilmekten son anda kurtulur. Buna göre kasaba kahvehanesinde Resul Efendi'nin en yakın arkadaşı Hacı Ali Çavuş'un da içinde bulunduğu bir grup kalabalığın, Kaymakam hakkında yaptığı dedikodular şöyle aktarılır:

"Çavuş gülerek gene başladı:

'İrasul,' dedi, 'gördün mü dünkü çocuğu? Nasıl koydu çeltikçileri kafese! Pardon vallaha. Aboov! Ne adammış be! Vay anasını! El kadar çocuk. Soydu soğana çevirdi kasabayı. Yüz bin lira rüşvet almış ruhsat vermek için. On para da hisse… Sen bir imza atmaya korktun İrasul… Herifçioğlu bir günde beş yüz imza atıvermiş. Akılsız İrasul… Kuru kafa… (…) Kundağa yatır İrasul,' diye gülüyorlardı. 'Kundakta bile rüşvet alır. Bir kere bellemiş. Anasının karnında bellemiş. Yoksa daha genç. Anasının karnında bellemese bu kadar işi nasıl çevirirdi yoksa!" (T, s. 36-37).

Kasaba halkı, devleti temsil eden bir kişinin/kaymakamın, işini yapmadığını ve gayriahlaki bir şekilde kasabayı ve kasaba ahalisini maddi yönden sömürdüğünü düşünür. Bu nedenle Kaymakam hakkında alaylı konuşmalar yapar. Bütün bu konuşulanların asılsız olduğunu ve işin iç yüzünü bilen Resul Efendi, bu durum karşısında üzülür ve kahvedekilerin alaylı tepkisini alsa da Kaymakam'a iftira atmamaları konusunda onları uyarır. Bu dedikodulara öfkelenen ve hiçbir şeyden habersiz olan Kaymakam'a üzülen Resul Efendi, kasabada olup biten tüm gerçeği genç ve tecrübesiz olan Kaymakam Fikret'e anlatmaya

karar verir. Eline bir "çeltik kanunu" alarak sabah erkenden Kaymakam'ın yanına gider ve ona her şeyi anlatır. Bu sayede Kaymakam Fikret, etrafında bulunan eşraf, ağa ve mütegalibe kesiminin sözde samimiyetine inanarak oyununa geldiğini anlar. Kasabadaki dedikodularla ilgili Resul Efendi ile Kaymakam arasında geçen diyalog şu şekilde aktarılır:

"'Çok dedikodu var. Hakkınızda ağza alınmadık şeyler söylüyorlar. Ben yerin dibine geçiyorum. (...) Güya siz çeltikçilerden yüz bin lira rüşvet almışsınız. Kasaba günlerdir çalkalanıyor. Şöhretiniz Ankara'ya bile ulaştı şimdiye… İftira… Kötü iftira…' (...)

'İnanıyor mu halk?'

Resul Efendi zehir gibi gülümsedi:

'İnanır efendim. Halk böyle iftiralara inanmak için can atar. Bu da olmasa, sizin verdiğiniz şekildeki ruhsatiyeler yüz bin liradan aşağıya verilmemiştir efendim. Yüz bin biraz mübalağa ama, çok para döner ruhsatiye işinde. Kanunu okursanız haklı olduğumu anlarsınız. Dedikodunun sebebini anlarsınız." (T, s. 38-39)

Kaymakam'ın çeltik ekim kanunundan habersiz bir şekilde verdiği ruhsat sonucu, Okçuoğlu Mustafa Bey'in ektiği çeltik ile civardaki Sazlıdere köyü sular altında kalır. Bunun üzerine köyün, evsiz kalmış ve aynı zamanda çamura bulanmış kadın, erkek, çocuk, genç, ihtiyar bütün halkı, bu hâllerini göstermek için kasabaya Kaymakam'ın yanına gelir. Köylülerin bu durumu, romanda şöyle aktarılır:

"... bütün köy başta Zeyno Karı yola düştü. Dizlerine kadar gelen suları geçip kasaba yoluna çıktılar. Kadınlar kucaklarında bebekler, eteklerine yapışmış çocuklar… Tepeden tırnağa, yüz göz tüm çamur. (...) Kasabaya yaklaştıklarında hiçbirisinin insana benzer bir tarafı kalmamıştı. Üstlerindeki çamurlara toz yapışmış, kaşları kirpikleri bembeyaz olmuştu. Yarı kurumuş çamurlar da beyazlaşmıştı.

Böylece, kalabalık ayaklarını sürükleyerek geldi. Kaymakamlık dairesinin önünde durdu. Tepeden tırnağa çamura, toza batmış, dize kadar çemrek kalabalığı görenler bunda bir iş, mühim bir iş olduğunu anlamakta gecikmediler. Dükkancılar gürültüyle dükkanlarının kepenklerini indirdiler. Kahvedekiler oyunlarını bırakıp Kaymakamlık binasının oraya toplandılar. Sinek vızıldamaz kasabada, doyulmaz bir seyirdi bu! Az sonra bütün kasaba oraya yığıldı.

Zeyno Karı bas bas bağırıyordu: (...) 'Bakın, bakın, Muhammed ümmetleri, bakın hâlimize. Ne hâldeyik görün bizi. Okçuoğlu neler getirdi başımıza. Müslüman olana bu

zulüm yapılır mı? Söyleyin yapılır mı? Bir koca köy su altında koyulur mu? Bakın hâlimize. Kaymakam da baksın. Baksın da o taş yüreği azıcık yumuşasın." (T, s. 46)

Bir süre sonra bu kalabalıktan iki kişi, Kaymakam'ın yanına çıkar ve Kaymakam'ın, Okçuoğlu'na verdiği çeltik ekim ruhsatı sonucunda evleri, ekinleri ve pamukları başta olmak üzere tüm köyün sular altında kaldığını ifade eder. Bunun üzerine Kaymakam, civar köylere gider; onların dertlerini dinler. Bundan sonra etrafında bulunan eşraf, ağa ve mütegalibe kesiminin sırada bekleyen diğer çeltik ekim ruhsatlarını imzalamaktan vazgeçer ve bu kişilerin, Kaymakamlık binasına girmelerini de engeller.

İnce Memed 1 romanında ise dedikodu izleği, diğer eşkıyalardan farklı olması ve köylüler tarafından kurtarıcı olarak algılanması nedeniyle İnce Memed'in tüm kasabada konuşulması şeklinde görülür. Aynı şekilde hapishanede birbirinden güzel nakışlarla yün çorap ören Hatçe ve Iraz'ın şöhreti kasabada yayılır. "Acı"nın en etkili ve derinden yansıtıldığı motiflerle örülen çoraplar, *"Nişanlısını öldüren kızla oğlu vurulan kadının çorabı…"* (İM, s. 218) diye dilden dile konuşulur. Bu durum, *"Kasaba, kasaba oldu olalı nakışın bu kadar etkileyenini, acısını, güzelini görmemiştir. Kasaba bunu böyle kabullenmiş. Böyle söylüyor."* (İM, s. 218) şeklinde ifade edilir.

Hatçe'nin hapse atılmasından sonra İnce Memed, Kozan Hapishanesine götürülen Hatçe'yi, jandarmaların elinden alarak dağa kaçırır. Peşlerine düşen Asım Çavuş'un ve beraberindeki bir bölük jandarmanın çabası sonuç vermez. İnce Memed'i yakalayamadığı için kumandan karşısında zor anlar yaşayan ve ondan azar yiyen Asım Çavuş'un bu durumu ve kasabada hakkında yapılan dedikodular şöyle aktarılır:

"Kumandandan azar üstüne azar işitiyordu. Asım Çavuş o hâle gelmişti ki başını kaldırıp da çarşının içinden yürüyemiyordu. Utanıyordu. Aleyhinde, öyle çok dedikodu oluyordu ki, bunların çoğunu kulaklarıyla duyuyordu. 'İnce Memed dedikleri de (...) el kadar çocuk. Parmağına takmış koca Asım Çavuş'u oyum oyum oynatıyor.'" (İM, s. 411)

Abdi Ağa'nın, İnce Memed'in korkusundan dolayı köyünü bırakarak kasabaya kaçmasının ardından köylüler, tarladan yetiştirdikleri buğdaydan Abdi Ağa'nın ambarına tek bir tane bile bırakmamaya başlar. Bunu haber alan Abdi Ağa, durumu kaymakam ve jandarma kumandanı olmak üzere pek çok kişiye bildirir. Bunun üzerine Bucak Müdürü ve jandarma köye gönderilir. Köylüler -o yıl çok verimli bir hasat yapılmasına rağmen- bu yıl ekin olmadığını söyleyerek ürünleri saklar. Bucak Müdürünün ve jandarmanın baskı ve

aramalarına rağmen hiçbir ürüne rastlanmaz. Dikenlidüzü'nde yaşanan bütün bu olaylar, kasabada günü gününe duyulur ve uzun süre konuşulur.

Zeliş romanında ise dedikodu izleği, Zeliş ile Cemal'in birbirlerine olan aşkları ovada duyulduktan sonra komşular arasında yapılan konuşmalarla yer alır. Buna göre Cemal'in ailesinin yoksul olması nedeniyle Zeliş'e düğün yapacak durumlarının olmadığı üstelik henüz askerliğini yapmamış olan Cemal'in, Zeliş'i arkasında bırakarak askere gitmesi gerekeceği, bu sırada kayınvalidesinin ve görümcelerinin Zeliş'e eziyet edeceğine dair birbirinden farklı pek çok söylenti ovada konuşulmaya başlar.

Bu sırada Zeliş'te gönlü olan gözlemecinin oğlu Yaşar, Zeliş'in, kendisi yerine Cemal'i tercih etmesine öfkelenir ve Zeliş'ten öç almak için ortaya Cemal'in, Zeliş'i kaçıracağına dair asılsız bir söylenti çıkarır. Bu söylenti kısa sürede tüm ovada ve kasabada yayılır. Recep, kasaba pazarına indiğinde Mestan Ağa'nın oğlu, Recep'e, Zeliş'in Kadıovacıklılar tarafından kaçırılacağını duyduğunu, komşu olarak kendisini uyarmak istediğini ve tedbir alması gerektiği söyler. Bu sırada Recep'in karısını kuyu başında su doldururken gören Halil'in karısı da Zeliş'in kaçırılacağı haberini Zeliş'in annesine verir:

"Söyleyeyim de kızın da duysun bari; gizli değil ki, bütün âlemin dilinde… Kadıovacıklılar senin Zeliş'i kaçıracaklar, göz kulak ol!.." (Z, s. 99)

Sonraki süreçte Recep'in kızının, Cemal'le kaçışı da kahvehanede ve tüm kasabada konuşulur. Buna göre Zeliş'in, Boşnak Bekir ile sözlü olup olmadığı, on sekiz yaşını doldurup doldurmadığı, kızın rızasıyla kaçıp kaçmadığı, Cemal'in başka biriyle sözlü olan ve reşit olmayan bir kızı kaçırdığı için ne kadar ceza alıp almayacağı başta kahvehane olmak üzere tüm kasabada konuşulan en önemli konuların başında yer alır. Bunun dışında komşular arasında Zeliş ile Cemal'in her hareketi aşklarıyla ilişkilendirilerek konuşulur. Seven gençleri ayırdığına dair her iki tarafın da annesi ve babası suçlanır:

"— Ben dedim anasına.

— Ben söyledim bizimkine, kandırsın babasını!

— Kıysınlar nikâhını olsun bitsin…

— Madem Cenabı Hak ikisini birbirine yazmış… (…)

— Pek güzel söylersin ama, ah ah ah!..

— Senin yüreğin gene benden temiz! Ah ah ah...

— Kör olsun o anası…

— Kör olsun o babası…

— Gözleri çıksın inşallah…

— Hayır görmesinler…" (Z, s. 139)

Gençlerin kavuşmasını istiyormuş gibi görünen bu komşular, önce Zeliş'in annesinin yanına gider, onunla beraber Cemal'in ailesini kötüler. Sonra burada Zeliş'in annesinden duydukları *"Benim kızım onlara mı kaldı?"* (Z, 138) cümlesini, *"Benim kızım o baldırıçıplaklara mı kaldı?!"* (Z, s. 138) şeklinde değiştirerek Cemal'in annesinin yanına gider ve ona iletir. Bu kez de Cemal'in annesinden yana bir tavır takınarak Cemal'in annesinin söylediği *"O kendi çıplaklıklarını görsün önce de, sonra konu komşuya söz etsin! Benim oğlum ne kör, ne topal! Ne kel, ne uyuz! Aslan gibi erkek! Kimin kızını istesem onu alırım!.."* (Z, s. 138) cümlesini, Zeliş'in annesine size, *"Onlar kıçlarındaki yamalı donlara, çadırlarında döşeli bir çul olmadığına bakmadan…"* (Z, s. 138) şeklinde değiştirerek iletirler. Böylece komşuluk görevini yerini getirmenin huzurunu içlerinde duyarak iki aile arasında konuşulanların dedikodusunu yapmaya devam ederler.

Sonraki süreçte Zeliş ile Cemal'in birlikte kaçmalarından sonra geçen süre içinde jandarmanın onca çabasına rağmen Zeliş ile Cemal'in hâlâ bulunmamaları, tüm kasabada merak edilen ve konuşulan bir durum hâline gelir. On beş günün sonunda bulunan gençler, jandarma eşliğinde Altıntaş Mahallesi'nden kasabaya girer. Çeşmenin başında su dolduran çocuk ve kadınlar, kaçak gençlerin bulunduğunu görünce hemen testilerini bırakarak annelerine ve komşularına haber vermek için koşar. Kadınlar pencerelere çıkar, fırıncılar işini bırakır, kahvehanede oturanlar dışarı çıkarak biriken kalabalığın arasına karışır ve büyük bir kalabalık tutuklu gençlerin ardından karakolun önüne kadar gelir. Zeliş ile Cemal hakkındaki konuşmalar, *"İlerleyen grubun arkasından, kapıdan pencereye, pencereden sokağa geçerek, Urla'nın içine doğru yayıldı."* (Z, s. 257) denilerek kasaba halkının, kaçma olayına duyarlılığına ve bu konudaki konuşmalarına işaret edilir.

Nâbi'nin Park Kahvesi adlı romanda ise dedikodu izleği, anlatı boyunca sıkça yer bulan izleklerden biridir. Romanda yapılan dedikodular, Nâbi'nin Park Kahvesi ile Yusuf'un Berber Dükkânından kasabaya yayılmaya başlar. Buna göre kasabada yapılan dedikodulardan biri, Menderes'in taşmasını engelleyen çalışmaların yarım kalmasına neden olan Su İşleri Müdürü ve kasabanın eşrafından Zati Bey hakkında yapılan konuşmalardır. Menderes'in taşmasıyla tüm ova sular altında kalır, dolan su ile uzun süre kurumadan

durabilen bataklıklarda bolca saz yetişir. Bu sazlardan yılda binlerce lira kazanç elde eden Zati Bey, Su İşleri Müdürüne rüşvet vererek Menderes Irmağı'nın taşmasını sağlar. Su İşleri Müdürü, bu amaçla Mühendis Bekir'in Menderes Irmağı'nın taşmasını engellemek için iş makineleri ile çalışmasını önler. Bir resmî yazı yazarak iş makinelerinin çalışması için yakıt tahsisatının bittiğini ve iş makinelerinin zaten yanlış yerde konumlandığını ileri sürer. Bu nedenle Menderes Irmağı'nın taşmasını engelleme çalışması durdurulur. Böylece Zati Bey, amacına ulaşmış olur. Durumun yalnızca bir yakıt tahsisatı olmadığını anlayan kasaba halkı, işin iç yüzünü anlar. Zati Bey'in, köy ve kasaba halkının tarım alanlarının sular altında kalmasını ve o yıl çiftçilerin tarladan mahsul kaldıramamalarını hiç önemsemeden kendi çıkar hesabını yaptığının farkına varır. Bu durum, tüm kasabada konuşulmaya başlanır.

Bir süre sonra tam da beklenildiği gibi Menderes taşar ve tüm ova sular altında kalır. Buna engel olamadığı için üzülen ve aynı zamanda sıtmanın ve Menderes'in soğuk sularında verdiği mücadelenin etkisiyle bedenen zaten zayıf düşen Mühendis Bekir, kahrından ölür. Özverili çalışmasıyla kasabada sevilen Mühendis Bekir'in ölümü, yoksul halkı derinden üzer ve tüm kasabada çıkar güçlerinin, Mühendis Bekir'in sonunu nasıl getirdiği konuşulmaya başlanır: *"...son iki ayın kasabamızdaki en önemli olayı, Mühendis Bekir'in ölümüydü. Dedikodu, Bekir'in başına gelenler kasabamızda ayyuka çıkmıştı. Olay, olayın nedenleri, (...) kasabalıya bir güzel, bütün ayrıntıları anlatılmıştı. (...) Şimdi Mühendis Bekir halkın gözünde, kendini kasabalının yararına feda eden bir kahramandı!"* (NPK, s. 116). Kasaba halkı, Mühendis Bekir'i, kendi haklarının savunucusu ve temsilcisi olarak görür, bu nedenle ona karşı büyük bir sevgiyle bağlanır.

Başka bir dedikodu ise Hükûmet Doktoru Sezai Bey'in görevden alınmasıyla ilgili söylenenlerden oluşur. Meslek ahlakından yoksun olan Sezai Bey, kasaba dispanserini kömür deposu ve tavuk kümesi olarak kullanır ve bu sayede ciddi gelir elde eder. Görevi başında bulunmaz, kasaba halkını aşağılayarak onlara hakaretlerde bulunur. Söke kasabasını ziyarete gelen Sağlık Bakanı, dispanserin bu hâlini görünce Sezai Bey'i, Bakanlık emrine alır. Bu noktada kasaba halkı günlerce Sezai Bey'in akıbetini ve ne gibi bir ceza alacağını konuşmaya başlar. Kimileri Sezai Bey'in Ankara'da Divan-ı Harp'e çekileceğinden kimileri ise Ankara Kalesi'nin altında bulunan ve bütün vatan hainlerinin bulunduğu bir zindana atılacağından bahseder.

Kasabada önemli yer edinen konulardan biri de Halkevi'nin Edebiyat Kolu Başkanlığını yürüten kasaba öğretmenlerinden Zafer Bey'in, Halkevi'ne ait Servet-i Fünûn ciltlerini, eski gazete ve dergi koleksiyonlarını, Halkevi'ne konferansa gelen ziyaretçilerin

çay ve pasta masrafını karşılamak gerekçesiyle gizlice satmasıdır. Kasaba halkı bu durumu; devlet ve millet malına el uzatma, ilim ve irfan düşmanlığı ve namussuzluk olarak nitelendirir ve bu olay dilden dile yayılmaya başlar.

Bunun dışında Belediye Doktoru Reşat Bey hakkında da kasabada pek çok dedikodu dolaşır. Bu dedikodu aynı zamanda Reşat Bey ile Zati ve Hulki Bey arasındaki çatışmayı ortaya koyar. Yaşanan çatışmada ezici ve hâkim gücü temsil eden Zati ve Hulki Bey'in galip geldiği görülür. Sonunda Reşat Bey, kasabadan sürgün edilir ve verdiği mücadelede yenik düşerek görevinden istifa eder. Bu bağlamda Reşat Bey hakkında çıkan dedikodular, daha çok kasaba eşrafından Zati ve Hulki Bey'in, Reşat Bey'e karşı kasaba halkını kışkırtması şeklinde gelişir. Yusuf'un Berber Dükkânında bir araya gelen Zati Bey ve kasabanın milletvekili, Reşat Bey hakkında konuşmaya başlar. Buna göre Reşat Bey'in halkı bilinçlendirmesinden ve aydınlatmasından korkan Zati Bey, Doktor Reşat Bey'in sağlık sebebiyle kasabadaki su kuyularını kapattırmasının, tulumbaları söktürmesinin ve sinemayı geçici olarak kapattırmasının, kasaba halkının kalbini kırdığını ve bütün bu yaptıklarıyla Reşat Bey'in, kasabanın başına bela kesildiğini ifade eder. Kasaba halkının da Reşat Bey'den rahatsızlık duyduğunu bu nedenle kasabada bir isyan çıkmasından endişelendiğini dile getirerek Reşat Bey'in, kasabadan sürgün edilmesinin iyi olacağına vurgu yapar. Milletvekili de Ankara'ya döndüğünde bu işi hemen halledebileceğini söyler.

Kasabada Doktor Reşat Bey aleyhine yapılan bir başka dedikodu ise Reşat Bey'in kasabada bir genelev açılması hususunda verdiği kararın konuşulması şeklinde görülür. Reşat Bey, kasabada Deli Saadet adında gayriahlaki ilişki yaşayan bir kadın hakkında bilgi verir. Buna göre Deli Saadet, yirmi beş otuz yıldır Uzun Çarşı'daki esnaflarla gayriahlaki hayat yaşamış bir kadındır. Bu kadın iyice yaşlandıktan sonra delirir ve çayın üzerindeki köprünün başına giderek tam yirmi dört saat boyunca kimse yanına yaklaşmadığı hâlde *"Bana dokunmayın! Beni ellemeyin!"* (NPK, s. 139) diye sesi çıkmayıncaya kadar bağırır. Sonunda belediye çavuşları, Deli Saadet'i güçbela bir çöp arabasına koyarak götürür ve dispanserin bodrumuna kilitler. Ertesi gün aynı çöp arabası, Deli Saadet'i mezarlığa götürüp bırakır. Deli Saadet'in ölümünün ardından aslında Deli Saadet gibi pek çok kadının var olduğu görülür. Reşat Bey, bu kadınlar yüzünden hastalanan erkeklerin çoğunu kasabada iyileştiremeyerek şehirdeki hastanelere gönderdiğini belirtir. Mahalle aralarında zaten yaşanan bu gayriahlaki ilişkilerin, genelev aracılığı ile denetlenebileceğini söyler. Bu sayede kasabada açılması düşünülen genelev ile kadınların sağlık kontrollerinin yapılacağına ve bulaşıcı hastalıkların önleneceğine vurgu yapar. Bu nedenle kendisine, genelevin açılıp

açılmaması konusunda ne düşündüğünü soran Belediye Başkanı'na, *"Hiç olmazsa bulaşıcı hastalıklara engel oluruz. Gizli kadınları da karakol iyice izler…"* (NPK, s. 140) diyerek düşüncesini belirttiğini dile getirir.

Reşat Bey'in, bu düşüncesini belirtmesinin ardından genelevin açılması için rüşvet aldığına ve kasabanın ahlakını bozan alçak biri olduğuna dair dedikodular kasabada yayılır. Bu dedikoduların kaynağının yine Reşat Bey'e karşı ahlaki değerleri bahane ederek kasaba halkını kışkırtan Zati Bey ile Hulki Bey olduğu anlaşılır. Kasabada dedikoduların yayıldığı en önemli yer olan Nâbi'nin Park Kahvesinde yaşanan olaylar şöyle anlatılır:

"Bu konuda Doktor'un söylediği, söyleyeceği çok şey vardı ama dedikoducularla başa çıkmasının olanağı yoktu. Daha dün, Nâbi'nin Park Kahvesi'nde Reşat'ın üstüne yürümek için Zati Bey'le Hulki Bey, çok güzel bir fırsat buldular. (…) Zati Bey kahvenin ortasında dikilip, şimdiye değin hiçbir zaman kendisinde görmediğim bir cesaretle, herkese sesini duyurmak için bağırdı:

'Doğrusu Doktor Reşat Bey'i sadece rahmetli arkadaşı Mühendis Bekir Bey gibi isyankâr ruhlu sanırdım. Hiçbir zaman kasabamızın namusuna el atacağı, dil uzatacağı aklıma gelmezdi. Kerhaneciden rüşvet aldığını söylüyorlar; buna inanmam ama, kasabamızda genelev açmak istediği de ortada. Ne diyelim, Allah bizi bu çeşit ahlaksızlıklardan korusun! Değil Doktor Bey, dünya bir araya gelse, bunca yıldır namusuyla yaşayan bizlerin memleketinde genelev açamaz! Zaten kendisinin kasabamızdan kalkıp gitmesi yaklaştı…" (NPK, s. 140)

Zati Bey'in kahvehanede yaptığı bu konuşmaya başkişi Mustafa karşı çıkar. Kahvehanede bulunan kasaba halkı da Zati Bey'i destekleyenler ve desteklemeyenler olarak iki ayrılır ve Reşat Bey hakkında çıkan tartışma uzar gider. Bu sırada Mustafa, Hulki Bey'in de kahvehanede olmasına şaşırdığını belirtir ve *"Meğer sonradan öğrendim ki, milleti kışkırtmak için Zati Bey'le kasabadaki kahveleri gezerlermiş…"* (NPK, s. 141) der. Bütün bunlar, Reşat Bey'in ayağını kaydırmak ve sürgün edilmesine zemin hazırlamak için Zati ve Hulki Bey gibi kasabanın yozlaşmış hâkim güçleri tarafından bilinçli ve planlı bir şekilde yapıldığını ortaya koyar.

Karanlık Dünya romanında ise Kadıbaba olarak bilinen kasabanın ihtiyar hâkimi, kasabaya yeni atanan hâkim adayı Ahmet'i, davranışları ve yaşayışı bakımından beğenir ve bu gençle Ankara'da Kız Enstitüsünü bitirerek kasabaya dönen kızı Canan'ı evlendirmek ister. Ahmet'i, kızına münasip bir eş adayı olarak gören Kadıbaba, bu kasaba yerinde

Canan'ın ancak Ahmet gibi okumuş ve kültürlü bir gençle evlenmesi gerektiğini düşünür. Bu nedenle Ahmet'e, damadı gözüyle bakar. Kadıbaba'nın bu isteği ve Ahmet'i damadı olarak görmesi tüm kasabada konuşulan bir konu hâline gelir.

3. 2. 4. Bürokratik Çürüme

Bürokratik çürüme, bürokrasinin işleyemez ve ağır yapısı altında insanların ihmal edilmesi ve ötelenmesidir. İncelenen romanlarda yönetim kadrosundaki üst düzey kişiler, genel olarak halka hizmet eden veya kanunların gereklerini uygulayan değil; kasaba eşrafına hizmet eden kişiler olarak yer alır. Bu nedenle bürokrasi olarak adlandırılan yapının, kasaba halkının yanında olup onlara yardım etmek ve işlerini kolaylaştırmak yerine aşılması gereken bir engel olarak durduğu görülür. Bunun da en büyük nedenlerinden biri üst düzey yöneticilerin, Anadolu'nun kasaba ve köylerinden uzak olması, oraları aracılar vesilesiyle tanımaları ve kendi insanına yabancılaşmalarıdır. Bunun yanında bireysel ve mesleki bakımdan yozlaşmış ve görev bilinci olmayan yöneticilerin varlığının da bürokrasiyi ağır ve işleyemez duruma getirdiği görülür.

Değirmen romanında söz konusu romanın adı olan "değirmen" sözcüğü ile Sarıpınar kasabasında, sistem içerisinde bürokratların, memurların ve insanların öğütülmesi kastedilir. Romanda gerçekleş(mey)en deprem aracılığıyla resmî makamlar arasındaki ilişkiler, gün yüzüne çıkarılır. Böylece devlet dairelerinin nasıl yozlaştığı, bürokrasinin görevlerini yerine getiremez olduğu gerçeğine dikkat çekilerek aslında Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki problemler ortaya konur. Romanda, memleket sınırları dışına taşan Sarıpınar depremine karşı duyarsız kalmak istemeyen Şehzade Şemsettin Efendi Hazretleri, içinde İngiliz ve Alman ve gazetecilerin de bulunduğu bir heyetle İstanbul'dan Sarıpınar'a gitmek üzere yola çıkar. Şehzade'nin bir ekiple kasabaya geleceği haberini alan Vali, bu durum karşısındaki çaresizliğini yanında bulunanlara şöyle dile getirir:

"Sarıpınar faciasını, harabeleri, yaralıları göstereceğiz onlara… Yani, insanın dili varmıyor ama bir tek çaresi var bu muazzam rezaletin… Bu gece, yahut da yarın gece bir zelzelenin Sarıpınar'ı hakikaten yıkması… Başta zatıâliniz, ortada burnunun dibinde bir kazada ne olup bittiğinden bîhaber Mutasarrıf Bey, arkada bu iki büyük memuruna körü körüne emniyet eden ben… Görüyorsun ki, bir kelle ile bu muazzam rezaleti bertaraf etmek mümkün değil. Anlat bakalım Kaymakam, ne yapmalıyız dersin? Cevap yok, değil mi? Bakalım bir kere de kasabanın âyan ve muteberanı ile konuşalım şu işi.. Biraz da onların uykusu kaçsın bu gece…" (D, s. 137-138).

Vali'nin bu konuşması, bürokrasinin ufacık bir deprem olayı karşısında bile nasıl eli kolu bağlı bir şekilde çaresiz kaldığını gösterir. Bürokrasinin görevini yerine getiremeyişi, sistem içerisinde bir olayın sorumlusu olarak öğütülecek insan arayışı içine gidilmesi gerçeği önüne serilir.

Bireysel düzeyde Kaymakam Halil Hilmi Efendi'nin şahsında görülen bürokratik çürüme, Hilmi Bey'in meseleler üzerinde derinlemesine konuşmasına rağmen meseleleri bir sonuca bağlamaktan ve evet-hayır cevabını vermekten kaçınması şeklinde yer alır. Hilmi Bey, gerektiği yerde elini taşın altına koymaktan ve sorumluluk almaktan kaçınır. Bu durum romanda, *"... evet veya hayır'a kadar inen hüküm, ne demir leblebiydi yarabbi! Fakat dünyanın aksiliğine bakın ki büyük, küçük herkes her gün ondan sade bunu istiyordu. Yirmi beş yıla yaklaşan idarecilik hayatında onu perişan eden bu idi."* (D, s. 6) şeklinde ifade edilerek Hilmi Bey'in görevini yaparken sorumluluktan ve düşüncelerini açıkça ortaya koymaktan kaçındığı görülür. Yine aynı şekilde depremle ilgili merkeze gönderilen yanlış telgraf sonrasında merkezi bir türlü doğru bilgilendiremeyişi, deprem için kasabaya gönderilen yardım parasını nasıl kullanacağı karşısındaki pasif duruşu da onun işleyemez durumda oluşunu ve hantal yapısı altında kasabanın ihmal edilip ötelenişini ortaya koyar.

Kasabadaki depremzedelere yardım için gönderilen heyet, kasabada depremle ilgili bir bulguya rastlayamadıktan sonra asıl amaçlarını unutarak bir süre kasabada gezip eğlenir. Daha sonra heyet reisi, *"Ne yapacağız arkadaşlar, (…) Aldığımız emir üzerine geldik, her tarafı arayıp tarayarak yorulduk. Fakat bir şey bulamadık. Kaza idaresi, merkezi aldatmış demeye pek dilim varmayacak amma, doğrusu, işi çok mübalağalandırmışlar. Siz de belki okumuşsunuzdur; bugünkü posta ile gelen İstanbul gazetelerine göre burada taş yağıp kıyamet kopuyormuş. Bana kalırsa keyfiyeti telgrafla Mutasarrıfa bildirip avdet müsaadesi istemeliyiz. Yoksa mesul oluruz… hem de doğrusu, fol yok, yumurta yokken ortalığı velveleye veren ve hazineyi zarara sokan kasaba idaresinden hesap istenmeliydi."* (D, s. 87-88) şeklinde düşüncelerini ifade eder. Heyet reisi, ortada hiçbir deprem alameti yokken yanlış bilgilendirmelerle tüm memleketi paniğe veren kasaba bürokrasisinin, işini yapmadığını ve devletin hazinesini zarara uğratmaktan dolayı sorgulanacağını belirtir. Ancak henüz konuşması bitip merkeze bilgilendirme telgrafı yazılmadan Sarıpınar kasabasına Mutasarrıf Bey'in geleceği bilgisi alınır. Bu durum, yardım heyetinin de kasabadaki görevini yerine getiremeyişini gözler önüne serer.

Değirmen romanında bürokratik çürüme, kasaba halkının, yozlaşmış idari yönetim tarafından ötelenmesi şeklinde de görülür. Deprem sonrasında dağıtılacak yardım parasından

pay almak isteyen muhacirler, çayın öteki tarafına geçerek belediyenin önünde toplanmaya başlar. Bunun üzerine kasabanın kumandanı Niyazi Efendi, büyük köprünün başına iki jandarma dikerek muhacirlerin çayın karşı kıyısından diğer tarafa geçişini engellemeye çalışır. *"Karşı kıyıdan bu tarafa muhacir değil, kuş bile uçurtmayaca(ğını)"* (D, s. 72) diyen Kumandan Niyazi Efendi, belediyenin depremzedelere para yardımı yapılacağını duyan muhacirlerin belediyenin önünde toplanmasına tepkisini ise *"Ben olsa idim orada, mümkün mü idi çıkarsınlardı o rezaleti ... Kamçının ucunu uzaktan gösterdim mi, sıçan deliği bir paraya…"* (D, s. 72) şeklinde dile getirerek muhacirleri ötelediğini ve onları insan olarak bile görmediğini ortaya koyar.

Kumandan Niyazi Efendi, birkaç kasabalı rençberin sıcaktan kendinden geçmiş bir hâlde yattığını görünce *"Bre namertler! Allah'ın zulmü olur da siz nasıl farkında olmazsınız? diye bağırmaya, üstelik Bolatin de köylülerin şalvar ve poturlarına burnunu sürerek havlamaya başlayınca bazıları hakikaten böyle bir şeyi hatırladıklarını söylediler."* (D, s. 33-34). Kumandanın yalnızca muhacirlere karşı değil, kasaba halkına karşı da sergilediği bu tutum, onun yozlaşmışlığını ve insani değerlerden uzak oluşunu gözler önüne serer. Aynı şekilde Şehzadenin depremden zarar görmüş Sarıpınar kasabasını ziyareti sırasında Şehzade ile kasaba halkının yakın diyalog kurmasını önlemek isteyen Jandarma Kumandanı Niyazi Efendi'nin, kasaba halkına kötü davrandığı ve halkı ötelediği görülür. Bu durum romanda şöyle dile getirilir:

"Atla oradan oraya koşan Jandarma Kumandanı Niyazi Efendi hayvan mürebbileri gibi kamçısını şaklatarak: Efendi hazretleri bir şey soracak olursa, sakın olmaya ki bir zevzeklik edesiniz. Allah ömürler versin dersiniz kâfidir. 'Sökerim dişlerinizi yoksa!' diye talimat veriyordu." (D, s. 142).

Her şeyin kasaba halkı için yapıldığı bu süreçte bile kasabanın ileri gelenlerinin, insanları önemsemediği, ötelediği ve onlara kötü muamelede bulunduğu görülür. Kasabalıların ötelenmesi, Vali'nin şahsında da kendini gösterir. Şehzadenin kasabaya geleceği sırada zaten kötü olan binaların zelzeleden zarar görmüş gibi gösterilmeye çalışılmasını eleştiren kasabadaki medrese hocalarına Vali'nin, *"Hocalara benden selam söyleyin, medreseye gelirsem kazma kürekle değil, iple gelirim."* (D, s. 141) diye haber göndermesi, kasabadaki aydınların da susturularak ötelendiğini gösterir.

Romanda küçük bir depremin abartılarak içinden çıkılamayacak bir hâl alışı ironik bir şekilde ortaya konur. Kasabanın Kaymakamı Halil Hilmi Efendi'nin, mevcut

Kaymakam'ın depremde yaralanması haberi üzerine kasabaya merkezden gönderilen Kaymakam Vekili Eşref Bey'in ve beraberindeki yardım heyetinin, Mutasarrıf Hamit Bey'in ve kasabaya en son gelen Vali Bey'in de dahil kasabada deprem sonucu bir zaiyat olmadığına dair merkeze rapor sunamaması, Osmanlı bürokrasisinin tükenmişliğini ironik bir tarzda gözler önüne serer. Bunun yanında romanda kurumsal düzeyde görülen bir başka bürokratik çürüme ve işleyemez durumda olma hâli, Şehzade'nin durumuyla ortaya konur. Kasabanın deprem yaşamamış hâlini, Şehzade Şemsettin Efendi Hazretleri'nin kasabada büyük bir deprem olmuş gibi algılaması, yöneticiler ile yönetilenler arasındaki iletişim kopukluğunu ve uzaklığı gösterir. Bu durum, yönetim kadrosundaki üst düzey kişilerin, kendi ülkesine ve halkına yabancılaşmasını ortaya koyar.

Son Sığınak romanında ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne turneye çıkan tiyatro ekibi, yol üzerindeki kaldıkları bir kasabada, inkılaplara rağmen hâlâ aktif olan bir tekkeye gece eğlencesine davet edilir. Bu tekkeye mebuslar, kaymakam, jandarma kumandanı, öğretmenler ve halk olmak üzere pek çok kişinin geldiği ve burada yemekler yendikten sonra bu kişilerin eğlendiği görülür. Tam bir gece âlemi yapılan dergâhta zurnalar çalar, taklitler yapılır, oyunlar oynanır. Bu hâliyle tekkenin kapanmış gibi görünse de kapanmadığı anlaşılır. Tekkenin asıl işlevini kaybederek içinde hem amacına uygun olmayan pek çok şey yapıldığı hem de yapılan inkılaba rağmen hâlâ tekkecilik faaliyetlerine devam edildiği görülür. Bu durum, Anadolu'da pek çok tekke ve zaviyenin aslında kontrolden çıkarak amaç dışı işlerde ve eylemlerde kullanıldığını bu nedenle yapılan inkılapların ne denli doğru olduğunu ortaya koyar. Ancak bütün bu inkılap hareketlerine rağmen devletin kaymakamı, jandarması, öğretmeni, mebusları olmak üzere daha pek çok kişinin arka planda inkılabı destekler gibi görünüp desteklemediği hatta tekke ve zaviyelerin işleyişini sürdürmesine katkıda bulunduğu görülür. Bürokratik çürümenin ve devlet kadrolarındaki yozlaşmanın göstergesi olan bu durum, romanda şöyle ifade edilir:

"Hoca, bana yavaşça: -Burada tekke kurulmuş yahu! diyor. Bunlar âdeta kumpanya… tekke bal gibi işliyor. Kaymakam, jandarma kumandanına bak… Şeyh Sait isyanından darağacından indirilmiş gibi…

-Bu inkılap, deniz motorları gibi yahu! Yerden dalgaları havaya kaldırıyor, deniz allak bullak oluyor. Motor geçtikten sonra her şey sütliman…

Yalnız kaldıkları zaman Hoca, kaymakamın, Gazali'nin elini öptüğünü görmüştür: 'Bir bu marifetimiz eksikti, diyor, tekkeciliği de oynadık. Çeşitli marifetlerimiz arasında

sıkışarak seyyar tekke de kurarız… Bize karada ölüm yok… Dine dönüyoruz yahu! Bak sen şu işe…

En son mülahaza, Azmi'den geliyor, yattığı yerden Halkodası duvarlarındaki resme bakarak: -İnkılap, emin ellerde … Emin ellerde … diyor." (SS, s. 195-197)

Her ne kadar tekke ve zaviyelerin kapatılması için inkılaplar yapılsa da bu inkılapların, Anadolu'nun kasabalarının bürokratik yapısında ve idari birimlerinde bütünüyle benimsenmediği görülür. *"İnkılap emin ellerde"* ifadesi ile pek çok kişinin, inkılabı kabul ediyormuş gibi görünüp aslında arka planda tekke ve zaviyelerin yaşamına ve devamlılığına imkân sağladığı ironik bir şekilde gözler önüne serilir. Tekke ve zaviyelerin kapatılması için yapılan inkılaba rağmen kasabanın idari yapısının ve ileri gelenlerinin hâlâ buraya gelmesi aslında inkılabın, devletin tüm birimlerinde uygulanmadığını yalnızca uygulanıyormuş gibi göründüğü gerçeğini vurgulamak içindir. Ayrıca bu hâliyle devlet memurlarının yozlaşmasına ve bürokratik çürümeye dikkat çekilerek yönetimdeki ikiliğe işaret edilir.

Kuyucaklı Yusuf romanında ise devlet memurlarının ve bürokrasinin, eşraf karşısında eli kolu bağlı ve işleyemez durumda oluşuna dikkat çekilir. Yazar anlatıcı, pasifliğinden de yararlanılarak yüklü bir borcun altına sokulan ve kendisine zorla senet imzalatılan Kaymakam Salâhattin Bey'in bu durumunu, samimi bir şekilde şöyle ifade eder:

"Memleketin bütün sözü geçen takımı seferber hâle gelerek Salâhattin Bey'i sıkıştırmaya başladı. İlk zamanlarda rica ve kandırma yolu tutan bu adamların sözleri Salâhattin Bey'in mütemadi redleri karşısında yavaş yavaş bir tehdit kılığı alır oldular. Zavallı adam, işin bu şekle gireceğini düşünmemişti. Memleketi asıl idareleri altında bulunduran bu adamların karşısında bir hükümet memurunun ne kadar az kıymeti olabileceğini; bir kaymakamın, aşağı yukarı, kendisine itibar edilen, fakat işlerine engel olmaya başlayınca derhâl tüydürülen bir kukla olduğunu bildiği için, vaziyetten tamamen ümidi kesmiş gibiydi. Elde bulunan bir tek çare, yani burayı bırakıp gitmek, Hilmi Bey'in elinde o senet kaldıkça imkânsızdı. Hâlbuki bu vaziyette biraz daha beklemek memleketteki nüfuzlu kimselerin müştereken kendi aleyhine harekete geçmelerine, azline, en sonunda kepaze olmasına bile yol açabilirdi." (KY2, s. 56-57)

Salâhattin Bey, kasabayı idare eden insanların, arka planda aslında kasabanın ileri gelen eşrafı olduğunu bu itirafı ile somut bir şekilde ortaya koyar. Bu itiraf, eşraf karşısında hükûmet memurlarının çaresizliğini ve mahkûmiyetini belirtir. Hatta görevlerini olması

gerektiği gibi yapan memurların, eşrafın çıkarlarına ters düşmesi nedeniyle eşrafın isteği üzerine sürgün edilmesinin de kaçınılmaz son olduğunu vurgular. Bu nedenle eşraf karşısında ezilen ve köşeye sıkıştırılan Salâhattin Bey, başka bir kasabaya sürgün edilmeyi bile kurtuluş olarak algılamaya başlar. Ancak kendisine zorla imzalatılan yüklü bir borç senedi nedeniyle bu kasabada sonuna kadar ezileceğini ve eşrafın kuklası olarak kalacağını itiraf eder ve bu durumunu çaresizce kabullenir. Salâhattin Bey'e gayrimeşru yoldan zorla senet imzalattırılması ise eşrafın gücünü ve yapabileceklerinde sınır tanımadıklarını bir kez daha ortaya koyar. Hükûmeti temsil eden bir memurun "hiç"e sayılması, eşrafın keyfi çıkarları doğrultusunda bir kukla gibi kullanılması somut bir şekilde gözler önüne serilir. Böylece bürokrasinin işleyemez durumdaki hantal yapısına dikkat çekilir.

Bir kaymakam olarak Salâhattin Bey'in işleyemez durumda olan hâli ve eşraf karşısındaki korkak ve pasif duruşu, kasabada on üç yaşında bir kız çocuğu olan Kübra'nın başına gelenlerle bir kez daha somutlaştırılır. Kasaba eşrafından Hilmi Bey ve oğlu Şakir'in saldırısına uğrayan Kübra, başından geçenleri ve baba ile oğlunun gerçek yüzünü Salâhattin Bey'e anlatır. Kübra ve annesinin anlattıklarını dinleyen Salâhattin Bey, bir kaymakam olarak büyük bir huşu içinde Hilmi Bey ile oğlu Şakir'in cezalandırılması için elinden geleni yapacağını söyler. Ancak bir süre sonra Hilmi Bey'in elinde bulunan yüklü miktardaki borç senedini hatırlayarak eli kolu bağlı bir şekilde susar. Bu durum romanda şöyle ifade edilir:

"Size karşı bir fenalık yapıldı ise, onu cezalandırmak kaymakam olduğum için de vazifemdir! (…) Benim kudretim yeter! diyecekti, fakat bunu laf olsun diye söylemek bile elinden gelmedi. Bilhassa, kendisinin ne kadar aciz ve ehemmiyetsiz kaldığını, son günlerin vukuatı açıktan açığa göstermişti. Herhangi bir palavra artık gülünç olmaktan başka bir işe yaramazdı." (KY2, s. 61)

Hükûmeti temsil eden bir kişinin, eşrafa olan mahkûmiyetinden dolayı görevini sağlıklı bir şekilde yapamadığı ve hatta gayriahlaki işlenen suçlar karşısında bile sesini çıkaramadan çaresizce kaldığı görülür. Bir kaymakamın, genç bir kızın namusunun kirletilmesi durumunda bile eşrafa karşı elinin kolunun bağlı olması, bürokratik çürümeyi en somut şekilde gözler önüne serer. Böylece Anadolu'nun kasabalarının sosyal düzenine, başı boşluğuna ve hükûmet gücünün hissedilmemesine vurgu yapılır. Aslında Salâhattin Bey'in, Kübra'nın başına gelenlerden dolayı Şakir'in cezalandırılması için hiçbir girişimde bulunamaması, yalnızca topluma verilen bir zarar olarak değerlendirilmez. Şakir'in ve babasının cezalandırılmaması aynı zamanda ileride kendi kızı Muazzez'in ve damadı Yusuf'un yaşamlarını doğrudan etkilemesine hatta Muazzez'in ölümüne neden olur. Bu

hâliyle Salâhattin Bey'in içinde bulunduğu yozlaşma ve bürokratik çürüme nedeniyle görevini yerine getirmemesi, ailesini kendi eliyle karanlığa sürüklemesine imkân sağlamıştır.

Kuyucaklı Yusuf romanında görülen bir başka bürokratik çürüme de kaymakamlık dairesinde çalış(may)an memurların yozlaşmışlığı ve Kaymakam Salâhattin Bey'in, damadı Yusuf'u kaymakamlık dairesine tahrirat kâtibi olarak tayin etmesiyle ortaya konur. Salâhattin Bey'in memuriyetlikle hiç ilgisi olmayan damadını kaymakamlığa aldırması, rüşvet ve torpil gibi etkenlerle devlet kadrolarının niteliksiz kişilerle doldurulmasını ve böylece devletin zarara uğratılmasını gözler önüne serer. Salâhattin Bey, Yusuf ile Muazzez'in evliliğinden bir süre sonra Yusuf'u, Kaymakamlığa tahrirat kâtibi olarak tayin eder. Burada Nuri Efendi ve Hasip Efendi adında yaşlı iki memur daha bulunur. Yusuf, bu memurların bütün gün tozlu bir odada masa başında uyuduklarına şahit olur. Kaymakamlığın bu odasında hiçbir iş yapılmadan tüm gün boş oturulmasını ve sadece mesainin bitmesinin beklenmesini korkunç bir tablo olarak değerlendirir. Etrafında olup bitenleri anlamlandıramayan Yusuf, bu işin kendisine göre olmadığını düşünür. Bunun üzerine Salâhattin Bey, kasabadaki devlet dairelerinin bozuma uğramış durumunu ve buna bağlı olarak Anadolu'daki bürokratik çürümeyi şöyle ifade eder:

"Bu iş sana göre değil ama, ne yapalım? ... Biliyorum, canın sıkılacak, fakat insan yavaş yavaş alışır. Gördün ya, kimsenin bir iş yaptığı yok. Mesele o odanın içinde beş on saat oturuvermekte... Lüzumsuz gibi görünür ama, bunsuz da dünya dönmüyor. Öyle ya, herhâlde böyle boş oturmanın da bir hikmeti var. Bir bakarsın, hükümetteki işlerin hepsini eli kalem tutan iki kişi bile çevirir dersin. Lâkin o kalabalık olmasa âlem birbirine girer. Mesele memurların yaptığı işte değil, onların mevcut olmasında. Şimdi sen o tozlu odada oturdukça kendi kendine: 'Benim burada ne lüzumum var?' diyeceksin! Yanlış!.. Mademki sen bir kere hükümet kapısından içeri adımını attın, artık lüzumlusun. Sen olmasan muhakkak bir yerde bir aksaklık çıkar... Bunları işkembeden atıyorum sanma, bir zamanlar ben de başka türlü düşünüyordum; her şeyi aklımla halletmeye kalkıyordum. Fakat artık dünyada bir tek şeye inanıyorum: O da tecrübe. Sana söylediğim şeyleri otuz seneye yaklaşan bir hayat bana öğretti. Sen de yavaş yavaş yola gelirsin." (KY2, s. 150-151)

Salâhattin Bey'in bu düşünceleriyle devlet memurlarının hâli, işlerin ve sürecin işle(me)yişi ortaya konur. Devlet dairelerinde insanların tembelliği, boş oturması, işlerin yavaş ilerlemesi, birkaç kişinin kısa bir sürede yapabileceği bir işin pek çok kişiye rağmen yapılamaması, işin başkalarına atılması, kayırma yolu ile bazı insanların devlet kadrolarında

istihdam edilmesi gibi pek çok bürokratik soruna dikkat çekilir. Hatta bu sürecin normalleşmesi, memurların boş vermişliği, işinde gayretli ve sorumluluk sahibi memurların bile zamanla ortama uyum sağlaması üzerinde durulur. Değirmenin çarkları gibi çalışan işinde gayretli memurların, önceleri diğer memurlar tarafından dışlanmasına ve zamanla çevresince sindirilmesine vurgu yapılır. Bütün bunlar, hükûmetin ve sürecin hantallığını aynı zamanda çürümüş bürokratik yapının, devletin sırtında bir kambur oluşturduğunu ortaya koyar. Halka hizmet için kurulan kurumların, amacı dışında, kişilerin bireysel çıkarları doğrultusunda hareket ettiğine işaret edilir. Romanın sonunda başkişi Yusuf, resmî işlerin ve kanunların, olması gerektiği gibi işlememesi nedeniyle kendi kanunlarını uygulamış ve bir gece Muazzez'in gayriahlaki hayata sunulduğu evde bulunan herkesi kuşuna dizmiştir.

Rahmet Yolları Kesti romanında ise Anadolu'nun kasabalarında görev yapan ve hükûmeti temsil eden yetkililerin, görev ve sorumluluklarını tam olarak yerine getirmediğine vurgu yapılır. Bireye, köye ve köylüye önem verme düşüncesiyle hareket eden Cumhuriyet yönetimi, kendi sistemlerini kurarak halka yıllarca türlü sıkıntılar yapan ağa ve mütegallibe kesime karşı yoksul halkı koruma politikası izler. Bu düşünce romanda, *"…hükümet bu sıram mütegallibe ile fena uğraşmaktadır. Ankara'dan yeni bildiriler geldi (...) Ankara demekte ki: 'Çorum havalisinde mütegallibe güruhuyla gereği gibi mücadele edilmediği ihbar olunmakta, birçok şikâyetnameler alınmaktadır. İcap edenlere icap eden sıkı emirlerin verilmesi, mütegallibe takımının karayılan misali ezilmesi, neticenin acele şifrelenmesi...'"* (RYK, s. 52-53) şeklinde dile getirilir. Böylece toplumsal bir eleştiri olarak vurgulanan bu durum, Sungurlu kasabasında yerel bürokrasinin, mütegallibe kesimle gereği gibi mücadele etmediği ve bürokratik çürüme içinde olduğu gerçeğini ortaya koyar.

Nâbi'nin Park Kahvesi adlı romanda ise bürokratik çürüme, kasaba eşrafından Zati Bey ile iş birliği yapan kasabanın Su İşleri Müdürü aracığıyla ortaya konur. Mühendis Bekir'in Menderes Irmağı'nın taşmasını engellemek için iş makineleriyle çalışması, Zati Bey'i rahatsız eder. Zati Bey, Menderes'in taşmasıyla ovanın sular altında kalmasını böylece ovada bulunan bataklığın kurumamasını ister. Bu bataklıkta yetişen sazlardan hiç emek vermeden her yıl binlerce para kazanan Zati Bey, Menderes Irmağı'nın taşmasını sağlaması için kasabanın Su İşleri Müdürü'ne rüşvet verir. Rüşvet alan Su İşleri Müdürü, yazdığı resmî yazıyla makinelerin yanlış yerde durduğunu ve bu makinelere artık yakıt tahsisatı da yapılamayacağını gerekçe göstererek Menderes'in denize rahat dökülebilmesi ve bu sayede taşmasını engellemesi için çalışan makinelerin durdurulması hususunda karar verir. Böylece Menderes'in taşarak tüm ovayı sular altında bırakmasına imkân tanır. Kasaba halkının iş

makinelerinin tekrar çalışması için yaptığı bütün girişimler, yozlaşmış bürokrasi karşısında sonuçsuz kalır. Böylece Menderes'in taşmasıyla bin bir emek veren yoksul halk, tarım ürünlerinin sular altında kalışını çaresizce izler. Burada bir eşrafın ve Su İşleri Müdürü'nün kişisel çıkarı için pek çok insanın mağdur edildiği görülür. Bu süreçte resmî kurumlardaki yozlaşmış bürokrasinin, mağdur olan yoksul halkın yanında değil; aldığı rüşvetle Zati Bey gibi kasaba zenginlerinin yanında olduğu ve onların güdümüne girdiği ortaya konur. Böylece sistemin, zengini desteklerken yoksulu ise iyiden iyiye ezdiğine işaret edilir.

Denizin Çağırışı romanında ise bürokratik çürüme, öğretmen ve doktor olarak Anadolu'nun bir kasabasına giden gençlerin, çeşitli bürokratik engellerle ideallerinden vazgeçmeleri ve tükenişe sürüklenmeleri şeklinde ortaya konur. Küçük bir kasabaya öğretmen olarak giden başkişi, bu kasaba okulunu Anadolu'nun en güzel okulu yapmak, çeşitli projelerini ve ideallerini gerçekleştirmek için çaba sarf eder. Ancak yozlaşmış kişiliğe sahip olan millî eğitim memuru ve kasaba kaymakamı, her defasında ödenek olmaması gerekçesiyle genç ve idealist öğretmenin istek ve heveslerinin önünde aşılması gereken bir engel olarak durur. Millî eğitim memurunun ve kaymakamın bu hâli, bürokrasinin işleyemez durumda oluşunu ve problemleri çözerek yapıcı olmak yerine idealist ve çalışkan öğretmeni körelterek yıkıcı bir rol üstlendiğini gözler önüne serer. Bir başka bürokratik çürüme ise kasaba kaymakamının, öğretmenden, okulda başarısız olan zengin bir eşraf çocuğunu iltimas ile geçirmesini istemesiyle görülür. Kasabadaki çocukların eğitimi için öğretmenin projelerini desteklemeyen ve sınıf geçme esaslarına uygun davranmayarak iltimas isteyen kaymakamın bu durumu, yönetim kadrosunda bulunan bir kişinin halka hizmet etmek yerine kasaba eşrafına hizmet ettiğini ve bürokratik çürüme içinde olduğunu ortaya koyar.

Denizin Çağırışı romanında görülen bir başka bürokratik çürüme ise kasaba doktorunun sıtma hastalığına karşı verdiği mücadeleyle ortaya konur. Kasaba doktoru, kasabada pirinç tarlalarında oluşan sivrisineklerin sıtma hastalığına neden olduğunu tespit eder. Bu tespitinden sonra sıtmaya son vermek amacıyla kasabadaki çeltik bataklıklarının kurutulması için hükûmete ve ilgili birimlere sayısız dilekçe yazar. Ancak kasabanın İl Genel Meclisi üyesi olan Osman Nuri Bey adlı bir eşrafın çeltik fabrikasına sahip olması, doktorun hükûmet yetkililerine yazdığı dilekçelerden ve girişimlerden bir sonuç alamamasına neden olur. Osman Nuri Bey, bürokrasinin desteğini de alarak insanların sıtmadan hastalanmasına rağmen kendi fabrikasını ve kişisel çıkarını ön planda tutmaya devam eder. Bu durum bürokrasinin, halkın sağlığını düşünerek halka hizmet etmek yerine kanunsuzluğa göz yumarak kasaba eşrafına hizmet ettiğini ortaya koyar. Kasaba doktorunun sıtma hastalığını

bitirmek için verdiği savaş görmezden gelinerek yazılan onca dilekçeye karşılık yetkili kişilerden *"...bütün tahriratlara kâfi miktarda kinin gönderilmiştir."* (DÇ, s. 15) şeklinde cevap alınması, yine bürokrasinin işleyemez durumda olduğunu ve kasaba halkının sağlığını hiçe sayarak güçlünün yanında olduğunu gözler önüne serer.

3. 2. 5. Toplumsal Eleştiri

Memleket, sınırları içindeki tüm mekânlarıyla bir bütündür. Bu nedenle bir ülkenin kalkındırılması, köy ve kasabalarının kalkındırılmasını da gerektirir. Bu bağlamda bir ülkenin geleceğini belirleyen etkenlerden biri olan bürokrasinin, masa başında birtakım yasalar düzenleyerek Anadolu'nun köy ve kasabalarını düzeltmeyi ve geliştirmeyi amaçlanması düşünülemez. Önemli olan düzenlenen bu yasaların uygulamaya konması ve halk nezdinde bir karşılık bulmasıdır. Bu nedenle bürokrasinin İstanbul'dan Anadolu'nun kasabalarına gelmesi ve masa başından halkın arasına karışması gerekir. Bu durum devleti temsil eden kişilerin, kendi insanını iyi tanımasına ve onların sorunlarına sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı doğrultusunda çözüm üretmesine olanak sağlar.

Önertoy, Osmanlı Devleti'nin, Anadolu'yu ihmal edişine vurgu yaparak bütün ilginin İstanbul'a gösterildiğini ve Anadolu'nun küçük şehir ve kasabalarının görmezden gelindiğini belirtir. Aynı zamanda devlet adamlarının Anadolu'yu yalnızca asker ve zahire deposu olarak gördüğüne işaret eder. *"... Anadolu ile bilinçli olarak ilgilenmek gerektiği, sadece İstanbul'la devletin kurtulamayacağı düşüncesi Balkan Savaşı yenilgisiyle uyanmaya başlamıştır (...) Bu bilinçlenişi Reşat Nuri, aynı zamanda kendisini Anadolu ile ilgilenmeye yönelten bir neden olarak belirtiyor."* (Önertoy, 1974: 82). Bu nedenle sosyal duyarlılığı yüksek bir yazar olan Reşat Nuri, romanları aracılığıyla hem kasaba yaşayışını hem de Anadolu'nun kasabalarındaki sorunları ortaya koymayı amaçlamıştır. Yazar, bu sorunlara sadece dikkat çekmekle kalmamış aynı zamanda çözüm önerileri sunmuştur.

Mekân, toplumsal olaylara ve insan hâllerine sahne olması bakımından aynı zamanda sosyolojik bir gerçekliktir. *Değirmen* romanında Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde içinde bulunduğu durum, Sarıpınar kasabasında açık bir şekilde gösterilmeye çalışılırken aslında tüm Anadolu'nun durumuna dikkat çekilir. Aynı zamanda romanda, *"… I. Dünya savaşı öncesi bunalım geçiren dünyanın değişen yüzü ve ne tarafa yanaşacağını bilmeyen Osmanlı Hükümetinin kararsızlığı karşısında kendi milletini unutan siyasetçilerin durumu gösterilir."* (Kanter, 2008: 401). Böylece Osmanlı aydınlarının ve kendi milletinden uzak ve onların yaşayışından habersiz olan Osmanlı siyasetçilerinin durumu ortaya konarak

toplumsal bir eleştiri yapılır. Romanda Sarıpınar kasabasındaki gerçekleş(mey)en depremi yerinde görmek için Sarıpınar kasabasına giden Şehzade Şemsettin Efendi Hazretleri, kasabada gördüğü manzara karşısında şaşırır. Şehzade'nin bu durumu romanda şöyle dile getirilir:

"O güne kadar Beykoz'dan uzak yola gitmemiş ve Ortaköy ile Çengelköy'den başka köy görmemiş olan Şehzade Şemsettin Efendi, Sarıpınar'ı daha uzaktan görünce karşısında oturan Valiye: 'Hakikaten harabe hâline gelmiş biçâre şehir… Vah, vah… Vah, vah…' dedi. Biraz sonra heyet şerefine en yeni elbiselerini giyerek ilk sokağın iki tarafında selam vaziyeti almış olan halkı gördüğü zaman ise: 'Ne sefalet Yarabbi, ne sefalet!' diye içini çekti, 'Zelzele ne kıyafete sokmuş zavallıları.' (…) Zelzelenin ne korkunç bir afet olduğunu şimdi anladım. Birkaç dakika içinde bir mâmureyi ne hâle getirmiş!" (D, s. 142-143)

Değirmen romanında ömründe İstanbul'dan dışarı çıkmamış olan Şehzade, depremin hiç zarar vermediği Sarıpınar kasabasına gidince orada gördüklerini, büyük bir yıkım ve sefalet olarak niteler. Deprem olmadığı hâlde kasabanın evlerini ve kasaba halkının en güzel kıyafetlerini giymiş bu hâlini, sefil ve perişan olarak değerlendiren ve bu durumun deprem sonucu oluştuğunu zanneden Şehzadenin, kasaba halkının yaşantısı hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığı ironik bir dille ifade edilir. Şehzade'nin, kasabanın her zamanki bu hâlinin deprem sonucu oluştuğunu düşünmesi, Anadolu'yu ve halkın yaşantısını gerçekte bilmediğinin göstergesidir. Osmanlı Şehzadeleri başta olmak üzere Osmanlı siyasetçilerinin Anadolu coğrafyasını ihmal ettiğini gösteren bu durum, idarecilerin sahaya inmediğini bu nedenle Anadolu'yu ve kasaba halkını tanımadığını ortaya koyar. Kendi halkına yabancılaşmış aydın ve siyasetçilerin bu hâli, Anadolu'nun kasaba ve insanlarının içinde bulunduğu gerçeğin farkında olmadığını ortaya koyar. Hükûmetin kendi insanına ve bürokrasinin, kendi sorumluluğunda bulunan köy ve kasabaların sıkıntılarına uzak oluşuna dikkat çekilir. Bu hâliyle toplum ve halk arasında iletişimi sağlayan bürokrasinin, işini iyi yapmadığı ve halkın gerçeğini doğru yansıtmadığı eleştirisi yapılır.

Kasabanın ve insanların görünüşü karşısında üzüntüsünü dile getiren Şehzade, Sarıpınar kasabasında suyun öteki tarafında kalan muhacir mahallesinin yıkık dökük manzarası karşısında artık gözyaşlarını tutamaz. Bu durum romanda şöyle ifade edilir:

"Sıra, çay karşısındaki muhacir mahallesine gelince, hiçbir sahne rejisörünün ve hiçbir Deli Kâzım'ın tertip edemeyeceği bu haraplık ve sefalet manzarası karşısında Şehzade Şemsettin Efendi'nin gözlerinden yaşlar akmaya başladı.

Ecnebi gazeteciler kapısı, çerçevesi, damı yıkılarak dört duvardan ibaret kalan, bazılarının hatta bir duvarı da çökerek içi görünen evlerin, sokakta kerevetler üzerine yatırılmış yarı çıplak hastaların resimlerini çekiyorlardı." (D, s. 142).

Sarıpınar kasabasında halkın ve muhacirlerin böyle yıkık dökük, virane mekânlarda yaşamlarını devam ettirmeleri, onlar için kabullenmişliğin ve çaresizliğin işaretiyken Şehzade ve yanındakiler için şaşılacak ve üzülecek bir durum olarak algılanır. Kasabanın yerli halkının da durumunun kötü olmasına rağmen muhacirlerin yaşam koşullarının kabul edilemeyecek şekilde kötü olması, kasabalı ile muhacirler arasındaki sosyal eşitsizliği gözler önüne serer. Aynı zamanda kasaba halkının sosyal duyarlılığına/duyarsızlığına dikkat çekilir. Romanda ayrıca Vali'nin kasabanın yollarındaki çukurlara dikkat çekmesi hatta girdiği bir kasaba dükkânında, dükkân sahibini temizliğe dikkat etmemesinden dolayı azarlaması, bireysel düzeyde görülen sosyal eleştiri olarak değerlendirilir. Vali Bey'in kasaba halkına yönelik eleştirisi romanda şöyle yer alır:

"... maşallah görüyorum ki hepiniz sıhhattesiniz, demir gibisiniz. Yalnız, şu kahvede tembel tembel tavla atacağınıza biraz fazla çalışarak şu şirin kasabanızı bir şeye benzetseniz. Hatırınız kalmasın amma, hani şu hayvanlarınızı bağladığınız ahır, sokaklarınızdan daha temizdir. Aşağıda yol kenarında çukurlar gördüm. Gece evlerinize giderken nasıl bacaklarınızı kırmadığınıza hayret ederim. Mucize buna derler. Her biriniz tavla atacak yerde birer kürek toprak atıverseniz bitti, gitti. Ne sakala minnet, ne bıyığa, ne belediye reisine!.." (D, s. 127)

Devletin, halkına karşı sorumluluğunun yanı sıra her şeyin devletten beklenmemesi gerektiğine dikkat çekilir. İnsanların içinde yaşadığı mekânın şartlarını iyileştirmesi hususunda bilinçli ve girişken olması gerektiği vurgusu yapılır. Aynı şekilde Vali'nin kasabanın mahallelerini, çarşı ve pazarlarını dolaşmaya çıktığı zaman girdiği bir mahalle bakkalında, *"... bir tavanda sarkan sinek kâğıdına, bir kavanozun üstündeki tozlara, daha olmazsa dükkâncının sakal ve tırnaklarının uzunluğuna gözü ilişerek bağırıp çağırmaya başla(ması)"* (D, s. 132) yine sosyal eleştiri bağlamında değerlendirilir.

Son Sığınak romanında ise toplumsal eleştiri, idari yapının eleştirilmesi şeklinde görülür. Anadolu'ya turneye çıkan tiyatro ekibinin yolu küçük bir kasabaya düşer. İçinden dere geçen bu kasabada evlerin seyrek bir şekilde bahçelerin içine serpiştirilmiş hâli tiyatro ekininin dikkatini çeker. Ekip, zamanında bir Vali'nin bu kasabayı kalkındırmak için çeşitli imar planları yaptığı ancak bu planını gerçekleştiremeden gittiği için kasabanın bu şekilde

tam bir merkez hâline getirilemeden dağınık kaldığı bilgisini edinir. Bu durumu kasabanın Halkevi reisi şöyle ifade eder:

"Geçen seneye kadar yapıcı bir valimiz vardı. Programının içine burayı kalkındırmayı koymuştu. Vaktini merkezden ziyade burada geçirirdi: "Burası vilayet merkezi olmaya layık bir yerdir." derdi. Çok çalıştı, uğraştı.

Sonra ilerideki tepede ağaçların arasından görünen bir harabeyi göstererek ilave etti:

Kasaba buraya kurulmalı derdi, çerçeveler, evvela çevreler hazırlanmalı. Büyük çerçevelerden korkmamalıyız. İçler nasıl doldurulur. Ben de onun fikrindeyim. Fakat çerçeveleri fazla geniş tuttu ve kendi gidince…" (SS, s. 187).

Burada Vali'nin kasabanın gerçeğiyle bütünleşmeyen bir işe kalkışması ve gelen bürokrasinin işini tam olarak bitiremeden gidişi eleştirilir. Bunun yanı sıra yeni gelen Vali'nin ise işleyemez durumda oluşu ve görevini yerine getirmekten bile aciz olduğu, *"İyi bir valimiz var, fakat o kadar yılgın ki 'bir çivi çakalım!' dedik mi, hemen: 'Yine mi spekülasyon başlıyor?' diyor…"* (SS, s. 190) şeklinde dile getirilir. Böylece halkın eleştirisine maruz kalmak istemeyen Vali'nin, hiçbir girişimde bulunmadığı görülür. Bu durum, Vali'nin yozlaşmışlığını ve bürokratik çürüme içinde olduğunu ortaya koyar.

*Yediçınar Yaylası'*nda ise Osmanlı Devleti tarafından Anadolu'nun köy ve kasabalarına gönderilen ve devleti temsil eden bürokratik kişi ve memurların kimi zaman işi öğrenmek maksadıyla kimi zaman da maddi çıkar sağlamak amacıyla kasaba âyan ve ağalarının hükmü altına girdiği görülür. Bu durum, *"…o devirde kadılar, hükümet adamları hep âyanın hükmüne girmişler."* (YY, s. 40) şeklinde dile getirilir. Bu bağlamda hükûmet ile halkın birbirinden uzaklaşması, birbirini anlamaması ve buna bağlı olarak oluşan iletişimsizlik ve güvensizlik, kaçınılmaz sonuçlar olarak ortaya çıkar. Bürokratik kişi ve memurların, kasabanın âyan ve ağalarının hükmü altına girmesi aynı zamanda yoksul halkın, âyan ve ağalar tarafından ezilmesine ve emeğinin sömürülmesine neden olur.

*Yediçınar Yaylası'*nda görülen bir başka toplumsal eleştiri de İttihat ve Terakki Cemiyeti temsilcileriyle ilgilidir. Sultan Abdülhamit'in baskıcı rejiminden duyduğu rahatsızlığı dile getiren İttihat ve Terakki Cemiyeti savunucuları, yönetimde söz sahibi olduktan sonra Abdülhamit hükûmetini aratmayacak bir yönetim anlayışı benimser. Hürriyeti ve özgürlüğü savunmalarına rağmen kendi oluşturdukları ortamda insanlara özgürlük tanımayarak kendi kendileriyle çelişir. Bu durumu, kasabaya İttihat ve Terakki

Müfettişi olarak gelen Seyfettin Bey, *"Hürriyetten sonra uğradığımız çeşitli hayal kırıklıkları akıl alır şeyler değil. Hepimiz hiç istemediğimiz işleri yapıp duruyoruz. Daha korkuncu: Buna ne kadar da yatkınmışız (...) Arada içime kuşku düşüyor (...) acaba farkında olmadan iş başında bulunmanın keyfine mi alıştım? Hükmedenlerden olmanın keyfine (…) hürriyetten önceki hayatımızı mı özlüyorum?"* (YY, s. 359-360) şeklinde dile getirir. Kasabanın İttihat ve Terakki Cemiyeti Başkanı Cevdet Bey ise *"Biz kardeşim, hepimiz acemi dövüşçüleriz. Sultan Hamid'i, bu kafayla bizler mi devirdik? Hayır. Herif çoktan idare edemez hâle gelmiş de, bizim haberimiz yokmuş. Dayanağı çoktan çürümüş (...) İlk günler, bu balkondan yuvarladığım nutuklar aklıma geliyor da suratım kızarıyor. Yolda bulduğum bir parayı cebime indirmişim gibi… Ama gene de buradayım. Sülük oğlanın omuzunu okşayıp, Kavat Abuzer'e, 'Ağa' diyerek maskaralık ediyorum. Neden mi? 31 Mart'ta yobazlığın nasıl hortladığını gördüm de ondan…"* (YY, s. 365) ifadeleriyle eleştirir.

Kasabanın İttihat ve Terakki Cemiyeti Başkanı Cevdet Bey, Meşrutiyet'in ilanından sonraki sürecin umulduğu gibi olmadığını, daha önce eleştirdiği hususların şimdi yine kendi elleriyle devam ettirildiğini belirtir. Türeme ağaların varlığına son verilmesi planlanırken şimdi o kişilerle iş birliği içinde olduğunu, yeni hükûmetin kurulması ve hürriyetin gelmesiyle aslında gözle görülür bir değişikliğin yaşanmadığını ve aynı düzenin bir şekilde devam ettiğini utanarak itiraf eder. Geçen zamana, değişen kişilere ve yeni düşünce akımlarına rağmen Anadolu insanının, yaşadığı mekân içinde aslında kaderinin değişmediği gerçeği vurgulanır.

Gerileme ve çöküş sürecine giren Osmanlı Devleti'nin, ekonomik ve idari alanda sistemli bir politika geliştirememesi, sosyal adaletsizliğin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti; ağa, âyan, mültezim ve eşkıya gibi gücü temsil eden mütegallibe kesiminin, halkı sömürmesi ve halk üzerinden gelir elde etmesi meselesinde çaresiz kalır. Bu nedenle *Yediçınar Yaylası* romanında mütegallibe kesimine karşı halkını koruyacak bir politika üretmekten yoksun olan devletin, eleştirisi yapılır. Tanzimat ve Meşrutiyet yıllarında Osmanlı Devleti'nin değişen idari, politik ve ekonomik yapısına rağmen halkın, her dönem ve her şartta yine ağa, âyan, mültezim, eşraf ve eşkıya tarafından ezildiği ve bunun değiştirilemez bir kader olduğu ortaya konur.

İstanbul dışında kalan Anadolu'nun köy ve kasabaları, taşra olarak kabul edilir. Bu düşüncenin hâkim olduğu bir süreçte hükûmet ile halk arasında iletişim kuran aracı kişilerin, Anadolu'nun ve insanların durumunu, gerçekçi bir şekilde yansıtmadığı yalnızca kendi inisiyatifleri ölçüsünde hükûmeti bilgilendirdikleri görülür. Bu nedenle toplumsal bir

problem olan bu durum, edebî eserlerde de ele alınarak Anadolu insanı ile hükûmet arasındaki iletişim kopukluğuna dikkat çekilir ve böylece yöneticilerin kendi halkından kopukluğu eleştirilir. Bu durum, *Teneke* romanında kasabanın önemli eşrafından Kemal Taşan'ın *"Bakmamışlar efendim, bakmıyorlar Anadolu'ya… Bakmamışlar. İşte bu aziz insanların yurdu gerilik içinde, pislik içinde çalkanıyor."* (T, s. 19) sözleriyle ifade edilir.

Teneke romanında mütegallibe kesiminin, çeltik ekimi ruhsatı vermeyen Kaymakam'ı görevden aldırmak için başvurduğu çeşitli girişimlere karşılık Kaymakam Fikret de çeşitli mücadelelerde bulunur. Bu bağlamda yasal olmayan çeltik aleyhine kasabada büyük bir kampanya başlatır. Kardeşini çeltik ekiminden kaybeden arzuhalci Kör Cemal, *"Benim kardeşimi çeltik öldürdü. Çeltik olmasaydı, sinek olmazdı. Sinek olmayınca da sıtma olmazdı. Kardeşim de sıtmadan ölmezdi."* (T, s. 55) diyerek Kaymakam'a ve bu kampanyaya destek olur. Bunun yanında *"…köylerden heyetler geliyordu. Acıklı, yürek parçalayıcı sıtma hikayeleriyle. Tatarlı köyü muhtarı köydeki kırk kadar dalaklı, karnı şiş, bacakları incecik, yüzleri kemik, gözleri kocaman kocaman çocuğu toplayıp kasabaya, Kaymakama getirdi. Kaymakam da çocukların fotoğrafını çektirip, Sağlık Bakanlığına yolladı. Çeltik düşmanları da tel üstüne tel çekmeğe başladılar Ankara'ya. Bu arada çeltikçiler Kör Cemali kurşunladılar. Hastaneye kaldırıldı. Vuranlar ele geçmedi. Mustafa Pehlivanın portakal bahçesini kökten kestiler. Ağaçlarını bir gecede doğradılar. Böylelikle mukabil taarruz gevşedi. Yalnız bir iki muhtar dayanıyordu. Bir de Kaymakam."* (T, s. 55). Kaymakamın başlattığı mücadeleye kasabadan Kör Cemal ve Mustafa Pehlivan adlı kişiler de önemli destek verir. Ancak Kör Cemal bu mücadeleyi desteklediği için kurşunlanır, Mustafa Pehlivan ise kendisine uygulanan yıldırma politikaları nedeniyle karşısındaki ağa ve eşrafla mücadele edemeyeceğini anlayarak pes eder.

Kaymakam Fikret Bey, bu haklı mücadelesinde Sağlık Bakanlığı başta olmak üzere hükûmetin pek çok merciine sıtmadan hastalanan çocukların fotoğraflarını kanıt olarak göstererek başvurur. Ancak kasabadaki sıtma hastalığının şiddetini gösteren onca kanıta rağmen eşraf ve ağaların hiçbir gerçeği yansıtmayan iftiraları karşısında yozlaşmış bürokrasiye yenik düşer. Kendi ellerine geçen sıtmalı hastaların fotoğrafına karşın ağa ve eşrafın sözlü bildirisi ve istekleri doğrultusunda hareket eden Ankara'daki yetkili kişilerin, Kaymakam'ı kasabadan sürgün ederek Kars'ın Kağızman kazasına göndermesi, hükûmetin eleştirilecek eksik yönlerinden birini daha ortaya koyar. Böylece mütegallibe kesimin kasabalarda hüküm sürmesine olanak sağlayan bu durum ile hükûmetin işleyişindeki eksiklikler gün yüzüne çıkarılarak toplumsal eleştiri yapılır.

Nâbi'nin Park Kahvesi romanında ise Cumhuriyet'in oluşumuna karşın çıkar güçlerinin hâlâ eskinin süregelen devranını döndürdüklerine işaret edilir. Yeniliği getiren Cumhuriyet temsilcilerinin ise halktan uzak oluşu ve halkla bütünleşememesi eleştirilir. Sistemdeki bu boşluğun bilincinde olan çıkar güçleri, arkalarına politik güçleri de alarak durumu her zaman kendi lehine çevirmeyi bilmiş; yoksul halkın daha da ezilmesine, maddi ve manevi yönden sömürülmesine neden olmuştur. Bu durum, *Nâbi'nin Park Kahvesi* adlı romanda şöyle dile getirilir:

"Bunlar Osmanlı'dan kalma, yeni Cumhuriyetimizin çıban başlarıdır. İyileşmeleri, ortadan kaldırılmaları için elbette zaman ister. Bunlarla ben, kendi payıma uğraştım. İş tabancalı, bıçaklı olmaya değin vardı. Baktım ki dert, sade bizim kasabanın değil, bütün Türkiye'nin derdi. Yukarıdan tedbir gerek. Halk Fırkası Mutemedi olaraktan Fırka Merkezi'ne bir rapor yazdım. On yıl oluyor, ne hükûmetten, ne de Fırka Merkezi'nden bir haber var… Demek çıban, yara, sandığımızdan da derin, büyük." (NPK, s. 15)

"Şimdi kasabamıza bir bakıyorum da, bütün ülkede de böyle olacak, istiklal davamıza ihanet edenler, Mustafa Kemal Paşa'nın zafer çelenklerinin üstüne oturup, milleti Osmanlı dönemindeki gibi yine soymaya başladılar. Osmanlıdan iliklerimize işleyen, bilinçaltımıza yerleşen huylarımızı da Mustafa Kemal Paşa, düşmanı süngüsüyle denize attığı gibi, nasıl ülkenin dışına atsın? Politik taktik ve dehasıyla dize getirdiği batılı siyasileri yendiği gibi, içimizdeki şeytanı nasıl yensin? Bu iş zaman isteyen bir düzen kurma işidir. Hemen toplumumuzun bütün kişilerinin hidayete ulaşmasını bekleyemeyiz." (NPK, s. 19)

Nâbi'nin Park Kahvesi'nde, Söke kasabasından hareketle aslında tüm Anadolu'nun durumu ele alınmış ve yansıtılmıştır. Yazar, Söke kasabasını araç olarak kullanarak Anadolu'nun içinde bulunduğu realiteyi gözler önüne serer. Bu nedenle Söke, Anadolu'nun özü niteliğindedir ve bu öz, bütün bir Anadolu coğrafyasının siyasi, politik ve sosyolojik durumunu içerir. Bunların dışında romanda eğitim sistemindeki eksikliklerin eleştirisi yapılır. Buna göre gençlerin, eğitimi yalnızca para kazanma amacı olarak algıladığı vurgulanarak meslek sahibi olma, mesleğini sevme ve insanlara faydalı olma amacından bütünüyle uzaklaşıldığına dikkat çekilir. Kasabanın sevilen öğretmenlerinden Sıtkı Öğretmen, bu durumu şöyle izah eder:

"Okuyabilen gençlerimiz yanlış eğitiliyor. Meslek sahibi olmayı, para kazanma amacıyla karıştırıyor. Ne olursan olacaksın, ille de çok para kazanacaksın. Oysa mesleğinde ne denli iyi olursan, kendiliğinden para arkandan gelir. Toplumumuz yoksul olduğundan,

gençlerimizin kafasına, yüreğine insancıl duyguları katamıyor. Ortalıkta onca yoksulluk var ki, öylesine yoksulluğun içinden gelenler var ki, karınları doyuyor da gözleri doymuyor… Gözümüz tok olduğu geleceklerde adam olacağız…" (NPK, s. 63)

Sıtkı Öğretmen, gençlerin, eğitimi yalnızca para kazanmak için başvurulan bir süreç olarak algıladığını belirtirken bu algıdaki en büyük etkenin ülkenin içinde bulunduğu yoksulluk ve gelecek kaygısı olduğunu da ekler. Ülkenin içinde bulunduğu bu zor koşullar dikkate alındığında bu algının aslında haklı bir temele dayandığını ifade eder.

Romanda karşılaşılan başka bir toplumsal eleştiri ise "insanın nasıl olması gerektiği" konusunda yapılan eleştiridir. Doktor Reşat Bey'in, kasaba eşrafının türlü hile ve oyunlarıyla kasabadan sürgün edilmesinin ardından kasabaya yeni atanan Doktor Cemal ile kasabanın hâkimi, savcısı, Zafer Öğretmen ve başkişi Mustafa bir araya gelir ve sohbet etmeye başlar. Konu; gazete, dergi ve kitaplarla ilgili ilerlerken bir süre sonra "eleştiri sorununa gelir. Zafer Öğretmen, *"…eleştirinin memleket hesabına zararlı olduğunu, bu yüzden milletin birbirine düşebileceğini, eleştirisiz işlerini daha iyi yürüyebileceğini ileri sürüyordu. Hele iyi bir yurttaşın, eğer yurdunu seviyorsa, bütün eleştirilerden kaçınarak kendisine verilen görevi yapmaya çalışması gerektiğini ortaya at(ar)."* (NPK, s. 189). Doktor Cemal ise Zafer Öğretmen'in bu düşüncesine katılmadığını sakin bir şekilde *"Bana sorarsanız Zafer Bey (…) Böyle bir insan, iyi bir vatandaş değil, bal gibi bir vatan hainidir!"* (NPK, s. 189) diyerek ifade eder. Doktor Cemal, iyi bir insanın/vatandaşın; toplumsal sorunlar, yapılan haksızlıklar, yozlaşma ve iftira gibi pek çok sorun karşısında duyarsız kalmayarak ciddi bir toplumsal bilince sahip olması gerektiğini vurgular.

Denizin Çağırışı romanında ise kasaba doktorunun sıtma hastalığını sonlandırmak için verdiği tüm mücadeleye ve hükûmete verdiği sayısız dilekçeye rağmen pirinç bataklıklarının kurutulması için hükûmet yetkilileri tarafından hiçbir girişimde bulunulmaması, toplumsal bakımdan eleştirilir. Kasabanın İl Genel Meclisi üyesi ve çeltik fabrikasının sahibi olan kasaba eşrafından Osman Nuri Bey ise kasaba doktorunun sıtma hastalığını bitirmek için verdiği savaşı görmezden gelerek bürokratik güçlerin de desteğiyle kasabada pirinç üretimine devam eder. Bu noktada kasaba doktorunun, pirinç tarlalarında çoğalan sivrisineklerin kasabada sıtmaya neden olduğuna dair yazdığı onca dilekçeye karşılık yetkili kişilerden *"…bütün tahriratlara kâfi miktarda kinin gönderilmiştir."* (DÇ, s. 15) şeklinde cevap alınması, doktorun kaygılarının hiç önemsemediğinin ve hükûmetin kasaba halkının sağlığını hiçe sayarak güçlünün yanında olduğunun ispatıdır. Bu cevap ile

yetkililer, sıtma hastalığına rağmen kasabada pirinç üretimini destekleyeceğini, hastalananlara ise gerekli kinin ilacını göndereceğini ifade ederek aslında insanların sağlığıyla oynandığını açıkça ortaya koyar.

Denizin Çağırışı romanında görülen bir başka toplumsal eleştiri ise eğitim alanında kendini gösterir. Öğretmen olan başkişinin, mesleğini icra etmek için gittiği kasabada pek çok bürokratik engele takılarak içindeki halkı bilinçlendirme ve aydınlatma ışığını söndürdüğü ve ruhuna sonsuz bir karanlığın hükmettiği üzerinde durulur. Bir eğitim gönüllüsü olarak Anadolu'nun kasabalarına gelen çalışkan ve idealist gençlerin, girişimlerinin maddi ve manevi yönden desteklenmesi ve resmî işlemlerde işlerinin kolaylaştırılması gerekirken bu gençlerin, yozlaşmış kişilerin karşısında çeşitli bürokratik engel ve baskılara maruz bırakılarak bastırılmaya çalışıldığı ve tükenişe sürüklendiği görülür. Eğitim sisteminde yeniliğe kapalı olan bu kişilerin, başkişide olduğu gibi ortaya konan projeleri "çizmeyi aşmak" olarak tanımlamasının eleştirisi yapılır.

Denizin Çağırışı romanında görülen bir başka eleştiri konusu ise istibdat dönemiyle ilgilidir. Başkişinin benliğinde görülen *yalnızlık ve karanlık korkusunu,* ruhsal bir hastalık olarak tanımlayan doktor, bu durumu, baskı yönetimi devrinin sosyolojisiyle bağdaştırır ve bunu çağın olağan bir hastalığı olarak tanımlar. Doktorun bu düşüncesi, romanda şöyle yer alır:

"...yüzyılımızın insanlarının hangisinde bir fobi yoktu ki. Bizim memleketimizde ise bu ruhsal hastalık kadar doğal bir şey olamazdı. Otuz üç yıl bir vampir gibi ülkemizi kucaklamış bulunan baskı yönetimi devrinin torunları değil mi idik? Babalarımızın kanı ve sinirleri, her gün ölümün bin bir baskısını omuzları üzerinde hissederek, bir çeyrek yüzyıldan fazla bir zaman, kamçılanmamış mıydı? Bu trajik devrin kanı bir ürün verirse, onda fobi bulunmaz da, ne bulunurdu?" (DÇ, s. 24)

Başkişi de doktorun çağın hastalığı olarak nitelendirdiği istibdat döneminin etkilerini kendinde açık bir şekilde gözlemlediğini ifade eder:

"Ben istibdat karanlığıyla boğulmuş bir kandan gelme, Genel Savaş yıllarının silindiriyle ezilmiş, mısır çorbası ve süpürge tohumu lapası ile beslenmiş manevi bir çöküntü ile güneş aydınlığını bile karartan bir kuşkuya düşmüş, acınacak bir kuşaktandım." (DÇ, s. 91)

Yazar, otuz üç yıl süren baskı yönetimi devrinin insanlarda yol açtığı buhran ve korkuya işaret ederek dönemin eleştirisini yapar. O dönemde vuku bulan buhran ve korkunun, gen yoluyla sonraki nesillere de aktarıldığını ifade eder. Kişinin bilinçdışındaki bastırılmış bu duygular, uygun ortam bulduğunda tekrar gün yüzüne çıkar. Başkişinin babasında bulunan karanlıktan ve ölümden korkma ruh hâlinin, zamanla başkişide kendini göstermesi, tümüyle bir soyaçekim meselesi olarak tanımlanır. Başkişinin babasının, kendi döneminde maruz kaldığı yönetim ortamının yol açtığı bu korku buhranı, ileride başkişide de gittiği kasabada millî eğitim memuru, kaymakam ve eşraf gibi yozlaşmış kişilerin baskısıyla gün yüzüne çıkar. Bu nedenle kasabaya geldikten kısa bir süre sonra başlayan ruhsal sıkıntılarını doktora anlatan başkişi, *"Bir korku, içimde büyüyor Doktor, (…) beni bir karanlığın istila etmekte olmasından korkuyorum."* (DÇ, s. 24) diyerek hastalıklı ruh hâlini ve korkularını dile getirir. Burada yine öğretmen olarak bu kasabaya gelen başkişinin kasabada yaşadıklarının, onun hastalıklı ruh hâlinin oluşmasına ve ortaya çıkmasına neden olduğu görülür ve böylece mekân-insan ilişkisi bir kez daha gün yüzüne çıkarılır.

Karanlık Dünya romanında ise asıl üzerinde durulan konu, bireysel veya toplu bir şekilde bir ordu hâlinde yurdun dört bir yanına dağılmış aydınların, geri kalmışlığa karşı vereceği mücadeleler ile Anadolu insanının eğitilerek ve bilinçlendirilerek içinde bulunduğu karanlık uykusundan uyandırılması gerektiği gerçeğidir. Bu bağlamda başkişi Ahmet ile kasaba Kaymakam'ı, kasabaya elektrik getirilmesinin, kasaba halkı üzerinde bir değişime neden olup olmadığı ve kasaba halkına fayda sağlayıp sağlamadığı hususunda konuşur. Kaymakam, herhangi bir iş mükemmel olabilir ancak asıl önemli olanın, o mükemmel işin halkın cephesinde oluşturduğu etki olduğunu ve bu etkinin hiç olmazsa yarı yarıya müspet olması gerektiğini ifade eder. Ahmet ise elektrik getirilmesiyle kasabaya medeniyet ışığı girmiş olduğunu belirtir. Kaymakam, Ahmet'in bu düşüncesine hiddetlenir ve Mazılık kasabasına elektrik getirmenin, bu kasaba insanı için fayda sağlayıp sağlamadığı ile ilgili düşüncelerini şöyle dile getirir:

"Elektrik yapıldı da ne oldu? Tarlaların bereketi mi arttı, hastalar mı iyileşti, çocuk ölümleri mi azaldı, ocaklarda sığır tersi yerine elektrik sobaları mı yanacak, ahırlarda hayvanlarla koyun koyuna yatmaktan vaz mı geçilecek, damlara saz yerine kiremit mi çekildi, kerpiç duvarlar mı badanalandı. Hasan ekecek toprak mı buldu, Hüseyin bir saban mı aldı, Ali'nin su bekleyen ekinleri yağmura mı kavuşacak, Mehmet köyünde çeltik ekilmesine niçin izin verilmediğini anlayabildi mi? (…)

Bize medeniyetin ışığı değil kendisi lazım oğlum (…) Kervanın en gerisinde gidiyoruz. Gidiş ne kelime, her an biraz daha geri kalış bu… Kervan öyle sür'atle gidiyor ki… Daha dün o senin ışığından bahsettiğin medeniyet bu toprakların üstünde oturuyordu. O günden beri bir hayli zaman geçti. Davalarımız şekil değiştirdi ama mahiyeti hep aynı kaldı. Tâ büyük Reşit Paşa zamanında içtimai ve siyasi ıslahat şeklinde tecessüm etti. Daha sonra derdin çaresini sanayileşme davasında, az sonra zirai ıslahatta, bir müddet sonra da kültür davamızda bulduğumuzu sandık. Hiçbirini tam manası ile ele alıp başaramadık ki bütün bu görüşlerin doğru veya yanlış olduklarını söyleyebilelim. Şimdi ise bu bir yaşamak veya ölmek davası oldu. Dava hep o dava, ama biz işi nihayet bu hâle getirdik. (…) Artık bir ölüm kalım savaşı içindeyiz, anlıyor musun, küçük hâkim, ölüm kalım savaşı… (…)

Gençliğinizin verdiği bu sarsılmaz enerjiyi müspet yollara çevirmek lazım… Suya bir çark koyarak üç ampul yakmak marifet değil, cemiyeti o hâle getirin ki o ampulleri kendisi yaksın. Hasan'la Hüseyin'in davasını görürken Hasan'a 'Sen haklısın' demek marifet değil, cemiyeti o hâle getirin ki Hasan karşısına gelsin ve sana 'Ben haklıyım' desin. Ali'nin gözündeki trahom mikrobunu öldürmek marifet değil, cemiyeti o hâle getirin ki o mikrobu yaşatmasın." (KD, s. 82-83)

Kaymakamın yapmış olduğu bütün bu eleştireler aslında Anadolu'nun kasabalarına hizmet için gelen gençlerin ilk önceliğinin, bu mekânları değiştirmeye çalışmak yerine buradaki insanları aydınlatmak ve bilgilendirmek olması gerektiğini ortaya koyar. Asıl değişim ve ilerlemenin, insanları eğitmek ile mümkün olacağı ve bu nedenle temelden başlanması gerektiğine vurgu yapar. Kasabaya elektrik getirmek ve kasabanın sokaklarına sekiz tane direk dikerek sokaklarını aydınlatmak gibi yapılan yenilik ve çalışmaların, kasaba halkı ile bütünleşemedikten sonra pek bir anlam ifade etmediği gerçeğine işaret eder.

İdealist gençlerin bu kasabada yapacağı çalışmaların, kasaba insanının öncelikli ihtiyaçları doğrultusunda olması gerektiğine vurgu yapılır. Kasabaya dikilen sekiz tane elektrik direğinin; tarlaların bereketine bir katkı sağlamadığı, sıtmadan kırılan halka ilaç olmadığı, çocuk ölümlerinin önüne geçemediği ve ahırlarda yatan insanların yaşadıkları mekânda değişiklik yapmadığı ortaya konur. Bunun yanında yine bu elektrik direklerinin, kasabadaki sosyal dengeyi değiştirmediği; güçlülerin, zayıfları ezmesine ve insanların topraklarına el koyan ağaların, köylü ve kasabalıyı kendi topraklarında köle gibi çalıştırmasına engel olmadığı ve yapılan haksızlıkların önüne geçmediği gibi pek çok husus

üzerinde durulur. Bu nedenle elektrik aşamasına gelene kadar kasabada daha yaşamsal olan pek çok hususun öncelikli düzeltilmesi ve iyileştirilmesi gerektiğinin önemine dikkat çekilir.

Aynı zamanda kasaba mahkemesinde görülen bir dava hatırlatılarak yapılan haksızlıklar karşısında ağasının başını taşla yaran köylünün çaresizliğine ve köylünün, haklı olduğu hâlde hakkını arayamayışına vurgu yapılır. Bu durumu Kaymakam, *Hasan'la Hüseyin'in davasını görürken Hasan'a 'Sen haklısın' demek marifet değil, cemiyeti o hâle getirin ki Hasan karşısına gelsin ve sana 'Ben haklıyım' desin,* diyerek ifade eder. İnsanların ezen ve ezilen olarak sınıfsal çatışmalardan çıkıp insani yaşam koşullarına ulaşması gerektiği gerçeği sorgulanır. Yine insanların sıtma hastalığına ilaç tedarik etmek yerine sıtmaya neden olan etkenlerin ortadan kaldırılması gerektiğinin bilincine varması gerekliliğine dikkat çekilir ve bu durum, *"Mehmet'in köyünde çeltik ekilmesine niçin izin verilmediğini anlaması"* gerekir şeklinde dile getirilir.

Yağmur Duası romanında ise dünyanın önemli yerlerini görmüş olan ünlü bir gazetecinin kendi memleketine uzak oluşu eleştirilir. Aslında burada verilmek istenen mesaj, gerçek anlamda dönem aydınlarının da kendi memleketine uzak oluşudur. İstanbul dışına çıkmayan aydınların, Anadolu'nun kasaba ve köylerini masa başında hayal ederek betimlemeleri ve Anadolu'nun gerçeğinden ve sorunlarından habersiz oluşları eleştirilir. Aynı zamanda Anadolu'yu bakımsız, geri kalmış ve mahrumiyet bölgesi olarak algılayan aydınların Anadolu'ya hizmet için gitmekten kaçınmaları toplumsal bir sorun olarak ele alınır. Romanda ayrıca Anadolu insanının tembelliğine dikkat çekilir. Kuru bir çeşmenin başında günlerdir yağmur yağmasını bekleyen yaşlı adamın, *"Bekleriz yeğenim, bekleriz, (...) Beklemekten gayri ne işimiz var ki?"* (YD, s. 45) sözleriyle bu tembellik ve yapılacak işlerin hep başkalarından veya doğaüstü güçlerden beklenilmesi ortaya konur.

Başkişi Ferhat, Avusturyalı Muhabir Herr Mayer ve Seyfi'nin Anadolu'daki son otuz yıldaki ilerlemeleri gözlemlemek için çıktıkları Anadolu seyahatinde Ferhat, yol üzerindeki kasaba ve köylerin geri kalmış, bakımsız ve bir hastayı andıran görünüşünü; tabiatın susuz, ağaçsız ve toprağın verimsiz oluşuna bağlar. İnsanların bu mahkûmiyetinin, tabiatın ağır şartlarının doğal bir sonucu olduğunu belirtir. Bunun üzerine Herr Mayer, Ferhat'a, *"Hemen kabahati araziye yüklüyorsunuz. Ankara'yı, arazinin kötülüğüne rağmen ne güzel kurmuşsunuz. Kalkınmanız o hızla devam etseydi aynı işi her tarafta yapabilirdiniz."* (YD, s. 35) cevabını verir ve kalkınmanın doğa şartlarıyla ilgili olmadığını, insanların azmi ve gayretinin bir sonucu olduğunu vurgular.

Yolda, susuzluktan dolayı bir tepeye yağmur duasına çıkan insanları gören Ferhat ve Herr Mayer, o insanların yanına gider. Tepeye çıktıklarında geniş bir vadide susuzluktan kurumaya başlayan ekin tarlalarının tam ortasında, kocaman bir ırmağın aktığını görürler. Tepeye doğru çıkarken Anadolu insanını müşkül duruma düşüren toprağın çoraklığına küfreden hatta toprağa tekme atarak tüküren Ferhat, bu toprakların arasında akan ırmağı gördüğünde büyük bir şaşkınlık yaşar. Herr Mayer ise *"Memleketinizin toprağına haksız yere küfretmişsiniz, (...) Köylüleriniz yağmur duasına çıkacaklarına ırmak suyunu tarlalarına akıtmanın bir çaresine..."* (YD, s. 51) baksınlar diyerek alay eder. Ferhat, bu durum karşısında şaşırarak kendisinin ve memleketinin insanının, bir yabancı karşısında düştüğü trajikomik durumdan utanır. Ardından öfkelenmiş bir vaziyette hızla tepeden inmeye başlar ve bu sırada zihninden geçen şu soruların hücumuna uğrar:

"Benim memleketimin insanları başka milletlerden daha mı aptal, daha mı tembel? Yanan ekinlerini kurtarmak için burunlarının dibindeki ırmaktan su almağı nasıl akıl etmezler, yahut buna nasıl üşenirler? Her şeyi Allah'tan mı bekler bunlar? (YD, s. 51)

"Anadolu'ya dair bütün okuduğum ve işittiklerimden öğrenmiştim ki gayet bakımsız, geri, fakir vesaire bir yerdir. Kabul. Fakat böyle bir kepazelik göreceğimi de tahmin etmemiştim. Yolun iki tarafındaki tarlaların hâline baktıkça sinirleniyor, ne olduğunu bilmediğim bir şeye içimden var kuvvetimle küfrediyordum. Zira bu iş sırf gerilik, fakirlik veya cehaletle izah edilemezdi. Bir mesulü olmalıydı mutlaka." (YD, s. 53)

Ferhat, zihnindeki bu sorular ile Anadolu'nun kasaba ve köylerinde bulunan insanların hep başkalarından veya doğaüstü güçlerden bir şeyler umarak tembelce bekleyişlerini eleştirir. Bunun yanında dönemin siyasi ve sosyolojik yapısına dikkat çekerek taşradaki insanların görmezden gelindiği gerçeğine vurgu yapar. Kendisi de dâhil olmak üzere aydın gibi geçinen insanların ancak Anadolu'nun gerçeğini gördükten ve onun sorunlarını ötelemekten vazgeçip kendine dert edindikten sonra gerçek aydın olabileceği mesajını verir. Böylece roman, Cumhuriyet'in ilanının bireysel ve toplumsal düzeydeki yansımalarını, değişim ve dönüşümlerini gözler önüne serer.

3. 2. 6. Kasaba İnsanı

Ele alınan kasaba romanlarında karşılaşılan karakterler; eşraf, ağa, âyan, eşkıya, kadın, çocuk, memur, muhacir, işçi, din adamları, işgal güçleri ile iş birlikçiler ve kasabada yeniliğin savunucuları olmak üzere farklı şekillerde sınıflandırılmış böylece daha sistemli bir inceleme yapılması amaçlanmıştır.

3. 2. 6. 1. Eşraf

Eşraf; *"bir yerin zenginleri, sözü geçenleri ve ileri gelenleri"* (www.sozluk.gov.tr., Erişim tarihi: 02.02.2020) olarak tanımlanır. İncelenen romanlarda kasaba eşrafının genel olarak "kaba ve egemen güç"ü temsil eden kişiler olduğu görülür. Bu hâliyle eşraf hem kasaba halkı hem de kasabaya gelen yüksek memur ve bürokratlar üzerinde yaptırım gücüne sahiptir. Bu nedenle parasal gücü simgeleyen eşrafın, kendinde sınırsız bir davranış özgürlüğü görerek son derece rahat davrandığı ve etrafındaki insanlar üzerinde hâkimiyet kurmaya çalıştığı ortaya konur. *"...üstünlüğü zenginliğinden ileri gelen, her türlü reforma karşı koyan, iki yüzlü, kurnaz ve gerici, devrimleri benimsetmeye çalışan genç devlet memurlarını, ülkücü aydınları susturup ezdiren, bazen de devlet memurlarını elinde oyuncak eden, çok partili rejimle durumu daha da sağlamlaşan, kendine karşı koyan hükümet unsurlarını, öğretmenleri keyfince ayıklatan"* (Karpat, 1962: 56) eşrafın, aslında arka planda mevcut düzene hükmeden zorba kişiler olduğu görülür.

Akşam Güneşi romanında tanık anlatıcı Doktor Kemal Bey'in, kasaba ve başkişi Nazmi Bey hakkında bilgi verdiği ilk bölümde kasaba eşrafı ile ilgili de bazı bilgiler sunulur. Kemal Bey, kasabaya geldiği ilk günlerde kasaba ilkokuluna et tedarik eden Meşincioğlu Kerim Bey adlı bir kasaba eşrafından şikâyet edildiğine tanık olur. Buna göre söz konusu bu eşraf, kasaba ilkokuluna bir zamandan beri bozuk et verir. Bu duruma göz yummak istemeyen okul müdürü, gazeteye sarılı bir et parçasını elinde sallayarak ve üzüntüsünden ağlayarak şöyle feryat eder:

"Beyefendi evladı vatanı elimizle öldüreceğiz… Kerim Bey isminde, eşraftan, daha doğrusu mütegallibeden bir kontratçımız var… Bir türlü diş geçiremiyorum… Herif aynı zamanda vilayet meclisinde de üye. İcap eden bütün makamata başvurdum. Kimseden imdat yok!" (AG1, s. 9)

Okul müdürünün içini döktüğü bu konuşma, onun yapılan bu haksızlık karşısındaki çaresizliğini ve başvuracak, yardım alacak bir resmî kurumun olmayışını gösterir. Bu durum aynı zamanda kasaba bürokrasisinin, eşraf karşısında işleyemez durumda olduğunu ve Kerim Bey'in hâkimiyeti altına girdiğini ortaya koyar. Üst düzey memurların, görevlerini layıkıyla yerini getirmediği bu kasabada Kerim Bey, küçücük çocukların bile sağlığıyla oynamayı kendinde hak görür. Okul müdürünün bu feryadına kulak veren Hükûmet Doktoru Kemal Bey, okul müdürüne bozulmuş etleri kendisine getirmesini söyler. Kemal Bey, gelen etleri kasaba meydanında belediyenin önünde ve toplanan tüm kalabalığın gözü önünde

mahalle köpeklerine verir. Bunu haber alan Meşincioğlu Kerim Bey, bir eşraf olarak kendisine yönelik yapılan böyle bir girişim karşısında hiddetlenir ve eşraftan birine karşı bu tür davranış içinde bulunulmasının şaşkınlığını yaşar. Hatta kendisinin haksız olduğunu bile hiç aklına getirmeyerek Kemal Bey'in kasaba meydanında yaptıklarını, şahsına yönelik yapılan büyük bir hadsizlik olarak algılar ve yarım saat demeden Kemal Bey'in odasına baskına gelir. Bu baskını, Kemal Bey şöyle dile getirir:

"Yarım saat sonra Meşincioğlu Kerim Bey, dairedeki küçük odamı mübarek vücuduyla şereflendiriyordu. O bir nevi derebeyi idi. Hükûmet memurlarına uşak gibi muamele etmeye alışmıştı. Vurmadan oda kapımı açtı. Küstah bir tavırla masamın önüne dikilerek hırsından tıkanmış sert bir sesle:

-Efendi, sen kim oluyorsun, diye bağırdı ... Masamın ucuna bir yumruk indi.

-Efendi, sana söylüyorum… Sen, Meşincioğlu'nun etlerini ne cesaretle köpeklere atarsın? ... Sen benim Kerim Bey olduğumu bilmiyor musun? ... yumruklarını sıkıyor, üstüme atılacak gibi vaziyetler alıyordu." (AG1, s. 10-11)

Kasabanın eşrafından Meşincioğlu Kerim Bey'in devlet memuruna yaptığı bu muamele hem maddi gücüne hem de vilayet meclisine üye olması sebebiyle manevi gücüne güvenmesinin bir göstergesidir. Devlet memuruna *"uşak gibi muamele etmesi,"* onun daha önceki süreçte kasaba bürokrasi ile olan ilişki düzeyinin ve alışılagelmiş bir durum gibi algılamasının bir sonucudur. Kasabanın yüksek memurlarının izlediği yanlış politikalar ve kasaba eşrafına verdiği imtiyazlar neticesinde Kerim Bey'in, devlet memuruna emir verme, hakaret etme hatta şiddette bulunma hakkını kendinde gördüğü ve bu durumun normalleştiği dikkat çeker. Doktor Kemal Bey'in kendisini tanımamasını şiddetle yadırgar ve bunu, kendisine yapılan büyük bir hakaret olarak algılar. Meşincioğlu Kerim Bey'in *"Vurmadan oda kapısını açması, sen kim oluyorsun diye bağırması, masanın ucuna yumruk indirmesi, ne cesaretle"* gibi ifadeler kullanması onun, karşısındaki kişiye söz hakkı ve davranış özgürlüğü tanımadığının birer kanıtıdır. Buna karşın etrafındakilere karşı her türlü davranış özgürlüğünü ve baskı yapma gücünü/hakkını kendinde gördüğü ve etrafındakilere hükmettiği görülür. Gücüne güvendiği için de hiç kimsenin karşısında duramayacağına dair bir rahatlık içinde olduğu dikkat çeker ancak Kemal Bey'in, ona bir ders verir niteliğinde kendisini "tanımıyormuş gibi" yapması, Kerim Bey'in aşağılık duygusuna kapılmasına ve şaşırmasına neden olur.

Acımak romanında ise Reşat Nuri, kasaba eşrafının, devlet kurumları ve memurları üzerindeki baskı ve etkisini gözler önüne serer. Romanda Mürşit Efendi, Sivas'taki maiyet memurluğu görevinden sonra Sivas'ın R… kasabasına kaymakam olarak atanır. Kaymakam olarak atanan Mürşit Efendi bu kasabada, güçlü ve nüfuzlu kasaba eşrafının âdeta kuklası hâline getirilmeye çalışılır. Devletin ve milletin çıkarları doğrultusunda değil, kendi kişisel çıkarları doğrultusunda hareket etmelerini isteyen bu insanlar karşısında Mürşit Efendi, çareyi, kasabadan kaçmakta bulur. Bu durum, kasabada kendini yabancı hisseden Mürşit Efendi'nin bu mekândan uzaklaşması şeklinde kendini gösterir. Mürşit Efendi, bu kasabadan ayrılmayıp eşrafın çıkarlarına müdahil olmadığı takdirde kendisine bağ bahçe bile verilebileceğini ifade eder. Kendisine verilecek olan bağ-bahçeye ve sunulacak iyi bir yaşama rağmen Mürşit Efendi'nin, bu eşrafın kirli işlerine alet olmamak için kasabadan gitmesi, şahsi menfaatlerini ön plana çıkarmadığını ve hak ve adaletten yana olduğu gösterir. Kasaba eşrafının ise ahlaki bakımdan yozlaşmışlığı, devlet kurumlarını ele geçirmiş hâli ve bu kurumlarda kendi düzenlerini inşa etmekte oldukları gözler önüne serilir. Mürşit Efendi, kaymakamlık göreviyle gittiği R… kasabasının halkı ve eşrafı hakkında bilgi vererek halkın ve kasaba eşrafının, kasabaya dışarıdan gelen bir memura/kişiye bakışını ortaya koyar:

"(R…) kazasını çok sevmiştim. Havası iyi, suyu iyi, manzarası iyi… Bunların hepsinden daha mühim olarak ahalisi iyi. Kendi işlerinde güçlerinde sakin, halûk, melek gibi insanlar… Fakat halk ne kadar iyi ise eşraf o kadar küstah ve menfaatperest… Besbelli ailedeki yumuşaklık onları şımartmış. -Eşraf, elbirliğiyle hükümeti kendi nüfuzu altına almış, gayet mahirane bir surette elini kolunu bağlamış, kaymakamlarda kıpırdanmaya mecal bırakmamışlar, teşkilât gayet mükemmel… Kazaya yeni bir kaymakam geldi mi hemen etrafını alırlar, bugün burada, yarın orada kuzular, helvalar, rakılar, çalgılarla sünnet çocuğu gibi avuturlarmış. Bana da öyle yaptılar: 'Siz istikamet dairesinde çalıştığınız müddetçe biz sizi başımıza taç ederiz' dediler… Bereket versin vaziyeti çok çabuk kavradım. Onların istikamet dairesinde çalışmaktan maksatları hükümet işine, daha doğrusu kendi işlerine karışmamamdı. Böyle yaparsam kazada mesuliyetsiz meşrutiyet hükümdarları gibi bir nevi fuzuli saltanat sürecektim… Hattâ biraz gayret etsem bağ bahçe sahibi de olabilirdim." (A, s. 87-88)

Mürşit Efendi, R… kasabası halkını, uyumlu ve kendi işinde gücünde olan iyi kişiler olarak belirtirken eşrafını ise kendi menfaati için türlü yollara başvuran kötü kişiler olarak tanımlar. Kasaba eşrafının, yönetim kadroları üzerinde de son derece etkili olduğunu ve bu kadrolara âdeta hükmettiklerini vurgular. Kaymakam olarak geldiği bu yerde kaymakamlık

görevini, eşrafın istek ve çıkarları doğrultusunda yerine getirdiği takdirde çok mutlu ve mesut yaşayabileceğini hatta gayriahlaki yoldan kendisinin bağ bahçe sahibi olabileceğini belirtir. Bütün bunlardan uzak durmak isteyen Mürşit Efendi, R… kasabasında çalışmak istemez ve M… kasabasında kaymakam olan bir arkadaşıyla yer değiştirir.

Değirmen romanında ise kasaba eşrafından Ömer Bey'in, kasabada ve merkezde bulunan bürokratlar üstündeki etkisi dikkat çeker. Deprem gecesi Bulgar kızının oynatıldığı eğlence, Ömer Bey'in konağında yapılır. Bu eğlenceye, tüm yaşamı boyunca yaptığı tek kaçamak olarak değerlendiren kasaba Kaymakamı Halil Hilmi Efendi de katılır. Halil Hilmi Efendi'nin bu eğlenceye katılması, anlatı boyunca içinden çıkılmaz durumların asıl sorumlusu olarak Kaymakam'ın gösterilmesine neden olur.

Sarıpınar kasabasında küçük bir sarsıntı olmasına rağmen büyük bir deprem yaşandığına dair ülke genelinde yayılan haberler üzerine kasabaya bir yardım heyeti gönderilir. Ömer Bey, kasabaya gelen yardım heyeti için de çiftliğindeki evinde düğün programını andıran yoğun bir eğlence tertip eder. Aynı şekilde kasabaya gelen Mutasarrıf Hamit Bey, Ömer Bey tarafından akşam yemeğine davet edilir. Hamit Bey önce bu daveti kabul etmek istemez ancak Hamit Bey'in doktoru Nikolaki, Hamit Bey'i bu davete gitmesi hususunda ikna eder. Nikolaki *"Buraların âdetleri tuhaftır Beyefendi… Ömer Bey Sarıpınar'da ikinci geliyor. Siz, Ömer Bey'in yemeğini yemezseniz sonra o Belediye Reisi Reşit Bey'in başını yer. Biz bile sancakta acısını çekeriz bunun."* (D, s. 100) diyerek kasaba eşrafının bürokratlar ve memurlar üzerindeki gücünü ve hâkimiyetini ortaya koyar.

Sarıpınar kasabasına gelen işleyemez durumdaki bürokrasinin, kasabada depremin izlerini yansıtan bir bulguya rastlayamadıklarına dair merkeze bir bilgi ulaştıramaması üzerine inceleme yapması için kasabaya pek çok kişi gönderilir. Bu kişilerden Vali'nin Sarıpınar kasabasına geldiği zaman Ömer Bey'le arasında geçen konuşma, kasaba eşrafı ile Vali arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. Vali'nin *"Vay Ömer Bey… Şükür görüştüğümüze. Senin hâlâ ihtiyarlamaya niyetin yok mu? … Bana bak… Kaçayım deme Ömer Bey… Sana misafir geliyorum."* (D, s. 124-125) demesi, kasabanın eşrafından Ömer Bey'le daha önceki dönemlerde de tanışmış olduklarını ortaya koyar. Vali'nin kasabada kalacak yer olarak kendine Ömer Bey'in evini seçmesi ve aralarındaki samimiyet, eşrafın, bürokrasi üzerindeki etkisini gözler önüne serer.

Kavak Yelleri romanında ise kasaba eşrafı olarak öne çıkan kişi, eski bir derebeyi torunu olan Hacı Ömer'dir. Hacı Ömer, bu romanda diğer romanlarda sunulan kasaba eşrafı

çizgisinden çok farklı bir şekilde ortaya konur. Reşat Nuri, kasaba halkı tarafından sevilen Hacı Ömer'e pasif değil; aktif olarak yer verir ve Hacı Ömer'i kendi yöresel ağzıyla konuşturarak onun canlı ve sevilen karakter olarak algılanmasını sağlar. Hacı Ömer hem kasaba halkı için ekonomik bakımdan önemli bir yere sahiptir hem de kasabaya alışma mücadelesi veren Doktor Sabri Bey için iyi bir dosttur. Romanda Müftü'nün kurduğu Yetimler Yurdu'nun başkanlığını üstlenerek yardım faaliyetlerinde görev alır ve yöreye özgü konuşmalarıyla kurguya sıcaklık ve doğallık katar. Bu nedenle romanın son derece önemli karakterlerinden biridir.

Birkaç günden beri aşağı köylerin pirinç tarlalarında sel nedeniyle yıkılan bir arkın tamiri için kasabadan uzaklaştığı sırada Sabri Bey'in eşi Celile'nin ölümünden haberdar olamaz. Celile Hanım'ın ölümüne ve cenaze törenine katılamayışına üzülen Hacı Ömer, yörük köylerine kadar haber ileten kasabanın kaymakamına, belediye reisine ve özellikle jandarma kumandanına kendisine bu ölüm hakkında haber göndermedikleri için çıkışır. Hacı Ömer ile hükûmet görevlileri arasında geçen konuşma, romanda şöyle dile getirilir:

"'Hacı Bey senin pirinç tarlaları devlet içinde devlet gibi maşallah, Allah'ın kırında seni nerede buluruz?' diye zayıf tarafından avlamak istediler. Gözlerini kısıp iki eliyle yanından kovma işareti yaparak: 'Get, get… Bir köylükte bir Hacı Ömer'i bulamazsanız ne deyi Hükümet diye başımızda durursunuz!' diye söyleniyordu." (KY1, s. 13)

Olumlu bir profilde sunulan kasaba eşrafından Hacı Ömer ile kasabanın kaymakamı, belediye reisi ve jandarma kumandanı gibi hükûmeti temsil eden kişiler arasında geçen bu konuşma, her iki tarafın da birbirine yakınlığını ortaya koymakla birlikte hükûmet temsilcilerinin, Hacı Ömer'i sevdiklerini ve önemsediklerini gösterir.

Vurun Kahpeye romanında ise eşrafın, anlatının seyri içinde çok etkin bir şekilde yer aldığı görülür. Romanda eşraf, tam anlamıyla "kaba güç"ü simgeler. Kasaba eşrafının ve kasabadaki devlet memurlarının durumu, okul hademesinin zihninden geçenlerle ortaya konur. Buna göre okul hademesi, *"…eşrafın oğullarını, yeni Maarif Müdürü'nün evinden cuma günleri taşan dümbelek seslerini, koltuğunun altında taşıdığı beyaz suyu, giden muallimenin macerasını …"* (VK, s. 24) zihninde canlandırarak kasaba bürokrasisi ile eşrafının son derece yakın olduğuna, kendi çıkar ve zihniyetlerine göre kasaba öğretmenleriyle âdeta bir oyuncak gibi oynadıklarına dikkat çeker.

Bir gün Maarif Müdürü'nün, bir kadın üzerindeki yaptırımına karşı kasaba sakinlerinden Ömer Efendi'nin *"Hele ben bir bizim eşrafa bir danışam baham."* (VK, s. 25)

demesi, yapılacaklar üzerinde herkesten önce kasaba eşrafının söz sahibi olduğunu ve eşraftan onay alınması gerektiğini gösterir. Eşrafın, memurlar üzerindeki bu etkin gücü ve devlet memurlarının kasaba eşrafı önündeki durumu, devlet memurlarının yozlaşmasını ve bürokratik çürümeyi ortaya koyar.

Kasaba okulunda başkişi Aliye'nin yaşadığı bir olay, kasaba eşrafının gücünün okul sıralarında çocuklar arasında da doğrudan etkili olduğunu gösterir. Buna göre okulda yoksul görünümlü bir öğrenci, sıranın altında ayağını sallarken kasaba eşrafından Kantarcıların Hüseyin'in küçük oğlu Sabri'ye çarpar. Bunun üzerine eşraf çocuklarının hepsi bir olup Sabri'ye ayağı çarpan çocuğu şiddetli bir şekilde dövmeye başlar. Okulun bir diğer öğretmeni olan Hatice Hanım da elinde sopayla gelir ve olayı anlayıp dinlemeden Sabri'nin ve diğer eşraf çocuklarının dövdüğü çocuğu kulaklarından çekerek dövmeye başlar. Burada Hatice Hanım'ın, öğrenciler arasında yaşanan bu sorunu çözmekten ziyade kasaba eşrafının çocuğuna taraf olduğu ve onu desteklediği görülür. Bu hâliyle Hatice Hanım'ın davranışı, onun bireysel ve mesleki anlamda yozlaşmışlığı gözler önüne serer. Bu olay karşısında Aliye Öğretmen, Hatice Hanım'a asıl suçlunun eşraf oğullarından Sabri olduğunu söyler ve Sabri'yi uslanıncaya kadar okula gelmemek üzere evine gönderir. Bu duruma alışık olmayan memur ve eşraf aileleri, okula birer birer gelerek Aliye'ye baskı yapmaya başlar. Bunlardan biri de Sabri'nin ağabeyi Uzun Hüseyin Efendi'dir. Kasabada eşraf ailelerine her zaman ayrıcalıklı davranılmasına alışık olan Uzun Hüseyin Efendi, Aliye'nin bu davranışına çok sinirlenir ve okula baskına gelir. Bu durum romanda şöyle dile getirilir:

"-Sen kim oluyon garı, diye haykırdı. Sen muallime değil misin? Sen bu kasabanın muallimesi değil misin? Ne haddine bir eşraf çocuğunu koğuyon, ne haddine benim suratıma haykırıyon? İstanbul'un hayasız garılarına, erkeklerin suratına haykıran, yol iz bilmeyen garılarına burada lüzum yok. Ne okutmanı, ne de seni isteyoz." (VK, s. 36)

Eşrafın kasabadaki gücünü ve hâkimiyetini gösteren bu davranış, kasabada o kadar normalleşmiştir ki Uzun Hüseyin Efendi, bir eşraf çocuğunun işlediği bir suçtan dolayı eve gönderilmesini kabul edemez. Konunun asıl amacından uzaklaşarak Aliye'ye "kadın"lığı üzerinden hakaretler yağdırmaya başlar. Öğretmeni sindirmeye ve yok saymaya çalışarak bir öğretmen olarak Aliye'nin kendi karşısında konuşmasını bile hadsizlik olarak değerlendirir. Bu durum kasaba eşrafının öğretmene bakışını ve onun birey olma hakkının âdeta elinden alınmak istendiğini gösterir. Uzun Hüseyin Efendi, Sabri'nin sınıfta haksız yere kavga çıkarmasına ve şiddete başvurmasına rağmen bir eşraf çocuğunu ceza olarak eve gönderen Aliye Öğretmen'i, Maarif Müdürü'ne şikâyet edeceğini söyler. Aliye, bu duruma

çok öfkelenir ve sınıfa bu şekilde baskına gelen Uzun Hüseyin Efendi'yi, güçlü ve dik duruşuyla sınıftan kovarak kendinin de şikâyette bulunacağı cevabını verir. Bu durum romanda şöyle ifade edilir:

"-Şimdi buradan dışarı çıkın Efendi, dedi. Kasaba demek siz (demek) değilsiniz, ben, Anadolu'ya çocuklarını okutmak için geldim. Bu kasabada sizin gibi terbiyesi eksik adamların yüzünden kalamazsam, başka yere gider, vazifemi yaparım. Çıkınız ve beni Maarif Müdürü'ne şikâyet ediniz. Fakat ben de bir kadın mektebine hususi odasına girer gibi, hem de söylediğini bilmez bir tarzda gelen sizi şikâyet edeceğim. Haydi, çabuk, şimdi!" (VK, s. 36-37).

Öte yandan Aliye'nin, bir eşraf çocuğunu suçlu bularak okuldan evine göndermesi, kasabada alışık olunmayan bir durum olması nedeniyle okuldaki diğer öğrencilerin Aliye Öğretmen'e bakışını etkiler: *"Küçük hayatlarında bir eşraf çocuğuna henüz böyle muamele eden muallime görmemişlerdi. Esnaf ve küçük memur çocuklarının gözlerindeki dikkate perestiş (tapınma) ile karışık bir minnet vardı. Eşraf ve büyük memur çocukları sinmiş, fakat müteyakkız (tetikte) ve muntazır (bekler) görünüyorlardı."* (VK, s. 34). Aliye Öğretmen bu davranışıyla daha önceki öğretmenlerden farklılığını ortaya koyar. Hatta esnaf ve küçük memur çocuklarının beğenisini kazanır.

Romanda kendi basit çıkarları için işgal güçlerinin kasabayı ele geçirmesine yardımcı olan kasaba eşrafından Hacı Fettah Efendi ve Kantarcıların Hüseyin Efendi gibi iş birlikçiler, kasabanın işgalinden sonra da Yunan askerlerinin her türlü ihtiyacının karşılanmasına destek olur. Bunlar arasında ilk sırada yer alan Kantarcıların Hüseyin Efendi, işgalden sonra Aliye'nin kendisine verilmesi için Yunan Kumandanı Damyanos'tan söz alır. Bu nedenle Damyanos'u her konuda memnun etmek için kasabada güzelliğiyle öne çıkan kadınları, Damyanos'un önüne çıkarır ve işgal güçlerine her türlü eğlenceyi tertip eder. Yunan Kumandanı Damyanos'un da kasaba eşrafı hakkında, *"... Kantarcıların ailesi gibi bu kadar nüfuzlu bir eşraf ailesi Yunanlara düşman olursa Yunan kuvvetlerinin mevkii, çok emin sayılmazdı."* (VK, s. 159) şeklinde düşünmesi, kasaba eşrafının etki gücünü ve belirleyiciliğini ortaya koyar. Bu düşünce, işgal güçlerinin kasabadaki varlıklarının kabul görmesinde kasaba eşrafının önemli bir unsur olarak kabul edildiğini gösterir. Bu bağlamda Yunan Kumandanı Damyanos, Kuvayımilliye Komutanı Tosun Bey'in ele geçirilmesinde bile kasaba eşrafından Kantarcıların Hüseyin'in en kilit isim olduğunu düşünür. Bu nedenle Tosun Bey ele geçirilinceye kadar himayesindeki kişileri, Kantarcıların mal varlığına dokunmaması noktasında uyarır.

Vurun Kahpeye romanında kasaba eşrafından Latif Ağa ise olumlu duruşuyla öne çıkan bir eşraftır. Latif Ağa, Aliye'nin baba olarak gördüğü Ömer Efendi'nin uğradığı haksızlığa karşı durur. Aliye'nin linç edilmesinden sonra da Hacı Fettah Efendi ve Kantarcıların Hüseyin Efendi gibi düşman iş birlikçileri hakkındaki gerçeklerin ortaya çıkmasında ve onların idam edilmesinde büyük rol oynar. *Acımak* romanında ise olumlu duruşuyla romanda yer edinen bir kasaba eşrafı, kasaba öğretmeni ile eğitim üzerine birlikte hareket ederek eğitim-öğretim faaliyetine katkı sağlar. Romanda vefat eden annesine görkemli bir mezar yaptırmak isteyen eşraf, Zehra Öğretmen'in isteği üzerine bu düşüncesinden vazgeçer. Onun yerine okulda bir kış teneffüshanesi yaptırarak çocukları soğuktan korumuş olur. *Kavak Yelleri*'nde ise kasabanın önemli eşrafından Hacı Ömer Efendi, olumlu duruşuyla öne çıkar. Hacı Ömer Efendi, kimsesiz çocukları koruma altına almak için açılan Yetimler Yurdu'na koruyucu başkan olmayı kabul ederek onlara maddi ve manevi yönden destek olur.

Kuyucaklı Yusuf romanında ise eşraf, güçsüz ve savunmasız halkın üzerinde hâkimiyet kuran bir güç olarak sunulur. *Kuyucaklı Yusuf* romanı ile *"Yazarın yalnızca romantik bir aşk öyküsü yazmak istemediği, amacının, aynı zamanda, Anadolu'nun diğer kasabalarından farkı olmayan Edremit'teki haksız düzeni belirtmek olduğu açık. Bundan ötürü, örf ve adetleri, gelenekleri, bayramları, düğünleri ve içki alemleriyle kasaba yaşamı canlandırılmaya çalışılırken egemen sınıfın gücü konur ortaya."* (Moran, 2001: 29). Bu bağlamda romanda "eşraf" tanımı, kasaba eşrafından Hilmi Bey'in oğlu Şakir üzerinden yapılır. Buna göre eşraf, *"Her yerde ve daima hükmünü yürütmeye alışmış olan bu şımarık"* (KY2, s. 56) şeklinde ifade edilir. Romanda kasaba eşrafı ve zenginleri, kendi gücünü ilk etapta karın tokluğuna çalışmak zorunda kalan çaresiz işçiler üzerinde kullanır. İnsanlık dışı yaklaşımlarıyla işçi kesimini bedenen ve ruhen sindirme yolunu seçer. Başkişi Yusuf, eşrafın işçilere bakışını sorgulayarak şöyle dile getirir:

"Sonra bu fakir işçilere bu köpek muamelesini yapmaya neden lüzum görüyorlardı? Evet, Allah onları bir kere fıkara yaratmıştı, bunda kimsenin kabahati yoktu, fakat onlar böyle yaratılmışlar diye niçin tepelerine binmeli, onları adam yerine koymaktan niçin çekinmeliydi? Ya Allah bu ağaları ve ağazadeleri de fıkara yaratsaydı? Öyle ya, mademki hepsini Allah yapıyordu... O zaman kendilerine aynı muamelenin yapılmasını isteyecekler miydi?" (KY2, s. 27)

Kasabada işçi sınıfının maruz kaldığı bu muamelelere karşın kasaba halkı, eşraf ailelerine ve zenginlere karşı gıpta ile bakar; onların şöhret ve eğlencelerine katılabilmek

için çaba sarf eder. Hatta parasını tüketen eşraf, kasaba halkının gözünde hâlâ eski itibarlarını korurlar. Kasaba halkının zihninde önceden tanık oldukları görkemli eşraf düğünleri, bu düğünlerde takılan takılar, bayramlarda gerçekleştirilen eğlenceler kaldığı için pek çok kişi, hâlâ bu düşkün eşraf evlerine gitmek ister ve onlara özenerek bakar. Halk, hayatını eğlenceyle geçirmiş müsrif eşraf oğullarını normal karşılar; çoğunun yaşının ilerlemesine rağmen on beş on altı yaşındaki kızlarını onlara vermek için uğraşır. Eşraf ailelerinin durumu zamanla kötüleşse dahi kızlarını eşraf ailelerine verme düşüncesi, her zaman uyulması gereken bir anlayış olarak telakki eder. Kasaba halkının bu zihniyeti, romanda şöyle ortaya konur:

"*Yaşlıca kadınlar bu düşkün eşraf konaklarından birine gittiler mi, orada eski âlemleri, merhum ağanın hayalini tekrar görür gibi olurlar ve hiçbir şeyin değişmediğini zannederlerdi. Bunların nazarında kızlara bulunacak en iyi ve münasip koca gene bu eşraf züğürtü serseriler, bu müflis ayyaşlardı. Hovardalıklarından, daha ziyade mazur gören bir teessüfle bahsederler, 'Biraz yaşlanınca uslanırlar, ne diyeceksin, delikanlılık!' derlerdi. Fakat bu 'delikanlı'ların çoğunun yaşı kırkı aşkındı. Şehrin en iyi aileleri arasında bile bunların istedikleri zaman alamayacakları kız yoktu. Âdeta bütün eşraf aileleri arasında ezelden beri mevcut, değişmez bir mukavele vardı ve buna, harici şeklin değişmesine, vaziyetin tamamen başka olmasına rağmen, daima riayet ediliyordu. Bunun için bunların herhangi bir talebini reddetmek akla gelmez ve 15-16 yaşındaki temiz, güzel kızcağızlar bu saçı kırarmaya başlamış, manen ve maddeten çürümüş, on parasız sefihlerin kucağına atılırdı. Ekserisi pis birtakım hastalıklarla malul olan bu heriflerin evleri bundan sonra dışardan pek belli olmayan ve şiddetle saklanan facialarn yuvası olurdu."* (KY2, s. 33)

Toplumsal yozlaşmayı somutlayan bu durum, kasaba insanının eşrafa bakışını ve onlara ne kadar büyük bir önem atfettiklerini ortaya koyar. Eşraf karşısında kasaba halkının âdeta büyülenmiş ve bilinci köreltilmiş bir kitle olarak durduğu görülür. Eşraf hayranlığı, Kaymakam Salâhattin Bey'in eşi Şahinde Hanım'da da görülür. Şahinde Hanım, Edremit kasabasına geldikten sonra kasaba eşrafından Hilmi Bey'in konağının ihtişamının etkisinde kalır. Bu nedenle Hilmi Bey'in eşi ile aralarında sıkı bir dostluk geliştirmeye çalışır. Üstelik onlardan gelen hediyelerin cazibesi hem aileyi hem de evin oğlu Şakir'i Şahinde Hanım'ın gözünde yüce bir yere oturtur. Sonraki süreçte de kızı Muazzez için Şakir'in Ali'yi öldürmüş olması, Şahinde Hanım'ı gururlandırır. Şahinde Hanım'ın bu durumu romanda, *"Belki bu şehirde adam öldürmenin biraz şerefli ve kahramanca bir şey gibi telakki edilmesi, belki de bu katlin kendi kızı için olduğunu bilmesi, ona Şakir'i daha sıcak gösteriyordu."* (KY2, s.

111) şeklinde dile getirilir. Son günlerde rahatsızlanan Salâhattin Bey'e bir şey olması durumunda, Yusuf'un kendilerine bakamayacağını düşünen üstelik onun ekmeğini yemek ve emri altına girmek istemeyen Şahinde Hanım, Yusuf'a karşın Şakir'in sarhoşluğunu ve bozuk kişiliğini görmezden gelir. Hatta Şakir'in kasıtlı olarak birini öldürmesi, Şahinde Hanım'a korkunç gelmez. Aksine bu cinayeti kızı için işlemiş olması, Şahinde Hanım'a, Şakir'i daha sıcak gösterir. Hiçbir iş tutmayan ve boş gezen evlatlığı Yusuf yerine, Şakir gibi zengin bir eşraf çocuğunu damat almanın en akıllıca iş olduğunu düşünür.

Romanda öne çıkan kasaba eşrafı, Fabrikacı Hilmi Bey'dir. Hilmi Bey, Edremit'in eski eşraf ailelerinden birine mensuptur. Midilli İdadisinden mezun olduğu için okumuş biri olarak algılanır ve çevresinden hürmet görür. Ancak bu hürmetin asıl sebebi büyük bir servete sahip olmasıdır. Edremit'te en çok zeytin bahçesine sahip olan kişidir. Nakit parasının ise sayılamayacak kadar çok olduğu için şinikle ölçüldüğü söylenir. Bu söylentide Hilmi Bey ile oğlu Şakir'in akıl almaz israfına rağmen hâlâ büyük bir servete sahip olması etkili olur. Pek çok gayriahlaki davranışta bulunan Hilmi Bey, servetini insanlar üzerinde söz sahibi olmak için kullanan ve çoğu kez oğlu Şakir ile birlikte hareket eden yozlaşmış biridir.

Kuyucaklı Yusuf romanında sosyal adaletsizlik ve eşrafın gücü ve üstünlüğü, Şakir'in, Ali adındaki suçsuz bir genci kasten öldürmesinden sonra yaşanan olaylarda da açıkça görülür. Şakir, tutuklanmasından bir hafta sonra yalancı şahitlerin verdiği ifade doğrultusunda suçsuz bulunarak serbest bırakılır. Bu bir haftalık süreci de gündüzleri müdürün odasında sigara içerek veya nizamiyenin bahçesinde gezinerek akşamları ise kendi evinde, kendi yatağında keyifli bir şekilde yatarak geçirir. Gizlice yapılan bu müsamaha aslında kasaba kaymakamının, savcının ve ceza reisinin bilgisi dâhilinde gerçekleşir. Bütün bu gerçekler, devlet kadrolarında devleti temsil eden pek çok kişinin, bir kasaba eşrafının çocuğu karşısındaki çaresizliğini, yenilmişliğini ve işleyemez durumda oluşunu acı bir şekilde ortaya koyar. Böylece toplumsal bir sorun olan sosyal adaletsizlik gerçeğine dikkat çekilir. Kasabada eşrafın durumu ve devlet kadrolarındaki yozlaşma romanda şöyle dile getirilir:

"Güya gizli olarak yapılan bu müsaadeyi kaymakam, müddei-umumi ve ceza reisine kadar herkes biliyor ve bir şey demiyordu. Çünkü başka türlü olmasına imkân yoktu. Bu böyle gelmiş, böyle gidiyor ve kasabanın başında bulunanların aklı bile, hürriyete ve onun getirdiği birkaç müsavat fikrine rağmen, Hilmi Bey'in oğlunun sahiden hapsedilebileceğini kabul etmiyordu. Hapishane ancak serseriler, köylüler ve aşağı tabakadan insanlar içindi;

bir Hilmi Bey'in oğlu, adam öldürse bile, onlarla bir tutulamazdı. Değil böyle mahkûm olacağı şüpheli kimseler, on beş seneye mahkûm edilmiş eşrafzadeler bile, cürümlerinin cezasını çok kere yarı yarıya evlerinde çekiyorlardı. Hapishanede kaldıkları zamanlar, valinin veya bir adliye müfettişinin nadir ziyaretine münhasırdı. Bazen aksi bir karakol kumandanı veya hapishane müdürü geliyor, birkaç gün, o da kendini göstermek ve göz yıldırmak için, sertlik yapıyor, fakat bazı mahpusların dışardaki akrabaları gelip kendisiyle konuştuktan sonra, her şey eski şekline avdet ediyordu. Zaten ilk yapılan sertlik de, bir 'pahalıya satılmak' manevrasından başka bir şey değildi." (KY2, s. 96)

Sınıfsal çatışmanın da gözler önüne serildiği eşraf çocuğunun yargılanması gibi bir durumu, kasaba halkının aklının almayacak derecede yadırgadığı görülür. Bir eşraf çocuğunun yargılanmasını, tutuklanmasını ve buna bağlı olarak düzenin değişmesini, kasabanın ileri gelen insanları bile kabul edilemez bulur. Eşraf her ne yaparsa yapsın "yargılanamaz, sorgulanamaz, davranışları kısıtlanamaz" mantığından hareketle bunun tersi bir durumun sözü dahi edilemez hükmünün geçerli olduğu görülür. Hatta toplumda ve söz konusu kasabada görülen ve yazılı olmayan bu kanunun, devletin yazılı olan kanunlarından ve hükmünden üstün tutulmasına dikkat çekilir. Bu durum, "devletin işleyişini ve varlığını yok sayma" hükmündedir. *Kuyucaklı Yusuf* romanını modern bir trajediye benzeten Fethi Naci (2007: 230), Anadolu'nun kasabalarındaki eşrafın isteğini ve gücünü, *"eski Yunan Tanrılarının isteğine"* ve gücüne benzetir. Toplumsal baskı, sosyal düzenin içinde öylesine yer edinmiştir ki eşrafın her konudaki haklılığı ve özgürlüğü, kasaba halkı tarafından olması gereken normal bir süreç gibi algılanır. Bu nedenle sosyal adaletsizliğin normalleştiği bu ortamda kasaba halkı, Şakir'in hiç ceza alamadan bu süreci atlatacağından emindir.

Kasaba ahalisine göre hapishaneler, eşraf ve çocuklarının değil ancak kimsesiz, yoksul ve aşağı tabakadan insanların girebileceği yerdir. Bu durum yine eşraf ve halk arasında yapılan ayrımı, sosyal adaletsizliği ve sınıfsal çatışmayı ortaya koyar. Hatta eşrafın karakolda ya da herhangi bir resmî kurumda karşılaştığı sertlikler, *"kendini pahalıya satmak için yapılan bir manevra"* olarak değerlendirilir. Bu hâliyle hem eşrafın, devletin kurumlarına bakışı hem de Anadolu'nun kasabalarında hükûmeti temsil eden kişilerin eşrafa bakışı gözler önüne serilir. Eşrafın maddi ve psikolojik gücü karşısında yalnızca yoksul kasaba halkının değil; bürokrasinin ve devletin pek çok kademesinin de boyun eğdiği, *"Şakir'in kendisine benzeyenlerden ibaret bir partisi vardı. Ne candarma, ne hükümet bunlara karışmazdı. Çünkü, parayı bolca oynatıyorlardı."* (KY2, s. 33) ifadesiyle dile getirilir.

Teneke romanında ise eşrafın, Anadolu insanını aşağılaması üzerinde durularak kendinden emin ve pişkin hâli, trajikomik bir şekilde sunulur. İnsanın varoluşuyla dalga geçme ve insanı hor görme olarak değerlendirilecek bu bağnaz gerçekliğe, eşrafın, kendini inandırdığı da acı bir şekilde ortaya konur. Bu bağlamda kasaba eşrafından Ziraatçı Okçuoğlu Mustafa Bey, Anadolu insanını yok sayışını ve bir sömürü nesnesi olarak görüşünü şöyle ifade eder:

"Bu memlekete, bu cennet yurda can feda… İlerleyecek. Ah Atatürk ölmeseydi… Talihsiz millet. Efendim, biz pirinç ekmeyi icat etmeden önce şu topraklar çöldü, bataklıktı… Aaah Atatürk ölmeseydi. Köylü çırılçıplaktı. Bir lokma ekmeğe muhtaç. Şimdi ya? Şimdi ırgat olarak çalışıyor, bir. Başak topluyor, iki. Biz Çukurova'ya çeltik icat etmeden bunların kursağına bir tek pirinç tanesi girmemişti. Şimdi hangi eve girsen, bir kocaman pirinç çuvalıyla karşılaşırsın. Çeltik ihya etti bu memleketi. Buralar cibinlik mibinlik görmemişti.

Kahkahayla güldü. İlk zamanlar bir köye gitmiştim. Gece cibinliği gerdim. Bir de baktım köyde kıyamet koptu. Bütün köylüler, çoluk çocuk, ihtiyar, hasta toplanmışlar dört bir yanıma, cibinliğe bakıyorlar. Onlara cibinliğin faydalarını anlattım. Şimdi hepsi cibinlikte yatıyor, sivrisinekten korunuyorlar. Ah Atatürk ölmeseydi." (T, s. 26)

Kasaba eşrafından Okçuoğlu Mustafa Bey'in, *"Ah Atatürk ölmeseydi"* cümlesini tekrar etmesi aslında iyi niyetli bir temenniden öte bir tezatlık içerir. Atatürk, *"Köylü milletin efendisidir."* düsturuyla hareket ederek köylüye sahip çıkar ve ona hak ettiği değeri verir. Köylünün düşüncelerini benimseyerek ona seçme ve seçilme hakkı verir. Okçuoğlu aslında Atatürk'ün hayatta olması hâlinde Anadolu'nun köy ve kasabalarında yaşayan her vatandaşa en iyi şekilde sahip çıkacağını, Anadolu insanının daha iyi yerlere geleceğini; yoksul halkın, ağa ve eşraf kesiminin elinde ezilmesine hiçbir şekilde imkân tanınmayacağını bilir. Bu nedenle Atatürk'ün ölümüne üzülmüş ve bu milletin uğruna kendini feda edermiş gibi bir algı oluşturmaya çalışır. Okçuoğlu'nun ayrıca sıtmadan ölen insanlara çözüm olarak "cibinlik" dediği basit bir düzeneği göstermesi, kendi nazarlarında halkın bunu akıl edemeyecek kadar cahil ve akıldan yoksun insanlar olduğunu vurgulamak içindir. Her fırsatta halkı aşağılayan Okçuoğlu ve beraberindeki mütegallibe kesimi, bir cibinlikle sıtma sorununun kökten çözüleceğini trajikomik bir şekilde belirtir.

Okçuoğlu diğer taraftan kendini vatanı ve milleti uğruna faydalı işler yapıyormuş gibi göstererek tecrübesiz Kaymakam'ın gözünü boyar. Kasabada çeltik ekiminin neden olduğu sıtma hastalığını ve buna bağlı olarak gerçekleşen ölümleri görmesini engeller. Bu

doğrultuda Kaymakam Fikret Bey'in, kendi ziraatçı ekipleri dışında başka birileriyle iletişime geçmemesi ve çeltik ekimiyle ilgili gerçeği öğrenmemesi için büyük çaba sarf eder. Bu nedenle Kaymakam'ın dış dünyayla irtibatını kesmek için onun başka insanlarla ilişkisi hatta konuşması gözetim altına alınır. Çeltik ekimiyle oluşan sıtmaya ve sıtmanın neden olduğu çocuk ölümlerine rağmen kendi çıkarını ve kazanacağı parayı düşünen Okçuoğlu, insan hayatını hiçe sayarak çeltik ekimini kendi açısından şöyle savunur ve etrafındakilere, kendi düşüncelerini Kaymakam Fikret Bey'in düşünceleri gibi aktarır:

"… neden cennet olmasın bu kasaba? Bire seksen bire yüz veren bir mahsul olduktan sonra… Sayesinde kasabaya milyonlar girdikten sonra… Neden olmasın? Bu bir memleket mahsulüdür. Şerefli mahsul. Milli mahsuldür. Harbetmek ne kadar vatanca bir işse çeltik ekmek de öyle vatanca bir iştir. Kaymakam dedi ki, sizler pirinç ekmezseniz, hudut boylarında kan döken askerlerimiz ne yiyecek? Sizler ne yiyeceksiniz? Vatandaşlar ne yiyecek? Sizler olmasaydınız, ta Japonyadan vapur vapur pirinç getirtmek zorunda kalacaktı hükümet. Paramız su gibi dışarı akacaktı. Köylü milleti bunu idrak edemez. Vay beni sivrisinek ısırdı, vay evim su içinde kaldı, vay hava zehirlendi, vay sıtma kırıp geçiriyor bizi… Vay! vay! vay! Baltalamaya çabalarlar bu milli mahsulü… (…) Ama beş paralık köylü gelir… Sinek, sıtma… Kanımızı emiyor, öldürüyor bizi, der. Mahvetmeye çalışıyor milli mahsulü. Sinek olacak… Sıtma olacak… Olacak… Her şey olacak. Gül dikensiz olmaz. Çorbayı bile üflemeden içemezsin." (T, s. 28-29)

Okçuoğlu, milletin millî-manevi duygularını kullanarak kendi çıkarına bir kılıf uydurma ve aynı zamanda karşısında masum insanların ölümü olsa dahi yaptığı işi, haklı ve makul gösterme gayreti içerisindedir. Çeltik ekimindeki asıl amacının, cephede vatan savunmasını yapan askerlerin yiyeceğini karşılamak ve pirinç ithalatını önleyerek devletin parasının dışarıya gitmesinin önüne geçmek olduğunu belirtir. Üstelik insanların algısıyla oynayarak pamuk yerine pirinci, "millî mahsul" olarak ortaya koyar. Bu algısal yanılgıyı Kaymakam Fikret, *"Nasıl olur? Nasıl, nasıl olur? Çukurova bir pamuk bölgesidir. Pamuğu söküp yerine pirinç ekiyorlar. Pamuk ölüyor. Birkaç adam kolaylıkla bol kazanç sağlıyor diye. Nasıl, nasıl, nasıl olur?"* (T, s. 73) diyerek büyük bir şaşkınlık içinde dile getirir. Üstelik Okçuoğlu, onca ölüme rağmen yerleşim alanları içerisinde pirinç yetiştiriciliğini, cephede savaşmak gibi vatani bir görevle özdeşleştirir. Buna karşı çıkan köy ve kasaba insanını, durumun önemini idrak etmekten yoksun olduğunu söyleyerek aşağılar. Öte yandan devletin pirinç ithalatına bir yığın para akıtmasının önüne geçmek için pirinç ekimi

yaptıklarını söylerken yine bir tutarsızlık örneği sergiler ve kendilerinin milyonlar (T, s. 28) kazandığı belirtir.

Teneke romanında dikkat çeken bir başka husus da eşrafın, Kaymakam ile köylü ve kasabalı arasındaki diyaloğu yadırgamasıdır. Daha önceki kaymakamları avuçlarının içine alarak onları âdeta bir kukla gibi oynatan ve onlara istediklerini yaptıran eşraf, yeni Kaymakam'ın yoksul kesim ile olan yakın münasebetine bir anlam veremez. Romanda eşrafın bu şaşkınlığı şöyle dile getirilir:

"Bir de yıllardır olmayan bir şey olmuştu: Fıkara köylüler her istedikleri zaman Kaymakamı görebiliyorlar, dertlerini uzun uzun anlatabiliyorlardı. Eskiden tam bunun aksiydi. Eşraf, Kaymakamlık dairesinde ikinci bir kulüpmüş gibi oturup akşamlara dek sohbet ediyordu. Bir eşrafın parmağı olmadan hiç fıkara köylünün işi çıkmıyordu buradan. Bu yüzden de köylerde eşrafın nüfuzu arttıkça artıyordu. Şimdiyse haysiyetleri köylüler yanında beş paralık olmuştu. Bu yüzden deli oluyorlardı.

'Ne demek olsun efendim! Bir Kaymakam, koskoca devletin bir temsilcisi olsun da alsın karşısına yalınayak, başıkabak köylüleri çene çalsın. Hükümetin itibarı beş paralık oldu.'" (T, s. 70-71)

Eşraf, halkın, kaymakamlık dairesine rahat bir şekilde girmesinden, istek ve şikâyetlerini Kaymakam'a birinci ağızdan dile getirmesinden rahatsızlık duyar. Kendi varlıklarının idamesi için yoksul halkın her zaman kendilerine muhtaç olmasını bekler. Bu nedenle kendini saf dışı kalmış görünce bu durumu yadırgar. Belli dönemde eşraf, Anadolu'nun köy ve kasabalarında devlet işlerinin yürümesinde söz sahibi olan önemli bir kesimdir. İnsanlar üzerinde diledikleri gibi hâkimiyet kurmaya alışan eşraf, Kaymakam Fikret Bey'in insanlarla olan yakınlığını basitlik olarak algılar. Kendini dışlanmış hissederek Kaymakam'ı ve etrafındakileri aşağılama arayışı içine girer. Eşraf aynı zamanda devletin kurumlarını korku mercii olarak göstererek halkın isteklerinin karşılanmasında ve işlerinin yürütülmesinde kendilerinin büyük payı varmış gibi bir izlenim verir. Kendilerini devlet ile halk arasında aracıymış gösterir, böylece yoksul insanlar üzerinde gücünü ve hâkimiyetini artırarak rant sağlama çabası içine girer. Ayrıca Kaymakam ile halkın konuşabilmesi karşısında eşrafın, *"Hükümetin itibarı beş paralık oldu."* şeklinde değerlendirme yapması, halkın, devletin temsilcisi ile görüşmeye bile layık görülmediğini ortaya koyar. Halka saygı duyarak onlarla ilgilenen ve devleti temsil için geldiği bu kasabada işini olması gerektiği

gibi yapan Kaymakam Fikret ise işi bilmemekle suçlanır hatta bu durum Kaymakam'ın soyuna ve ailesine yapılan ağır hakarete kadar ulaşır.

Zeliş romanında ise eşraf, diğer romanlardan farklı olarak olumlu, iyiliksever, işçiyi koruyup kollayan ve onların haklarını savunan bir profilde sunulur. Topal Avni Bey adında bir tütün işletmecisi, kasabanın eşrafı olarak romanda yer edinir. Avni Bey, kasabada öteden beri sevilen ve hatırı sayılan biridir. Başkişi Zeliş'in kaçtığı gencin babası olan Ali Onbaşı, Avni Bey'in deposunda çalışır. Ali Onbaşı, oğluna kız kaçırma işinde yardım ettiği gerekçesiyle tutuklu yargılanır. Avni Bey; Zeliş ile Cemal'in kaçtıkları zaman Ali Onbaşı'nın, üç gündür tütün deposundan dışarı çıkmadan çalıştığına tanıklık eder. Bu nedenle Ali Onbaşı'nın haksızlığa uğradığını bilir ve çalışanının başına böyle bir iş geldiği için ona üzülür. Bu duruma kayıtsız kalmamak ve Ali Onbaşı'nın üç gündür kendi deposunda çalıştığına tanıklık ettiğini bildirmek için savcı ve hâkimle konuşmak amacıyla kasabanın adliyesine gider. Savcıya ve hâkime, Ali Onbaşı'nın suçsuz olduğunu anlatır. Etrafındakilere güven duygusu veren Avni Bey, açıklamalarıyla savcı ve hâkimin, kendisine inanmalarını sağlar. Avni Bey'in zaten kasabada öteden beri sevilen ve takdir edilen biri olduğu savcının, *"Vallahi Avni Bey, (...) sizi hepimiz severiz. Her zaman arkanızdan görgünüzün, nezaketinizin sözünü ederiz, keşke bu kazada sizin gibi beş on kişi daha olsa, o zaman bizim de çalışmalarımız kolaylaşır!"* (Z, s. 225) sözleriyle ortaya konur. Bütün bunlar çalışanına değer veren Avni Bey'in, diğer eşraf ve beyler gibi savcı ve hâkime söz geçirmek istemesi şeklinde bir niyetinin olmadığını ve yargı birimlerine saygı gösterdiğini gözler önüne serer.

Avni Bey'in, çalışanı Ali Onbaşı'yı kurtarmak için olay sırasında birlikte olduğu tanıkların dinlenmesi noktasında verdiği mücadele, savcının tüm ayak diremesine karşın sonuç verir. Ali Onbaşı suçsuz olduğu hâlde bir hafta yattığı hapishaneden serbest bırakılır. Bu durum romanda, *"Çarşamba sabahı savcılığa Ali Onbaşı'nın imzasıyla bir dilekçe geldi. Ali Onbaşı olay sırasında birlikte olduğu savunma tanıklarının dinlenmesini istiyordu. Avni Bey, baskıcı Vehbi Usta, yardımcısı Hüseyin, kahve çırağı Mümin o gün karakolda dinlendiler. Ertesi gün hâkim verilen tutukluluk kararına itiraz dilekçesini inceledi. Ali Onbaşı'nın tutukluluğunun kaldırılmasına karar verdi…"* (Z, s. 228) şeklinde dile getirilir. Bütün bu gelişmeler, Avni Bey'in çalışanlarını ezen, onları sömüren bir profilde olmadığını; onların hakkını savunan, onlara değer veren ve insani şartlarda yaşama hakkı tanıyan bir kimliğe sahip olduğunu ortaya koyar.

Nâbi'nin Park Kahvesi romanında ise eşraf, olumlu ve olumsuz olarak iki ayrı nitelikte yer edinir. Bu eşraftan biri, başkişi Mustafa'nın "amca" diye hitap ettiği Mehmet Bey'dir. Mehmet Bey, başkişi Mustafa'nın babasının arkadaşıdır. Mustafa'nın babasının ölümünden sonra Mustafa'nın yetişmesine katkı sağlamış, ailenin malını ve mülkünü koruyup kollamıştır. Mustafa'nın saygı ve sevgi duyduğu biridir. Mehmet Bey'in aynı zamanda kasabanın siyasi gelişimine önemli katkılar sağladığı bilinir. Mehmet Bey, İstiklal Harbine bizzat katılmış ve vatanı için çarpışırken kulağını kaybetmiş bir gazidir. Kahraman anlatıcı konumundaki başkişi Mustafa, Mehmet Bey'in kasabada sevilen bir eşraf olduğunu şöyle anlatır:

"Bir kere Mehmet Amca'nın kasabamızın eşrafından olmasına karşın, Zati Bey gibi kötü şöhreti yoktu. Para canlısı değildi. Kasabada sivri işler yapmaz, kimsenin de gözüne batmazdı. Ne zaman sırası gelip sözü edilse, 'Allah için namuslu adamdır!' denirdi. Halk onun doğru sözlü, açık kalpli oluşundan ötürü hatırını çok sayardı. Benim çocukluğumda İstiklal Harbi'nden hemen sonra, kurulan Halk Fırkası'nın, kasabada mutemedi olmuştu." (NPK, s. 13)

Mehmet Bey'in, Halk Fırkasının kasaba mutemedi olması, onun son derece güvenilir ve haksızlığa mahal vermeyen bir kimliğe sahip olduğunu ortaya koyar. Bu bağlamda Halk Fırkasının yöneticiler toplantısında bir kişinin görevini kötüye kullandığını öğrenen Mehmet Bey, bu duruma çok öfkelenir ve hemen silahına sarılır. İnsanların güven telkin etmeyen bu davranışlarından uzaklaşmak için kendini politikadan çekmeye karar verir.

Samim Kocagöz, Mehmet Bey ile yoksulun hakkını savunan ve herkes tarafından sevilip saygı duyulan vatansever bir eşraf ortaya koyar. Yazar, olumlu eşrafı temsil eden Mehmet Bey'in karşısına Hulki ve Zati Bey gibi olumsuz eşraf profilini koyarak eşraf algısını daha etkili verebilmek için zıtlıklardan yararlanma yolunu seçer. Bu bağlamda kasabanın olumsuz eşrafını temsil eden Hulki ve Zati Bey; kendi çıkarı için halkı ezen, sömüren, onları görmezden gelen, haksızlık yapan, türlü kötü işlere başvurarak resmî birim ve kişiler üzerinde hâkimiyet kuran özellikleriyle sunulur:

"Bu adam, çıkarı için kasabanın her sorununa, kasabalının ensesine yapışan bir atsineğidir. Zati Bey gibilerle işbirliği yaparak kasabalıyı avucunun içine almak, sömürmek sevdasındadır. (...) Aklınca işlerini, işbirliği yaptığı kişilerin işlerini yürütmek için kasabaya her yeni gelen kaymakamı, memuru avucunun içine almak ister. Yönetimi bilinen bir yöntemdir, kasabaya her yeni gelen memur, kasabamızı şereflendirmesinin armağanı olarak

geldiğinin ikinci, üçüncü günü büyük bir ziyafet masasının başına oturur. Kasabada kaldığı sürece yönetimde söz sahibi memurların sık sık armağanları eksik edilmez. (…) Ben kendimi bildim bileli, bu kasabada hep Zati Beyler, Hulki Beyler olmuştur. Bunlar Osmanlı'dan kalma, yeni Cumhuriyetimizin çıban başlarıdır." (NPK, s. 14-15)

"Hemen kasabalımıza, Hulki Bey'in İstiklal Harbi sırasında İstanbul'da 'İngiliz Muhipleri Cemiyeti' üyesi olduğunu, Mustafa Kemal Paşa'ya karşı olduğunu, giderek Cumhuriyet'e karşı olduğunu yayacaksınız. İspata gerek yok, bunu ben yaştaki bütün kasabalı bilir." (NPK, s. 16)

Kasaba eşrafından Hulki ve Zati Bey'in, kasabanın sıkıntılarını kendi lehlerine çevirdiği ve her fırsatı değerlendirerek kişisel çıkarlarını ön planda tuttuğu görülür. Devlet memurlarını ve resmî kurumları hâkimiyeti altına alan bu kişiler aslında belirli bir ülkü değerlere sahip olmayan yalnızca her zaman gücün yanında olmayı tercih eden ve güçlü görünen zayıf kişilerdir. Hulki Bey, Kurtuluş Savaşı yıllarında İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ni destekleyerek bu cemiyete üye olur ve Mustafa Kemal Paşa'ya ve Cumhuriyet'e karşı durur. Hâkim durumda olan işgal güçlerin yanında olan Hulki Bey, Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşlarının başarısı neticesinde durumu kendi lehine çevirir ve hemen taraf değiştirerek kendini Kurtuluş Savaşı'na bizzat katılmış gibi gösterir. Hulki ve Zati Bey'in bir birey olarak yozlaşmışlığını ortaya koyar. Kasabada taksi şoförlüğü yapan İsmail, belediye başkanlığı seçimlerinde Hulki Bey'in, başkanlık için adaylığını koymasından duyduğu rahatsızlığı ve Hulki Bey hakkındaki düşüncelerini şöyle dile getirir:

"Ulan o, bizim kasabayı yakar, kavurur be! (…) Onun, bunun namuslu karısının peşinden koşar. Kasabadaki benim bilmediğim o…ları bulup ortaya çıkarır. (…) Bu herif, İstiklal Harbi sırasında İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyesiymiş." (NPK, s. 29)

Kasabanın aydın gençleri olan başkişi Mustafa, Öğretmen Sıtkı, Doktor Reşat ve Halkevi'nden gençler, Hulki Bey'in adaylığının karşısında durarak diğer adayı destekler. Hulki Bey'i bir vatan haini olarak nitelendirerek kendilerinin memleket adına çalışıp çabaladıklarını ifade ederler. Dolayısıyla kasabadaki bu belediye başkanlığı seçimi aslında Mustafa Kemal'i destekleyenler ile İngilizleri sevenler cemiyeti arasında yapılan mücadeleyi içerir.

Aynı zamanda Zati Bey'in evliliği, kasabada dikkat çeken bir süreci içerir. Zati Bey, ilerlemiş yaşına rağmen on sekiz yaşında olan Cemile adında bir kızla nişanlanır. Zati Bey'in Cemile'yle nişanlanması, Cemile'yi seven helvacı çırağı Muhlis'in çöküşüne neden olur. Bu

süreçte kasaba halkını da şaşırtacak derecede şatafatlı bir nişan yapılır. Kasabada zenginliği ile öne çıkan Zati Bey, eski gelenek ve göreneklere uyarak Cemile'ye tam kırk bohça ve tepsi nişan hediyesi yollar. Bu kırk bohça ve tepsi, kırk kadın ile Cemile'nin evine gönderilir. Bu hediyeler kız evinde uzunca bir süre teşhir edildikten sonra sahiplerine dağıtılır. Başkişi Mustafa ve Doktor Reşat Bey, *"Doğrusu, bu çeşit dolaplar Zati Bey'den başka kimsenin aklına gelmez… Adam kazanmak dediğin böyle olur. Taraftar dediğin böyle toplanır."* (NPK, s. 48) diyerek bu nişan ve hediyelerle Zati Bey'in insanların gözünü boyamayı ve bu sayede kendini kasabada kabul ettirmeyi amaçladığını ortaya koyar.

Zati Bey, Su İşleri Müdürü'ne rüşvet vererek taşkını önlemek için çalışan iş makinelerinin durdurulmasını ve böylece Menderes Irmağı'nın taşmasını sağlar. Bu sayede sular altında kalan ovada yetişen sazlardan binlerce lira kazanır. Ancak Menderes Irmağı'nın taşması, yoksul kasaba halkının tarım ürünlerinin sular altına kalmasına ve taşkını önlemek isteyen Mühendis Bekir'in de kahrından ölmesine neden olur. Kasaba halkı, Zati Bey'in bu oyunlarının ve kendi çıkarı için Mühendis Bekir'in ölümüne yol açtığının farkındadır. Bu bakımdan Zati Bey'in geleneğe bağlı nişan yapması, insanlara hediyeler dağıtıp fakir bir ailenin kızını eş olarak alması, kasaba halkının zihninde daha önce sahip olduğu olumsuz algıyı silmek ve değiştirmek istemesi şeklinde değerlendirilir. Zati Bey, evlilik kurumunu bile kendi çıkarı için bir araç olarak kullanır ve bu amacında da başarıya ulaşır. Daha önce kasaba halkının zihninde kendisiyle ilgili var olan kötü algıları, bu nişan yoluyla değiştirerek bir anda halkın gözünde kahraman gibi algılanmaya başlanır. Zati Bey'in kendi çıkarı için yaptığı bütün bu girişimler, onun bireysel ve ahlaki bakımdan yozlaşmışlığını gösterir. Bütün bu yaşananlardan sonra kasabada konuşulanlar, Zati Bey'in sevilmeyen ve aynı zamanda korkulan bir eşraf olduğunu ortaya koyar: *"Lutfullah Efendi, Zati Bey'in adını her ağzına aldıkça korkuyla iki yakasına bakınıyordu. 'Aman, içimizde adamları vardır' diye tir tir titriyordu."* (NPK, s. 41). Aynı şekilde karıştığı rüşvet olayından sonra Zati Bey'in, ilerlemiş yaşına rağmen Bakkal Mahmut'un on sekiz yaşındaki kızı Cemile'nin peşinde dolanması, kasaba halkının tepkisine yol açar. Bu durum romanda, *"Bu olaydan kimin haberi oldu ise, Zati Bey'e büsbütün ateş püskürmeye başladı. Zaten kasabada ne iş çıksa Zati Bey'in başının altından çıkar. Her bir haltı o eder. Zaten en son Mühendise ettiği oyundan, Menderes'in ağzının temizlenmesi işinin yarım kalmasından sonra, kasaba ona büsbütün düşman olmuştu. Şimdi de Bakkal Mahmut'un kızına göz koyması bizi iyice çileden çıkarmaya yetti."* (NPK, s. 46) şeklinde dile getirilir. Hâkim güç konumunda olan Zati Bey'in, maddi imkânlarının etkisiyle davranışlarına hiç sınır tanımadan bencilce yaşadığı görülür.

Kasaba halkının bilinçlenmesinden ve aydınlanmasından korkan Hulki Bey, halkı temsil eden vatansever aydın gençlerin çalışmalarını, kendi çıkarına tehdit olarak görür. Bu nedenle bu gençleri, her fırsatta eleştirme ve çeşitli iftiralarla kasaba halkının gözünde itibarsızlaştırma gayreti içine girer. Bu noktada Hulki Bey, başkişi Mustafa'yı, Doktor Reşat ve Mühendis Bekir aleyhinde kışkırtmaya çalışır. Aynı zamanda başkişi Mustafa ile Hulki Bey'in arasındaki çatışmayı ortaya koyan bu durum romanda şöyle aktarılır:

"Mustafa, senin baban bu kasabadan, bu kasabanın yerlisi değil miydi? Deden de öyle, dedenin dedesi de… Ne ki sen, bu kasabaya dışardan gelmiş bir memur gibi davranıyorsun. Ben senden çok bu kasabalıyım… Bakıyorum bütün düşüp kalktığı insanlar, hep yabancılar. Haklı bulduğun kişiler de hep yabancı. Günün birinde bu gelip geçici kimselerin kasabadan defolup gideceklerini hiç düşünmüyor musun? Bir gün yine biz bize kalacağız; yine bizim yüzümüze bakacaksın… Sana dostça bir söz edeyim; vazgeç şu adamların dalkavukluğundan! Aklını başına al, biraz da kendi çıkarını düşün… Bu adamların bizim kasabamızda bir alıp verecekleri yok. Aylıklarını, bizim rüşvet ve sadakalarımızı alıp geçerler. Seninse ekmeğin bu kasabadan. Onların kasabanın çıkarına diye davranışlarına nasıl inanıyorsun? Bu memur milleti zaten halkı, bizi kıskanır, her bir işimizi yokuşa sürer…" (NPK, s. 79)

Kendini kasabanın yerlisi gibi gösteren Hulki Bey aslında İstanbulludur. Kurtuluş Savaşı sırasında Mustafa Kemal Paşa'ya karşı İngilizleri destekler, savaşın sonucuna göre taraf değiştirerek kendini bizzat Kurtuluş Savaşı'na katılmış bir vatansever olarak gösterir. Daha sonraki süreçte Söke kasabasına damat olarak gelir ve kendini kasabanın yerlisi olarak tanıtır. Bütün bunlara rağmen kasabaya hizmet aşkıyla gelen aydın gençleri, düşmanmış gibi göstererek onları kasaba eşrafından rüşvet almakla suçlayacak kadar basitleşir. Kendi çıkarlarına ters düşen bu aydın gençlerin, işlerini yapmalarına engel olmak için Hulki Bey'in her türlü gayriahlaki yola başvurduğu görülür. Sonraki süreçte Kaymakam'ın ve Doktor Reşat Bey'in kasabadan sürgün edilmesine neden olur.

Denizin Çağırışı romanında ise İl Genel Meclisi üyelerinden Osman Nuri Bey adlı bir kasaba eşrafının, sıtma hastalığına ve ölümlere rağmen kendi çeltik fabrikasının işleyişini devam ettirmek için kasabada pirinç üretilmesini desteklediği görülür. Kendi kişisel çıkarı için sıtmaya son vermek amacıyla bataklıklarının kurutulması gerektiğini savunan kasaba doktorunun karşısında yer alır. Bütün bunları gerçekleştirirken bürokratik güçlerin desteğini de ardına alarak halkın sağlığı için çabalayan kasaba doktorunu yenilgiye uğratır.

Romanda bazı eşrafın ise kasabadaki memurları, kendi hâkimiyeti altına almak istedikleri dikkat çeker. Bu nedenle eşraf; bu memurları, kendi saflarına çekmek ve kişisel çıkarları doğrultusunda kullanabilmek için memurlar adına bağlarda eğlenceler düzenler. Bunun dışında zenginliği ile tanınan başka bir eşrafın ise okulda başarısız olan çocuğunun öğretmen tarafından geçirilmesi için kasaba kaymakamını okula, öğretmenin yanına gönderdiği ve öğretmene baskı yaptırdığı görülür. Bütün bunlar, söz konusu kasabada eşrafın yozlaşmışlığını ve kişisel çıkarları için kaymakam, savcı, jandarma komutanı, doktor ve öğretmen gibi kişiler üzerinde hâkimiyet kurarak söz sahibi olduğunu gözler önüne serer.

3. 2. 6. 2. Ağa/Ağalık, Âyan/Âyanlık ve Mütegallibe

Hükûmetin güçsüz olduğu dönemlerde ortaya çıkan ağa, âyan ve mütegallibe kesiminin, yoksul ve kendi kaderine terk edilmiş Anadolu kasabalarında önemli düzeyde söz sahibi oldukları görülür. Sahip oldukları "güç"e güvenen bu yozlaşmış kişiler, ahlaki ve insani değerlerden uzaklaşarak himayesi altındaki kişilere düşünce ve davranış özgürlüğü tanımaz. Kendi menfaatlerini ön plana çıkaran bu kişiler, romanlarda genellikle kasaba halkını ezen ve sömüren yönleriyle yer edinir. Aynı zamanda devlet kadrolarına nüfuz ederek onları hâkimiyeti altına alır. Ancak zaman zaman olumlu olarak sunulan ağaların varlığından bahsetmek de mümkündür. *Kavak Yelleri* romanında kasaba eşrafı ve ağası olarak öne çıkan kişi, eski bir derebeyi torunu olan Hacı Ömer'dir. Hacı Ömer, bu romanda diğer romanlarda sunulan kasaba eşrafı ve ağası çizgisinden çok farklı bir konumda okuyucuya sunulur. *"1950'den sonra gördüğümüz Anadolu romanlarının betimlediği 'sömürü ağa' tipinden çok uzaktır Hacı Ömer. Çünkü Reşat Nuri, 1920'lerin, 1930'ların 'kasabası'nı anlatıyor, Toplumsal sınıflaşmanın fazla belirgin olmadığı bir dönemin 'ağa'sıdır Hacı Ömer."* (Naci, 2007: 133). Reşat Nuri, kasaba halkı tarafından sevilen Hacı Ömer'e pasif değil, aktif olarak yer verir ve Hacı Ömer'i kendi yöresel ağzıyla konuşturarak onun canlı ve sevilen karakter olarak algılanmasını sağlar.

Hacı Ömer hem kasaba halkı için ekonomik bakımdan önemli bir yere sahiptir hem de kasabaya alışma mücadelesi veren başkişi Doktor Sabri Bey için iyi bir dosttur. Romanda Müftü'nün kurduğu Yetimler Yurdu'nun başkanlığını üstlenerek yardım faaliyetlerinde görev alır ve yöreye özgü konuşmalarıyla kurguya sıcaklık ve doğallık katar. Bu nedenle romanın vazgeçilmez karakterlerinden biridir. Kasabanın kaymakamı, belediye reisi ve özellikle jandarma kumandanıyla yaptığı konuşmalardan Hacı Ömer'in kasabada sevilip sayılan bir kişi olduğu anlaşılır. Bununla beraber Hacı Ömer, bir ağa olmaktan ziyade kasabanın sevilen bir eşrafı olarak da değerlendirilir.

Rahmet Yolları Kesti romanında ise ağalık, yoksul ve kimsesiz halkı kendi istek ve çıkarları doğrultusunda kullanan ezici bir güç olarak sunulur. Söz konusu romanda sonradan "türeme ağa" olarak ortaya çıkan Çerçi Süleyman Ağa'nın, Maraz Ali ve eşkıya Uzun İskender'i kendi çıkarlarına göre kullanışı ve onların arkasından çevirdiği oyunlar, ağaların durumunu ortaya koyar. Sungurlu kasabasında türeme ağaların nasıl ortaya çıktığını eski eşkıyalardan Kuru Zeynel şöyle izah eder: *"Bu ağalık da bizim bu temeline tükürdüğüm Sungurlu toprağında sudan ucuz… İnsafı elden bıraktın mı, öz oğlunu kazıkladın mı, komşunun namuslu karısını baştan çıkardın mı oldun ağa…"* (RYK, s. 168). Kuru Zeynel'in tanımına göre ağalar; elindeki gücün etkisiyle istediği gibi davranmakta özgür olan, insanlar üzerinde hâkimiyet kuran, ahlaki ve insani değerlerden uzaklaşmış kişilerdir.

Çerçi Süleyman Ağa, seferberlik yıllarında askerden kaçmış, sonraki dönemde bir yolunu bularak zaptiye olmuş ve devletin cephanelerini eşkıyalara satarak ve onlara yataklık yaparak zengin olmuş biridir. Sungurlu kasabasının çerçisi olarak bilinir. Kasabaya Kasım Dede adında nüfuzlu bir Alevi Dedesi'nin yeğeninin çerçi dükkânı açacağını öğrenir. Kendine rakip olmasını istemediği için çeşitli planlar yaparak buna engel olur. Bu bağlamda da kimsesiz gençleri ve eşkıyaları kendi çıkarları için kullanmaktan geri durmaz.

Çerçi Süleyman Ağa, Sarıca köyünün muhtarı Arif Ağa ile Dede Kasım arasındaki anlaşmazlığı fırsata çevirerek Kasım Dede'nin mal varlığını hizmetkârı Maraz Ali, eşkıya Uzun İskender ve beraberindeki Kuru Zeynel ve Katır Adil adındaki eşkıyalara yağmalatır. Daha sonra jandarmaya, Maraz Ali'yi parasını ve silahını çalmakla suçlayarak ihbar eder. Planladıkları bu soygun işinden bilgisi yokmuş gibi davranarak Uzun İskender'i yarı yolda bırakır ve onun ve arkadaşlarının hazin sonunu hazırlar. Bu hâliyle Çerçi Süleyman, savaş dönemlerinde kendi çıkarları için gerektiğinde eşkıyayı destekleyen ve yeri geldiğinde de onları jandarmaya teslim eden mütegallibe sınıfı sembolize eder. Mütegallibe, *"Gücüne güvenerek hükmü altında bulunanlara söz hakkı ve davranış özgürlüğü tanımayan kimse(dir)."* (www.sozluk.gov.tr., Erişim tarihi: 02.02.2020). Böylece ağalık ile eşkıyalık arasındaki ilişkinin aslında birbirini besleyen bir çıkar ilişkisi olmaktan öteye geçmediği görülür. Nitekim romanın başında Bektaş Emmi adındaki bir kasabalının, Maraz Ali için *"Çerçi şunu neden hizmetkâr tuttu bakalım! İş mi gördürecek? Hayır. Gerekirse düşmanı vurduracak! (...) Hizmetkâr şurda dururken ağasının başı derde mi girer?"* (RYK, s. 11) diye söylenmesi hem ağalık-eşkıyalık ilişkisini hem de ağaların kendi çıkarı için diğer insanları istediği gibi kullanabildiğini ortaya koyar. Aynı şekilde ağaların, eşkıyalığa heves etmiş gençleri istediği gibi kullandığı, Maraz Ali'yi gözlemleyen Bektaş Emmi'nin, *"Bu*

oğlanı böyle havalandıran Çerçi Süleyman alçağı… İcabında düşmanlarından birini buna vurdursa gerektir." (RYK, s. 23) şeklindeki düşüncesiyle desteklenir.

Çerçi Süleyman Ağa'nın, Uzun İskender için Sarıca köyüne kız istemeye gitmesine şaşıran Bektaş Emmi, *"Tevekkeli!.. Bir kötü iş olmasa Çerçi Ağan derhâl atlanıp koşmaz."* (RYK, s. 33) diyerek Çerçi Süleyman'ın çıkarı olmadan herhangi bir işe asla kalkışmayacağını ifade eder. Romanın ilk kısmında görülen Bektaş Emmi'nin, eşkıyalara karşı düşüncelerini ortaya koyması aslında Kemal Tahir'in sözcülüğünü yaptığını gösterir.

Maraz Ali, Kasım Dede'nin soyulduğu gece afet derecesindeki yağmur nedeniyle bütün bahçe ve tarlaların sel altında kalarak toprağın sel mili ile öldüğünü ve ekinlerin telef olduğunu görür. Zor durumda kalan köy ve kasaba insanını düşünürken buna karşın ağaların gücünü ve onların yoksul halk karşısındaki durumunu şöyle getirir:

"Şu hâlde fukara kısmının hâli harap bu yıl… Zengine geldin mi, ambarı, kuyuları ekin dolu olan ağa takımı, gizlice sevinir. Millete karşı yalandan of çekse de kulak verme! Tenhada keyfinden türkü çağırsa gerektir. Ekini şu kadar fazlasına satacak, şunun bunun amansızlığından yararlanıp tarlasını, arpalığını mülküne katacak… Zengin kısmını Allah sever. Sevdiğinden ekin olsa da yüzünü güldürür, olmasa da…" (RYK, s. 316-317)

Ağaların, sahip olduğu maddi ve manevi güç ile en zorlu zamanlarda bile durumu kendi lehine çevirdiği, yoksul halkın dar günlerini fırsata çevirerek onların mal varlığına bir şekilde el koyduğu ve böylece halkın sömürüldüğü vurgulanır.

*Yediçınar Yaylası'*nda da ağalığın, romanın seyri içinde önemli bir yere sahip olduğu görülür. *"Kemal Tahir, bu romanında, beylik-ağalık düzeninin gelişen çağların yeni şartlarına bağlı evrimini, kişileri ile birlikte nasıl çürüyüp döküldüklerini…"* (Alangu, 1965b: 458) anlatır. Romanda soydan gelen ağalığın dışında soyguncu ve düzenbaz kişilerin de çeşitli hilelere başvurarak ağalık elde etmesi, dönemin sosyolojisinde "ağalık"ın ne denli önem arz ettiğini ve hükmedici bir güce sahip olduğunu gözler önüne serer. Bu bağlamda Çorum kasabasında Çakır Kâhyaların Halil Efendi ile Dilâver Ağa adında iki eşraf hüküm sürer. Bu iki ağa, pek çok konuda olduğu gibi bir kadın meselesi nedeniyle de birbirine düşer ve ağaların ezici kuvveti karşısında ezilen kasaba halkı, bu durumdan zarar göreceği endişesine kapılır. Bu endişe, romanda şöyle dile getirilir:

"İyisi, bunlar akıllarını başlarına toplasınlar da, bir kahpe uğruna it gibi dalaşmasınlar. Hadlerini bilsinler de, oturdukları yerde otursunlar. Bir padişahlık yeri güzelce zaptetmişler, beş altı yüz köyün rüsumunu, iltizamını bölüşmüşler. Dilâver Ağa'nın

Merzifon toprağındaki çiftliği nasıl bir çiftlik?... Geçenlerde başkaldıran Karadağ kralı gibi iki zibidiye vatan olur bir çiftlik... Kasaba çarşısı da Çakır Kâhyaların faizli borcuna çalışmakta... Kudurdular mı bu namussuzlar?" (YY, s. 7)

Kasaba halkı üzerinde kuvvetli haklara sahip olan bu ağaların çok fazla toprağa sahip olduğu ve altı yüz civarında köyün vergisini topladığı görülür. Hatta bu kişiler, kasabanın çarşı esnafını dahi kendi faizli borcuna çalıştırarak onları himayesi altına alır ve bulundukları kasabanın padişahı gibi algılanır. Bu nedenle tüm kasaba ve kasaba halkı, ağaların tekelinde ve hizmetinde bulunur. Romanda ayrıca bu ağaların, güzel ve sağlıklı bir aile hayatı yerine gayriahlaki bir yaşam sürmeleri ve kadına ve eğlenceye olan düşkünlükleri üzerinde durulur. Bu durum romanda şöyle ifade edilir:

"Dilâver Ağa saf adamdı. Fazla para canlısı değildi (...) Bir kusuru vardı. Karıya düşkün, uçkuruna gevşekti. Oğlan, kız hiç çocuğu olmadığı için, bunu keyfinden değil, evlat uğruna yaptığını söylüyor, konakta birbirinden güzel dört karısı varken, üç vilayet ötede bir namlı kahpenin adını duysa, ossaat ısmarlayıp getirtmeden gözüne uyku girmiyordu. Fazladan gör-geç değil, gönlü sulu herifti. Güzel karıya hemen tutuluyor, aylarca of çekiyor, dumanı tepesinden çıkıyordu. Bütün baskın hovardalar gibi kıskançtı. Kasabanın kopuklarına göz açtırmaması milletin ırzını, namusunu korumak gayretinden çok, bu aşırı kıskançlıktan ileri geliyordu." (YY, s. 13)

Avukat Cevdet Bey, ağaların her şeye para gücü ile sahip olduğunu ve çocuklarının bir suça karışması durumunda bile kasabanın diğer gençleri gibi yargılanmayacağını belirtir. Bu düşüncesini, bir ağanın, suça karışmış olan oğluna, *"Hiç korkma, seni zindandan para gücüyle çeker alırım ..."* (YY, s. 124) diyeceğini ifade eder. Böylece maddi güce sahip olan ağaların, devletin pek çok kurumuna nüfuz ettiğini vurgular.

Kasabada söz sahibi olan âyanlar ise halk ile devlet arsındaki ilişkileri yürüten ve iletişim kuran kişi olması nedeniyle önemli bir yetkiye sahiptir. *"...âyan ve eşraf, arabuluculuk işlerini yüklenmeye başla(r); artık bunlar, taşradaki vergi yükümlüleri ile merkezce atanmış gözü doymaz mültezimler arasında tampon görevini üstlenmişlerdi. Böylece, vergi yükümlülerince seçilen âyanın, vergi toplayan görevlilerle onlar adına yüz yüze geldiği ve alınacak verginin belirlenmesi sırasında yükümlülükleri savunduğu bir sistem gelişti. Merkezî otorite zayıfladığı için (devlet), kendi siyasetinin uygulanmasını sağlamak için âyanla işbirliği yapmak zorunda kalıyordu."* (Mardin, 2017: 107). Osmanlı Devleti'nin belli bir döneminde taşralar, âyanlar tarafından yönetilir. *Yediçınar Yaylası*'nda

Yozgat'a bağlı olan Çorum kasabasının âyanı Mahmut Pehlivan hastalanarak ölür. Yozgat âyanı Çapanoğlu Süleyman Bey ise ölen âyanın yerine Mahmut Pehlivan'ın kendi oğlu Dilâver Ağa'yı atar. Halk bu atamadan memnun kalmaz ama Çapanoğlu Süleyman Bey'den korktukları için ses çıkaramaz. Ancak bir süre sonra âyanlar, yetkilerini aşarak kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeye başlar. Daha sonraki süreçte Sultan Abdülmecit, tahta geçmesiyle beraber mültezimliği ve âyanlığı bir fermanla kaldırır. Bu karara çok üzülen Çorum Mültezimi Çakır Kâhyaların Osman Efendi kahrından ölür. Ancak *"İstanbul'da okunan ferman buraya yetişemez."* (YY, s. 12) denilerek Sultan Abdülmecit'in fermanı dikkate alınmaz ve kasabada âyanlık ve mültezimlik devam eder. Burada Padişah'ın ilan ettiği fermanın ve verdiği hükümlerin, Anadolu'nun taşra ve kasabalarında çoğu zaman dikkate alınmadığı görülür. Bu durum merkez-taşra çatışmasını ve kopukluğunu ortaya koyması bakımından önemlidir. Böylece Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki idari sarsıntılar, çöküşü hızlandıran birtakım olaylar ve merkezî otoritenin zayıflaması somutlaştırılır. Bütün bunlar, kasabadaki idari yönetimin şekillenmesini ve işleyişini ortaya koyar.

Âyanlığın kaldırılmasıyla devlet, köy ve kasabalardan vergi toplama hususunda birtakım güçlükler yaşar. Bu nedenle kaldırılan âyanlık ve mültezimlik, başka bir Padişah'ın fermanıyla tekrar devam eder. Vergilerin toplamasını sağlayan âyanlar, bu durumu fırsata çevirir ve halkı bir sömürü nesnesi görerek daha fazla vergi toplamaya ve kendileri için daha fazla pay ayırmaya başlar. Kasaba halkı, âyanın, Padişah'a sırtını dayayarak elde ettiği gücünü şu benzetmeyle eleştirir:

"Bizim Anadolu'muzda, Allah sayesinde, bir de padişahımız sayesinde bitsiz yer yoktur. Hem de bizim bitlerimiz gayetle zorlu bitlerdir. Kendin bilmez değilsin ya, bizde adam etiyle geçinen bitler olur ki, değme pehlivanın gücü yetmez." (YY, s. 79)

Çeşitli isimler altında ağalar ve âyanlar tarafından ezilen, emekleri sömürülen ve âdeta canları, kanları emilen kasaba halkı; ağa ve âyanları kan emen bitlere benzetir. Onlara karşı yılgınlıklarını ve çaresizliklerini, *"adam etiyle geçinen bitler"* şeklinde dile getirir. Vergi ve öşürlerin toplanması için Osmanlı Devleti'nin kendilerine muhtaç olduğunun bilincinde olan ağa ve âyanlar, sırtlarını Padişah'a dayayarak görevini kötüye kullanmayı ve kasaba halkına istediklerini yapmayı kendinde hak görür.

Osmanlı Devleti tarafından Anadolu'nun köy ve kasabalarına gönderilen ve devleti temsil eden bürokratik kişilerin ve memurların kimi zaman işi öğrenmek maksadıyla kimi

zaman da maddi çıkar sağlamak amacıyla kasaba âyan ve ağalarının hükmü altına girdiği görülür. Bu bağlamda hükûmet ile halkın birbirinden uzaklaşması, birbirini anlamaması ve buna bağlı olarak oluşan iletişimsizlik ve güvensizlik kaçınılmaz sonuçlar olarak ortaya çıkar. Aynı zamanda âyan ve ağalar tarafından yoksul halkın ezilmesine ve emeğinin sömürülmesine vurgu yapılır. Bu durum romanda şöyle ortaya konur:

"...o devirde kadılar, hükümet adamları hep âyanın hükmüne girmişler.

— Elinde koca padişah fermanı var ya?

— Olmakla… 'Ferman padişahın, dağlar bizimdir' lafını sen hiç mi duymadın? Bunu kim demiş? Soyguncu, eşkıya takımı demiş… O zamanlar buraları halisinden dağbaşı sayılır… Şu hâlde padişah fermanı bizim Çorum kasabamızda sökmemiştir. Doğrusunu ararsan şimdi bile söker sayılmaz." (YY, s. 40-41)

Âyanların başlarına buyruk davranmaları sonucu merkezî otoritenin zayıflamasıyla âyanlık kaldırılır. *"Merkezî otorite, haklı olarak (...) âyanı, kendi varoluşunu sürekli tehdit eden ögeler olarak görmekteydi."* (Mardin, 2017: 108). Ancak âyanlığı kaldıran ferman, Çorum'da önemsenmez ve eski sistem bir şekilde devam eder. Bu durum romanda, *"Osmanlı'yı başka belalar bunalttığından, yeni padişah şerrini Çorum'a sıvaştıramadı. Ferman unutuldu. Dilâver Ağa âyanlığında, Çakırların Halil Efendi mültezimliğinde kaldı."* (YY, s. 12) şeklinde dile getirilir. Padişah'ın mührüyle gelen bir fermanın, Anadolu'nun kasabalarında nasıl karşılık bulduğu ve önemsenip önemsenmediği ortaya konur. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin son döneminde, Anadolu'nun kasabalarında merkezî otoritenin zayıflaması eleştirel bir dille şöyle ifade edilir:

"Alalım bizim Çorumumuzu… Buraya padişah bir mutasarrıf mı yolladı? Mutasarrıf bizim gidişatımızı bilemez. Öğrenene kadar da epey zaman geçer. Âyan valiye, mutasarrıfa yol gösterecek (…) Lakin giderek âyan takımı azmış... İşleri parayla görür olmuş, hele bitleri kanlanınca vali mali saymazlarmış… Eskiden, 'Devlet şu kadar öşür toplayacak, fazlası Müslümana zulümdür,' diyenler, bu sefer, hep mültezim kesilip vergiyi, öşürü kendileri topladıklarından onda biri, beşte bire kadar çıkarmışlar. Padişah bakmış ki bunlara güç yeteceği kalmamış, dediğim gibi bir fermanla hepsini defterden silmiş…" (YY, s. 37-38)

Anadolu'nun köy ve kasabalarında âyanlar artık Padişah'ın hükmünü dinlemeyerek kendi başlarına iş yapmaya başlar. Bu duruma bir çözüm bulmak isteyen Padişah, âyanlığı kaldırmaya karar verir. Bu konuda verilen hüküm romanda, Padişah tarafından şöyle dile getirilir:

"Toprağımda âyan takımı söz dinlemekten çıktı. Milletime zulmetmeye başladı. Bu sefiller fukarayı soyuyorlar. Hele bazı yerlerde bunlardan birkaç tanesinin birden âyanlık etmeye başladığım duydum. Valilerimi, beylerbeyilerimi it hesabına almadıktan başka, kadılarımı da dinlemez olmuşlar. Hepsi başlarına biriktirdikleri silahlı serserilerle mala, cana, ırza saldırıyorlar. Bu fermanım eline geldikte eski âyanları defterden silesin... Bundan böyle milletim, işlerini gördürmek için, Şehir kâhyaları seçecek... Bunlar kasabaların namuslu insanlarından, orta hâllilerinden olsun. Katiyen eski âyandan, eski âyanların adamlarından olmasın. Bu fermanımı mahkeme defterine yazasın…" (YY, s. 39)

Kasabada hüküm süren âyanların durumu anlatılarak tarihî süreç içerisinde, Çorum kasabasında Osmanlı yönetim sisteminin geçirdiği değişimler, âyanlığın algılanışı ve geçirdiği evreler gözler önüne serilir. *"Âyan da son hesapta, gücünü devletin kendisine tanıdığı ayrıcalıklardan almakta ve egemen rolünü büyük bir hevesle üstlenmekteydi. Böylece âyan da talana katıldı, onlar da kendilerine bağımlı olanları bunalttılar ve resmî sınıfın görenekleri ve dünya görüşüyle özdeşleştiler."* (Mardin, 2017: 108). Âyanların, devlet içinde âdeta kendi devletini kurduğu ve Padişah'tan bağımsız olarak faaliyet sürdüğü görülür. Bu durum, *"Dilâver Ağa'nın Merzifon toprağındaki çiftliği nasıl bir çiftlik?... Geçenlerde başkaldıran Karadağ kralı gibi iki zibidiye vatan olur bir çiftlik... Kasaba çarşısı da Çakır Kâhyaların faizli borcuna çalışmakta..."* (YY, s. 7) şeklinde ifade edilir. Ayrıca âyan ve ağaların halka baskı yapması, birlik ve beraberliğin bozulmasına neden olur. Bu nedenle Padişah, yeni bir fermanla işlerin daha sağlıklı yürütülmesi için halk tarafından seçilen kâhyaların görev yapmasını ister. Padişahın emriyle âyanlık kaldırılır ancak değişen pek bir şey olmaz, arka planda eski âyanlar yine faaliyet sürdürmeye devam eder. Aynı zamanda ağa ve âyanların zoru olmadan öşür ve vergi toplama işinin pek mümkün görünmediği ve yine onlara ihtiyaç olduğu açıktır. Bu nedenle bir süre sonra seçime valilerin ve hükûmet görevlilerinin müdahale etmemesi ve halkın istediği kişiyi kendi seçmesi koşuluyla âyanlık tekrar kurulur.

Romanda vurgulanan önemli bir düşünce de ağa, âyan ve mültezimlerin, Anadolu'nun kasabalarında yürüttükleri vergi toplama sürecinde izledikleri yanlış politikalar nedeniyle Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandırmasıdır. Ağa, âyan ve mültezimlerin, bulundukları bölgelerde halka ağır vergiler yüklemesiyle hem halkın, devlete olan güveninin sarsılmasına hem o bölgenin ağa, âyan ve mültezimlerinin, devlete giden verginin kat kat fazlasını kendilerine toplamasıyla yoksul halkın daha da ezilmesine neden olunmuştur. Aynı zamanda bu baskılardan kurtulmak isteyen bir kısım toprak sahibinin,

toprağını ekmemesi nedeniyle devlet, ekonomik bakımdan zarara uğratılmıştır. Üstelik bütün bu olayların gerçekleşme sürecinde ağalar ve mültezimler, halkı kendi hâkimiyetleri altında tutabilmek ve korkutmak için sık sık eşkıya ile iş birliği yapmış ve eşkıyanın gücüne başvurmuşlardır. *"Türkiye'de eşkıyalık bir başka işte bazı mültezim ağalar ve eşraf tarafından da kullanılmıştır. Verginin mal olarak alınması şartları, köylünün eşkıya korkusu altında tutulmasını bazı mıntıkalarda zorunlu hâle getirmiştir."* (Güneri, 1974: 4). Bu nedenle eşkıyanın varlığı aslında ağa ve âyanlar, arka planda ise ağa ve âyanlara bu yetkiyi veren Osmanlı Devleti tarafından desteklenmiştir.

Devletin, halkı, mütegallibe kesimden ve eşkıyadan koruyacak bir politika geliştirememesi, halkın sömürülmesine ve savunmasız bırakılmasına; mütegallibe kesimin ise çok büyük mal varlığı elde etmesine ve güçlenmesine neden olur. Bu durum romanda, *"Çakırların parasının mayası, faiz parası… Milletin canını yakarak dirhem dirhem topladıklarını, böyle batman batman harcamazlarsa, bunlara şeytan bile güç yetiremez."* (YY, s. 213) şeklinde dile getirilir. Kaçakçılık işinde de ağaların ve eşkıyaların birlikte hareket ettiği hatta bu sürece devlete bağlı kurumların ve askerlerin dâhil olduğu görülür. Bu birliktelik romanda, *"Hayvan çalarlar, tütün kaçakçılığı yaparlardı. Mahpus damıyla, zaptiye kışlasına afyonu, esrarı yıllarca bunlar taşıdılar. Abuzer Ağa'nın bugün yataklık ettiği eşkıyalar, Yediçınar Yaylası'nın eski itleri… Neden canım? Abuzer Ağa, bir zamanlar, Çakırların Kenan Efendi'nin öşür toplama işlerinde eli-ayağı değil miydi?"* (YY, s. 60) şeklinde ifade edilir. Devletin zayıfladığı dönemlerde kaçakçılık, faizcilik, baskı ve zorbalık önüne geçilemez bir hâl alır.

Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi Çorum kasabasında da soydan gelmeyen türeme ağalar oluşur. Bu ağalardan biri de çeşitli kasabalarda kendine yer bulamadıktan sonra Çorum'a gelen ve karısı Emey'in güzelliğini kullanarak zengin bir ailenin servetine konan Abuzer Ağa'dır. *"Her yerde olduğu gibi (...) bizim buraların türeme ağaları da geçmişlerinin kurcalanmasını hiç istemezler."* (YY, s. 59) şeklinde tanıtılan Abuzer Ağa, zengin olan ve kadınlara zaafı bulunan ağaları tuzağına düşürerek onların servetine sahip olur. Çakırların Halil Efendi'nin Ömer Ağa'nın servetine konması da bu şekilde olur. Bu sebeple Abuzer Ağa, türeme ağa olarak Yediçınar Yaylası'nın sahibi olur.

Halkı sömüren ağa, âyan gibi mütegallibe kesimin güçlenmesinde eşkıyaların desteğinin büyük olduğuna, *"... Kerbela dağlarının sefil Abuzer'i, başımıza yedi göbek soylu mu kesilecek? (...) Bizim buralarda ağa-âyan kısmının çoğu, nasıl türemiştir, sen benden iyisini bilirsin. Böylelerinin, fazla değil, iki göbek gerisine bak, ya tütün kaçakçısı*

çıkar, ya da çarık hırsızı… Köy yerlerinin eşkıya yataklarını da unutmayalım. Bunlar, karılarını gözleri önünde bunca yıl kullanan eşkıyayı, zaptiye pususuna iteledikleri sabahı, ağalık minderine kurulurlar." (YY, s. 63) denilerek vurgu yapılır.

Köyün Kamburu romanında ise ağalık, *Yediçınar Yaylası* romanında Çorum kasabasına dil bilmez, yoksul bir çoban kılığında gelen Abuzer Ağa'nın, türlü oyunlarla Yediçınar Yaylası'na çıkması ve böylece türeme ağa olması şeklinde görülür. Çakır Kâhyaların Ömer Ağa'nın ölümünden sonra eşi Emey Hatun'u kullanarak Ömer Ağa'nın oğlu Kenan'ın elindeki tüm varlığına konan Abuzer Ağa, tüm Çorum kasabasına nam salan ve resmî dairelerle de sözü geçen sonradan türeme bir ağa hâline gelir. I. Dünya Savaşı yıllarında güçlü ve sağlıklı yapısıyla dikkat çeken oğlu Sülük'ü askerlikten kurtarması, onun gücünü ve resmî dairelerdeki ağırlığını somutlaştırır. Bu durum romanda, *"Seferberliğin ölüm harmanında, domuz gibi oğlanı, göz göre askerlikten kurtarması Kavat Abuzer'in, gerek para, gerek sözünü yürütme bakımından nerelere vardığını meydana koymuştu."* (KK, s. 212) denilerek ifade edilir. Gücü elinde tutan Abuzer Ağa, iltizam işinde kendine destek olması ve halkı korkutması amacıyla eşkıya reisi Kör Dede'ye Yediçınar Yaylası'nın kapılarını açar ve onun her türlü ihtiyacını karşılar. Ancak sonraki süreçte yine kendi çıkarı doğrultusunda Kör Dede'nin öldürülmesine neden olur.

Romanda ayrıca Çakır Kâhyaların Ömer Efendi'nin ölümünden önce ağalığıyla ilgili bilgiler verilir. Buna göre ağaların, halkı sömürmek için eşkıyalarla iş birliği yaptığına dikkat çekilir. İşlerin bu noktaya gelmesine devletin, güçsüz düşerek otoritesinin zayıflaması ve bazı yanlış politikaları izlemesi neden olur. Bu bağlamda Ömer Ağa ile eşkıya arasındaki ilişki şöyle ortaya konur:

"Çakır Kâhyaların Ömer Efendi, bütün mültezimler gibi öşür, iltizam işlerini çevirmek için sırasında zor kullanıyor, harman zamanı ekin kaçıranları, hayvan resmini, faizli borcunu inkârdan gelenleri, yataklığını ettiği eşkıya reisi Kör Dede'yle korkutuyordu. Yaz aylarında yirmi otuz kopukla gezen Kör Dede, kış gelip askerini dağıtınca iki arkadaşıyla Yediçınar Yaylası'nda barınmaktaydı." (KK, s. 56)

Halktan gerekli verginin toplanabilmesi için ağaların, eşkıyaların desteğine başvurduğunu ve eşkıyaların da yoksul halka karşı zor kullandığını bildiği hâlde devletin, birtakım düzenlemelerden yoksun olduğu ve kendi sınırları içinde yaşanan olumsuz olaylara müdahale etmekten âdeta kaçındığı görülür. *"Devlet gücünün zayıf olduğu, kamusal hizmetlerin halka ulaşamadığı yerlerde ağalık bir toplumsal kurum olarak halkla devlet*

arasındaki boşluğu doldurur." (Yavuz, 2000: 267). Ağalar, belli bir dönem halk ile devlet arasında aracı rol üstlenir. Osmanlı toprak sisteminde mültezim sistemi ile toprak mülkiyetinin özel kişilerin eline geçmesi, halk ile devlet arasında aracılık görevi üstlenen ağaların, Anadolu'nun köy ve kasabalarında kendilerine özgü bir güç oluşturmalarına imkân sağlar. Romanda bu imkâna sahip olan ağa ve mültezimlerin, güçlerini halkı ezmek ve sömürmek için kullandıkları ortaya konur.

Teneke romanında ise kaymakam vekilliğine bakan Resul Efendi, çeltik ekim zamanı geldiğinde usulsüz ekim ruhsatı isteyen çeltikçilere ekim ruhsatı vermekten kaçınır ve onları bir şekilde oyalamaya çalışır. Buna karşın istediklerini alamayan başta Murtaza Ağa, Mustafa Patır Patır, Uzun Rahmet, Kemal Taşan Bey, Tevfik Ali Bey, Mehmet Dalkesen, Emin Çelikdemir, Şeref Bey adlı ağalar ve kasabanın öne çıkan nüfuzlu kişileri, Resul Efendi'yi karalamak için Ankara ve Adana'ya sayısız telgraf göndererek Resul Efendi'ye ağza alınmayacak iftiralar atar. Bütün bunların bir çare olmadığını gören ağalar, bir süre sonra Resul Efendi'yi sokak ortasında açıktan açığa tehdit etmeye başlar. Bu ağalardan öne çıkan kişi, Murtaza Ağa'dır. Murtaza Ağa'nın önceki süreçte jandarma zabiti başta olmak üzere çıkarına ters düşen pek çok kişiyi öldürttüğü bilinmektedir. Aynı şekilde çeltik ekim evraklarını imzalamayan Resul Efendi'yi şöyle tehdit eder:

"İrasul Efendi, İrasul Efendi, benim toprağa döktüğüm servetim senin gibi yüz itin kanına değer. Bu b… imzanı at gayri kâğıtların altına… Olmaz mı? Senin yüzünden ben servetimi batıramam. Şunu iyi bil ki, İrasul Efendi, bir kurşunun bedeli elli kuruştur." (T, s. 12)

Murtaza Ağa'nın, kendi çıkarı için bir başkasının canını hiçe saydığı görülür. Kendi çıkarlarını her şeyin üstünde tutan bu anlayış hem söz konusu kasabadaki diğer ağaların düşüncelerini ve yaklaşımlarını somutlar hem de bireysel ve toplumsal yozlaşmayı ortaya koyar. Diğer taraftan Murtaza Ağa'nın, kasabaya yeni atanan Kaymakam hakkındaki düşünceleri de pek farklı değildir. Murtaza Ağa'nın, kasabaya atanan genç Kaymakam hakkındaki düşünceleri şöyle dile getirilir:

"Onun işi tamamdır. Murtaza Ağa bunun başka türlü olamayacağını kesinlikle bilir. Tecrübeyle sabittir. Böylesi genç, kim olursa olsun, al kullan, maşa yap. Dünyanın en güzel maşaları böylesi genç idare adamlarından yapılır." (T, s. 16)

Ağaların, bürokrasiye ve kasabaya hizmet etmek için dışarıdan gelenlere bakışı ortaya konur. Buna göre kasabaya gelen Kaymakam'ın, kasabanın ileri gelenleri tarafından

âdeta bir kukla gibi oynatılmak ve kendi menfaatleri doğrultusunda maşa gibi kullanılmak istendiği görülür. Devletin temsilcisi olarak Anadolu'nun kasabalarına giden, topluma ve devletine hizmet için görevlendirilen Kaymakam'ın, kasabanın öne çıkan eşrafına ve ağalarına hizmet etmesi gerektiği düşünülür. Bu düşünce romanda, *"Murtaza Ağa bunun başka türlü olamayacağını kesinlikle bilir. Tecrübeyle sabittir."* ifadesiyle ortaya konarak söz konusu düşüncenin normalleştiği vurgulanır.

Kasabanın ağalarından Murtaza Ağa'nın, kasabaya hizmet etmek için gelen Kaymakam'ın, kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiği takdirde kasabada her bakımdan rahat edeceğini ve onu ihya edeceklerini, aksi hâlde kasabada barınmasının imkânsız olduğunu belirtir. Murtaza Ağa bu düşüncesini, *"Gözümün bebeğini yesin, Murtaza Ağası onu zengin, lord edecek… Sırtını Murtaza Ağasına dayayan zarar görmüş müdür şimdiye gadar? Hıı söylen, görmüş müdür?"* (T, s. 21) diyerek kendinden emin bir şekilde dile getirir.

İnce Memed 1 romanında ise Ali Safa Bey adlı kişinin, eşkıyayı kendi çıkarı doğrultusunda kullandığı ve köylüye baskı yaptığı görülür. Ali Safa Bey, toprağını kaybederek yoksul düşmüş bir ağanın oğludur. Ali Safa Bey, İstanbul Hukuk Mektebi Âlisini yarıda bırakarak kasabada avukatlığa başlar. Bir süre sonra babasının kaybettiği toprakları ve köylülerin toprağını çeşitli hilelere başvurarak alır. Ali Safa Bey'in yirmi bin dönümlük toprağı, sonraki yıllarda elli bir bin dönüme kadar çıkar. Topraksız kalan köylüler, artık kendi toprakları üzerinde Ali Safa Bey'in ırgatı olarak çalışmaya başlar.

Köylüleri birbirine düşürerek onların topraklarını ele geçiren Ali Safa Bey'in hain planları zamanla ortaya çıkar. Bunun üzerine Ali Safa Bey, artık tuzağına düşmeyen köylülerin toprağını ele geçirmek için yeni girişimlerde bulunur. Dağdaki çete başlarıyla anlaşarak onları, köylülerin başına musallat eder. Bu durum, *"Artık Ali Safa Bey'in astığı astık, kestiği kestiktir. Yüreği varsa kımıldasın bir tek köylü bundan sonra!.. Bir gecede evi yıkılır, karısı kaçırılır, işkencelerle öldürülür. Bunları yaptıranın Ali Safa Bey olduğunu herkes bilir. Ali Safa Bey'in bu yüzden kılına bile hile gelmez. Candarmalar eşkıyaların peşine takılıp vurulurlar."* (İM, s. 293) şeklinde ifade edilir. Köylüler, Ali Safa Bey'in, eşkıyalarla hareket ettiğini bildiği için Ali Safa Bey'e karşı boyun eğerler. Hatta Ali Safa Bey'in çıkarı için jandarma ile eşkıyanın karşı karşıya geldiği ve bu çatışmada pek çok jandarmanın vurulduğu görülür. Ali Safa Bey'in eşkıya ile bağının bilinmesine rağmen resmî kurumların da onun gücü karşısında hiçbir müdahalede bulunmadığına dikkat çekilir.

Ali Safa Bey, civardaki köylerin toprağını ele geçirir yalnızca Vayvay köyünün toprakları kalır. Vayvay köyünün topraklarını da ele geçirene kadar eşkıyaları kendi çıkarı için kullanmaya, onların cephanesini tedarik etmeye devam eder. Hatta köylülerin, Ankara'ya eşkıyaları şikâyet etmesini engellemek için telgrafçıyla anlaşır ve "kasabanın adının lekelenmesini" bahane ederek yazılan dilekçelerin gönderilmesini önler. Bu durum romanda Ali Safa Bey tarafından şöyle dile getirilir:

"Telgrafçıya tembih ettim, eşkıyalar hakkında, kasabayı lekeleyecek hiçbir telgrafı çekmeyecek Ankara'ya… Hiçbirisini… Amma iki yıl sonra Vayvay toprakları geçince elime… Ben bilirim o eşkıyalara yapacağımı…" (İM, s. 295)

Ali Safa Bey, eşkıyayı önce kendi çıkarı için kullanır; sonra işi bitince hükûmete kendi eliyle şikâyet etmeyi planlar. Bu eşkıya çetelerinden biri de Kalaycı çetesidir. Çetenin başı Kalaycı Osman ile Ali Safa Bey arasındaki ilişki; mütegallibe kesiminin, eşkıya ile olan çıkar ilişkisini ortaya koyar. Bu ilişki romanda şöyle aktarılır:

"Kalaycı Osman (…) Ali Safa Bey'in aleti gibi görünüyordu. Gerçekten aletiydi. Bir bakıma da Ali Safa Bey ona aletlik ediyordu. Şimdiye kadar candarmayla ancak bir iki kere karşılaşmıştı. Candarma, onun takibine çıktı mıydı, Ali Safa Bey'in kurduğu haberci ağı derhâl Kalaycı'ya yetişiyordu. Kalaycı kışları da Ali Safa Bey'in evinde, kendisi için yaptırdığı özel odada mükellef bir hayat sürüyordu. (…) Bunca serbestlik, bunca rahat hep Ali Safa Bey'in sayesindeydi. Bu yüzdendir ki Ali Safa Bey, öl desin ölürlerdi." (İM, s. 315-316)

Kalaycı Osman ile Ali Safa Bey arasındaki ilişki, iki yönlü bir çıkar ilişkisidir. Ali Safa Bey, kirli işleri için eşkıya Kalaycı Osman'ı kullanır. Bu sayede yoksul ve savunmasız köylü üzerinde hâkimiyet kurarak onların toprağını zorla ele geçirir. Kalaycı Osman ise Ali Safa Bey sayesinde hem her açıdan rahat bir yaşam sürer hem de jandarmaya yakalanmaktan kurtulur. *İnce Memed 1* romanında mütegallibe kesiminin, eşkıya üzerindeki etkisinin yanında kasaba bürokrasisi üzerindeki etkisini görmek de mümkündür. Bu bağlamda Ali Safa Bey'in, kaymakam başta olmak üzere devletin diğer temsilcileri karşısındaki duruşu, mütegallibe kesiminin, resmî kurumlar üzerindeki hâkimiyetini gözler önüne serer. Ali Safa Bey'in bu durumu romanda şöyle dile getirilir:

"İşte bu sıralar kasabada gene kıyametler kopuyordu. Ali Safa Bey, İnce Memed'in yakalanmamasından dolayı Kaymakama, Candarma Kumandanına yapmadığını bırakmıyordu. Onları, eşkıyaları himayeyle itham ediyordu. Ankara'ya tel üstüne tel

yağdırıyordu. Ankara, Kaymakama eşkıyaları yakalaması için şiddetli emirler veriyordu." (İM, s. 427)

Ali Safa Bey'in devletin temsilcisi olarak kasabada bulunan kaymakamı ve jandarma kumandanını Ankara'ya şikâyet etmesi ve onlara ağır ithamlarda bulunarak emirler vermesi, bu kurumların ve Ali Safa Bey'in yozlaşmışlığını ortaya koyar. Aynı zamanda kaymakam ve jandarma kumandanının, kasabanın mütegallibesi karşısındaki durumu eleştirilir.

3. 2. 6. 3. Eşkıya/Eşkıyalık

Devletin otoritesinin zayıf olduğu dönemlerde veya devletin halkından kopuk olduğu dönemlerde henüz eğitimsiz olan halk, eşkıyaya ve eşkıyalığa birer kurtarıcı gözüyle bakmış ve onları, sıkıntılarına çareyi olarak görmüştür. *Rahmet Yolları Kesti* romanında eşkıyalık en önemli izlektir. Kemal Tahir, eşkıyalığın ortaya çıkmasına neden olan bireysel ve toplumsal etkenler üzerinde durur. Eşkıyalığın halk-ağa ve devlet ile olan çok boyutlu ilişkisini ayrıntılı bir biçimde ortaya koyar. *"Ona göre, ahlak düzeni iyice gevşeyip devlet otoritesi de sarsılınca, soyguncularla başa çıkılamayan devirlerde, ruhlarda kalmış eski duyguların da ayaklanması ile cahil halk tabakalarında, haydutlara karşı kökü çok derinlerde, henüz eğitimle etkileri yok edilmemiş, eski savaş ve avcılık devirlerinin ilkel törelerinden kalma bir hayranlık duygusu uyanır."* (Alangu, 1965b: 456-457). Yazar, devletin himayesinden uzak kalmış ücra köy ve kasabaların, dış dünyadan habersiz ve ahlaki değerlerini kaybetmiş bir şekilde cahillik içinde eşkıyalara bağlanışının ve onların peşinden sürüklenişinin eleştirisini yapar. Kemal Tahir'in vermek istediği eşkıyalık algısı romanda, Kasım Dede aracığıyla şöyle somutlaştırılır:

"Dede'nin eşkıya korkusu, seferberlikteki eşkıyalık devrinden kalmıştı. Eşkıyaların keyif için adam kulağı kestikleri, karıların boğazına nar gibi kızarmış sacayak geçirdikleri, çocukların sırtlarını yarıp tuz, kırmızı biber ektikleri, genç kızların ayaklarını -paranın yerini söyletmek, anasını babasını yola getirmek için- ocakta yaktıkları devirlerden kalma bir korku… Öylesine ağır, öylesine bitirici bir dehşet ki bir tek insanı değil, bir orduyu bozar." (RYK, s. 225)

Eşkıyalık, adaletsizliğe karşı duran, ağa ve mütegallibe kesime karşı yoksul halkı gözeten değil; kendi çıkarı için seferberlik yıllarında zaten yoksul ve bitkin düşmüş halkı soyan, onlara çeşitli işkencelerde bulunan ve bundan da keyif alan insan dışı bir varlık olarak sunulur. Eşkıyaların, seferberliğe katılan erkeklerin geride bıraktığı çaresiz ve kimsesiz

kalmış kadınlara, çocuklara, hasta ve yaşlılara saldırarak onların elinde kalan son lokmaya da göz diktiği acı bir şekilde ortaya konur.

Başkişi Maraz Ali karakterinde eşkıyalıktan gelen her şeye özenme, bu dünyadaki en iyi şeyleri eşkıyaların yapacağına ya da layık olacağına kendini bağnaz bir şekilde inandırma dikkat çeker. Bu inandırma, eşkıyalığa sorgusuz sualsiz bağlanma şeklinde belirir. Maraz Ali'nin, eşkıyalığa körü körüne bağlanışı ve hayranlığı romanda şöyle dile getirilir:

"Bir kere bu Uzun İskender Ağanın bağdaş kurup oturmasındaki 'debdebe'ye bayılıyor, seyrine doyamıyordu. Köylü milleti yediden yetmişe bağdaş kurar. Ne fayda ki İskender Ağanın heybeti birinde yok (...) Belli bir şey İskender Ağa bu oturuşu çetelikten almış. Töbe, yalnız çetelikten değil, mahpus damından... Herife yaraşıyor ne olacaksa... Herif yiğit..." (RYK, s. 34-35)

Romanın başkişisi Maraz Ali'nin eşkıyalığa özenme nedenlerinin başında toplumun güce verdiği önem, güce heveslenme, yiğitliğini gösterme ve "nam alma" isteği gelir. Romanın ilk bölümü *"Nam Uğruna"* başlığını taşır ve Ali'nin bu durumu yine romanın ilk sayfasında *"Yiğit bu dünyada nam için yaşar."* epigrafıyla desteklenir.

Eşkıyalık, toplumun sinesinde maddi ve manevi yönden derin yaralar açmış ve bir dönem gençleri buhranı sürüklemiştir. Yoksulluğun pençesinde kendini çaresiz ve yalnız hisseden gençler kimi zaman bu sıkıntılarından kurtulmak kimi zaman da nam almak için cahilce bir yaklaşımla eşkıyalığa özenmiştir. *"Eşkıyalık töresini bir toplum hastalığı olarak ele alan yazar, bu hastalığın en hafif görüntülerinden en ağır buhranlarına kadar bütün safhalarını, destekleyici çevreleri ve eşkıya yatakları ile birlikte belirtiyor (…) Anadolu'daki bu eski törenin asıl dayanağı olan eşkıyaları besleyen, doğup yayılmasını etkileyen bir 'Epika havası'nın varlığından haber veriyor. Eşkıyalığı beğenen, ona bir destan havası veren, türküler çıkaran, lejandlar düzen havanın, toplum ortamının, eğitim, düzenli askerlik, sürekli bir barış, toplum düzenindeki denge, yeni bir rejimin güçlü ve haklı güvenlik anlayışı karşısında, silinip ortadan kalkacağını anlatıyor."* (Alangu, 1965b: 457). Yazar, toplumda derin yaralara yol açan eşkıyalığın; eğitim, eşitlik, düzenli askerlik, refah ortamı, güçlü bir yönetim sistemi ve bilinçlenme ile sonunun geleceğine işaret eder.

Maraz Ali, Bektaş Emmi adlı bir kasabalı ile yaptığı konuşmada eşkıyalığı, nam ve yiğitlikle bağdaştırdığını ortaya koyar. Bektaş Emmi'ye eski eşkıyalardan Musa Çavuş, Kör Dede ve Kanlı İlyas'ı bilip bilmediğini sorar. Bektaş Emmi'nin onlarla karşılaşmadığını

öğrenince yakınır. Maraz Ali ile Bektaş Emmi arasında geçen konuşma romanda şöyle aktarılır:

"-Musa Çavuş varmış sen gördün mü?

-Görmedim, namını duydum (...)

-Namını duydun da neden yanına varmadın Emmi? (...) Beraber eşkıyalık ederdiniz. Adam Musa Çavuş'un yanına varmaz mı? (...) Adam, Kör Dede'nin çetesine asker yazılmaz mı? (...) Peki, Kanlı İlyas'ı da görmedin mi? (...) Sen de görülecek yiğitleri hiç görmemişsin hay Emmi!" (RYK, s. 16-17)

Eşkıyalığı gözünde çok yüksek bir yere oturtan ve onları kendine örnek alan Maraz Ali, eşkıyalık hakkında daha çok bilgi edinmek ister. Ona göre eşkıya kişinin adına bir türkü yakılmalı ve yiğitliğinin anlaşılması için namı Çin'e kadar gitmelidir. Aynı zamanda eşkıya, her şeyin en iyisine layık olandır. Maraz Ali bu düşüncesini, *"Eşkıya kısmına kehribar tespih, kehribar ağızlık, gümüş kösteği yarım okka Serkisof saat, Çerçi Süleyman Ağanın askerlik ederken kumardan kazandığı yirmi kaymalık altın yüzük gibi bir yüzük lazım... Bir de halisinden Arap atı... Bir de Osmanlı mavzeri, bir de Alaman çıplağı... Çizme... Sırmalı Laz başlığı..."* (RYK, s. 35) diyerek ortaya koyar ve eşkıyalığı bu şekilde somutlar. Maraz Ali'nin eşkıyalar hakkındaki bu algısının altında aslında bazı ekonomik sebeplerin yattığı görülür. Maraz Ali henüz annesinin karnındayken babası Yunan Harbi'ne katılır, annesi onu imkânsızlıklar içinde büyütmeye çalışır. On altı yaşında olmasına rağmen on iki yaşında gibi görünmesi, *"boynunun kiraz çöpü"* (RYK, s. 11) gibi ince ve üstü başının eski olması, yoksulluğu ve yoksulluk nedeniyle gelişiminin tam sağlanamadığını vurgulamak içindir. Maraz Ali'nin, içinde bulunduğu yokluk nedeniyle gelişimini sağlıklı bir şekilde tamamlayamamış hâli romanda şöyle anlatılır:

"Rengi uçmuş, yamalı kasketinin önünde bir tutam sarı saç vardı. Hava serin olduğu hâlde ceketsizdi. Astar bezinden yeleği, yırtık mintanı perişan... Yün çoraplarının tabanı geçmiş gitmiş, konçları askeriye tozluğuna dönmüş. Çarıkları, ham deriden. Bütün bu derbederlik içinde avurdu avurduna çökmüş renksiz suratı, incecik boynu, çöp gibi bilekleri, oğlana, hakikatta on altı yaşında olduğu hâlde, on iki on üç yaşında hasta bir çocuk hâli veriyordu." (RYK, s. 22-23)

Yazar, Maraz Ali'nin fiziki görünüşünü ortaya koyduğu bu betimleme ile aslında Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde savaş ve yoksulluktan bitkin düşmüş halkın durumunu gözler önüne serer. Böyle bir süreçte Cumhuriyet sisteminin dik duruşu karşısında yok

olmaya yüz tutmuş eşkıyalık, Maraz Ali gibi umudu ve gücü eşkıyalıkta arayan ve yozlaşmış ağaların çıkarları doğrultusunda kandırılan gençlerin hedefi hâline gelir. Eşkıyalık, bir nevi yoksul ve çaresiz gençlerin çıkış kapısı ve kurtuluşu olarak algılanır.

Sungurlu kasabasına yerleşen ve eski bir eşkıya olan Uzun İskender, zaman zaman Çerçi Süleyman Ağa'nın evine gelir. Eski de olsa bir eşkıya ile aynı ortamda bulunmaktan keyif alan Maraz Ali, *"İskender Ağanın kendisini adam hesabına alması ne demek? Adam hesabına alması ve de eşkıyalıktan konuşması…"* (RYK, s. 143) diye düşünür ve onurlanır. Bir dönem eşkıyalar, saf ve yoksul gençleri kandırarak bu gençlerin, kendi amaçlarına hizmet etmesini sağlar. Uzun İskender de Maraz Ali'ye, *"Ben sen çağdayken rahmetli Kavlak Ali'nin çetesinde askerdim."* (RYK, s. 36) diyerek, onu eşkıyalığa hazırlar. *"Tam eşkıya olacak delikanlısın. (…) Sen demir gibi yiğitsin. (…) Senin gibi delikanlı her daim Çerçi hizmetkârlığı edecek değildir. Biraz para sahibi olursun. Adam içine çık, nam al… Bu dünyada namsız yiğit, meyvesiz ağaca benzer. (…) Nam adamın ayağına gelmez. Gidip arayacaksın. Namın yaptığını sırasında ne para yapar, ne silah…"* (RYK, s. 140-141) ifadeleri ile Uzun İskender, eşkıyalığı yine "nam ve güç" ile tanımlayarak çocuk yaştaki Maraz Ali'yi eşkıyalığa özendirir ve onu kötü işlerinde kullanmak için ruhsal bakımdan hazırlar. Nitekim Kasım Dede soygunundan kaçan Uzun İskender, eski eşkıyalardan Kuru Zeynel ve Katır Adil, afeti andıran yağmur altında dizlerine kadar saplandıkları çamur içinde ilerlemekte hatta soygundan aldıkları yükü ve yiğitliklerinin simgesi olarak gördükleri silahlarını taşımakta güçlük çeker. Ancak Maraz Ali, namlı eşkıyalar arasında eşkıyalığa katılmanın gururunu duyarak zayıf ve çelimsiz hâline rağmen hiç şikâyet etmeden diğerlerinin yükünü ve hatta silahını taşır. Böyle bir soygunda yer aldığı için namının ve yiğitliğinin kasabada konuşulduğunun hayalini kurar. Maraz Ali'nin kurduğu bu hayal ve içten içe duyduğu gurur ve mutluluk romanda şöyle dile getirilir:

"Sungurlu milleti gayrı lafı tutar yakasından… Millete laf lazım! Derler ki, 'Duydunuz mu uşak? Koca bir Dede'yi cebri soymuşlar. Ötekiler neyse ne, şuncacık Ali oğlan… Şuncacık bir Maraz Ali hiç zapt olmamış…' derler. Biz nam almaya aldık Allah sayesinde… Çerçi Süleyman Ağasının keyf olmuş suratı gözlerinin önüne geldi. Çerçi Ağası belli etmez ama yüreğinden sevinir. Kötüsü gelse, Çerçi Ağası, Sungurlu'ya iner, müstantiği, mahkemeyi görür. Hizmetkârını ipten alır." (RYK, s. 316)

Maraz Ali'nin kurduğu bu hayalin gerçeklerle bağdaşmadığı görülür. Bu hayalin tersine tüm kasaba halkı, muinsiz asker aileleri başta olmak üzere insanların canını yakan ve onların malını soyan eşkıyaların, devletin gücüyle bir an önce yakalanmasını ve eşkıyalığın

kurutulmasını ister. Cumhuriyet'in sunduğu "insana yönelme" ve "insana önem atfetme" çalışmaları meyvesini vermeye başlar. Maraz Ali ise kendini kullanan yozlaşmış ağaların ve eşkıyaların gölgesinde, bir hayal âleminde yaşamaya devam eder. Bu durum, *"Çerçi Süleyman Ağasının keyf olmuş suratı gözlerinin önüne geldi. Çerçi Ağası belli etmez ama yüreğinden sevinir. Kötüsü gelse, Çerçi Ağası, Sungurlu'ya iner, müstantiği, mahkemeyi görür. Hizmetkârını ipten alır."* sözleriyle açıkça ortaya konur. Bu hâliyle Maraz Ali, Çerçi Süleyman Ağası tarafından çıkar için kullanılan ve sömürülen bir metadan farksız olduğunun bilincinde bile değildir. Kuru Zeynel Ağa, Maraz Ali'nin bu soygundaki güçlü duruşunu ve eşkıyalığın artık sona erdiğini, *"Oğlan başından beri, eskinin türkülere geçmiş namlı eşkıyası gibi yürekli davrandı. Kılı kıpırdamadı. Yalnız yürekli mi? Zebun, vücuduna göre yorgunluğa filan hiç aldırdı mı? 'Bu oğlan da iş var, evet!' Eski devir olsa buna güç kuvvet yetirilmez Allah göstermesin, bu oğlan eski devirde Çöllo'yu, Kavlağı filan geçer de Köroğlu'nun mertebesine ayak basar. Ne fayda ki zaman, o zaman değil!"* (RYK, s. 344) diyerek ifade eder.

Rahmet Yolları Kesti romanında eşkıyalığın, ağa-mütegallibe ve devlet ile olan ilişkisi üzerinde de durulur. Eski bir eşkıya olan Uzun İskender, Sungurlu kasabasına yerleşir ve ekonomik sebeplerden dolayı zengin ağalara yakınlaşarak artık onların kirli işlerini yapmaya başlar. Bu bağlamda Uzun İskender'in, Çerçi Süleyman Ağa'nın sofrasında bulunma isteği ve Dede Kasım soygununu yaparak bu soygundan pay alacağı düşüncesi, onun ekonomik bakımdan zor durumda olduğunu ortaya koyar. Aynı şekilde perişan bir hâlde yaşayan eski eşkıyalardan Kuru Zeynel ve Katır Adil'in, Uzun İskender'in peşine takılıp bir gece yola çıkması yine eşkıyaların ekonomik bakımdan ciddi sıkıntılar içinde olduğunu gösterir. Bütün bunlardan hareketle Uzun İskender, kasabada kendine rakip dükkân açılmasını istemeyen Çerçi Süleyman ile yeğenine çerçi dükkânı açmak isteyen Alevi Dedesi olan Kasım Dede ve Kasım Dede'yle aralarında anlaşmazlık bulunan Sarıca köyü muhtarı Arif Ağa arasındaki çıkar çatışmasının kurbanı olur. Aynı zamanda bu oyunda eski eşkıyalardan Katır Adil'in öldürülmesi ve Kuru Zeynel'in jandarmaya teslim edilmesi, eşkıyaların; ağaların ve dinî otoritenin çıkarları doğrultusunda bir maşa gibi kullanıldığını somutlar. Sungurlu kasabasında, yerel otoritenin kendi aralarındaki bu çıkar ve hâkimiyet çatışması, bir dönem, eşkıyalığın güçlenmesini sağlarken başka bir dönem tükenişini hazırlar.

Bir zamanlar vergi toplama işinde devletin destekçisi olan ve devlet eliyle desteklenen eşkıyaların ve eşkıyalığın, Cumhuriyet dönemine gelindiğinde artık devlet tarafından sonlandırıldığı görülür. Bu durum, *"Hükümet kuvvetli de ondan yok. Eşkıya devri hükümetin*

hasta olduğu sıradır. Aslında hükümet kısmı bir vakit ölmez, arada bir hastalanır. İnsan gibi canım! Hükümeti sıtma tuttuğu zaman eşkıya başkaldırır. Sulfato yutup yahut ki bir zorlu dedeye sıtmasını bağlatıp dirildi mi hükümet, bu kez marazlanmak eşkıya sürüsüne düşer." (RYK, s. 22) şeklinde ifade edilir. Devlet otoritesinin zayıfladığı bir dönemde yaygınlaşan ve kötü güçler tarafından kişisel çıkarlar için kullanılan eşkıyaların, devletin güçlendiği dönemde kendine yaşama imkânı bulamadığı görülür. Hükûmetin kadrolarının sağlıklı bir şekilde işlemeye başlaması, yapılan inkılaplar ve bireyi ön plana çıkararak ona değer verme gibi etkenler, halkın artık eşkıyadan korkmamasını ve eşkıyalığın sonlanmasını sağlar.

Romanda, eşkıyalığın sona erdiği sıklıkla vurgulanır. Sungurlu kasabasının Belediye Kahvehanesi'nde Arif Ağa'nın, eşkıya Uzun İskender'e, *"Geçti senin, çoban sopasıyla 'muinsiz' asker ailesi soyduğun günler…"* (RYK, s. 103), *"Sen bu zamanı eski zaman mı belledin? Bu zaman Gazi Paşa zamanı!"* (RYK, s. 109) demesi, Cumhuriyet'in güçlü idaresiyle artık eşkıyalığı sona erdirdiğini vurgulamak içindir. Yine Sungurlu'nun Belediye Kahvehanesi'nde bir araya gelen kasaba halkının, Dede Kasım soygunundan kaçan eşkıyalar için *"Bu zamanda hükümatın tırnağından kurtulmuş bir eşkıya görüldü mü? Nasıl olsa herifler, yakalanacak… Yirmi gün sonra da olsa kurtuluş yok…"* (RYK, s. 376) şeklindeki yorumu, hükûmetin, eşkıyalığı sonlandırma yolundaki mücadelesini somutlaştırır.

Aynı şekilde kasabada Tüfekçi Ferhat Usta'nın söylediği sözler, önceden eşkıyadan korkan ve eşkıyaya yataklık eden halkın, artık eşkıyadan korkmadığını ve onu korumadığını gözler önüne serer. Ferhat Usta'nın düşüncesiyle eşkıya karşısında halkın dik duruşu ortaya konur. Kahvede toplanan kasaba ahalisinin, iki gün boyunca yağan yağmurun, Kasım Dede soygunundan kaçan eşkıyaların işini kolaylaştırdığını söylemesi üzerine Ferhat Usta asıl rahmetin ve hikmetin, gökten gelen yağmurda olmadığını; Cumhuriyet ile birlikte gelen yeni sistemin gücünde olduğunu belirtir. Ferhat Usta'nın bu düşüncesi romanda şöyle yer edinir:

"Eski zamanda olsaydı, rahmet işlerine yarardı. Müfrezeler üstlerine varmaya korkup rahmeti bahane ederlerdi. Şimdi eşkıya yakalayan köylüye geldi mi, eskiden böyle bir işte o köylü eşkıyayı sellerden sırtında geçirirdi. Sen, benim sözüme iyi kulak ver, bu rahmet başka rahmet… Bu rahmet gök rahmeti değil, yer rahmeti… Köylü, eşkıyadan korkmadı mı, eşkıyalık öldü demek… Ne çeşitten olursa olsun…" (RYK, s. 381)

Devletin istikrarlı politikası ve güçlü duruşu karşısında eşkıyalığın artık kendine yaşam alanı bulamadığı görülür. Buna bağlı olarak devletin gücüne ve kararlığına güvenen halkın da eşkıyadan korkmadığı ve kanunlara sığındığı ortaya konur. Bu hâliyle hem halkın

hem de devletin, eşkıyalara bakışı ortaya konur. *"Eserde eşkıyalığın gelişme şartlarını ortadan kaldıran bir 'rahmet'in varlığına işaret edilmektedir. Sağlam, adil, refah getiren, bunu toplum katlarında adaletle üleştiren bir devlet idaresinde eşkıyalık gelişemez, böyle bir idare gökten yağan rahmet gibidir."* (Alangu, 1965b: 457). Böylece rahmetin yolları kesmesi, yeni sistemle beraber eşkıyalığın hazırlayıcısı olan etkenlerin ortadan kaldırılmasına işaret eder.

Başkişi Maraz Ali, kendi dünyasında "güç sahibi olmak" ile eşkıyalığı özdeşleştirirken eşkıya Uzun İskender aslında eşkıyalığın sonunun geldiğinin bilincindedir. Dağları bırakıp Sungurlu kasabasına yerleşmesinde de bu düşüncenin ve döngünün etkili olduğu görülür. Uzun İskender'in sıklıkla *"kasaba yeri bizi çürütmüş bir tamam, bizi tekmil bitirmiş de haberimiz olmamış. 'İşlemeyen demir paslanır' demişler, doğru söylemişler."* (RYK, s. 161) demesi hem eşkıyalığın sonunun geldiğinin hem de kasabaya yerleşmesiyle beraber sosyal ilişkilerini geliştirerek daha düzenli bir yaşama geçiş yaptığının itirafıdır. Bu hâliyle söz konusu kasabanın, insanların sosyal yaşamındaki iyileştirici etkisinden ve belirleyici bir unsur olarak yer almasından bahsetmek mümkündür. Ancak Uzun İskender, sahip olduğu bu düşünceye rağmen içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıların etkisiyle maddi çıkar sağlamak için Çerçi Süleyman Ağa başta olmak üzere Arif Ağa ve Kasım Dede'nin oyununa gelerek kendi sonunu hazırlar.

Rahmet Yolları Kesti romanında eşkıyalığın farklı bir boyutuna da vurgu yapılarak eşkıyalığın biçim değiştirdiği üzerinde durulur. Buna göre eşkıyalık eskisi gibi dağlarda silahla değil, artık kasaba meydanında iki satır yazı ile yapılmaktadır. Bu durum, Sungurlu kasabasının istidacısı Bilâl Efendi tarafından şöyle dile getirilir:

"Hemen aklınıza cebri götürmek gelir, yani tüfek-tabanca işi… Hep eski fikir. Halbuysa bu zaman, silah zamanı değil. Bugünün silahı iki satır yazı… İster muska olsun, ister dilekçe… Zaten dilekçe ne demek bakalım? 'Cumhuriyet muskası' demek… Geçeriz bizim emektar makinenin başına… Tıkır tıkır… Tıkır tıkır da tıkır tıkır… Sen o tıkırtıyı bilir misin? Yedi buçukluk cebel topu yanında halt etmiş. Biz Sungurlu toprağında ağır makineliyle barınamazdık Ağa, lakin o tıkırtı ile gül gibi geçinmekteyiz! Sen razı ol, yarın çekeyim önüme makineyi, Çorum valisine iki satır dilekçe…" (RYK, s. 52)

Bilâl Efendi, insanların istediğini elde etmenin yolunun artık değiştiğine dikkat çeker. Bu nedenle şimdilerin eşkıyası, resmî kurumlarla arası iyi olan okur-yazar insanlar olarak sunulur. Daktilonun tuşlarından çıkan tıkırtının ve yazılan iki satır resmî yazının ise en ses

getiren silahtan bile daha güçlü olduğu vurgulanır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında okuma-yazma oranı düşük olan halk, resmî işlerini halletmek, ihtiyaçlarını gidermek ve problemlerini çözmek için devlet ile kendileri arasında okur-yazarlığı bulunan bazı kişilerin varlığına ve aracı olmasına ihtiyaç duyar. Bilâl Efendi gibi insanlar da yoksul ve çaresiz halkın bu durumunu istediği gibi kullanır. Gerektiğinde halkı gerektiğinde resmî makamları, kendi kişisel çıkarları ve keyfi uygulamaları doğrultusunda yönlendirir. Aynı şekilde Uzun İskender'in, *"Eskiden mavzer tüfeği hüküm yürütürdü. Şimdi, oyasına tükürdüğüm bankanot paranın fermanı okunuyor. Kötü cüzdan, Alaman çıplağından, Osmanlı mavzerinden daha zorlu... Böyle bir iş nasıl olur?"* (RYK, s. 72) sözleriyle eşkıyalığın artık silahla değil, parayla ve güçle yapıldığı bir kez daha vurgulanır.

Romanın sonuna gelindiğinde Kemal Tahir, Sungurlu kasabasına getirilen soyguncuları perişan bir hâlde göstererek eşkıyalığın düştüğü durumu somutlar. Cumhuriyet'in gücünü ve Anadolu'daki yansımalarını gözler önüne sererek halkın artık eşkıyalardan korkan değil, güçlü bir şekilde onların karşısında duran kişi olduğunu vurgular. Romanda eşkıyalığın düştüğü durum, Kasım Dede soygununda yakalanan eşkıyaların görünüşü üzerinden şöyle dile getirilir:

"Heriflerde üst baş parça parça… Köydeki sorgu sırasında iyi hırpalandıklarından, dizlerinde derman kalmamış. Hele suratları sarı-yeşil… Derileri iyice çekilip kemiklerine sarıldığı için yüzleri kuru kafa yüzü… Lüks lambalarının süt akına çalan mavimsi ışığında en öndeki Uzun İskender'in boyu, daha bir karış yüksek görünmekte, ceketi tekmil parçalandığından, herif, çaput bağlanmış yatır ağacına benzemekte… Her adımda sendeleyerekten gövdesini öne arkaya sallayaraktan… Dizleri kesilip yere çökecek gibi yaylanaraktan, bir yürüme tutturmuş ki, adam ürker…

Kuru Zeynel, az dayak yediğinden pek bitik değil gibi…

Asıl n'olduysa Yüksek Olukluyu öldüren Maraz Ali'ye olmuş, oğlan adamlıktan çıkmış, tabanlarına basamadığından hoplaya hoplaya bir hoş yürümekte, yürümek ne haddine, sürüklenmekte sarı yılan gibi… Fazladan büsbütün imanı gevresin diye iki omzuna dört tüfek yüklemişler, boynuna bir de yamalı kıl torba asmışlar. (…)

Ali oğlan bu hâliyle insandan başka bir yaratık olmuş çıkmış, Âdem giyimleri giydirilmiş Çingen maymununa dönmüş." (RYK, s. 382)

Linç edilen eşkıyaların, insanların alaylı bakışlarının arasında kasaba meydanından bu şekilde sergilenerek geçirilmesi, eşkıyalığın bütünüyle bittiğini ve eşkıyalığa

hevesleneceklerin, sonunun ne olacağını göstermek içindir. Bu hâliyle yeni sistemin getirdiği kanunlar ve hukuk düzeni ön plana çıkarılmış olur.

Yediçınar Yaylası romanında ise eşkıyalığın farklı bir boyutuna temas edildiği görülür. Kasabanın öne çıkan kişilerinden Halil Ağa ile Dilâver Ağa'nın maddi çıkar ve şöhret sağlamak adına kendilerine soylu bir geçmiş arayışı içine girmeleri ve bu amaçla Kambur Kadı'ya düzmece bir ferman hazırlatmaları, kasaba eşkıyalığını ortaya koyar. Bu eşkıyalık, kasabada kâğıt üzerinde gerçekleşen bir eşkıyalıktır.

Eşkıyalar, devletin zayıfladığı bir süreçte ortaya çıkan ve ağalarla iş birliği yaparak zaman zaman halka zulmeden kişilerdir. Bu bağlamda *Yediçınar Yaylası'*nda dikkat çeken önemli bir husus da ağalar ile eşkıyalar arasındaki iş birliğidir. Romanda bu iş birliği, kasabanın ileri gelenlerinden Ömer Ağa aracılığıyla sunulur. Pek çok köyün aşar vergisini toplayan Ömer Ağa, sözünü geçiremediği kimselere, iş birliği içinde olduğu eşkıyalar sayesinde baskı yaparak halktan ağır vergiler toplar. Bir başka ifade ile eşkıyaların baskı gücü sayesinde iltizam ve faiz toplama işini sürdürür ve ağalığını herkese kabul ettirir. Eşkıyaların bu desteği karşısında Ömer Ağa da eşkıyalara ciddi destekte bulunur. Ömer Ağa; tüccar kervanlarının nereden nereye hareket edeceğini, bu kervanlarda taşınan değerli yüklere ve gönderilen postalara dair pek çok bilgiyi, Çoban Hanefi aracılığıyla eşkıya başı Kördede'ye iletir. Ayrıca dağlarda yaşayan bu eşkıyaların yiyecek ihtiyacını karşılar. Aslında Ömer Ağa, eşkıyaların, başka köylerdeki sürüleri yağmalayıp kendine fazlasıyla getireceğini bildiği için onlara yemeleri için verdiği davara ya da kaybolan, ölen davara hiç aldırış etmez. Bu durum romanda şöyle dile getirilir:

"Eşkıya reisi Kördede'nin kulağı-gözü bu Hanefi… Bir çoban parçası bunca yılın eşkıya reisi Kördede'ye gözlük, kulaklık edebilir mi? Asıl bizim gözümüz, kulağımız…

Filan yerden tüccar kervanı kalkmış, falan yere posta gidiyor, bunları hep Kördede'ye, çoban Hanefi yoluyla Ömer Efendi bildiriyor, buna karşılık da Kördede, Ömer Efendi'nin borçlularını iltizamını aldığı köylerin kopuklarını ürkütüyordu. Eşkıyadan arkası olmayınca faiz hesaplarını bir tamam görmek, harman zamanı onda bir âşar ekini toplamak ne mümkün! Eşkıyadan korkmasalar bu yoksul-zibidi takımına güç mü yeter? Koca sürü dağda niçin gezinmekte bakalım? Konağımıza yoğurt-peynir mi yetiştirecek?.. Hayır? Kördede'nin askerini besleyecek…" (YY, s. 283-284)

"Aslında Ömer Efendi, davar sayısına hiç aldırmıyordu. Hanefi, davan ister kurda kuşa, ister Kördede çetesine yedirsin, zararını kaç yıldır, uzak köylerin davar sahipleri

çekmekte… Kördede gecelerden bir gece, iki kopuk gönderip bir sürünün yarısını böldürüyor da Yediçınar'a çıkarıp Hanefi'nin önüne katıyor." (YY, s. 286)

Halktan vergi toplanabilmesi için ağaların, eşkıyaların halka uygulayacağı kaba ve korkutucu güce ihtiyaç duyduğu görülür. Ağalar, iltizam ve faiz toplama işini, eşkıyaların halka baskısı sayesinde gerçekleştirir. Bu nedenle eşkıyalar, ağalar için ağalar da eşkıyalar için birbirlerinin gözü kulağı denebilecek kadar hayati önem taşır. Karşılıklı çıkar ilişkisine dayanan bu sistem ile kasabalarda ağa ve eşkıya gücünün ve varlığının tanınmasının sağlandığı görülür. Böylece kasabalardaki otoriter düzen ve ağa-eşkıya kıskacında kalan halkın ezilmesi ortaya konur. Yoksul halkın emeğini sömüren ağaların, aynı zamanda bu baskın ve soygun işlerinde de rol aldığı görülür. Ömer Ağa'nın sahip olduğu sürünün bile asıl amacının, eşkıyanın yiyecek ihtiyacını karşılamak olduğu belirtilir.

Köyün Kamburu romanında ise Yediçınar Yaylası'nda Abuzer Ağa'nın yanında kalan Musa Çavuş adlı bir eşkıya, bütünüyle keyfi uygulamalarıyla öne çıkar. Musa Çavuş, genellikle cinsel istekleriyle hareket eder ve eğlenceye düşkünlüğü ile bilinir. I. Dünya Savaşı yıllarında Anadolu'nun köy ve kasabalarında eli silah tutan herkes vatan savunması için cepheye giderken Musa Çavuş, erkeksiz kalmış köy ve kasabalarda kendi hâkimiyetini kurmaya çalışarak yoksul halkı vergiye bağlama girişiminde bulunur.

Romanda Eşkıya Musa Çavuş'un keyif için insan öldürdüğü sıklıkla vurgulanır. Üstelik savaş yıllarında hava değişimi için cepheden dönen ve vatan için savaşan askerleri, menziline girdiğinde gözünü kırpmadan keyif için öldürür ve onları cephede sürünmekten kurtardığını söyleyerek alay eder. Bu hâliyle *Köyün Kamburu* romanında da Kemal Tahir'in ortaya koyduğu eşkıya profili, haksızlığa karşı koyan bir yapıda değildir. Bu eşkıyalar; vatan için savaşmaktan kaçan ve cepheye giden erkeklerin boşalttığı köy ve kasabalarda at koşturan hatta yoksulun elindeki ekmeğe göz diken kişilerdir. Bu kişiler, keyif için insan öldürür ve kadınların namusunu kirletir.

İnce Memed 1 romanında ise Yaşar Kemal, okuyucunun karşısına iki farklı eşkıya profili sunarak eşkıyalığın ne olduğunu ortaya koymaya çalışır. Moran (2001: 108-110), İnce Memed'i *"soylu eşkıya"* olarak tanımlar. Ona göre *"soylu ve soysuz"* olmak üzere iki tür eşkıya vardır. Yaşar Kemal'in başvurduğu bu soylu eşkıya sınıflaması, aynı zamanda dönem romanlarında sunulan soysuz eşkıya profiline, bir karşı duruş olarak değerlendirilir. Bu bağlamda tüm Çukurova'da ünlenen başkişi İnce Memed ve bir zamanların efsanesi olarak

görülen eşkıya Koca Ahmet, soylu eşkıya ve kurtarıcı bir kahraman olarak kaleme alınır. Bu noktada Yaşar Kemal'in eşkıya tanımı detaylı bir şeklide şöyle dile getirilir:

"Koca Ahmet bu dağlarda bir destandı. Analar, ağlayan çocuklarını, Koca Ahmet geliyor diye avuturlardı. Koca Ahmet bir dehşet olduğu kadar bir sevgiydi de. (...) On altı koca yılda Koca Ahmed'in burnu kanamadı. Koca Ahmet, on altı yıl süren eşkıyalığında yalnız bir tek kişi öldürmüştü. O da kendisi askerde iken anasına işkence ederek ırzına geçen adamı... Köye geldiğinde bunu duymuş, adamı vurup dağa çıkmıştı. (...) Yol kesmezdi. Onun dolaştığı yerlerde başka hiçbir eşkıya da yol kesemezdi.

Çukurova'nın en zengin adamını seçer, bir çetesiyle ona bir mektup yollardı. Şu kadar para isterim diye. Mektubu alan zengin adam, hemencecik istenilen parayı gönderirdi. Kimden ne kadar para istemişse eşkıyalığı süresince, santimi santimine almıştı. Öteki eşkıyalar giderler, zenginlere işkence ederler, öldürürler, çoğu gene beş para alamazdı. Elleri boş, Çukurova'dan, arkalarında bir bölük candarma geri dönerlerdi.

Koca Ahmet aldığı parayı (...) Gezdiği bölgenin hastalarına ilaç, öküzsüzüne öküz, fıkarasına unluk alırdı. (...)

Dağda bir eşkıya ünlendi miydi, 'Koca Ahmet gibi,' diyorlardı. Bir eşkıya kadına bakmadı, yol kesmedi miydi, 'Koca Ahmet gibi...' diyorlardı. Adam öldürmüyor, halka zulmetmiyorsa, 'Koca Ahmet...' Cümle iyiliklerde, 'Koca Ahmet gibi...'" (İM, s. 68-69)

Yaşar Kemal, soylu eşkıya İnce Memed ve Koca Ahmet ile eşkıyalığın olumlu bir yapıda da olabileceğini gösterir. Bu soylu eşkıyalar, halkı sömüren ağalara ve soysuz eşkıyalara karşı yoksulun yanında olur ve onların haklarını ve namusunu korur. Bu nedenle halk tarafından kurtarıcı olarak algılanır. Haksızlığa ve zulme karşı duran bu eşkıyalar, halkın sevgi ve saygısını kazanır. İnce Memed, yoksul halkı, soysuz eşkıyalara karşı koruduğu ve halkın toprağını, ağaların ele geçirmesine engel olduğu için köylü ve kasabalı tarafından sevilip benimsenir. Bu nedenle bir vefa göstergesi olarak köylüler, aralarında para toplayarak İnce Memed'in her ihtiyacını karşılar. Moran'ın (2001: 111) ifadesiyle İnce Memed, *"yavaş yavaş bir reformcu, hatta devrimci hüviyeti kazanır."* Bu hâliyle idealize ettiği eşkıya tipini gösteren yazar, bu eşkıyalara karşın Deli Durdu gibi akıl sağlığı yerinde olmayan, hırsızlık yapan, maddi olarak soyduğu insanları aynı zamanda çırılçıplak bir şekilde ortada bırakan, kadınların namusuna el uzatan, keyfi adam öldüren, insanlara korku salan, zulmeden ve ahlaki değerlerden yoksun soysuz bir eşkıya profilini ortaya koyar. Böylece dönemin ve insanların eşkıya algısını iki açıdan gözler önüne serer.

Abdi Ağa'nın öldüğünü düşünen İnce Memed, toprak reformu niteliğinde halkın toprağını, halka tekrar dağıtır. Bundan sonra herkesin ektiği tarlanın kendi tarlası olacağını, hiç kimsenin kaldırdığı mahsulü kimseyle paylaşmayacağını böylece kış ortasında kimsenin aç kalmayacağını söyler. Abdi Ağa, İnce Memed'in bu girişimi nedeniyle düzene çaresizce boyun eğen cahil halkın bilinçlenmesinden korku duyar. Abdi Ağa bu korkusunu ve tedirginliğini, Ali Safa Bey adındaki toprak zengini güçlü bir ağaya açar. Onu, bu konuda uyararak İnce Memed'i durdurması için ondan yardım ister. Abdi Ağa'nın, İnce Memed'in halkı bilinçlendirmesinden duyduğu endişe romanda şöyle dile getirilir:

"Bugün banaysa, yarın sana. Beni bu korkutuyor işte. Dağda eşkıya mı var, istediği kadar olsun. Eşkıya da nedir ki… Ama bu! Bu korkutuyor beni. Toprak meselesi… Bir aklına düşerse köylünün, önüne geçilmez (…) Bana kalırsa, hemen, gün geçirilmeden ölmeli bu oğlan. Bu oğlan eşeğin aklına karpuz kabuğu düşürdü." (İM, s. 388)

Daha önceki alışılmış eşkıyalardan farklı olan İnce Memed, sosyal düzendeki aksaklıkların bilincine vararak toplumsal düzeni inşa etmeye çalışır. Bu durumun farkına varan Abdi Ağa, İnce Memed'in girişimlerinin, kendi iktidarının ve çıkarının sonunu getirmesinden endişe duyar. Bütün bunların dışında romanda diğer eşkıyaların dağda kırmızı fes giymeleri; onların Cumhuriyet'e, kanunlara, yapılan inkılaplara ve yeni yönetim sistemine karşı geldiklerinin bir göstergesi olarak değerlendirilir. *"Kırmızı fes eşkıyalığın alametidir. Kasketli, şapkalı eşkıya görülmüş değildir."* (İM, s. 127). Eşkıyalığın sembolü olarak kırmızı fesin seçilmesi, eski sistemin eksikliklerinin ve sıkıntılarının ortaya konabilmesi için yapılan bilinçli bir tercihtir. Yazar bu eksiklikleri, fes ile sembolize eder.

3. 2. 6. 4. Kadın

Ailenin temel yapı taşlarından biri olan kadın, birleştirici-bütünleyici bir yapıya sahip duruşuyla kültürel ve sosyal değerleri bünyesinde taşıyan ve bu değerleri, nesilden nesile aktarma görevini üstlenen bir varlıktır. Kadın, aile bireyleri ile toplum arasında uyum sağlayarak bir köprü vazifesi görür. Toplumun bir ferdi olan kadın, incelenen romanlarda genel olarak erkeğin gücü altında ezilmiş, kimliğini yitirmiş ve âdeta erkeğin kölesi hâline gelmiş bir şekilde yer edinir. Bu hâliyle *"Kasabada 'kadın'ın durumu ve statüsü yasalarla çelişen bir görünüşe bürünür."* (Tütengil, 1983: 57). Bunun yanında kadının, cinsel bir nesne olarak algılandığı da görülür. Bu kadınlar; bir anlamda bakımsız kalmış ve pek çok insani hak ve değerden yoksun bırakılmış Anadolu'nun durumunu sembolize eder.

Çalıkuşu romanında başkişi Feride, kadının henüz sosyal bir kimlik kazanmadığı dönemde Anadolu'ya kendi isteğiyle gider. Her türlü olanaktan mahrum bırakılmış ve karanlıklar içinde kalmış Anadolu insanının eğitim sorununu, kendi imkânlarıyla düzeltmeye çalışır. Ancak Anadolu insanını eğitim yoluyla aydınlatmayı ve bilinçlendirmeyi amaçlayan Feride'nin gittiği kasabalarda bir kadın olarak genellikle ezildiği ve cinsel bir obje olarak algılandığı görülür. Bu noktada gittiği kasabalarda Feride'ye "İpekböceği, Gülbeşeker" gibi adların verilmesi hatta Ç… kasabasında Hafız Kurban Efendi'nin, evli olduğu hâlde Feride'yle evlenmek istemesi, bu algının en büyük göstergesidir. *Çalıkuşu* romanında Ç… kasabasında Hafız Kurban Efendi'nin eşi, *Vurun Kahpeye* romanında ise Kantarcıların Hüseyin Efendi ve Hacı Fettah Efendi'nin eşleri, kadının ezilmişliğini ve yok sayılışını somut bir şekilde ortaya koyar. Bu eşler ile henüz bir kimliğe kavuşamamış kadının aleyhine ilerleyen evlilik düzeni gözler önüne serilir. *Çalıkuşu* romanında Hafız Kurban Efendi, elli yaşlarında olan bir alay imamıdır. Hafız Kurban Efendi'nin eşi ise henüz otuz yaşına bile girmemiş güzel bir Çerkez kızıdır. Bu genç kadın, eşinin isteği üzerine Feride'yi, eşi Kurban Efendi için bizzat istemeye gider. Bu durum ve kadının ruh hâli, Feride tarafından şöyle ifade edilir:

"Hafız Kurban Efendi'nin karısı, arkasında düğünlere giderken giydiği gron çarşafı, boynunda dizi dizi beşibirlikleriyle misafir geliyor. Mamafih, hâlinde bir tuhaflık var, gözleri ağlamış gibi. Konuşmaya başlıyoruz:

… O, dünyanın en sade bir şeyinden bahseder gibi:

_ Hemşireciğim, efendi size göz koymuş, sizi almak için beni boşamaya kalktı. Yalvardım, yakardım: 'Ziyanı yok, o hanımı al, tek beni boşama. Biz, güzel güzel geçiniriz. Ben, sizin yemeğinizi pişiririm, hizmetinizi ederim!' dedim. Kuzum kardeşim, bana acı!" (Ç, s. 283-284)

Feride ve Hafız Kurban Efendi'nin eşi üzerinden kadının acizliği, çaresizliği ve kimliksizliği, somut bir şekilde ortaya konur. Böylece erkeğin gücü ve hâkimiyeti karşısında kadının ezilmişliği gözler önüne serilir. Maddi bakımdan erkeğine bağlı olan kadının, eşinin, kendisini boşayıp evden atmaması için eşine görücü gitmeye ve onların hizmetini yapmaya razı olduğu görülür. Hafız Kurban Efendi'nin ise evli olduğu hâlde tekrar evlenmek istemesi ve Feride'nin fikrinin alınmadan bu evlilik teklifini kabul edeceğini düşünmesi, kadına söz hakkı verilmediğinin ve kadının yok sayıldığının bir göstergesidir. Romanda, erkeğin "istedim oldu" anlayışı ve yaptırımı toplumsal bir sorun olarak gün yüzüne çıkarılır.

Bir Kadın Düşmanı romanında ise Sâra ve *Eski Hastalık* romanında ise Züleyha, kendisini kasabaya uygarlık getiren yenilikçi kadın olarak görür. Bu nedenle gittikleri söz konusu bu kasabalarda kendilerine kadınlı erkekli bir grup kurarak çay ve dans partileri tertipler. Şehirde hareketli ve eğlenceli yaşama alışan bu kişiler, Anadolu'nun kasabalarını, tertipledikleri bu dans, balo ve eğlencelerle çekilir ve yaşanabilir bir hâle getirdiklerini düşünürler.

Yeşil Gece romanında ise Sarıova kasabasında kadına bakış, küçük yaşta medreseye kapatılarak hıfzı çalıştırılan Remzi'nin ölümü ile ortaya konur. Yoksul ve yaşlı bir mahalle imamının oğlu olan Remzi, hafız olmak için medresede bir buçuk yıl süren zorlu bir eğitim alır. Küçük Remzi, bu kısa sürede hem güneş almayan kapalı bir odada ağır bir çalışma baskısı altına girmesi hem de Hocası Hafız Rahim Efendi'nin sopası altında ezilmesi nedeniyle hastalanır ve ölür. Cenaze alayı, ihtiyar imamın harap ve fakir evinin önünde toplanır. Kasabanın ileri gelenlerinin de bulunduğu bu cenaze alayı, küçük Remzinin ölümünü, çok az anne ve babaya nasip olacak bir durum olarak yorumlar. Hatta Remzi'nin arkasından ağlanmasının, Allah'a karşı yapılan bir isyan ve günahların en büyüğü olduğunu ifade eder.

Küçük Remzi'nin cenazesinin, evden tekbirler eşliğinde götürüldüğü sırada evin yukarı kat pencereleri kırılır ve Remzi'nin annesinin feryadı duyulur. Eve hapsedilen ve elleri kan içinde kalan bu anne, kendini engellemeye çalışan diğer kadınlara rağmen *"Evladım… Evladımı öldürdüler. Katiller!"* (YG, s. 112) diye bağırır. Bunu bir isyan olarak gören cenaze alayı, *"Tutun… Susturun… İçeriye alın!"* (YG, s. 112) diyerek kadını engellemek ister. Küçük Remzi'nin annesi, bağnazlık içinde olan bu insanlar tarafından aklı kıt ve söz anlamaz bir cahil olmakla suçlanır. Kalabalık arasından, *"-Kadındır. Cenab-ı Hak kusuruna bakmaz inşallah… -Anadır, ne yapsın? Yüreği yanıyor… -Muvakkat cinnet içindedir biçare. Ne söylediğini bilmez ki…"* (YG, s. 112) şeklinde sesler işitilir. Kalabalığın aklı kıt ve cahil olarak gördüğü anne aslında biricik evladının medresede yıpratıldığı ve aldığı ağır yükün altında ezildiği gerçeğinin bilincindedir. Ancak cehalet uykusu içinde olan bu insanlara sesini duyuramaz hatta kadın olduğu için aşağılanmaktan ve yok sayılmaktan öteye geçemez.

Küçük Remzi'nin ölümüyle aslında Sarıova kasabasında ve Anadolu'nun pek çok yerinde görülen dinin yanlış algılanması ve yaşanması eleştirilir. Hurafenin, İsrailiyatın ve çıkar odaklı pek çok yaptırımın, "din"miş gibi sunulmasına dikkat çekilir. İnsanların, ne yaptığını bilmeden gördüklerine ve duyduklarına körü körüne bağlanması ve sorgulayıcı

olmaması, bu insanların cahilliğini ve cesaretsizliğini ortaya koyar. Ayrıca her şeyin din kisvesi altında sunulduğu ve uygulandığı Sarıova kasabasında kadına, dindeki konumunu vermemek ve dinin gerektirdiği gibi davranmamak aslında başlı başına bir tezat oluşturur. Toplumun yarısını *kadının* oluşturmasına ve diğer yarısını da *kadının* doğurmasına rağmen onun yok sayılması, cahil bırakılması, gücünün görülmemesi, maddi ve manevi olarak ezilmesi gerçeği acı bir şekilde gözler önüne serilir.

Eski Hastalık romanında ise İstanbul'da dayısının etkisiyle Batılı tarzda yetişen Züleyha, Anadolu'yu ve Anadolu'nun değerlerini küçümser. Babasının isteği üzerine geldiği Silifke kasabasını ve yine babasının isteği üzerine evlendiği Yusuf'u beğenmeyerek alaya alır ve evlilik kurumuna saygı göstermez. Aşk'ın yalnızca kitaplarda kalmış, eski bir hastalık olduğu düşüncesine sahiptir. Bu nedenle eşi Yusuf'un kendisine verdiği temiz, samimi ve gerçek sevgiyi küçümseyerek onu görmezden gelir. Yusuf'un kendisine karşı olan duygularını dikkate almadığı gibi kendisi de kalbini ve ruhunu eşine teslim etmeyi basitlik olarak algılar. Romanın sonunda Züleyha, gerçek sevginin önemini anladığı gibi Anadolu insanının vatan uğruna verdiği mücadeleyi ve bu insanların ne kadar yüce bir ruha sahip olduğunu da anlar ve kendi öz değerlerinin bilincine varır. Böylece olumlu yönde bir gelişme kaydeden Züleyha'nın, çevresindeki insanlara karşı bakışı değişir. Evliliğini kurtaramasa da gerçek sevginin, samimiyetin ve kendi öz değerlerinin farkına varır.

Eski Hastalık romanında öne çıkan bir başka kadın karakter ise Yusuf'un annesi Enise Hanım'dır. Enise Hanım, güçlü bir Anadolu kadını duruşuyla yapıcı bir karakter olarak sunulur. İlerlemiş yaşına rağmen Gölyüzü Çiftliği'nin ve toprak işlerinin tüm sorumluluğunu üstlenir. Keskin çizgili, enerjik, hâkim bakışlı ve erkek yapılı bir kadın olarak betimlenir. İstiklal Muharebesi'nde oğlunun cephe komutanlığını yapan ve Züleyha'nın babası olan Ali Osman Bey'e büyük saygı duyar. Züleyha'nın hasta anne ve babasının ölümünden sonra Züleyha'yla kendi kızı gibi ilgilenir, onu benimser. Oğlu Yusuf ile Züleyha'nın boşandıklarını öğrendiğinde büyük bir üzüntü duyar ve *"Ne Yaptın Ali Osman'ın kızını?"* (EH, s. 269) diyerek oğlunun yakasına sarılır.

Eski Hastalık romanında kadına bakış, Yusuf ile Züleyha'nın yaptıkları yolculuk sırasında yol üzerindeki bir kasabada yaşanan olaylar aracılığıyla da ortaya konur. Yusuf ile Züleyha'nın Silifke kasabasına vapurla seyahatleri sırasında vapurda Doktor unvanıyla bulunan yaşlı ve hasta bir adam vefat eder. Bunun üzerine Yusuf, yol üzerindeki kasabalardan biri olan Fethiye'de cenaze merasimi düzenler. Bu merasime Züleyha'nın da katılması, kasaba halkı tarafından garip karşılanır. Züleyha'nın cenaze merasimine

katılmasının kasaba sakinlerince yadırganması ve Yusuf'un, Züleyha'yı savunması, romanda şöyle yer alır:

"Yusuf: 'Benim arkadaş…' diye Züleyha'yı onlara tanıttı, 'Merhumu çok severdi de, dayanamadı, cenazesine geldi.' diye izahat da verdi.

Kasketli ihtiyar bunu bir mezeret şekline alarak: -Ziyanı yok… Kadın, erkek hep bir… yerliler pek yapmazlar da... Burada memur ailelerinden cenazeye gelen kadınlar oluyor, dedi." (EH, s. 235)

Kasabada gerçekleşen bu cenaze merasimiyle kasaba kadınının sosyal yaşamdaki yerine vurgu yapılır.

Ateş Gecesi romanında ise kadına bakış, kasabada özellikle yabancı olan kadınlara yaklaşım üzerinden değerlendirilir. Kasabanın Kilise Mahallesi, Rum ailelerin yaşadığı bir mahalledir. Son derece bakımsız olan bu mahallenin sakinleri de büyük bir yoksulluk içindedir. Kasabanın diğer sakinleri, bu mahalledeki yabancı kadınlara karşı olumsuz bir bakış açısına sahiptir. Öyle ki *"Rastgeldiği yerde Rum kızlarına takılmak kasabanın bir âdeti…"* (AG2, s. 45) hâline gelir. Hatta kimi zaman bu ilgi, daha da ileri götürülerek kızlara cinsel temas noktasına kadar getirilir, bu durum romanda şöyle ifade edilir:

"Ara sıra arka sokaktaki izbelerin birinden bir cenaze evi vaveylâsı kopar. Biraz sonra öğreniriz ki akşamüstü kilise meydanında kol kola piyasa eden kız çocuklarından biri ya kırlara götürülerek yahut kasabada bir kulübe veya dükkâna kapatılarak berbat edilmiştir ve biçareye kandırmak için vaat edilen servet: ya üç arşın kumaş ya parlak tokalı bir iskarpindir." (AG2, s. 62)

Kasabada yaşayan Rum ailelerinin ekonomik bakımdan sıkıntı içinde olduğunu gören kasabanın erkekleri, bu durumu kendilerince fırsata çevirerek bu ailelerin kızlarının istismar edilmesine neden olur. Bu genç kızların kolay elde edilebilir cinsel bir nesne olarak algılandığı, kasaba kaymakamının konuşmalarıyla da ortaya konur. Başkişi Kemal Murat, kasabaya kendisini ziyarete gelen anne ve babasının kasabadan ayrılmasıyla büyük bir boşluğa düşer ve içinde büyüttüğü yalnızlıkla hastalanır. Kemal Murat'ın bu hasta hâlini fark eden kasaba kaymakamı, Kemal Murat'ın kasabadaki Rum kızlarından birine âşık olduğu için bu hâle düştüğünü zanneder ve bu sırada Rum kızlarına bakışını şöyle dile getirir:

"Sakın mahalledeki kızlardan birine abayı yakmış olmayalım, mamafih, böyle bir şey de olsa hastalanmaya sebep yok… Hangisini istersen üç, beş arşın basma mukabili… Bak, bak, ben de aklına neler sokuyorum." (AG2, s. 118)

Kasabanın en önemli idari sorumlusu olan kaymakamın bile kasabadaki ve Kilise Mahallesi'ndeki Rum kızlarının kolay bir şekilde elde edilebileceğini söylemesi, kasabanın yabancı kadına bakışını ortaya koyar. Bu hâliyle kasabadaki yabancı kadınların, kasaba ahalisinin gözünde değerinin olmadığı hatta birkaç arşına, bir bez parçasına satın alınabilecek bir biçimde algılandığı görülür.

Değirmen romanında ise kadın unsuru, ırk ve inanç algısı ekseninde değerlendirilir. Romanın başlangıcında eğlence gecesi oynayan Kızanlıklı Naciye'nin kasabaya gelişi hakkında bilgi verilir. Sarıpınar'ın dağ köylerinden birinde yaşayan Çerkez Murat, Kızanlıklı Naciye'nin babası olarak bilinir. Önceleri at hırsızlığı yapan Çerkez Murat, Yunan Muharebesi zamanında bir süre ortadan kaybolur. Günün birinde Kızanlıklı bir Bulgar kadını ve iki üç yaşlarında bir kız çocuğu ile Sarıpınar'a döner. Bu Bulgar kadını, Çerkez Murat'la evlenirken Müslüman olur, Çerkez Murat ise artık hırsızlığını bırakır. Ancak Çerkez Murat bir süre sonra geçmiş yaşantısından dolayı öldürülür, eşi de birkaç yıl sonra vefat eder. Böylece Naciye adındaki kız çocuğu on on iki yaşlarındayken annesiz ve babasız kalır. Kalacak yeri ve kimsesi olmayan bu kız çocuğu, düğün evlerinde oynayarak ve erkek çocuklarıyla beraber bahçelerden çaldığı yemişleri sokaklarda satarak kasabada yaşamını devam ettirir. Bir gün Naciye'nin Kızanlık'taki dayılarından hükûmete bir mektup gelir. Bu mektupta Naciye adındaki yeğenlerinin Bulgaristan'a gönderilmesini talep ederler. Bu haber üzerine kasaba halkı ayaklanır ve bu Müslüman kız çocuğunun, Bulgaristan'a gönderilmesine karşı çıkar. Naciye'nin sorumluluğunu alacaklarını ifade ederler böylece Naciye, bir aile tarafından evlatlık alınır. Naciye'nin Bulgaristan'daki dayıları tarafından istenmesinin, kasaba ahalisi tarafından nasıl karşılandığı romanda şöyle dile getirilir:

"Bu haber duyulunca kasabada bir fırtınadır kopmuş: Sarıpınar kazası parmak kadar çocuğa bakmaktan âciz mi? Her Müslüman yılda bir yumurta ile yarım somun verse kasabadan bir değil, on Naciye geçinir.

Nazariye güzel! Fakat ne çare ki, tabiki mümkün olmamış ve kız evlâtlık olarak alındığı bir evde on dört yaşını bitirmeden bir kazaya uğramış…" (D, s. 25).

Aradan pek çok yıl geçmesine rağmen ne polisin ne de mahkemenin, Naciye'nin başına gelen bu işin içinden çıkamadığı görülür. Bu durum için pek çok senaryo üretilir. Buna göre evlatlık verildiği evde kardeşliği tarafından başına bir iş gelip gelmediği ya da Naciye'nin evde gelin olarak kalma isteğinden dolayı kardeşine iftira atma ihtimali tartışılır. Aynı zamanda jandarma veya kasabalı tarafından böyle bir duruma maruz kalıp kalmadığı

ihtimali üzerinde durulur. Hatta Naciye'nin evlatlık verilmeden önceki yaşantısında kendisinden büyük-küçük pek çok kişiyle bahçelerde yemiş çaldığı, düğün evlerinde oynadığı ve viranelerde yattığı günler de dikkate alınır. Bütün bunların neticesinde Sarıpınar kasabası birbirine katılmaktansa hükûmetin de yardımıyla Naciye, İstanbul'a gönderilir. Ancak üçüncü yılın sonunda İttihatçıların, İstanbul'daki kalburüstü Müslümanları sürgün etmeleri sonucunda Naciye tekrar Sarıpınar kasabasına dönmüş olur.

31 Mart vakasında Sarıpınarlı birkaç softanın da asılması sonucu yenilik cereyanının kuvvetlenmesi üzerine artık kasabada Naciye'ye açıktan ses çıkaran kalmaz. Hatta kasabanın sözüne güvenilir birkaç ihtiyarından Naciye'nin aslında bir Müslüman kızı olmadığı, Çerkez Murat'ın karısının ilk kocasından olma bir Bulgar çocuğu olduğu ve asıl adının Nadya olduğu gerçeğinin gün yüzüne çıkması üzerine kasaba halkının Naciye'ye bakışı değişir. Kasaba ahalisinin, Naciye'nin hem vaktiyle Bulgaristan'daki dayıları tarafından hükûmetten istendiğini hatırlaması hem de Naciye'nin Bulgar kızı olduğunu öğrenmesi üzerine Naciye, kına gecelerinde ve erkek meclislerinde rahatlıkla oynatılır. Oynamayı kendine resmî meslek edinen Naciye, resmî kütükte hâlâ Naciye adıyla yer alırken erkek meclislerinde Kızanlıklı Nadya veya sadece Bulgar kızı olarak adlandırılır. Burada kasaba halkının, süreç içerisinde Naciye'ye, dinî ve ırki bakımdan farklı yaklaşımları görülür. Naciye'nin, bir Müslüman ve Çerkez Murat'ın kızı olarak bilindiği süreçte tüm kasaba tarafından korunduğu ve sahip çıkıldığı görülürken Bulgar kızı olduğunun öğrenilmesi sonucunda Naciye'ye kimsenin sahip çıkmadığı hatta onun erkek meclislerinde oynatıldığı görülür. Böylece Sarıpınar kasabasında ırk ve inanç algısı ekseninde kadına bakış; kadının sınıflandırılması ve yapılan ayrımcılık ile ortaya konur.

Kavak Yelleri romanında ise güçlü bir kadın tipi olan Karabağlı Yenge adında ideal bir kadın sunulur. Kasabada genç kadınlar arasında büyük bir itibarı olan bu kadın, herkes tarafından benimsenir ve sevilir. Oldukça maharetlidir, herkesin algı ve ihtiyacına göre bir yaklaşım sergiler, bu nedenle kasabadaki diğer insanlara hükmeden bir güce sahip olur. Çiftler arsındaki problemleri çözer, çözüm üreticidir. Hastalara okur ve onları evde kendi yaptığı ilaçlarla iyileştirir. Gelinlik kızların çeyizi dizilirken onun beğenisine başvurulur; düğün, nişan gibi işlerde yardımına ve düşüncelerine koşulacak ilk kişidir. Ayrıca eşi Cerrah Ziver Efendi'nin arka plandaki en önemli dayanağıdır. Kasabanın en meşhur simalarından biri olan Karabağlı Yenge'nin, romanda kimlik sahibi bir kadın olarak işlendiği görülür.

Kavak Yelleri romanında başkişi Doktor Sabri Bey'in eşi Celile Hanım da güçlü ve yapıcı duruşuyla ön plana çıkar. Celile, Sabri Bey'in kasabaya alışmasını ve kasabayla

bütünleşmesini sağlayan bir kadındır. Sabri Bey, Celile sayesinde kasabanın bir parçası olmayı başarır. Kasaba kadını olarak sunulan Celile, Anadolu kadınının değer ve yargılarını temsil eder. Sabri Bey'in yaşamına düzen ve istikrar veren ve onu kasabaya bağlayan bir güç konumundadır. Sabri Bey, Celile'nin kendi üzerindeki etkisini şöyle ifade eder:

"… Celile'yi sevmeye başladıktan sonra her şey değişiverdi … Değişiklik kendimden ve bekâr odamdan kasabaya sirayet etmeye başlamıştı. İnsanları, evleri başka türlü görüyor, kavakları bile sevmeye başlıyordum." (KY1, s. 186)

Celile, Sabri Bey'in kasabaya alışma sürecini kolaylaştırır ve kasabadan gideceği günün hayalini kuran Sabri Bey'in başında esen kavak yellerinin durmasını sağlar. Celile ile evlendikten sonra kasabaya alışan Sabri Bey, Celile'nin ölümünün daha ilk gününde kasabaya yabancılaşır. Bu nedenle kasabaya geldiği ilk zamanlardaki gibi Sabri Bey'in başında kavak yelleri esmeye başlar ve Sabri Bey, kızını da alıp İstanbul'a gitmenin planlarını yapar.

Kavak Yelleri romanında öne çıkan bir başka kadın ise Şaziment Hanım'dır. Para sorunu nedeniyle hapse giren eşinden ayrılan Şaziment Hanım, kasabaya, babasının yanına gelerek burada yaşamak zorunda kalır. Ancak şehirde yüksek sosyete içinde yaşamaya alışık olan kadın, kasabayı son derece sıkıcı bulur. Sık sık *"Sıkılıyorum. Ben bu adi muhitte, muamele bilmez insanlar arasında yaşayacak kadın mıyım?"* (KY1, s. 71) diye bağırarak sinir krizleri geçirir. Kasabadaki kadınlardan farklı ve üstün olduğunu ortaya koymak için dar ve şık giysiler giyer. Kasaba kadınlarını cahil ve seviyesiz görerek onlarla konuşmaktan kaçınır.

Vurun Kahpeye romanında ise "kadın" unsuru pek çok yönden üzerinde durulması gereken bir izlek olarak sunulur. Öncelikle başkişi Aliye Öğretmen'in kadın olması, bağnaz insanlarla bir kadın olarak mücadele etmesi, vatanın/kasabanın işgal güçlerinden temizlenmesi için kendini feda ederek linç edilmesi gibi pek çok etken, dikkatleri kadın izleğine çeker. Bunun yanında kasabadaki yozlaşmış memurların ve eşrafın genel olarak kadına bakışı ve kadını bir eğlence aracı olarak görmesi üzerinde durulur. Ayrıca kasaba erkeklerinin genel olarak çok eşliliği ve eşlerine yaklaşımıyla sorgulanması gereken bir diğer probleme işaret edilir.

Romanda kasabaya yeni gelen Aliye'ye, evinin kapılarını açan hatta Aliye'yi ölmüş kızı Emine'nin yerine koyan Gülsüm Hala adındaki karakter, öne çıkan bir kadın olarak

betimlenir. Gülsüm Hala, güler yüzlü ve inançlı bir kadındır. Aliye'yi evladı gibi bağrına basar, ona saygı duyar ve ruhi yönden onu destekler.

İdealleri uğruna her türlü zorluğu göze almış bir öğretmen olan Aliye, bulunduğu kasabanın insanları için yapıcı bir rol üstlenir. Bu yapıcı rolünden dolayı Halide Edip, başkişiye "yüce" anlamına gelen "Aliye" adını bilinçli bir şekilde verir. *Çalıkuşu*'nda Feride ve *Vurun Kahpeye*'de Aliye, zorluklara karşı mücadele eden, sosyal duyarlılık bilinci yüksek, güçlü, kararlı, eğitimli ve idealist duruşlarıyla benzerlik gösterir. Ülkenin işgal edildiği ve geleceğinin belirsiz olduğu bir dönemde Aliye'nin, Anadolu'nun bir kasabasında öğretmenlik yapmayı seçmesi, onun vatan-millet sevgisini ve kendini vatanına adadığını ortaya koyar. Nitekim romanın sonunda vatanı için her şeyden vazgeçerek Damyanos'un yanına gitmesi ve linç edilerek öldürülmesi bu durumu kanıtlar.

Romanda kasaba erkeklerinin genel olarak çok eşliliği ve eşlerine yaklaşımı, üzerinde durulması gereken önemli bir sorundur. Çok eşli olan kişilerden biri de kasaba eşrafından Hacı Fettah Efendi'dir. Hacı Fettah Efendi'nin çok eşli evliliği romanda, *"İhtiyar karısı ... dişsiz ve çökük ağzı kımıldayarak efendisinin ibadetine iştirak ediyordu; iki genç ortağı dışarıda, bir taraftan hamur açıyorlar, bir taraftan hafif tertip kavga ediyorlardı."* (VK, s. 141) şeklinde ortaya konur. Bu kadınlar, tüm yaşadıklarını bir alın yazısı olarak gördükleri için her şey normalleşmiştir. Bu durum köle gibi algılanan Anadolu kadınının her şeyi kabullenişini, yalnızlığını ve sıkıntılarını paylaşacak kimsenin olmadığını gösterir. Erkeğin kadın üzerindeki baskısı ve üstünlüğü, toplumsal bir sorun olarak değerlendirilir. Romanda kadın, kendi duygu ve istekleri olmayan, yalnızca doğurmaya yarayan bir varlık olarak algılanır.

Vurun Kahpeye romanında kadın, yalnızca erkeklerin bakış açısıyla değil; kadının, kadına bakış açısıyla da verilmeye çalışılır. Kasaba eşrafından Latif Ağa, Çanakkale'de şehit düşen iki oğlu için mevlit okutur. Mevlidi kasabada tesadüfen bulunan İstanbullu Dede okur. Bu Dede nurlu yüzü ve güzel sesi ile herkes üzerinde derin bir etki bırakır. Bu mevlide katılanlar arasında Salim'in karısı diye bilinen dul bir kadın da yer alır. Diğer kadınlardan ayrı oturan bu kadın, başkalarının tarlasında çalışarak geçimini sağlamaya çalışır. Oldukça güzel olması, onu köy düğünlerine götürüp oynattıklarına dair birtakım dedikoduların kasabada çıkmasına neden olur. Bu yüzden kasabadaki diğer kadınlar, ondan uzak durur ve ona mevlid şekeri bile vermekten kaçınır. Burada kendi hem cinslerinin kadına bakışı ve onu aşağılaması üzerinde durulur. Bu durumu yazar, Aliye'nin bakışından şöyle aktarılır:

"... Aliye, kalbinde cemaatle müşterek dinî heyecanının uyandırdığı sonsuz bir merhamet ve müsamaha (hoşgörü), onu birdenbire kadınla alakadar etti. Bilhassa kadının mihnet (üzüntü) çekmişlere mahsus öyle manalı ve zavallı gözleri vardı ki Aliye bu gözlerin acısını doğrudan doğruya kendi içinde duydu." (VK, s. 88)

Aliye camide bulunan ve okunan mevlidin etkisiyle ilahi güzelliğe bir vecd ile yakınlaşan bu kadınların o anki hâlleri ile Salim'in dul karısına karşı sergiledikleri davranışın çeliştiğini fark eder. Bunun üzerine kadınlara yönelir ve *"-Peygamberimiz, doğduğu gece günahkâr ümmeti için Allah'a yalvarmış, siz, Peygamber'den de mi büyüksünüz ..."* (VK, s. 89) der. Diğer kadınların hor gördüğü o kadının yanına giderek diğerlerinin garip bakışı altında şekerlerini, kadının eline koyar. Bu hâliyle Aliye'nin her ne sebeple olursa olsun kucaklayıcılığı ve kadına bakışı, davranışlarıyla somut bir şekilde gözler önüne serilir. Bunların dışında Aliye'nin, kasabanın kurtuluşu için Yunan Kumandanı Damyanos'un evlenme teklifini kabul etmesi, romanın seyri içinde önemli bir dönüm noktası olarak yer edinir. Bu durum romanda, *"Bu bîçare kız, memleketi için altı ay evvel reddettiği korkunç fedakârlığı, onun kalbinde kendisine rakip olan memleket aşkının zaferi için yapıyordu."* (VK, s. 188) şeklinde ifade edilir. Bu hâliyle Aliye, büyük bir özveride bulunarak kendini milleti için feda eder. Aliye'nin bu fedakârlığı, kasabanın düşman işgalinden kurtuluşunu sağlar. Evin etrafını saran Yunan askerleri nedeniyle evde mahsur kalan Tosun Bey, Aliye'nin yardımıyla evden çıkarak Yunan cephanesini ve kasabanın köprüsünü patlatır. Bu sayede, dışarıdan destek alamayan Yunan ordusu dağılır ve kasaba düşman işgalinden temizlenir. Daha sonra Hacı Fettah Efendi'nin kasaba halkını yönlendirerek Aliye'yi linç ettirmesi de bir kadın olarak Aliye'nin uğradığı haksızlığı gözler önüne serer.

Aliye, kasabadaki bu hâliyle tarih sahnesinde yer alan mücadeleci ve fedakâr Türk kadınını temsil eder. *"Edebiyat, şehirde kanunlar sayesinde bağımsızlık kazanan az sayıda kadınlarla, köyün ve kasabanın bağımsızlık nedir bilmeden yaşayan bir kadını arasında ne derece büyük bir uçurum bulunduğuna dikkati çeker. Yazarlara göre, bu uçurumu kapatmak da, kâğıtta kalacak devrimler yapmakla değil, belirli bir yönteme bağlı eğitim şekli ile Atatürk devrimlerini yaymakla mümkün olabilecektir."* (Karpat, 1962: 56). Bu bağlamda İstanbul'da kalmak yerine Anadolu'nun bir kasabasına gitmeyi tercih eden ve laik eğitim anlayışını benimseyen Aliye; vatanı, bağımsızlığı ve namusu için her türlü zorluğa katlanan Türk kadınının sesi olur. Nitekim Aliye'nin kasabaya geldiğinde sıkça tekrarladığı ve öldürülmeden hemen önce ettiği, *"Toprağınız toprağım, eviniz evim; burası için, bu diyarın*

çocukları için bir ışık, bir ana olacağım ve hiçbir şeyden korkmayacağım; vallahi ve billâhi!" (VK, s. 200) şeklindeki yemin, bunun en somut göstergesidir. Bununla beraber Halide Edip, kadınların okula gitmesinin, sosyal alanda ve çalışma sahasında var olmasının dine aykırı olduğu yönündeki yaygın görüşe *Vurun Kahpeye* romanı ile âdeta cevap verir. Aliye'nin kimliğinde eğitimli ve çalışan kadının da dinin gereklerini yerine getirebileceğini, vatanı ve milleti için fedakârca mücadele edebileceğini gösterir. Böylece yeniliği savunan modern kadının ahlaksız ve namussuz olmadığı Aliye Öğretmen'in varlığı ile somutlaştırılır. Aynı zamanda yenileşmenin ve modernleşmenin İslam'a aykırı olduğu yönündeki bağnaz görüş çürütülür.

Edebiyatın belli bir döneminde kadın, toplumsal sürecin doğal bir yansıması olarak birey olarak değil; cinsi bir unsur olarak sunulur. *Vurun Kahpeye* romanında da Aliye, söz konusu kasabada genellikle cinsiyeti ile algılanır. Bu bağlamda Aliye; Hacı Fettah Efendi, Maarif Müdürü, Kantarcıların Hüseyin Efendi ve Hüseyin Efendi'nin oğlu olan Uzun Hüseyin Efendi, Yunan Kumandanı Damyanos ve diğer eşraf oğulları tarafından yalnızca kadın kimliği ile öne çıkarılır. Aliye'nin kasabaya dışarıdan gelen kimsesiz bir şehir kadını olması ve çalışması, kasaba erkekleri tarafından onun kolay elde edilebilir bir kadın olarak algılanmasına neden olur. Başta kasaba eşrafından Kantarcıların Hüseyin Efendi, bu özelliklere sahip Aliye'yi elde etme hakkı kendinde bulur. Bu durum, kasabaya dışarıdan gelen bir kadının karşılaşması gereken son derece olağan bir süreç gibi algılanır. Dolayısıyla kadının, erkek karşısındaki ezilmişliği bir kez daha gözler önüne serilir.

Kantarcıların Hüseyin Efendi evli olmasına rağmen Aliye'yi elde etmek ister hatta Aliye'yi, nişanlısı Kuvayımilliye Komutanı Tosun Bey ile yolda kol kola giderken gördüğünde buna tahammül edemez. Bu nedenle Yunan karargâhına giderek Kuvayımilliye'yi ihbar eder ve kendi cinsel arzuları için vatanın/kasabanın bağımsızlığını hiçe sayar. Kantarcıların Hüseyin Efendi ve oğlu Uzun Hüseyin Efendi başta olmak üzere kasabanın diğer erkekleri Aliye'ye karşı cinsel beklenti içine girer. Bu durumun ciddiyeti, *"Bir zaman geldi ki bütün kasaba leh ve aleyhinde yalnız Aliye ile alakadar, yalnız Aliye'yi konuşuyordu. Hatta Aliye, Yunanların İzmir'i işgali kadar heyecanlı bir mevzuydu. Fakat henüz bu alaka, fazla tehlikeli değildi. Çünkü hâlâ onu temiz ve açık yüzü, kapalı başı ile elleri cebinde dolaşırken gören her kasaba erkeğinin kalbinde ümit tamamen sönmemişti."* (VK, s. 39-40) şeklinde ortaya konur. Aliye'nin yenilikçi ve aydın kişiliğinden ve ayrıca Kuvayımilliye Komutanı'nın nişanlısı olmasından rahatsızlık duyan Hacı Fettah Efendi, kasabada hüküm süren varlığını tehlikede görür. Bu nedenle Aliye'nin sokakta yüzü açık

gezmesini bahane ederek onu namussuz bir kadın olmakla suçlar ve onu kasabada itibarsızlaştırmaya çalışır.

Kuyucaklı Yusuf romanında ise toplumsal gerçekçi bakış açısıyla kasaba kadınının gerçeği ve sosyal durumu gözler önüne serilir. Romanda olumsuz düşünce ve yaşamıyla öne çıkan kadın, Salâhattin Bey'den on beş yaş küçük olan Şahinde Hanım, ruhsal bakımdan çok sağlıklı olmayan bir kadın olarak sunulur. Evlendiği zaman eşinden, kendisine akran muamelesi etmesini bekler. Ailesinin istekleri doğrultusunda yetişen Şahinde Hanım, bütün arzu ve ihtiyaçlarını bastırmış; bunun sonucu olarak da *"sinirli ve manen bozuk bir mahluk"* (KY2, s. 13) hâlini almıştır. Salâhattin Bey, eşinin düzelmesi için pek çok girişimde bulunmuş ancak sağlıklı bir sonuç alamamıştır. Eserde Şahinde Hanım'ın ruh hâli şöyle anlatılır:

"Selâhattin Bey oldukça güzel olan bu kızı evvela kendisi ile bir ayarda bir mahluk gibi değil, güzel bir kedi, bir kuzu gibi sevdi. Lakin derhâl anladı ki bu kızcağız kendisini hiç de küçük, basit görmemekte, bir musavat istemektedir.

Gene pek az zaman içinde tespit etti ki bu güzel kedinin çok sivri tırnakları, bu kuzunun sert boynuzları vardır." (KY2, s. 12-13)

Sağlıklı bir ruh hâline sahip olmayan Şahinde Hanım, Edremit'e taşındıktan sonra kendi kafasına uygun pek çok arkadaş ve komşu bularak onlarla gezer; çalgılı, eğlenceli vakit geçirir. Dolayısıyla kendine engel olarak gördüğü kızı Muazzez'i de Yusuf'a bırakır. Şahinde Hanım, Salâhattin Bey'le sağlıklı bir evlilik yürütemez hatta Salâhattin Bey'i, kavgalarıyla bunaltarak onun evden kaçmasına neden olur. Aileye evlatlık olarak gelen Yusuf, Şahinde Hanım'ın eğlenceye düşkün hâlinden ve Salâhattin Bey ile olan geçimsizliğinden dolayı Şahinde Hanım'ı pek sevmemektedir. Yusuf, bütün bu olanları gözlemleyerek Şahinde Hanım'ı büyük bir şaşkınlıkla izler ve ona karşı zihninden pek çok düşünce geçirir. Romanda, Yusuf'un Şahinde Hanım'a bakışı şöyle dile getirilir:

"Yusuf bir kadının çenesini bu kadar açabilmesine hayret ediyor, bunlara tahammül eden Kaymakam'a biraz da merhametle bakıyordu. (...) Kendisine karşı bazen pek edepsizleşen kadına: 'Karı kısmının sözüne bakılmaz, herhâlde senin aklın pek yerinde olmamalı!' demek isteyen gözlerle bakar; yalnız, Salâhattin Bey'in bu çenesi gevşek karıyı ne diye kolundan tutup kapı dışarı etmediğine hayret ederdi." (KY2, s. 15-16)

Sağlıklı bir evlilik yürütemediği için iyi bir eş olamayan Şahinde Hanım, iyi bir anne de olamamıştır. Gayriahlaki girişimleriyle kızının kötü sonunu hazırlayan bir anne olarak

romanda yer edinir. Maddi çıkarı, keyif ve eğlencesi için kendi kızını bir oyuncak gibi kullanarak zengin ve yaşlı erkeklere sunar. *Kuyucaklı Yusuf* romanında yer alan kadınlardan Şahinde Hanım ve kasaba eşrafından Fabrikacı Hilmi Bey'in karısının, çocuklarının iyi yetişmesi için herhangi bir gayret sarf etmedikleri görülür. Bu nedenle bu iki kadın, çocuklarının eğitiminde ve kişilik oluşumunda olumsuz bir model olarak sunulur.

Kuyucaklı Yusuf romanında öne çıkan kadın karakterlerden biri de Muazzez'dir. Kaymakam Salâhattin Bey'in ve Şahinde Hanım'ın kızı olan Muazzez, başkişi Yusuf ile evlenir. Kızının zengin bir eşraf çocuğuyla evlenmesini isteyen Şahinde Hanım, Muazzez'in Yusuf ile olan evliliğinden rahatsızlık duyar. Muazzez, Salâhattin Bey'in ölümünden sonra annesinin maddi istek ve hevesleri doğrultusunda kasabanın eşrafı ve yüksek memurlarıyla gayriahlaki hayat yaşayan bir kadın hâline gelir. Romanın sonunda bir gece eğlencesinde Yusuf'un yozlaşmış kişilere karşı verdiği mücadele sırasında Yusuf'un silahından çıkan kurşunla yaşamını yitirir. Muazzez karakteri ile kasabadaki genç kızlar temsil edilir ve bu kızların, eşraf aileleri tarafından algılanışı ortaya konur. Eşrafın, genç kızların fikrini dahi sormadan onları tıpkı bir nesne gibi istedikleri zaman alabildikleri ve onlardan faydalanabildikleri gözler önüne serilir. Nitekim romanda Çineli Kübra'nın ve annesinin yaşadıkları; kadının, eşrafın gücü karşısındaki ezilmişliğini, sömürülüşünü ve kişiliklerinin hiçe sayılarak kimseye hesap verilmeden kolay elde edilebilirliğini gösterir. Kübra'nın annesi, çocuk yaştaki kızının eşraf oğlu tarafından namusunun kirletilmesi de dâhil olmak üzere yaşadıkları onca kötülüğe rağmen başlarına geleni, kasaba halkından gizlemeyi tercih eder. Eşrafın gücü karşısında yine haksız ve suçlu duruma düşeceğini ve kendilerine inanılmayacağını bilir. Burada yine kadının mağduriyeti, eşrafın gücü ve baskısı altında yok sayılışı vurgulanır. Muazzez, Kübra ve annesinin yaşamlarında vurgulanmak istenen asıl husus, aslında Anadolu'nun hemen her kasabasında yaşayan kadının aynı kaderi paylaştığı gerçeğidir.

Romanda bir kadın olarak Şahinde Hanım, parayı ve maddi imkânları önemsemiş, bunlardan yoksun kaldığında on beş yaşındaki kızının namusunu dahi hiçe saymıştır. Eşi tarafından aldatılan ve terk edilen Çineli Kübra'nın annesi ve kızı Kübra ise açlık ve sefaletle karşı karşıya kalmalarına rağmen her zaman namusunu korumak için çaba sarf etmiş ve çok ağır şartlar altında çalışarak hayatını idame ettirmeye çalışmıştır.

Romanda öne çıkan bir başka kadın karakter ise Yusuf'un en yakın arkadaşı olan Ali'nin anneannesi Ganimet Hanım'dır. Olumlu ve yapıcı bir kimlikte sunulan Ganimet Hanım, arka planda Salâhattin Bey'in, Hilmi Bey'e olan borcunu gizlice tedarik etmesi

nedeniyle olayın seyri içinde önemli bir yere sahiptir. Salâhattin Bey, bu sayede Hilmi Bey'in zorla imzalattığı senetten ve buna bağlı olarak Muazzez'i, Hilmi Bey'in oğlu Şakir'e vermekten kurtulur. Böylece büyük bir yükün altından kurtulan Salâhattin Bey, kimsenin baskısı altında kalmadan kendi işini yapmaya devam eder.

Olumlu bir kadın karakter olarak sunulan Ganimet Hanım, Edremit kasabasının en tanınmış simalarındandır. Genç yaşında küçük bir kız çocuğu ile dul kalır; babasından ve eşinden kalan malları tek başına idare eder. İşin başına geçerek zeytin bahçelerinde işçilerin başında durur, ticaret yaparak elde ettiği yağları satar. Daha sonra kızını oldukça fakir bir delikanlı olan Şerif Efendi'yle evlendirir. Böylece işlerin başına damadını geçirerek artık bir köşeye çekilir ve evde oturarak kendini ibadete verir. En büyük zaafı torunu Ali'dir, onun istediği her şeyi yapar. Oldukça zengin bir kadın olan Ganimet Hanım, "altın küpü" olarak bilinir. Elinden geldiğince akrabalarına da yardım etmeye çalışır. Torunu Ali, Yusuf'un kardeşi Muazzez'i sevmektedir ve Salâhattin Bey'in bir kumar masasında tuzağa düşürülerek borçlandırıldığını ve bu borç karşılığında Muazzez'in, kasaba eşrafından Hilmi Bey'in oğlu Şakir'e verileceğini öğrenir. Şakir kasabada pek çok gayriahlaki davranışıyla bilinen ve hemen hemen hiç kimsenin sevmediği bir gençtir. Ali, bu duruma engel olmak için konuyu anneannesine anlatır ve ondan yardım ister. Ganimet Hanım da Ali'ye istediği üç yüz yirmi altını verir. Böylece Salâhattin Bey, Ganimet Hanım sayesinde borcundan dolayısıyla kızı Muazzez'i, Şakir'e verme mahkûmiyetinden ve Hilmi Bey'in yaptırımlarından kurtulur.

Yediçınar Yaylası romanında ise kadın, kasaba genelinde cinsel bir obje olarak algılanmaktan öteye geçmez. Cinselliğin çok fazla ön plana çıkarılmasının nedeni, roman kişilerini ve kasabanın karakterini ortaya koymak içindir. Kızlar/kadınlar henüz çocuk yaşta, cinsel bir obje olarak kendilerinden yaşça büyük kişilerin eğlence aracı olarak yer alır. Küçük yaşta pek çok kadınla ilişki içinde olmak, kasabanın genelinde görülmekle birlikte daha çok maddi bakımdan doyum noktasına gelmiş ağa ve âyanların yaşam şeklini oluşturur. Birbirinden güzel dört eşi olmasına rağmen Âyan Dilâver Paşa, henüz on altısına varmamış Cemile'ye âşık olur. Cemile'nin uğruna kasaba erkekleri *"birbirine düşer"* (YY, s. 43) ancak Dilâver Paşa'nın korkusundan Cemile'ye yaklaşamaz. Çakır Kâhyaların Halil Ağa'nın oğlu Ömer, Cemile'yi gönüllü olarak Yediçınar Yaylası'na kaçırsa da Dilâver Ağa'nın müdahalesiyle Cemile tekrar getirilir.

Kasabaya göç eden Abuzer Ağa'nın eşi Emey Hatun'un güzelliği de kasaba ahalisinin dilinde destan olur. Emey Hatun, Ömer Ağa ve oğlu Kenan başta olmak üzere

kasaba erkeklerinin hemen hemen hepsinin arzuladığı kadın olarak yer edinir. Emey Hatun, eşi Abuzer Ağa ile iş birliği yapar ve güzelliğini kullanarak Ömer Ağa'nın mal varlığını elde etmeye çalışır. Bunun için de eşi Abuzer Ağa'nın yönlendirmesiyle hem Ömer Ağa hem de Ömer Ağa'nın oğlu Kenan ile cinsel temasta bulunur.

Kadınların cinsel bir obje olarak sunulduğu romanda cinsel obje olarak gösterilmeyen tek kadın, Ömer Ağa'nın otuz beş yıllık eşi Saime Hanım'dır. Saime Hanım, tüm olumsuzluklara rağmen oğlu Kenan'ın iyi yetişmesi için mücadele eden ve olumlu bir kimliğe sahip kadındır. Bunun dışında Ömer Ağa'nın ikinci eşi Güllü, kapatması Benli Nazmiye hatta Güllü'nün çocuk yaştaki kızı Hacer birer cinsel obje olarak yer alır. *Yediçınar Yaylası* romanında kadın, genel itibarıyla cinsî özellikleriyle ön plana çıkarılan ve gayriahlaki hayat yaşayan kişiler olarak sunulur.

Baba Evi romanında ise çocuklarına bağlılığı, sevgisi ve uysal kişiliği ile ön plana çıkan başkişinin annesi, ataerkil bir ailede erkek egemenliği içinde sindirilmiş ve yok sayılmış bir kadındır. İyi eğitim almış bir öğretmen olmasına rağmen çalışma hayatına, eşinin isteği üzerine son vermiştir. Kayınvalidesi ve görümceleriyle birlikte yaşayan başkişinin annesi; kocasının ve ailesinin baskı, haksızlık ve hakaretlerine karşı tepki göstermeden yapılan her şeye boyun eğer. Hatta kayınvalidesinin etkisi altında kalan eşi, bir gece aniden onu boşar ve bir süre sonra fikrini değiştirerek onunla tekrar evlenir. Burada aynı zamanda evlilik kurumun, erkeğin tekelinde olduğuna vurgu yapılır. Erkeğin egemenliği altında olan kadına söz hakkı verilmeden hükmünün kesildiği görülür. Bu hâliyle başkişinin annesi, sosyal çevrenin de etkisiyle pasif, sindirilmiş ve yok sayılmış bir nesne olmaktan öteye geçememiştir.

Romanda babası tarafından feci bir şekilde dövülen başkişi, annesinin o anki durumunu ve çaresizliğini, *"Annemse (beybabalar çocuklarını terbiye ederken asla müdahale etmemesi kendisine öğretilmemiş el kızı) yaşlı gözlerle mahzun kalır."* (BE, s. 4) sözleriyle ifade eder. Aynı zamanda söz konusu romanda kadının, zaman zaman kayınvalidesi başta olmak üzere hem kendi cinsi olan kadının hâkimiyeti altında ezildiği hem de erkek egemenliğini kayıtsız şartsız kabul ettiği görülür. Bu hâliyle başkişinin annesi, her yönden kuşatılmış bir kadın olarak romanda yer edinir.

Aganta Burina Burinata romanında ise yer alan kadınlar genellikle olumlu bir karakter olarak sunulmakla birlikte denizcilerin kadına bakışında zaman zaman olumsuz yaklaşımlar görülür. Mahmut'un amcası, Mahmut'a tekne yaparken kahvehanede sohbet

edenlerden biri olan Demir Ağa, otuz yıl önce evlendiği karısının, kendisinin denize açılmasından sonra nesi varsa alarak evden kaçtığını anlatır. Böylece denizcilerin evlenmemesi gerektiğini, evlenirlerse sonlarının böyle olabileceği mesajını verir. Yine aynı kahvehanede bulunan Yusuf adındaki bir kasaba sakini yaka silkerek kadınlara bakışını, *"Karı mı? En iyisinin Allah belasını versin. İnsanın başına her gün bir iş çıkarırlar. Bugün kapının menteşesi sökülür, haydi koş marangoza. Ertesi gün poyraz eser, ocak buram buram tüter; onu düzelteyim derken karşıma dikilir, sanki bir müjde veriyormuş gibi kazan delindi der."* (ABB, s. 111-112) şeklinde ortaya koyar. Kadın-erkek ilişkisini ve aile kurumunun yapısını gözler önüne seren bu ifadeler aslında denizcilerin evlenmesine ve evlilik hayatının zorluğuna işaret eder.

3. 2. 6. 5. Çocuk

Sağlıklı ve başarılı toplumların oluşturulabilmesi, sağlıklı ve bilinçli nesillerin yetiştirilmesi ile mümkün olur. Bu gerçeğin bilincinde olan yazarlar da sosyal bir araç olarak değerlendirdikleri eserlerinde bir birey olarak "çocuk"a önem vermişler ve çocuk temasını ayrıntılı bir şekilde işlemişlerdir. Büyük bir sosyal bilince sahip bir yazar olan Reşat Nuri de eserlerini bu sorumlulukla ortaya koymuştur. *"Reşat Nuri daha çok toplumun bir yana ittiği çocukların yeniden nasıl kazanılacağı üzerinde durur."* (Önertoy, 1979: 29). Bu bağlamda *Çalıkuşu* romanında dikkat çeken en önemli çocuk, Feride'nin evlat edindiği Munise adındaki kız çocuğudur. Munise, annesinin yanlış bir davranışından dolayı babasının ve üvey annesinin eziyetlerine maruz kalan ve sokağa atılan kimsesiz bir çocuktur. Feride hem Munise'nin ortada kalmışlığına bir çözüm bulmak hem de kendi yalnızlığına bir son vermek için Munise'ye sahip çıkar. Ancak Munise henüz genç kızlığına adım atmadan hastalanarak ölür.

Feride'nin öğretmen olarak gittiği Ç… kasabasında okul öğrencilerinden on iki on üç yaşlarındaki zengin bir kız çocuğu üzerinde de durulur. Davranışları yetişkin bir kişiyi anımsatan büyümüş de küçülmüş bu kız çocuğuna, okulda arkadaşları ve öğretmenleri "Nadide Hanımefendi" diye hitap eder. Okula her gün paşa babasının lüks atlı arabası ile gelen Nadide, okula bir şeyler öğrenmekten çok kendi varlığını ve zenginliğini göstermek için gelir. Feride Öğretmen, Nadide adlı bu çocuğun durumunu şöyle dile getirir:

"Öyle sanıyorum ki bu küçükhanım, bir şey öğrenmekten ziyade fakir arkadaşlarına, hatta hocalarına kurum satmak için mektebe geliyor. Çocuklar, onun halayıkları vaziyetindedir. Hocalar, onun bin türlü kahrını, nazını çekmeyi vazife biliyorlar." (Ç, s. 272)

Zenginliği ile göz dolduran Nadide, etrafındakileri etkisi altına almayı başarır. Zaman zaman ailesinin mektep hocalarını konağa davet edip ziyafet vermesi de Nadide'nin kendini beğenmişliğinde ve böyle bir kişilik sergilemesinde etkili olur.

Yeşil Gece romanında ise medrese eğitimi için Anadolu'nun köy ve kasabalarından getirilen çocuklar dikkat çeker. Ayakları çıplak, başlarında yırtık sarık ve sırtlarında eski bir heybe ile bu çocuklar âdeta sefalet içinde olan Anadolu'nun genel görünümünü yansıtır. Aynı zamanda henüz oyun yaşındaki küçük çocukların, bağnaz ve yozlaşmış insanlar tarafından "din" adı altında medreselere âdeta hapsedilmesi, güneş ışığından mahrum bırakılması, eğiticisinin sopasının ve ağır yüklerin altında ezilmesinden dolayı hastalanıp ölmesi, romanın üzerinde durduğu en önemli eleştirel yönlerden biridir. Romanda böyle bir baskıya maruz kalan mahalle imamının oğlu Hafız Remzi'nin acıklı ölümü, bu durumun en somut delilidir.

Acımak romanında ise sunulan çocukların, yoksullukla ilişkili bir şekilde ele alındığı görülür. Romanda başkişi Zehra'nın öğretmenlik yaptığı kasabada yer alan ilkokul çağındaki çocukların durumu hakkında bilgi verilir. Bu çocuklardan bazıları hasta annesine bakar, küçük kardeşinin bakımını üstlenir, kuyudan su çeker, ateş yakar, bulaşık yıkar, evin işlerini yapar. Bu nedenle okula gitmekte bile zorlanır. Bazıları ise evlerinde saat olmadığı için kapalı havalarda vakti belirleyemez ve okula gecikir. Yine bazılarının okula gitmeye ayakkabısı yoktur. Bazıları ise okul kitaplarını ve ihtiyaçlarını tedarik edebilmek ve zor durumda olan ailesine yük olmamak için para karşılığında arkadaşlarının ödevini yapar. Oldukça fakir bir aileden gelen başka bir çocuk ise yirmi beş kuruş karşılığında hırsızlara kılavuzluk eder. *Acımak* romanında, Zehra'nın babası Mürşit Efendi'nin, kaymakamlık için gittiği kasabalardaki çocukların içler acısı durumu da ortaya konur. Temiz su sıkıntısı çekilen bu kasabalarda çocuklar susuzluk ve kirli sulara bağlı oluşan salgın hastalıklar nedeniyle ölür. Mürşit Efendi, penceresinin önünden her gün çocuk cenazelerinin geçtiğini ifade ederek üzüntüsünü dile getirir. Bu nedenle kasabaya temiz su getirebilmek için kendini ve görevini tehlikeye atarak büyük bir mücadele verir.

Reşat Nuri, *Anadolu Notları* adlı eserinde (Anadolu Notları: 211) de kimsesiz çocukların içler acısı durumunu, büyük bir toplumsal mesele olarak dile getirir. Sokak ortasında menenjit tüberkülozdan öldüğü düşünülen bir çocuk karşısında insanların kılını bile kıpırdatmadan tepkisiz bir şekilde hatta bir tiksinti içinde kalması eleştirilir. Herhangi bir olay karşısında insanların panik içinde sağa sola koşuşturmasına rağmen bir çocuğun ölümü karşısında gelip geçenlerin bir heyecan hissetmemesi, bu ölümü görmezden gelmesi,

üzüntü ve merhamet duymaması, insanlığın içinde bulunduğu felaketi gösterir. Hükûmetin, belediyenin, doktorun olduğu bir yerde toplum içindeki bir çocuğun/ferdin, bu konuma gelinceye kadar kimsenin dikkatini çekmemesi, eleştirel bir biçimde ele alınır. Bu bağlamda *Kavak Yelleri* romanında da Müftü'nün, yol kenarında bulduğu ve eşeğe bağlayarak kasabaya Doktor Sabri Bey'e getirdiği hasta çocuk karşısında, insanlığın donup kaldığı an şöyle aktarılır:

"Çocuğun iplerini sökerek yere indirttim. Görünüşe göre menenjit tüberkülozdan hemen ölmek üzere idi. Arkasında pisliğe batmış bir gömlekten başka bir şey yoktu. Çocuğu yolun akşam güneşinden kızarmış toprakları üzerine bıraktık. Vücutta ezilmiş solucan gibi bir kısalıp uzanmadan başka hareket yok… Pislik, sefalet ve tiksintinin o mertebesindeyiz ki yüreklerimizde en küçük bir merhamet heyecanı duyamıyoruz. Yapılacak bir iş olmadığı için daha doğrusu bu vaziyetten nasıl kendimizi kurtulacağımızı bilmediğimiz için olduğumuz yerlerde duruyoruz." (KY1, s. 117)

İnsanlık ölüyor dedirten bu olay, kasaba halkının duyarsızlığının ve insanların acıma ve merhamet hissiyatını kaybettiğinin bir göstergesidir. Ayrıca bakımsız ve kimsesiz çocuklara devletin sahip çıkması ve bu çocukların eğitilerek topluma kazandırılması gerçeği, çözülmesi gereken toplumsal bir sorun olarak gözler önüne serilir. *Kavak Yelleri* romanında sunulan çocuklar genel itibarıyla büyük bir bakımsızlık, hastalık, açlık ve sefalet içindedir. Kimsesiz bazı çocukların yol kenarlarında bakımsızlık, tüberküloz ve açlıktan öldüğü görülür. Bu nedenle kasaba Müftüsü'nün girişimiyle bütün bu sorunlara çözüm üretilebilmesi ve kimsesiz çocuklara sahip çıkılması için kasabada Yetimler Yurdu kurulur. Yardıma muhtaç çocuklar için kurulan bu yurdun faaliyetleri romanda şöyle ifade edilir:

"Aslı, nesli belli olmayanları nüfus dairesine götürerek kayıtlarını yaptırır. Okuma yaşında olanları muntazaman mektebe gönderir. Gitmeyenlerle her mânâsı ile mahallenin fakir kadınları uğraşır. Çocukların yemeğini pişirenler, ara sıra dereye inerek tokaçla çamaşırlarını yıkayanlar yine onlardır." (KY1, s. 114)

Kimsesiz, aç, hasta, engelli ve yaralı çocukların toplandığı bu yurtta çok fazla çocuk olduğu için çocuklarla gerektiği gibi ilgilenilemez. Bu nedenle çocukları korumak için açılan yurtta salgın hastalık tehlikesi baş gösterir. Çocuklar yerlerde, merdiven boşluklarında bakımsız bir şekilde yaşam mücadelesi verir. Müftü Efendi yine bu çocukların ihtiyacını karşılamak için birkaç güçlü çocuğu yanına alarak eşeğine biner ve yola düşer. Kasaba esnafından, eşrafından, civar köy ve kasabalardan yardım toplamak adına cerre çıkar.

Vurun Kahpeye romanında ise kasaba ahalisinin sosyal yapısı ve zihniyeti, küçük yaştaki çocuk karakterler aracılığıyla yansıtılır. Kasabada gözlemlenen kadın ve erkek arasındaki sınıfsal ayrım, okul sıralarındaki kız ve erkek çocukları arasında da görülür. Romanda erkeğin üstünlüğü ve kadın üzerindeki baskısı, okul sıralarındaki çocuklar üzerinden şöyle ortaya konur:

"... İstanbul'un serbest ve yaramaz çocuklarının yüzlerine benzemeyen yağlı, küçük, püskülsüz fesleriyle kız çocuklara tahakküm eden (baskı yapan) erkek çocuklar, gözünün önünden gelip geçiyordu. Kızlar o kadar acınacak, silik idiler ki, Aliye üzerinde yalnız merhamet izleri bırakıyorlardı. Fakat oğlanlar daha mütecaviz (saldırgan), daha canlıydı ve oldukça kasaba halkını temsil eden sınıflara garip surette bir benzeyişleri vardı." (VK, s. 29-30).

Erkek öğrencilerin, kız çocuklarına baskı yaptığı bu nedenle kız çocuklarının merhamet edilecek düzeyde silik, erkeklerin ise saldırgan olduğu görülür. Romanda çocukların eşraf ve esnaf çocuğu şeklinde gruplandırılması ve esnaf çocuklarının fiziksel yönden bakımsızlığı, kasabadaki sınıfsal farklılığın göstergesidir. Esnaf çocukları, *"Bunlar sinnen (yaşça) en sağlam ve en çocuğa benzeyen bir sınıftı. Ekserisinin yuvarlak kırmızı yanakları, yanık yüzleri, siyah gözleri vardı. Yalınayak, yamalı şalvarlarla gelirlerdi ve diğerleri gibi burunları akardı ve elleri simsiyahtı. Buna rağmen Aliye onları en çok sevmişti."* (VK, s. 30) şeklinde tanımlanır. Aliye esnaf çocuklarını kendisine daha yakın bulur ve onları benimser. Esnaf çocukları da sınıfı kısa sürede disiplin altına alan, öğrencileri arasında ayrım yapmayan ve ders işleyişi diğer öğretmenlerden farklı olan bu idealist öğretmeni hemen benimser. Ancak ailelerinin sosyal yapısını ve zihniyetini yansıtan eşraf ve memur çocuklarının olduğu sınıfta öğrencilerin durumu farklıdır ve Aliye bu sınıfa karşı daha temkinli yaklaşır. Romanda eşraf ve memur çocuklarının olduğu sınıf ise şöyle anlatılır:

"Adedi az olmasına rağmen imtiyazlı iki sınıf çocuk, eşraf çocuklarıyla memur çocuklarıydı. Eşraf çocuklarının ekserisi cılız, fena bakılmış, sümüklü, kirli fakat mütehakkim (zorba) ve ahlaksızdı. Hepsinin cebinde bir tabaka tütünü var. Hemen hepsi Hatice Hanım'la karşılıklı sigaralarını yakarlar, avluda çömelirler; hem sigara dumanlarını savurur hem evlerinde olanı biteni anlatırlardı. Bu karnı şiş, nefesi kokan, yarı sakat, marazlı çocukları Aliye sevmemişti." (VK, s. 30-31)

Kasabada hüküm süren eşrafın çocuklarının da âdeta okulda hüküm sürdüğü görülür. Ayrıca öğrencilerin, okulun bir diğer öğretmeni olan Hatice Öğretmen ile olan ilişkileri,

eğitim sistemindeki eksiklikleri gösterir. Öğrencilerin bu görünümü hem eşraf çocuklarının durumunu hem de kasaba okulunun hastalıklı eğitim düzenini ortaya koyar. Romanda kasabada yaşanan gelişmelerin, okul sıralarındaki esnaf ve eşraf çocukları üzerindeki etkisi de gözler önüne serilir. Bu bağlamda Kuvayımilliye birliklerinin, yoksul kasaba halkından bir gecede zorla yüz bin lira para toplayacağı ve bu birliklerin gittikleri kasabalarda kadın ve genç kızların namusuna el uzattığı yönünde birtakım dedikodular çıkar. Hatta Ömer Efendi'nin, Kuvayımilliye Komutanı Tosun Bey'i, evinde ağırladığı sırada aynı evde kalmaları nedeniyle Tosun Bey ile Aliye hakkında da kasabada çirkin dedikodular çıkar. Bütün bu dedikodulardan etkilenen kasaba çocuklarının Aliye'ye yaklaşımı değişir. Okul sıralarındaki esnaf ve eşraf çocuklarında görülen bu değişim romanda şöyle dile getirilir:

"Aliye, o sabah, mektepte çocukların hepsinde kapanık ve biraz da kindar bir hava sezdi. En garibi, umumiyetle kendisine çok muhabbetli olan fukara ve esnaf çocuklarında bile bu kapanık ve muarız (karşı çıkan) his vardı ... Birdenbire kasaba çocukları, halkın ruhunu, bu müşterek felaket tasavvur ettikleri olay karşısında birleşen ruhunu, mektepte aksettiriyorlardı." (VK, s. 60-61)

Kasaba halkının sahip olduğu olumsuz düşüncenin, okul sıralarında bulunan çocuklarda da hâkim olduğu görülür. Bu düşüncenin, sosyal statü farklılığını bile ortadan kaldırarak esnaf ve eşraf çocuklarını bir araya getirecek kadar etkili olduğu görülür. *Vurun Kahpeye* romanında genel olarak kasaba çocuklarının bakımsızlığı ve imkânsızlıklar içindeki yaşamı dikkat çeker. Bu çocuklardan biri de Durmuş adında yoksul bir çocuktur. Durmuş, yoksul görünümüne rağmen gönlü zengin ve öz değerlerine bağlıdır ve romanın seyri içinde etkin bir rol oynar. Yanakları çukur, gözleri mavi olan ve küçük yaşta hayata atılan bu çocuk, yetişkin bir kişi olgunluğundaki düşünce ve davranışlarıyla öne çıkar. On on bir yaşında olan Durmuş, iki yıl evvel babasını kaybeder ve babasının dükkânını işleten amcasının yanında çıraklık yaparak annesine bakmak sorumluluğunu üstlenir. Olayları anlama ve anlamlandırmada büyük bir yeteneğe sahiptir. Çocuk olmasına rağmen yanlış ile doğruyu ayırt edebilecek bir güce, vatan-millet sevgisine ve millî bilince sahip bir çocuktur. Bu anlamda romanın seyri içinde Aliye'nin en büyük yardımcılarındandır.

Yunan kuvvetleri kasabayı işgal ettiğinde Aliye'ye göz koyan Yunan Kumandanı Damyanos, Aliye'yi kasabanın diğer erkeklerinden ve özellikle Kantarcıların Hüseyin'den korumak için onun evinin kapısına nöbetçi koydurur. Böylece Aliye'nin evine girişi ve evinden çıkışı kontrol altına alır. Bu durumda Durmuş, kapıdaki Yunan askerlerini atlatarak Aliye'nin yanına gelir ve ona destek olur. Bu zorlu süreçte Aliye ile Durmuş arasındaki

manevi bağ romanda, *"Durmuş'un yüzü, Aliye'ye karanlık bir odaya giren bir ışık izi gibi tesir etti. Bu küçük yüz, kasaba hayatında bilmeyerek ruhuna yerleşen muhabbet ve güzellik hatıralarının en sevimlilerinden biriydi."* (VK, s. 140) şeklinde somutlaştırılarak dile getirilir. Bu hâliyle Durmuş, varlığıyla ve üstlendiği görevle eve hapsedilen Aliye'nin dış dünya ile iletişimini sağlayan ve Aliye'ye nişanlısı Kuvayımilliye Komutanı Tosun Bey'den haber getiren etkin bir kişi rolündedir. Bu bakımdan Durmuş, söz konusu kasabanın düşman işgalinden kurtuluşunda önemli bir yere sahiptir. Temiz ruhlu olan bu çocuk, Aliye Öğretmen'in kasabadaki tek aktif yardımcısıdır.

Romanda öne çıkan bir başka çocuk ise kasaba eşrafından Kantarcıların Hüseyin'in küçük oğlu Sabri'dir. Olumsuz kimlikte bir çocuk olarak sunulan Sabri, okulda bir esnaf çocuğuyla haksız yere kavga etmesiyle romanda yer alır. Sabri, kavga etmeye meyilli, şımarık ve babasının zenginliğine güvenen bir çocuktur. Kasabada ona kimsenin dokunamaması nedeniyle davranışlarında son derece özgürdür. Ancak Aliye Öğretmen'in tavizsiz ve adaletli duruşu karşısında davranışlarında sınırlama görülür. Romanda dikkat çeken bir başka çocuk da Aliye'nin, sınıfta gerçekleşen bir kavgada Kantarcıların Sabri'nin ve diğer eşraf çocuklarının elinden kurtardığı Hidayet'tir. Yoksul bir ailenin çocuğu olan Hidayet, uğradığı haksızlıkta eşraf çocuğuna karşı kendi haklarını savunan Aliye Öğretmen'e gönülden bağlanır. Hidayet'in, Aliye Öğretmen'e olan sevgisi romanda şöyle ifade edilir:

"Solunda bir çocuk sesi vardı, katı, küçük ve kirli bir el onun eline muhabbetle sarılmıştı. Yanakları çukur, gözleri mavi bir yüz, ona galeyanla çevrilmişti. Eğildi, o da Hidayet'in yüzü idi.

Ellerini temizlettirmeye muvaffak olamadığı, fakat ateşli ve rakik (merhametli) kalbine sahip olduğu çocuk:

-Hoca Hanım, korkma, ben sana kim bir şey yaparsa keserim, diyordu. Bu çocuk, Kantarcılar'ın Sabri'den kurtardığı fakir çocuktu." (VK, s. 44-45).

Hidayet, bundan önceki öğretmen duruşundan farklı gördüğü Aliye Öğretmen'ine kimsenin zarar vermesini istemez. Küçücük merhametli kalbiyle öğretmenini, halkı kışkırtan bağnaz düşünceli Hacı Fettah Efendi ve Kantarcıların Hüseyin'den ve galeyana gelmiş kasaba halkının eziyet ve hakaretinden korumak ister.

Kuyucaklı Yusuf romanında ise "çocuk" unsurunun detaylı bir şekilde ele alındığı görülür. Buna göre çocuklar, romanda pek çok kategoride sınıflandırılmakla birlikte asıl

sınıflandırmanın, yoksulluk içinde kendi hayat mücadelesini veren çocuklar ve her türlü ekonomik imkâna sahip olmaları nedeniyle hiçbir problemi olmayan çocuklar olmak üzere iki şekilde yapıldığı sonucuna ulaşılır.

Kuyucaklı Yusuf'ta romanın başkişisi Yusuf, anlatının başında küçük bir çocuk karakter olarak sunulur. Yusuf, henüz dokuz yaşındayken anne ve babası bir gece eşkıyalar tarafından gözleri önünde öldürülür. Bu saldırıda eşkıyalarla mücadeleye giren Yusuf, sağ elinin baş parmağını kaybeder ancak bu durumda dahi güçlü durur. Soğukkanlılığını koruyarak kanlar içinde yatan anne ve babasının yanında sabaha kadar kalır. Eve teftiş için gelen kasaba kaymakamına ve beraberindeki kişilere her şeyi soğukkanlılıkla anlatır. Çocuğun bu duruşu karşısında herkes etkilenir ve Kaymakam Salâhattin Bey, kimsesiz kalmış bu çocuğu yanında götürerek evlat edinir.

Yusuf, büyüdüğü ve bırakıp geldiği Kuyucak köyüne karşı hep bir özlem duyar ve bu özlem, içinde doldurulması mümkün olmayan boşluk oluşturur. Aslında çocukluğunda yaşadığı bu durum, Yusuf'un yaşamının sonraki dönemlerinin de belirleyicisi olur. Yusuf'un Kuyucak köyüne duyduğu özlem, *"... pencereden Kuyucak dağlarına doğru bakar, bulutların arka tarafından bir şeyler görmek ister, fakat odaya birisi girer girmez derhâl başını çevirerek herhangi bir şeyle meşgul olurdu."* (KY2, s. 16) şeklinde ortaya konur. Yusuf geldiği bu mekânda kendini hep yabancı ve yalnız hisseder. Yusuf'un kendini bu kasabaya ait hissetmeyişi, *"...küçük Yusuf, bir sur harabesi üzerinde çıkan bir yabani incir ağacı gibi, biraz sıkıntılı ve şekilsiz, fakat serbest ve istediği gibi, büyüyor, gelişiyordu."* (KY2, s. 18) denilerek ifade edilir. Yusuf için geldiği köy, doğallığı sembolize ederken Edremit kasabası, yapaylığı sembolize eder. Yusuf, bu süreçte yaşadığı korkunç olayları zihninden atabilmiş değildir; bu nedenle gittiği mekânlarda yalnızlık çeker.

Kuyucaklı Yusuf romanında çocuk karakterlere büyük önem verilerek çocukların ayrıntılı bir biçimde ele alındığı görülür. Ele alınan kasaba çocukları, karakteristik özellikleri ve yaşam biçimleri bakımından birbirinden farklı pek çok şekilde sınıflandırılır. Bu sınıflandırmalar, romanda ayrıntılı bir şekilde şöyle yer edinir:

"En itibarlı ve en sözü geçen sınıf, kabadayı, aynı zamanda ağırbaşlı olanlardı: Bunlar olur olmaz şeyler için kavga etmezler, fakat kavga ederlerse ucunda ölüm olsa da yılmazlar. Küçük ve zayıf çocukları daima himaye, mahalledeki çocuk münazaalarını güzellikle, olmazsa zorla halleder. Yani her hususta hâkimdirler. Bunlar çok kere orta hâlli

veya fakir, fakat namuslu ailelerin çocuklarıdır; ya bir esnafın yanında çıraklık, yahut da babalarına yardım ederler.

Bunlardan sonra terbiyeli ve kendi hâlinde çocuklar gelir. Bunların hemen hemen hepsi mektebe gider ve çalışkandır. Kimseye çatmazlar. Kendilerine çatılsa bile mukabele etmezler ve yollarına giderler. Taarruz daha ileri giderse ağlayarak babalarına şikâyet ederler. Fakat babalarından ziyade, birinci sınıfta zikredilen 'namuslu kabadayı'ların himayeleri bunları korur. Bilhassa mahallenin kadınlarıyla ihtiyarlarının bunlara teveccühleri vardır ve analarıyla babalarının 'medarı iftiharı'dırlar.

Bir de haylaz, kavgacı, insafsız kabadayılar vardır. Bunların da gözleri hiçbir şeyden yılmaz; fakat diğerleri gibi ağırbaşlı değildirler. Durup dururken, kavga, vukuat çıkarırlar, işleri güçleri ördek dövüştürmek, boncuk oynamak, yahut komşu bahçelerinden dut taşlamaktır. Mahalle bunlardan yaka silker ve uslu çocukların en yıldıkları bunlardır.

En istihfaf edilenler, yüzsüz, korkak, yılışık ve haylaz olan bir sınıftır ki, bunların çoğunu memur çocukları teşkil eder. Usulsüz bir terbiye ile evde mütemadiyen dayak yiyen, izzetinefis namına bir şeyleri kalmayan ve mektep kaçkınlığını itiyat eden bu çocuklar, hakiki kabadayılar tarafından daima hor görülür. Diğerlerinden, birtakım istifade düşünceleriyle, yüz bulsalar bile (çünkü bunlar sırf yaranmak için evlerinden öteberi bile çalıp getirirler) ilk fırsatta terslenir ve kovulurlar. Mahalle kavgalarında ve gezmelerde yerleri yoktur.

En sonra, korkak ve suya sabuna dokunmayan zavallı birtakım çocuklar gelir ki, kimse bunlarla meşgul olmaya tenezzül etmez; herkes tarafından rahat bırakılırlar. Çünkü bunlar, feleğin sillesini yemiş, ya boğaz tokluğuna bir nalbant veya kahveci yanında çalışan ve böylece günün on sekiz saatini işbaşında geçiren fukaralar; yahut da yazın tarlada, kışın zeytinde çalışıp anasını beslemeye uğraşan yetimlerdir; herkes bunlara merhamet ve çekingenlikle bakar." (KY2, s. 20-21)

Farklı gruplarda sınıflandırılan çocukların hemen hemen hepsinde görülen ortak özellik, bu çocukların, çeşitli sebeplerle meşgul olan anne ve babalarından ilgi görmeyişleridir. İlgi ve sevgiden mahrum olan bu çocuklar, hayatın akışı içinde farkında bile olmadan kendi kimliklerini oluşturur. Romanda öne çıkan diğer çocuk karakterler, Yusuf'un Edremit'e taşındıktan sonra edindiği arkadaşlarıdır. Bu çocuklardan Ali, romanın seyri içinde önemli bir yere sahiptir. Ali, sağlıklı bir aile ortamında yetişir ve olumlu bir çocuk karakter olarak sunulur. Bakkal Şerif Efendi'nin oğlu olan Ali, mektebe gider ve mektepte öğrendiklerini Yusuf'a öğretir. Yusuf'la arkadaşlık eder ve akşamları su doldurmaya

Çınarlıçeşme'ye birlikte gider. İyi niyetli, temiz ve saf bir çocuktur. Salâhattin Bey'in kızı Muazzez'i, küçüklükten beri sever ve Salâhattin Bey'in kumar borcunu ödeyerek Muazzez'in, Şakir ile evlenmesini önler. Muazzez ile evleneceği günün saf hayallerini kurarken Şakir tarafından vurularak öldürülür. Ali'nin, Şakir tarafından öldürülmesi ve Şakir'in işlediği cinayetten dolayı hiçbir ceza almaması, romanda iyilerin, kötüler tarafından sindirildiği ve yok edildiği mesajını vermek içindir. Bütün bunlar yaşanırken Kaymakam başta olmak üzere askerin, hâkimin, avukatın ve kasaba halkının suskunluğu, insanların güçlü karşısındaki acizliğini ve işleyemez durumda oluşunu gözler önüne serer. Böylece Sabahattin Ali, önemli bir toplumsal bir meseleyi gün yüzüne çıkararak eleştirir.

Yusuf'un mahalledeki bir başka arkadaşı da Alanyalı Rüştü Efendi'nin oğlu Kâzım'dır. Kâzım hem mektebe gider hem de babasının manifaturacı dükkânında ona yardım eder. Evlerinin bahçesi oldukça büyük olduğu için mahallenin çocukları burada oyunlar oynar. Bu bahçede bulunan meyve ağaçlarının ve özellikle karadut ağacının çocuklar üzerinde büyük cazibesi vardır. Bu cazibe, çocukların Kâzım ile arkadaşlık etmesinde etkilidir. Öne çıkan bir diğer çocuk ise Şube Reisinin oğlu Vasfi'dir. Vasfi korkak yapılı bir çocuktur ancak arkadaşlarını güldürüp neşelendirdiği için gruba dâhil edilmiştir. Bir diğer çocuk ise Hacı Rifat'ın İhsan olarak bilinen çocuktur. İhsan, küçük yaşta babasını kaybetmiş bu nedenle evin ve babasından kalan zeytin bahçelerinin sorumluluğunu almıştır. İyi kalpli ve mert bir çocuk olarak bilinmesinin yanı sıra kavgacı ve biraz da şımarıktır.

Bütün bu çocukların dışında Kaymakam Salâhattin Bey'in dört yaşlarındaki kızı Muazzez de romanın başlarında bir çocuk karakter olarak sunulur. Muazzez, Yusuf'un, diğer arkadaşlarına nazaran ihmal edemediği ve yalnızlığına çare olarak algıladığı tek çocuktur. Yusuf'un bu algısının oluşmasında Şahinde Hanım'ın kızıyla ilgilenmeyerek sürekli gezmesi, Salâhattin Bey'in ise gündüz hükûmet işleriyle gece de içki meclislerinde vakit geçirerek kızıyla ilgilenmemesi etkili olur. Bu yalnızlık ve ilgisizlik, Muazzez ile Yusuf'un, çocukluğundan itibaren birbirine bağlanmasına neden olur.

Kuyucaklı Yusuf romanında Yusuf'un karşısında olan ve olumsuz çocuk tipi olarak sunulan çocuklar da vardır. Bunlardan biri kasaba eşrafından Fabrikacı Hilmi Bey'in oğlu Şakir'dir. Şakir'in olumsuz bir kimlik kazanmasında anne ve babasının Şakir'e ilgisizliği ve onların, Şakir'e kötü bir model olması etkilidir. Şakir, on sekiz yaşından küçük olmasına rağmen kasabada hemen herkese bıkkınlık ve bezginlik vermiş bir çocuktur. Romanda Şakir, *"... kasabada herkese yaka silktirmiş bir çocuktu. Ayyaş, hovarda, ahlaksız bir şeydi. Babasının kazandığı parayı Rum orospular veya İzmirli oğlanlarla yiyor, etmediği rezalet*

bırakmıyordu." (KY2, s. 31) şeklinde tanıtılır. Şakir'in, eğlence âlemlerinde babasının parasını Rum kadınlarla yediği bilinir. Babasının nüfusundan dolayı yaptığı hiçbir şeyden ceza almamış, bu nedenle hareketlerine sınır tanımamıştır. Şakir, romanda sunulan çocuk karakterler içinde en olumsuzu olarak yer alır. Babasız ve çaresiz durumda olan çocuk yaştaki Kübra'nın namusunu kirletir. Küçücük yaşında içki içmek, kumar oynamak, kadınlarla gayriahlaki hayat sürmek gibi her türlü ahlaksızlıkta bulunarak yaşadığı kasabanın toplumsal düzenince kabul edilmeyecek davranışlar sergiler. Bu nedenle kasaba halkı tarafından sevilmeyen bir çocuktur. Romanın öne çıkan karakterlerinden biri olan Şakir, ileride başta Yusuf, Muazzez, Kübra ve Ali olmak üzere pek çok kişinin hayatını derinden etkiler ve onların yaşamlarının parçalanmasına hatta Muazzez'in ölümüne neden olur.

Romanda olumsuz çocuk tipine bir diğer örnek ise Şakir'in en yakın arkadaşı Hacı Ethem'dir. Hacı Ethem, yaşça büyük ve kurnaz bir çocuktur. Maddi durumu iyi olmadığı hâlde herkesten iyi giyinir ve çok paraya sahiptir. Bunda Şakir gibi eşraf çocuklarıyla arkadaşlık etmesi ve onların gayriahlaki ilişkilerine eğlencelik kadın ayarlaması önemli rol oynar. Ayrıca Şakir'in kasabada yaptığı karanlık işlerin de gizleyicisidir. Bütün bu hizmetinin karşılığında Şakir, Hacı Ethem'e her bakımdan maddi destek çıkar.

Romanda görülen bir diğer çocuk da küçük yaşta hayatın pek çok acısını yaşamış olan Çineli Kübra'dır. Babasının başka bir kadınla kaçarak annesini terk etmesi nedeniyle bir başına aç, çaresiz ve baba şefkatinden mahrum kalır. Bir süre sonra Kübra ve annesi, karın tokluğuna çok ağır işler altında çalışmaya başlar. Ancak henüz on üç yaşında küçük bir çocukken hizmetçiliğini yaptığı evin şımarık oğlu Şakir ve onun babası Hilmi Bey tarafından namusu kirletilir. Başına gelen bu korkunç olayı kimseye anlatamayan Kübra ve annesi, bunların üstüne bir de Şakirlerin kirli işlerini yürüten Hacı Ethem tarafından dövülür, tehdit edilir. Bütün bunlardan sonra küçük kız bunalıma girerek hastalanır. Burada düzenin, haklının ve mağdur edilenin yanında olmadığı; zenginin ve güçlü olanın yanında olduğu toplumsal bakımdan eleştirilir. Aslında Kübra'nın başına gelen bütün bu olumsuzların başında babasının onu yetim bırakması gelir. Bu nedenle Kübra, ilk başta kendi babasının kurbanı olur; annesi ise her zaman Kübra'nın yanında olarak kızı için mücadele eder.

Teneke romanında ise usulsüz çeltik ekimine bağlı olarak ölen masum çocuklar üzerinde durulur. Çeltiğin, usulüne uygun bir şekilde ekilmemesi sonucu oluşan sinekler, kasabada sıtma hastalığına neden olur. Ortaya çıkan sıtma hastalığı, çocuklar başta olmak üzere pek çok kişinin yaşamını yitirmesine yol açar. Bu durum romanda, *"Her yıl binlerce kişi sıtmadan ölürmüş. Çocuklar yaşamazlarmış."* (T, s. 19) şeklinde ifade edilir. Romanda

belirli bir çocuğun varlığı öne çıkmamakla birlikte genel anlamda sıtmaya bağlı gerçekleşen çocuk ölümlerinden sıklıkla bahsedilir. Bu bağlamda Vayvaylı Osman adlı bir kasaba sakini, *"Ben ben ki, yedi çocuk vermişim kara toprağa. Sıtmadan. Sırf çeltik yüzünden kör ocaklara oturmuşum."* (T, s. 72) diyerek sıtmanın ailesinde yol açtığı yıkımı dile getirir. Aynı şekilde *"Arabaların içine uzatılmış sıtmadan tir tir titreyen, yüzüne gözüne karasinek çokuşmuş, boyunları sivrisinek yeniği içinde, kıpkızıl yaraya kesmiş çocuklar ..."* (T, s. 73) denilerek kasaba doktorunun gece yarısına kadar ilgilendiği, bitmek bilmeyen çocuk hastalarından bahsedilir.

Usulsüz çeltik ekmek isteyen mütegallibe kesime karşı Kaymakam'ın başlattığı kampanyaya destek veren Tatarlı köyü muhtarı da çabalarıyla çocukların maruz kaldığı sıtma hastalığını ve çocuk ölümlerini gözler önüne serer. Romanda, *"Tatarlı köyü muhtarı köydeki kırk kadar dalaklı, karnı şiş, bacakları incecik, yüzleri kemik, gözleri kocaman kocaman çocuğu toplayıp kasabaya, Kaymakama getirdi. Kaymakam da çocukların fotoğrafını çektirip, Sağlık Bakanlığına yolladı."* (T, s. 55) denilerek sıtmanın kurbanı olan çocukların durumu ortaya konur. Usulsüz çeltik eken bencil kesimin, daha fazla para kazanmak için çocukların yaşamını hiçe saydığı ve onlara yaşam hakkı tanımadığı görülür. Bu hâliyle çocuklar; yozlaşmışlığın, bencilliğin, keyfi uygulamaların ve maddiyatın kurbanı olur. Kaymakam ise çocuk ölümlerine son vermek için girdiği mücadelede yenik düşerek sürgün edilir.

Baba Evi romanında ise anlatı, çocuk karakterin gözlem ve anlatımıyla ortaya konur. Söz konusu romanda baba faktörünün baskı ve şiddetine maruz kalan başkişinin çocukluğu, benliği ezilen ve yok sayılan bir profilde sunulur. Bu çocuk aynı zamanda savaşın etkisiyle oradan oraya sürüklenerek çaresizliği ve korkuyu kalbinin derinliklerinde hisseder. Bu ruh hâli içinde olan ve kasabada savaştan kaçan insanların telaşını ve çaresizliğini gören çocuk, zorlu bir kış günü tren istasyonundaki tellere konmuş kuşlar ile kendisini özdeşleştirir. Bu özdeşleştirme romanda şöyle yer edinir:

"... bir ufkun kurşuniliğinden öbür ufkun kurşuniliğine uzanan donmuş tren rayları.

Her taraf kar içindeydi. Telefon tellerinde, üşümüş kuşlar. Kuşlar, zavallı kuşlar, başlarını omuzları arasına çekmiş, karanlık geleceklerine endişeyle bakan kuşlar... Evet ama... Kuşlar? Onları düşmandan kaçıracak babaanneleri yoktu ki!.." (BE, s. 7)

Savaşın ağır şartlarından en çok etkilenen kişiler şüphesiz çocuklardır. Başkişi, küçük yaşta bir çocuk olmasına rağmen ailesinin ve etrafında bulunan insanların içinde

bulunduğu zor koşulların bilincindedir. Babaannesinin elinden tutunarak trene binen başkişi, düşmanın yaklaştığı bu kasabadan uzaklaşınca güvende olacağını bilir. Kendisi ile kuşlar arasında benzerlik kurarak karlı tellerin üzerinde *"karanlık geleceklerine endişeyle bakan zavallı kuşları,"* bu ortamdan daha güvenli bir yere götürecek babaannelerinin olmayışına üzülür. Bu hâliyle kasaba, içinde yaşayan ve bulunan varlıklarla bütünleşen ve onları yansıtan canlı bir varlık olarak sunulur. Bir başka ifadeyle mekân ile insanın "aynileştiği" görülür.

Romanda, başkişinin gittiği kasabalarda, arkadaş edindiği kasaba çocuklarından da bahsedilir. Başkişinin, hizmetlerine bakan ailenin oğlu Haso ve kasabadaki diğer çocuklarla oynadığı oyunları anlatır. Başkişi, bu çocuklara bildiği şehir oyunlarını öğretir ve uzun sırığıyla yüksek atlamanın nasıl olduğunu gösterir. Çocuklar bu oyun karşısında şaşkınlığını gizleyemez ancak kısa bir süre sonra başkişiden daha kusursuz atlamalar gerçekleştirirler. Bu nedenle başkişi, kasaba çocuklarını, *"Görgüsüz, fakat dehşetli zekiydiler. Her şeyi çabucak kavrarlardı ..."* (BE, s. 12) şeklinde betimler.

Başkişi, babasının siyasi suçlu olarak Beyrut'a sürgün edilmesinin ardından annesi ve kardeşleriyle bir süre daha kasabada yaşamaya devam eder. Bu süreçte babasının baskı ve otoritesinden uzaklaşan başkişi, başıboş ve sorumsuz davranışlar sergilemeye başlar. Babasının yokluğunu fırsata çevirerek kendi saltanatını ilan eder ve böylece başkişi için kasaba, huzurun ve özgürlüğün mekânı hâline gelir. Evin sorumluluğunu üstlenen anne ise bir süre sonra oğlunun yaramazlıklarıyla baş edemez duruma gelerek çaresiz kalır. Bu durum, başkişinin kendi ifadesiyle şöyle aktarılır:

"Evde krallığımı ilan ettim… Astığım astık, kestiğim kestikti. Kardeşlerimi istediğim zaman ağız tadıyla dövebiliyor, güneş battıktan çok sonra, futbol topumla eve döndüğüm zaman, nerde kaldığımı, niçin geciktiğimi, dersleri bırakıp gene mi futbol oynadığımı soran olmuyor, damların tepesinde, renk renk, boy boy uçurtmalarımla mavi gökyüzüne ferman okuyabiliyordum.

Annem benimle uğraşacak hâlde değildi (…) O sene sınıfımda çaktım. Bu, krallığıma toz kondurmadı. Annem bir iki söylendi, sonra, 'Ne hâlin varsa gör, ben koca oğlanla uğraşamam…' deyip, ipimi üstüme attı. Dünyadan memnundum…" (BE, s. 22)

Evlat sevgisi göstermeyen, otoriter bir babanın varlığı altında yaşayan başkişi, babasının kasabadan uzaklaşmasının ardından kasabada başına buyruk ve sorumsuz bir şekilde yaşamaya başlar. Çocuğun bu şekilde savruk bir yaşantı ve kişilik gelişimi

göstermesinde babanın, çocuğa küçüklüğünden beri uyguladığı baskı, korku ve şiddet etkili olur. Bunun yanında kasabada yürüttüğü siyasi faaliyetlerinden dolayı babanın, çocuğu ve ailesiyle ilgilenmemesi ve onlara yeterince vakit ayırmaması, çocuğun olumsuz kimlik gelişimini pekiştirmiştir. Freud (2006), nevrozlu bir yetişkin kimliğinin oluşumundaki en önemli etkenin, kişinin çocukluk döneminde yaşadığı sorunlar olduğunu belirtir. Çocuk, aile içinde uygulanan birtakım yaptırımlar ve disiplinler nedeniyle daha sonraki tüm yaşamını psikolojik açıdan etkileyebilecek, olumsuz bir kimlik geliştirir. Bu durum bireyde utanma, suçluluk, endişe, iğrenme, kaçış ve ruhsal çatışma gibi çeşitli duygu yoğunluğuna neden olur. Bu bağlamda babasının baskı ve şiddetinden uzakta, özgürce yaşayan başkişi, bir gün babasından gelen mektup ile Beyrut'a taşınacakları haberini alır. İçinde yaşadığı bu kasabadan uzaklaşacağını anlayarak tüm dünyası başına yıkılır. Bu durum, başkişinin anlatımıyla şöyle ifade edilir:

"İnmeler indirecektim… Bir türlü doyamadığım 'hürriyet'imin üstüne sünger çekmek lazım geliyordu.

Elveda mavi gökler, elveda şekerkamışçıları, elveda çikolatacılar, futbol arkadaşlarım, tozlu arsalar elveda! Elveda Cin Memet! Kediler, köpekler, serçe kuşları, yarasalar, Ulu Cami, saathane, Siptilli Pazarı… Hepinize elveda!" (BE, s. 22)

Babasının Beyrut'a gidişiyle "özgürlük"ü ilk defa hisseden başkişi, kasaba ile "kendini ve mutluluk" kavramını özdeşleştirir. Bu nedenle özdeşleştiği bu kasabadan ayrılacağını anlayınca âdeta büyük bir travma yaşar. Annesi ve kardeşleriyle bir akşamüstü ağlamaklı bir şekilde trene binerek kasabadan ayrılır. Başkişi, *"En sevdiğini az evvel topraklara kendi elleriyle vermişlerin o tesellisiz, bunaltıcı sıkıntısı içinde, tren kalktı."* (BE, s. 22) diyerek özgürlüğü tattığı ve kendini güvende hissettiği bu kasabadan ayrılmanın verdiği derin acıyı ve hüznü somutlar. Böylece kasabadan ayrılışı ile ölüm arasında benzerlik kurar. Ardından bu kasabadan uzakta, bilinmeyen ve korkunç geleceğine dair hayaller kurmaya başlar. Kasaba ile kendini özdeşleştiren başkişi, Beyrut'ta babasının evinde yaşadığı sıkıntılı süreç içinde çocukluğunda güzel günler geçirdiği ve hürriyeti ilk kez tattığı bu kasabanın özlemini çeker. Bu nedenle Beyrut'tan tekrar kasabaya sığınmak ister.

Zeliş romanında ise öne çıkan çocuk karakter başkişinin kız kardeşi Rabiye'dir. Herkes tarafından Rebiş olarak çağrılan Rabiye, on yaşlarında bir kız çocuğudur. Yaşına göre yaşam şartlarının vermiş olduğu olağanüstü bir çevikliğe sahip oluşuyla dikkat çeker. Ablası Zeliş'in her zaman destekçisi olur; etrafında gerçekleşen olayları gözlemleme,

anlamlandırma ve yaşına göre olgun bir biçimde yorumlama yeteneğine sahiptir. Ablasının Bekir ile değil, Cemal ile evlenmesi taraftarıdır. Bunun için Zeliş ile Cemal'in mektuplarını gizlice taşır. Ayrıca Bekir ve Kör Fehmi'nin, ablasını kaçırma planını fark ederek Zeliş'i bu durumdan haberdar eder ve ablasının kaçırılmasını önler. Bu nedenle romanda önemli bir yer edinen ve olayların akışında doğrudan etkili olan kişilerden biridir.

Aganta Burina Burinata romanında ise çocuklar, maddi imkânsızlıkların ve yozlaşmış zihniyetlerin kurbanı olarak sunulur. Kasaba ahalisinden Nusret Ağa adlı yoksul bir kişinin çocuğu hastalanır. Kasaba doktoruna götürülen çocuk, ailenin yoksulluğunu anlayan ve onlardan para alamayacağını düşünen doktor tarafından muayene edilmez. Başından gönderilmek için çocuğun müshil ilacı alması gerektiğini söyler. Bunun üzerine Nusret Ağa, soluğu aktarda alır. Aktar müshil yerine gaz tenekesinden bir kaba, bir okka hint yağı akıtır. Nusret Ağa, bunu çocuğa zorla içirir ve çocuk kusmaya başlar. Ancak doktorun sözüne güvenen Nusret Ağa, çocuğa hint yağı içirmeye devam eder. Bir süre sonra çocuk artık kollarını ve bacaklarını oynatamaz duruma gelir. Bir gün hint yağı içerken öksürüğü tutar ve kan kusarak son nefesini verir. Kasaba doktorunun, çocuğu muayene etmeden ona müshil ilacı vermesi, çocuğun ölümüne neden olur.

Romanda maddi imkânsızlıklar nedeniyle ölen bir başka çocuk ise Emine isimli bir kadının çocuğudur. Başkişi Mahmut, Fatma ve Ateşoğlu'nun birlikte çıktıkları ilk balık avından sonra Ateşoğlu'nun evine döndüklerinde eve, kucağında ölmüş çocuğunu taşıyan Emine isimli bir kadın gelir. Bu ölmüş çocuk aracılığıyla balıkçı ailelerinin çektikleri maddi sıkıntılar ve küçücük çocukların bu sıkıntılara maruz kalarak açlıktan ölmesi, romanda şöyle anlatılır:

"Çorbayı sessiz sessiz içerken kapı çalındı. İçeriye hıçkıra hıçkıra, salt kapkara göz kapkara bakış kalmış, orta yaşlı zayıf bir kadın girdi. Göğsünde uzun bir bohça taşıyordu. Onu yere koydu. Açtı. Yedi yaşlarında, bir deri bir kemik kalmış, ölü bir kız çocuğu idi. Ateşoğlu'na:

-Sizlere ömür geceleyin öldü. Son olarak 'Babamı istiyorum' diye haykırdı. Ah, yavrucuğuma gönlümün isteğince bakamadım. Babası iki aydan beri Yoran taraflarında balıkta, elimizde avcumuzda da bir şey yok." (ABB, s. 77)

Emine, çocuğunun ölümünden sonra cenaze masraflarını karşılamak için yattığı yatağı satmak ister. Ancak eski bir şilte görünümündeki yatak satılmaz. Son çare olarak kasabanın belediye başkanından yardım ister, yozlaşmış bir kişiliğe sahip olan belediye

başkanı ise çocuğun babasının balıkçı olduğunu ve bu nedenle çok para kazandığını bahane ederek Emine'ye yardım etmez. Belediye başkanının bu yozlaşmışlığı romanda, *"Babası balıkçı, kuyudan kova dolusu su çekiyormuş gibi balık çekiyor. Para kazanıyor, ona kefenlik mefenlik verirsek fakir fukaraya ne kalır?"* (ABB, s. 77) demesiyle somutlaştırılır. Böylece bu çocuğun ölümüne, balıkçı ailelerin çektikleri sıkıntıların ve yozlaşmış zihniyetin neden olduğu ortaya konur.

Başkişi Mahmut da anlatının başında çocuk karakter olarak sunulur. Ailesindeki pek çok erkeği denizde kaybeden aile, Mahmut'un ileride denizci olmaması için onu denizden uzak tutar. Ancak tüm sokakları denize açılan kasabada Mahmut'un denize olan ilgisi başlar. Ailesi onu denizden uzaklaştırmak için çıkmaz bir sokakta oynamasını ister, Mahmut ise bu sokakta yer alan çeşmenin yalağında yaptığı oyuncak kayığı yüzdürür. Böylece henüz küçük bir çocukken deniz tutkusu ortaya çıkar. Amcasının yapmış olduğu oyuncak kayık ise başkişinin çocukluğu üzerinde denizcilik duygularının iyice depreşmesi bakımdan derin tesirler bırakır. Aynı şekilde Mahmut'un arkadaşı Fatma da romanda öne çıkan bir başka çocuk karakterdir. Fatma, balıkçı bir ailenin kızıdır ve Mahmut, denize ilk defa Fatma ve onun babasıyla açılır. Böylece Mahmut, Fatma sayesinde ilk deniz tecrübesini yaşar, bu nedenle Fatma, romanda önemli bir yere sahip çocuktur.

3. 2. 6. 6. Memur

İncelenen romanlarda memurlar, sosyal düzen içinde devrin memuriyet anlayışının ve bürokratik yapısının ortaya konması için yazarlar tarafından bilinçli bir şekilde ele alınmıştır. Memurlar, şahıs düzeyinde çok fazla ön plana çıkmamakla birlikte genel olarak sorumsuz, iş yavaşlatan, tembel, rüşvet alan, adam kayıran ve eşrafa boyun eğen kişiler olarak sunulur. Hükûmet ile halk arasında aracı olan ve işlemleri düzenleyen bu kişilerin, görevlerini sağlıklı bir şekilde yapmamaları, halk ile hükûmet arasında kopukluğa ve devletin zayıflamasına neden olur. Böylece kendi insanına yabancılaşmış devlet yönetimi ve bürokratik çarpıklıklar gözler önüne serilerek toplumsal eleştiri yapılır. Bu olumsuz memur tipinin yanında kimi romanlarda ise işini usulüne uygun yapan memurların, kasaba eşrafının menfaatine ters düşmesi nedeniyle eşrafın baskı ve eziyetlerine maruz kaldığı hatta sürgün edildiği görülür.

Acımak romanında dönemin memuriyet anlayışının ve devlet dairelerindeki aksaklıkların önemle işlendiği görülür. Romanda ele alınan memurlar, genel itibarıyla dönemin devlet kurumlarındaki çarpık hizmet anlayışını ortaya koyar. Bununla birlikte

romanda rüşvet, görevini kötüye kullanma, bilgisizlik ve beceriksizlik gibi pek çok probleme de temas edilir. Başkişinin babası Mürşit Efendi, Sivas'ta maiyet memuru olarak göreve başladığı gün, daima vicdanının sesini dinleyeceği, hiçbir zaman kanun haricinde iş görmeyeceği, meslektaşlarıyla son derece iyi geçineceği, yalan söylemeyeceği, rüşvet almayacağı, iş ve sosyal yaşamında daima temiz kalacağı (A, s. 63) hususunda birtakım çalışma ilkeleri belirler ve her ne şartta olursa olsun bu ilkelere bağlı kalacağına dair kendi kendine söz verir. Ancak çalışma hayatı içinde belirlediği bu ilke ve ideallerinden her geçen gün taviz verdiği gerçeğini üzülerek kabul eder. Mürşit Efendi, ideallerinden bir bir vazgeçerek dönemin memurluk anlayışına ayak uydurmaya başladığını şöyle ifade eder:

"(R…) kazasına kaymakam oldum. Sivas'tan çıktım. Yeni bir muhite, yeni bir havaya girdim… İlk memuriyetim esnasında farkında olmadan ne kadar düştüğümü ancak şimdi, bu yeni muhitte yeni bir vazifeye başladığım uyanıklık saatinde, anlıyorum. Defterimin elime geçmesi hayırlı bir tesadüf oldu. Kendimle hesaplaşacağım. İlk teşebbüste iflâs etmiş gayretli bir tüccar gibi kaybolan kıymetlerle elde kalanları muvazene edeceğim. Sonra yeni bir programla yeni bir hayata başlayacağım. Evet itiraf etmeliyim ki ilk memuriyetimde çok düştüm. Umdelerimin bir kısmına sadık kalamadım. Herkesle iyi geçinecektim. Hemen hemen herkesi kırdım. Âmirlerimin sözünden çıkmayacaktım. Onlara isyan ettim. Hususî hayatımda daima temiz kalacaktım, fena itiyatlardan sakınacaktım. Yapamadım." (A, s. 78)

Mürşit Efendi ilk başlarda sevdiği ve tercih ettiği yalnızlığın, artık sıkıcı gelmeye başladığını fark eder. Önceden meclislerinde bulunmak istemediği memurlarla aynı ortamda bulunmaktan mutlu olduğunu, onların sahip olduğu dedikodu ve entrika zevkinin kendisine de bulaştığını hatta onlarla içki sofralarında buluşmaktan duyduğu memnuniyeti dile getirir. Bir süre sonra kasvetli ve tenha olan birinci evinden ayrılır, daha canlı ve hareketli bir caddede yeni bir eve taşınır. Mürşit Efendi'nin içinde olduğu bu durum, onun aynı zamanda iş ve sosyal yaşamında yaşadığı çatışmayı da somutlaştırır.

Teneke romanında ise kasabada Tahrirat Kâtibi olarak çalışan Resul Efendi, kaymakamı olmayan kasabaya beş aydır kaymakam vekilliği yapar. Çeltik ekim zamanı geldiğinde düzenlenen çeltik ekim yönetmeliğini hiçe sayan eşraf ve ağalar, kendilerine gerekli resmî izni vermesi için kaymakam vekilliğini yapan Resul Efendi'ye önce şirinlik yapar. Resul Efendi'nin bu istekleri kabul etmemesi üzerine ise onu açıkça sürgün ettirmekle tehdit eder.

Uzun süredir bu kasabada memurluk yapan Resul Efendi, kısa bir süre sonra emekli olmayı ve kalan yaşamını kasabadaki evinde mutlu bir şekilde geçirmeyi planlar. Dürüst ve çalışkan kişiliğiyle bilinir. Ekilen çeltik nedeniyle kasaba halkının ve özellikle civar köylerin, sıtma hastalığından kırılışına ve çocuklar başta olmak üzere pek çok kişinin ölümüne tanıklık eder. Bu nedenle kasabanın çeltik ekmek isteyen güçlü kişilerinin, kirli işlerine alet olmak istemez ve kasabaya yeni kaymakam atanana kadar onları oyalama taktiğine başvurur. Kasabayı ve kasaba halkını çok iyi tanır, gerçekleşen olayların içi yüzünü iyi bilir. Sonraki süreçte kasabaya atanan genç yaştaki tecrübesiz Kaymakam'ı uyaran ve etrafında olup biten olayların gerçek yüzünü Kaymakam Fikret Bey'e gösteren kişidir.

Vekilliği döneminde çeltikçilerin istediğini yapmayan Resul Efendi, hakkında Ankara'ya ve Adana'ya çekilen telgraflardaki çirkin iftiralar nedeniyle başka bir kazaya görevlendirilir. Çocuksu bir gülümsemeye sahip olan Resul Efendi, yaşadığı bu olaylar neticesinde donuk, soğuk, hareketsiz bir hâl alır (T, s. 10-11). Memuriyet hayatı boyunca maddi sıkıntı çeken Resul Efendi, görev yaptığı kasabada yılların verdiği emek ile en sonunda bir ev sahibi olmak üzeredir. Emeklilik hayali kurup kendi evinde oturacağı bir süreçte başka bir kasabaya gönderilmesi kararı, Resul Efendi'de derin bir yıkıma neden olur. Romanda Resul Efendi'nin ev sahibi olmak için verdiği on yıllık çaba ve yaşadığı derin üzüntü şöyle anlatılır:

"İkinci yıl taşını getirtti. Yığdırdı arsanın ortasına… Üçüncü yıl keresteyi aldı, dördüncü yıl çinkoyu… Beşinci yıl duvarının örülmesine başlanıldı, altıncı yıl üstü örtüldü. Tam onuncu yıl, pembe badana vuruldu. Resul Efendi yeni evine taşındı…" (T, s. 12)

Eşi ve on dokuz yaşında bir kızıyla yaşayan Resul Efendi; yıllar yılı kırık dökük, tozlu, bakımsız bir evde yaşadıktan sonra çok zor şartlarda ve büyük heveslerle bir ev sahibi olur ancak bu kez de kasabanın yozlaşmış ağalarının ve eşrafının baskısıyla karşılaşır. Bu nedenle evinde doğru dürüst oturamadan başka bir kazaya gönderilme kararıyla karşı karşıya kalır. Ardından kasabaya yeni kaymakamın atanması haberiyle bir soluk alır ve üzerindeki ağır sorumluluktan kurtulur.

Zeliş romanında ise birbirini seven Zeliş ile Cemal'in birlikte kaçmalarından sonra Zeliş'in babası Recep, Bekir, Kör Fehmi ve Yaşar, arzuhalciye Zeliş'in Cemal tarafından kaçırıldığı yönünde bir şikâyet dilekçesi yazdırır. Ardından bu dilekçeyi savcıya sunmak için sabah erkenden adliye binasına gelir. Bu sırada savcı ve hâkimin, görevi başına saat

dokuzdan önce gelmediğini öğrenen Recep ile Bekir'in şaşkınlıkları ve memur algıları şöyle aktarılır:

"Onların hesabına göre vakit öğleye yaklaştığı hâlde çalışmanın başlamaması tuhaftı. Recep de, Bekir de memur kısmının hazır para aldıklarını akıllarından geçirdiler." (Z, s. 196-1979

Tütün üreticileri, yazın başlangıcında kasaba merkezindeki evlerini terk edip bağlara çardaklara gelir ve tüm aile bireyleri, küçük büyük demeden bütün yaz boyunca yoksulluk içinde gece gündüz çalışır. Sabah erkenden kalkarak zorlu şartlarda üretim yapan tütün işçilerine karşın resmî dairelerde devleti temsil eden ve halka hizmet için bulunan savcı ve hâkimin, işinin başına geç gelmeleri eleştirilir. Alacakaranlıkta işe başlayan tütün üreticileri için saat dokuz öğle vaktine eşdeğer bir vakit olarak görülür. Burada toplumsal bir soruna işaret edilerek devlet dairelerindeki yozlaşmaya dikkat çekilir. Öte yandan adliye kapısında bekleyen kasaba halkı, adliyenin bahçe kapısından savcı ve hâkimin girdiğini görünce dilekçelerini imzalatmak için yanlarına gider. İşe geç gelmelerine rağmen yoğunluktan şikâyet eden ve gün boyu bakacağı duruşma sayısını düşündükçe de bunalan savcı, imza bekleyen bu insanlar hakkında öfkesini ve aynı zamanda kahvehanelere bakışını şöyle dile getirir:

"Ne adamlar birader (...) sanki babalarının uşakları var karşılarında! Her biri dünyada kendi işinden başka işimiz yok sanır. Tabii insan bütün sene kahvede oturur, sadece birkaç gün çalışırsa karşısındakini de öyle görür..." (Z, s. 198)

Savcının, çoğunluğunu tütün üreticilerinin oluşturduğu Urla kasabasının sakinleri hakkında bu şekilde aşağılayıcı cümle kullanması, zor ve ağır şartlarda çalışan bu insanları tembel olarak nitelendirerek onların sorunlarını görmezden gelmesi, savcının bireysel ve mesleki bakımdan yozlaşmışlığını ortaya koyar. Bunların dışında *Zeliş* romanında işini hakkını vererek yapan hatta olması gerekenden daha fazla fedakârlık gösteren memurların varlığından bahsetmek de mümkündür. Adliyede bulunan hukuk ve ceza mahkemesi yazıcılarının, işinin başına erkenden gelerek o günkü duruşmalara çıkacak dosyaların işlemlerini tamamladıkları ve işleri yetiştirebilmek için kendi yaşamlarından olağanüstü bir çabayla ödün verdikleri görülür. Bu durum romanda, *"Çalışma saatleri duruşmalarda, keşiflerle dolu geçen yazıcılar, kararların ara kararların yazılmasını yetiştirebilmek için çalışma saatleri dışında iş saatinden önce, iş saatinden sonra en az iki üç saat fazla çalışmak, büyük şehirlerde iki, bazen üç yazıcının gördüğü işi tek başlarına yetiştirmek*

zorundaydılar." (Z, s. 195-196) şeklinde ifade edilir. Böylece kasaba adliyesinde çalışan yazıcıların, şehirde çalışan meslektaşlarına göre daha ağır şartlarda çalıştığı vurgulanır.

Nâbi'nin Park Kahvesi romanında ise kasaba eşrafıyla iş birliği yapan Su İşleri Müdürü'nün yozlaşmışlığı üzerinde durulur. Kasaba eşrafından Zati Bey, Menderes Irmağı'nın taşmasıyla bataklıkların su ile dolmasını ve bu bataklıklarda yetişen sazlardan binlerce lira kazanmayı amaçlar. Bu nedenle Menderes Irmağı'nın taşmasını sağlaması için kasabanın Su İşleri Müdürü'ne rüşvet verir. Su İşleri Müdürü, Zati Bey'den aldığı rüşvet karşılığında düzmece bir gerekçeyle resmî bir yazı yazar ve Menderes'in taşması için gerekli ortamın oluşmasına zemin hazırlar. Su İşleri Müdürü, Menderes'in denize rahat dökülebilmesi ve bu sayede taşmasını engellemesi için çalışan makinelerin artık durdurulması hususunda verdiği karar ile büyük bir yozlaşma örneği sergiler. Su İşleri Müdürü, bu davranışıyla yoksul kasaba halkının emek verdiği mahsulün sular altında kalmasına ve kasabada sıtma hastalığı oluşmasına neden olur. Tüm kasabanın emeğine karşılık Zati Bey'in bu bencilce isteğine alet olur.

Denizin Çağırışı romanında ise öne çıkan memurlar, kasabaya hizmet için gelen idealist gençlerin projelerinin önünde birer engel duran, yozlaşmış kişiler olarak sunulur. Küçük bir kasabaya öğretmen olarak giden başkişi, bu kasaba okulunu Anadolu'nun en güzel okulu yapmak, çeşitli projelerini ve ideallerini gerçekleştirmek için çeşitli girişimlerde bulunur. Ancak yeniliklere kapalı olan millî eğitim memurunun ve kasaba kaymakamının her defasında ödenek olmaması gerekçesiyle genç ve idealist öğretmenin istek ve heveslerinin önünde durduğu görülür. Böylece öğretmenin projelerini ve ideallerini gerçekleştirmesine engel olur. Öğretmenin projelerinin önünde engel olarak duran bu yozlaşmış kişiler, Anadolu'nun bu kasabasını aydınlatmak ve bilgiyle donatmak için gelen genç öğretmeni desteklemek yerine onun kendi kabuğuna çekilmesi için olumsuz şartları hazırlar. Bu kişiler, yapıcı olmak yerine çalışkan gençleri körelterek yıkıcı bir duruş sergiler. Aynı şekilde kasaba kaymakamının, bir eşrafın başarısız olan çocuğunu, iltimas yoluyla geçirmesini ister.

Karanlık Dünya romanında ise kasabadaki memurların durumu ve kasaba halkının memur algısı ortaya konur. Buna göre Kaymakam'ın kasabada yokluğunu fırsat bilen kaymakamlık memurlarının, görev saati içinde kahvehanede tavla oynadıkları görülür. Bunun dışında kasabaya Nüfus Müdürlüğüne gelen bir köylünün, nüfus memuru karşısındaki durumu söz konusu kasabadaki memurların yozlaşmışlığını, görev ve sorumluluklarını yerine getirmeyişini ortaya koyar. Buna göre İdris adında bir köylü,

evlenecek olan kızının resmî işlemlerini yaptırmak için kasabaya gelir. Nüfus memurunu, görev yerinde göremeyince memurun evine gider ve onu evde tavuk keserken görür ve memurun iki saat sonra görev yerine döneceğini öğrenir. İdris'in, nüfus dairesi önünde beklediğini gören kasabanın genç hâkim adayı olan başkişi Ahmet, İdris'e niçin beklediğini sorar ve durumu öğrenmesi üzerine Kaymakam'ın odacısını göndererek nüfus memurunun derhâl mesaisine dönmesi için nüfus memurunu çağırtmak ister. Ahmet'in nüfus memurunu çağırtmak istemesi, İdris'te büyük bir paniğe neden olur. Ahmet ve İdris arasında geçen şu diyalog, kasabada insanların memurlar karşısındaki korkusunu ve memur algısını somut bir şeklide ortaya koyar:

"Ahmet Kaymakamın uyuyan odacısına baktı:

-Hele dur, ben onu şimdi getirtirim…

-Aman bey, sakın yapma…

-Neden?

-Celâllı adamdır, kızar sonra...

-İş saatinde tavuk kesilir mi?

-Tavuk da keser, koyun da… Memurdur o…

-Ben de memurum, İdris Ağa.

-Sözüm sana değil… Çağırtsan şikâyet ettim sanır. Kızın adı defterde Huriye yerine Nuriye yazılmış der, beni aylarca süründürür…

-E, sen böyle bekleyecek misin?

-Biz beklemeye alışıkız beyim, başka ne işimiz var ki?" (KD, s. 58)

Ahmet ile İdris arasında geçen diyalogda devlet memurlarının, mesai saati içinde istedikleri gibi davranmalarının ve kendi şahsi işleriyle uğraşmalarının eleştirisi yapılır. Kasaba insanının, işlerinin halledilebilmesi için eli kolu bağlı bir şekilde memurlara ve onların keyfi davranışlarına olan mahkûmiyeti ortaya konur. İdris'in, nüfus dairesinde işini halledemediği gibi nüfus memurunun evinden çağırtılmasından bile korktuğu görülür. Mesai saati içinde görevi başına çağrıldığı için öfkeleneceğini bildiği nüfus memurunun, bir şekilde kendisine çeşitli zorluklar çıkartarak işi zora koşacağından endişe duyar. Bu nedenle yapılan haksızlığı, beklemeyi ve onlara mahkûmiyeti baştan kabul eder.

3. 2. 6. 7. Muhacir

Reşat Nuri'nin romanlarında sunulan kasaba mekânlarının, genel olarak kapalı/dar mekân şeklinde olduğu görülür. Bu romanlarda Anadolu ve Anadolu'da yaşayan yoksul insanların, acımasız ve sert sosyal yapıya karşı boyun eğişleri, bütün olumsuzlukları sanki kaderleriymiş gibi çaresizce kabul edişleri gözler önüne serilir. Bu insanların psiko-sosyal kimliklerini şekillendiren etken, içinde yaşadıkları mekânın/kasabanın şartlarıdır. Maddi imkânsızlıklar içinde olan kasabalar, başka yerden gelen yabancı göçmenlere karşı da duyarsızdır. Bu bağlamda kasaba sakinlerinin, muhacirleri ötekileştirerek toplumdan soyutladıkları görülür, böylece sosyal yaşamın gereğinin yerine getirilmediği ortaya konur. İnsanların bu şekilde bir rol üstlenmemesi ve normalleşememesinin en büyük nedeni, içinde yaşanılan mekânın sosyo-ekonomik hâlidir. İçinde yaşanılan çevrenin değişmesi dâhilinde insan da değişir ve normalleşir.

Değirmen romanda Sarıpınar kasabasının Balkan Muharebesi'nden sonra çok sayıda muhacir akımına uğradığı görülür. Çayın karşısındaki Gaziler ve Çaybaşı Mahalleleri, pek çok farklı insanı ve bu insanların sorunlarını barındırır. Kasabada çayın öteki tarafında yaşayan bu muhacirler, çok zor şartlar altında yaşamlarını sürdürür ve kasabanın yerel halkına hiçbir rahatsızlık vermeden kendi sorunlarını kendi aralarında çözmeye çalışır. Sarıpınar kasabasında bulunan muhacirlerin durumu şöyle anlatılır:

"Çayın karşı yakasındaki Gaziler ve Çaybaşı mahalleleri çeşit çeşit insanları ve Arap saçı gibi karmakarışık meseleleri ile âdeta bir küçük Makedonya hâlinde idi. Bereket versin ne insanlar ne de meseleler çayın beri kıyısına geçmiyorlar, muhacircikler bir yandan doğup bir yandan ölerek kendi yağları ile kavrulup gidiyorlardı." (D, s. 67)

Sarıpınar Belediyesinin imkânlarının, kendi kasaba halkına dahi yetmediğini anlayan muhacirler, çayın öbür tarafında kendi kendine yaşar. Bu insanlar, Makedonya ve Trakya'dan bin bir güçlükle kaçarak gelmiş ve canlarını zor kurtarmış göçmenlerdir. Kaymakam Halil Hilmi Efendi, Sarıpınar kasabasına gelmiş bunca muhacirin nereye yerleştirileceği konusunda zorluk çeker. Onlara kalacak yer bulma ve yiyecek sağlamanın güç olduğunu belirtir. Kasabada yaşan(may)an deprem sonrasında belediyede bir komisyon, muhtaçlara para yardımında bulunacağını duyurur. Bu yardımdan pay almak isteyen muhacirler, romanın akışı içerinde kendi varlılarını gösterir. Daha sonra Şehzade'nin, Sarıpınar kasabasını ziyareti sırasında muhacirlerin içler acısı durumu, ayrıntılı bir şekilde ortaya konur.

3. 2. 6. 8. İşçi

İşçi, *"başkasının yararına bedenini, kafa gücünü veya el becerisini kullanarak ücretle çalışan kimse"* (www.sozluk.gov.tr., Erişim tarihi: 01.04.2020) olarak tanımlanır. İşçi sınıfı ise işçileri, başka bir deyişle emekçileri ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Çalışma kapsamında ele alınan romanlarda genel olarak kasaba eşrafının ve zenginlerinin, karın tokluğuna çalışmak zorunda olan çaresiz işçilerin emeklerini sömürdüğü ve onların sefalet, açlık, hastalık ve ölüm gibi durumlarla karşı karşıya kalmalarına neden olduğu görülür. Üst tabakayı temsil eden kesimin gözünde *"işçi ne kadar çok üretirse o kadar az tüketecek nesnesi vardır; ne kadar çok değer yaratırsa o kadar çok değerden düşer ve saygınlığının azaldığını görür; ürünü ne kadar biçimliyse işçi o kadr biçimsizdir; (...) iş ne kadar us işi olmuşsa işçi ustan o kadar yoksunlaşmış ve doğanın o kadar kölesi durumuna gelmiştir."* (Marx, 2013: 23). Bunun bir yansıması olarak işçi sömürülen, hiçbir hakka sahip olmayan ve ağa ve eşrafın çıkarları uğruna canı hiçe sayılan bir kesim olarak romanlarda yer alır.

Kuyucaklı Yusuf romanında dönemin ekonomik şartları göz önüne alındığında durumun üst tabakanın lehine geliştiği, alt tabakanın ise iyiden iyiye ezildiği görülür. Ülkenin içinde bulunduğu karışık durumdan yararlanan ve kendilerini devlet içinde devlet gibi algılayan iş veren kesim, bir başına kalan işçi sınıfını ve kasaba halkını, acımasızca ezmeye ve emeğini sömürmeye başlar. Bu nedenle eserde üzerinde durulan en önemli noktalardan birinin de işçi ve işveren sorunları olduğu görülür.

Kasabanın zenginleri ve eşrafı var olan gücünü tescillemek ve yoksul kasaba halkı üzerinde hüküm sürebilmek için devletin gücüne de ihtiyaç duyar. Eşraf ve zengin kesim, bürokrasi aracılığı ile kendi gücünü resmîleştirmiş olur. İşçi sınıfı, onlar için servetlerine servet katarken kullandıkları bir basamak niteliğindedir. Böylece ezilen tabakayı oluşturan işçi sınıfında maddi ve manevi bakımdan tahribatlar oluşur. Romanda işçi sınıfının durumu, *"… bunlar, feleğin sillesini yemiş, ya boğaz tokluğuna bir nalbant veya kahveci yanında çalışan ve böylece günün on sekiz saatini işbaşında geçiren fukaralar; yahut da yazın tarlada, kışın zeytinde çalışıp anasını beslemeye uğraşan yetimlerdir; herkes bunlara merhamet ve çekingenlikle bakar."* (KY2, s. 21) şeklinde ortaya konur. Özellikle kadın ve çocuklardan oluşan bu kesim, tarlalarda çok ağır şartlar altında hiçbir sosyal güvenceye sahip olmadan karın tokluğuna çalışır. Tarımda makineleşmenin yaygınlaşmasına yerine ucuz iş gücü olarak insanların kullanıldığı dikkat çeker.

Köyden kasabaya evlatlık olarak getirilen başkişi Yusuf, evlat edinildiği evin hanımı Şahinde Hanım tarafından istenmemesi, aşağılanması, kasaba insanının yapaylığı ve eşrafın alt sınıftan insanları hor görmesi, Muazzez'i sevmesine rağmen babasının kumar borcu nedeniyle onun Bakkal Ali'yle evleneceğini düşünmesi ve ilerleyen süreçte kendi varlığını ortaya koyacak bir işinin olmaması gibi pek çok etken nedeniyle kasabada yalnızlık ve yabancılık çeker. Kendini kasabada yalnız ve yabancı hisseden Yusuf, bu etkenlere bağlı olarak kasaba insanına bir türlü alışamaz ancak zeytin bahçelerinde çalışan işçiler ile kendi arasında duygusal bir bağ kurar. Ezilen, sömürülen işçileri gördüğünde Kuyucak köyünden tanıdık kişilere rastlamış gibi içinde bir heyecan belirir. Yusuf'un tarım işçileriyle arasında gelişen duygusal bağ, romanda şöyle ifade edilir:

"Yusuf, işçilerin dilini de herkesten iyi anlıyordu. Bazı mal sahipleri, kadınların, yanlarında getirdikleri emzikli çocuklarına meme vermelerine bile müsaade etmezlerken, Yusuf onların biraz yorulduğunu görür görmez derhâl işi bıraktırırdı. Bu zavallıların hâlini mukadder telakki etmekle beraber, onlara çok acıyordu. Sabah karanlığında, soğuktan büzülmüş, kollarında ufak bir ekmek sepeti ve sırtlarında çocukları ile, gülünç bir ücret mukabilinde çalışmak için kasabanın sokaklarından zeytinliklere akın eden bu sarı benizliler kafilesi, onun merakını çekiyordu. Çok kere bunlar yanından geçerken, Yusuf, içlerinden birini durdurup konuşmak arzusunu duymuştu; havadan sudan, ne olursa olsun birkaç şey konuşmak. Çünkü altı seneden beri kendisi gibi konuşan birine rast gelmemişti ve bu zeytin amelesinin kendisi gibi konuşacağına dair içinde müphem bir kanaat vardı." (KY2, s. 26)

Köyüne özlem duyan Yusuf, bu kasabada kendini yalnız hisseder. Kendi gibi yalnız ve garip gördüğü zeytin işçileriyle özdeşleşerek kendini onlara yakın hisseder. Saf, bozulmamış ve iyi kalpli olarak değerlendirdiği bu işçiler ile kendi arasında görünmeyen bir bağ olduğunu sezinler. Bu nedenle duygusal yönden kasabanın yapay insanlarından kaçarak tarım işçilerinin doğallığına sığınır. Bu durum Yusuf'un, işçilere karşı daha insani ve merhametli yaklaşımında etkili olur.

Romanda tarım üretiminde ve meyve ve sebzelerin toplanmasında genellikle kadın ve çocukların çalıştığı dikkat çeker. Bunlardan biri soğuk bir kış günü Yusuf'un zeytin bahçesine iş için gelen bir anne ile hasta kızıdır. Kübra adındaki bu kız, kasaba eşrafından Şakir Beylerin maiyetinde çalışırken Şakir ve babası Fabrikacı Hilmi Bey tarafından cinsel saldırıya uğrar ve dövülerek işten atılır. Bu nedenle onlar da iş için Yusuf'un zeytin bahçesine gelir. Kadın ağlayarak yalvarır ve kendilerine iş ister. Yusuf bu duruma üzülerek onları işe alır. Zayıflığı ve renginin sarılığı ile dikkat çeken bir kız olan Kübra'nın yüzünde

aynı zamanda nefret akseden bir duruş vardır. Kübra ve annesi, Hilmi Bey'in kirli işlerini yürüten Hacı Etem tarafından hakarete uğrar, dayak yer, tehdit edilir, yalancı şahitlik yapmaları için baskıya maruz kalır. Kübra ve annesinin bu durumu, kasabadaki işçi sınıfının yaşam koşullarının zorluğunu somutlar.

Yusuf maddi imkânları kısıtlı bir genç olmasına rağmen elinden geldiğince yoksul insanların yardımına koşar, işçileri destekler, onlara arkadaşça yaklaşır. Kasaba eşrafından Şakir'in, namusunu kirlettiği Kübra'ya ve annesine yardım eder. Hatta onları korumak için girdiği bir tartışmada kasığından bıçaklanır. Henüz Kübra ve annesinin başından geçenleri öğrenmeden ve işçiye ihtiyacı yokken bile onları zeytin bahçesinde işe alması, daha sonra onların Salâhattin Bey'in evinde kalmasını sağlaması, Yusuf'un yoksul halk kesimini temsil ettiğini gösterir. Yusuf'ta, kendini yabancı gördüğü bu kasabada her zaman ezilmişin yanında olma duygusu hâkimdir.

İnsan Kurdu romanında ise köyden kasabaya çalışmak için gelen işçilerin karşılaştığı maddi ve manevi zorluklar üzerinde durulmuştur. İşçiler kasabada bir han odasında sağlıksız koşullarda yaşar. Sabah erkenden uyanır, akşam eve döndüklerinde yemek yapar, aynı odada en az üç kişi kalır. Gurbet acısı çeken işçiler, geride bıraktıkları sevdikleri için para biriktirmeye çalışır. Henüz bir işe giremeyen işçiler ise kahvehanelerde ustaların gelmesini umutla bekleyerek işe girmenin hayalini kurar.

Bu işçiler, cumartesi saat üçe kadar çalıştıktan sonra pazartesiye kadar kendilerine vakit ayırmaya çalışır. Cumartesi gününü büyük bir arzuyla bekleyen işçiler, o gün bir miktar avans aldıktan sonra kimileri dinlenir; birçoğu da yakındaki derede çamaşır yıkamak için işe koyulur. Kasabaya çalışmak için köyden gelen başkişi Ali, bir kereste fabrikasında işçi olarak çalışmaya başlar. Ancak fabrikada kavga çıkması nedeniyle işten ayrılır. Daha sonra şantiyede bekçilik yapmaya başlar. Ali şantiyede çalışmaya başlayınca han odasından ayrılarak şantiyedeki barakada kalır. Barakada kalma parası vermemekle birlikte burası oldukça sağlıksız koşullara sahip bir yerdir. Yatmak için yatağı bile olmayan Ali, inşaatın başlamasından sonra çıkan boş çimento torbalarını desteleyerek kendine yatak, çamaşır torbasını ise yastık yapar (İK, s. 45).

Zeliş romanında ise tütün tarlalarında, bağlarda ve zeytinliklerde zor şartlar altında çalışan işçilerin günlük yaşantıları ve sorunları üzerinde durulur. Yazın başlarında kasabanın merkezindeki evlerinden bağlara çardaklara taşınan ailelerin zorlu hayatta kalma mücadelesine tanık olunur. Romanda bu ailelerin yoksulluklarına sık sık vurgu yapılır.

Nitekim bu durum; başkişi Zeliş'in, babasının borcundan dolayı babası tarafından Bekir'le evlendirilmek istenmesi ve bu evliliğe razı gelmeyen Zeliş'in, Bekir tarafından kaçırılma planına yine babasının onay vermesiyle ortaya konur. Bunun yanında romanda tarım işçilerinin maddi ve manevi yönden yaşadığı sıkıntılar gözler önüne serilir.

Karanlık Dünya romanında ise işçilerin durumu, öncelikle başkişi Ahmet'in kasabada baktığı bir dava aracılığı ile ortaya konur. Sonraki süreçte ise mevsimlik çeltik işçilerinin hâli, başkişinin kaderinin belirleyicisi olması bakımından romanda oldukça önemli bir yere sahiptir. Buna göre kasabada görülen bir davada köyden gelen, elli yaşlarında, iri yarı, mahzun bakışlı bir tarım işçisinin, ağasının başını taşla yarması nedeniyle yargılandığı görülür. Ahmet; sakin, sessiz ve zavallı görünüşlü bu adamın, bir kişiyi yaralamış olmasına şaşırır. Ağanın, kendisine bir şey yapıp yapmadığını öğrenmeye çalışır. Yarım saat süren ısrarının sonunda tarım işçisi, Ahmet'e, *"Tarla onun, tohum onun, öküz onun…"* (KD, s. 34) cevabını verir. İlk başta köylerdeki ağa-işçi ilişkisinden, işçilerin yaşam koşullarından ve sömürülüşlerinden habersiz olan Ahmet, bu cevaba hiçbir anlam veremez. Ancak sonraki süreçte işçilerin durumunu gördükten sonra etrafındaki her şeyi anlamlandırmaya başlar. Bu hâliyle tarım işçisinin verdiği bu cevap, ağaların karşısında emekleri sömürülen işçilerin durumunu en iyi şekilde somutlaştırır. Ömürleri boyunca çalışıp emeklerini ortaya koyan bu işçilerin, hiçbir şeyin sahibi olamadan yaşamını tamamladığı görülür.

Romanda kasabadaki çeltik işçilerinin durumu ise başkişi Ahmet'in kaderinin belirleyicisi olur. İstanbul'dan, eniştesi ve teyzesinden aldığı mektupla İstanbul'a çağrılan başkişi, İstanbul'a gideceği günün arifesinde Orman Mühendisi olan arkadaşıyla birlikte bir iş için Umurcu köyüne giderken ufukta yağmur bulutu şeklinde ağır ağır ilerleyen bir karartı görür. İstanbul'a gideceği ve bu kasabadan kurtulacağı için büyük bir sevinç içinde olan başkişide, bu karartı, tarif edilmez duygular uyandırır. Bu durum romanda, *"Ahmet tekrar dağlara, sonra ufukta görünen karaltıya baktı. Karaltı nedense onu çekiyordu. Görünmez kuvvetlere inanmadığı hâlde kalbinin gittikçe sıkıştığını duyuyor, kaderinin bu ağır ağır ilerleyen şekilde toplandığı vehmine kapılıyordu."* (KD, s. 92) sözleriyle ifade edilir. Ahmet'in kaderinin belirleyicisi olan bu karartı, içindeki sevincin yerini onu rahatsız eden, ruhunu sıkıp bunaltan, belirsiz bir duygunun kaplamasına neden olur.

Arkadaşından, ufukta gördüğü karartının kasabaya dönen çeltik işçileri olduğunu öğrenir. Kadın, erkek ve çocuklardan oluşmuş, yaklaşık altmış kişilik bu işçi kafilesi, çeltik tarlalarında çalışan mevsimlik işçileridir. Üstleri başları sefil bir vaziyette olan bu işçiler,

hiçbir maddi birikim elde etmeden dizlerine kadar su içinde çalışır. Sıtma hastalığına rağmen hiç olmazsa birkaç ay karınlarını doyurabilmek için mücadele eder. Bu çalışma sezonunun sonunda ise iş sahibi tarafından çıkarılan yiyecek tüketimi faturası nedeniyle para kazanamadıkları gibi üstüne bir de iş sahibine borçlu olarak döner. Hemen hepsi sıtmaya yakalanmış olan bu işçilerin kimisi yollarda kimisi ise kaymakamlığın veya adliyenin kapısında hakkını aramak için çabalarken hayatını kaybeder. Onca çabaya karşılık bir sonuç alamayanlar ise sonunda çaresiz bir şekilde hakkını aramaktan vazgeçer. Romanda bu işçilerin verdiği mücadele, bir ölüm-kalım savaşı olarak tanımlanır.

Kasabadaki bu işçilerin durumu, Ahmet'in kendini gerçekleştirmesi ve kasabadaki varlığının gayesini bulması bakımından önemlidir. Kendini bu kasabaya ait hissetmeyen ve sürekli olarak kasabadaki aidiyetini sorgulayan Ahmet, çeltik işçilerinin yaşam mücadelesini ve ölüm-kalım savaşını görmesi sayesinde, ruhunu sıkıp bunaltan ve zihnini saran arayış duygusunun cevabını bulur. Artık bu kasabada ezilen, sömürülen işçilerin haklarını savunmak ve onların verdiği bu ölüm-kalım savaşında onları yalnız bırakmamak, Ahmet'in yaşam gayesi hâline gelir. Bu nedenle Ahmet, kasabada kalmayı tercih ederek sonsuz bir huzura kavuşur.

3. 2. 6. 9. Din Adamları

İncelenen romanlarda genel olarak sözde din adamlarının, kendi çıkarları için dini, bir araç olarak kullandığı görülür. Bu kişiler, işgal güçleriyle iş birliği yaparak vatanını, milletini ve kendi kimliklerini hiçe sayarlar. Dini yalnızca bir sömürü unsuru olarak kullanarak insanları kin ve nefrete sevk ederler.

Yeşil Gece romanında Sarıova kasabasının, laikliği benimsemiş gibi görünen ancak maske takmış gerçek bir softa olan Eyüp Hoca adlı bir kişi tarafından yönetildiği görülür. Başkişi Ali Şahin, kasabaya ilk geldiğinde Maarif Müdürü'nün odasında gördüğü Eyüp Hoca'nın rahat hareketlerinden ve aynı zamanda tehdit ve alay içeren konuşmalarından onunla ilgili pek olumlu bir izlenim edinmez. Maarif Müdürü'nü kuklası gibi gören bu kişinin, *"... kasabanın en korkunç gizli kuvvetlerinden biri olduğunu hisseder."* (YG, s. 54). Kasabanın karanlık gücü olarak görülen Eyüp Hoca, hükûmetin memurlarını ve her türlü imkânını kendi çıkarları doğrultusunda kullanan ve hükûmetle âdeta oyun oynayan bir kişidir. Kasabanın en önemli kutsal mekânlarından biri sayılan Kelâmi Baba Türbesi'nin yanması, Eyüp Hoca'nın önderliğinde kasabanın gizli güçleri tarafından fırsata çevrilir. Softalar ve gericiler, kendi varlıklarının ve dokunulmazlıklarının devamı için kasaba

halkının dinî duygularını bu oyuna alet eder. Kasaba halkının dini duyguları üzerinde oynanan bu oyun, romanda şöyle dile getirilir:

"Evvela halkın zaman zaman uyuşur, söner gibi olan gayreti diniyesini tahrik etmek pek lazım bir şeydir! Bunun için din ve şeriatı tehlikede göstermekten daha müessir usul var mıdır? 'Dinsizler, Kelâmı Baba türbesini yakmış!' demek, senin Yeşil Ordu gönüllüleri dediğin cahil mutaassıplara 'Ya eyyühennas… Tehlike var… Silah başına!' demekten farksızdır. Asker ordusuna nasıl mesleğini unutturmamak için zaman zaman manevralar yaptırılıyorsa onlara da böyle manevralar yaptırılır…" (YG, s. 184)

Yapılan oyunlar, halkın belirli duygularını diri tutmaya yönelik girişimlerdir. Aslında bütün bunlar, ülkedeki laiklik çalışmalarına karşı softaların kendi çıkarları ve varlıklarını idame ettirmelerini sağlamak için yapılan sistemli davranışlar bütünüdür. Bu yangında Kelâmi Baba Türbesi'nin sorumlusu olarak Nihat Efendi adındaki matematik öğretmeninin gösterilmesi, bilinçli bir tercihtir. Medreselere karşı mekteplerin savunulduğu bir dönemde Nihat Efendi'nin suçlu olarak yargılanmasıyla mektep hocalarını, halkın dinî inançlarından uzakmış gibi göstermek amaçlanır. Aynı zamanda Nihat Efendi'nin matematik öğretmeni olmasıyla mekteplerde okutulan dersler gereksiz ve mektep hocaları ise bir işe yaramazmış gibi gösterilmeye çalışılır. Yozlaşmış zihniyetin bu gizli amacı, romanda şöyle ortaya konur.

"… Nihat Efendi Sarıova İdadisi riyaziye ve Fransızca muallimidir ... Medreselere hiçbir zaman giremeyecek iki ders… İdadi Mektebi Fransızca ve riyaziye mualliminin kundakçı diye mahkûm edilmesi, tasavvur et, medreseler için ne parlak bir zaferdir… Nihat Efendi'nin 'Kelâmi Baba' türbesini yaktığından şüpheliyim; fakat medresecilerin idadiye bir bomba koymak istedikleri muhakkak… Evet, bu muhakkak idadiye karşı bir suikast…" (YG, s. 184-185)

Bu tür olaylar, milletin üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen karanlık güçler tarafından sinsice yapılan oyunlardır. Bu oyunların hengâmesi arasında hak ve hakikatin üstü örtülmeye çalışılır. Bu kişiler, kasaba halkının dinî duygularını diri tutarak onları, her daim kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya hazır hâle getirmeyi amaçlar.

Vurun Kahpeye romanında ise din adamı olarak görünen Hacı Fettah Efendi adlı bir kasaba eşrafının, işgal güçleri ile iş birliği içinde oluşu üzerinde durulur. Hacı Fettah Efendi, kişisel çıkarları için düşman karargâhına giderek kasabadaki Kuvayımilliye'yi ihbar eder. Kendi emellerine engel olduğunu düşündüğü ve vatan-millet uğruna çaba gösteren Ömer Efendi'yi önce tevkif ettirir; sonra da Yunanistan'a sürgün ettirir. Laikliği benimsemiş

duruşuyla öne çıkan ve Kuvayımilliye Komutanı'nın nişanlısı olan kasaba öğretmeni Aliye'yi, Yunan Kumandanı Damyanos'un tuzağına düşürmek için elinden gelen her şeyi yapar. Kendi isteklerine boyun eğmeyen namuslu kadınlara iftira atar ve kasaba ahalisine Kuvayımilliye'yi din düşmanı olarak tanıtır. İnsanların saf dinî inancını kullanarak "Din elden gidiyor!" nidasıyla insanları galeyana getirir ve kasabada kargaşaya sebep olur. Hacı Fettah Efendi'nin, bir din adamı gibi görünerek halkı kendi çıkarı için kullanması ve onları istediği şekilde yönlendirmesi, şu sözleriyle ortaya konur:

"Bıyıksızları, gâvurlar gibi yakalık takanları, din düşmanı olanları istemeyiniz! Onlar ki ellerine kudret geçer geçmez mukaddesatı çiğner, kadınlarımızın örtülerini kaldırır, sünnet ve farzı inkâr ederler. Onları istemeyiniz! Ey ahali onların kanı kafirlerin kanı gibi helaldir ... herhangi bir kuvvet ve hükûmet, nereden gelir ve kim olursa olsun, camilerimizi, dinimizi sinayet ederse (korursa) ona biat ediniz!" (VK, s. 42-43)

Hacı Fettah Efendi, çıkarına ters düşen laiklik düşüncesi karşısında, düşman kuvvetlerinin ve hükûmetlerinin egemenliği altında yaşanması gerektiğini ve laikliği savunanların da kanlarının helal olduğunu kasabalılara ateşli bir şekilde aşılar. Yunan kuvvetlerine taraftarlık ederek Müslümanları birbirine kırdırmaya çalışır. Kasabada laikliği benimseyen Aliye Öğretmen'i evine alan Ömer Efendi'yi, *"benim bağımı zaptetti"* (VK, s.111) bahanesiyle cezalandırmak ister, bu nedenle Yunan kuvvetlerinin kasabayı işgal etmesini sağlar. Daha sonra işgal güçlerine Ömer Efendi'yi tutuklattırarak idam ettirmeye çalışır. Yunan Kumandanı Damyanos, kasabanın önemli eşrafından Kantarcıların Hüseyin'in ise kasabanın işgalini isteme nedenini, *"... bu adam, sırf Tosun'la Aliye'yi el ele gördüğü için kasabasını Yunanlara teslim eden âşık ..."* (VK, s. 116) şeklinde ortaya koyar. Her iki kişi de vatanın bağımsızlığını kendi basit çıkarları için tehlikeye atar ve kasabayı işgal güçlerine teslim eder.

Aliye, kasaba halkı ile mektebi bütünleştirmek için kasabanın sokaklarında çocukları ellerinde bayraklar ve millî marşlar söyleterek dolaştırır. Bu durumdan rahatsız olan ve yeni nesillerin laikliği benimseyerek yetişmesinden âdeta korkan Hacı Fettah Efendi, dini, uydurma yargılarla kendi çıkarı doğrultusunda kullanarak cahil kasaba halkını hemen galeyana getirmek ister. Aliye Öğretmen'in kasaba meydanında yüzü açık gezmesini bahane eder ve halka şöyle seslenir:

"Bunlar, bunlar mel'undur (lanetlenmiş), bunların eline çocuklarınızı teslim etmeyiniz, eğer bir gün yalnız içimize Yunan girdiğini değil, başınıza taş yağdığını görmek

istemiyorsanız, bu karıların üstleri başlarıyla beraber kendilerini de parçalayınız, yoksa Cenabı Hakk'ın bütün gazapları üstümüzden eksik olmayacaktır." (VK, s. 45)

Dini duyguları âdeta sömüren Hacı Fettah Efendi, yine kendi çıkarının telaşına düşer. Kasaba halkına psikolojik baskı uygulayarak insanların gözünü korkutur. Onların dinî inançlarını kuvvetli bir dayanak olarak görür ve kasaba halkını, Allah'ın gazabına uğramakla tehdit eder. Hacı Fettah Efendi, Yunanlar, kasabayı işgal ettikten sonra Yunan desteğini arkasına alır ve kasabada ahlaki temizlik yapmaya karar verir. Ancak öncelikle kendi çıkarlarını garanti altına alma yoluna gider. Buna göre Kantarcıların Hüseyin'in oğlu Uzun Hüseyin Efendi'nin günahkâr kadınların güzellerini Yunanlara sunmasına müsaade eder. Daha sonra ise bu kadınları şeriatın emrettiği şekilde taşlatarak öldürmeyi böylece Allah'ın rızasını kazanmayı ümit eder. Ayrıca sırası geldiğinde Kantarcıların Hüseyin'in oğlu Uzun Hüseyin'i ve beraberinde her gece içkili, kadınlı eğlence düzenledikleri Maarif Müdürü'nü de kasabalıya öldürtmeyi planlar. Hacı Fettah Efendi'nin bu planları, romanda şöyle ifade edilir:

"Bu zampara herifleri de kahpeleri de gebertecekti fakat evvela bu günahkâr kadınların güzellerini Yunanlara teslim ederek Yunanların kendi itibarını artıracak, sonra bu karıları şeriatın emrettiği cezayı millete taşlattırarak yaptıracak ve bu suretle Allah'ın rızasını kendi üzerine celp edecekti (çekecekti)." (VK, s. 93)

Hacı Fettah Efendi, kendi çıkarı için *"günahkâr kadınların güzellerini(n) Yunanlara teslim ed(ilmesine)"* dahi müsaade eder. Bu durum onun tutarsızlığının ve dini, kendi çıkarına göre kullandığının en somut delilidir. Aynı zamanda Hacı Fettah Efendi'nin bu kişileri linç ettirdiği zaman Allah'ın rızasını alacağını düşünmesi ve dini, kendi psikolojisine göre yeniden üreterek bunları karşısındakilere âdeta gerçekmiş gibi dayatmaya çalışması, aslında onun hastalıklı ruh hâlinin bir göstergesidir.

Kasaba halkının yaşantısına egemen olan ve din adamı olarak geçinen Hacı Fettah Efendi, saf ve cahil halkın dinî inançlarını sömürür ve onları, kendi çıkarı için kullanır. *"Vurun Kahpeye'nin Aliye öğretmeni de yeniliğe karşı olan taşra direncinin kurbanı olur. Taşranın düzenbaz ve çıkarcı tiplerinin direnci kendi feodal iktidarlarını sürdürme amacına bağlıdır. Onlar, taşralıya bir kimlik veren dini, geleneği muhafazakârlığı kendi çıkarları için kullanırlar. Hatta öyle sinsidirler ki Kuva-yı Milliye başarılı olduğunda onun safında olduklarını göstererek Aliye gibi aydınları yok edebilirler. Fakat asıl irade onları tanıyacak ve romanın sonunda Aliye'nin öldürüldüğü yerde onları idam edecektir."* (Narlı, 2013: 292).

Hacı Fettah Efendi, Aliye'nin kasaba halkı tarafından taşlatılarak öldürülmesi için Aliye'nin, Kumandan Damyanos ile Rumca konuşmasını kendince haklı bir mazeret olarak gösterir. Hacı Fettah Efendi'ye göre Aliye, Müslüman gibi görünen bir gâvurdur ve diğer gâvur kadınları gibi öldürülmelidir. Bu durum romanda, *"Kumandan'la Aliye'nin Rumca konuşması ve Kumandan'ın gösterdiği inkıyat (boyun eğiş), Fettah Efendi'yi çıldırttı. Demek bu, çarşaf giymiş bir gâvur kızıydı, herhâlde gâvurca söylediği için bir gâvur karısı kadar mekruhtu …"* (VK, s. 111) şeklinde dile getirilir. Kasaba halkını her şekilde yönlendirmeyi becerebilen bu insanlar, günün sonunda kahraman ilan edilir. Birtakım hile ve oyunlarla Aliye'nin öldürülmesi ise hak ve hakikatin üstünün örtülmeye çalışıldığını gösterir.

Halide Edip romanda, yozlaşmış bir din adamı olan Hacı Fettah Efendi'nin karşısına kasabadan tesadüfen geçen İstanbullu Dede ismiyle bilinen bir hocayı bilinçli bir şekilde çıkarır. Böylece yazar, İstanbullu Dede ile gerçek dini ve gerçek din adamı kimliğini somutlamak ister. Olumsuz din adamı kimliğiyle halkı kışkırtan Hacı Fettah Efendi'nin karşısına olumlu ve gerçek bir din adamı olan İstanbullu Dede Hoca'yı koyar. Kasabada tek olumlu eşraf olarak sunulan Latif Ağa, Çanakkale'de şehit düşen iki oğlu için her sene mevlit okutur. Böyle güzel bir gecede kendine de bir parça iyilik ve bağışlanma bekleyen kasaba ahalisi ve diğer şehitlerin yakınları, camiye akın eder. Bu yılki mevlidi de kasabadan tesadüfen geçen İstanbullu Dede Hoca okur. Hocanın sesindeki ahenk, insanları derinden etkiler ve etrafındakiler, Allah'a temas eden ilahi bir vecd ile sarsılır.

Hacı Fettah Efendi, Aliye'nin babası Ömer Efendi'nin, işgal güçleri tarafından asılacağı haberinin kasabada duyulması üzerine Ömer Efendi gibi imansızların Yunan eliyle bile olsa öldürülmesinin gerekliliğini belirtir. Bu düşüncesini, dayanağı olmayan ayet ve hadisleri kanıt göstererek normalleştirmeye çalışır. Aliye, Hacı Fettah Efendi'nin bu tutumu karşısında, insanları gerçek huzura ileten İstanbullu Hoca'nın verdiği mevlid gecesini hatırlar ve gerçek dini şöyle izah eder:

"Hayır, din bu değildi, bu çirkin ve galiz Hacı Fettah Efendi'nin temsil ettiği şey değildi. Din, nurlar içinde nihayetsiz bir rahmetin, şefaatin tecellisiydi. Kundakta ümmeti için şefaat talep eden Peygamber'in, asi ümmetine melce (sığınak) olan büyük Muhammed'in dini idi. Hacı Fettah Efendi, din perdesine bürünmüş, dünya yüzünde şeytanın insanları tazip (üzmek) için gönderdiği bir mümessildi." (VK, s. 143)

Hacı Fettah Efendi'nin hakaretleri ve iftiraları karşısında üzülen Aliye, gerçek dinin Hacı Fettah Efendi'nin anlattığı gibi olmadığını; Allah'ın sonsuz rahmetinin ve

merhametinin bütün kullarına tecelli eden bir din olduğunu düşünür. Hacı Fettah Efendi'nin ise gerçek bir din adamı olmadığını; dini, kendi çıkarları doğrultusunda anlayan ve uygulayan şeytanın yeryüzündeki bir elçisi olduğunu ifade eder. İnancının doğruluğundan bir kez daha emin olarak yoluna devam eder.

3. 2. 6. 10. İşgal Güçleri ile İş Birlikçiler

Tarihte pek çok kez şahit olunduğu gibi kendilik değerlerini yitirmiş ve bozuma uğramış bazı kişilerin, kendi küçük çıkarı için vatanını hiçe saydığı ve işgalci güçlerle iş birliği içinde olduğu görülür. Bu meseleye yazarlar da duyarsız kalmamış, eserlerinde yer vermiştir. Bu eserlerden biri de Halide Edip'in *Vurun Kahpeye* adlı romanıdır. *Vurun Kahpeye* romanında işgal güçleri ile iş birlikçilerin, anlatının seyri içinde kişisel çıkarları doğrultusunda sürekli değişim sergilediği görülür. Bu durum, işgal güçleri ile iş birlikçilerin, süreç içerisinde çatışma yaşadığının bir kanıtıdır. Bu bağlamda kendi kişisel çıkarları doğrultusunda ülkenin toprağını, bayrağını, özgürlüğünü, inancını hiçe saymak ve bütün bunları kendi basit emelleri için kullanmak, kasabada öne çıkan iş birlikçilerden Hacı Fettah Efendi'nin ve Hüseyin Efendi'nin özellikleridir. Türk düşmanlığı ile bilinen Yunan Kumandanı Damyanos ise kendi emellerine hizmet edecek hainler toplamaya çalışan bir kişidir.

Yunanlar, kasabayı bastığında kasabanın eşrafı ve ileri gelenleri, Kuvayımilliye'ye muhalifliği ile bilinen Hacı Fettah Efendi'nin yanına gider ve ondan Yunanların, kasaba halkının canına kıymaması için halk adına Yunanlara ricada bulunmasını isterler. Kasaba ahalisi, Hacı Fettah Efendi'yi kurtarıcı gibi görerek onun zekâsından yararlanmak ister. Etrafında toplanan kalabalığı gören Hacı Fettah Efendi, gücünün farkına varır ve kasabada bundan sonra yapacakları için plan yapar. *"Sizi mutlak kurtaracağım, fakat kasabanın selameti için belki Kuvayı Millîyecilerden birkaç kişiyi feda lazım gelecek…"* (VK, s. 92) diyerek Kuvayımilliye taraftarlarının öldürülmesini amaçlar, böylece kendi çıkarları için vatanını ve bağımsızlığını hiçe sayar. Hacı Fettah Efendi'nin işgal güçleri ile olan ilişkisi romanda şöyle dile getirilir:

"Hacı Fettah Efendi, Damyanos'un karargâhına kendi evi gibi girip çıkıyor, dostlarına atıfet (iyilik) düşmanlarına bela ve nikbet (kötülük) saçıyordu. Fakat, arada, ötekine berikine yavaşça, kasaba halkını musibetten kurtarmak için Yunanların gözüne girmeye çalıştığını fısıldıyor, bu surette ne kadar zayıf bir ihtimal olursa olsun Yunanlar bir gün giderse bu adamları kasaba efkârı huzurunda şahit tutmak istiyordu." (VK, s. 98-99)

Her durumda kendi çıkarını ön planda tutan Hacı Fettah Efendi hem Yunan karargâhına giderek kasabanın kapısını Yunanlara açar hem de kasaba halkının gözünü boyayarak Yunanlara karşı kasaba ahalisini koruyormuş gibi bir izlenim vermeye çalışır. Böylece işgal güçlerinin işini kolaylaştırır. Kasaba halkının üzerinde Yunan askeri yokmuş gibi bir de Hacı Fettah Efendi'nin keyfi eziyeti ve baskısı, halkı zor durumda bırakır. Saf kasaba insanı, arka planda Hacı Fettah Efendi'nin gerçek yüzünü görmeyerek onun iyi niyetli olduğunu düşünür. Bu nedenle Damyanos'un ahaliden para topladığı dönemde Yunan askerleri arasında Hacı Fettah Efendi'yi gördüklerinde halk, bir nebze de olsa kendini güvende hisseder.

Kasabada işgal güçleri ile iş birliği içinde olan bir başka kişi ise kasaba eşrafından Kantarcıların Hüseyin Efendi'dir. Hüseyin Efendi, kasaba işgal edildiğinde Damyanos'la pazarlık ederek Aliye'yi kendine ister. Bunu fırsata çeviren Damyanos ise Aliye'yi ona vermek istemez üstelik Hüseyin Efendi'nin servetini tamamen ele geçirmek ister. Ancak Aliye'nin nişanlısı olan Kuvayımilliye Komutanı Tosun Bey'e ulaşmak için Hüseyin Efendi'yi âdeta bir yem olarak kullanır. Güzelliğine hayran kaldığı Aliye'yi kendi elde etmek isteyen Damyanos, Hüseyin Efendi'nin, Aliye'ye ulaşmasını engellemek için işgal günlerinde Aliye'nin kapısına Yunan askerlerini nöbetçi koyar. Böylece hem Aliye'nin ve halasının dışarı çıkmasını hem de dışarıdan birinin eve girmesini engeller.

Yunan Kumandanı Damyanos, Aliye'ye sahip olmak isteyen Kantarcıların Hüseyin'in, Aliye'nin nişanlısı olan Kuvayımilliye Komutanı Tosun Bey'i ele geçirip ortadan kaldırmak istediğini bilir. Bundan hareketle Damyanos, Tosun Bey'in yakalanıp öldürülmesinde Kantarcıların Hüseyin'in önemli bir yere sahip olduğunun bilincindedir. Bu nedenle maiyetindekilere, Tosun Bey ele geçirilinceye kadar kasaba eşrafından Kantarcıların Hüseyin Efendi'nin servetine dokunmamalarını ister. Ancak bir süre sonra Damyanos, Orta Anadolu'daki Yunanların durumu hakkında bilgi vermek için Atina'ya gider. Bu durumu fırsat bilen işgal güçleri, Damyanos Atina'dan gelmeden önce birtakım bahaneler bularak Kantarcıların Hüseyin'in büyük servetini ve Hacı Fettah Efendi'nin, Damyanos sayesinde halka zulmederek elde ettiği serveti ele geçirmek ister. Bu bağlamda Kantarcıların oğlu Uzun Hüseyin aleyhinde Tosun Bey ile iş birliği yaptığına dair sahte belgeler düzenleyerek söz konusu servete sahip olmaya çalışırlar. Ayrıca Hacı Fettah Efendi'nin, Yunanlar sayesinde elde ettiği nüfuzu kırmak için onun karşısında olan Latif Ağa'yı destekleyerek Hacı Fettah Efendi Yunanlar adına ahaliye zulmediyor, söylentileriyle kasabalıyı kışkırtırlar. Bu durum aslında işgal güçleri ile iş birlikçileri arasındaki çatışmayı ortaya koyar.

Bir süre sonra işgal güçlerinin bu çabaları sonuç verir ve kasabanın kapılarını Yunanlara bizzat açan Hacı Fettah Efendi ve Kantarcıların Hüseyin Efendi, servetlerini ve itibarlarını kaybetmeye başlar. Her ikisi de varlığını idame ettirebilmek için Türk ordusunu desteklemek ve onların, kasabayı Yunanlardan temizlemesini beklemek zorunda kalır. Burada hem işgal güçlerinin hem de iş birlikçilerinin geçirdiği değişim ve dönüşümler gözler önüne serilir. Böylece işgal güçlerinin, zafer kazanma inancıyla hareket etmediği; yerel iş birlikçilerin ise vatanın bağımsızlığını ve varlığını kendi menfaatleri ve politik düşünceleri için hiçe saydığı, içinde bulundukları çatışmayla ortaya konur.

Kasabadaki iş birlikçilerin, romanın seyri içinde kendi çıkarlarına göre farklı konumlarda yer aldığı da görülür. Kasabanın, Yunan askerlerinden temizlenmesinin ardından Yunan askerlerince haksız yere tutuklanan kasaba sakinleri de serbest bırakılır. Bu kişiler arasında Aliye'nin isteği ve Damyanos'un emriyle birkaç saat evvel tutuklanan Hacı Fettah Efendi ve Kantarcıların Hüseyin Efendi de vardır. Yunanlar tarafından hapse atılan bu iki kişi, halkın gözünde Yunanların gazabına uğramış Yunan aleyhtarı olarak algılanır ve masum kabul edilir. Böylece kahraman olarak algılanan Hacı Fettah Efendi, kasaba ahalisini Yunanlar aleyhinde toplar ve ahaliye, Türk ordusunu karşılamak için kasabanın hudutlarına gitmesi yönünde çağrıda bulunur. Ayrıca kahraman Türk ordusu kasabaya girmeden önce şeriatın namusunun temizlenmesi gerektiğini söyler. Bu bağlamda ilk olarak hasta ve baygın bir şekilde yatan Aliye, sabah ezanı vaktinde Hacı Fettah Efendi'nin galeyana getirdiği kasaba halkı tarafından "Vurun kahpeye" nidalarıyla linç edilerek öldürülür. Bu olay romanda, *"Aliye, Hacı Fettah Efendi'nin şeriat uğruna kurban ettirdiği, Kantarcıların Uzun Hüseyin Efendi'nin milliyet namına parçalattırdığı ilk hain kahpeydi."* (VK, s. 195) şeklinde ifade edilir.

Sahte ve yozlaşmış bir din adamı olan Hacı Fettah Efendi, Aliye'nin aydın kimliğinden ve laikliği savunan düşüncelerinden dolayı kendi konumunu tehlikede görür. Bu nedenle Türk askeri henüz kasabaya gelmeden din ve millet adına Aliye'yi kurban ettirir. Kendi dar kalıpları içine sıkışan Hacı Fettah Efendi, aslında korktuğu Aliye'den dini kullanarak kurtulma yolunu seçer. Bunu da saf kasaba insanını kendi emellerine alet ederek yapar. Hacı Fettah Efendi, küçük çıkarları adına onurunu ayaklar altına alır. Kantarcıların Hüseyin Efendi, yabancı/işgalci güçlerle iş birliği yaparak kendi çıkarı doğrultusunda birtakım ayrıcalıklar elde etmeyi amaçlar. Ancak her ikisi de bu hainliklerinin karşılığını, anlatının sonunda idam edilerek alır.

3. 2. 6. 11. Kasabada Yeniliğin Savunucuları

İncelenen romanlarda kasabaya yenilik getirmek isteyen genç aydın kesim ile bu yeniliğe karşı çıkan eski zihniyetin temsilcisi olan güçler arasında yaşanan çatışma üzerinden bir toplum eleştirisi yapıldığı görülür. Köy ve kasabada yaşayan insanların eski hayat tarzına bağlı olan yaşamlarını sürdürme kaygısı, yeniliğin önündeki en önemli engel olarak yer alır. Yenilik taraftarı olan kişiler, halka hizmet etme amacı gütmelerinin yanında yoksul halkın temsilcisi olarak da romanlarda yer alır. Eski hayat tarzını devam ettirme kaygısı taşıyan insanların ise genellikle kendi çıkarını korumak amacıyla yeniliğe karşı oldukları ve kendi menfaatleri uğruna kasaba ve kasaba halkının yararına olacak girişimlere karşı çıktıkları görülür.

Değirmen romanında Osmanlı'nın son dönemindeki bireysel ve kurumsal düzlemde yaşanan yozlaşma karşında duran bazı aydın gençlerin, bu duruma bir çözüm bulmak için gösterdiği çaba dikkat çeker. Başta kasaba kaymakamı olmak üzere diğer bürokratların ve memurların, Osmanlı'nın son dönemindeki durumunu kabullenişi ve duruma teslimiyeti gündelik hayata yansırken kasabanın mühendisi Deli Kâzım'ın ve muallimi Ahmet Masum'un güçlü bir şekilde bu yozlaşmanın karşısında durduğu görülür.

Romanında Deli Kâzım, bütün felaketlerin nedenini softalığa bağlayan ve olaylara yaklaşımında ölçüsü olmayan bir yenilik âşığı biri olarak tanımlanır: *"Deli Kâzım, tarihin bütün felaketlerini softalık ve softa kafasıyla izah eden coşkun ve ölçüsüz bir yenilik âşıkıydı. Daha bir ay evvel Meşrutiyet Gazinosu'nda: 'Medreseleri yutmadıkça, sofraların sarığını hayvanların boynuna yular yapmadıkça bu memleket kurtulamaz!' diye bağırarak kasaba ahalisini birbirine düşürmüştü."* (D, s. 47). Kâzım'ın bu tutumu, kasaba halkı tarafından deli olarak nitelendirilmesine neden olur.

Kasabanın zaten olması gereken durumdan kötü olduğunun, insanların bakımsızlık ve yoksulluk içinde yaşam sürdüğünün bilincinde olan Mühendis Kâzım ve Muallim Ahmet, olmayan Sarıpınar depreminin, olmuş gibi gösterilmesi taraftarıdır. Bu iki genç, kasabanın menfaati için birtakım faaliyetlerde bulunulması gerektiğini düşünerek mevcut düzenin ve algının karşısında durur. Kasabaya yardım için toplanan paranın, kasabanın tamiri ve imarı için kullanılması gerektiğini savunur. İçinden çıkılamaz bir hâl alan deprem olayı karşısında Mühendis Deli Kâzım'ın ortaya koyduğu çözüm önerisi onun aktif, yenilikçi ve mücadeleci yapısının en önemli göstergesidir. Yenilikçi ve aktif duruşlarıyla dikkat çeken bu iki kişinin,

düşüncelerinde ne denli haklı olduğu, romanın sonunda diğer bürokratların içine düştüğü durum ile ironik bir şekilde yansıtılır.

Osmanlı Devleti'nin idari yapılanması içinde ihmal edilen Anadolu'nun kasaba ve köyleri, yoksulluğun derin bir şekilde hissedildiği mekânlar olarak ele alınır. Bu mekânlar, pek çok bürokrat tarafından sürgün yeri olarak telakki edilir. Nitekim romanın sonunda deprem olmadığı hâlde deprem yaşanmış algısına kapılan Şehzade'nin içine düştüğü durum, Anadolu'nun kasaba ve köylerinin ihmal edilip ötelendiği gerçeğini gözler önüne serer. Böylece bu mekânlarda yaşayan halkın da kendi kaderlerine terk edildiği, ötelendiği ve sıkıntı ve yoksullukla iç içe olduğu görülür.

Nâbi'nin Park Kahvesi adlı romanda ise Belediye Meclis üyesi olan başkişi Mustafa, Mühendis Bekir, Doktor Reşat, Sıtkı Öğretmen ve Halkevi'nden gençler, Söke kasabasında yeniliğin savunucuları olarak yer alır. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında hâkim güç durumunda olan kasaba eşrafına karşı yoksul halkın temsilcisi olan bu aydın gençler, halka hizmet aşkıyla dolup taşan ve sosyal duyarlılığı yüksek, bilinçli gençlerdir.

Kurtuluş Savaşı yıllarında güçlü gördükleri işgal kuvvetlerini destekleyen ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne üye olan hâkim güçler, savaşın sonunda Mustafa Kemal ve arkadaşlarının başarısı sonunda hemen taraf değiştirmiş ve durumu kendi lehine çevirmiştir. Hatta kendilerini, savaşa bizzat katılmış gibi göstererek insanların itibarını kazanmaya ve kasabanın imkânlarını kendi çıkarı doğrultusunda kullanmaya çalışmıştır. Bu nedenle kasabadaki yeniliğin savunucusu genç aydın kuşak ile eski zihniyetin temsilcisi olan ve kasaba eşrafından oluşan hâkim güçlerin çatışması, aslında İngiliz taraftarları ile Cumhuriyet'i ve Mustafa Kemal temsil eden aydın gençlerin arasında yaşanan çatışmadır. Ancak yeniliğin savunucuları olan bu genç kuşak, önlerinde aşılmaz bir set gibi duran eşrafın karşısında çeşitli politik ve bürokratik engellere takılarak verdikleri mücadelede yenik düşer.

Karanlık Dünya adlı romanda ise Ziraat Muallimi, Orman Mühendisi, Nazmi Öğretmen, Bekir Öğretmen, Nihat Öğretmen ve başkişi Ahmet kasabadaki girişimci duruşlarıyla ön plana çıkan yenilikçi gençlerdir. Kasabada hizmet için bulunan bu aydın gençler, bir araya gelerek kasabaya elektrik getirebilmek için yapılması gerekenleri ve elektrik gelmesi dâhilinde kasabada olabilecek değişimleri konuşmaya başlar. Bu gençlerden Nihat Öğretmen, *"Azmin elinden hiçbir şey kurtulmaz, (…) Bu vatan bizlere emanet edilmiştir. Onu muasır medeniyet seviyesine eriştirmek bizim ödevimizdir. Asırlardan beri kendi yağı ile kavrulan şu harap köylerde ilmin ışıklarını görmek için her fedakârlığı*

yapacağız…" (KD, s. 25) diyerek bu idealist gençlerin kararlı duruşunu ortaya koyar. Bu bağlamda kasabaya elektrik getirebilmek için civar köylerden ufak da olsa yardım parası toplanmaya karar verilir. Anadolu'nun hem fiziksel hem de manevi olarak cehaletin karanlığına gömülmüş kasabalarının, bu aydın gençlerin yol gösterici ve aydınlatıcı çabalarıyla aydınlatılması ve bilgi ile donatılması amaçlanır. Kasabayı ışıklandırma çabası, kasabanın hem gecenin karanlığına mahkûmiyetinden hem de cehaletin karanlığından kurtuluşuna işaret ederek insanların aydınlanması ve bilinçlenmesi gerçeğini ortaya koyar.

3. 2. 7. Eğitim

Eğitimsizlik, Anadolu'nun yüzyıllardır bakımsızlığı ve geri kalmışlığındaki en önemli etkendir. Aslında *"Anadolu halkı geri kalmıştan çok geri bırakılmıştır. Yüzlerce yıl okutulmamış, öğretilmemiş, eğitilmemiş, bu nedenle ilerleyen bilime ve gelişen tekniğe yabancı kalmıştır. Yaşantısına egemen olan yanlış gelenekler ve dinsel sömürü düzeninde köylünün/kasabalının başka türlü olmasına olanak yoktur."* (Işıksalan, 1978: 135). Anadolu'nun köy ve kasabalarının geri kalmışlığında ve eğitimsizliğinde yanlış gelenek ve yaşayışların yanında inançların, bağnaz ve çıkarcı din adamlarının tarafından sömürülmesi etkili olur. Bu nedenle bilimin ışığında eğitim veren aydın öğretmenlerin varlığı ile Anadolu insanı, içinde bulunduğu karanlıktan aydınlığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu idealist öğretmenler, gittikleri kasabalarda genellikle sosyal çevrenin ve bürokrasinin engellerine takılarak zorluk çekmiş ve hep bir amaç doğrultusunda mücadele etmiştir. Sosyal sorunlara ve memleket meselelerine duyarlı olan bu öğretmenler; insanların aydınlatılması, eğitilmesi ve daha iyi şartlarda yaşam koşullarına kavuşması için çaba göstermiştir.

Millî Mücadele yıllarına ve Cumhuriyet'in ilanına kadar İstanbul dışında neredeyse başka bir ülke gibi algılanan Anadolu, bir sürgün yeri olarak kabul edilir. Anadolu'nun köy ve kasabalarına herhangi bir resmî görevle giden devlet memuru, kendisini cezalandırılmış bir mahkûm gibi algılar. Bu nedenle Anadolu, çok uzun bir süre imkânsızlığın, mahrumiyetin ve eğitimsizliğin mekânı olarak değerlendirilir. Milletin güçlenmesi, yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve refah seviyelerinin yükseltilmesi; eğitim, bilim ve Cumhuriyet'in yenilikçi ruhunun, Anadolu'nun her köşesine ulaştırılması ile mümkün olacaktır. Bu nedenle ülkede yeni okullar yapılması, halkı aydınlatacak öğretmenlerin yetiştirilmesi ve bu aydınların Anadolu'yu gerçek anlamda bir vatan olarak benimsemesi gerekir. Bu durumun bilincine varan yazarlar da romanlarında idealist öğretmenleri Anadolu'nun köy ve kasabalarına göndererek halkı aydınlatmayı amaçlamış ve bu konuya dikkat çekmek istemişlerdir. Böylece kurtuluş için "eğitim"in önemi üzerinde durulmuştur.

Yazarlar, herkesin gitmekten korktuğu Anadolu'nun köy ve kasabalarına genel olarak ilk önce öğretmenleri göndermiştir. *Çalıkuşu*'nda Feride, *Yeşil Gece*'de Ali Şahin, *Acımak*'ta Zehra, *Denizin Çağırışı*'nda ismi verilmeyen başkişi, *Nâbi'nin Park Kahvesi*'nde Sıtkı Öğretmen, okuyuculara Anadolu'yu ve Anadolu'nun sorunlarını aktarır. Kendisi de bir öğretmen olan Reşat Nuri, öğretmenler aracılığıyla Anadolu insanının aydınlanacağı ve bilgileneceği sonucuna varmış bu nedenle genellikle öğretmen olarak seçtiği roman kişilerini Anadolu'ya göndermeyi tercih etmiştir. Bu bağlamda da *Çalıkuşu* romanında Feride Öğretmen'in, Anadolu'ya gittiği görülür. Dam dö Sion Mektebinden mezun olan Feride'ye İstanbul Rüştiyelerinden birinde Fransızca öğretmenliği verilmek istenir. Ancak Feride, Anadolu'da çalışmak istediğini belirtir. Maarif Müdürü bu durum karşısındaki şaşkınlığını şöyle dile getirir:

"Amma yaptın ha! ... Gönlünün rızasıyla Anadolu'ya gitmek isteyen muallimeye ilk defa tesadüf ediyorum. Ayol, biz muallimlerimizi İstanbul'dan çıkarıncaya kadar akla karayı seçeriz." (Ç, s. 125).

Reşat Nuri, *Çalıkuşu* adlı romanında başkişi Feride karakteri ile Anadolu'nun farklı mekânlarında, dönemin Türkiye'sinin eğitim görünümünü tablolaştırmayı amaçlar. Romanda çok sayıda farklı mekânın yer alması, bu amacın desteklendiğini ve bilinçli bir tercihin sonucu olduğu gerçeğini ortaya koyar.

Yeşil Gece romanında ise İstanbul'a tayin edilen başkişi Ali Şahin Öğretmen, Anadolu'da bir kasabada çalışma isteğini, Maarif Nezaretindeki Şube Müdürü'ne, *"Bendeniz taşraya değil, İstanbul mekteplerinden birine tayin edildim. Şikâyetimin sebebi bu…"* (YG, s. 11) diyerek dile getirir. Ardından Sarıoava kasabasına tayin edilen ve oraya gitmek istemeyen bir arkadaşıyla becayiş etmek istediğini belirtir. Şube Müdürü, ilk defa Anadolu'ya kendi rızasıyla gitmek isteyen bir öğretmen karşısındaki şaşkınlığını gizleyemez ve bu konudaki düşüncelerini şöyle dile getirir:

"-Fesüphanallah… bir yaşıma daha girdim. İnsan kılığında bunca yıldır bu makamı işgal ediyorum… 'Beni İstanbul'a tayin ettiler.' diye şikâyete geleni ilk defa görüyorum. Demek sen, sen kendi arzunla taşrada memuriyet almak istiyordun da talihine İstanbul çıktı. İşte istihza-yı sükûn diye buna derler." (YG, s. 11-12)

Bir dönem, İstanbul dışındaki her yer öteki olarak algılanır. Bu nedenle Anadolu'ya görevlendirilen devlet memurları, mahrumiyet bölgesi olarak gördükleri bu yerlere

gitmekten çekinir. Bu gerçeğe karşın İstanbul'a tayin edilen Ali Şahin, Anadolu'nun bir kasabasına tayin edilmediği için şikâyet eder.

Acımak romanında ise Anadolu'ya giden Zehra Öğretmen'in idealist duruşuyla Anadolu insanı üzerindeki yapıcı etkisi gözler önüne serilir. Zehra'nın aydın kimliği, *"Bir kere çok müspet kafalı bir kadın… Hurafe ve hayal ile mütemadiyen mücadele eder, talebesine ancak ilmin en müspet hakikatlerini öğretir."* (A, s. 11) şeklinde ortaya konur. Bu hâliyle Anadolu'ya giden eğitim gönüllülerinin ve aydın kişilerin, Anadolu'nun köy ve kasabalarındaki insanları ilmin ışığında aydınlatmak, onlara yol göstermek ve onları hurafeden ve dinî bağnazlıktan kurtarmak amacıyla hareket ettikleri görülür. Bu sebeple başkişi Zehra Öğretmen, *Yeşil* Gece romanındaki Ali Şahin gibi çalışmak için Anadolu'nun küçük bir kasabasını tercih eder. *"Mektepten çıktıktan sonra Zehra'ya İstanbul'da bir yer vermek istemişlerdi. Fakat o kabul etmek istememiş, Anadolu'da sönük bir kazaya gönderilen bir arkadaşıyla becayiş etmişti."* (A, s. 48). Yazarların Anadolu insanını eğitmek ve aydınlatmak için yalnızca öğretmenleri değil, diğer meslek gruplarında alanında yetişmiş insanları da bilinçli bir şekilde Anadolu'ya hizmet için gönderdikleri görülür. Bu noktada *Acımak* romanında Zehra'nın babası Kaymakam Mürşit Efendi de çalışmak için Anadolu'yu tercih eder. Mürşit Efendi'nin, çalışmak için İstanbul yerine Anadolu'nun bir kasabasını tercih etmesi, romanda şöyle yer alır:

"Arkadaşlardan bazıları mutlaka İstanbul'da kalmak için ayak diretiyorlar, bin yere başvuruyorlar. Ben o fikirde değilim ... Büyük merkezler insanı âvâre eder. Gezilecek, görülecek, sefahat edilecek yeri olmayan küçük kasabalarda daha iyi çalışılır ... Bu küçük masa bütün bir milletin saadeti için çalışan büyük makinenin bir parçası … Büyük seslerin dağlardan aldığı aks-i sada da (yankı) nasıl en küçük ihtizazın (titreyiş) -duyulmayacak kadar hafif, fakat herhâlde mevcut- bir payı varsa benim naçiz mesaimin de bu büyük milletin saadetinde öyle bir hissesi olacak. Bunu ben daima böyle bilmeye ve ona göre çalışmaya azmettim." (A, s. 60-62).

İdealist duruşlarıyla ön plana çıkan Zehra ile babası Mürşit Efendi'nin, bir toplumun yenileşmesinde, yeniden inşa edilmesinde ve kurtuluşa ermesinde eğitimin önemli bir etken olduğunun farkına vardıkları ve bu uğurda hareket ettikleri görülür. *Acımak* romanında ayrıca yoksul ve bakımsız Anadolu çocuklarının, zorlu yaşam koşulları altında öğrenim görmek zorunda kalışları üzerinde durulur. Giyecek kıyafeti ve ayakkabısı olmayan ya da evde saat bulunmadığı için okula gidiş saatini belirleyemeyen bu nedenle de okula sürekli geç gelen bu çocukların durumu, romanda ayrıntılı bir şekilde yer edinir.

Kavak Yelleri romanında da eğitimli bir kişi olarak Anadolu'nun bir kasabasına gönderilen Doktor Sabri Bey, kasaba halkı tarafından sevilen aydın bir halk adamı olarak sunulur. Reşat Nuri'nin romanında görülen idealist aydın kişilerin, Anadolu insanıyla kaynaştığı görülür. Bu durum, romanın başında Sabri Bey tarafından *"Bazı zamanlar, yerlilerle konuşurken farkında olmadan benim de onların kendi ağızlarıyla konuşmaya başladığım olur. Bu, bir taklit değildir ve belki de gitgide kaybolan İstanbulluluğum ile Anadoluluk arasında bir geçit noktasına varmış olmamdandır."* (KY1, s. 22) denilerek ortaya konur.

Son Sığınak romanında ise adı verilmeyen bir kasabada eğitimdeki aksaklıklara temas edilir. Kasabada evlerin dağınık bir şekilde yerleşmesi nedeniyle çocukların okula uzak kaldığı ve eğitimin aksadığı bilgisi verilir. Çocukların eğitimiyle ilgili öne çıkan bu mesele romanda şöyle yer alır:

"… bir ortamektep yaptırmaya muvaffak olmuştuk. Fakat birinci sınıftan yukarısı açılamadı … Halkevi reisi, kasabaya ait bazı malûmat verdi: Şu harabelerini gördüğünüz evleri giden valimiz 'kaza olur, oturulmaz' diye yıktırdı. Böyle olunca kalanlar kaldılar. Ahalinin büyük bir kısmı bağlarına gittiler. Yalnız çocuklar, dağdan mektebe gelemiyorlar, ne ilkmektebe, ne ortaya… fakat hiçbir şey, azmimizin önüne geçemez; kaldıracağız bütün engelleri…" (SS, s. 188- 189)

Bürokrasinin, kasabanın yerleşim planı ile yaptığı bir hatanın sonucu olarak kasabada eğitimin aksadığı ve bu duruma kasabanın ileri gelenlerinin çözüm üretmeye çalıştığı görülür.

Vurun Kahpeye romanında ise eğitim, üzerinde en çok durulan konulardan biridir. Romanda eğitimsiz ve cahil insanların, kendilerini yönlendiren yozlaşmış insanların peşinden sorgusuz gidişlerine dikkat çekilir. Ayrıca eğitim sisteminde öne çıkan yozlaşmış idari memurların ve öğretmenlerin varlığı ortaya konur. Bunların dışında okuldaki öğrencilerin, ailelerinin konumuna göre sınıflandırılması ve böylece yapılan sosyal adaletsizlik gözler önüne serilir. Esnaf çocuklarının bulunduğu sınıfa ilgisi gösterilmezken eşraf ve memur çocuklarının olduğu sınıfa büyük önem verildiği görülür. Romanda esnaf çocuklarının bulunduğu sınıf şöyle aktarılır:

"Bunlar sinnen (baskı yapan) en sağlam ve en çocuğa benzeyen bir sınıftı. Ekserisinin yuvarlak kırmızı yanakları, yanık yüzleri, siyah gözleri vardı. Yalınayak, yamalı şalvarlarla

gelirlerdi ve diğerleri gibi burunları akardı ve elleri simsiyahtı. Buna rağmen Aliye onları en çok sevmişti." (VK, s. 30)

Aliye esnaf çocuklarını kendisine daha yakın bulur ve onları benimser. Ancak ailelerinin sosyal yapısını ve zihniyetini yansıtmasından dolayı eşraf ve memur çocuklarının olduğu sınıfa karşı daha temkinli yaklaşır. Romanda bu sınıf şöyle tanımlanır:

"Adedi az olmasına rağmen imtiyazlı iki sınıf çocuk, eşraf çocuklarıyla memur çocuklarıydı. Eşraf çocuklarının ekserisi cılız, fena bakılmış, sümüklü, kirli fakat mütehakkim (zorba) ve ahlaksızdı. Hepsinin cebinde bir tabaka tütünü var. Hemen hepsi Hatice Hanım'la karşılıklı sigaralarını yakarlar, avluda çömelirler; hem sigara dumanlarını savurur hem evlerinde olanı biteni anlatırlardı. Bu karnı şiş, nefesi kokan, yarı sakat, marazlı çocukları Aliye sevmemişti." (VK, s. 30-31)

Bu durum hem kasaba çocuklarının yapısını hem de kasaba okulunun hastalıklı eğitim düzenini ortaya koyar. Millî Mücadele'ye doğrudan katılan Halide Edip, *Vurun Kahpeye* romanında Aliye Öğretmen'i; eğitim sistemindeki ikiliği, cahil Anadolu insanının çıkar güçleri tarafından kendi menfaatleri doğrultusunda kullanılmasını ve dinin, bir sömürü aracı olarak algılanışını göstermek için Anadolu'ya bilinçli bir şekilde gönderir. Aliye'nin, Anadolu'ya gönüllü olarak gitmesi romanda şöyle dile getirilir:

"Maarif'in koridorlarında iş bekleyen yorgun ve meyus yüzlü muallimelerin taşra hizmetinden, vebadan ürker gibi kaçan, İstanbul'da bir yer bulabilmek için her zillete (hor görülmeye) katlanan tavırlarına istihfafla baktı.

Nihayet hiçbir kimsenin gitmediği (...) kasabasının münhal (açık bulunana) muallimliğini kendisine verdikleri zaman tek ve eski sandıkla Haydarpaşa'dan trene bindi, gitti." (VK, s. 23)

Romanda *"muallimelerin taşra hizmetinden, vebadan ürker gibi kaçması"* ifadesiyle Anadolu'da çalışma şartlarının ağır olduğu ve gençlerin Anadolu'ya gönderilme korkusunu duyduğu vurgulanır. Anadolu'nun uzak durulacak bir mekân olarak algılandığı bir dönemde yazar, Anadolu insanını aydınlatması amacıyla Aliye'yi bilinçli bir kasabaya gönderir.

Kuyucaklı Yusuf romanında ise insanların, ileriki yaşamlarını belirleyecek ölçüde bir eğitim almadıkları görülür. Bu durum Kaymakam Salâhattin Bey gibi eğitimli ve kasabanın en ileri gelen kişisinde bile gözlemlenen bir durumdur. Salâhattin Bey'in gerek kızı Muazzez'in ve gerekse evlat edindiği Yusuf'un iyi bir eğitim alması noktasında pek çaba sarf etmediği ve onları olumlu bir şekilde yönlendirmediği dikkati çeker. Hatta başkişi

Yusuf, okulu küçümser ve eğitimin yarasız olduğu görüşünü savunur. Bu düşüncesini, Salâhattin Bey'e, *"Hocanın bildiği birisinin işine yarasa, kendi işine yarardı. Sen bile okudun bildin de ne oldun sanki? Benim babam bir şeycikler bilmezdi ama, evinde sözü senden çok geçerdi ... Şu Şahinde anam sabahacak encek gibi dırlanır durur da bir yolunu bulup onu bile susturamazsın; ne edeyim ben senin okumanı?"* (KY2, s. 18) şeklinde dile getirir. Yusuf, Salâhattin Bey'deki bu otorite eksikliğini, eğitimin bir işe yaramadığı hatta insanın yapısını değiştirerek bu tür durumlara zemin hazırladığı şeklinde yorumlar.

İlerleyen süreçte Muazzez'in eğitimsiz olması, onun annesi Şahinde Hanım'ın etkisinde kalarak yaşamının sonlanmasına neden olur. Yusuf'un ise iyi bir eğitim almayışına bağlı olarak meslek sahibi olmaması, kasabanın kötü niyetli bürokrasisinin ve zengin eşrafının iş birliği karşısında ezilmesine hatta eşi Muazzez'i kendi eliyle öldürerek tükenişine neden olur.

Romanda anne ve babaların, çocuklarının eğitimi ve gelişimi için emek sarf etmedikleri ve onlara karşı ilgisizlikleri, üzerinde önemle durulan bir konudur. Bu konu ile aslında toplumsal bir gerçeğe işaret edilerek Anadolu'nun genelindeki kız çocuklarının ortak kaderi gözler önüne serilir. Anne ve babaların çocuklarını eğitmek yerine onların dış görünüşüne önem vermeleri ve onları maneviyattan yoksun gençler olarak yetiştirmeleri eleştirilir. Bu durum, ilk başta Şahinde Hanım'ın yetiştirilme şekliyle şöyle ortaya konur:

"Kapalı büyüyen ve bu şekilde bütün tabii arzu ve ihtiyaçlarını içinde hapsetmeye mecbur olan genç kız, gayet tabii olarak sinirli ve manen bozuk bir mahluktu. Anası onu gezmeye götürürken bir saat saçlarını düzeltmeye uğraştığı hâlde ne anasının ne babasının aklına bu kafanın içi ile de bir parça meşgul olmak düşüncesi gelmemişti. Onlar işportaya konan bir elma gibi onu süsleyip temizlemişler, parlatmışlar, sonra yağlı bir müşteriye okutmuşlardı. Kız yetiştirmekten de gaye bu değil miydi?" (KY2, s. 13)

Aile içinde özellikle kız çocuğu yetiştirmenin eğitim ekseninde değil, kızlarının rahat edeceği zengin bir erkekle evlenmesini sağlama çabası şeklinde olduğu görülür. Üstelik bu durumda karşıdaki kişinin ahlaki kimliğine ve kızları ile arasında bulunan yaş farkına dikkat edilmediği de ortaya konur. Bu bağlamda eğitimsiz bir anne ve babanın elinde büyüyen Şahinde Hanım, yaşadıklarını, ileride aynı şekilde kendi kızı Muazzez'e uygular. Şahinde Hanım'ın, Muazzez'i, kasabada herkesçe serseri olarak bilinen Şakir ile sırf zengin bir eşraf çocuğu olduğu için evlendirmeyi istemesi, bu hâlin doğal bir sonucudur. Eğitim noktasında çocukları okula yönlendirecek ilgili ve bilinçli aile ve akrabalarının olmaması, Muazzez ile

Yusuf'un eğitimi noktasında da gözler önüne serilir. Eğitimli bir kişi olmasına rağmen Salâhattin Bey'in ilgisizliği ve bu alandaki kararsızlığı ortaya konur.

Romanda dikkat çeken bir başka konu da Kaymakam İzzet Bey, Avukat Hami Bey, kasaba hâkimi, jandarma komutanı gibi kasabanın ileri gelen eğitimli kişilerinin genellikle mesleki ve ahlaki bakımdan yozlaşmış bir kimliğe sahip olan olumsuz insanlar olmasıdır. Bu hâliyle bu insanlar, romanda işini iyi yapmayan, yoksul kasaba halkına sorun çıkaran, eşrafın çıkarına hizmet eden, rüşvet alan, eğlenceye düşkün, tembel ve pek çok adaletsizliğe kapı aralayan özelliklerle yer edinir.

Köyün Kamburu romanında ise üzerinde durulan en önemli konulardan biri medreselerdeki bozulmadır. Çorum kasabasında sunulan medrese, Osmanlı'nın son dönemlerindeki yozlaşmayı göstermek için bilinçli bir şekilde kullanılmıştır. İçinde yaşayan mollaların dahi medreseyi, *"domuz ahırı"* (KK, s. 153) olarak nitelendirmesi söz konusu bozulmanın ve yozlaşmanın vahametini göstermek için önemlidir. Reşat Nuri *Yeşil Gece* adlı romanında yozlaşmış medrese hocalarının, dini, kendi çıkarı doğrultusunda kullandığını; medreselerin, din adı altında bağnaz düşünceleri topluma aşıladığını ve bu nedenle laik eğitim sistemi karşısında yer aldığını ortaya koyar. Kemal Tahir ise medreseleri genel olarak gayriahlaki ilişkilerin yaşandığı, tembel ve eğitim amacından uzak gençlerin bir araya geldiği yozlaşmış mekânlar olarak sunar. Bu bakımdan *Köyün Kamburu* romanı, Osmanlı'nın son döneminde askeri, siyasi, sosyal ve iktisadi olmak üzere bütün birimlerinde görülen çürümenin, medrese/eğitim boyutunu göstermesi bakımından önemlidir. Burada bulunan mollaların çeşitli cinsel eğilimlerinin yanı sıra esrar kullandığı, içki içtiği, küfürlü konuştuğu, şiddete başvurduğu, hırsızlık yaptığı, batıl inançlar ile bilgisiz insanları çeşitli şekillerde sömürdüğü ve ahlaki bakımdan çöküntü içinde olduğu gözler önüne serilir. Böylece medreselerdeki bozulmaya dikkat çekilerek medreselerin, işleyemez durumda olduğuna vurgu yapılır.

Romanın başkişisi Çalık Kerim, medrese eğitimi almak ve hafız olmak için Çorum kasabasına gelir. Çalık Kerim'in burada edindiği izlenimler, medreselerin durumunun, sağlıklı bir eğitime olanak sağlayacak imkânlardan yoksun olduğu yönündedir. Medresenin betimlenmesinde kullanılan *"yarı yarıya kurumuş bir erik ağacı"* ifadesiyle medresenin, asıl eğitim amacından uzaklaşarak köklerinden kopmuş ve kurumaya yüz tutmuş durumuna dikkat çekilir. Böylece medresedeki yozlaşmaya vurgu yapılarak eğitim sistemindeki çürüme gün yüzüne çıkarılır. Medreselerin bu çürümeye yüz tutmuş hâli, romanda şöyle somutlaştırılır:

"Çorum medresesi, fakir kasaba medreselerinin hemen hepsi gibi bakımsızlıktan iyice kötülemişti. Ortasındaki küçük, loş avlu, yeni süprüldüğü hâlde pisti. Şurasına burasına toplanmış bulaşık, çamaşır sularıyla ekşi ekşi kokuyordu. Yarı yarıya kurumuş bir erik ağacından bir mermer direğe gerilmiş ipe eski püskü yırtık pırtık donlar, gömlekler asılmıştı." (KK, s. 146)

Aynı şekilde Çalık Kerim, medresede yerleştiği hücre odasını, *"Kışın içerde odun yakıldığından duvarları, tavanı isten kapkara olmuştu. Tek penceresinin camları hiç silinmediğinden dışarısı görünmüyordu. Yediçınar Yaylası'ndaki mağaraların çoğu burdan daha ışıklıydı."* (KK, s. 159) diye tanımlar. Romanda medresenin ve medreselilerin yozlaşmışlığı yine *"Ne sandın! Molla kısmının her şeyi paradır, bağırması, salya sümük ağlaması…"* (KK, s. 154), *"Dün hücrelere baktım. İt bağlasan durmaz. İşte sana yeni bir çömez…"* (KK, s. 157), *"Arapçasını ezberleyecek de arkasından Türkçesini uyduracak… (…) Bu hutbeleri, her kim düzmüşse, iki yüz, üç yüz yıl önce düzmüş… Ezberine alıp okursun. Arkasından canın neyi çekerse söyle savuş! Çünkü bu Arapçadan Arap milleti bile hiçbir şey anlamaz!"* (KK, s. 159-160) şeklinde ortaya konur. Medreselerin eski, bakımsız ve pis olduğu vurgulanırken mollaların önceliğinin de maddi çıkar olduğu ve buna bağlı olarak halkın bilgisizliğinin çeşitli şekillerde fırsata çevrildiği görülür.

Medreselerin, mekân olarak yaşanılmaz olduğuna dikkat çekildikten sonra medresedeki hocaların ve orada eğitim alan mollaların da yozlaşmış kişiler olduğuna vurgu yapılır. Gençleri belli amaç doğrultusunda yetiştirmek için bir araya gelen din adamlarının, amaçları dışında hareket ettiği, görev ve sorumluluklarını yeri getirmekten yoksun olduğu görülür. *"Medrese eğitimi gören ve köylüye örnek olması gereken din adamları bile zamanla romanda sözü edilen kirli ilişkiler yumağı içinde eriyerek cahil bir köylü davranışı gösterir, hatta köylünün bilgisizliğini ve batıl inanışlarını kendi çıkarı yolunda kullanmaktan kaçınmaz."* (Erol, 2013: 889). Hem bireysel yozlaşma hem de ahlaki bakımdan çöküntü içinde olan din adamları nedeniyle gerçek medrese eğitiminin bitiş noktasına geldiği görülür.

Çalık Kerim, medresede bulunan mollaların çeşitli hile ve oyun peşinde olduğuna ve küfürlü konuştuğuna tanık olur. Hatta oda arkadaşı Molla Kasım'a, medresede kaç kişi kaldığını sorduğunda *"-Burda mı? Kimi sorduğunu bir bilelim ki… Dediğim, hayvanı mı sordun, insanı mı? Yoksa, iki ayaklı molla donlu şeytan takımını mı? Biz burda epeyceyiz Çalık oğlum, bir sen eksiktin. İşte geldin, Allah'a şükür Çalık, eksiğimiz de tamamlandı."* (KK, s. 152) cevabını alır. Çalık Kerim ayrıca medresede bulunan mollaların uyuşturucu kullandığına şahitlik eder ve medreseye geldiği ilk gün Kemerbaşı Bekir'in, Narlıca köyünde

kenevir ve haşhaş yetişip yetişmediğini niçin sorduğunu anlamaya başlar. Bunların yanı sıra medresenin duvarlarında bulunan cinsel içerikli yazı ve resimleri görür. Bütün bunlar, medreselerde yaşanan yozlaşmayı ve eğitim sistemindeki bozulmayı bir kez daha gözler önüne serer.

Romanda Çorum medresesinin yalnızca fiziki açıdan değil, maddi açıdan da oldukça kötü durumda olduğuna vurgu yapılır. Vakıf fermanına göre medresede bulunan mollalara günde iki öğün sıcak yemek, sabun parası, Kur'an okuma parası, yılda bir kereye mahsus olmak üzere kıyafet verilmesi gibi temel ihtiyaçların karşılanması gerekirken yeterli ödenek olmadığı için bunların hiçbirinin yapılmadığı, bu nedenle yalnızca açlığa dayananların medresede kalmaya devam ettiği belirtilir. Bu durumu, Çalık Kerim'in oda arkadaşı Molla Kasım şöyle ifade eder:

"Açlığa dayananlar kaldı. Çorum kasabası fakir olduğundan, sadakayla, bahşişle geçim zor! (...) Yağsız bulgur aşından başka bir şey arama… O da günde bir öğün… Hücrelerin mumları, kandil yağları, şunun bunun elinde kalmaktadır. Bulgur çorbasının odununu her gün mahallelere dağılırız da dilenerek toplarız. Millet, çömezlerin odun dilenmelerinden usandı. 'Allah versin' demeye başladı. Çoğu zaman, bağlara kadar gidilir. Bekçilere görünmeden çitler sökülür. Artık, Osmanlı toprağına düşen rezilliği sen hesapla…" (KK, s. 160-161)

Sosyolojik açıdan bakıldığında Çorum kasabasının da maddi bakımdan iyi olmadığı anlaşılır. Yemeklerini pişirmek için yakacak odun bulamayan mollaların, bağlara kadar giderek çitleri sökmeleri, Osmanlı Devleti'nin çöküş dönemini vurgular ve aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin kendi köy ve kasabalarının durumundan habersiz olduğunu ortaya koyar. Böylece halk-devlet arasındaki iletişim kopukluğunun eleştirisi yapılır.

Çalık Kerim kısa bir sürede medrese düzenini, ortamını, mollaların karakterini, çoğunun davranışlarının din ile bağdaştırılamayacağını ve buradaki işleyişin nasıl olduğunu kavrar. Eğitim amaçlı kurulan bu söz konusu medresenin, hırsızlık, kavga, uyuşturucu bağımlılığı, batıl inançlar, alkol, cinsi eğilimler, homoseksüel eğilimler ve fuhuş gibi etkenler nedeniyle bozulduğu ortaya konur. Böylece medrese kavramının içinin boşaltılarak medreselerin çöktüğü ifade edilir. Çalık Kerim'in medrese ile ilgili bu gözlemleri, romanda şöyle yer alır:

"Çalık Kerim, bir aya varmadan, medrese düzeninin, köy düzeninden farksız olduğunu anlayıp iyice rahatladı. Burada da fakirler sürünüyor, kimse kimseyi sevmiyordu. Ortada

bölüşecek hiçbir şey yokken herkes birbirine düşmandı. Mollalar fırsatını bulunca arkadaşlarının heybelerinden, sandıklarından yiyecek aşırıyorlar, bunu ayıp saymak şurda dursun, hüner göstermişçesine övünüyorlardı.

Hücresine tuz getirmeye gidenin ateşteki tenceresinden kaşıkla yağlı su çalanlar, yanan odunları kendi tencerelerinin altına sokuverenler kıyamet gibiydi. Bu yüzden ağız patırtıları, yumruklaşmalar oluyor, en sonunda kemerbaşı kavgacılardan birini, rasgele biraz şamarlıyordu. (...)

Öteki mollaların çoğu, aylak gezen, tembel, serseri oğlanlardı. Esrar, rakı, şarap içiyorlar, afyon yutup hovardalıkta dolaşıyorlardı. Kötü karılardan dost tutanlar, bağlarda kahpe oynatırken dayak yiyip yüzü gözü kan içinde medreseye gelenler çoktu.

İçlerinden bazıları da işi 'Cemal âşıklığı'na vurmuşlardı. Bunlar yanlarında birer körpe çömez gezdiriyorlar, arada bir parlak çömez ayartmak yüzünden birbirleriyle dövüşüyorlardı.

Çoğunun, yorganlarına sarılı birer curası vardı. Bazı geceler, bazı hücrelerde esrar kabağı dolaştırıp tenekelerle şarap içilmekteydi.

Arada sırada kemerbaşı, hücrelerden birine, molla kılığına sokup bir kötü karı kapatıyor, günlerce tadımı iki kuruştan işletiyordu." (KK, s. 161-162)

Romanda geçmişten beri eğitim amacıyla var olan medreselerin, türlü kötü olaylara mekân olarak kullanılması içler acısı bir durum olarak sunulur. Medresenin kuruluş amacı ile içinde cereyan eden olaylar arasında tam anlamıyla bir zıtlık yaşanır. Hafız olmak için bir araya gelmiş gençlerin, medreseleri, gayriahlaki ilişkilerin mekânı olarak kullanmaları ve sapkınca ilişkiler içinde bulunmaları hiçbir şekilde medrese geleneği, kültürü ve ahlakıyla bağdaştırılamaz. Bunun yanında medresedeki mollaların konuşma ve davranışlarının, köyde yaşayan sıradan ve eğitimsiz bir insandan farklı olmadığı görülür. Bu durum, Çalık Kerim'in gözlemleriyle somut bir şekilde ortaya konur.

Dil, din, eğitim ve aile kurumu gibi unsurlar; toplumu ayakta tutan, sağlıklı nesiller yetişmesine imkân tanıyan ve değerler aktarımını sağlayan etkenlerdir. Medreselerin ve bireylerin yozlaşması; bir toplumun, kendi öz değerlerinden ve gerçek dinî inançlarından uzaklaşmasına ve aile yapısının bozulmasına neden olur. Aynı zamanda meydanlarda dolaşan sahte din adamları sebebiyle din kisvesi altında birtakım batıl ve bağnaz düşünce ve uygulamaların doğmasına yol açar. Bütün bunlar, bir toplumu ayakta tutan toplumsal dinamiklerin zarar görmesiyle o toplumun çöküşüne yol açar.

Zeliş romanında ise eğitim, bağlarda çalışan ve henüz kasaba merkezine dönemeyen tütün üreticilerinin çocuklarının, kasaba merkezindeki okula gitmeleriyle yer edinir. Yazın başlarında bağlardaki çardaklara tütün yetiştirmek için gelen üreticilerin bir kısmı, eylül-ekim ayı geldiğinde bu kez de zeytin ağaçlarını beklemek ve kızılkuru dedikleri olgunlaşmadan yere düşen zeytinleri toplamak için kasaba merkezine göç etmeyi geciktirir ve bağ kulelerinde yaşamaya başlar. Bu sırada okulların açılması nedeniyle öğrenciler, okullara bağlardan gitmek zorunda kalır. Sabah erken saatlerde ve ikindiüstlerinde ikili üçlü çocuk grupları okul yolunu tutar. *"Siyah önlüklü, beyaz yakalı, kara pabuçları kabaralı, ilkokul çağında örgülü saçlı kızlar, yaşlarından üç dört yaş büyük görünen oğlanlar. Ellerinde okuma kitapları, incecik defterleri, her sabah damlarından küçük adımlarıyla, en az üç çeyrek, bir saat çeken kasaba ilkokullarına iner, her ikindi üstü damlarına dönerler…"* (Z, s. 154). Tütün ve zeytin üreticilerinin yaşam şartları, hayatın her alanında olduğu gibi alınan eğitimin de belirleyicisi konumundadır.

Aganta Burina Burinata romanında ise eğitim izleği, başkişi Mahmut'un mahalle mektebine başlaması ile ortaya konur. Yazar, Mahmut'un gözünden eğitim sitemine ve öğretmenlere yönelik eleştirilerini yapar. Burada dikkat çeken ilk şey, mahalle mektebindeki eğitimin dinî merkezli yapılması ve mektepteki öğretmenin, otoriter ve yozlaşmış bir kimliğe sahip olmasıdır. Mahmut, mahalle mektebinde Amme cüzünün bütününü ve Tebareke'nin yarısını öğrendiğini, bunun dışında Sultan Osman'dan başlayarak bütün sultanların ve Hz. Âdem'den başlayarak bütün peygamberlerin adlarını öğrettiklerini söyler. Bir gün mektepteki Topal Hoca, Mahmut'u ayağa kaldırır ve kendisinden peygamberlerin isimlerini saymasını ister. Mahmut, Fatma'nın yardımıyla peygamberlerin birkaçını sayar ancak sonunda karıştırınca Topal Hoca'nın hışmına uğrar. Bu durum romanda şöyle verilir:

"Topal hoca geçmişimden başlayarak geleceğime dek küfürler bastıktan sonra, alaşağı etti beni, vurdu falakaya. 'Hz. Âdem Aleyhisselam' diye bağırarak çat sopayı tabanlarıma çaldı. Bütün peygamberleri tabanlarıma bindirdi. Benim öğrendiğime göre bilgi başta olur. Bize ise bilgiyi sopayla tabanlarımızdan tıkıyorlardı. Sopa tabanlarıma indikçe dişlerimi sıktım, inat bu ya gık bile demedim. Falakadan kalkınca hocanın elini öpmek âdetti. Öpmedim ve öpmedim vesselam." (AAB, s. 55).

Mahmut'un anlatımıyla verilen bu sahne, mahalle mektebinin ve mektepteki hocanın işlevinin sorgulanması bakımından dikkate değerdir. Küçük bir mektep çocuğunun düşünceleri, eğitim sistemindeki aksaklıkları ve bu sistem içindeki yozlaşmış eğitimcileri gözler önüne serer. Mahmut'un dayaktan sonra kendisini döven hocanın elini öpmemesi ve

bu âdeti bozması, bu eğitim sistemine karşı duruşunun ve karşı durulması gerektiğinin göstergesidir. Yine daha önce *Vurun Kahpeye* romanında eğitim sistemine ve öğretmenlere yönelik yapılan eleştirilerin bir benzerinin bu romanda yapıldığı görülür.

Denizin Çağırışı romanında ise eğitim, öğretmenlik için bir kasabaya giden ve idealist bir genç olan başkişinin girişimleri ile öne çıkar. Başkişi, ideallerinin ve kasaba okulunda gerçekleştirmeyi hedeflediği projelerinin, millî eğitim memurunun ve kaymakamın engeline takılarak gerçekleşmeden eriyip gidişini anlatır. Bu kasaba okulunun, memleketin en güzel ve başarılı okulu olması için elinden gelen çabayı sarf edeceğini söyleyen ve içindeki bu ışığa güvenen başkişi, her defasında kaymakamın ve millî eğitim memurunun ortaya koyduğu tahsisat engeliyle karşılaşır ve girişimci hâlinden dolayı "çizmeyi aşmak"la suçlanır. Millî eğitim memurunun ve kaymakamın, başkişinin ideallerinin önünde aşılmaz bir set gibi durması, geleceğe aydınlıkla bakan öğretmenin/başkişinin içindeki ışığı söndürür. Böylece başkişi, okulun yıkık duvarına bir taş bile koyamadan ve hiçbir idealini gerçekleştiremeden ruhunu sonsuz bir karanlığa teslim eder.

Bir eğitim gönüllüsü olarak Anadolu'nun kasabalarına gelen çalışkan ve idealist gençlerin girişimlerinin maddi ve manevi yönden desteklenmesi ve resmî işlemlerde işlerinin kolaylaştırılması gerekirken bu gençlerin, yozlaşmış kişilerin karşısında çeşitli bürokratik engel ve baskılara maruz bırakılarak bastırılmaya çalışıldığı ve tükenişe sürüklendiği görülür. Eğitim sisteminde yeniliğe kapalı olan bu kişilerin, başkişide olduğu gibi ortaya konan projeleri "çizmeyi aşmak" olarak tanımlamasının eleştirisi yapılır.

Kasabada eğitim noktasında dikkat çeken bir başka husus ise eğitimin, çocukların iyi yetişmesi şeklinde algılanmamasıdır. Zenginliği ile öne çıkan bir eşrafın, okulda başarısız olan çocuğunun sınıfı geçmesi için kaymakamı, okula öğretmenin yanına göndermesi ve kaymakamın, öğretmene baskı yaparak uygunsuz bir şekilde iltimas istemesi, eğitime ikinci ve üçüncü şahısların gayriahlaki müdahalesini ortaya koyar. Öğrencisi üzerindeki ölçümlerini hiçe sayarak öğretmenin karşısına maddi gücü temsil eden eşrafın ve eşrafın hâkimiyeti altına girerek işini olması gerektiği gibi yapmayan kaymakamın çıkarılışı, eğitim sistemindeki aksaklıkları ve resmî dairelerdeki adam kayırma ve haksızlık gibi var olan yozlaşmayı gözler önüne serer.

Yağmur Duası romanında ise eğitim, İ… kasabası insanının bir din işportacısı (YD, s. 38) tarafından sömürülüşünün ve kendi gerçeklerinin farkına bile varmayan kasaba

erkeklerinin durumunun izah edilebilmesi için kullanılır. Bu kasabada insanların maruz kaldığı sömürü, onların eğitimsizliği ve cehaletine bağlı olarak gelişir. Romanda Avusturyalı Muhabir Herr Mayer, kendi gazetesinin yaptığı bir görevlendirme ile Orta Doğu ülkelerindeki ilerleme belirtilerini gözlemlemek amacıyla Türkiye'ye gelir. Son otuz senelik sürede ilerlemenin, şehirlerden ziyade köy ve kasabalarda gerçekleşip gerçekleşmediğini anlamak ve karşılaştırma yapmak için I. Dünya Savaşı yıllarında müşavir göreviyle bulunduğu Çorum civarındaki bir bölgeyi seçer. Bu yolculuğa dünyanın önemli yerlerini görmüş ve seyahat röportajlarıyla tanınmış ünlü bir gazeteci olan başkişi Ferhat ile gazetenin Ankara temsilcisi Seyfi (Gonokok) de dâhil olur.

Ferhat, Mayer ve Seyfi'den oluşan ekip, geceyi geçirmek için yol üzerinde bulunan İ… kasabasında bir handa kalır. Kasabayı dolaşan ekip, hiçbir medeniyet ışığı belirtisi olmayan bu kasabada jeneratörle çalışan bir sinema görür ve büyük bir merakla içeri girer. Kendilerinden başka kimsenin olmadığı sinemaya bir süre sonra kasabanın erkekleri hücum eder. O sırada da gösterimde olan filmde yarı çıplak kadınların raks ettiği bir sahne belirir. Eli tespihli erkekler, bu raksı izler ve ardından bu sahnenin bitimiyle sinemayı hızla boşaltır. Bu sırada Seyfi, kasaba erkeklerinin tekrar gelip gelmeyeceğini öğrenmek için kapıdaki bekçiye başka raks sahnesi olup olmadığını sorar. Bekçi, başka raks sahnesinin olmadığını belirterek filmin sonunda bir mevlit sahnesinin olduğunu söyler ve *"Dini bütündür bura halkı."* (YD, s. 33) diyerek kasaba erkeklerinin bu kez de mevlit sahnesine geleceklerinin bilgisini verir.

Kasaba erkeklerinin dans ve mevlit karşısındaki durumunu gören Ferhat, arkadaşı Seyfi'ye, *"Yahu Gonokok, bu ne biçim riyakârlık! Göbek ve mevlüt!"* (YD, s. 33) diyerek bu konudaki şaşkınlığını dile getirir. Bunun üzerine Seyfi, Ferhat'a, *"Riyakârlık değil birader, (…) işsizlik ve ümitsizlik. Seni penceresiz, bomboş bir odaya kilitlesek, okuman da olmasa, ne düşünürsün bilir misin? Topu topu üç konu olur kafanda: yemek, cinsiyet, bir de din."* (YD, s. 33). Kasaba erkeklerinin sinemadaki hâlini gören başkişi, bekçinin, *"Dini bütündür bura halkı."* şeklindeki cevabını büyük bir riyakârlık olarak değerlendirir. Seyfi ise bu durumu, kasabanın dünya ile iletişime kapalı, her türlü medeniyet ışığından yoksun, eğitimsiz ve cehalet içinde oluşuna bağlar. Burada asıl eleştirilen husus, insanların kendi gerçeğinin ve içine düştüğü çelişkinin farkında bile olmamasıdır. Bekçinin ifade ettiği gibi kasaba erkeklerinin kendini dini bütün biri olarak görmesi, bu insanların cehaletinin ve eğitimsizliğinin korkutucu boyutunu ve durumun vahametini gözler önüne serer.

Romanda aynı şekilde kasaba meydanında tezgâh açan bir din işportacısının, önünde duran Arapça yazılı levhaları, Elifbeleri, tütsüleri ve büyü malzemelerini, evlerin bereketi için ve bu malzemeleri evlerinin duvarına asıp bir bakanın günahlarından sıyrılması ve öbür dünyada Allah'ın sorgusundan kurtulması için alması gerektiğine dair tehdit içerikli verdiği vaaz yine kasaba halkının eğitimsiz hâliyle izah edilir. İşportacı, satış yapabilmek ve kasaba halkını hem maddi hem de manevi yönden sömürebilmek için yine halkın eğitimsizliğinden yararlanır ve sattığı bütün bu malzemelerin mürekkebine şeyh tükürüğü karıştığını söyler. Alışveriş yapan kasaba halkı ise *"...iyi bir iş yapmış insanların kendilerinden memnun hâliyle kalabalığın arasına dön(er) ve oradan uzaklaşmayıp ticari vaazı dinlemeğe devam ed(er)."* (YD, s. 37-38). Bu durum satıcının; yalan, eksik ve hile dolu bu ticari vaazına inanan bu insanların gerçek dinî bilgiler yönünden de eğitimden yoksunluğunu, dinine yabancılaştırıldığını ve cehaletini ortaya koyar.

3. 2. 7. 1. Kasaba Okullarının Genel Görünümü

İncelenen romanlarda söz konusu kasaba okullarının genellikle bakımsız ve harabeyi andıran hâli, bu okulların en dikkat çeken özellikleridir. Bir öğretmen olarak eğitimdeki eksiklikleri gözler önüne seren ve Anadolu insanının, eğitim yoluyla aydınlanacağının bilincine varan Reşat Nuri, *Çalıkuşu* romanında Anadolu'nun eğitim durumunu irdeler. Romanda Feride'nin görev yaptığı okul binalarının bakımsız hâli öne çıkarılır. *Yeşil Gece* romanında da Ali Şahin Öğretmen'in kasabada en çok üzerinde durduğu konulardan biri okul binası meselesidir. Ali Şahin, kasaba okulunun sağlıklı bir eğitime imkân tanımayan hâlini, *"Mektep barınılmaz bir hâldeydi. Bugün damının bir tarafını aktarıyorlar, yarın öbür tarafı akmaya başlıyordu. Duvarlar, merdivenler, desteklerle duruyordu. Tamir için iki sene de sarf edilen para ile yepyeni bir bina yaptırmak mümkündü."* (YG, s, 71) şeklinde ortaya koyar. Tüm bürokratik engellere rağmen Ali Şahin, kasabada yeni bir okul binası yaptırmak için girişimlerde bulunur ve büyük bir mücadelenin sonunda bina yapımına başlanır.

Acımak romanında da Zehra Öğretmen, okul binası yerine, yıkılmak üzere olan bir yapıyla karşı karşıya kalır. Romanda Zehra Öğretmen'in okulların eğitim kalitesinin iyileştirilmesi noktasındaki fedakâr girişimleri ve zorlu mücadelesi, kasaba okullarının olumsuz şartlarını ve bakımsızlığını gözler önüne serer. Zehra gerek kendi maaşı gerek yerli zenginlerden topladığı paralarla kasaba okulunu badana yapar, akan damını onarır, camını takar. Hatta sınıflara ders araç-gereçleri alır. Annesine bir türbe yaptırmak isteyen bir kasaba eşrafını bu düşüncesinden vazgeçirerek öğrencileri kışın soğuktan ve çamurdan korumak

için kış teneffüshanesi yaptırır. Zehra'nın bütün bu mücadelesi, Anadolu'nun köy ve kasabalarında hizmet vermeye çalışan okulların bakımsızlığını ve vahametini ortaya koyar.

Vurun Kahpeye romanında da kasabadaki eğitim binalarının bakımsız ve eski görünüşü dikkat çeker. Aliye kasabaya geldiğinde ilk olarak Maarif Dairesine gider ve Aliye'nin burada edindiği ilk izlenimler, kasabadaki eğitim ve kasaba okulları hakkında ip uçları verir. Buna göre romanda, Maarif Dairesi binasının görünümü şöyle dile getirilir:

"Sabah hayli erkendi; sandığını arabada bıraktı, Maarif Dairesi'ne girdi. Odanın kapısından bir gözü kör, başı beyaz paçavra ile sarılmış ihtiyar bir adam, sac bir mangalda kömür yakıyor, bir ayağı kopuk hasır iskemleyi aynı zamanda duvara dayayarak muvazene yaptırıp üstüne oturmaya çalışıyordu. Yerde kabarmış kirlerin, üzeri sulanmış sıkça tesadüf edilen, donmaya yüz tutmuş tükürük ve balgamlara basmamak için ihtiyatla yürümek lazım geliyordu; loş ve tavanı örümcekli bu Daire'nin çok ağır, insanın içine çöken bir kokusu vardı." (VK, s. 23).

Bakımsız ve kirli olan bu mekân, kapalı-dar bir mekân olarak sunulur. Aliye, loş ve ağır kokulu bu dairede kendini ruhen sıkışmış hisseder. Burada bulunan bir adamın "*bir gözü kör, başı beyaz paçavra ile sarılmış ihtiyar*" olarak tanımlanması, mevcut eğitim sisteminin sağlıklı bir eğitimden uzak oluşunu ortaya koyar. *"İhtiyar"* kelimesi ile eski eğitim sisteminin yetersizliği ve çağın ihtiyaçlarına cevap vermeyişi vurgulanır. *"Bir ayağı kopuk hasır iskemle"* ise eğitimdeki eksiklikleri imlemek için Halide Edip tarafından bilinçli kullanılmıştır. Böylece sistemin sağlıklı bir zemine oturtulamaması ve eğitimdeki çöküntüler gözler önüne serilmeye çalışılır. Aynı şekilde romanda, *"Mektebin pis ve karanlık toprak avlusunda kokusuna mâni olamadığı kırık kapılı hela"* ve *"pencerelerine kâğıt yapışmış pis dershanede epeyce birikmiş sigara dumanı"* (VK, s. 29-31) şeklindeki izlenimler de kasaba okulunun eğitime elverişli olmayan vahim durumunu acı bir şekilde somutlaştırır.

3. 2. 7. 2. Olumlu Öğretmen

Yazarlar, Millî Mücadele'nin millîliğini tabii kılmak için romanlarda yer verdikleri birtakım belirleyici karakterler aracılığıyla milleti; vatan, bağımsızlık, toprak, özgürlük gibi kavramlar etrafında birleştirmeye çalışır. *"... Cumhuriyetin ana hedeflerine bağlı öğretmen figürü önemlidir. Birçok romanda, getirilen yeniliklerin, yapılan inkılapların yayılmasını ve benimsetilmesini sağlamak; halkı, modern dünyaya açılan yönetimin yanına çekmek ve eğitimin üzerindeki bağnaz, cahil gölgeyi kaldırmak için yola çıkan öğretmenlerin hikâyesi vardır."* (Narlı, 2013: 292). Millî Mücadele ve Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde ortaya

konulan öğretmen karakterleriyle Anadolu'nun kasaba ve köylerinde halkı aydınlatma ve bilinçlendirme hareketine girişilir. Öğretmenler, halkla ve gelecek nesillerin temelini oluşturan çocuklarla doğrudan iletişim hâlinde olduğu için Anadolu'ya gönderilen aydın kişiler arasında ön çok başvurulan karakterlerdir. Bu nedenle öğretmenler, yazarların bilinçli tercihleridir. Yazarlar romanlarda kimi zaman vatan-millet bilinci olan ve yeniliği savunan öğretmenlerin yanı sıra çağın ihtiyaçlarına cevap vermeyen ve eski sistem eğitimi savunan öğretmenleri de kaleme alır. Bu sayede aydın kişilerin nasıl olması/olmaması gerektiği hususunda okuyucuyu düşündürmeyi amaçlar. Sosyal sorumluluk bilinci olan olumlu öğretmenlerin genellikle gitmiş oldukları kasabalarda yozlaşmış kişi ve değerlerle mücadele hâlinde olduğu görülür.

Reşat Nuri'nin *Çalıkuşu* romanında Feride Öğretmen, *Acımak* romanında Zehra Öğretmen, *Yeşil Gece* romanında Ali Şahin ve Rasim Öğretmen ve Halide Edip'in *Vurun Kahpeye* romanında Aliye Öğretmen, memleketin yalnızca "eğitim" ile kurtuluşa kavuşacağının bilincindedir. Aliye, kasabada millî bilinci uyandırmak göreviyle yer alır. *Yeşil Gece* romanında tayini İstanbul'a çıkmasına rağmen Anadolu'nun bir kasabasına gitmeyi tercih eden ve Cumhuriyet'in ilke ve hedefleriyle yola çıkan Ali Şahin, Anadolu insanını ve Sarıova kasabası halkını softalara karşı aydınlatma ve bilgilendirme ülküsüyle hareket eder. Ancak cahilliği ve dini yanlış algılamasıyla öne çıkan kasaba halkının, geleneksel direnciyle karşılaşır. Böylece Sarıova kasabası üzerinden Anadolu'nun toplumsal gerçekçiliği ortaya konur. Ali Şahin, memleketin yüzyıllardır içinde bulunduğu karanlık geceden ancak Cumhuriyet'in ışığı ile kurtulacağını bilir. Bu uğurda da "eğitim"in izlenmesi gereken en önemli yol olduğunun bilincindedir. Bu nedenle kasabada yeni bir okul yapılması ve öğrencilere laik sistemde eğitim verilmesi noktasında mücadelesini sürdürür.

Yeşil Gece romanında olumlu duruşuyla ön plan çıkan bir başka öğretmen de Rasim Öğretmen'dir. Emir Dede muallimlerinden olan Rasim, Ali Şahin'in en yakın arkadaşlarında arasında yer alır. Ali Şahin'in ile birlikte kalır ve Ali Şahin'in idealleri gerçekleştirmesinde ve softalara karşı verdiği mücadelede her zaman ona destek olur. Vatan-millet bilinci yüksektir, Balkan Muharebesi'ne gönüllü olarak katılmış ve sağ ayağından sakatlanmıştır. Sarıova kasabası da işgalci güçlerin saldırısına maruz kaldığında kasaba halkını vatan savunmasına çağırır. Kasabayı savunmak için birkaç arkadaşıyla birlikte eline aldığı taş ve sopalarla kasabanın girişine gider ve düşmanla karşılaştıkları ilk anda da şehit düşer.

Halide Edip'in *Vurun Kahpeye* romanında ise aydın bir kişi olarak Anadolu'nun bir kasabasına gönderilen Aliye Öğretmen aslında kasaba ahalisiyle güzel iletişim

kurabilecekken vatan hainleri ve birtakım çıkarcı kişiler, buna müsaade etmez. Tüm kışkırtmalara ve baskılara rağmen Aliye, kasaba halkının ruhuna inmeyi başarır. Aliye, Anadolu'ya öğretmen olarak gittiği kasabayı benimsediğini, *"Toprağınız toprağım, eviniz evim; burası için, bu diyarın çocukları için bir ana, bir ışık olacağım ve hiçbir şeyden korkmayacağım; vallahi ve billâhi!"* (VK, s. 64) diyerek dile getirir. Ant niteliğinde olan bu sözler, Aliye'nin söz konusu kasabaya bakışını ortaya koyar. Aliye, bilimin ışığında vatanını ve milletini seven ve laikliği benimsemiş yeni nesiller yetiştirmek için canı pahasına da olsa kanının son damlasına kadar elinden gelen her mücadeleyi vereceğine dair yemin eder. Cumhuriyet'in ilkeleri doğrultusunda ders işler ve Kuvayımilliye'yi destekler. Esnaf çocukları ile eşraf çocukları arasında ayrım yapmaz hatta içten içe esnaf çocuklarını masum ve iyi niyetli olarak algılar.

Nâbi'nin Park Kahvesi adlı romanda ise olumlu öğretmen tipini, Sıtkı Daloğlu adında bir öğretmen temsil eder. Sıtkı Öğretmen; başkişi Mustafa, Doktor Reşat ve Mühendis Bekir ile birlikte kasabadaki yozlaşmış hâkim güçlere karşı mücadele eder. Vatansever ve ülkü değerlere sahip olan Sıtkı Öğretmen, Halkevi'nde Servet-i Fünun ciltlerinin yokluğunu fark eder. Başkişi Mustafa, *"...Öğretmen Sıtkı kasabamıza geldikten sonra gözüm açıldı."* (NPK, s. 73) diyerek Sıtkı Öğretmen'in yol gösterici biri olduğuna ve toplumsal problemlere duyarsız kalmadığına vurgu yapar.

Denizin Çağırışı romanında ise küçük bir kasabada kendi kabuğuna çekilerek *"vesvese ve korkularıyla"* (DÇ, s. 7) yaşamaya çalışan bir öğretmenin, içine düştüğü yalnızlık ve psikolojik bakımdan yabancılaşması anlatılır. Daha çok öğretmenin iç dünyasının anlatıldığı romanda küçük bir kasabaya öğretmen olarak giden başkişi, bu kasaba okulunu Anadolu'nun en güzel okulu yapmak ve proje ve ideallerini gerçekleştirmek için çeşitli girişimlerde bulunur. Ancak yeniliklere kapalı olan millî eğitim memuru ve kasaba kaymakamı, her defasında ödenek olmaması gerekçesiyle genç ve idealist öğretmenin istek ve heveslerinin önünde âdeta bir set gibi durur. Bu nedenle başkişi, okulda öğrencileri için geliştirdiği projelerini ödenek yetersizliği gerekçesiyle hiçbir zaman gerçekleştiremez. Okulun yıkık duvarına bir taş bile koyamadan yozlaşmış kişiler tarafından sindirilir ve bürokratik engeller karşısında ezilir. Daha sonra ezilmişlik duygusu içinde yaşam ışığını kaybederek kendini, karanlığın hâkimiyetine teslim eder.

Öğretmenin kasabada karşılaştığı ortam ve zorluklar, onun ideallerinden bir bir vazgeçerek tükenişe sürüklenmesine neden olur. Bu durum, Anadolu'nun kasabalarını aydınlatmak ve bilgilendirmek için giden aydın gençlerin uğradığı hayal kırıklıklarını gözler

önüne serer. Başkişi, büyük bir hayal ve umutla gerçekleştirmek istediği projelerinin, bürokratik engeller nedeniyle yok oluşunu ve eğitim sistemindeki aksaklıkları şöyle dile getirir:

"Ya benim programlarım? Hey zavallı projeler! 'Beyaz zambaklar memleketi' benim kasabamı kıskanacaktı. Ve bu üstünlük benim eserim olacaktı. Okulun yıkık duvarına bir taş koyduramayan zavallı tüysüz delikanlının mumdan cenneti, mumya suratlı millî eğitim memurunun ve topal kaymakamım uğursuz ellerinde nasıl da eriyivermişti. Onlara her başvuruşumda sorumluk, tahsisat ve 'çizmeden yukarısı' karşıma dikiliyordu.

Çocukların yetişmesinden ziyade sınıf geçmenin esas olduğunu okulda bize öğretmemişler. Bu dersi de sınav odasında, babası zengin bir öğrenci için iltimas istemeğe gelen kaymakamın nutkundan öğrenecekmişim… Kısacası benim etrafımda bir salyangoz kabuğu pıhtılaştı. Kale dibindeki han odasında, beş numaralı lambanın alevinde her gece eski benliğimin bir parçasını, pervanelerle birlikte yaktım ve bu kabuk içine sığabildim. Beş yıl neleri kucağına almazmış meğer…" (DÇ, s. 15-16)

Başkişi, öğretmenlik için büyük bir heyecanla gittiği kasabada hayal kırıklığı yaşar. Kasabaya uyum sağlayıp kasaba halkıyla bütünleşemeden burada yabancı kalır. Kasabada geçirdiği beş yıllık süre içinde bir ezilmişlik duygusuyla tüm benliğini, kimliğini ve kendilik değerlerini kaybettiğini dile getirir. Aslında başkişi, sağlıklı, başarılı ve etrafındakilere faydalı bir öğretmen olabilecekken kasabada maruz kaldıklarının etkisiyle hastalıklı bir kişilik geliştirir ve romanın sonunda da geliştirdiği hastalıklı ruh hâlinin etkisiyle çaresiz bir şekilde intihar eder.

Karanlık Dünya romanında ise yer alan öğretmenlerin, olumlu bir karakterde sunulduğu görülür. Nazmi, Bekir ve Nihat adlarıyla bilinen bu üç öğretmen, kasabanın hem eğitim bakımından aydınlanması hem de elektrikle ışıklandırılması hususunda verdiği çabalarla ön plana çıkar. Bu bağlamda kasabada yeniliğin öncüleri olarak yer edinen bu idealist gençler, başkişinin en büyük destekçileridir. Kendisi de bir öğretmen olan Orhan Hançerlioğlu, büyük bir sosyal bilinç içinde Anadolu'nun kasabalarının aydınlanması ve ülkenin muasır medeniyet seviyesine ulaşması için eserlerinde öğretmenlere önemli sosyal sorumluluklar yüklemiş ve görev için gittiği Anadolu'nun kasabalarındaki gözlemlerini eserlerine başarıyla yansıtmıştır. Bu öğretmenlerden Nihat Öğretmen, *"Azmin elinden hiçbir şey kurtulmaz, (…) Bu vatan bizlere emanet edilmiştir. Onu muasır medeniyet seviyesine eriştirmek bizim ödevimizdir. Asırlardan beri kendi yağı ile kavrulan şu harap köylerde ilmin*

ışıklarını görmek için her fedakârlığı yapacağız…" (KD, s. 25) diyerek bu idealist gençlerin kararlı duruşunu ortaya koyar ve Mazılık kasabasını cehaletin karanlığından kurtarmak için ellerinden gelen her fedakârlığı yapacaklarını vurgular. Böylece genç aydın neslin "mektepten memlekete" anlayışıyla Anadolu'nun geri kalmış ve ihmal edilmiş köy ve kasabalarını kalkındırmak ve bilimin ışığıyla aydınlatmak için yüklendikleri göreve işaret edilir.

3. 2. 7. 3. Olumsuz Öğretmen

İncelenen romanlarda kasabada eğitim faaliyetinde bulunan bazı öğretmenlerin meslek ahlakı bakımından etik olmayan birtakım davranışlar sergilediği görülür. Bu bağlamda *Çalıkuşu* romanında Ç… kasabasında Nazmiye adlı öğretmenin hem bireysel hem de mesleki bakımdan yozlaşmışlığı dikkat çeker. Kasabada güzelliği ile dikkat çeken Feride'yi yaşlı, çapkın ve mirasyedi olarak bilinen Burhanettin Bey adında bir binbaşı elde etmek ister. Burhanettin Bey, Feride'yi ele geçirmek için Feride ile aynı okulda çalışan Nazmiye adındaki bir öğretmen ile iş birliği yapar.

Buna göre Nazmiye Öğretmen, Feride'yi, nişanlısı Feridun'un Subaşı'nda bağ evinde oturan teyzesinin evine yemeğe davet eder. Feride başlarda bu daveti kabul etmek istemez ancak Nazmiye'nin ısrarı üzerine ikna olur. Ardından Feride ve Nazmiye çok uzun bir yoldan sonra eski bir bağ evine/köşküne gelir. Evde Feridun'un teyzesi olarak tanıtılan kadının kıyafetleri, makyajı ve konuşmaları, Feride'de birtakım şüphe ve endişe uyandırır. Bunun yanında bahçede düzenlenmiş olan büyük ve ışıklı bir eğlence ile arkadaşı Nazmiye tarafından oyuna getirildiğini anlar. Hemen evine dönmek ister ancak elinden bir şey gelmez. Bağ evindeki bu kadın, Feride'yi bir odaya alarak Binbaşı Burhanettin Bey ile görüşmelerini sağlar. Aynı odada Nazmiye Öğretmen'in, nişanlısı olarak tanıttığı kişiyle aşırı derecede yakınlaşmasına büyük bir hayal kırıklığı ile şahitlik eder.

Bir süre sonra Feride kendini, yarı baygın bir şekilde Binbaşı Burhanettin Bey'in kolunda o ışıklı bahçedeki kalabalığın arasında *"Yaşasın Burhanettin Bey, yaşasın Gülbeşeker, Gülbeşeker, Gülbeşeker."* (Ç, s. 294) nidaları eşliğinde ilerlerken bulur. Ardından bayılır ve bir arabayla sabaha karşı Müdire Hanım'ın evine gelir. Başından geçenleri çekine çekine ona anlatır. Müdire Hanım ağlamaktan bitap düşmüş Feride'ye üzülmemesi gerektiğini söyler ve Feride'nin çok masum ve temiz bir kişi olduğunu belirttikten sonra Nazmiye Öğretmen hakkında bildiklerini anlatmaya başlar. Buna göre romanda Nazmiye hakkında şu bilgiler verilir:

"Nazmiye, fena bir mahluktur. Mektebi onun şerrinden kurtarmak için müracaatlarda bulundum, çok uğraştım. Fakat beyhude. Onu yerinden oynatmak mümkün değil. Çünkü mutasarrıfından, alay beyinden, tabur imamlarına kadar hesapsız hamileri var. Nazmiye buradan giderse kibar hanımlara kim dalkavukluk edecek? Büyük memurların gizli gizli yaptıkları gece eğlencelerinde kim ut çalacak, hatta oynayacak? O Burhanettin Bey gibi azılı mirasyediler, senin gibi masum, saf, taze güzel çocukları nasıl ele geçirecek? Feride, sana tertipledikleri planı ben tamamıyla anlıyorum." (Ç, s. 297)

Kasabada genç zabitlerin, peçesi altındaki yüzünü görmeyi amaçladıkları Feride'ye bir tuzakla bu kadar yakın olmak, onun koluna girerek onu eğlence âlemine götürmek, kalabalık içinde *"Yaşasın Burhanettin Bey"* diye bağırtmak Burhanettin Bey'in hasta ruhunu rahatlatan büyük bir onur meselesidir. Bütün bunların gerçekleşmesinde Feride'nin, mektepte meslek arkadaşı olarak güvendiği Nazmiye Öğretmen'in rolü büyüktür. Nazmiye hem bireysel hem de mesleki bakımdan yozlaşmış ve yüzüne maske takmış bir öğretmen olarak olumsuz öğretmen tipini somutlar. Ayrıca Nazmiye Öğretmen ile eğitim sistemindeki aksaklık ve engellere işaret edilerek eğitimdeki yozlaşma ortaya konur. Bunun yanında Nazmiye'nin kasabada devamlılığını sağlayan ve ona destek çıkan memurlar ile mesleki yozlaşma ve bürokratik çürüme gözler önüne serilir.

Vurun Kahpeye romanında ise olumsuz öğretmen tipi olarak sunulan Hatice Öğretmen, kasabaya yeni gelen ve laik tarzda eğitim veren Aliye öğretmen karşısında telaşlanır. Maarif Müdürü'nün şüpheli işlerine alet olmakla bilinen Hatice Öğretmen, Aliye'nin eğitim sistemindeki idealist duruşu karşısında onu kıskanır ve Aliye'ye büyük bir öfke duymaya başlar. Kendi yaptığı eski usul ders işeyişini överken Aliye'nin kıyafetini ve laik tarzdaki eğitim anlayışını eleştirerek Kuvayımilliye Komutanı Tosun Bey'e şikâyet eder. Hatice Öğretmen'in bu hâli, onun meslek ahlakı bakımından çöküntüde olduğunu gösterir. Öğrencileri arasında sınıfsal ayrım yapması, ders saatinde eşraf çocukları ile dedikodu yaparak karşılıklı sigara içmesi, sakız çiğnemesi, öğrencilerini küfürlü sözlerle ve dayakla bastırmaya çalışması ile Hatice Öğretmen, eğitim sisteminin yozlaşmış ve olumsuz bir tipi olarak sunulur.

Aganta Burina Burinata romanında ise olumsuz öğretmen tipi, mahalle mektebinde çalışan Topal Hoca isimli bir öğretmen aracılığıyla ortaya konur. Romanın başkişisi Mahmut, çocukluğunda mahalle mektebine gider. Bu mektebin en önemli özelliği dinî merkezli eğitim vermesidir. Bu mektebin öğretmeni olan Topal Hoca, öğrencilerine belli başlı süreleri, halifelerin ve Osmanlı padişahlarının adlarını ezberletir. Katı kuralları olan ve

öğrenciye ağır baskı uygulayan Topal Hoca, en ufak hatayı kabul etmez. Öğrencilerini ayağa kaldırır, Sultan Osman'dan başlayarak bütün sultanların ve Hz. Âdem'den başlayarak bütün peygamberlerin adlarını saymasını ister. Bu isimlerden birkaçını bile sayamayan öğrencinin tüm ailesine küfürler yağdırdıktan sonra öğrencisini falakaya yatırır. Üstelik öğrencisini iyice dövdükten sonra öğrencisine elini öptürmeyi âdet edinir.

Nâbi'nin Park Kahvesi romanında ise olumsuz öğretmen tipini, Zafer Bey adında bir öğretmen temsil eder. Halkevi Edebiyat Kolu Başkanı olan Zafer Öğretmen'in, Halkevi'nin kitaplığında bulunan Servet-i Fünûn ciltlerini ve bütün eski gazete koleksiyonlarını, Halkevi'ne konferansa gelenlerin pasta ve çay paralarını karşılamak için gizlice sattığı ortaya çıkar.

3. 2. 7. 4. Kasabada Öğretmene Bakış

Pek çok şeyde olduğu gibi eğitim noktasında da ihmal edilen Anadolu'nun, halkı bilinçlendirme ve aydınlatma idealiyle giden öğretmenlere bakışı olumlu ve olumsuz olmak üzere iki şekilde gerçekleşir. Kimi romanlarda öğretmenler kasaba halkı tarafından kabul görürken kimi romanlarda ise öğretmenlerin, gittikleri kasabalarda yabancı kalır. *Acımak* romanında Zehra Öğretmen'in kasabada bütünüyle sevildiği ve benimsendiği görülür. Kasaba halkının Zehra'ya duyduğu sevgi, güven ve onu benimseyiş, Zehra'nın kasabayla özdeşleşmesini sağlar. Yaklaşık beş yıldır kasabada bulunan Zehra, kendi yaşamını okul ve kasaba halkına adar ve burada gösterdiği her çaba ile kendini gerçekleştirir. Zehra'nın okulla ve kasabayla bu denli bütünleşmesi, kasaba ahalisinin, okulun adını "Zehra Hanım Mektebi" olarak adlandırmasını sağlar. Halkın, Zehra'ya olan bu sevgisi romanda şöyle dile getirilir:

"Halk, mektebin asıl ismini unutmuştur. 'Zehra Hanım Mektebi' diye tanır. Hatta kâtiplerimiz bile bazan şaşırırlar resmî evrakta, 'Zehra Hanım Mektebi' diye yazarlar. Geçenlerde bir çeşme başında iki kadın konuşuyordu. Birisi, 'ben çocuğumu maarif mekteplerine vermem… Zehra Hanım'ın Mektebinde okutacağım!' diyordu." (A, s. 8).

Zehra'nın görev yaptığı okulun, bir Maarif okulu olmasına rağmen bunun unutulması ve Zehra'ya ait özel bir okul gibi algılanması, Zehra Öğretmen'in kasabayla özdeşleştiğini ve kasaba halkı tarafından çok sevilip benimsendiği ortaya koyar. Zehra'nın, iş hayatındaki disiplini ve öğrencileriyle birebir ilgilenmesi, kasabada herkesçe tanınıp ön plana çıkmasını sağlar. *Acımak* romanında kasabanın Zehra'ya bakışı olumluyken *Vurun Kahpeye* romanında ise kasaba halkının öğretmene bakışı ve yaklaşımı olumsuzdur. Gerek Maarif Müdürü ve gerekse kasaba eşrafı, devlet tarafından görevlendirilerek kasabaya eğitim

amacıyla gelen kadın öğretmenleri, keyfi uygulamalarına alet eder ve onları âdeta birer eğlence aracı olarak görür. Bir kadın öğretmenin, kasabada varlığını devam ettirebilmesi, bütünüyle kasabanın yüksek memurları ve eşrafıyla olan iletişimine bağlıdır.

Vurun Kahpeye romanında Aliye Öğretmen'in okulda sorun çıkaran Sabri adlı bir eşraf oğlunu eve göndermesi üzerine çocuğun/öğrencinin ağabeyi, *"Ben o kahpeye gösteririm."* (VK, s. 35) diyerek evden fırlar ve okula baskına gelir. Aliye'ye, *"... siz ne hakla bir eşraf çocuğuna sui muamele ediyorsunuz?"* (VK, s. 35) diyerek öğretmene istediklerini yapma hakkını kendinde bulduğunu ortaya koyar. Kasabada öğretmeni eritmeye ve sindirmeye alışmış eşraf, Aliye Öğretmen'in bu dik duruşunu yadırgar. Bir devlet memuru olarak ezilen, yok sayılan öğretmenin, kasabada kalabilmesi bile eşrafın keyfine ve onayına bağlıdır. Bu durum okula baskına gelerek kapıyı çalmadan sınıfa giren kasaba eşrafından Kantarcıların Uzun Hüseyin Efendi'nin konuşmaları ile şöyle somutlaştırılır:

"-Sen kim oluyon garı, diye haykırdı. Sen muallime değil misin? Sen bu kasabanın muallimesi değil misin? Ne haddine bir eşraf çocuğunu koğuyon, ne haddine benim suratıma haykırıyon? İstanbul'un hayasız garılarına, erkeklerin suratına haykıran, yol iz bilmeyen garılarına burada lüzum yok. Ne okutmanı, ne de seni isteyoz." (VK, s. 36)

Kasaba eşrafının kapıyı çalmadan bir hiddetle sınıfa girmesi ve Aliye Öğretmen ile bu şekilde konuşması, eşrafın öğretmene hükmetme isteğinin ve ona istediği gibi davranarak onu aşağılama algısının bir göstergesidir. Bütün bu davranış şekli, öğretmenin birey olma, mesleğini icra etme ve insani hakkının elinden alınması anlamına gelir. Üstelik bu olumsuzlukların normalleştiği kasabada öğretmene konuşma hakkının verilmediği görülür. Bu durum aynı zamanda Anadolu'ya giden kadın öğretmenin ahvalinden haberi olmayan bürokrasinin yozlaşmışlığının bir göstergesidir. Romanda çocuğuna ayrıcalık tanınmasını isteyen Maarif Müdürü'nün eşinin, Aliye'ye karşı tutumu ve öğretmen algısı da dikkat çeker. Aliye'ye *"-Hoca parçası, kocamın hepiniz halayığısınız, istersek hemen azlederiz (görevden alırız), diye bar bar bağır(ması)"* (VK, s. 33) öğretmenlerin, yüksek memurlar hatta eşraf karşısındaki ezilişini ortaya koyar.

Laikliği benimseyerek yeni tarzda eğitim veren ve idealist duruşuyla öne çıkan Aliye Öğretmen, öğrencilerini bir gün ellerinde bayraklarla kasabada şarkı söyleterek dolaştırır. Bu duruma alışık olmayan ve dini kendi çıkarları doğrultusunda kullanan Hacı Fettah Efendi, Aliye'nin bu girişiminden endişe duyar ve kasaba halkına şöyle seslenir:

"-Görüyor musunuz? Erkeklerin içinde yüzü gözü açık namahremler Müslümanlar'ın kalbini fesata vermek için şarkı söyleyerek dolaşıyorlar. Bunlar, bunlar mel'undur (lanetlenmiş), bunların eline çocuklarınızı teslim etmeyiniz, eğer bir gün yalnız içimize Yunan girdiğini değil, başımıza taş yağdığını görmek istemiyorsanız, bu karıların üstleri başlarıyla beraber kendilerini de parçalayınız, yoksa Cenab-ı Hakk'ın bütün gazâbları üzerimizden eksik olmayacaktır." (VK, s. 45).

Kasabada din adamı görünümüne bürünen ve son derece katı olan Hacı Fettah Efendi, yeniliğin karşısında duran biridir. Yenilikten ve eğitimden korkar, millî duyguları yoktur ve yapılmasını istediği şeyler için dini kullanır. Bu nedenle kendi çıkarı için saf ve eğitimsiz kasaba halkının dinî duygularını kendine hedef seçer ve kasaba ahalisini, düşüncelerinden korktuğu laikliği benimsemiş Aliye Öğretmen'e karşı kışkırtır. Bütün bunların, Allah'ın sevgisine nail olmak adına yapılmasını gerektiğini vaaz eder. Aslında Hacı Fettah Efendi'nin yaptığı şey, dini ve kasaba halkının dinî hassasiyetlerini sömürmektir.

3. 2. 8. Kaçakçılık

Yurda yasa dışı yollardan ve hiçbir gümrük işlemine tabi tutulmadan birtakım eşya ve nesnelerin girdirilmesi, kaçakçılık olarak ifade edilir. Devletin birtakım mali haklar elde etmesini engelleyen kaçakçılık, yurda izinsiz giren eşyaların standardının tespit edilememesi nedeniyle de kamuyu pek çok yönden zarara uğratır. Toplumsal bir problem olan kaçakçılık, yazarlar tarafından da romanlarda ele alınan bir konu olmuştur. Bu bağlamda Reşat Nuri'nin *Son Sığınak* romanında tiyatro ekibinin gittiği Suriye sınırı yakınındaki kasabalardan birinde yapılan kaçakçılık dikkat çeker ve bu sorunu tiyatro ekibinden Lokman şöyle dile getirir:

"Biraz dardayız ... hudut açık, gelinip gidiliyor; biz de aralarına karışsak! ... Biraz bir şey alsak... Hakkı'ya, Lala'ya birer pantolon... Kanun, kimseye bir şey diyemez; biz, kendimiz için aldık ... Kaçakçılığa karşı gümrük memurları, komisyonlar ve saireler ve saireler... Fakat her şey mevzuata uyuyor... Ahali, günde dört beş defa hudutta mekik dokuyor, dünyanın eşyasını alıyor... Satmak güçlüğü de yok. Burada bekleyenler var; hemen alıyorlar... Bunlar ne tuhaf adamlar. Ayak çıplak, başında fötr şapka... Bacaklarında mavi don... Üstünde ipekten gömlek, kravat..." (SS, s. 212-213)

Toplumsal bir sorun olan kaçakçılığın, normalleştirildiğinin dile getirildiği bu durumda inkılaba da vurgu yapıldığı görülür. Yoksulluk çeken bu insanların yaşam şekillerinin iyileştirilmediği hatta zaruri ihtiyaçlarının bile tam olarak karşılanamadığı böyle bir zamanda insanların giyim kuşamlarının son derece elzemmiş gibi Batı tarzı yönünde

değiştirilmesi eleştirilerek yapılan kılık-kıyafet inkılabına atıfta bulunulduğu görülür. *"Bunlar ne tuhaf adamlar. Ayak çıplak, başında fötr şapka… Bacaklarında mavi don… Üstünde ipekten gömlek, kravat"* sözleri âdeta "altı kaval üstü şişhane" deyimini hatırlatmakta ve insanların giyecek ayakkabısı bile yokken üstünde fötr şapka, ipekten gömlek ve kravat olmasını eleştirmektedir.

Yediçınar Yaylası romanında ise Ömer Ağa'nın her istediğini elde eden oğlu Kenan, tütün kaçakçısı Gâvur Ali ile ayıngacılığa (tütün kaçakçılığı) başlar. Romanda Kenan'ın yaptığı kaçakçılık, *"Köpoğlusu işin kolayını bulmuş. Bu toprağın namlı kaçakçıları da, namlı kolcuları da babasının ahbapları… Görürsünüz, Kenan kopuğu yakında yedi vilâyet toprağına nam salsa gerektir. Babasının hatırını sayıp kolcular bunun üstüne varamayacak!"* (YY, s. 212) şeklinde dile getirilir. Kasabada gerçekleşen kaçakçılığın bile hem ağaların hem de devletin asayişi sağlayan kolluk görevlilerinin gözetiminde ve bilgisi dâhilinde gerçekleştiği görülür. Bu durum mesleki ve bireysel yozlaşmayı beraberinde getirdiği gibi sorgulanması ve eleştirilmesi gereken toplumsal bir sorundur. Arka planda halkın soyulması ve vergi kaçırılması gibi toplumsal meselelerde yine devlet görevlilerinin parmağı olduğuna dikkat çekilir. Bu durumun kısır bir döngü içinde ilerlediği vurgulanır. Daha sonraki süreçte kasabaya gelen Abuzer Ağa da hayvan çalar, tütün kaçakçılığı yapar, hapishaneye ve zaptiye kışlasına afyon, esrar temin eder ve eşkıyalara yardım eder. Ayrıca öşür toplama işinde ağa ve âyanların eli ayağı olur. Böylece kaçakçılık, romanlarda sosyal duyarlılığı yüksek olan yazarlar tarafından gözler önüne serilmiş olur.

3. 2. 9. Jurnalcilik

II. Abdülhamit'in tek başına iktidar olduğu otuz yıllık süre içinde Osmanlı Devleti içinde pek çok yenilik ve gelişme kaydedilir. Bunun yanında bu süreçte ciddi siyasi yasakların yaşandığı ve aydınların gözetim altında tutulduğu istibdad *(Uyruklarına hiçbir hak ve özgürlük tanımayan sınırsız monarşi, despotluk, despotizm)* (www.sozluk.gov.tr., Erişim tarihi: 02.02.2020) döneminden de bahsedilir. Bu dönem aynı zamanda herkesin jurnallendiği bir süreç olarak algılanır. Jurnal etmek, *"biriyle ilgili olarak yetkililere kötülemek, ihbar yazısı vermek veya böyle bir bilgiyi iletmek"* (www.sozluk.gov.tr., Erişim tarihi: 02.02.2020) olarak ifade edilir.

Yediçınar Yaylası adlı romanda hükûmetin, Anadolu'nun köy ve kasabalarında olup biteni öğrenebilmek ve siyasi otoriteyi sağlayabilmek için kasabalarda kendine bilgi veren çeşitli istihbaratçılara başvurduğu görülür. *"Tütün kaçakçısı Gâvur Ali de, belli etmeden*

Celil Efendi-Ağasını gözetliyordu. Bu herif, böylece çenesini kaşıyarak daldı mı, bil ki sakal falına oturdu. Sakal falına oturduğu sırada, bunun düşündüğü domuzluğa şeytanın aklı ermez. Kim bilir gene kimin canını yakacak, kimin ocağını söndürecek? Padişah curnalcısı dedin mi, pirleri, işte bu Celil namussuzu… Çorum'un kocaman Başıbozuk paşaları bile bunun curnalından neden yılmışlar bakalım, Osmanlı ülkesinde, curnalının üstüne curnal yok da ondan…" (YY, s. 334). Çorum kasabasında da Zaptiye Kolağası Celil Efendi, kasabada yaşananları, kasabaya sürgün olarak gönderilen kişilerin durumlarını ve bu kişilerin ne yaptıklarını gözlemler hatta muhbiri olan Gâvur Ali'den bilgi alır. Daha sonra bu gözlem ve bilgilerini iki günde bir Yıldız Sarayı'na Sultan Hamit'in Beşiktaş Muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa'ya jurnal iletir. Sultan Hamit'in, saraya ulaşan bu bilgiler dâhilinde hükümler verdiği ifade edilir. Aynı zamanda kasabadaki jurnalcinin, kasabanın gözü kulağı niteliğinde olan muhbirleri bulunur. Bu muhbirler, kasabayı gizlice gözlemleyerek Celil Efendi'ye bilgi verir. Bu bağlamda tütün kaçakçısı Gâvur Ali, Padişah'ın jurnalcisi Zaptiye Kolağası Celil Efendi'nin muhbiri olarak yer alır.

Romanda kasabada Jön Türk sürgünü olarak bulunan Seyfettin Bey ve onu destekleyen Avukat Cevdet Bey'in, Padişah'a olan düşmanlıkları anlatılır. Buna göre Avrupa'ya gönderilen Jön Türkler tarafından yedi krala yedi mektup yazılarak Sultan Hamit şikâyet edilir. Bunun yanında İstanbul'da Sultan Hamit Han'a yapılan bombalı saldırının başarısız olmasının kendilerinde yol açtığı derin üzüntüden bahsedilir. Ülkeye hürriyet gelmesi dâhilinde milletin, devletin başındaki bu kişileri ezeceği dile getirilir. Bu durum Zaptiye Kolağası Celil Efendi tarafından sarayda bulunan ve Çorumlu olan Yedi Sekiz Hacı Hasan Paşa'ya yazılan jurnalde şöyle ifade edilir:

"Beşiktaş Muhafızı devletli Hacı Hasan Paşa Efendimize:

Çorum livasına sürgün olarak gönderilen İstanbullu Seyfettin Efendi nam kimse, buraya geldiğinden beri, kullarının daima göz hapsinde bulunduğu önce arzedilmişti. Kendisi gece-gündüz gözcülerim ve muhbirlerim tarafından sıkı takip altındadır. İşbu fesatçı kimsenin, Çorum kasabası Davavekillerinden Cevdet Bey'le düşüp kalktığını, vaktiyle İstanbul'da tanıştıklarını ileri sürdüklerini bildirmiştim. İki gün önce de bu Davavekili Cevdet Bey'in, Seyfettin adındaki sürgünü, eşraftan Abuzer Ağa'nın ziyafetine götürdüğü, orada kasaba ileri gelenleriyle neler görüşüldüğünü, bundan önceki jurnalımda uzun uzun yazılıp postalanmıştı. Mübarek ellerinize eriştiğini ummaktayım.

Bunlar, dün gece de işbu Davavekili Cevdet Bey'in evi bahçesinde içki içmek bahanesiyle geç vakitlere kadar oturdukları, Seyfettin Bey nam sürgünün, velinimetimiz padişahımız efendimiz hakkında ağza alınmaz sözler söyleyerek edepsizlik ettiği, kendisinin ıslah olmaz fesat erbabından olduğuna artık şüphe kalmadığı, bu edepsizlikle kafadarı, Davavekili'nin ise, efendimize karşı alçakça hazırlanan bombalı suikastlerden laf açtığı, bu lafı sabaha kadar ağzından düşürmediği ve bu hususta daha öğrenemediğim bir alçağın yazdığı şiir bozuntusu saçmaları, yüksek perdeden okuduğu, İslam dinine, Osmanlılığa, padişahımıza haşâ sümmehaşâ sövüp saydığı, bundan başka geçenlerde tanıştığı, memleketimiz eşraf ve âyanı hakkında türlü iftiralar uydurduğu, namuslarını lekelemeye yeltendiği, 'İnşallah vakit yakındır. Allah'ın izniyle bütün soyguncuları, ahlaksızlıkları, vatan ve millet düşmanlarını tez vakitte kahretsek gerektir. Hürriyet gelecektir. Yakındır.' gibi İslamlığa sığmaz laflar ettiği duyulmuştur. Kendilerini gece-gündüz gözetlediğimi arzederim. Olbapla ferman." (YY, s. 345)

Sürgün edilen bu kimseler gerek Anadolu'da ve gerekse kasabada yaşanan tüm kötü işlerin sorumlusu olarak hükûmeti suçlar. Sultan Abdülhamit'in tahttan indirilip Jön Türklerin başa geçmesi dâhilinde Anadolu'yu ve dünyayı bütün problemlerden ve ahlaksızlıklardan arındırarak düzelteceklerine inanır. Kemal Tahir, romanında jurnalciliği anlatarak o dönemde jurnalcilerin durumunu ve hükûmet ile olan iş birliğini gözler önüne sermeyi amaçlar.

3. 2. 10. Yoksulluk ve Dinî Taassup

Anadolu'nun eğitim bakımından geri kalmışlığı üzerine eğilen yazarların, üzerinde durduğu bir başka husus ise Anadolu'nun yoksulluğudur. Hatta yazarlar Anadolu'yu yoksullukla özdeşleştirmişlerdir. *"Anadolu, yalnızca para yoksulu değildir. Aynı zamanda yol yoksulu, su yoksulu, doktor yoksuludur."* (Önertoy, 1979: 15). İncelenen romanlarda söz konusu kasabaların genel itibarıyla yoksulluk ve imkânsızlıklar içinde yaşamı yansıtılarak yoksulluğun çok boyutlu olduğuna dikkat çekilir. Yıllardır unutulan ve ihmal edilen kasabalarda sefalet ve kimsesizlik içinde yaşayan kasaba halkı, geçim derdi altında ezilir. Ekonomik şartlar, insanların yaşam şekillerinin ve davranışlarının belirleyicisi niteliğindedir. Romanlarını genellikle gözlemlerinden yola çıkarak kaleme alan yazarlar, Anadolu'nun içinde bulunduğu manzarayı, realist ve sosyal gerçekçi bir bakış açısıyla yansıtır.

Babasının askerî doktor olması nedeniyle Anadolu'nun pek çok kasabasını gören Reşat Nuri, öğretmenlik ve müfettişlik yıllarında da Anadolu'yu yakından tanımış ve gözlemlemiştir. Bu bağlamda *Acımak* romanında Mürşit Efendi'nin kaymakam olarak atandığı Anadolu kasabalarının yoksul ve bakımsız görünümüne ve yoksulluğa bağlı olarak gerçekleşen trajik ölümlere dikkat çeker. Ayrıca Zehra'nın öğretmenlik yaptığı kasabada, yoksulluğun etkisiyle bin bir güçlükle okula gitmeye çalışan ve geç kalmalarından dolayı okula alınmayan üç kız çocuğunun hikâyesi ile hırsızlık yapan çocuğun hikâyesi gibi anlatılarla da kasabaların genel itibarıyla yoksul ve bakımsız hâli yansıtılmak istenir. Kasaba halkının ekonomik bakımdan zorluk içinde olduğu ve çaresizliği vurgulanır.

Yeşil Gece romanında ise yoksulluk ve dinî taassup arasındaki ilişkiye dikkat çekilir. Romanda yoksul insanların, saf ve cahil olduğu bu nedenle dinî hassasiyetlerinin kullanılarak kandırıldığı ve çıkarcı insanlar tarafından istenildiği gibi yönlendirildiği ortaya konur. Aynı zamanda yoksul kasaba halkının hem dinî hem de resmî kurumlar tarafından sindirilmesi üzerinde durulur. Taşranın aydınlatılmasında, bağnazlığının ve geri kalmışlığının giderilmesinde yazar ve aydınlara önemli vazifeler düşer. Söz konusu romanda başkişi Muallim Ali Şahin aracılığı ile *"... yazarın vermek istediği mesajlar, öncü aydın olarak öğretmenin toplum için önemi, batıl inanışlar ve güçlüklere karşı yılmadan savaşmak, yılmadan geniş halk kitlelerini uyandırmaya çalışmaktır."* (Yalçın, 2003: 121). Böylece batıl inanışların, insan davranışları üzerindeki etkisi ve yaptırımları gözler önüne serilir.

Sarıova kasabasında çokça yer alan türbe, tekke ve medreseler, Ali Şahin'in ideallerini gerçekleştirme yolunda birer engeldir. Ali Şahin, kasaba halkına ilim ve fen bakımından yol göstermeye çalıştıkça halk, türbelerden imdat umar. Bu mekânların başında kasaba halkı için oldukça önemli olan ve her sıkıntıda başvurulan Kelâmi Baba Türbesi gelir. Kelâmi Baba Türbesi, medreselilerin de ardına sığındığı ve Sarıova halkının dinî hassasiyetlerine karşı kullandıkları bir kale konumundadır. Bu türbenin kasaba halkı için önemi ve halkın türbeden beklentileri romanda şöyle dile getirilir:

"Kelâmi Baba'nın Sarıovalılar gözünde öyle bir ehemmiyeti vardı ki bulunduğu tarafa yataklarının ayak ucunu çevirmezlerdi. Halk bütün hacetlerini ondan isterler, her başı sıkılan ilk önce onun mukaddes örtüsüne yüzünü sürerdi. Hükûmete ve mahkemelere verilecek arzuhaller evvela ona götürülür, himmet ve yardımı rica edilirdi. Davalarını kazananlar, hapishaneden çıkanlar, bir kazadan sağlam kurtulanlar ellerinde mum desteleriyle ona koşarlardı... Hâsılı, Kelâmi Baba türbesi hükûmet üstünde bir hükûmetti ... koca bulamayan kızlardan, şifasız dertlere uğrayan hastalardan, kiracısız kalan evlere,

müşterisi az dükkânlara kadar her işle uğraşırdı. Kasabayı sonra düşman şerrinden, zelzele, yangın, su basması gibi bütün âfetlerden koruyan da o idi." (YG, s. 159)

Kelâmi Baba Türbesi, Sarıova kasabasının içinde bulunduğu cehaletin en büyük göstergesidir. Kasaba halkının bir türbeden bu kadar şey beklemesi, yozlaşmış din algısını ve hak ile batılın birbirine karıştırıldığını gösterir. Dinî inanç ile hurafeleri birbirine karıştıran ve kendini, dininin gereklerini yerine getiriyormuş zanneden Anadolu halkının gerçeği ortaya konur. Bu gerçek, Kelâmi Baba Türbesi'ni yakan kişi olarak gösterilen Nihat Efendi tarafından *"Sarıova ile başka yerler arasındaki fark, yol masrafına ve zahmetine değmezdi."* (YG, s. 178) şeklinde dile getirilerek aslında Anadolu kasabalarının genel durumunun benzer olduğuna dikkat çekilir. Anadolu'nun ve Sarıova kasabasının, yozlaşan dinî kurumların ve yeşil gecenin karanlığı içinde kaldığı görülür. Cahil ve yoksul insanların, başkalarının menfaatleri doğrultusunda kullanıldığı romanda, *"Cahil insan, her zaman, her yerde ya kendi vehimlerine, batıl fikirlerine yahut da başkalarının hasis hırslarına ve menfaatlerine kurban oluyor… Evet, asırlardan beri devam edip giden felaketlere bir nihayet vermek için insanlara hakikati öğretmekten iyi çare ve vasıta bulunamaz."* (YG, s. 48) şeklinde dile getirilir. Hakikat ile hurafenin birbirine karıştığı bu durum, bütünüyle cahillik ve yoksulluk ile izah edilir. Hakikati göremeyen ve sorgulamaktan yoksun olan kasaba halkı, softaların ve gericilerin kendi çıkarları için kullandıkları birer maşa olmaktan öteye geçememektedir.

Yeşil Gece romanında kasaba halkının içinde bulunduğu yoksulluk, onların medreseye yönelimindeki en önemli etkendir. Bu nedenle halk, çocuklarını küçük yaşta medreseye gönderir, bu çocuklardan biri de Remzi'dir. Bir buçuk sene evvel hafızlık çalıştırılmak için Emir Dede Mektebinden alınan Remzi, fakir ve yaşlı bir mahalle imamının büyük oğludur. Remzi, medresede Hafız Rahim Efendi'nin öğrencisidir. Hafız Rahim Efendi yalnızca öğrencilerin değil, aynı zamanda ahalinin de korktuğu oldukça sinirli biridir. Remzi'deki çaba ve Rahim Efendi'deki sopa ile bir buçuk sene sonra kasabada küçük bir hafız yetişir. Bununla beraber küçük Remzi'nin sağlığı da günden güne kötüleşir ve sık sık baygınlıklar geçirerek burnu kanamaya başlar. Hafız olan Remzi'ye "hafızlık" unvanının verilmesi için kasabada bir hafızlık cemiyeti düzenlenir. Bunun için kasaba halkı, yemekler yaparak ve Remzi'ye yeni elbiseler alarak yoksul ve yaşlı olan Remzi'nin ailesine yardım etmeye çalışır. Böylece kasabanın bütün ulemasının, yüksek memurlarının, hafızların ve eşrafın katıldığı düğün evini andıran hafız cemiyeti oluşur. Bu arada başında sırmalı bir sarıkla ortada gezinen küçük hafızın oldukça solgun olduğu dikkat çeker. Bir ara bir oda

kapısından girerken birdenbire yere düşer ve bayılır. Etraftakiler Remzi'yi hemen kucağına alır ve onu ayıltmaya çalışır ancak Remzi'nin dudağının sağ ucundan kan sızdığı görülür. Önemli bir şeyi olmadığı ve düşme sırasında ağzını kapıya çarpmış olabileceği söylenen Remzi, bir adamın kucağında dinlenmesi için evine gönderilir. Ancak üç gün sonra küçük hafızın öldüğü duyulur.

Kasabanın bütün uleması, büyük memurları ve eşrafından oluşan büyük bir cenaze alayı, ihtiyar imamın harap ve fakir evinin önünde toplanır. Evinin önünde çömelmiş, sessizce ağlayan ihtiyar imamı gören cenaze alayı, adamın ağlamasını yadırgar. *"O cennet kuşunun arkasından ağlamak… İsyan ve günahların en büyüğüydü. Küçük hafız, babasına, anasına, kardeşlerine cennet bağlarında köşkler hazırlamaya gitmişti. Onun şefaati sade anasına, babasına değil, şu mahallenin dar sokaklarını dolduran cemaat-i Müslimin umumuna şamil olacaktı. Küçük hafız, bir şehit, ihtiyar imam şehit babasıydı. Evet, saadetin, şerefin bu mertebesini Allah kaçta kaç kuluna nasip ederdi?"* (YG, s. 111). Bu düşünceler içinde olan cenaze alayına göre küçük hafızın babası, ağlamak yerine hafız olunca melekler sınıfına giren Remzi'yi dünyanın istekleriyle tekrar kirlenmeden yanına aldığı için Allah'a şükretmelidir. *"Kasaba, kalıplaşmış düşüncelerin, katılaşmış İslam kavramlarının beşiğidir."* (Karpat, 1962: 53). Taassup içinde olan bu kesim, küçük hafızın "niçin öldüğünü" sorgulamak yerine evlat acısı içinde olan bu fakir babanın, evladının ardından bir köşede sessizce ağlamasını dahi çok görür. Böylece küçük Remzi'nin ölümüyle dini yanlış yorumlayan bağnaz halkın çaresiz kalışı ve her şeyi kabullenişi gözler önüne serilir.

Küçük Remzi'nin cenazesi, evinden tekbirler eşliğinde götürülürken evin yukarı kat pencerelerinin kırıldığı ve küçük hafızın annesinin feryat ettiği görülür. Eve hapsedilen ve elleri kan içinde kalan bu anne, kendini engellemeye çalışan diğer kadınlara rağmen *"Evladım… Evladımı öldürdüler. Katiller!"* (YG, s. 112) diye bağırır. Bunu bir isyan olarak gören cenaze alayı, *"Tutun… Susturun… İçeriye alın!"* (YG, s. 112) diye bağırmaya başlar. Küçük Remzi'nin annesi, bağnazlık içinde olan bu insanlar tarafından aklı kıt ve söz anlamaz bir cahil olmakla suçlanır. Kalabalık arasından *"-Kadındır. Cenab-ı Hak kusuruna bakmaz inşallah… -Anadır, ne yapsın? Yüreği yanıyor… -Muvakkat cinnet içindedir biçare. Ne söylediğini bilmez ki…"* (YG, s. 112) gibi sesler işitilir. Kalabalığın aklı kıt ve cahil olarak gördüğü anne, aslında biricik evladının medresede yıpratıldığı ve aldığı ağır yükün altında ezildiği gerçeğinin bilincindedir. Ancak cehalet uykusu içinde olan bu insanlara sesini duyuramaz hatta kadın olduğu için aşağılanmaktan ve yok sayılmaktan öteye geçemez. Bu durumun farkına varan Ali Şahin, duygularını şöyle dile getirir:

"... çocuğu el birliğiyle biz öldürdük ... Katil bizleriz... Sen... ben... o... cenazenin arkasından giden şu cemaat. Kimimiz bu cinayete doğrudan doğruya iştirak ettik. Kimimiz taassubumuz, cehlimiz, belâhetimiz yahut cesaretsizliğimiz sebebiyle sükût ettik. Yavrucağızı, tam büyüyeceği, taze bir çiçek gibi açık hava ve güneş içinde açılacağı bir yaşta, ağır bir yükün altında ezdik, öldürdük..." (YG, s. 112-113)

Ali Şahin'in bu düşünceleriyle Sarıova kasabasında ve Anadolu'nun pek çok yerinde görülen dinin yanlış algılanması ve yaşanması eleştirilir. Hurafenin, İsrailiyatın ve çıkarcı pek çok yaptırımın "din"miş gibi sunularak insanların bağnaz bir şekilde gördüklerine ve duyduklarına körü körüne bağlanması ortaya konur. Bu insanların ne yaptığını bilmemesi, sorgulayıcı olmaması ve cahilliği ile beraber cesaretsizliği gözler önüne serer. Bir süre sonra küçük Remzi'nin Emir Dede Mektebinde okuyan on iki on üç yaşlarındaki kardeşi Bedri de babası tarafından mektepten alınıp medreseye verilmek istenir. Bu durumu ihtiyar ve yoksul imam şöyle dile getirir:

"Büyük oğlum sağ olsaydı yerimi alırdı. Ahir zamanımızda beni de anasını da namerde muhtaç etmezdi... O ölünce iki elimiz böğrümüzde kaldı ... Ben, nihayet bir iki sene daha çalışabilirim; bu zaman zarfında Bedri'yi yetiştiremezsem imamet elden gider, biz açlıktan ölürüz." (YG, s. 117-118)

İhtiyar imamın, kısa bir süre önce bir oğlunu kaybetmesine rağmen ikinci oğlunu da küçük yaşta medreseye vermesi, içinde bulunduğu yoksulluğun, çaresizliğin ve taassubun bir göstergesidir. Bedri'nin okuldan alınmasına ve ağabeyi Remzi gibi Hafız Rahim'in sopası altında ölmesine engel olmak isteyen Ali Şahin, "Bedri hastadır, hıfzı çalışamaz," gerekçesiyle Bedri'nin medreseye gönderilmesine engel olur. Bu durumu fırsat bilen kasabanın karanlık gücü Eyüp Hoca, Ali Şahin aleyhinde propagandaya başlar. Bunun üzerine kasaba eşrafından ve öğrenci velilerinden oluşan bir grup, okula Ali Şahin'e baskına gider. Bunlar arasından Hacı Emin Efendi adındaki bir kişi, Ali Şahin'e bağırarak şunları söyler:

"-Müslüman memleketinde salyangoz satılmaz... Biz çocuklarımızı mektebe dinlerini, diyanetlerini öğrensinler diye gönderiyoruz... Ne idüğü belirsiz heriflerin evlatlarımızı dinsiz etmesine razı olamayız! ...

-Hafız-ı Kur'an olmaya azmetmiş bir çocuğu Allah'ın yolundan çevirmek, enva-ı hakaretlerle başından sarığı çıkarmak ne ahlaksızlıktır, ne dinsizliktir. Buna cüret eden

küstahı lokma lokma doğramak farzdır ..." (YG, s. 120-1219) diyerek bağırır ve Ali Şahin'in üzerine yürür.

İncelenen romanlarda din adamlarının, temiz ve saf Anadolu insanı üzerinde büyük söz sahibi olduğu dikkat çeker. Bilimin, laik eğitim sisteminin ve aydın gönüllülerin düşmanı olan bu kişiler, "Din elden gidiyor!" söylemiyle saf Anadolu insanını peşinden sürükleme gücüne sahiptir. Halkın dinî duygularını, kendi çıkarları için kullanır ve laik sistemle eğitim veren yeni okulları ve aydın öğretmenleri dinsizlikle suçlar.

Ateş Gecesi'nde ise kasabanın fiziki yönden bakımsızlığı ortaya konarak insanların yoksulluk içinde olduğuna dikkat çekilir. Bu durum ilk olarak başkişi tarafından *"Karanlıkta ayaklarımız taşlara takılarak, su birikintilerine dalıp çıkarak birtakım dar, dolambaçlı sokaklardan geçtik, yokuşlar çıkıp indik."* (AG2, s. 20) şeklindeki ifadelerle sezdirilir. Kasabanın bozuk ve bakımsız yolları, karanlık ve eski evleri, dar ve dolambaçlı sokakları, kasaba halkının yaşam koşullarını somutlamak için verilir. Başkişi Kemal Murat'ın, yaşadığı Kilise Mahallesi hakkında verdiği bilgiler de kasabanın ve özellikle söz konusu mahallenin ekonomik durumunu ortaya koyar:

"Kilise Mahallesi kışın çamur, yazın bir güneş ve toz deryası hâline gelen bir meydanın etrafına dizili çarpık çurpuk eski zaman evlerinden meydana gelmiş bir mahalleydi." (AG2, s. 42)

Bakımsızlık ve yoksulluk, mahallenin yaşam şartlarıyla da gözler önüne serilir. Sokakların birkaç sokak feneri ile aydınlatılası için mahalle sakinleri, Belediye ile yıllarca mücadele etmiş; sonunda masrafın yarısını kilise, diğer yarısını da kasaba halkının karşılaması koşuluyla İzmir'den büyük bir lüks lambası getirtilmiştir. Bütün bu şartlara ve imkânsızlıklara rağmen kasaba halkının ve mahalle sakinlerinin mutlu ve yaşam enerjilerinin yüksek olduğu görülür. Akşam olmasıyla birlikte bütün mahalle bu yarı aydınlık sokaklara çıkarak eğlenceler düzenler.

Değirmen romanında ise yalnızca kasaba halkının değil, kasabada çalışan devlet memurlarının da ekonomik durumlarının iyi olmadığı görülür. Kaymakam Halil Hilmi Efendi'nin deprem gecesinde Ömer Bey'in konağındaki kaçışmaları sırasında yırtılan pantolonu, kasabada yaşanan yoksulluğu traji-komik bir şekilde gözler önüne serer. İnsanların bu durumu, Kaymakam'ın pantolonu aracılığıyla *"...Hurşit, bir yeni yara keşfetti ki Halil Hilmi Efendi'yi evvelkinden daha ziyade dehşete düşürdü. Bu yara, Ömer Bey'in ziyaretine giderken giydiği yeni reye pantolonun diz kapağında idi. Ötekilerin yaması*

kendindendi. Fakat bunu ne yapacaktı? Erkenden hastasını yoklamaya gelen doktor, Kaymakamla jandarmasını, yırtık diz kapağı önünde, derin bir müzakereye dalmış buldu ve Halil Hilmi Efendi'den sorduğu suallere cevap alamayacağını görerek kendisi de çaresiz bu mesele ile meşgul oldu. Hurşit, bir Yahudi terziye alttan bir yama vurdurmaktan bahsediyordu. Doktor, bu cahilane teklifle alay ederek pantolonu İstanbul'da Kapalıçarşı'daki bir meşhur örücüye göndermek reyini ileri sürdü." (D, s. 54-55) şeklinde dile getirilir. Böylece Sarıpınar kasabasının ve burada yaşayan muhacir ve memurların hatta kasaba kaymakamının, yoksulluk içinde yaşadığı ve ekonomik durumlarının zayıf olduğu ortaya koyar.

Romanda yoksulluk, kasabanın mimari yapısı ve resmî dairelerin kullanılamayacak derecede kötü olması ile de somutlaştırılmaya çalışılır. Bu bakımsız binalar, âdeta Anadolu'nun ihmal edilmiş durumunu simgeler. Romanda kaymakamlık binasının deprem öncesindeki hâli, Kaymakam Halil Hilmi Efendi tarafından şöyle dile getirilir:

"Yukarı sofanın tavanı olduğu gibi göçmüş; makam odasının önü moloz yığınlarından geçilmez hâle gelmişti. Kaymakam, buna hayret etmedi; hatta içinden bir parça da memnun oldu. Dam, artık tamir tutmaz hâle geldiği için yıllardan beri sızan yağmur ve kar suları tavana çamur rengi titrek damarlarla her tarafından işlemiş; yer yer kabartmış, kıta ve dağları çökmüş nehir ve denizleriyle bir acayip dünya haritasına benzemişti." (D, s. 14)

Romanda Osmanlı'nın yıkılmaya doğru giden durumu, Anadolu'daki devlet dairelerinin görünüşü ile sezdirilmeye çalışılır. *"Sofanın tavanı olduğu gibi göçmüş, makam odasının önü moloz yığınlarından geçilmez"* ifadeleri ile yine Osmanlı siyasetçilerinin içinde bulunulan durumdan ötürü Anadolu'nun kasaba ve köylerini ihmal ettikleri gerçeğine dikkat çekilir. Bu tasvir ile aslında sadece Sarıpınar kasabasının değil, aslında Anadolu'nun tüm kasabalarının durumu ortaya konur. Hatta kasabanın bakımsız hâli, Kaymakam ve karısının hasta olmasının nedeni olarak gösterilir. Bu hastalık, *"... rutubet, sıtma, sivrisinek vesaireli kasabalarda geçmiş yirmi beş yıllık memuriyet hayatının bir yadigarı..."* (D, s. 15) olarak değerlendirilir. Bunun yanında kasaba okulunun kullanılamayacak durumda olan harap binası da Muallim Ahmet Masum tarafından *"Zaten bakımsız ve viran olan Meşrutiyet Mektebi zelzeleden büsbütün tehlikeli bir vaziyete girmiştir. Ötede, beride bazı yeni çatlaklar belirmiştir. Hulâsa vatan çocuklarının hayatı tehlikededir."* (D, s. 59) denilerek trajikomik bir şekilde dile getirilir. Romanda aslında yaşan(may)an deprem ile kasabadaki alışılagelmiş

devlet düzeninin ve bürokratik yapının bozulduğu görülür. Bu durum açıkça ortada duran, ancak hiç kimse tarafından fark edilmeyen pek çok gerçeğin fark edilmesini sağlar.

Son Sığınak romanında da Süleyman ve arkadaşlarının Anadolu'da çektiği maddi sıkıntılar, bu kasabaların imkânsızlıklar içinde olduğunu ve kapalı-dar bir mekân olarak algılandığını ortaya koyar. Romanda tiyatro ekibinin uğradığı pek çok kasabada insanların maddi durumunun iyi olmadığı ve yoksullukla mücadele ettiği görülür. Tiyatro ekibi, Suriye sınırına yakın bir kasabada yapılan kaçakçılığın da yine yoksulluğun bir sonucu olarak ortaya çıkan bir sorun olduğunu belirtir.

Rahmet Yolları Kesti romanında ise yoksulluk, kasaba halkının durumunun yansıtılmasında en önemli etken olarak sunulur. Romanda Kurtuluş Savaşı'ndan çıkmış, yorgun ve yoksul düşmüş halkın durumuna temas edilir. Çerçi Süleyman Ağa'nın evine davet edilen Âşık Niyazi, yoksul kasaba insanının hâlini sazıyla şöyle hikâye eder:

"... nicelerin kuru ekmeğe muhtaç bulunduğunu, reçperin koşmaya öküz bulamadığını, aldığının pahalı, sattığının ucuz olduğunu, hafta sekiz iken tekâlifin ona çıktığını, mürabahacıların yüzde otuz faiz kestiğini, işlerin Allah'a kaldığını, köylünün elini duvara astığını, herkesin tatlı canından usandığını, muhtar ve kırserdarı masrafına güç yetmediğini, yarının bugünden yaman geldiğini, toprak kısırlaştığından ancak tohumu geri verebildiğini, bu yüzden reçperin çifti dağıtmayı bile göze aldırdığını, hâl böyleyken ağanın eldekini bölmeye davrandığını, mültezimlerin de harmanda bulduklarını hayvanlarına yedirdiklerini, sanki öküz-tohum vermişler de ortakmışlar gibi davrandıklarını …" (RYK, s. 73) gücünün yettiği ve dilinin döndüğünce ifade eder.

Bir yandan savaşın sonuçlarıyla ezilen diğer yandan ağaların ve mültezimlerin elinde ağır faiz ve vergilere maruz kalan çiftçinin açlık çektiği ve yetiştirdiği üründen yaşamını sağlayacak kadar bile elinde bırakılmadığı vurgulanır. Kasaba halkının, bir çift çarığı ve üzerini örtecek bir top bezi bile bulamadığından yakınılır. Hatta kapıya ölüm gelse kefen bulmanın zor olduğunu söylenir. Nitekim başkişi Maraz Ali'nin fiziki görünüşünün ve giyim-kuşamının anlatıldığı bölümler hem savaşın etkilerini hem de kasaba halkının yoksul ve perişan hâlini somutlar:

"Köy yerinde bir dul karı, fazladan bir de fukara olursa oğlan yetiştirebilir mi? Böylelerinin seferberlik kıtlığında kemikleri ilik tutmadı (...) say ki anası ölmüş buzağı. Boynu kiraz çöpü… Bir sıkımlık canı var yok…" (RYK, s. 11), *"Rengi uçmuş, yamalı kasketinin önünde bir tutam sarı saç vardı. Hava serin olduğu hâlde ceketsizdi. Astar*

bezinden yeleği, yırtık mintanı perişan… Yün çoraplarının tabanı geçmiş gitmiş, konçları askeriye tozluğuna dönmüş. Çarıkları, ham deriden. Bütün bu derbederlik içinde avurdu avurduna çökmüş renksiz suratı, incecik boynu, çöp gibi bilekleri, oğlana, hakikatta on altı yaşında olduğu hâlde, on iki on üç yaşında hasta bir çocuk hâli veriyordu." (RYK, s. 22-23)

Maraz Ali üzerinden söz konusu kasabanın ve civar köylerin durumu ve yaşam koşulları ortaya konur. Zaten sıkıntı içinde olan halk; ağa ve mültezimlerin ağır baskısı ve türlü oyunları karşısında ezilip sömürülür.

Zeliş romanında ise yoksulluğa en büyük etken olarak 1930 Ekonomik Buhranı ve II. Dünya Savaşı gösterilir. 1930 Ekonomik Buhranı, I. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada hâkimiyet kurmaya başlayan Amerika Birleşik Devletleri'nde, 1929 yılında New York borsasında yaşanan ekonomik krizin, bir sonraki yıl tüm dünyaya yayılması ile başlar. Bu kriz küresel bir hâl alarak borsanın düşmesine, şirket ve bankaların batmasına ve pek çok kişinin işsiz kalmasına neden olur. Ülkeler arasında ithalat ve ihracat dengesi değişir, gümrük vergileri yeniden düzenlenir. Buna bağlı olarak ekonomik bakımdan çöküşe geçen ülkelerde ciddi maddi sıkıntılar baş gösterir. Bütün bu gelişmeler II. Dünya Savaşı'nın başlamasına zemin oluşturur. Bu bağlamda bütün bu gelişmelerin ağırlığını üzerinde taşıyan Urla kasabasında başkişi Zeliş'in, Cemal'le olan sevdaları da yoksulluk engeline takılır. Romanda *"Yazık gül gibi kızına! Onların kendi başlarını sokacak yerleri yok, bir de üstüne gelin almaya kalkmışlar. Oğlan bugün yarın asker, kızının başını yakmasınlar, tetik ol!.."* (Z, s. 99), *"Fakirdi! Bir kuruşu yoktu! Askerliğini yapmamıştı! Nişan düzemez, düğün yapamazdı! Ama âşıktı işte!.. Nereden düşmüştü bu derde?"* (Z, s. 121) denilerek yoksulluğun, herkes tarafından aşkın ve evliliğin önünde yer alan aşılmaz bir engel olarak algılandığına işaret edilir. Bu hâliyle yoksulluk, insanların yeme-içme hatta evlenme gibi yaşam biçimlerinin belirleyicisi olur. Ancak bütün bu algıya ve Bekir'in kendisine sunduğu imkânlara rağmen Zeliş, maneviyatı öne çıkararak tercihini sevdasından yana yapar ve Cemal'le birlikte kaçmaya karar verir.

Aganta Burina Burinata romanında da kasaba insanının yoksulluğu ve çaresizliği ön plana çıkar. Romanda Kirpi Halil Usta'nın dükkânının müdavimlerinden olan Nusret Ağa adlı bir kasaba sakininin dolap beygiri ölür ve ikinci bir beygir alacak parası olamayan Nusret Ağa'nın kendisi ve karısı, beygirin çevirdiği dolabı çevirmek zorunda kalır. İnsanların, kendisini ve karısını dolap beygirine koşmalarından dolayı ayıplamalarından çekinen Nusret Ağa ve karısı, geceleri gizlice dört saat dolap çevirir.

Beygirin ölmesinden bir süre sonra Nusret Ağa'nın çocuğu da hastalanır; bunun üzerine Nusret Ağa, doktora başvurur. Doktor, fukara Nusret Ağa'dan visit parası yerine zerzevat almak istemediği için çocuğu muayene etmeden *"Çocuğun midesi bozulmuş müshil ver."* (ABB, s. 32) diyerek aileyi başından savar. Bunun üzerine Nusret Ağa, soluğu aktarda alır. Aktar müshil yerine gaz tenekesinden bir kaba bir okka hint yağı akıtır. Nusret Ağa bunu çocuğa zorla içirir ve çocuk kusar. Nusret Ağa'nın karısı, çocuğun durumunun kötüleştiğini görünce çocuğa ilacı artık içirmemelerinin iyi olacağını söyler. Nusret Ağa, *"İçirmezsek çocuk ölür, hem doktora mı konu komşuya mı inanalım?"* (ABB, s. 33) diyerek çocuğa hint yağı içirmeye devam eder. Bir süre sonra çocuk artık kollarını ve bacaklarını oynatamaz duruma gelir. Bir gün hint yağı içerken öksürüğü tutar ve kan kusarak son nefesini verir. Bu durum, kasaba halkının çaresizliğini ve cahilliğini ortaya koyar. Nusret Ağa, çocuğunun durumunun günden güne kötüleştiğini görmesine rağmen sırf doktor verdi düşüncesiyle hint yağını çocuğuna içirmeye devam eder. Burada doktorun eğitimli ve aydın kişi olduğuna güvenen insanların, doktorun dediğini sorgusuz sualsiz yapması, kasaba insanının samimiyetini ve cahilliğini gözler önüne serer. Yine kasabadaki balıkçıların çaresizliği ve fakirliği, Emine isimli bir kadının durumuyla somutlaştırılır. Mahmut, Fatma ve Fatma'nın babası Ateşoğlu, birlikte çıktıkları balık avından sonra Ateşoğlu'nun evine döner. O sırada eve Emine gelir ve yaşanılan bu sahne romanda şöyle dile getirilir:

"Çorbayı sessiz sessiz içerken kapı çalındı. İçeriye hıçkıra hıçkıra, salt kapkara göz kapkara bakış kalmış, orta yaşlı zayıf bir kadın girdi. Göğsünde uzun bir bohça taşıyordu. Onu yere koydu. Açtı. Yedi yaşlarında, bir deri bir kemik kalmış, ölü bir kız çocuğu idi. Ateşoğlu'na:

-Sizlere ömür geceleyin öldü. Son olarak 'Babamı istiyorum' diye haykırdı. Ah, yavrucuğuma gönlümün isteğince bakamadım. Babası iki aydan beri Yoran taraflarında balıkta, elimizde avcumuzda da bir şey yok. Şilteyi Kazayağa götürdüm. Ne olacak, ben yerde yatıveririm dedim. Eski şilte diye bir şey vermedi. Yavrucağı kefensiz, çiçeksiz, susuz mu gömeyim? Belediye Başkanı Katırcıların Ağaya gittim. 'Babası balıkçı, kuyudan kova dolusu su çekiyormuş gibi balık çekiyor. Para kazanıyor, ona kefenlik mefenlik verirsek fakir fukaraya ne kalır?' dedi." (ABB, s. 77)

Emine Kadın'ın bu durumu, balıkçı ailelerinin, çok güç şartlar altında yaşadığını ortaya koyması bakımından önemlidir. Balıkçıların, ailelerinin geçimini sağlamak için evlerinden çok uzakta ve zor şartlarda çalışmasına rağmen ailelerini geçindirecek kadar bile para kazanamadığı görülür. Emine Kadın'ın çocuğunu kurtarmak için yattığı eski şilteyi

satmaya götürmesi, balıkçı ailelerinin durumunu gözler önüne serer. İşin asıl trajik yanı ise çocuğun açlıktan ölmesine rağmen kasabanın Belediye Başkanı'nın bu aileyi zengin bir balıkçı ailesi olarak düşünmesi nedeniyle küçük kızın kefenlik parasını vermemesidir. Ancak balıkçılar, *"Denizcilerin çocukları denizcilere emanettir,"* (ABB, s. 77) diyerek Emine Kadın'a yardım eder ve cenazenin tüm masraflarını karşılar.

Karanlık Dünya romanında ise yoksulluk, Mazılık kasabasının dikkat çeken özelliklerinden biri olarak ortaya konur. Romanda yoksulluk, özellikle çeltik işçileri ve Cafer Ağa adlı bir kasaba sakininin durumu aracılığıyla somutlaştırılır. Cafer Ağa'nın geçen yıl ölen bir öküzünün ardından bu yıl da geride kalan diğer öküzünün hastalanmasıyla Cafer Ağa'nın zor durumda kalışı, *"şimdi bu da giderse sürünecek fakir…"* (KD, s. 66) şeklinde sıklıkla ifade edilir. Başkişi Ahmet, kasabanın sekiz noktasında elektrik direğinin ilk defa yandığı gece, kasaba halkının elektrik karşısındaki durumunu merak eder ve kasabayı dolaşır. O sırada Cafer Ağa'nın, ahırın önündeki arabaya gübre doldurduğunu görür. Cafer Ağa'nın, kapısının önü aydınlandığı için yarınki yapacağı işi bugünden yaptığını düşünür ve elektrikten faydalanan bir kasaba sakinini görmekten dolayı mutluluk duyar. Hemen Cafer Ağa'nın yanına gider ve selamlaştıktan sonra heyecanlı bir şekilde direkte asılı olan lambayı işaret ederek *"Nasıl Cafer Ağa, iyi mi?"* (KD, s. 72) diye sorar. Cafer Ağa, Ahmet'in bu sorusunu, hasta öküzünün durumunu sorduğu şeklinde anlar ve *"Allah'a şükür iyidir beyim, yarın sabana koşacağım… (…) Bizim koca öküz duanızla iyileşti, tarlayı süreceğim gayri."* (KD, s. 72) cevabını verir. Cafer Ağa'nın bu cevabı, kasabadaki yoksulluğu somutladığı gibi kasaba sokaklarının aydınlatılmasının, yoksulluk içinde olan kasaba insanının derdine çare olmadığı bu nedenle bunca yıldır karanlıklar içinde olan yoksul kasaba halkının dikkatini bile çekmediğini ortaya koyar. Bu nedenle kasabada yapılan yeniliklerin, yoksulluk içindeki kasaba insanının öncelikli ihtiyaçlarına cevap verip vermediğinin eleştirisi yapılır.

Romanda kasabadaki çeltik işçilerinin durumu da kasaba insanının yoksulluğunu ve çaresizliğini gözler önüne serer. Üstleri başları sefil bir vaziyette olan bu işçiler, sadece birkaç ay karınlarını doyurabilmek uğruna sıtmaya yakalanmayı da göze alarak dizlerine kadar su içinde çalışır. Daha sonra bunlardan bir kısmı yollarda bir kısmı da işverenlerine karşı haklarını aramak için mücadele ettikleri sırada resmî dairelerin kapısında ölür. Bir kısmı ise bir süre sonra sessizce kendi kabuğuna çekilir ve ölüm-kalım mücadelesine devam eder. Yoksulluğun somut bir şekilde ortaya konduğu işçilerin bu durumu, kendini kasabaya ait hissetmeyen bu nedenle de ilk fırsatta buradan gitmek isteyen başkişinin kasabada kalmaya karar vermesindeki tek etken olarak sunulur.

3. 2. 11. Batıl İnançlar

Cumhuriyet dönemi yazarları tarafından sıkça ele alınan batıl inançlar; halkın eğitim eksikliği, bilinçsizliği ve çaresizliğinden kaynaklanan inanışlardır. Bir başka ifadeyle aslında bireylerin dinî duygularının sömürülmesidir. Romanlarda batıl inanışlara yer verilerek toplumun batıl inançlara bağlılığı ve bu inançların toplum üzerindeki etkisi eleştirel bir şekilde ortaya konur.

Zeliş romanında batıl inançlar, Zeliş'e büyü yapıldığı için kızının Cemal'le mektuplaştığını düşünen annenin, kızını bu büyüden kurtarmak için kasaba merkezindeki büyücü kadına gitmesiyle yer edinir. Zeliş'in annesi, kaldıkları çardağın içindeki yatakları düzeltirken Zeliş'in Cemal'le yazıştığı mektupları bulur. Başlarda bu kâğıtlara bir anlam veremeyen kadın, okla delinmiş kalp resmini görünce bu kâğıtların mektup olduğunu anlar ve durumu eşi Recep'e bildirir. Recep, bu duruma öfkelenir ve Zeliş'i dövmek için çardaktan çıkar. Annesi, Zeliş'in yediğine-içtiğine bir şeyler katılmış olacağını bu nedenle kızının büyülendiğini ve aklının şeytanlar tarafından zapt edildiğini ileri sürer. Ardından Zeliş'in, şimdi büyünün tesiri altında olduğundan dövmenin ve nasihat etmenin bir fayda vermeyeceğini söyler. Bu büyüden kurtulmak için kasaba merkezindeki aynacı kadına gider ve ondan, kızının Kadıovacıklıların Cemal'den soğumasını ve basiretinin çözülmesini ister.

Aynacı kadın, Zeliş'in annesine göre içinden ahiret kokuları gelen küçük bir odaya geçer. Raftan aldığı yaprakları iyice sararmış bir kitabı karıştırarak, okuyup üfler. Ardından elinde iki kuru ekmek parçası, küçük rahlesi, hokka ve divitiyle avluya çıkar. Ekmek parçalarının üzerine anlaşılmaz bir şeyler yazar, çizer ve büyük bir umutla bekleyen Zeliş'in annesine şu talimatları sıralar:

"— Bugün perşembe, (...) yarın cuma, öbür gün cumartesi, daha öbür gün pazar. Pazara kadar üç gün bu iki parça ekmeği çardağında sakla. Pazar günü, dördüncü gün, birinci kuşluk, birini ikindi üstü, birini kediye, birini köpeğe yedir, kızın selamete çıkar.

Kadın elindeki ekmeklerin hangisini kuşluk, hangisini ikindi üstü, hangisini kediye, hangisini köpeğe, sonra da önce kediye mi, yoksa köpeğe mi yedireceğini tekrar tekrar sordu.

Aynacı kadın 'Bunu kuşluk, bunu ikindi…' dedi olmadı! Karıştırıyordu. 'Bunu kediye, bunu köpeğe' dedi. Gene aklının takıldığı bir nokta kaldı. Aynacı kadının ikindi üstü diye gösterdiği parça, sonradan kediye gösterdiği parçaydı. Oysa ki ilk sorusunda, o parçayı kuşluk vakti atmasını söylüyordu… İş karışıyordu. Konuşma o hâle geldi ki Aynacı kadın da,

o da söylediklerini iyice karıştırdılar… Elleri, okunmuş ekmekleri gösterirken birbirine bir zaman dolandı. En nihayet kadın aklı tamamen karıştığı bir sırada, Aynacı kadının dediklerini anladığını sandı. Dualar, minnetler mırıldana mırıldana kapıya doğru ilerlerken borcu olan iki buçuk lirayı karşısındakinin eline sıkıştırdı. Ne de olsa çardağına döndüğü zaman yüreği rahattı." (Z, s. 136-137)

Zeliş'in annesi bir şeyler yapmış olmanın verdiği rahatlıkla eve gelir ve Aynalı kadının talimatlarını uygulayarak beklemeye başlar. Bu sırada mektuplarının, başkaları tarafından karıştırıldığını anlayan Zeliş, daha dikkatli mektuplaşmaya, gelen mektuplarının, kâğıt ve kaleminin başkaları tarafından bulunmaması için bir zaman üzerinde taşımaya başlar. Daha sonra bütün bunları, çardağın az ilerisindeki bir zeytin ağacının kovuğuna saklar. Zeliş'in bohçasını kontrol eden anne ise yeni mektuplar göremeyip kızının davranışlarında bir gariplik sezinlemeyince büyünün bozulduğuna kanaat getirir. Anne ile babanın bu kanaati romanda, *"Sonunda kocasıyla kendilerini inandırmak istedikleri şeye inanmaları güç olmadı: Kızları, Cemal'den soğumuştu!"* (Z, s. 137) şeklinde dile getirilir. Hurafelerden medet umma ve çözümü bu yolla bulmayı bekleme; cahillik, eğitimsizlik ve bilinçsizliğin bir sonucudur. Bu hâliyle *Zeliş* romanında insanların aklını kullanmak, araştırmak, konuşmak ve problemleriyle yüzleşmek yerine birtakım objelere sığınarak onlara bel bağlaması, büyük bir toplumsal problem olarak gün yüzüne çıkarılır.

Nâbi'nin Park Kahvesi romanında ise helvacı çırağı Muhlis, Cemile adında bir kızı sever. Cemile de Muhlis'i sever ancak kasabanın zengin eşrafından Zati Bey'le evlenir. Cemile başlangıçta Zati Bey'le evlenmek istemese de bir süre sonra bu evliliğe razı olur. Cemile'nin evlenmesine tahammül edemeyen Muhlis, kendini içkiye verir ve Zati Bey'in ölmesi için büyü yaptırır. Bu büyüyü Muhlis, başkişi Mustafa'ya, *"İşler yolunda abi! Zati Bey'in evindeki su arığının içine büyülü sabun koyduk. Sabunun üstüne batırılmış iğneler var. Bu bir kalıp sabun eridikçe, Zati Bey de eriyecek. Sabun eriyip bittiği gün, Zati Bey de ölecek! Bu sırdır ha… Kimseye söyleme…"* (NPK, s. 177) diyerek ifade eder ve büyük bir umutla Zati Bey'in ölümünü bekler. Muhlis'in, su arığının içindeki sabun eridikçe Zati Bey'in de eriyip ölmesini düşünmesi, içinde bulunduğu çaresizliği ve maddi gücü temsil eden Zati Bey karşısında ezilmişliğini ortaya koyar.

3. 2. 12. Sömürü

Sömürü; bireylerin veya toplumların, kendinden daha güçsüz bireylerin veya toplumların maddi ve manevi yönden emeğini, kaynaklarını veya duygularını kendi çıkarları

için kullanmalarıdır. İncelenen romanlarda sömürü, genel olarak emeği sömüren ağa ve eşraf ve inancı sömüren din adamı üzerinden ortaya konur. *"Başkalarından alabilecekleri şeyler onlara her zaman kendi kendilerine üretebilecekleri şeylerden daha iyi görünür. Kendisinden bir şeyler sızdırabilecekleri her şeyi ve herkesi kullanıp sömürürler."* (Fromm, 2004: 86). Böyle bir zihniyet içinde olan kişiler tarafından sömürülen birey veya toplumlarda, bir süre sonra benlik yitimi ve kültürel değerlerden uzaklaşma kendini gösterir.

Acımak romanında sömürü izleği, Mürşit Efendi'nin göreve başlamasından itibaren ideallerini gerçekleştirme aşamasında suistimallere maruz kalması ve böylece hayata bakışının sekteye uğraması şeklinde görülür. Mürşit Efendi memuriyet döneminde tüm çalışkanlığı ve enerjisine rağmen düzenin baskısı altında ezilir. Mesai arkadaşları ve toplumsal düzen tarafından sömürülür ve dönemin memuriyet anlayışına boyun eğerek ideallerinden birer birer vazgeçer.

İş hayatında hedeflediği başarıyı yakalayamayan ve ideallerini gerçekleştiremeyen Mürşit Efendi için artık tek çare başarılı bir evlilik yapmaktır. Ancak kaymakamlığı döneminde Diyarbakır'da yaptığı yanlış evlilikle beraber aile hayatında da ideallerini gerçekleştiremez. Eşi Meveddet Hanım ve kayınvalidesi Makbule Hanım'ı memnun etmek isterken onların bitip tükenmek bilmeyen istekleri ve suistimalleri karşısında hem maddi hem de manevi açıdan sömürülür. Onların elinde âdeta bir oyuncak hâline gelerek kendi kimliğini yitirir.

Yediçınar Yaylası romanında ise sömürü, yalnızca yoksul halkın sömürülmesi şeklinde değil; arka planda devletin sömürülmesi ve tükenişe sürüklenmesi şeklindedir. Anadolu'nun kasabalarında devletin vergi toplama işini yürüten ağa, âyan ve mültezimlerin izlediği yanlış politikalar, uzun vadede Osmanlı Devleti'nin hem bütünlük bakımından hem de ekonomik bakımdan çöküşüne neden olur. Bu hâliyle *Yediçınar Yaylası* romanında Anadolu insanının geçirdiği tarihî, siyasi, iktisadi ve sosyo-ekonomik süreç, bir kasaba örneği üzerinden verilmeye çalışılır. Kasabayı iktisadi ve ekonomik yönden himayesi altına alan ağa, eşraf, âyan ve eşkıyanın durumu anlatılır. Bu bağlamda kasabanın önemli eşrafından Çakır Kâhyaların üç nesildir halkı sömürmesi ve tüm servetini halkın emeği üzerinden elde etmesi, *"...bu Çakırların bütün variyeti esnafın, köylünün üzerindedir."* (YY, s. 50), *"Çakırların parasının mayası, faiz parası... Milletin canını yakarak dirhem dirhem topladıkları..."* (YY, s. 213) para şeklinde ifade edilir. Devlet ile halk arasında iletişimi sağlayan ve ilişkileri düzenleyen ağa ve âyanların, güçlerini kötüye kullanarak halkı maddi ve manevi bakımdan ezdiği, ciddi çıkarlar elde ettiği ve bütün bunlar gerçekleşirken devletin

zarara uğratıldığı gözler önüne serilir. Bunun yanında oluşan bu tablo, büyük bir sosyal adaletsizliği ortaya koyar.

Osmanlı döneminde ekilip biçilen toprağın vergisinin özel teşebbüs tarafından toplanılması esasına dayanan iltizam usulü, bu sürece aracılık yapan mültezimlerin bir başka ifade ile ağa ve âyanların güçlenmesine, yeni ağaların türemesine ve her şeyden önemlisi zor şartlar altında çalışan halkın ağır vergiler ile sömürülmesine neden olmuştur. Bulundukları bölgenin, kasaba ve köylerin âdeta yöneticisi konumunda olan mültezimler, devlete verdiği vergi miktarının çok fazlasını yıl içinde halktan toplamaya çalışır böylece halk, çok ağır vergiler ödemeye mecbur bırakılır. Bu durum, Anadolu'nun kasabalarında sosyo-ekonomik dengelerin bozulmasına neden olduğu gibi halk ve hükûmet arasındaki çatışma ve kopukluğa da yol açar. Böylece halkından uzak, onların sıkıntı ve dertlerini anlamayan bir devlet profili ortaya çıkar. Aynı zamanda ağır baskılara maruz kalan bir kısım halkın, toprağını terk etmesi, üretimin düşmesine ve devletin, ağa ve âyanların eliyle ekonomik yönden zarara uğratılmasına neden olur. Bu durum romanda şöyle ifade edilir:

"Nedir yahu? Dünyanın bu hâli neyin nesi? Âyanla mültezim olmayınca Osmanlı padişahı denilen derbeder, âşârı, tekâlifi kendi başına mı toplayacak? Askeri kendisi mi sürecek?" (YY, s. 12)

"Lakin giderek âyan takımı azmış… İşleri parayla görür olmuş, hele bitleri kanlanınca vali mali saymazlarmış… Eskiden, 'Devlet şu kadar öşür toplayacak, fazlası Müslüman'a zulümdür,' diyenler, bu sefer, hep mültezim kesilip vergiyi, öşürü kendileri topladıklarından onda biri, beşte bire kadar çıkarmışlar. Padişah bakmış ki bunlara güç yeteceği kalmamış, dediğim gibi bir fermanla hepsini defterden silmiş…" (YY, s. 38)

İltizam sisteminin, pek çok çıkmazı içinde barındırdığı görülür. Buna göre devlet, iltizam sistemiyle bir yandan taşrada toprak vergisini ağa ve âyanların sayesinde toplarken diğer yandan istemeden de olsa ağa ve âyanların, bulundukları kasabalarda otoriter bir güç sahibi olmasına imkân sağlamış ve böylece içinden çıkılamaz bir kısır döngü içinde kendi halkının sömürülmesine yol açmıştır. Merkezî otoritenin gitgide zayıflaması üzerine âyanlık kaldırılır ancak vergilerin toplanması noktasında yaşanan sıkıntı nedeniyle bir süre sonra tekrar getirilir. Devlette yaşanan bu süreç, *Yediçınar Yaylası* romanında Çorum kasabası örneğiyle somutlaştırılmaya çalışılır. Âyanlığın kaldırılıp kısa bir süre sonra tekrar getirilmesi, *"Osmanlı'nın yasağı üç gün…"* (YY, s. 12) şeklinde Osmanlı'nın yönetim anlayışının eleştirilmesine neden olur.

Âyanlığın tekrar getirilmesi, Anadolu'nun kasabalarında bir süre sonra devlet otoritesinin zayıflamasına ve halk arasında gelir adaletsizliklerinin yaşanmasına yol açar. Bunun yanında mültezimlerin, hâkimiyeti ele geçirerek sömürü yöntemini uyguladığı ve halkın ağır baskı ve zorlamaya maruz bırakılarak huzursuzluk ortamı oluşturulduğu görülür. Böylece devlete olan güvenin sarsıldığı, tarımsal üretimin olumsuz etkilendiği ve dolaylı yoldan devletin zarara uğratıldığı gerçeği ortaya konur. Merkezî otoriteyi yok sayarak Anadolu'nun kasabalarında âdeta kendi hükümranlıklarını ilan eden ağalar, eşkıyanın zorbalığından da yararlanarak ağa-eşkıya-devlet kıskacında kalan korumasız halkın iyiden iyiye sömürülmesine neden olur.

Teneke romanında ise sömürü, daha fazla para kazanmak için çeltik ekim kanununa karşı çıkarak yerleşim alanları içinde, koşullara uymadan çeltik eken ağa ve eşrafın, yoksul ve savunmasız halka yaklaşımıyla ortaya konur. Söz konusu romanda kasaba insanının mağduriyeti ve canının hiçe sayılması üzerinde durulur. Bu insanların yaşam alanının istila edilmesiyle yaşanılan evler sular altında kalır ve her şeyden önemlisi çeltiğin sebep olduğu sıtma hastalığı nedeniyle binlerce insan ölüme mahkûm edilir. Böylece güçsüz halkın çeşitli şekillerde maddi ve manevi olarak sömürülmesi gözler önüne serilir.

Kasabanın çeltik ekenlerinden Murtaza Ağa'nın, Kaymakam Fikret Bey'e, *"Sana hakigatını söyleyeyim mi? Bizim gazancımız insan ganı. Biz ganı emiyoruk. Sinek gan emmiyor, biz emiyoruk."* (T, s. 58) şeklinde yaptığı itiraf, ağa ve eşrafın, daha fazla maddi ve keyfî çıkar sağlamak amacıyla yaptığı sömürüyü ortaya koyar. Aynı şekilde kasaba eşrafından Ziraatçı Okçuoğlu Mustafa Bey'in şu konuşmaları, kendi çıkarları için kasaba insanını yok sayışını ve onu bütün yönleriyle bir sömürü nesnesi olarak görüşünü trajikomik bir şekilde ortaya koyar:

"Efendim, biz pirinç ekmeyi icat etmeden önce şu topraklar çöldü, bataklıktı… (…) Köylü çırılçıplaktı. Bir lokma ekmeğe muhtaç. Şimdi ya? Şimdi ırgat olarak çalışıyor, bir. Başak topluyor, iki. Biz Çukurova'ya çeltik icat etmeden bunların kursağına bir tek pirinç tanesi girmemişti. Şimdi hangi eve girsen, bir kocaman pirinç çuvalıyla karşılaşırsın. Çeltik ihya etti bu memleketi." (T, s. 26).

Eşrafın, kendini, vatanı ve milleti uğruna faydalı işler yapıyormuş gibi göstererek kasaba halkının hem emeğini hem de maneviyatını sömürüşünü kendince mantıklı bir temele dayandırma gayreti içinde olduğu ve aynı zamanda işçi sınıfıyla alay ettiği görülür. Burada

sömürü sistemi, iyi bir yaşam şekli gibi sunularak insanlarda olumlu yönde algı oluşturulmaya çalışılır.

Yağmur Duası romanında ise sömürü, Anadolu'da hâkimiyet kuran ve yozlaşan zihniyetin bir sonucu olan bazı kişilerin, İ… kasabasında insanların dinî duygularını ve inançlarını kişisel çıkar sağlamak için kullanmasıyla ortaya konur. Söz konusu kasabada gerçekleşen sömürü, kasaba insanının eğitimsizliği ve cehaletiyle aynı eksende belirir. Romanda Avusturyalı Muhabir Herr Mayer, kendi gazetesinin yaptığı bir görevlendirme ile Orta Doğu ülkelerindeki ilerleme belirtilerini gözlemlemek amacıyla Türkiye'ye gelir. Son otuz senelik sürede ilerlemenin, şehirlerden ziyade köy ve kasabalarda gerçekleşip gerçekleşmediğini anlamak ve karşılaştırma yapmak için I. Dünya Savaşı yıllarında müşavir göreviyle bulunduğu Çorum civarındaki bir bölgeyi seçer. Bu yolculuğa dünyanın önemli yerlerini görmüş ve seyahat röportajlarıyla tanınmış ünlü bir gazeteci olan başkişi Ferhat ile gazetenin Ankara temsilcisi Seyfi de dâhil olur.

Ferhat, Mayer ve Seyfi'den oluşan ekip, Ankara'dan Çorum'a doğru arabayla hareket eder. Hava kararırken yolculuğa ara verir ve yol üzerinde bulunan İ… kasabasındaki bir handa bir gece konaklar. Sabah olduğunda kahvaltılık malzeme almak için kasaba meydanına gelen başkişi Ferhat, az ileride büyük bir kalabalık görür. Kalabalığa yaklaştığında bir din işportacısının (YD, s. 38), önündeki tezgâhta bulunan Arapça yazılardan oluşan çeşitli levhalar, karınca duaları, ilmihaller, Elifbeler, kâğıtlara sarılı tütsüler ve büyü yapmak için kullanılan çeşitli malzemeleri kasaba halkına pazarlamaya çalıştığını görür. Aynı zamanda bu satıcıya, koruyucu mahiyetinde eşlik eden, oldukça yapılı bir kişinin olduğunu fark eder. Aydın bir kişi olan başkişi, bu satıcının, insanların dinî hassasiyetlerini kullanarak maddi çıkar sağlama gayreti içinde olduğunu ve bu insanları hem maddi hem de manevi yönden sömürdüğünü anlar. Bu din işportacısının, kasaba insanına yaptığı ticari vaaz (YD, s. 38) romanda şöyle aktarılır:

"Evlerin bereketi bu, evlerin selameti! Bunun asılı durduğu evi şer dumanı saramaz, o hanenin yanına ehli günah varamaz! Hey ulu Rabbim! Müslümanlar unuttu dinlerinin özünü, dünya hırsı bürüdü kullarının gözünü! Ey gafiller, bunların hepsi ahirette sizden sorulmaz mı sandınız? Mübarek levhalardan aklınız varsa alın, biraz da öbür dünya fikriyatına dalın. Bunlara bir kere bakan bin günahından sıyrılır, pîr ü pak olur. Şeyh tükrüğü karışmış bunların mürekkebine!" (YD, s. 36-37)

Yozlaşan zihniyeti temsil eden işportacı, dini kullanarak insanlar üzerinde korku hâkimiyeti kurmayı amaçlar. Yalan, eksik ve hile içerikli vaazlarla âdeta insanlara din üzerinden baskı yapar ve onları tehdit eder. Kasaba insanının eğitimsiz hâli ise insanların, bu sömürüye açık durumda olduğunu ortaya koyar. Eğitimden yoksun ve cehalet içinde olan bu insanların; söylenenlere itimat etmesi, *"hürmetle yaklaş(tığı)"* (YD, s. 37) satıcıdan alışveriş yaparak iç huzura kavuşmanın rahatlığını duyması ve hiçbir şekilde işportacının vaazına itiraz etmemesi, maddi ve manevi bakımdan sömürülmeye açık olduğunu gösterir. Bu durum, insanların eğitimsiz hâllerinden dolayı güçsüz ve savunmasız olduğunu da gözler önüne serer.

Satıcının aynı zamanda dini, belirli kalıplara sokma gayreti içinde olduğu görülür. Satıcı, duaların okunup özümsenmesi ve bunların, hayatın bir parçası hâline getirilmesi tavsiyesi yerine evin duvarında asılı durmasıyla insanların her türlü kötülükten, günahtan, bereketsizlikten ve hırstan kurtulup korunacağının garantisini vererek insanların algısını köreltir. Satıcının, Arapça yazılı levhaları işaret ederek "*Bunlara bir kere bakan bin günahından sıyrılır, pîr ü pak olur."* demesi, satış yapmayı amaçlarken dine yeni bir boyut kazandırdığını ve onu basitleştirdiğini ortaya koyar. Hatta matbaadan çıkma Arapça yazılı levhaları "*Şeyh tükrüğü karışmış bunların mürekkebine!"* diyerek pazarlaması, insanların inançlarıyla alay edildiğini ve türlü çabalarla onların gerçek dine yabancılaştırıldığını gösterir. *"Hey ulu Rabbim! Müslümanlar unuttu dinlerinin özünü, dünya hırsı bürüdü kullarının gözünü! Ey gafiller, bunların hepsi ahirette sizden sorulmaz mı sandınız?"* denilerek de kasaba halkı, Allah'ın karşısında küçük düşürülerek ve korkutularak psikolojik bakımdan baskı altına alınmaya çalışılır ve bu sayede sömürülmeye uygun kıvama getirilme amaçlanır.

Satıcı, bir alışveriş sırasında kendisine farkında olmadan yirmi kuruş fazla veren bir çocuğun parasını yüzünde hafif bir sevinç dalgasıyla cebine atar. Az sonra satıcıya fazla para verdiğini anlayan çocuk, verdiği fazla parayı satıcıdan geri ister. Bunun üzerine satıcı, *"Oğlum, biz ehli diniz, şuracıkta çil çil altınlar dursa haram der bakmayız. Senin yirmi kuruşunu mu yiyeceğiz?"* (YD, s. 38) diyerek aldığı fazla parayı inkâr eder ve kendine sahte bir kutsiyet atfederek insanların algılarını sömürmeye devam eder. Bütün bu söylenenlere inanan cehalet içindeki kasaba halkının ise din işportacısının sömürüsüne büyük bir gönül rahatlığıyla sorgusuz sualsiz teslim olduğu görülür.

Karanlık Dünya romanında ise sömürü, kasabadaki mevsimlik çeltik işçilerinin emeğinin sömürülmesi şeklinde yer edinir. Kıyafetleri sefil bir vaziyette bulunan bu işçiler, sadece birkaç ay karınlarını doyurabilmek için onca güçlüğe göğüs görmeye çalışır. Dizlerine kadar su içinde çalışan bu işçilerin çoğu sıtma hastalığına yakalanır. Çeltik sezonu bitip evlerine dönerlerken iş sahibinin kendilerine çıkardığı konaklama ve yiyecek tüketimi faturası nedeniyle üstüne bir de iş sahibine borçlu olarak döner. Daha sonra bunlardan bir kısmı yollarda bir kısmı da işverenlerine karşı haklarını aramak için mücadele ettikleri sırada resmî dairelerin kapısında yaşamını yitirir. Onca çabaya karşılık bir sonuç alamayanlar ise sonunda çaresiz bir şekilde hakkını aramaktan vazgeçer ve sessizce kendi kabuğuna çekilerek ölüm-kalım mücadelesine devam eder. Böylece bu işçilerin bedenen olduğu kadar manen de ezilip sömürüldüğü görülür.

Romanda görülen bir başka sömürü ise başkişi Ahmet'in baktığı bir dava ile ortaya konur. Ağasının başını yaralamaktan yargılanan elli yaşlarında, iri yarı, mahzun bakışlı bir tarım işçisi, Ahmet'in dikkatini çeker. Ahmet; sakin, sessiz ve zavallı görünüşlü bu adamın, bir kişiyi yaralamış olmasına şaşırır. Ağanın, kendisine bir şey yapıp yapmadığını öğrenmeye çalışır. Yarım saat süren ısrarının sonunda tarım işçisi, Ahmet'e, *"Tarla onun, tohum onun, öküz onun…"* (KD, s. 34) cevabını verir. Bu tarım işçisinin verdiği bu cevap, ağaların karşısında emekleri sömürülen işçilerin durumunu en iyi şekilde gözler önüne serer. Ömürleri boyunca çalışıp canlarını ve emeklerini ortaya koyan bu işçilerin, hiçbir şeyin sahibi olamadan sömürü sisteminin dişlileri arasında ezilip öğütüldüğü ve tükendiği vurgulanır.

3. 2. 13. Sürgün

Bir kimsenin ikamet ettiği belli bir yerin dışında tutulması veya başka bir mekânda zorunlu olarak bulunması anlamına gelen sürgün, aslında kişinin birtakım imkânlardan mahrum bırakılarak belli bir cezaya maruz bırakılmasıdır. Sürgün, geçmiş dönemlerde hayatın bir gerçeğini yansıtması itibarıyla romanlarda da ele alınan bir konu olmuştur. *"… kültürel inşada taşra edebiyatı, yüksek ideallerle ilişkileri ve sosyal hayatı kültürel dönüşüme uğratılacak olan arkaik bir dönemi ve yerelliği resmeder. Modernleşmeci yazında taşra çoğu zaman bir sürgün yeridir; yerine göre bir mağduriyet ve küskünlükle uzak düşülen merkeze yeniden dönmek için savaşçı ruhun bilendiği, kurtarıcı figürün canlandığı tuhaf bir muhittir."* (Çelik, 2017: 28). Anadolu'nun kasabaları, hizmet için giden memurlar tarafından merkezden uzaklaştırılması ve birtakım imkânlardan mahrum bırakılması nedeniyle de çok uzun bir süre sürgün yeri olarak algılanır. Bunun dışında birtakım politik

meseleler nedeniyle insanların cezalandırılması ve merkezden uzaklaştırılması amacıyla da Anadolu'nun kasabalarına sürgün edildiği görülür. Bu bağlamda *Yeşil Gece* romanında başkişi Ali Şahin, Yunanlar kasabayı işgal ettikten sonra Millî Harekete katılmak üzere gizlice gönüllü topladığı ve Anadolu'ya adam kaçırdığı sırada yakalanır. Hakkında kuvvetli deliller toplanamadığı için Yunan askerleri tarafından öldürülmez ancak adalardan birine sürgün edilir. Millî Mücadele'nin kazanılmasından beş ay sonra yurda döner.

Ateş Gecesi romanında ise Mühendislik Mektebinde okuyan başkişi Kemal Murat, politik bir aile meselesinden dolayı İstanbul'dan Milas kasabasına sürgün edilir. Bu bağlamda Milas kasabası, söz konusu romanda sürgün yeri olarak yer alır. Bir jandarma eşliğinde posta arabasıyla kasabaya getirilen on yedi on sekiz yaşlarındaki bu genç, kasaba kaymakamının nezaretinde sürgün hayatı yaşamaya başlar. Romanın genel seyrine bakıldığında Kemal Murat'ın sürgün yaşamının, diğer politik suçluların yaşamına göre farklılık arz ettiği görülür. Politik bir mahkûm gibi görünen ancak arka planda yalnızca politik bir aile meselesinden dolayı sürgün edilen Kemal Murat'ın kasaba yaşamı, bir süre sonra "aşk" olgusuyla öne çıkar. Kasabadaki bu durumunu Kemal Murat, *"O zamanki sürgünler, gittikleri yeri uyandıran bir nevi münevver propagandacılardı. Fakat benim için tamamiyle tersine olmuştur."* (AG2, s. 84) diyerek ifade eder. Kemal Murat'ın kendisi hakkında dile getirdiği bu sözler, o dönemde sürgün edilen politik suçluların, fonksiyonunu ve üstlendikleri görevi ortaya koyması açısından önemlidir ve bir itiraf niteliğindedir.

Vurun Kahpeye romanında ise Aliye, öğretmenlik için gittiği kasabada Ömer Efendi ve Gülsüm Hala adlı yaşlı ve sevecen bir çiftle tanışır ve onların evinde kalmaya başlar. Bu yaşlı çift Aliye'yi yıllar önce ölen kızlarının yerine koyar ve ona anne baba sıcaklığını gösterir. Kasabayı işgal eden Yunan Kumandanı Damyanos, Aliye'ye istediğini kabul ettirmek için Aliye'nin, Ömer Efendi'ye olan sevgisini kullanır. Bunun için Ömer Efendi'yi tutuklatarak idam edeceğini duyurur. Ancak Aliye'nin kendini öldüreceğini düşünerek idam kararından vazgeçer ve Ömer Efendi'yi Yunanistan'a sürgün eder.

Değirmen romanında ise Sarıpınar kasabası bir sürgün yeri gibi algılanır. Kasabanın Kaymakamı Halil Hilmi Efendi, kasabaya bakışını ve burayı bir sürgün yeri olarak algılayışını, kasabaya yardım heyetiyle gelen ve kendisinin yerine vekalet edecek olan Eşref üzerinden ortaya koyar. Eşref'i, genç ve iyi eğitim almış biri olarak gören Halil Hilmi Efendi, böyle bir kişinin Anadolu'nun kasabalarında bulunmasını yadırgar. Bir sürgün yeri olarak kabul edilen bu kasabaların, Eşref gibi gençlere uygun olmadığını, *"Tahsili olan ve lisan bilen bir genç, ne diye böyle yerlerde ömür çürütecekti? ... onu böyle yerlere bağlasalar*

durmazdı." (D, s. 76) şeklinde ifade eder ve bu kasabalara genellikle daha vasat kişilerin gönderildiği gerçeğini vurgular.

Romanda kasabadaki bürokratların, Sarıpınar'daki deprem hakkında hâlâ açıklayıcı bir rapor sunamayışı nedeniyle bu duruma açıklık getirmesi için Mutasarrıf Hamit Bey, Sarıpınar kasabasına gönderilir. İçinden çıkılamayan bu duruma bir çözüm bulabilmesi için gönderilen Mutasarrıf Hamit Bey, altmışına doğru ilk defa İstanbul'dan çıkmış biridir. Bu nedenle bilinmezliğin ve mahrumiyetin mekânı olan Anadolu'nun kasaba ve köyleri, Hamit Bey tarafından *"eski sürgünlerin gönderildikleri Fizan gibi görün(ür)"* (D, s. 91) ve algılanır.

*Yediçınar Yaylası'*da ise olayların geçtiği Çorum kasabası, Osmanlı Devleti'nin, Jön Türkleri ve daha başka suçlardan yargılanmış kişileri sürgün ettiği yer olarak sunulur. Bu durum romanda, *"Osmanlı ülkesinde, Cön Türk rezili bırakmazlar, buraya sürerler. Sen bunları başına toplarsın. Para vermek sende, sürgün itlerinin açlarını doyurmak sende, sofra kurup rakı, şarap içirmek sende…"* (YY, s. 129) şeklinde dile getirilir. Kasabanın avukatı Cevdet Bey, Osmanlı Devleti'nin sürgün ettiği kişilere çok güzel imkânlar sunarak onları ağırlar. Bu durum Ömer Ağa tarafından *"Beri bak davavekili, bu huy sana huy değil!.. Sen bu işin bir gün zararını çekersin. Padişah düşmanlarına iyilik etmek nasıl bir iş? Sen bu dünyayı da, öte dünyayı da yitireceksin!"* (YY, s. 129) şeklinde ifade edilir. Belirli amaç için Anadolu'nun bir kasabasına gönderilen ve devleti temsil eden bir kişinin, vazifesini gerektiği gibi yapmadığı ve Padişah'ın aleyhine iş çevirerek devletin birlik ve beraberliğini bozucu davranışlar sergilediği vurgulanarak toplumsal eleştiri yapılır.

Avukat Cevdet Bey'in kasabada en iyi şekilde ağırladığı ve misafir ettiği sürgünlerin başında Jön Türk sürgünü Seyfettin Bey gelir. Seyfettin Bey'e, yalnızca iyi bir hizmet sunulmaz aynı zamanda kasabanın ileri gelen eşraf ve ağaları hakkında detaylı bilgi verilir. Seyfettin Bey, sürgün kaldığı kısa sürede kasabayla ilgili bütün detayları öğrenir ve kasabada yaşayan ve dikkat çeken herkes hakkında bilgi toplayarak hepsini not alır. Yine söz konusu kasabanın sürgün yeri olduğu, *"Çorum'un zaptiye alayını kendiniz bilmez değilsiniz. Osmanlı mülkünün dört bucağından seçilmiş gelmiş, cezalı sürgün alayı…"* (YY, s. 50) ifadesiyle ortaya konur.

Köyün Kamburu romanında ise Refik Bey adında İstanbullu bir gazeteci, Çorum kasabasına sürgün olarak gelir. Refik Bey, hükûmetin yanlış politikalarını eleştiren yazı kaleme alması nedeniyle İstanbul'dan Çorum kasabasına sürgün edilir. Bunun yanında

Narlıca köyünde gayriahlaki ilişkileri deşifre eden başkişi Çalık Kerim, gözden uzak olması ve köyden uzaklaştırılması için Çorum kasabasına medreseye gönderilir. İstenmeyen biri olarak köyden sürgün edilen Çalık Kerim için kasaba aslında bir sürgün yeri olarak değerlendirilir.

Teneke romanında ise Anadolu'nun bir kasabasına atanan genç ve idealist Kaymakam'ın, yönetmeliklere karşı çıkarak çeltik ekimi yapan mütegallibe kesime karşı verdiği mücadele üzerinde durulur. Usulsüz çeltik ekiminin neden olduğu sıtma hastalığı sonucu çocuklar başta olmak üzere pek çok kişi yaşamını yitirir. Kaymakam Fikret, çocuk ölümlerine son vermek için eşraf ve ağalarla çatışmaya/mücadeleye girer. Bu mücadelede çeltik ekimi yapan eşraf ve ağalar, çeltik ekim ruhsatı vermesi için Kaymakam'ı çeşitli yıldırma politikalarıyla ikna etmeye çalışır, bu girişimler sonuç vermeyince Kaymakam, pek çok ağır iftiraya maruz bırakılarak Ankara'ya şikâyet edilir. En sonunda da Ankara'ya giden bir heyet aracılığıyla Kaymakam Fikret, düzenin işleyişi içinde Kars'ın Kağızman kazasına ardından teneke çalınarak sürgün edilir, böylece Kaymakam, gücü temsil eden kesime karşı verdiği haklı mücadelede yenik düşer.

Nâbi'nin Park Kahvesi adlı romanda ise sürgün, kasabanın yararı için özveriyle çalışan Belediye Doktoru Reşat Bey'in, kasabanın yozlaşmış hâkim güçleri tarafından çeşitli hilelerle kasabadan sürgün edilmesiyle sunulur. Kasaba eşrafından Zati ve Hulki Bey, halkın bilinçlenmesinden ve aydınlanmasından korku duyarak Reşat Bey'in kasaba lehine çalışmalarını, kişisel çıkarlarına tehlikeli bulur. Onun, kasaba halkı üzerinde söz sahibi olmasını engellemek için halkı, önce Reşat Bey'e karşı kışkırtır; uygun zemini hazırladıktan sonra da Milletvekilinin yardımıyla Reşat Bey'i kasabadan sürgün ettirir.

Kasabanın dedikodularının döndüğü en önemli yerlerden biri, Yusuf'un Berber Dükkânıdır. Başkişi Mustafa'nın ilkokuldan sınıf arkadaşı olan Yusuf, Mustafa'yı çok sever; her zaman onu destekler ve kendi dükkânında Mustafa hakkında konuşulanları, vakit geçirmeden Mustafa'ya iletir. Bu bağlamda kasaba eşrafından Zati Bey ile kasaba Milletvekilinin, Reşat Bey hakkındaki konuşmalarına tanıklık eder. Yusuf, Doktor Bey'e acıdığını söyleyerek Zati Bey ile Milletvekili arasında geçen konuşmayı şöyle aktarır:

"Zati Bey, Milletvekili Bey'e, her şeyden önce, Doktor Reşat'ın kasabamızın başına bir bela kesildiğini, sivri aklıyla kasabada yenilik yapacağım diyerekten herkesin kalbini kırdığını söyledi. Giderek, kuyuların kapatılması, tulumbaların sökülmesiyle bütün fakir fukaranın susuz kaldığını anlattı. (...) 'kasabamızın sınırları içinde bir isyan çıkarsa, hiç

şaşma!' (...) Doktor'un ayağını kasabadan, memleket namına kaydırmak gerek! Bizim Milletvekili'miz de güldü; 'Bu kolay…' karşılığını verdi. 'Ankara'ya döndüğümde, bizim kasabalı Belediye Doktoru'ndan memnun değil, başka bir yere atansa iyi olur dedim… Yeter!'" (NPK, s. 122)

Yozlaşma içinde olan Zati Bey ve Milletvekilinin, işini olması gerektiği yapan Reşat Bey'e engel oldukları görülür. Burada asıl dikkat çeken şey, bir kişinin hakkında asılsız hüküm vermenin bu kadar kolay olmasıdır. Masa başında oturarak bir söz ile bir insanın haksızlığa uğratılması ve keyfi isteklerle sürgün edilmesi, bürokratik ve politik sistemdeki eksiklikleri ve yozlaşmayı gözler önüne serer.

Bunların dışında kasabada açılması düşünülen genelev için Reşat Bey'in onay vermesi, onun kasabadan sürgün edilme sürecini hızlandırır. Reşat Bey, mahalle aralarında zaten yaşanan gayriahlaki ilişkilerin; genelev aracılığı ile denetlenebileceğini, bu sayede kadınların sağlık kontrollerinin yapılarak bulaşıcı hastalıkların önleneceğini belirtir ve genelev açılmasına onay verir. Bu nedenle kendisine, genelevin açılıp açılmaması konusunda ne düşündüğünü soran Belediye Başkanı'na, *"Hiç olmazsa bulaşıcı hastalıklara engel oluruz. Gizli kadınları da karakol iyice izler…"* (NPK, s. 140) cevabını verir. Reşat Bey'in bu işe onay vermesi, kasabadan sürgün edilmesi için Zati ve Hulki Bey'in eline geçen en önemli koz olarak değerlendirilir. Zati Bey, bu durumu fırsata çevirerek kasaba kahvehanelerini dolaşır ve kasaba halkını, Reşat Bey'e karşı daha güçlü ve açık bir şekilde kışkırtmaya hatta Reşat Bey'in bu kasabadan gitmesi gerektiğini artık sesli olarak dile getirmeye başlar. Zati Bey'in kahvehanelerde yaptığı bu kışkırtmalardan biri, romanda şöyle yer alır:

"Doğrusu Doktor Reşat Bey'i sadece rahmetli arkadaşı Mühendis Bekir Bey gibi isyankâr ruhlu sanırdım. Hiçbir zaman kasabamızın namusuna el atacağı, dil uzatacağı aklıma gelmezdi. Kerhaneciden rüşvet aldığını söylüyorlar; buna inanmam ama, kasabamızda genelev açmak istediği de ortada. Ne diyelim, Allah bizi bu çeşit ahlaksızlıklardan korusun! Değil Doktor Bey, dünya bir araya gelse, bunca yıldır namusuyla yaşayan bizlerin memleketinde genelev açamaz! Zaten kendisinin kasabamızdan kalkıp gitmesi yaklaştı…" (NPK, s. 140)

Reşat Bey'in kasabadan sürgün edileceğinin açıkça konuşulmasından sonra Hulki Bey de doktordan sonra sıra kaymakamın diyerek Kaymakam Bey'in de sürgün edileceği mesajını verir. Zati Bey, Reşat Bey'in aleyhinde konuşmaya başlarken Kaymakam Bey, Zati

Bey'i kibarca susturur ve şunları ekler: *"'Beyefendi (...) 'Doktor Reşat'ın yaptığı işlerde yasalara, mevzuata aykırı bir hâl yok... Niçin böylesine üzülüyorsunuz?' Zati Bey, ne diyeceğini şaşırdı. Konuyu kapamak zorunda kaldı. 'Efendim, biliyorsunuz, kasabamız görgü, geleneklerine bağlıdır...' gibisine sözler mırıldandı; kem küm etti. İşte o kadar..."* (NPK, s. 145). Kaymakam Bey'in, Zati Bey'in düşüncelerini desteklememesi hatta tarafsız bir şekilde yasalara göre Reşat Bey'in yaptığı bir yanlışın olmadığını söylemesi, Kaymakam'ın da kasabanın yozlaşmış hâkim güçleri tarafından kasabadan sürgün edilecekler listesine girmesine neden olur.

3. 2. 14. Başkaldırı/İsyan

"Başkaldırı, haklarının bilincine
varmış, bilinçli kişinin işidir."
A. Camus

Bir durumu veya bir düzeni kabul etmemek, ona razı olmamak anlamına gelen başkaldırı, edebiyat dünyasında kullanılan önemli izleklerden biridir. Bu bağlamda *Yeşil Gece* romanında başkişi Ali Şahin, dinin ve medreselerin amacı dışında kullanılmasından, medreselerin memleketi karanlığa boğan yeşil gecesinden ve softaların yoksul ve saf halkı kendi çıkarlarına göre yönlendirmesinden rahatsız olur. Bu durumu ve düzeni kabul etmeyerek başkaldırır. Sorgulayıcı yapısıyla mevcut sistemin gerçek yüzünü tüm realitesiyle gören Ali Şahin, eğitim aldığı Somuncuoğlu Medresesi'nden ayrılarak Darülmuallim'e geçer. Okulu bitirdikten sonra Ali Şahin'in, İstanbul'a atandığı hâlde medreselere ve softalara karşı mücadelesini gerçekleştirebileceği bir mekân olan Sarıova kasabasına gitmesi, onun bu başkaldırıcı yönünün bir göstergesidir. Sarıova kasabasının sosyal yapısı romanda şöyle dile getirilir:

"Sarıova'ya geleli daha üç saat olmadığı hâlde softalığın bu kasabaya ne büyük bir kudretle hâkim olduğunu anlamıştı.

Ahalinin yarıdan ziyadesi sarıklıydı. Otuz Bir Mart'tan sonra İstanbul'da birdenbire miskinleşen softalar, burada meydan kahvelerinde, medrese önlerinde, çarşı sokaklarında azgın oğul arıları gibi kaynaşıyorlardı." (YG, s. 55)

31 Mart Olayı'ndan sonra İstanbul'da kendilerini huzursuz hisseden softalar, davranış ve söylem bakımından daha rahat edebilecekleri Anadolu'nun kasaba ve köylerine yönelirler. Bu bağlamda Sarıova kasabası, softaların yoğun olarak sığındıkları mekân hâlini alır. Kasabada görülen bir diğer başkaldırı da harap bir medresenin yıkımı sebebiyle yaşanır.

Oldukça eski bir yapı olan medrese binası aynı zamanda güneşsizlik, rutubet ve bakımsızlık gibi sebeplerle softaların feci bir şekilde hastalandığı bir yerdir. Bu nedenle medresenin yıkımına karar kılınır ancak softalar, çeşitli sebepler göstererek böyle mübarek ve tarihî bir binanın yıkımına razı olmadıklarını, hükûmetin binayı başlarına da yıksa binadan çıkmayacaklarını belirtir ve yıkıma karşı çıkar. Yıkım gerçekleşeceği sırada softalar, bina içinde ezan okumaya ve tekbir getirmeye başlar; ahali ise medresenin önünde toplanır. Böylece oluşan mahşer kalabalığı ile yıkım ekibine karşı kasabada büyük bir isyan başlar.

Sarıova kasabasında yaşanan bir başka başkaldırı ise sarıklı-fesli çatışmasına bağlı olarak ortaya çıkar. Bu kasabada *"...halk, evliya kandilleri gibi sarığı da kayıtsız şartsız Müslümanlığın işareti olarak bilir."* (Hayber, 1993: 331). Bir gün kasaba eşrafından birinin oğlu ile bir medreseli arasında kavga yaşanır. Bu kavgada fesli bir genç, kamış ile bir softanın başına vurur. Bu olay talebe-i ulûm (yüksek din eğitimi alan talebe) arasında *"sarığa hakaret cinayeti"* (YG, s. 72) olarak algılanır. Galeyana gelen öğrenciler, bu gencin benzerlerine etkili bir ibret olacak şekilde cezalandırılmasını ister. Ardından tekbir getirerek ve ilahiler okuyarak fırka merkezine gider.

Galeyana gelmiş gençleri yatıştırmak için İttifak ve Terakki Kâtib-i Mesulü Tikveşli Cabir Bey'in yaptığı konuşma, onların daha fazla ayaklanmasına neden olur. Cabir Bey, Müslümanlar arasına nifak sokularak Müslümanların parçalanmasına ve birbirine düşman edilmesine çalışıldığını belirtir. Burada aslında sarıklı softaya vuran fesli gencin de bir Müslüman olduğuna dikkat çekilir. Başında fes olan da sarık olan da Müslümandır, *"Müslümanlık değildir sade sarıkta. Niçin kızmazsınız hocanın kafasına vurduğu için de kızarsınız sarığa vurduğu için?"* (YG, s. 73) diyerek dinin, sadece şekil bakımından algılanmaması ve söz konusu olayın, sarık-fes çatışması hâline dönüştürülmemesi gerektiğini vurgular. Ancak talebe-i ulûm, Sarıova kasabasında sarığa hakaret olarak algıladıkları bu olayı kabul etmek istemez. Medreselerde hararetli müzakereler yapılır, softalar taburlar hâlinde çarşıda dolaşır ve meydan kahvelerinde feslilere meydan okumaya çalışır.

Yeşil Gece romanında yıllarca sarıklı-fesli çatışması adı altında din kardeşlerinin arasında süren savaşa dikkat çekilir. Din, yalnızca şekilden ibaretmiş gibi gösterilerek aynı coğrafya içinde yaşayan din kardeşleri arasında anlaşmazlıklar çıkarılmış ve insanların birbirine düşman edilerek bölünmesine neden olunmuştur. Bu bağlamda dinin, milletin dinî hassasiyetinden yararlanılarak birlik ve beraberlik içinde olan bir milleti parçalamak için ustaca kullanıldığı ve böylece milletin, dış güçlere karşı açık ve savunmasız bir hâle

bırakıldığı gerçeğine dikkat çekilir. Bunun yanı sıra tekke ve zaviyelerin kapatılması ve kılık kıyafet düzenlemesi gibi yapılacak olan pek çok inkılabın gerekliliğine vurgu yapılır.

Yeşil Gece romanında geniş çapta gerçekleşen bir başka başkaldırı da Kelâmi Baba türbesini yaktığı düşünülen idadi mektebinin Fransızca Öğretmeni Nihat Efendi'nin aleyhinde çıkar. Türbeyi yaktığı düşünülen Nihat Efendi'nin, yapılan sorgulamada yeterli kanıt bulunamadığı için serbest kalmasını hazmedemeyen ahali, isyan çıkarır. Kasaba halkı, *"Hükûmet, memleket ahalisinin din hisleriyle oyun mu oynuyordu? Vah zavallı şeriat! Sen, kimlerin elinde kalmışsın!"* (YG, s. 165) diyerek harekete geçer. Kimisi halifeye telgraf çekmek kimisi de âlem-i İslam'a beyannameler yollayarak İslam'a yapılan bu hakarete karşı yardım istemekten bahseder. Sokakta bunlar yaşanırken idadi mektebinde de isyan baş gösterir. Nihat Efendi sınıfa girince öğrenciler, sıralara vurarak *"Kahrolsun türbe kundakçısı!"* (YG, s. 166) diye bağırmaya başlar ve isyan tüm okula yayılır. Aslıda bu türbe yangını sonucu kasaba ahalisinin içine düştüğü durum, ülkenin içinde bulunduğu geçiş ve kaos sürecini yansıtır.

3. 2. 15. Aile Hayatı ve Yanlış Evlilik

Bir toplumun en küçük yapı taşlarından biri olarak kabul edilen aile, edebî eserlerde kendine önemli bir yer edinmiş ve aile ilişkileri de bir toplumun sosyolojisinin ortaya konmasında gözlemlenen en önemli etkenlerden biri olmuştur. Toplum sosyolojisine duyarlı olan yazarlardan Reşat Nuri, romanlarında aile hayatına verdiği önemi, *"'aile bir memleketin en ehemmiyetli bir kurumudur.' sözüyle belirte(rek) (…) ailenin kuruluşu ve sürekli olması için gereken koşullar üzerinde durmuştur."* (Önertoy, 1979: 64). Eserlerinde aile kurumu üzerine büyük bir sosyal duyarlılıkla eğilen yazar, toplum düzeyinde sağlıklı ilişkilerin kurulmasına katkı sağlama bilinciyle hareket etmiş ve aile kurumundaki sorunları gün yüzüne çıkararak bu sorunlara çözüm önerileri getirmeyi amaçlamıştır.

Acımak romanında temiz bir aile kurma düşüncesi içinde olan Mürşit Efendi, evliliği, bütün bir dünyanın sorunlarıyla uğraşmak yerine kendini güvende hissedip sığınabileceği, tüm ilgi ve sevgisini verebileceği küçük, sıcak bir yuva olarak görür. Evleneceği kadın olan Meveddet Hanım'ı, melek gibi temiz bir kadın olarak tanımlar ve bundan sonraki asıl gayesinin, ailesini mutlu etmek olduğunu dile getirir. Mürşit Efendi, Diyarbakır'ın bir kasabasında memurluk yaptığı bir dönemde, babasının ölümüne tanıklık ettiği ve ilk defa görüp beğendiği Meveddet Hanım ile kendi arasında bir benzerlik kurar. Kendisinin küçük yaşta anne kucağından alınarak yatılı mektebe verildiğini, bu nedenle sevilip okşanmadığını

hatırlayan Mürşit Efendi, babasının ölümüne ağlayan Meveddet Hanım'ın da kendisi gibi sevgiden yoksun kaldığını düşünür. Aileyi kutsal bir kurum olarak gören Mürşit Efendi, aşk ve sevgiyi de *"Ben aşkı şiirlerde, romanlarda olduğu gibi bir parlak yaz gecesinin mehtabında başlayıp sabahında biten bir rüya addedenlerden değildim. Benim için sevmek bir başka insanın vücudundan, ruhundan bir parça hükmüne girmek, onunla beraber gülüp ağlamak, ıstıraplarını paylaşmak demekti."* (A, s. 102) şeklinde tanımlar. Böylece eşine gerçek aşk ve sevgiyle bağlanacağını ve onun için fedakârlıkta bulunacağını ifade eder.

Mürşit Efendi, bir *"melek"* (A, s. 106) olarak tanımladığı kayınvalidesi Makbule Hanım'la birlikte yaşar. Gerçek kimliğini göstermeyen Makbule Hanım karşısında Mürşit Efendi âdeta büyülenmiş gibidir. Mürşit Efendi'nin, Makbule Hanım'ın, *"Oğlum ben para âşığı değilim, ben namus ve iyilik âşığıyım…"* (A, s. 106) şeklindeki sözleri karşısında onun samimiyetine olan inancı iyice pekişir. Kendini biricik ailesinin mutluluğuna vakfeden Mürşit Efendi, tüm benliği ile Makbule Hanım ve eşi Meveddet Hanım'ı memnun etme gayreti içine girer.

Makbule Hanım damadının onurunu korumak ve kızının hevesini kırmamak adı altında pek çok yaptırımda bulunur. Makbule Hanım'ın içtenliğine aldanan, artık güzel bir aileye/yuvaya kendini adayan ve asıl mutluluğu iyi aile ortamında bulacağını düşünen Mürşit Efendi, sayısız fedakârlıkta bulunur. Bu bağlamda Makbule Hanım, alay müftüsünün kızına aldığı yüzük, düğün alışverişinde alınan basma perde, nafia müdürünün karısına düğün için diktirdiği kadife elbise, ceza reisinin karısının yaptığı dedikodu gibi pek çok olay ve durum üzerindeki karşılaştırmalarıyla Mürşit Efendi'ye psikolojik baskı yapar. Böylece ailesini memnun etmek isteyen Mürşit Efendi'nin bireysel ve toplumsal düzeyde yıprandığı ve ilkelerinden taviz vermeye başladığı görülür. Makbule Hanım'ın, kasabadaki başka aileleri örnek göstererek Mürşit Efendi'ye yaptığı psikolojik baskılar, romanda şöyle sıralanır:

"Benim için bir lokma, bir hırka… Yalnız zavallı kızımın içlenmesinden korkarım… Ne kadar olsa taze cahil… Geçenlerde alay müftüsü kızına bir roza yüzük almıştı. Yavrucuğumun gözü toktur ama ne de olsa çocuk… Bir türlü kızın parmağından gözünü ayıramadı." (A, s. 107).

Maddiyata son derece önem veren ve damadının saflığından yararlanan Makbule Hanım, iyi niyetli bir kisveye bürünerek Mürşit Efendi'ye her istediğini yaptırmaya çalışır. Masum gibi görünerek damadı Mürşit Efendi'yi zor durumda bırakacak pek çok ekonomik yaptırımda bulunur ve bu durumu, "sırf damadının ayıplanmasını önlemek" için yaptığını

belirterek Mürşit Efendi üzerinde psikolojik baskıya başvurur. Bu durum romanda şöyle yer alır:

"Evlâdımdan ziyade seni, senin şerefini düşünüyorum oğlum… Kimse yanında küçük düşmeni istemem… Şam kumaşından perde bizim neyimize? İki top basma yeter de artar bile… Lâkin sokaktan geçenlerin pencerelere baktıkları vakit 'Tahrirat Müdürü'nün evine bakın' diye seni ayıplamalarından korkarım." (A, s. 107-108).

"Evlâdım, nafia mühendisi karısına valinin düğünü için bir kadife elbise yaptırmış… Kadın 'bakalım tahrirat müdürünün hanımı düğüne nesini giyip gelecek?' diyormuş… Meveddet'in kulağına gitti. Üzüldü: Bir hastalık filân bahane etsek de bu düğünden alıkoysak olur mu?" (A, s. 113).

Makbule Hanım, Mürşit Efendi'yi ciddi derecede çözmüş ve onun zayıf noktalarını tespit etmiş bir kadındır. Mürşit Efendi'nin bedenen ve ruhen tüm varlığını ailesinin mutluluğuna adadığının farkına varır ve bu durumu, sonuna kadar kendi ve kızı Meveddet'in çıkarı doğrultusunda kullanır. Kasaba sakinlerinden Abdüssamet Bey, Meveddet Hanım'ın göründüğü gibi iyi niyetli bir kadın olmadığını ve Mürşit Efendi'nin yaptığı evliliğin yanlış olduğunu, *"Kızını aldığın aile çok berbat bir ailedir… Adını âdeta salâvatla andığın kaynanan bir yılandır… Zavallı kayınbabanı onlar mahvettiler."* (A, s. 126) şeklinde dile getirir. Böylece kayınvalidesinin gerçek yüzünü açığa çıkararak Mürşit Efendi'nin yanlış bir aile tercih ettiğini belirtir.

Eski Hastalık romanında ise Züleyha'nın, babasının isteği üzerine Mersin'in Silifke kasabasına gelmesi ve yine babasının isteği üzerine burada Yusuf adında bir genç ile evlenmesi üzerinde durulur. Züleyha'nın, tüm Anadolu'ya karşı bakışında olduğu gibi bu kasabadaki insanların sevgi ve yaşayışlarını beğenmediği hatta küçümsediği görülür. Bu evlilikte de Züleyha, Yusuf'un kendisine verdiği temiz, samimi ve gerçek sevgiyi/aşkı alaya alarak onu görmezden gelir. Yusuf'un kendisine karşı olan duygularını dikkate almadığı gibi kendisi de kalbini ve ruhunu eşine teslim etmeyi basitlik olarak algılar. Züleyha'nın, Yusuf'tan genellikle *"dışarlık delikanlısı"* (EH, s. 100) diye bahsetmesi, Yusuf'u küçümseyerek onun üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışması ve yaşanan tüm olumsuzluklar, bu evlilik yaşamının çok da uzun sürmeyeceğine işaret eder.

Züleyha'nın, İstanbul'da dayısının etkisiyle Batılı tarzda yetişmesi ve kendi değerlerini kaybetmesi; onun evliliğe, sevgiye ve aşka önem vermemesine böylece Yusuf'un duygularıyla alay etmesine neden olur. Aşkı, bir anlam ifade etmeyen ve yalnızca

romanesklerde kalmış *"…efsane, cüzam gibi mikrobu ihtiyarlamış bir 'eski hastalık'"* (EH, s. 128) olarak tanımlayarak aşkın, eski zamanların gülünç bir hastalığı olduğunu belirtir. *"…Avrupai yaşam tarzını benimseyen Züleyha aşkı demode bir duygulanma olarak niteler ve modern hayatta aşkın yeri olmadığını ileri sürer."* (Asiltürk, 2009: 344). Böyle bir düşünce içinde olan Züleyha'nın, Yusuf ile olan evliliği bozulur. Romanın sonunda Züleyha, olumlu yönde bir gelişme kaydederek çevresindeki insanlara karşı bakışını değiştirir. Evliliğini kurtaramasa da gerçek sevginin, samimiyetin ve kendi öz değerlerinin farkına varır.

Kuyucaklı Yusuf romanında ise aile hayatı/algısı ve evlilik, üzerinde önemle durulan konulardan biridir. Başta Kaymakam Salâhattin Bey'in ailesi olmak üzere, Fabrikacı Hilmi Bey'in ailesi, Bakkal Ali'nin ailesi, Çineli Kübra'nın anne ve babası, bunun yanında Yusuf ile Muazzez'in kurduğu aile, eserde öne çıkan ailelerdir. Romanda kadınların küçük yaşta evliliği ve eşleri ile arasında yaş farkının fazla olması dikkat çeker. Muazzez ile Yusuf evlendiğinde Muazzez, on beş yaşındadır ve aralarında altı yaş vardır. Aynı şekilde Salâhattin Bey ile Şahinde Hanım'ın evlendiğinde Şahinde Hanım, Salâhattin Bey'den on beş yaş küçüktür. Romanda aile yaşamında karşılaşılan problemlerden biri de eşlerin birbirini aldatmasıdır. Şakir'in babası Hilmi Bey'in başka kadınlarla olan ilişkisi, Çineli Kübra'nın babası Zaptiye Çavuşu Seyit Efe'nin, eşini başka bir kadınla aldatarak terk etmesi, Muazzez'in zengin, mevki sahibi ve yaşlı erkeklerle ilişkisi bu durumu ortaya koyar. Çok hareketli geçen bir bekârlık döneminden sonra evlenmeye karar veren Salâhattin Bey için evlilik, bir dinlenme ve hayatını dizginleme dönemi olarak değerlendirilir. Salâhattin Bey'in bu evlilik algısı romanda şöyle ifade edilir:

"Salâhattin Bey, gençliğini deli gibi geçirdikten, hayatın tadılmadık zevkini bırakmadıktan sonra, birdenbire yorgunlaştığını, artık daha fazla koşacak kuvveti olmadığını görmüş, beş sene kadar evvel, bu kendisinden tam on beş yaş küçük kızla evlenivermişti.

Bizim küçük Anadolu şehirlerimizde bu müzmin evlenme hastalığı daima hüküm sürmektedir. En kuvvetliler bile bir iki sene dayanabildikten sonra bu amansız mikroptan yakalarını kurtaramazlar ve kör gibi, önlerine ilk çıkanla evleniverirler.

Tabii bu evlenmede herhangi bir müşterek hayattan ziyade, erkek için evde bir kadın bulunması; kız için de 'münasipçe bir kısmet' varken kaçırılmaması düşünülmüştür." (KY2, s. 12).

Söz konusu bu ifadeler, kutsal bir aile kurumu olarak değerlendirilen evliliğin, toplum tarafından yanlış algılandığını ortaya koyar ve "hastalık" olarak değerlendirilen "evlenme"nin toplumsal eleştirisi yapılır. Bu bağlamda Kaymakam Salâhattin Bey ile Şahinde Hanım'ın sağlıklı bir aile hayatının olmadığı görülür. Salâhattin Bey, başlangıçta Şahinde Hanım ile sağlıklı bir iletişim kurmak ve iyi bir evlilik sürdürmek için mücadele eder ancak bu çabalarından bir sonuç alamayınca pes eder. Bu iletişim kopukluğu ve yaşanan çatışma nedeniyle Salâhattin Bey, çeşitli bahaneler bularak evden kaçar, dışarıya ve içkiye sığınır. Hatta bu süreçte kızı Muazzez'i bile ihmal eder, ona karşı babalık sorumluluğunu yerine getiremez. Bu durum ileride Muazzez'in yaşamına olumsuz olarak yansır. Şahinde Hanım ise komşu ve ahbaplarında çalgılı eğlencelere katılarak evden sürekli uzaklaşır. Ailenin bir arada bulunması ve aile bireylerinin birbirinin yüzüne bakması âdeta imkânsız bir hâle gelir. *"İşte Yusuf ile Muazzez, Salâhattin Bey ile Şahinde arasındaki bu çatışmaların ortasında büyürler."* (Çelik, 1997: 134). Salâhattin Bey, iş yaşamında olduğu gibi evlilik yaşamında da sorunlardan kaçmayı tercih eder. Evdeki yaşananlara duyarsız kalır, Şahinde Hanım'ın gezmelerine kısıtlama getirmez, eve yatmadan yatmaya gelerek evi âdeta bir otel gibi kullanır. Evde bütünleştirici ve denetleyici bir gücünün olmaması, aile bireylerinin başı boş kalmalarına neden olur. Bu bağlamda Yusuf'un isteği üzerine Muazzez'in küçük yaşta aldığı ut derslerini sonlandırması, Yusuf'un okula gitmeyi lüzumlu görmeyerek okulu bırakması ve bütün bunlara Salâhattin Bey'in müdahale etmemesi, evdeki başı boşluğu gözler önüne serer.

Salâhattin Bey ile Şahinde Hanım'ın evliliğinin vahameti ve ruhen farklı dünyaların insanları olduğu, romanda Salâhattin Bey'in ifadesiyle şöyle ortaya konur: *"Ben buralara kadar keyfimden mi geldim? Beni nasıl yalnız bırakacaksınız? Kızımdan ve senden ben bunu mu beklerdim? Beni Şahinde'nin eline bırakıp nasıl gidersiniz? Bu son günlerimde sizden başka kimim var?"* (KY2, s. 140). Muazzez ile Yusuf'un evlendikten sonra kendileriyle aynı evde yaşamayacağını öğrenen Salâhattin Bey, çocuklarına eve dönmeleri için âdeta yalvarır. Salâhattin Bey'in bu sözleri, onun Şahinde Hanım ile evde yalnız kalmak istemediğini ve evliliklerinin, zorla devam eden bir evlilik olduğunu ortaya koyar.

Romanda aile kurumları oluşturulurken kız çocuklarının düşüncelerinin dikkate alınmamasına ve kızların birer nesne gibi alınıp satılmasına da dikkat çekilir. Kasabanın en önemli amiri olan ve aynı zamanda eğitimli kişiliği ile sunulan Salâhattin Bey bile kumar borcu nedeniyle kızı Muazzez'i, Şakir'e vermek zorunda kalır. Muazzez'in bu konudaki düşüncesini almayı aklına dahi getirmez. Daha sonra Salâhattin Bey'in borcunu ödeyerek

Muazzez'in, Şakir ile evlenmesini önleyen Ali de yaptığı bu iyiliğe karşın Muazzez ile evlenmek istediğini belirtir. Bu durumda yine Muazzez'e, Ali ile evlenmek isteyip istemediğinin sorulmadığı görülür. Bu anlaşmadan haberi olan Muazzez, bir kız çocuğu olarak çaresizliğini ve bu konuda duyduğu üzüntüyü şöyle dile getirir:

"Muazzez derhâl, mukaddeme yapmadan doğrudan doğruya sordu:

'Ağabey, beni kaça sattınız?'

Yusuf afalladı ve kızın yüzüne baktı.

Muazzez tekrar etti:

'Daha doğrusu beni kaça sattın?'

'Ne demek istiyorsun?'

'Ne mi? Bugün annem hepsini anlattı... Babamın borcundan tut da...'

'Peki ne olmuş? Nesi var Ali'nin? Beğenemedin mi?'

Bunu bana sormak şimdi mi aklınıza geldi? Kimseyi beğenmediğim yok, fakat ben Ali'ye filan gitmem, bunu da bilmiş olun!" (KY2, s. 77)

Yusuf ile Muazzez arasında geçen bu konuşmadan hareketle kasabadaki evlilik yaşamına bakıldığında ebeveynlerin, kız çocuklarının düşüncesini önemsemediği ve onların adına karar verdiği görülür. Aynı zamanda ailelerin genellikle kızlarını evlendirirken damat adaylarının kişiliğine değil, damadın zengin olup olmadığına baktıkları dikkat çeker.

Yusuf ile Muazzez'in aile yaşantılarına bakıldığında ise evliliklerinin sağlam bir temele oturtulamamasında yine maddi imkânsızlıkların etkili olduğu görülür. Salâhattin Bey'in ölümünden sonra ailenin geçimini üstlenen Yusuf'un aldığı sorumluluk oldukça güçtür. Kızı Muazzez'in, zengin bir eşraf çocuğu olan Şakir ile evlenmesini planlayan Şahinde Hanım, bu planına engel olan kişi olması gerekçesiyle Yusuf'u sevmemektedir. Bu nedenle Yusuf, kendisinden hiç hoşlanmayan Kayınvalidesi Şahinde Hanım'ı ve eşi Muazzez'i memnun ve mutlu etmek için elinden geleni yapmaya çalışır. Bu amaçla yeni Kaymakam'ın görevlendirdiği köylerden vergi toplama işini kabul eder. Ancak bu zorlu iş, aileye maddi olarak bir getiri sağlamadığı gibi Yusuf'un kasabadan uzaklaşmasına ve ailesinin yaşamından habersiz olmasına sebep olur. Zaten Kaymakam İzzet Bey ve Şakir tarafından planlı bir şekilde faaliyete konan bu tuzak nedeniyle Yusuf ile Muazzez'in evlilikleri bozulur. Yaşının küçüklüğü, iradesinin zayıflığı, eşinin uzaklığı ve daha da

önemlisi annesinin etkisiyle Muazzez, bir süre sonra kendisine sunulan maddi imkânlara yenik düşer ve gayriahlaki ilişki yaşamaya başlar. Böylece bu evliliğin sonu, hazin bir şekilde ölümle biter.

Salâhattin Bey'in ölümünden sonra alıştığı imkânlardan yoksun kalan ve Yusuf'tan da aradığını bulamayan Şahinde Hanım, para karşılığında eğlenceyi evine taşır. Evinde içki içilip çalgı çalınması ve kasabanın zengin eşrafı ve yüksek memurlarının eve gelerek burada eğlenmesi için gerekli ortamı tertip eder. Hatta bu mecliste en önemli kozu kızı Muazzez'dir. Muazzez'i, kendi evinde kurduğu içki masasında erkeklere sunar. İçler acısı olan bu durum, geleneksel aile yapısıyla da hiçbir şekilde bağdaşmaz. Şahinde Hanım, bu duruma tepki koyan kasaba halkına karşı da umursamaz tavırlar takınır ve kendi kendini rahatlatır. Burada kasabada yaşayan bir ailenin parçalanışından hareketle aslında Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına işaret edilir. Dar çerçevede Salâhattin Bey'in ölümünden sonra Yusuf'un ailede otoriteyi sağlayamaması, ailenin maddi olarak zor zamanlar geçirmesi ve Muazzez'in başka erkeklere sunulması; geniş çerçevede Osmanlı Devleti'nin kötü yönetilerek güçsüzleşmesine, dünya üzerinde hâkimiyetinin zayıflamasına hatta topraklarının yabancıların eline geçmesiyle yaşanan toprak kaybına karşılık gelir. Böylece döneminin siyasi gelişmelerine duyarlı olan Sabahattin Ali'nin, dönemin realitesine eseri aracılığıyla temas ettiği görülür.

Romanda hazin bir şekilde sonlanan bir başka aile yaşamı da Çineli Kübra'nın annesi ve babasının yaşantıları ile sunulur. Zaptiye Çavuşu olan eşi Seyit Efe tarafından bir başka kadınla aldatılan Çineli kadın, eşinin onu terk etmesi üzerine kızıyla bir başına kalır. Geçimini sağlayabilmek için kasaba eşrafından Hilmi Beylerin evinde kızıyla birlikte çok ağır koşullarda hizmetçiliğe başlar. Karın tokluğuna çalıştıkları bu evde kızı Kübra, evin sahibi Hilmi Bey ve oğlu Şakir tarafından tecavüze uğrar. Bütün bu yaşananlara Seyit Efe'nin, eşini aldatarak evi terk etmesinin, Kübra'yı ve annesini böyle bir hayata mahkûm etmesinin neden olduğu görülür. Bu hâliyle *Kuyucaklı Yusuf* romanı ile Edremit kasabasında dönemin siyasi, iktisadi ve ekonomik şartlarından olumsuz etkilenen ve yaşamlarında telafi edilemez süreçler yaşayan ailelerin dramına dikkat çekilir.

Rahmet Yolları Kesti romanında ise aile hayatının, toplumsal bir kurum olarak değerlendirilmediği genel olarak varlıklı ailelerin kızlarıyla evlenerek onların mal varlığını elde etme ve cinsi bir birleşim isteği olarak değerlendirildiği görülür. Eşkıya Uzun İskender'in *"İki yıl önce köyün birinciye gelen zenginlerinden Şükrü Ağa'nın kocalı kızını baştan çıkarıp resmen alması (...)"* (RYK, s. 59-60) ve aynı zamanda Arif Ağa'nın on dört

yaşındaki kızı Gülbeniz'le evlenmek istemesi bu durumu somutlar. Bunun dışında Çerçi Süleyman'ın *"...elin ırz ehli karısını resmen baştan çıkarıp kaçır(ması)..."* (RYK, s. 23) yine aile hayatının sağlıklı ve sağlam temeller üzerine kurulmadığını destekler.

Yediçınar Yaylası romanında ise aile kavramının kurumsal bir nitelik taşımadığı görülür. Romanda kadın ve erkekten oluşan bireylerin, belli bir mekân içinde toplumsal ve ahlaki değerleri yansıtacak ve toplumsal fayda sağlayacak sağlıklı bireyler yetiştirmek için bir araya gelmek düşüncesinden uzak oldukları görülür. Aile fertlerinin, cinsel istek ve arzuların güdümünde bir araya geldiği, kasaba eşrafının yaşam şeklinden ve çok eşliliğinden hareketle ortaya konur. Buna göre kasaba âyanı Dilâver Ağa, birbirinden güzel dört eşe sahip olmasına rağmen Cemile başta olmak üzere pek çok kadınla daha gayriahlaki hayat yaşar. Aynı şekilde Ömer Ağa'nın iki eşi olan Saime Hanım ve Güllü'nün dışında aynı konakta yaşadığı Benli Nazmiye adında bir kapatması vardır. Bunun dışında romanda, Ömer Ağa'nın konaktaki pek çok hizmetçiyle ilişki içinde olduğu ifade edilir. Ömer Ağa'nın oğlu Kenan da konağın hizmetçileri dışında hem analığı Güllü hem de babasının kapatması Nazmiye ile gayriahlaki ilişki içindedir. Kasabaya gelen Abuzer de kendine servet elde edebilmek için eşi Emey'in güzelliğini kullanır. Emey'in aynı konak içinde hem Ömer Ağa'ya hem de ağanın oğlu Kenan'a cinsel bakımdan yakınlaşmasını ister. Bütün bunlar, söz konusu romanda sağlıklı bir aile yaşantısının olmadığını ortaya koyar. Bireylerin, cinsel dürtülerle hareket ederek sağlıklı nesiller yetiştirecek ahlaki değerlerden yoksun olduğu ve bu durumun, kasabanın genelinde gözlemlenen bir hâl aldığı acı bir şekilde görülür.

Baba Evi romanında ise başkişinin annesinin ve babasının evliliği, aile içindeki yozlaşmanın ve kadın-erkek ilişkisinin ortaya konması bakımından önemlidir. Kayınvalidesi ve görümceleriyle birlikte yaşayan başkişinin annesi, kayınvalidesinin ve görümcelerinin aşağılamalarına katlanır. Annesi eski bir öğretmen ve eğitimli bir kadın olmasına rağmen kayınvalidesi ve görümcelerinin *"Hizmetçi ruhlu kadın, aşağılık kadın, ruhsuz kadın!"* (BE, s. 14) şeklindeki sözlerine ve kavgalarına maruz kalır. Aile, savaş nedeniyle göç ettikleri bir kasabada Rum ya da Ermenilerden kalma bir çiftlik evinde kalır. Buradan ayrılan Ermenilerin eşyaları, bu evin alt katında bulunan depo gibi bir yerde kapıdaki hükûmet mührüyle korunur. Ancak bir gün buradaki eşyalar, kasaba halkı tarafından yağmalanır. Başkişinin annesi, bu yağmaya engel olmak istese de çabaları sonuç vermez. Bu durumu fırsat bilen kayınvalide, oğluna, *"Karın, (...) mahalleliyle birlik olup alt evi bütün boşaltmış... Kasaba çalkalanıyor, bugün yarın polisler basacakmış, haberin olsun!"* (BE, s. 19) diyerek oğlunu haksız yere gelinine karşı kışkırtır. Annesinin ve kız kardeşlerinin etkisi

altında kalan baba, bu nedenle bir gece eşini önce şiddetli bir şekilde dövdükten sonra boşar ve ardından sabah erkenden evden gönderir. Bu durumu başkişi, *"Babam, annemi saçlarından yakaladı, sofada sürüdü, sürüdü, sürüdü… Sonra çizmeleriyle tekmeledi, tekmeledi, ezdi ve avucunda kalan bir tutam saçı nefretle silkeledi."* (BE, s. 18) şeklinde dile getirir. Yerde kımıldamadan yatan annelerinin ölmüş olabileceğini düşünen başkişi, etrafa küfürler yağdıran babalarının korkusundan ağlamaya bile cesaret edemediklerini belirtir. Eşini hiç dinlemeden ona bu şekilde vahşice muamele eden baba, başkişinin bir kez daha nefretini kazanır. Burada aynı zamanda aile hayatında ve evlilikte, çiftlere ikinci ve üçüncü kişilerin yıkıcı müdahaleleri ve müdahalelerin yol açtığı vahim sonuçlar gözler önüne serilir. İki ay sonra ailesinin dolduruşuna geldiğini anlayan baba, gerçeği fark eder ve nikâh tazeleyerek eşini, eve çocuklarının yanına getirir.

Romanda aile ilişkisinde kadının, erkeğine karşı her zaman iyimser ve birleştirici duruşu, *"Dövsün (…) erkektir… Kabahat onda değil, öteki boynu kopasıcalarda… Anlayıp dinledikten sonra dövse, ne yapayım, o zaman ben cezama razıyım…"* (BE, s. 20) ifadesiyle ortaya konur ve kadının, her şeye rağmen eşini affettiği vurgulanır. Burada dikkat çeken önemli noktalardan biri, *"…bütün baskı ve zulümlere rağmen, annenin kocasına karşı sadık kalması ve ailenin devamını sağlamasıdır."* (Aytaş, 2008: 132). Bunun yanında evlilik kurumunun, erkeğin tekelinde ve hâkimiyeti altında olduğuna ve erkeğin istediği zaman eşini boşayıp istediği zaman tekrar bir araya gelme konusunda tümüyle söz sahibi olduğuna işaret edilir. Bu durum, önemli bir toplumsal sorun olarak ortaya konur.

Zeliş romanında ise yapılan evliliklerin genel olarak çocuk yaşta kız çocuklarıyla gerçekleştirildiği ve bu evliliklerin sağlıklı bir bilinçten uzak bir şekilde kimi zaman menfaat ilişkisine dayandırıldığı üzerinde durulur. Romanda ilk aile modeli olarak sunulan ve genel itibarıyla uyumlu bir çift olarak görülen Zeliş'in anne ve babasının (Recep'in) evlilik yaşantıları hakkında bilgi verilir. Bu çiftin evliliğinde yaşanan çatışma ve kavgaların geçiciliği, *"… karı koca, bir arada yemek içmek, çalışmak, yatıp kalkmakla kısıtlı yaşayışlarını, aralarında hiç kavga geçmemiş gibi sürdürürlerdi."* şeklinde ortaya konur. Bu kişilerin çocukluklarından itibaren tüm hayatlarının, tütün hizmetinde geçtiğine ve tütünden öte başka bir şeyin varlığını bilmediklerine vurgu yapılır.

Romanda başkişi Zeliş'in ailesi ayrıntılı bir şekilde tanıtılır. Buna göre Recep ile eşinin dört kız çocuğu dünyaya gelir, bunlardan ilkinin adı Sıdıka'dır. Sıdıka henüz on altı yaşındayken bir deniz erine kaçar. Bu genç, İzmir'de Tepecik taraflarında bir yere yerleşerek manavlığa başlar ve tütüncülükle uğraşmaz. İkinci kızının adı ise Ayşe'dir. Ayşe, on sekiz

yaşını doldurduğunda Bulgar göçmeni olan ve tütüncülükle uğraşan bir gence kaçar. Kayınvalidesi, görümceleri ve kayınlarıyla birlikte yaşayan Ayşe, bu insanların baskısı altında sık sık kavgaya maruz kalan ve ezilen biridir. Hatta bu baskı bazen kayınvalidesinin ve görümcelerinin Ayşe'yi dövmesine kadar varır. Bu nedenle Ayşe zaman zaman oğlu Hasan'ı da alıp babasının çardağına gelir ve buraya sığınır. Ayşe, gelin gittiği aile ortamının kalabalık oluşundan ve bir birey olarak kendine saygı gösterilmeyişinden yakınır ve derdini şöyle anlatır:

"Lanet olsun! Vardığıma da varacağıma da bin defa pişman oldum. Bir gün yüzümü güldürmediler. Dırdırlarından bıktım usandım! (...) Elimi neye sürsem karışırlar! Nereye otursam kaldırırlar! Ne tarafa yürüsem döndürürler! Sitemlerinden yüreğime kan oturdu! Ehhh yetiversin gayri! Bir koca için bu kadarını çekemem!.." (Z, s. 87-88)

Kalabalık ailelerin, yeni evlenmiş çiftlerin birbirini tanıma ve mutlu olmaları noktasında aşırı müdahaleci olmaları nedeniyle bazen birtakım problemlere yol açtıkları görülür. Eşinin ailesi tarafından kabullenilmek ve kendi evliliğinin bilincine varmak isteyen Ayşe'nin çırpınışları ve fedakârlıkları, aile kurumuna ikinci ve üçüncü şahıslar tarafından yapılan yıkıcı etkiyi ortaya koyar. Ayşe'nin her şeye rağmen katlandığı bu yaşantı, bir süre sonra tahammül edilemez bir hâl alır. Bu nedenle Ayşe çareyi, evliliğini gözden çıkarmakta bulur. Çocuğunu alıp kaçtığı gün eşine ve eşinin ailesine öfkelenen Ayşe, aradan bir gün geçtikten sonra ise üzgün ve dalgın bir şekilde eşinin gelip kendisini götürmesini bekler. Büyük bir umutla gözü yollarda kalır. Bir süre sonra eşinin gelmesiyle şikâyet ettiği o aile ortamına annesinin, *"Madem öyle, kocanla iyi geçinirsiniz, sık dişini, ne diyeyim. Bunların hepsi geçer. Ötekilerin hepsi gider, sonunda gene kocanla sen birbirinize kalırsınız..."* (Z, s. 94) nasihatiyle döner. Annenin, kızına verdiği bu nasihatle evlilik kurumunun, üçüncü şahısların müdahaleleri nedeniyle yıpranıp zarar görebildiği vurgulanır. Bu durumun kadının kaderi gibi algılandığı ve bunu çekmek zorunda olduğu, Ayşe'nin annesi tarafından bir kez daha *"Dile kolay a kızım, çilesi neyse çekecek!.."* (Z, s. 91) şeklinde özetlenir.

Recep'in üçüncü kızı olan Zeliş ise babasının borcu nedeniyle Boşnak Bekir diye bilinen biriyle evlendirilmek istenir. Bekir, zaman zaman Recep'in çardağına uğrayarak ona köylü sigarası, kese kâğıdı içinde kahve ve şeker getirir. Kendini beğenmiş bir üslupla getirdiklerini vererek Recep'in psikolojik bakımdan kendine bağımlı bir hâle gelmesine çalışır. Bu noktada Bekir'in Recep üzerinde hâkimiyet kurma isteği, romanda şöyle aktarılır:

"Al bakalım, gene benden hayır var sana! Gene bilmezsin kıymetimi… (…) Söyle şimdi kahveleri… (…) Ben nankörlük sevmem bilakis!.. diye yineledi. Sade nankörlük sevmem... Tiryaki değilim ama, ne cigaram ne kahvem eksik olur benim başkaları gibi!.. Tarla kendimin, eşek kendimin, ineğim var, çiftim var, üstelik canımdan başka kimsem yok!.. (…) Çift zamanı günde yirmi liraya para demem! Der miyim? Demem! Kim var benden başka günde yirmi lira kazanan bu taraflarda? Var mı? Varsa söyle! Hatırı bir yana bırak, elini vicdanına koy da söyle! Yok! Canım istedi mi et pişiririm! Pişirir miyim? Pişiririm! Canım istedi mi çarşıda girer bir lokantada karın doyururum! Doyurur muyum? Doyururum! Sen hiç karın doyurdun mu lokantada? Doyurmadın! Söyle? (Z, s. 30-32)

Recep, Bekir'in söylediklerini başıyla onaylar ve ardından Bekir, Zeliş'i kendisine verme konusundaki sözünü Recep'e hatırlatır ve Zeliş'in kendisine ilgi göstermediğini belirterek şikâyette bulunur. Recep ise Zeliş'in utandığını ve kendini naza çekebileceğini belirtir. Bu noktada Recep ile Bekir arasında geçen şu diyalog, baskı altında kalan Recep'in, Bekir'e teslimiyetini ortaya koyar:

"(Bekir) — Naza mı çeker?

(Recep) —Naza çeker elbet! Kız kısmı kendini naza çekmeden olmaz! Alınca kırarsın burnunu!.. (…)

(Bekir) — Ya varmazsa?

(Recep) — Varmazsa çeker kolundan alırsın...

(Bekir) — Sen zorlar mısın?

(Recep) — Neciyim ben, bostan korkuluğu mu?

(Bekir) — Ha yaşa!.." (Z, s. 33-34)

Bekir, maneviyata karşı maddeyi ön planda tutan ve tüm düşüncelerini maddi çıkar sağlama hesabıyla ortaya koyan bir kişidir. Aynı şekilde Recep de kızı Zeliş'i, Bekir'den para koparmak için bir araç olarak görür. Bu bağlamda Zeliş'in, Bekir'e verilmek istenmesinin nedeni, Recep'in Bekir'e olan borcudur. Bu durum romanda Bekir'in tehdit içeren şu sözleriyle ortaya konur:

"Doksan altıydı borcun bununla oldu doksan sekiz buçuk! Yaz bir yere hesap karışmasın! Tütün, şeker getirdiklerim ayrı... Sözünden dönersen yazılı ne varsa isterim, dinlemem bilakis!" (Z, s. 34)

Recep; Zeliş'i, Bekir'den para elde etmek için bir nesne gibi kullanır. Kendi basit ve keyfi çıkarı için kızının düşüncelerini sormadan ve ona söz hakkı vermeden kızını Bekir'e vermeyi kendinde bulunan bir hakmış gibi görür. Bu düşüncesinin gerçekliğine kendini inandırarak bunu "babalık hakkı" şeklinde izah etmeye ve kendini rahatlatmaya çalışır. Recep'in babalık değerlerinden uzaklaşan bu durumu ve davranış şekli, onun yozlaşmış bir birey ve baba olduğunu gözler önüne sererken aynı zamanda kasabadaki aile hayatını ve evlilik anlayışını yansıtması bakımından önem teşkil eder.

Recep, kızını Bekir'e vermenin planlarını yaparken bir süre sonra Zeliş ile Cemal'in aşkı konuşulmaya hatta Cemal'in, Zeliş'i kaçıracağına dair dedikodular yayılmaya başlar. Bunu duyan ve kızının gönlünün de aslında Cemal'de olduğunu öğrenen Recep, Bekir'i yanına çağırır ve ona kızı Zeliş'i kaçırmasını söyler. Onca tütüncünün içinde kız kaçırmanın zor olacağını düşünen Bekir, *"Nasıl kaçırayım be Recep Ağa? Kolay mı senin dediğin? Gönlü olsa hadi neyse, ama diretirse ben nedeyim! Karakollarda mı sürüneyim?"* (Z, s. 99) diyerek Recep'e karşı çıkar. Ancak Recep, *"Ben şikâyetçi olmam ki karakollara düşesin! Sen kaçır, ben verdim derim, kıyarsın nikâhı yaparsın düğünü, olur biter."* (Z, s. 100) diyerek Bekir'i, kızını kaçırması noktasında ikna eder. Recep'in bu davranışıyla toplumda büyük bir problem olan kız çocuklarının alınıp satılabilen bir nesne gibi algılanması ve görücü usulüyle evlenme sorununa dikkat çekilir ve bu algı eleştirilir. Aynı zamanda Recep'in hem bir baba hem de bir birey olarak yozlaşmışlığı ortaya konur.

Karanlık Dünya adlı romanda ise başkişi Ahmet'in ev komşusu olan bir ailenin yaşantısı, Ahmet'in bakış açısıyla ön plana çıkarılır. Ahmet, geçimini oduncululukla sağlayan bu ailenin iri gövdeli reisini ilk gördüğünde Lombrozo'nun doğuştan suçlu olarak tanımladığı tipe uygun bir örnek olduğunu düşünür. Bu kişiyi (Oduncu Salih), iri gövdesi, kocaman ve vahşi bir kafa yapısıyla ayıya benzetir. Her gün ormanda ağaç kese kese kendisinin de insana özgü duygulardan uzaklaşarak kütükleştiğini içinden geçirir ve böyle bir adamın yaşam gayesinin ne olabileceğini sorgulamaya başlar. Daha sonra bu adamın sekizinci çocuğunun doğduğunu öğrenince adamın yaşam gayesini kendince anlamlandırmaya çalışır.

Bir gün Oduncu Salih, karısını baltayla yaralaması nedeniyle hâkim karşısına çıkarılır. Bu davayla Ahmet ilgilenir ve konuyla ilgili şahitleri dinler. Buna göre Salih, o gün ormanda kaçak kestiği odunlara, orman bakım memurlarının el koyması nedeniyle eve kızgın gelir. Etrafa bağırmaya ve küfürler savurmaya başlar; o sırada altı yaşındaki çocuğu, ocakta kaynayan tencereyi devirir. Salih, bu çocuğa saldırırken o sırada beş yaşındaki kız

çocuğunun ayağına basar. Bu kız çocuğunun bağırmasıyla kundakta uyuyan bebek uyanır ve evde büyük bir gürültü kopar. Bu duruma hiddetlenen oduncu, tencereyi deviren ve bütün bu kargaşaya neden olduğunu düşündüğü çocuğunu ayağı altına alarak ona şiddet uygulamaya başlar. Karısı, bu çocuğu Salih'in elinden kurtarmak isteyince Salih, eline geçirdiği baltayla karısına saldırır ve balta kadının bacağını sıyırır. Mahkeme sırasında Oduncu Salih ile hâkim arasında geçen şu diyalog, bu aile yaşamını ve Salih'in kadına bakışını ortaya koyar:

"Oduncu: -Karı benim değil mi? diyordu. Döverim de, söverim de…

Böyle önemsiz bir meseleden dolayı sorguya çekilmeyi aklı almıyordu. Şaşkın bir hâli vardı. Karısını dövdü ise buna hükûmet ne karışır?

Hâkim: -Ya ölseydi? demişti. Ya ölseydi… Oduncu hiddetten morarmıştı. Karısının hesabını bu tüysüz oğlana mı verecekti; kim oluyordu bunlar? Ya ölseydi? Kocaman kafası büsbütün dikilmiş, büsbütün sertleşmişti. Kendisini sorguya çeken hâkime kin besliyordu." (KD, s. 52)

Mahkemede hâkim ile oduncu arasında geçen bu diyalog ve yaşanan olayla ilgili düşünceler, aile ve kadın algısını somut bir şekilde ortaya koyar. Oduncu Salih, karısını dövmeyi hatta karısına baltayla saldırarak onu öldürmeye teşebbüs etmeyi, kendisinin en olağan haklarından biri gibi algılar. Karısı üzerinde her şeyi yapma hakkı olduğunu düşünerek bunun dışında bir olgunun varlığını, aklına bile getirmez. Bu nedenle Salih, karısını baltayla yaralamasından dolayı hâkim karşısına çıkarılarak yargılanmasını büyük bir şaşkınlık içinde yadırgar. Aile yaşantısındaki her şey o kadar normalleşir ki şu anda burada olmasına bir anlam veremez. Bütün bunlar; kasabanın cehaletinin, eğitimsizliğinin ve romanın isminden de anlaşılacağı gibi gerçek anlamda karanlıklar içinde olduğunun birer göstergesidir. Mahkemenin sonunda Oduncu Salih, Ahmet'in verdiği karar ile hapse atılır. Ahmet, ailenin böyle bir babanın elinden kurtuldukları için rahatlamalarını beklerken sonraki süreçte Oduncu Salih'in hapsedilmesinden beri çoluk çocuk hepsinin aç kaldığını ve zorlu günler geçirdiğini öğrenir. Bu durum ile yazar, her şeye rağmen Salih'in, ailesi için önemini ortaya koyar.

3. 2. 16. Kasabada Sosyal Mekânlar ve Etkinlikler

Yaşam kalitesinin artışını olumlu yönde destekleyen bir etken olarak değerlendirilen sosyal mekân ve etkinlikler, bireyin yakın veya uzak çevresi ile ilişkilerini düzenleyen

önemli bir unsurdur. Bunun yanında yaşanılan çevreyi/coğrafyayı tanıma ve etnik ve kültürel değerlere bağlı kalma noktasında birleştirici ve bütünleştirici bir rol üstlenir. Bu sayede bireyin diğer insanlarla iletişim kurarak sosyalleşmesi ve ortak değerleri koruması sağlanır. *"...sosyal gruplar için mekân, çeşitli anlamları birbirinden ayıklanamayacak bir bütün."* (Öncü-Weyland, 2016: 31) olarak değerlendirilir. İncelenen romanlarda kasaba insanının bir araya geldiği kahvehaneler, muvakkithane, dere kenarları, iskele, değirmen, çeşmeler, eczaneler, tren istasyonları, Belediye Parkı, İstasyon Parkı, Kasaba Parkı, Belediye Gazinosu, İstasyon Gazinosu, Yetimler Yurdu ve Halkevleri gibi mekânlar, sosyal mekânlar olarak tespit edilmiştir. Bu mekânlardan kahvehaneler, pek çok romanda rastlanılan ortak mekân olduğu için ayrı bir başlık hâlinde ele alınarak değerlendirilmiştir. İncelenen romanlarda kasaba insanının bir araya geldiği sosyal mekânların dışında çeşitli etkenlere bağlı olarak düzenlenen On Dört Temmuz Şenliği, ateş yortusu gecesi, cuma gezintileri, bayramlar, düğünler, cenaze törenleri gibi etkinlikler, sosyal etkinlikler bağlamında ele alınarak değerlendirilmiştir.

Çalıkuşu romanında Ç… kasabasında sosyal etkinlik ve yaşam alanlarının başında dere kenarındaki Söğütlük adı verilen yer gelir. Burası, söğüt ve çınar ağaçlarından oluşmuş bir orman niteliğindedir. Günün her saatinde kasaba halkının uğradığı ve güzel vakit geçirdiği bir eğlence yeridir. Söğütlük adı verilen bu yer, kasaba halkının toplu olarak bir araya geldiği ve etkinliklerini gerçekleştirdiği bir toplanma mekânı olarak da değerlendirilir. Romanda bütün kasaba halkının katılımıyla hıdrellez kutlamalarının düzenlendiği bir mekân olarak sunulur.

Akşam Güneşi romanında ise M… kasabasında yaşayan Fransız ailelerin varlığı ve nüfus olarak fazlalığı dikkat çeker. Buna bağlı olarak kasabada öne çıkan en önemli etkinliğin, Fransızların düzenlediği "On Dört Temmuz Şenliği" olduğu görülür. Fransa'da 14 Temmuz 1789'da, monarşi karşıtlarının tutulduğu Bastilla Hapishanesine bir baskın düzenlenir. Bu baskın, Fransa'da monarşiden demokrasiye geçişi temsil eder. Bu nedenle ulusal bayram olarak kutlanan 14 Temmuz etkinliği; "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" sloganıyla anılan ve Fransız Devrimi'nin başlangıcı sayılan Bastille Baskını'nın yıldönümünde düzenlenir. Bu etkinlik aynı zamanda Bastille Günü olarak anılır.

Kasabada yaşayan Fransızların tertip ettiği bu On Dört Temmuz etkinliğine kasabanın yüksek mertebedeki memurları ve yerli halktan önemli sakinleri davet edilir. Etkinliğe katılan davetliler, On Dört Temmuz gecesi Belediye Bahçesi'nde bir araya gelir. Romanda, *"Denizde kâğıt fenerlerle donanmış kayıklar dolaşıyor, rıhtım gazino ve*

kahvelerinde orkestradan gayda ve laternaya kadar çeşitli çalgılar çalıyordu…" (AG1, s. 233) şeklinde ortaya konan bu etkinlik, havanın kararmasıyla kasaba meydanında başlayan şenlik ile coşkulu bir şekilde kutlanır. Gecenin ilerleyen saatlerinde ise Mösyö Greguvar'ın evinde devam eder. *"Mösyö Greguvar (M…) deki Fransızların en eski ve hatırlısı idi. Koloninin senelik suvaresi onun, kasabanın en mükellef binası olan evinde verilirdi ... Bu On dört Temmuz daveti kasabanın en beklenen gecesiydi. Büyücek memurlar onu müstesna bir eğlence fırsatı, Hristiyan ve Yahudi tüccarlar servet ve ehemmiyetlerini göstermek için bir vesile sayarlardı. Kadınlar inci, elmas, kumaş namına gösterilecek neleri varsa takıp takıştırırlar. Her gün uzamış tıraşları ütüsüz pantolonları, çarpılmış kravatlarıyla çarşıda, gümrükte dolaşan iş adamları bu balo için sandıktan çıkarılarak ütülenen siyah elbiselerinin cendereleri içinde mağaza mankenlerine dönerlerdi."* (AG1, s. 238-240). Bu davete katılan kişilerin kılık-kıyafetlerine son derece özen göstermeleri, On Dört Temmuz Şenliği'nin, kasabada yaşayan yabancılar ve kasabanın ileri gelen sakinleri için önemli bir yere sahip olduğunu ortaya koyar. Bu kutlama, kasabanın sosyolojisinin gözler önüne serilmesi bakımından da önemlidir.

Bu etkinliğinin dikkat çeken özelliklerinden biri de Müslüman kadınların bu etkinliğe katılamayışıdır. *"Her sene bu gece buradaki Fransız kolonisi bir balo tertip eder. Kasabadaki büyük memurlar ile ecnebi aileleri davet edilir ... Bilirsiniz ki böyle müsamerelere Müslüman kadınlar iştirak edemez… Bunu, daveti yapanlar da biliyorlar. Sırf bir hatır hoşluğu için…"* (AG1, s. 235). Bu kutlama; kasabanın sosyolojisi, âdetleri ve kasabadaki Müslüman kadının konumu hakkında bilgi verir. Aynı zamanda bu etkinliği düzenleyen Fransızlar, kasabadaki Müslüman kadınların etkinliğe katılamayacağını bilir ancak bir nezaket göstergesi olarak bu kişileri de davet eder. Bu davet, kasabada yaşayan yabancıların, kasaba kadınlarına bakışının ve onların inancına olan saygısının bir göstergesidir. Ayrıca bu durum, kasabada yerli halk ile yabancıların uyum içinde yaşadığını kanıtlamaktadır.

Jülide, On Dört Temmuz gecesi Belediye Başkanı ve kasabanın müftüsü ile beraber oturan Nazmi Bey'i çağırmak için Belediye Bahçesi'ne gelir. Jülide'nin Belediye Bahçesi'ndeki gazinoya gelmesi, etraftakiler tarafından yadırganır. Bu yadırgama romanda, *"Kasabada bir Müslüman kadının bir gazinoya ayak atması ilk defa görülüyordu."* (AG1, s. 232) şeklinde dile getirilir.

M… kasabasında kasaba sakininin katılabileceği bir diğer etkinlik de her yıl düzenlenen "On Temmuz Şenliği"dir. Bu şenlik, tüm kasabada hatta civar köylerde pek çok

insanın katılımıyla coşkulu bir şekilde kutlanır. İnsanlar, en güzel kıyafetlerini giyerek deniz kenarına akın eder ve burada ateşler yakar. *"Bu gece, bayram şerefine bütün kasaba donanıyor; allı, yeşilli fenerler, rıhtımın kıyısındaki sulara eski çevre oyalarını hatırlatan şekiller çiziyordu."* (AG1, s. 12). Bu etkinlik, tüm kasaba halkını bir araya getiren ve bütünleştirici rol oynayan bir etkinlik olarak görülür.

Bir Kadın Düşmanı romanında ise olayın geçtiği yer, Marmara sahilindeki bir kasabadır. Kasaba sahil şeridinde yapılandığı için kasaba halkı için yaşam, denize ve vapura odaklı bir şekilde gerçekleşir. Bu nedenle vapur, kasaba halkı için son derece mühimdir, âdeta kasabanın dış dünya ile iletişimini sağlayan bir bağdır. Ancak kasabanın dış dünya ile iletişiminde köprü vazifesi gören bu vapur, kasabaya haftada yalnızca iki kez uğrar. Bu sahil şeridinin ve kasabaya uğrayan vapurun, kasaba halkı için önemi romanda şöyle dile getirilir:

"İskelemize haftada iki defa vapur uğraması bayram, panayır kabilinden mühim bir hadisedir… Kasabanın yeknesak hayatına biraz değişiklik gelir. Civar köyler ahalisi kasabaya inmek için o günü, o saatleri beklerler… Çarşıda dükkânlar kapanır… Köşe başlarında pazarlar kurulur. Esnaf, memurlar, askerler deniz kenarında piyasaya çıkar, kasaba kadınları yemiş, hatta yemek sepetleriyle deniz kenarına dökülür. Zaten güzel kasabamızın bütün eğlencesi bundan ibaret gibidir… (…) Hâsılı, haftada buraya iki defa vapur uğraması kasabada şiddetle hüküm süren can sıkıntısı hastalığı için muvakkat bir ilaç oluyor. Ahali, Gümrük binası önündeki küçük meydanlığa toplanarak İstanbul'dan gelen yeni çehreleri bekliyor." (BKD, s. 13-14)

Kasabaya haftada iki kez gelen vapur, kasabada her kesimden insan tarafından bir bayram ve kutlama havasında karşılanır. Bu nedenle beklenen, arzulanan ve umut bağlanan bir durum olarak kasabanın sosyal ve günlük yaşamında yerini alır. Vapurun yanaştığı iskele kasaba halkının âdeta soluk almak için beklediği ve hep birlikte vakit geçirmek istediği ortak yaşam alanı ve etkinliği olarak değerlendirilir.

Eski Hastalık'ta ise sosyal mekân olarak öne çıkan Belediye Parkları, romanda etkin bir işleve sahiptir. Romanda kasabalardaki bu parklar, insanların sosyalleşme mekânı olarak algılanır. Yusuf ile Züleyha'nın seyahatleri sırasındaki uğradıkları Altınova kasabasında Belediye Parkı'nda akşamları sinema gösterimi yapıldığı görülür. Elektriğin olmadığı bu kasabada park, daldan dala asılmış ve benzin motoruna bağlanmış ampullerle aydınlatılır. Sinemanın sessiz ve filmin de çok eski olmasına rağmen ağaçların altına oturmuş çarşaflı

kadınıyla; kahve, gazoz, nargile içen erkeğiyle ve çocuğuyla her yaştan insanın bu etkinliğe büyük ilgi göstermesi dikkat çeker.

Ateş Gecesi romanında ise kasabanın Kilise Mahallesi'nde düzenlenen ve dinî bakımdan bütün insanları birleştirici ve bütünleştirici bir rol üstlenen "ateş yortusu gecesi" sosyal bir etkinlik olarak öne çıkar. Bu etkinliğe yalnızca Kilise Mahallesi'ndeki Rumlar değil, kasabanın dört bir yanından gelen Müslüman ve Yahudiler de seyirci olarak katılır. Bu kişiler, eğlenceye dahil olarak yakılan ateşin üzerinden atlamaya başlar. Farklı dinî inanca mensup pek çok insanın sosyal bir etkinlik olarak düzenlenen bu törene katılması hem inançlar arası saygının hem de dinî inançların birleştirici ve bütünleştirici gücünün bir göstergesidir. Farklı dinî inançlardaki insanların bir araya geldiği etkinlik, gecenin ilerleyen saatlerinde şöyle devam eder:

"Ortalık karardıktan sonra meydanda ve sokak aralarında öbek öbek çalı ateşleri parlamaya başlamıştı. Sade çocuklar ve gençler değil, ihtiyarlar da alevlerin üstünden atlıyorlar, bu esnada birbirine çarpıp düşenler oluyor, çığlıklar, kahkahalar, şarkı sesleri ortalığı tutuyordu." (AG2, s. 74)

Bu etkinlikte havanın kararmasıyla birlikte sokak ve meydanlarda ateşler yakılır. Yakılan ateş üzerinden genç, yaşlı ve çocuk olmak üzere herkes, şarkılar söyleyerek büyük bir keyifle atlar. Bu gecede kilisenin daima kapalı olan kapısı sonuna kadar açılır, çanlar çalar, mumlar yakılır. Özel yortu elbiselerini giymiş mahalle büyükleri kafileler hâlinde kiliseye girerler ve bir süre sonra başpapaz dualar etmeye başlar. Bu törende yalnızca Rumlar değil, seyirci olarak törene katılan başka dine mensup insanlar da ateşten atlayarak eğlenceye dahil olur.

Kavak Yelleri romanında ise Yeni İstasyon Parkı ve Belediye Gazinosu; kasaba halkının bir araya gelerek sohbet ettiği, kasabayla ilgili konuların görüşüldüğü ve halkın çoluk çocuğuyla gelerek günün yorgunluğunu bir parça attığı bir sosyalleşme mekânıdır. Bu mekânlar, dönem insanının bir araya gelmesi ve iletişim kurması açısından son derece önemlidir. *"Yeni İstasyon Parkı yapılalı beri, başta kaymakam, belediye ve parti reisleri olarak kasabanın ileri gelenleri her akşam üstü orada toplanmaya âdet etmişlerdir. Bazıları hatta ailelerini getirerek gazinonun öte yanındaki çocuk bahçesinin kavakları altına oturturlar."* (KY1, s. 7). Henüz elektriğin olmadığı bu kasabada parkın aydınlatılması istasyondan bağlantı yapılan bir dinamo yardımıyla sağlanır. Burada havuz başında toplanan insanlar; politika münakaşaları, belediye ve umumi meclis seçimleri gibi pek çok konu

hakkında uzun uzun sohbetler ederek kasabanın meşhur karadut şerbetini içer. Bunların dışında İstasyon Gazinosu'ndaki hasır koltuklara konan keçe yastıklara renkli tebeşirle eşek, horoz gibi birtakım hayvan figürleri çizilir ve gelenlerin bunu fark etmeden oturması sağlanır. Ardından dikkat etmeden bu renkli figürlere oturan kişinin koluna girilir ve meydanda yürütülür. Etrafta toplananlar, bu kişinin pantolonunun arkasına yapışmış hayvan figürlerini görür ve gülmeye başlar. Böylece kasaba halkı, bir araya gelip çeşitli etkinlikler yaparak kendi aralarında eğlenir. Romanda kasaba halkının birbiriyle iletişim sağlayıp sosyalleştiği yerlerden biri de Rizelinin Gazinosu'nun arkasındaki Bahçe Sineması'dır.

Kavak Yelleri'nde öne çıkan bir diğer sosyal mekân da hem eğitim faaliyetlerinin yapıldığı hem de kasaba ahalisinin bir araya gelerek güzel vakit geçirdiği Müftü'nün Muvakkithanesi'dir. Başında Müftü'nün bulunduğu kasaba muvakkithanesi, yeni dil hareketi sonucu "Kurum Evi" adını alır. Bu kurum inkılap hareketlerinin ilk defa uygulamaya geçildiği ve kasaba halkının bir araya gelerek toplandığı sosyal bir mekân olarak yer alır. 1928'de yeni yazı kanunu çıktığı zaman ilk dershane bu kurumda açılmış ve eski bir hattat olması sayesinde yeni yazıyı ilk yazan kişi kasabanın Müftüsü olmuştur. Müftü yeni yazının dışında yeni dil ve öz Türkçe hareketi başlayınca kasabaya öncülük etmiş ve pek çok öz Türkçe kelimeyi derleyerek Ankara'daki Dil Encümenine gönderen ilk kişi olmuştur.

Müftü, kasaba muvakkithanesinde inkılap için faydalı girişimlerde bulunulduğunu, *"Muvakkithane, inkılâp hesabına, birkaç anaç tavuk gibi durmadan irili ufaklı yumurtalar yumurtlamış ve bunların en ve en irisi Yetimler Yurdu olmuştur."* (KY1, s. 140) şeklinde dile getirir. Müftü'nün muvakkithanesinin arka bahçesi, Dereboyu uçurumu üstüne asılmış bir terası andırır. Bu bahçe, kasabada insanların bir araya geldiği ve sosyalleştiği bir mekândır. Müftü'nün muvakkithanesi, güneşe bakılarak vakit belirlenmesinin yanı sıra yeni alfabe ve öz Türkçe eğitim ve öğretiminin yapıldığı ve kasaba halkına eğitim verildiği bir yerdir. Ayrıca kasaba halkı ve öğrenciler, iş ve okul çıkışı burada bir araya gelir ve hoş sohbet ederek Müftü'nün, eski bakır semaverde demleyerek ikram ettiği çayı içer.

Kavak Yelleri romanında öne çıkan bir başka mekân ise "Yetimler Yurdu"dur. Kasabadaki kimsesiz çocuklara sahip çıkılması amacıyla Müftü'nün girişimiyle bir sosyal yardımlaşma mekânı olarak düşünülen "Yetimler Yurdu" kurulması amaçlanır. Açılması düşünülen yurt için ilk olarak Evkaf İdaresinden eski bir medrese binası temin edilir ve vilayetteki alay komutanlığı aracılığı ile bu binanın kullanılabilir duruma gelmesi sağlanır. Yine askerlerin yardımıyla battaniye, karavana ve petrol lambası gibi ihtiyaçlar karşılanır.

Bu yurdun kurulması için vilayetten izin alınır; kasabadan kaymakam, parti reisi olmak üzere pek çok kişi sözlü desteğini ortaya koyar. Ancak yurda resmî olarak bir koruyucu başkan atanması gerektiğinde kimse sorumluluk almak istemez. Sonunda kasabanın önemli eşrafından Hacı Ömer, koruyucu başkan olmayı kabul eder. Doktor Sabri Bey de hükûmet doktoru sıfatıyla yurdun yaşanabilir durumda olup olmadığı raporunu veren ve belli aralıklarla yurdun denetimini yapan kişi olarak yurdun faaliyete geçmesinde görev alır. Kasaba halkının ve Müftü'nün, yurdun işleyişinde aktif rol oynadığı görülür. Kimsesiz çocukların bakımının üstlenildiği yurttaki işleyiş romanda şöyle dile getirilir:

"Aslı, nesli belli olmayanları nüfus dairesine götürerek kayıtlarını yaptırır. Okuma yaşında olanları muntazaman mektebe gönderir. Gitmeyenlerle her mânası ile mahallenin fakir kadınları uğraşır. Çocukların yemeğini pişirenler, ara sıra dereye inerek tokaçla çamaşırlarını yıkayanlar yine onlardır." (KY1, s. 114)

Müftü yanında birkaç çocuk ve ellerinde torba ile esnaftan, zengin kasaba halkından ve civar köylerden kapı kapı yardım toplayarak yurtta kalan çocukların yiyeceğini temin etmeye çalışır. Ancak kasaba halkından ve kasabanın yetkililerinden pek yardım göremez. Kimsesiz çocukların bakımını üstleneyim derken hasta, görme engelli, konuşamayan, kolu bacağı engelli, sâri hastalığı olan her türlü hasta çocuk ve yetişkini yurda alır. Bir süre sonra yetim yurdu, yer olmadığı için herkesin yerlerde açık bir şekilde yattığı ve ciddi sağlık sorunlarının olduğu bir yer hâline gelir. Yurdun bu konuma gelmesi, Sabri Bey'i, resmî sorumluluğu nedeniyle endişelendirir. Aynı zamanda çocukların içler acısı hâlinden dolayı Sabri Bey büyük üzüntü duyar. Bu duruma bir çözüm bulmak için belli aralıklarla toplantılar yapılır. Bu toplantıya kasabanın kaymakamı, belediye ve parti reisleri, yurt işlerinden sorumlu iki öğretmen, yurdun koruyucu başkanı Hacı Ömer, Sabri Bey ve Müftü olmak üzere pek çok kişi katılır ve bu toplantılarda yurdun idari işleri konuşulur.

Kavak Yelleri romanında öne çıkan sosyal mekânlardan biri de Müslim Bey Eczanesi'dir. Kasabanın özelikle zengin kişileri, bu eczanede bir araya gelir ve sosyal meseleleri tartışır. Eczanenin bu özelliği, *"Akşamüstü dükkânın önündeki asmalı sundurmada toplananlar, başlarında Doktor İsa Bey olmak üzere, kasabanın en dilli dişli kodamanlarıydı."* (KY1, s. 102) şeklinde ortaya konur. *"Küçük Anadolu kentlerinde, ilçelerde bazı eczaneler, bir 'kültür evi' gibidir; politika bu eczanelerde tartışılır, kentin ya da ilçenin sorunları bu eczanelerde ortaya atılır, ilk çözüm yolları bu eczanelerde düşünülür."* (Naci, 2007: 131). Belli bir dönem Anadolu'nun kasabalarında bulunan

eczanelerin, insanların yaşamsal faaliyetlerinin belirlenmesinde önemli bir rol üstlendiği görülür.

Son Sığınak romanında ise kasaba halkının sosyal yaşamında etkin bir rol oynayan Halkevleri öne çıkar. Romanda başkişi Süleyman Bey'in ve Şarkıcı Makbule'nin seyahat ettikleri tren, karlı bir kış günü bozulunca küçük bir kasabada durup kalır. Bu durum ileride oluşacak olan Yeni Türk Tiyatrosu ekibinin tesadüfen bir araya gelmesini sağlar. Bu nedenle söz konusu bu kasaba, romanın hem başlangıcı hem de romanın seyrine yön veren etkenlerin oluşumu itibarıyla oldukça önemlidir.

Gece boyunca kasaba istasyonunda kalacağını öğrenen Süleyman, yiyecek temini için istasyonun yakınlarında bulunan bir kahvehaneye gider. Trendeki yolcuların hemen hemen hepsi bu kahvehanede hem ısınmak hem de yiyecek ihtiyacını gidermek üzere toplanır. Bir süre sonra kahvehaneye üstünde rozetli bir smokin bulunan Halkevi Reisi gelir. Halkevi'nde bu gece genç bir subayın düğününün olduğunu ve konuklara sandalye temini için geldiğini belirtir. Kahvehane sahibinin müşterilerinin neye oturacağını sorması üzerine Halkevi Reisi, trenin burada kalmasını kasaba için güzel bir talih olarak gördüklerini söyler ve kahvehanedeki herkesi Halkevi'ndeki düğüne davet eder. Burada kasabanın Halkevi, halkın evi olarak algılanır ve insanlar arasında birleştirici ve bütünleştirici bir rol üstlenir. Ayrıca kasaba halkının, dışarıdan gelen kişilere bakışı önemlidir. Kasaba halkının, yolcuları benimsedikleri ve onları önemseyip ağırladıkları görülür. Bu durumu Halkevi Reisi, *"Halkevi, halkın evi demektir. Hoş bir vakit geçiririz ... Hâsılı, teşrifiniz, bu mesut gecenin manasını belirtmek bakımından bizler için kıvançlı bir olay olacaktır."* (SS, s. 13) şeklinde dile getirir. Halkevi Reisi'nin bu sözleri, kasaba halkının yabancılara karşı ne kadar sıcak ve misafirperver olduğunun göstergesidir.

Halkevi olarak kullanılan bu bina, eski bir kervansaray binasıdır. Yüzyıllar önce de yolcuların türlü sebeplerle uğradıkları ve konakladıkları bu kervansaray, şimdi yine bir kış gecesi istasyonda sıkışıp kalmış yolculara ve düğün yapan kasaba halkına bir sığınma mekânı görevini sürdürür. Bu Halkevi'nde kaymakam, yüksek rütbeli subaylar, generaller, adliye çalışanları, kasaba halkı ve kasabadan geçen yolcular olmak üzere pek çok insanın hiçbir sınıfsal çatışma yaşamadan hep birlikte iç içe olduğu görülür. Bu durum kasabada Halkevlerinin birleştirici ve bütünleştirici bir görev üstlendiğini yine gözler önüne serer. Halkevi Reisi'nin *"Millet, nüfussuz; nüfus, düğünsüz; düğün ise bu dar zamanlarda Halkevsiz olmazdı."* (SS, s. 15) şeklindeki düşüncesi, Halkevlerinin, kasaba halkı ve kasabaya dışarıdan gelen insanlar açısından önemini ortaya koyar. Yine kasaba halkı

tarafından sevilen Hoca'nın *"...bu Halkevi de olmasa kokacağız... Başka kelime yok; kokacağız"* (SS, s. 21) demesi, Halkevi'nin, kasaba halkı için bir canlılık ve yaşam kaynağı olduğunu gösterir.

Bunun yanında Mısır'da esir düşmüş eski bir yedek subay olan Süleyman Bey'in, Mısır'da Zekazik kampında beraber kaldıkları arkadaşı Azmi de Mısır dönüşünde bu kasabaya yerleşmiş, burada bir eczane açmış hatta kasabanın hatırı sayılır bir kişisi hâline gelmiştir. Bu bağlamda bu kasaba ve özellikle Halkevi; Süleyman Bey'in, şarkıcı Makbule'nin, Azmi'nin, Hoca Eyüp Ersoy'un ve Sofu Seyfullah Paşa'nın tiyatroya ilgisi olan mirasyedi oğlu Servet Bey'in bir araya gelmesine vesile olan önemli bir mekân olarak sunulur.

Kuyucaklı Yusuf romanında ise ortak kullanım alanı olan "değirmen ve çeşme," kasabada çocuk, genç, büyük her yaştan insanın bir araya geldiği sosyal mekânlar olarak yer alır. Kasabanın özellikle yerli kadınları, kasaba meydanındaki taş değirmenin etrafında bir araya gelerek bulgur döver. Kasaba ahalisi için önemli olan bu değirmen romanda, *"Evin ön tarafındaki meydanda mahallenin bulgur değirmeni vardı; büyük bir taş çanağın üzerinde tahta kollar vasıtasıyla döndürülen, yine taş bir yuvarlaktan ibaret olan bu değirmeni, kadınlar gülüşüp oynaşarak çevirirlerdi."* (KY2, s. 20) şeklinde ortaya konur. Hem sosyalleşme hem de yardımlaşma mekânı olarak algılanan bu değirmen, kasaba kadınlarının iş birliği içinde hoş vakit geçirdiği ortak kullanım alanı olarak değerlendirilir.

Kasabada bulunan çeşme de kasaba gençlerinin sosyalleştiği bir alan olarak sunulur. Buna göre Çınarlıçeşme, kasaba halkının içme suyu ihtiyacını giderdiği ve gençlerin bir araya geldiği bir çeşmedir. Özellikle akşam üstleri çeşmenin kalabalığı âdeta mahşer yerini andırır. *"...ağızlarında sakız, çıplak ayaklarında nalınla gelen yetişkin kızlar; emzikli toprak bir ibrik ile ıkına sıkına gelen ve karanlığa kalınca ağlamaya başlayan çocuklar; ellerinde iki teneke, saçları ortadan ayrılmış, beyaz önlüklü kahveci çırakları hep burada toplaşırlar, konuşurlar ve sıra kavgası ederler, sonra kaplarını doldurup giderlerdi. Mahallenin en kibar çocukları bile her akşam evin içecek suyunu buradan temin ile mükellef idiler. Bu eski bir adetti."* (KY2, s. 22). Kasabada âdeta bir gelenek hâline gelen çeşmeden su doldurma işlemi, gençlerin bir araya gelmesini sağlar. Bu nedenle çeşme, kasabada her sınıftan çocuk ve gencin birbirini görüp konuştuğu ve sosyalleştiği bir mekân olarak değerlendirilir.

Kuyucaklı Yusuf romanında kasabada öne çıkan etkinlikler ise cuma gezintileri, bayramlar, düğünler ve cenaze törenidir. Çocukların düzenlediği "cuma gezintileri,"

çocuklar arasında önemli bir yere sahip olan bir etkinliktir. Cuma gezintileri eğlencesi için perşembe gününden itibaren hazırlıklara başlanır. Helva yapılır, fırına kâğıt kebabı veya güveç verilir. Bazen de çiğ et alınarak kırda pişirilir. Bu gezintilere çoğu zaman evde bulunan kuzular, otlatılmak amacıyla götürülür. Kuzular otlarken çocukların bir kısmı yemek hazırlar bir kısmı da dereden gelen arkta yıkanır. Yemekler yendikten sonra birbirini tam tutmayan türküler söylenir ve söğüt dalından yapılan düdükler öttürülür. Bazen de çocuklar arasında daha yaramaz olanlar, yakındaki bahçelerden ham erik ya da çağla çalar. Aralarında ağırbaşlı olan çocuklar ise ağaç diplerine oturarak otlayan kuzulara bakar ve kendi aralarında eşkıyalık hikâyeleri anlatmaya başlar. Akşamüzeri olduğunda oldukça yorulmuş olan bu çocuklar, omuzlarına bir demet ot alarak kuzularla birlikte evlerine döner. Romanda, *"vücudunu senelerden beri kemiren bir zehir"* (KY, s. 101) ve *"Oraya, o küçük ve çukur yere gidip gömülmek mecburiyeti"* (KY, s. 102) ifadeleriyle ortaya konan kasaba, bir zehre ve mezara benzetilir. Vücudu bir zehir gibi kemiren ve mezara benzetilen kasaba, yetişkinlerde olduğu gibi çocuklar için de kaçıp uzaklaşılması gereken bir mekân olarak algılanır. Bu nedenle çocukların, kendilerine kır gezintileri düzenleyerek tabiata sığındıkları ve orada daha mutlu oldukları görülür.

Kuyucaklı Yusuf romanında kasabanın tekdüzeliğini değiştiren ve kasabaya renk katan önemli olaylardan biri de "bayramlar"dır. Özellikle Ramazan Bayramı'nın öncesindeki bir aylık zaman, kasaba halkı ve çocuklar için oldukça hareketli ve dolu dolu geçen bir süreç olarak değerlendirilir. Çocuklar oruç tutar, namaz kılar, sahura kalkar ve öğleye kadar uyur. Bu durum çocuklarda ayrı bir heyecan uyandırır. Öğle vakti camide hocanın vaazları dinlenir, ikindi vakti mukabelelere gidilir ve akşam olduğunda ise büyük bir oyun havasında top patlaması beklenir. Vakit girince meydanda bekleyen çocuklar, sanki aralarına gerçek bir mermi düşmüşçesine bağırarak evlerine koşuşturur. Gece de büyükleriyle teravih namazlarına gider. Dolayısıyla Ramazan ayı, kasabada büyük-küçük her yaştan insanın hep birlikte bayram havasında geçirdiği bir ay olur. Bir aylık bu sürenin sonunda Ramazan Bayramı, kasabada "bayram yeri" adı verilen bir meydanda kasaba halkının ve özellikle çocukların toplanmasıyla kutlanmaya başlanır. Çocuklar en güzel kıyafetlerini giyerek sabah erkenden bu meydana gelir ve büyük bir coşkuyla eğlenir. Bayram yeri adı verilen yerdeki bu kutlamalar romanda şöyle aktarılır:

"Meydanın kenarında, üzerine tente gerilmiş sergilerin altında, Alanyalı ve Aksekili çerçiler bağıra bağıra bilezik, kurdele, sakız, kına vesaire satıyorlardı. Çocuklar ellerindeki şişirgen düdükleri yorulmak bilmez bir inatla öttürüyorlardı. Bir arabacı, atların yanında,

elinde kamçısı: 'Soğuktulumbaya, Cennetayağına! Soğuktulumbaya, Cennetayağına!' diye müşteri topluyordu. Arabanın içi küçük çocuklarla dolmuştu: Bağrışıyorlar, konuşuyorlar ve düdük öttürüyorlardı (...) içindekiler bir neşe çığlığı koparıyorlar ve (...) hepsi bir ağızdan türkü söylüyorlardı.

Biraz daha ilerde, meydanın tam orta yerinde salıncaklar kurulmuştu ve asıl kalabalık, bunların etrafında idi. İçerisine sekiz, on kişi alan ve adeta küçük bir odaya benzeyen salıncaklarda minimini çocuklar bin türlü çiğ renkte elbiseleriyle ağır ağır sallanıyorlardı. Büyükler ikişer kişilik kayık salıncaklara biniyorlardı." (KY2, s. 30)

Kasabanın bayram yeri hem büyüklerin hem de küçüklerin bir araya gelerek bayramı tüm heyecanıyla dopdolu yaşadıkları ve çeşitli aktivitelerde bulundukları sosyal bir etkinlik alanı olur. Söz konusu kasabada insanların toplu bir şekilde bir araya geldiği etkinliklerden biri de "cenaze törenleri"dir. Romanda Kaymakam Salâhattin Bey'in ölümünün ardından düzenlenen cenaze töreninde kasaba halkının, Salâhattin Bey'e olan vefa borçlarını göstermek için bir araya geldiği görülür. Romanda karşılaşılan diğer bir sosyal etkinlik de Hacı Rıfat'ın oğlu İhsan'ın düğünüdür. İhsan'ın düğünü ile kasabanın sosyolojisi ortaya konur. Hemen hemen tüm kasaba ahalisinin katıldığı bu düğün, kasabanın kültürünün, örf ve âdetlerinin gözler önüne serilmesi bakımından oldukça önemlidir. Düğünde yerli halkın giyinişi, eğlence şekilleri, çalınan müzikler, ikram edilen yiyecek ve içecekler, kasaba halkının âdetlerini ve kültürel kimliğini ortaya koyar. Bu etkinlik, romanda ayrıntılı bir şekilde şöyle yer alır:

"... evin avlusu kadınlarla ve kapının önündeki meydan erkeklerle doluydu.

Hepsinin başları hacı yazmasıyla örtülü kadınlar, avlunun kenarında sıralanmış ve oturmuşlardı, ev halkından bir kısmı ile, samimi ve teklifsiz misafirler yukarı kata çıkan merdivene dizilip aşağıyı seyrediyorlardı. Oldukça soğuk havaya rağmen ...düğün açıkta yapılıyordu. Avlunun ortasındaki taşlıkta birkaç çingene karısı, ellerinde zilli teflerle kısa tempolu oyun havaları çalıyorlardı. Mahallenin genç kadınları ve kızları önlerine bakarak ve sarı çetik pabuçlu ayaklarıyla kısa adımlar atarak bu kasabaya mahsus oyunlar oynamaktaydılar.

Gelin; başında, sıra sıra altın ve incilerle yüklü bir fes taşıyor ve ince bir tül arkasına, iki demet sarı tel yanaklarının üstünden göğsüne uzanıyordu ... Kolları ellerini örtecek kadar uzun olan ve etekleri yerde kat kat biriken vişne çürüğü kadifeden dallı elbisesi yüzüne hafif bir pembelik veriyor (…)

Dışarıda erkeklerin yaptığı ahenk ise hiç bu kadar sakin ve ağır değildi. Geniş ve tozlu meydanın kenarlarına dikilen sırıkların üzerinde demir ızgaralar vardı ve bunların arasına sokulan çıralar, meydanı oldukça aydınlatıyordu. Bir kenarda mevki alan iki davul ile iki zurna ve bir klarnetten ibaret çalgı heyeti, bir an bile durmadan, ardı arkası kesilmez havalar çalıyor ve zurnacıların şişirilmiş birer kursak gibi gerilen yanakları yağlı yağlı parlıyordu. Kenarlara dizilmiş olan ağaç kütüklerinin üzerinde kasabanın ileri gelen delikanlılarının hemen hepsi mevki almıştı. Mavi çuha elbiseli kabadayılardan, nefti şeytanbezi giymiş efendilere kadar, İhsan'ın bütün dostları gelmişlerdi. Az çok herkes sarhoştu ve İhsan bir elinde koca bir binlik, öbüründe teneke bir maşrapa ile dostlarını dolaşmaktan geri kalmıyordu. (...)

Çalgıcılar halay havası çalınca, kütüklerin üstünden hemen beş, on kişi kalkıyor, arka arkaya dizilerek ağır ve ölçülü adımlarla meydanda dolaşıp oynamaya ve ellerini başlarının üstünde birbirine yaklaştırıp tekrar yanlarına bırakmaya başlıyorlardı. Bazen parmaklar iyi şakırdasın diye toprağa sürülüyor ve ağızlarından bir sarhoş geğirmesini müteakip yüksek perdeden bir nara fırlıyordu." (KY2, s. 86-88)

Ayrıntılı bir şekilde sunulan bu düğün, Edremit kasabasının tüm yaşam şeklini ortaya koyar. Böylece bu kasabanın gelenekleri, eğlence algıları ve sadece bu kasabaya özgü olan oyunları canlı bir şekilde gözler önüne serilir. Bu hâliyle romanda geçen düğün ile aslında dönemin sosyo-kültürel yapısı ve Anadolu'nun pek çok kasabasında yapılan düğünlerin özellikleri dikkat çekici bir şekilde yansıtılır.

İnsan Kurdu romanında ise tren istasyonları ve dere boyları öne çıkan sosyal mekânlardandır. Kasaba halkının ve özellikle tüm hafta boyunca ağır şartlarda yoğun bir şekilde çalışan işçilerin en önemli eğlencesi istasyona inmek ve treni görmektir. Kasaba istasyonu, kasabaya canlılık ve hareketlilik katması bakımından önemli bir sosyal mekân olarak algılanır. Kasabadakiler treni bekler ve hiç tanımadıkları insanları bile izleyip görmekten mutluluk duyar. İşçiler de tek izin günleri olan pazar günü gezmek, dolaşmak ve vakit geçirmek için tren istasyonuna akın eder. Tren istasyonunun tüm kasaba halkı için önemi, romanda şöyle dile getirilir:

"İstasyon kasabanın ayrı bir eğlencelik yeriydi. Küçük bahçeli, bahçesinin ortasında içi mermer havuzlu kahvesinde iğne atsan yere düşmezdi. Kasaba ileri gelenleri, aileleriyle bir havuzun çevresini sandalyeler, masalarla donatmışlar, çay içiyorlardı. Trenin gelme

saati yakındı. Gözle görülür bir canlılık istasyonu sarıyordu. İki bekçi bir polis düdükler çalarak kalabalığı düzene soktular." (İK, s. 29)

İstasyona her iki tarafı yemyeşil akasya ağaçlarıyla donanmış bir yoldan gidilir. Bu nedenle istasyon, tüm kasaba halkı için açık-geniş bir mekân olarak algılanır. Kasaba istasyonu; her kesimden insanın birbiriyle iletişime geçerek sosyalleştiği, dinlenmek için vakit geçirdiği ve huzur bulduğu mekân olması nedeniyle önemli bir yere sahiptir.

Romanda kasabada öne çıkan sosyal mekânlardan biri de dere boylarıdır. Dere hem işçilerin temizlenip çamaşırlarını yıkadığı hem de kasaba yerlilerinin hafta sonu piknik yaptığı ve eğlendiği mekânlardan biridir. Bu dere, kaynağını, kasabanın sırtında bulunan sıradağlardan alır ve başka derelerle de birleşerek âdeta ırmak hâlini alır. Her iki tarafı salkım söğütlerle çevrilmiş olan dere, bahar yağmurlarıyla da iyice serpilir. İşçiler burada genellikle pazar günü çalı çırpı toplayarak ateş yakar, gaz tenekesiyle su ısıtır ve öğleyi aşana kadar çamaşırlarını yıkar. Bu durum romanda, *"Aliler bir ağaç dibinde iki taş koyup topladıkları çalı çırpıyı tutuşturdular. Çolak'ın gaz tenekesini üzerine bindirdiler. Çamaşır yıkama işi öğleyi buldurdu, aşırdı."* (İK, s. 49) şeklinde aktarılır. İşçiler daha sonra derenin yukarısındaki mazıların üstüne çamaşırlarını kurumaya bırakır. Bu arada derenin, kasaba yerlileri tarafından kalabalıklaşmasıyla işçiler, mazılık alana çekilir. Burada çamaşırlarının kurumasını beklerken yemeklerini yer ve ardından toprağa sırtüstü uzanarak dinlenirler.

Derenin aynı zamanda kasabanın yerlileri tarafından piknik alanı olarak kullanıldığı romanda, *"Ağaçların altına kasabalılar birerli ikişerli gelmişler, kilim sermişlerdi. Ağaçtan ağaca salıncak kurmuşlardı."* (İK, s. 50) şeklinde dile getirilir. Bu derenin kasaba insanı için pek çok yönden işlevsel ve önemli olduğu görülür. İnsanlar; gezmek, eğlenmek, temizlik ve piknik yapmak gibi pek çok ihtiyacını, bu dere boyunda karşılar. Bunun yanında ferah bir ortam sağlaması nedeniyle de derenin, kasabaya yaşamsal bir önem kattığına tanık olunur. Bu bakımdan dere boyu, kasabaya canlılık katan sosyal bir etkinlik yeri olarak değerlendirilir.

Nâbi'nin Park Kahvesi adlı romanda ise Halkevi, tren istasyonları ve kahvehaneler öne çıkan sosyal mekânlardır. Bunlardan "Halkevi," kasaba halkının kitap, dergi ve gazete okuduğu mekânlardan biridir. Kasabanın öğretmenlerinden Sıtkı Öğretmen ve başkişi Mustafa, Halkevi'ni, kasabanın gençlerinin bilgiyle donanacağı bir merkez hâline getirmek için birtakım girişimlerde bulunur. Zaman zaman kendi düzenledikleri etkinliklerle de gençlerin ilgisini çekmeyi ve onların daha iyi yetişmesine imkân sağlamayı amaçlar. Burada

çeşitli konuşmalar ve kültür toplantıları yapılır. Esnaf çıraklarına ve kalfalarına gece dersleri tertip edilir. Böylece kasaba halkına hizmet etmek ve insanların ihtiyaçlarına cevap verebilmek için Halkevi'nde çeşitli faaliyetler düzenlenir.

Nâbi'nin Park Kahvesi'nde tren istasyonları da kasaba halkının bir araya geldiği ve sosyalleştiği mekânlardan biridir. İnsanlar, kasabaya gelen treni, büyük bir heyecan ve mutluluk içinde bekler. Kasabaya gelen yakınlarını ya da tanımadıkları yeni çehreleri karşılamak için istasyonu âdeta bir bayram yerine çevirir. *"Yazın bu on dokuz kırk treninin gelişi, her gün istasyonu bayram yerine çevirir: Genç kızlar süslenir, delikanlılar işten çıkar, istasyona bu treni karşılamaya koşar. Hele istasyonun karşısındaki bostanlar parka dönüştürüldükten sonra; buraları, istasyon, bir seyirlik oldu. Parka dikilen ağaçlar; çamlar, kavaklar, okaliptüsler (...) Akşamları parkta dolaşan halk, Nazif Kaptan'ın iki kilometre uzaktan çaldığı düdüğe koşar. Zaten istasyon kahvesi yükünü çoktan almıştır. Tren yaklaştıkça da kaynaşma, heyecan artar, durana dek devam eder."* (NPK, s. 97). Her kesimden insanın coşkuyla bir araya geldiği ve güzel vakit geçirdiği tren istasyonunun, kasaba halkının sosyalleşmesindeki işlevselliği gözler önüne serilir. *Nâbi'nin Park Kahvesi'*nde öne çıkan sosyal mekânlar arasında şose yoluyla kasaba parkı da yer alır. Tren istasyonuna yakın olan ve zeytinliklere doğru uzanan bu mekânlar; özellikle pazar günleri, kasaba halkının gezmek, yürüyüş yapmak ve arkadaşlarıyla sohbet etmek için bir araya geldiği sosyal mekânlardır.

Romanda kasabada öne çıkan sosyal etkinliklerin başında ise "Altı Eylül Bayramı" gelir. Altı Eylül Bayramı, Söke kasabasının Yunan işgalinden kurtulduğu gündür. Bu bayramda Halkevi, davul zurna çalacak çingeneleri kiralar. Belediye ise havai fişekleri hazırlar ve Hükûmet Konağı'nın önüne hızla bir tak-ı zafer kurar. Kasabanın yetişkin çocukları, dağlardan defne dalı kesip getirir. Cumhuriyet Meydanı, mersin dalları ve yapraklarla süslenir. Tüm kasaba halkı büyük bir heyecan içinde sabah erkenden hazırlanır ve meydana gelir, öğrenciler geçit törenine katılır. Daha sonra Kaymakam Bey, konuşma yapar. Ardından kasabanın sporcu gençleri jimnastik gösterisi sunar. Bütün bunlardan sonra bayram, Halkevi'nin önüne taşınır. Burada tüm kasaba halkı, davul ve zurna eşliğinde Aydın zeybeği oynar. Bu eğlenceyi gece fener alayı ile Halkevi'nde yapılacak olan eğlence takip eder. Akşam olmasıyla yedi kırk akşam trenini karşılamak için büyük bir kalabalık istasyona gider. Burada güzel vakit geçiren kasaba halkı son olarak da Halkevi'nde düzenlenen şarkılı ve türkülü eğlenceye katılır. Böylece Altı Eylül Bayramı ile kasaba halkının birlik ve beraberlik içinde birbiriyle kaynaştığı görülür.

Karanlık Dünya adlı romanda ise Yanyalı Hasan Efendi'nin dükkânı, sosyal bir mekân olarak romanda yerini alır. Yiyecekten giyeceğe kadar hemen her şey bulunan bu küçük dükkânda Hasan Efendi, kasabanın memurlarına aşırı derecede ilgi gösterir ve onlara iltifatlar eder. Dükkânının *"bir nevi kulüp"* (KD, s. 34) gibi toplanma ve bir araya gelme mekânı olarak kullanılmasından dolayı memnuniyet duyar. Hatta dükkanında bu tür toplantıların sıkça yapılmasını teşvik etmek için dükkânına çeşitli iskemleler alarak burada bir oturma alanı tertip eder. Zamanla *"Yanyalı Hasan Efendi'nin dükkânı, kasabada, bazı memurların iş saatleri haricinde oturup laf attıkları bir toplantı mahalli."* (KD, s. 34) olur. Başkişi Ahmet de arkadaşlarıyla burada bir araya gelerek dertleşir, kasabayla ve kasabaya elektrik getirme işiyle ilgili düşüncelerini paylaşır.

3. 2. 16. 1. Kahvehaneler

Henüz gelişmemiş ve sosyo-kültürel mimarisini tamamlayamayan kasabalarda kahvehaneler, tiyatro binası işlevinde kullanılarak insanların bir araya geldiği ve sosyalleştiği mekânlar olarak değerlendirilir. *"Kahvehaneler, farklı grupların bir araya geldiği, kaynaştığı, tanıştığı, sosyalleştiği alanlardır. Kültür, inanç ve yaşantının gözlendiği, tecrübe edildiği, kuşaktan kuşağa aktarıldığı, değişik kuşakların bir araya geldiği bu mekânlar, sohbet etmek, okumak, dinlenmek, anlatmak, dinlemek, kimi zaman Aşık meclislerine katılmak gibi farklı eylemlere ev sahipliği yapar."* (Alver, 2017b: 281). Bu bağlamda insanların kimi zaman hayatın gerçeklerinden ve yaşamın zorluklarından kaçarak bir nebze de olsa uzaklaştıkları kimi zaman ise gelecek yaşamlarına dair birtakım umut parçacıkları aradıkları bu kasaba kahvehaneleri, bir sığınma ve kaçış yeri olması nedeniyle oldukça önemli bir yere sahiptir.

Son Sığınak romanında hem bir sığınma mekânı hem de sosyal bir mekân olarak sunulan kahvehaneler, kasabaların en temel yapı taşlarından birini oluşturur. *"Kahve; dünyanın en asil ve kıdemli demokratı olan bu milletin uzun zaman, toplantı yeri oldu. Sınıf farkı pek gözetilmeden odada diz dize oturulur, dertleşilirdi. Aile meseleleri, mahalle meseleleri, memleket meseleleri orada münakaşa edilirdi … Uzaklardan gelen yolcular, seyyahlar, dervişler ilk önce kahveye gelirler, en taze yabancı ilk havadisleri duyulurdu. Karagözün, meddahın sahnesi kahvelerdeydi. Âşıklar, saz şairleri orada imtihan olurlardı."* (Güntekin, Anadolu Notları: 157). Reşat Nuri, kahvehaneleri, demokrasinin gereklerinden biri olarak değerlendirir. Toplumdaki sınıfsal ayrımın, bir noktada kahvehanelerin yardımıyla ortadan kalkacağına inanır. Hatta kahvehanelerin işlevselliğine işaret ederek çeşitli kültürel etkinliklere ev sahipliği yapması nedeniyle sosyalleşmeyi sağlayan bu

mekânların, dilin gelişimine de katkı sağladığını vurgular. *"Çoğunlukla işsizlerin toplandığı ya da erkekleri tembelliğe alıştıran yerler olarak nitelendirenlere karşı toplumumuzda oynadığı rol(e)"* (Önertoy; 1974: 103) dikkat çeker. Bu bağlamda incelenen romanlarda kahvehanelerin, sosyolojik değişim ve etkileşimleri birinci kaynaktan topluma sunan iletişim mekânları olduğu görülür. Yine bu kahvehanelerin genellikle erkeklerin bir araya geldiği mekânlar olarak sunulduğu kaydedilir.

Son Sığınak romanında kasaba kahvehaneleri, bir tür şano görevini üstlenir. *"Yazar, gazete ve kitaptan yoksun olan Anadolu'da halkın eğitimi için tiyatrodan yararlanabileceğini düşünü(r)."* (Önertoy, 1974: 94). Bu nedenle eski tiyatrolarda tiyatro oyununun sergilendiği yer olan şanoların, kasaba kahvehanelerinde düzenlendiği görülür. Kahvehanelerin bir tür şano göreviyle kullanıldığı romanda, *"Kasabaların kahvelerinde şanolar vardı. Sahil şehirlerinin buralara kadar gelmiş yırtık perdelerinde deniz kızları ve sanat perilerinin resimleri görünüyordu. Bir gece, bunlardan birinde garip ve komik bir oyun seyrettik."* (SS, s. 210) şeklinde ortaya konur. Bu kahvehaneler gezici trupların, tulûatçıların ve çalgıcıların uğrayarak bir araya geldiği sosyalleşme ve toplanma mekânı görevini üstlenir. Bu bağlamda da kasaba kahvehaneleri, sanatçıların ve halkın bir araya geldiği, böylece iletişimin ve sosyalleşmenin sağlandığı yerlerdir. Kahvehanelerin, sosyalleşmenin sağlandığı mekânlar olmasının yanı sıra birer arayış ve sığınma mekânı olarak algılandığı romanda şöyle dile getirilir:

"Bu iç sıkıntısından bunalmış memleketlerde zavallı gençlerin, genç çocukların bir açılma çağı var… Bu küçük kahve şanolarında hayatın vadettiği müphem ümitlerin görünmesini bekliyorlar. Kızlar, aşk, şiir… Ne kadar iptidai şekilde olursa olsun… Bunlar, o karanlık bakışlı gençliklerini çok genç yaşta kaybetmiş adamların çocuklarıdır. Zaman gelip yaş hükmünü yapınca onlar da ibadete kapanacaklardır. Hiçbir inkılap, bu durgunluğu yıkamayacaktır. Buralara düşmüş memurlar, vazife için gelmiş genç adamlar… Akşamla beraber bunalan insanlar… Kafesleri kapalı evlerden fırlayanlar… Bu şanolar, hepsi için birer sığınaktır…" (SS, s. 210)

Yoksulluk ve sefalet içinde yaşayan Anadolu kasabalarında insanlar ve özellikle gençler, geleceklerine dair ümitlerini kasabanın kahvehanelerinde yapılan şanolarda arar. Herhangi bir aktivitenin ve sosyalleşmenin olmadığı bu kasabalarda kahvehaneler, birer sığınma ve kaçış mekânı olarak değerlendirilir. Kafesleri kapalı evlerde bunalan ve geleceklerinden bir ümidi olmayan gençlerin gerçeklerden kaçarak sığındıkları mekânlardır.

Tiyatro ekibinin Suriye sınırında uğradığı bir başka kasabada ise yine kahvehanelerin önemi üzerinde durulur. Bu kasaba gelişmekte olan bir kasabadır, bu nedenle çok fazla işçi barındırır ve kasaba ahalisi de eğlenceye düşkündür. Bu kasabanın sosyolojik durumu romanda, *"Burası kalkınma hâlinde bir kasabadır. İşçisi çok… Ahalisi çalgıya düşkün… Bizim yedi başlı trup ad iş çıkaracak … mevcut iki gazino yıkılmış, yerine seyyar barakalarda kahveler açılmış. Bir yanda amele çadırları kurulmuş. Açıkta yatanlar da var. Gündeliklerin verildiği hafta sonu şehirde hayat kaynaşmaya başlıyor."* (SS, s. 211) şeklinde ortaya konur. Ekonomik durum ile sosyal yaşamdaki hareketliliğin doğru orantılı gittiği bu kasabalarda kahvehanelerin, yine yapıcı ve bütünleştirici bir rol üstlenen sosyal mekânlar olduğu görülür. Bu kahvehanelerde oyun, şarkı, dans ve hokkabazlık gibi birbirinden bağımsız pek çok eğlenceli varyeteler düzenlenir. Gündelik yaşamın yoğunluğundan ve içinde bulundukları dar mekânın boğuculuğundan uzaklaşmak isteyen insanların kaçış mekânı kahvehanelerdir.

Kuyucaklı Yusuf romanında da kasaba kahvehanesi, bu mekânların tiyatro gösterim alanı olarak kullanıldığının ipuçlarını taşır. Kahvehanenin duvarındaki resimler, kasabada sergilenen tiyatro oyunlarını ortaya koyar. Buna göre romanda, kasaba kahvehanesinde sergilenen oyunlarla ilgili şu bilgilere ulaşılır:

"Esmer duvarlarda başları taçlı, göğüsleri kat kat incili şişman Acem güzelleri duruyor ve mütemadiyen kımıldayan bu insan başı bahçesini seyrediyordu. Bunların karşı sırasında diğerleri gibi renkli taş basması iki 'Othello' sahnesi vardı. Bunlardan biri, yere eğilip Desdemona'nın düşürdüğü mendili alan Yago'yu; diğeri de muhteşem bir yatağa serilen Desdemona ile, hançeri kendi gırtlağına saplamak için kolunu kaldıran ak sakallı, kıskanç zenciyi gösteriyordu." (KY2, s. 67)

Kahvehanenin duvarında bulunan ve William Shakespeare'in *Othello* adlı oyunundan bir sahne olan bu resim, kasaba halkının ve kasaba kahvehanesinin tiyatro ile bağını gözler önüne serer. Bu anlamda *Kuyucaklı Yusuf* romanının, Reşat Nuri'nin *Son Sığınak* adlı romanıyla kahvehanelerin işlevselliği bakımından benzerlik gösterdiği görülür. Ayrıca kahvehanenin fiziki görünüşünü ortaya koyan tasvirler; kasaba insanının eğilimleri, kullandığı aletler, yaptığı etkinlikler ve giyim şekilleri gibi pek çok özellik hakkında bilgi sunar. Buna göre kahvehaneden hareketle Edremit kasabası ve bu kasabada yaşayan insanlar hakkında şu bilgilere ulaşılır:

"Oldukça geniş olan salon, adamakıllı kalabalıktı. Uzun ve beyaz bıyıklarını oynata oynata bir köşede Rumca muhabbet eden Giritlilerin sesi buradan duyuluyordu. Daha ileride, kahve ocağına yakın bir yerde, dört, beş at cambazı küçük mikyasta bir kavgaya başlamışlardı. Tavanın ortasında sallanan büyükçe bir lambanın ışığı, müşterilerin başlarını aydınlatıyor ve festen keçe külaha, kalpaktan kefiyeye kadar belki yirmi çeşit serpuş, rüzgâr vurmuş bir çiçek bahçesi gibi dalgalanıyordu. Kahve ocağını müşterilerinden ayıran, üst kısmı raflardan müteşekkil tahta bölmede sıra ile dizilmiş nargileler ve dikine konmuş sarı bakır tepsiler parlıyor ve bir kenarda, kabzaları kadifeli kırmızı marpuçlar sallanıyordu." (KY2, s. 66-67)

Kahvehane hakkında edinilen bu bilgiler, Edremit kasabasının kültürel zenginliğini ortaya koyar. Burada yirmi farklı başlıklı insan bulunması, söz konusu kasabanın etnik bakımdan çeşitliliğini vurgulamak içindir. Bu insanlar kahvehanede bir araya gelir, sohbet eder, birbirleriyle etkileşimde bulunur. Bu nedenle kahvehane yine sosyal buluşma ve bir araya gelme mekânı olarak değerlendirilir. Zaten kasabalarda sosyal mekânların varlığının sınırlı olduğu düşünüldüğünde kahvehanelerin, bunlar arasında en önemli yere sahip olan mekânlardan biri olduğu görülür.

İnsan Kurdu romanında ise kahvehanelerin farklı bir işlevi ile karşılaşılır. Köyden kasabaya çalışmak için gelen işçiler (işsizler), erkenden kasaba kahvehanesine gelir, işverenlerin ve ustaların buraya gelip kendilerini işe almalarını bekler. Bu hâliyle kasaba kahvehanelerinin işçi-işveren buluşmasının yaşandığı, ustaların burada bekleyen işçiler arasından beğendiklerini seçtikleri bir mekân olarak işlevsellik kazanır. Bir kavga sonucu çalıştığı fabrikadaki işinden ayrılan başkişi Ali, sabah erkenden kahvehaneye gider ve burada geçen şu diyalog kahvehanenin işlevini açıkça ortaya koyar:

"Bugün iş yok mu Ali?"

"Yok…" dedi Ali, "Çıktım." (…)

"Sağlık olsun…" dedi. "Hele bir otur burada. Şimdi ustalar gelir, bir çaresine bakarsın." (…)

Az sonra da ustalar, kalfalar gelmeye başladı. Kahve yavaş yavaş cigara dumanıyla, ekşi insan kokusu doldu (…) İbram Usta, kahveye en son girdi. Herkes yerini almıştı, oturuyordu (…) İbram Usta'nın gelip oturmasıyla çevresinin sarılması bir oldu. İbram Usta, "Yok…" dedi. "Kalabalık iş yok. Olursa, ben biliyorum kimleri alıp götüreceğimi." (İK, s. 21)

İşçilerin iş bulmak umuduyla sabah erkenden kahvehaneye geldiği ve ustaların buraya gelmesini beklediği görülür. Bu bağlamda kahvehaneler, umudun ve bekleyişin mekânı olarak algılanır.

Rahmet Yolları Kesti romanında ise kahvehaneler, insanların bir araya gelerek konuştuğu bir ortam olarak sunulur. Ayrıca civar köyden gelen insanların, kasabalılarla buluştuğu mekânların başında yer alır. Eşkıya Uzun İskender, Çerçi Süleyman Ağa ve Sarıca Muhtarı Arif Ağa, kasaba ahalisinin önünde edecekleri düzmece kavga için mekân olarak kasabanın Belediye Kahvehanesini uygun görür. İnsanların toplu olarak bir araya geldiği bu mekânda, edecekleri kavgaya buradaki insanların şahitlik etmesini isterler. Yine romanda önemli bir yere sahip olan birbirinden ilginç ve trajikomik dedikodular, kahvehanelerde yapılır ve buradan tüm kasabaya yayılır.

Zeliş romanında ise kahvehane, başkişi Zeliş'in kaçırılması konusunda bir araya gelinerek plan yapılan bir toplanma mekânı olmanın dışında kasabada yaşanan gelişmelerin kritiğinin yapıldığı ve dedikoduların yayıldığı bir mekân olarak yer alır. İlk başta Zeliş'in, Kadıovacıklılar tarafından kaçırılacağı haberini alan Bekir, Recep ile kasaba kahvehanesinde bir araya gelir. Recep, borcuna karşılık kızı Zeliş'i, Bekir'le evlendireceğine dair söz verir. Kasabada dolaşan dedikodu üzerine Recep, Bekir'e, *"Dur, telaş istemez! Surat etme boş yere! Sen ne duydunsa ben de duydum! Ben Kadıovacıklı Ali'ye kız vermem bilmiş ol!"* (Z, s. 99) diyerek daha önce verdiği sözün hâlâ geçerli olduğunu söyler. Ardından Zeliş'in kaçma ihtimaline karşın Bekir'den Zeliş'i, tütünlerin işi bitmeye yakın kaçırmasını ister.

Recep'ten onay alan Bekir, kahvehanede Kör Fehmi ile bir araya gelerek Zeliş'i nasıl kaçıracaklarının planını yapar. Daha sonra birbirlerini seven Zeliş ile Cemal'in kaçmalarından sonra da Recep, Bekir, Kör Fehmi ve Yaşar yine kahvehanede bir araya gelir ve bu konuda ne yapacaklarını kararlaştırır. Kahvehane, bütün bu planların yapıldığı yer olması nedeniyle önemli bir yer tutar. Ayrıca romanda kahvehaneler, dedikoduların yapıldığı ve yayıldığı mekânlar olması nedeniyle de önemli bir yere sahiptir. Gün doğmadan kalkmaya alışık olan rençberler, bir gün önce yağan yağmur nedeniyle tarlaya giremeyeceklerse kendilerini kahvede bulur ve bu süreyi kahvede geçirir. Bu nedenle kahvehane, saat yediden itibaren kalabalıklaşır. Kalabalıklaşan kasaba sakini, Recep'in kaçan kızı hakkında konuşarak dedikodu yapmaya başlar. Buna göre Zeliş'in, Boşnak Bekir ile sözlü olup olmadığı, on sekiz yaşını doldurup doldurmadığı, kızın Cemal'e rızasıyla kaçıp kaçmadığı,

Cemal'in başka biriyle sözlü olan ve reşit olmayan bir kızı kaçırdığı için ne kadar ceza alacağı kahvehanede konuşulan en önemli konuların başında yer alır.

İncelemeye alınan romanlar içinde "kahvehaneler"in işlevsel bir şekilde kullanılarak en fazla ön plana çıktığı ve âdeta romanın temel mekânı hâline geldiği tek roman, adından da anlaşılacağı üzere *Nâbi'nin Park Kahvesi* adlı romandır. *Nâbi'nin Park Kahvesi* romanında ise Meşhur, Nâbi'nin Park Kahvesi adını taşıyan kahvehane, kasabanın en önemli sosyal mekânı olarak yer edinir. Bu kahvehane, kasabayla ilgili hemen her konunun tartışıldığı ve düşüncelerin paylaşıldığı önemli bir mekândır. Nâbi'nin Park Kahvesi, kasabanın merkezinde altı mahalle yolunun/caddesinin birleştiği Cumhuriyet Meydanı'nda bulunur. Bu meydanda Hükûmet Konağı, Ziraat Bankası, kocaman bir han, hanın üzerinde güzel bir otel, dükkânlar ve yazıhaneler yer alır. Nâbi'nin Park Kahvesi, meydanda yer alması ve resmî dairelerin yanında olması nedeniyle kasabanın en işlek mekânıdır. Kahvehanenin sahibi Nâbi Bey ise Rumeli şivesiyle müşterilerine tatlı dil döken ve insanların gönlünü almayı bilen biridir. Bütün bunlara bağlı olarak herkes boş vaktini bu kahvehanede geçirmekten hoşlanır. Nâbi'nin Park Kahvesi'nin sevildiği ve kasabanın en rağbet gören yeri olduğu romanda şöyle ifade edilir:

"Nâbi'nin Park Kahvesi, yaz kış itibardadır. En büyük özelliği, daha doğrusu, Nâbi'nin en büyük başarısı, memurlarla yerli halkı burada bir araya getirebilmesidir. İster sabahın en erken saatlerinde, ister gecenin en geç saatlerinde kahveye gidin, Nâbi her an emrinizdedir. Günün herhangi bir saatinde ne içmek âdetinde olduğunu bile bilir, ocakçıya sizi görür görmez, seslenir." (NPK, s. 12)

Tüm kasaba halkı tarafından sosyal bir mekân ve bir buluşma alanı olarak değerlendirilen Nâbi'nin Park Kahvesi, kasabayla ilgili tüm gelişmelerin haber alındığı ve kasabaya buradan yayıldığı kimi zaman ise hatıraların ve tarihin anlatılıp can bulduğu bir yerdir. Bu bağlamda kahvehaneler, *"bir iç dökme mekânı"* (Mert, 2006: 49) olarak da değerlendirilir. Romanda pek çok kahvehanenin adı geçmekle birlikte Nâbi'nin Park Kahvesi, olayların seyri bakımından ve kasabada gerçekleşen olayların sentezinin yapıldığı yer olması açısından ayrıca önemli bir yere sahiptir. Bunların dışında Nâbi'nin Park Kahvesi'nde Nâbi'nin seçkin müşterileri için ayrı bir salon ve bu salonun sokağa açılan ayrı bir kapısı bulunur. Bu salonda bir bilardo masası yer alır; bu masa, Kurtuluş Savaşı yıllarında kasabadan kaçan Rumlardan kalmadır. Kahvehanenin bu bölümüne Kaymakam Bey, İcra memuru, Hâkim Bey gibi üst düzey kişiler uğrar ve burada bilardo ve satranç oynar.

Kasaba kahvehaneleri, kasabaya işini halletmek için gelen köylülerin de en önemli uğrak yerleridir. Bahar ve yaz aylarında Nâbi, kahvehanesinin önünde bulunan havuzlu parka iskemle ve masalar koyar. Çınar ağaçlarının ve okaliptüslerin yeşilliği ile Nâbi'nin Park Kahvesi, insanların bir araya geldiği daha da cazibeli bir yer hâlini alır.

3. 2. 17. Kasabada Sağlık Sorunları

3. 2. 17. 1. Dizanteri/Sıtma/Tifo

Anadolu'da gerekli yaşam koşullarının yoksunluğu, sağlık alanında da kendini gösterir. İncelenen kasaba romanlarında, sağlık sahasındaki bu eksikliklerin pek çok yazar tarafından ele alındığı görülür. Bu yazarlardan Reşat Nuri, babasının askerî doktor olması nedeniyle çocukluğunda gittiği kasabalardaki sağlık sorunlarına tanık olmuş ve bu sorunları romanlarında canlı bir şekilde işlemiştir. Yazar, ulaşım ve yol problemlerinin, Anadolu'nun tanınmayışında ve geri kalışında önemli etkisinin olduğu üzerinde dururken aynı zamanda içecek temiz suyun bulunmayışını, sağlık açısından önemli bir problem olarak değerlendirmiştir. Bu nedenle romanlarında tifo, tüberküloz gibi hastalıklara, kirli suya bağlı gerçekleşen çocuk ölümlerine ve sağlık sorunlarına dikkat çekmiştir. Bu noktada Anadolu'nun, doktorlara olan ihtiyacına da işaret ederek *Kavak Yelleri* romanında olduğu gibi romanın başkişisini, doktor sıfatıyla Anadolu'ya hizmet için göndermiştir. Böylece başkişi Doktor Sabri Bey'i, Anadolu'nun ihtiyacı olan ideal bir doktor profili olarak ortaya koymuştur.

Acımak romanında pek çok kasabada kaymakamlık göreviyle bulunan Mürşit Efendi'nin gittiği yerlerden biri de M… kasabasıdır. Temiz su sorununun olduğu bu kasabada halk çaresizdir ve kaderine terk edilmiş bir vaziyette çeşitli sağlık problemleriyle iç içedir. Bu nedenle hemen her gün kasabada çeşitli hastalıklardan dolayı çocuk ölümleri yaşanır. M… kasabasını, çalışmak ve ideallerini gerçekleştirmek için uygun bir yer olarak gören Mürşit Efendi, bu kasabayla ilgili düşüncelerini, *"(M…) çok bakımsız kalmış, fakir ve muzdarip bir yer… benim için aranmakla bulunmayacak bir memleket…"* (A, s. 88) şeklinde ifade eder. Mutluluğu ancak başkalarını mutlu etmekte gören Mürşit Efendi, fakir ve muzdarip gördüğü kasaba halkına çok iyilik ve hizmet edebileceğini düşünür ve bunun sevincini yaşar. Ancak bir süre sonra bu kasabada su sorunu olduğunu öğrenir ve içindeki sevinç ve heyecanın yerini derin bir üzüntü alır. Mürşit Efendi, halkın kokmuş bir bataklıktan içtiği kirli suya bağlı olarak beş yaşına kadar olan çocuklar arasında dizanteri hastalığının baş gösterdiğini, bu nedenle gözlerinin önünden her gün çocuk cenazelerinin kaldırıldığını

belirtir. Burada aynı zamanda temiz içme suyundan yoksun olan kasabada, çocuk ölümlerinin önüne geçilecek temiz su çeşmesini yaptırmaktan kaçınan yetkililer ve devlet dairelerindeki resmî işlemlerin yavaş ilerleyişi eleştirilir. Kasabanın bu bakımsız hâli ve Mürşit Efendi'nin bu sorunlara karşı verdiği mücadele romanda şöyle dile getirilir:

"(M…)de ne büyük bir ateşle çalışacaktım. Fakat olmadı. Su yoktu. Ahali kokmuş bir bataklıktan su içiyordu. Beş yaşına kadar olan çocuklar arasında müthiş bir dizanteri hüküm sürüyor, her gün hükûmet konağının karşısındaki caminin mezarlığına bir iki masum cenazesi geliyordu. Belediye doktoru 'kasabaya içilecek su gelmeyince bu ölümlerin önü alınmayacak' diyordu. Vilâyete, belediyeye, hâsılı dört yana başvurdum. Beni tasdik etmeyen yoktu. Fakat işler çok ağır yürüyor, minimini çocuk tabutları penceremin önünden geçmekte devam ediyordu." (A, s. 88-89).

Çocuk ölümlerine dayanamayan ve devlet dairelerinde işlerin yavaş ilerlediğinden yakınan Mürşit Efendi, bu duruma çözüm bulabilmek için kendini seferber eder. Memuriyetine ilk başladığında "vicdanının sesini daima dinleyeceğine" (A, s. 63) dair kendine verdiği sözü hatırlar ve tüm mesuliyeti üstlenerek işe koyulur. Bir buçuk ay amelelerin başında toz toprak içerisinde gece gündüz demeden çalışıp didinir. Mürşit Efendi'nin bu uğraşını gören halk ona *"ırgat başı"* (A, s. 89) unvanını verir, felsefi bakımdan başkalarını mutlu etmeyi kendine görev bilen Mürşit Efendi, aslında kasaba halkının, kendisini aşağılamak için kullandığı bu unvan karşısında son derece mutlu olur.

Yaptığı çalışmalar süresince devletin imkânlarının sınırlı kaldığını gören Mürşit Efendi, işlerin daha kolay ve hızlı ilerleyebilmesi için kasabanın zenginlerinden borç para tahsis eder. Mürşit Efendi bu durumu, *"Para bittikçe kasabanın zenginlerine koşuyor, dilenci gibi iane veya borç istiyordum."* (A, s. 89) şeklinde dile getirir. Mürşit Efendi'nin tüm bu fedakârlığına ve iyi niyetine rağmen henüz vilayetten onay almadan bu işe kalkıştığı ve bu iş için gerekli ihale süresinin doldurulmadığı gerekçe gösterilerek bir gün bu çalışmalar sırasında Mürşit Efendi'ye vilayetten bir yazı gelir. Buna göre Mürşit Efendi'nin bu iş için kanunsuz olarak fazla para naklettiği, ahaliyi sıkıştırarak kasaba halkından para aldığı ve bazı suistimallere fırsat sağladığı gerekçeleriyle Mürşit Efendi'ye bu çalışmadan el çektirilir. Ardından Mürşit Efendi daha kötü durumda olan bir başka kasabaya gönderilir.

Kavak Yelleri romanında ise söz konusu kasabanın, pirinç yetiştiren bir yer olduğu romanın satır aralarında okuyucuya sunulur. Kasabada iki yıl önce tamamlanan demiryolu ile kasaba fiziki görünüm itibarıyla âdeta ikiye bölünür. Karşıyaka denmeye başlanmış olan

ova kısmının en zengin kişisi ve Karabalçıklı Çiftliğinin sahibi Hacı Ömer'dir. Bu ovada pirinç üretiminin yapıldığı Hacı Ömer, *"oradaki uçsuz bucaksız pirinç bataklıklarının sahibidir."* (KY1, s. 10) şeklinde ortaya konur. Bu pirinç tarlalarında ve bataklıklarda oluşan sinek nedeniyle kasabada öteden beri görülen sıtma hastalığı önemli bir sağlık sorunu olarak öne çıkar. Kasabanın bu sorununu, Doktoru Sabri Bey şöyle dile getirir:

"Ben ihtisas yapmaya vakit bulamadan Anadolu'ya düşmüş bir hükümet doktoruyum. Buranın başlıca hastalığı sıtmadır. Diyebilirim ki geldiğim günden beri kolları ve paçaları sıvadım; gece gündüz yalnız onunla uğraştım. Gördüğüm vakalar hesapsızdır. Büyük profesörleri haftalarca aylarca türlü şüphelere sürüklemiş ve hastaları tecrübe tahtasına çevirmiş nice vakaları rastgele bir kinin tecrübesiyle tedavi ettiğimi bilirim." (KY1, s. 11)

Kasabaya geldiği günden beri karşılaştığı en büyük sağlık sorunu olarak sıtma hastalığını tanımlayan Doktor Sabri Bey, bu hastalık için sınırlı bilgisi ve imkâna rağmen iyi bir mücadele verdiğini dile getirir. Burada aynı zamanda Anadolu'nun kasabalarının hem sağlık çalışanı hem de ilaç ve malzeme bakımından yetersiz oluşu ve ihmal edilişi eleştirilir. Sıtmanın nüksettiği durumlarda hastaların ateş içinde sayıklayıp ağladığını belirten Sabri Bey, *"Bu gibi hâller bu sıtma memleketinde gündelik vukuattandır."* (KY1, s. 22) diyerek kasabadaki sıtma hastalığının yaygınlaştığından dolayı normalleştiğine dikkat çeker. Sabri Bey yine *"... bu insanlar, hastalık ve acı görünmez bir canavar gibi bir yerlerinden kaptı mı çantaya tılsım gibi bakmaya başlarlar."* (KY1, s. 23) diyerek hastaların, kendisini bir kurtarıcı olarak gördüklerine ve çaresizliğine vurgu yapar. Bu bakımdan Sabri Bey, Anadolu insanının çok uzun zamandır eksikliğini yaşadığı fedakâr bir tıp adamı olarak romanda yer alır. *Kavak Yelleri* romanında sıtma hastalığının dışında çocuklarda görülen menenjit tüberküloz hastalığından da bahsedilir. Romanda çocuklar genel itibarıyla büyük bir bakımsızlık, hastalık, açlık ve sefalet içindedir. Kimsesiz bazı çocukların yol kenarlarında açlık, bakımsızlık ve tüberkülozdan öldüğü görülür.

Bir dönem, yaşam ve sağlık koşullarının yetersizliğinden dolayı sıkça görülen sıtma, *Yediçınar Yaylası* romanında da kendine yer bulur. Romanda Abuzer'in annesinin ve oğlunun sıtmaya yakalandığı belirtilir. Çocuğun sıtmaya yakalanmış hâli, *"Derisi kemiğine sıkıca sarılmış ki iyice gerilmiş… Besbelli, sıtma gayet kötülettiğinden, fukaranın karnı dalağı şişmiş de davula dönmüş…"* (YY, s. 74) ifadeleriyle somutlaştırılır. Sıtmadan dolayı dört gün boyunca ateşler içinde yatan Abuzer'in annesinin iyileştirilmesi için sulfato hapları getirtilir hatta Narlıca'nın Uzun İmamına muskalar yazdırılır. Ancak bunların hiçbirinden

bir sonuç alınamaz. Aynı şekilde Ömer Ağa'nın Yediçınar Yaylası'nda çobanlığını yapan Hanefi Ağa'nın da sıtmadan dolayı oldukça zayıfladığına ve güçsüz düştüğüne vurgu yapılır.

Köyün Kamburu romanında ise savaş yıllarının etkisiyle yeterli gıda ve ilaçtan yoksun olan halkın, *"seferberlik illeti"* (KK, s. 190) olarak nitelendirilen tifo hastalığıyla mücadele ettiği görülür. Sağlık alanında verilen bu mücadele, başkişi Çalık Kerim tarafından *"Tifo bizi yakaladığı zaman boynumuz boğazımız dönmezdi. Yirmi bir günün sonunda kendimizi bir yokladık ki kemiklerimizin üstünde deriden başka bir şey kalmamış… (…) 'Hastane' demekteyim ya ilacın kökü yok. (…) Her bir yatakta iki üç kişi can çekişmekte…"* (KK, s. 190-191) şeklinde dile getirilir. Başkişi Çalık Kerim'in, tifo hastalığına yakalandıktan sonra kasaba hastanesinde kaldığı yirmi gün, ülkede yaşanan savaşın maddi ve manevi yönden neden olduğu ağır tahribatı ve sağlık hizmeti veremeyen seferberlik hastanelerin durumunu gözler önüne serer.

Yapılan çalışmada sıtma hastalığının en fazla ön plana çıktığı ve kurgunun temelini oluşturduğu roman, *Teneke* romanıdır. *Teneke* romanında kasaba halkının ve civar köylerde yaşayan halkın asıl problemi, uygunsuz pirinç ekimine bağlı olarak gelişen sıtma hastalığına maruz kalmasıdır. Çeltik kanununa uygun bir şekilde ekilmeyen çeltik, ürettiği sinek ile sıtmaya neden olur ve buna bağlı olarak çocuklar başta olmak üzere binlerce insan yaşamını yitirir. Ağa ve eşraf, maddi getirisinin yüksek olması nedeniyle yerleşim bölgelerinin çok yakınında kimi zaman da hemen içinde usulsüz bir şekilde çeltik ekimi yapar. Bu ekime engel olmak isteyen savunmasız halk ve kasabaya yeni atanan genç Kaymakam, mütegallibe kesimine karşı verdiği mücadele/çatışmada yenik düşer.

Çeltik ekimine bağlı olarak söz konusu kasabanın, içme suyu kaynaklarının da kirlenip zehirlendiği görülür. Yazar anlatıcı, kasaba halkının maruz kaldığı bu durumu, Kaymakam Fikret Bey aracılığıyla şöyle aktarır: *"Erkenden kalktı. Savrun kenarına gitti. Çay sapsarı, kehribar sarısı akıyordu. Yukarılara çeltik ekildiğini ve çeltiğin ayaklarının, yani tarlalardan geri gelen suların Savruna döküldüğünü hatırladı. Bütün kasaba çeltik tarlalarından süzülüp gelen bu sapsarı suyu içiyordu."* (T, s. 76-77). Kaymakamın bu gözlemleri, zaten sıtmaya maruz kalan halkın, içme suyu kaynaklı pek çok hastalığa da mahkûm edildiğini ortaya koyar.

Kaymakam, pamuk ekimine müsait olan, düzlükler içindeki bu kasabanın çeltik ekimi için bataklığa çevrilmesine ve onca insanın, ağaların keyfi istekleri uğruna sıtmadan ölmesine çaresizce tanıklık eder. Bu çaresizliğini, *"Bir iki adamın kazancı için bu kadar*

insan sıtmadan ölür değil mi? Keyfi için…" (T, s. 78) diyerek ifade eder; böylece ağa ve eşrafın, daha çok kazanmak için yoksul halkın canını hiçe sayışını ve kasaba halkının mağduriyetini gözler önüne serer. Aynı şekilde Vayvaylı Osman adı verilen bir kasabalı, sıtmanın ailesinde yol açtığı yıkımı Kaymakam Fikret'e şöyle aktarır:

"Ben ben ki, yedi çocuk vermişim kara toprağa. Sıtmadan. Sırf çeltik yüzünden kör ocaklara oturmuşum. Ben nasıl gider de derim Kaymakama, Kaymakam, sana para verecekler, yoksa seni öldürecekler. Bırak sularını da sinek alsın ortalığı. Elalemin çocukları sıtmadan ölsün. Kırılsın. Şimdi bir sinek başlar Kaymakamım, gökyüzünde bulut gibi döner. Bir sinek başlar… Evlerde, cibinliklerde durulmaz. Yarar parçalar adamı… Bir yaz bütün köy uyku yüzü görmez. Sinekten ev aralarında döner dururlar sabahlara dek. Sinek ışıktan kaçar. Biz köycek toplanırız köyün meydanına, her gün bir harman batos sapı yakarız. Uyuyamayız. Atlar, sığırlar bile duramaz olurlar sinek elinden. Sabah bakarsın, atların, ineklerin sırtları kıpkızıl kana kesmiş." (T, s. 72-73)

Halk, kendi toprakları olan bu kasabada huzurdan ve insani yaşam koşullarından uzak kalışını dile getirir. Böylece kişisel çıkarlarını öne çıkaran güçlü ve bencil kişilerin keyfiyeti nedeniyle yoksul halka yaşam imkânı tanınmadığı görülür. Ayrıca Kaymakam Fikret, kasabaya civar köylerden gelen hasta akını nedeniyle doktorun kapısındaki hasta kuyruğunun, gece yarılarına kadar bitmek bilmediğine vurgu yapar ve hükûmetin bu duruma müdahale etmemesinin şaşkınlığını yaşar. Kaymakamın, sıtmaya yakalanmış bu kişilerin yaşam haklarının elinden alınışı karşısındaki üzüntüsü ve çaresizliği romanda, *"Arabaların içine uzatılmış sıtmadan tir tir titreyen, yüzüne gözüne karasinek çokuşmuş, boyunları sivrisinek yeniği içinde, kıpkızıl yaraya kesmiş çocukları, duvar diplerine uzanmış, gözleri çukura batmış kadınları, inleyen, çubuk gibi kalmış kederli korkak delikanlıları görüyor, aklı başından gidiyor. Dişlerini gıcırdatıyor: 'Nasıl olur? Hükümet bu faciaya nasıl müsaade eder?'"* (T, s. 73) şeklindeki duruşu ve yakınmalarıyla dile getirilir. Aynı zamanda bürokratik kurumların yozlaşmasına işaret eden bu durum, hükûmet ile halkın birbirinden kopuk oluşunu ve hükûmet temsilcilerinin ağa ve eşrafın etkisi altında kalışını ortaya koyar. Kaymakam Fikret gibi Anadolu'nun kasabalarına aşkla giden genç idealist gençlerin, çeşitli bürokratik engellere takılarak vazifesini, olması gerektiği gibi icra edememesine vurgu yapılır. Böylece halk ile hükûmet arasındaki iletişimsizlik ağır bir şekilde eleştirilir. Kasabaya hizmet için gelen Kaymakam Fikret Bey bile sıtma hastalığına yakalanır. Ancak genç Kaymakam, sıtma hastalığı için ağa ve eşrafa karşı verdiği mücadelede ağa ve eşrafın

etkisi altında kalan Ankara'yı, sıtmanın varlığına ikna edemeden görevini kötüye kullanması gerekçesiyle Kars'ın Kağızman kazasına sürgün edilir.

Nâbi'nin Park Kahvesi adlı romanda ise sıtma ve tifo hastalıkları ile kötü kadınların yol açtığı hastalıklardan bahsedilir. Evlerin hela çukurlarının pis suyunun, kuyulara sızması nedeniyle kasabada tifo hastalığı baş gösterir. Bu hastalığı önlemek için Belediye Meclisi'nin kararı ve Doktor Reşat Bey'in yardımıyla kasabadaki su kuyuları kapatılır. Kasaba halkının, Belediye'nin demir borular içinde şehirden getirdiği şebeke sularını kullanmaları istenir. Bu konuda halkı bilgilendirmek için Reşat Bey tarafından Halkevi'nde bir konferans verilir ve ayrıca kasaba halkı yazılı olarak bilgilendirilir. *Nâbi'nin Park Kahvesi* romanında ayrıca kasaba Mühendisi Bekir, sıtma hastalığına yakalanır. Bekir'in sıtmadan benzi sararır, gözlerinin altı çürür, iyice zayıflar. Ancak yine de elinde iş makinesi olmamasına rağmen Menderes'in taşmasını önlemek için çaba sarf eder. Menderes'in soğuk sularına girerek açılan yarıntıları el yordamıyla kapatmaya çalışır, sonunda da vücudu bütün bu yükü kaldıramaz ve vefat eder.

Denizin Çağırışı romanında ise kasabadaki çeltik bataklıklarına bağlı olarak oluşan sıtma hastalığı görülür. Kasaba doktorunun onca mücadelesine rağmen çeltik ekiminden çıkar sağlayan kasaba eşrafının etkisinde kalan hükûmet yetkilileri, kasabada pirinç üretimine engel olmak için hiçbir girişimde bulunmaz. Bu durum, bataklıklarda üreyen sivrisineklere bağlı olarak kasabada sıtma hastalığının baş göstermesine neden olur. Kasabada sıtmanın dışında görülen bir diğer hastalık ise frengidir. Frengi, genellikle cinsel yolla bulaşan tehlikeli ve bulaşıcı bir hastalıktır. Başkişi bu hastalığın kasabadaki boyutunu, *"...frenginin yerel hastalık hâline geldiği bir kasabada, (...) Ahçısından yemek yiyemediğim, çeşmesinden su içemediğim, ekmeğini tekrar ateşten geçirmek zorunluluğunu duyduğum, kahvesine gidemediğim, eşyalarına el süremediğim, öğrencilerini bile okşayamadığım o kasabada, beş yıl, gergin bir uyanıklık içinde yaşamak neye mal olurdu?"* (DÇ, s. 35) ifadeleriyle dile getirerek kasabadaki sağlık sorununa işaret eder. Bu bağlamda frengi hastalığının, kasabada bulunduğu süre içinde başkişiyi tüm yaşamsal imkânlardan mahrum bıraktığı ve başkişinin yaşamının belirleyicisi olduğu görülür.

Karanlık Dünya romanında ise başkişi Ahmet'in sıtma hastalığına yakalandığı görülür. Üç gün boyunca kinin iğnesi yapılan Ahmet, beş gün bilinci kapalı bir şekilde yatar. *Karanlık Dünya* romanında sıtma hastalığı, çeltik işçileri aracılığı ile de yer edinir. Çeltik işçilerinin sıtmalı durumu, başkişinin kasabadaki varoluş gayesini bulması bakımından önemli bir yere sahiptir. İçinde İstanbul özlemi olan Ahmet, görev için geldiği bu kasabadan

ilk fırsatta kaçmak ve İstanbul'a gitmek isterken kasabadan ayrılmayı planladığı günün arifesinde karşılaştığı çeltik işçilerinin içler acısı durumu ve sıtmaya yakalanmış hâli, onun kaderinin belirleyicisi olur. Ahmet, bu işçilerin verdiği ölüm-kalım mücadelesinde onların yanında olmak için kasabadan ayrılmaktan vazgeçer.

3. 2. 18. İnkılaplar

3. 2. 18. 1. İnkılabın Kasabadaki Yansımaları/Algılanışı

Anadolu'da gözlemlenmeye başlanan en önemli değişim, Cumhuriyet'in ilanıyla yapılan inkılapların Anadolu'daki yansımalarıdır. *"Atatürk'ün zihninde realist esaslar üzerine kurulan, mevcudun hesaba katılmasıyla hazırlanan inkılaplar, birçok zamanlar devlet kadrolarının süzgecinden geçtikten sonra tamamiyle irreel ve grotesk bir şekilde tatbik edilmiştir."* (Mardin, 2017: 242). Romanı sosyal bir araç olarak gören ve sosyal olaylara tanıklık eden Reşat Nuri, Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra yapılan inkılapların Anadolu'nun kasabalarındaki yansımalarını ve aynı zamanda bu inkılapların din adamları üzerindeki etkisini, romanlarına taşır. Bu bağlamda *Yeşil Gece* adlı roman, bu amaçla ortaya konan bir eserdir. *Yeşil Gece* romanında başkişi Ali Şahin, Sarıova kasabasında softalara ve işgalci güçlere karşı verdiği mücadelenin sonunda esir düşer ve siyasi mahkûm olarak Yunan adalarından birine sürgün edilir. Romanın son bölümünde zaman ilerletilerek Ali Şahin'in kasabaya tekrar gelişi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında inkılabın sosyal yaşama getirdiği değişimlerin, kasabadaki yansımaları üzerinde durulur. Bu yeni sistem ile Sarıova kasabasına hükmeden hilafetin ve softalığın kaldırıldığı, tekke ve medreselerin kapatıldığı görülür. Bunun yanında insanların giyim-kuşamlarındaki farklılık ve yenileşmeye de dikkat çekilir. Ali Şahin, Cumhuriyet'in ilanından sonra yapılan inkılapların Sarıova kasabasındaki yaptığı değişimleri gözlemleyerek şöyle getirir:

"...hilafet kaldırılmış, medreseler, tekkeler kapanmış, Sarıova'daki türbe kandilleriyle beraber Yeşil Gece de müebbeden sönmüştü. Biraz evvel arabayla ovadan geçerken tarlalarda geniş hasır şapkalı erkeklerin çalıştığını görmüştü. Hâlbuki on küsur sene evvel Sarıova'ya ilk gelişinde aynı yerlerde abani, yahut yemeni sarıklı adamlar güneş altında ter döküyordu. Hâsılı, onun istediği ve düşündüğü şeyler tasavvurundan çok daha az bir zaman içinde hakikat hâline gelmişti. Eyüp hocalar, Zühtü hocalar, Sarıova sokaklarında azgın arılar gibi uğuldayarak dolaşan softa tabalları; başlarındaki fese, dillerindeki yenilik iddiasına rağmen onlardan daha softa olan büyük memurlar, Hacı Emin gibi altmışından

sonra tövbekâr olmuş eski eşkıyalar ve derebeyleri müebbeden mağlup olmuştu (...) Hâsılı beklediği büyük inkılâp olmuştu. Yollar açık ve temizdi." (YG, s. 245)

Ali Şahin, inkılabın getirdiği bu değişimin, dış görünüşün yanı sıra zihinlerdeki gerçekleşip gerçekleşmediğini sorgular. Eskinin kılık değiştirerek aynı şekilde devam etmesinden duyduğu endişeyi dile getirir ve bütün bunların cevabını almak için kasabaya girer. Ancak kasabada kendine vatan haini damgası vurulduğunu, gerçek inkılabın aslında olmadığını ve insanların giyim-kuşamlarının değişse de zihniyetlerinin değişmediğini üzüntüyle fark eder. *"Çok doğru söylemişler... İnkılâp denilen şey bir günde olmuyor."* (YG, s. 249) diyerek mücadele ettiği kasabadan ayrılır ve memleketin karanlıktan kurtulmasının tek yolunun "inkılap" olduğunu düşünerek Ankara'nın yolunu tutar.

Kavak Yelleri romanında ise inkılabın yansımaları ilk olarak yeni alfabe ve yeni para biriminin kullanımı ve kasaba halkının bu yenilikleri algılayışı şeklinde görülür. Sabri Bey'in kasabaya alışma sürecine katkı sağlayan kişilerden biri, kasabanın Müftüsüdür. Bu Müftü aynı zamanda kasabanın muvakkitidir. Müftü, çeşitli girişimlerle kasabada kimsesiz çocukları muhafaza etmek amacıyla bir yurt açmaya karar verir. Verdiği olağanüstü mücadele sonunda Evkaf dairesinden viran hâlde bulunan bir medrese binasını alır ve vilayetin alay komutanından da destek alarak içini bir parça da olsa yaşanabilecek bir konuma getirir. Yine askerden battaniye, karavana ve petrol lambası gibi eşyalar temin eder. Kasaba halkından da çeşitli yardımlar alır, kasabanın kadınları yurdun yemeklerini pişirip temizliğini ellerinden geldiğince yaparak yurda yardımda bulunur.

Müftü, girişiminde bulunduğu yurdun, eski bir medrese binası olmasından rahatsızlık duyar ve kendini irtica meselesinden dolayı huzursuz hisseder. Yurda bir başkan arama teşebbüsüne girdiğinde ise gerek kaymakam gerek parti reisi, yurda başkanlık etmekten kaçınır. Parti reisi, henüz muayyen bir planı, bütçesi, programı olmayan bir yapıyı, parti adına sahiplenmek istemediğini belirtir. Ayrıca yurda isim bulmak da bir problem olur, öncelikle bu yurdun laik bir yurt olduğunu göstermek adına yurda *"Cumhuriyet Yetimler Yurdu"* (KY1, s. 113) adı verilmek istenir. Daha sonra yine ilk önce Müftü, *"Cumhuriyet'in yetimi olur mu yahu? Cumhuriyet'in kendi, öz ana baba demek..."* (KY1, s. 113) diyerek bu isme itiraz eder. Müftü'nün bu itirazı aslında kendi söylediklerine içtenlikle inandığının değil, irtica kaygısıyla devletten korktuğunun göstergesidir. En sonunda yurda "Yetimler Yurdu" adı verilmesine birçok kapıdan eli boş dönüldükten sonra da başkanlığına kasabanın ekonomik gücü olan Hacı Ömer'in getirilmesine karar verilir.

Yurdun ihtiyaçlarını karşılayabilmek için Müftü, eşeğiyle civar köyleri de dolaşarak hem yurt için yiyecek toplamaya çalışır hem de kimsesiz çocukları kasabaya yurda getirir. Bunlardan ailesi belli olmayanları nüfus dairesine götürerek kayıtlarını yaptırır. Yurtta kalan bu çocukların içler acısı durumu şöyle anlatılır:

"Müftünün çocukları arasında ceketi, pantolonu ve pabucu olanlar pek azdır. Çoğu, dikiş tutmayacak hâle gelmiş kısımlarına renk renk yamalar vurulmuş, mintanlar ve donlarla gezerler. Ayağı çıplak olanlara nalınlar giydirilir ve Müftü, taban biçiminde kesilmiş tahta parçalarına saraçlardan topladığı meşin kayış parçalarını tasma gibi kesip çakmak suretiyle sandallar yapar." (KY1, s. 128)

Çocukların durumunu ortaya koyan bu tablo, kasabanın yoksulluğunu da gözler önüne serer. Müftü, kasabanın ileri gelenlerini davet ederek yurtta zaman zaman toplantılar yapar. Bu toplantılar aracılığıyla yurdun zorluk içindeki bu durumunu göstermeyi amaçlarken aynı zamanda yurtla ilgili akla gelebilecek şüpheleri ortadan kaldırmayı ve kendisinin inkılap taraftarı olduğunu göstermeyi amaçlar. Bu toplantılarda bazı faaliyetler hazırlanarak çocuklara öncelikle İstiklal Marşı, ardından da laiklik marşı söyletilir. Hatta çocuklara birtakım cümleler ezberletilerek davetlilere sunulur. Eski bir medrese binasında olduklarını unutarak çocuklara, *"Biz Cumhuriyet çocukları küflü ve örümcekli medreselerin yerine asri okullar kurduk! (…) Sırtına giyecek gömleği kalmamış zavallı fakir milleti efendi yaptık!"* (KY1, s. 128-129) gibi cümleler söyletmeleri ve bu cümleleri söylerken çocukların, kollarını gererek avuçlarını yoksulluktan perişan olmuş içler acısı gömleklerine/göğüslerine vurmaları ironik bir şekilde garipsenir. Müftü, Şeyh Sait ayaklanmasında uğradığı asılma tehlikesinden sonra etrafa sürekli laikliği benimsemiş biri olarak görünmeye çalışır ve her fırsatta Cumhuriyet'e bağlılığına işaret eder. İrtica meselesinden korkan Müftü, kendinin iyi bir inkılapçı olduğunu göstermek ve açtığı yurdun laiklik yolunda ilerlediğini hatta resmî okullardan bile daha önde olduğunu herkese göstermek için birtakım etkinliklerde bulunur.

Müftü'nün yeni yazıya ve öz Türkçeye çok önem verdiğini herkese göstermesi de yine Cumhuriyet'e ve inkılaba bağlılığını gösterme çabasının sonucudur. Bu bağlamda Müftü'nün hayatta kalabilmek için yaptığı bu girişimler, Fethi Naci'nin (2007: 146) ifadesiyle *"inkılapçılardan daha fazla inkılapçı"* görünme çabasının sonucudur. Nitekim kasabada Baba'nın Lokantası adlı bir lokantanın üst katında, yakın arkadaşlar arasında yavaş yavaş okunan nefes nedeniyle lokantanın, gizli tekke işletiliyor ve dervişlik yapılıyor, gerekçesiyle kapatılması ve sahibinin mahkemeye verilmesi göz önüne alınırsa Müftü'nün bu rahatsızlığı ve irtica korkusu mantıklı bir çerçevede izah edilebilir. Bunun yanında Soyadı

Kanunu döneminde kasabanın İmam Hasan adlı meczubunun bile kütükteki kaydı yenilenirken laikliğin benimsendiği ortamdan dolayı "imam" kelimesinden tereddüde düşülerek "Yaman" şeklinde kayda geçilmesi, yine inkılabın ve laikliğin kasabada algılanışını ve yansımalarını gözler önüne serer. Bu durum aynı zamanda dönemin sosyolojisinin daha sağlıklı okunmasına katkı sağlar.

Kasabada inkılabın yansımaları, yeni yazının kullanılması sırasında da kendini gösterir. Başında Müftü'nün bulunduğu kasaba muvakkithanesi, yeni dil hareketi sonucu "Kurum Evi" adını alır. Bu kurum inkılap hareketlerinin ilk defa uygulamaya geçildiği bir yer konumundadır. 1928'de yeni yazı kanunu çıktığı zaman ilk dershane bu kurumda açılmış ve eski bir hattat olması sayesinde yeni yazıyı ilk yazan kişi kasabanın Müftüsü olmuştur. Müftü yeni yazının dışında yeni dil ve öz Türkçe hareketi başlayınca kasabaya öncülük etmiş ve pek çok öz Türkçe kelimeyi derleyerek Ankara'daki Dil Encümenine gönderen ilk kişi olmuştur. Müftü, harf inkılabına karşıt olan insanları ve hatta kasaba kaymakamının yeni yazı karşısındaki tutumunu, *"... bazı münasebetsizler, yeni kitap ve mecmuaların öte berisini okumaya çalışıp söktüremeyince eski yazıyı methe kalkıyorlardı. Hatta inkılap işlerinde ön ayak olması lazım gelen kaymakam bile bir gün âdeta Lâtin harflerine küfretmişti ... 'Efendim, okunur mu bu meret yeni yazı?' diye bangır bangır bağır(mıştı)."* (KY1, s. 140) diyerek ortaya koyar. Aslında merkez-taşra çatışmasını somutlayan bu durum ile merkezdeki inkılap hareketlerinin taşradaki yansımalarına dikkat çekilir. Kaymakam, kasabada hükûmetin bir temsilcisi olmasına rağmen inkılap hareketlerini destekleme ve uygulamaya geçirme noktasında yetersiz kalmıştır. *"Bu bürokratlar sayesinde, Atatürk'ün temel sağduyusunun mahsulü olan inkılaplar bir irreel peri masalı havasına bürünmüştür."* (Mardin, 2017: 243). Bu durum, merkez-taşra ikilemine/çatışmasına zemin hazırlamakla birlikte kasaba halkının da yenilikleri kabullenişini zorlaştırmaktadır.

Müftü, kasaba muvakkithanesinde inkılap için faydalı girişimlerde bulunulduğunu, *"Muvakkithane, inkılâp hesabına, birkaç anaç tavuk gibi durmadan irili ufaklı yumurtalar yumurtlamış ve bunların en ve en irisi Yetimler Yurdu olmuştur."* (KY1, s. 140) şeklinde dile getirir. Bu muvakkithanenin arka bahçesi, Dereboyu uçurumu üstüne asılmış bir terası andırır. Bu nedenle burası, kasabada halkının bir araya geldiği ve sosyalleştiği bir mekân hâlini alır. Müftü'nün muvakkithanesi, güneşe bakılarak vakit belirlenmesinin yanı sıra yeni alfabe ve öz Türkçe eğitim ve öğretiminin yapıldığı ve kasaba halkına eğitim verildiği bir yerdir. Ayrıca kasaba halkı ve öğrenciler, iş ve okul çıkışı burada bir araya gelir ve hoş sohbet ederek Müftü'nün, eski bakır semaverde demleyerek ikram ettiği çayı içer.

Romanda, o dönemde inkılabın yansımasıyla ilgili dikkat çeken bir diğer nokta ise yeni para birimi olan "lira"nın kullanılmaya başlanmasıdır. Doktor Sabri Bey, Eczacı Hacı Müslim'in kendisine verdiği yeni para karşısındaki şaşkınlığını, *"İki lira… Bunlar nereden geliyordu? Yüzünü bile henüz görmediğim yeni paralardan olduğu gibi yanlışlıkla kendimin koymuş olmama da imkân yoktu."* (KY1, s. 182) şeklinde dile getirir. Ülke genelinde kullanılmaya başlanan yeni Türk lirasının o dönemin romanlarında da yer edinmesi, edebiyat ve sosyoloji arasındaki bağıntıyı gösterir.

3. 2. 18. 2. İnkılabın Gerekliliği

Toplum düzenini ve yapısını daha iyi duruma getirmek için yapılan köklü değişim ve dönüşümü içeren inkılaplar, yaşamın pek çok alanında olduğu gibi edebî eserlerde de kendine yer bulur. *Yeşil Gece* romanında ülke genelinde sarık ile fes çatışmasının yaşandığı bir dönemde, Sarıova kasabasının resmî dairelerinde sarıklı ile feslilerin bir arada uyum içinde olması, aslında laiklik ilkesinin gerekliliğini ortaya koymak içindir. Resmî kurumlarda görev yapan çok sayıda sarıklı din âliminin bulunması ve bu kişilerin; dini, olması gerektiğinin dışında kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak halkı kendilerine kalkan yapmaları, son dönem devlet yönetiminde rahatsız edici bir tablo olarak görülür. Bu hâliyle devletin, sarıklı din âlimleri ile fesli devlet erkanının etkisi altında kalarak bir çıkmaza sürüklendiğine ve oluşan bu çift başlılıkla gücünü kaybettiğine vurgu yapılır.

Başmuallim Ali Şahin, Sarıova kasabasına geldiği ilk gün belediye reisinin kasabada verdiği davete katılır ve bu davette sarıklı ve fesli kasaba bürokrasisinin birbirleriyle uyum içindeymiş gibi görünmesini hayretler içinde izler. Bu davette görülen manzara ve İdadi Müdürü'nün, sarık ve fes hakkındaki düşünceleri şöyle aktarılır:

"Sokaklar gibi bu büyük sofrada da müthiş bir sarıklı bolluğu vardı … Başka yerlerde olduğu gibi sarıklılar bir araya toplanmamışlar, feslilerin arasına dağılmışlardı. İdadi müdürü, Şahin Efendi'ye bunu göstererek dedi ki: -Sarıkla fesin uzlaşamayacağını söyleyenler bu manzara-i uhuvveti gördükten sonra acaba fikirlerini değiştirmezler mi? … Sarıklılarla feslilerin din ve devletin selâmet ve itilâsı hususunda teşrik-i mesaisinden daima müfit neticeler beklenebilirdi. Yazık ki bu iki kardeş zümre arasına nifak sokuldu." (YG, s. 56)

Bu tablo, sarıklı din âlimlerinin hükûmeti etkisi altına aldığını ve devlet yönetiminde söz sahibi olduğunu gösterir. İdadi Müdürü, devletin daha ileri bir seviyeye ulaşması için devlet işlerine sarıklıların da ortak edilmesinin devamlılığını savunur. İdadi Müdürü'nün bu

konuşması, devletin yapmak istediği laiklik inkılabının karşısında duruş konuşmasıdır. Galatasaray'da öğrenim görmüş terakkiperver bir mektep müdürünün bu düşünceye sahip olması, sarıklıların, devletin neredeyse her kademesini ele geçirdiğini ve laiklik ilkesinin ne derece gerekli olduğunu ortaya koyar. İdadi Müdürü'nün aynı şekilde kasabada bulunan Müderris Zühtü Efendi hakkında, *"Şayan-ı hayret bir zekâ azizim… Memleketimizde Zühtü Efendi gibi on kişi daha olsa işler başka türlü giderdi."* (YG, s. 58) şeklindeki düşüncesi, İdadi Müdürü'nün inkılabın karşısında durduğunu somutlar.

Devletin resmî bir kurumunda müdürlük yapan birinin, Müderris Zühtü Efendi'yi bu denli benimsemesi ve memleketin idaresinin aslında onun gibi insanların elinde olması gerektiğini savunması, cahilliğin ve körü körüne bağlılığın bir göstergesidir. Üstelik ilerleyen süreçte Yunanların, Sarıova kasabasını ele geçireceği zaman kasabadan ilk kaçan kişilerin içinde Müderris Zühtü Efendi'nin olması dikkat çeker. İdadi Müdürü'ne göre 31 Mart Olayı'ndan sonra hükûmet cephesinde medreselere ve ulemaya karşı duyulan güvensizlik, son derece yanlıştır. İdadi Müdürü'nün bütün bu düşüncelerinden hareketle yaşanan bu çatışmanın, aslında ülkenin kendi içindeki gerici ve ilerici güçler arasında gerçekleştiği görülür.

Romanda ayrıca yeni bir hükûmetin kurulmasının gerekliliği üzerinde durulur ve bu durumu, Ali Şahin'in destekleyicilerinden Deli Necip şöyle ifade eder: *"Bizi bu hâle koyanlar, başka tabirle Yunan'ı Anadolu'nun göbeğine getirenler padişahlarla softalardır … bu millet, yedi düvelin gayret ve entrikasına rağmen Yunan'ı buradan atmaya kadir olursa emin ol padişahların, softaların da pabuçlarını ellerine verir…"* (YG, s. 237). Savaşın sonunda Yunanlar, sınır dışına çıkarılır; tekke ve zaviyeler kapatılır. Ancak Sarıova kasabası, düşmanlardan ve yeşil gecenin karanlığından temizlenmiş gibi görünse de aslında eski düzenini yaşamaya devam eder. Yapılan inkılabın sonunda gerici güçlerin ve işgal üzerine vatanını yüzüstü bırakarak kasabadan kaçmayı tercih eden birtakım kişilerin, kılık değiştirerek devletin/kasabanın üst kademelerinde varlığını hâlâ devam ettirdiği görülür. Bu durum, inkılabın zihinlerde gerçekleşmediğini, eski işleyişin devam ederek yalnızca şekilden ibaret kaldığını ortaya koyar.

Son Sığınak romanda ise yozlaşma ve bürokratik çürüme üzerinde durulurken yapılan inkılapların aslında ne kadar gerekli atılımlar olduğuna dikkat çekilir. Bu hâliyle Reşat Nuri, ele aldığı bu romanda dönemin sosyal bir sorunu hâline gelen tekke ve zaviyelere temas ederek inkılabın, Anadolu'nun kasaba ve köylerindeki algılanışını ve işleyişini ortaya koyar. *Son Sığınak*'ta inkılabın ancak binaların adlarında ve dış görünüşünde yapılan değişiklikten

ibaret olduğu; içerikte ve işleyişte bir değişimin olmadığı vurgulanır. Romanda Anadolu'ya turneye çıkan tiyatro ekibi, yol üzerinde bulunan bir kasabada bir gece konaklar. Kasabanın tekkesinde bulunan Ukkaş Efendi ile Mesut Ercan ise tiyatro ekibini tekkeye davet eder. Kasabada önceleri tekke olarak hizmet veren bu binanın, inkılabın etkisiyle kapandığı görülür. Bu durum romanda şöyle ifade edilir:

"Tekkeyi taburcu ettik ... fakat onun misafirperverliği yerinde duruyor!.. Mesut Ercan, bize:

-Bakın, dedi, inkılap nerelere kadar geldi. Kapılardan birinin üstünde 'Halk Odası' levhası görülüyordu. Şeyh anlattı:

-Atılmış temellerden biri de Halkevi'nindir. Bina, tamam oluncaya kadar, Halkevi'ni muvakkaten burada tesis ettik." (SS. s. 191)

Olcay Önertoy (1979: 17), Halkevlerini, her çeşit yeniliğe karşı çıkan din adamlarıyla savaşmak için açılan kurumlar olarak tanımlar. Halkevleri'nin olmadığı yerlerde de aynı işlevi, açılan Halk Odaları'nın aldığını belirtir. *Son Sığınak* romanında da tiyatro ekibinin kasabada gittiği Halk Odası, önceden tekke olarak kullanılan bu binadır. Burası, mebuslar da dâhil pek çok büyük tarafından uğranılan bir yerdir ve bu binanın duvarlarında tanınmış önemli kişilerin fotoğrafı bulunur. Halka açık bir yer olan eski tekke binasında akşamları sofralar kurulur. Tiyatro ekibinin konakladığı bu gecede kaymakam, jandarma kumandanı, öğretmen ve halk olmak üzere pek çok kişi, buraya gelip yemeklerini yedikten sonra burada eğlenir. Tam bir gece âlemi yapılan bu sözde eski dergâhta zurnalar çalar, taklitler yapılır, oyunlar oynanır. Ancak bütün bu inkılap hareketlerine rağmen devletin kaymakamı, jandarması, öğretmeni, mebusları olmak üzere daha pek çok kişinin arka planda inkılabı destekler gibi görünüp desteklemediği ve tekke ve zaviyelerin işleyişini sürdürmesine katkıda bulunduğu görülür. Tiyatro ekibinden Hoca ve Azmi arasında geçen şu diyalog, inkılabın kasabadaki yansımalarını, bürokratik çürüme ve devlet kadrolarındaki yozlaşma ile somut bir şekilde ortaya koyar:

"Hoca, bana yavaşça: -Burada tekke kurulmuş yahu! diyor. Bunlar âdeta kumpanya… tekke bal gibi işliyor. Kaymakam, jandarma kumandanına bak… Şeyh Sait isyanından darağacından indirilmiş gibi…

-Bu inkılap, deniz motorları gibi yahu! Yerden dalgaları havaya kaldırıyor, deniz allak bullak oluyor. Motor geçtikten sonra her şey sütliman…

Yalnız kaldıkları zaman Hoca, kaymakamın, Gazali'nin elini öptüğünü görmüştür: 'Bir bu marifetimiz eksikti, diyor, tekkeciliği de oynadık. Çeşitli marifetlerimiz arasında sıkışarak seyyar tekke de kurarız… Bize karada ölüm yok… Dine dönüyoruz yahu! Bak sen şu işe…

En son mülahaza, Azmi'den geliyor, yattığı yerden Halkodası duvarlarındaki resme bakarak: -İnkılap, emin ellerde … Emin ellerde … diyor." (SS, s. 195-197)

Halkevine gelen tiyatro ekibi, eskiden tekke olan bu yerde aslında tekkeciliğin devam ettiğine şahit olur. Hatta tiyatro ekibinden Lokman, ortama hemen uyum sağlayarak bir role girer ve ilahi söylemeye başlar. Bu sırada ilahinin tesirine giren tiyatro ekibinden Gazali, "Allah diye bağırır ve kendini yere atar." (SS, s. 194). Tekkecilik sistemini zihninde devam ettiren kasaba kaymakamı, Gazali'nin hem isminden hem de söylenen ilahi karşısında kendini kaybederek bayılmasından dolayı, Gazali'ye bir kutsiyet atfeder. Kimsenin olmadığı bir zamanda kaymakam, Gazali'nin elini öper. Bunun üzerine tiyatro ekibinden Hoca, *"-Tiyatroculuk bu (…) biz işte böyle kâh Yeniçeri oluruz kâh derviş… Maksat, bir hoşça vakit geçirmek… İsim, isme benzer; cisim cisme…"* (SS, s. 195) diyerek Gazali'nin, gerçek bir derviş olmadığını kaymakama hatırlatır.

Yeniliğe karşı olan bağnaz din adamlarıyla savaşmak için Halkevleri ve Halk Odalarının açılmasına ve her ne kadar tekke ve zaviyelerin kapatılması için inkılapların yapılmasına rağmen bu inkılapların, Anadolu'nun kasabalarının bürokratik yapısında ve idari birimlerinde bütünüyle benimsenmediği görülür. Hatta açılan Halk Odaları'nın bile eski sistemin işleyişine alet edildiği ortaya konur. *"İnkılap emin ellerde"* ifadesi ile pek çok kişinin, inkılabı kabul ediyormuş gibi görünüp aslında arka planda tekke ve zaviyelerin yaşamına ve devamlılığına imkân sağladığı gözler önüne serilir. Tekke ve zaviyelerin kapatılması için yapılan inkılaba rağmen kasabanın idari yapısının ve ileri gelenlerinin hâlâ buraya gelmesi, aslında inkılabın, devletin tüm birimlerinde uygulanmadığını yalnızca uygulanıyormuş gibi göründüğü gerçeğini vurgulamak içindir. Ayrıca devlet memurlarının yozlaşmasına ve bürokratik çürümeye dikkat çekilerek yönetimdeki ikiliğe işaret edilir. *"…böyle bir ikiliğin mevcudiyeti muvacehesindedir ki, derin şarklılığını değiştirmeye çalıştığı devlet teşkilatının, her şeye rağmen yağ gibi üste çıkan şarklı davranışı karşısında, Atatürk'ün duyduğu ızdırabı anlayabiliriz."* (Mardin, 2017: 243). İnkılabın, ilk çıktığında deniz motorları gibi denizi allak bullak ettiği ancak daha sonra hiçbir şey olmamış gibi her şeyin sütliman olduğu ve eski sistemin hâlâ devam ettiği vurgulanır. Fethi Naci (2007: 169), *Son Sığınak* romanını, *"yalnızca tuluatçılara değil 'inkılap'a bağlanan umutlara da bir*

ağıt" olarak değerlendirerek inkılabın uygulanabilirliği noktasında Reşat Nuri'nin içine düştüğü karamsarlığa işaret eder.

Romanda, kasabada bulunan tekkenin kapanmış gibi görünse de aslında kapanmadığı anlaşılır. Tekkenin asıl işlevini kaybederek içinde hem amacına uygun olmayan sıra dışı pek çok şey yapıldığı hem de yapılan inkılaba rağmen hâlâ tekkecilik faaliyetlerine devam edildiği görülür. Bu durum, Anadolu'da pek çok tekke ve zaviyenin aslında kontrolden çıkarak amaç dışı iş ve eylemlerde kullanıldığını göstermekte ve böylece yapılan inkılabın ne denli doğru olduğunu kanıtlamaktadır. Aynı şekilde *"İlk kadehi inkılabın, ikincisi babanın ruhuna içmeye başlıyoruz… Tam bir gece âlemindeyiz. Zurnalar çalınıyor, göbekler atılıyor, taklitler yapılıyor."* (SS, s. 192-193) ifadesiyle de tekke ve zaviyelerin amacı dışında faaliyetlerde kullanıldığı ve bu mekânların kapatılması için yapılan inkılabın son derece gerekli olduğu vurgulanır.

Yazar, *Son Sığınak* romanında kasabadaki gençlerin içine düştüğü ümitsizliğe de dikkat çekerek bu belirsiz ümitsizliğin aslında bu coğrafya insanında birkaç nesilden beri var olduğuna işaret eder. Gençlerin, içine düştükleri bu ümitsizliğe, kahve şanolarında çare bulma arayışına girdiği üzerinde durur. Bu durum, romanda şöyle dile getirilir:

"Bu iç sıkıntısından bunalmış memleketlerde zavallı gençlerin, genç çocukların bir açılma çağı var… Bu küçük kahve şanolarında hayatın vadettiği müphem ümitlerin görünmesini bekliyorlar. Kızlar, aşk, şiir… Ne kadar iptidai şekilde olursa olsun… Bunlar, o karanlık bakışlı gençliklerini çok genç yaşta kaybetmiş adamların çocuklarıdır. Zaman gelip yaş hükmünü yapınca onlar da ibadete kapanacaklardır. Hiçbir inkılap, bu durgunluğu yıkamayacaktır. Buralara düşmüş memurlar, vazife için gelmiş genç adamlar… Akşamla beraber bunalan insanlar… Kafesleri kapalı evlerden fırlayanlar… Bu şanolar, hepsi için birer sığınaktır…" (SS, s. 210)

Reşat Nuri *Son Sığınak* romanında, *"hiçbir inkılap bu durgunluk hâlini yıkamayacaktır"* ifadesiyle yapılan inkılap ve değişikliklerin, Anadolu'nun kasabalarında görülen bu bedbinlik, ümitsizlik ve durgunluk hâline çözüm getirmediğini vurgular. Merkezde yapılan iyileştirme ve değişimlerin, devletin tüm birimlerinde ve Anadolu'nun tüm kasaba ve köylerinde gerçekleşmediği ve aynı derecede etkili olmadığı gerçeğine dikkat çeker. Ayrıca yapılan inkılapların, yalnızca sözde ve dış görünüşte değil; insanların zihinlerinde ve yaşam biçimlerinde de görülmesi gerektiğine işaret eder. Böylece o dönemde

yapılan inkılapları ve inkılapların yansımalarını, sosyo-eleştirel bir bakış açısıyla ortaya koyar.

3. 2. 19. II. Meşrutiyet'in Kasabadaki Yansımaları/Algılanışı

Arapça şart kökünden türeyen meşrutiyet sözcüğü, *"Osmanlı Devleti'nde 1876 Anayasa'sıyla başlayan ve 1918 Mondros Mütarekesi'ne kadar süren, I. ve II. Meşrutiyet dönemi adlarıyla anılan süre"* (www.sozluk.gov.tr., Erişim tarihi: 02.03.2020) olarak tanımlanır. II. Meşrutiyet, daha önceki yenileşme ve modernleşme çabalarının devamı olarak değerlendirilir. 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet'le birlikte Osmanlı toplumu; hürriyet, eşitlik, demokrasi, seçim ve siyasi parti gibi kavramlarla karşılaşır. Bu yeni dönem, romanlarda da karşılık bulur ve bazı romancılar, eserlerinde II. Meşrutiyet'in kasabalardaki yansımasını ve algılanışını ele alır.

Yeşil Gece romanında II. Meşrutiyet'in ilanıyla uygulamaya konması beklenen eşitlik, hürriyet gibi kavramların uygulamaya konmadığı üzerinde durulur. II. Meşrutiyet'in ilanıyla insanların yaşamını değiştirmeyi amaçlayan vadedilen kavramların, geniş halk tabakasının yaşamına yansımadığı, bu kavramların bir yenilik getirmediği ve eskinin birtakım ıslah çalışmalarıyla bir şekilde aynı devam ettiği, *"Meşrutiyetin ikinci senesiydi. Yalnız idare değiştirmekle bir memleketin kurtarılamayacağı anlaşılmıştı."* (YG, s. 44), *"...kafaları değiştirmeden idareyi değiştirmek öyle pek tamah edilecek bir netice vermiyor."* (YG, s. 64-65) ifadeleriyle ortaya konur. Bu durum, Sarıova kasabasında yine yeniyi ve inkılabı savunan Ali Şahin Öğretmen ile eskiyi savunan softalar ve onların oluşturdukları düzenin temsilcileri arasındaki çatışmayı somutlaştırır. Yeniyi temsil ediyormuş gibi görünerek gerçekte eskinin devamını sürdüren bu kesimin, kişisel çıkarları doğrultusunda gizli ve tehlikeli kimlikleriyle yeniliğe ve yapılacak inkılaplara içten içe muhalif oluşları eleştirilir.

Köyün Kamburu romanında ise başkişi Çalık Kerim'in, Çorum medresesine geldiğinin yedinci yılı Meşrutiyet büyük bir coşku ile ilan edilir. Meşrutiyet'in ilanından sonra gerçekleşen olaylar, kasaba halkının Meşrutiyet ekseninde gelişen olayları haber almaları ve bu olayları algılayışları şeklinde görülür. Böylece Meşrutiyet'in ilanının, söz konusu kasabada algılanışı ortaya konur. Kemal Tahir, gerçekte Meşrutiyet'in tam olarak ne anlama geldiğini bilmeyen ancak coşkulu bir şekilde kutlayan kasaba halkının durumunu ironik bir şekilde aktarır:

"…bir yaz günü Çorum kasabasında apansız bir gürültü koptu. Her köşe başında çifte davullar dövülüyor, kız gibi köçekler kıvır kıvır göbek çalkalıyordu.

Mahalle aralarına, çarşılara dağılan tellallar:

- Allah'ını, dinini, peygamberini, padişahını sevenler evine, dükkanına bayrak asacak, bayrak… diye bağırdıklarından kasaba az vakitte gelin arabasına dönmüş, kırmızı Osmanlı bayraklarından görünmez olmuştu.

-Neyin nesi yahu, bayram değil kandil değil! diyenler şöyle anlaşılmaz bir karşılık aldılar:

-Hürriyettir bu, hürriyet… (…)

"Millete sormuşlar, 'Hürriyet mi istersin, şeriat mı?' demişler, millet Allah sayesinde (…) hürriyet isterim' demesin mi?

-Kim sormuş, hangi millete?

-Kim olacak, cemiyet… karşılığını veren de bizim millet… Sen ben…" (KK, s. 170-171)

"-Yahu benim şu 'Hürriyet' lafından karnım bozulmaya başladı. 'Geldi' dediler. Hani nerde? Bir göreydik…

-Bırak! Osmanlı'nın işini bilmez gibi… Bizim millet mal gibi millet… Birisi çıkmış, 'Hürriyeti mi istersin, şeriatı mı?' demiş… Bizim, sözüm hurdan dışarı eşek adamımız 'Hürriyet!' demiş. 'Senin bilmediğin bir aş, ya diş ağrıtır, ya baş' diye bir laf vardır. Bizim babamız da şeriatı bırakıp hürriyete mi sarıldıydı?" (KK, s. 176)

Romanda kasaba halkı arasında geçen *"…geçenlerde oy verildi, o neyin nesi?"* (KK, s. 173) sorusu, insanların Meşrutiyet sistemine yabancı olduğunu ortaya koyar. Milletvekili seçimine katılan halk, bu seçimin niçin yapıldığını bile bilmekten yoksundur. Bu durum, Meşrutiyet'in ilanının anlamına ulaşmadığını ve halk nezdinde bir karşılık bulmadığını açıkça gösterir. Zaten kendi hâlinde olan halkın, yönetim tarafından yeterince ve anlaşılır bir biçimde bilgilendirilmediği görülür. Aynı şekilde *"Kim sormuş hangi millete?"* ifadesi, uygulamaya konan pek çok yeniliğin, halkın talep ve istekleri doğrultusunda gerçekleşmediğini ve halk ile bütünleşmekten uzak olduğunu kanıtlar.

Meşrutiyet'in, kasaba halkı üzerinde bıraktığı ilk etki, etrafında olan biteni anlamaya çalışan kasaba halkının, "hürriyet" kavramını zihninde tam olarak bir yere oturtamamasıdır.

Akıllara gelen ilk şey, "hürriyet"in özgürlük anlamından ziyade herkesin herkese istediği gibi davranabileceği ve kimsenin kimseye hesap vermeyeceği bir "serbestlik ortamı" şeklinde algılanır. Bu durum, kendi arasında konuşan kasaba ahalisi tarafından şöyle dile getirilir:

"-Hürriyet ağa!.. Bundan böyle sen sensin, ben de ben…

'Hep bir eşit' olduk. Başımıza buyruk…

-Yalana bak! Ee?

-E'si hürriyet dedin mi bitti. Gayri canın çekerse padişahı it hesabına almayacaksın! Özgürlüktür bu, maskaralık belleme!"

-Sus, aman bir duyan olur da Yemen'in Fizan çölünü boylarsın. Hem bu nasıl bir söz? Ağzın eğrilir." (KK, s. 170-171)

"Contürk fermanı ile ev kapıları ardına kadar açık… Beline güvenen içeri girecek, nefsini körletip cehennemlik olacak da keyfine bakacak!" (KK, s. 174)

"Meğer bu hürriyet belasından sonra Ankara'dan öteye çok işler olmuş. Bir kere köylü hep şehirlere, kasabalara yürümüş…

- Neden?

- Sırayla bu! demişler, biraz da kasabalılar tarlada, bayırda çalışsın, biraz da biz şehir yerinde keyif sürelim.

- Allah Allah, köylü kısmı kasaba yerinde ne halt edebilir? Mal gibi dolaşmaya mı gelecekler? Peki, bunca Müslümanın ekmeği nerden çıkacak?

- Onu kim düşünür? Hürriyetle sen oyun mu oynamaktasın? 'Herkes aklına geleni yapacak' denildi mi? İşte buyur…

- Bunlar ortalığı karıştırdılar dayı, bunlar fışkıyı yüzlerine gözlerine bulaştırdılar." (KK, s. 176)

Alışılagelmiş düzenden çıkmak istemeyen kasaba halkı, yeni açılımlar ve düşünceler karşısında birtakım tereddütler yaşar. Jön Türklerin önderliğinde ortaya konan bilmediği bu durum ve kavramlar karşısında korkuya kapılır. Çorumlular, Meşrutiyet'i ve hürriyeti anlamakta yabancılık çektiği gibi etrafında yaşananları da anlamlandırmakta güçlük çeker. Kasabaya gelen İttihat ve Terakki üyeleri ve sürgünden dönen bazı Jön Türkler, meydanlarda coşkulu bir şekilde hürriyet, adalet, eşitlik, kardeşlik içerikli konuşmalar yapar. Bir süre

sonra hürriyet göstergesi olarak halkın önüne sandık kurularak halktan oy istenir. II. Abdülhamit hükûmetini destekleyen başta Hıdırlık Şeyhi olmak üzere kasabanın aklı ermiş kişileri, Meşrutiyet'in ve hürriyetin içinin aslında çok da dolu olmadığını düşünür. Kasabanın ileri gelenlerinin Meşrutiyet hakkındaki bu düşünceleri, romanda şöyle dile getirilir:

"-Bu iş sökmez ya hele bakalım, diyorlardı. Anayasa dediklerini padişahımız efendimizden zorla almışlar. Fukaranın vermeye hiç niyeti yokmuş. Böyle işler geçmişte görülmüştür. Buna kul azgınlığı denir. Osmanlı toprağında ne zaman, bir kul azgınlığı olmuşsa, arkasından bela yüz göstermiştir. (...) Contürk demek düpedüz zındık-farmason demektir. Bunlar peygamber vekiline, koca Osmanlı padişahına dinsiz imansız lafıyla karşı gelip kıpkızıl gâvur olduklarını meydana vurdular. İşin içinde İngiliz parmağı, Rus altını var. İstedikleri, dini imanı, ırzı-namusu ortadan kaldırmak…" (KK, s. 172-173)

"Hürriyet"in gelmesiyle insanlar arasında eşitlik, adalet ve özgürlük olacağını düşünerek kendi güçlerinin sonlanacağını düşünen birtakım memurlar, iltizam işlerini yürüten ağalar ve mütegalibe kesimi kendi çıkarlarının tehlikeye gireceğini düşünerek korkuya kapılır. Ancak bir süre sonra "hürriyet" kavramının, ezilen ve sömürülen yoksul kesimin umutla beklediği; ağa ve mütegallibe kesiminin ise endişelendiği gibi bir kavram olmadığı anlaşılır. Bu durum ağaların, mültezimlerin ve bazı memurların bakışından şöyle aktarılır:

"Bereket versin, işin kuru gürültüden ileri geçmediği, her şeyin eski hamam, eski tas kaldığı çabuk anlaşıldı. 'Allah'ın sayesinde' düzen bozulmamış, hele kazanca geçime hiçbir değişim erişmemişti. Köylü gene köylü, esnaf gene esnaf, zengin zengin, fakir fakirdi. İstanbul sarayında Sultan Hamit oturmuyormuş da Sultan Reşat oturuyormuş… Varsın sağlıcakla otursun. Saray kısmı da boş kalacak değil ya, elbette bir oturan bulunur. Hakçası, bu Sultan Hamit de, amcası Sultan Aziz'i tepeleyip postuna kurulmadı mıydı? Ne demişler: 'Etme bulma dünyası…' demişler." (KK, s. 177)

Bir süre sonra 31 Mart Olayı yaşanır ve bu olay sonucunda, II. Abdülhamid hükûmetine yakın olan önemli kişiler, resmî kurumlardan uzaklaştırılır. Bu durum, kasabayı daha çok Beşiktaş Muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa bağlamında ilgilendirir. Çorumlu olan Yedi Sekiz Hasan Paşa, Çorumluları saraya karşı kayırır, onların sarayda değişik görevlerde yer almasını sağlar, özellikle askerlik konusunda Çorumluları koruyup kollar. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra bu düzen bozulur ve Çorum kasabasında tedirginliğe yol açar.

Romanda büyük coşkularla ortaya konan hürriyet anlayışı ile aslında olumlu hiçbir değişimin yaşanmadığı ve eski düzenin bir şekilde devam ettiği görülür. Osmanlı Devleti yine siyasi, idari ve ekonomik bakımdan güç durumdadır. Aynı şekilde Çorum kasabasında da onca kutlamaya ve heyecana rağmen dengeler hiç değişmemiş ve yoksulun ezildiği, yok sayıldığı eski düzen bozulmamıştır. Bunun yanında bir süre sonra baş gösteren Balkan Savaşı'nı ise kasaba halkının, doğrudan savaşın içinde yer almaması nedeniyle ciddiye almadığı görülür. Ancak Osmanlı Devleti'nin, I. Dünya Savaşı'na katılmasının ardından tüm yurtta olduğu gibi Çorum kasabasında da bütün dengeler değişir.

3. 2. 20. Birinci Dünya Savaşı'nın Kasabadaki Yansımaları/Algılanışı

1914-1918 yılları arasında, İtilaf ve İttifak devletleri arasında gerçekleşen Birinci Dünya Savaşı, hemen her alanda olduğu gibi Anadolu'nun köy ve kasabalarında da yıkım, tahribat, yoksulluk ve bunalım gibi ağır sonuçlar ortaya koyar. Anadolu ve Anadolu insanını derinden etkileyen bu savaş, Türk romanında da kendine yer bulur. Bu romanlardan biri olan *Kuyucaklı Yusuf*'ta başkişi Yusuf'un, kaymakamlıkta memur olarak çalışmaya başlamasından bir hafta sonra seferberlik ilan edilir. Gençler, davul ve zurna eşliğinde *"ya gazi ya ölüm"* (KY2, s. 154) diye bağırarak kasabanın sokaklarında büyük bir coşkuyla dolaşmaya başlar. *"Ya ölüm"* diye bağırmalarına rağmen ölümü akıllarına bile getirmeyen bu gençlere nazaran geride kalan kadınlarda derinden hissettikleri gerçek bir ölüm duygusu belirir. Kasabada hemen her evden bir kişi savaşa uğurlanır. Başparmağı olmaması nedeniyle Yusuf, ilk etapta cepheye sevk edilenler arasında yer almaz. Şakir ise zengin bir eşraf çocuğu olması nedeniyle cepheye gitmez ve kasabada kalarak eğlence hayatına devam eder. Böylece resmî kurumlar üzerinde söz sahibi olan eşrafın, savaş dönemlerinde bile türlü yollara başvurarak kendi çocuklarını vatanı için cepheye göndermekten kaçındığı görülür.

Köyün Kamburu romanında ise Osmanlı Devleti'nin, I. Dünya Savaşı'na katılmasının ardından tüm yurtta olduğu gibi Çorum kasabasında da bütün dengeler değişir. Savaş yıllarının kasaba halkı üzerinde oluşturduğu yıkım ve tahribat gerek medresedeki mollalar ve gerekse kasaba halkı arasında geçen konuşmalar aracılığıyla ayrıntılı bir şekilde ortaya konur. Kasaba halkı, I. Dünya Savaşı'nı, ilk başlarda aldığı duyumlarla konuşmaya başlar. Kasabaya gelen İstanbul gazetesinden aldıkları habere göre halk, *"Gâvurun içi karışmış."* (KK, s. 183) diyerek sevinir. Ardı ardına aldıkları haberlerden İngiliz, Alman, Fransız, Sırp, Avusturya ve Rus ordularının birbiriyle savaştığını öğrenir ve *"Ne güzel! Birbirlerini yesinler de aman bize değmesinler."* (KK, s. 184) diyerek olayların takibini yapar. Kasaba halkı, yaşanan savaşların kritiğini dışarıdan bu şekilde yaparken bu sırada Osmanlı

Devleti'nin, Almanlarla aynı tarafta savaşa girdiği haberi duyulur. Bu gelişme, romanda şöyle dile getirilir:

"Bir gün gene apansız davullar dövülmeye, hükümet konağının balkonundan yanık söylevler çekilmeğe başlandı. Köylere atlı zaptiyeler kâğıtlar koşturdu, askerlik şubelerinin önü kıyamet gününün arasat meydanına döndü.

-Tamam! Alman'la birlik olup savaşa girmişiz kardaşlar!" (KK, s. 184-185). Bu haberin duyulmasının ardından bu durum, kasaba halkı tarafından yine ironik bir şekilde konuşulmaya devam edilir:

"-Girelim ya, geç bile kaldık. Rezilliğe alıştık bi kez! Bir rüzgâr da budur, gelir geçer.

-Hemen geçmesin yahu! Balkan'ın öcünü Bulgar'dan alıverelim de sonra…

-Höst! senin dünyadan haberin yok! Biz bu kez Bulgar'la birliğiz. 'Can yoldaşı! Silah arkadaşı' diyeyim de aklın yatsın!

-İşte, buna şaştım! Gebe karıların karnını deşip körpe çocukları süngüye takan, camilere çanlar asan Bulgar gavuruyla he mi?" (KK, s. 185)

Başlangıçta Osmanlı Devleti'nin katıldığı I. Dünya Savaşı, diğer savaşlar gibi kasaba halkı tarafından gelip geçici, önemsiz bir savaş olarak algılanır. Ardından Osmanlı'nın, savaşa Bulgarlarla müttefik olarak katılması, büyük bir şaşkınlıkla karşılanır. Balkan Savaşı sırasında Bulgarların ortaya koyduğu vahşeti dile getiren kasaba halkının yorumları, büyük bir toplumsal eleştiri niteliğindedir. Bir süre sonra kasaba halkı tarafından çok ciddiye alınmayan savaşın ağır sonuçları kendini göstermeye başlar. Bu durum ve I. Dünya Savaşı'nın kasabaya yansımaları romanda şöyle yer alır:

"Fakat aradan altı ay bile geçmemişti ki, Çorum'un adamına önce bir şaşkınlık sonra da korku elverdi. Bu rüzgâr geçenki Trablus'a, Balkan'a hiç benzemiyordu. Ötekiler bunun yanında esinti sayılmaz. Bu seferki, fırtınanın domuzu! Az vakitte köyde kasabada eli silah tutan babayiğit bırakmayan bir bela!.." (KK, s. 186)

Savaşın, *"Fırtınanın domuzu, bela"* ve *"Bir değirmen ki, (…) ekin yerine insan öğütür, bela değirmeni!"* (KK, s. 188) ifadeleriyle nitelendirilmesi, yaşanan tahribatın büyüklüğünü ve kasaba halkının, yaşanan savaşı, insan öğüten bir bela olarak algıladığını ortaya koyar. Memleket böyle zor durumdayken tüm Anadolu'da ilan edilen seferberlikten medreseler de etkilenir. Bugüne kadar medresedeki mollalar savaşa katılmazken I. Dünya Savaşı ile mollalar da dâhil olmak üzere eli silah tutan herkes savaşa çağrılır. Bu durum medresenin

hoşuna gitmez; mollaların savaşa çağrılması, *"Kitaplarda görülmemiş bir dinsizlik"* (KK, s. 187) olarak izah edilmeye çalışılır ve mollalar bu işten kurtulmak için türlü yollara başvurur.

Girişimlerinden bir sonuç alamayan ve askere zorla alınan mollalar, Çanakkale Cephesi'ne gönderilir. Geride kalan yaşlı ve hasta kasaba ahalisi de cephede şehit olan askerler ve savaş üzerine konuşmaya devam eder. Bu duruma engel olmadığını düşündükleri Enver Paşa'ya kızarak *"-Peki yahu, deli mi bu Enver? Veriverse de bunca Müslüman kurtulsa… Bir Çanakkale de varsın eksik olsun. Koca Girit Adası gitti de, kıyamet mi koptu?"* (KK, s. 189) diyerek tepkilerini ortaya koyar. Kemal Tahir burada yine kasaba halkını konuşturarak toplumsal bir meseleye vurgu yapar ve ayrıca yozlaşmış bireyleri eleştirir. Bütün bunlara bakıldığında kasaba halkının, olayların iç yüzünü anlamaktan uzak olduğu görülür.

Savaş yıllarında yeterli gıda ve ilaçtan yoksun olan halkın, tifo hastalığıyla mücadele etmesi, yine savaşın yansımaları olarak değerlendirilir. Sağlık alanında verilen bu mücadele, başkişi Çalık Kerim tarafından *"Hey gidi namussuz seferberlik hastanesi… Görmeyen bilmez, bilmeyen de şaka sanır. 'Hastane' demekteyim ya ilacın kökü yok. (…) Elimize bulgur pilavı değil, kara ekmek geçmez. (…) Her bir yatakta iki üç kişi can çekişmekte… Hepimiz, sözüm burdan dışarı, pisliğe batmışız."* (KK, s. 190-191) şeklinde dile getirilir. Çalık Kerim'in *"seferberlik illeti"* (KK, s. 190) olarak nitelendirilen tifo hastalığına yakalandıktan sonra kasaba hastanesinde kaldığı yirmi gün, savaşın maddi ve manevi yönden neden olduğu ağır tahribatı ve insanlar üzerinde oluşturduğu buhran ve bunalımı açıkça gözler önüne serer. Başkişi Çalık Kerim'in savaşı algılayışı ise yine yozlaşma ile izah edilir: *"Seferberlik ne demek? Adam kırımı demek! Adam kırımı ne demek? Adam kırımı iş bilene para harmanı…"* (KK, s. 199). Ülkenin içinde bulunduğu bu kötü hâli fırsata çevirmek isteyen Çalık Kerim, ortamın kargaşasından yararlanarak kısa yoldan türedi ağa olma yolunda girişimlerde bulunma planı yapar.

3. 2. 21. Millî Mücadelenin Kasabadaki Yansımaları/Algılanışı

Yüzyıllardır ihmal edilen Anadolu'nun edebî eserlere gerçek anlamda girmesi, Kurtuluş Savaşı'nı ve bu yılları takip eden süreci içermiştir. Anadolu'nun gerçek hâlini bilmeyen yazarlar, Anadolu'yu, yeşilliklerin olduğu ve tertemiz derelerin aktığı bir cennet mekânı olarak hayal eder ve eserlerinde bu şekilde kaleme alır. Kurtuluş Savaşı'yla beraber sosyal duyarlılığı olan ve artık Anadolu'yu masa başında hayal etmekten vazgeçen yazarlar, bizzat Anadolu'ya gider ve buradaki gözlemlerini realist bir şekilde eserlerinde işlemeye

başlar. Böylece Anadolu'nun geri kalışının nedeninin, Anadolu'nun gerçek anlamda tanınmaması ve ihmal edilmesi gerçeği olduğu bilincine varılır. *"Anadolu'ya geçiş, Kurtuluş Savaşı ve savaşın bitimini izleyen yıllardadır. Reşat Nuri en çok, Anadolu'nun tam bir bilinmezlik içinde oluşundan etkilenmiştir. Anadolu'nun geri kalışındaki en önemli etken de bu tanınmayıştır."* (Önertoy, 1979: 12). Sosyal bilinci yüksek yazarlardan Reşat Nuri de *Yeşil Gece* romanında ülkenin Millî Mücadele/Kurtuluş Savaşı gibi bir savaş gerçeği varken Sarıova kasabasının bu gerçekten uzak yaşayışını toplumsal bakımdan eleştirir. Romanda birkaç kişi dışında kasaba ahalisinin millî bilinçten yoksun ve sorumsuz hâli ve softaların kendi çıkarlarının peşine düşmesi, ülkenin geleceğini düşünme ve millî birlik ve bütünlüğü ön plana çıkarma gibi hasletlerden uzaklaşmasına neden olur. Bu bağlamda Sarıova kasabasının, Yunan saldırısına hazırlıksız yakalanışı ve bu saldırı karşısındaki çaresiz ve güçsüz durumu şöyle aktarılır:

"...Yunan askerinin bu kadar süratle Anadolu içlerine yayılacağı kimsenin aklına gelmemişti. Sarıova bir mahşer, bir ana-baba günü hâlini aldı; sokaklar baştan başa kadın, çocuk vaveylalarıyla doldu. Başlarına peşkirler, hamam havluları atmış çarşafsız kadınlar, yataklarından yeni kalkmış çıplak ayaklı çocuklar; evlerinden dışarı uğruyordu. Ahalinin bir kısmı akın hâlinde hükümet caddesine koşuyor, bir kısmı ise düşman şimdiden yalın kılıçla kasaba sokaklarını taramaya başlamış gibi, ocağını söndürmeye, kapısını kapamaya lüzum görmeden dağlara kaçmak için mezarlık caddesine dökülüyordu (...) Mahallelerde hummalı bir muhaceret hazırlığı görülüyordu. Hâl ve vakti yerinde olanlar atlara, eşeklere denkler, kilimler, yiyecek sepetleri yüklüyorlar, daha fakirler sırtlarında bohçalar, heybeler, henüz yürüyemeyen çocuklarla yola düşünüyorlardı. Kadınlar, kapılarını kilitledikten sonra dönüp dönüp pencerelere bakarak ağlaşıyorlar; bir kısmı evlerini Allah'a, Peygamber'e, evliyalara, bir kısmı kasabada kalan komşulara emanet ediyorlardı. Kalanların çoğu hastalar, yahut yola çıkarılamayacak kadar ağır hastaları olanlar, ihtiyarlar, 'Ölüm nerede olsa ölümdür!' diyen bezgin fakirlerdi. Muhacir kafilesi hafif hafif bir yağmur altında mezarlık yolunu tuttu. Yamaçtaki bağlar arasında gittikçe daralan ve dikleşen dağ yolunu tırmanmaya başladı." (YG, s. 209-211)

Millî Mücadele'nin, Sarıova kasabasında yansımalarının verildiği bu parçada millî bilinçten yoksun insanların, vatan için mücadele etmek yerine çaresiz ve perişan bir vaziyette kasabayı terk etmeye çalıştığı görülür. Ülke gerçeğinden uzak olan kasabada millî birlik ve beraberlik ruhunun uyandırılmaması ve kişisel bilincin oluşmamasından kaynaklanan bu durum, vatan toprağının düşmana teslim edilmesiyle sonuçlanır.

Baba Evi romanında ise Millî Mücadele yılları, ülkeyi ve ülke insanını maddi ve manevi bakımdan kuşatır. Savaşın getirmiş olduğu yokluk, çaresizlik, korku ve belirsizlik ortamının, Anadolu insanında ve özellikle çocuklarda yol açtığı telafi edilemez bunalım, korku ve tahribat, çocuk anlatıcı olan başkişi tarafından gözler önüne serilir:

"Düşman uçaklarının ara sıra gelip şehre bomba attığı Millî Mücadele günlerimizde beni bu okuldan aldılar (...) Düşman uçakları her gün gelmezdi… Geldiği günler, bahçede kardeşimle oynuyorsak, onu elinden tutar, kaçırırdım." (BE, s. 5)

"Caddeye bakan evimizin önünden, gittikçe çoğalan sedyelerde, sargıları kanlı, yüzleri toz toprak, kan içinde, gözleri yumuk, inleyen askerler geçmeye başladı. Babam, ev halkının endişeli bakışları önünde birtakım harp planları çizer, düşman taarruzlarını, bizim müdafaamızı, kısa, kalın, bazan uzun oklarla anlatırdı." (BE, s. 5)

Savaşın, insanlar üzerindeki ağır sonuçları ve yıkıcı etkisi, çocuklar başta olmak üzere tüm Anadolu insanında derin bir tahribata yol açar. İşgal güçlerinin kasabaya gelmesiyle başkişi ve ailesi bir kış günü yaşadıkları kasabadan başka bir kasabaya göç etmek zorunda kalır.

Nâbi'nin Park Kahvesi romanında ise Söke kasabasının, Kurtuluş Savaşı'na tanıklık ettiği görülür ve Kurtuluş Savaşı yıllarındaki kasabanın durumu ayrıntılı bir şekilde sunulur. Buna göre kasaba, İtalyanlar tarafından işgal edilir ancak işgal güçleri, kasaba halkının gönlünü kazanmak için onları darıltmaktan ve kızdırmaktan kaçınır. İşgal ettikleri yerleri çeşitli siyasi hilelerle kaybetmek istemeyen İtalyanlar, yerlerini Yunanların gelip alacağının endişesini duyar. Bu nedenle kasaba halkının isteklerini yerine getirip onlarla iyi geçinmeye çalışır. Hatta Yunan askerlerini kasabaya sokmamaları için kasaba halkını silahlandırır. Kasaba halkı da İtalyan askerlerinden ellerine geçen bu silahları, Ankara'ya Kuvayımilliye birliklerine gizlice gönderir.

Kasaba, İtalyanların işgali altındayken Kuşadası yoluna bir Yunan tayyaresi zorunlu iniş yapar. İtalyanlar, tayyarenin kendilerine verilmesini kasabanın idari birimlerinden ister. İşgal kumandanından, kasaba kaymakamına tayyarenin kendilerine teslim edilmesi için bir nota gelir. Bu arada tayyareyi, İtalyanlara vermek istemeyen kasaba halkı, İtalyanların tayyareye yaklaşmasını önlemek için Cumhuriyet Meydanı'na çıkan yolların ağzına siper kazmaya başlar. Ardından tayyare, Ankara'ya gönderilmek için Recep Çavuş ve yanındaki erler tarafından parçalanmaya başlanır.

Kasabanın Kuvayımilliye örgütleyicisi Yüzbaşı İbrahim Bey, hükûmet konağında bulunan on sekiz jandarma eri ve Kuvayımilliyecilerden oluşan bir ekip kurar. Bu ekip, kasabanın savunmasında öne çıkan ve daha önce Çanakkale'de savaşmış ve başından derin hasar almış Feramuş Çavuş kumandasında, Recep Çavuş'un yardımına gider. Parçalanan tayyare zor şartlar altında gizlice Ankara'ya gönderilir. Böylece Yunanlardan ele geçirilen İngiliz yapımı tayyare, 1921 yılının baharında Anadolu'yu işgalden kurtarmak için İtalyanlara karşı uçurulur. Bir süre sonra İtalyan işgalinden kurtulan Söke kasabasını, bu kez de Yunanlar işgal eder ve sonraki süreçte kasaba, düşman işgalinden kurtulur.

3. 2. 22. Büyük Mütarekenin Kasabadaki Yansımaları/Algılanışı

Köy ve kasabaların Türk Edebiyatında tematik olarak yer alması, gerçek anlamda Millî Edebiyat hareketi ile başlar. Millî Edebiyatçılar, Millî Mücadele döneminde Anadolu'yu keşfetmeye başlar ve daha önce masa başında anlatılan köy ve kasabaların realitesini canlı bir şekilde yansıtma imkânı bulur. Böylece edebiyat, İstanbul dışında Anadolu'ya ve Anadolu'nun köy ve kasabalarına da genişlemiş olur. *"Anadolu, savaş süresince ve sonrasında, keşfedilmemiş yapısıyla, gerçek yaşamda ve edebî eserlerde odak noktası olur. Bu sefer de eserlerde İstanbul ve Anadolu arasındaki karşıtlıklar, zihniyet farklılıkları mekânlarla sembolleştirilir. İstanbul beraberinde yıkılmaya yüz tutmuş bir medeniyetle, teslimiyetçi bir zihniyeti ifade eden semboller dünyasını taşırken, Anadolu ve Anadolu'nun simgesi Ankara bütün yeni ve olumlu değerleri temsil eder. (...) Anadolu'ya yönelme, Anadolu'nun varlığının farkına varma dönem edebiyatında yaşanan savaşların ve köklü değişimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkar."* (Demir, 2011: 452-453). Anadolu'nun köy ve kasabalarının, böylesine kritik bir süreçte ele alınması, bir milleti oluşturan bütünün iç ve dış dinamiklerinin görünmesi bakımından önem arz eder. Bu bağlamda Reşat Nuri Güntekin'in *Yeşil Gece* adlı romanı, Büyük Mütareke sürecinde Anadolu kasabalarının durumunun en iyi bir şekilde yansıtıldığı romanlardan biri olması yönüyle önemli bir yere sahiptir.

Yeşil Gece romanında büyük harpten sonra İzmir'i işgal eden Yunan kuvvetleri, bir mayıs sabahı Sarıova kasabasına top atışlarıyla yaklaşır. Bir süre sonra Mutasarrıf Müfit Bey, Müderris Zühtü Efendi, İdadi Müdürü ve kasabanın pek çok eşraf ailesi Sarıova'yı terk eder. Kasabanın yüksek mevkideki kişilerinin kasabayı ilk fırsatta terk edişi romanda, *"Bu memlekette büyük mevkiler ve büyük servetler kazanmış belli başlı insanlar, can kaygısına düşmüş kaçıyorlar, arkadakileri düşünmüyorlardı."* (YG, s. 216) şeklinde dile getirilir. Kasabanın ileri gelenlerinin kasabayı bırakıp gitmesiyle Sarıova kasabası artık hükûmetsiz

kalır ve düşman işgaline karşı tümüyle açık hâle gelir. Belediye Reisi ise kasabada kalarak kasabayı tahrip edilmekten ve ahaliyi katliamdan kurtarmak için Yunan kuvvetlerine çiçek demetleri yaptırır, ayan ve eşraftan oluşan bir heyetle düşmanı karşılamaya çıkar. Öte yandan Ali Şahin'in destekçilerinden olan Emir Dede Mektebi Muallimi Rasim ile Komiser Kâzım ve birkaç destekçi, kasabanın işgaline engel olmak için kasabanın girişine gider. Düşmanla karşılaştıkları ilk anda hepsi şehit düşer.

Kasabanın işgal edilişindeki ilk gece, Müslüman ve Hristiyan ahali gece ışıklarını bile yakmaya korkarak beklemeye başlar. Emir Dede Mektebinin üzerinde bulunan odada tek başına kalan Ali Şahin, gece kasabanın alt başındaki Hristiyan mahallesinde birtakım ışıklar görür ve sesler işitmeye başlar. Bir süre sonra evinden çıkarak seslerin yoğunlaştığı tarafa gider. Rahmetullah Paşa Camisi'nin avlusunda ve önündeki üç beş dükkândan ibaret olan küçük çarşıda elleri sopalı ve kazmalı bir kalabalıkla karşılaşır. Bu kalabalıktan Rumların silahlanmakta ve Müslüman mahallelerine saldırı hazırlığı içinde oldukları rivayetini öğrenir. Ali Şahin, kalabalığın bu söylediklerine ihtimal vermez. Rumların azınlıkta olduğunu dolayısıyla Müslümanlarla karşı karşıya gelmeye cesaret edemeyeceklerini düşünür.

Bir süre sonra coşku ve galeyana gelen kalabalık, caminin karşısındaki bir dükkânın üstünde oturan ve Türk dostu olarak bilinen ihtiyar bir Rum eczacının evini hedef alır. Kalabalık bir yandan evin camlarına taş atıp diğer yandan *"Kahrolsun düşmanlarımız!"* (YG, s. 222) diyerek bağırmaya başlar. Bu duruma engel olmak isteyen Ali Şahin, *"Ahali, sarıklıyı daha çok dinliyor."* (YG, s. 227) diye düşünerek kafasına bir sarık geçirir ve dolaşan bu rivayetin gerçek olmadığı yönünde etkili bir konuşma yaparak kasaba halkının, telafisi mümkün olmayacak şeyler yapmasını önler.

Ertesi sabah *"Sokaklara beyannameler asılmış. Kasabanın işgal edildiği, kendi işi, gücü ve ibadetiyle meşgul olacak ve yeni hükûmetin emirlerine tamamıyla itaat edecek Müslümanların canına, hürriyetine zarar gelmeyeceği ve hele ulemaya ve rüsayı ruhaniyeye hürmet edileceği temin ediliyormuş. Fakat buna rağmen, Müslüman ahali sokağa çıkmaya cesaret edemiyormuş. Sarıklılar bir dereceye kadar daha serbest dolaşıyorlarmış."* (YG, s. 225). Yayımlanan bu beyanname ile kasaba halkına iyi görünmeye çalışan Yunanlar, aslında Müslüman ahaliyi kendi dinî duyguları aracılığı ile dizginlemek ve kendine bağlamak ister. Böylece Yunanların, bu topraklara yerleşmek ve burada kök salmak amacı içinde olduğu görülür.

Bu süreçte kasabanın karanlık gücü olarak bilinen Eyüp Hoca'nın, yüksek rütbeli bir düşman zabitinin yanında aynı arabada kendinden emin bir şekilde gittiği gözlemlenir. Eyüp Hoca, *"Yunan kumandanına bir demet çiçek göndermiş, eski hükûmetin cevir ve tazyiklerinden esasen gayrimemnun olan ulema namına arz-ı hürmet ve ubudiyet etmiş."* (YG, s. 231). Kendi hükûmetini ve milletini bir anda satan ve işgalci güçlerle iş birliği yapan Eyüp Hoca hem kendi hem de softaların çıkarlarını gözeterek işgal güçlerine büyük saygı göstermiş ve onları memnun etmek için çalışmıştır.

3. 2. 23. Serbest Fırka'nın Kasabadaki Yansımaları/Algılanışı

1930 yılında siyasi faaliyetlerine başlayan Serbest Cumhuriyet Fırkası, 1924 yılında kurulan Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası'dan sonra kurulan ikinci muhalefet partisidir. Ülke genelinde kurulan bu yeni Serbest Fırka'nın, Anadolu'nun kasabalarındaki algılanışı ve yansımaları Reşat Nuri aracılığı ile sunulur. *Kavak Yelleri* romanında tek partinin egemen olduğu bir kasabada bir muhalefet partisinin kuruluşu ve bu partinin kasabaya yansımaları ele alınır. Kasabada kurulan Serbest Fırka, büyük bir coşkuyla karşılanır. Bu Fırka'nın coşkuyla karşılanmasının en büyük nedeni, halkın içinde bulunduğu yoksulluktur. Geçirdiği sıkıntılı süreçten rahatsızlık duyan kasaba halkı, yeni bir arayış içinde Serbest Fırka'ya yönelir ve büyük bir umut içinde problemlerine yeni bir partiyle çözüm bulmaya çalışır. İnkılapların halk nezdinde nasıl karşılandığı ve çok partili döneme geçiş süreci, romanda canlı bir şekilde şöyle yer edinir:

"… Belediye ve Umumî Meclis seçimlerinin kazamız için hiçbir fevkalâdeliği yoktu. Fakat havadaki belli belirsiz bir yanık kokusu kasabaya Serbest Fırka günlerinden beri görülmemiş bir hasta çocuk huysuzluğu vermekte ve bu, gitgide artmakta idi." (KY1, s. 8)

Memlekette iki partili döneme geçişle beraber kasaba halkı arasında da çok aşırı olmamakla birlikte ikiye bölünmeler başlar. Kasabanın Halk Partisi Reisi, her zamandakinden daha fazla sevimli, konuşkan ve canlı biri hâline gelir ve izlenilen bu yeni politikayla Belediye Gazinosu Bahçesinde insanlara çay, kahve ve şerbet ikram edilerek kasaba halkıyla daha sıcak ilişkiler kurulmaya başlanır. Ancak yeni kurulan partinin bir yansıması olarak kahve ve pazarlarda birtakım kavgaların yaşandığı görülür. *"Siyasetin taşradaki dolanımı merkezdeki kadar kurumsal ve planlı bir işleyişe sahip olmasa da zaman zaman merkezden daha hareketli, daha heyecanlı ve daha çok sansasyonel gelişmelere de sahne olmaktadır … taşra siyaseti, birçok taşralının söz söyleyebileceği, eleştiri getirebileceği, tanıdık, bildik bir mecrada yürür. Çünkü aynı şehirde yaşadığı, öyle veya*

böyle bir ortamda rast geldiği, merkezdekilere kıyasla erişimin daha kolay olduğu kişilerin yerel siyasete yön vermesi, taşralıyı istemese de tartışmanın girdabına çekmektedir." (Can, 2017: 143). Bir süre sonra kasabadaki bu hareketlilik, daha sakin bir seyir izlemeye başlar.

Kasabanın doktorlarından İsa Bey, Hacı Müslim Efendi'nin eczanesinin yanındaki muayenede akşama kadar hükûmeti ve Halk Partisi'ni eleştirerek kasabada yeni kurulan Serbest Fırka Partisi'nin liderliğini yapmaya hazırlanır. Kasaba halkının Serbest Fırka Partisi'ne bakışını, Doktor Sabri Bey şöyle izah eder:

"Eczahane bahçesinin bir muhalefet ocağı hâline gelmesi Hacı Müslim Bey'i çok güç bir duruma düşürmüştü. O, Müftü gibi, yeni hareketini sadece gizli din kullananları yakalamak için kurulmuş bir tuzak olduğuna inanmamaktaydı. Gazi'nin durup dururken tehlikeli bir oyuna girmesini sebepsiz görmüyor ve Serbest Fırka'dan ciddi surette ürküyordu. Öte taraftan Halk Partisi'nin elindeki hazır aşı kolay kaptırmasını tasavvur etmesine de zihniyetinin yapısı müsait değildi. Onun fikrince en iyisi rengini asla belli etmeden neticeyi beklemekti." (KY1, s. 208)

Kasabada Serbest Fırka'nın kurulmasına ihtiyatlı yaklaşılmakla birlikte yeni parti kurulur. Bir süre sonra da Halk Partisi'nden pek çok kişinin taraf değiştirmesi ve parti reisinin böbrek rahatsızlığı nedeniyle İstanbul'a ameliyat olmaya gitmesiyle beraber Serbest Fırka, sessiz bir şekilde kasabanın güçlü partisi olur. Tek partili dönemde kasaba halkı, Halk Partisi etrafında birleşirken Serbest Fırka Partisi'nin kurulmasıyla beraber de yine nerdeyse tüm kasaba halkı yeni parti etrafında toplanır:

"... kaza, gayet kısa bir zaman içinde Serbestçi olunca mukaddes millî birlik bu sefer de öte tarafta tecelli ediyor ve ortada kavga edecek adam kalmıyordu ... Serbestçiler kavga edecek adam bulamayınca birbirleriyle dövüşmeye başladılar ... Fakat günün birinde yeni partinin lağvı haberi gelince ortalık birdenbire yatıştı. Serbest Fırka'nın kapısındaki levha indirildi, düğün sonlarında olduğu gibi öteden, beriden getirilmiş iskemleler, yerli yerine gönderildi." (KY1, s. 217-219)

Serbest Fırka'nın kaldırılmasından sonra ameliyattan sağlıklı bir şekilde dönen Halk Partisi Reisi törenle karşılanır ve sanki kasabada iki partili dönem yaşanmamışçasına gündelik yaşam olağan seyrini izlemeye devam eder.

Baba Evi romanında ise başkişinin babası, hükûmet karşıtı çalışmaları ile öne çıkar ve bu nedenle Beyrut'a siyasi suçlu olarak sürgün edilir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra tüm Anadolu'da çeşitli fırka ve cemiyet kurma girişimleri kendini gösterir. Söz konusu

romanda, kasabada gerçekleştirilen fırka çalışmalarında da kasaba insanının, sokaklarda atılan nutukların ne anlama geldiğini dahi bilmeden bu nutukları bilinçsizce dinlediği ve alkışladığı görülür. Kasaba halkının fırka çalışmaları konusundaki bilgisizliği, romanda şöyle aktarılır:

"Nutuk söyleyenleri niçin alkışladıklarını çok defa bilmeyen sokaklar dolusu insanın kinle, küfür şimşekleriyle yüklü kalabalığı… Kalabalık, kalabalık, hep kalabalık… Aynı parkelere basan ayakkabılı, çarıklı veya yalınayakların mahşeri hatırlatan, insanı coşturan müthiş kalabalığı (...) Ayrı sınıflara mensup olması lazım gelen insanların karmakarışık kalabalığına nutuklar söyleniyor, nutuklara karşılık eller çırpılıyor, "Yaşa!" diye bağırılıyordu." (BE, s. 20-21)

II. Meşrutiyet döneminde, İttihat ve Terakki Partisi'nin halka uyguladığı baskı ve sert tutum, siyasi teşkilatlanmaların oluşmasına zemin hazırlar. Bu nedenle İttihat ve Terakki iktidarına karşı muhalefet fırka çalışmaları ortaya çıkar. Bunun yanında II. Meşrutiyet'in ilanıyla beraber basın-yayın alanında uygulanan serbestlik ile pek çok dergi ve gazete çıkar ve makaleler yayımlanır. Bu süreç, devletin siyasi, idari ve ekonomik bakımdan güç durumda olduğu bir süreçtir. Söz konusu romanda da başkişinin babası, kasabada fırka liderliği yaparak gazetelerde sayısız makaleler yayımlar. Bir süre sonra da siyasi çalışmaları nedeniyle yaşadığı bu kasabadan, Beyrut'a sürgün edilir.

Zeliş romanında ise kasaba halkının, siyasi partilere bakışı ve yaklaşımı ortaya konur. Urla kasabası, içerisinde çok fazla göçmen barındıran bir kasabadır. Bu nedenle bu kasabanın parti algısı, bilinçli bir şekilde yapılan tercihe değil; kasaba yerlileri ile sonradan kasabaya göç edenlerin desteklediği ve tercih ettiği bir gruplaşmaya dayanır. Buna göre kasabaya göç yoluyla gelen insanlar, Demokrat Parti Ocağına kaydolur ve Demokrat Parti'yi destekler. Kasabanın yerlileri ve ileri gelenleri ise Cumhuriyet Halk Partisi'ni destekler. Aslında kasaba halkı, bu tercihini, Demokrat Parti'nin ya da Halk Partisi'nin politikalarındaki düşünce farklılığını ve bu partilerin ne olduğunu bildiğinden değil; göçmen ya da kasabanın yerlisi olup olmadığına dayandırdığından yapar. Buna göre Halk Partisi, yerlilerin partisi; Demokrat Parti ise göçmenlerin partisi olarak algılanır. Sosyal yaşamda kasabada yerli-göçmen ayrımı yapılmamasına karşın parti seçimlerinde kendilerinin de anlam veremediği bir gruplaşma yoluna gidildiği görülür.

Romanda kasabadaki yozlaşmış kişilerin partiden beklentisi ve partiye bakışı da ilginçtir. İnsanlar, seçilen partiyi kendi çıkarı için açılmış bir kapı gibi görür. Burada aynı

zamanda partinin, bürokrasi ve devletin birimleri üzerindeki gücünü ve etkisini görmek mümkündür. Savcı, hâkim, başçavuş, kaymakam veya üst düzey memurlarla sorun yaşayan kasaba halkı, bu kişileri şikâyet etmek için parti başkanının kapısını çalar ve parti başkanından bu kişilere baskı yapmasını ister. Bu durum romanda, *"Parti Başkanı bir zamandır her istenilene hayır diyemez duruma gelmişti."* (Z, s. 230) şeklinde ifade edilir. Bu bağlamda Zeliş'i, para karşılığında Bekir'e kaçırmak isteyen Kör Fehmi, Zeliş ile Cemal'in birlikte kaçmaları nedeniyle amacına ulaşamaz. Bu işin peşini bırakmak istemeyen Kör Fehmi, birlikte kaçan Zeliş ile Cemal'in bulunamaması üzerine parti başkanına gider ve bu gençlerin bulunması için parti başkanından, başçavuşa baskı yapmasını ister. Bunun üzerine parti başkanı, kaymakamın yanına gider; kaymakam, parti başkanının talimatıyla başçavuşu huzuruna çağırtır. Kaçan gençlerin durumunu sorar ve *"Epey uzattınız bu işi!.."* (Z, s. 230) diyerek başçavuşu azarlar. Kaymakamın, parti başkanı karşısındaki ezilmiş ve baskı altına alınmış hâli romanda, *"... masasının önündeki koltukta kurulan parti başkanını her şekilde memnun etmek gerekirdi."* (Z, s. 231) ifadesiyle gözler önüne serilir. Kaymakamın, parti başkanı karşısındaki durumu, devletin birimlerindeki yozlaşmayı ve işleyişindeki tıkanıklığı bir kez daha vurgular.

Parti başkanının kasabadaki yetkisi, Kör Fehmi'ye söylediği, *"Yakında, çok yakında, (...) Hepsi gidecek! Kaymakamdan da, başçavuştan da, hâkimden de hepsinden de kurtulacaksınız! Çok yakında!"* (Z, s. 232) sözlerle daha somut bir şekilde ortaya konur. Böylece parti başkanlarının kasabadaki konumuna ve tüm birimleri aşan gücüne işaret edilir.

3. 2. 24. Kasabada Belediye Başkanlığı Seçimleri

Yerel seçimler olarak da adlandırılan Belediye başkanlığı seçimleri, yerel yöneticilerin ve meclis üyelerinin belirlenmesi amacıyla yapılan seçimlerdir. Toplumun sosyolojisini ortaya koyan bu seçimler, romanlarda zaman zaman ele alınan bir konu olmuştur. Bu bağlamda *Nâbi'nin Park Kahvesi* romanında kasabanın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Umumi Kâtibi olan başkişi Mustafa, Belediye Başkanlığı seçiminde Belediye Meclisi üyeliğine seçilmek için çalışmalar yürütür. Adaylardan biri, kasabanın Belediye Başkanlığını yürüten kişidir. Rakip aday ise kasabada pek sevilmeyen Hulki Bey adında bir eşraftır. Hulki Bey, İstiklal Harbi'nde güçlü gördüğü işgal kuvvetlerini desteklemiş ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne üye olmuştur. Savaşın sonunda durumu kendi lehine çevirmiş ve kendini, İstiklal Harbi'ne bizzat katılmış bir vatansever olarak göstererek kahvehanelerde ve meydanlarda anlatmaya başlamıştır. Hulki Bey, kasabanın imkânlarını kendi çıkarı uğruna kullanmaktan hoşlanan ve gayriahlaki ilişki yaşayan biridir. İstiklal Harbi sırasında

Hulki Bey'in, İngilizleri desteklediği gerçeğinin kasabada yayılması üzerine Hulki Bey seçimi kaybeder.

Seçim, kasabada bir bayram havasında karşılanır; bu nedenle iş yerlerinden bayraklar asılır. Ardından sabahın erken saatleri olmasına rağmen arkalarında bir alay çocukla birlikte istasyon tarafında çingeneler görünür. Davulcu ile zurnacı Onuncu Yıl Marşı'nı çalarak kasaba meydanına doğru ilerler. Gün içinde Belediye binasının önünde zeybekler ve Karadeniz oyunları oynanır. Seçimin, bir bayram havasında karşılandığı kasaba halkı arasında geçen *"Kasaba, seçim şerefine süsleniyordu. (...) Seçim bayramı! (...) Sen bugün Belediye'nin önünü seyret gayri, ortalık pek neşeli olacak. Zeybekler, Karadeniz oyunları gırla gider..."* (NPK, s. 30-32) ifadeleriyle ortaya konur.

3. 2. 25. Batılılaşmanın Kasabadaki Yansımaları/Algılanışı

Batılılaşma, Anadolu'da yenileşme ve modernleşme hareketi olarak algılanır. *"Cumhuriyet döneminin taşraya yaklaşımında hâkim karakter, Meşrutiyet'ten miras kalan Batı tipi modernleşmeci tavır olur."* (Solak, 2015: 49). Ancak bu Batılılaşma hareketi, şehirlerde olduğu gibi Anadolu'nun kasabalarında da daha çok yaşam şekli olarak öne çıkar. Bu bağlamda Batılılaşma; Batılı tarzda eğlenme, müzik, dans, giyim, yaşayış tarzı gibi yüzeysel algılanır ve bir moda hâlinde hızla yayılır.

Bir Kadın Düşmanı adlı romanda yanlış Batılılaşma, Vesime'nin düğün töreni aracılığı ile ortaya konur. Kasabanın eskiyi temsil eden yaşlıları ile yeniyi temsil eden gençleri arasında alaturka düğün ile alafranga düğün yapma noktasında bir çatışma yaşanır. Vesime'nin annesi ve babası ise bu çatışmadan kimsenin zarar görmemesi için her iki tarafı da memnun edecek bir düğün töreni yapmayı planlar. Buna göre gündüz yapılacak olan alaturka düğün törenine kasabanın yaşlıları ve yerlileri katılır. Sâra'nın birinci perde diye tanımladığı gündüz töreninde Vesime, eski zaman gelinleri gibi duvaklar ve teller takar. Törendeki gençler daha kapalı kıyafetler giyerek başörtüler takar. Eski zaman komedyası gibi gördükleri düğünde dualar edilir, şerbetler içilir. Sâra, gül suyunun bile döküldüğü bu düğün törenini, etrafı saran ruhani havadan dolayı bir cenaze törenine benzetir.

Düğünün ikinci perdesi olarak adlandırılan akşam töreni ise yaşlıların evlerine dağılması ile başlar. Bu noktada düğün, bütünüyle alafranga bir seyir izler. Yaşlıların düğünden ayrılmasıyla sahne, sabaha kadar çılgınca eğlenecek olan gençlere kalır. Oluşturulan bu alafranga ortam romanda, *"Dekor, tamamiyle değişmiş, gündüz gülsuyu ve amber kokuları içinde kanat çırpan meleklerin havası şimdi cazbant fırtınasıyla altüst*

oluyordu." (BKD, s. 105-106) şeklinde somutlaştırılır. Kuşaklar arası çatışmayı da örneklendiren bu düğün merasiminde düğünün ikinci bölümü, kendi gelenek-görenek ve kültürleri ile Batılı yaşam arasında sıkışıp kalan gençlerin yanlış Batılılaşma yolundaki eğilimleri ve kültürel çözülme noktasında ilerleyişleri gözler önüne serilir.

Kültürel çözülme, toplumu bir arada tutan değerlerin değişimi ve bu değişim sonucunda toplumda oluşan yaraların ve problemlerin normalleşmesi süreci olarak verilir. *"İnsan, kendi kültür değerlerine 'günübirlik endişeler' ve 'moda eğilimler' nedeniyle yabancılaştığında, varoluş kaynakları için potansiyel bir tehdit mekanizmasına dönüşmektedir."* (Korkmaz, 2004: 50). Kasabadaki düğün, bu kültürel çözülmenin ve yanlış Batılılaşmanın göstergesi olarak romanda yerini alır. Genç kuşağın düğün algısı ile bir önceki kuşağın düğün algısının, birbirinden tamamıyla farklı bir etkinlik gibi sunulması, kültürel çözülmeyi gözler önüne serer. Ayrıca köşkün bahçesinde sabaha kadar süren *"Mütemadiyen oyun, şaka, delilik, müzik ve dans(lı)"* (BKD, s. 34) parti ve eğlenceler, Batılılaşmanın, gençler arasında yalnızca eğlence ve yaşam biçimi olarak algılandığının göstergesidir.

Eski Hastalık romanında ise görülen Batılılaşmanın, Anadolu'nun köy ve kasabalarında bahçe partileri, caz toplantıları, giyim şekli, dans ve balo gibi daha çok dış görünüş, yaşayış ve eğlence yönüyle yanlış algılanması, ironik bir biçimde ele alınır. Romanın başkişisi Züleyha da kendi öz değerlerinden uzaklaşarak Batılı yaşam tarzını benimseyerek büyür. Millî Mücadele yıllarında babası Anadolu'da rütbeli asker olan Züleyha, Batılı yaşam şekliyle dikkat çeken dayısı Şevket Bey'in yanında, İstanbul'da kalır. Savaş sonrasında ise daha önce başladığı Amerikan Kolejini tamamlamak için İstanbul'da kalmaya devam eder. Gündüzleri kolejde okuyan Züleyha, akşamüstleri okul arkadaşlarıyla bahçe ve salon partilerine katılır. O dönemde İstanbul dışında tüm Anadolu; ötekileştirilmiş ve yok sayılmış bir başka memleket olarak telakki edilir.

Züleyha'nın babası Ali Osman, İstanbul'da yaşayan kızının, Şevket Bey'in etkisinde kendi değer ve kültüründen uzak bir şekilde Batılı düşünce yapısıyla yetiştiğini fark eder. Kızının bu ortamda zarar göreceğini düşünerek Züleyha'yı, Silifke kasabasına çağırır. Züleyha, İstanbul'dan ayrılmak istemediği hâlde babasının isteğiyle bu kasabaya yerleşir. Dayısının etkisinde yetişen Züleyha, kasabanın kadınlarına bakarak dayısının kendisine verdiği bir nevi medeniyet misyonerliği vazifesini hatırlar. Züleyha'nın bu vazifesi romanda, *"Zavallı Anadolu kadınına yeni hayatı, onun gibi iyi yetişmiş hoş sosyete kızlar öğretmezse, kim öğretecekti?"* (EH, s. 40) şeklinde dile getirilir. Medenileşmeyi; bilim, teknoloji, eğitim,

sağlık, pozitif bilimler gibi alanlar yerine yalnızca eğlence ve yaşam tarzıyla dış görünüş bakımından yüzeysel olarak algılayan Züleyha, kasabada fırka ve belediye bahçelerinde sık sık garden-partileri ve danslı kır gezintileri tertipler.

Silifke kasabasında ise yanlış Batılılaşma, kasabanın genellikle aydın kesimini oluşturan memur, zabit veya eşraf aileleri aracılığıyla ortaya konur. Bu yanlış algı ve yaşam biçimi, ekonomik etkenlere bağlı olarak süreç içinde kasabadaki diğer insanlara da dalga dalga yayılır. Romanda, yanlış Batılılaşmanın zamanla her sınıftan insanı saran bir moda hâline gelişi, kasabada gerçekleşen bir düğün ile şöyle somutlaştırılır:

"... güvey bir eşraf ailesinin oğlu, gelin bizim belediye meclisindeki âza arkadaşlardan birinin kızı... İki aile arasında bir ihtilâf çıktı... Güvey tarafı eski usul, alaturka düğün, gelin tarafı balo istiyor... Neyse, bir araya girdik, bir bahçe eğlentisiyle meseleyi hallettik... Yani hem alaturka saz falan çalınacak, hem dans edilecek..." (EH, s. 55)

Batılılaşmanın yalnızca eğlencesiyle alındığı bu düğün merasimi, kasabada *"balolu düğün, yahut düğünlü balo"* (EH, s. 59) olarak adlandırılır. Henüz elektriğin olmadığı bir bahçede lüks lambalarının altında balolu düğün düzenlenir ve bu düğüne trajikomik bir şekilde Mersin'den cazbant ekibi getirilir. Bu düğünlü baloya kasabanın belli başlı aile kadınlarının; babaları, eşleri veya kardeşleri tarafından getirilmemiş olması, eşi ve kızlarıyla baloya katılan diğer kasaba ahalisinin dikkatini çeker. Bu durumdan rahatsızlık duyan ve baloya kızlarıyla katılan bir kasaba sakini, belediye reisini elinden yakalar ve herkesin duyabileceği bir ses tonuyla *"Ne iştir bu beyim... Bizi teşvik edenler hani neredeler? Bizimkiler, helal de kendilerininki mi haram..."* (EH, s. 62) diyerek bu duruma tepkisini dile getirir. Ardından masada oturan kızlarına hemen mantolarını giymelerini söyler ve dansa kalkmaları durumunda ayaklarını kıracağına dair onları şiddetli bir biçimde uyarır. Burada düzenlenen düğünlü balo ile dönemin Batılılaşma özentisi ve bu Batılılaşmanın sağlam bir temele oturtulamadığı ortaya konur. Yapılan yeniliklerin halktan uzak oluşu, Anadolu insanının değerleri, gelenek ve görenekleriyle bütünleşememiş hâli ve Batı'nın yüzeysel algılanarak taklit edilmesi gerçekçi bir şekilde sunulur. Böylece kasaba halkının, Batılılaşma özentisine karşı tepkisi açıkça gün yüzüne çıkarılır.

Düğüne katılan bir babanın, kızlarına, *"Mantolarınızı sırtınıza giyin bakalım... Dansa kalkacak olursanız, ayağınızı kırarım."* (EH, s. 62) demesi, kendi kültürel değerleriyle bağdaşmayan balolu düğünün, kasabada algılanışını ve insanların, Batılı yaşam

tarzını kabullenemeyişini ortaya koyar. Bunun yanında balolu düğünde, cazbant eşliğinde nasıl oynayacağını bilemeyen misafirlerin bir türlü sahneye çıkmadığı görülür. Balolu düğün ve bu düğünün kasaba halkıyla bağdaşmayan eğreti hâli, ironik bir şekilde şöyle aktarılır:

"Saat -buralarda gecenin ikisi, üçü demek olan- ona yaklaştığı hâlde dans meydanında hâlâ bir hareket görülmüyordu, arkamızdaki masada oturan siyah başörtülü, mavi kadife pelerinli bir kadının, 'anne, ne zaman dansa oynıyacaklar?' diye sızıldanan topaç gibi bir oğlan çocuğuna: 'Sen başını dizime koy da uyu. Ben, başlayınca seni uyandırırım' diyordu." (EH, s. 62)

"... sekiz dokuz saatten beri, yolda cıcığı çıkmış olması lâzım gelen cazbantçılar, ayaklarının tozuyle işe giriştikleri, üst üste üç fokstrot çaldıkları hâlde ortada henüz hiçbir hareket görülmüyordu. Bir aralık, pistin bir yanından öbür yanına geçmek istiyen uzun boylu bir kızı, dansa kalkıyor zannederek, alkışladılar. Kızcağız, ayakları birbirine dolaşarak kendini dar dışarı attı ve bir daha görünmemek üzere kayboldu." (EH, s. 63)

"Komite, bu gece için bir de büfe tertip etmişti. Büfe, bahçenin köşesinde, bir kahveci barakası içinde idi. Misafirler gece yarısına doğru grup grup oraya götürülecek, kendilerine dondurma, limonata gibi şeyler ikram edilecekti.

Kalabalık, programın bu numarasına da mâni oluyordu. Gece yarısından sonra bahçede dehşetli bir susuzluk baş gösterdi.

Herhangi bir sebepten dolayı dışarı çıkanların bir daha içeri girebilmeleri şüpheli olduğu için, halk, büfenin önüne yığılıyordu. Öyle ki, bir zaman sonra büfeyi idare eden belediye memurları barakanın kepenklerini kapanmaya mecbur oldular. (…)

Cazbandın gürültüleri içinde bazı kimselerin: 'Kerbelâ'da mıyız yahu?.. Su bu… Verin içelim Allah aşkınıza' diye bağırdıkları işitiliyordu.

Kalabalığın arasından, masamızın arkasına kadar sokulmuş poturlu bir ihtiyar: 'İnsan akıl edip de iki teneke su getirmeli imiş. Kırkar paradan dünya kadar para kazanacakmışım' diye hayıflanıyordu.

Maamafih, ihtiyaç karşısında belediye reisi de bu tedbire başvurmuştu. O, şimdi pırıl pırıl frakı, yakasının kokartlarıyle kapının yanında sebilcilik yapıyor, dışardan kovalar, tenekeler, ibriklerle getirttiği suları ahaliye dağıtıyordu." (EH, s. 65-66)

Balolu düğünü tertip edenlerden biri olan Belediye komitesinin genç azalarından Fikri Bey, baloya uygun olmak için smokin giyer. Ancak üstünde smokinle ağaç tepesindeki

lüks lambalarını yakmakla meşgul olur. Daha sonra pösteki parçasından bir sakal takarak halkı güldürmek için bir monolog okur. Ardından bir hokkabazlık numarası yapar, şapkanın altındaki yumurtadan bir piliç çıkarma numarası yapacağı sırada masanın gizli bölmesinden pilicin kaçmasıyla numarası yarım kalır. Tam o sırada gösteriyi izlemek için kalabalık arasından bir ağaç dalına çıkan iri gövdeli adamın, ağaç dalının kırılması ile yere düşmesi, tüm dikkatleri üzerine toplar. Baloda son olarak eğlenceli bir eşya piyangosu çekilişi yapılır. Bu çekilişte saçsız bir adama tarak, yüzü yanık bir kadına el aynası çıkar. Balolu düğün sabaha kadar devam edecekken ağaçlardaki asılı lüks lambaları türlü harıltılarla kasaba halkını korkutmaya başlar. Fikri Bey, smokininin üstüne iş gömleğini tekrar geçirerek lambaları tamir etmeye çalışır. Bu sırada bir kişinin gömleği yanar, insanları bir korku sarar ve bu bahaneyle balo olarak adlandırılan bu etkinlik sona erer.

Kasabada düzenlenen balolu düğünün, bu hâliyle kasaba halkının gerçeğini yansıtmadığı ve kasaba halkıyla bütünleşmeyerek yapay kaldığı görülür. Ayrıca düğüne katılan misafirlere limonata ve dondurma gibi çeşitli ikramlarda bulunmak için bahçenin bir köşesinde tertiplenen büfe, kasaba halkının yoğun izdihamı nedeniyle bir süre sonra içinden çıkılamayacak bir hâl alarak kapatılır. Sabaha kadar devam etmesi düşünülen balolu düğün ise aydınlatmayı sağlayan lüks lambalarının çıkarttığı hırıltılı ses nedeniyle ahalinin korkmasıyla gece bir sularında son bulur. Bütün bunlar, tam olarak Batılı olamayan kasaba insanının, Batılı yaşayış ile geleneksel yaşayış arasındaki bocalayışını somutlaştırır. Yanlış Batılılaşma, insanın kendine ve değerlerine yabancılaşmasına neden olduğu gibi kültürel çözülmeyi de beraberinde getirir. Sosyal duyarlılığı ile ön plana çıkan Reşat Nuri, çağının önemli hastalığı olan yanlış Batılılaşmayı, *Eski Hastalık* adlı romanıyla başarılı bir şekilde işler. Yanlış Batılılaşma, yine Reşat Nuri'nin *Bir Kadın Düşmanı* adlı romanında Sâra ve arkadaşlarının yaşam felsefeleriyle ortaya konur. Yazar romanında, yanlış Batılılaşma ile aslında Doğu-Batı ekseninde gerçekleşen eski-yeni ve alaturka-alafranga ikiliğini ve çatışmasını somutlaştırır.

Kavak Yelleri romanında özellikle memur aileleri ve kasabanın ileri gelenleri; balo düzenlemek, Cumhuriyet balosunda dans etmek, salon oyunu ve poker oynamak gibi etkinliklerle inkılabın ve Batılılaşmanın gereklerini yerine getirdiklerini inanır. Romanda halkın gelenek ve görenekleriyle örtüşmeyen bu etkinlikler ile Cumhuriyet döneminde görülen yüzeysel Batılılaşma özentisine vurgu yapılır. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki *"dans hastalığı"* (KY1, s. 53) ve kadınlı erkekli aile toplantıları modası, her yerde olduğu gibi kasabada da kendini gösterir. Romanda bu toplantılarda oynanan "salon oyunu" dikkat

çeker. Bu oyunda kadınlar yan yana sandalyelere oturtulurken eşleri, kadınların arkasında ayakta durur. Kadınların karşısına ise bekâr ya da eşi yanında olmayan erkeklerden oluşan bir kavalye grubu dizilir ve bu oyunun kuralları romanda şöyle anlatılır:

"Her dam, karşısındaki kavalye ile göz göze bakışacak; kavalye, dama gözleriyle bir gizli 'Gel bana' işareti çakacaktı; sandalyenin arkasında bekçilik yapan koca, bu işareti yakalayabilirse ne âlâ. Fakat bir dalgınlığa gelir, yahut atik davranıp karısını vaktinde omuzlarından yakalayamazsa kadın birdenbire kuş gibi kavalyenin kollarına uçacak ve her ikisi ortada dansa başlayacaktır. Oyunu kaybeden koca da bu esnada el çırparak anırma, böğürme gibi hayvan sesleri çıkararak sosyeteyi eğlendirecek. Hâsılı, 'Gözünü aç… Yoksa karıyı uçurduğunun resmidir!' mânâsında gelen gayet terbiyeli bir sosyete oyunu! Bu oyunda bazen eğlenceli kazalar da olurdu. Mesela koca, kadını tutayım derken önündeki sandalyeye takılarak yuvarlanır, yahut kadının bir yerini incitir veya yırtardı. Ve bu yüzden karı koca arasında çıkan kavgalar o kadar eğlenceli olur ki misafir kadınların ayakta duran bir kısmı gülmek için ellerini kasıklarına koyup yere çömelirler, yahut avuçlarıyla baldırlarını döverlerdi." (KY1, s. 54-55)

Aynı şekilde Hükûmet Konağında verilen Cumhuriyet balolarının birine civar köylerde kazı yapmak için kasabaya gelmiş birkaç madenci davet edilir. Madencilerin evli kadınlarla dans etmeleri, kasabanın yerli erkeklerinin tepkisine yol açar ve bir süre sonra baloda büyük bir kavga meydana gelir. Kaymakam, jandarma komutanı, mal müdürü, vergi memuru ve daha pek çok kişinin bulunduğu bu kavgada kadınlar, *"Can kurtaran yok mu?"* (KY1, s. 57) diye çığlık atmaya başlar. Bu çığlıklar başka odadaki kadınların ağzında *"Yangın var!"* (KY1, s. 57) şeklinde değişince salonda bir izdiham yaşanır. Küfürler, ağlaşmalar, havada uçuşan şişeler ve iskemleler arasında insanlar, koltuk ve kanepelerden atlamaya ve birbirini ezmeye başlar. Bazıları kapılara ve pencerelere koşuştururken balo kıyafetli bazı kadınlar eşlerinin kucağında bayılır, üzeri yeldirmeli bazı yaşlı kadınlar ise deprem anında yaptıkları gibi avazı çıktığınca Kunut duası okumaya başlar. En sonunda dışarı çıkmayı başarabilen erkekler ise balo kıyafetli eşlerini kucaklarına veya sırtlarına alarak balonun yapıldığı hükûmet konağından kaçmaya çalışır.

Hükûmet Konağında yaşanan bu olaylara tanıklık eden bekçi, hemen Doktor Sabri Bey'in evine gider ve *"Millet birbirini kesiyor."* (KY1, s. 57) diyerek durumu haber verir. Sabri Bey ise eşi Celile'ye, *"Korkarım, mürteciler bastı baloyu!"* (KY1, s. 57) diyerek telaşlanır ve gecelik entarisinin üstüne pardösüsünü giyerek Hükûmet Konağına koşar. Baloda çıkan kavga sonucu pek çok kişi yaralanır ve o gün eşinin rahatsızlığından dolayı

baloya katılamayan Doktor Sabri Bey, yaralılara müdahale etmesi için çağrılır. Sabri Bey, spor bayramlarında olduğu gibi aslında balolarda da ilk yardım ekibine ihtiyaç olduğunu belirterek durumun trajikomikliğine vurgu yapar.

Baloda oynanan salon oyununun dışında kasabanın yerleşim planını yapmak için kasabaya gelen mühendis ve mimarların, poker oyununu da kasabaya ilk defa getirdiği görülür. Bütün bunlar, kasabada inkılabın ve Batılılaşmanın bir göstergesi olarak algılanır. Böylece yapılan inkılabın ve Batılılaşmanın kasabadaki yansımaları ve aynı zamanda Batılılaşmanın yanlış ve yüzeysel algılanması, baloya katılan insanların trajikomikliği ile ortaya koyar. Aynı şekilde Sabri Bey'in, *"Korkarım, mürteciler bastı baloyu!"* demesi, halkın; balo düzenlemek, iskemle oyunu oynamak gibi Batılılaşma hâllerine karşı olduğunu gözler önüne serer. Böylece balolar düzenlenerek, farklı kıyafetler giyilerek ve kendilerine eşlerinin dışında başka kavalyeler seçilerek Batılılaşmanın sağlanamayacağı gerçeğine dikkat çekilir. Kasaba halkı kendi gelenek, görenek ve değerleri ile Batılı tarzda yaşayış arasında sıkışarak çatışma yaşar. Batı'nın yalnızca eğlence ve yaşam şartlarının benimsenmesi; bilim, teknoloji ve üretim sahalarının görmezden gelinmesi, taklitçiliği somutladığı gibi aynı zamanda bireyin kendi değerleri ve özü ile yaşadığı çatışmayı ve değerlerini kaybetmesini gözler önüne serer.

3. 2. 26. İçerdelik/Dışardalık Diyalektiği

"Mekân, dışardaki içerdelik"
Gaston Bachelard

Ötekileştirme ve özdeşleşmeyle aynı düzlemde ilerleyen içerdelik ve dışardalık, bireyin ruhsal durumuyla ilintili olan varoluşsal bir kaygı içerir. *"Bireylerin, toplumsal ve maddi çevrelerini benimsemeleri, onlara 'anlam' atfetmeleriyle gerçekleşir."* (Maı, 2016: 107). Bulunduğu mekânda kendinden bir parça bulan birey, bu mekânı ve çevreyi özümseme sürecine girer. Kendinden bir yansıma bulamayan birey ise yaşadığı mekân ve sosyal çevreden kendini soyutlama ve ötekileştirme sürecine girer. Bu bakımdan mekâna dışarıdan gelen bireyin, mekânın içindeki insan ve nesnelerle uyumu ona yüklediği anlamlarla doğru orantılıdır. Mekân, *"... kişi-yer ilişkisini sorunsal açıdan yansıtan, dönüştürülmüş, anılaştırılmış yerlerdir; yalnızca topografik bir yer değil, anlam üreten, anıları barındıran, kişinin iç dünyasını yansıtan bir değerdir."* (Korkmaz, 2007: 403). Algısal olarak mekân-insan ilişkisi ön plana çıkarılarak mekânın somut unsurları ile insanın soyut değerleri

arasındaki ilişki incelenir. Toplumsal ilişkiler ağının da belirleyici olduğu bu durum, bireyin mekânı kendine dönüştürme ya da kendini mekâna teslim etme şeklinde iki yönlü bir aşamayı içerir.

Kasabaya dışarıdan gelen kişi ile kasabalı arasında aslında her şeyden önce bir yabancılaşma belirir. Bu iki taraf arasında *"ortaya çıkan şey, daha ötede ikisi arasındaki bir yabancılaşmaya ve düşmanlığa dönüşür."* (Bachelard, 2013: 256). Bu durum içeridekinin dışarıdakini, dışarıdakinin de içeridekini ötekileştirmesine neden olur ve bir çatışma ortamının oluşmasına zemin hazırlar. Bu çatışma, genel olarak kasaba insanının dışarıdan gelen insanları kabullenmeme ve onları dışlama şeklinde ortaya çıkar. Dışarıdan kasabaya gelenin bakış açısıyla da kasaba gerçeği ortaya konmaya çalışılır. Bu bakımdan içerdelik/dışardalık diyalektiğinde Anadolu'nun kasabalarına genellikle görevlendirme veya başka sebeplerden dolayı gelen kişilerin, bu kasabalara uyumu veya uyumsuzluğu bunun yanında kasabadaki mevcut kişilerin de kasabaya dışarıdan gelen kişileri benimseyişi ya da ötekileştirdikleri ve buna bağlı olarak yaşanan çatışmalar incelenmiştir. Bu bağlamda içerdelik/dışardalık diyalektiği; içeridekinin dışarıdakine bakışı ve dışarıdakinin içeridekine bakışı olmak üzere iki şekilde ele alınmıştır.

3. 2. 26. 1. İçeridekinin Dışarıdakine Bakışı

İncelenen romanlarda söz konusu kasabalara dışarıdan ve özellikle şehirden gelen kişilere kasaba insanının yaklaşımı ve bakışı, olumlu veya olumsuz olarak farklılık göstermektedir. Kimileri kasaba halkı tarafından benimsenip kabul görürken kimileri de çeşitli sebeplerle dışlanır. *Çalıkuşu* romanında başkişi Feride gittiği kasabalarda tüm çalışkanlığı ve içtenliğine rağmen yabancı kalır. Bunun nedenlerinin başında Feride'nin dikkat çeken güzelliği gelir. Ç… kasabasında Feride'nin "Gülbeşeker" adıyla anılması ve hakkında çıkan dedikodular, onun kasabayla bütünleşmesini engeller. Kasabada işiyle ve Munise'yle ilgilenen Feride, kendi dışında gelişen hatta kendisinin haberi bile olmadığı pek çok olayla karşı karşıya kalır. Sokakta sıklıkla duyduğu ve kasabaya özgü bir tatlı çeşidi olarak anladığı "Gülbeşeker" sözcüğünün kendisi için kullanılan bir ad olduğunu çok sonra öğrenir.

Bir asker kasabası olarak bilinen Ç… kasabasında, insanların sosyalleştiği ve bir araya geldiği mekânların başında Söğütlük adı verilen bir yer gelir. Söğütlük'te Hıdrellez etkinliği düzenlenir. Feride, bu eğlenceye arkadaşlarının çok ısrarına rağmen katılmaz ve evinin bahçesinde vakit geçirmeyi tercih eder. Bahçesinde dururken vaktin erken olmasına

rağmen Söğütlük'ten bir zabit kafilesinin döndüğünü görür. Bu zabit kafilesi ile karşıdan gelen bir mülazım arasında geçen konuşma, bahçe duvarının arkasında bulunan Feride'nin dikkatini çeker. Mülazım, karşıdan gelen zabit kafilesindeki askerlere niçin bu kadar erken döndüklerini sorar. "Gülbeşeker"in kasaba halkı tarafından kendisine verilen bir ad olduğunu bilmeyen Feride, gülbeşeker hakkındaki düşüncelerini ve kafiledeki askerlerin, mülazıma verdiği cevabı şöyle aktarır:

"'Dön, zahmet etme. Söğütlük'ün tadı yok bugün. O kadar bakındık. Gülbeşeker yok!'

Bu şehrin askerleri galiba gülbeşekeri çok seviyorlar. Çocuğunun, büyüğünün ağzında bir gülbeşekerdir gidiyor. Anlaşılan bu, bir nevi gül tatlısı olacak. Fakat Hıdırellez günü mesirede gülbeşeker aramak, onu bulamadığı için meyus olmak, pek çocuklara yakışır bir şey!" (Ç, s. 268)

Feride, bir mesire alanına eğlenmeye giden kişilerin, gülden yapıldığını düşündüğü gülbeşeker tatlısı olmadığı için üzgün olmalarını hatta bu sebeple eğlenceyi yarıda bırakıp erkenden dönmelerini yadırgar. Ancak daha sonra Söğütlük'ten dönen öğretmen arkadaşlarından "Gülbeşeker" adının, bir tatlı adı olmadığını ve kendisi için kullanılan bir sözcük olduğunu öğrenir. Feride'nin bu şaşkınlığı şöyle aktarılır:

"-Zavallı Farideciğim, sen ne kadar safsın! Gülbeşeker, Ç… erkeklerinin, bu güzel rengin için sana koydukları isim. (…)

-Nasıl, ben mi? Demek gülbeşeker dedikleri, o sokak delikanlılarının ekmeklerine sürüp yemekten bahsettikleri… Eyvahlar olsun! Utancımdan iki elimi yüzüme kapadım. Demek ben böyle kocaman bir kasabanın diline düşmüştüm, ne ayıp, yarabbi!" (Ç, s. 270)

Küçük büyük demeden kasabadaki bütün erkekler tarafından Feride'nin güzel bir kadın olarak algılanması ve ona herkesin dilinde olan "Gülbeşeker" adı verilmesi, Feride'nin kasabada yalnızlaşmasına ve kasabaya yabancılaşmasına neden olur. Bunların dışında hakkında çıkan daha pek çok dedikodunun kasabada dolaştığını duyan Feride, kendini kasabadan soyutlayarak evine kapanır. Bu arada kasabanın kadınlarının ve komşularının yüzüne nasıl bakacağının endişesini duyar. Bu nedenle haberi ve ilgisinin olmadığı bu durumdan dolayı mahcubiyet yaşayan Feride için Ç… kasabası, kendisini ağırlığı altında ezen kapalı-dar mekân konumundadır.

Kasabada çıkan dedikoduların dışında Feride, alay imamı olan komşusu Hafız Kurban Efendi tarafından kendisiyle evlenmesi için istenir. Hafız Kurban Efendi, elli

yaşlarında ve oldukça zengin bir alay imamıdır. Otuz yaşına bile girmemiş, genç ve güzel bir Çerkez kızı ile evli olan Hafız Kurban Efendi, kasabanın diğer erkekleri gibi Gülbeşeker'i/Feride'yi çok beğenmiş ve onunla evlenmek istemiştir. Bu nedenle eşini, Feride'yi kendine istetmek için Feride'nin evine gönderir. Bu ve buna benzer olaylar, kasaba halkının ve özellikle kasabadaki erkeklerin Feride'ye bakışını ortaya koyar. Aynı şekilde kasabadaki erkekler ve zabitler tarafından yolu gözlenen Feride, Burhanettin Bey adında bir mirasyedi askerin de dikkatini çeker. *"Burhanettin Bey, babasından kalan serveti birçok biçare kadınları iğfal etmek, birçok aile çocuklarını yakmak için israf etmiş bir ihtiyar çapkındır."* (Ç, s. 297). Bu asker, Feride'yi, Nazmiye adlı bir öğretmen aracılığı ile oyuna getirir. Nazmiye, nişanlısının Subaşı'ndaki bağda bulunan teyzesine ufak bir ziyaret için Feride'yi zorla ikna eder. Ancak Feride, kasabanın dışında bağlar arasında bulunan bu eve geldiğinde birtakım gariplikler sezer ve burasının, çapkın erkeklerin gece bir araya gelerek eğlendikleri gizli bir mekân olduğunu fark eder. Bu davet, güzelliği tüm kasabanın dilinde olan Feride'yi buraya çekmek ve Burhanettin Bey'le buluşturmak için yapılan bir tuzaktır. Bu tuzak karşısında korkuya kapılan Feride, bayılır ve kendine geldiğinde hemen kasabaya döner. Kasabada kimsesiz olan Feride, başından geçenleri Müdire Hanım'a büyük bir utanç içinde anlatır. Her zaman çatık çehresiyle konuşmaya çekindiği Müdire Hanım, sevecen bir gözle Feride'ye bakarak *"Feride, ben, senin bu kadar masum, temiz bir kız olduğunu bugüne kadar anlamamıştım."* (Ç, s. 297) der. Feride'nin, Nazmiye ve Burhanettin Bey tarafından oyuna getirildiğini ve *"Bütün Ç...nin, güzelliğinden bahsettiği bir genç kızı ele geçirmek onun için bir izzetinefis meselesi oldu(ğunu)"* (Ç, s. 297) söyler. Ayrıca Müdire Hanım'ın Feride'ye söyledikleri aslında kendisi de dâhil Feride'nin kasaba halkı tarafından yanlış algılandığının bir göstergesidir. Son olay üzerine Müdire Hanım, Feride'nin ilk vapurla kasabadan ayrılmasında yardımcı olur.

Ç… kasabasından ayrılarak Kuşadası'na giden Feride'ye, kasaba halkının bakışı burada da olumlu yönde değildir. Feride burada birtakım iftiralara maruz kalır. Bu durum romanda, *"Bu melun iftira, evvela mektepten çıkmış. Arkadaşların ötede beride aleyhimizde olmayacak şeyler söylemeye başlamışlar. Sebep malum: Kendileri dururken senin müdire oluşun."* (Ç, s. 352) şeklinde ifade edilir. Mesleğinde başarılı olan, genç yaşta okula başmuallim ve müdire olarak atanan Feride'ye, ilk etapta meslek arkadaşları olumsuz yaklaşır ve Feride hakkında dedikodular çıkarmaya başlar. Bunların dışında Feride, Munise'nin ölümünden sonra beyin humması geçirerek on yedi gün baygın kalır ve bakımı için Doktor Hayrullah Bey'in evine götürülür. Bunu gören kasaba halkı, Feride ile Doktor

Hayrullah Bey'in memleketin ırz ve iffetini, örf ve âdetlerini hiçe sayarak birlikte yaşadığını ve gayri meşru ilişkiler içinde olduğunu ileri sürerek Feride hakkında çok ağır dedikodular yaymaya başlar. Kasaba halkının, Feride'ye yaptığı haksızlık ve Feride'nin uğradığı iftira, Hayrullah Bey tarafından *"Bu fesat yangını aylardan beri için için yanıyormuş ... Evet, Feride, hayatın en ağır silsilesini yedin. Yalnız olaydın bu darbe seni öldürebilirdi. Öyle ya, bu kadar insan, kuş kadar çocuğun üstüne çullanırsa ne olur?"* (Ç, s. 352-353) şeklinde dile getirilir. Başına gelen talihsizliklerden dolayı Feride'nin, gittiği kasabalardaki insanlarla bütünleşemediği görülür. Feride, mutluluğu bulmak ve kendine güvenli bir ortam sağlamak için elinden gelen çabayı gösterse de dış etkenlere bağlı olarak hiçbir zaman içinde bulunduğu kasabalara kendini ait hissedememiştir.

Akşam Güneşi romanında ise kasabaya dışarıdan gelen kişiler Doktor Kemal Bey, başkişi Nazmi Bey ve Nazmi Bey'in amcasının torunu Jülide'dir. Nazmi Bey, ilk çocukluğunu M… kasabasında Ayazma Çiftliği'nde geçirmiş daha sonra İstanbul'da ve Paris'te yaşamıştır. Geçirdiği bir rahatsızlıktan dolayı küçükken ayrıldığı M… kasabasına, babasının çiftliğine tekrar döner. M… kasabasına hükûmet doktoru olarak atanan Kemal Bey, kasabayı tanımak için devre çıkar. Kemal Bey'e kasabayı tanıtmak için eski bir jandarma çavuşu olan Hacı İsmail eşlik eder. Hacı İsmail, yolda rastladıkları Nazmi Bey hakkındaki düşüncelerini Kemal Bey'e şöyle aktarır:

"Hani Cenabı Hak, Kitabında Hazret-i Peygamber'in son peygamber olduğunu yazmasaydı ben, bu adama peygamber derdim ... Cenab-ı Hak, meleklerini böyle yaratmıştır. M... adasında onun gibi beş kişi daha olsaydı işler başka türlü yürürdü... Dünya, böyle adamların yüzü suyu hürmetine durur ... Bu adamı Adada tanıyıp sevmeyen yoktur. Deminden geçtiğimiz Gâvur Köyünde bir Balıkçı karısı onun resmini Hıristos'un yanına asmış... Gözümle gördüm... Yakında zatıâliniz de öğreneceksin ya..." (AG1, s. 5-6)

İçinde yaşayan Rumlarla da dikkat çeken kasabada Nazmi Bey'in hem yerliler hem de kasabada yaşayan Rumlar tarafından çok sevildiği görülür. Hatta dünyanın varoluşunun bile Nazmi Bey gibi insanların sayesinde olduğu düşünülebilecek kadar Nazmi Bey'in çok önemsendiği ve peygamberlerle eş tutulduğu ifade edilir. Kemal Bey, İsmail Çavuş'un Nazmi Bey'i övmek için söylediği sözlerin, kasaba halkı tarafından da dile getirildiğini duyar. Kemal Bey ve ona rehberlik eden İsmail Çavuş, kasabayı ve civar köyleri içeren beş günlük gezide, Nazmi Bey'in yoksul talebeler için her hafta para ve yiyecek gönderdiği bir köy mektebine, tamir ettiği bir çeşmeye ve ona sevgi duyan pek çok insana rastlar. Yine

kasaba ahalisinin Nazmi Bey'e bakışını ve ona duyduğu sevgiyi kasabadan bir kadın ve ihtiyar bir derviş şöyle dile getirir:

"'Damadımı kasabada gümrük kolcusu yazdırdı. O olmasaydı kızımla torunlarım açlıktan ölecekti' ... ihtiyar bir derviş: 'Nur-ı basardan mahrum olmuştum. Nazmi Bey beni İzmir'e gönderdi, ameliyatla gözlerimi açtırdı. Bu dünyayı onun sayesinde görüyorum' diye ellerini açıp dua ediyordu." (AG1, s. 11)

Nazmi Bey'in içinde bulunduğu kasabanın ve kasaba insanının sorunlarıyla doğrudan ilgilendiği ve halka karşı sosyal bir bilinç ve sorumluluk içinde olduğu görülür. İnsanlara iş imkânı sağlaması, dünyaya kapılarını kapatmış umutsuz insanlara umut ışığı olması, yoksulların tedavi masrafını karşılaması, evi olmayan kişilere çiftliğinde iş vermesi ve kalacak yer sağlaması gibi pek çok etken Nazmi Bey'in, kasaba halkı tarafından benimsenen ve önemsenen bir kişi hâline getirir.

Akşam Güneşi'nde kasabaya dışarıdan gelen bir diğer kişi de Nazmi Bey'in amcasının torunu olan Jülide'dir. Ayazma Çiftliği'nde büyük bir heyecan içinde beklenen Jülide'nin, onu karşılayanlara karşı küçümseyici bakışı ve âdeta bir yabancı gibi davranması, çevresindekileri üzer. Nazmi Bey, Jülide'nin bu duruşu karşısında uğradığı hayal kırıklığını şöyle dile getirir:

"Şükran'la bütün hayatımızı bu çocuğun saadetine vakfedecektik. Hâlbuki beklediğimiz evlat yerine bize yabancı bir misafir geliyordu.

Jülide'nin bende bıraktığı ilk intibalar çok fena idi. Vapurun sarhoşlarla dolu salonunda piyano çalmasını beğenmemiştim." (AG1, s. 130)

Jülide'nin kasabaya gelmesi nedeniyle ertesi gün çiftliğe ziyaretçi akını başlar. Başta aile dostları Lütfullah Efendi, ailesi ve özellikle torunu Nermin olmak üzere kasabadaki tüm tanıdıklar Jülide'yi görmek ve Nazmi Bey ile Şükran Hanım'ı gözaydın etmek için gelirler. Ancak Jülide, hiçbir misafirle görüşmek istemez, kendini odaya kapatır. Misafirlerin çoğu gittikten sonra akşam yemeği için odasından bir merasim havasında çıkar ve kendini büyük bir heyecanla bekleyen Nermin'i ve Ayşe'yi görmezlikten gelir. Romanda hem kasabalının/içeridekinin Jülide'ye/dışarıdakine bakışı hem de Jülide'nin/dışarıdakinin kasabalıya/içeridekine bakışı şöyle ifade edilir:

"Jülide'yi görmeden seven Necmiye, şimdi mahzun ve mahçup bir sükût içinde başını önüne eğiyor, ondan âdeta korkuyordu ... hepimiz hayal kırıklığına uğramıştık. Hele şimdiye kadar evde hemen hemen bir küçük hanım muamelesi gören Ayşe ... ürkmüş kedi yavruları

gibi kapı aralarından bakıp kaçıyordu. Evet, hepimiz ona içimizden dargındık. Biz, sevilecek ve teselli edilecek bir evlat bekliyorduk. Bize resmî bir misafir gelmişti. Bu akşamki hâlinden, konuşmasından anlıyordum: Jülide, ne burasını, ne de bizi beğenmemişti ... Bu çocuk, Avrupa memleketlerinde, ne olduğu bilinmeyen karışık muhitlerde pek başıboş bırakılmıştı. Bir akşam evvel âdi bir bar şeklini almış bir vapur salonunda, bir alay serseri ve sarhoş arasında piyano çalarken ne kadar memnun ve kendi muhitinde görünüyordu. Bu gece, bu sessiz, neşesiz, fakat temiz aile ocağını nasıl yadırgıyordu!" (AG1, s. 132)

Küçük yaşta annesini kaybettiği için bir aile ortamında yetişmeyen ve babasının konsoloslukta çalışması nedeniyle memleket memleket dolaşan Jülide, kasabayı ve burada karşılaştığı aile ortamını yadırgar ve burada karşılaştığı insanları geri kalmışlıkla suçlar. Giyim şekli, davranışlarındaki rahatlığı, dünya görüşü, aldığı eğitim ve kasaba kadınına bakışı gibi pek çok hususta kasabada yaşayanlardan farlılık gösterir. Hayatı boyunca sürekli yer değiştirmesi ve bundan sonraki yaşamını kasabada geçireceği düşüncesi, onun âdeta kasabaya hapsedilmiş duygusuna kapılmasına neden olur.

Bir Kadın Düşmanı'nda ise kasabaya uğrayan vapur, kasabanın bir tek sosyal yaşam etkinliği olarak değerlendirilir. Bu nedenle kasabaya uğrayan vapurun bayram havasında karşılanması ve insanların *"küçük meydanlığa toplanarak İstanbul'dan gelen yeni çehreleri bekle(mesi)"* aslında kasaba halkının dışarıdan gelenlere bakışını ortaya koyar. Bu bağlamda roman karakterlerinden Sâra, arkadaşı Nermin'e yazdığı mektupta, Marmara sahilinde bulunan kasabaya gittiğinde kasaba halkı tarafından nasıl karşılandığını, *"Ben, vapurdan çıkan bir yolcu değil, âdeta sahneye çıkan meşhur bir aktristim ... burada şöhretim günden güne büyüyor, mutlaka görülmesi lazım gelen bir şey hâline geliyorum…"* (BKD, s. 14) şeklinde dile getirir. Kasabayı bir tiyatro sahnesi ve kendisini de başoyuncu olarak gören Sâra, kasaba halkının tek eğlencesinin ve bir araya gelme vesilesinin kasaba vapurunu karşılamak olduğunu belirtir. Bu karşılamada kasabaya gelen çehrelerin büyük bir ilgi ve merakla beklendiğini şöyle ifade eder:

"... benim uzun talimlerle elde ettiğim bir hassam vardır: Hiç sezdirmeden, etrafımdakilere, karşımdakilere hiç bakmadan, her şeyi görmek. Bütün gözler, hayret ve meftuniyetle bana bakıyor, ahali, beni daha iyi görmek için birbirini çiğniyordu. Tekrar yoluma çıkmak için, bir kere daha yakından bakmak için zorla kalabalığı yarıp geçenler, koşup düşenler, kavga edenler bile oldu…" (BKD, s. 14)

Sâra, kasaba ile İstanbul arasında karşılaştırma yaparak kasabaya geldiğinde halk tarafından beğeniyle karşılanışını, güzelliği karşısında kendisine söylenen güzel sözleri ve insanların bakışını, İstanbul'daki hâlinden daha üstün görür. Bu nedenle kasabadaki karşılanışından duyduğu beğeniyi, *"Salonların -edebiyat kitaplarından çalma- çiçekli komplimanlarına artık kanıksadığım için mi nedir, bu manasıb, iptidaî sözler beni âdeta eğlendiriyor…"* (BKD, s. 18) diyerek ortaya koyar. İstanbul'da kaldığı süre içinde etrafındaki erkeklerin ona söylediği sözlerin yapmacık ve edebiyat kitaplarından çalma sözler olduğunu, kasabadaki erkeklerin sözlerinin ise içinden geldiği gibi samimi ve eğlenceli olduğunu ifade eder.

Yeşil Gece romanında ise İstanbul'a tayini çıktığı hâlde bir arkadaşıyla görev yerini değiştirerek Sarıova kasabasına gelmeyi tercih eden başkişi Ali Şahin'in, kasaba halkı tarafından algılanışı üzerinde durulur. Mekân içinde verilen her çaba aslında geçmiş ve gelecek arasında köprü kurarak gelecek yaşantıları hazırlamak içindir. Bu noktada başkişi Ali Şahin, gelecek nesillerin daha iyi şartlarda ve sağlıklı bir şekilde yetişmesi uğrunda mücadele verir. Kasabaya kökten bir değişiklik getirmeye çalışarak burayı tekke ve softaların karanlığından kurtarmayı amaçlar. İdealist bir öğretmen olan Ali Şahin, bütün bu çaba ve mücadelelerine rağmen kasaba halkı tarafından benimsenmez ve kendisini destekleyen çok az sayıdaki arkadaşının da ölmesiyle beraber kasabada bütünüyle yabancı kalır.

Acımak romanında ise anlatının daha ilk sayfasından itibaren *"Zehra Hanım, vilâyetin en mâruf bir simasıdır."* (A, s. 7) vurgusu yapılarak kasaba halkının, Zehra Öğretmen'i çok sevdiği ve ona güvendiği bilgisi verilir. Bu sevginin ve ilginin neticesinde okulun adı, kasaba halkı tarafından "Zehra Hanım Mektebi" olarak adlandırılır. Bu durum Zehra Öğretmen'in benimsenip mekânla özdeşleştirildiğinin göstergesidir. Maarif Müdürü Tevfik Hayri Bey, Zehra Hanım hakkındaki düşüncelerini, *"Keşke bütün mekteplerimizin başında Zehra Hanım gibi muallimler olsa da bizim hiç hakkımız kalmasa… İstiklal alâmeti olarak onlara birer davul ile tuğ gönderir, maarif idarelerinin kapılarını kemal-i emniyet ve iftihar ile kapardık…"* (A, s. 8) diyerek ifade eder. Maarif Müdürü Tevfik Bey, bütün mekteplerin başında Zehra Hanım gibi öğretmenlerin olması durumunda, onların bağımsız hareket etmelerine olanak sağlayabileceklerini hatta güvenle ve gururla maarif müdürlüklerini kapatabileceklerini ifade eder. Ona göre Zehra gibi öğretmenlerin varlığı sayesinde bu kurumlara ve bu kurumların denetim yapmasına ihtiyaç kalmayacaktır. Zehra'nın okulla ilgili pek çok icraatında bağımsız olduğunu belirten Maarif Müdürü, bu

konuda hiçbir rahatsızlıklarının olmadığını aksine memleketin, Zehra gibi öğretmenlere ihtiyacı olduğunu söyleyerek Zehra'yı takdir eder ve ona olan güvenini dile getirir.

Zehra'nın kasaba halkı üzerindeki hâkimiyeti ve herhangi bir konuda onları razı edişi de içeridekinin, dışarıdakine bakışını ortaya koyar. Okuldaki boya, badana, cam tamiri gibi pek çok şeyi doğrudan kendi yapan Zehra, öğrencilerin kış teneffüshanesi ihtiyacını karşılamak için de kasabanın yerli zenginlerinden biriyle iletişime geçerek onu ikna eder. Zehra, zengin bir kasaba sakininin, vefat eden annesi için türbe şeklinde oldukça gösterişli bir mezar yaptıracağını duyar. Bunun üzerine hemen o kişinin yanına giderek düşüncesinde oldukça kararlı olan bu kişiyi annesi için mezar yaptırmaktan vazgeçirir. Mezara harcanacak parayla okulun binasını genişlettirir ve öğrenciler için bir kış teneffüshanesi inşa ettirir. Zehra Öğretmen sayesinde okula kış teneffüshanesi yaptırmaya karar veren kasaba sakininin düşüncesini Maarif Müdürü şöyle aktarır:

"'Çok düşündüm. Merhume validenin mezarına sarf edeceğim para ile mektepte bir kış teneffüshanesi yaptıracağım. Türbe ancak zaman zaman yalağından su içmeye gelecek birkaç kuşa yarayacak. Fakat bu teneffüshanede karda, kışta yüzlerce çocuk barınacak. Yavrucakların burada sıcak sıcak, rahat rahat eğlenmeleri merhumeyi daha memnun eder. Teneffüshanenin içine merhumeye ait bir de kitabe vaz'ına müsaade buyurulursa vesile-i rahmet olur.' Bu sözler tabiî Zehra Hanım'ındı. Onları bu saf adamın zihnine çivi gibi mıhlamıştı." (A, s. 11).

Kasaba sakininin ikna edilerek mezarlık yaptırma düşüncesinden vazgeçişi, kasabaya dışarıdan gelmiş biri olan Zehra'nın, kasaba halkı üzerindeki hâkimiyetini ve insanların ona ne kadar çok güvenerek değer verdiklerinin birer göstergesidir. Doğruluğu ve fedakârlığı benimseyen haksızlığın, yalanın ve her türlü zaafın düşmanı olan Zehra, kasabadaki herhangi bir suça karışmış insanlar tarafından dahi sevilir. *"Bu Zehra Hanım'ın acı bir lisan ile kabahatlerini yüzlerine vurduğu birçok insanlar bilirim ki başlarını mazlumane önlerine eğdiler. Çünkü onun en temiz ve namuslu bir insan olduğundan şüphe etmiyorlardı."* (A, s. 12). Bu insanlar, Zehra'nın doğruluğundan şüphe etmedikleri için onun sözlerini sorgulamadan kabul ederler.

Kasaba halkının, Mürşit Efendi'ye bakışı ve yaklaşımı ise Zehra'ya bakışından bütünüyle farklılık gösterir. Bunun en önemli göstergelerinden biri Mürşit Efendi'nin M… kasabasında kaymakamlığı sırasında görülür. Mürşit Efendi, M… kasabasında, tüm sorumluluğu kendi alarak kasabaya temiz su getirmek için bir buçuk ay gece gündüz hiç

durmadan işçilerle beraber çalışır. Kaymakam Mürşit Bey'in toz toprak içinde gece gündüz çalışıp çabalaması ve bu iş için para bittikçe kasabanın zenginlerinden bir dilenci gibi yardım veya borç istemesi nedeniyle halk, ona "ırgat başı" unvanını verir. Mürşit Efendi, bu durumunu şöyle ifade eder:

"Amelenin başında toz toprak içinde uğraştığımı görenler bana 'ırgat başı' ismini verdiler. Kader beni bugün munassabların en yükseğine çıkarsa onun unvanı bu halkın belki beni tezyif için verdiği 'ırgat başı' ismi kadar memnun etmeyecek…" (A, s. 89)

Kaymakam Mürşit Efendi, bir bataklıktan kirli su içilen kasabada tifo ve dizanteri gibi hastalıklar nedeniyle her gün çocuk ölümleri yaşandığına tanıklık eder. Kasabaya temiz su getirebilmek için yapılan girişimlerde resmî işlemlerin ağır ilerlemesi ve gerekli bütçenin sağlanamaması nedeniyle birtakım kuralları hiçe sayarak kasabaya temiz su getirme mücadelesine girer. Mürşit Efendi'nin bu çabasında resmî işlemleri beklemeden hareket etmesi ve halktan para toplaması, mülkiye müfettişleri tarafından soruşturma geçirmesine ve kendi memuriyetini tehlikeye atmasına neden olur. Üstelik onca fedakârlığına rağmen Mürşit Efendi, kasaba halkı tarafından "ırgat başı" söylemiyle aşağılanır.

Mürşit Efendi'nin olağanüstü çabasına karşın kasaba halkının bu çabaya bakışı ve duruşu ortaya konur. Bununla birlikte halkın, kendi yaşadıkları mekâna getirilmekte olan temiz su için bile çaba sarf etmediği gözlemlenir. Kaymakam Mürşit Efendi'nin, bu iş için ayırdığı bütçe bitince *"...kasabanın zenginlerine koşu(p) dilenci gibi iane veya borç ist(emesi)"* (A, s. 89), bunun en önemli göstergesidir. Dolayısıyla kasaba halkının, katılığı ve acımasızlığına rağmen disiplinini ve çalışkanlığını benimsedikleri Zehra Öğretmen'e bakışı olumluyken tüm çalışkanlığı ve fedakârlığına rağmen Mürşit Efendi'ye bakışı olumsuzdur.

Eski Hastalık romanında ise Züleyha'nın babası Ali Osman, mütarekeden dönüp Mersin'in Silifke kasabasına yerleştikten sonra İstanbul'da yaşayan eşini ve kızı Züleyha'yı yanına getirir. Züleyha'nın İstanbul'daki yetişme şeklini beğenmeyen ve onun dayısı Şevket Bey'in etkisi altında kaldığını gören Ali Osman, Züleyha'nın bir süre İstanbul'dan uzaklaşarak bu kasabada kalmasını ve kendi öz değerleriyle hareket etmesini ister. Bu düşüncesini romanda, *"Sen şimdi, şahsiyetinin teşekkülü devresinde bulunan bir çocuksun Züleyha… Hiç olmazsa birkaç sene o havanın dışında kalmalısın…"* (EH, s. 48) sözleriyle ortaya koyar. Aslında Anadolu'da kaldığı yedi yıllık süre zarfında Züleyha'nın, İstanbul ile kasaba yaşantısı arasında çatışma yaşadığı, sonunda da kimliğinin farkına vararak kendi öz

değerlerini sorgulamaya başladığı görülür. Önceden yalnızca tatillerde misafir olarak geldiği bu kasabada artık uzun süre kalacağını anlayan Züleyha, kasabanın boğuculuğu içinde sıkışıp kalırken kasabadaki insanlar, Züleyha'yı farklı biri olarak görmekte hatta ona özenerek ve onunla vakit geçirmek istemektedir. Bu durum romanda şöyle dile getirilir:

"Yine geçen senelerde olduğu gibi uyanık memur ve zabit aileleri kızın etrafını alıyorlar, onu bahçe ve kır eğlencelerine sürüklemeye çalışıyorlardı.

Beğenildiğini ve etrafında heyecan uyandırdığını görmek, kendini bu muhitte herkesten yüksek bulmak bazen onu harekete getirir gibi oluyordu. Fakat bu neşe, uzun sürmüyor, pek az sonra eğlencelerin iptidailiği, dekor ve insanların sadeliği karşısında yine kendini yeise kaptırıyordu." (EH, s. 49-50)

Bir süre önce misafir olarak uğradığı bu kasabalarda beğenilmekten ve bütün ilgiyi üzerine çekmekten oldukça mutlu olan Züleyha, kasabada uzun süre kalacağı kesinleşince bu kez kasabanın bir parçası olmaktan çekinir. Kasabayı ve halkı ilkel ve sıkıcı olarak algıladığı için kendini kasabaya ait hissetmez. Buna karşın kasaba halkı, İstanbul'dan gelmiş bu şık giyimli ve yüksek tahsilli kızla birlikte olmaktan mutluluk duyar.

Romanda kasaba eşrafından birinin oğlu ile belediye meclisindeki âzalardan birinin kızının düğünlerinde bir eğlence programı yapılmak istenir. Bunun için belediyede bir komite kurulur ve bu komite, eğlence organizasyonu konusunda düşünceleriyle kendilerine yol göstereceğini düşündüğü Züleyha'ya başvurur. Belediye Reisi, Züleyha'ya gayet mahzun ve mahcup bir şekilde *"Maksadımız, bu gibi toplantıları daha medeni bir şekle sokmak… Tabii aklımızın erebildiği nispette… Siz, iyi yetişmiş bir hanımefendisiniz… Bu gibi işlerin bütün inceliğini bilirsiniz… Bize bilmediğimizi öğretmekten belki kaçınmazsınız."* (EH, s. 55) diyerek kasabanın ileri gelen kişilerinin, kasabaya İstanbul'dan gelen Züleyha'nın düşüncelerini ne denli önemsediklerini ortaya koyar.

Züleyha ile babası Gölyüzü'ndeki çiftliğe gittiğinde Yusuf'un annesinin ve kız kardeşlerinin *"şık ve yüksek tahsilli İstanbul kızı"* (EH, s. 79) olarak gördükleri Züleyha'ya yanaşmaya pek cesaret edememeleri, kasaba halkının Züleyha'ya bakışını ve çekincelerini bir kez daha gözler önüne serer. Züleyha Gölyüzü Çiftliği'ne geldiğinde ise mekân tekrar genişler ve başkişiye huzur veren bir yer hâlini alır. Züleyha burada hem Silifke'ye babasının yanına geldiği dönemde etrafını saran kasaba insanından ve mekânın daraltıcı-bunaltıcı özelliğinden uzaklaşır hem de çocukluğunda yaşayamadığı gecikmiş baba-kız ilişkisini kurar. Bu hâliyle Gölyüzü, Züleyha için mekânın genişlediği ve onun ruhsal bakımdan

huzura erdiği sakin bir yerdir. Kasaba merkezinde kendi içine sığınan ve insanlardan kendini soyutlayan Züleyha, burada çevresine, insanlara ve tabiata ilgili bir hâl alır.

Ateş Gecesi'nde ise kasabaya dışarıdan sürgün olarak gelen Kemal Murat adlı gence kasaba halkının göstermiş olduğu ilgi dikkat çeker. Bu ilgiyi başkişi Kemal Murat, *"Mahalleye girişimiz, burada yeni bir hareket uyandırmıştı. Kapı önünde sandalyeler, alçak kerevetler üzerinde oturan kadın ve erkekler biz geçerken ayağa kalkıyorlar, kaymakam, bir iki hoş kelime ile ayrı ayrı herkesin hatırını alıyordu."* (AG2, s. 22) şeklinde somutlaştırır. Ayrıca kasabada kol kola gezen Rum kızlarının da kasabada ilk defa gördükleri Kemal Murat'a karşı ilgi ve merakları, yine Kemal Murat tarafından *"Biz her kapıda ayrı ayrı durarak yolumuza devam ederken onlar, tezgâh mekikleri gibi süratle gidip geliyorlar ve her karşılaşmada yandan horoz bakışlarıyla bizi süzüyorlardı."* (AG2, s. 22-23) şeklinde dile getirilir. Mahalleye ilk geldiğinde yabancı bir mekâna gelmenin ürkekliğini yaşayan Kemal Murat, önceleri kızlardan uzak durmuş; ihtiyar ve çocuklarla yakınlık kurmuştur. Bu durumu Kemal Murat şöyle ifade eder:

"Bu benim bilmeden tatbik ettiğim gayet ustalıklı bir politika olmuştu. Rastgeldiği yerde Rum kızlarına takılmak kasabanın bir âdeti oluşuna göre, benim onlara uzak duruşum Kilise Mahallesi'nde namuslu ve ağır başlı bir genç olarak şöhret almama sebep olmuştu. Öte taraftan da bu hareketim kızları tahrik ediyor, onları yavaş yavaş bana yanaşmaya sevk ediyordu." (AG2, s. 45)

Kemal Murat'ın uyguladığı bu yöntem, geçirdiği bir kaza ile de iyice perçinleşir. Kasaba halkı ve özellikle Kilise Mahallesi sakinleri, kaza sonucu Kemal Murat'ın bacağının kırılmasına son derece müteessir olur:

"... benim uğradığım kaza, Kilise Mahallesi'nde büyük bir heyecan uyandırmıştı. Başpapaz ile Muhtar Lefter Efendi henüz hastanede bulunduğum sırada komşular namına beni resmen ziyarete gelmişlerdi.

Varvar Dudu'nun bana hemen her gelişinde küçük şişeler içinde getirdiği spesyalite turunç kabuğu şurupları, menekşe likörleri arasında, bazen kız arkadaşlarımın da ufak çiçek demetleri, kendi elleriyle işlenmiş bez parçalarından hediyeler çıkıyordu." (AG2, s. 124)

Kilise Mahallesi sakinlerinin Kemal Murat'a karşı bu kadar ilgili olmalarının arka planında Kemal Murat'ın, mahalle sakinlerine göre ekonomik yönden durumun iyi olması da son derece etlidir. *"Bunları benim etrafımda toplayan cazibenin yalnız uzun güzel saçlarım, alavalyer kravatım olmadığını itiraf etmek lazım. Evimizdeki emsalsiz bolluğun da*

herhâlde bunda bir rolü oluyordu." (AG2, s. 46). Ayrıca evinde kiracı olarak kaldığı Varvar Dudu adındaki elli yaşlarındaki hanımın da yalnızlığına arkadaş olması açısından Kemal Murat, önemli bir yere sahiptir.

Kavak Yelleri romanında ise başkişi Doktor Sabri Bey, kasaba halkı tarafından çok sevilen bir kişi olduğunu kasaba halkının dilinden şöyle ifade eder:

"Kazada beni iyi adam bilirler: iyi adam; iyi doktor; vatanını, milletini, ailesini seven adam; fukara babası adam, vesaire… İlk önce içimde tek tük kurt yenikleri vardı. Fakat zamanla bu şöhrete kendim de inanmışımdır ve inanmamak için hiçbir ciddi sebep de yoktur. Kulağına gecenin birinde: 'Sen benim peygamberimsin. Dünya ve âhrette sana zeval yoktur artık!' diye gaipten ses gelmiş adamı tasavvur edin. Bu teminatı aldıktan sonra artık fena adam olmasına sebep ve imkân kalır mı?" (KY1, s. 5)

Kasaba ahalisi de tüm samimiyetleriyle Sabri Bey'i benimser ve aralarına alır. Ondan gelecek her şeye gözleri kapalı itimat eder. Sabri Bey İstanbul'dayken kasabadan yanına gelen vergi memuru Hasan, Hacı Ömer'in başka bir kasabada oturan kızı Gülsüm Hanım ve damadı Osman Mutlu ile Sabri Bey arasında geçen konuşmayı, Sabri Bey şöyle aktarır:

"Hasan Efendi, vergi mükelliflerini yakaladığı zaman yaptığı gibi: 'Kaçtın da kurtuldun mu sandın idi doktor beyciğim?' diye boynuma sarılıyor … Gülsüm Hanım bir şey söylemeden ağlıyordu. Doğrusu aranırsa utanmasak biz erkekler de öyle yapacaktık … kasabada pek birinci derecede sevdiklerimden olmayan vergi memurunu bile kollarımdan bırakamıyordum." (KY1, s. 336-337)

Aynı şekilde vergi memuru Hasan Efendi'nin, Sabri Bey'e, *"Toprağımız mı çekti kimbilir nedir? … Ölürsek de, kalırsak da senin elinden olsun bari! dedik."* (KY1, s. 337) diyerek düşüncelerini ifade etmesi ve kendilerini bir başka doktora emanet etmemeleri, kasaba halkının Sabri Bey'e ne denli güvenip kendilerinden bir parça olarak kabul ettiklerinin bir göstergesidir. *"Toprağımız mı çekti"* ifadesi de yine kasabaya dışarıdan gelen Sabri Bey'in, artık kasabanın öz sakinlerinden biri olarak algılandığını bir kez daha ortaya koyar.

Kasabadaki bürokratik yapı ile halkın birbiriyle uyum içinde olduğu da dikkat çeker. Kasabadan kırgın ayrılan Sabri Bey, İstanbul'dayken kasabadan gelen mektupları bir süre sonra okumaya başlar ve bu mektuplar aracılığıyla kasabanın hem idari yapısının hem de kasaba halkının Sabri Bey'e bakışı somutlaştırılır:

"Vali, bana yazdığı mektupta yeni doktorun başka bir yere gittiğini ve ondan açılan yere tekrar benim tayinimi istemek için kasabadan bir heyet gönderdiğini bildiriyordu.

Müftü; Yurdu kapanmak üzere olduklarını, hemen yetişmezse çocukların sokağa dökülеceğini yazarak ağlıyordu.

Hacı Ömer'den, Kaymakam, Parti Reisiyle, Belediye Reisinden ve daha birçoklarından aldığım yığın yığın mektuplar da başka…" (KY1, s. 377)

Mektuplarda da ifade edildiği gibi Sabri Bey, kasabada her mevkiden insan tarafından sevilen ve kasabanın sorunları için çözüm üretebilecek kilit isim olarak değerlendirilen biridir.

Kavak Yelleri romanında kasabaya dışarıdan gelen bir diğer kişi de Karabağlı Yenge adında bir kadındır. Karabağlı Yenge, küçük yaşlarda kendi memleketinden göç ederek Musul, Hanekin, Bağdat gibi zorlu yolardan İstanbul'a gelip yerleşmiş ve daha sonra Ziver Efendi adında bir askerle evlenerek Fizan, Trablus, Bingazi, Yemen ve Hicaz gibi pek çok yeri dolaştıktan sonra söz konusu bu kasabaya yerleşmiştir. Kasabanın eczacısı Hacı Müslim Bey ile önceden tanışmışlıkları bulunan Ziver Efendi ve Karabağlı Yenge, zamanla kasabanın en tanınmış simaları arasında yer alır.

Elinden gelmeyen şey olmayan Karabağlı Yenge, bitkisel tıbbi ilaçları ve lezzetli yemeklerinin yanı sıra tef ile Arap şarkıları okuma ve gelin yüzü yıkama gibi pek çok konudaki hüneriyle kasaba halkının gözünde önemli bir yere sahiptir. *"Karabağlı'nın genç kadınlar nezdindeki itibarı daha da büyüktür. Kavgalı zamanlarında kaynanalarıyla, kocalarıyla aralarını bulur, çocuğu olmayanlara nasihatle ve yine bizce meçhul birtakım ilaçlar verir; çarşıya çıkmaya ihtiyacı olanların önlerine düşer, dükkân dükkân gezer; kâh tatlı tatlı dil dökerek kâh bağırıp çağırarak dükkancıları serseme çevirip en iyi malı en ucuz bir fiyata satın alır. Gelin çeyizi düzmek gibi daha ehemmiyetli işlerde yalnız pazarlığından değil, zevkinden ve istifade etmek için onu vilayete kadar götürürler …Karabağlı Yenge diye yere, göğe koyamazlar."* (KY1, s. 193). Karabağlı Yenge, kasaba halkı tarafından sevilen, saygı duyulan, benimsenen ve kasabada her yaştan insanın yardım için kapısına başvurduğu biridir. Bu durum hem kasaba halkının, dışarıdan gelene bakışını, güvenini ve yabancı birini benimseyişini ortaya koyarken hem de dışarıdan gelen bir kişinin, kasabaya bakışını ve kasabayı benimseyişini somutlaştırır.

Son Sığınak romanında ise Anadolu turnesi sırasında kumpanyanın yolu Hasankale adlı bir kasabaya düşer. Bu kasaba; kaplıcaları, geniş odaları, güzel bahçeleri ve dağlardan

gelen meşhur suyuyla pek güzel bir yer olarak tanımlanır. Ayrıca bu kasaba, Divan Edebiyatı'nın önemli şairlerinden Nef'i'nin kasabasıdır. Bir ilkokul öğretmeni, Nef'i için bir mezarlık yaptırmayı amaçlar. Kasabanın kaymakamı da bu çalışmaya kumpanyanın da iştirak etmesini rica eder ve kasabada yardım amaçlı bir müsamere yapılmasını ister. Yeni Türk Tiyatrosu ekibi de bu daveti geri çevirmez ve kasabada bir müsamere gecesi düzenlenir. Nef'i'ye mezarlık yaptırmak için girişilen çalışma, kasaba halkının sanata ve sanatçıya bakışını ve hassasiyetini ortaya koyar.

Hasankale kasabası tiyatro ekibi için açık geniş bir mekân olarak algılanır ve oyuncular kasabanın bu güzel bahçelerinden ilham alarak "Pembe Kız" adlı piyesi ortaya koyar, böylece sahnede yeni bir oyun sergilemeye başlar. Romanda geçen bir başka kasaba ise Ağrı'nın Doğu Beyazıt adlı kasabasıdır. Burada hem kasaba kaymakamının hem de kasaba halkının sanata ve sanatçıya bakışı ortaya konmaya çalışılır:

"Tuluat kumpanyaları bize: 'Oraya uğramayın!' demişlerdi, kaymakam, bir nemrut, tiyatroları asla uğratmaz… Musiki, saz, söz getirtmez… Onun da bir küçük cumhuriyeti vardır… Bir eski derviş olan kaymakam, eşrafı; eşraf da halkı tutmuştur…" (SS, s. 159).

Bundan önce kasabaya gelen kumpanyaları avarelikle ve kadınları açık saçık oluşlarıyla eleştiren kaymakam ve kasaba eşrafına karşı, kasabaya gelen Yeni Türk Tiyatrosu ekibi de kendini kaymakama sunmak için izin ister. Kaymakamın huzuruna çıkan tiyatro ekibinden Lokman ve Hoca, *"Efendim, makamlarına ve şahıslarına raz-ı tazimat etmeden geçmek istemedik. Kasabanın misafiriyiz… Biz bir vesile-i terbiye telâkki ediyoruz tiyatroyu…"* (SS, s. 159-160) diyerek kendilerini ifade etse de tiyatro ekibi, bu kasabada yer edinemeyip yine yollara düşer. Daha sonra yoğun kış şartlarında yoluna devam edemeyen ekip, Van'ın küçük bir kabasında mahsur kalır. Konakladıkları bir başka kasabada ise kasaba kaymakamının tiyatro ekibini benimsediği ve onlara yardımcı olduğu görülür. Evlerin dağınık bir biçimde yerleştiği bu kasabada ekip biraz da olsa para kazanabilmek için kendilerini tanıtma yoluna başvurur. Ekipten Hakkı, Kambur, Gazali ve Dürdane evlerin arasında davul ve zurna ile dolaşarak kasabaya bir tiyatro ekibinin geldiğini ilan eder ve seyirci toplamaya başlar. Hatta seyirci toplama işinde daha etkili olabilmek için kasabanın sokaklarında kaymakamın da dolaşmasını sağlarlar. Gazali'nin, *"Kasabayı hiç görmeyecek miyiz?"* (SS, s. 169) demesi üzerine kaymakam, *"Buyurun gezelim!.."* (SS, s. 169) diyerek kasabayı dolaşan tiyatro ekibine eşlik eder. Kaymakamın da görsel desteğini alan kumpanya, kasabanın sokaklarında reklamlarını yaptıktan sonra üç akşam çeşitli oyunlarla seyirci karşısına çıkar.

Lokman, *"Hudut boyundaki kasabalarda umduğumuzdan fazla bir kalabalıkla oynadık ve ummadığımız kadar çok para topladık."* (SS, s. 169) diyerek kasaba halkının tiyatro ekibine gösterdiği ilgiyi ortaya koyar. Uğradıkları kasabaların bürokrasisi ve halkı tarafından benimsenen kumpanyanın, oyunlarını sergileyebildikleri ve buradan gelir elde ettikleri görülür. Bu tür mekânlarda bir yandan insanların sanata ve sanatçıya bakışı ortaya konurken öte yandan bu mekânlar, tiyatro ekibi tarafından açık geniş mekân olarak algılanır. Tiyatro ekibinin bu algısı, *"Kazalara uğruyoruz. Onlar, cer hocaları ve kırlangıçlar gibi tiyatro oyuncularına da alışmışlardır. Karşılamasını biliyorlar… birinde bir mektep hocası, birinde bir memur karşımıza çıkıyor…"* (SS, s. 177) şeklinde dile getirilir. Tiyatro ekibi, uğradıkları kasabalarda bazen bir mektep hocasının bazen de bir memurun kendilerini karşıladıklarını ifade ederek Anadolu'nun kasaba ve köylerinde tiyatroya bakışı gözler önüne serer.

Yeni Türk Tiyatrosu'nun uğradıkları her kasabada her zaman ilgiyle karşılanmadığı da görülür. Tiyatronun ilgiyle karşılanmadığı ve ekibin iş yapmadığı bu kasabalarda Hakkı ve Kambur'un ekip için türlü türlü fedakârlıkta bulunduğu, kahvelerde ve meydanlarda sergiledikleri gösteriler ve oynadıkları ortaoyunu ile ekibin günlük yiyecek ihtiyaçlarını karşıladığı görülür. Yine uğradıkları bir başka kasabada Halkevi Reisi, tiyatro ekibinin kasabada kalmasını, *"Ayıptır bizim için bir tiyatronun gitmesi… Vali, kalmış olsaydı bir tiyatromuz da olacaktı."* (SS, s. 188) sözleriyle dile getirir. Bundan önce giden Vali'nin kasabada bir tiyatro binası yaptırmak amacında olduğunu ancak bunu gerçekleştiremeden gittiğini belirtir. Ekip daha sonra kasaba kaymakamının yanına uğrar. Kaymakam, bu kişilere, *"Tiyatro, mekteb-i edeptir … yazık ki sizleri göremeyeceğiz; çünkü henüz bir tiyatro binamız yok!.."* (SS, s. 190) cevabını verir. Bu cevap, kasaba kaymakamının çözüm odaklı olmadığını ortaya koyar. Tiyatronun eğiticiliğinden bahsedilirken tiyatro gösteriminin yalnızca bir tiyatro mekânıyla/binasıyla sınırlandırılması tezatlık oluşturur. Bu hâliyle kaymakamın hem sanata ve sanatçıya karşı olumsuz tutumu hem de halkı için görevini tam olarak yerine getirmeyişi ve yozlaşmışlığı gözler önüne serilir.

Vurun Kahpeye romanında ise Aliye, öğretmen olarak gittiği kasabada, eşraf aileleri karşısındaki güçlü duruşu, çalışkanlığı ve esnaf çocuklarını benimseyip sevmesi gibi nedenlerle özellikle kadınlar arasında çok sevilen bir kişi hâline gelir. Çocukların hem bireysel hem de bilimsel açıdan yetişmesi için fedakârlıkta bulunur. Yoksul ailelerin, felaketzedelerin dertlerine ortak olur; bu nedenle yerli kadınlar arasında bütün kasabanın

kızı olarak algılanır ve sevilir. Aliye'nin, özellikle kasabanın yoksul aileleri tarafından sevilip önemsendiği romanda şöyle dile getirilir:

"... Aliye bütün dedikodulara, bütün müşkülata rağmen kalbinin en genç ve en imanlı kudretiyle mektepte çalışıyordu. Maarif Müdürü'nün şüpheli yardımına, karısının kıskanç bühtanlarına (iftiralarına) Hüseyin Efendi'nin tehlikeli gayzından (öfkesinden) doğan etrafındaki vahim havaya rağmen mevki kazanıyordu. Evvela kasabanın yerli kadınlarının muhabbetlerini kazanmıştı. Mektepte çocuğu olan her ana, ona büyük bir muhabbetle sarılmıştı. Fazla olarak Hüseyin Efendi'nin muhitindeki ihtiras ve biraz da incizap (kendine çekme), onu Ömer Efendi'den Allah'ın emriyle istemesine müncer (varmış) ve Aliye derhâl reddetmişti. Bundan sonra sıra ile eşraf oğullarının taleplerini birer birer reddedişi ona çok iyi bir isim yapmıştı. Tabii bu Maarif Müdürü'nün ümitlerini kabartmış, ötede beride Aliye'nin kendisine âşık olduğu için gençleri reddettiğini söylemişti. Bu, yerli kadınlarla muhabbetlerine mukabil, memur hanımlardan ona karşı pek kuvvetli bir husumet uyandırmıştı. Bir zaman geldi ki bütün kasaba leh ve aleyhinde yalnız Aliye ile alakadar, yalnız Aliye'yi konuşuyordu. Hatta Aliye, Yunanların İzmir'i işgali kadar heyecanlı bir mevzuydu." (VK, s. 39-40)

Kasaba eşrafından Kantarcıların Uzun Hüseyin başta olmak üzere diğer eşraf oğulları, güzelliği ile tüm kasabanın dilinde olan Aliye ile evlenmek ister. Aliye'nin, kasabada sözü geçen ve maddi ve manevi anlamda gücü temsil eden bu kişilerin evlilik teklifini kabul etmemesi, kasaba kadınlarının gözünde daha değerli olmasını ve onların sevgisini kazanmasını sağlar. Öte yandan Aliye'nin, okulda laik tarzda eğitim vermesi ve her şeyden önce Kuvayımilliye Komutanı ile nişanlı olması, kasabada Hacı Fettah Efendi adındaki din adamını rahatsız eder. Hacı Fettah Efendi, Aliye'nin kasabada yüzü örtüsüz dolaşmasını ve Yunan Kumandanı Damyanos'la Rumca konuşabilmesini bahane ederek kasaba halkını, Aliye'nin ahlaksız bir kadın olduğuna dair ikna etmeye çalışır. Hacı Fettah Efendi'nin, Aliye'ye karşı halkı kışkırtması romanda şöyle yer alır:

"Hem bu çeteler her yerde kadınlara saldırıp duruyorlardı. Herkesin namuslu ve yerli kızlarını buna maruz etmektense işte İstanbul'dan gelmiş, kimsesiz, belki de hakikat kahpe olan Aliye'yi Tosun'un önüne atıvermek müreccahtı (yeğdi). Onun şimdiye kadar erkeklere yüz vermemesi filan hep ağızdı. Namuslu olsa yüzü açık gezer miydi?" (VK, s. 47)

"Kumandan'la Aliye'nin Rumca konuşması ve Kumandan'ın gösterdiği inkıyat (boyun eğiş), Fettah Efendi'yi çıldırttı. Demek bu, çarşaf giymiş bir gâvur kızıydı, herhâlde gâvurca söylediği için bir gâvur karısı kadar mekruhtu …" (VK, s. 111)

Hacı Fettah Efendi'nin söylediklerine inanan kasaba halkı, Aliye'nin kasabaya İstanbul'dan gelmesini ve yüzünün açık gezmesini delil kabul ederek onun ahlaksız bir kadın olduğuna kanaat getirir. Aliye'nin Rumca konuşması da onun Müslüman gibi görünen bir gâvur olduğu tezinin ortaya atılmasına ve kasabada bir düşman gibi algılanmasına neden olur.

Yaşanan bazı olaylar nedeniyle Aliye'nin, kimi zaman kasaba kadınları tarafından kurtarıcı olarak algılandığı görülür. Kuvayımilliye Komutanı Tosun Bey, Hacı Fettah Efendi'nin Aliye hakkındaki tasavvurlarını öğrendikten sonra Hacı Fettah Efendi'yi göz altına alır. Kasabada gerek Kuvayımilliye birliği hakkında çıkan dedikodular gerekse Hacı Fettah Efendi'nin asılacağı yönündeki dedikodular, kasaba kadınlarını endişelendirir. Bunun üzerine Tosun Bey ile Aliye arasındaki yakınlığı öğrenen kadınlar, çareyi, Aliye'den yardım istemekte bulur. Bir kadın kafilesi, matem havası içinde ağıtlar yakarak okula Aliye'nin yanına gelir ve duydukları endişeyi büyük bir ruhi bunalım içinde Aliye'ye aktarır. Kadınlar, *"-Ah, erkeklerimiz, öz ebilerimiz (ev sahiplerimiz) perüşan oldu, ocağımız söndü. Öz ebilerimizi asacaklarmış, ah sen bizi gurtaracan!"* (VK, s. 62) diyerek Aliye'nin boynuna sarılır ve onun elini, yüzünü öperler. Aliye de onların bu hâli karşında kayıtsız kalmaz ve onları teskin eder.

Kuyucaklı Yusuf romanında ise kasabaya dışarıdan gelen bir kişi olan Kaymakam Salâhattin Bey'e kasaba halkının bakışı, onun ölümünden sonra daha net bir şekilde ortaya konur. Salâhattin Bey, on yıldır Kaymakam olarak görev yaptığı bu kasabada yerli halkla ve özellikle eşrafla gereksiz yakınlık kurmaktan kaçınmış ve bu sayede kimseyle herhangi bir konuda sorun yaşamamıştır. Kaymakamın bu duruşu ve eşrafı halktan üstün tutmaması, kasaba halkının sevgisini ve saygısını kazanmasını sağlar. Kasaba halkı, Edremit kasabasının Salâhattin Bey ile sakin ve huzurlu bir ortama kavuştuğunu düşünerek ona güven duyar. Bu nedenle Salâhattin Bey'in ölümünden sonra tüm kasaba halkı, Kaymakam'ın evinin önünde üzüntü içinde toplanır ve ona son görevini yerini getirir. Kasaba halkının Salâhattin Bey'e duyduğu sevgi, cenaze töreni aracılığıyla şöyle ifade edilir:

"… bu adama karşı Edremit halkı son ve içten bir alaka göstermek için yığın yığın toplanmıştı. Bayram Yeri Camii'nin önüne kadar bütün duvar kenarları, çömelip

oturanlarla doluydu. Halk, farkında olmadan, bu adamla beraber başka bir şeyin de gömüldüğünü, sessiz Edremit'te senelerden beri devam eden bir sükûnetin artık maziye karıştığını hissediyordu. Dünyadan elini eteğini kesmiş bir kasabanın gene dünya ile pek alakası olmayan bir kaymakamı vardı ve o şimdi burası ile bağlarını büsbütün keserek kasabayı ve halkını, zamanın müthiş bir süratle dönmeye başlayan ve sarsıntıları buralara kadar gelen çarkına terk etmişti." (KY2, s. 160)

Kasaba halkı farkında olmadan Salâhattin Bey'in güzel duruşuna o kadar bağlanmıştır ki onun ölümünden sonra kasabada büyük bir eksiklik olacağının bilincindedir. Salâhattin Bey'i, dış dünyanın sorunlarına karşı kendilerini koruyacak âdeta bir kalkan olarak görür. Kasabada sağlanan huzur ortamının Kaymakam Bey sayesinde oluştuğunu ve onun ölümüyle beraber bu huzur ortamının bozularak dünyada yaşanan pek çok sorunla karşı karşıya geleceklerini düşünür ve endişe duyarlar. Bu nedenle on yıldır kendilerine huzurlu ve güvenli ortam sağlayan böyle bir insana karşı vefa borçlarını göstermek için onu son yolculuğunda yalnız bırakmazlar. Bütün bunlar, kasaba halkının, kasabaya dışarıdan gelen Kaymakam Salâhattin Bey'e olan sevgisini, saygısını ve onu içtenlikle benimsediğini gösterir. Kaymakamlıkta çalışan Memur Hasip Efendi'nin cenaze işlemleriyle ilgilenmesi ve aralıksız gözyaşına boğulması, Salâhattin Bey'in bir amir olarak da sevildiğini kanıtlamaktadır.

İnsan Kurdu romanında ise kasabaya çalışmak için köyden gelen Ali, tüm umudunu bu kasabaya bağlar ve kasabadan başka hiçbir yerin hayalini bile kuramaz. Burada çalıştığı süre içinde Gülizar adında gayriahlaki hayat yaşayan bir kadının kızına âşık olur ve onunla evlenir. Gülizar, evine damat gelmesiyle beraber kötü yaşantısını bırakır ancak kasabanın erkekleri bu durumdan rahatsız olur. Gülizar'ın bu yaşantısını bırakmasında damadı Ali'yi suçlarlar. Tam bu noktada kadın-erkek pek çok kişinin, köyden gelen Ali'ye karşı bakışı ortaya konur. Kadınlar, Ali'yi Gülizar'ın gerçek yaşamını bilmeyen parmak kadar bir çocuk ve köylücük olarak değerlendirir. Erkekler ise Gülizar'ı ve kızını bırakması konusunda Ali'yi öldürmekle tehdit ederler:

"Bak yiğit… Sana yazık olur sonra. Bu kasabayı dar ederler sana, komazlar. Var git, doğru yoluna. Gülizar'ın da kızının da başını bırak."

Ali, "Gülizar…" diyecek oldu. Burnunun ucuna sokulanı dışlık mintanının yakasını avuçladı. Bir sarstı, sırtını arabanın demir kenarına vurdu.

"Ben ne söylüyorum lan…" dedi. "Canını seviyorsan… İşte o kadar. Bizden kulağını bükmek. Sonra demediler … deme." (…)

Haydi yoluna şimdi, tozut. Biz akşama varıyoruz. Erkeksen, çık önümüze dur…" (İK, s. 63)

Bu diyaloglardan kasaba erkeklerinin, Ali'ye bakışı ortaya konur. Kasabanın erkekleri, Gülizar'a giden yolda Ali'yi, engel olarak görür bu nedenle söz konusu kasabada onun bulunmasını istemez. Var olan düzenin Ali nedeniyle bozulduğuna inandıkları için Gülizar ve kızını bırakıp bu kasabadan gitmemesi hâlinde öldürüleceğini Ali'ye açıkça ifade ederler.

Rahmet Yolları Kesti romanında ise Arzuhâlci Bilâl Efendi, Sungurlu kasabasına gelerek burada arzuhalciliğe başlar. Okuma-yazma bilmeyen saf kasaba halkı, resmî işlerini halletmek için ilk önce ona başvurur. Halkın kendisine olan ihtiyacını bilen ve resmî makamlarla da arası oldukça iyi olan Bilâl Efendi, kişisel ve keyfî çıkarları doğrultusunda yazacağı dilekçelerle kasaba insanının âdeta kaderini belirler. Bilâl Efendi'nin bu gücünü bilen halk, onun türlü oyunlarına maruz kalmamak için kendini, onunla iyi ilişkiler içindeymiş gibi göstermeye çalışır. Bu bağlamda kasaba halkının Bilâl Efendi'ye bakışı, romanda şöyle yer alır:

"Bütün Sungurlu milletinin bu yamru yumru heriften hangi sebeple çekindiği işte meydanda... Allah'ın bildiğini kuldan niçin saklamalı? Kendisi bile, bunca yılın eşkıyası, 'Dağlar müfettişi koca Uzun İskender' olduğu hâlde bu namussuzdan korkmuyor mu? Herifteki namert oyununa bak! Arif Ağa denilen kavatın evini, ocağını bir hamlede söndürecek de külünü rüzgâra verecek! Yapar mı yapar (...) gelip Sungurlu'ya yerleşiyor, çarşının ortasında istidacı dükkânı açıyor. Esasında açtığı dükkân filan değil, fesat kuyusu… Makineye çöktü mü bitti. Pazar günleri dükkânın önü karınca düğünü gibi kaynar." (RYK, s. 53-54)

Kendine hatırlı dostlar edinerek kasabada yer bulan Bilâl Efendi, muska yazarak halkın dinî duygularını ve parasını istismar eder ve yetim hakkı yer. Kendi çıkarı doğrultusunda türlü oyunlara başvurarak *"fesat kuyusu"* olarak nitelendirilen arzuhalci dükkânında kasaba halkı aleyhine en güçlü silahtan bile daha etkili olduğunu söylediği iftira dilekçeleri yazar. Bu hâliyle Bilâl Efendi, kasabada kimsenin karşı karşıya gelmek istemediği sevilmeyen bir kişidir. Buna rağmen dükkânı pazar günleri bile büyük rağbet görür.

*Yediçınar Yaylası'*nda ise Kırım Savaşı yıllarında kasabaya Kambur Kadı adında bir kadı gelir. Bu kadı, kasabaya geldiği andan itibaren kasaba halkının tepkisini çeker. Halk, bu kadının kasabaya uğursuzluk getirdiğine bu nedenle kasabadan derhâl gitmesi gerektiğine inanır. Kasaba halkının Kambur Kadı'ya bakışı, romanda diyalog şeklinde şöyle dile getirilir:

"Buraya ilk geldiği gün, Allah'ın hikmeti canım, tam üstüne varmaz mıyım? Baktım, katırcılar katırın üstünden alelacayip bir şey indirmekteler. Sokuldum. Hey Yarabbi! Adam desem değil, şebek maymunu desem, değil... Meğer bu mülevvesmiş... Görmemle: 'Tamam!' dedim, 'uğursuzluk, Çorum toprağına ayak bastı ki, çok kötü bastı!'

—Doğru demişsin: Osmanlı mülkünü bu kambur, az kalmış ki batıra... Her gittiği yerin Müslümanı, 'Ölürse biz bunu toprağımıza gömdürmeyiz. Gömdürsek de boş... Toprak kabullenmez!' diyerek kâğıt mühürlemiş. Geberecek yer bulamadığından yollara düşmüş... Dünyadan bizim haberimiz mi var? Buraya şeytanın kendisi gelse de, 'Beni İstanbul şeyhislâmı size kadı yolladı' dese, biz, 'Hoş geldin, safa geldin, buyur!' diyerek önüne vezir sofrası dökeriz (...) 'Şeytan' dedin! Şeytana kurban olayım. Bunun yanında şeytan, cennet yerinin meleği, melâikesi... Bu kambur, fukara şeytanın boynuzuna salıncak kurup kırk yıl sallanmış bir kambur... Benim aklımın ermediği... Avanaklık bizim alnımızda yazılı mı ki, bu herif dünyanın hiçbir yerinde taban tutturamamış da burada barınabilmiş?" (YY, s. 6)

"... şimdiyecek hiç uğradık mıydı? Kitapların yazmadığı böyle sırtı çekmeceli bir belâya? İşte sonunda, kasabanın âyanını, eşrafını birbirine düşürdü ki ayırabilirsen haydi ayır bakalım! (...) Ben bundan gerisini gayet kötü görmekteyim ağa... Bize uğursuzluk bulaştı. Biz bunun derdini bir zaman çekeriz.

—Yahu, bu namert Kambur'un garazı nedir? 'Ulan' desem, 'sen bizim bunca yıllık kasaba düzenimizi neden bozarsın?'

—Evet, bu herif gelene kadar, buraların düzeni, kağnı gibi gıcırdayarak giderdi. Say ki bir tekeri Çakır Kâhyaların Halil Efendi, bir tekeri âyanımız Dilâver Ağa... Şimdi elin yedi kat yabancı kamburu birkaç para vuracağım diyerek, bu gidişi berbat eder de arabayı gündüz gözüne yardan uçurursa, iki taraf da zarar eder." (YY, s. 7)

Kasabaya Kambur Kadı'nın gelmesiyle mevcut düzen bozulur ve kasaba halkı ileride olacaklardan endişelenmeye başlar. Kasaba, Çakır Kâhyaların Mültezim Halil Efendi ile Âyan Dilâver Ağa adında iki ağa tarafından idare edilirken kasabaya gelen Kambur Kadı'nın bu iki ağayı birbirine düşürmesiyle dengelerin değiştiği görülür.

Teneke romanında ise kasaba halkının dışarıdan gelene bakışı, kasabanın özellikle nüfuzlu kişilerinin, kasabaya yeni atanan Kaymakam Fikret Irmaklı'ya yaklaşımıyla ortaya konur. Bu yaklaşım aynı zamanda ağa ve eşrafın, bürokrasiye bakışını gözler önüne serer. Daha önce Anadolu'yu görmemiş, İstanbul'da okuyan ve yetişen genç aydın ve memurların, Anadolu'ya ön yargılı bakışı, o dönemin bilinen bir gerçeğidir. *Teneke* romanında da söz konusu kasabanın ağa ve eşraf gibi nüfuzlu kişileri, kasabaya gelen Kaymakam'ın, Anadolu'nun kasaba ve köylerini geri kalmış, bakımsız ve yozlaşmış insanların hüküm sürdüğü yerler olarak hayal ettiğinin ve tüm olumsuzlukları göze alarak geldiğinin bilincindedir. Bu nedenle kasabanın mütegallibe kesimi, ilk olarak yeni gelen Kaymakam'a bu algının yanlış olduğunu göstermeyi amaçlar. Bu kişiler, kendilerini samimi ve şirin göstererek Kaymakam'a istediklerini yaptırmak için pek çok girişimde bulunur. Bu amaçla kasabanın en güzel evi, en güzel şekilde Kaymakam Fikret için döşenir. Kaymakam Fikret, kasabaya henüz gelmeden onun bir fotoğrafı tedarik edilir. Nerde doğduğu, ailesinin kimler olduğu, kaç kardeşinin olduğu, öğrencilik yaşamındaki başarı durumu, nelerden hoşlandığı, zaaflarının olup olmadığı gibi pek çok şey hakkında bilgi sahibi olunur. Ağa ve eşrafın bu çabası, bir maşa olarak kullanmak istedikleri kişiyi en ince ayrıntısına kadar tanıma ve çözümleme isteğini ortaya koyar. Ağa ve eşrafın tüm bu hazırlıklarının ardından kasabada bulunan on dört otomobil ve civar kasabalardan tedarik edilen otomobil ve otobüslerle Ceyhan İstasyonu'na Kaymakam'ı karşılamak için yola çıkılır. Bu karşılama törenine iki davul ve zurna da eklenerek coşkulu bir kalabalık hazır edilir. Kaymakam'ı karşılamak için yapılan bu hazırlıklar, romanda şöyle dile getirilir:

"Günü, saatı dakikayı öğrendiler. Bir alayı vala ile cuma günü saat beşte yola çıkıldı. Otomobilleri en güzel elbiselerini giyinmiş çeltikçi ağaları, memurlar binmişlerdi. Otobüslere kasabanın delikanlıları, çığırtkanlar, 'yaşa, var ol' diye durmadan bağıracaklar bindirilmişti. Otobüslerin en üstüne binmiş davulcular durmadan çalıyorlardı. Kasabadan bir hay-ü-hüy içinde çıkıldı.

Otomobiller Ceyhan istasyonunun önüne sırasıyla, güzelce dizildi. En öndeki çiçekler içinde kalmış otomobil, son model bir Kayzerdi." (T, s. 16)

Ağa ve eşrafın, genç ve tecrübesiz gördükleri bu Kaymakam'ı, yanıltmak ve kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak için hiçbir masraf ve girişimden kaçınmadıkları görülür. Bu nedenle kendi kişisel çıkarlarını ön plana çıkaran ve uygunsuz çeltik ekimi için gerekli ruhsat iznini alabilmeyi amaçlayan ağa ve eşraf, gösterişli bir karşılama töreni ve yapmacık tavırlarla kasabaya yeni atanan genç Kaymakam'ın gözünü boyamaya çalışır. Kasabanın öne

çıkan ağalarından Murtaza Ağa'nın, Kaymakam hakkındaki şu düşünceleri bu durumu kanıtlar:

"Onun işi tamamdır. Murtaza Ağa bunun başka türlü olamayacağını kesinlikle bilir. Tecrübeyle sabittir. Böylesi genç, kim olursa olsun, al kullan, maşa yap. Dünyanın en güzel maşaları böylesi genç idare adamlarından yapılır." (T, s. 16)

Kasabaya hizmet etmek için gelen devlet memurlarının, kasabanın mütegallibesi tarafından sindirilmeye ve âdeta bir kukla gibi kullanılmaya çalışıldığı görülür. Mütegallibe kesiminin, kasabaya dışarıdan gelene ve bürokrasiye bakışının ortaya konduğu bu durum, toplumsal çöküşe ve devletin çöküşüne neden olan etkenlerin başında gelir. Toplumun bütünlüğü hiçe sayılarak bireyselliğin ön plan çıkması, toplumsal bölünmeleri ve devlet ile halk arasındaki kopuşu hızlandırır.

Kaymakam Fikret, bir süre geçtikten sonra çeltik ekimi yapan ağa ve eşraf kesiminin, kanun dışı ekim yaptığının ve sıtma hastalığı ile masum halkın ölümüne neden olduğunun bilincine varır. Bu duruma engel olmak için mütegallibe kesim ile mücadele eder. Bu noktada çeltik ekimi yapan ağa ve eşrafın, Kaymakam Fikret Bey'e bakışı da değişir. Kaymakam'ın çeltik ekim ruhsatını onaylaması için çeşitli tehdit ve yaptırımlara başvuran mütegallibe kesimi, Ankara'ya Kaymakam aleyhinde çekilen onca telgrafa rağmen bir sonuç alınamaması üzerine bir heyet belirleyerek Ankara'ya gönderir. Heyetin başında olan Murtaza Ağa, Dahiliye Vekiline, kurulan Cumhuriyetle beraber derebeyliğin sona erdiğine ve milletin artık hür olduğuna vurgu yaparak kasabaya atanan Kaymakam'ın, hâlâ derebeylik zihniyeti içinde halka zulüm ettiğini belirtir ve asılsız iddialarla Kaymakam Fikret Bey'i kötülemeye başlar. Kasaba halkının, usulsüz ekilen çeltiğe bağlı olarak sıtmaya yakalanmasını ve ölmesini yok sayarak bu vatan için cephede savaşan askerlerin gıda ihtiyacını karşılamak amacıyla pamuk yerine çeltik ekimi yaptıklarını savunur. Güçlü birkaç kişinin, daha çok para kazanmak keyfiyeti için kasabayı bir bataklığa çevirmesi problemi görmezden gelinir.

Murtaza Ağa ve beraberindekiler, Kaymakam için *"…ne demeye bir derebeyini başımıza yollarsınız? Sokakda, çarşıda gamçıyla adam döver. Ürüşvet alır, köylüleri soyup soğana çevirir. Dayiresi, görsen (…) ayağı çarıklı köylüylen dolar… Köylüler ona yağ getirirler, ekmek bile getirirler. Geldi geleli lokantadan yemek yemez (…)"* (T, s. 74-75) diyerek Kaymakam hakkında türlü iftiralarda bulunur. Bütün bu konuşulanlara inanan Dahiliye Vekili ise büyük bir yozlaşma örneği sergileyerek Kaymakam Fikret'in, Kars'ın

Kağızman kazasına sürgün edilmesine karar verir. Kasabaya dönen çeltikçi heyetinin, kendilerine çeltik ekim ruhsatı vermeyen Kaymakam'a karşı bir zafer kazanmış edası içindeki mutluluğu ve bu durumun kasabadaki algılanışı şöyle aktarılır:

"... Ankara'ya giden çeltikçi heyeti geldi. Pırıl pırıl arabalar ardı ardına dizilmiş, çarşının ortasından ağır ağır geçtiler. Çeltikçiler, başlarını otomobillerin pencerelerinden çıkarıp sevinçle dükkancıları selamlıyorlardı. Sonra pazaryerinde durdular. Kucaklaşıyor, öpüşüyordular. Bu mesut olayı zurnacı Kör Veli de duydu. Davulu çekip pazaryerine geldi. Pazaryeri öyle dolmuştu ki, iğne atsan yere düşmezdi insandan. Çeltikçiler, çeltikçilerin akrabaları, çeltik sakaları, elçibaşıları, su sahipleri, tarla sahipleri, dalkavukları, hasılı çeltikten en ufak bir çıkarları olanların hepsi gelmişti. Gülüyorlardı. Alay ediyorlardı." (T, s. 74)

Haklının, yoksulun kaybettiği; haksızlığın, zulmün ve güçlünün kazandığı bu durum, yalnız ve yalnız çıkar güçlerini mutlu eder. Böyle bir duruma imkân verdiği için devletin resmî kurumları başta olmak üzere *"çeltikten en ufak bir çıkarları olanların hepsi*" telafisi olamaz bir yozlaşma örneği sergiler. Güçlü ile güçsüzün, zengin ile yoksulun verdiği mücadelede yine güçlü ve zenginler kazanırken sıtma hastalığıyla evsiz barksız kalan halk, kendi kaderiyle bir başına çaresiz bırakılır.

Nâbi'nin Park Kahvesi adlı romanda ise kasabaya hizmet için gelen Mühendis Bekir ve Doktor Reşat Bey, özverili çalıştıkları ve eşrafa karşı yoksul halkın savunuculuğunu yaptıkları için kasaba halkı tarafından sevilip benimsenir. Ancak sonraki süreçte Mühendis Bekir ölür, Reşat Bey ise kasaba eşrafından Zati ve Hulki Bey'in çeşitli konularla halkı kendisine kışkırtmasına maruz kalır. Kasaba halkının, Mühendis Bekir'e bakışı ve onu sevip önemsediği romanda şöyle aktarılır:

"Kasabaya ilk geldiği zaman, enine boyuna bir delikanlıydı. Yüzünün sert hatları, ilk anda bende, aksi bir insan etkisi bırakmıştı. Çok az konuşan, karşısındakinin içini okurmuşçasına bakan gözleri vardı. İlk konuşma, tanışmadan sonra, hemen onun hiç de göründüğü gibi bir insan olmadığını anladım: Alçakgönüllü, açık kalpli, dosta dost, düşmana düşman bir adamdı. Geldiği sırada herkes, görünüşüne aldanıp kibirli, kendini beğenmiş, kasabamıza gelip giden, sıradan bir memur sanmıştı. Ne ki kısa bir sürede kendisini herkese, Kasap Salih'e bile bir kulp takan Lutfullah Efendi'ye de sevdirdi. Hele işine dört elle sarılması, sadece kasabamızda değil, kasabanın bütün köylerinde de hatırı

sayılır bir adam olmasını sağladı. Herkes Bekir Bey diyor, saygıyla ondan söz ediyordu." (NPK, s. 109-110).

Kasaba halkı, Mühendis Bekir'in, kasabalının tarım alanlarının sular altında kalmasını önlemek için özveriyle çalıştığının farkındadır. İş makinelerinin benzin tahsisatı olmadığı gerekçesiyle elinden alınmasına rağmen Mühendis Bekir'in pes etmeyerek kol gücüyle Menderes Irmağı'nın taşmasını engellemek için çaba sarf etmesi ve sonunda da ölmesi, kasaba halkının gözünde *"kendini kasabalının yararına feda eden bir kahraman"* (NPK, s. 116) olarak algılanmasını sağlar.

Romanda, kasabaya hizmet etmek için dışarıdan gelen aydın gençlerin, kasaba halkını bilinçlendirip aydınlatmasından endişe duyan kasaba eşrafı, bu gençlerin kasaba halkı tarafından sevilip benimsenmesini istemez. Bu bağlamda Mühendis Bekir'in ve Doktor Reşat Bey'in kasabaya hizmetlerini, kişisel çıkarlarına engel olarak gören Zati Bey, bu iki genci halkın gözünde karalamaya çalışır. Bu nedenle bir davette Mühendis Bekir ve Doktor Reşat Bey'in isyankâr ruhlu olduğunu ifade eder. Bu söylev Zati Bey'in, kasaba halkının algılarını kör etme ve bu algılar üzerinde hâkimiyet kurma çabasının sonucudur. Aynı şekilde Hulki Bey de kasabaya hizmet için dışarıdan gelen bu gençleri, her fırsatta eleştirme ve çeşitli iftiralarla kasaba halkının gözünde itibarsızlaştırma gayreti içine girer. Bu noktada Hulki Bey, başkişi Mustafa'yı, Doktor Reşat ve Mühendis Bekir aleyhinde kışkırtmaya çalışır. Bu durum romanda şöyle aktarılır:

"Mustafa, senin baban bu kasabadan, bu kasabanın yerlisi değil miydi? Deden de öyle, dedenin dedesi de… Ne ki sen, bu kasabaya dışardan gelmiş bir memur gibi davranıyorsun. Ben senden çok bu kasabalıyım… Bakıyorum bütün düşüp kalktığı insanlar, hep yabancılar. Haklı bulduğun kişiler de hep yabancı. Günün birinde bu gelip geçici kimselerin kasabadan defolup gideceklerini hiç düşünmüyor musun? Bir gün yine biz bize kalacağız; yine bizim yüzümüze bakacaksın… Sana dostça bir söz edeyim; vazgeç şu adamların dalkavukluğundan! Aklını başına al, biraz da kendi çıkarını düşün… Bu adamların bizim kasabamızda bir alıp verecekleri yok. Aylıklarını, bizim rüşvet ve sadakalarımızı alıp geçerler. Seninse ekmeğin bu kasabadan. Onların kasabanın çıkarına diye davranışlarına nasıl inanıyorsun? Bu memur milleti zaten halkı, bizi kıskanır, her bir işimizi yokuşa sürer…" (NPK, s. 79)

Hulki Bey'in bu düşünceleri, kasabaya dışarıdan gelenlerin kasaba eşrafı cephesinde nasıl algılandığını ortaya koyar. Buna göre Hulki Bey, kasabanın yerlilerinin, kasabaya

dışarıdan gelen insanlarla gereğinden fazla muhatap olmaması gerektiğini düşünür. Kasabaya hizmet aşkıyla gelen bu aydın gençleri, *"yabancı"* nitelendirmesiyle dışlar ve onları düşmanmış gibi göstererek kasaba eşrafından rüşvet almakla suçlayacak kadar basitleşir.

Kasaba halkının dışarıdan gelene bakışı, Belediye Doktoru Reşat Bey'in sağlık çalışmaları noktasında da kendini gösterir. Kasabanın su kuyularına, hela sularının sızmasıyla kasabada tifo hastalığı baş gösterir. Belediye Doktoru Reşat Bey, Belediye Meclisi'nin su kuyularının kapatılması kararına raporuyla onay verir. Kapatılan kirli su kuyularının yerine Belediye'nin kasabadaki her eve demir borularla temiz şebeke suyu getirmesine rağmen Zati Bey, kasaba halkının susuz bırakıldığını ve halka büyük masraf çıkarıldığını bahana ederek kasabada Reşat Bey aleyhinde karalama kampanyası başlatır. Aynı şekilde sağlık koşullarına uymadığı ve yangına karşı önlemi olmadığı gerekçesiyle kasaba sinemasının, Belediye'nin kararı ve Reşat Bey'in verdiği raporla geçici olarak kapatılması, yine kasabanın ileri gelenlerini küplere bindirir. Bu insanlar, Reşat Bey aleyhinde, *"Yaptığı ettiği yeter gayri diyerekten milleti kışkırtı(r)."* (NPK, s. 121). Zati ve Hulki Bey gibi kişilerin kışkırtmasına gelen sinema sahibi Ahmet Efendi'nin de sinemaya bir havalandırma bacası ve yangın durumunda insanların sinema salonundan hemen çıkabilmesi için sokağa açılan bir yangın kapısı yaptırmak yerine Doktor Reşat Bey'e isyan ettiği görülür. Ahmet Efendi'nin Reşat Bey'e olan isyanı romanda, *"Geçen gece kafayı çekip, Doktorun yedi ceddine okuyarak sinemanın bu onarımını yapmayacağını ilan etti. Hem de Nâbi'nin Park Kahvesinin ortalık yerinde…"* (NPK, s. 121) şeklinde dile getirilir. Kasabanın Zati ve Hulki Bey gibi hâkim güçleri; yalnızca kendilerinin, kasabada tek sözü geçen ve hâkimiyet kuran kişiler olmasını ister. Bu nedenle kasabaya dışarıdan gelen birinin, kasabanın yararına bile olsa kasabada söz sahibi olmasına tahammül edemez ve türlü hilelerle bu kişilere karşı cahil kasaba halkını her fırsatta kışkırtma yolunu seçer. En sonunda da Reşat Bey'i kasabadan sürdürerek söz konusu kasabadaki hâkimiyetlerini devam ettirir.

Denizin Çağırışı romanında ise küçük bir kasabaya öğretmen olarak giden başkişi, kasaba okulu ve öğrencileriyle ilgili gerçekleştirmeyi düşündüğü ideallerinin, yozlaşmış bürokratik engeller neticesinde bir bir sindirilmesinden sonra kasabada yalnızlaşmaya başlar. Bir süre sonra kahveci çırağından kasabanın zengin eşrafına, memurlarından, kadın ve erkeğine kadar ayırt etmeksizin kasabada herhangi bir kimseye yakınlık göstermeden herkesten uzak durmayı tercih eder. Bu durum kasabada kimilerine göre başkişinin kibirli ve kendini beğenmiş olarak algılanmasına sebep olurken kimilerine göre ise başkişinin

ağırbaşlı biri olarak algılanmasını sağlar. Bu nedenle bir kısım kasaba insanı, başkişiyi sevmezken çoğunun, ona saygı duyduğu görülür.

Karanlık Dünya romanında ise kasaba halkının, dışarıdan gelenlere bakışı kasabanın ihtiyar hâkimi Kadıbaba üzerinden somut bir şekilde ortaya konur. Yıllar önce kasabaya gelerek yerleşen Kadıbaba, zamanla kendi kural ve yaşayışını değiştirmiş; kasaba halkının kurallarını, değerlerini ve yaşayışını benimsemiştir. Bu bağlamda başkişi Ahmet, Kadıbaba'nın, iyi bir eğitim almış kızını kasabada akşama kadar evin içinde oturtarak ona bir görücü gelmesini bekleyişini, şaşılacak bir durum olarak değerlendirir ve bu durumu, kasabanın, dışarıdan gelenlerin yaşayışının belirleyicisi olduğu şeklinde yorumlar. Mazılık kasabasının, dışarıdan gelen insanların yaşayışından hiç etkilenmediğini ve yeniliklere kapalı olduğunu ancak dışarıdan gelen herkesi kendi yaşamına göre yönlendirip tertip ettiğini Ahmet şöyle dile getirir:

"Şu Mozambiklerde ne tuhaf bir hava vardı. Şehirliler onlara kendi görgülerini aşılayacakları yerde itaatli bir talebe gibi onların görenekleri altına giriveriyorlardı, öylesine bir itaat ki… En küçük bir pot kırmamak için içleri titriyordu. Şehirlinin bildiği yüz şeye mukabil köylü bir tek şey biliyordu; fakat bu bilgi tarlalarda kavrulmuş, çelikleşmiş vücudları kadar sağlam ve kuvvetliydi. Kendi cehaletlerini gayet tabii gördükleri, umursamadan karşıladıkları hâlde şehirlinin o bir tek şey üzerindeki bilgisizliğini asla affetmiyorlardı. Tayyare, elektrik, tank, hertz dalgaları, Arşimed kanunu, Öklid hendesesi, Aynştayn nazariyesi… Köylü bütün bunları bilmeyebilirdi ve bilmediğinden ötürü de hiçbir utanç duymazdı. Ama bir şehirli, tarlada henüz başak hâlinde bulunan arpa ile buğdayı birbirinden ayıramazsa bu; dünyanın en gülünç, en ayıplanmaya değer hadisesi olurdu." (KD, s. 43)

Aynı şekilde Kadıbaba'nın gençliğinde kasabada yaşadığı bir olay, kasaba halkının, dışarıdan gelenleri nasıl sindirdiğini somutlaması açısından önemlidir. Kadıbaba, kadı vekili olarak kasabaya tayin edildiğinde kasabaya geleli iki saat bile olmadan çantalarını bıraktığı handan, Hükûmet Konağı'na giderken dizlerine kadar çamura batar. Arkadaşlarıyla tanışırken üstünün başının çamurlu olmasından dolayı onlardan özür diler. Karşısındaki kişiler, bu genç kadı vekilinin bu sözüne gülerek önemli olmadığını ve kasabanın bu çamurlu hâline yakında alışacağını ifade ederler. Bunun üzerine genç kadı vekili hiddetli bir şekilde *"Hayır diye(rek) Ben bu yollara alışamayacağım, bu yollar bana alışacak."* (KD, s. 44) cevabını verir. Hizmet için geldiği Anadolu'nun bu kasabasını, kendi ışığıyla aydınlatmayı

ve içinde bulunduğu bu mekânı geliştirip değiştirmeyi planlayan genç ve idealist hâkim adayı, tüm heyecanıyla elinden gelen her çabayı göstermesine rağmen bir süre sonra kasabaya bir etkide bulunamadığını görür ve kasabalıya yenik düşer. Bu durum romanda, *"Bu sözler Kadıbaba'nın Mozambiklere karşı ilk ve son şahlanışı olmuştu."* (KD, s. 44) şeklinde dile getirilir. Bu nedenle kasabanın ve kasabalıların, baskın güç konumunda kendisine dışarıdan gelen kişileri âdeta bir hamur gibi yoğurup işlediği ve onlara şekil verdiği görülür.

Kasabaya gelen kişilerin zamanla sindirilişinde kasabaların sahip olduğu sosyolojik ortamın ve baskının etkisi üzerinde de durulur. Kadıbaba'nın bile evlilik çağına gelmiş ve iyi bir eğitim almış kızını, genç bir hâkim adayı olan Ahmet'le tanıştırmak için bir bahaneye başvurması ve kendisinin hasta olduğunu ileri sürerek Ahmet'i eve davet etmesi, bu durumun en büyük göstergesidir. Bu sosyal baskıyı, Kadıbaba'nın eşi, *"Şehirlerde kızlar kocalarını sokaklarda buluyorlar, bizse damatlığa layık gördüğümüz bir delikanlıyı evimize davet etmekten çekiniyoruz."* (KD, s. 44) diyerek ifade eder. Bu durum romanda, *"Mazılık kasabasında genç bir kızla genç bir erkeğin tanışmasını ancak bir hastalık komedyası sağlayabilirdi."* (KD, s. 44) ifadeleriyle ortaya konur. Burada söz konusu kasaba halkının, dışarıdan gelenler üzerindeki hâkimiyeti ve baskın güç durumundaki hâli gözler önüne serilir. Bununla beraber çok uzun yıllar bu kasabada bulunan ve kasabanın yaşayışını her bakımdan benimseyen Kadıbaba artık kendini kasabanın yerlisi gibi görmeye başlar. Hatta kasabaya tayin edilen genç hâkim adayı olan Ahmet'i, bir kasaba yerlisi gibi karşılar. Kadıbaba, bu genç hâkim adayını kendi kızı Canan'a münasip olacak bir eş adayı olarak görür ve Ahmet'e bakışını ve onun hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade eder:

"Bu akıllı delikanlı istemiş olsaydı kendisine ne kadar iyi bir damat olurdu ya… Bunu düşünmek bile Kadıbaba'yı ferahlatıyordu. Herkese on sekizinde demekle beraber Canan iki ay sonra yirmi üçünü bitirecekti. Zaman süratle geçiyor ve hiçbir talip çıkmıyordu. Bekâr bir hâkim muavini Allah tarafından gönderilmiş bir nimetti. Bu nimetten istifade etmeyi beceremezse Kadıbaba kıyamete kadar kendisini affetmeyecekti. Ahmet'i cezbetmek için elinden geleni yapmıştı. Böyle işlerde acele etmemek lazımdı. Yavaş yavaş her şey yoluna girecekti." (KD, s. 17)

Kadıbaba, Ahmet'in sürekli kitap okuyan kültürlü yönünü, ağırbaşlılığını ve kasabaya elektrik getirmek için ortaya koyduğu girişimci ruhunu takdirle karşılar. Bu genci, kendi kızına layık bir eş olarak değerlendirir. Bunun için Ahmet'e her fırsatta kızından

övgüyle bahseder ve her sabah düzenli olarak okuduğu Buhariişeriften birkaç sayfa fazla okuyarak Ahmet'in, kendisine damat olması için Allah'a dua eder.

Yağmur Duası romanında ise İ… kasabasının ve özellikle erkeklerinin kasabaya dışarıdan gelen ziyaretçilerine karşı tavırları üzerinde durulur. Her türlü medeniyet ışığından yoksun olan bu kasaba insanının, dışardan gelen kişilere karşı da hiçbir iletişiminin olmadığı görülür. Bu durum romanda kasabaya dışardan gelen bir kişi olan Ferhat'ın gözünden *"Önünden geçtiğimiz kahvelerde, birbirlerine küs gibi asık suratlarla oturan erkekler bizi sessiz bir merakla takip ediyor, fakat selam vermiyorlardı."* (YD, s. 33) şeklinde dile getirilir.

3. 2. 26. 2. Dışarıdakinin İçeridekine Bakışı

Çeşitli sebeplerle Anadolu'nun kasabasına giden kişilerin, bu kasabalara uyumu veya uyumsuzluğu neticesinde kendini bu mekânlara ait hissetmesi ya da bu mekândan soyutlayarak çatışma yaşaması, dışarıdakinin içeridekine bakışını ortaya koyar. Bireyin, gittiği mekânlardaki uyumu bu mekânlara yüklediği anlamlarla ilintilidir. İncelenen romanlardan *Çalıkuşu* romanında mutluluk arayışı ile yola çıkan Feride'nin, gittiği kasabalarda etrafındaki insanlara yaklaşımı son derece sıcaktır. Feride bu yaklaşımını ve özellikle kasabadaki kadınları algılayışını, *"Ç…nin kadınları pek hoşuma gidiyor. Vefakâr, çalışkan, hayatlarından memnun, munis ve sade insanlar. Çalışmak gibi eğlenceyi de çok seviyorlar … Keşke ben de onların içinde doğsaydım … Komşularım, beni birdenbire sevdiler. Yalnız, aralarına karışmadığıma, bu eğlencelerden zevk almadığıma darılıyorlardı. Kibirli sanmasınlar diye onlara kul, köle oldum, mektepteki kızları gibi kendilerinden de elinden gelen nezaketi, yardımı esirgemedim."* (Ç, s. 266-267) şeklinde ifade eder. Feride'nin, Ç… kasabasının kadınlarını sevdiği ve onlara özenerek baktığı görülür.

Akşam Güneşi'nde ise başlangıçta kendini *"sürgün bir kraliçe edasıyla"* (AG1, s. 148) kasabadan soyutlama yolunu seçen Jülide, bir süre sonra çiftliğin ve etrafındaki insanların sükûnunu bozacak düzeyde etrafındakileri etkisi altına almaya başlar. Bu kişilerin içinde ilk sırada Ayşe yer alır. Jülide, nişanlı olan Ayşe üzerinden kasabanın kadınlarına, kasabada yapılan evliliklere, kadın-erkek ilişkisine ve erkeğin, eşine bakışına dair düşüncelerini şöyle dile getirir:

"Kocan gündüzleri tarlaya, akşamları kahve yahut meyhaneye gidecek. Evinizde güzel güzel çalışacaksın… Ne tatlı meşguliyetlerin olacak… Birer birer doğan mini minilerine babalarının eski çamaşırlarından gömlekler dikeceksin… Tırnakların tencere

diplerinde kırılacak… Ocaktaki ıslak odunları üflerken gözlerin yanacak… Gece, çocuklarını uyuttuktan sonra kendi kendine türküler söyleyerek erkeğini bekleyeceksin… Gece yarısından sonra o, yorgun yahut sarhoş, eve gelecek… Yemeğini soğuk bulduğu için homurdanacak… Yahut daha başka bir hiç için kavga çıkaracak azarlayacak, belki de daha ileri gidecek… Fakat ne ziyanı var? Namuslu bir adamın her şeyi iyidir…" (AG1, s. 150-151)

Jülide bu düşünceleri ile kasaba kadınına bakışını ortaya koyar. Kasaba kadınını pek çok açıdan aşağılayarak onların yaşamının insani şartlardan uzak ve sefalet içinde olduğunu ifade eder. Ona göre kasaba kadını, "birey olamamış" ve özgürlüğü kısıtlanmış bir varlıktır. Jülide, kadın-erkek ilişkisine de dikkat çekerek kadını, evlendikten sonra kendi yalnızlığı içinde kaybolan yaşamdan soyutlanmış biri olarak değerlendirir. Jülide'nin bu düşüncelerini tehlikeli bulan Nazmi Bey, Jülide'nin Ayşe üzerindeki korkunç etkisini ve bu konudaki endişesini şöyle dile getirir:

"Beni, en ziyade düşündüren şey Ayşe'nin benim kır menekşelerine benzeyen masum Ayşe'min yavaş yavaş değişmeseydi. Jülide, ilk zamanlarda ona bir hizmetçi muamelesi ediyordu. Fakat şimdi aralarından su sızmaz iki arkadaştılar. Ayşe'nin güzel, uzun saçları yavaş yavaş kesilmişti. Giyinişi, hâl ve tavrı günden güne değişiyordu." (AG1, s. 148)

Nazmi Bey hem dış görünüş hem de evliliğe bakışı noktasında Ayşe'deki bu değişimi, korkunç bir ruh hastalığının başlangıcı olarak değerlendirir.

M… kasabasında beklentilerine karşılık bulamayan Jülide, içinde bulunduğu kasabanın kuşatıcılığı karşısında, âdeta ezildiğini hisseder. Nazmi Bey, Jülide'nin kasabada olması nedeniyle içinde bulunduğu ruh hâlini, *"… günün birinde bu sessiz, sakin adaya düşünce hayal kırıklığına uğradı. Buralara bir türlü alışamıyor."* (AG1, s. 166) şeklinde ifade eder. Mekân bir düzlemdir, atmosferdir. Mekân olarak bir bina, bir şehir ya da dünya, her zaman bir şekilde tüm varlık ve nesneleri içine alır ve onları kuşatır. Mekânın olumlu ya da olumsuz kuşatıcılığı algısı da yine insanın içinde bulunduğu durumla doğru orantılıdır. Böylece mekân, içinde yaşayan bireylerin ruh hâline göre biçimlenir. Burada Jülide için M… kasabası, kendi ile dış dünya arasında örülen bir duvar gibi algılanır. Bütün bunların yanı sıra mekân, gelişip değişebilen canlı bir varlık olduğu için ruhu olan tehditkâr bir yapıya bürünür. Bu noktada da birbirini etkileyen mekân-insan ilişkisi hatırlara gelir.

Kasabada beklediğini bulamayan Jülide, odasının penceresinden karanlıklara bakarak zaman zaman keman çalar. Böylece *"Evin içinde bulmadıklarını kemanıyla sanki*

karanlıklarda arar." (Hayber, 1993: 310). Bir süre sonra Jülide'nin çaldığı kemandan etkilenen Nazmi Bey; bastırdığı duyguları, iç dünyasını, içindeki gerçekleri ve geçmiş yaşantısını gün yüzüne çıkaran bir değer olarak Jülide'ye itiraf eder. Jülide, yaşlı ve kaba bir toprak adamı olarak gördüğü eniştesinin, aslında hâlâ nazik, eğlenceli ve Batılı yaşayışı içinde bulunduran bir kişi olduğunu fark eder. Böylece içinde bulunduğu kasabayı benimser ve kasabaya ve kasabalıya bakışı değişir. Jülide'nin bu değişimi, romanda şöyle ifade edilir:

"Jülide, gittikçe tatlı ve uysal bir çocuk oluyordu. Eski huysuzlukları, hırçınlıkları tamamıyla geçmişti ... Şimdi artık kendini aramızda yabancı görmüyordu. Elimizin şen, sıcak bir kızı olmuştu.

Çiftlikte herkesle, her şeyle alakadar oluyordu. Eskiden yaramazlığı ile bizar ettiği, huşunetiyle kalplerini kırdığı hizmetçiler ve işçilerinin şimdi dertlerini dinliyor, gönüllerini alıyordu. Onlar da Jülide'yi derin surette sevmeye başlamışlardı." (AG1, s. 226)

"Ahırları geziyor, çiftliğin emektar hayvanlarını okşuyor ... Sevgisi yalnız insan ve hayvanlara münhasır kalmıyor… Çiftlikteki eşyayı, canlı mahluklar gibi eliyle sevip okşuyor…" (AG1, s. 275)

Çocukluğundaki eniştesine kavuştuğunu düşünen Jülide'nin, artık kasabaya ve etrafındaki insanlara bakışı değişir. Değişen algısıyla beraber kasaba artık Jülide için açık-geniş mekân hâlini alır. Bu değişim üzerine Nazmi Bey de Jülide'nin *"hatırı için yavaş yavaş yeniden şehirli olmaya, kalabalık cemiyetleri sevmeye, etrafta dostlar, ahbaplar aramaya başlar."* (AG1, s. 227) ve hatta giyiniş tarzını değiştirdiğini ifade eder.

Bir Kadın Düşmanı adlı romanda ise başkişi Sâra, dayısının kızının düğünü için İstanbul'dan Marmara kıyılarındaki bir kasabaya gelir. Sâra, kasabaya karşı ilk izlenimlerini şöyle dile getirir:

"İnsan, gerçi karaya ayak basınca yarı harap bir eski kasaba görüyor: Bozuk kaldırımların arasından çamurlu sular akan eğri büğrü dar sokaklar… Çarpılmış cephelerini asmalar yahut tütün demetleri asılmış kerpiçten yahut kararmış tahtadan, çürük çarık evler… Şalvarlı, poturlu bir ay işsizle dolu kahveler… Camekânları kirden, pastan âdeta buzlucam hâlini almış mini mini dükkânlar… Sokaklarda çamurlu köpekler, sıska keçilerle oynayan yarı çıplak çocuklar. Hâsılı, ilk tesir çok fena…" (BKD, s. 31-32).

Sâra'nın kasaba hakkındaki ilk izlenimlerine dair yapılan bu tasvir ve tanımlama, onun kasabaya bakışını ortaya koyar. Sâra kasabanın sokaklarında ilerlemeye devam ederken hiç akla gelmeyecek bir mekânda, İstanbul'un barlarında çalınan en popüler

şarkıların ıslıkla çalındığını, çardak gibi yıkık dökük bir yapının içinde en yeni elbise modelinin satıldığını görür. Bu durum karşısındaki şaşkınlığını, *"Bu memleket eski alaturka kasabanın üstünde ekstra modern sayfiyesiyle şalvar üstüne frak giymiş bir insana benzer."* (BKD, s. 32) diyerek dile getirir. Bu benzetmeyle Sâra, kasabanın sosyo-kültürel yapısını ve eski-yeni çatışmasını barındıran bu yaşam şeklini nasıl algılayacağına dair ip uçları verir. Daha sonraki süreçte Sâra, dayısının evinde bulduğu arkadaş ve eğlence ortamı ve kasaba halkı tarafından yoğun ilgiyle karşılanması nedeniyle kasabaya bakışını olumlu yönde değiştirir. Böylece kasabanın fiziki hâlini değil, kasaba insanının kendine olan yoğun ilgisini dikkate alan Sâra için kasaba, açık ve geniş bir mekân hâlini alır.

Sâra'nın, kasabada İstanbul'un barlarında çalınan en popüler şarkıların ıslıkla çalındığını duyması ve çardak gibi yıkık dökük bir yapının içinde en yeni elbise modelinin satıldığını görmesi, kasabanın/taşranın genel itibarıyla şehrin kontrolünde olduğunu ve kendi gerçekliğini yaşayamadığını vurgular. Taşra *"Bir nesne, gelişmeye muhtaç bir varlık, doğruyu inşa etme adına yaratılmış bir imge, siyasal ve toplumsal projenin önemli bir sacayağıdır. Medenileştirme, geliştirme, bilinçlendirme, kalkındırma, zenginleştirme ideallerinin mazlum bir muhatabıdır. Merkezin eliyle ehlileştirilecek, medenileştirilecek bir yaralı, gariban, yabandır."* (Alver, 2017a: 17). Kasabalar yalnızca merkezi izleyen takip eden mekânlar değil; aynı zamanda kendi içinde değişen, gelişen ve kendine özgü bir dinamizmi olan mekânlardır.

Romanda Sâra, olayın geçtiği kasabayı bir tiyatro sahnesine, kendini bir tiyatro oyuncusuna ve yaşadıklarını da bir tiyatro oyununa benzetir. Hem yetişme tarzından hem de narsist özelliğinden dolayı etrafındakileri ve kasabayı gerçek dışı yaşantılarla birlikte algılar. Kasabada yaşadıklarını bir tiyatro oyununa benzeten Sâra, bu algısını Nermin'e yazdığı bir mektupta şöyle izah eder:

"Mütemadiyen oyun, şaka, delilik, müzik ve dans… (…) Bu gruptaki rolümü tabiî tahmin etmişsindir Nermin… Ben, onların bir nevi primadonnasıyım… Bu rolü büyük bir zevk ve ihtimam ile oynuyorum. Hâkimiyetim karşısında herkesin az çok boynu bükük…Bir füsun gibi bütün gözleri, gönülleri kendime çekiyorum. Şimdi, artık burada bütün ruhumla eğleniyorum… Yakında İstanbul'a dönmeye hiç niyetim yok!" (BKD, s. 34)

Sâra, bulunduğu kasabanın gözde kişisi olmasından ve tüm ilgiyi üzerine çekmesinden dolayı son derece mutludur. *"Taşradaki mahrumiyet nedeniyle taşralıda kendinde bulunmayana karşı bir merak ve hayret uyanır."* (Narlı, 2013: 289). Kasabada

kendini bir tiyatro sahnesindeki başrolü oynayan oyuncu gibi gördüğü için kasabaya ve kasaba insanına bakışı olumludur. Bu nedenle çok sevdiği İstanbul'a gitmeyi bile istemediği görülür.

Sâra, Nermin'e yazdığı bir mektupta *"... ben, bu kasabaya çok fazla ısınmaya başlıyorum. 'Roma'da ikinci kalmaktansa iki evli bir köyde birinci olmak daha iyidir.' diye meşhur bir söz vardır."* (BKD, s. 17) diyerek narsist duygularının bu kasabada doyuma ulaştığını, bu nedenle burada kalmaktan hoşlandığını belirtir. Sâra, İstanbul'dayken sosyal ortamlarda tesirinin, kasabada olduğu kadar etkili olmadığını şöyle ifade eder:

"... burada rakipsiz bir kraliçe gibiyim... Tesir ve muvaffakıyetim günden güne artıyor... Sık sık kasabaya inişim âdeta bir vaka, bir bayram oluyor... Dışarlık erkekleri bizim talimli maymunlara benzeyen salon centilmenlerimizden değil... Onlar, hayretlerini, takdirlerini hiç gizlemeden, süslemeden söyleyiveriyorlar. Şekil, gerçi kaba ve gülünç ama... ne yapalım, samimiyetlerine bağışlamalı!.." (BKD, s. 18)

Narsist özelikleriyle öne çıkan Sâra, kasabalıların yoğun ilgisi karşısında kendini bir kraliçe gibi görerek beğenildiğinin ve önemsendiğinin farkına varır. Bu nedenle kısa bir süre için geldiği bu kasaba, Sâra'nın daha uzun soluklu kaldığı bir mekân hâlini alır.

Eski Hastalık romanında ise İstanbul'dan Silifke kasabasına gelen Züleyha'nın kasabaya ve kasaba insanına bakışı, yabancılaşma ve narsisizm ekseninde değerlendirilir. İstanbul'da gündüzleri Amerikan Koleji'nde okuyan Züleyha, akşamüstleri okul arkadaşlarıyla bahçe ve salon toplantılarına katılır ya da mahalledeki yetişkin Rum ve Ermeni kızlarla denize gider. Hayatı ders, eğlence ve sporla geçen bu genç kız, koleji bitirdiğinde ailesinin izni olmasa bile Amerika'ya gideceği günün hayalini kurar ve Boğaz'ın eski ve viran evlerinde yaşamaya devam edecek olan Türk kızlarına zavallılar, diyerek acır. Züleyha'nın içinde bulunduğu bu durum, Doğu-Batı yaşam tarzı ekseninde yaşanan çatışma şeklinde izah edilir. Böyle bir yaşam tarzı içinde büyüyen Züleyha'nın babası, Millî Mücadele yıllarında Anadolu'da mücadele eden rütbeli bir askerdir. Babası cephede olan Züleyha bu nedenle İstanbul'da, dayısı Şevket Bey'in yanında büyür ve Batılı düşünce yapısının savunuculuğunu yapan dayısının etkisinde kalarak Batılı tarzda yetişir. Bu bağlamda Züleyha'nın başta Silifke kasabası olmak üzere Anadolu'ya gelmesi, onun yaşam felsefesinin ve Anadolu insanına bakışının ortaya konması açısından roman kurgusundaki bilinçli bir tercihtir. Batılı tarzda yetişen bir insanın, kasaba insanına bakışı ve yaşadığı Doğu-Batı çatışması, Züleyha'nın kasabaya gelmesiyle gözler önüne serilir:

"Bazen viran ve renksiz bir kasabanın asker eliyle meydana getirilmiş bir parkında babasının birkaç zabit arkadaşıyla çay içerken kendini bir macera filminde müstemlekedeki babasını ziyarete gelmiş bir İngiliz Misi şeklinde tahayyül ediyor ve bu hayal bir an için ona etrafında her şeyi güzel ve şiir dolu gösteriyordu." (EH, s. 40)

Züleyha'nın kendini, yabancı bir ülkeye ziyarete gitmiş bir İngiliz hanımefendisi gibi hissetmesi, onun kendi ülkesine, insanına ve değerlerine karşı yabancılaştığını gösterir. Amerikan yanlısı olan Züleyha, Amerikalıların, seyahati medeni insanlar için bir ihtiyaç ve lüks olarak görmelerini hatırlar ve bu Anadolu kasabasına gelmesinden ve etrafında kendisine hizmet eden insanların ilgisinden dolayı mutlu olur. Dayısı Şevket Bey, *"Zavallı Anadolu kadınına yeni hayatı, onun gibi iyi yetişmiş hot sosyete kızlar öğretmezse, kim öğretecekti?"* (EH, s. 40) diyerek Züleyha'ya âdeta bir medeniyet misyonerliği vazifesi vermiştir. Züleyha, dayısının Batılı yaşam hakkındaki derslerini alan iyi bir öğrenci olduğu için kasabanın fırka ve belediye bahçelerinde sık sık garden-partileri ve danslı kır gezintileri tertipler. İstanbul'da etrafındaki kişilerin de kendisi gibi olduğu için çok fazla ön plana çıkmayan Züleyha, kasabada diğer insanlardan farklı olduğunun bilincinde olup kendini beğenerek kendinden emin bir şekilde karşısındakilere üstünlüğünü göstermeye çalışır. Züleyha'nın bu durumu ve beğenilme ihtiyacını, kasabanın fazlasıyla karşıladığı romanda şöyle aktarılır:

"Anadolu, Züleyha'nın bu zevkini de bol bol doyuruyordu. Babasının neferlerinden birinin tuttuğu bir ata binerken bir zabit grubunun ortasında bir atlı yürüyüşe çıkarken zevkinden gözlerinin yaşardığını duyardı. (…) Züleyha, İstanbul'da biraz çekingen ve silik bir kızdı. Fakat burada kendisine verilen ehemmiyetten şımarıyor, her şeyde birinci olduğunu görmekten doğmuş bir emniyetle etrafındakileri avucunun içine alıyordu." (EH, s. 40)

Kasabayı, kendini gerçekleştirdiği ve beğenilme ihtiyacını en iyi şekilde giderdiği bir mekân olarak algılayan Züleyha, kasaba halkının yoğun ilgisiyle karşılaşır. Farklılığının kasaba halkı tarafından ayırt edildiğini görmesi ve yalnızca tatillerde, ailesinin yanına misafir olarak geldiği bu kasabadan bir süre sonra İstanbul'a döneceğini bilmesi, Züleyha'nın kasabayı güzel görmesinde etkili olur. Bu bağlamda kasaba, Züleyha için seyahat ettiği bir mekândan ibarettir:

"Onu, kasabadan daima kalabalık bir dost kafilesi uğurladı. Züleyha, bu insanların kendisini beğendiklerini hatta aralarında birkaç-gencin açık bir şey söylemeye cesaret

edememekle beraber- kendisini sevmeye başladıklarını bilir, babası ile annesini son defa öperken bütün kalabalığı öpüyormuş gibi, koket mimikler yapardı. Bir kalabalık tarafından beğenilmek ve sevilmek!..” (EH, 40-41)

Kasaba, Züleyha için beğenilme ve aşırı ilgi görme duygusundan hareketle kendini gerçekleştirdiği bir mekân olurken kasaba halkı için ise Züleyha, kendisinden farklı olana yakın olma ve erişme duygusunun bir sonucu olarak öne çıkar. Ayrıca Züleyha’nın, geldiği bu kasabayı gelip geçici bir film sahnesi ve kurmaca unsurlar olarak değerlendirdiği de görülür:

“Züleyha, tatillerde ailesine misafir geldikçe Anadolu’yu oldukça sempatik bulurdu. Viran köyleri sefil ve şiirsiz kasabalar ona bir tiyatro sahnesinin, bir sinema perdesinin şimdi varken bir an sonra yok olacak boya ve gölgeden dekorları gibi görünürdü.

Buralarda bir misafir, bir ecnebi seyyah gibi, kısa bir zaman kalıp geçmek, bir defa gördüğü bir çehre veya manzarayı bir daha artık görememek kanaati yüreğini tatlı bir hüzünle doldurup taşırırdı. Kendi, ay illeri gibi uzak ve parlak bir meçhule doğru koşarken birtakım biçarelerin buralarda karanlık bir ömür geçireceklerini düşünmek, onu hodkâm merhametin tadı ve gururiyle âdeta kendinden geçirirdi.” (EH, s. 46)

Kasabadaki yaşamı hiç gerçekçi bulmayan ve kendi yaşam şekliyle bağdaştıramayan Züleyha, bu kasabaları ancak bir seyyah gibi içinden geçip gidilecek yerler olarak düşünür. Burada yaşayan insanları da çaresiz ve karanlık bir ömre sıkışıp kalmış insanlar olarak tanımlar. Kasabayı dar ve kapalı bir mekân olarak algılayan Züleyha, insanın loş ve çarpık bir kasaba evinde ümitsizlikten tıkanarak yaşlanacağını dile getirir. Taşra kendisine karşı yöneltilen olumsuz pek çok eleştiriye rağmen sözlü geleneğin ve yaptırımların yaşatıldığı, dinin gündelik yaşamın gerçekliği içinde daha çok belirleyici olduğu bir yerdir. Taşranın/kasabanın *“... boğucu havası, sıkıcı ilişkileri ve mahalle baskısı gibi vasıflarla mazide kalmış bir ilişkiler mekânı olarak kodlanması, ötekileştirmeyi sürekli kılmaktadır. Bu anlamda taşrayla özdeşleştirilen ‘mahalle’, kente ait bir olgu olmaktan çok geleneğin, mahremiyetin, denetimin ve tekdüzeliğin teşhis edildiği yer olarak tanımlanmaktadır.”* (Çelik, 2017: 34). Burada yaşayan insanlar; kültürel tercihleri, yaşam şekilleri, kıyafetleri, tutum ve davranışları bakımından küçümsenen ve dolayısıyla ötekileştirilen insanlar olarak algılanır.

Kasabada beğenilmekten, herkesin ilgisini üzerine çekmekten ve farklı olmaktan mutlu olan Züleyha, kendisinin de bu kasabada ikametgâh etmesinden sonra cansız, renksiz,

sıkıcı ve ilkel olarak gördüğü bu kasabanın bir parçası/nesnesi olmaktan korkar. Kasabayı *"... her zaman için aydınlatılması, eğitilmesi, merkezini değerleriyle evrilmesi gereken bir yer olarak düşünür."* (Çelik, 2017: 35). Bu nedenle kendini, kasaba halkından soyutlama yoluna gider. Bu durumu İstanbul'daki dayısına yazdığı bir mektupta şöyle ifade eder:

"Ben, sahiden hasta mıyım? Bilemiyorum. Ateşim yok, bir yerimde bir ağrım, sızım yok. Fakat, sabahtan akşama kadar yatıyorum… Gönderdiğiniz Fransızca romanları daha açmadım… Kılığımı, kıyafetimi görmeyin… Saçıma bir taraf vurmak, gömleğimin kopuk düğmesini dikmek içimden gelmiyor. Herkese ve bilhassa söze karşı ben de âdeta bir tiksinti hasıl oldu. Soruların bir şeye cevap vermemek ne kadar terbiyesizlik değil mi? Ben, bile bile bu terbiyesizliği yapıyor, benimle konuşmak isteyenlere karşı susuyor ve gözlerimi kapıyorum… Çünkü, cevap vermeye başlasam, onlar konuşmaya devam edecekler ve yapı tuğlaları gibi hep bir boyda, bir renkte yavan lakırdıların arkası gelmeyecek." (EH, s. 53)

Züleyha'nın kendini kasabadan soyutlaması, kasabayı ötekileştirmenin bir başka biçimi olarak değerlendirilir. Bu bakımdan ötekileştirmenin, kasabaya ve kasaba insanına dışarıdan bakılarak gerçekleştirilen bir durum olduğu görülür. Züleyha ruhsuz olarak gördüğü bu kasabayı ve kasabalıları yok sayarak kendi içine kapanır. Böylece yaşama sevincini kaybederek mekânın sıkıcılığında kendi yalnızlığına kendini hapseder. Konuşmak ve gülmek zevkini kaybeden Züleyha, günlük yaşamsal aktivitelerini bile yapmaktan vazgeçer ve kendini tamamıyla kasaba havasına alışmış bir yerli kadın gibi görerek üzüntü duyar.

Züleyha, kasaba mekânı ile kasaba insanını âdeta özdeşleştirir. Kasabanın Belediye Reisi olan Yusuf'u gördüğü zaman *"... buradaki hayatın iptidailiği, renksizliği ve can sıkıcılığı insan şeklinde karşıma dikilmiş sanıyorum."* (EH, s. 52) şeklinde düşünmesi, hastalığı nedeniyle kontrollerini yapan doktoru hakkındaki *"Hele, babamın bana musallat ettiği bir belediye doktoru vardır ki sözleri değil, maden bir borudan çıkıyor hissini veren sesi sağlam bir insanı çıldırtmaya kifayet eder."* (EH, s. 53) düşüncesi ve bir jandarma neferinin bağlama çalarak söylediği bir köy türküsünü duyunca bu sesin, *"Züleyha'ya sıradağların çemberini daraltarak yavaş yavaş kendini boğmaya hazırlanan Anadolu'nun sesi gibi geliyordu."* (EH, s. 48) şeklinde ifade edilmesi, Züleyha'nın hem kasaba insanına bakışını hem de kasaba ile kasaba insanını özdeştirerek her ikisinin de ruhsuz, boğucu ve tahammül edilemez olarak algıladığını ortaya koyar.

Züleyha'nın, Yusuf'tan genellikle *"dışarlık delikanlısı"* (EH, s. 100) diye bahsetmesi, onun kasaba insanını hakir görmesi şeklinde yorumlanır. Aynı şekilde *"Dünyada hiçbir belediye reisi memleketini bunun kadar iyi temsil edememiştir. Görünüşte iri yarı, hatta güzelce denecek bir genç adam. Fakat ruh yok. Gayet basit, iptidai ve can sıkıcı… Bütün konuşmaları yol, su, toprak ve belediye bütçesi üzerine…"* (EH, s. 51) demesi ve Yusuf'un annesi hakkında *"… Maamafih, kabiliyetli ve azimkâr bir kadın, belki zamanla, bu temiz hammaddeden enteresan bir asri erkek tipi çıkarabilirdi."* (EH, s.123) şeklinde düşünmesi, Züleyha'nın aslında İstanbul dışında kalan Anadolu insanının düşünce yapısını, yaşayışını ve uğraşlarını küçümsemesinin bir göstergesidir. Züleyha'nın, kasaba insanına bu şekilde bakışında narsisizmin de derin etkileri görülür:

"Züleyha, gelin elbisesinin üstüne bir manto almış, kocasıyla beraber bir zaman kalabalığın içine karışmıştı. Bu vaziyette kendini tebaasının arasına girmeye tenezzül etmiş bir popüler prenses vaziyetinde görüyor; gizli bir gurur duyuyordu." (EH, s. 133)

Züleyha, babasının isteğiyle yaşamaya başladığı bu kasabada yine babasının isteğiyle Yusuf adında bir gençle evlenir. Düğün törenlerinde Züleyha'nın kendisini yücelterek etrafındaki saf Anadolu insanını küçümsemesi ve gururlanması, Züleyha'nın narsist kişiliğinin bir sonucudur.

Değirmen romanında ise Sarıpınar kasabasında olan deprem sonrasında kasabadaki depremzedelere yardım için Mutasarrıflık tarafından bir yardım heyeti gönderilir. Romanda bu heyetin, kasaba insanıyla olan iletişimi sunulur. Yardım heyetinde bir kekeme reis, iki doktor, iki cerrah, üç idareci, bir düzineden fazla sıhhiye memuru, hastane hademesi gibi daha pek çok kişi kasabaya gelir. Kasabada bu heyet için acilen kalacak yer, temiz otel, hamam ve lokanta gibi ihtiyaçların temin edilmesi gerekir. Bu bakımdan kasabaya yardıma gelen heyet, şimdilik kasaba halkından ve kasabanın idarecilerinden yardım bekler durumdadır. Bu iş için Belediye Reisi Reşit Bey, masrafların çoğunu kendi cebinden karşılayarak gelen misafirleri en iyi şekilde ağırlamak için işe girişir.

Kasabaya yerleşen heyetin, kasaba halkına yapacağı yardım bulunmadığı için bir süre sonra deprem unutulur. Yardım heyetinin çadırları, sandıkları gibi getirilen yardım malzemeleri belediyenin karşısındaki Zincirli Han'ın avlusuna bırakılır. Kasabaya asıl geliş maksatlarını unutan heyet yardımcılarından bir kısmı kasabada çarşı, pazar dolaşarak kışlık zahirelerini düzer, meşhur Sarıpınar yerli bezlerinin en iyi ve en ucuzlarını alır. Bazıları ise bağlarda kır eğlencelerine katılır ve romatizmaya iyi gelen kaplıcalara gider. Bu bakımdan

kasabaya dışarıdan gelen bu heyetin, burada olmayı fırsata çevirerek kasabanın çeşitli imkânlarından yararlandığı görülür.

Kavak Yelleri'nde ise Tıp Fakültesini bitirdikten sonra yedi idealist arkadaşıyla birlikte vatana hizmet için Anadolu'ya gelen başkişi Doktor Sabri Bey, bu konudaki düşüncelerini ve Anadolu'nun kasabalarına bakışını şöyle dile getirir: *"Bir zaman, İstiklal Muharebesinin son seneleri, mektebi yeni bitiren gençlerin parolası 'Gençler Anadolu'ya' idi. Biz, yedi genç idealist, Anadolu'nun sıhhî durumunu ıslaha gitmeye hazırlanıyoruz."* (KY1, s. 85). Anadolu uzun bir süre taşra olarak görüldüğü için aydınlar ve devlet memurları tarafından bir sürgün yeri olarak algılanır. Buna bağlı olarak aydınlar ve hükûmet yetkilileri kendi insanına yabancılaşır.

Anadolu'ya zorunlu olarak giden gençler, kendilerini hapsedilmiş ve İstanbul'dan mahrum edilmiş hissederek ruhsal bunalıma girerler. Bu nedenle Şehabettin Süleyman, *Gençler Anadolu'ya* (Güntekin, Anadolu Notları: 93) başlıklı makalesi ile kaderine terk edilen Anadolu'ya dikkat çekmeye çalışır. Bu makaleden etkilenen Reşat Nuri, *Yıldızlar* adlı bir yazı kaleme alır. Böylece yetişmiş ve aydın gençlerin İstanbul'un dışına çıkarak Anadolu'nun kasabalarına gitmesi ve sahip oldukları bilgileriyle oraları; cahillikten, geri kalmışlıktan ve karanlıktan kurtarması amaçlanır. Bu sayede kasabaların âdeta birer yıldız gibi parlayacağı düşünülür. Bu bilincin farkına varan gençler de bir süre sonra Anadolu'ya yönelmeye başlar. Ancak savaşın da etkisiyle yorgun düşen, bu yoksul Anadolu kasabalarına görev inancı ile giden gençlerin Anadolu'ya karşı yaklaşımları *Kavak Yelleri* romanında şu şekilde ortaya koyar:

"On yedi yıl önce bu kasabada geçirdiğim ilk gece gözümün önüne geliyordu. Çocuk gibi ağlamıştım o gece ... Aradan yıllar, yıllar geçiyor. İlk zamanlarda bana diken gibi batan bu kasabaya yavaş yavaş alışıyorum ..." (KY1, s. 26).

Sabri Bey kasabaya geldiği ilk günlerde çektiği yabancılık ve hissettiği yalnızlık duygusunun Celile'yi tanıması, kasabada herkesçe sevilen başarılı bir doktor olması, kızı Cemile'nin doğması ve zamanla kasabada hatırı sayılır bir mal varlığına sahip olması gibi pek çok etkenle sona erdiğini söyler. Celile'yi görüp onunla evlendikten sonra Sabri Bey'in tüm dünyası kasabadan ibaret olur. Kasabada imkânsızlıkların içinde her türlü hastalığa çözüm bulmaya çalışarak hatta yanında taşıdığı doktor çantasıyla pazar yerinde bile küçük ameliyatlar yaparak insanların sıkıntılarına çare olur. Böylece kasaba halkının vazgeçemeyecekleri kurtarıcıları olarak kasabanın bir parçası hâline gelir. Bu durum

doktorun hem mesleğini en iyi şekilde icra etmesiyle hem de içinde yaşadığı kasabanın konuşma ağzını benimsemesiyle görülür. Böylece başkişi Sabri Bey'in benliğinde, kasabanın değiştirici ve dönüştürücü gücü ortaya konur.

Eşinin ölümüyle kendini ve değerlerini ilk defa sorgulamaya başlayan Sabri Bey, yıllarca yaşadığı kasaba ile arasındaki bağın koptuğunu düşünür ve içinde bulunduğu kasabaya bir anda yabancılaşır. Sabri Bey, Celile'nin ölümüyle birlikte kendinde yaşanan değişimi ve içine düştüğü ruh hâlini, *"... kendimi o ilk geceki kadar yabancı ve yalnız buluyorum."* (KY1, s. 26) sözleriyle ifade eder. Serbest Fırka'nın kurulum günlerinde bile kasaba halkı üzerindeki etkisini kendinden emin bir şekilde şöyle dile getirir: *"Benim kazadaki itibarımın sebebi biraz da böyle gergin zamanlarda hemşerilerimi ustalıklı lâtifelerle yatıştırmasını bilişimdir. Serbest Fırka günlerinde, çok daha toy ve hatırsız bir Hükümet doktoru olduğum hâlde, diyebilirim ki, kan dökülmesine âdeta ben mani olmuşumdur."* (KY1, s. 14). Sabri Bey'in kasaba halkı üzerindeki bu tesirinin, onun kasaba halkı tarafından sevilip sayıldığının ve benimsendiğinin bir göstergesidir. Sabri Bey'in kasabadaki her yaş gurubundan insanın güvenini kazandığı görülür. Eşinin ölümüyle kasabaya yabancılaşan ve aidiyetinin İstanbul olduğunu düşünen başkişi, İstanbul'a gitmesinden kısa bir süre sonra kasabaya döner. Böylece Sabri Bey, tüm benliği, düşünceleri ve yaşayışıyla kasabayı tekrar benimser. Kasabanın bir parçası olduğunu anlayarak asıl aidiyetinin, görevini icra ettiği kasaba olduğunun bilincine varır ve gerçek anlamda kendini gerçekleştirir.

Son Sığınak romanında ise dışarıdan gelenlerin kasabaya ve kasabalıya bakışı Anadolu'ya turne için giden tiyatro ekibinin gözünden aktarılır. Anadolu'ya neşe, canlılık ve yaşama sevinci getiren tulûat tiyatroları; kasabanın tiyatro salonlarında, imkâna göre bir gazinoda veya kahvehanelerde oynanır. Tulûat tiyatrolarında oynanan oyunların aslında Avrupa esaslı piyesler olduğu bilinir. *"Asırlarca memleketin bütün mesuliyetleri gibi sanat mesuliyetini de omuzlarında taşımış İstanbul'un, Anadolu kasabalarına gönderebildiği hemen tek ses bu beğenmediğimiz tulûat kumpanyaları olmuştur."* (Güntekin, Anadolu Notları: 137). Tuluat tiyatroları zaman zaman olumsuz eleştiriler alsa da kasabalardaki renksiz yaşama bir renk katması ve Anadolu ile İstanbul arasında bir bağ oluşturması nedeniyle önemlidir.

Ekonomik destek sağlayan Servet Bey'in önderliğinde, İstanbul'da oluşan Yeni Türk Tiyatrosu, hazırlıklarını tamamladıktan sonra bir tecrübe ve prova mekânı olarak kabul ettikleri Anadolu'nun kasaba ve köylerine doğru yola çıkar. *"Bir tecrübe, bir prova diye*

kabul ettiğimiz bu Anadolu turnesini küçümsememek lazımdı. O, bizim ilk atış tecrübemiz olacaktı… Mutlaka halkla kalp kalbe gelmek için bu küçük perdenin içindeki dünyaya onları çekmenin çaresini arayacaktım… Seyircilerden bir kısmı mekteplere girememiş genç çocuklar, diğerleri hiçbir nizamı kabul etmemiş ihtiyar çocuklar… Temsilleri görmek için erken saatlerde ta uzak yerlerden gelecekler, hepsi de eğlenecekler…" (SS, s. 75). Tiyatroyu bir *"mekteb-i edep"* (SS, s. 190) olarak gören ekip, halkla bütünleşmek için ellerinden gelen tüm imkânı kullanmayı kendilerine amaç edinir. Bu bağlamda kasabalar, ekibin olgunlaşmak için kendilerine belirledikleri bir mekân hâlini alır. Oluşan bu kumpanya için tiyatro âdeta bir *son sığınak*tır. *"…tiyatro, etrafımızda coşan hayata ve hırslara karşı bizim Son Sığınağımız'dır. Hiçbir ateşin bozamayacağı, giremeyeceği bir sığınak…"* (SS, s. 76). Ekibin hayatın gerçeklerinden ve zorluklarından kurtuluş olarak gördükleri tiyatroya sığındıkları ve böylece sığınma ve kaçış mekânı olarak da Anadolu'nun kasaba ve köylerine yöneldikleri görülür.

Toplumun sorunlarına ve işleyişine duyarsız kalmayan ve sosyal sorumluluğu en üst düzeyde olan Reşat Nuri'nin en önemli özelliği, *"…sorunlara çözüm getirmeye çalışmasıdır. Ona göre en büyük sorun, Anadolu ile ilgilenmeyiştir. Bu ilgisizlik yüzünden Anadolu, yolsuz ve susuz, Anadolu halkı yoksul ve bilgisiz kalmıştır. Birçok sorunun kökeninde de eğitimsizlik ve bilgisizlik yatar. Bu düşünceyle Reşat Nuri, okullarda çocukların nasıl bir eğitim ve öğretimden geçirilmesi, bu yolda nasıl bir savaşım verilmesi gerektiği konusu üzerinde dururken genel olarak Anadolu halkının eğitim ve öğretimi ile de ilgilenmiş, daha gazetede ve kitabın ulaşmadığı Anadolu'da, tiyatrodan yaralanmayı bir çözüm yolu olarak görmüştür. Bu amaçla yazdığı romanlarında, sorunların çözümlenebilmesi için Anadolu'nun gereksinim duyduğu yönetici, doktor, öğretmen örnekleri vermiştir."* (Önertoy, 1979: 64). Reşat Nuri, Anadolu'nun eğitim sorununa romanlarında sunduğu tuluat tiyatroları aracılığı ile çözüm getirmeye çalışmıştır. Anadolu'nun geri kalmışlığını, ihmal edilmiş olmasına dayandıran yazar; yol, su, yoksulluk, eğitimsizlik, bilgisizlik gibi problemlere dikkat çekmiş ve henüz dergi ve gazete gibi yayın ürünlerinin ulaşamadığı yerlerde pek çok şeyden mahrum bırakılmış Anadolu insanını, o yerlere tuluat tiyatrolarını göndererek eğitmeyi amaçlamıştır. Nitekim *Son Sığınak* romanında da mektebe gidememiş genç-yaşlı her yaştan insanı kahvehaneler aracılığıyla tiyatro etrafında toplamış, bu sayede hem kahvehaneleri faydalı bir işleve büründürmüş hem de insanları eğlendirirken eğitme amacı gütmüştür. Böylece tiyatro ekibi, gittiği kasabalarda

kasabanın orta mektebinden aldıkları ödünç piyano ile kasabada şarkılar söyler; çeşitli revüler, hokkabazlık gösterisi, kantolar ve meddahlık oyunu gibi pek çok oyun sunar.

Anadolu'ya turneye çıkan kumpanyanın kasabalılar hakkındaki görüşünü kahraman anlatıcı, *"Biliyoruz ki geçtiğimiz yerlerdeki kasabaların en sefilinde bile gülmeye, ağlamaya susamış zavallı insanlar var."* (SS, s. 176) şeklinde dile getirir ve bütün bu insanların gülmeye ve eğlenmeye ihtiyacı olduğunu belirtir. Romanda, Anadolu'nun kasabalarının genellikle yoksulluk ve sefalet içinde olduğuna da değinilir:

"Ufak ve çok fakir yerlerden birinde yağmurlar yüzünden fazlaca bir duraklama yapmaya mecbur olmuştuk. Yerimiz rahatsızdı; iş yapamıyorduk. Havaların biraz açılmasıyla beraber kasabaya gönderdiğimiz Lokman'dan haberler bekliyorduk. Nihayet, jandarmanın telefonuyla Lokman'dan kötü bir haber aldık." (SS, s. 177).

Romanda mekânın geçişkenliği dikkat çeker, roman boyunca tiyatro ekibinin Anadolu'da geçtiği yollar, hep birbirinin aynısı gibi aktarılır. Bu durum tek çareyi tiyatroda bulmuş bu insanların, umutlarını kaybettiğini ortaya koyar. Hava şartlarından dolayı oyunlarını sergileyemedikleri ya da insanlar tarafından ilgi görmedikleri kasaba ve mekânlarda sanatçıların kendilerini mekândan soyutladıkları görülür. Bireyin mekânı benimsemesi ve mekânla bütünleşmesi, içinde bulunduğu mekândaki yaşanmışlıklarıyla doğru orantılıdır:

"İçimdeki sonsuz hüznü yalnız önümde duran parçalanmış haritadan değil, biraz da etraftaki çehrelerden alıyordum. Aslında bir maceraya, bir meçhule gidiyorduk; fakat artık meçhulün kendisi de kalmamıştı… Gittiğimiz yerlerde, bu hiç değişmeyen çehreleri, manzaraları gördükçe… Hoca'nın dediği gibi toprak, artık yenmiyordu." (SS, s. 214)

Tiyatroyu kendilerine son sığınak ve kaçış mekânı olarak gören tiyatro ekibinin, kasabalardaki karşılaştıkları zorluklar sonucunda mekânla bütünleşemedikleri ve umutlarını tükettikleri görülür. İçinde bulundukları tükenmişlik durumunun farkına varış olarak kabul edilebilecek bu süreç, *"toprak artık yenmiyordu"* ifadesiyle de vurgulanmaya çalışılır.

Vurun Kahpeye adlı romanda ise Aliye, kendini vatanına ve millî değerlerine adamış fedakâr bir kadın olarak romanda yerini alır. Kasabaya İstanbul'dan gelen Aliye, kasabayı benimser ve kasabanın gelişip aydınlanması için kendini bu kasabaya adar. Karşılaştığı tüm güçlüklere rağmen kasaba insanına hizmet etmeyi amaçlamış ve bu uğurda yemin etmiş, idealist ve vatansever biridir. Romanda sıkça tekrarlanan *"Toprağınız toprağım, eviniz evim; burası için, bu diyarın çocukları için bir ışık, bir ana olacağım ve hiçbir şeyden*

korkmayacağım; vallahi ve billâhi!" (VK, s. 64) şeklindeki yemin, bu durumun en somut delilidir.

Kuvayımilliye komutanlarından Tosun Bey, Kuvayımilliye'nin ihtiyaçlarını karşılamak için kasabanın zenginlerinden bir defaya mahsus otuz bin lira para toplanması emrini verir. Ancak kasaba eşrafı, Kuvayımilliye'ye yardım etmek istemez; bu duruma öfkelenen Tosun Bey, eşraftan bazılarını cezalandırmak ister. Bu duruma karşı çıkan Aliye'nin, Tosun Bey'e, *"Bu toprak benim toprağım, bu kasaba benim kasabam, bunu sev, bunu muhafaza et …"* (VK, s. 68) demesi ve her ne olursa olsun kasaba halkını savunması, Aliye'nin kasabaya olan sevgisini ortaya koyar. Aliye'nin bu tepkisine duyarsız kalmayan Tosun Bey, başta Hacı Fettah Efendi olmak üzere suçluları affeder hatta kasabanın eşrafından tek bir kuruş bile istemediğini belirtir. Ardından Aliye'yi tüm kasabalıdan isteyerek Aliye ile nişanlanır. Bu durumu Tosun Bey şöyle dile getirir: *"-Aliye Hanım'ın kasabayı böyle sevmesi sizin hepinizi bana baba ve kardeş yapmıştır. Ben yarın vazife ile buradan gideceğim. Aliye Hanım benim nişanlımdır. Onu size emanet ediyorum."* (VK, s. 70). Tosun Bey'in bu sözleri, Aliye'nin kasabayı ne denli benimsediğinin ve kasabayla âdeta bütünleştiğinin göstergesidir. Aliye *"…bütün kasabanın kızıydı. O kadar çocukların terbiyesiyle uğraşır, o kadar fakirlerle, felaketzedelerle, bilhassa yerli kadınlarla hemdertti ki…"* (VK, s. 70). Bu ancak kasabayı sahiplenen ve oradaki her meseleyi kendine dert edinen sorumluluk bilinci yüksek bir kişide görülen davranış şeklidir. Hiçbir çıkar gütmeden genç yaşta bu kadar yüksek bir inanca sahip olması, Aliye'nin olgun kimliğinin ve kendini gerçekleştirdiğinin bir göstergesidir.

Kendini kasaba insanına adayan Aliye, bu kasabayı ve kasabanın çocuklarını aydınlatacağına ve onlara birer ana olacağına dair yemin eder. Maarif Müdürü'nün keyfî uygulamaları, kendi meslektaşının şikâyetleri, yüksek memur hanımlarının hakaretleri, eşrafın baskısı, Hacı Fettah Efendi gibi bağnaz ve yozlaşmış din adamının yaptıkları ve kasabada dolaşan onca dedikoduya rağmen Aliye, kasaba insanının ve çocuklarının geleceği için fedakârlık yapar. Hatta kendisine hakaret eden ve iftira atan Hacı Fettah Efendi'nin bile Kuvayımilliye Komutanı Tosun Bey tarafından cezalandırılmasını engeller. Hacı Fettah Efendi ise Kuvayımilliye'nin yoksul kasaba halkından ağır vergiler toplayacağı, vermeyenlerin asılacağı ve bu birliğin uğradıkları kasabalarda kadınların namusuna el uzattığı yönünde dedikodular çıkarır. Bunu haber alan Tosun Bey, Hacı Fettah Efendi'yi cezalandırmak üzere tutuklatır. Çıkan bu dedikodular üzerine kasaba kadınları, korkuya kapılır ve Tosun Bey'in nişanlısı olarak Aliye'den yardım bekler. Kendisinden yardım

bekleyen kadınlara, onların haklarını arayacağına dair söz vermesi, Aliye'nin kasaba insanına bakışını ve sevgisini ortaya koyar:

"-Size ölmüş anamın, şehit babamın ruhuna yemin ediyorum ki, eğer kasabada Tosun Bey'in yaptığı fenalığa mâni olmazsam elimle Tosun Bey'i öldürürüm. Haydi, şimdi rahat rahat evlerinize gidiniz." (VK, s. 63)

Her ne pahasına olursa kasaba halkının huzuru için Aliye'nin her şeyi göze aldığı ve söz konusu kasabayı kendine bir vatan addederek sahiplendiği görülür. Ölmüş anne ve babasının üzerine yemin etmesi, Aliye'nin kasabayı ne denli önemsediğini ve bu konudaki ciddiyetini göstermek içindir. Aliye'nin kasaba insanına olan sevgisi, merhamet ve yardım duygusu, kasaba halkının kötü kadın olarak damgaladığı ve mevlit gecesinde dahi onunla iletişim kurmaktan sakındığı dul bir kadın karşısındaki duruşu ile somut bir şekilde ortaya konur. Kasabanın kadınları, Bakkal Salim'in karısı olarak bilinen bu kadına camide Allah aşkıyla dolup taştıkları bir mevlit gecesinde bile sırt çevirir ve onu dışlar. Mevlit şekeri bile vermekten kaçınan bu kadınlar karşısında Aliye, dinlediği mevlidin de tesiriyle çok duygulanır ve dul kadının yanına yaklaşarak elindeki şekeri onun avucunun içine koyar. Aliye'nin bu olay sırasındaki ruh hâli, *"... Aliye, kalbinde cemaatle müşterek dinî heyecanının uyandırdığı sonsuz bir merhamet ve müsamaha (hoşgörü), onu birdenbire kadınla alakadar etti."* (VK, s. 88) şeklinde ifade edilir. Aliye'nin bu duruşu, onun insanlara olan sevgisinin kuvvetini ve kuşatıcılığını gösterir.

Kuyucaklı Yusuf romanında ise kasabaya dışarıdan gelen başkişi Yusuf'un ve Kaymakam Salâhattin Bey'in kasabaya ve kasaba insanına bakışı ortaya konur. Kuyucak köyünden başta Nazilli daha sonra Edremit kasabasına gelen Yusuf, geldiği kasabalarda kendini yalnız hisseder. Kasabada duyduğu bu yalnızlık zamanla kasabaya yabancılaşma şeklinde belirir. Etrafındaki insanların sergilediği ve anlamlandıramadığı her davranışıyla beraber kendi içine kapanır ve çareyi doğaya sığınmada bulur. Bu durum romanda şöyle ifade edilir:

"Hakikaten, ne yaparsa yapsın, kimlerle arkadaş olursa olsun, alışamıyordu bu şehirlilere vesselam... Kendisini mütemadiyen yabancı ve ayrı buluyordu. Onların işlerine akıl erdiremiyordu. Mesela, en sevdiği arkadaşları bile onu bazen şaka olsun diye aldatırlar, hiç lüzumu yokken yalan söylerlerdi. Yusuf evvela içerleyecek oldu; fakat bunun herkes tarafından yapıldığını ve çok tabii bir şey olduğunu görünce kızmaktan vazgeçti, fakat

hayreti hâlâ geçmemişti: Niçin durup dururken yalan söylemek ihtiyacını duyuyorlardı?" (KY2, s. 26-27)

Yusuf, kasaba insanının samimiyetsizliğinden ve yapaylığından yakınır. Ruhunu sıkan, bunaltan sorunlar karşısında ezilen Yusuf'un, kendini kasabanın dışına giderek doğaya atması ve orada nefes aldığını hissetmesi yine aynı durum sebebiyledir. Yusuf, kasabada gözlemlediği çocukların bile maddeye önem vermelerini ve arkadaşlıklarının birer çıkar ilişkisi temeline dayanmasını yadırgar. Kasaba çocuklarının gerçek arkadaşlık bağından yoksun olduğunu ve samimi olamadıklarını üzülerek ifade eder. Bütün bunların karşısında yalnızlığa düşer:

"Burasının tercihinde, bahçede pek bol bulunan meyve ağaçlarının da esiri vardı. Hele kocaman bir ekşi karadut ağacı bir mıknatıs gibi mahallenin çocuklarını çekerdi. Sırf bu dutun hatırı için Kâzım ile ahbap olanlar vardı. (...) Kâzım, içlerinde yaşça en büyükleri ve en hesaplıları idi. Hiçbir şeyi anafora kaptırmaz ve evinde yenilen dutun acısını, cumaları yapılan gezintilere hiçbir şey götürmeyip diğerlerinden geçinerek çıkarırdı. (...) Aşçılıkta en mahirleri Şube Reisi'nin oğlu Vasfi idi. (...) Bu da Kâzım gibi, fakat hiçbir şey mukabili olmayarak diğerlerinin sırtından geçinirdi." (KY2, s. 23-24)

Yusuf, kasabada gördüğü çocukların henüz çocuk yaşlarına rağmen bir hesap ve çıkar ilişkisi içinde olmasını garipser. Tüm saf duyguları taşıması gereken çocukların; fedakârlıktan, samimiyetten ve maneviyattan uzak olup maddiyatı, yaşamlarının temeline oturtmalarını ve davranışlarındaki yapaylığı eleştirir.

Sonraki süreçte Kaymakam Salâhattin Bey'in yerine gelen Kaymakam İzzet Bey, Yusuf'u tahrirat kâtipliği bahanesiyle kasabadan uzaklaştırır. Babası Salâhattin Bey'in ölümünden sonra evin geçimini sağlamak için bu işe mecbur edilen Yusuf, Muazzez'in, annesi Şahinde Hanım'ın elinde ne duruma düşürüleceği noktasında birtakım tereddütler yaşar. Muazzez ile kasabadan dağlara ve uzak köylere kaçtıkları günü hatırlayarak kasabaya tekrar dönmelerinin yanlış olduğuna dair pişmanlık duyar ve böylece kasaba hakkındaki düşüncelerini bir kez daha ortaya koyar:

"Salâhattin Bey'in hatırı için Edremit'e dönmüş ve o zamandan beri buna kâfi derecede pişman olmuştu. Bu Allah'ın belası yere dönmese ve tesadüfe tabi olarak hayatını bir kere başlamış olduğu şekilde devam ettirse idi, bu felaketlerin hiçbiri onun başına çökmeyecekti. Buna emindi. Ne tahrirat kâtipliği ne tahsildarlık yapmaya mecbur

kalmayacak, kaymakamların önünde korkudan titremeyecek, karısını arkada bırakıp: 'Şu anda kimlerle beraber acaba?' diye terler içinde sayıklamayacaktı." (KY2, s. 205)

Yusuf, şu an içinde bulunduğu tüm çaresizliğini ve pişmanlığını Edremit kasabasına bağlar. Bu kasabanın ağırlığı ve mahkûmiyeti altında ezilen Yusuf'un yaşam özgürlüğü ve sevdiği insanla aile kurma hakkı elinden alınır. Bunda en büyük etken olarak söz konusu kasaba ve kasaba insanı/eşrafı gösterilir. Yusuf, kayınvalidesi Şahinde Hanım başta olmak üzere düzenin hazırladığı hazin son ile bu hayatta en sevdiği insanın, eşi Muazzez'in, ölümüne sebep olur. Muazzez'i toprağa gömerken Yusuf'un kasabaya bakışı, bir kez daha ortaya konur:

"Sol omzunda, boğazına yakın bir yerde kan pıhtıları birikmiş ve elbisesini, ta aşağılara kadar boyamıştı.

Yusuf gözlerini bu yaraya dikti ve belki yarım saat, hiç kımıldamadan baktı. Orada, o kanlı çukurda, şimdiye kadar geçen bütün hayatını görüyor gibiydi ... Yalnız önünde sarı ve rutubetli topraktan küçük bir tümsek belirince gözlerini ona dikti, gırtlağı yırtılır gibi bir kere:

'Ah!!' diye bağırdıktan sonra, yumruklarını karısının üstünü örten topraklara soktu.

Sonra ağır ağır doğruldu. Mezarın yanında ayakta durdu ve gözlerini ovaya çevirdi. Güneşin altında pırıl pırıl yanan zeytin ağaçlarının sonunda beyaz minareleriyle Edremit görünüyordu.

Yusuf bir oraya, bir de önündeki toprak yığınına baktı. Dişlerini ve yumruklarını sıktı, dudaklarını ısırdı; buna rağmen gözlerinden yanaklarına doğru iri damlalar yuvarlanmaya başladı. Bu yaşlar bütün manzarayı örtüvermişlerdi. Kollarının yeni ile gözlerini sildi. Hayvanına atladı. Bir kere daha dönüp geriye baktıktan ve ömrünün en korkunç senelerinin geçtiği bu kasabaya yumruğunu uzatıp tehdit eder gibi salladıktan sonra, atını ileriye, dağlara doğru sürdü." (KY2, s. 214-215)

Geldiği günden beri pek çok sıkıntı yaşadığı ve kendini kapana kısılmış hissettiği bu kasaba, Yusuf'un zihninde hor görülmenin, parçalanmışlığın, ayrılığın, çeşitli entrikaların temsili konumundadır. İstemeden kendi eliyle vurduğu Muazzez'i kasabadan çekip alması ve artık dağlara sığınması, kendilerine kötü bir yaşam sunan kasabadan kurtuluş olarak değerlendirir.

Kuyucaklı Yusuf romanında kasabaya dışarıdan gelen bir başka kişi olan Kaymakam Salâhattin Bey'in kasabalılara bakışı da önemlidir. Salâhattin Bey, daha önceki gittiği kasabalardaki tecrübelerinden hareketle yerli halkla ve özellikle kasaba eşrafıyla samimi olmaktan kaçınır. İnsanlarla yakın olup onların isteklerine ve çıkarlarına hizmet etmekten çekinen ve kimsenin baskısı altında kalmadan namuslu bir şekilde işini yapmak isteyen Salâhattin Bey, buna çözüm olarak daha sürecin başlangıcında onlardan uzak durma yolunu seçer. Bu nedenle eşrafın verdiği davet ve ziyafete katılmaz:

"Memlekette münasebette bulunduğu adamlar az ve seçmeydi. Uzun memuriyetlerin tecrübesi, yerlilerin kendisi gibi memurlarla niçin ahbap olduklarını ona öğretmişti. Tongaya basmayı pek sevmediği ve namuslu kalmak niyetinde olduğu için ziyafetlere, davetlere pek aldırış etmez; çok itimat ettiği, hukuk mezunu birkaç avukat ve bazen de Ceza Reisi ile sessiz sessiz içmeyi tercih ederdi." (KY2, s. 44)

Salâhattin Bey kasaba yerlilerinin, kendi çıkarları için kasabaya dışarıdan gelen memurlara yakın olduklarını düşünür ve bu nedenle onlardan uzak durmaya çalışır. Salâhattin Bey'in bu duruşu, *Acımak* romanında Zehra'nın babası Kaymakam Mürşit Efendi'nin duruşunu hatırlatır. Mürşit Efendi de gittiği kasabalardan birinde kasaba eşrafının ağır baskısından kurtulmak ve onların emelleri doğrultusunda çalışmamak için başka bir kasabaya tayinini ister.

İnsan Kurdu romanında ise yaşadığı köyde geleceğine dair bir umut görmeyen Ali, geleceğini kurmak için kasabaya göç eder. Burada kendine düzenli bir iş ve yaşam kurmayı amaçlar. Daha önce kasabaya çalışmak için giden köylüsü Hüsmen'den yardım isteyerek kasabaya gelir. Bu durum şöyle ifade edilir:

"Bağsız bir kişiydi. Anası yoktu. Babasıyla ağası, üç karışlık bir toprağın üstesinden gelebilmek için paralanıyorlardı. Ali'yi köye gönderecek, dönmeye zorlayacak hiçbir neden yoktu ortada. Başka iş bulur, kasabada kalırdı." (İK, s. 17)

Ali, geldiği bu kasabayı bir sığınma mekânı olarak algılar bu nedenle kasabaya bakışı olumludur. Geride bıraktığı köyde kendini bekleyen birinin olmaması ve çalışacak, işletecek kadar yeterli miktarda toprağının olmaması gibi nedenler, Ali'yi kasabaya gitmeyi zorlamıştır. Bu nedenle kasaba, Ali'nin kurtuluş için gördüğü tek unsurdur. Fabrikadan işten çıktığı dönemde bile karşılaştığı sorunlar ve çaresizlikler karşısında Ali'nin hiçbir zaman köyüne dönmeyi düşünmediği görülür. Ancak ilerleyen süreçte toplumun töre ve namus

anlayışıyla karşı karşıya gelerek içinde bulunduğu kasabanın gençleri ile kendi değerleri bakımından bir çatışma yaşar.

Yediçınar Yaylası romanında ise kasabaya dışarıdan gelen Abuzer, eşi Emey'in güzelliğini kullanarak kasabanın zengin ağalarından yararlanmak ve bu sayede kasabayı yurt edinmek ister. Bu nedenle sergilediği oyun ve kasaba kurnazlığı ile kendini Türkçe bilmez, garip, perişan bir Kerbela göçmeni olarak tanıtır. Eşi Emey'in güzelliği sayesinde Ömer Ağa'nın konağına yerleştikten sonra bitlerinden ve üzerlerindeki pis kıyafetlerinden arınmak için Ömer Ağa'nın talimatıyla hamama götürülür. Burada yaşananlar, Abuzer'in saf olarak gördüğü kasaba halkına bakışını ortaya koyar:

"Buraya gelirken birer yıl barınabildiği Elaziz'le Kayseri'de hamam âlemlerine karı götürmüş olan Abuzer, sıcak hamama ömründe ilk girmiş görünmesini, doğrusu iyi becerdi. Hiç kimse, düzenbaz herifin, bir kasaba adamıyla eğlendiğini sezemedi.

Hamama adımını atınca dört yanına bel bel bakmaya başlamış, peştamallı adamları yadırgamış gibi gözlerini açmıştı. Hamamın sabunlu ıslak kokusunu anlamak için, kısrak sidiği koklamış aygır gibi burnunu havaya dikmesine Çorumlular çok güldüler (...) Hamamın buğulu sıcaklığına girince, Abuzer sabahtan beri oynadığı oyunu büsbütün azıttı: — Cehennem... Cehennem... Tövbe kurban! Hak tövbe! diye bağırmaya başladı ..." (YY, s. 145-153)

Kasaba halkı, Abuzer'in görmemişliği ile eğlenmek için hamama akın eder ancak burada asıl eğlenen ve kasabalıyla dalga geçen kişi Abuzer'dir. Abuzer, planladığı oyunun kusursuzca işlediğini görür ve durumun keyfini çıkarır.

Teneke romanında ise dışarıdan gelenin kasabaya ve kasabalıya bakışı, kasabaya atanan Kaymakam Fikret Bey'in kasabalıyı algılayışı ile ortaya konur. Dönemin İstanbul dışına çıkmayan diğer gençleri gibi Fikret Bey de Anadolu'yu bakımsız, geri kalmış bir taşra olarak hayal eder ve kendilerine anlatıldığı gibi eğitimsiz insanların yaşadığı, ağa ve eşkıyaların hüküm sürdüğü topraklar olarak algılar. Ancak Ceyhan İstasyonu'na geldiğinde hiç beklemediği bir şekilde oldukça coşkulu, sevecen ve misafirperver bir topluluğun, kendini büyük bir heyecan içinde karşıladığını görür. Bu gösterişli karşılama ile Anadolu'yla ilgili duyduğu bütün o olumsuz durumların yalnızca bir ön yargıdan ibaret olduğunu düşünür:

"İçinde korku vardı. Anadolu kasabaları için kendisine neler anlatmışlardı! Uçsuz bucaksız bozkırların ortasında bir tepeye sırtını dayamış, birkaç toprak dam. Susuz, Kışın

kar altında, yazın toz içinde. Yalnız. Sonra ağalarla hırsızlarla, eşkıyalarla cebelleşmeler. Kasaba insanları deyince gözünde poturlu, kangal bıyıklı, yanları tabancalı, saldırmalı… Hele eşrafı bir anlatmışlardı ki… Kemal Taşan!.. Eşraftan!.. Ziraatçi… Yüzü itimat telkin eden bir yüz, Kemal Taşan'ın. Kumral saçları gür, dalgalı… Genç yüzündeki hatlar gergin, cilt cilalanmış gibi… Siyasal Bilgiler Okulunda Sarıyerli Nüzhet… Nüzhet en candan arkadaş… Kemal Taşan ne kadar Nüzhet'e benziyor. (…)

Vagonun kapısına geldiğinde şaşkınlığı bir kat daha arttı. Yüreği daralacak kadar heyecanlandı. Bir an durdu, tek sıra olmuş, kendisini istikbale çıkmış insanları seyretti. Genç yaşlı beş yüz kişi, asker gibi tek sıra olmuşlar, vagonun karşısında… Gözleri yaşardı. Kendisini tutmasa, olduğu yere vagonun basamağına oturup hüngür hüngür ağlayacak. Bir coşkunluk içinde başı döndü. Sarhoş gibi sendeledi. (…)

'Şu Anadolu insanı, misafirperver, asil, kahraman, yoksul, yiğit… Şu Anadolu'nun kutsal insanları. Bunlara hizmet etmek büyük şeref… Ahırlarda hayvanlarıyla onlar gibi yatmak, onlar gibi yemek… Onlar gibi sineklere yenmek… Onlar gibi… Onlara hizmet etmek ne şeref…'" (T, s. 17-18)

"Kusura kalmayın. Çok çok heyecanlıyım. Çok çok… Şaşkına döndüm… Dilim tutuldu. Bize Anadolu'yu cehennem gibi tanıtmışlardı. Hâlbuki… Şimdi şu insanların her biri kardeşlerim, babam gibi… Eşraf mı? Ben eşrafı canavar, haydut, eşkıya bilirdim… Şu beyler mi eşraf? Anadolu'nun eşrafı dedikleri bu efendiler mi? Allah aşkınıza bunlar mı? (…)

İnanamıyorum, inanamıyorum. Bunlar, bu insanlar için canını verir insan. Hizmet etmek değil yalnız. Can bile…

Bakmamışlar efendim, bakmıyorlar Anadolu'ya… Bakmamışlar. İşte bu aziz insanların yurdu gerilik içinde, pislik içinde çalkanıyor." (T, s. 19)

Görev yapacağı kasabaya gelmeden önce kasaba hakkında araştırma yapan Kaymakam Fikret, söz konusu kasabanın, çok sayıda mütegallibe ve yobazın baskısı ve hâkimiyeti altında olduğunu öğrenir. Aldığı mektuplar ile kasabada her yıl binlerce insanın sıtmadan öldüğü ve çocukların sıtma nedeniyle yaşamını kaybettiği bilgisi kendisine ulaşır. Bu nedenle kendini karşılamaya gelenlere, bütün bu kötü durumlarla mücadele edeceğini söyleyerek ideallerini sıralar. Ancak karşılama komitesindeki ağa ve eşrafın sözde ilgili ve sıcak durumu karşısında heyecana kapılır. Karşısındaki insanların Hukuk Fakültesi, Ziraat Fakültesi mezunu olduğunu ve hepsinin Avrupa görmüş medeni insanlar olduğunu fark

ederek bu kasabayla ilgili kendine ulaştırılan bilgilerin doğruluğunu sorgular. Ardından bu bilgiler noktasında büyük bir yanılgı içinde olduğunu düşünür.

Eşrafın gerçek yüzünü henüz görmeyen ve kasabaya hizmet aşkıyla dolup taşan Kaymakam Fikret, kasaba eşrafına duyduğu sevgi ve heyecanı, kasaba eşrafından Kemal Taşan'ı, en sevdiği arkadaşı Nüzhet'le özdeşleştirerek ortaya koyar. Kendisini karşılamaya gelen çocuk-delikanlı her kim varsa ayırt etmeksizin herkesin elini sıkar hepsiyle tek tek ilgilenir. Bu kasabaya atanmış olmaktan duyduğu mutluluğu dile getirir. Sıtma başta olmak üzere kasabanın her türlü sıkıntısını çözeceğini ve bu kardeş canlısı insanlar için kanının son damlasına kadar fedakârlık yapacağını belirtir. Kaymakam Fikret'in kasabada işe başladığı ilk gün hissettiği duygular, onun kasabayı algılayışını daha net bir şekilde ortaya koyar:

"Gün zeytin ağaçlarının pencereden görünen dallarını parlatıyordu. Karşıdaki, deniz misali dalga dalga ovadan sesler yükseliyordu. Ovanın ortasında bir gümüş kıvrımı parlaklığında akan çay uçacakmış gibi koşuyordu. Yükseliyordu. Sislerin üstüne üstüne yükseliyordu. (...) İçinden bir aydınlık su boşanmıştı. Sevinç, aydınlık aydınlık parlıyordu içinden. Kainatı aşkla, muhabbetle kucaklayası geliyordu. Taşı toprağı, dalları ışılayan zeytin ağacını, cıvıl cıvıl serçeyi... Cümle yaratığı." (T, s. 24)

Kaymakam Fikret Bey'in göreve başladığı ilk gün kasabaya bakışının ve ruh hâlinin ortaya konduğu bu ifadelerde geçen *"parlamak, parlaklık, yükselmek, uçmak, koşmak, kucaklamak, ışıldamak, aşk, aydınlık, sevinç, cıvıl cıvıl, deniz, ova, muhabbet"* gibi sözcükler, söz konusu kasabanın, Kaymakam için açık-geniş bir mekân olduğunun göstergesidir. Bu hâliyle kasaba, Kaymakam tarafından huzurun, aydınlığın ve sonsuzluğun mekânı olarak algılanır.

Kasabaya gelen Kaymakam Fikret, pek çok yönden Reşat Nuri'nin *Acımak* romanındaki Kaymakam Mürşit Efendi'yi hatırlatır. Mürşit Efendi de gittiği kasabalarda görevini en iyi şekilde yerine getirmek için ideallerinin peşinden koşan genç ve idealist bir kaymakamdır. Ancak bu kasabalardaki eşrafın baskısı nedeniyle ideallerini gerçekleştiremez ve eşraf baskısından kurtulmak için başka başka kasabalara tayinini istemek zorunda kalır. Bu nedenle çalışma arzusuyla dolup taşan genç Kaymakam'ın idealleri, eşrafın baskısına yenik düşer. Aynı şekilde kasabada sıtma nedeniyle ölen çocukların acısını içinde taşır ve bu uğurda sürgün edilme pahasına da olsa mücadele eder. *Teneke* romanında ise Kaymakam Fikret de sıtma ile mücadele etmek ve çocuk ölümlerine son vermek için girdiği mücadelede

kasabanın eşraf ve ağalarına karşı yenik düşer, henüz genç ve idealist bir kaymakamken sürgün edilir.

Bir süre sonra Kaymakam Fikret Bey, Resul Efendi'nin yardımıyla kasabanın ağa ve eşrafının gerçek yüzünü görür ve etrafındaki bu kişilerin oyununa gelerek onların kirli işlerine alet edildiğinin farkına varır. Bu bağlamda Kaymakam, işe başladığı ilk gün kasabaya karşı hissettiği duygularında değişim yaşayarak zihninde beliren bu yeni kasaba algısının ağırlığı altında âdeta ezilir. Bu nedenle kasaba, başkişiyi ağırlığı altında ezen kapalı-dar bir mekân hâlini alır. Bu durum romanda şöyle ifade edilir:

"Etrafında her şey silindi. Koskoca, ıpıssız bir dünyada tek başına kaldı. Korkunç bir karanlığa düştü. Yuvarlanıyordu. Bıçak gibi keskin, hissedilir bir yalnızlık duydu. Ta iliklerinde duydu. Akşama kadar kim geldi, kim gitti, ne imza etti, ne söyledi farkında değildi.

Birdenbire içinde bir şeyler duydu. Ta yüreğinde… Bir yerleri acıyordu. Neresi ama, hiçbir yeri… Ama acıyordu. Yüreği sıkılıyordu. Şöyle bir kendini yokladı. Büzüldü. Korkuyordu. (…) Sabaha kadar uyumadı. Yatakta büzüldü kaldı. Yüreği tetikteydi. Bir felaket bekliyordu. Kalktı, tabancasını doldurdu. Yastığının altına koydu. Tabanca bir hoş yağ kokuyordu. Makina yağı… Habire sinekler vızıldıyordu. (…) Sabah durgundu. Ağırdı. Neredeyse güneş kızdıracaktı. İlk ışıklar kurşun gibi ağır, çökecekti. Tatsızdı. Zaten çok hâlsizdi. Birden korktu. Bir şeylerden korktu." (T, s. 76-77)

Kaymakam Fikret'in işe başladığı ilk gün kasabayı algılayışı; *"parlamak, parlaklık, yükselmek, uçmak, koşmak, kucaklamak, ışıldamak, aşk, aydınlık, sevinç, cıvıl cıvıl, deniz, ova, muhabbet"* gibi sözcüklerle tanımlanarak ortaya konur. Bu hâliyle Fikret Bey, söz konusu kasabayı, açık-geniş bir mekân olarak algılar. Ancak tüm çabalarına rağmen kanunlarına aykırı olan çeltik ekiminin önüne geçemeyerek verdiği mücadelede yenik düşmesi, Ankara'ya sıtmadan hastalanan ve ölen pek çok kişinin durumunu fotoğraflar eşliğinde sunmasına rağmen yetkili kişilerden destek bulamaması ve ölümler karşısında çaresiz kalması nedeniyle Kaymakam'ın bu kasabayı algılayışında değişim görülür. Artık bu kasaba, Kaymakam'ın varlığını sıkan ve bunaltan bir hâl alır. Bu durum; *"silinmek, ıpıssız bir dünya, tek başına kalmak, korkunç bir karanlığa düşmek, yuvarlanmak, bıçak gibi keskin, yalnızlık duymak, acımak, yüreği sıkılmak, büzülüp kalmak, korkmak, uyuyamamak, tetikte olmak, çökmek, felaket, durgun, ağır, tatsız, hâlsiz"* gibi sözcüklerle desteklenir ve başkişinin, kasabayı kapalı-dar mekân olarak algılayışı ortaya konur. Kaymakam için daha önce huzurun, aydınlığın ve sonsuzluğun mekânı olarak algılan kasaba, şimdi büyük bir

boşluğun, çaresizliğin ve temsilcisi olarak geldiği devletten destek bulamaması nedeniyle yalnızlığın mekânı olarak algılanır.

İnce Memed 1 romanında ise dışarıdan gelenin kasabaya bakışı, Değirmenoluk köyünde Abdi Ağa'nın hâkimiyeti altında yaşayan başkişi İnce Memed'in, kasabaya gizlice gitmesi ve kendi köyleri dışında, ağanın baskısı olamadan özgürce yaşanabilecek bir mekânın varlığını idrak etmesi ile ortaya konur. Bu bağlamda söz konusu kasaba, İnce Memed ve arkadaşı Mustafa için kaderlerini ve yaşamlarını belirleyecek, onlara yön verecek etkili bir unsur olarak yer alır. Bu durum romanda şöyle aktarılır:

"… parlayan çinkoları, beyaz badanalı evleri, kırmızı kiremitleriyle bir oyuncak şehir gibi kasaba uzanıyordu. Memed'le Mustafa'nın gözleri kasabada. Hayretle açılmış gözleri… Ne kadar da beyaz. Ne kadar da çok ev! Gözlerini bir türlü kasabadan alamıyorlar." (İM, s. 72-73)

Kasabayı ilk defa gören İnce Memed ve arkadaşı, kasaba sayesinde, yaşadıkları köyün dışında farklı yaşamların olduğunun farkına/bilincine varır. Köyde ağanın tekelinde kendilerine biçildiği gibi yaşayan gençler, kasabada hiç tanımadığı insanlar tarafından insani değerler ölçüsünde saygıyla karşılanmanın şaşkınlığını yaşar. Köyde ağanın aşağılamasına ve hakaretlerine maruz kalan bu gençlerin, ilk defa gittikleri kasabada hiç alışık olmadıkları bir şekilde iltifatla karşılanmaları, kasabayı huzurun mekânı olarak algılamalarını sağlar. Kalacakları hanın yerini sormak için bir dükkâna yöneldiklerinde dükkân sahibinin, kendilerine gösterdiği nezaket karşısında utanmaları ve oradan uzaklaşmaları bunun en büyük göstergesidir. İnce Memed ve Mustafa ile karşılaştıkları kişiler arasında yaşanan bu durum şöyle aktarılır:

"'Buyurun Ağalar. Ne istiyorsunuz?' diye iltifatlı laflar etti. Kendilerine 'ağalar' denince utandılar. Dükkânı bırakıp oradan ayrıldılar. Hâlbuki hanı soracaklardı." (İM, s. 74). Aynı şekilde ertesi gün girdikleri bir kebapçı dükkânında kebapçı çırağının onlara *"Buyurun buyurun, diye iltifatlar e(derek)"* (İM, s. 81) içeriye davet etmesi, onları daha çok şaşırtır ve kasabaya hayranlıklarını bir kat daha artırır. Gençlerin, bu ilgiyi "hak etme" ve buna "layık görülme" gibi insani ilişkiler karşısındaki şaşkınlığı, onların utanarak oradan uzaklaşmasına neden olur. Bu bağlamda Abdi Ağa'nın, köylülerin kasabaya gitmelerini engellemesinin ana nedenlerinden biri de köylülerin, ağalık sisteminin olmadığı bu kasabadaki bireylerin insani yaşam koşullarının ve özgürce yaşayışının görülmesini önlemektir.

İnce Memed'in kasabaya bakışı ve yaklaşımı, handa tanıştıkları Hasan Onbaşı adlı ihtiyar bir adamla yaptıkları sohbetle daha belirgin bir hâl alır. Hasan Onbaşı, yaşları yirmiyi geçkin bu gençlerin, kasabaya ömürlerinde ilk defa gelmiş olmalarını yadırgar. Hasan Onbaşı ile İnce Memed arasında geçen şu diyalog, İnce Memed'in kasabaya bakışını net bir şekilde ortaya koyar:

"Hasan Onbaşı: 'Nasıl, kasabayı beğendiniz mi?'

Memed: 'Çok büyük,' dedi. 'Kocaman evleri var. Saray gibi…' (…) 'Bu kasabanın ağası kim?'

Hasan Onbaşı önce anlamadı: 'Ne dedin?' diye tekrar ettirdi.

Memed: 'Bu kasabanın ağası kim, diyorum,' dedi.

Hasan Onbaşı: 'Yavrum,' dedi, 'ne ağası? Bu kasabanın ağası olur mu? Burada ağa yok. Herkes kendisinin ağası. Burada 'ağa' diye zenginlere derler. Ağa çok…'

Memed'in kafası almadı: 'Buranın bir tek ağası kim?' diye tekrarladı. 'Adı ne? Bu dükkanların, bu tarlaların sahibi kim?'

Hasan Onbaşı işi çaktı: 'Sizin köyün ağası kim?' diye Memed'e sordu.

Memed: 'Abdi Ağa.'

Onbaşı: 'Sizin köyün tarlaları hep Abdi Ağa'nın mı?'

Memed: 'Ya kimin olacak?'

Onbaşı: 'Sizin köyün dükkanı?'

'Ağa'nın…'

Onbaşı: 'Sığırları, keçileri, koyunları, öküzleri?'

'Çoğu onun…'

Hasan Onbaşı sakalını kaşıyıp düşündü. Sonra:

'Bana bak oğlum Memed,' dedi. 'Burada, senin öyle bildiğin ağalar yok. Bu kasabadaki tarlalar, az çok herkesindir. Tarlasızı da var tabii. Bu dükkanların her birinin bir sahibi var. Tabii ağaların tarlaları çok. Fıkaraların az. Çok fıkaranın da hiç yok.'

Memed: 'Sahi mi?' diye hayret çığlığı kopardı.

Onbaşı: 'Yalan mı ya?' dedi. 'Tabii sahi…' (…)

Memed'e olan olmuştu. Gözüne uyku girmiyordu. Düşüncelere kaptırmıştı kendini. Düşünceler kafasına akın ediyordu. Düşünüyordu artık. Dünya kafasında büyümüştü. Dünyanın genişliğini düşünüyordu. Değirmenoluk köyü bir nokta gibi kalmıştı gözünde. O kocaman Abdi Ağa, karınca gibi kalmıştı gözünde. Belki de ilk olarak doğru dürüst düşünüyordu. (...) Kendi gözünde kendisi büyümüştü. Kendini de insan saymaya başladı. Yatakta bir taraftan bir tarafa dönerken söylendi. 'Abdi Ağa da insan, biz de…'" (İM, s. 78-80)

İnce Memed, Hasan Onbaşı ile kasaba üzerine yaptığı sohbet sonrasında Abdi Ağa'nın baskısı altında yaşadığı o dar alandan/köyden kendini soyutlayarak dünyaya daha geniş bir pencereden bakmaya başlar. Âdeta kendi varoluşunun bilincine varır. *"Abdi Ağa da insan, biz de…"* diye söylenmesi de insan olarak herkesin "eşit" olduğu, kimsenin kimseye "ağalık" yapmaya hakkının olmadığının idrakine vardığını gösterir. Böylece İnce Memed, Camus'nun (2019: 23-24) ifadesiyle *"kendisini ezen düzene karşı, kabul edebileceğinden fazla ezilmeme hakkı"*na sahip olduğunun farkına varır. Bu nedenle ertesi sabah yeni ve mutlu bir birey olarak uyanan İnce Memed'in gözünde söz konusu kasaba, açık-geniş bir mekân olarak algılanır:

"Dünkü çarşı, dünkü kasaba, dünkü dünya, bugün Memed'in gözünde bambaşkaydı. Bugün ayaklarındaki, yüreğindeki bağ çözülmüştü. Kendisini hür, geniş hissediyordu, uçacak gibi hafiflemişti." (İM, s. 81-82)

İnce Memed için huzurun, aydınlığın, özgürlüğün mekânı hâline gelen kasaba, aynı zamanda İnce Memed'in kendi kimliğini ve benliğini bulduğu mekân olarak görülür. Başkişide taşıyla, toprağıyla, göz alıcı parlak mimarisiyle kasabanın yalnızca görünüşü değil; insanı da hayranlık uyandırır. Bu durum, iş yeri çalışanlarının iltifatlı sözlerle kendilerini karşılayışı şeklinde olduğu gibi alışveriş yapan ya da caddede yürüyen bir kişinin gözlemlenmesi ve davranışlarının beğenilmesi şeklinde de ortaya konur. Romanda bu durum, şu şekilde dile getirilir:

"Memed adamın yürüyüşüne dikkat etti. Bu, sarp yerlerin insanının yürüyüşüydü. Sarp yerlerin insanları adım atarken ayaklarını havaya fazla kaldırırlar. Dizleri hizasına kadar. Sonra ihtiyatlı, korka korka indirirler. Buna alışmışlardır. Hâlbuki, ova insanları tam aksinedir. Ayaklarını yerde sürürcesine giderler." (İM, s. 75), *"Beyaz bir fötür şapkalı görmüştü manavların önünde. Tertemiz… Pantolonlu bir adam… Adam, portakal alıyordu.*

Parmaklarına dikkat etmişti. Uzun, beyaz parmakları çabuk çabuk para sayıyordu. Paralar parmaklarının arasından akıyordu. Gümüş parıltısı…" (İM, s. 88)

İnce Memed, bu gözlemleriyle kasaba insanının, insani yaşam standartlarında hayatlarını özgürce ve huzur içinde idame ettirdiği sonucuna ulaşır. Bütün bunlar, Abdi Ağa'nın baskısı altında yaşadığı köyden kaçarak kasabaya sığınma isteğini pekiştirir. Bu nedenle İnce Memed, hemen köye gidip ilk fırsatta annesi ve sevdiği kız olan Hatçe'yle kasabaya yerleşmenin planlarını yapar.

Denizin Çağırışı romanında ise dışarıdan gelenin, kasabaya ve kasaba insanına bakışı, öğretmen olan başkişi ve kasaba doktoru aracığıyla sunulur. Başkişi, öğretmenlik için büyük bir heyecanla gittiği kasabada uğradığı hayal kırıklığını, hissettiği ezilmişlik duygusunu ve kasabaya uyum sağlayamayıp kasabalıyla bütünleşemeden burada yabancı kalışını anlatır. Kasabada geçirdiği beş yıllık süre içinde tüm benliğini, kimliğini ve kendilik değerlerini kaybettiğini dile getirir. Adı verilmeyen bu kasabanın; öğretmen, doktor, jandarma ve savcı gibi oraya hizmet aşkıyla gelen kişileri bir bir nasıl sindirdiğini ve tükenişe sürüklediğini gözler önüne serer. Başkişi, söz konusu kasabada yaşanan olayların ve kasaba eşrafının, Anadolu'nun ücra kasabalarını aydınlatmak için gelen gençlerin ideallerinden vazgeçmesine, yaşam enerjilerini kaybetmesine hatta ruhsal hastalıklara yakalanmasına neden olduğunu şöyle dile getirir:

"Ah o ilçe, bu küçük kasaba, beni böylesine zavallı yapan orası değil miydi? Belki mayamda bozukluk vardı. Belki de ben gerçekten hasta yaratılmış bir adamdım. Ama hiç kuşkusuz beni hasta ve zavallı yapmakta o kasabanın büyük günahı vardı. Düşündükçe yalnız benim değil oraya gelen hükümet doktorunun da, savcının da, jandarma komutanının da az zaman sonra kabuk bağladıklarını ve bu kabuk içinde gizli bir derdin yumağını sardıklarını hatırlıyorum. Demek kasaba da suçluydu. Onun yıkık kalesinin dişleri arasında çok insanın yaşama hevesleri törpülenmişti.

Oraya geldikleri zaman onlar da benim yaşımdaydılar, gelecekten umutla söz ediyorlardı. Doktor sıtmadan kırılan bu kasabada sivrisinek bırakmayacağına, savcı ve jandarma komutanı elele vererek, bütün çapulcuların önünü alacaklarına, kanunu ve nizami her şeyden üstün tutacaklarına inanıyorlardı. Ne oldu sonra? Hükümet doktoru teşhisi iyi koyduğunu sanıyordu. Sıtma ile savaşmak için pirinç tarlalarından işe başlamakla hata ettiğini nereden bilecekti?" (DÇ, s. 14-15)

Kasaba eşrafının ve bürokrasinin, Anadolu'nun kasabalarına bin bir umutla gelen aydın ve idealist gençlerin önünde aşılmaz bir engel olarak durduğu görülür. Kasaba doktoru, görev yaptığı kasabayı sıtmadan kurtarmak için canını dişine takarak kasabada bulunan pirinç bataklıklarının kurutulması için mücadele eder. Ancak hükûmete yazdığı sayfalar dolusu dilekçelerden bir sonuç alamaz. Bu dilekçeler, çeltik işletim fabrikasının sahibi ve aynı zamanda kasabanın İl Genel Meclis üyesi olan Osman Nuri adlı bir eşrafın engeline takılır. Doktorun yazdığı bütün bu dilekçelerin sonunda hükûmetten, *"…bütün bu tahriratlara kâfi derecede kinin gönderilmiştir."* (DÇ, s. 15) karşılığı verilir. Sıtmaya neden olan bataklıkların kurutulması yerine eşrafın çıkarının gözetilerek sıtmanın oluşmasına göz yumulması ve insanlar hastalandıkça onlara uygulanması için kasabaya bol miktarda kinin ilacı gönderilmesi, büyük idealleri olan ve kasabada sıtmayı yok edeceğine inanan doktorun bütün hayallerinin yıkılmasına ve yaşam gayesinin tükenmesine neden olur.

Bütün bu yaşananlardan sonra doktor çılgına döner, küfürler savurur ve istifa etmeye kalkar. Ancak istifa etmesi dâhilinde ödemesi gereken tazminat engeli nedeniyle bu kasabada zorunlu olarak çalışmaya devam eder ve yapılanlar karşısında çaresiz bir şekilde boynunu eğer. Kendini içkiye vererek bir süre hükûmeti eleştirir, sonun da hükûmeti eleştirmekten de vazgeçer. Artık kasaba halkının alaylı bakışlarından kurtulmak için gözlerden uzak durur ve eve kapanır. Gündüzleri sağlık memurları sıtmaya yakalanmış kasaba halkına kinin dağıtırken o, dispanserin karyolasına kendinden geçmiş bir şekilde yüzü koyun yatarak kalın perdeleri çekilmiş karanlık bir odaya âdeta kendini hapseder. Kasabanın doktoru, Anadolu'nun kasabalarına aşkla gelen ve buradaki insanlara aydınlık ve umut olacağını düşünen aydın gençlerin, gittikleri kasabalarda bir süre sonra yozlaşmış bürokrasi ve eşrafın karşısında yenik düşmelerini ve çaresizce kendi kabuğuna çekilişlerini şöyle ifade eder:

"…bu kasabanın etrafını dağlar, bir engel olma, bir sınırlama direnişi ile çevirmişti. Burada insan dağların ardındakini göremediği ve hasretlerine eremediği için kendi ruhsal boşluğunda bir sonsuzluk aramak zorunda idi. Kendi içine kapanmasın da, ne yapsındı kişioğlu burada? Hangi parlak gelecek tutkusu, bu avuç kadar yerde, ölümsüz bir sonsuzluk yaratabilirdi? İnsanları mahdut, seması mahdut bir yer, hey Allah'ım… Bendeki bu karanlık lekeler burada yaşayan ve duyan her ruhta belirmek zorunda idi. Akıllı bir insan bu karanlık lekeyi ancak ispirto ile geçici olarak arıtabilirdi. Eğer sizin gibi ayakları henüz zincire vurulmamışsa, daha akıllıcası, bu dağların karabasanından uzaklaşmalıydı. Mavi ufukları,

alabildiğince genişleyen bir mavi deniz karşısında, ruhtaki bütün karanlıklar yıkanırdı." (DÇ, s. 24-25)

Sıtma konusunda kasabada verdiği mücadelede yenik düşen doktorun, kasabaya bakışı da değişir. Artık tek isteği bu kasabadan uzaklaşmak olan doktor, tazminat engeli nedeniyle burada kalmaya mahkûm bırakıldığını ve bu mahkûmiyetten uzaklaşmanın tek yolunu içkiye sığınmakta bulduğunu ifade eder. Bir zamanlar, iyi eğitim almış gençlerin İstanbul sınırları dışına çıkmak ve Anadolu'nun köy ve kasabalarına gitmek istemedikleri eleştirilirken doktor ve öğretmen örneğinde olduğu gibi bazı aydın gençlerin büyük bir aşkla bu kasabalara gelmesine rağmen bürokratik engellere takılarak sindirildiği ve yok sayıldığı görülür. Yazar, burada büyük bir çelişkiyi gün yüzüne çıkararak sistemin, güçlünün ve haksızlığın yanında oluşuna işaret eder.

Aynı şekilde jandarma komutanı ile savcının kasabadaki hayat hikâyeleri de doktorun sindirilişi gibi olur. Kasaba eşrafının, jandarma komutanını ve savcıyı ele geçirmek için kayısı bağlarında çalgılı eğlenceler tertip ederek onların görevlerini yapmasına engel olduğu ve böylece kanunun yalnızca "yazılı bir metin"den ibaretmiş gibi kalmasına neden olduğu görülür. Bu ortama jandarma komutanı alışır gibi olurken savcı bunu kabul etmeyerek sessizce kendi kabuğuna çekilir ve kendini kitaplarla oyalamaya başlar. Böylece her ikisi de kendi ideallerinden tek tek uzaklaştırılmış olur. Öğretmen olan başkişi ise büyük bir hayal ve umutla gerçekleştirmek istediği projelerinin, bürokratik engeller nedeniyle bir bir yok oluşunu ve eğitim sistemindeki aksaklıkları şöyle dile getirir:

"Ya benim programlarım? Hey zavallı projeler! 'Beyaz zambaklar memleketi' benim kasabamı kıskanacaktı. Ve bu üstünlük benim eserim olacaktı. Okulun yıkık duvarına bir taş koyduramayan zavallı tüysüz delikanlının mumdan cenneti, mumya suratlı millî eğitim memurunun ve topal kaymakamım uğursuz ellerinde nasıl da eriyivermişti. Onlara her başvuruşumda sorumluk, tahsisat ve 'çizmeden yukarısı' karşıma dikiliyordu.

Çocukların yetişmesinden ziyade sınıf geçmenin esas olduğunu okulda bize öğretmemişler. Bu dersi de sınav odasında, babası zengin bir öğrenci için iltimas istemeğe gelen kaymakamın nutkundan öğrenecekmişim… Kısacası benim etrafımda bir salyangoz kabuğu pıhtılaştı. Kale dibindeki han odasında, beş numaralı lambanın alevinde her gece eski benliğimin bir parçasını, pervanelerle birlikte yaktım ve bu kabuk içine sığabildim. Beş yıl neleri kucağına almazmış meğer…" (DÇ, s. 15-16)

Roman karakterlerinden başkişi başta olmak üzere kasabanın doktoru, savcısı, jandarma komutanı ve kasabaya görev için gelen memurlar, ideallerini gerçekleştirmek noktasında kasabanın, yapıcı değil; engelleyici ve yıkıcı bir rol oynadığı kanaatindedir. Pek çok imkândan mahrum olan bu kasabanın ve kendi çıkarını ön planda tutan ahlaki çöküntü içinde olan yozlaşmış kasaba insanının, aydın gençlerin ideallerinin önünde bir set gibi durduğu aynı zamanda bu gençlerin benliklerini ve kimliklerini öğüttüğü görülür.

Karanlık Dünya adlı romanda ise dışarıdan gelenin kasabaya ve kasabalıya bakışı, kasabaya genç bir hâkim adayı olarak gelen başkişi Ahmet ve muamelâtı (işlemleri) teftiş için gelen adliye müfettişinin düşünceleriyle ortaya konur. Bu bağlamda başkişi, kasabayı *"İnsanları uykuya ve ölüme çağıran bu Karanlık Dünya …"* (KD, s. 80) olarak tanımlar. *"Karanlık"* kelimesi ile hem zifiri karanlık hem de insanların içinde bulunduğu cehalet anlatılmak istenir. Mazılık kasabasında gübre kokusunun sardığı evler ve sokaklar, ışıksızdır; yollar çamur içindedir. Ancak kasaba halkının bütün bu olumsuzluklara rağmen burada yaşamaktan hiçbir rahatsızlık duymadıkları görülür. Kasabanın bu boğucu ve sıkıcı atmosferi, başkişi tarafından gübre yığını sokaklar ve çamurlu yollar şeklinde sezdirilir ve böylece başkişinin kasabaya bakışına işaret edilir.

Ahmet, kasabaya ilk geldiğinde kasabaya bakışını, *"Bu hayatı, bu yeri, bu insanları seviyor muydu? Hayır, sevmiyorum… Ama nefret de etmiyorum… Bu yer benim memleketimdir, bu hayat da benim hayatım olmalıdır…"* (KD, s. 10) diyerek ortaya koyar. Bu hâliyle başkişinin, Anadolu'nun her karış toprağını kendi toprağı olarak benimsediği ve Anadolu'ya hizmeti, kendine görev bilecek bir bilince sahip olduğu görülür. Ancak daha sonraki süreçte kasabada karşılaştığı güçlükler neticesinde başkişide, söz konusu bu kasabadan kaçıp kurtulma isteği belirir. Bu duruma romanda başkişi tarafından *"Bulunduğum yere alıştım, ama itiraf etmeliyim ki memnun değilim."* (KD, s. 46) ifadeleriyle işaret edilir.

Ahmet, Anadolu'nun bu kasabasını ve insanlarını, medeniyetten uzakta cahilliğin karanlığına gömülmüş olarak algılar ve cehalet uykusunda olan bu insanları, hiçbir zaman bu uykudan uyanmayacak olan eğitimsiz insan yığınları olarak değerlendirir. Bu değerlendirmesi romanda, *"…bütün Mozambik uykuda… Gün doğduktan sonra da uyanmayacaklar. Hareket edecekler ama uyanmayacaklar. Uyku, asırlardan beri gece gündüz fasılasız devam ediyor… Gece hareketsiz uyku, gündüz hareketli uyku. Bu hareket, harici hayat ile hiçbir münasebet kurmadan içgüdüsü ile dolaşan bir uyur gezenin*

hareketidir…" (KD, s. 22-23) şeklinde dile getirilir. Başkişinin kasabaya bakışının ortaya konduğu bu düşünceler aslında onun, kasabada kendi varlığının nedenini sorgulayışındaki en büyük etken olarak sunulur.

Başkişi, kasaba insanının durumunu, içgüdüsel dolaşan bir uyurgezerin hareketine benzetir. İnsanların içinde bulundukları karanlıktan habersiz bir şekilde bilinçsizce, bu dünyaya geliş nedenlerini bile sorgulamadan ve yaşamın gayesini anlamadan yaşayıp gitmelerini eleştirir. Bu insanların ölü hareketler içinde sadece yemek, içmek, evlenmek gibi dürtüsel ihtiyaçlarını gidermek için yaşadıklarına ve düşünsel boyuta geçemediklerine vurgu yapar. *"Gece hareketsiz uyku, gündüz hareketli uyku. Fasılasız devam ediyor."* ifadesi ile Anadolu'nun kasabalarının geri kalmış, yozlaşmış ve cehaletin karanlığına bürünmüş hâlinin ve insanların bilinçsizliğinin gece gündüz aralıksız devam ettiğine işaret eder. Hatta bu insanların, içinde bulundukları gerçeği görmeyişlerinin ve bu gerçeğin farkında bile olmayışlarının şaşkınlığını yaşar. Kasabanın, dış dünyadan kopuk bir şekilde medeniyetin ışığından yoksun oluşu, insanların bedbin ve ruhsuz hâli, başkişinin anlamlandırılamamış bir boşluk içinde savrulmasına neden olur. Sonraki süreçte Ahmet, Oduncu Salih imzasıyla kendisi hakkında vekâlete giden ihbar yazısını öğrendikten sonra kasabaya ve kasabalılara karşı bir kez daha nefret duygusuyla dolup taşar:

"Şimdi bütün benliğini derin bir nefret duygusu kaplamaya başlamıştı. Nefret… Nefret ediyorum… Oduncu Salih'ten, Hacı Yakup'tan, Yanyalı Hasan'dan, herkesten nefret ediyorum… Bu gerilik, cehalet, tezvir yatağından nefret ediyorum… Nefret ediyorum bu Mazılık'tan…" (KD, s. 88)

Başkişinin ruh hâlinin yansıtıldığı bu düşünceler, başkişinin kasaba karşısındaki ezilmiş, bunalmış ve çaresiz hâlini ortaya koyar. Başkişi bu kasabaya alışmak için elinden gelen her şeyi yapar. En sevdiği kitapların sunduğu başka dünyalara sığınmak da dâhil olmak üzere meşgul olunan hiçbir şeyin başkişiye Mazılık'ta, bu insanlar içinde olduğu gerçeğini unutturamadığı ve değiştiremediği görülür. *"Kentsel dokunun bir parçası olmadığı yerlerde ise yabancıya bakışın farklılaşmasını mekânsal aidiyetin güçlü olmasıyla açıklayabiliriz."* (Nacak, 2017: 60). Bu nedenle başkişi, cehalet ve tezvir yatağı olarak gördüğü kapalı-dar bir mekân olan bu kasabadan bir an evvel kaçıp uzaklaşmak ve kendini ait hissettiği yer olan İstanbul'a gitmek ister.

Aynı şekilde kasabaya muamelâtı (işlemleri) teftiş için gelen adliye müfettişinin kasabalar hakkındaki görüşü, kasabaya dışarıdan gelen bir kişinin kasabaya bakışını ortaya

koyarken aynı zamanda başkişi Ahmet'in Mazılık kasabası hakkındaki görüşünü destekler. Teftiş Müfettişi, *"Bilhassa bu küçük kasabalar bir nevi tezvir yatağıdır. Şikâyetler, iftiralar bazı basit kimselerin günlük eğlenceleri meyanındadır."* (KD, s. 87) diyerek kasabaların, genel olarak insanların birbirini karalamak ve bireylerin arasını bozmak için birtakım dedikoduların ve kötülüklerin yapıldığı yerler olduğunu ifade eder.

Yağmur Duası romanında ise dışarıdan gelenlerin kasabaya bakışı ve kasabayı algılayışları başkişi Ferhat Gürz, Avusturyalı Muhabir Herr Mayer ve gazetenin Ankara temsilcisi Seyfi'nin kasaba hakkındaki düşünceleri ile ortaya konur. Herr Mayer kendi gazetesinin yaptığı bir görevlendirme ile Orta Doğu ülkelerindeki ilerleme belirtilerini gözlemlemek amacıyla Türkiye'ye gelir. Gözlemlerini gerçekleştirmek için I. Dünya Savaşı yıllarında müşavir göreviyle bulunduğu ve yedi ay süreyle kaldığı Çorum civarındaki bir bölgeyi seçer. Böylece daha önce gördüğü mekân sayesinde aradan geçen otuz senelik sürede ilerlemenin, şehirlerden ziyade köy ve kasabalarda gerçekleşip gerçekleşmediğini anlamayı ve karşılaştırmayı yapmayı amaçlar. Aynı zamanda Cumhuriyet'in ilanından sonra Anadolu'da yapılan değişimleri yerinde gözlemlemeyi ve Cumhuriyet'in ilanının, Anadolu'nun köy ve kasabalarındaki yansımalarını araştırmayı hedefler.

Ferhat Gürz ile Seyfi ise kendi gazetelerinin sahibi Şevki Bey'in isteği üzerine Herr Mayer'in Anadolu seyahatine zorunlu olarak eşlik eder. Bu ekip, Çorum'a doğru giderken İ… kasabasında bir gece konaklar. Ferhat, Ankara'dan hareket edeli henüz bir saat geçmesine rağmen Anadolu'nun merkezindeki kasaba ve köylerin Orta Çağ'ı andıran geri kalmışlığı ve insanlarında gözlemlediği hazin tembellik karşısında şaşkına döner ve içinde bir hüzün oluşur. Dünyayı gezen ünlü bir seyahat muhabiri olmasına karşın kendi ülkesinin kasaba ve köylerinden uzak oluşu karşısında utanca kapılır. Romanda, İ… kasabasının başkişide oluşturduğu karmaşık duygu yoğunluğu şöyle aktarılır:

"Saate baktım: Ankara'dan hareket edeli bir saat olmuştu. Bu bir saat bizi hükûmet merkezinden kırk kilometre öteye değil, zamanımızdan dört asır geriye götürmüştü. (…) Üstüme yavaş yavaş bir hüzün çöktü. Bu ne şehir hayatının günlük dertlerine benziyordu, ne de ani bir felaketin getirdiği keskin acıya. Yerini kestiremediğimiz hafif bir diş ağrısı gibi müphem ve sakin bir kederdi. Ölüme ve hayatın mânasızlığına dair bir şeyler düşündürüyordu insana. Ömründe ilk defa yanık bir türkü söylemek ihtiyacını hissettim." (YD, s. 30-31)

İstanbul'un birkaç büyük vilayeti dışında Anadolu'yu daha önce görmemiş olan Ferhat, karşılaştığı bu manzara karşısında tam olarak tarif edemediği bir sancı duyar. Ömründe ilk defa içinden yanık türküler söylemek gelir. Bu ruh hâli içinde hava kararmak üzereyken İ… kasabasına gelen ekip, bozkırın verdiği kasvetten uzaklaşıp bir yerleşim yerine gelmenin sevincini yaşarken elektrik olmayan bu kasabanın karanlığı ile karşılaşır. Çürük diş rengi evleri, eğri büğrü yolları ile hasta bir insan görüntüsünü andıran kasaba, Ferhat, Mayer ve Seyfi üzerinde derin tesirler bırakır. Kasaba sokaklarında dolaşan erkeklere dikkat çeken Ferhat, bu kişilerin, arabanın yanan farları karşısındaki tedirgin hâllerini ve bu kişileri, *"mağaralarına birdenbire ışık tutulmuş gece mahlûkları(na)"* (YD, s. 32) benzetir. Medeniyetin her türlü ışığından mahrum olan bu kasaba insanlarının tembelliğine, birbirleriyle iletişime geçmeden ağır ağır ve boş hareketlerle dolaşmalarına vurgu yapar.

Bir bakıma Anadolu'nun kasaba ve köylerinin gerçeğini yansıtan İ… kasabası, başkişide büyük bir hayal kırıklığına ve karamsarlığa neden olur. Aslında Refik Erduran, Ferhat karakteri aracılığı ile Anadolu'yu yalnızca masa başında hayal ederek yazan aydınlara işaret eder. Bu kişilerin, Anadolu'yu ırmakların çağladığı, kuzuların otladığı, insanların yeşil bir tabiat içinde huzurlu ve sakin bir doğal hayat yaşadıkları yer olduğuna dair yaptıkları betimlemelerini ve Anadolu'nun gerçeğinden ve sorunlarından uzak oluşlarını eleştirir. Aydınların, Anadolu'nun İstanbul dışında kalan kasaba ve köylerinde de bizzat bulunmalarını ve kendi memleketlerinin gerçeğini canlı bir şekilde görmelerini ister. Bu bağlamda Refik Erduran'ın başkişi Ferhat'ı, Anadolu seyahatine göndermesi, bu bilinçle yapılan bir girişim olarak değerlendirilir. Romanda İ… kasabasının başkişide oluşturduğu şaşkınlık ve bu şaşkınlığın oluşturduğu ruh hâli şöyle aktarılır:

"Burası, bu sefil kasaba, bu kepaze oda, ne ayrı bir âlemdi yarabbim! Durmadan seyahat etmiş, dünyanın bütün acayip yerlerini görmüştüm ama hiçbiri beni kendi memleketimin hudutları içindeki bu değişiklik kadar şaşırtmamıştı. Birdenbire kendimi müphem bir surette alçalmış ve fakirleşmiş hissettim. Ve kızmağa başladım." (YD, s. 34)

"Sokaklar kalabalık ve gürültülüydü. Fakat gürültü araba gıcırtısı, hayvan bağırtısı ve muhtelif dükkânların patırtısıydı daha çok; insan sesi pek az duyuluyordu. Erkekler yine birbirlerine küs gibi hiç konuşmadan dolaşıyor veya kahvelerde oturuyor, tek tük görünen kadınlar da başörtülerini ağızlarına doğru çekiştirip önlerine bakarak yürüyorlardı." (YD, s. 36)

Kendini *"alçalmış ve fakirleşmiş hisse(den)"* Ferhat, İ… kasabasını kapalı-dar mekân olarak algılayarak kasabanın ağırlığı altında âdeta ezilir. Herr Mayer ise *"Bu kasabanın havası insanı anestezi gibi uyuşturuyor galiba?"* (YD, s. 35) diyerek kasabanın insanı saran ağır ve kasvetli havasına işaret eder aynı zamanda kasaba halkının bedbinliğine, insanı uyuşturan ve âdeta insandan insana bulaşan tembelliğine alaylı bir şekilde vurgu yapar.

"Türk Romanında Kasaba" adlı çalışma kapsamında incelenen romanlarda yer alan bireysel ve toplumsal izleklerin dağılımı aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo: 3. 1. *Kasaba Romanlarında Yer Alan İzlekler*

	Çalıkuşu	**Akşam Güneşi**	**Bir Kadın Düşmanı**	**Yeşil Gece**	**Acımak**	**Eski Hastalık**	**Ateş Gecesi**	**Değirmen**	**Kavak Yelleri**	**Son Sığınak**	**Vurun Kahpeye**	**Kuyucaklı Yusuf**	**İnsan Kurdu**	**Rahmet Yolları Kesti**	**Yedi çınar Yaylası**	**Köyün Kamburu**	**Teneke**	**İnce Memed I**	**Baba Evi**	**Zeliş**	**Aganta Burina Burinata**	**Nâbi' nin Park Kahvesi**	**Denizin Çağrışı**	**Karanlık Dünya**	**Yağmur Duası**
Çatışma		X	X	X	X	X			X		X	X	X	X	X		X		X	X	X	X	X	X	
Yozlaşma/Ahlaki Çöküntü	X			X	X			X	X		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Kaçış/Sığınma	X	X	X		X		X		X	X		X	X		X			X	X	X	X		X	X	X
Yalnızlık ve Yabancılaşma	X	X	X	X		X			X		X	X											X	X	
Benlik/Kimlik Kaybı					X																		X		
Kendini Gerçekleştir(eme)me	X		X	X	X	X	X		X		X	X	X				X				X	X	X	X	X
Kasaba Kurnazlığı				X				X	X		X	X		X	X						X				
Aşk	X	X	X						X			X								X					
Başkaldırı/İsyan				X														X		X					
Narsisizm			X			X																			
Özdeşleşme ve Aidiyet					X				X															X	
Dedikodu ve İftira	X			X		X	X	X			X	X	X	X	X		X	X		X		X		X	

	Çalıkuşu	**Akşam Güneşi**	**Bir Kadın Düşmanı**	**Yeşil Gece**	**Acımak**	**Eski Hastalık**	**Ateş Gecesi**	**Değirmen**	**Kavak Yelleri**	**Son Sığınak**	**Vurun Kahpeye**	**Kuyucaklı Yusuf**	**İnsan Kurdu**	**Rahmet Yolları Kesti**	**Yediçınar Yaylası**	**Köyün Kamburu**	**Teneke**	**İnce Memed I**	**Baba Evi**	**Zeliş**	**Aganta Burina Burinata**	**Nâbi' nin Park Kahvesi**	**Denizin Çağrışı**	**Karanlık Dünya**	**Yağmur Duası**
Bürokratik Çürüme								X		X		X		X								X	X		
Toplumsal Eleştiri								X		X					X		X					X	X	X	X
Kasaba İnsanı	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Eğitim	X			X	X				X		X	X				X				X	X	X	X	X	X	X
Kaçakçılık										X					X										
Jurnalcilik															X										
Yoksulluk ve Dinî Taassup				X	X		X	X		X				X						X	X			X	
Batıl İnançlar																				X		X			
Sömürü					X										X		X								X
Sürgün				X			X	X			X				X	X	X					X			
Aile Hayatı ve Yanlış Evlilik					X	X						X		X	X				X	X				X	
Kasabada Sosyal Mekânlar ve Etkinlikler	X	X	X			X	X		X	X		X	X	X						X		X		X	
Kasabada Sağlık Sorunları					X				X						X	X	X					X	X	X	
İnkılabın Kasabadaki Yansımaları/Algılanışı				X					X	X															

	Çalıkuşu	**Akşam Güneşi**	**Bir Kadın Düşmanı**	**Yeşil Gece**	**Acımak**	**Eski Hastalık**	**Ateş Gecesi**	**Değirmen**	**Kavak Yelleri**	**Son Sığınak**	**Vurun Kahpeye**	**Kuyucaklı Yusuf**	**İnsan Kurdu**	**Rahmet Yolları Kesti**	**Yediçınar Yaylası**	**Köyün Kamburu**	**Teneke**	**İnce Memed I**	**Baba Evi**	**Zeliş**	**Aganta Burina Burinata**	**Nâbi' nin Park Kahvesi**	**Denizin Çağrısı**	**Karanlık Dünya**	**Yağmur Duası**
II. Meşrutiyet'in Kasabadaki Yansımaları/Algılanışı				X												X									
Birinci Dünya Savaşı'nın Kasabadaki Yansımaları/Algılanışı												X				X									
Millî Mücadelenin Kasabadaki Yansımaları/Algılanışı				X															X			X			
Büyük Mütarekenin Kasabadaki Yansımaları/Algılanışı				X																					
Serbest Fırka'nın Kasabadaki Yansımaları/Algılanışı									X										X	X					
Kasabada Belediye Başkanlığı Seçimleri																						X			
Batılılaşmanın Kasabadaki Yansımaları/Algılanışı			X			X			X																
İçerdelik/Dışardalık Diyalektiği	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X				X	X	X	X

Tablo 3.1. incelendiğinde çalışma kapsamında incelenen romanlarda çatışma, yozlaşma/ahlaki çöküntü, içerdelik/dışardalık diyalektiği, kaçış/sığınma, yalnızlık ve yabancılaşma, kendini gerçekleştir(eme)me, dedikodu ve iftira gibi izlekler ön plana çıkmaktadır. Bu izleklerden çatışma, yozlaşma/ahlaki çöküntü ve başkaldırı/isyan hem bireysel hem de toplumsal düzeyde yer almaktadır. Genel olarak romanlarda yer alan izlek çeşitliliğinin oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu durum yazarların, kasaba romanlarında bireysel ve toplumsal konuları ele aldığı ve böylece bu konulara duyarsız kalmadığı şeklinde yorumlanabilir. Toplumu eğitmeyi ve bilinçlendirmeyi amaç edinen yazarların, romanlarında bireysel ve toplumsal sorunlara yer vermesi, bu sorunlara çözüm önerileri getirme çabasını ortaya koymaktadır. Şekil 3.1.de ise kasaba romanlarında yer alan bireysel izleklerin yüzdelik gösterimi yer almaktadır.

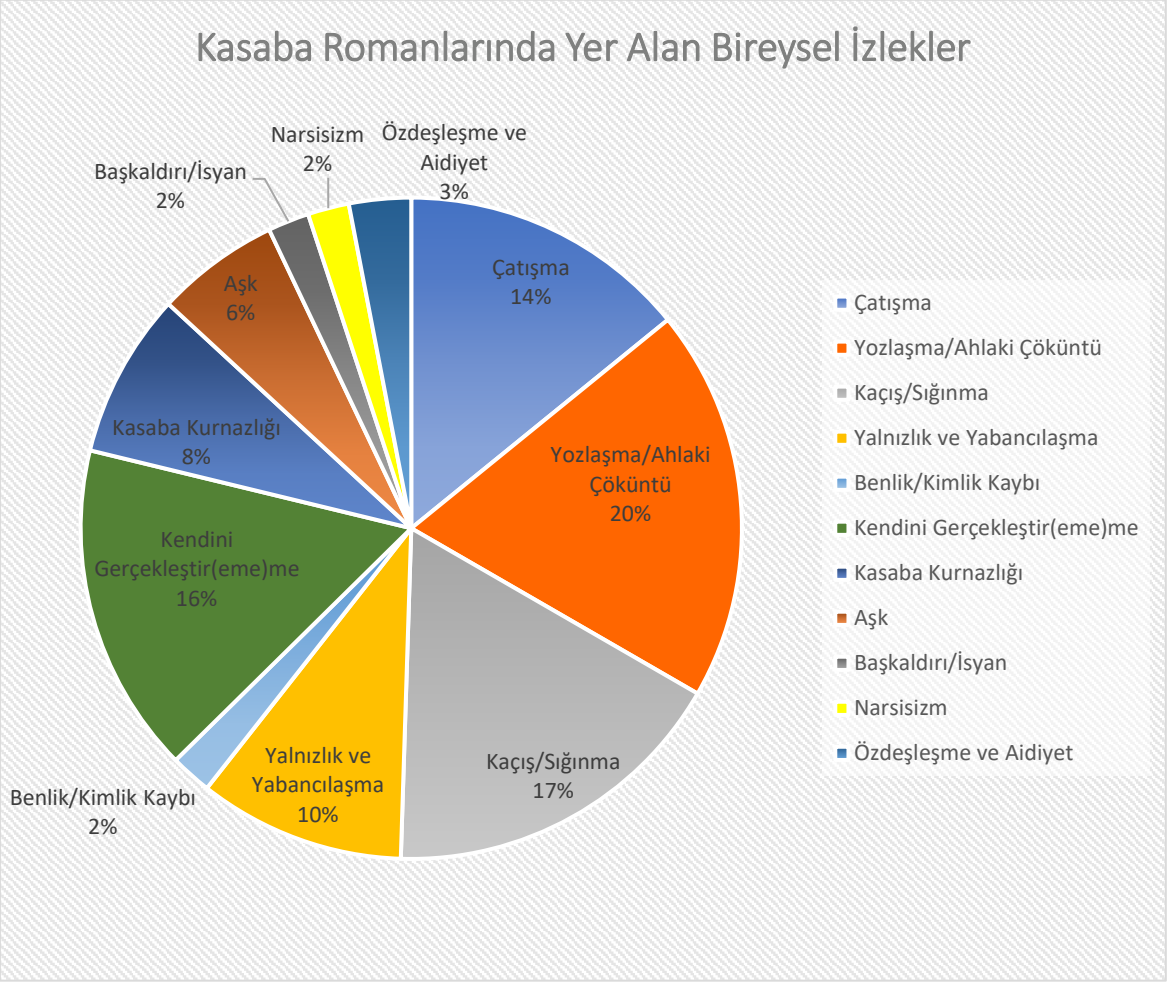

Şekil 3. 1. *Kasaba Romanlarında Yer Alan Bireysel İzlekler*

Şekil 3.1. incelendiğinde bireysel izleklerin, sırasıyla en fazla yozlaşma/ahlaki çöküntü (%20), kaçış/sığınma (%17), kendini gerçekleştir(eme)me (%16), çatışma (%14) ve yalnızlık ve yabancılaşma (%10) olduğu görülmektedir. İncelenen romanların bireysel izlekler bakımından oldukça zengin olduğu ve özellikle çatışma izleğinin çok yönlü olarak ele alındığı dikkat çeker. Şekil 3.2.de ise kasaba romanlarında yer alan toplumsal izleklerin yüzdelik gösterimi yer almaktadır.

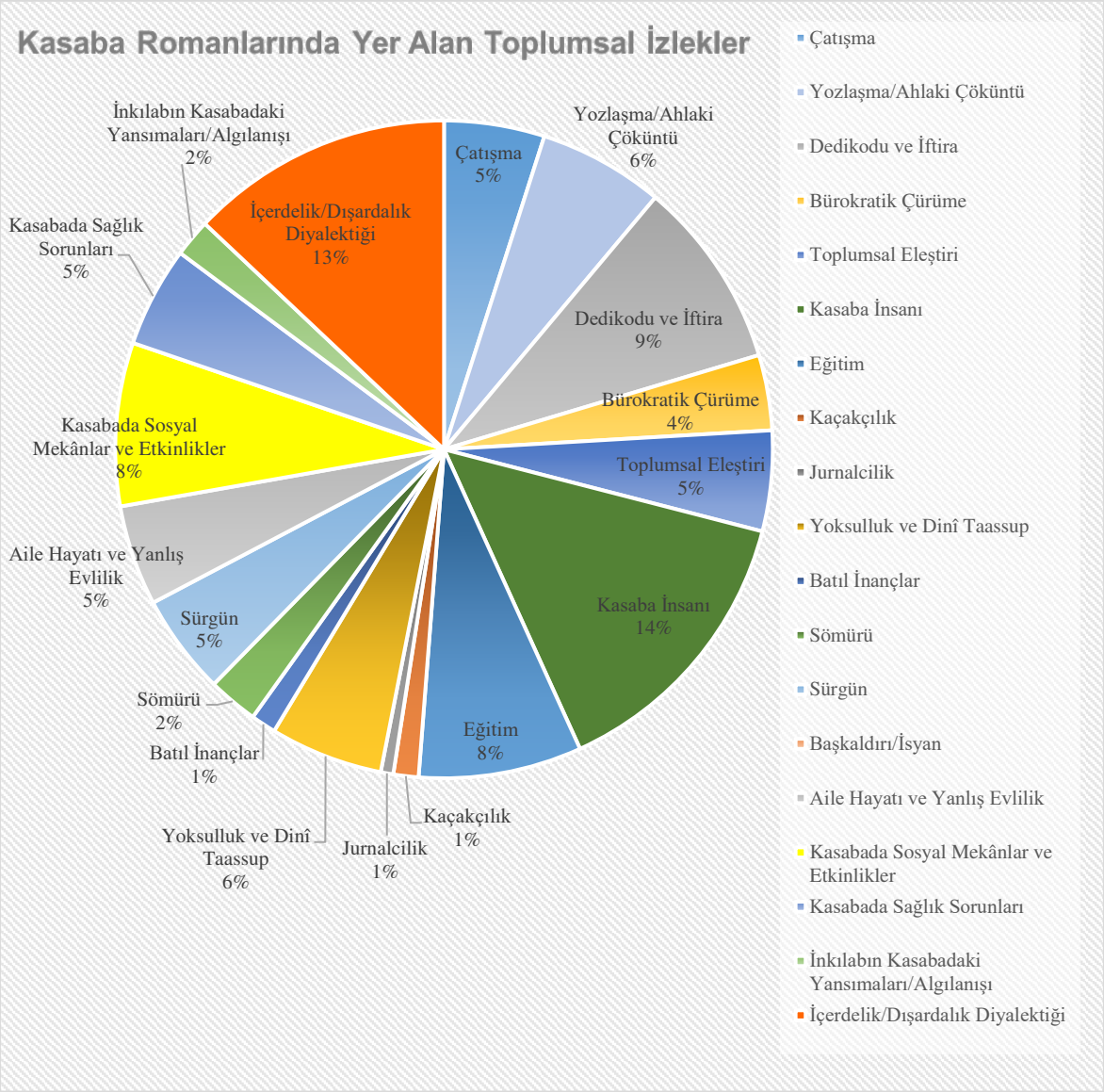

Şekil 3. 2. *Kasaba Romanlarında Yer Alan Toplumsal İzlekler*

Şekil 3. 2. incelendiğinde toplumsal izleklerin oldukça zengin olduğu ve romanlarında "kasaba"yı mekân olarak ele alan yazarların, toplumsal izleklere bireysel izleklerden daha fazla yer verdiği görülmektedir. Bu çeşitlilik, kasabalarda toplumsal konuların daha fazla gündemde olduğu, aynı zamanda toplumsal meselelerin kasaba

hayatında daha fazla yer edindiği şeklinde yorumlanabilir. Toplumsal izlekler içerisinde kasaba insanı (%14), içerdelik/dışardalık diyalektiği (%13), dedikodu ve iftira (%9), eğitim (%8), yozlaşma/ahlaki çöküntü (%6), yoksulluk ve dinî taassup (%6) ve çatışma (%5) gibi izleklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Sonuç olarak kasaba romanlarının, bireysel ve toplumsal izlekler bakımından oldukça zengin olduğu ve bu izleklerin, kasaba romanlarında çok boyutlu olarak ele alındığı söylenebilir.

IV. BÖLÜM

4. YAZARLARIN KASABA/ANADOLU TASAVVURU

Genel olarak toplumdan kopuk olan Türk romanının, Millî Mücadele döneminden itibaren doğrudan halkı konu aldığı görülür. Bu dönem yazarları; dönemin buhranlı sürecini, halkın tarihî ve kültürel yapısını romanlarına yansıtır. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde Türk romanı, ulus olma bilincinden hareketle halk-yazar bütünleşmesinin ve her alanda değişimin yaşandığı bir iletişim aracı rolü üstlenir. Daha önce genel olarak bireysel izlekler üzerinde duran roman, oluşan yeni yönetim şekline uyum göstererek tam anlamıyla Anadolu'ya açılır ve yenileşme ve millî kalkınma hareketleri çerçevesinde toplumsal izlekler içermeye başlar. Bu bakımdan roman, değişen siyasi ve sosyal sonuçlara bağlı olarak Cumhuriyet düşüncesi etrafında şekillenir. Eğitim faaliyetlerindeki hızlanma ve gelişmelere bağlı olarak da daha geniş kitlelere ulaşır.

Anadolu'nun köy ve kasabalarına giden aydınların, Anadolu insanıyla uyum içinde olabilmesi için onların ruhunu ve değerlerini anlaması gerekir. Bu bakımdan çok uzun zamandır ayrı kalınan Anadolu'nun benimsenmesi, aydının kendisini Anadolu'ya ait hissetmesiyle ilgilidir. Sosyal duyarlılığı yüksek bir yazar olan Reşat Nuri Güntekin'in (1889-1956) romanlarında mekân olarak genellikle Anadolu'yu seçmesi ve aydın kişilerini çeşitli biçimlerde Anadolu'ya göndermesi, onun Cumhuriyet'in değerlerini yürekten benimsediğinin ve millet olma yolunda bir görev alma bilincinin göstergesidir. Reşat Nuri, romanları aracığıyla Cumhuriyet'i, Anadolu insanını ve Anadolu'da yaşanan değişim ve gelişmeleri realist-romantik bir düzlemde sunma imkânı bulur. İncelenen romanlarda topluma duyarlı ve kendini topluma adamış bir yazar olduğu tespit edilen Reşat Nuri'nin Anadolu'ya duyduğu büyük sevgi gözlemlenir. Bu Anadolu sevgisinin, Anadolu'yu eleştirirken bile var olan ve her koşulda ortaya konan bir sevgi olduğu görülür.

Babası askerî doktor olan Reşat Nuri, babasıyla beraber Anadolu'da bulunur. Aynı zamanda edebiyat öğretmenliği ve Millî Eğitim Müfettişliği göreviyle uzun süre Anadolu'da kalır. Bu nedenle yakından görüp tanıdığı Anadolu'nun köy ve kasabalarını ve Anadolu insanını romanlarında realist bir şekilde işler. Realist bir sanat anlayışına sahip olması nedeniyle romanlarında kullandığı mekânlar, genellikle isimleri kesin olarak verilmeyen kasabalardır. Kullandığı kasabaları, mekân-insan ilişkisi içinde ele alarak fonksiyonel bir yapıda kullanmıştır.

Köy ile kent arasında sıkışıp kalmanın sıkıntısını yaşayan kasabalar aslında o bölgedeki insanların kimliğinin oluşmasında son derece belirleyici bir rol oynar. *"Küçük şehir veya kasaba, insanı keşfetmek hatta edebî anlamda icat etmek için ideal bir birim, geometrideki altın ölçüdür âdeta."* (Karakoç, 1986: 48). Özellikle Millî Mücadele ve daha sonra Cumhuriyet döneminde aktif bir şekilde yer alan kasabalar, Reşat Nuri'nin romanlarında da kendine önemli bir yer bulur. Anadolu'yu çok boyutlu bir şekilde irdeleyen Reşat Nuri, ilerleyen süreçteki romanlarında genellikle Anadolu'yu ve Anadolu'daki sorunları gün yüzüne çıkarmaya çalışır. Bu bağlamda Reşat Nuri, "kasaba romancısı" olarak bilinir. Kasaba, Reşat Nuri'nin romanlarında köy ile kent arasında bir köprü vazifesi görür. Çevreyi oldukça dikkatli gözlemleyen Reşat Nuri, bu gözlemlerini şehirden kasabaya bakışıyla yansıtmamış, müfettişliği sürecinde Anadolu'yu dolaşması ve Anadolu insanını yakından tanıması ile mekânın canlı tanığı olarak yansıtmıştır. Buna bağlı olarak da Reşat Nuri, romanlarında bireysel ve toplumsal konuları bir arada işlemiş bir yazardır. Bu bağlamda hem "birey"i tanıması hem de "toplum"a ve toplumsal sorunlara duyarlılığı noktasında Türk edebiyatının güzide yazarları arasında yer alır. Reşat Nuri romanları aracılığıyla Cumhuriyet'in hedef ve ilkelerini, bireysel ve toplumsam izlekler üzerinden ortaya koymaya çalışır.

Reşat Nuri'nin romanında romantik duruşun izleri görülür. Reşat Nuri devrin sorunlarını romanlarına konu edinmiş ve bu konuları sert bir dille değil, realist ve romantik bir sentez ile dile getirmiştir. Romanlarının en dikkat çeken yönlerinden biri, tespit ettiği sorunlara çözüm önerileri sunmasıdır. Ona göre memleketin kalkındırılmasında ve aydınlatılmasında okumuş gençlere büyük sorumluluk düşmektedir. Bu gençler aracılığı Anadolu'nun en ücra köy ve kasabalarında laik eğitim verilecek böylece Cumhuriyet ve yapılan inkılaplar, amacına en iyi şekilde ulaşacaktır. Laik eğitim veren yeni okullar yaygınlaştırılmalı ve mevcut okulların mimari yapısı iyileştirilmelidir. Aydın-halk bütünleşmesi sağlanmalıdır. Köy ve kasabalar yalnızca seçimler zamanında ya da hasat zamanında hatırlanmamalı, ülkedeki varlığına ve önemine her zaman bütüncül yaklaşılmalıdır. Halkı eğitmek için kültürel ve sanatsal faaliyetlerden yararlanarak gazete, dergi ve tuluat tiyatroları gibi pek çok etkinlik İstanbul dışına çıkarılmalı ve Anadolu'nun köy ve kasabalarına kadar götürülmelidir. Kasabalarda Halkevi, Belediye ve İstasyon Parkları gibi yaşam alanları oluşturarak insanların sosyalleşmesi ve akşamları aileleriyle birlikte güzel vakit geçirmesi sağlanmalıdır. Kasaba kahvehaneleri, tuluat tiyatrolarının gösterilmesi gibi kültürel ve sanatsal faaliyetlerde kullanılarak işlevselleştirilmeli böylece

insanları tembelliğe iten bir mekân olmaktan çıkarılmalıdır. Kasabalardaki sağlık ve susuzluk sorununa eğilerek insanlar, hak ettiği sağlıklı yaşam koşullarına kavuşturulmalıdır. Saf halk, insanların dinî inançlarını kullanarak onları sömüren sahte ve bağnaz din adamlarına karşı bilinçlendirilmelidir. Devlet memurları iş yavaşlatmamalı, mesaisini verimli kullanarak işini iyi yapmalıdır. Bürokrasi halktan uzak olmamalı, halk ile iç içe olmalı ve halkı iyi tanımalıdır. Büyük bir toplumsal sorun olan ve sosyo-ekonomik nedenlerle ortada kalan kimsesiz çocuklara sahip çıkılmalı, bu bağlamda çocuk yetiştirme yurtları açılmalıdır. Böylece bu çocuklar, sağlıklı yaşam koşullarına kavuşturulmalı, onlara iyi bir eğitim verilmeli ve topluma faydalı gençler olarak yetiştirilmelidir. Bütün bunlardan hareketle Reşat Nuri, romanlarında, Anadolu'nun kasabalarını ve bu kasabaların sorunlarını çok yönlü ele alan ve bu sorunlara kafa yoran bir yazardır. İşlediği konulara hâkimiyeti, konuları ele alış ve çözüm yollarını sunuş şekli, yazarın sosyal duyarlılığının ve gözlem yeteneğinin üst düzeyde olduğunun bir göstergesidir.

Millî Mücadele'ye doğrudan katılan Halide Edip Adıvar (1884-1964) ise Kurtuluş Savaşı ve ulus bilincini konu alan romanlar kaleme alır. *"Halide Edip Adıvar (...) gibi ilk cumhuriyet yazarları için Anadolu; Batılı emperyalist güçlerden, Osmanlı padişahının boyunduruğundan, cehaletin ve geri kalmışlığın pençelerinden, sosyal ve ekonomik adaletsizliklerden kurtuluşunu bekleyen, bakir bir topraktı."* (Parla, 2011: 317-336). Bu nedenle Halide Edip, Cumhuriyet'in savunucuları olan genç ve idealist gençlerin, Anadolu'nun kurtarıcıları olduğunu düşünür. Anadolu'nun bazı kasabalarının, dinî taassubun hâkim olduğu dar ve karanlık mekânlar olduğunu düşünen yazarlar, bu düşüncelerini romanlarına taşımışlardır. Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece* ve Halide Edip'in *Vurun Kahpeye* adlı romanları bu minvalde ortaya konan romanlardır. Bu bağlamda Halide Edip, Anadolu'nun kasabalarını bilimin ışığıyla aydınlatmak için Aliye gibi aydın gençleri Anadolu'ya gönderir. Halide Edip'in kendisi de İstanbul'un işgali ve kendisinin tutuklanma emrinin verilmesi üzerine Anadolu'ya gider ve Kurtuluş Savaşı yıllarında çeşitli cephelerde görev alır. Daha sonra Yunanların, Anadolu'nun köy ve kasabalarında yaptığı tahribatı incelemek için Tetkik-i Mezalim Heyetine katılır. Bu nedenle Halide Edip, Anadolu'nun köy ve kasabalarını yakından tanıma fırsatı olur.

Sabahattin Ali (1907-1948) ise eserlerinde karakterlerinin iç ve dış dünyasını olduğu gibi yansıtan ve toplumsal meselelere duyarlılığı olan önemli bir yazardır. Realizm ve Natüralizminden etkilenen yazar, Anadolu'nun kasabalarının genel görünümünü dikkatli bir gözlemcilikle yansıtır. Sade bir dille ele aldığı *Kuyucaklı Yusuf* romanında birlikte hareket

eden eşraf-bürokrasi ile yoksul sınıfın çatışmasını gözler önüne sererek Cumhuriyet sonrası dönemde bir Anadolu kasabasındaki sorunları gerçekçi bir biçimde yansıtmayı başarır. Bu hâliyle yazar, Anadolu'nun pek çok kasaba ve köyünde yaşanan mütegallibe-halk çatışması ve Anadolu'ya gönderilen bürokratların, eşraf ile iş birliği yaparak vazifesini yapmaktan uzaklaşması gibi pek çok toplumsal soruna eleştirel bir gözle dikkat çeker. Böylece toplumsal gerçeği yansıtırken aynı zamanda eseri aracılığıyla okuyucuya mesaj vererek "toplumu bilinçlendirmeyi ve eğitmeyi" amaçlar. Sabahattin Ali, var olan bir gerçeğe işaret ederek insanların gördükleri ancak farkına varmadıkları birtakım olaylar, toplumsal sorunlar, fakirin yok sayılması, çalışan sınıfın ezilmesi ve emeğin sömürülmesi gibi pek çok toplumsal gerçekliği eseri aracılığıyla ortaya koyar.

Sabahattin Ali, *Kuyucaklı Yusuf* romanında kendi evlilik, eğitim ve memuriyet hayatını Yusuf ve Salâhattin Bey'in karakterinde kısmen yansıtır. *"… Anadolu'nun içinden derlediği malzemeye dayanan hikâyelerinde bir yenilik, bir duru gerçeklik özü vardır."* (Alangu, 1968: 175). *Kuyucaklı Yusuf*'ta yazarın gerçek hayatında kendisinin ve tanıdığı kişilerin başından geçen birtakım olayların anlatıldığı görülür. Romanda asıl olayın geçtiği mekân olan Edremit kasabası, Sabahattin Ali'nin çocukluğunun geçtiği kasabadır. Romanda geçen yargılanma sahneleri ise yine Sabahattin Ali'nin gençlik yıllarında sık sık mahkemeye düşmesiyle benzerlik gösterir. Sabahattin Ali yaşadığı dönem içinde "Marksizm propagandası yapması" gerekçesiyle yargılanmış ve mahkûm edilmiştir. Bu nedenle *Kuyucaklı Yusuf* hem konusu hem de ismi itibarıyla Sabahattin Ali'nin Aydın Hapishanesinde kaldığı süre içinde tanıdığı Yusuf adında bir mahkûmun gerçek hayat hikâyesinden esinlenerek yazılan bir eserdir (Korkmaz, 2016: 283). Romanda ayrıca Kaymakam Salâhattin Bey'in adı, Sabahattin Ali'nin kendi babasının adıdır. Bu isim benzerliği, karakter benzerliği şeklinde de kendini gösterir (Korkmaz, 2016: 19-30). Bu nedenle Sabahattin Ali aslında başkişi Yusuf karakteri ile kendisi arasında bir benzerlik kurduğunu ortaya koyar. Haksızlığa karşı durur, sesini yükseltir; benzerlik gösterdiği başkişi Yusuf karakterinde olduğu gibi daima ezilen, sömürülen fakirin ve işçi sınıfının yanında olduğunu gösterir.

Tarık Dursun K (1931-2015) ise Anadolu gerçeğine kendi tezleri ile yaklaşmış ve bireyin varoluş mücadelesini ortaya koymaya çalışmıştır. Eserlerinin temel dayanağını gözlemci gerçekçilik anlayışı oluşturur. *"Ben bildiğimi, tanıdığımı, yaşadığımı yazarım. Bu yüzden kahramanlarım içinde yaşadığım sınıfın insanlarıdır."* (Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı, 1982: 1031-1032) diyen yazar, asıl önemli olan şeyin tanıklık ettiği ve gözlemlediği

gerçeklerin yansıtılması gerektiğini belirtir. Mekânın anlatı içindeki önemine değinen yazar, gerçeklik anlayışının, seçtiği sosyal çevre ile doğru orantılı olduğunu ifade eder.

Genelde sıradan insanları ele alan yazar, sosyal konulu olan *İnsan Kurdu* adlı romanında işçi sınıfının verdiği hayat mücadelelerini, Anadolu insanının yaşam koşullarını, ahlaki değerlerini, kadın problemlerini, kadının cinsel bir obje olarak algılanışını, ezilişini ve sömürülüşünü Anadolu insanını doğrudan gözlemleyerek ele alır. *"Tarık Dursun'un Anadolu'ya yönelmesi başlıca üç sebebe dayanır: Bunlardan birincisi, doğduğu ve yirmili yaşlarına dek yaşadığı, sonra da bağlarını hiç koparmadığı bir mekân olarak 'İzmir'de tanığı olduğu olayları anlatma eğilimi; ikincisi sinemacılık serüveni sebebiyle konu ve mekân arayışına bağlı olarak 1957 yılında Anadolu'ya açılması, üçüncüsü de 1959 yılında Dünya gazetesi muhabiri olarak Anadolu insanının hikâyesini bizzat onun ağzından dinleyerek seri röportajlarla halka duyurma girişimidir."* (Fedai, 2006: 90). Tarık Dursun K, eserlerinde seçtiği konu ve kişileri genel olarak bizzat Anadolu'da gözlemlediği ve tanıklık ettiği olay ve kişilerden seçmiştir.

Kemal Tahir (1910-1973) ise 1938'de sahip olduğu sosyalist düşünceden dolayı "askeri isyana tahrik ve teşvik" suçu nedeniyle on beş yıl ağır hapis cezası alır. On iki yıl Çankırı, Çorum, Kırşehir ve Malatya hapishanelerinde yattıktan sonra Nevşehir Hapishanesine sevk edileceği sırada 1950 yılında çıkan Genel Af Yasası ile tahliye edilir. Kemal Tahir'in cezaevlerinde kaldığı yıllar, onun romancı kimliğinin oluşmasında son derece etkili olur. Cezaevinde tanıdığı kişileri, karşılaştığı ve duyduğu olayları not alan yazar, bu sayede romanlarının kurgusunu oluşturur. Burada karşılaştığı kişilerden Anadolu insanının yaşayışını, değerlerini, konuşma şeklini tespit eder ve eserlerinde canlı bir biçimde uygular. Bu nedenle Kemal Tahir, genel itibarıyla kurguladığı romanların mekânını, cezaevinde kaldığı şehirlerden (eserin kaleme alındığı dönemde kasaba olan mekânlardan) seçer. Kurguladığı romanların mekânını, tanık olduğu mekânlardan seçmesi, onun içinde bulunduğu toplumu anlamak, tanımlamak ve çözümlemek gayreti içinde olduğunu gösterir. Yazarın, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilgili bilgileri Çorum üzerinden sunmasının amacı ise II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, devlet içinde her geçen gün güçlenen bir yapıya sahip olması ve bu cemiyetin ciddi rağbet gören bir şubesinin Çorum'da faaliyet göstermesidir.

Yaşar Kemal (1923-2015) ise *Teneke* ve *İnce Memed 1* romanında Anadolu'nun bir realitesi olan eşraf ve ağaların köye ve köylüye hükmetme, tüm topraklara ve üretilen ürünlere sahip olma isteğini gerçekçi bir şekilde ortaya koyar. Çukurova bölgesinde doğup

büyüyen ve ırgat kâtipliği ve ırgatbaşılığı yapan yazar, o yörenin sorunlarına tanıklık eder ve roman kişilerini kendi konuşma biçimleriyle canlı bir şekilde yansıtır.

Orhan Kemal (1914-1970) ise kendi yaşamında duyduğu birtakım ekonomik sıkıntılara bağlı olarak meydana gelen ruhi açmazlarından kurtulmak için verdiği çabaları eserlerine yansıtır. *"Orhan Kemal kategorisinden hikâyeciler, anlattıkları gerçeklerin içinden geliyorlar. Kitaplardan öğrendikleri açılardan değil, içinde yaşadıkları gerçekten başka bir şey bilmediklerinden bunları anlatıyorlar."* (Alangu, 1965a: 378). Bu bağlamda Adana'da doğup büyüyen yazar, kendi otobiyografisinden yola çıkarak bizzat gördüğü mekânları, tanıdığı kişileri ve tanıklık ettiği olayları eserlerinde sosyal gerçekçi ve eleştirel bir tarzda aktarır. Böylece yoksul kesimin yaşam şartları ve sıkıntıları, bireysel ve toplumsal düzeyde görülen çatışma, yozlaşma ve iletişimsizlik gibi pek çok toplumsal konuyu realist bir şekilde kaleme alır. Bu nedenle eserlerinde "Küçük Adam"ın yaşadığı çatışmalar, farklı şekillerde tekrar edilir.

Necati Cumalı'nın (1921-2001) ise eserlerinde işlenen konu ve yer alan mekânlar, yazarın genellikle yaşadığı mekânlar ve bizzat tanık olduğu olaylardır. Kendi tecrübelerini ve yaşadığı mekânları eserlerinde incelemesi, Necati Cumalı'nın kalemini güçlendirdiği gibi okuyucu üzerindeki gerçeklik duygusunu da pekiştirir. Ailesiyle birlikte küçük yaşta Urla kasabasına göçen ve orada yaşayan yazar, Urla kasabasını pek çok eserinde canlı mekân olarak kullanır. 1950-1952 arasında Urla kasabasında ve 1953-1957 arasında İzmir'de avukatlık yapan Necati Cumalı, bu süreçte, avukatlığı sırasında tanıdığı kişileri ve tanıklık ettiği olayları eserlerinde yansıtmıştır. Böylece o dönemde Anadolu gerçeğini, tütün üreticilerinin zorlu yaşam koşullarını ve gündelik sorunlarını eserlerinde işleyerek Ege Bölgesi'nde yaşayan bu insanlara dikkat çekmiş ve bunda da başarılı olmuştur. *Zeliş* romanında aşk ekseni etrafında kadın-erkek ilişkisi, yoksulluk, tütün üreticilerin zorlu yaşam koşulları, bireysel ve bürokratik yozlaşma gibi pek çok toplumsal soruna realist bir biçimde ayna tutar.

Türk edebiyatında daha çok Halikarnas Balıkçısı takma adıyla ünlenen Cevat Şakir Kabaağaçlı (1890-1973) ise deniz ve deniz insanlarını, eserlerinin merkezine yerleştiren en önemli isimdir. Eserlerinde denizi, deniz insanını ve bu insanların yaşadığı zorlukları anlatır. Yazar, Anadolu insanının yaşamına dair gözlemlerini ve bu insanların hayatta kalabilme mücadelelerini eserlerinde başarıyla işler. Önce sürgün olarak sonraki süreçte ise kendi isteğiyle geldiği Bodrum ve burada tanık olduğu olaylar, romanının konusunu oluşturur. Bu nedenle Ege ve Akdeniz yanında Ege ve Akdeniz'in kıyı köy ve kasabaları eserlerinde geniş

yer tutar. Yazarın, romanlarında mitolojik unsurlara da yer vermesi, kurguyu zenginleştiren ve kurguya dikkat çeken bir özellik olarak değerlendirilir. Halikarnas Balıkçısı'nın, *Aganta Burina Burinata* adlı romanında köy ve kasabalar, kara-deniz çatışmasını belirginleştirmek için kullanılır. Romanda ayrıca kara insanı ile deniz insanı arasındaki farklar açıkça ifade edilir. Burada yazarın tarafsız davranmadığı ve her zaman deniz insanlarının tarafında olduğu görülür.

Söke'nin köklü ailelerinden birinin oğlu olan Samim Kocagöz (1916-1993) ise Söke'de doğar. Yedi kuşak boyunca Söke'nin Burun köyünde yaşayan Kocagöz ailesi, toprak ağalığı ve çiftçilik yapmasıyla bilinir. Samim Kocagöz, ilk öğrenimini Söke'de, lise öğrenimini İzmir Erkek Lisesinde tamamlar. Lise yıllarında okulun futbol takımında oynayan yazar, daha sonra Sökespor takımında oynamaya başlar. Çocukluk yıllarına denk gelen Kurtuluş Savaşı'nda, Söke kasabasının yangınlara maruz kalmış çehresine tanıklık etmiş ve savaşın acısını derinden hissetmiştir. Yaşadığı çevrenin sorunlarını özümseyen yazar, bu sorunlara duyarsız kalmamış ve büyük bir sosyal bilinçlilikle gözlemlerini romanına aktarmıştır. Toplumcu gerçekçi çizgisini yansıtan ilk romanı olarak değerlendirilen *Nâbi'nin Park Kahvesi* adlı romanında, yakından gözlemlediği Söke kasabasını, tüm sorunları ve kişileriyle canlı bir şekilde ele alır. 1942'de Söke'de yazmaya başladığı bu romanı, 1944'de Lozan'da bitirir.

Samim Kocagöz, romanları ile kendi yaşamı arasında olan benzerliği, *"Elbette bir romancı gözlemlerinden, izlenimlerinden duygularından yararlanırken, kendi yaşantısından yararlanır; deneyleri, bilgisi bu iç dünyasının varlığını destekler."* (Kocagöz, 1974) ifadesiyle ortaya koyar. Buna göre yazar; yaşadığı çevreyi, gözlemlediği ve tanıklık ettiği kişi, olay ve mekânları romanlarında gerçekçi-gözlemci bir çizgide ele alır. Özellikle Batı Anadolu insanının geçirdiği tarihî süreci ve ortak değerlerini canlı bir şekilde yansıtan Samim Kocagöz'ün, Anadolu insanı ile bütünleştiği görülür. Samim Kocagöz, *Nâbi'nin Park Kahvesi* adlı romanında Batı Anadolu insanının yaşam mücadelesini, tedirginliklerini, çıkarcı ve baskın güçler karşısındaki yenilgilerini ve birtakım sosyo-politik olayları ortaya koyar. Bu nedenle yazarın eserlerinde toplumsal sorunları, çatışmaları ve değişimleri görmek mümkündür.

Bir öğretmen olan Kemal Bilbaşar (1910-1983) ise eserlerini gözlemci ve eleştirel bir gerçeklikle kaleme alır. Öğretmenliği gereği Anadolu insanını yakından tanıma fırsatı bulan Kemal Bilbaşar, gittiği kasabaların gerçeğine eserlerinde yer verir. Yazar, özellikle Nazilli kasabasında öğretmenlik yaptığı yıllarda öğrendiklerini ve burada karşılaştığı insan

tiplerini eserinde işlediğini belirtir. Görevi gereği Anadolu'nun kasabalarında bulunan yazar, bu kasabalara dair gözlemlerine eserlerinde yer vererek memuriyet yaşamının güçlükleri, Anadolu'nun kasabalarına hizmet için giden idealist aydın gençlerin uğradıkları hayal kırıklıkları, eğitim sistemindeki bozukluklar, parti kavgaları, dedikodu, ahlaki çöküntü, bürokratik yozlaşma, eşrafın durumu ve sağlık sorunları gibi konuları gerçekçi bir şekilde yansıtmıştır. Kemal Bilbaşar, insan psikolojisini ve bireyin yalnızlık, korku ve bunalımlarını ortaya koyabilmek için kasaba mekânını işlevsel bir nitelikte kullanmış böylece mekân-insan ilişkisini başarılı bir şekilde ön plana çıkarmıştır.

Hukuk Fakültesinden mezun olan Orhan Hançerlioğlu (1916-1991) ise Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde memuriyet ve kaymakamlık görevinde bulunmuştur. Hançerlioğlu, eserlerinde Anadolu'da dolaştığı çevrelerin kişi, olay ve sorunlarına yer vermiştir. Bu bağlamda incelemeye alınan *Karanlık Dünya* adlı kasaba romanı, yazarın, Adana'nın Karaisalı kazasında çalışırken burada gözlemlediklerinden yola çıkarak kaleme aldığı bir romandır. (Alangu, 1965: 768). Yazarın, *Karanlık Dünya*'da Anadolu'nun kasabalarını; birtakım bağnaz düşüncelerle geri kalmış, karanlığa gömülmüş, aydınlığa ve gelişmelere kapalı, düşünce ve çıkar çatışmalarının yaşandığı bir yer olarak algıladığı görülür. Romanını sosyal bir bilinç ile kaleme alan yazar, aydın gençlerin Anadolu'nun kasabalarına çeşitli görevler vesilesiyle gelerek bu kasabaları aydınlatması, bilinçlendirmesi ve insanlara yol göstermesi gerektiği mesajını verir.

Romanın aydınlatıcı ve topluma yol gösterici olması gerektiğine inanan Refik Erduran (1928-2017) ise Anadolu'yu her yönüyle keşfedilmesi gereken bir yer olarak değerlendirir. Erduran, gazeteci olması nedeniyle Anadolu coğrafyasını görme imkânına sahip olmuş ve bu gözlemlerine *Yağmur Duası* adlı romanında realist bir şekilde yer vermiştir. Toplumsal düzeni eleştiren yazar, Anadolu'nun kasabalarındaki sefaleti, cahilliği, geri kalmışlığı ve insanların yozlaşmış kişiler elinde yanlış dinî yaptırımlarla sömürülüşünü ironik bir şekilde gözler önüne serer. Tembellik içinde olan bu kasabaların, sömürüye açık mekânlar olduğunu ortaya koyarak romanlarında bu probleme çözüm önerileri sunar.

İncelenen romanlarda yazarların kasabalara bakışı, kasabaların temel sorunlarını tespit edişi, bu sorunları işleyiş biçimleri ve sorunlara getirdikleri çözüm önerileri bireysel ve toplumsal izlekler düzeyinde saptanmıştır. Ele alınan hemen her yazarın, Anadolu'ya ve Anadolu'nun kasabalarına bakışı birbirinden farklılık göstermekle birlikte kasabalar genel olarak yoksulluk ve hastalığın kol gezdiği, eğitim, yanlış yönetim, bağnaz din adamları problemlerinin ve Millî Mücadele'nin etkisinin yaşandığı yerler olarak yansıtılır.

SONUÇ

Anlatma esasına bağlı metinlerde mekân, salt bir dekor olmaktan ziyade karakterlerin ruh hâllerinin ve algılarının yansıtılıp çözümlenmesinde ve bir coğrafyanın; tarihî, siyasi, kültürel, ekonomik ve sosyolojik özelliklerinin ortaya konmasında en temel unsurlardan biridir. Mekânda var olan estetik, tarihsel ve kültürel değerler, sosyal yaşamı düzenleyen politik ve ekonomik unsurlar, bireysel yaklaşımlar ve mekâna yüklenen anlamlar mekân-insan ilgisini belirleyen ve mekânın poetiğini ortaya koyan etkenlerdir. Mekânın poetiği aslında mekânın, diğer varlık ve unsurlarla olan ilişkisinin bilincine varılması ve onun varlığının kabul edilmesidir. Bu bakımdan mekânın poetik yönden ortaya konması ve incelenmesi, mekânın tüm unsurlarıyla bir karnaval içerisinde etkileşim hâlinde olduğunun bilincine varılmasıyla mümkün olur. Bu durum mekânın, zihinde tarihî ve kültürel değerlerle yoğrularak duyumsanması ve böylece parçalarının birleştirilerek yeni baştan var edilmesi şeklinde ortaya konur.

İlk dönem verilen eserlerde Anadolu'ya ve Anadolu'nun sorunlarına değinilmemesi, Anadolu'nun çok uzun bir süre ihmal edilmesine neden olmuştur. İhmal edilen Anadolu'nun edebiyata girmesi, Tanzimat dönemiyle başlamıştır. Tanzimat ile birlikte köye ve köylü sorunlarına yöneliş, daha sonraki dönemlerde yaşanan değişim ve gelişmeler ışığında birtakım aşamalardan geçmiştir. I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve Millî Mücadele Dönemi'nin başlaması, ulusal iradenin benimsendiği bir yönetim şekli olan Cumhuriyet'in kurulması gibi temel etkenler, bu sürecin belirleyicileri olmuştur. Dolayısıyla Anadolu hareketiyle biçimlenen bu dönem edebiyatı aslında Anadolu'ya tutulan bir aynadır. Aydınları, Anadolu'ya yönelten en önemli etken ise "savaşlar"dır. Bu bağlamda Anadolu, sorunlarıyla gerçek anlamda Kurtuluş Savaşı yıllarında tanınmıştır. İstanbul dışında her yer "öteki" olarak algılanmaktayken II. Meşrutiyetin ilanından sonraki süreçte görülen savaşlar neticesinde "ulus devlet" olma bilinci gelişir. Bu düşünce edebiyatta da kendine yer bulur ve "millîleşme" düşüncesi ile sanatçılar, Anadolu coğrafyasına ve insanına yönelir. Eserlerde artık Anadolu'nun ana mekân olarak kullanılmaya başlanmasında siyasi ve sosyal gelişmeler önemli bir etken olarak yer alır. Millî edebiyatla açığa çıkan bu anlayış, Cumhuriyet'in ilanından sonra yerini "memleket edebiyatı" anlayışına bırakır.

Yazarların kasaba romanlarına yönelmesindeki önemli bir diğer etken de ülkedeki siyasi ve ekonomik gelişmeler ile Atatürk dönemindeki "Halkçılık" ilkesinden hareketle

başlatılan politikalardır. Atatürk'ün *"Köylü, milletin efendisidir."* sözü, yazarların kasabaya yönelmesinde etkili olur. Milletin çekirdeği, ekonominin ve kültürün temeli olarak köy, kasaba ve kırsal kesim insanının görülmesi, romanlarda kasaba temasının işlenmesini sağlar. Cumhuriyet'in ilk yıllarında köy ve kasabaya yönelim temel politika olur. Böylece Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde her alanda olduğu gibi edebiyata da birtakım görevler düşer. Değişimin toplum üzerinde eşit bir şekilde sağlanabilmesi için bu süreçte yazılan romanlarda aydınların Anadolu'nun kasaba ve köylerine yöneldiği görülür. Bütüncül bir değişim için edebiyattaki bu yöneliş, isabetli ve yapıcı bir rol olarak değerlendirilir. Başlangıçta romanlardaki kasabalara yöneliş, gerçekliğe ve millîliğe vurgu yapmak içindir. Tanzimat'ın ilanıyla beraber şehirlerde büyük ölçüde dikkat çeken Batı etkisi, sanatçıları gerçeklik, millîlik ve doğallık bağlamında zorunlu olarak Anadolu'nun köy ve kasabalarına yöneltmiştir. Böylece kasabalar; siyasette, ekonomide, kültürel oluşumlarda, sinemada, edebiyatta, sanatın dokusunda, müziğin ritminde kendini hissettiren ve öteden beri var olan belirleyici bir unsur hâline gelir.

Yazarların kasaba mekânlı romana yönelmesinde doğal olana kaçış da etkili olmuştur. Batılılaşma ile beraber eserlerinde şehir yaşamını işleyen yazarların, bir süre sonra daha sakin ve doğal bir yaşama sahip olan kasaba gibi mekânlara yöneldikleri görülür. Şehirler, özgürlüğün birçok olanağının yer aldığı mekân olarak düşünülürken aslında beton duvarlar arasına hapsolup sıkışmanın, yabancılaşmanın ve esaretin odağı hâline gelir. Şehirdeki teknoloji ve tüketim endeksli hayat anlayışının doğal sonucu olarak bireyin; doğadan, kendi özünü oluşturan değerlerden ve aidiyet duygusundan uzaklaştığı görülür. İnsan-şehir ilişkisi birbirini değiştiren bir döngü içinde gerçekleşir, gelişen ve büyüyen kentlerle beraber birtakım sorunlar da büyür. Bu noktada şehir yaşamından yorulan ve çocukluğuna özlem duyan yazar/sanatçı için kasaba, bir sığınma mekânı olarak algılanmaya başlanır. Bu nedenle romanlarda kasabanın konu edinilmesi, yazarın ruhunu dinlendirmek amacıyla kırsala kaçışının bir sonucudur. Çeşitli duyguların simgesel mekânı olan kasabalar, şehrin yapaylığına ve maddeleşen yüzüne karşı doğal olana, millî olana sığınmayı ve kaçışı temsil eder.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında karşılaşılan pek çok durum, merkez-taşra çatışmasını gözler önüne serer. İnkılap hareketlerinin, Anadolu'nun kasaba ve köylerindeki algılanışı ve kabul görüşü, şehirdeki algılanışına göre farklılık gösterir. Yapılan inkılapların, şehirler tarafından daha çabuk kabul görürken köyler tarafından genellikle tepkiyle karşılandığı ve köylerin inkılapları benimseme sürecinin daha uzun bir zamanı kapsadığı görülür.

Kasabalar ise köy ile şehir arasında bir köprü vazifesi kurarak bir uyum ve geçiş süreci görevi üstlenir. Bu bağlamda bir uyum ve adaptasyon merkezi olarak değerlendirilen kasabalar hem insanların hem de mekânın sosyolojisinin ortaya konması bakımından önemli bir işleve sahiptir. Şehirden köye açılan bir kapı olarak algılanan kasabalar, toplum içindeki yeri ve köy ve şehir arasında kurduğu ilişki nedeniyle edebî eserlerde ele alınan önemli mekânlardan biri olur. Bu nedenle kasabalar, Millî Mücadele ve Cumhuriyet yıllarında, düşünce bağlamında şehirde yaşanan değişimlerin ve teknolojik alandaki gelişmelerin köylere ulaşmasında birer kapı ve geçit yeri rolü üstlenmiştir.

Cumhuriyet'e geçiş sürecinde siyasi çekişmelerin Anadolu insanı üzerindeki etkisi, en iyi şekilde kasabalarda gözlemlenmiştir. Kasabalar hem geleneğin hem de yapılan inkılapların yansımalarının ve inkılaba verilen tepkilerin izlenmesi bakımından önemli bir yere sahip olmuştur. İlerleyen süreçte ülkedeki siyasi ve ekonomik gelişmeler doğrultusunda çok partili döneme geçiş sonucu kurulan Demokrat Parti'nin, tek parti idaresine karşı ortaya koyduğu siyasi duruş ve oy potansiyeli, köy ve kasabalara yönelişte daha da etkili olur. Böylece gerçek anlamda millîleşme ve siyasallaşma, Anadolu'nun köy ve kasabalarında yaşayan insanların iradesinin de tam anlamıyla devreye girmesi ile sağlanmış olur. Anadolu'nun kasabaları Millî Mücadele, Cumhuriyet'e geçiş, inkılapların gerçekleştirilmesi ve çok partili hayata geçiş sürecinde sahip olduğu nüfus oranı bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle Sezai Karakoç'un ifadesiyle *"küçük şehir"* olarak tanımlanan kasabalar, bir toplumun yalnızca coğrafi bir parçası değil; köklü bir geçmişe sahip olmasıyla pek çok yaşanmışlığın temsil edildiği mekânlardır. Aynı zamanda içinde bulundurduğu pek çok değer, kasabaların birer kültür taşıyıcısı olduğunu ortaya koyar. Günümüzde kasabalar, modernizmin koşuşturmacası ve bunaltıcılığı içinde aslında arzulanan, özlenen ve sığınılan mekânlar olmuştur. Hızla değişen ve birbirinin gerçeğini çürüten şehir yaşamına karşı doğal ve güvenli olana yönelişin göstergesidir.

"Türk Romanında Kasaba" adlı bu çalışmada 1860-1960 yılları arasında tefrika edilen/yayımlanan ve mekân olarak doğrudan veya büyük ölçüde kasabada geçen Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu, Akşam Güneşi, Bir Kadın Düşmanı, Yeşil Gece, Acımak, Eski Hastalık, Ateş Gecesi, Değirmen, Kavak Yelleri, Son Sığınak;* Halide Edip Adıvar'ın *Vurun Kahpeye;* Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf;* Tarık Dursun K'nin *İnsan Kurdu;* Kemal Tahir'in *Rahmet Yolları Kesti, Yediçınar Yaylası, Köyün Kamburu;* Yaşar Kemal'in *Teneke, İnce Memed 1;* Orhan Kemal'in *Baba Evi;* Necati Cumalı'nın *Zeliş;* Halikarnas Balıkçısı'nın *Aganta Burina Burinata;* Samim Kocagöz'ün *Nabi'nin Park Kahvesi;* Kemal Bilbaşar'ın

Denizin Çağırışı, Orhan Hançerlioğlu'nun *Karanlık Dünya* ve Refik Erduran'ın *Yağmur Duası* olmak üzere tespit edilen yirmi beş (25) roman, bireysel ve toplumsal izlekler bakımından ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

İncelenen romanların önemli bir kısmını kaleme alan Reşat Nuri, romanlarında genel olarak "kasaba" mekânını kullanır. Romanı sosyal bir araç olarak değerlendiren, Cumhuriyet düşüncesini ve yapılan inkılapları büyük bir sosyal duyarlılıkla geniş kitlelere ulaştırmayı amaçlayan Reşat Nuri, Cumhuriyet'in ilk yıllarını konu edinen romanlarında genel olarak öğretmen, doktor ve mühendis gibi aydınları, Anadolu'nun köy ve kasabalarına göndererek onlara, halkı aydınlatma görev ve sorumluluğunu yükler. Böylece Anadolu insanını, millet olma bilinci etrafında birleştirmeyi amaçlar. Reşat Nuri, babasının askerî doktor olması nedeniyle Anadolu'nun pek çok kasabasını görme imkânına sahip olmuştur. Aynı zamanda edebiyat öğretmenliği ve Millî Eğitim Müfettişliği göreviyle uzun süre Anadolu'da bulunmuştur. Bu nedenle yazar, yakından görüp tanıdığı Anadolu'nun kasabalarını, romanlarında, İstanbullu bir yazarın bakış açısıyla değil; bizzat içinde yaşayan ve kasaba gerçeğini idrak eden bir yazar olarak ele alır. Reşat Nuri hem bireyin iç dünyasına inmeye çalışır hem de toplumsal meseleleri irdelemeye çalışır. Yazarın romanları bireysel ve toplumsal izlekler açısından incelendiğinde kasabaların öncelikle eğitim yönünden kalkınması gerektiği mesajının verildiği görülür. Bunun yanı sıra söz konusu kasabaların genel olarak Kurtuluş Savaşı'na tanıklık ettiği ve yapılan inkılapların yansımalarına sahne olduğu dikkat çeker. Yazar ayrıca bu yerlerin, ekonomik bakımdan geri kalmışlığını vurgulayarak Anadolu'nun kasabalarının genel görünümünü gözler önüne serer. Romanlarında kasabaları ele alış usulü göz önüne alındığında Reşat Nuri'nin hem realist hem de eleştirel bir çizgide olduğu görülür.

Halide Edip ise İstanbul'un işgali ve kendisinin tutuklanma emrinin verilmesi üzerine Anadolu'ya gider ve Kurtuluş Savaşı yıllarında çeşitli cephelerde görev alır. Daha sonra Yunanların, Anadolu'nun köy ve kasabalarında yaptığı tahribatı incelemek için Tetkik-i Mezalim Heyetine katılır. Bu nedenle Halide Edip, Anadolu'nun köy ve kasabalarını yakından tanıma fırsatı bulur ve bu bilgi ve gözlemlerini *Vurun Kahpeye* romanında ortaya koyar. Sabahattin Ali'nin ise *Kuyucaklı Yusuf* adlı romanında asıl olayın geçtiği mekân olan Edremit kasabası, Sabahattin Ali'nin çocukluğunun geçtiği kasabadır. İzmir'de doğup büyüyen Tarık Dursun K ise *İnsan Kurdu* adlı romanında mekân olarak yine bu çevreyi seçer. Kemal Tahir ise Çankırı, Çorum ve Malatya cezaevlerinde hapis yatması nedeniyle burada karşılaştığı kişilerden Anadolu insanının yaşayışını, değerlerini ve konuşma şeklini

tespit eder. Genellikle Çorum dolaylarında geçen *Rahmet Yolları Kesti, Yediçınar Yaylası* ve *Köyün Kamburu* adlı romanlarında bu tespitlerini canlı bir biçimde uygular. Çukurova bölgesinde doğup büyüyen Yaşar Kemal ise bu bölgede ırgat kâtipliği ve ırgatbaşılığı yapar. Bu yörenin sorunlarına tanıklık eder, bu nedenle *Teneke* ve *İnce Memed 1* adlı romanlarında bu çevreyi ve bu çevrenin kişilerini kendi konuşma biçimleriyle canlı bir şekilde yansıtır. Adana'da doğup büyüyen Orhan Kemal ise *Baba Evi* adlı romanında kendi otobiyografisinden yola çıkarak bizzat gördüğü mekânları, tanıdığı kişileri ve tanıklık ettiği olayları sosyal gerçekçi ve eleştirel bir tarzda kaleme alır.

Necati Cumalı'nın eserlerinde işlenen konu ve yer alan mekânlar ise yazarın genellikle yaşadığı mekânlar ve bizzat tanık olduğu olaylardır. Bu bağlamda incelemeye alınan *Zeliş* adlı romanında geçen Urla kasabası, yazarın küçük yaşta ailesiyle birlikte göç ederek yaşadığı bir kasabadır. Halikarnas Balıkçısı takma adıyla ünlenen Cevat Şakir Kabaağaçlı ise *Aganta Burina Burinata* adlı romanında önce sürgün olarak sonraki süreçte ise kendi isteğiyle geldiği Bodrum'u ve burada tanık olduğu olayları anlatmıştır. Daha çok Batı Anadolu'yu mekân olarak seçen Samim Kocagöz'ün *Nâbi'nin Park Kahvesi* adlı romanının mekânı olan Söke kasabası ise yazarın doğup büyüdüğü yerdir. Yazar çocukluğunda, Kurtuluş Savaşı yıllarında Söke kasabasının yangınlara maruz kalmış çehresine tanıklık etmiş ve bunları romanında işlemiştir. Öğretmen olan Kemal Bilbaşar ise görevi gereği Anadolu'nun kasabalarında bulunur ve bu kasabalara dair gözlemlerine romanlarında yer verir. Yazar, *Denizin Çağırışı* adlı romanında özellikle Nazilli kasabasında öğretmenlik yaptığı yıllarda öğrendiklerine ve karşılaştığı insan tiplerine yer verdiğini belirtir. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde memurluk ve kaymakamlık görevinde bulunan Orhan Hançerlioğlu ise Mazılık kasabasında geçen *Karanlık Dünya* adlı romanını, Adana'nın Karaisalı kazasındaki gözlemlerinden yola çıkarak kaleme almıştır. Gazeteci olan Refik Erduran ise *Yağmur Duası* adlı romanında, Anadolu'ya yaptığı bir seyahat sırasında Ankara-Çorum dolaylarında karşılaştığı bir kasabadaki gözlemlerine yer verir. Bu hâliyle incelenen romanlarda yer alan kasabaların genel olarak yazarların bizzat Anadolu'da gözlemlediği ve tanıklık ettiği mekânlar olduğu görülür. Bu durum, süreç içerisinde kasabaların sosyolojisinin, realist ve eleştirel bir biçimde ortaya konmasına imkân sağlar.

Kasaba romanlarının etkin bir şekilde anlaşılması ve anlamlandırılması, işlenen bireysel ve toplumsal izleklerin doğru çözümlenmesine bağlıdır. Bireylerin yaşadığı dönem, başından geçen olaylar, sosyolojik ve siyasi gelişmeler gibi pek çok unsur, mekânın sosyolojisinin ve dilinin doğru okunması ile anlamlandırılabilir. Bu hâliyle mekân; yazara,

kasaba insanına ve bütünde o millete tutulan bir ayna işlevi üstlenir. 1860-1960 yılları arasında kaleme alınan ve kasabayı mekân edinen romanlarda İstanbul karşısında ötelenmiş, geri plana itilmiş, yok sayılmış Anadolu'nun kasabalarının ekonomik, kültürel ve toplumsal açmazlarıyla karşılaşılır.

İncelenen romanlardan *Çalıkuşu,* başlangıçta sahnelenmek amacıyla yazılan bir eser olduğu için mekânın oluşumu ve kurgusu bakımından realist özellikler taşır. Bu nedenle Anadolu insanının yaşamından pek çok sahne içerir. Romanda öncelikle başkişi Feride ile Fransız eğitiminin ön plana çıkarılması, onun aldığı eğitim disiplinine dikkat çekmek ve bu eğitimle yetişmiş Feride'nin Anadolu'daki duruşunu ve yaşayışını ortaya koymak içindir. Feride'nin kasaba okullarındaki öğretmenliğiyle aslında Cumhuriyet dönemi eğitim sistemi ortaya konmak istenmiştir. Romanda mekân olarak tercih edilen kasabaların, Meşrutiyet'e ve Çanakkale Savaşı'nın zorlu yıllarına tanıklık ettiği ve pek çok kurumuyla somut bir şekilde bu mücadelelerin içinde yer aldığı görülür. Bunun yanında roman, Anadolu insanının duygularının sembolize edilmesi ve sesinin duyurulması bakımından Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Bir sosyal duyarlılık romanı olan *Çalıkuşu*'nda Reşat Nuri, Anadolu insanının yaşayışını ve Anadolu gerçeğini, Feride karakteri ile romana taşır. Feride, Cumhuriyet dönemi eğitim sistemindeki eksiklikleri göstermenin yanı sıra bireysel ve toplumsal düzeyde Anadolu'nun yozlaşmış değerleriyle mücadele eden karakter olarak sunulur.

Acımak romanında ise Mürşit Efendi'nin ve kızı Zehra'nın kendini gerçekleştirme yolunda karşılaştığı zorluklar ve verdiği mücadeleler ortaya konur. Babası Mürşit Efendi'nin bulunduğu mekândan uzaklaşmak isteyen ve Anadolu'nun bir kasabasına öğretmen olarak giden Zehra aracılığıyla dönemin Anadolu gerçeği ve insanların zayıf yönleri ele alınır. Mürşit Efendi karakteri ile ise dönemin aile yapısı, aile içi ilişkiler ve yapılan yanlış evlilikler ile toplum sorunları somutlaştırılırken aynı zamanda dönemin memuriyet algısı ve yaşamı ayrıntılı bir şekilde sunularak sosyal yaşamdaki sorunlar ve aksaklıklar işlenir. Anadolu'nun kasabalarına hizmet için giden gençlerin karşılaştığı yozlaşmışlıklar nedeniyle ideallerinden bir bir vazgeçerek tükenişe sürüklenişi gözler önüne serilir. Böylece Mürşit Efendi aracılığıyla Osmanlı döneminin memuriyet yaşantısına ve başarısızlığına işaret edilirken Zehra ile de Cumhuriyet dönemi aydınının ve kadınının başarısına vurgu yapılır. Bu sayede bireyler üzerinden toplumun tarihsel süreçteki geçirdiği evreler ortaya konmaya çalışılır. *Acımak*'ta Zehra, *Çalıkuşu*'nda ise Feride Anadolu'nun kasabalarında birtakım duygusal değerleri kazanarak olgunluğa erişir ve böylece kendini gerçekleştirmiş olur.

Akşam Güneşi'nde ise Milas kasabası, başkişi Nazmi Bey için yeni hayatı ile eski hayatının ayrıldığı bir sığınma mekânıdır. Nazmi Bey, bu kasabayı, yeniden doğduğu yer olarak değerlendirir. *Bir Kadın Düşmanı* adlı romanda ise mekân olarak sunulan kasaba, başkişi Homongolos'un, İstanbul'dayken fiziksel çirkinliği nedeniyle maruz kaldığı toplumsal baskıdan ve dışlanmışlıktan kaçtığı ve huzur bularak sığındığı bir mekân olarak sunulur. Marmara kıyısındaki bu kasaba, roman karakterlerinden Homongolos ve Sâra için birer kaçış ve sığınma mekânıdır. Ancak bu sığınma, Homongolos için kendisini dışlayan toplumdan uzak durmak için gerçekleşirken Sâra'da, kasaba halkının yoğun ilgisi nedeniyle narsist duygularını pekiştirme için gerçekleşir. Ayrıca roman, dönemin toplumsal bir sorunu olan eski ile yeni nesil arasında yaşanan çatışmaların ve kültürel çözülmelerin ortaya konması bakımından önemli bir yere sahiptir.

Laiklik ilkesi üzerine kurgulanan *Yeşil Gece* romanında ise başkişi Ali Şahin, bulunduğu mekânın dilini okuyarak kasabadaki türbe ve tekkelerin sayısının çokluğunu, kasaba insanını değerlendirmede çözümleyici ve somutlayıcı bir unsur olarak kullanır. Çünkü mekân, tüm yaşanmışlıkları içinde barındıran gizli bir tanıktır. Bu tanıklık romanda, her on iki haneye düşen bir cami, mescit ve medresenin varlığıyla somutlaştırılır. Reşat Nuri, romanda bir genelleme yaparak Anadolu'nun o günkü durumunu, yozlaşmış softaların, ülkenin insanlarını ve resmî kurumlarını kendi çıkarları doğrultusunda nasıl kullandığını ve böylece devletin gücünün zayıflatıldığı gerçeğini, Sarıova kasabasını üzerinden ortaya koyar. Atatürk ilke ve inkılaplarının uygulanmaya başlandığı bir süreçte kaleme alınan *Yeşil Gece,* yazıldığı döneme ışık tutması ve bu süreçte Anadolu'nun kasabalarındaki sosyal durumu gözler önüne sermesi bakımından önemlidir.

Eski Hastalık romanında ise Millî Mücadele döneminde karşılaşılan Doğu ile Batı ekseninde yaşanan eski-yeni çatışması, şehir/İstanbul ve kasaba arasındaki farklar ortaya konarak dönemin sosyolojik durumu ve insanların kendi öz değerlerine karşı tutumu aracılığı ile gözler önüne serilir. Romanda geçen kasabalar, Reşat Nuri'nin diğer roman kişilerinde olduğu gibi Züleyha'nın kendini kimliğini sorgulaması bakımından önemlidir. Anadolu'yu, Batı tesirindeki kişilerin anlatımıyla tanıyan Züleyha, benliğinin derinliklerinde kaybettiği ve yabancılaştığı kendi öz değerlerini, kasabanın ve etrafındaki insanların etkisiyle bulup çıkarır. Böylece küçümsediği Anadolu insanının bozulmamış ve millî değerlerine sahip çıkan insanlar olduğunun bilincine varır. *Ateş Gecesi* romanında ise otoriter bir Osmanlı ailesinde yetişen Kemal Murat'ın, daha on sekiz yaşlarında İstanbul'dan ayrılarak bir Anadolu kasabasına sürgün edilme ve bu iki yıllık süreç içinde kendini gerçekleştirme ve

bireyselleşme serüveni anlatılır. Romanda kasaba unsuru, başkişinin yaşamını yönlendirmesi ve kendi ayakları üzerinde durabilmesi için etkin bir rol üstlenirken aynı zamanda başkişinin ruhsal bakımdan kendini geliştirerek varlık bilincine ulaşmasını sağlar.

Değirmen romanında ise kasaba, Osmanlı dönemindeki bürokratik yapının çöküşünün ve çaresizliğinin gözler önüne serildiği bir mekân olarak ele alınır. Mahrumiyet içindeki kasaba, bu durumun ortaya konmasında en etkin araç olarak sunulur. Anadolu'nun bir kasabasında geçen *Kavak Yelleri* romanında ise dönemin sosyal yaşamından pek çok iz bulmak mümkündür. Romanda Cumhuriyet'in ilanından sonra yapılan inkılaplar, yeni kurulan partiler, dönemin Türkiye'sindeki sosyal değişimler ve bu değişimlerin Anadolu'nun kasabalarına yansımaları ele alınır. Başkişi Doktor Sabri Bey'in kişiliğinde kasaba-şehir çatışması gün yüzüne çıkarılır. Yaşanan bu çatışma ekseninde bireyin kendi varoluşu, öz değerleri ve mekâna aidiyeti ayrıntılı bir şekilde sunulur.

Son Sığınak romanında ise tiyatro unsurunun, Anadolu insanını eğitmek için bir araç olarak ele alınışı görülür. Türk edebiyatında tiyatro, Şinasi ile başlamış olsa bile Namık Kemal'in verdiği önemle birlikte birçok Türk yazarının vazgeçilmezi olur. Reşat Nuri de tiyatroya ilgi duyan bir yazar olarak pek çok tiyatro oyunu ortaya koyar. Bu bağlamda kasabaların mekân olarak seçildiği *Son Sığınak,* yazarın tiyatro ilgisini yansıtan bir romandır. Söz konusu eserde oluşan tiyatro ekibinin ve daha pek çok kumpanyanın, Anadolu'nun hemen her kasabasına gittiği görülür. Bu durun Reşat Nuri'nin, tiyatroyu halkı eğitmede bir araç olarak kullandığını gösterir. Romanda tiyatro ekibinin gittiği kasabaların adının verilmemesi, tiyatronun ve özellikle tuluat tiyatrolarının Anadolu'nun hemen her kasabasına gitmiş ve ulaşmış olmasını ortaya koyar. Hem tiyatro oyuncularının hem de kasabalıların ortak noktası olan tiyatro sevdası aslında her iki taraf için de birer "sığınak"tır.

Mekân, içinde yaşayan toplumun değişimlerini ve gerçeğini yansıtan sosyolojik bir unsurdur. Bu bakımdan yazarların ve dolayısıyla edebî eserlerin, toplumsal değişimlere tanıklık ettiği görülür. Romanlarında tarihe ve sosyolojik olgulara yer veren yazarlardan biri olan Halide Edip'in *Vurun Kahpeye* adlı romanı da millî ruhu bünyesinde taşıyan ve Millî Mücadele'ye tanıklık eden bir kasaba romanıdır. Romanda Millî Mücadele'nin önemi ve kasaba halkının, vatan ve bağımsızlık uğruna millî bilince sahip olan aydın kişiler ile kenetlenmesi gerektiği üzerinde durulur. Halide Edip, bu romanı aracılığıyla milletin birlik ve beraberliğinin korunmasında ve vatanın bağımsızlığının kazanılmasında toplumsal eğitimin, değişimin ve özellikle kadınların yaptığı fedakârlıkların önemini ortaya koyar. Bunu da Aliye Öğretmen'i bir model olarak sunarak somutlar. Romanda Aliye Öğretmen,

Cumhuriyet'in ilke ve değerlerine bağlı ve bu uğurda canını ortaya koyan bir öğretmen olarak sunulur.

Reşat Nuri ve Halide edip, incelemeye alınan romanlarında özellikle Cumhuriyet ilkeleri doğrultusunda kurulan yeni devletin kültürel, siyasal ve ekonomik tabanının sağlam bir zemine oturtulabilmesi için öncelikle Anadolu'nun kasaba ve köylerinin aydınlatılması ve genç Cumhuriyet'in değerlerinin kırsalda/kasabada kökleşmesi gerektiğini vurgular. Her iki yazar da romanlarını bu sosyal bilinç ve duyarlılıkla kaleme alır. Dini ve gelenekleri sömürerek halkı ve devletin imkânlarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanan ağalar, eşraftan kişiler ve din adamları, bu yazarların eleştirdikleri yozlaşmış kişilerdir. Anadolu kırsalında özellikle de kasabalarda daha belirgin bir şekilde hissedilen bu yozlaşmışlığa bürokratik çürüme de eşlik eder. Bu bağlamda yazılan romanlarda kasabalar genel itibariyle yoksulluğun, mahrumiyetin, sıkıntının, boğucu ve bunaltıcı bir mekânı olarak gözlemlenir.

Reşat Nuri, romanlarında genel olarak hem bireyin iç dünyasına inmeye hem de toplumsal meseleleri irdelemeye çalışır. Bu bakımdan yazarın romanlarının en önemli özelliklerinden biri, bir mekândan/kasabadan hareketle tüm Anadolu'nun yaşam şeklini ve koşullarını yansıtmasıdır. Bu bağlamda yazarın kaleme aldığı kasaba romanlarının, Anadolu'nun özünü yansıtan bir işleve sahip olduğu tespit edilmiştir. Reşat Nuri'nin romanlarında Birinci Dünya Savaşı öncesi, Meşrutiyet yılları, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet dönemi yıllarında yokluk içinde olan Anadolu insanının durumunun yansıtıldığı görülür. Böylece okuyucu, dönemin Türkiye'sini ve kasaba insanının dünyasını, Reşat Nuri'nin kaleminden sadece okuma değil; hissetme olanağı bulur. Reşat Nuri, içinde bulunulan sosyal çevreyi ve insanların ruh hâlini, yazın dünyasında karakterler aracılığıyla temsil eder. Cumhuriyet öncesi savaş yıllarının ve özellikle Meşrutiyet sonrası dönemin sosyal yaşamdaki etkilerini kaleme alan yazar, büyük bir buhran içinde olan halkın yaşam biçimini, tedirginliğini ve toplumsal düzeni realist bir şekilde romanlarına taşır. Bu durum Reşat Nuri'nin, romanlarını, birey-toplum etkileşimi içinde ele aldığının en önemli kanıtıdır. Ayrıca romanlarda dikkat çeken bir başka husus da devlet memurlarının ekonomik bakımdan sıkıntı içinde olduğu ve maddi imkânlarının her şartta yetersiz oluşudur.

Sabahattin Ali, Tarık Dursun K, Kemal Tahir, Yaşar Kemal, Orhan Kemal ve Samim Kocagöz ise romanlarında kasabaya, toplumsal gerçekçi bir anlayışla eğilmişlerdir. Sabahattin Ali *Kuyucaklı Yusuf* romanında, Anadolu'nun bir kasabasında yaşanan olaylar aracılığıyla eşrafın ve mütegallibe sınıfının, hükûmet güçlerini ele geçirmesi ve işleyemez durumda olan Osmanlı bürokrasisi üzerinde durur. Yazar; zalim ve acımasız insanların,

masum ve savunmasız insanlara eziyet ettiği bir kasaba görüntüsü çizerek eşraf-halk sorununa ve sınıfsal çatışmaya dikkat çeker. Ezenle-ezilen ve sömürenle-sömürülen diyalektiğinin ortaya konduğu romanda devrin insan profiline ve sosyal adaletsizliklere işaret edilerek toplumsal eleştiri yapılır. Kaymakam Salahattin Bey'in ölümünün ardından kurguya dâhil edilen dirayetsiz bürokrat ile zalim eşraf dayanışması gözler önüne serilir. Romanda zengin-fakir ve halk-eşraf sınıflandırmasından kaynaklanan birtakım sosyal adaletsizlikler, işçilerin ezilmesi ve sömürülmesi, yoksul kişilerin psikolojik baskı altına alınarak sindirilmesi ve yine yoksul ve kimsesiz kadınların cinsel unsur aracı olarak algılanması üzerinde durulur. Bunun yanında bürokrasinin eşrafın istekleri doğrultusunda hareket etmesi ile devletin her zaman zenginin ve güçlünün tarafında olduğu ve buna bağlı olarak alt sınıf olarak nitelendirilen halkın devlete, yargı ve güvenlik birimlerine karşı güvenini yitirmesi ve yabancılaşması ortaya konur. Ayrıca yozlaşma, dönemin memuriyet anlayışı, aile algısı, çocuk unsuru, halkın sosyo-ekonomik ve kültürel durumu gibi pek çok toplumsal meseleye dikkat çekilir.

Sabahattin Ali, bir aşk romanı gibi görünen *Kuyucaklı Yusuf* romanında aslında Edremit kasabasından hareketle Meşrutiyet dönemi Osmanlı Devleti'nin gücünü kaybedişini ve Anadolu'nun genel görünümünü gözlemci gerçekçilik anlayışı ile gözler önüne serer. Böylece Anadolu insanının günlük yaşayış ve problemlerinden kesitler sunarak "sosyal fayda" esasını amaç edinir. Romanlarını genellikle sosyal gerçeklik anlayışıyla kaleme alan Tarık Dursun Kakınç ise *İnsan Kurdu* adlı romanında göç ettiği kasabada kendine yeni bir hayat kurmak isteyen bir gencin, toplumun töre ve namus algısı karşısında kendini bir anda suça karışmış bulması ve yaşadığı çatışma anlatılır. Roman genel itibarıyla işçiler, ağalar, kötü yola düşerek ezilen/sömürülen kadınlar, kadın-erkek ilişkisi, namus uğruna işlenen cinayetler ve kaçış gibi sosyal konuları işler.

Kemal Tahir'in *Rahmet Yolları Kesti* romanında ise toplumsal bir sorun olarak eşkıyalık konu edinir. Yazar eşkıyalığı; şahsi menfaati doğrultusunda hareket eden, hâkim güçler tarafından kullanılan ve kendi kimliğini oluşturmamış zayıf insanlar olarak sunar. Bu bağlamda Kemal Tahir söz konusu eseri ile halkın, savaş gibi zorlu süreçlerde birbirine kenetlenip birlik ve beraberliğini sağlaması gerekirken kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden eşkıya ve din adamı gibi kişilerin etrafında toplanmalarını ve onlardan bir medet ummalarını eleştirir. Kemal Tahir, *Yediçınar Yaylası* romanında ise yaşanılan tarihî gerçekliğin ve yönetim sürecinin sorgulanmasını amaçlar. Romanda Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki iktisadi, idari, ekonomik ve sosyolojik alanda görülen aksaklıklar; yoksul

halkın, ağa-eşraf-âyan-mültezim ve eşkıya kıskacında sömürülmesi, ahlaki çöküntü, bireysel ve toplumsal yozlaşma, sosyal adaletsizlik gibi pek çok unsuru, mekâna başarıyla yansıtır. *Yediçınar Yaylası'*nda Osmanlı Devleti'nin değişim sürecinin, Anadolu'nun kasabalarındaki yansımaları ve devletin çöküşüne neden olan yozlaşmanın ülkenin her köşesini sarışı, tarihî bir gerçeklikle gözler önüne serilir. Bunların dışında beylik ve ağalık kurumunun çıkar ve iktidar çekişmeleri, âyan ve mültezimlerin yoksul halkı sömürüşü ve soydan gelen ağaların yerine düzenbaz kişilerin türeme ağa olarak köy ve kasabalarda kol gezişi, o süreçte Anadolu'nun problemleri olarak sunulur. Sabahattin Ali gibi Kemal Tahir de tutukluluk yıllarında, hapishanede birlikte kaldığı Anadolu insanını gözlemleyerek bu insanlardan çeşitli bilgiler edinir ve bu sayede Anadolu'yu ve kasaba sosyolojisini gerçekçi bir şekilde yansıtan romanlar kaleme alır. Bu yaklaşımla kaleme alınan *Yediçınar Yaylası*'nda Tanzimat yıllarından beri değişime kapalı olan kasaba insanı ve onlara karşı gittikçe güçlenen kasaba aristokrasisi eleştirilir. Bu bağlamda *Yediçınar Yaylası*'nda, ülkenin gelişip kalkınması için yapılan devletin çalışmalarının, Anadolu'nun köy ve kasabalarında bir karşılık bulamaması ve devletin gücünü kötüye kullanan ve vatan sevgisinden yoksun olan ağa ve eşraf tarafından sekteye uğratılması gözler önüne serilir.

Kemal Tahir, *Köyün Kamburu* adlı romanında ise bir başka toplumsal meseleye dikkat çekerek medreselerdeki yozlaşmayı ve yaşanan politik olayların Anadolu'nun kasabalarındaki yansımalarını etkili bir şekilde ortaya koyar. Romanda II. Meşrutiyet'in Anadolu'daki yansımalarına yer vererek dönemin sosyolojisine okuyucunun tanıklık etmesini sağlar. Siyasi değişimlerin, Anadolu'nun köy ve kasabalarına yansımalarına, savaş ve seferlik yıllarının Anadolu insanında neden olduğu fiziki ve psikolojik çöküntüye, tahribata ve sağlık problemlerine dikkat çeker. Yazar söz konusu romanıyla merkezî yönetim karşısında sahipsiz bırakılan ve tüm birimleriyle yozlaşmış Anadolu kasabalarının yalnızca vergi kaynağı gibi algılandığını gözler önüne serer. Cumhuriyet'in politikalarının ve inkılapların, Anadolu'nun kasabalarında benimsenip benimsenmediğini ve hem bürokratik düzeydeki hem de halk düzeyindeki yansımalarını ve algılanışını ortaya koyar.

Realist bir şekilde kaleme alınan *Teneke* romanında ise haksızlığı ve zulmü simgeleyen yozlaşmış mütegallibe kesime karşı haklının ve güçsüzün yenik düşüşü ortaya konur. Yaşar Kemal, *Teneke* romanıyla bir Anadolu kasabasında usulsüz çeltik ekimi yapan ağa ve eşrafın kanunları yok sayışı karşısında resmî kurumların işleyemez durumda oluşuna dikkat çeker. Böylece Anadolu'daki sağlık sorunları, yozlaşma ve Cumhuriyet'in kişisel çıkarlar doğrultusunda kullanılışı üzerinde durarak Anadolu'nun kasabalarının gerçeğini

gözler önüne serer. Yazar, *İnce Memed 1* adlı romanında ise Cumhuriyetin ilk yıllarında kendi kaderine terk edilen köylünün, ağalar tarafından türlü eziyetlere maruz bırakılarak sömürülüşü üzerinde durur. Ağa-ırgat çatışmasını gözler önüne sererek Anadolu insanının, ağaların hâkimiyeti altında ezilişini konu edinir. Romanda hükûmetten bir destek bulamayan köylüler, ağalık düzenine başkaldırarak eşkıya olan İnce Memed adlı bir gence, kendilerini koruyup kollayan bir kurtarıcı gözüyle bakar. Daha önceki romanlarda görülen eşkıya profiline karşın Yaşar Kemal, İnce Memed adlı eşkıyayı; haksızlığa karşı duran, köylünün emeğini ve hakkını savunan, zalimleri cezalandıran bir kişi olarak alışılmışın dışında sunar.

Orhan Kemal ise romanlarında Anadolu insanının yaşamındaki paradigmaları konu edinir. Seçtiği kişiler ve yaşanan olaylar, yazarın kendi yaşamından izler taşır. Maddi kaygıların gölgesinde yaşayan "Küçük Adam"ın, yaşama tutunma mücadelesinde düştüğü yenilgi ve yalnızlık, eserlerine ince ince işlenir. Yazar, kişilerin ruhsal durumlarını ve çatışmalarını yansıtmak için zaman ve mekân unsurlarını, işlevsel bir biçimde kullanır. Bu bağlamda *Baba Evi* romanında mekân, canlı bir unsur olarak başkişideki tükenişin tanığı olur ve tüm bu gelişmeler, eleştirel bir sosyal gerçeklikle yansıtılır. Ayrıca roman aracılığıyla aile ilişkilerinin nasıl olması gerektiğine dair dolaylı olarak bilgiler verilerek aile ilişkilerinin bireyin kişilik oluşumundaki olumlu ve olumsuz etkileri üzerinde durulur.

Romanlarında genel olarak Ege Bölgesi'ndeki kırsal kesim insanının sorunlarını ele alan Necati Cumali ise aşk ekseninde kaleme alınan *Zeliş* romanında tütün ekicilerinin yaşamlarını ve onların karşılaştığı sorunları anlatır. Böylece kasabadaki bireylerden hareketle çağın ve toplumun sorunlarına dikkat çeker. Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın *Aganta Burina Burinata* adlı romanı ise kara-deniz çatışmasının ön plana çıkarıldığı bir romandır. Yazar, bu roman aracılığıyla kendi deniz tutkusunu ve denizden vazgeçemeyen insanların hayat mücadelesini anlatır. Aynı zamanda deniz insanı ile kara insanını karşılaştırarak aslında deniz insanı ile kara insanının çatışmasını ortaya koyar. Bu hâliyle maneviyata önem veren deniz insanına karşın genellikle maddeyi ön planda tutan kara insanının materyalist yönüne vurgu yapar. Büyük bir sosyal duyarlılığa sahip olan Samim Kocagöz ise etrafında yaşanan olay ve sorunları, romanlarında realist bir biçimde yansıtır. *Nâbi'nin Park Kahvesi* adlı romanda da küçük kasabalarda kendi çıkarları için türlü oyunlara başvurarak yoksul kasaba halkını ezip sömüren yozlaşmış, hâkim güçlere karşı bir avuç aydın gencin verdiği mücadele anlatılır. Bu mücadelede bürokratik ve politik engellere takılan bu aydın gençlerin, halkın aydınlanmasından ve bilinçlenmesinden korkan hâkim güçler tarafından birer tehdit unsuru olarak algılandığı ve birer birer sindirilerek tükenişe sürüklendiği görülür.

Kemal Bilbaşar'ın *Denizin Çağırışı* ve Orhan Hançerlioğlu'nun *Karanlık Dünya* adlı romanlarında ise mekân-insan ilişkisini, bu ilişkinin yansıma biçimlerini ve mekânın, insanlar üzerindeki belirleyiciliğini görmek mümkündür. *Denizin Çağırışı* romanında Anadolu'nun kasabalarına hizmet için giden idealist, aydın gençlerin ve memurların, burada birtakım imkânsızlıklara maruz kalarak zorlu şartlar altında verdiği mücadelede ruhsal açmazlara girmesi ve psikolojik bakımdan çöküntüye uğraması gözler önüne serilir. Bu sayede dönemin sosyolojisine ve Anadolu'nun kasabalarındaki memuriyet hayatına ve yozlaşmaya işaret edilir. *Karanlık Dünya* romanında ise yaşam şartları bakımından Anadolu kasabalarının yüzyıllardır değişmeyen geri kalmışlık ve cahillik içinde bulunuşu, romanın üzerinde durduğu temel problem olarak sunulur. Romanda dünyanın ilerleyişi karşısında Anadolu'nun köy ve kasabalarında devam eden geriliğin ve cahilliğin sonlandırılmasında aydınlara büyük görev ve sorumluluğun düştüğü mesajı verilir. Aydınların verecekleri mücadeleler ile Anadolu insanının eğitilerek ve bilinçlendirilerek içinde bulunduğu karanlık uykusundan uyandırılması gerektiği vurgulanır. Başkişinin kendi varoluş mücadelesini verdiği romanda ayrıca Anadolu'nun kasabalarındaki dönemin memuriyet anlayışı, aile hayatı, çıkar çatışmaları ve işçi problemleri gibi toplumsal meselelere dikkat çekilir.

Refik Erduran'ın *Yağmur Duası* adlı romanında ise dünyanın önemli yerlerini görmüş olan ünlü bir gazetecinin kendi memleketine uzak oluşu eleştirilir. Aslında burada verilmek istenen mesaj, gerçek anlamda dönem aydınlarının da kendi memleketine uzak oluşudur. İstanbul dışına çıkmayan aydınların, Anadolu'nun kasaba ve köylerini masa başında hayal ederek betimlemeleri, Anadolu'nun gerçeğinden ve sorunlarından habersiz oluşları eleştirilir. Bunun yanında Cumhuriyet'in ilanının hem bireysel hem de toplumsal düzeydeki yansımaları ve değişim ve dönüşümleri incelenirken aynı zamanda Anadolu'nun kasaba ve köylerinde bulunan insanların, hep başkalarından veya doğaüstü güçlerden bir şeyler umarak tembelce bekleyişleri tenkit edilir.

Denizin Çağırışı, Karanlık Dünya, Nâbi'nin Park Kahvesi ve *Acımak* romanlarında olduğu gibi kasabalar kimi zaman aydınları, buhran ve bunalıma sürükleyen, onları yalnızlığa ve karamsarlığa iten mekânlar olarak sunulur. Eğitimsizlik ve bilgisizlik gibi etkenlere bağlı olarak kasabaların, uzun yıllar boyunca karanlık içinde kalışı ve bu kasabalara hizmet aşkıyla giden idealist gençlerin, karşılarında aşılmaz bir set gibi duran kişiler nedeniyle bir bir tükenişe sürüklenişi ve sindirilişi konu edinilir. Kimi zaman ise kasabalar, *Vurun Kahpeye* ve *Yeşil Gece* romanlarında olduğu gibi Millî Mücadele'nin mekânı olur. Bu iki romanda kasabalar; dinin, bağnaz kişiler elinde yanlış yansıtıldığı ya da

çıkarcı kişiler elinde çıkar ve baskı unsuru olarak kullanıldığı mekânlar olarak yer edinir. *Eski Hastalık* romanında da kasaba, kendi öz kimliğini kaybetme noktasına gelen gencin, babasının Çanakkale'de savaştığı cepheleri görmesi sonucunda millî bilinci edinmesiyle yabancılaştığı kendi öz değerlerini ruhunun deriliklerinden bulup çıkarmasına ve kimliğini kazanmasına yardımcı olan mekân olarak sunulur.

Çalışmaya dâhil edilen romanların hemen hepsinde kasabanın, yazarlar tarafından bireysel ve toplumsal izlekler düzleminde ele alındığı görülür. Kasabaya bu açıdan yaklaşım, dış dünyayı gözlemleyen ve edebiyat ile buluşturan yazarların genel olarak eleştirel gerçekçi bir çizgide olduğunu ortaya koyar. Bu bağlamda romanlarda Osmanlı Devleti'nin çöküş süreci, Millî Mücadele yılları, yoksulluk ve tedirginlik içinde olan halkın acı gerçekliği ve yeni Türkiye'nin inşası için yapılan inkılapların topluma yansımaları üzerinde durulur. Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi bürokrasisi ve memuriyet anlayışı, kasabada belirgin olarak hissedilen ağa/eşraf hâkimiyeti, yanlış dinî algıların sosyal hayatı yönlendirmesi, eğitim, yalnızlık, yabancılaşma, kadın-erkek ilişkileri, yozlaşmış ilişkiler, toplumsal değişimler ve yaşanan çatışmalar gibi pek çok gerçeklik eleştirel bir bakışla ele alınır. Bu sayede bireyin varoluş ve kendini gerçekleştirme serüveni ortaya konmaya çalışılır. Bu eserler aracılığıyla yazarlar genel olarak toplum düzeninin değiştirilmesi ve halkın bilinçlendirilmesi gerektiğine dair mesajlar verirler. Ayrıca incelenen romanlarda mekân olarak kasabanın, olay örgüsünde belirleyici bir öneme sahip olduğu görülmüştür.

İncelenen romanlarda Anadolu'da geçekleşen savaşlara değinilir ve özellikle Millî Mücadele üzerinde durulur. Osmanlı Devleti'nin yanlış politikalarına, devletin sonunu hazırlayan ve ülkenin kapısını düşmana açan, çıkarcı aydın kesiminin ve düşman iş birlikçilerinin oyunlarına karşın halkı eğitme ve aydınlatma görevini üstlenen ve millî bilinçle hareket eden aydınların verdiği mücadele özel yer tutar. Böylece Anadolu'nun hak ettiği kimliğe kavuşması gerektiği vurgusu yapılır.

Cumhuriyet dönemi romanlarında kasabalar, ulus devlet ve millet olma bilincinin/millî kimliğinin oluşmasında etkin rol oynayan mekânlar olarak ele alınır. Bu bağlamda yazarların, yüzyıllarca ihmal edilen halkın aydınlatılması, Cumhuriyet'in hedeflerinin hayata geçirilmesi ve gördükleri eksikliklerin giderilmesi noktasında toplumsal bir bilinç oluşturma gayreti içinde olan, duyarlı ve millî bilince sahip bireyler olduğu görülür.

ÇALIŞMAYA ESAS ALINAN ROMANLAR

Halide Edip Adıvar. (2013). *Vurun Kahpeye.* İstanbul: Can Yayınları.

Halikarnas Balıkçısı (2005). *Aganta Burina Burinata.* Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kemal Bilbaşar (1972). *Denizin Çağırışı.* Ankara: Bilgi.

Kemal Tahir (2006). *Köyün Kamburu.* İstanbul: İthaki.

Kemal Tahir (2006). *Rahmet Yolları Kesti.* İstanbul: İthaki.

Kemal Tahir (2008). *Yediçınar Yaylası.* İstanbul: İthaki.

Necati Cumalı (2018). *Zeliş.* İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Orhan Hançerlioğlu (1981). *Karanlık Dünya.* Ankara: Karacan.

Orhan Kemal (2018). *Baba Evi – Avare Yıllar.* İstanbul: Everest.

Refik Erduran (1974). *Yağmur Duası.* Ankara: Kalite.

Reşat Nuri Güntekin (1999). *Çalıkuşu.* İstanbul: İnkılap.

Reşat Nuri Güntekin (2008). *Akşam Güneşi.* İstanbul: İnkılap.

Reşat Nuri Güntekin (1982). *Bir Kadın Düşmanı.* İstanbul: İnkılap ve Aka.

Reşat Nuri Güntekin (2017). *Yeşil Gece.* İstanbul: İnkılap.

Reşat Nuri Güntekin (2008). *Acımak.* İstanbul: İnkılap.

Reşat Nuri Güntekin (1979). *Eski Hastalık.* İstanbul: İnkılap ve Aka.

Reşat Nuri Güntekin (1988). *Ateş Gecesi.* İstanbul: İnkılap.

Reşat Nuri Güntekin (1987). *Değirmen.* İstanbul: İnkılap.

Reşat Nuri Güntekin (1991). *Kavak Yelleri.* İstanbul: İnkılap.

Reşat Nuri Güntekin (2007). *Son Sığınak.* İstanbul: İnkılap.

Sabahattin Ali (2009). *Kuyucaklı Yusuf.* İstanbul: Yapı Kredi.

Samim Kocagöz (2016). *Nâbi'nin Park Kahvesi.* İstanbul: Literatür.

Tarık Dursun K. (2014). *İnsan Kurdu.* İstanbul: Yapı Kredi.

Yaşar Kemal (2014). *İnce Memed 1.* İstanbul: Yapı Kredi.

Yaşar Kemal (2014). *Teneke.* İstanbul: Yapı Kredi.

KAYNAKÇA

Akbal, E. (2012). Kemal Tahir'in Köy Romanlarında Bâtıl İnanışlar. *Hece Dergisi Türkiye'nin Ruhunu Arayan Aydın Kemal Tahir*, 181, 301-305.

Akbıyık, Y. (1997). Millî Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Çorum. *Türk Yurdu -78 Yıl Sonra Millî Mücadele-, 17*(122), 59.

Akdağ, E. (2012). Kemal Tahir'in Romanlarında Toprak ve Ağalık Sorunu. *Hece Dergisi Türkiye'nin Ruhunu Arayan Aydın Kemal Tahir*, 181, 244-251.

Akıncı, G. (1961). *Türk Romanında Köye Doğru.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Aksu, A. (2018). *Refik Erduran'ın Romanlarında Yapı ve İzlek.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.

Aktaş, Ş. (2005). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş.* Ankara: Akçağ.

Aktaş, Ş. (2013). *Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili Teori ve Uygulama*. Ankara: Kurgan Edebiyat.

Aktürk, Ş. (2003). *Reşat Nuri Güntekin'in Hikâyelerinde Yapı ve Tema.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Akyüz, K. (1995). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri.* İstanbul: İnkılap.

Alangu, T. (1968). *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman 1 (1919-1930).* İstanbul: İstanbul Matbaası.

Alangu, T. (1965a). *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman 2 (1930-1940).* İstanbul: İstanbul Matbaası.

Alangu, T. (1965b). *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman 3 (1940-1950).* İstanbul: İstanbul Matbaası.

Algül, A. (2014). Kemal Bilbaşar'ın Denizin Çağırışı Romanına Psikanalitik Açıdan Bir Bakış. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD), 20*(20), 7-26.

Altınkaynak, Y. (2004). *Millî Mücadele Romanlarında Kadın Tipleri.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Altınova, B. (2012). Kemal Tahir'in Romanlarında Eşkıya ve Eşkıyalık. *Hece Dergisi Türkiye'nin Ruhunu Arayan Aydın Kemal Tahir*, 181, 232-243.

Altuğ, T. (2005), *Bir Ruh Kimliği: Reşat Nuri Güntekin*. İstanbul: İnkılap.

Alver, K. (2006). Öyküde Mekân, Mekânda Öykü. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Türk Öykücülüğünde Mekân-1, 17*, Ankara: Hece.

Alver, K. (2017a). Taşra Halleri. Köksal Alver (Ed.), *Taşra Halleri* (9-26). İstanbul: Çizgi.

Alver, K. (2017b). Narman Çarşısı. Köksal Alver (Ed.), *Taşra Halleri* (277-306). İstanbul: Çizgi.

Alyemiş, H. (2018). *1923-1960 Yılları Arasında Türk Romanında Yoksulluk.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Andaç, F. (1998). Romanda ve Öyküde Yeni Açılımlar, 1940-1950 Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı. *Türk Edebiyatı Sempozyumu 22 Kasım 1998*.

Andaç, F. (2000). *Edebiyatımızın Yol Haritası.* İstanbul: Can.

Andaç, F. (2006). Öyküde Mekân Duygusu. *Hece Öykü, 3*(17), 96-97.

Andaç, F. (2012). Tarih Bilinci Ekseninde Kemal Tahir'i Okumak. *Hece Dergisi Türkiye'nin Ruhunu Arayan Aydın Kemal Tahir*, 181, 516-517.

Anday, M. C. (2015). *Şiir Yaşantısı.* İstanbul: Everest.

Arslan, D. A. (2004). Temel Sorunları ve Açılımları ile Sınıf Teorisi, Sınıf Bilinci ve Orta Sınıflar. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2,* 126-143.

Arslan, H. (2009). Yusuf Atılgan Üstüne Bir İnceleme. Ömer Naci Soykan (Ed.), *Edebiyat Sosyolojisi Kuram ve Uygulama* (37-46). İstanbul: Dönence.

Arslan Karaküçük, S. (2014). *Altı Türk Romanında Mekânsal Öge ve Mekânsal Davranış İncelemesi.* Ankara: Gece Kitaplığı.

Arslantürk, Z. ve Amman, M. T. (2008). *Sosyoloji.* İstanbul: Çamlıca.

Asiltürk, B. (2009). *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Hastalık.* İstanbul: İkaros.

Asiltürk, B. (2010). Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Doktor Tipleri. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları,* 3, 17-37.

Asiltürk, B. (2015). Halikarnas Balıkçısı'nın Aganta Burina Burinata Romanında Otobiyografik Yansımalar ve Tanıklıklar. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, 7*(14), 21-56.

Atalay, Ş. (2017). *Halikarnas Balıkçısı'nın Romanlarında Şahıs Kadrosu.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Aydın, M., Coşkun, D. (2016). Reşat Nuri Güntekin'in "Yeşil Gece" Romanına Göre Türk Eğitiminde Yenileşme Sorunu. *Belgi Dergisi, 11,* 41-52.

Aydın, Y. (2017). Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında (Çalıkuşu, Acımak, Yeşil Gece, Kan Davası) Eğitimde Şiddet Olgusunun İdeolojik İşlevleri. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17*(1), 229-258.

Aytaç, G. (1999). *Genel Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Papirüs.

Aytaç, G. (1999). *Edebiyat Yazıları I.* Ankara: Gündoğan.

Aytaç, G. (1991). *Edebiyat Yazıları II.* Ankara: Gündoğan.

Aytaç, G. (1999). *Çağdaş Türk Romanı Üzerine İncelemeler.* Ankara: Gündoğan.

Aytaç, Ö. (2006). *Mekânın Sosyolojisi: Toplumsalın Yeniden Kuruluşu.* E. Eğribel ve U. Özcan (Der.) Sosyoloji ve Coğrafya Yıllığı. (876–896). İstanbul: Kızılelma.

Aytaş, G. (2008). *Tematik Roman İncelemeleri.* Ankara: Akçağ.

Bachelard, G. (2014). *Mekânın Poetikası.* Alp Tümertekin (Çev.). İstanbul: İthaki.

Bakırcıoğlu, Z. (1999). *Başlangıcından Günümüze Türk Romanı.* İstanbul: Ötüken.

Balduz, A. (2013). *Tarık Dursun K.'nın Hikâyelerinde Yapı ve Tema.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Baran, E. (2006). Mekân ve Öykü İlişkisi, *Hece Öyküsü, 3*(17), 103-104.

Barbarosoğlu, N. (2006). Öykü-Mekân İlişkisi Hakkında Okurun İçini Kanırtan Bir Yazar, *Hece Öykü, 3*(18), 116-118.

Baydar, M. (1960). *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar.* İstanbul: Ahmet Halit Matbaası.

Baykan, A. (2005). *Sabahattin Ali ve Gerhart Hauptmann'ın Eserlerinde Sosyokültürel Olgu ve İletişim Çatışması.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bekiroğlu, N. (1987). *Halide Edib Adıvar'ın Romanlarının Roman Tekniği Bakımından İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Bekiroğlu, N. (2006). Öykü Mekân ilişkisi, *Hece Öykü, 3*(17), 95.

Belge, M. (2012). *Edebiyat Üstüne Yazılar.* İstanbul: İletişim.

Bertram, C. (2012). *Türk Evini Hayal Etmek.* Mehmet Ratip (Çev.). İstanbul: İletişim.

Bezirci, A. (1979). *Sabahattin Ali, Hayatı/Hikâyeleri/Romanları.* İstanbul: Gözlem.

Bezirci, A. (2006). *Orhan Kemal –Yaşamı, Sanatı, Eserleri, Anıları-.* İstanbul: Evrensel.

Bilgin, N. (2007). *Sosyal Psikoloji Sözlüğü.* İstanbul: Bağlam.

Bland, D. S. (2004). Romanda Fiziksel ve Sosyal-Kültürel Çevre. Philip Stevick (Ed.). *Roman Teorisi* (263-278). Sevim Kantarcıoğlu (Çev.). Ankara: Akçağ.

Booth, W. C. (2012). *Kurmacanın Retoriği.* Bülent O. Doğan (Çev.). İstanbul: Metis.

Bora, T. (2006). Taşralaşan ve Taşrasını Kaybeden Türkiye. Tanıl Bora (Der.). *Taşraya Bakmak.* (37-66). İstanbul İletişim.

Camus, A. (2019). *Başkaldıran İnsan.* Tahsin Yücel (Çev.). İstanbul Can.

Can, İ. (2017). Taşra: Ne Tam "Merkez"indedir Siyasetin Ne De Büsbütün Dışında. Köksal Alver (Ed.), *Taşra Halleri* (103-146). İstanbul: Çizgi.

Cebeci, O. (2009). *Psikanalitik Edebiyat Kuramı.* İstanbul: İthaki.

Ceran, S. (2012). Kemal Tahir'in Romanlarında Anadolu Coğrafyası ve Anadolu İnsanı. *Hece Dergisi Türkiye'nin Ruhunu Arayan Aydın Kemal Tahir*, 181, 199-209.

Ceylan, N. B. (1997). Kasaba [Film]. Türkiye: NBC Film.

Coşkun, B. (1996). *Yaşar Kemal'in Romanlarındaki Folklorik Ögeler.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Cumalı, N. (1982). *Etiler Mektupları.* İstanbul: Tekin.

Çavdar, T. (2012). Kemal Tahir ve Toplumcu Gerçekçilik. *Hece Dergisi Türkiye'nin Ruhunu Arayan Aydın Kemal Tahir*, 181, 165-172.

Çelik, B. (2006). Hikâye-Mekân İlişkisi, *Hece Öykü, 3*(18), 121-122.

Çelik, C. (2017). Taşrayı Anlamak: Dönüşen Taşra Tasavvuru. Köksal Alver (Ed.), *Taşra Halleri* (27-42). İstanbul: Çizgi.

Çelik, Y. (1997). Bitmemiş Bir Destan: Kuyucaklı Yusuf. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* 8, 129-147.

Çelik Y. vd. (2015). *Türk Edebiyatı Tarihine Bir Bakış Yeni Türk Edebiyatı.* Ankara: Kurgan Edebiyat.

Çetin, N. (2007). *Roman Çözümleme Yöntemi.* Ankara: Öncü Kitap.

Çetin, D. (2016). *Halikarnas Balıkçısı'nın Romanlarında Yapı, İzlek ve İnsan.*

(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Çetişli, İ. (2004). *Metin Tahlillerine Giriş 2 (Hikâye, Roman, Tiyatro).* Ankara: Akçağ.

Çiğdem, A. (2016). *Taşra Epiği "Türk" İdeolojileri ve İslâmcılık.* İstanbul: Birikim.

Dalar, T. (2015). *Kemal Tahir Romanlarında Yapı ve İzlek.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ardahan Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.

Demir, A. (2011). *Mekânın Hikâyesi Hikâyenin Mekânı Türk Hikâyesinde Mekân (1870-1922 dönemi).* İstanbul: Kesit.

Demirdağ, R., Altıkulaç, A. (2014). Eğitimde Bürokrasi Eleştirisi ve Bürokraside Ahlâk Eğitimi Açısından Çalıkuşu Romanı. *Milli Eğitim Dergisi, 44*(202), 141-152.

Dere, M. (2019). *Kemal Tahir'in Romanlarında ve Hikâyelerinde Yapı-Tema.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi/Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Dikici, Ü. (2005). *Kemal Bilbaşar'ın Romanlarında Şahıslar Kadrosu.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Dilidüzgün, Ş. (2013). Yeni Eleştiri Bağlamında Metindilbilimsel Çözümlemelerle Cevat Şakir'i Anlamak. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8*(13), 811-827.

Doğramacıoğlu, H. (2017). Halide Edip Adıvar'ın Eğitim ve Öğretim ile İlgili Görüşleri. *Akademik Bakış*, 62, 129-137.

Eagleton, T. (2011). *Edebiyat Kuramı.* Tuncay Birkan (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Elçi, H. İ. (2003). *Roman ve Mekân Türk Romanında Ev.* İstanbul: Arma.

Eliuz, Ü. (2004). *Orhan Kemal'in Romanlarında Yapı ve İzlek.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.

Emil, B. (1984). *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası-1.* İstanbul: İÜEF Yayınları.

Emre, İ. (2006). *Postmodernizm ve Edebiyat.* Ankara: Anı.

Emre, İ. (2012). *Edebiyat Bilimi.* Ankara: Anı.

Enginün, İ. (2001). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı.* İstanbul: Dergâh.

Enginün, İ. (2004). *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları.* İstanbul: Dergâh.

Erol, K. (2013). Kemal Tahir'in Köyün Kamburu Romanına Edebiyat Sosyolojisi Açısından Bir Bakış, *The Journal of Academic Social Science Studies, 6*(3), 879-903.

Ertaş, M. Y. (2009). 18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Taşrasında Yasadışılık: Yerel İdarecilerle Eşkıya İlişkileri. Osman Köse (Haz.). *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör.* (147-156). Samsun: Uğur Ofset.

Ertürk, R. (2012). 21. Yüzyılda Kemal Tahir Okumak. *Hece Dergisi Türkiye'nin Ruhunu Arayan Aydın Kemal Tahir*, 181, 336-342.

Escarpit, R. (1993). *Edebiyat Sosyolojisi.* Ali Türkay Yazıcı (Çev.). İstanbul: Remzi.

Fedai, Ö. (2006). *Tarık Dursun K(akınç)'nın Hayatı, Hikâye ve Romanları Üzerine Bir İnceleme.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir. (TÜBESS üzerinden ulaşılmıştır.)

Fedai, Ö. (2012). Kemal Tahir'in Gözünden Millî Mücadele Yılları Anadolu'sunda Yozlaşma ve Çürüme. *Hece Dergisi Türkiye'nin Ruhunu Arayan Aydın Kemal Tahir*, 181, 165-172.

Fethi Naci. (2007). *Yüzyılın 100 Romanı.* İstanbul: Adam.

Forster, E. M. (2014). *Roman Sanatı.* İstanbul: Milenyum.

Freud, S. (1979). *Sanat ve Sanatçılar Üzerine.* Kâmuran Şipal (Çev.). İstanbul: Bozok.

Freud, S.; Jung, C. G. ve Adler, A. (1981). *Psikanaliz Açısından Edebiyat.* Selahattin Hilav (Çev.). İstanbul: Dost.

Freud, S. (1999). *Sanat ve Edebiyat.* Emre Kapkın ve Ayşen Tekşen Kapkın (Çev.). İstanbul: Panel.

Freud, S. (2006). *Psikanaliz Üzerine.* Kâmuran Şipal (Çev.). İstanbul: Cem.

Fromm, E. (2004). *Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum.* Necla Arat (Çev.). İstanbul: Say.

Göka, Ş. (2001). *İnsan ve Mekân,* İstanbul: Pınar.

Gözütok, T. K. (2006). *Atatürk Dönemi (1923-1938) Türk Hikâyeciliğinde Anadolu.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gözütok, T. K. (2007). Refik Halit'ten Cumhuriyet Dönemi Hikâyecilerine (191-1940) Kasaba Olgusu. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi,* 4(2): 73-93.

Gün, M. (2018). *Yaşar Kemal'in Romanlarında Mahalli Söyleyişler ve Türkçe Bakımından Değerlendirilmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Gündüz, O. (2014). Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı. Ramazan Korkmaz (Ed.), *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı* (399-544). Ankara: Grafiker.

Güneri, F. (1974). Eşkıyalık Üstüne, *Türkiye Defteri,* Şubat, 1-6.

Güneş, M. (2016). *Sabahattin Ali'nin Eserlerinin Kaynakları-Roman, Hikâye ve Şiirlerinde Biyografik Unsurlar.* Ankara: Hece.

Güntekin, R. N. (Tarih Yok). *Anadolu Notları.* İstanbul: İnkılap.

Gürsel, N. (2008). *Yaşar Kemal Bir Geçiş Dönemi Romancısı.* İstanbul: Doğan Kitap.

Hacısalihoğlu, E. (2008). *1945-1960 Döneminde Türkiye'de Çalışma Yaşamının Orhan Kemal Romanlarında Temsili.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Harvey, W. J. (2004). Romanda Sosyal Ortam (The Human Context). Philip Stevick (Ed.). *Roman Teorisi* (169-187). Sevim Kantarcıoğlu (Çev.). Ankara: Akçağ.

Hawthorn, J. (2014). *Roman Analizi.* Ufuk Köse, Özge Gümüş, Özcan Bayrak (Çev.). İstanbul: Kesit.

Hayber, A. (1993). *Halide Edip, Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışmaları.* İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.

Işık, O. (1994). Değişen Toplum Mekân Kavrayışları: Mekânın Politikleşmesi, Politikanın Mekânsallaşması, *Toplum ve Bilim,* 64-65, 18.

Işıksalan, N. (1978). *Reşat Nuri-Halide Edip ve Yakup Kadri'de Anadolu.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara.

Işıksalan, N. (1990). *Kemal Tahir'in Tarihî Romanları Üzerine Bir İnceleme.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Işıksalan, N. (2012). Kemal Tahir'in Tarih Anlayışı ve Romancılığı. *Hece Dergisi Türkiye'nin Ruhunu Arayan Aydın Kemal Tahir*, 181, 210-225.

İldeş, Ö. (2003). *Kemal Tahir'in Köy Romanlarında Mekân.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (TÜBESS üzerinden ulaşılmıştır.)

Jahn, M. (2012). *Anlatıbilim.* Bahar Dervişcemaloğlu (Çev.). İstanbul: Dergâh.

Jung, C. G. (2009). *Dört Arketip.* Zehra Aksu Yılmazer (Çev.). İstanbul: Metis.

Kabacaoğlu, T. U. (2009) Bizim Köy: Mahmut Makal. Ömer Naci Soykan (Ed.), *Edebiyat Sosyolojisi Kuram ve Uygulama* (178-193). İstanbul: Dönence.

Kalkan, B. (1999), Soylu Eşkıyalık ve Kemal Tahir'in Eşkıyalığa Aykırı Bakışı: Rahmet Yolları Kesti. *Folklor/Edebiyat, 8,* 57-60

Karagülle, Fırat. (2017). *Erken Cumhuriyet Dönemi Romanında Anadolu İmgesi.* İstanbul: Kitabevi.

Kanter, M. F. (2006). *Ölümünün 50. Yılında Belgelerle Reşat Nuri Güntekin.* İstanbul: İnkılâp.

Kanter, M. F. (2008). *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Yapı ve İzlek.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.

Kanter, M. F. (2009). Yaprak Dökümü Romanında Yapı ve İzlek, *Turkish Studies, 4*(8): 1588-1620.

Kanter, M. F. (2014). *Milli Edebiyat Dönemi Türk Şiirinde Benlik Algısı ve Kimlik Kurgusu.* İstanbul: Kitabevi.

Kanter, B. (2013). *Şiirsel Kimlikten Mekânsal Sınırlara*. İstanbul: Metamorfoz.

Kaplan, M. (1999a). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I.* İstanbul: Dergâh.

Kaplan, M. (1999b). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar II.* İstanbul: Dergâh.

Kaplan, R. (1997). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy.* Ankara: Akçağ.

Kara, E. (2006). Hikâyede Mekân Unsuru Olarak Hastahaneler, *Hece Öykü, 3*(17), 81-85)

Karabulut, M., Dağ, N. (2017). Ütopik Bir Mekân Arayışı Olarak Deniz. *Journal of Turkish Language and Literature, 3*(1), 136-147.

Karabulut, M., Biricik, İ. (2019). Sabahattin Ali'nin "Kuyucaklı Yusuf" Romanında Mekânın Poetiği. *Journal of Turkish Language and Literature, 5*(1), 56-70.

Karaca, A. (2001). Kuyucaklı Yusuf. *Türkoloji Dergisi, 14*(1), 93-119.

Karadeniz, H. (2015). Peyami Safa'nın Fatih-Harbiye Romanında Yapı ve İzlek. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 22, 55-75.

Karagülle, F. (2017). *Erken Cumhuriyet Dönemi Romanında Anadolu İmgesi.* İstanbul: Kitabevi.

Karakoç, S. (1986). *Edebiyat Yazıları II*, İstanbul: Diriliş.

Karpat, K. (1962). *Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular.* İstanbul: Varlık.

Kavcar, C. (2019). Çalıkuşu ve Türk Eğitimindeki Yeri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2*(1), 165-176.

Kemal Tahir (1989). *Notlar/Sanat Edebiyat II.* İstanbul: Bağlam.

Kemal Tahir (2016). *Notlar/Sanat Edebiyat 1.* Cengiz Yazoğlu, (Haz.). İstanbul: İthaki.

Kılıçarslan, A. (2010). *Halikarnas Balıkçısı Hikâyesi ve Romanlarında Mitolojik Unsurlar.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kılıçkaya, D. (2015). Bir Mektup-Roman Olarak "İkinci Dünya". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3*(15), 236-245.

Kıran, A., Kıran, Z. (2011). *Yazınsal Okuma Süreçleri.* Ankara: Seçkin.

Kocabıyık, D. (2006). *Necati Cumalı'nın Romanlarında ve Hikâyelerinde Yapı ve Tema.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyonkarahisar Afyon Kocatepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Koçakoğlu, B. (2017). Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı. Oktay Yivli (Ed.), *Modern Türk Edebiyatı* (296-397). İzmir: Günce.

Korkmaz, R. (1990). Roman Tekniği Bakımından Kuyucaklı Yusuf. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4*(2), 173-188.

Korkmaz, R. (2004). *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri.* Ankara: Türksoy.

Korkmaz, R. (2007). Romanda Mekânın Poetiği. Ayşenur Külahlıoğlu İslam ve Süer Eker (Ed.), *Edebiyat ve Dil Yazıları Mustafa İsen'e Armağan*, Ankara: Grafiker

Korkmaz, R. (2014). Servet-i Fünun Edebiyatı. Ramazan Korkmaz (Ed.), *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı* (131-182). Ankara: Grafiker.

Korkmaz, R. (2015). *Yazınsal Okumalar.* İstanbul: Kesit.

Korkmaz, R. (2016). *Sabahattin Ali, İnsan ve Eser.* İstanbul: Kesit.

Korkmaz, R. (2017). Romanda Mekânın Poetiği. Ramazan Korkmaz ve Veysel Şahin (Ed.), *Romanda Mekân* (9-26). Ankara: Akçağ.

Kudret, C. (1999a). *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman 1.* İstanbul: İnkılap.

Kudret, C. (1999b). *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman 2.* İstanbul: İnkılap.

Kudret, C. (1999c). *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman 3.* İstanbul: İnkılap.

Kul, E. (2013). Halide Edip'in Vurun Kahpeye Romanında Farklı Boyutlarıyla Millî Mücadele'ye Yaklaşım. *Türkoloji Dergisi, 20*(1),53-80.

Kundera, M. (1989). *Roman Sanatı*. İstanbul: Afa.

Kutlu, M. (1972). *Sabahattin Ali.* İstanbul: Hareket.

Küçükgörmen, G. C. (2010). *Halide Edip Adıvar'ın Romanlarında Kadın ve Kadın Eğitimi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Lodge, D. (2013). *Kurgu Sanatı.* Aytaç Ören (Çev.). Ankara: Hece.

Lukacs, G. (2011). *Roman Kuramı.* İstanbul: Metis.

Lynch, K. (2016). Kent İmgesi. İstanbul: Türkiye İş Bankası.

Maı, U. (2016). Doğu Alman Kentlerinde Kültür Şoku ve Kimlik Bunalımı. *Mekân, Kültür, İktidar Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler* (107-115). Leyla Şimşek ve Nilgün Uygun (Çev.). İstanbul: İletişim.

Mardin, Ş. (2017). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset.* İstanbul: İletişim.

Marx, K. (2013). *Yabancılaşma.* Ankara: Sol.

Mert, N. (2006). Kahvehane, Pastane ve Meyhane Öyküleri, *Hece Öykü, 3*(17), 48-56.

Mevlâna Celaleddin-i Rumi (2016). *Mesnevî*. İstanbul: Ötüken.

Moran, B. (1994). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri.* İstanbul: Cem.

Moran, B. (2004). Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1. İstanbul: İletişim.

Moran, B. (2001). Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2. İstanbul: İletişim.

Moran, B. (2002). Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3. İstanbul: İletişim.

Nacak, İ. (2017). Taşra ve Ötekileştirme. Köksal Alver (Ed.) *Taşra Halleri* (43-80). İstanbul: Çizgi.

Naci, F. (2003). *Reşat Nuri'nin Romancılığı.* İstanbul Yapı Kredi.

Naci, F. (2007). *Yüz Yılın 100 Türk Romanı.* İstanbul: Türkiye İş Bankası.

Naci, F. (2008). *Yaşar Kemal Romancılığı.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Narlı, M. (2002). *Orhan Kemal'in Romanları Üzerine Bir İnceleme.* Ankara: Kültür Bakanlığı.

Narlı, M. (2007). *Şiir ve Mekân,* Ankara: Hece.

Narlı, M. (2012). Köy Romanı İçinde Kemal Tahir. *Hece Dergisi Türkiye'nin Ruhunu Arayan Aydın Kemal Tahir*, 181, 226-231.

Narlı, M (2013). Romanlar ve Taşralar Türk Romanında Taşra Algıları Üzerine Bir Değerlendirme, *bilig–Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 64,* 285-316.

Oğuz, O. (2011). Yusuf Atılgan'ın Hikâyelerinde Kasaba. *Turkish Studies,* 6(2): 689-702.

Okay, O. (2011). *Sanat ve Edebiyat Yazıları.* İstanbul: Dergâh.

Okay, O. (2008). *Batı Karşısında Ahmet Mithat Efendi.* İstanbul: Dergâh.

Oktay, A. (2002). *Metropol ve İmgelem.* İstanbul: Türkiye İş Bankası.

Okur, E. (2002). Çok Partili Demokrasi Dönemi Türk Romanı. Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı. 6,(65/66/67), 67-81).

Onural, E. (2011). Aganta! ya da Mavi Bir Bildunsroman. *Frankofoni*, (23), 57-64.

Oruç, S. (2017). Reşat Nuri Güntekin 'Çalıkuşu' Romanında Mekân Tipolojisi. Ramazan Korkmaz ve Veysel Şahin (Ed.), *Romanda Mekân* (75-85). Ankara: Akçağ.

Ömer A. (2006). *Sosyoloji ve Coğrafya, Türk Sosyolojisi Araştırmaları Sosyoloji Yıllığı*. İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.

Öncü, A., Weyland, P. (2016). Küreselleşen Kentlerde Yaşam Alanları ve Kimlik Mücadeleleri. *Mekân, Kültür, İktidar Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler* (9-39). Leyla Şimşek ve Nilgün Uygun (Çev.). İstanbul: İletişim.

Önertoy, O. (1974). Reşat Nuri Güntekin ve Anadolu. *Türkoloji Dergisi, 6*(1), 81-108).

Önertoy, O. (1979). *Reşat Nuri Güntekin.* Ankara: Türk Dil Kurumu.

Önertoy, O. (2011). Halide Edip Adıvar'ın Romanlarında Toplumsal Eleştiri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji* Dergisi, 18(1), 37-46.

Örgen, E. (2006). Sosyal Gerçekçi Bakışın Uzaktaki Köyü, *Hece Öykü, 3*(18), 71-80).

Özbek, A. (2018). *Cevat Şakir Kabaağaçlı Hayatı-Eserleri-Sanatı Üzerine Bir Araştırma.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özçelebi, B. (2003). *Cumhuriyet Döneminde Edebî Eleştiri (1923-1938).* İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.

Özensel, E. (2017). Taşranın Yetim Çocuğu: Kır. Köksal Alver (Ed.), *Taşra Halleri* (81-102). İstanbul: Çizgi.

Özkuk, G. (2014). *Türk Romanında Mahalle Algısı (Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Rahmi Gürpınar ve Halide Edip Adıvar)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özön, M. N. (2009). *Türkçede Roman.* İstanbul: İletişim.

Özpay, A. (2004). *Kemal Bilbaşar'ın Romancılığı.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Pamuk, O. (2009). *Kara Kitap.* İstanbul: İletişim.

Parla, J. (2000). *Donkişot'tan Bugüne Roman.* İstanbul: İletişim.

Parla, J. (2011). Alegoriden Mesel'e: Türk Romanında Anadolu'nun Kayıtları. Zeynep Uysal (Ed.), *Edebiyatın Omzundaki Melek Edebiyatın Tarihle İlişkisi Üzerine Yazılar* (317-336). İstanbul: İletişim.

Parla, J. (2011). *Türk Romanında Yazar ve Başkalaşım.* İstanbul: İletişim.

Parlatır, İ. (1986). Türk Edebiyatında Tipler: Feride. *Türk Dili Dergisi,* 413.

Saatçıoğlu, E. (2016). Halikarnas Balıkçısı'nın Aganta Burina Burinata Romanını Ekoeleştirel Bakışla Okumak. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14*(1), 581-600.

Safa, P. (1999). *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu.* İstanbul: Ötüken.

Safa, P. (1999). *Yalnızız.* İstanbul: Ötüken.

Safa, P. (2000). *Fatih-Harbiye*. İstanbul: Ötüken.

Sami, Ş. (1992). *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat.* İstanbul: Morpa.

Samim Kocagöz (1971). Roman mı Masal mı? *Varlık dergisi,* 1 Nisan 1971.

Samim Kocagöz (1974). Romancının İç Dünyası. *Milliyet Sanat Dergisi,* 16 Ağustos 1974.

Sarıaslan, S. (2014). *Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Kemal Tahir'in 1950-1960 Yılları Arasındaki Köy Romanlarında Halk Kültürü Unsurları.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Sarısayın, A. (2006). Zamanın İçindeki Yolculuğumuzun Durakları: Mekânlar, *Hece Öykü, 3*(18), 123-124.

Sartre, J. P. (2005), *Varoluşçuluk*. Asım Bezirci (Çev.). İstanbul: Say.

Soja, E. (1996). *Thirdspace*. Cambridge: Blackwell Publishers.

Solak, Ö. (2015). *Cumhuriyet Romanında Merkez-Taşra Çatışması.* Mesut Varlık (Haz.), Edebiyatın Taşradan Manifestosu. (47-54). İstanbul: İletişim.

Soykan, Ö. N. (2009). Edebiyat Sosyolojisinde Uygulamalı Bir Yöntem Denemesi. Ömer Naci Soykan (Ed.), *Edebiyat Sosyolojisi Kuram ve Uygulama* (13-17). İstanbul: Dönence.

Sözlük, Türk Dil Kurumu, https://sozluk.gov.tr, (Erişim Tarihi: 02.02.2020)

Şahin, N. A. (2012). *Halide Edip Adıvar'ın Romanlarında Eğitim Evreninin Kronolojik Açıdan İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Şahin, V. (2014). *Bilge Kadının Aynadaki Yüzü Halide Edip Adıvar'ın Romanlarında Yapı ve İzlek.* Ankara: Akçağ.

Şakar, C. (2012). Bir Büyük Gerçekçi Olarak Kemal Tahir. *Hece Dergisi Türkiye'nin Ruhunu Arayan Aydın Kemal Tahir*, 181, 360-354.

Şeker, A. (2019). Kuyucaklı Yusuf Romanının Kadın Kahramanlarını Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Psikososyal Yönleriyle Ele Almak. *İnsan ve İnsan, 6*(22), 865-881.

Şemsettin Sami. (1992). *Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat.* İstanbul: Morpa.

Tanpınar, A. H. (2001). *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi.* İstanbul: Çağlayan.

Tanpınar, A. H. (2007). *Edebiyat Üzerine Makaleler.* İstanbul: Dergâh.

Tarık Dursun K.'dan 50 Yaşında Kopuk Kopuk Bir Söyleşi, Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı, c. 2, Kardeşler Basımevi, İstanbul, 1982, 1031-1032.

Taş, S. (1993). *Samim Kocagöz (Yazar-Eser-Üslûp).* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Tayfur, M. B. (2008). *Kemal Bilbaşar'ın Hikâyeleri, Romanları ve Tiyatroları Üzerine Bir İnceleme.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Tekin, M. (1998). *Romancı Yönüyle Peyami Safa.* İstanbul: Ötüken.

Tekin, M. (2009). *Roman Sanatı – Romanın Unsurları 1.* İstanbul: Ötüken.

Topluk, G. (2017). Kemal Tahir ve Yaşar Kemal Örnekleri Üzerinden Eşkıyalık Yazımına Bir Bakış. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5*(1), 59-78.

Tosun, N. (2006). Flaneur'den Irazca'ya Merkez-Taşra Görünümleri, *Hece Öykü, 3*(18), 88-97.

Tül, Z. (2009). Özel Edebiyat Sosyolojileri/Uygulamalar. Ömer Naci Soykan (Ed.), *Edebiyat Sosyolojisi Kuram ve Uygulama* (19-37). İstanbul: Dönence.

Türker, S. K. (2006). Öykü ve Mekân, *Hece Öykü, 3*(18), 119-120.

Türkeş, A. Ö. (2003). *Kurtuluş Savaşı'nı Konu Alan Romanlara Genel Bir Bakış; Türk Romanında Kurtuluş Savaşı.* Mürşit Balabanlar (Haz.), İstanbul: Türkiye İş Bankası.

Tütengil, C. O. (1983). *100 Soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları.* İstanbul: Gerçek.

Uludağ, M. (2013). Yediçınar Yaylası'ndaki Kahramanlara Yönelik Psikolojik Bir Çözümleme Denemesi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 8*(2), 85-98.

Urry, J. (1999). *Mekânları Tüketmek.* Rahmi G. Öğdül (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Varlık, M. (2015). *Edebiyatın Taşradan Manifestosu.* İstanbul: İletişim.

Wellek, R., Warren A. (1983). *Edebiyat Biliminin Temelleri.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

William, R. (1990). *Marksizm ve Edebiyat.* İstanbul: Adam.

Worringer, W. (1985). *Soyutlama ve Özdeşleyim.* İsmail Tunalı (Çev.). İstanbul: Remzi.

Yakar, A. (1973). *Türk Romanında Millî Mücadele.* Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.

Yalçın, A. (2003). *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı 1946-2000.* Ankara: Akçağ.

Yankaya, D. (2004). *Yeni İslami Burjuvazi, Türk Modeli.* İstanbul: İletişim.

Yavuz, H. (2012). Kemal Tahir ve Marksizm. *Hece Dergisi Türkiye'nin Ruhunu Arayan Aydın Kemal Tahir*, 181, 365-371.

Yavuz, N. (2000), *Kemal Tahir'in Siyasal ve Toplumsal Görüşleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yıldırım, E. (2006). İslâmî Mekânlar, *Hece Öykü, 3*(18), 102-112.

Yıldırım, H. (2012). Kemal Tahir'in Dili ve Eseri. *Hece Dergisi Türkiye'nin Ruhunu Arayan Aydın Kemal Tahir*, 181, 503-505.

Yiğitbaş, M. (1999). *Türk Romanında Paris -Başlangıcından 1908'e Kadar-* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Yumuş, S. (2017). *Orhan Kemal'in Romanlarında Sosyal Değerler.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Yusoğlu, N. (2011). Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Savaş Teması. *Türklük Bilimi Araştırmaları,* 30, 361-375.

Yücebaş, H. (1957). *Bütün Cepheleriyle Reşat Nuri.* İstanbul: Yeni Matbaa.

Zambak, F. (2007). *Türk Romanında Mekân.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

http://ikramakboga.blogspot.com/2018/07/toplumsal-tabakalasma-ve-catsma-sosyal.html. (Erişim Tarihi: 04.04.2020)

http://www. https://islamansiklopedisi.org.tr/ask (Erişim Tarihi: 09.05.2020)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı : Havvaana KARADENİZ

Doğum Yeri ve Yılı : Nevşehir/1981

Yabancı Dili : İngilizce

E-posta : havvaanakaradeniz@gmail.com

Eğitim Durumu

Lisans : Niğde Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Yüksek Lisans: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı

Mesleki Deneyim

Kırşehir Final Dershanesi	**2003-2004**
Bolu Sınav Dershanesi	**2004-2005**
Kırşehir Bilim Dershanesi	**2005-2007**
Kırşehir Uğur Dershanesi	**2007-2008**
Kırşehir Bilim Dershanesi	**2008-2011**
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Öğr. Gör.	**2015-(Hâlen)**

Yayınlar:

Karadeniz, H. (2015). Adil Erdem Bayazıt'ın Poetikası. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19*(36), 107-129.

Karadeniz, H. (20015). "Dokumacı Kız ve Çoban" Adlı Mit Parçası Üzerine Bir İnceleme. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(2), 24-39.

Karadeniz, H. (2015). Peyami Safa'nın Fatih-Harbiye Romanında Yapı ve İzlek. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 22, 55-75.

Karadeniz, H. (2015). Hasan Öztürk ve Eleştirisi: “Kurmaca ve Gerçeklik”. *Dergâh, XXIV(301), Mart 2015, s. 19-21.*

Karadeniz, H. (2018). İslam Estetiği/Turan Koç. *Dil, Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi,* 23, 143-145.

Karadeniz, H. (2019). Feminist Edebiyat Eleştirisi ve Hatice Bilen Buğra’nın Mal Sahibi Adlı Hikâyesinin İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5*(2), 284-298.

Karadeniz, H. (2018). Feminist Edebiyat Eleştirisi ve Hatice Bilen Buğra’nın “Mal Sahibi” Hikâyesinin İncelenmesi. *IV. Akademik Araştırmalar Kongresi, 30 Ekim-3 Kasım 2018, Antalya.*

Karadeniz, H. (2018). Şemsettin Sami’nin “Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat” Romanında Yapı ve İzlek. *IV. Akademik Araştırmalar Kongresi, 30 Ekim-3 Kasım 2018, Antalya.*

Karadeniz, H. (2019). Acımak Romanında Mekân Ekseninde Kendini Gerçekleştirme. *International Human and Civilization Congress From Past to Future, 17-21 Nisan 2019, Antalya.*

Karadeniz, A. ve Karadeniz, H. (2019). Şiir Çözümleme Becerisi Özyeterlilik Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *International Human and Civilization Congress from Past to Future, 17-21 Nisan 2019, Antalya.*

Karadeniz, H. (2019). Acımak Romanında Kaçış İzleği. *International Human and Civilization Congress From Past to Future, 17-21 Nisan 2019, Antalya.*

Karadeniz, H. (2019). Bir Çatışmanın Romanı: Yeşil Gece. *International Congress of Science, Culture and Education, 29 Ekim-2 Kasım 2019, Antalya.*

Karadeniz, H. (2019). Reşat Nuri Güntekin’in Kavak Yelleri Romanında Kaçış İzleği. *International Congress of Science, Culture and Education, 29 Ekim-2 Kasım 2019, Antalya.*